

NAZIONALE
8
56 F
7
B. BIBLIOTECA
CENTRALE V. E. II
ROMA

PARAPHRASIS IN OMNES S. PAVLI EPISTOLAS,

CVM ADNOTATIONIBVS

Ad Sixtum V. Pont. Opt. Max.

AVCTORE ANTONIO SCAYNO SALODIENSI, Presbytero, & Sacræ Theologiæ Doctore.

CVM PRIVILEGIIS, & permissu Superiorum.



VENETIIS, MDLXXXIX.

Apud Dominicum Nicolinum.

SIXTO QVINTO
PONT. OPT. MAX.
ANTONIVS SCAYNVS SALODIENSIS
perpetuam fœlicitatem.



CVM multa prudenter ſcripta reliquerit Sanctus Ioannes Chryſoſtomus (Pater Beatiſſime) tum nihil magnificentius, quàm quod ſcriptum fecit in Præfatione in epiſtolas Sancti Pauli, vt ille ſapere, & recte ſentire mihi videatur, qui omni ſtudio, & induſtria in eam curam incumbit, vt plane viri ſapientiſſimi ſententiam aſſequatur. Et enim Doctor iſte eximius, cuius, vt aureum dicendi genus ex eius ore profluxit, ita & ingenium perſpicax fuit & peracutum, hiſce propemodum verbis de Pauli epiſtolis diſſerit. *Beati Pauli epiſtolarum lectionem aſſidue dum auſculto, perque hebdomadas ſingulas bis, ſæpe, ter & quater Sanctorum martyrum memorias celebramus, gaudio exulto, interim tuba illa ſpirituali perfruens; exurgo quidem, & deſiderio incaleſco vocem mihi amicam agnoſcens, & fere præſentem ipſum animo intueri, ac diſſerentem videre videor. Idem tamen præ dolore diſcrucior hoc ipſo, quòd virum hunc non omnes, ſicut par eſt, intelligunt; ita illum nonnulli ignorant, vt ne epiſtolarum quidem eius numerum plane norint. Hoc vero non ignorantia facit, ſed quòd nolunt beati huius viri ſcripta in manibus habere. Neque enim nos, quæ ſcimus, ab ingenij bonitate, atque acumine ſcimus; ſed quòd illi nos Viro impenſe affecti, ab illius lectione numquam diſcedimus.* Nos vero merito, atque optimo iure hoc vnum in votis & optaris habere præcipue deberemus, vt tanti viri doctrina animi noſtri paſcerentur, præſertim cum intelligamus, ipſum, ſingulari Dei immortalis beneficio, vſque ad tertium cœlum raptum, vt Dei Opt. Max. aſpectu perfrueretur: eumdemque a vindice libertatis noſtræ Chriſto Ieſu delectum vas electionis, vt portaret illius nomen, in Gentes, Reges, & filios Iſrael; ac præcipuum Apoſtolum conſtitutum, & peculiarem magiſtrum Gentium, hoc eſt eorum, qui ſegregati erant a populo Hebræo. Cum vero nobis non liceat, vocem illam ſalutarem, & commouentem tubam audire, per quam Chriſtus enunciare electis ſuis verba vitæ æternæ conſtituit, vnde illa Apoſtoli vox ad Corinthios. *An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus?* cum iamdiu beatiſſimus ille ſpiritus, vinculis corporis ſolutus, in beatorum contubernium euolauerit, ſeſeq; penitus copulauerit, & coniunxerit cum eo, pro cuius nomine ſanguinem profudit; inflammari ſane, & deſiderio maximo teneri fas eſt legendi, & penitus perſcrutandi epiſtolas a Viro ſanctiſſimo editas, Spiritu ſancto dictante; cum illa contineant myſteria, & arcana diuina, quæ vel maxima immortalis Deus cum hominibus communicanda duxit, & fidei noſtræ auguſtum teſtimonium, & perenne exiſtant propugnaculum. Fuit hic veluti ſtimulus quidam (Pater B.)

qui & me pupugit sæpius, & excitauit, vt me totum penitus darem in lectionem, & studium harum mirabilium epistolarum; quo animi ardore accensus, diem fere nullum prætermisi; quo vel hanc, vel illam epistolam non legerem, atq; animo commentarer, adhibitis græce scriptis voluminibus, & latinis receptis ab Ecclesia Apostolica Romana, atque mutuo collatis. Quo vero maior huius industriæ mihi fructus extaret, ac commodius, quæ illis continentur, assequi & introspicere possem, paraphrasi quadam sapientissimi Apostoli placita enucleare aggressus sum, adnotatis quibusdam, & hinc inde collectis & adhibitis, quæ facilius me (quo intendebam) deducerent; ita vt non solum quæ in rem essent, ex eisdem epistolis exciperem; sed & ex Act. Apost. pleraque delibarem, & ex sacris Euangelijs decerperem, vt consentanea diuinis placitis conformarem, cum vnica & sola sit veritas euangelicæ doctrinæ. Quod & vt planius obtinerem, adhibendos interpretes, & internuncios diuini eloquij duxi grauissimos quosque, & orthodoxos Patres tam Græcos, quàm Latinos. Multis vero susceptis vigilijs, & exantlatis laboribus, cum iam quasi ex alto in portum inuehar, ac terram aspiciam, vbi iactis anchoris conquiescam, absolutis commentationibus, & adnotationibus, additis etiam ad vnamquamque epistolam argumentis, præpositaque copiosa præfatione, quo commodius a quolibet intelligantur, hæc omnia examinanda multorum iudicio commisi, ac præsertim ijs, qui in studijs diuinarum litterarum multum operæ, & industriæ collocarunt. Ex ijs fuit vnus Magister Thadæus Guidellius Perusinus perfunctus summo magisterio in sodalitate disciplinæ Augustinianæ, cuius eximium ingenium, & exquisita doctrina, vel eo nomine elucent, quod tuo iudicio (P.B.) hoc est maximo, comprobantur. Fuit etiam ad eandem rem adhibitus Magister Laurentius Lauretus Venetus procurator generalis familiæ sacræ Carmelitanæ, illiusque lumen & ornamentum, doctrina & eloquentia singularis. Accessit ad eadem examinanda Magister Stephanus Guaraldus Centanus Ordinis Prædicatorum, & hoc tempore Inquisitor Generalis in ditione Venetorum, quo ille munere & cum ingenio, nec sine industria egregie perfungitur tanta cum laude, vt lynceus esse iudicetur, & rerum optimus æstimator, illiusque permissu & concessu mihi fuit potestas dandi in vulgus meas hasce elucubrationes, ad quas diuulgandas me amicorum & monita, & cohortationes facile impulerunt. Cum autem in horum sententiam adductus essem, nihil mihi aut antiquius, aut augustius, aut rationi magis consentaneum in mentem venit, quàm vt isthæc ingenij mei monumenta Principi illi consecrarem, qui Christi personam sustinet in terris, cui tanta a Deo est permissa potestas, vt inuictorum Imperatorum, potentissimorum Regum, magnarum Rerumpub. auctoritas ex eius pendeat auctoritate, cum vel soluendi & ligandi habeat potestatem, quam olim contulit Christus S. Petro, & eandem in eius successores transfudit; habeatque ius statuendi salutaria decreta Spiritus sancti instinctu, quem semper Ecclesiæ sanctæ assistere confitemur; & cui accepta ferenda sunt omnia dogmata & placita, quibus Respub. Christiana perstat, eidemque ascribenda sit vera interpretatio diuinarum litterarum. Tibi inquam (Siste V. Pont. Opt. Max.) quem Deo, hominibusq; consentientibus ad hunc amplissimum dignitatis gradum euectum videmus, ac te diuinitus

huic

huic muneri præpositum: quo, tanta sapientia, integritate, maiestateq; perfungeris, vt omnes rapias in tui admirationem: nec solum vestigijs summorum magnorum Pontificum insistas, sed ipse expressam & testatam relinquas ad omnem posteritatem egregij, & iusti imperij imaginem omnibus seculis duraturam. Et enim quæ tanta dicendi, aut scribendi copia extitit vmquam? quod tam diuinum orationis genus? quo quisquam, non dico complecti, & exornare, sed perstringere, & percensere possit res tuas præclare gestas? & egregia facta, quæ in dies ex pectore isto sapientissimo, veluti ex vberrimo recte factorum fonte promanant? vt de his laudibus nulla vmquam possit conticescere vetustas? Tua dicta & facta omnium Gentium litteræ & linguæ ad æternitatem adiungent. Testantur tui animi magnitudinem ædificia tam multa Romæ passim constituta, ac prius absoluta & perfecta, quàm alij possent eadem de re deliberare. Testatur ornatus pristinus instauratæ, & denuo exornatæ Vrbis orbis principis. Testantur plateæ, viæ, aquæductus, aquæ limpidissimæ, & saluberrimæ magnis impensis in publicam vtilitatem adductæ. Testantur Colossi, & pyramides, quas singulari artificio collocandas pro templis amplissimis curasti, & ex situ & pædore in antiquum splendorem vendicasti, meliori & vsu, & ornatu adhibito. Quæ omnia cum magnis sumptibus fuerint perfecta, nulla tamen publici ærarij calamitate, aut detrimento contigerunt. Immo, cum ærarium pene exhaustum reperisses, cum primum pontificiam dignitatem obtinuisti, illud tu quàntis commodis auxeris, quàm copioso numero numeratæ pecuniæ locupletaueris, est clarius, quàm Solis lux; vt vnus & coaceruare in vsus salutares, & publicam commoditatem; & expensas loco & tempore facere scias; tam multis damnis publicis sublatis, incommodis resarcitis, vtilitatibus importatis, vt quæ tecondis, vsui, & commoditati toti Reip. Christianæ sint futura. Quàm in tuto nauiget Roma, & omnis ecclesiastica ditio, quanta quiete, & tranquillitate perfruatur, nemo est qui non videat, idemq; summis laudibus ad cœlum extollat incredibilem tuam & sapientiam, & fœlicitatem in omnes tuos disseminatam, vt tuæ auctoritati non modo omnia obsequantur, sed obsecundent; cum intelligant ita votis tuis singulaq; respondere, vt vix inieris magistratum hunc summum pontificium, cum omnes vbique grassantes exsules, prædones, sicarios momento citius de medio sustuleris, & pristinæ quieti ditionem ecclesiasticam restitueris, metu omni sublato furti, rapinæ, necis; quæ mala, veluti perniciosissima pestis, per omnes pene angulos peruadebant tanto omnium detrimento & incommodo, vt ne intra vrbis mœnia, & priuatos parietes tuti consistere possemus: vt, cum tuæ fœlicitati gratulari, cum omnia tibi accepta ferre debemus; cum tua & vigilantia, & prudentia sit effectum, vt tranquillum Reip. statum retineamus, incommodis illis remotis, quæ omnia passim infestabant, vix vt requiescendi locus tutus relinqueretur. Domuisti furorem, cohibuisti licentiam, coercuisti audaciam, cæcos multorum animi impetus repressisti, atque eo iam vsu & consuetudine bene agendi homines adduxisti, vt precandi locum nullum sibi esse intelligat, qui tuis sanctissimis decretis, & legibus æquissimis parere recusauerit. Hinc illa vtilitas vel maxima est insecuta, vt ne minimum quidem irascendi modum ferendum esse cognoscat, qui a tuis decretis sese disiungere ausus fuerit, ille autem vitam

tam

tam pacatam & tranquillam traducat, qui ad ęquum & bonum animum induxerit. Vt vero peccandi licentia, & deprauata consuetudo serpit impune, & longius peruadit, nisi coerceatur; sic hæc sanctissima viuendi ratio ad omnes Italiæ partes permanauit, omnibus vsui & vtilitati fuisse prædicatur. Et enim tuum exemplum secuti cæteri Principes, quieti ita studuerunt, vt fructum vberrimum eiusdem consilij, & iudicij reportarint, pœnas de sceleratis sumpserint, publicæ commoditati consuluerint, modum in rebus omnibus adhibuerint; vt ex ferrea quadam ętate ad seculum aureum nos esse tua opera traductos gaudeamus, summam Reip. partam quietem, tibi acceptam merito, atq; optimo iure feramus. Adde quæ ad cultum diuinum spectant, quæ ita tibi sunt cordi, vt nihil vmquam habueris antiquius, quàm vt quæ ad sacras ceremonias attinent, suum splendorem cumulate consequantur. Testantur hoc resarcita templa denuo erecta & consecrata, & instaurata, ac præsertim septem illæ basilicæ toto orbe celeberrimæ ritu pio, & maiorum egregia pietate solemnes, quòd & quàm plurimis sanctorum reliquijs sint locupletata, cohonestataq;, & salutaribus indulgentijs aditum ad vitam beatam patefacientibus dotata: atque adeo tu modo ad hanc, modo ad illam cum frequenti Patrum purpuratorum senatu aduentas, vt rite facias, & populum tibi commissum ad omnem pietatem, & bene agendi institutum inuites. Quid dicam templum illud magnificentissimum Principis Apostolorum ita in dies incrementa maiora accipere, vt breui speremus, illud sartum tectum, opere perfectum tuo beneficio videre? Quid ędes amplissimas Sancti Ioannis Lateranensis a fundamentis erectas, & absolutas, & commodo Pontificum Max. & vsui Conciliorum, si res aliquando tulerit, vt eo aduocari sit necesse? Quid quòd tam multa alia prudenter cogitaris & perfeceris? in postremis non habueris, domicilium egenis & stipem colligentibus decernere, stabilire, constituere? vbi vtriusq; sexus inopes perhospitaliter diuersentur, vestiantur, pascantur commode: Nec solum eorum corpus cibo & potione expleatur; sed quod maius & satius est, animus cœlesti, ac salutari alimento reficiatur. Quæ cum multi Pont. Max. tentassent, vnus Systus V. potuit perficere. Quæ vero in pectore isto tuo sapientissimo versentur cogitationes, quàm magnificæ, quàm te dignæ, si oculis cernere possemus, in mirabilem tui prædicationem raperemur. Videmus studium tuum in exterminandis, resecandisq; hæresibus, quibus Respub. Christiana miserabiliter conflictatur. Hinc ille fructus extitit imprimendi sacrarum litterarum volumina Græce & Latine, & lucubrationes Patrum orthodoxorum, quibus veritas continetur. Hinc erecta bibliotheca magnificentissima, in qua innumerabiles libri Vaticanæ bibliothecæ asseruentur ab omni hæreticorum labe expurgati. Decretus præterea in hanc commoditatem salutarem certus Patrum purpuratorum numerus, quorum arbitrio totum hoc negocium administratur. Constituti in alios vsus ijdem Patres, vt onus ex aliqua parte alleuent, ęgras, & labentes partes fulciant, & quoad possint, consilio & iudicio laboranti Reipub. medicinam faciant: quibus tu & præesse auctoritate, & adesse animo, & comprobare statuta consueuisti. Nec solum quæ Romæ gerantur, cognoscis omnia: sed minima quæque negocia momento suo exigis, æqua trutina perpendes, arbitrio tuo & sapientia tua moderaris, vt in tui admiratio-

nem

nem omnes rapias: cum videant vnum tam multa sustinere, quibus commouendis vix multi sufficerent; vt in summa potestate rerum omnium modum, & moderationem retineas; libellos supplices excipias; iustis optatis satisfacias; singula quæque memineris; nomina recorderis; quæ facto opus sint, cumulatissime decernas; excubes animo in eam curam, vt nihil non rectum & æquum constituas. Vt iure optimo ad te tantam potestatem delatam esse omnes prædicent; cum non modo non succumbas oneri, sed prouinciam alioqui grauissimam hilari animo perferas, & sustineas: vt rogandus sit assidue immortalis Deus, vt te diu, & multum, saluum & incolumen tueatur, & conseruet, cum commodis publicis salutarem, tum omni Reipub. Christianæ vnicum decus & ornamentum. Quandoquidem tua in omne genus humanum promerita suo iure exigunt, tibi vt omnes secunda omnia optemus; votis & optatis tuis consequentia a Deo impertiri postulemus. Ego vero, vt aliquo modo possem indicare singulare meum, erga augustissimum nomen tuum, studium, & significationem dare animi optime affecti, hasce meas lucubrationes auctoritati tuæ isti summæ volui consecrare, vt testatum relinquam, quanti sanctissimam tuam hanc virtutem faciam, quantoque obsequio, & pio studio prosequar. Nec vero nunc primum me in tuum patrocinium deuoueo. Sed iamdiu est, cum in tua clientela me esse gaudeo, & tantis tibi nominibus debeo, & in ære tuo ita sum, nullo modo vt soluendo esse me posse confidam. Et enim vel illud me ad absoluendas lucubrationes has meas incitauit, quòd, cum tibi olim inchoata principia ostendissem, non solum non improbasti, sed vt in eam curam omni studio incumberem, admonuisti, cum in tuis illis amœnis hortis me ad tuum congressum adhibuisti sæpius, & tuis dictis sapientiæ plenis, & responsis pectus meum locupletasti. Quæ cum recordor, oblector sane, & perfundor gaudio incredibili, & efferor, me ad tuam humanitatem nullas allegationes adhibuisse, aditum tuam clementiam mihi patefecisse. Memini (P.B.) sæpe te pro tua benignitate vicem meam doluisse, cum me in angustijs rei familiaris positum videres, indignumq; tibi videretur, eum, qui omnes suas cogitationes & studia ad omnium vtilitatem conuertisset, ita omni subsidio destitutum, vt multa illi deessent commoda, quibus subleuaretur pro industria in honestissimam exercitationem collocanda. Quòd si munus hoc tibi a me oblatum inferius multo sit maiestate ista summa tua, cogitare tamen debes (P.B.) in collocandis officijs, non quanti quidque sit, sed, qui sit animus illius, qui offert, spectandum; imitaberisque ipsum Deum, cuius sustines personam, qui animi affectum magis, quàm rem ipsam exigit & perpendit. Tu ergo (P.B.) excipe hilari qua soles fronte ad tuum patrocinium confugientem: & si probaueris, vt libere in manus omnium opus hoc meum perueniat, efficies. Te Deus diu & multum toti Reipub. Christianæ tutum & incolumen conseruet.

Lectori S.



E mireris, sed boni potius consulas amice & candide lector, quòd ego S. Pauli Apostoli epistolas paraphrasi exponere sim aggressus. Et enim, cogitaui maximum commodum me ad earum faciliorem intelligentiam allaturum, si obscuritati, quæ omni ex parte scatent, aliqua ratione occurrerem. Nam, vt scriptum reliquit Hyreneus libro tertio contra hæreses, Ideo Paulus, *inquit*, obscurus est, quòd hyperbatis frequenter vtitur, propter velocitatem sermonum, & propter impetum, qui in ipso est spiritus. *Huic & Origenes consentit in præfatione in epistolam ad Romanos, inquiens*: Obscurus est Paulus, quòd elocutionibus interdum confusis, & minime explicatis vtitur. *Paraphrasi autem id me assecuturum pro certo existimaui, dum copiosius explicarem, & oratione longiori exprimerem, quæ breuiter & anguste Apostolus enunciasset. Nemo enim est, qui ignoret, paraphrasim, orationem nimis pressam & angustam, planius aperire & deducere, vt quæ concise intertexta sint, clarius retexantur. Hanc ob causam Themistius, magni nominis Doctorum suffragijs, obtinuit vt clarissimus interpres diceretur, quòd pleraque Aristotelis monumenta paraphrasi comprehenderit; cum idem ille auctor, quòd presse, & anguste multa complectatur, obscurus & abditus habeatur. Quantùm autem in me fuit, in eo elaboraui in hac mea paraphrasi, vt eisdem passibus insisterem, quibus recepta monumenta sacra continentur, vt ab eisdem vel minime abscederem, nisi si occasio se obtulit, qua, paucis additis, possem planius, & apertius epistolarum sententiam complecti. Quoties etiam aliquid abditum magis, & reconditum occurrit, iudicaui rationi consentaneum esse, huic difficultati satisfacere additis adnotationibus, propositis breuiter varijs expositionibus Patrum ac Doctorum præcipuorum. Nec prætermisi interdum pro mea tenuitate proponere quæ sentirem, quæque in rem esse iudicarem, hausta illa quidem ex fonte cœlestis luminis potius quàm vlla mea facultate comparata. Non enim is sum, qui mihi multum arrogem, & assumam; sed qui omnia Deo accepta referam, & ascribam, cum hoc vnum semper habuerim antiquissimum, vt meam imbecillitatem cognoscerem, animo submisso opem diuinam implorarem, vt lumine diuino illustratus, possem animo penetrare abdita quæque, & recondita, quæ epistolis Sanctissimi Apostoli comprehenduntur. Illud optans & studens, hisce meis lucubrationibus, ingenijs simplicibus, & pijs vtilitatem aliquam afferre, vt veritas aperte constet, etiam si interdum non adducam eas quæstiones, quas sacri theologi ex abdito eruunt, & expiscari penitus conantur. Hoc fuit studium meum, hæc ratio consilij mei: quod si tibi probabitur, satis mihi tributum a te, optime lector, de impenso multo meo labore existimabo. Vale.*

ELENCHVS

ELENCHVS CAPITVM, quę in Prefatione continentur.

INDEX EORVM, QVAE NOTATV DIGNA in Præfatione continentur.



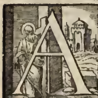
INDEX

INDEX EORVM

QVAE NOTATV DIGNA

in Adnotationibus continentur.

A



B

C

b 2 Chri-

Homini

INDEX.

Rapina

INDEX.

F I N I S.

PRÆFATIO GENERALIS AD OMNES S. PAVLI EPISTOLAS.

EXPENDITVR HVMANI GENERIS PERDITIO *subsequuta ad occasum primi parentis, & Dei pro eius reparatione prouidentia & immensa misericordia.* Cap. I.



VT commodius (DEO adiuuante) ad intelligentiam Epistolarum S. Pauli dirigamur, operepretium facturos nos existimauimus, si prius accurate miserandū illum statum perpēderimus, in quem concidit genus humanum ex reatu primorum parētum; quidque Deus imperscrutabili sua sapientia ab æterno agere subsequentibus seculis constituerit, pro homine ab illa miseria, in quā inciderat, subleuādo. Illud itaque constantissime nobis receptum est ex historia Geneseos, ob spretū mandatum, quod Deus primis parētibus imposuerat, ne de fructu arboris in Paradiso deliciarū præsignatæ vescerentur, cū Eua a serpente seducta, & Adam vxoris illecebris allectus, pomum vetitum degustassent, ex hac inobedientia vtrumque in Dei offensam incidisse: ita quidem, vt, tanquam Dei hostes, illico e Paradiso fuerint eiecti, eosq; ingens sit subsequutus cumulus malorū. In primis quidē (quod omniū est præcipuum) vt in pœnā eorū præuaricationis, a Dei fruenda visione arcerentur. Deinde vero, vt (qui mortui quo ad animam hinc extiterent) morti quoque corporeæ subderētur, a qua nūquam vendicare se possent, adeoq; in ipsis corruerit iustitia originalis, in qua creati erant, vt anima compos rationis, iure merito ob enarratū flagitium sauciata, exinde non vt antea, & vt humanæ conditionis ordo postularet, vim atque dominium in appetitū irrationalem obtineret. Sed ex aduerso adeo sensuum fomes in homine inualuerit, vt in eius efferuescentiam, immoderatasq; propensiones facile rationem pelliceret, atque traheret: mēbraque pariter corporis humani, eiusmodi sensus immoderatis cupiditatibus obsequētia, contra eandem animæ rationem vsque adeo insurgerent, atque (ita dixerim) insultarēt, vt hinc in omne flagitij genus, quàm facillime homo truderetur. Quæ quidem tam grauium malorum congeries, quam primi nostri parentes ex flagitio in Deum commisso subiēre, ad omnes homines, quot quot ab ipsis procreandi erant, trāsmissa est: ita vt omnes ipsorum posteri (nisi Deus bonorum omniū auctor, atque dominus, aliquos ex certo gratiæ suæ priuilegio ab hac generali lege vendicaret) iræ filij essent nascituri, nec nō mortis miseriæ obnoxij, ac sensu effrenato, membrorumq; corporis petulātia grauiter oppressi, & irretiti. Idenim tantummodo abfuit, quòd actus illius, quo Adam, & Eua sunt præuaricati, nō ita participes fuerunt eorū posteri, vt ex propria singuli voluntate præuaricatores extiterint; vt qui, cum nondum nati essent, quando primi parentes aduersus Dei mandatum aberrarunt, in hoc idem peccatum præbere proprium consensum nequiuere: proptèr quod, & venundati sub peccato dicuntur. Reliqua vero mala, quæ ad primos parentes ex eorum delicto deuenere, omnia in posteros quoque influxerunt. Nam, cum ex semine Adæ omnes procreandi forent, idcirco, quando ipse deliquit, in eo omnes eius posteros deliquisse asserendum est, ac si in vno Adam simul omnes homines in eius lumbis extitissent, quando ipse peccauit: vnde totum genus humanum peccans in Adam, vna cum ipso, culpæ reatu obstrictum fuit. Et id quidem Apostolus Paulus in epistola ad Romanos insinuauit, inquiens. (Per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt:) in ipso scilicet Adā: in quo omnes homines eatenus peccasse dicitur, quatenus in eius carne omnes posteri ex eius semine generandi, potentia quadam continebantur. Ex quo illud subsequutum est, quòd, sicut tota caro Adæ ob peccatum sauciata, vitio concupiscentiæ insurgentis aduersus rationem infecta est, vna cum eiusdem anima labefactata, & procliuitatem ad peccandum habente, iustitia orbata originali, ita quoque tota natura iam infecta humana, atque propriò cuiusque parentis concurrente semine, ex vno in alium successiue, omnes (vti genitos ex

Gene.2. Gene.3. Ephe.2. Rom.7. Rom.5.

vitio concupiſcentiæ)ita contaminauit, vt ſinguli a primordio conceptionis illam labem,
& illud vitium,quod originale peccatum dicitur,contrahant. Vnde emerſit peccatum ori-
ginale in poſteros tranſmiſſum: quod intelligimus,non illud primum peccatum Adę,cuius
actus pertranſijt, poſtquam deliquit tranſgrediens Dei mandatum,in quo propria,& actua
lis eius culpa fuit. Nam,& ſi inde omnium malorum origo in genus humanum emanarit,
attamen macula originalis,quæ ad eius poſteros eſt tranſmiſſa,non conſiſtit formaliter (vt
dicunt ſcholæ)in Adæ culpa, ſed in eo damno, & peccato, quod in pœnam primi peccati
ſubſequutum eſt,quando in anima Adæ, ob eius tranſgreſſionem, facta diſſolutione illius
harmoniæ, in qua conſiſtebat ratio originalis iuſtitiæ, eius loco quædam indiſpoſitio, &
S.Th.Aqui, proclinitas ad peccandum (vt ait Sanctus Thomas) eſt ſubingreſſa; quam animæ filiorum,
in ſec. ſec. q. ſimulatque in corpus immittuntur a Deo,licet puræ,contrahunt, vt ita macula originali af
82. art. 2. ficiantur: in qua ſemper manent, donec lauacro regenerationis per ſanguinem Ieſu Chri-
ſti in baptiſmo ab hac originali macula mundentur, vt vetus homo pereat, & nouus cum
virtutum habitibus induatur,qui placeat Deo.

Sed, & ſi in homine ſanctificato per baptiſmum macula peccati originalis deleatur,atta
mē,donec viuit in hoc mortali corpore,in ipſo ſemper manet fomes cōcupiſcentiæ in car-
Roman. 8. ne reſidens,qui inſurgit aduerſus rationem. Verumtamen (vt ait Apoſtolus Paulus in epi-
ſtola ad Romanos.) inſurgens concupiſcentia non ineſt ad condemnationē ijs, qui ſunt in
Chriſto Ieſu,& ſecundum ſpiritum ambulant, & non ſecundum carnem, vt eius faciāt de-
ſideria: quin ad maiorem eorum coronæ gloriam cedit, ſi ei viriliter reſiſtunt. Et de hoc
quidem fomite in carne reſidente (cui inſurgenti aſſenſus non præſtetur, & peccatum ab
Apoſtolo nuncupatur, quoniam quiddam malum ſit inſurgens concupiſcentia, in pœnam
Rom. 7. peccati ſubſequuta, & hominem ad peccandum incitans) loquebatur Paulus in epiſtola
ad Romanos, dum diceret. [Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat in
me peccatum: ſcio enim, quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea bonum.] Idem
paulo infra. [Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meę,&
captiuantem me in lege peccati,quæ eſt in membris meis.] Nec vero dubitandum eſt, quin
fomes concupiſcentiæ in carne reſidens,& inſurgens aduerſus rationem, ſit quodammodo
peccatum; quatenus malum eſt quòd concupiſcentia inſurgat aduerſus rationē; cui ſubie-
cta eſſe deberet, & quòd prouocet hominem ad peccandum: quamuis deinde peccatum,
quod culpam concernit,proprie locum non habeat,niſi quando anima auertitur a Deo, &
prauis conſentit,atque paret concupiſcentijs.

Cum autem fomes concupiſcentiæ,poſt occaſum primorum parentū,in homine præſto
ſemper fuerit, adeo vt prope connatus ad humanam naturam videretur, hinc tempo-
re procedente cæcitas illa genus humanum occupauit, vt pro vitio non dignoſceretur
illud,quod erat vitium,nempe vetita,voluntate conſentiente,concupiſcere. Quod pecca-
tum ante legem datam a Deo per manum Moyſi idcirco non imputatum,ideſt non adſcri-
Rom. 5. ptum homini, & mortuum extitiſſe dicitur ab Apoſtolo in epiſtola ad Romanos, quoniam
ſcilicet non ita exacte dignoſceretur eſſe peccatum, & adſcribi homini pro peccato, vti
cognitum eſt poſt legem a Deo datam populo Hebræorum,in qua expreſſum eſt mandatū
Rom. 7. de non concupiſcendo. Vnde dicebat Apoſtolus: [Concupiſcentiam neſciebam, niſi lex
diceret, non concupiſces.] Etenim occaſione accepta huius mandati, peccatum concupi-
ſcentiæ, ad quod anima procliuis ex ipſo fomite redditur, omnem concupiſcentiam ope-
ratum eſt in hominibus contra legis mādatum concupiſcentibus,vt ita (vt dicit eodem lo-
co Apoſtolus) peccans peccatum effectum ſit; dum ſcilicet inſultans concupiſcentia (præ
ter vulnus humano generi inflictum ex delicto primi parētis) hos vel illos iterata culpa ex
proprio ipſorum reatu contra legis mandatū concupiſcentes interfecit; hincque homines
experientes in membris proprijs concupiſcentiam aduerſantem legi Dei, ad agnitionem
peccati originalis, ex ſuo effectu, quòd eſſent in iniquitatibus concepti, perducti ſunt.

Ab hac autem tanta calamitate,ſummaque miſeria, in quam ceciderat genus humanū,
nullo modo fieri poterat,vt homo proprijs viribus ſe unquam eriperet. Nam,cum opus eſ-
ſet iuſtitiæ diuinæ ſatiſfacere ob offenſam Deo illatam, quæ erat infinita ratione obiecti,
(Dei ſcilicet infiniti,in quem commiſſa erat) propterea ab homine virtutis finitæ exiſtēte,
ac præſertim Dei hoſte,ob idque Deo minime grato, ea non poterat ſatiſfactio proficiſci,

qua Deo se reconciliaret, in eiusque gratiam rediret. Verum, cum ex peccato primi parentis, licet sauciata hominis natura, attamen non penitus extincta fuerit, permansit (quamuis debilis) facultas illa rationis, qua posset dignoscere peccata, quæ perpetraret, conscientiaque propria ipsum accusante admoneri, appetitum carnalem sub dominio rationis (prout humanæ naturæ ordo postulat) a se non teneri: dum duci se permitteret ad ea agenda, quæ improbata damnataque expeteret sensus concupiscentiæ: vnde incitaretur ad prospiciendum, nec non ad elaborandum omni suo studio, si quo modo effrenatum sensus appetitum sub rationis imperio posset cohibere. Iuxta illud, quod a Domino Deo dictum fuit ipsi Cain. [Quare iratus es? & cur concidit facies tua? nonne si bene egeris recipies? Gen.4.
si autem male, statim peccatum tuum in foribus aderit? sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.] Ex quo etiam colligere licet, non ita damnatum fuisse genus humanum ex delicto primi parentis, vt ad medelam suscipiendam, qua Deus in ipsum esset vsurus, aptum esse non posset: dummodo ipsum pœniteret suorum peccatorum, & ad implorandam Dei misericordiam, & ad Dei præcepta seruanda animum converteret; quæ sunt, quæ Deus ab his exigit, qui in eius gratiam sunt restituendi. Ad quæ tamen præstanda nemo ex se ipso aptus esse potest, nisi prius a Deo vocetur, & Dei speciali auxilio sit suffultus. Quod & ex sola Dei gratuita gratia, non ex nostris meritis largitur omnibus iis, qui inuocant nomen eius; quod, & vt inuocemus, ex eius pariter bonitate pendet, qui vult omnes homines saluos fieri, dummodo suis assentiant vocationibus. 1.Timot.2.

Iacebat igitur humanum genus (veluti homo ille, qui descendens ab Ierusalem in Ierico Luc.10.
incidit in latrones, a quibus expoliatus, vulneribusque confectus semiuiuus relictus est) hac summa miseria percussum, a qua numquam propriis viribus poterat liberari. At Deus summa bonitas, & Pater misericordiarum, tanquàm verus Samaritanus humani generis misertus, non passus est ipsum omnino perditum iri, sed eius saluti prospicere voluit, atque mederi; cum præsertim ad eius commiserandum coinciderit ea æquitatis, seu pietatis ratio, quòd non propria sola electione (prout Angeli lapsi sunt) sed vafra etiam Diaboli suggestione, a Dei mandato primi nostri parentes discessissent: quòdque eorum posteri omnes, non propriæ voluntatis culpa, atque consensu, sed patrum delicto, venundati sub peccato primorum parentum, in eandem cum patribus ærumnam prostrati, atque damnati essent. Vnde Deus sibi complacuit, vt, qui gratis venundati erant, gratis quoque redimerentur. Itaque, Esa.52.
quod ab æterno in mente diuina erat ordinatum, placuit altissimo Deo, vt vna & iustitiæ diuinæ ob offensam sibi illatam satisfieret, & vt simul humano generi reseraretur porta; qua, quicunque Dei misericordiæ influxum vltroneus susciperet (vt decet hominem in gratiam Dei redeuntem) non solum ab omnibus sibi impressis incommodis vendicaretur; verum etiam ad præstantissimam illam fœlicitatem perduceretur, quam nec oculus vidit, nec auris 1. Corin.2
audiuit, neque in cor hominis ascendit; nempe quæ præparauit Deus diligentibus se. Pro hac autem tam magna, tamque eximia gratia nobis conferenda, a sapientissimo optimoque Deo ea fuit instituta ratio: vt eius filius, Verbum ab æterno genitum, secunda persona in diuinis, coæterna, & coæqualis Patri carnem assumeret, vt fieret homo. Non eo autem modo, sicuti primus homo ex terra, vel ex puluere a Deo creatus est: ne- Genes.2.
que illo etiam ordine, quo reliqui homines, post primos parentes, ex propagatione ortum ducunt per semen viri, & sanguinis muliebris coniunctionem: sed alia quadam noua, mirabili, ac longe præstantiori via. Hæc nempe fuit, vt de muliere Virgine immaculata, Dei virtute ipsam obumbrante, ex eius sanguine purissimo atque sanctissimo corpus formaret, quod Verbum assumpsit, & ita caro factum est. Qua in generatione ea Spiritus sancti plenitudo ad hanc humanitatem accessit, vt homo in persona Verbi assumptus, antonomastice, ob sui excellentiam, Christus, idest vnctus nuncupatus sit; idemque cœlestis homo; vt qui in vtero Virginis, cœlitus, sola scilicet Dei virtute ipsam obumbrante, factus sit, non tam in animam viuentem, vti primus homo Adam, quàm etiam (vt dicitur in priori epistola ad Corinthios) in spiritum viuifi- 1.Cor.15.
cantem; qualem decebat esse humanitatem, quæ diuinæ naturæ in eadem identitate personæ vnienda erat. Hanc igitur personam, Christum, Deum, ac hominem simul existentem sanctissima Trinitas ab æterno destinauit, per quam iustitiæ diuinæ satisfaciendo, humanum genus ab æterna morte redimeretur, aptumque redderetur ad Dei gratiam consequendam, quod quidem hunc in modum effectum est. Nam, dum Christus innocens agnus vltronee peccatorum pondus in se suscipiens, victi- Roman.5.
mam Deo se obtulit; hinc moriens pro peccatis humani generis diuinæ offensæ, existens,

& ipſe Deus cumulatiſſime ſatisfecit, atque ita, vt homo patiens mortem corpoream, genus humanum redemit ab vtraque morte, tum animæ, tum corporis, cui reſurrectionem ſit collaturus.

Huius autem excelſi operis altiſſimum myſterium, ſummeque arcanum in ſolo Dei conſilio poſitum, latuit omne genus creaturarum: ita quidem, vt neque ſpiritibus cœleſtibus, (nedum inferis) neque hominum alicui exacte, & diſtincte, vti peractum eſt, fuerit vmquam manifeſtum priuſquàm expletum eſt. Quod aperte teſtatur Sanctus Paulus pluribus
1.Corin.2. in locis ſuarum epiſtolarum. Nam ſcribens Corinthijs inquit. [Loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram, quam nemo principum huius ſeculi cognouit, ſi enim cognouiſſent, numquam
Ephes.1. Dominum gloriæ crucifixiſſent.] Et ad Epheſios ſcribens; ait, [prout poteſtis legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti, quod alijs generationibus non eſt agnitum filijs hominum, ſicuti nunc reuelatum eſt ſanctis Apoſtolis eius in Prophetis in ſpiritu.] Et paulo poſt. [Mihi enim ſanctorum minimo data eſt gratia hæc in Gentibus, euangelizare ininueſtigabiles diuitias Chriſti, & illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſeculis in Deo, qui omnia creauit, vt innoteſcat nunc principibus, & poteſtatibus in cœleſtibus per eccleſiam multiformis ſapientia Dei, ſecundum præfinitionem
Coloss.1. ſeculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.] Et ad Coloſſenſes: [Vt impleam verbum Dei, myſterium, quod abſconditum eſt a ſeculis, & generationibus; nunc autem
Theophyl. manifeſtatum eſt ſanctis eius.] Vnde Theophylactus explicans verba illa Apoſtoli prioris
1.Corin.2. epiſtolæ ad Corinthios. [Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt,]
Chrysost. ad mentem quoque Chryſoſtomi in expoſitione eiuſdem loci, inquit. [Myſterium nomi-
homil.7. nat, quod ſit de Chriſto præconium, quod & ſi hoc ſit nomen ſortitum, myſterium tamen eſt; tum quia vel Angelos ipſos antequàm fieret, latuit; tum quia aliud ipſi ſpectamus, aliud intelligimus.] At vero myſterium hoc in his eſt conclusum, quòd Verbum carnem humanam ſibi aſſumpſit, & in terris ſe viſibilem hominem præſtitit, ac iuxta aliorum hominum conditionem ad humanas miſerias patiendas, famem, ſitim, æſtum, frigus, ac ipſam
Philipp.2. denique mortem ſeſe aptauit, & conformauit; cum tamen exiſtens in forma Dei (vt qui eſſet & Deus, & non ſolum homo) liber ab omni miſeria, degere, atque conuerſari in terris ſumma cum Dei maieſtate potuiſſet. Hoc ſane myſterium profundiſſimum, & ſi in ſanctis ſcripturis prophetarum fuerat a Deo denunciatum; attamen nulli vmquam creaturæ exacte manifeſtatum eſt, antequàm expleretur, & iuxta diuini conſilij ordinem propalaretur.
Ioan.10. Quod effectum eſt, poſtquam Chriſtus venit in mundum, ac mortem eſt paſſus, & reſurgens a mortuis, vitam, quæ in eius poſita erat poteſtate, impaſſibilem, atque immortalem reaſſumpſit; per homineſque ſibi delectos Apoſtolos, myſterium hoc maximum manife-
Marc.16. ſtari, atque prædicari voluit per vniuerſum mundum: tum ipſorum verbo Spiritus ſancti virtute aucto; tum ſignis, atque prodigijs corroborante Deo prædicationem Apoſto-
Ambrosius. lorum. Vnde, & in hanc ſententiam Ambroſius in capit. 9. epiſt. ad Hebræos hæc habet. [Lex Moſaica non præſtitit claram, & apertam filij Dei notitiam: ſed ex buccina Apoſtolorum per omnem terram cœpit Chriſti cognitio paulatim omnibus innoteſcere.] Cuius quidem tanti, ac tam eximij beneficij recordatione, quæ numquam ex animo nobis excidere debet, noſtrum vnuſquiſque ſtupore obrui, atque amore tanti benefactoris liquefieri deberet; dum cogitaret, animoque peruolueret, Dei filium, Verbum Deo coæternum, hominem naſci voluiſſe, & in carne ſibi aſſumpta pro nobis impijs, atque ſibi inimicis mortem turpiſſimam ſubire, vt nos Deo Patri ſua morte reconciliaret: quod
Tit.3. ſane ſola ſua beneficentia, atque miſericordia effecit, vt ita, & Diuinæ iuſtitiæ pro reatu primorum parentum, & noſtrorum omnium delictorum piaculum fieret; & humanum genus perditum redimeret: dummodo homines & ipſi a Deo vocati, ad Dei miſericordiam confugerent, & peccata præterita deteſtantes, ſe ipſos Deo commendarent, & pro tempore baptiſmum regenerationis ſacramentum ſuſcipientes, in Chriſti meritis maxime ſpem veniæ conſequendæ collocarent. Hoc autem tam eximium, atque admirandum myſterium exequutioni commendare diuinæ illi ſapientiæ placuit, non ſtatim, cum primum homo Dei offenſam incidiſſet; ſed longum poſt temporis interuallum; eo ſane mundi ſtatu, quo multo magis quàm antea percuſſum cæcitate, ac omni morbo ſauciatum iacebat genus humanum, ipſique medico quàm maxime opus erat. Qua vero ratione ſapientiſſimæ illi bonitati placuerit, vt homines ad viam ſalutis reuocarentur, mox explicabimus.

Interim autem id a nobis prius est diligenter perpendendum, clementissimum Deum quouis currente seculo, antequàm Verbum carnem assumeret, occlusam numquam viam tenuisse, qua homo ad eam Dei gratiam se aptaret, quæ ex Christi meritis humano generi erat condonanda. Ac primo quidem Deus numquam reliquit genus humanum libro huius tam præclaræ vniuersi fabricæ destitutum, ex cuius contemplatione, per visibilia quæ facta sunt, ad cognoscenda inuisibilia Dei manuduceretur, esse scilicet æternam potentiam, atque diuinitatem, a qua omnia pendent, Deum ipsum rerum omnium conditorem; vt hinc ei, vt omnipotenti, & sapienti, summoq; bono, atque liberali, omne obsequium, & honorem præstari debere intelligeret: eidemque quoniam propter ipsum esset, atque conseruaretur, gratias ageret, atque vt verum Deum coleret. Nam qui res a Deo creatas, veluti Solem, atque Lunam, quoniam perpulchræ, atque vtiles sibi viderentur (in hoc perperam se gerentes, pro vt sapientia in huiusmodi homines inuehitur) colere pro dijs non erubuerunt: quanto igitur magis illos ipsos decebat, qui ex rerum visibilium intellectione ad Dei aliquam notitiam peruenerunt, id muneris præstare erga Deum vniuersorum conditorem? Ac propterea illi minime excusari possunt, qui, iuxta dictum ordinem Dei percepta notitia, Deum ipsum, vt Deum non coluerunt, & glorificauerunt, neque eis de beneficijs acceptis gratias egerunt. Huiusmodi autem Dei notitiam, per ea quæ facta sunt, cum omnes homines, quibus inest ratio naturalis (vt habet Origenes in comment. epist. ad Rom.) aliqualem percipere potuerunt: tum vero illi maxime, qui Sapientes, & Philosophi nuncupantur, quibus præcipue creaturas mundi, & omnia quæ in eo facta sunt discutere disciplina est, & per hæc quæ videntur, ea quæ non videntur, ratione colligere. Qui quidem diuino quodam influxu, seu splendore suffulti (quo Deus speculantem intellectum humanum ad veritatem capessendam collustrat) excelsa Dei opera speculantes, ad Dei notitiam quam diximus, peruenerunt: quorum deinde auctoritate, & exemplo, cæteri qui acie mentis, atque tam præclara Dei cognitione non pollerent, vti rudiores, ad Deum itidem venerandum, atque colendum inducerentur. quod quidem in omnibus mundi seculis apud omnes nationes vim semper obtinuit, vt a quorumdam paucorum sapientiorum auctoritate reliqua multitudo penderet, atque regeretur. Vnde Origenes, iuxta hanc sententiam ponderans in comment. 2. cap. epist. ad Roman. cur Deus distulerit iudicium vsque in extremam illam diem, inter alia hoc etiam affert: quòd ex malis traditionibus peruersorum hominum, vel in philosophia, vel in lege, tanquam ex seminibus in dies contingere potest, vt plures ad peccandum inducantur, quorum peccata, illis impijs, atque hæreticis hominibus vti auctoribus, merito adscribentur: quemadmodum, & e conuerso, ex doctrina Apostolorum, & aliorum proborum, & sanctorum hominum, quotidie vsque in diem iudicij, fructus sanctitatis, & bonorum operum apud plures homines caussari possunt, quæ ad maiorem sanctorum gloriam redundabunt. Quare, & quicunque prædictam Dei cognitionem iniqua ratione possederunt, & exercuerunt, non ea vtentes prout debuissent; nullatenus excusandi, sed graui pœna plectendi sunt: tum quòd ipsi perperam se gesserint: tum quòd alios etiam minus intelligentia valentes suo ipsorum exemplo in errores perduxerint. Qui vero per visibilia a Deo facta, Dei cognitionem adepti, Deum, vt decet coluerunt, ac sese eius omnipotentiæ subijcientes, nomen eius in quod sperarent, inuocauerunt, hi, vt in gratiam Dei redirent, & salutem æternam consequerentur ex Christi inter Deum, & hominem mediatoris meritis, Deus in arcanis sui consilij statuit. Verum salutem (aut mauis dicere salutis coronam, & præmium) largiri noluit, priusquàm Christi oblatio pro peccatis nostris est consummata. Proinde pauci admodum extitere, qui cognitionem Dei ex mundi operibus consecuti, in ea præclare se gesserint. Sed retrorsum innumeri abeuntes, suis in cogitationibus euanuerunt, superbeq; aduersus Deum se gerentes, hinc iure merito in reprobum sensum (Deo ita permittente) sunt ducti: vt qui creatorem cognitum, non vt Deum colere approbauerint, iusto Dei iudicio, ad creaturas pro dijs colendas sese conuerterint, omneq; flagitij genus perpetrarint: & hæc quidem peragentes, quamuis a propria conscientia accusati pernoscerent, quòd qui contra rectam rationem, atque iustitiam Dei se gerunt, digni sunt morte, ac grauissimo supplicio plectendi sunt. Et cum homines a primordio generationis filiorum Adæ in deterius semper cessissent, ipsorum spurcissimum, atque scelestissimum viuendi genus adeo putuit coram Deo, vt ipsum pœnituerit hominem fecisse, eumq; propterea cum vniuersa carne diluuio aquarum perdiderit, octo exceptis animabus, ipso Noe cum vxore, & tribus filijs suis, & vxoribus filiorum, quas in arca, Dei nutu, atque consilio constructa a Noe (qui gratiam coram Deo, quoniam eum timebat, inuenerat) vna cum animalibus terrestribus,

Rom. 1. Sap. 13. 14. & 15. Origen. in cap. 1 epist. ad Roman. lib. 1. Orig. c. 2. Rom. lib. 2. Rom. 1. Gen. 6.

reſtribus, & volatilibus ex vnaquaque ſpecie maſculis, & fœminis a Noe excerptis, eiusque
curæ demandatis Deus ſaluas eſſe voluit. Diluuioq; elapſo, poſt deletum genus humanum,
& animalium, ijs exceptis, quæ in arca ſeruabantur, ex ijs rurſus multiplicari, tum homines,
tum reliqua animalia cœperunt, vt iterum in omnes partes extenderentur, ac terra ijs ipſis
fuerit repleta.

Mox vero Deus, quamquam eius omnipotentia ex mundi fabrica ante oculos hominum
perpetuo conſpicienda verſaretur, ex qua facile excitari poſſent ad Deum timendum, & ex-
colendum, vti rerum omnium auctorem, & cuius potentiam nulla effugeret creatura, nihi-
lominus tamen (quæ ſumma eſt eius bonitas) familiarius etiam agere cum hominum genere
non dedignatus eſt; quodam modo nobis magis appropinquans, ideſt ad imbecillum noſtri
ſenſus captum ſeſe accommodans, potentiamque ſuam oſtendens multis in operibus, quæ
Deus præſtitit præter rerum ordinem; vt hinc mens humana, quæ aſſueta quotidiano aſpe-
ctui rerum, quæ in mundo ſunt, atque fiunt, hæc vt nimis vſitata (& ſi Dei infinitam poten-
tiam, atque ſapientiam præſeferunt) minus tamen expendit, atque conſiderat, ad Deum co-
gnoſcendum, atque pertimeſcendum nouis quibuſdam argumentis, atque ideo ſibi multum
Geneſ.12. miris raperetur. Itaque Deus, nactus Abraham virum recta ratione vtentem, Deumque
timentem, cum eum ſibi credentem, & ſuis præceptis obtemperantem eſſet expertus; maio-
rem quoque in eius animum fidem excitauit, dum filium ſibi ſeni promiſſum dono dedit, na-
Geneſ.21. tum ex Sara veteri, atq; ſterili vxore ſua præter rerum ordinem; quem filium deinde Abra-
ham (ita ſibi imponente Domino) mactare in holocauſtum, atque offerre Deo in ſacrificium
non hæſitauit. Quod tamen factum Deus prohibuit, ac tantam in Abraham expertus fi-
dem tanti fecit, vt eam ad iuſtitiam illi adſcripſerit, vere iuſtum ex dono gratiæ ſuæ ipſum
Roman.4. efficiens: hincque circuncisione in carne præputij ſibi impoſita, & ſemini eius, in ſignaculum
iuſtitiæ, quæ per Chriſtum detegenda erat, (dum ſua morte maculam deſtrueret peccati ori-
ginalis in anima ex fomite carnis contractam) ipſum conſtituit patrem omnium credentium.
Geneſ.22. Atque ita Deus, licet a longe, viam atque ordinem, quo perditum genus humanum vellet
redimere, præclarius quàm antea (quod nobis conſtet) cœpit aperire: dum ex ſemine Abra-
Exod.19. hæ, ex quo Chriſtus eſſet naſciturus, omnes gentes fore benedicendas illi prædixit; ex ipſoq;
Leuit.20. eam prolem eduxit, ex qua populus innumerabilis eſt propagatus, veluti arena maris, popu-
lus Hebræorum. Quem ſibi peculiarem factum, atque in loco præcipuo acceptum innume-
ris fauoribus eſt proſequutus: præſertim, dum ei eloquia diuina credidit, pluribusq; ſignis,
atque prodigijs ſuam potentiam patefecit: vt hinc in ipſum ęternum, & verum Deum om-
nem fidem, atque ſpem collocaret, firmamq; conſeruaret. Cum hoc ipſo populo pacta con-
ſtituit, & teſtamenta fecit: quibus bona promittebantur ijs, qui fideles, Deoque obedientes
Sapient.8. ſe præſtitiſſent: bonaq; propoſita illi adhuc puero populo terrena erant: vt Deus, qui omnia
diſponit ſuauiter, prout poſtulat ſua infinita ſapientia, ex bonis ijs ſenſibilibus, quæ præ ocu-
lis nobis ſemper verſantur, atque ideo facillime ab hominibus expetuntur, ad ſeſe colendum,
illum electum populum alliceret: atque ita paulatim ad altiora, nempe ad ęterna bona expe-
tenda, eademq; a Deo petenda, atque expectanda (quæ per Prophetas etiam illi denunciata
erant) induceret, mediaq; fide ſubleuaret. Huic igitur populo ex Abrahæ ſemine propaga-
to, tandem Deus, duce Moyſe viro mitiſſimo, atq; ſibi gratiſſimo, legem propoſuit, qua præ-
clarius dignoſcerent, quibus actionibus Deo placere poſſent, quibusq; ſimiliter eius iram eſ-
ſent prouocaturi: & vt a flagitijs animum auerterent, & legis nõ fierent tranſgreſſores, flagel-
lorum, mortisq; pœna tranſgreſſoribus eſt conſtituta. Inter alia autem legis mandata, illud
Exod.20. quoque extitit, ne quis res vetitas concupiſceret, earum concupitor peccati reus cenſeretur:
vt qui rem vetitam in corde ſuo iam perpetraſſet. Ex quo quidem mandato in plura, ac
longe etiam maiora peccata homo facilius detruſus eſt. Quandoquidem exurgens hinc pec-
Roman.7. catum, vires maiores ad homines in ſui dominium trahendos acquiſiuit; vel quòd in vetita
magis ſemper nitantur, vnde magis flagrans concupiſcentia effecta eſt; vel quòd etiam prom-
pta admodum, atque multiformis occaſio ad peccandum ex ipſa ſola vi concupiſcendi præ-
ſto nobis adſit. Hoc autem præceptum Deus ſapientiſſimo conſilio propoſuit: vt hinc po-
pulum illum Hebræorum ſibi electum ad reſipiſcendum commoueret: dum hinc dignoſcere
poſſent, pro lege ſeruanda proprijs viribus non eſſe fidendum, ſed Dei ſe egere gratia, & au-
Galat.3. xilio, ac propterea ad Dei miſericordiam confugiendum eſſe. Fuit etenim lex pædagogus
hominem erudiens de perdito, & miſero illo ſtatu, in quem ceciderat venundatus ſub pecca-
Roman.7. to primorum parentum: vt, dum tantam in ſe experiretur concupiſcentiam legi Dei, vel in
corde proprio impreſſa, vel in tabulis lapideis conſcriptæ aduerſantem, ex qua ad ea agenda

duceretur,

duceretur, quorũ factores mortem mereri dignosceret; hinc perterritus ad Dei misericordiã confugeret. Hinc lex illa populo Hebræorum a Deo proposita, lex terroris, & lex mortis Exod.19. nuncupata est: tum quòd terrorem ex propositis supplicijs incuteret, vti etiam in monte Sina cum igne, & clangore terribili lata est a Deo: tum quoniam mortem minitaretur ijs, qui Roman.7. 2.Corin.3. prohibita in lege committere auderent: neq; ipsa lex, ex sese, iuxta litteram, quidpiam aliud 1.Corin.3. quàm mortem inferret: neque valeret hominem redimere, aut roborare ad legis seruanda mandata. Quæ tamen lex tota spiritualis, totaque sancta est: vt quæ, non nisi quæcunque Roman 7. sint iusta, statuat, quæcunque vera, & Dei sapientia digna sunt. Cui quidem legi quicunque Tit. 1. ita adhæserunt, vt per eam instructi spem in Deo collocarint, eius auxilium implorantes, hi in portum salutis peruenere.

Discrimen exponitur inter statum humani generis ante legem, & post legem datam à Deo populo Hebræorum. CAP. II.



EX hactenus enarratis perspicuum esse debet; neminem vmquam, vel ante legem, vel post legem latam, in spe consequendæ salutis constitisse, nisi qui se Deo subdiderit, ipsum rerum bonarum omnium auctorem, & remuneratorem credendo, & excolendo. Discrimen autem, vel maximum extitit inter eos, qui legem præcesserunt, & illos qui sub lege per Moysem a Deo data constituti sunt. Primo quidem: quoniam illi priores, (vt generatim de ipsis loquamur, interim reticentes, si qua Deus aliquibus speciatim reuelarit, sicuti Moysi, & alijs multis Prophetis) lumine tantum Rom.1.& 2. adiuti naturali, in Dei aliqualem cognitionem, ex rebus creatis peruenire potuerunt: nec non eos accusante, vel defendente propria conscientia intelligere, quæ nam agenda, quæve fugienda forent: vt hinc illis facultas daretur, viaque pateret ad Deum accedendi: dum credere, Hebr. 11. rent, & quòd Deus est, & quòd ipsum requirentibus sit remunerator. At posteriores, qui legem conscriptam a Deo, eandemque multis signis, atque prodigijs corroboratam acceperunt, tum priore via, tum hac posteriore gaudentes, & Deum cognoscere, & quæ eius voluntati placerent, aut displicerent, ex certis eius mandatis longe præclarius intelligere potuerunt. Præterea, vnde peccatum originale defluxerit in genus humanum, ipsa praua concupiscentia, ad quam a primordio natiuitatis anima procliuis redditur ex fomite carnali ob præuaricationem primi parentis, latuit maxime post diluuium eos, qui legi præcesserunt: si non omnes (quia non Noe latuit, non Abraham, & similes) saltem in genere fere omnes; vt qui secundum naturam tantum ratione vterentur: neque notitiam de creatione primi hominis haberent; neque peccatum committi existimarent, quòd quispiam vetita concupisceret, dummodo concupiscentiam opere non compleret: cum tamen hoc peccatum esset in mundo, & in initijs post Adæ transgressionem, & subsequenti tempore apud nonnullos non latuerit, putari peccatum apud Deum, licet deinde consuetudo peccandi, vt docet Ambrosius Ambrosius. in expositio. cap. 7. epist. ad Roman. id obliterasset. Hi autem alij, quibus a Deo data est lex, per legem ipsis propositam ex Dei mandato contra concupiscentiam tradito, & ex libro Geneseos, quem Moyses diuino spiritu afflatus conscripsit, tum de creatione, & præuaricatione primi parentis edocti fuerunt, in quo omnes posteri peccauerunt: tum vel maxime prauam concupiscentiam peccatum esse dignouerunt, eiusque fomitem in membris nostris residere ad condemnationem, nisi misericors Deus nobis morte filij sui ad medelam prospexisset. Ac denique illis prioribus (exceptis nonnullis, quibus reuelatum est) Dei mysteria, aut omnino incognita, aut vix adumbrata fuerunt. Hebræorum autem populo, vti maxime accepto apud Deum, si non omnino clare explicata, at saltem sub nube reuelata fuerunt secreta Roman.3. ta cœlestia. Qui etiam, in circuncisione illis imposita, peculiare signum iustitiæ consequendæ apud Deum, iuxta fidem Abrahæ acceperunt; quo etiam signo ab alijs nationibus distinguerentur. Nec non ipsis multipharíam, multisque modis per Prophetas locutus est Deus, Hebr.1. atque futuram salutem sub nube saltem denunciauit; vt omnino ex ijs omnibus sit perspicuum, Deum, præ omnibus alijs nationibus, populum Iudaicum peculiaribus fauoribus prosequutum esse; sed hoc præcipuo, atque maximo, quòd de ipsorum gente Saluatorem eduxerit Dominum nostrum Iesum Christum. Quemadmodum Abrahæ promissum fuerat a Genes.22. Deo, quòd in eius semine omnes gentes erant benedicendæ. Et postquam Dei Verbum est incarnatum, Christus Deus, & homo, vti promissus erat Iudæis, ita quoque ijs ipsis regnum Dei prius prædicauit: illi vero, ob propriam ipsorum perfidiam, atque auaritiam, infidelitate obcæcati,

obcæcati, non ſuſcipientes Euangelium Dei, quin Prophetam, & Saluatorem ad ſe miſſum proſequentes, mortique tradentes, a Dei gratia iure merito ceciderunt: & in eorum locum
Roma.11. ſuffultæ ſunt gentes ſtultæ, quibus Deus aliquando (pro ſua imperſcrutabili ſapientia) vſu-
Cant. Moy. rus eſt ad æmulationem Hebræorum; vt hinc prouocentur ad reſipiſcendum de peccatis eorum, & ad Deum vere cognoſcendum, atque timendum; ſuſcipiantque tandem Chriſtum, a maioribus ſuis crucifixum, quem ipſorum, vti & cæterorum omnium, Redemptorem, atque vnicum agnoſcant atque fateantur Saluatorem.

Ante expletum Euangelium, quomodo collata ſalus humano generi intelligebatur. CAP. III.



X commemoratis illud, conſtat, nullum aliud nomen ſub cœlo datum hominibus,
Act.4. in quo oporteat nos ſaluos fieri (prout ſcriptum eſt in Act. Apoſt.) niſi in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti. Quando Deus hac vna via, nempe per mortem filij ſui inter nos, & Deum mediatoris, ab æterno ſtatuit redimere genus humanum. Verum cum & ante legem, & poſt legem datam (quemadmodum iam antea conſtitutum eſt) omnibus qui ſalutem eſſent conſequuturi, neceſſarium fuerit credere in Deum, & eius omnipotentiæ ſe ſubijcere: hinc quæri poſſe videtur, num etiam ſtatuendum ſit, quòd ijs omnibus, qui futuri ſint ſalui, pro ſalute conſequenda opus fuerit credere in Ieſum Chriſtum, & ex eius ſanguine ſalutem ſperare; vt omnino in fide venturi Saluatoris, & non aliter omnes ſub ſpe ſalutis conſeruarentur. Cui quæſtioni ex adducta auctoritate Actuum Apoſtolorum haud dubie ita ſatisfaciendum eſt, quòd quibuſcunque Chriſti myſterium eſt reue-
Math.1. latum, ipſum ſcilicet venturum propitiatorem pro peccatis hominum, (quemadmodum Ioſeph viro Mariæ Angelus denunciauit, de Virgine Maria eius coniuge puerum naſciturum; vocandumque Ieſum, quoniam populum ſaluum eſſet facturus a peccatis eorum) hos omnes oportet in Chriſti merita confidere, & pro ſalute conſequenda eius nomen inuocare, & eius præcepta ſeruare. At dubium eſt maximum, num omnibus ſalutem conſequuturis, myſterium Chriſti, antequam expletum eſt, fuerit reuelatum; cum præſertim antequam Deus Abraham alloqueretur, nullum appareat traditum huius myſterij apertum ſignum, quod omnibus pateret; & in lege obſcure quoque idipſum propoſitum ſit ſub quibuſdam rerum inuolucris, & tegumentis, a longe, & ſub nube quadam ſignificatum. Vnde ad Galat. ſcribens
Galat.3. Paulus inquit. [Priuſquàm veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem, quæ reuelanda erat.] cum illud tamen tamquam anchora, ſemper firmum conſtiterit, & ante legem, & poſt legem datam, Deum videlicet eſſe timendum, & ad eius miſericordiam confugiendum ab omnibus, qui ſalutem conſequendæ ſtudio tenerentur. Quare ſi in dubio ab aliquo verteretur (quando id nobis minus conſtat) quòd non omnibus qui ſalutem eſſent conſequuturi, Chriſti myſterium, antequàm expletum eſt, fuerit manifeſtum: non indignum, (vt opinor) diuina miſericordia eſſet dicere, Deum ita ſibi complacuiſſe, vt quibus Chriſti myſterium incognitum fuiſſet, dummodo diuinæ prouidentiæ ſe ſubijcerent, & pie viuentes nomen eius inuocarent, hi ex ſua ſingulari bonitate ſalui fierent per redemptionem, quam
Chryſoſto. homil 27. in Matth. Chriſtus oblatione ſui corporis humano generi eſſet obtenturus. Vnde Chryſoſtomus in hanc ſententiam cap.11. in Matth. ita diſſerit. [Sed magna, inquies, iniuria illis hac ratione fit, qui ante Aduentum Chriſti naturæ conceſſerunt. Minime, inquam, poterant enim homines tunc etiam ipſum non confeſſi ſaluari. Non enim Chriſti, qui nondum venerat, ab illis cultus petebatur: ſed, vt idolorum cultu ſpreto, vnum Deum conditorem omnium noſcerent. Dominus enim, inquit, Deus tuus Dominus tuus eſt. Idcirco Machabeos, qui ne legem traderent, mori maluerunt, valde admiramur; pueros quoque illos, aliosque complures apud Iudæos, qui bene, & optime vixerunt, & hanc cognitionis menſuram inuiolatam conſeruarunt, a quibus nil aliud certum petitum eſt. Nunc autem non ita eſt; ſed neceſſaria eſt ad ſalutem Chriſti cognitio. Propterea dicebat, ſi non veniſſem, & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent, nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo.] Idem Chryſoſtomus paulo infra. [Quòd autem qui ante Chriſtum obierunt, ac ideo ipſum non cognouerunt, ſi ab idolorum cultu receſſerunt; ac Deum ſolum adorarunt, ſi præterea ho-
Roman.2. neſte vitam peregerunt, æterna bona, & beatitudinem adipiſcentur. Paulum rurſus audi. Gloria, inquit, & honor, & pax omni operanti bonum; Iudæo primum, & Gentili. Vides aperte retributiones bonorum iſtis repoſitas, & pœnas illis, qui cuncta oppoſita effecerunt.]

Theodoretus

Theodoretus quoque in expositione prioris epist. ad Corinth. circa illa verba cap. 15. [Primitiæ Christus: deinde ij, qui sunt Christi, qui in Aduentum eius crediderunt.] ita habet. Theodor.
[Christi autem non solum eos appellat, qui post humanam ab eo susceptam naturam in ipsum crediderunt: sed eos etiam, qui in legem, & ante legem pij fuerunt, & virtute insignes.] Et huic quidem dilucidationi consentire quoque videbuntur (si recte perpendantur) ea, quæ habentur apud Sanctum Thomam in sec. sec. quæstio. 2. attic. 7. in responsione Tho. Aqui.
ad vltim. dum inquit. [Si qui tamen saluati fuerunt, quibus reuelatio non fuerit facta, non fuerunt saluati absque fide mediatoris; quia & si non habuerunt fidem explicitam, tamen habuerunt fidem implicitam in diuina prouidentia, credentes Deum liberatorem esse hominum secundum modos sibi placitos, & secundum quòd aliquibus veritatem cognoscentibus Spiritus sanctus reuelasset.] Idem etiam in Commentarijs epist. ad Heb. cap. 11. lect. 2. quæ- Idem in epi
rens, num hæc duo sufficiant ad salutem, nempe credere quòd Deus est, & quòd inquirenti- sto. ad Heb.
bus ipsum sit remunerator, respondet: [quòd post peccatum primi parentis nemo potuit saluari a reatu culpæ originalis per fidem mediatoris; sed ista fides diuersificata est, quantum ad modum credendi secundum diuersitatem temporum, & statuum. Nos autem, quibus est tantum beneficium exhibitum, magis tenemur credere, quàm illi, qui fuerunt ante Aduentum Christi: tunc etiam aliqui magis explicite ante legem: quia data fuerunt eis aliqua sacramenta, quibus quasi per figuram repræsentabatur Christus. Sed Gentilibus, qui fuerunt saluati, sufficiebat, quòd crederent Deum esse remuneratorem, quæ remuneratio non fuit nisi per Christum: Vnde implicite credebant in mediatorem.] Ex quibus dictis clare colligitur (quod attinet ad illos homines, qui ante legem extiterunt, de quibus præcipuus sermo est apud Sanctum Thomam) sat illis fuisse ad salutem consequendam, quòd diuinæ prouidentiæ se subdiderint eo modo, vt antea est enarratum. Verum, & illud quoque est aduertendum, postquam Christus opus humanæ redemptionis consummauit sua morte, atque resurrectione a mortuis, Euangeliumque huius tantæ fœlicitatis est promulgatum in omnes terræ partes, omnes (quot quot saluti aspirare studeant) ad quos peruenerit Euangelium, ex lege Euangelica (vt antea quoque recensuimus ex sententia Chrysostomi) teneri, credere in Iesum Christum, eumque Saluatorem nostrum confiteri, & baptismum suscipere, quo per sanguinem Christi peccator ab omnibus mundatur delictis, & ex immundo mundus, & sanctus, & ex impio fit iustus in conspectu Dei. Hac enim lege obligari omnes, Dominus testatus est apud Matth. dum dixit discipulis suis. [Euntes in vniuersum mundum, Matth. 28.
prædicate Euangelium omni creaturæ: qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit; qui autem non crediderit, condemnabitur.]

Expleta quomodo fuerit per Christum humani generis redemptio. CAP. IIII.



AM vero explicatius perpendendum est, quæ nam Christus ijs, qui in ipsum crederent, beneficia contulerit, in quibusve rebus, seu actionibus sita sit salus, quam Christus suis fidelibus acquisiuit sanguine suo. Ex delicto igitur primorum parentum (vti antea est enarratum) offensa Deo omnium conditori illata erat, ob quam, tum primi parentes, tum eorum posteri in Diaboli potestatem deuenerant; effecti iræ filij, & Dei hostes, in cuius excelsæ maiestatis conspectu immundi, atque impij ob peccatum apparebant; quique ex inobedientia in Deum perpetrata, ad peccandum procliues effecti (magis in eos insultante efferuescentia concupiscentiæ, atque fomite membrorum) maiores in dies sibi ipsis ex superadditis peccatis condemnationem contraxerunt: vt propterea morti corporis tradendi essent, grauique supplicio plectendi; sicuti quoque quo ad animam orbatam Dei gratia, quæ est eius vita, mortui iam existebant. Vnde quattuor præcipua circa præuaricationem primi nostri parentis sunt adnotanda. In primis peccatum ipsum inobedientiæ, quod commisit Adam; cuius actus pertransijt, postquam deliquit transgrediens Dei mandatum. Deinde solutio iustitiæ originalis in ipso ad pœnam peccati subsequuta; cum hinc appetitus carnalis cornua erigens, a dominio, & ab obedientia animæ rationalis se subtraxerit, aduersus ipsam insurgens, eandemque maculans, & quodam veluti habitu ad peccandum afficiens, vt odibilis Deo redderetur, donec ab hac macula non emundaretur: quæ peccati labes in Adæ posteros (vti ex vitio genitos concupiscentiæ) propagauit. Tertio considerandum est per se vitium concupiscentiæ insurgentis aduersus rationem, cui tamen assensus ab homine non præstetur, ipse fomes residens in membris nostris,

Ac postre-

Ac postremo mors corporea in vniuersum genus humanum subsequuta, quam Deus Adæ, si
Genes. 2. de pomo ei prohibito comedisset, comminatus erat. Ab hoc itaque miserrimo statu, cum
nulla arte genus humanum vendicare se posset, Verbum Dei incarnatum, Christus verus
Roman. 3. Deus, & verus homo, factus pro nobis piaculum, & hostia, & vt agnus innocens morti traditus, omnes credentes in Deum, & eius mandatis obtemperantes; & pro tempore sacramenta a Deo instituta suscipientes, a gehenna, atque potestate Diaboli liberauit, mundans eos a peccatis, & Deo Patri reconcilians; ita quidem, vt ipsis peccatum primorum parentum, atque delicta propria (quorum ipsos pœnituerit) vltra ad condemnationem non adscribantur; sed iusti coram Deo sint vere effecti per inhærentem iustitiam, quæ e Christi meritis in ipsos emanauit. Quibus etiam, vt regeneratis in nouum hominem, ea dona ex eiusdem Christi meritis, & ex fide in ipsum suscepta conferuntur; ob quæ fomes quoque concupiscentiæ in ipsis reprimitur; adeo vt cum Dei auxilio, quod præsto suis fidelibus, semper adest, possint (quod antea non poterant) carnis passionibus insurgentibus obsistere, vt illis non assentiant; nec non membra aduersus spiritum insurgentia facilius sub dominio, atque lege rationis contine-re. Si quidem fomes, ipsa in membris inserta propensio ad peccandum, tum ad reminiscendum miserum priorem statum nostrum, de quo erepti Dei miseratione, gratos erga Deum nos præstemus, tum pro exercendis habitibus virtutum, ad maiorem nobis gloriæ coronam acquirendam, omnibus est relictus hominibus: illis exceptis, quos Deus suo imperscrutabili decreto ita sanctificauit, vt in peccatum labi non possint: vti constat de Beatissima Virgine
Coloss. 2. Maria matre Domini, de Ieremia, atque Ioanne Baptista. Chyrographum præterea mortis æternæ, quæ ab omnibus hominibus, ob delicta nostra, expectanda erat, Christi meritis deletum fuit. Lex vero mortis corporeæ obeundæ, quam etiam Christus vltronee subire voluit pro mundi redemptione, nemini fuit condonata, cum statutum sit omnibus hominibus
Hebr. 9. semel mori. Verum ob Christi merita id quidem effectum est, vt in ipsum credentes, iam vl-
Hebr. 2. tra mortis huius horrore non terreantur, sicuti antea; vt qui spe certi facti sint, quòd, vt Chri-
1. Cor. 15. stus primitiæ dormientium a morte surrexit cum corpore glorioso non amplius moriturus; ita ipsi quoque per Christi spiritum viuificantem sint accepturi vitam æternam consimili gloria, atque decore corporis ornatam: quod erit in communi resurrectione mortuorum, cum Christus venerit ad iudicandum mundum, cum interim animæ dormientium in Christo, in pace, atque lætitia conquiescant Dei visione perfruentes. Quam tantam beatitudinem, quam ne cogitatione quidem consequi vlla potest mens humana, Christus sua morte hominibus comparauit. Verum nobis illud exploratum esse debet, ad hanc tantam, tamque magnificam gloriam neminem vmquam deducendum, qui a Deo non vocetur. Qui quidem
2. Petr. 3. sua immensa bonitate neminem perire volens, cum velit omnes homines saluos fieri, nullos
1. Timot. 2. Ezech. 18. hac suæ vocationis gratia destitutos reliquit; quamquam, secundum imperscrutabilis suæ sapientiæ decretum, sæpe alios, præ alijs (vt sibi libitum fuerit) præstantioribus donis ad ecclesiæ ædificationm vocare soleat; quos etiam nouit ex sua singulari gratuita gratia præclaros si-
1. Timot. 1. bi ministros futuros: vti constat inter cœteros de B. Paulo. Vnde scribens ipse ad Timoth. inquit. [Gratias ago ei, qui me confortauit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem
1. Thess. 2. me existimauit ponens in ministerio.] Et ad Thessal. [Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus, vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur.] Ad hæc, illud quoque debet esse notissimum, oportere, vt quot quot salui futuri sint, & ad Regni cœlestis gloriam euehendi, Dei vocationem vltronei suscipiant, eique assentiant, prioris iniquæ vitæ instituta detestantes, ac fide Dei misericordia se se ex corde credentes, eaque a Deo sperantes, & operantes, quæ in Dei vocatione ipsis credenda, atque operanda proponuntur: quandoquidem in inuitos, atque incredulos, ex Dei firmissi-
August. de verb. Apost. cap. 4. epist. ad Rom. Ioann. 3. mo decreto, salus non confertur. Nam, vti dicit beatus Augustinus. [Qui fecit te sine te, non iustificat te sine te, Et qui non credit.] (vt dixit Dominus in Euangelio) [iam iudicatus est.] Præterea illud etiam diligenter est adnotandum, omnibus hominibus id esse commune, tam Iudæis, quàm Gentilibus, vt nemo vmquam potuerit, aut possit ex sese, suisque viribus, ac proprijs operibus iustitiam consequi coram Deo, nec suis viribus etiam ad eam assequendam præparari; sed opus semper fuisse, & nunc esse, vt vnusquisque iustitiam, atque salutem sibi impio existenti comparari pro certo habeat ex Dei gratuita misericordia. Siquidem (vt
Roman. 3. dicitur in epist. ad Roman.) [Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius.] quam propterea ex toto corde implorare debemus, nec non a Deo veniam petere peccatorum, Christique mediatoris, atque Saluatoris nostri meritis (quem Deus proposuit propitiatorem pro peccatis nostris) omnia quæ nobis condonantur, accepta referre:

in cuius

in cuius morte consepulti per baptismum cum peccatis nostris, vna cum ipso resurgimus, atq; Roman. 6.
in nouum hominem, qui Dei spiritu ducatur transformamur. Iudæi profectò, ob patrum fi- Ro. 3. & 11.
dem Deo carissimi extitere, illisque eloquia Dei fuerunt communicata: ipsis auctor nostræ salutis promissus; quique natus illis regnum Dei, Vti ad quos præcipue missus erat, prædicauit; doctrina, vitę sanctitante, mirisque, atque innumeris operibus illum ipsum sese esse ostendens ab ipsis expectandum, atque expectatum filiorum Israel Saluatorem. Lex eisdem conscripta, præcepta Dei continens, per manum Moysi data fuit: atque signaculum circuncisio- Rom. 4.
nis in patre Abraham collatum est in signum iustitiæ, quam ex meritis Saluatoris, in eum credentes essent consecuturi. Verum hæc tanta, tamque præclara dona, quibus populus Iudæorum, præ omnibus nationibus acceptus, atque Deo carissimus esse significabatur, quamquam ex ijs excitari vel maxime poterant ad prospiciendum, vnde nam expectanda ipsis salus esset: attamen nil eis profuerunt ad salutem re ipsa consequendam, nisi ad hæc eorum quoque propria accessit voluntas, qua Deo se subderent, eiusque auxilio freti (quod semper est implorandum) sperarent ab omnibus peccatis posse ob Dei misericordiam mundari, atq; legis præcepta perficere. Gentes autem, quæ, ante Christi Aduentum, Deum non habuerunt sibi ipsis ita appropinquantem vt Iudæi, si ex cognitione de Deo rerum omnium conditore percepta, Dei omnipotentiæ se subdidere, eiusque nomen inuocauere, ac iuxta legem in corde conscriptam viuere studuere; ipsi quidem, ex immensa Dei benignitate, id assequi potuerunt, vt in Dei gratiam per Christi merita reciperentur, atque salutem consequerentur. Quibus tamen nullus patuisset aditus, si proprijs ex operibus id assequi posse sibi assumpsissent, quod a Dei gratuita gratia erat expectandum. Quare hoc manebit firmissimum fundamentum, nullum impium peccatis onustum, ad salutem aspirare posse, nisi Dei benignitate, qui, ob Christi merita, peccatori pœnitenti peccata remittere dignetur; dummodo Dei misericordiam peccator imploret, & ad Christi merita confugiat, per quæ nobis peccata ignoscuntur, atque condonantur.

Qualem se præstare habeat, qui per baptismum sit regeneratus. CAP. V.



IS verò ita constitutis, iam explicandum est, qualem deinde se præstare debeat, qui ex baptismate suscepto mundus a peccatis, & innocens sit effectus coram Deo. Quod sane non aliunde, quàm ex Christo, & eius ecclesiæ doctrina, atq; præceptis petendum est. Nam, vt testatur B. Paulus in epist. ad Titum. [Ap- Tit. 2.
paruit gratia Dei Saluatoris nostri erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria sobrie, ac pie, & iuste viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & Aduentum magni Dei Saluatoris nostri.] Ex quibus Apostoli verbis perspicuum est, ei, qui Christi sanguine sit redemptus, totis viribus elaborandum, vt Dei auxilio suffultus (quod assiduis precibus est implorandum) receptam sanctitatem non modo seruare, verum etiam augere studeat; vt qui iustus est, magis etiam iustificetur. Abstinendum est igitur (vt sobrie, Apoc. 22.
ac iuste viuamus iuxta præceptum Dei) non solum a prauis cupiditatibus, & turpibus operationibus (quibus, ex potu, cibo, & luxuria tum animus, tum corpus coinquinatur, & conspurcatur, & contra dogmata itur Euangelica) & ab iniustis factis, quibus proximus lædatur; verum etiam corpus ieiunio, & alia castigatione est in seruitutem redigendum; eaque omnia præclara opera exercenda sunt erga omnes; quæ, si omittantur, qui omiserit, gratiam Dei amittit; hincq; gehennæ pœna plectendus erit. Quemadmodum testatus est Dominus noster Iesus Christus in Euangelio apud Matth. edisserens de iudicio per filium hominis exer- Matth. 25.
cendo penes opera misericordiæ erga proximum expleta, vel omissa. Quarum rerum agendarum nemo est, dum hac vita mortali viuit, cui quotidianæ innumeræque occasiones præsto non adsint. De pietate autem præstanda erga Deum Saluatorem nostrum, non est vt dicamus quantopere, ei, qui ad Christi militiam sit adscriptus, sit necessarium, vt summa cum religione Deum colat suis omnibus viribus; adeo vt propter Dei gloriam, si occasio id postulet, vel libentissime etiam eligat vitam cum morte summo supplicio coniuncta commutare. Fidei autem homo Christianus, verus Christi seruus, in omnibus suis cogitationibus, & operibus initi semper debet; per quam, tum præsentis, tum futuræ vitæ omnem spem suam collocet in Deo, atque adeo firmam ipsam teneat, vt ab illa nullius rei, vel amore, vel timore vmquam diuellatur; alacri simul animo expectans Aduentum gloriæ magni Dei Saluatoris nostri: cuius immensam erga se charitatem perpendens, ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & ex omnibus viribus suis, ipsum diligere curabit in dies, magis, & magis.

Ad quæ

Ad quæ omnia præstanda Dei auxilium semper paratum habebit, si se fidelem erga Deum præstabit; & frequentans secundum ordinem sanctæ Romanæ ecclesiæ sacramenta, a Christo ad medelam animarum instituta; & gratiarum actionibus, atque obsecrationibus nuspiam intermissis, Dei gratiam per Iesum Christum humiliter postulauerit, quæ numquam deest inuocantibus Deum ex vero corde. Atque ita fiet, vt inter Dei filios receptus, hæreditate Regni cœlestis per Christum vna cum Christo potiatur.

De Præconibus a Christo delegatis ad prædicandum Euangelium. CAP. VI.



VIVS autem tam augusti, atque fœlicissimi humanæ redemptionis euentus, quam Deus Abrahæ, Moysi, Dauid, alijsque sanctis viris, atque Prophetis denunciauerat, Christus, ex illis hominibus, qui ipsum sequuti erant, dum esset in hac carne mortali, delegit Apostolos, quibus Euangelium hoc prædicandum demandauit in omnes terræ partes. Post eius autem mortem, atque resurre-
Act.13. ctionem a mortuis, & ad cœlos ascensum, Paulus, qui, & Saulus appellabatur, Hebræus de Tribu Beniamin, a Christo vocatus est ad Apostolatum, vt sibi vas esset electionis ad portandum nomen eius præcipue inter Gentes, earum doctor, atque prædicator constitutus: ille in-
Act.9. quam Paulus, qui antea persecutor fuerat ecclesiæ Dei, & spirans minarum, & cœdis aduersus Discipulos Domini, vt eos de medio tolleret. Qui quidem in eorum oppugnationem progrediens, ex itinere, quod recta tenebat in Damascum ad persequutionem complendam, a Iesu Nazareno cæcitate percussus oculorum, ad resipiscendum mente, & ad voluntatem permutandam, diuina quadam insuetaque virtute est excitatus. Qui huius iniquitatis idcirco
1.Timot.1. a Deo misericordiam se consecutum asseruit scribens ad Timot. quoniam ignorans in incredulitate id facinus perpetrasset. Non enim beatus Paulus (vt illi Iudæi, qui necis Domini fuere auctores, ad id liuore & auaritia inducti, de bonis operibus, quæ optima, & irreprehensibilia esse dignoscebant, ipsum calumniantes, atque persequentes) consimili peruersitate, atque malitia obcæcatus fidem Christi, eiusque sectatores persequebatur. Sed Dei Opt. Max. legem zelans, quam quodammodo irritam fieri, & aboleri ex Christi doctrina rumor erat: nondum intelligens, quo nam pacto Christus legem non soluisset, sed adimplesset. Idcirco zelo zelans, tanquam furijs agitatus, in euersionem fidei Christianæ incitatus ibat: cum tamen fide Christi (vt ipse postea misericordiam consecutus, & ad Euangelium conuersus,
Roman.3. sæpius in epistolis suis testatus est) non tollatur lex: quinimmo stabiliatur, atque confirmetur. Tollitur quidem legis vmbra, postquam aduenit Christus, qui in lege designatus erat. Vnde ex veteri Testamento iure merito ea omnia corruere, quæ Christi Aduentum, Mortem, & Resurrectionem, & alia eius mysteria præfigurabant: quemadmodum decebat, vt, re adue-
1.Cor.10. niente, signum rei aboliretur. Siquidem (vti dicitur in epist. ad Corinth.) omnia Hebræorum populo in figura contingebant. Vas igitur electionis Dei gratia effectus Paulus, commissum sibi Euangelium per innumeras orbis terræ partes Gentibus prædicauit. Idem etiam varias de fide Christi, atque lege Euangelica conscripsit epistolas: quæ non solum ijs, ad quos sunt conscriptæ, per vtiles extitere ad salutem: verum etiam omnibus seculis easdem, dum adueniat dies domini, dies vniuersalis iudicij, magno vsui, & adiumento omnibus tum fuis-
Chrysost. lib.4 de Sacerdot. se, tum futuras pro comperto habendum est: vt testatur Chrysostomus in lib.4. de Sacerdotio; tam etsi ob sapientiam, quam Deus beato Paulo communicauit, nonnulla in ijs ipsis,
2 Petr.3. intellectu difficilia existant: quæ (vt inquit Sanctus Petrus) indocti, & instabiles deprauant, sicuti & cœteras scripturas ad ipsorum condemnationem.

De munere Apostolatus, & Pauli nomine. CAP. VII.



VAPROPTER, vt facilior adhuc (Deo adiuuante) ac planior intellectui pateat via ad omnes B.Pauli Epistolas percipiendas, quædam alia veluti generalia capita præmittemus. Inter quæ hoc erit primum: consueuisse Apostolum in Epistolis suis proprium nomen apponere, eidemque fere semper adiungere mu-
Roman.1. nus Apostolatus, vt patet ex epistola ad Roman. quam hunc in modum exorditur. [Paulus
1.Corin.1. seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus.] & ex duabus illis ad Corinth. quarum est hoc ini-
2.Corin.1. tium. [Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi.] & ex alijs, quas hunc in modum fere omnes contexit: illa excepta, quam scripsit Hebræis, in qua reticuit tum proprium nomen, tum Apostolatus munus ob eam admodum rationabilem causam, quæ proprio loco erit perpendenda.

Itaque,

Itaque, quod attinet ad assignatam inscriptionem, illud in primis adnotandum est, de mune-
re Apostolatus a B. Paulo fieri commemorationem, partim, vt moneat Lectorem, idcirco
prædicationis officio sese fungi; quoniam id sibi demandatum esset a Deo, vt necessitas sibi
incumberet id muneris obeundi, alioquin, væ sibi (vt scribit Corinth.) nisi prædicasset Dei 1.Corin.9.
Euangelium: partim etiam, vt propalata hunc in modum in frontispitio epistolarum auctori-
tate a Deo sibi collata, eo magis vnumquemq; vrgeret ad ea omnia credenda, & obseruanda,
quæ in ijs ipsis Epistolis, Dei spiritu, atq; mandato conscriptis denunciantur: cum præsertim
nõ deessent homines iniqui, pseudo Apostoli, maxime ex Iudæis, qui omnibus artibus detra-
here auctoritati B. Pauli conabantur. Quamobrem etiam interdum (sicuti in epistola ad Co- 2.Cor.12.
rin. & in illa ad Gal. & alibi) ob zelum salutis animarum, quo eximius hic Christi Apostolus Galat.2.
mirifice angebatur, coactus est auctoritatem a Deo sibi collatam, veram, sinceram, ac mini-
me proprio iudicio sibi assumptam, pluribus argumentis comprobare. Id enim plurimi in-
teresse adiudicabat, ad inducendas, confirmandasque Gentes in obsequium, atque obedien-
tiam suæ prædicationis. Et hæc quidem quo ad Apostolatus assignationem.

Nomen autem appositum, est, Paulus, non Saulus; quo etiam nomine appellabatur, vt pa-
tet ex Act. Apostolorum. [Saulus autem qui, & Paulus.] Cur autem Saulus, vel Paulus no- Act.13.
minaretur, certi nil constat: quamquam de vtroque nomine variæ, & admodum elegantes a
nonnullis excogitatæ fuerint interpretationes: quas interim omittentes, hæc tantummodo
animaduertemus. Difficile defendi posse (quod adnotauit Origenes in calce suæ præfatio- Orig.
nis in epistolam ad Romanos) quòd a Sergio Paulo, qui per Apostolum ad fidem conuersus
est, nomen Pauli, quasi debellator triumphans, sibi assumpserit: cum hoc nomine nuncupa-
retur, priusquàm Sergium ad Christi fidem induxisset; vt perspicuum est ex loco citato ex
Act. Apostolorum. Illud autem est certum, nuspiam in Epistolis Apostoli nostri nomen
Sauli reperiri: quod semper reticuit, eo forte consilio, vt hinc patefaceret, quàm graui ani-
mo ferret eam iniuriam, quam Christo intulerat, eius ecclesiæ persecutor existens. Cuius
criminis, sub nomine, Sauli a Iesu Nazareno accusatus fuerat, cum ipsum ita est alloquutus.
[Saule Saule, quid me persequeris?] Idque præsertim, quòd hoc ipsum nomen, Saul, præsefe- Act.9.
rat hominem inquietum, vt adnotauit Ambrosius; aut superbum, & elatum, sicut Augusti- Ambrosius.
nus, & Hieronymus interpretati sunt. Quòd si nec Moyses, nec posteriores Prophetæ, neq; August.
Euangelistæ scriptis suis proprium nomen apposuerunt, id minime mirum esse debet; quum Hieron.
illi (vt Chrysostomus adnotauit). omnibus scriberent: & sæpe ijs, qui erant præsentes: hic Chrysosto.
autem certis personis, & absentibus litteras daret. Quod etiam Theophylactus animaduertit. homil. 1.
Vnde ob hanc causam, alij quoque Apostoli epistolis suis nomen proprium apposuere: vt no- ad Rom.
tum est de epistolis B. Petri, Iudæ, & Iacobi, & de duabus illis postremis B. Ioannis. Theophyl.

De salutatione, quam suis epistolis propria manu scriptam Apostolus Paulus apponebat. CAP. VIII.

ILLVD etiam diligenter est adnotandum, B. Paulum propria manu epistolas suas
non scripsisse, sed eas dictando græco idiomate contextas (illa excepta quam scri-
psit Hebræis) aliena manu in illis scribendis vsum fuisse: vnde illud in calce epist.
ad Romanos. [Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam.] præter illas tamen ad Roman.16.
Galatas, & ad Philemonem, quas propria manu scripsit, prout ex vtraque epistola colligitur:
dum inquit in illa ad Gal. [Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu.] Et in ea ad Phil. Galat 6.
[Ego Paulus scripsi mea manu.] Consueuisse autem salutationem in omnibus apponere sua Ad Philem:
manu scriptam, ipse testatur in calce epistolæ ad Thessal. dum inquit. [Salutatio mea manu 2.Thess.3.
Pauli, quod est signum in omni epistola: ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum
omnibus vobis. Amen.] Qua quidem salutationis formula vtebatur non solum in fine,
verum etiam in initio suarum epistolarum: vbi quoque exacta magis, ac numquam varia
reperitur ijs verbis expressa salutatio. [Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, &
Domino nostro Iesu Christo.] Cui salutationi in epistolis ad Timotheum, & ad Titum,
ad gratiam, & pacem, adiunxit etiam misericordiam, ob eam nimirum causam, quam
deinde subijciemus. Nunc autem illud in primis occurrit aduertendum, beatum Aposto-
lum eo consilio in epistolis suis consueuisse, salutationem apponere sua manu scriptam; vt
hinc assumptos ad Christi fidem, de epistolis, quas illis conscriberet, certos atque cautos red-
deret, ne ab alienis sub nomine Pauli scriptis, seducerentur. Potest autem, & rationabiliter

existimari, quod non solum in fine, verum etiam in initio epistolarum salutationem prædictam propria manu conscriberet: cum præsertim formula salutationis firmior, quo ad verba ordinemq; verborum, in initio quàm in fine seruetur: ita enim fiebat, vt & certiores quoq; epistolæ redderentur, ac multo magis Pauli esse dignoscerentur. Verum, vtcumque sit, salutatio in initio epistolarum apposita ita præclara est, vt ad ea, quæ in ipsa continentur, nil prætereà ab homine optari possit, cui adsit, tum gratia, tum pax a Deo, quarū vtramq; precatur B.Paulus illis omnibus, ad quos scribit. In primis enim hac dictione, gratia, summum, ac maxime commune bonum denotatur: nempe ea omnia precari, quæ Deo placent, & sint grata. Siquidem gratia, & sola sua liberalitate Deus facit, fecitq; quæcunque sibi sunt placita: gratia sua nostri miseretur, dum nobis delicta ignoscit: gratia sua nobis fert auxilium, ac varia dona confert: gratia nos sua caros habet, dum, gratia sua suffulti, tales nos erga ipsum præstamus, vt eius gratiam obtineamus: id ipsum est, vt mundi, & sancti per ipsum effecti, ei placeamus. Etenim (vt adnotauit Chrysostomus in calce epist. ad Heb.) [Gratia est remissio, & purgatio peccatorum, animi puritas, & participatio Spiritus sancti, quæ seruabitur in nobis, si bene vixerimus ad eius normam, aliter euolabit a nobis.] Huic deinde gratiæ diuinæ, pacem adiungit Apostolus in sua salutatione, & iure merito. Quandoquidem qui Dei gratia fruuntur, pacem etiam a Deo obtinent; non qualem dat mundus falsam, & plenam miserijs, quæ mundanam pacem subsequuntur; sed veram pacem, illam nempe conscientiæ securitatem, atque animi tranquillitatem, qua nil carius, aut amabilius contingere potest homini in hac vita; quam deinde, post mortem hanc temporariam, pax, & quies ęterna consequitur ab omni contrarietate seiuncta. Hæc igitur est formula salutationis, quam a Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo precatur Apostolus illis omnibus, ad quos scribit. Ex quo colligitur, erroneam esse eorum opinionem, qui censuerunt aliquid in eius epistolis addendum pro expleta salutatione, quæ ex assignatis verbis præclare comprehenditur. Quod insinuauit etiam Chrysostomus in posteriori epist. ad Thessal. inquiens. [Salutationem vero vocat precationem.] Idem paulo post, inquit. [Ab ea vero cœperat, & rursus in eadem desijt.] Ijs verbis, illud idem innuens Chrysostomus, quod a nobis dictum est antea: eandem salutationem apponi; & initio, & in fine epistolarum. Oecumenius quoq; in initio epistolæ ad Rom. animaduertit, hæc verba. [Paulus Apostolus omnibus, qui estis Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis, & pax:] tantumdem valere, ac si diceatur: [quidam cuidam salutem.] Scribens autem B.Paulus Timotheo, & Tito, qui erant episcopi ecclesiarum, ad gratiam & pacem, adiunxit etiam misericordiam, ita inquiens. [Gratia & misericordia, & pax a Deo Patre:] vt hinc innueret (quemadmodum in epist. ad Titum adnotauit Chrysostomus) Dei peculiari misericordia illos indigere, qui curam gerunt animarum, ac de aliena salute rationem sunt reddituri. Verum, quod ad hanc eandem attinet salutationem, & id quoq; adnotare non erit (vt opinor) indignum Christiana pietate: nempe, in ea comprehendi sanctissimam Trinitatem: tum Deum Patrem in ijs verbis: [Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro:] tum filium, cum subiungitur; [& Domino nostro Iesu Christo:] qui, & Deus, & homo est, ac Dei filius: tum Spiritum sanctum in illis alijs verbis: [Gratia vobis, & pax.] hæc enim, vt dona sunt ex Dei charitate prouenientia, Spiritum sanctum denotant, tertiam personam in diuinis. Siquidem Spiritus sanctus, peculiari nomine, donorum largitor nuncupatur: quamquam æque omnia proficiscantur a tota Trinitate, quæcunque particulari quodam significatu a singula quauis persona facta esse dicantur.

Chrysost. homil 14 in epist. ad Hebr. Ioann. 14.

Chrysost. 2. Thess. homil. 14. Oecumen.

Chrysost. in epist. vel Tit. in homil. 1.

De gratiarum actione apposita in epistolis Pauli. CAP. IX.



ILLVD etiam est obseruandum, ab Apostolo nostro, in omnibus ferme epistolis, ad salutationem subiungi quoque gratiarum actionem: quod agit pio sane, atque sapienti consilio, hinc instruens fideles, vt mentis nostræ ad Deum ea sit prima eleuatio, qua gratos nos exhibeamus diuinæ maiestati: cui, quòd simus atque viuamus, quòd optemus bona, quòd oremus, & quæcunque nobis insunt bona, accepta referre debemus: atque ideo eidem omnipotenti Deo de collatis nobis beneficijs gratias agere: vt hinc disponamur ad alia quoque maiora ab eius bonitate obtinenda, cum apud Deum animi nostri gratitudo, quàm maxime sit accepta. Hinc apud Machabeos legitur. [De magnis periculis a Deo liberati magnifice gratias agimus ipsi.] Et Chrysostomus in epistola ad Romanos agens de gratiarum actione hæc subiecit. [Gratiarum actio animam ab inuidentiæ, ac malignitatis morbo liberat, ac Deum magis alli-

Machab. 2. Chrysost. homil. 2. in epist. ad Roman.

cit ad

cit ad amandum, quos grato erga se animo esse cognouit.] Ijs verbis Chrysostomus significans, Deum ab æterno ita sibi complacuisse, vt, qui beneficiorum in ipsos collatorum gratos se præstarent, hos maioribus etiam in dies beneficijs afficeret: non quòd Deus (vti nos consueuimus) ita a nobis alliciatur ad aliquid agẽdum, tanquam nos illi causa simus, vt quidpiam agat; quando actionum suarum, & liberæ eius voluntatis nulla potest esse causa, & ipse sit penitus immutabilis: sed humanos mores in hoc sequutus est Chrysostomus, vt hinc homines ad Deo gratias agendas de beneficijs acceptis magis etiam alliceret. Formula autem, qua vtitur Apostolus in explicanda gratiarum actione ferme huiusmodi est, qualis legitur in epistola ad Rom. dum inquit. [Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.] Et in priori ad Cor. ait. [Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo, quòd in omnibus diuites facti estis in illo.] Quo genere orationis vsus est quoque in epist. ad Philipp. in illa ad Coloss. in vtraque ad Thessal. in sec. ad Timot. in illa ad Tit. & in ea quoque ad Philem. Ab hac autem orationis forma discessit in posteriori epistola ad Corint. dum transtulit gratiarum actionem ad Dei benedictionem hunc in mundum. [Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis.] Qua formula vsus est quoq; in epist. ad Eph. inquiens. [Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo.] Quamquam in eodem cap. paucis interiectis, subiunxit etiam apertam gratiarum actionem hunc in modum. [Propterea, & ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Iesu, & dilectionem in omnes sanctos: non cesso gratias agere pro vobis memoriam vestri faciens in orationibus meis.] In epistola autem ad Gal. Quoniam illos, tanquam collabentes a fide, grauiter erat reprehẽsurus, vtramq; reticuit orationis formam, quæ ad gratiarum actionem spectare posset. Sicuti etiam in prima ad Timot. vtpote qui in ea normam esset traditurus, qua se gereret Episcopus in regimine ecclesiæ. In ea autem epistola, quam scripsit Hebræis, reticens Apostolus noster proprium nomen, & munus Apostolatus, salutationem quoq; prætermisit: nec nõ & gratiarum actionem ob eas rationabiles causas, quæ in expositione illius epistolæ erunt perpendendæ. Interim autem & hoc ipsum aduertendum occurrit, in gratiarum actione fere semper ab Apostolo donũ aliquod commemorari, quod Deus impertierit ijs, ad quos scribit, quibus alia etiam dona cumulatius superaddi a Deo precatur: id agens eo sapienti consilio, vt beneuolis hunc in modum sibi redditis auditoribus, ex ipsorum commẽdatione, tutius deinde vbi contingat, eorumdem criminationes agere posset. Quod diligenter adnotauit Chrysostomus in epist. ad Coloss. dum ait. [Et postquam in quibus oportebat, eos laudauit, tum demum, & reprehensionem instituit. hoc enim vbiq; facit: si quando quibusdam scripturus habet quidem quod reprehendat, habet vero etiam quod laudet, primum laudat: deinde ad taxanda vitia descendit: primum enim auditorem sibi familiarem, & beneuolum reddit, atq; ita reprehensionem omni suspitione liberat; & declarat se per omnia quidem laudare, & commendare malle, necessario tamen in eos carpendi sermones induci, & cogi.]

Rom. 1.
1. Corin. 1.
2. Corin. 1.
Ephes. 1.
Ephes. 1.
Chrysost. homil. 1. in epist. ad Coloss.

Quam ob causam Apostolus sanctos, & iustos, & electos Dei *eos appellet, ad quos scribit, quave prudentia se gerat in laudando, & redarguendo.* CAP. X.



CONSVEVIT etiam beatus Paulus ita agere cum ijs ad quos scribit, vt eos appellet iustos, & electos, tanquam qui futuri essent tales vsque ad seculi consummationem: id agens, vel quoniam ex reuelatione prænosceret, qui nam futuri essent salui: vel quòd hinc magis excitari, atq; extimulari possent fideles ad eam innocentiam conseruandam, quam per baptismi lauacrum suscepissent. Quam ob causam eos quoque sanctos appellat, vt qui per regenerationem mundati ab omni macula pernoscere habeant, ad sanctitatẽ se vocatos esse: ac proinde in eadem se conseruare debere, Dei auxilio inhærentes. Cumq; in multorum congregatione fidelium, partim boni, partim alij a recta semita declinantes reperirentur; hinc Apostolus ea se prudentia gessit in suis epistolis, vt modo omnes commendare, modo omnes incusare videatur: modo non omnes, sed aliquos vel laudet, vel vituperet: id agens eo prudenti consilio, vt declinantes a recta via erigat, & bonos commonefaciat, vt si stent, videant ne cadant, quam scribendi rationem potissimum obseruauit in vtraque epistola ad Corinthios.

Quo nam modo opera Dei circa electos effari Apostolus consueuerit. CAP. XI.



EFFARI quoque Dei opera, vt puta circa electos,& alia huiusmodi, frequenter ita consueuit B.Apostolus, ac si forent consummata, ad finemq; perducta; tam & si adhuc fierent, & agenda forent: idipsum diuino consilio agens; vt qui præ oculis mentis id semper haberet, apud Deum nihil esse non præsens, eiusque scientiæ nil esse futurum. Quare cognoscens in Deum omnia referri debere; sicuti & ab ipso omnia dependent, ad modum præscientiæ diuinæ conceptiones quoque suas
Ephes.2. effari consueuerat. Quemadmodum in epist.ad Eph.dum ait. [Et cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu.] Quod tamen non dum expletum erat, cum adhuc in hac
Coloss. 1. vita essent ij, de quibus hæc loquitur. Et in epist.ad Coloss. [Gratias agens Deo, & Patri,
Philipp.4. qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum.] Et in illa ad Philipp. [Etiam rogo, & te germane compar, adiuua illas, quæ mecum laborauerunt in Euangelio, quorum nomina sunt in libro vitæ,] & alia huiusmodi plurima in eius epistolis inueniuntur.

De Diuina prudentia, qua se gessit Apostolus in conseruanda legis veteris dignitate, & tutanda simul libertate Euangelica. CAP. XII.



ILLVD etiam diligenter est animaduertendum, Hebræos, qui fidem Christi persequebantur, nulli vmquam Apostolorum tam grauiter infensos, atque aduersatos fuisse, quemadmodum B.Paulo; tanquam ei, qui, cum prius ecclesiæ Christi vehemens oppugnator extitisset, eiusdem postea acerrimus defensor esset effectus, ac præco grauissimus illius libertatis, qua Christus fideles a b oneribus legis vendicarat; hanc ipsam libertatem Paulus longe etiam liberius prædicans præ ce-
Galat.2. teris omnibus Apostolis: vt patet ex epist.ad Gal. In qua, huius rei causa, asserit se Antiochiæ in faciem Petri restitisse, propterea quòd ex simulatione abominandi cibos, quibus Gentiles vescerentur, abstinens ab illis in conspectu Iudæorum, hac ratione Gentes induceret ad Iudaismum. Quapropter Iudæi eo odio aduersus Paulum exarserunt, vt insidias necis illi tenderent; neque ab inceptis destiterint, donec ipsum, coram Præside Romano accusatum, in vincula, atq; in carcerem tandem perduxerint. Nimirum, vt qui nimis grauiter ferrent, quòd qui prius persequebatur Christi Euangelium, mox tam nauiter illud prædicaret. Quandoquidem ex auctoritate tanti viri in lege peritissimi, qui palinodiam tam præclaram pristinæ suæ persecutionis faceret, vllo absque timore Scribarum atque Pharisæorum, excitari quàm maxime poterant homines ad Christi fidem suscipiendam, quam Iudæi peruersi tantopere
Chrysost. homil. 25. in poster. epist.ad Roman. oderant. Vnde Chrysostomus in posteriori epistola ad Corint. de hoc agens, inquit. [Ipsi enim maxime insidiabantur Iudæi, quoniam maxime omnium illos confundebat: & maximũ insaniæ argumentum videbatur, quòd tam repente se auerterat; vnde graui bello eum vrgebant.] De hac autem tam graui persecutione sibi facta ab Hebræis mirũ in modum Paulus angebatur, & excruciabatur: tum dolens interitum suæ gentis, quorum salutem mirifice zelabat, vt qui erga omnes flagraret ardore immensæ charitatis; tum illud timens quàm maxime, ne opera aduersariorum (qui se in Apostolos transformabant, quo facilius, quod moliebantur, perficerent ad Satanæ exemplum, qui se in Angelum lucis ad deceptionem homi-
2.Cor.11. num transfigurat) fideles a vera Christi fide seducerentur, atque ita obex suæ prædicationi, & Christi Euangelio poneretur, quod Iudæi omni conatu euertere tentabant: vt patet ex ijs,
Oecumen. quæ habentur in scholio Oecumenij in præfationibus epist.ad Rom. vbi dicitur: [In veterum commentarijs inuentum esse, quòd sacerdotes, & scribæ, & seniores, qui Ierosolymis inhabitabãt, exaratas litteras ad omnes nationes transmiserunt Iudæis, vbicunq; terrarum dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam, atq; epistolis admonebãt, ne illam susciperent.] Quare rem magni momenti, ac plenam difficultate, atq; periculo aggrediebantur ij, qui, primis illis temporibus, Christi Euangelium prædicabant. Lex enim aderat a Deo summa solemnitate per manum Moysi populo illi Hebræorum per multas annorum centurias ante tradita: in qua cum nati Iudæi, ac iuxta eius instituta educati essent, quæ mordicus tenere profitebantur; difficile admodum (cum præsertim esset ille populus duræ ceruicis) induci poterant, vt ab obseruatione legis ne latum quidem (vt aiunt) vnguem discederent.

Quin

Quin funeſto odio excandeſcebant aduerſus illos omnes, quos aliqua ex parte legis auctori-
tati detrahere exiſtimarent,non aſſequentes veritatem, quam Apoſtoli Chriſti prædicabant.
Hinc itaque legis auctoritas B. Paulum mirifice vrgebat, ne offendiculum afferre Iudæis
ex ſua prædicatione videretur. Illinc Chriſti libertatem, ipſamquemet veritatem propa-
lare tenebatur. Aderant hinc Hebræi admodum difficiles, qui a legis inſtitutionibus dimo-
uerentur: illinc Gentes a Deo peculiari cura Paulo commendatæ,quarũ ratio, & cura quàm
maxime habenda erat, ne onere legis indebite grauarentur; ne ve ipſis imponeretur (quod
pſeudo Apoſtoli totis viribus conabantur) ad ſalutem omnino opus eſſe legis facere inſtitu-
ta: videlicet, circuncisionem ſuſcipere; dies, & anni tempora obſeruare; a communibus cibis
tanquam immundis abſtinere; lauacra, & ſanctificationes illas carnales in lege præceptas
exercere, de quibus eſt ſermo in epiſtola ad Hebræos: tanquam hæc omnia ad ſalutem fo- Hebr. 9.
rent neceſſaria: hincque Gentes inducerentur ad credendum, ſine omnimoda legis obſerua-
tione ſaluos fieri non poſſe credentes in Chriſtum per eius ſanguinis effuſionem: cuius ta-
men ſola virtute anima fidelis, deteſtans peccata, ab omni macula mundatur, atque in Dei
gratiam, vt innocens, atque ſancta reuocatur. Hinc Sanctus Apoſtolus in ſuis ſcribendis
epiſtolis oculatiſſimum ſe præbet, ne quid detrimenti fideles patiantur ex Hebræorum im-
poſtura; qui eos a vera fide abducere ſemper machinabantur, turpiter Chriſti ſanguini de-
trahentes. Idcirco pluribus in locis agit Apoſtolus in ſuis epiſtolis de lege, illam ſane ſemper
venerans, ac totam ſpiritualem prædicans, vt quæ iuxta ſpiritum Dei fuerit conſcripta, &
conſtituta. Verum a lege ea tollit, quæ poſt Chriſti conſummationem merito erant auferen-
da, ne vlterius progrederentur, aut obſeruarentur ritus illi, cæremoniæ, ac ſacrificia, quæ po-
pulo illi Iudaico a Deo præcepta erant, ad ſignificandum ſalutem a Chriſto illis peruentu-
ram, ob eius futurum iuge ſacrificium. Neque vero dubium eſſe debet, qui aduenienre veri-
tate, vmbra bonorum futurorum ceſſare debuerit. Chriſti ſiquidem aduentu, morte, reſur-
rectione, & eiuſdem ad cœlos aſcenſu, impleta, atq; perfecta ſunt ea omnia, quæ in lege erant
propoſita ad hæc ipſa ſignificanda. Vnde & ipſe Dominus in Euangelio dixit. [Nolite puta- Math. 5.
re, quoniam ego veni ſoluere legem, aut Prophetas, non veni ſoluere, ſed adimplere.] Itaque
poſt Chriſti conſummationem, vltra obſeruandæ non erant ſignificationes illæ in lege præ-
ceptæ, quarum obſeruatione, quæ erant ſignificata, tollerentur, tãquam non dum aduenisſent,
aut impleta non fuiſſent. Cum tamen Chriſtus ſit finis legis, vt habetur in epiſt. ad Rom. per Roma. 01.
quem ſolum iuſtificatio, & perfecta ſanctificatio obtinetur: non autem per munera, & hoſtias,
quæ in lege veteri offerebantur: quæ, vt dicit Apoſtolus in epiſt. ad Hebræos. [Non poterant Hebr. 9.
iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem.] Idcirco qui per ſanguinem Chriſti regene-
rati ſunt, morientes peccato per baptiſmum, ſicuti vltra non ſubijciuntur Moſaicæ legi, nem-
pe non peccatis in ea prohibitis, non morti ob peccata ibi comminatæ, vt dicitur in epiſt. ad
Rom, ita quoq; immunes, & liberi redduntur ab omni onere legali obſeruando: a circunciſio- Roman. 6.
ne, a baptiſmatibus carnalibus, ab obſeruatione dierum, & menſium, ab eſu ciborum immun-
dorum; quæ omnia populo illi ad exercendam præſertim religionem, & obedientiam erga
Deum fuerunt ad tempus impoſita; vt ita ſub lege cuſtodirentur, concluſi (vti dicitur in epiſ.
ad Gal.) in eam fidem, quæ reuelanda erat in Chriſti Aduentu, qui ſua morte ſaluos fecit cre- Galat. 3.
dentes in ipſum. Verumtamen rationem quoque habuit B. Paulus Hebræorum, qui ad Chriſti
fidem conuertebantur, vti & cæteri quoque fecerunt Apoſtoli: ne illico per ſuſceptionem fi-
dei Chriſtianæ, inueterata illa inſtituta veteris legis penitus antiquarentur: cum id Hebręi in
legis obſeruatione nati, & educati, difficillime ferre poſſent. Quare in gratiã quoq; Hebræorũ
B. Paulus Ieroſolymis ſe purificauit iuxta ritum legis. Et lyſtris Timotheum circuncidit, quo- Act. 21.
niã ſciebãt, ꝙ pater eius eſſet Gentilis, vt circuncisioni a Deo Hebræis præceptę idipſum con- Act. 16.
donaretur: non ꝙ ex ea ſalus homini contingeret, quæ ex ſolo mediatore Chriſto erat expe-
ctanda: in quo neq; circunciſio, neq; præputium aliquid valet: quamuis ante Chriſti conſum-
mationem pro tempore ab Hebræis circunciſio foret obſeruanda, vt quæ præcepta a Deo il- Galat. 6.
lis eſſet. Quamobrem etiam in primo concilio habito a Sanctis Apoſtolis, inter alia, id quo- Act. 15.
que decretum eſt; vt Gentes a contaminationibus ſimulacrorum, a ſanguine, & a ſuffocatis
abſtinerent: ne ex horum eſu id conſpicientes Iudæi, conuerſi ad Chriſti Euangelium, con-
turbarentur: ſed id ita tamen ſtatutum eſt, vt, poſt Euangelium cumulate propalatum,
ſubſequenti tempore, hæc omnia fuerint antiquata, & ſublata ab eccleſia Dei; quod
non primo illo tempore faciendum erat; vt Synagoga (iuxta dictum Auguſtini) ad Auguſt. ad
tumulum cum honore deduceretur. Quæ omnia conſilio Spiritus ſancti peracta ſunt Hier. epiſt. 19.
ſecundum immenſam Dei ſapientiam, qui omnia agit, & ſuauiter diſponit. Hæc igi-

 tur, quæ

tur, quæ legem concernunt, vti antiquata, sæpe numero ijs in epistolis pertractat Apostolus. Sed illud potissimum prædicat, atque conatur, vt eam penitus eradicet erroneam existimationem, qua passim Hebræi temeritate adducti sibi assumebant, posse ex lege per semetipsos salutem consequi seorsum a fide, & a misericordia, & auxilio Dei. Aduersus quos Apostolus grauiter inuehitur, palam docens, per legem, ac legis iustitiam neminem corã Deo posse iustificari: idque præsertim agit in eorum gratiam, qui fidem Christi susceperant: ne pseudo Apostolorum opera a veritate Euangelij seducerentur sub quadam simulata specie sanctitatis, quam ex lege petendã hostes illi Euangelij profiterentur. Lex siquidem, vt Pædagogus existens, qui populum illum erudiret, ad litteram præscribit, quæ sint agenda, aut fugienda: vt puta, quòd Deus est colendus ex toto corde, ex omni anima, & ex omni mente, & ex omnibus viribus nostris, & proximus itidem diligendus, vt nos ipsi; nec non quòd vetita non sint concupiscenda, ne dum committenda. Verum ipsa lex non affert spiritum, atque virtutem, qua secundum iustitiam Dei hæc absolui possint, cum lex nihil ducat ad perfectum. Sed ad omnia perficienda est nobis necessaria gratia Dei, quam nobis Christus suo sanguine acquisiuit, vt ita in Dei amicitiam iusti, & sancti effecti deducamur.

Galat. 3. Hebr. 7.

De ordine seruato ab Apostolo in suis contexendis epistolis. CAP. XIII.



IN contexendis autem epistolis eum fere semper ordinem obseruat B. Paulus, vt primo loco tractet ea, quæ attinent ad dogmata, & ad doctrinam fidei Christianæ: mox vero agat de morum institutione, ea præcepta tradens, quæ decent vere sanctum Christicolam: licet etiam interdum, cum id occasio postulat, dogmatibus admisceat præcepta, & admonitiones de vita recte instituenda. Qua methodo sacrosancta quoq; Christianæ religionis concilia peragi solent: dum in ijs ea in primis præcipiuntur, atque discutiuntur, quæ concernunt sanctam, atque catholicam doctrinam. Deinde vero agitur de reformatione, qua disciplinæ Christianæ ratio, atque norma instituatur, & conseruetur. Vnde Theophylactus (cui consentiunt etiam commentaria Chrysostomi, & Theodoreti) in initio cap. 12. epist. ad Rom. ita habet. [Postquam satis est sermoni dogmatico immoratus, ad moralem procedit.] & hunc ordinem fere semper Apostolus obseruat; licet interdum alterum cum altero sermonem permisceat.] Quemadmodum ab ipso factum est in priori epist. ad Corinth. vt etiam obseruauit Chrysostomus in homil. 43. in expositione illius epistolę; dicens, præter morem aliarum epistolarum, Paulum in fine, post dogmatum traditionem, nihil in genere de moribus cum Corinthijs agere; sed solum de eleemosina, eo quòd multa antea intermiscuerit ad recte vitæ institutionem attinentia.

Theophyl. Chrysosto. homil. 43.

De orationis genere quo vsus est Apostolus in suis epistolis. CAP. XIIII.



ORATIONIS autem genus, quo vt plurimum vtitur Apostolus in suis epistolis, concisam admodum habet elocutionem, dum multas inuicem sententias connectit, ac periodum alteram cum alia complicat: vnde suspensa admodum membrorum congeries, & longa hyperbato subobscuram reddit totam structuram orationis: quam obscuritatem non mediocriter etiam augent frequentissimæ, quę passim inseruntur phrases Hebraicæ idiomati Græco minus accommodatæ: quo idiomate omnes has epistolas dictauit, illa excepta, quam scripsit Hebræis, vt ante etiam animaduertimus. Hinc Ireneus lib. 3. aduersus hæreses. c. 7. [Ideo, inquit, [Paulus obscurus est, quoniam hyperbatis frequenter vtitur propter velocitatẽ sermonũ, & propter impetum, qui in ipso est spiritus.] Et Orig. in præfat. epist. ad Rom. [Obscurus, inquit, est Paulus, ꝙ elocutionibus interdum confusis, & minime explicatis vtitur.] Quamobrem opus est studio non vulgari, quo singulæ quæque diuini huius Apostoli sententiæ perpendantur: nec non animaduertatur, quid vnicuique propositioni respondeat, vt principalis scopi præcipua quoque conclusio colligatur. Phrases itidem, quæ sapiunt Hebraicam elocutionem, quàm diligenter animaduertendæ sunt, & singula quæque verba examinanda, vt quæ vbiq; habeantur admodum prægnantia, diuinissimosq; sensus continentia. Copiosissimi siquidem rerum diuinarum conceptus in os B. Pauli a Spiritu sancto immittebantur, qui etiam copiosissimi ex eius ore, dum prædicaret, dumve dictaret epistolas, effluebant: in quibus cum totus mente atque cogitatione esset positus, nil mirum, si elaboratæ orationi minus operam nauaret, vt hinc imperitum sermonis aliquando se nominarit. Et (vt dixit Chrysostomus in epist. ad Heb.) [Iste mos erat Apostolo, vt non magnam

Iren. lib. 3. cap. 7. Origen. in præfa. epist. ad Rom. 2. Cor. 11. Chrysost. homil. 9 in epi. ad Heb.

verborum

verborum haberet rationem.] F. Oecumenius etiã in epi. ad Philip. c. 3. inquit. [Non erat curæ Oecumen.
S. Paulo de elegantia, & proprietate grecorum verborum, sed solũ intẽdebat significare, quod
proponitur.] Neque vero absq; prouido Spiritus sancti consilio factum est, vt cum B. Paulus
ex dono linguarum, quod obtinebat, idiomate græco Gentes alloqueretur, ad quas designa-
tus erat Apostolus, minus tamen docta, atque ornata oratione vteretur, id ipsum Spiritu san-
cto ita statuente, ne ex persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis pendere censeretur vis suæ
prædicationis; atque ita (vt ipse scribit Corinthijs) euacuaretur Crux Christi, suaq; propria 1. Corin. 1.
laude fraudaretur: ex qua sola tamen cruce, seu Christi morte in cruce suscepta pendet salus
humani generis; nec non omnis Apostolorum prouentus quem fecerunt animarum, per dona
Spiritus sancti diuinitus ipsis ex Christi meritis collata: quibus, & non humanæ sapientiæ ver-
bis, Apostolorum innixa erat prædicatio, signis atque prodigijs a Deo confirmata, atque ro-
borata. Epistola autem illa quam habemus conscriptam ad Hebręos, vt quæ materna lingua
hebræa ab Apostolo fuerit contexta, omnium suarum epistolarum elegantissima censetur,
quam deinde ex hebræa Sanctus Lucas Græcam fecit.

Sed quamquam Paulo (vti dictum est) curæ non esset de elegantia, ac proprietate græco-
rum verborum, vt qui phrasi hebraica ad græcum idioma minus accommoda orationem
contexens, suam hinc in vsum sermonis sæpenumero hyperbata, & antipodata, & sollecismos
intermisceret: attamen haud dubitandum est, quin robore eloquentiæ plurimum valuerit.
Quemadmodum Chrysostomus in lib. 4. de Sacerdotio longa, & pulcherrima digressione Chrysost.
patefecit: docens, Apostolum nostrum (iuxta ea quæ de seipso scribit Corinthijs, quod oratione, lib. 4. de Sa-
at non scientia esset idiota) a peregrinæ quidem, & prophanæ eloquentiæ præstigijs abhor- cerdotio. 2. Cor. 11.
ruisse, vt quæ superuacanea, & vana adiudicaret: at non ea forti eloquentia caruisse, qua ex
simplici, ac nuda rerum verborumque compositione fidei Christianæ dogmata diligenter ex-
cuteret, atque stabiliret. Non ea, qua captiuam duceret omnem cogitationem ad obedien- 2. Cor. 10.
dum Christo. Non ea, qua consilia, celsitudinemque omnem aduersus Dei cogitationem
sese extollentem demoliretur. Non ne ipse, ob fortem eius sermonem, post suam conuer-
sionem in Ierusalem profectus, Græcos sua acri disputatione supplantauit? vt propterea non Act. 9.
ferentes vincentem, ipsum occidere voluerint? Non ne & prius in Damasco Iudæos, qui ibi
incolerent, confudit? vt ideo cum victor vi dicendi euasisset, in Tarsum fuerit relegatus? de Act. 9.
aduersarijs non quidem ob miracula, quæ nondum ab ipso edita erant, sed eloquentia victo-
riam reportans? sed & cum In Lycaoniam peruenisset, non ne Lycaones Paulum, Mercurium
existimarunt? Nam quòd Barnabam, & Paulum Dens esse crederent, id a signis editis fiebat.
Quòd autem Paulum Mercurium esse vellent, id non a signis, sed ab eloquentia, vt inquit Act. 14.
Chrysostomus, nascebatur. Et cui mirum, aut dubium esse debet, quòd Paulus esset in ser-
mone potens, cum vas esset electionis, in quo Christus (in quo omnes thesauri sapientiæ, & Coloss. 2.
scientiæ sunt absconditi) loqueretur? Eius vero admirabiles epistolæ quam non redolent 2. Cor. 13.
vim fortis eloquentiæ? quas, & eius aduersarij graues, & fortes esse fatebantur? Qui etiam 2. Cor. 10.
ad exactiorem & efficaciorem quandam suarum conceptionum explicationem, verba exco-
gitauit; voces, præter vsitatas earum significationes, sæpenumero vsurpans: vt docet Grego- Greg. Nyss.
rius Nyssenus, examinans dictum illud Apostoli ad Corinthios. [Tunc, & ipse filius subij- 1. Cor. 15.
cietur ei.] Vbi inter alia hæc habet. [Scit enim magni Pauli sapientia libere vti verbis ad id,
quod sibi videtur, & propriæ cogitationis connexione adaptat verborum significationes,
etiam si ad aliquas alias mentis conceptiones vsum dictionum ferat consuetudo.] Et affert
Gregorius ex his vocibus nonnullas, vt est illa inter alias. [exinaniuit semeptismum;] Græ- Philipp. 2.
cæ ἐκένωσε. Et alibi. [Gloriationem meam nemo exaniet, seu euacuabit.] Item, [exinanita 1. Corin. 9.
est fides.] Et hæc alia, [cupiens vos:] per quod indicat habitum dilectionis. Et vt illa locu- Rom. 4.
tio, cum volens ostendere charitatem a fastu, & superbia alienam, dixit, illam, [non agere Philipp. 1.
perperam.] Et vt illa alia, cum innueret litigiosam, & ad vlciscendum propensam conten-
tionem, ab hoc verbo, erhyteias significauit; cum tamen (vt inquit Gregorius) omnibus sit
manifestum, quòd ex lanificio nominatur erhytos, & quod in lanam confertur studium, no-
mine erhyteias solet significari. Vnde concludit, quòd Paulus ethymologiam iubens vale-
re, per quas vult dictiones, quem vult sensum ostendit. Quemadmodum, & in epist. ad Gal. Galat. 4.
Animaduertere possumus, vocem hanc [semen] in plurium numero ab ipso positam fuisse:
[non dicit, & seminibus quasi in vno.] quum tamen semen pro posteritate accipiatur, &
numquam plurium numero explicetur; ipse autem sic vsurpauit, vt significantius patefaceret,
a Christo solo, qui est ex semine Dauid, futuram benedictionem in posteros Abrahæ propa-
gandam. Sed & illud hoc loco silentio non est prætereundum, Apostolum Paulum aliquan-

do ex

do ex Græcis scriptoribus aliquos perlegisse, cum ex ijs nonnullos in suarum sententiarum
Act. 17. adducat approbationem. Veluti in Act. apud Athenienses in Areopago edisserens de ara ipsorum, in qua scriptum erat; [ignoto Deo,] & illis denuncians Deum, quem ignorantes colerent, eum esse qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, qui & non longe abest ab vnoquoque nostrum; hæc deinde subiunxit. [In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus, sicut & quidam vestrorum Poetarum dixerunt: ipsius enim & genus sumus:] Ijs verbis Aratum Poetam huius sententiæ auctorem, & alios quosdam ex Græcis Poetis significans. Idem
Tit. 1. in epist. ad Titum naturam, & mores Cretensium describens, ad comprobanda quæ de ipsis diceret, ipsorum Poetam adduxit testem, nempe Epimenidem, inquiens. [Dixit quidem ex illis proprius illorum Propheta. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri: testimonium hoc verum est.]

De numero Epistolarum Sancti Pauli, & cur primum locum Epistola ad Romanos obtinuerit. CAP. XV.

DECEM autem, & quattuor sunt epistolæ, quas iampridem S. Catholica Ecclesia Romana recepit vt canonicas B. Pauli, quæ in hunc ordinem sunt dispositæ. Prima est ad Roman. Duæ sequentes ad Corinth. Quarta ad Galat. Quinta ad Ephes. Sexta ad Philipp. Septima ad Coloss. Octaua, & nona ad Thessal. Decima, & vndecima ad Timotheum. Duodecima ad Titum. Tertiadecima ad Philemonem. Quattadecima, & postrema ad Hebræos. Non est autem existimandum, quod hunc ordinem in Biblijs obtinuerint, tanquam ratio temporis sit seruata, in quo singulæ sint
Chrysost. conscriptæ. Nam (vt diligenter adnotauit Chrysostomus in procemio epist. ad Rom.) ex verbis Apostoli clare colligitur, epistolam ad Rom. ab ipso scriptam fuisse post illas ad Corinth.
Roman. 15. Nam scribens Rom. hæc habet. [Nunc igitur proficiscor in Ierusalem ministrare sanctis: probauerunt enim Macedonia, & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui
1. Cor. 15. sunt in Ierusalem.] Scribens autem Corint. inquit. [Quod si dignum fuerit, vt ego eam, mecum ibunt.] de ijs loquens, qui eo pecunias deportandas colligebant. Vnde liquet cũ Apostolus scribat Corint. hanc suam peregrinationem inceptam fuisse (dum autem Romanis, constitutum iam illi fuisse de profectione) quòd hoc indicat epist. ad Rom. scriptam fuisse post illas ad Corint. Verum & epistolas ad Thessal. Idem Chrysostomus censet scriptas fuisse ante
1. Thess. 4. illas ad Corint. Quod ex ijs conijcit. Nam scribens Apostolus ad Thessal. inquit. [De charitate autem fraternitatis nõ necesse habemus scribere vobis: ipsi enim vos a Deo didicistis,
2. Corin. 9. vt diligatis inuicem: etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia.] Corinthijs autem ita scribit: [Scio enim promptum animum vestrũ, pro quo de vobis glorior apud Macedonas, quoniã & Achaia parata est ab anno præterito: & vestra æmulatio prouocauit plurimos.] Ex quibus verbis patet. Apostolum manifestare Corinthijs ea, quæ iam scripsisset Thessalonicensibus. Vnde sequitur, quòd epistola ad Roman. scripta fuerit, tum post illas ad Corinth. rum etiam post illas ad Thessal. Quod autem epistola ad Rom. præcesserit nonnullis alijs, quæ Romæ datæ fuerunt, hunc in modum docet Chrysostomus: Nam, cum Paulus
Roman. 1. scripsit Romanis, nondum Vrbem viserat, vt eius verba testantur, dum inquit. [Desidero
Philipp. 4. enim videre vos, vt aliquid vobis impertiar gratiæ spiritualis.] In epistola autem ad Philipp. dum inquit. [Salutant vos omnes sancti, maxime qui ex Cesaris domo sunt:] manifeste indi-
Hebr. 13. cat, hanc epistolã Romæ datam esse. quod pariter colligitur de illa ad Hebræos, dum ait. [Salutant vos de Italia fratres.] Secundam quoque ad Timoth. Romæ scriptam misit, quæ iudi-
2. Timot. 4. cio Chrysostomi postrema est omniũ epistolarũ B. Pauli: quod colligitur ex illis verbis. [Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.] Romæ autem Apostolum e viuis de-
Ad Philem. cessisse omnibus liquet. Illa quoq; ad Philem. sub extremam senectam Apostoli scriptã fuisse colligit idem Chrysostomus ex illis verbis. [Nempe Paulus senex, nunc autem vinctus Iesu
Coloss. 4. Christi.] & hanc præcessisse illi ad Coloss. ex hac coniectura deducit Chrysostomus, quoniam in fine epistolæ ad Coloss. ita habet Apostolus. [De omnibus rebus meis certiores vos faciet Thychicus, quẽ misi vna cũ Onesimo charissimo, & dilecto fratre.] Is autem Onesimus est, per quem composuit epist. ad Philem. cui illũ dimisit, cum illius fuisset seruus, & ab ipso aufugisset. De epist. etiam ad Gal. censet Chrysostomus, quod scripta fuerit ante illã ad Rom. huius
Theodor. autem suæ opinionis nullã affert probationem. Theodoretus quoq; in præfat. epist. ad Rom. supponens quattuordecim esse epist. B. Pauli de ipsis ait. [Quem autem habent in libris ordi-

nem,

nem, eum minime ab eo factum esse existimo: sed quemadmodum sacros quidem psalmos diuinus Dauid suscepta sancti Spiritus operatione conscripsit, eos autem quidam alij postea, vt voluerunt, inter se concinnarunt; & spiritalem quidem bonum odorem emittunt, sed temporis ordinem non habent: ita etiam has epistolas Apostolicas fuisse compositas inueniri potest.] Vnde postea Theodoretus pluribus verbis ostendit, vti & Chrysostomus, quæ nam harum epistolarum priori tempore fuerint cõscriptæ, & quæ posteriori. Statuendum est igitur ex dictis, quòd epistolæ S. Pauli non eum ordinem in libris sint consecutæ, qui respondeat rationi temporis, in quo singulæ scriptæ sunt. An autem is ordo, quem obtinuerunt, rerum tractationibus conueniat, quarum alia, primum, alia posteriorem locum postularet, id minime perspicuum est, & fortassis non facile est assignare rationem, ob quam inuicem connectantur. Illud vero passim ab omnibus receptum est, inter omnes has epistolas, præcipuas atque primarias esse, tum illam ad Roman. tum illam, quæ scripta est ad Hebræos, cum hæ (præ cœteris) illam præseferant maximam sapientiam, quam Deus, testimonio B. Petri, Paulo communicauit. Vnde etiam ex vtraque maximæ emergunt difficultates circa dogmata fidei, quas indocti, & instabiles deprauant. Et perdifficilis est epist. ad Rom. (vt habet Orig. in eius præfatione) quoniam in ipsa mouentur multæ quæstiones, quibus inhærentes hæretici, libertatem liberi arbitrij destruere conantur.

2. Petr. 4.

Origen in præfa. epis. ad Roman.

CVR autem epistola ad Hebræos in postremo loco ab omnibus alijs fuerit posita, alibi erit discutiendum. Nunc perpendendum est, quas ob causas illa ad Roman. primum in ordine locum sit sortita, tam & si scripta fuerit posterius a nonnullis alijs. Id igitur optima ratione, atque prouido consilio factum esse censendum est: tum propter Vrbis dignitatem, vt ex hoc etiam honoraretur, quæ vniuerso orbi præerat, & Imperij sceptra tenebat; tum ꝙ hinc significaret Spiritus sanctus, in Vrbe Roma, vniuersalis Ecclesiæ Dei primatum esse futurum, a qua omnes aliæ particulares ecclesiæ, lumen catholicæ doctrinæ, & institutiones vitæ Christianæ essent suscepturæ. Accedit quòd in initio huius epistolę ad Rom. (quod in nulla alia epistola Pauli factum esse conspicitur) materia, seu subiectum vniuersale proponitur, de quo agitur in omnibus epistolis. Nempe Euangelium Dei de filio suo: qui hoc eodem loco describitur, tum quo ad humanitatem, tum quo ad diuinitatem: nec non Paulus se Apostolum declarat, & segregatum ab alijs Apostolis in Euangelium Dei, quod alibi non enunciauit: Ita enim epistolam exorditur. [Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, &c.] Sed & primum locum sibi dignitas epistolæ ex hoc capite vendicauit: quoniam (vt adnotauit Theodoretus) continet omnis generis doctrinam, & accuratam, copiosamque dogmatum pertractationem. Sed præsertim (addamus nos) dogma de iustificatione: cuius doctrina magno vsui esset futura, non solum ijs, quibus epistola data erat, verum etiam alijs omnibus hominibus, dum currunt huius mundi secula. Verum & illud addi potest, quòd Apostolus in hac epistola ad Rom. complectitur vniuersum humani generis statum; tum eorum, qui ante legem Moysi fuerunt: tùm eorum, qui sub lege vixerunt: tum eorum denique, ad quos postrema huius seculi tempora deuenerunt post Christi Euangelium, in quo huius mundi consummatio est finem habitura. Qua in re eximia Dei bonitas, summaque prouidentia detegitur, cum saluti humani generis ita consuluerit, vt ipsum in nullo vmquam statu temporis destitutum reliquerit illis opportunis stimulis, atq; adiumentis, quibus excitari possent homines ad religionem, & pietatem erga Deum excolendam, atq; hinc, ex Dei misericordia, veniam sperare suorum delictorum, quę omnia ex epistolæ enarratione apparebunt, nec non ex eiusdem argumento, quod nunc subijciemus.

Roman. 1.

Theodor. in præfat. epis. ad Ro.



ARGVMENTVM, SEV EPITOME Epistolæ B.Pauli ad Rom. Cap. XVI.



VIVS autem Epistolæ ad Rom. argumentum, quod præcipuum tractet Apostolus, id esse videtur, vt doceat, quo nam modo homo ex impio fiat iustus, & amicus Dei; ac postquam iustus effectus sit, qualem deinde se præstare debeat erga Deum, & erga proximum. Quare totius quoque epistolæ, duæ præcipuæ erunt partes. Altera complectitur tractatum iustificationis. Altera formam exhibet viuendi, quam sequi debeat quicunque in gratiam Dei iam redierit. Iustificationis autem opus ita tractat Apostolus, vt partim aperiat, quæ nam a Deo proueniant primo motore iustificationis, eiusdemque perfectore pro impio iustificando; partim etiam doceat, quid ab homine exigatur pro reconciliatione, atque Dei gratia consequenda. Itaque, quod attinet ad Deum, hoc iacet fundamentum (quod ex primo ac tertio cap. epistolæ desumitur: Christum crucifixum, eam esse potentiam, per quam Deus saluum fieri voluit genus humanum, constituens Christum, hostiam, atque piaculum pro peccatis nostris diluendis, quæ omnibus seculis ab Adæ præuaricatione indelebilia manebant, neque sine dei auxilio deleri vnquam poterant. Id autem hunc in modum effectum esse eodem tertio cap. epist. docet Apostolus. Nam Christus mortem subiens pro peccatis nostris, iustitiam Dei mundo propalauit, ostendens quàm sit scelerum iustus vindex Deus; quando in proprio filio, non nisi per eius sanguinem, nostrorum peccatorum culpam deleri voluit, atque ita de offensa illata iustitiæ diuinæ satisfieri. Ex cuius deinde satisfactione promeruit sibi Christus ab eadem iustitia Dei, vt hominibus, pro quibus pœnas luit, peccata condonarentur; atque ita erepti per eius mortem ab iniquitatibus præteritis, iusti coram Deo efficerentur, eadem iustitia nobis inhærente, quam nobis Christus suo sanguine comparauit. Verum quos nam homines (vt aliud caput aperiatur, quod attinet ad opus nostræ iustificationis) constituit Deus participes fore gratiæ suæ, atque Christi meritorum? Non omnes profecto: sed illos duntaxat, qui ex fide in fidem (vt tangitur in primo cap.) sese deuouerint Deo ad eius gratiam percipiendam. Id ipsum autem est; quòd ei, qui iustus coram Deo fieri velit, vt Dei gratia illi communicetur, opus esse; vt præcedente quodam actu intellectus & voluntatis, in primis credat in Deum, rerum omnium, atque iustificationis ex sua gratia effectorem: ac consequenter, ex hac fide, in fidem vlterius procedendo, credat in Iesum Christum constitutum a Deo propitiatorem, atque redemptorem nostrum. Quod nil aliud est, quàm Dei omnipotentiæ se subijcere, eiusque nomen atque misericordiam inuocare; nec non agnoscere, atque fateri, neminem nostrum ex se ipso, ac proprijs viribus de offensis Deo illatis, eius maiestati posse satisfacere; atque ideo ad satisfactorem, eundemque nostrum intercessorem Iesum Christum confugiendum: cui, quicunque ex corde se crediderit, gratiam Dei præuenientem suscipiendo, & pœnitendo de peccatis, & sacrum baptisma suscipiendo, eiusque sectando mandata, saluus erit: quando ita est decretum atque voluntas Dei, vt qui ita se gesserint, salui fiant: cuius quidem volontati nil aduersari, aut resistere valet. Hoc ipsumque idem

Esther ca. xi j *est cum eo, quod habetur in Euang. apud B. Ioannem, dum inquit.* Quot quot autem receperunt eum, de-

Rom.9. dit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credunt in nomine eius. *Quòd autem pro salute consequenda ex*

Ioan.j *parte hominis, fides erga Deum (vti suppositum est) requiratur, præter auctoritatem, ex Abacuc Propheta*

Abac.2. *sumptam, qua iustum ex fide viuere declaratur; ratione quoque ex opposito deducta comprobat Apostolus: dum incredulos omnes, vti iniuste se gerentes erga Deum, a iusta Dei ira perdi, atque in condemnationem tradi in primo & secundo cap. epist. longa oratione demonstrat. In qua (veluti digrediens) omnes vrget homines ad resipiscendum de peccatis eorum, quibus deliquisse ipsorum culpa cuncti redarguuntur, vel a lege scripta, vel a propria conscientia: sed illi præcipue, qui, præ alijs, veritatis lumen præclarius sunt consecuti. Huiusque digressionis illud denium est caput, vt pro confesso accipiatur, nullo posito discrimine inter Iudaicum Populum atque Gentilem (quamquam nonnullis in rebus præcellat Iudæus Gentili) omnes nos, siue Iudæos, siue Gentiles comprehensos esse sub peccato primi parentis: ex quo, cum totum genus humanum in Dei offensam inciderit; idcirco ex se ipso nequaquam in Dei gratiam redire potest, vel si omnia legis opera in vnum cocant, præstoque adsit ipsa circuncisio in carne facta. sed omnino vnicuique, qui se saluum velit, opus esse, vt ad Dei misericordiam confugiat, quam, sua detestando peccata, imploret media fide in Christo nostro Redemptore collocata. Quod maxime compertum nobis esse debere, exemplo illustris illius viri, atque Deo carissimi Abrahæ ostenditur: Qui*

Genes. 15. *(vt testatur scriptura) non ex operibus, sed ex fide, quam viuam erga Deum habuit, iustitiam apud Deum est consecutus. Iis igitur duabus partibus absolui opus nostræ iustificationis palam facit Apostolus. Quarum altera respicit, tum Deum, tum Christum: Deum, vt primum motorem, Christum autem vt mediatorem iustificationis. Altera vero hominem iustificandum: cui tamen nihil adesse potest, quod a Dei benignitate atq; largita-*

Phil pp. 2. *te, & a Christi meritis non pendeat: quando & velle nos ea quæ ex Dei sunt voluntate, ad nostramque conferunt salutem, non adest nobis nisi a Deo vocante, ac miserante, nosque ad hanc salutarem voluntatem habendam suis stimulis commouente; hoc est, gratia sua nos præueniente, quã vltronee suscipiamus. Has vero duas iustificationis partes per vniuersam epistolam coniunctim semper tractat Apostolus: & iure merito, vt quæ seiunctim subsistere nequeant. Quandoquidem neque Deus iustitiam suam vult conferre in nolentem, inuitum, & incredulum; neque homo sine Dei gratia, quam imploret, nec absque Christo mediatore, in quem confidat, consequi illam va-*

lam valet. Iustificationis deinde essentiam, atque vtilitatem apertius explicans Apostolus, docet hanc ipsam esse eiusmodi, vt per eam quàm plurima bona consequamur: quæ cap. 5. & alijs subsequentibus persequitur: simul etiam clarius detegens mala illa, quæ ex prævaricatione primi parentis humano generi contigere: vt ex horum inspectione, quæ dona nobis a Christo provenerunt, longe etiam præclarius conspiciantur, & ad Deum pie, atque caste colendum iustorum animi vehementius accendantur. In primis enim, qui per fidem sunt iustificati, Rom 5. *pacem apud Deum obtinent, cuius prius erant inimici: ac in spe gloriantur eternæ Dei gloriæ potiundæ; ad hanc spem vel maxime erecti, & excitati a Dei eximia illa charitate in cordibus iustorum diffusa per spiritum sanctum illis communicatum, quæ testata, ac maxime perspecta est ex mirifico illo opere, quod Deus præstitit tradendo Iesum Christum filium suum ad mortem pro nobis impijs, atque sibi inimicis. Præterea, iustificati in Christo, hoc præclaro bono gaudent: vt patientes, atque fortes euadant ad res omnes aduersas ferendas: vt non solum ob tribulationes non succumbant; verum etiam ob easdem glorientur, quas illis contingat pati pro nomine Iesu Christi: cum hinc, ad Dei gloriam fruendam se perventuros, spe certa foveantur ob merita Iesu Christi. Per quem (vti omnes in Adam ex ipsius primi parentis delicto peccantes in mortem inciderunt, a qua nunquam vendicare se poterat genus humanum) ita quoque (vt exponitur eodem 5. cap.) per Christi mortem reconciliatio apud Deum cum spe gloriæ Dei potiundæ in vita æterna collata est illis: qui credentes, vt decet in Christum, ipsumq; amantes, & propria peccata detestantes, per eius sanguinē, ad iustitiam lauacro regenerationis reuocantur: ita quidem, vt longe maius, atque præclarius donum illud esse colligatur, quod iustis hominibus ex Christi meritis per Dei gratiam emanauit; quàm fuerit illud malum, quod per Adam ex eius prævaricatione in humani generis condemnationem est propagatum. Adhæc, iustificati per fidem Iesu Christi id assequuntur (quod exponitur cap. 6. Epist.) vt per baptismum consepulti peccato, vna cum Christo, (in quo vetus homo crucifixus est,) ad eam vitæ nouitatem resurgant, vt in ipsis non amplius regnet corpus peccati, ipse scilicet fomes concupiscentiæ ex propagatione ipsius Adæ emanans, per quam prius fecerant carnis desideria; hincque in mortem tradebantur; sed mortui ita existentes peccato, legis minis mortem æternam minitantis vltra non subijciuntur; sed ab eius iugo liberi facti sunt ob Christi merita; pro cuius morte peccatum ex origine ductum destructum est. Hæcque Apostolus. 7. Cap. epist. docet exemplo mulieris, quæ ex viri morte soluta est a iugo legis. Et quamquam fomes, ipsa ad peccandum propensio, adhuc restet in membris hominum iustorum, vt hinc multæ passiones excitentur in corpore aduersus sanctorum voluntatem; attamen in ipsis non est iste relictus fomes (vt docet Apostolus 8. cap.) ad condemnationem, prout antea ad viuum, vigensque peccatum originale consequebatur, suoque sub imperio impios detinebat; sed ad agonem, exercitationemque virtutum; cum regenerati per fidem in sanguine Christi, per eius gratiam possint, quod antea non licebat, adimplere legis mandatum vetita non concupiscendi. Ac denique ex iustificatione, homo iustus eximia illa spe imbuitur, qua omnibus in angustijs roboratur, atque sustentatur; fore tandem aliquando, vt corpora hæc nostra, animæ domicilia, post mortem, seiunctionem scilicet animæ a corpore, vna cum huius orbis partibus commutata, in formam præclarissimam non amplius commutandam, in communi resurrectione mortuorum, per Christi spiritum viuificantem, immortalem, & penitus impassibilem, atque gloriosam vitam consequantur; qua fruentur electi in regno Dei, vt cohæredes Iesu Christi, per quem illis tam magna, atque eximia contingent bona. Hincque hanc tantam in carne a nobis minime perscrutabilem fælicitatem, ad quam iustus homo secundum iustitiam Dei est perducendus, ita stabilem, ex infallibili decreto Dei docet Apostolus esse futuram, vt nil possit esse aduersum, quo aut frustrari, aut impediri queat. Omnipotens siquidem Deus in arcanis suæ sapientissimæ prouidentiæ, cui omnia futura ab æterno sunt conspicua, ac si essent præsentia, ita statuit: vt, quicunque ex hominibus conformes in hac vita fierent imagini filij sui, eius spiritu viuificati, eiusdem quoque filij imagini glorificatæ conformes post hanc vitam efficerentur; in hocque statu absque vlla mobilitate perpetuo permanerent; ita præordinans, atque prædestinans illa diuina sapientia; vt, qui Christi filij sui vestigia sectarentur, hi ad gloriam sui regni, ad æternam nempe beatitudinem (ad quam nullus hominum proprijs viribus aspirare vnquam poterat) infallibiter perducerentur; idque ex sua gratuita benignitate atq; gratia: qua eosdem etiam præclaris prosequitur fauoribus suæ vocationis: non quidem nolentes, sed volentes, atq; sibi obsequentes: ita eos ad se alliciens, atque perducens, ac libere trahens, vt iustos efficiat; ac tales effectos gloria tandem æterna coronet. Cui quidem æterno Dei decreto nil est, quod aduersari queat, quin ita perpetuo impermutabiles permaneant electi Dei: quandoquidem, qui ita statuit Deus, est omnium Dominus, & super omnia potens est. Quæ omnia diuinis sententijs persequitur 8. cap. epist. diuinus Apostolus.*

CVm autem ab hac tanta fælicitate consequenda explosa fuerit (ipsorum culpa) natio Hebræorum, id minime hac in epistola silentio Apostolus voluit præterire: sed commemorauit, non absq; tamen summa sui exacerbatione doloris: docens Iudæos, ex irreuocabili Dei verbo, reprobos fuisse declaratos in vniuersum: non illos tamen, qui viua fide Deo adhæserint. Quod eo consilio egit diuinus Apostolus, vt hinc omnes commonefaceret homines, ne quis sibi quidpiam assumeret, neue superbe circa salutem se gereret: sed qui stat, sicuti gratia Dei stat, ita quoque cautus sit ne cadat: quod contingit illis omnibus, qui præceptis Dei non obtemperant. Ac simul hoc in eodem tractatu ostendit Apostolus, Hebræos, ob ipsorum infidelitatem, a Dei gratia excidisse, & Gentiles in eorum locum esse susceptos: illos omnes ex Dei misericordia vocatos, qui verbum Dei audierunt, ac Christi fidem susceperunt: Futurumque postremis huius seculi temporibus (quod, vt mysterium quoddam diuinum Apostolus aperit.) vt Iudæi ex Gentium salute prouocati, recedentes ab infidelitate, in Dei gratiam iterum recipiantur. Hincque hanc statuit Apostolus sententiam, Deum sub infidelitate omnes comprehendisse, vt omnium misereatur; imperscrutabilique altissima sua sapientia circa genus humanum ea operari, quæ ipsius gloria digna

sunt:

sunt, ita quidem (quod certe est mirabile atque humanæ menti penitus incomprehensibile) vt, seruata hominibus
arbitrij libertate, ex ipsorum quorumdam casu atque delictis, alios, qui prius essent perditi, in salutis portum
perducat, eaque omnia agat, quæ suæ sunt placita voluntati. Et hæc quidem persequitur Apostolus cap. 9. &
10. & 11 huius Epistolæ. In quibus illud semper vrget, vt eam ex animo hominum euellat erroneam opinio-
nem, qua, ex proprijs operibus iustificari se posse sibi quis assumat; in quem errorem præcipue Iudæi lapsi sunt.
Incredulos autem omnes iusto Dei iudicio mulctari, debet nobis esse pro comperto: propterea quòd, si digni sunt
supplicio, qui faciunt iniquitates, certe illi maximam merentur condemnationem, qui, quum lumen a Deo verita-
tis cognoscendæ obtinuerint. & illam sint assequuti; ei tamen, vt decet, non assentiunt; Deum non colunt, ne-
que eius obseruant præcepta; quamquam iustissima esse cognoscant, a superbia, & a nefarijs cupiditatibus sedu-
Roman. 1. cti. Qua quidem cæcitate, & iniustitia in 1. cap. Epist. docet Apostolus, ex veteribus illos præcipue deprehen-
sos, qui, cum ex rerum visibilium contemplatione inuisibilia Dei aliqua cognitione attigissent, nempe æternam
eius potentiam atque diuinitatem; ex quo intelligere potuerunt, Deum rebus omnibus longe excelsiorem omni
obseruantia esse glorificandum; ipsum tamen, vt Deum, non coluerunt: sed ambitioni propriæ obsequentes, ac
suis inanibus syllogismis atque quæstionibus euanescentes, longe a Deo recesserunt; in improbumque sensum du-
cti (ipsorum culpa) creatas res pro dijs coluerunt, omniaque flagitiorum genera perpetrarunt, vel cognoscentes,
morte dignos esse omnes illos, qui talia peragerent. Verum, & Iudæi (vt in hac eadem epistola sæpius tangit
Apostolus, sed præcipue cap. secundo) maioris etiam iniquitatis redarguuntur: qui in peculiarem atque fauora-
bilem populum recepti a Deo, quamquam ex lege illis proposita, innumerisque præclarissimis stimulis lacessiti
fuerint, ad Dei potentiam, bonitatem, atque sapientiam præclarius dignoscendam, hincque extimulati ad Deum
magis timendum, atque colendum; nihilominus tamen duritia cordis laborantes ob ipsorum fastum, atque ne-
farias cupiditates, a Deo, ab eiusque mandatis longe recesserunt. Ac propterea iure a Dei gratia reiecti, lon-
ge maiorem condemnationem sibi contraxerunt, quàm illi priores, qui huius mundi fabricæ tantummodo con-
Hebr. 1. templatores extiterunt. Quemadmodum etiam (sicuti testatur Apostolus in epist. ad Hebræos) longe etiam
acerbiori supplicio, quàm Hebræi, plectendi erunt omnes illi; qui, post publicatum Euangelium, atque verita-
tem agnitam, non sub nube, qualem Iudæi habuerunt, sed distinctissime perceptam, contra Dei præcepta vltro
ierunt, conculcantes filium Dei, & eius sanguinem pollutum ducentes, in quo prius sanctificati sint, & spiritui
gratiæ contumeliam fecerint. Hæc itaque sunt in summa, quæ B. Apostolus agens de hominis iustificatione per-
sequitur vsque ad caput. 11. epist. inclusiue. In hac autem tractatione quàm apposite inferens nonnullas quæ-
stiones, quas etiam dissoluit. Inter quas illa prima est cap. tertio permota ex verbis illis Dauiticis; vt iustifice-
Psal. 50. ris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Num Deus iniustus, qui homines condemnet de iniquitate,
per quam Dei iustitia commendatur? cum mendacium nostrum in Dei gloriam cedat? Cui quæstioni respondet
Apostolus, docens, nos omnes iniquitatibus obstrictos esse: atque ideo sub peccato constitutos, iusto Dei iudicio
subdi, vti nocentes atque peccatores. In cap. autem 4. ad eam quæstionem: quid igitur Abraham est consequu-
tus in carne, si ex lege non iustificatur omnis caro? hunc in modum satisfacit; quod Abraham ex fide, quam
habuit erga Deum, circuncisionem accepit in carne; illam quidem in signum eius iustitiæ, quæ ex Christi meritis
sibi condonabatur, quæ, quodammodo latitans in circuncisione, in Christi aduentu patefacienda, maximeque il-
Hebr. 7. lustris reddenda erat. Nam ex lege, quæ nihil ducit ad perfectum, non poterat Abraham consequi iustitiam
secundum Deum. In qua lege aliquales quidem carnales, atque mundanæ habebantur iustificationes; at non spi-
ritualis haberi illa poterat iustificatio, quæ per lauacrum sanguinis Christi obtinenda erat; per quam solam, ab
ipso toto corpore peccati emundari hominis conscientia potest, ab omnibus illis delictis, a quibus (vt dicitur in
Act. 13. Act. Apostolorum) non potuerunt iustificari Iudæi in lege Moysi. In cap. vero. 6. ad eam quæstionem inde
excitatam, quoniam probatum erat, gratiam Dei supra peccatum abundasse, vnde magis etiam peccandum
videbatur, vt & in nobis magis gratia Dei augeretur, ita satisfacit Apostolus ostendens quòd qui mortuus est
cum Christo (cuius mortis signum datur in baptismi susceptione, dum immergimur in aqua, simul ita morientes
peccato, a quo etiam emundamur) idem debet, quemadmodum Christus ex mortuis resurrexit, & ipse quoque
ad nouam vitam resurgere, a peccatis penitus alienam. Ad illam denique maximam difficultatem. 9. cap. ex
illis verbis ortam, quod Deus, quorum vult, miseretur, & quos vult indurat, ex quibus inferri videbatur, arbi-
trio nostro nullum esse locum; ea responsione satisfacit, Apostolus, qua omnes sibi præsumentes coerceat, eam-
que in notitiam ducat, vt fateri quisque debeat, ex Dei bonitate, quidquid sit, se esse: Figulique exemplo, ad-
uersus quem vasa ab ipso in ignominiam constructa non habent quid effari possint, quoniam ita sint composita;
docet nos Dei voluntati humiliter subijci debere, nec nostris ex meritis aliquid nobis assumere; cum ex eius vo-
luntate vniuersi pendeamus: cum tamen Deus (vt ibidem ostendit Apostolus) in vasa misericordiæ, quæ extol-
lit in honorem, suam exerceat benignitatem, in vasaque ignominiæ tolerantiam, expectans vt ad pœnitentiam
reuocentur: ita quidem, vt tandem ab Apostolo concludatur, neminem a Deo nisi iusto iudicio, vt incredulum,
condemnari; ac neminem pariter sine gratia, ac sine propria cuiusque viua fide ad salutem deduci.

In reliqua vero parte epist. a cap. 12. & infra, normam viuendi perscribit, quam sequi debeant, qui
iam sint iustificati, & in dei gratiam recepti. Cuius tractatus hæc est summa; vt exhibeant propria corpora
hostiam Deo viuentem, sanctam, obsequium rationabile præstantes, ita quidem, vt hac sancta religione Deum
colentes, eo deducantur, vt possint dignoscere, nec non, Deo adiuuante, ea omnia præstare, quæ bona sunt, atque
perfecta iuxta Dei voluntatem. Inter ipsos autem eam obseruent mutuam charitatem qua nullum mutuum of-
ficij genus inuicem desideretur; sed studeat vnusquisque, iuxta dona gratiæ a Deo accepta, sincere, & ex cha-
ritate præstare ea propria munera, ad quæ sit vocatus. Absit longe ab ipsis omnis maleuolentia, & liuor, su-

perbe

perbe non sapiant, nec sibi assumant: offensusque in ledentem beneficia conferat: subdantur vltronei pote-
statibus a Deo pro regimine gentium constitutis. Nemini quicquam debeant, nisi vt inuicem se diligant: di-
lectionis opera perficiant; & desideria carnis longe a se faciant. Nequaquam inuicem sese mordeant, aut
iudicent: non infirmi in fide valentes inuehantur; nec ij in infirmos cristas erigant. Sed qui sunt firmiores, ac
fortiores in fide, dent operam, vt sustineant infirmos, caueantque ne vllum illis inferant scandalum, aut
offendiculum: quin eorum infirmitatem subleuent, & ferant æquo animo, vt eos in fide reddant firmiores;
prout, & Christus improperia portauit, vt nos redimeret a peccatis. Denique eos hortatur, vt, vnanimes,
vno ore collaudent Deum ob summam illam misericordiam, quæ ad salutem ipsos perduxit. Postremo repe- Roman. 1.
tens illud, de quo meminerat in initio Epistolæ, desiderio se teneri maximo illos visendi, illud denunciat, pro-
pediem sperare ad illos se accessurum; atque interim, quadam nonnullorum sanctorum facta commendatione,
multisque hinc inde salutationibus memoratis, epistolam claudit.

Quod autem Beatus Apostolus ad hanc scribendam Romanis epistolam inde fuerit inductus (quemadmo-
dum Patres viri sanctissimi, atque doctissimi docuere) vt dissensiones componeret, quæ ortæ erant inter Chri-
stianos Gentiles, & eos, qui erant ex circuncisione, eo quòd alij alijs præstare in Christi Euangelio inuicem
contenderent; id optime tractatui epistolæ cohærere videtur. In qua Beatus Paulus (quod præcipue conspici-
tur in capite secundo) tum Gentes, tum Iudæos peccatis onustos fuisse declarat; ac propterea neminem
sibi assumere debere, in potioribus, præ altero esse penes gratiam Dei; qui ex sua gratuita benignitate, non
cuiuspiam meritis, perditorum omnium hominum, tam Iudæorum, quàm Gentilium (vti omnium est Deus)
misertus est: illorum nempe omnium, qui fide sibi adhæserunt. Siquidem vnus est Deus Iudæorum, & Gen-
tilium, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem, vt dicitur in hac eadem epistola ad
Romanos. Verum, & illud etiam dici potest, sanctum Apostolum, ad scribendam hanc Romanis Episto- Roman. 3.
lam, ex eo maxime inductum fuisse, vt eos tutos, atque confirmatos in fide conseruaret a seductoribus Iu-
dæis, & a pseudo Apostolis, qui Christi Euangelium, vbique locorum euertere conabantur: illam hæresim
disseminantes, quòd ad iustitiam, & consequenter ad salutem, nemo posset peruenire sine operibus legis.
Etenim id suadent, quæ prope finem Epistolæ scripta sunt, dum inquit Apostolus. Rogo autem vos fra- Rom. 16.
tres, vt obseruetis eos, qui dissensiones, & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt,
& declinate ab illis: huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dul-
ces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium; vestra enim obedientia in omni loco di-
uulgata est: gaudeo igitur in vobis; sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Vnde
existimandum, quòd præcipue ob id ipsum, tam egregiam de iustificatione disputationem in hac Epistola con-
texerit. Quam (& illud addi potest) eo consilio fuisse conscriptam a sanctissimo Viro, vt & saluti quoque
Iudæorum deseruiret. Vnde & Theodoretus in suis comment. super cap. vndecimo huius Epistolæ, inquit. Theodor.
Apostolum duo moliri, vt & Gentibus fastum, ac supercilium detrahat, & vti timeant, efficiant; & Iu-
dæos ad paternæ hæreditatis societatem conuertat.



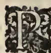
PARAPHRASIS IN EPISTOLAM Ad Romanos. Caput Primum.



AVLVS seruus Iesu Christi, vocatus ad Apostulatum, segregatus ab alijs Apostolis in Euangelium Dei (quod ante denunciauerat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de filio suo; quo ad carnem, ortum ducente ex semine, ac stirpe regia Dauidis; quo autem ad spiritum sanctificationis, quem in plenitudine accepit, constituto per æternam prædestinationem filio Dei, æquali in potentia Patri) post resurrectionem a mortuis Iesu Christi domini nostri; per quem accepimus gratiam Dei, & munus Apostolatus ad perducendas omnes gentes in obedientiam fidei pro Christi nomine magnificando: e quorum numero estis & vos, vocati in consortium fidelium Iesu Christi. Omnibus qui Romæ degunt, vocatis ad sanctitatem, gratia vobis, & pax adsit a Deo Patre nostro, & domino Iesu Christo. Primo quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis; quòd fides vestra annunciatur to vniuerso mundo. Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in Euangelio filij sui propalando, quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis; obsecrans, si quo modo tandem aliquando prosperum iter nanciscar veniendi ad vos in voluntate Dei. Nolo autem vos ignorare fratres, quòd sępe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc; vt in vobis quoq; aliquem fructum habeam, sicuti & in cęteris nationibus: Gręcis, siquidem, & Barbaris (nempe sapientibus, & insipientibus) debitor sum: ita, (quantum in me est) paratus sum vobis quoque, qui Romæ estis, euangelizare verbum Dei. Neque enim is sum ego, quem suppudeat Euangelium Christi, prout neminem suppudere debet. Quandoquidem Christus potentia illa est, qua Deus salutem operatur in omnes, qui credunt in nomine eius. In primis quidem in Iudæum, vt cui etiam primo est promissa salus: sed & in omnē, cuiusvis gentis hominem. Etenim iustitia Dei, tam illa, qua se iustum ostendit, quàm ea, qua iustificat omnes homines, quotquot iusti, atque ita salui fiuot, in Christo Iesu Redemptore nostro reuelatur, ac manifestatur nobis ex fide in fidem: dum scilicet ex fide, quam oportet nos primo habere in Deum, hinc ducimur in fidem Iesu Christi ad saluandum nos missi; in quem etiam credere oportet, vt salutem secundum iustitiam Dei consequamur: prout in hanc sententiam scriptum est ab Abacuc Propheta, dum dixit; iustus autem ex fide viuit. Cuius veritatis hoc etiam maximum extat argumētum ex opposito deductum. Nam e cœlo reuelatur iusta Dei ira, & condemnatio aduersus omnem impietatem, & iniustitiam hominum; qui veritatem agnitam in iniustitia detinent, non ea vtentes vt decet, sed abutentes. Siquidem, quod de Deo cognosci ab homine potest lumine naturæ; id nonnullis redditum est manifestum; Deo lumen ipsis afferente, atque veritatem propalante. Etenim quę sunt inuisibilia Dei (ęterna scilicet eius potentia, atque diuinitas) ex mundo creato, ab ipsa mundi creatura rationali, per ea quæ facta sunt intellecta, ac (tanquam in speculo in rebus creatis relucentia) conspiciuntur; vt hunc in modum Dei cognitio nonnullis hominibus innotuerit. Quare & inexcusabiles sunt hi omnes, quibus tam pręclara Dei cognitio est cōmunicata; propterea q, cum Deum cognouissent, ipsum tamen, vt Deū, nō glorificauerūt, neq; ei rerum omnium cōditori, vt par erat, gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, proprijs ratiocinationibus inhærentes. ac de proprio ingenio sibi placentes, mundi effecti, atq; superbi, idcirco a vera Dei cognitione longe recesserunt; insipiensq; cor eorum, atque mens adeo est obcœcata; vt, qui se prædicarent sapientes, in eam stultitiā deuenetint, vt incorruptibilis Dei gloriam commutarint in imaginem hominis corruptibilis, & volucrum, & quadrupedum, atque serpentium. Quamobrem merito relinquens illos Deus inhiantes in desideria cordium ipsorum, tradidit eos, ac labi iusto furoris sui iudicio permisit in eam immūditiam, vt propria ipsorum corpora dedecorarint; ij nempe, qui Dei veritatem in falsitatem cōmutarunt, quiq; coluerunt, ac seruierūt creaturæ, omisso, atq; neglecto Creatore, qui est benedictus in secula. Amen. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ; ita quidem, vt ex maxima illa ingratitudine, & iniustitia, qua Deum cognitū nō sunt venerati; infinita propemodū in genus humanū peruenerint mala; quorū (vti præcipui auctores) ideo quā maxime plectendi sunt. Siquidē fęminæ eorū immutauerunt naturalem vsum in eum, qui est contra naturā. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fęminæ, exarserunt inuicē in mutua ipsorū appetentia, mares in maribus turpitudinem perpetientes; atq; ita in seipsis eam recipientes mercedē, quæ stultitiam illorum erruturem decebat. Et sicut non approbauerunt venerari Deum in ea notitia, quam de eo acceperant; ita quoque Deus tradidit illos in reprobum sensum, inhiantes ad perpetranda, quæ minime conueniunt: relinquens ipsos repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitiæ, plenos itidem inuidia, homicidio, conteotione, dolo, malignitate; susurrones effectos, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus inobedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui quidem agnoscentes iustitiam Dei, non intellexerunt, neque perpenderunt, quòd qui talia agunt, digni sunt morte, non solum illi, qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Tex·vul-

Tex. vulgatæ editionis.



AVLVS seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei (quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis) de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, per quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati Iesu Christi, omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis, & pax a Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in Euangelio filij eius, q̃ sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos, id est, simul consolari in vobis per eam, quæ inuicem est, fidem vestram, atque meam. Nolo autem vos ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, (& prohibitus sum vsq; adhuc) vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris Gentibus. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Ita (quod in me) promptum est, & vobis qui Romæ estis, euangelizare. Non enim erubesco Euangelium, Virtus enim Dei est, in salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de cœlo, super omnem impietatem, & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis, Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas: ita vt sint inexcusabiles. Quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, nec gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes se enim esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt, & seruierunt creaturę potius, quàm creatori, qui est benedictus in secula. Amen. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominię. Nam feminę eorum immutauerunt naturalem vsum, in eum vsum qui est contra naturam; similiter autem, & masculi relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt: repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

ADNOTATIONES.



ERVVS Iesu Christi. Non coacte A inseruiens more mancipij, cui ignota Ioann. 15. sit voluntas Domini; sed qui, cum vere se liberũ agnoscat ereptum a morte gehennæ, atque potestate diaboli, filij Dei, veri liberatoris opera, eiusdem exemplo, (qui Ioann. 13. venit in hunc mundum non ministrari, sed ministrare) Dei altissimi gloriæ, ac Christi nomini inser- Matth. 20. uire studeat, iustitiæ veræ effectus seruus; quam tamen nemo nisi libera voluntate præstare potest. Talem se Christi seruum Apostolus Paulus profitetur. Roman. 6.

B Euangelium Dei, id est, bonum, faustumque nuncium, quod sane nulla vnquam de re tam fœlix contigit, quàm quòd genus humanum perditum ob peccatum primi parẽtis e manibus diaboli, Christo Dei filio mediatore, redimendum foret, & ad incomprehensibilem Dei gloriam perducendũ. Vnde iure merito huius tam augusti facti nuncium, antonomasticè, euangelium est nũcupatum. Quod quidem apud patres in veteri Testamento (dum illis hæc tanta futura bona promittebantur, & per Prophetas denunciabantur in scripturis sanctis) extabat in promissis, quæ mox adimplenda erãt: adeo quòd tunc temporis quoque erat Euangelium, sed de futuris rebus. Quod Apostolus in initio huius epistolæ insinuauit; dum inquit: Segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis; hac voce vsus προεπηγγείλατο, pro eo, quod est, ante denunciauerat, & euangelizauerat, & promiserat. Quòd autem Prophetæ testati sint, quæ de Christo futura erant, aperuit Lucas in Actis Apostolorum, dicens: Huic omnes Act. 10. Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum. Verum, postquam promissa facta patribus, in Christi Aduentu, & in mortis eius consummatione, atque resurrectione expleta sunt; hinc etiam consummatum est, atque perfectum redditum Euangelium; quod per Apostolos, Christi testes a Deo prę-ordinatos, est publicatum in omnes terræ partes; ita tamen, vt promissis olim factis patribus in veteri Testamento, ac vaticinijs prophetarum, notum hoc, id est, consummatum, atque expletum Euangelium vndequaq; respondeat: Quod Apostolus in calce huius epistolæ insinuauit, inquiens. Roman. 1. Ei autem, qui potens est vos confirmare, iuxta Euan- Rom. 16. gelium meum, & prædicationem Iesu Christi secundum reuelationem mysterij temporibus ęternis taciti, (quod nunc patefactum est per scripturas prophetarũ) secundum præceptum ęterni Dei ad obedientiam fidei in cunctis gentibus cogniti. Hoc idem etiam B. Petrus

1. Petr. 1. testatus est in vtraque sua epistola, dum inquit in
prima. *De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt*
Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetarunt,
scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis
spiritus Christi, prænuncians eas, quæ sunt in Christo
passiones, & posteriores glorias, quibus reuelatum est;
quia non semetipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ
nunc nunciata sunt vobis per eos, qui euangelizauerunt
2. Petr. 1. *vobis.* Et in secunda epistola ita ait. *Et hanc vocem*
nos audiuimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso
in monte sancto, & habemus firmiorem propheticum
sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ
ardenti in caliginoso loco. Ex quibus verbis clare etiã
colligitur, post Christi consummationem, scripta
prophetarum, quę prius fuerant obscura, per Apo-
stolos fuisse detecta, atque manifestata, ita quidem,
vt quę prius sub nube denunciata fuerant a prophe-
tis, explicatius deinde, vt iam confecta, per ipsos
Apostolos fuerint prędicata, & signis, atque prodi-
gijs, ac visibilibus Spiritus sancti donis diuinitus
emissis confirmata: Appellat autem Apostolus,
Euangelium Dei, quod paulo post, *Euangeliũ Christi*
quoque nominat. Dei quidem, quoniam ex decre-
to sanctę Trinitatis effectum est; vt Verbum, secun-
da persona in diuinis, humaná carnem assumeret,
ac mortem obeundo redimeret genus humanum.
Christi autem idem appellatur Euangelium; vt qui
huius tam eximij beneplaciti diuini executor, atque
consummator extiterit, hostiam sese offerens Patri
Ioan. 10. pro redemptione mundi: qui cum dixerit. *Ego, &*
Orig. lib. 1. *Pater vnum sumus.* Idcirco (vt adnotauit Origenes
c. 1. ad Roman. in expositione huius epistolę) idem Euangelium, &
Dei, & Christi dici debet.

C *De filio suo.* Res & subiectũ (vt dicũt scholę)
de quo agitur in Euangelio, est filius Dei, Christus
Deus, & homo, qui & secundum carnem, & secun-
dum spiritum, seu animam rationalem hunc in mo
dum describi videtur ab Apostolo: Vt, quod attinet
ad carnem, dicatur eam accepisse ex semine Dauid;
nempe, ex sanguine immaculato Virginis Mariæ
ortum ducentis e regia stirpe Dauitica; quo autem
ad animam rationalem (quam Apostolus *spiritum*
sanctificationis nuncupat) id est, sanctum, seu san-
ctificantem spiritum, (qui immaculatę illi carni in
plenitudine accessit, Dei virtute Virginem obum-
brante, & fœtum educente, ac sanctissimam animã
immittente) eum generationis suę terminum, seu
finem est consequutus, vt filius Dei hinc constitue-
retur, ęqualis patri in potentia: dum scilicet sanctis-
sima hęc humanitas coniuncta est Verbi diuinitati
in vna eademque persona. Quod & apud Lucam
Luc. 1. Angelus beatæ Virgini denunciauerat; inquiens:
Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi
obumbrabit tibi; ideoque, & quod nascetur ex te san-
ctum, vocabitur filius Dei. Quod etiam aperuit Do-
minus apud Ioan. dum de se ipso loquens, dixit Iu-
Ioann. 10. dęis: *Quem pater sanctificauit, & misit in mundum,*
vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum?
Quod autem attinet ad dictionem illam, *factus est,*
apposita videtur, vt hine intelligeremus, ꝙ Chri-
stus non habuit generationem corporis ex commi-
stione seminis virilis facta cum sanguinę muliebri,

vt cæteri solent homines: cum solum sanguis Virgi-
nis in eius generatione concurrerit, in quem Dei
virtus, per Spiritum sanctum, operata est fœtum.
Verumtamen & natum Christum dici posse, quàm
plurima docent sacræ scripturæ loca. Nã apud Luc. Luc. 1.
dicitur. *Ideoque, & quod nascetur ex te sanctum, vo-*
cabitur filius Dei. Et apud Matth. *Noli timere ac-* Matth. 1.
cipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum
est, de Spiritu sancto est. Et apud eumdem. *Cum er-* Matth. 2:
go natus esset Iesus in Bethleem. Item apud Ioan. Ioann. 18.
Ego in hoc natus sum. Quibus in locis omnibus vox
græca habetur sumpta ab ipso verbo *γίγνομαι*, vti
etiam in hoc loco. Illis autem verbis, *secundum spi-*
ritum sanctificationis, denotatur gratiæ plenitudo,
quæ Christi animæ a Deo collata est, vt non solum
ipse sanctus esset, sed alios quoque posset sanctifi-
care; iuxta illud apud Ioan. *Et de plenitudine eius* Ioann. 1.
nos omnes accepimus: vt, quemadmodũ ex eo quòd
factus est in spiritum viuificantem (vt habetur in
epist. ad Corin.) hinc obtinuit a patre, vt alios posset 1. Corin. 15.
viuificare, quoniam dedit ei pater habere vitam in
semetipso, vt dicit Christus in Euang. apud Ioan.
Similiter quoque ita sanctus factus est, vt & alios
posset sanctificare. Quod & Origenes hunc locum Orig. lib. 1.
exponens animaduertit, inquiens: *Sanctificationis* c. 1. ad Roman.
vero spiritus dicitur ex hoc, quòd præbet omnibus san-
ctitatem. Quod vero attinet ad illa verba: *præde-*
stinatus filius Dei in virtute: adnotãdum græce legi,
ἐν δυνάμει, id est, in potentia; & ideo *virtutem* hoc
loco sumi pro potentia, vt opponitur imbecillitati;
ad significandum, quòd nõ, sicuti contingit de alijs
sanctis, qui per adoptionem euadunt filij Dei, ita
quoque euenerit de Christo. Siquidem ipse in
humanitate assumpta naturalis est filius. Dei
coæqualis Patri in potentia; vt ita identitas substan-
tiæ diuinæ in ipso subsisteret, prout in patre, ita &
in filio. Quam explicationem sequutus est Orig. Orig. lib. 1.
inquiens. *Etenim, cum dixisset filium Dei, non super-* c. 1. ad Roman.
flue addidit, in virtute, indicans per hoc, quòd substan-
tia filius sit secundum spiritum sanctificationis. Chri-
stus enim Dei virtus, & Dei sapientia dicitur. Verum
in hac dictione insistendũ est; *qui prædestinatus est.*
Græce *ὁρισθέντος*: quod Græci fere omnes interpre-
tantur, pro eo, quod est dicere, qui declaratus est
filius Dei. Origenes autem agnoscit lectionem no- Orig. lib. 1.
stri interpretis quam redarguere conatur ex hoc ip- c. 1. ad Roman.
so; quòd non conueniat dicere de eo quod semper
est, ipsum præsciri, aut prædestinari: quoniam hæ
voces ijs tantum rebus cõueniant, quæ futuræ sunt.
Ideo distingüit inter prædestinatum, & destinatum;
eo quòd prædestinatum dicatur id, quod nondum
est, sed futurum est: destinatum vero id, quod sem-
per est. Vnde inquit: *Recte dici posse, Christum, qui*
est ex semine Dauid secundum carnem, fuisse præde-
stinatum; secundum autem spiritum sanctificationis
in virtute filium Dei destinatum dici posse; sed non
prædestinatum. Ex quo apparet, Origenem ac-
cipere spiritum sanctificationis pro ęterna san-
ctitate Trinitatis: iuxta quam sanctitatem, Ver-
bum destinatum est, esse filium Dei: non quòd ali-
quando non fuerit, sed quoniam semper fuit. Et
hæc singularis est Origenis intelligentia. Verum,
quod

quòd attinet ad humanitatem Christi, concors est Aug. in lib. de prædest. sanct. c. 15. Origenis sententia cum Augustino, qui in libro de prædest. sanct. inquit. *Prædestinatus est ergo Iesus, vt qui futurus erat secundum carnem filius Dauid, esset tamen in virtute filius Dei secundum spiritum sanctificationis; quia natus est de Spiritu sancto ex Maria* Idem in Io. tract. 105. *Virgine.* Idem in tract. super Euāg. Ioan. *Rectè quippe dicitur, non prædestinatus secundum id, quod est verbum Dei, Deus apud Deum: vt quid enim prædestinaretur cum iam esset, quod erat sine termino, sempiternus. Illud autem prædestinatum erat, quod non dum erat; vt sic suo tempore fieret; sicut ante omnia tempora prædestinatum erat, vt fieret.* Ex his inferri potest; quòd, quemadmodum, ex sententia Origenis, & Augustini, rectè dicitur, Christum fuisse prædestinatum, vt ex semine Dauid carnalem generationem acciperet, quod in tempore factum est. Ita quoque rectè dici posse, Christum, ex receptione spiritus sanctificationis, prædestinatum fuisse, vt cōstitueretur filius Dei per vnionem humanitatis ad Verbum, quod in tempore factum est. Vnde nostri Interpretis lectio, quæ est. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis.* Theophyl. Iuxta hunc sensum, optime quadrabit. Theophylactus autem locum hunc ita interpretatur. Quòd *Christus fuit ostensus, confirmatus, & iudicatus filius Dei; tum in virtute ex potentia signorum, quæ faciebat; tum per spiritum sanctificationis ex spiritu, per quem credentes sanctos efficeret; tum & a mortuis re-* Theodor. *surgendo.* Theodoretus vero ait. *Qui secundum carnem filius Dauid dictus est: definitus, & demonstratus est filius Dei per potentiam, quæ a sancto Spiritu exer-* Ambrosius. *cebatur, postquam Christus a mortuis resurrexit.* Ambrosius, inquit, Christum latentem in carne prædestinatum esse, vt manifestaretur esse filius Dei in virtute resurgendi: ita enim habet. *Hic ergo, qui incarnatus, quid esset, latebat, tunc prædestinatus est, secundum spiritum sanctificationis, in virtute manifestari filius Dei, cum resurgit a mortuis.* Sunt etiam qui interpretantur, Christum declaratum esse filiū Dei per Spiritum sanctum, cum dictum est de eo. *Hic* Matth. 3. *est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.* Act. 10. Verum illud occurrit adnotādum dici in Act. Apostolorum. Quòd Christus *constitutus est a Deo iudex viuorum, & mortuorum.* Vbi in Cod. Græco sic habetur, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος: quod verbum interpres ibi vertit: *constitutus est.* rem significans determinatam; quæ (facta in tempore) cum futura erat, prędestinata quoq; dici poterat. Verum adijciendum quid aliud ad illud, *qui prædestinatus est,* nempe, vt esset filius Dei. Nam quod prædestinatum est, ad aliquid prędestinatum esse intelligitur, Roman. 8. quemadmodum infra dicitur. *Quos præsciuit, & prædestinauit cōformes fieri imagini filij sui.* Igitur, qui secundum carnem factus, seu natus est ex semine Dauid, etiam prædestinatus est, vt firmiter, iuxta spiritum sanctificationis, quo eius beata anima fuit repleta, fieret filius Dei, ęqualis in potentia Patri: & id quidem per vnionem humanitatis factam ad personam Verbi. Quoniam autem Christus duas obtinuit naturas in vnius personæ supposito; de ipso dici posse videtur, quòd filius Dei existat ex duplici natiuitate: quarum altera est ęterna, qua Verbum, Deus de Deo, genitum est ex vtero Patris, nulla re extrinsecus accedente. Altera vero est temporalis, quatenus formatus est homo ex sanguine mulieris; absque semine virili, operante Dei virtute in ipsum Virginis sanguinem; cui humanitati Verbū est vnitum; dum humanam hanc sanctissimam naturam in sua assumpsit persona. Hinc enim etiam natiuitatem, iuxta carnem, a Deo Patre prodijsse, agnoscit, & testatur Oecumenius in epist. ad Hebr. Oecumen. in 1. capit. in epist. ad Hebr. in interpretatione illorum verborum: *hodie genui te:* dum inquit: *hanc esse secundum carnem recentem natiuitatem: etenim patris beneplacito natus est; Spiritus sanctus,* inquit Angelus, *superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.*

Restat considerandum circa illa verba: *De filio Dei, qui factus est ei ex semine Dauid.* Num, pro filio Dei, intelligendum sit Verbum, secunda persona in diuinis, filius vnigenitus ab ęterno, & ante secula, Deus de Deo, de quo deinde dicatur, quòd factus est ei ex semine Dauid secūdum carnem, quam assumpsit, iuxta illud apud Ioan. *Et Verbum caro fa-* Ioann. 1. *ctum est.* de qua carne, seu homine formato, postea subiungatur, quòd sit constitutus secundum ęternā prædestinationem filius Dei (non enim ad Verbū, filium Dei vnigenitum, id aptari posse videtur, vt filius Dei, vti est Verbum, ita dicatur prædestinatus, declaratus, aut cōstitutus filius Dei, quoniam idem fieri idem ipsum diceretur, quod non conuenit) An vero interpretandum est illud: *de filio Dei.* hoc est, de eo filio, qui subsequenter describitur: nempe, qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, & secundum spiritum sanctificationis cōstitutus est filius Dei, ęqualis in potentia patri per vnionem ad personam Verbi: sane statuendum videtur, vtramq; expositionem Apostoli verbis optime accommodari posse; ac priorem quidem difficiliorem esse; magis autem facilem posteriorem.

Verum, ad dilucidiorem quoque huius contextus interpretationem, animaduertimus verba illa. *Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem.* accipi a nōnullis pro tota humanitate Christi, corpus, & animā cōplectente, nihil explicātibus de eius anima rationali, q̄ deforis venit a Deo creata. Vnde ꝑdicta verba. *Qui factus est ei ex semine Dauid secūdum carnem.* Possunt interpretari, ꝙ Christus assumpsetit carnem ex semine Dauid, quatenus eius corpus vitale formatum est ex sanguine purissimo beatissimæ Virginis Mariæ, virtute Dei ipsam obumbrante, atque fœtum educente. Illa autem verba, *secundum spiritum sanctificationis,* intelligi possunt de anima rationali, quę creata, & immissa fuit a Deo in corpus dominicum pro totius humanitatis complemento. Quam quidem animam rationalem spiritum nuncupari in sacris litteris, est perspicuum, sicuti in priori epist. ad Thessal. *Vt integer spiritus* 1. Thess. 5. *vester, & anima, & corpus sine querela in Aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.* Anima autē rationalis Christi, eatenus spiritus sanctificationis dicta est ab Apostolo, quatenus ita sanctificata est, vt possit alias quoq; animas humanas sanctificare, iuxta illud apud Ioā. *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus,* Ioann. 1.

quemadmodum etiam factus in spiritum viuificantem 1.Cor.15. (vt dicitur in epist.ad Corint.) potestatem obtinuit, vt non solum se ipsum, verum & alios posset viuificare; quamquam deinde corpus quod susceperat, egens pabulo, noluerit viuificare, sed ipsum reliquerit, vt, iuxta morem humanum, per animales potentias vegetandi, & nutriendi cibis sustẽtaretur, ac morti denique traderetur ob mundi redemptionem. Qui vero (sicut Origenes) interpretantur per *spiritum sanctificationis*, ęternam sanctitatem Trinitatis, & Deitatis, hoc videntur incommodum subire, quòd inconcinne, seu superuacanee ab Apostolo dictum videretur, quòd Christus *secundum spiritum sanctificationis*, hoc est, secundum ęternam sanctitatem deitatis sit declaratus filius Dei; & ita ex deitate Dei filius ostensus. Accedit quòd dictum illud Domini iam antea adductum Ioan. 10. apud Ioan. *Quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum*, non potest, iuxta diuinitatem, Verbi personæ accommodari, cum sanctificatio hæc, & missio sit in tẽpore facta, sanctitas autem Verbi est ęterna. Vnde ad Christum, ad eius nempe humanitatem aptanda est ista missio, & sanctificatio; ob quam consequenter filium Dei se dixit; ita vt ob sanctitatem ei a Deo attributã, Dei filius deuenerit, constitutusq; sit ęqualis Patri in potentia, vt dicitur in hoc loco, quando hæc tam præclara, atque sancta humanitas adiuncta fuit Verbi diuinitati in eadem persona, vti explicauimus.

D *Ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*. Ita connecti posse Apostoli verba censemus, vt ad illa, PAVLVS *seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei*, his alijs per parenthesim interiectis. (*Quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis) de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis*: hæc alia coniungantur; *ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*: vt hanc interpretationem Aymon, inferamus, quam etiam Aymon hunc locum interpretans innuit: Apostolum his verbis significare tempus, quo vocatus est ad Apostolatum, & segregatus ab alijs Apostolis ad prædicandum Euangelium Dei; quod vtique effectum est post Act.9. Christi resurrectionem, vt constat ex Actis Apost. Neque vero negotium, aut difficultatem nobis facere debet hæc præpositio, ex, quæ interdum accipitur pro causa materiali & formali, prout dicimus, hominem compositum esse ex corpore, & ex anima; interdum pro efficiente, vt communiter accipitur in hoc loco; quasi vero in eum quoque sensum non vsurpetur, vt designet quandam temporis posterioritatem, quemadmodum apud Cicer. in Philipp. dum inquit; *Ex eo die, quo in ędem telluris conuocati sumus*. Et apud Virg. *Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri*. Et apud Græcos hoc idem est perspicuũ, nã illud est vulgatũ, ἐξ ἀρίστου παρέσομαι: id est, post prandium adero: Item illud ἐκ νυκτῶν ἄνεμοι χαλεποί, idest, *post noctes venti difficiles*; & apud Arist. in 5. lib. primæ suæ philosophiæ numerantem significata, prædictæ propositionis hæc habetur: *Vno etiam modo dicitur ex, post quod tempore aliquid est*. Hoc itaque hunc in modum constituto, facilis, vti & vera apparere potest interpretatio, quam innuimus: nempe dici hoc loco a beato Paulo, quòd ipse fuit vocatus ad Apostolatum, & segregatus in Euangelium Dei post resurrectionem Iesu Christi. Quorum quidem verborum dilucidatio, si alium in modum inuicem contexantur, per obscura, & admodum difficilis redditur. Perpendatur, quæso, quàm variæ circa hunc contextum interpretationes afferantur; & quibus difficultatibus harum nonnullæ vrgeantur; quàm impropriè, & incõcinne inuicem cohæreant hi varij, & diuersi modi dicendi, ἐν δυνάμει, id est, in virtute: κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, id est, secundum spiritum sanctificationis: item ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, ex resurrectione mortuorum; quibus tamen omnibus formulis locutionis, tanquam ex vno fonte demonstrationis, placet nonnullis ab Apostolo exponi, quomodo Christus sit declaratus filius Dei; tum ex potentia signorum; tum ex Spiritu sancto in credentes immisso; tum ex eius a mortuis resurrectione; cum tamen vsus loquendi, ad id explicandum, vnam, eandemque phraseos rationem in omnibus ijs particulis exposcere videretur. Accedit & illa locutionis cacofonia, si ita coniungantur verba, vti coguntur coniungere prædicto modo interpretantes. *De filio suo, qui factus est ei secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*. Quibus videtur significari, quòd alius sit filius Dei, & alius Iesus Christus. Quam quidem difficultatem agnoscens Augustinus in Tract. Psal. 67. August. in Psal.67. inquit, huiusmodi locutionem difficile inueniri in Testamento nouo; sed non in veteri, de quo nonnulla affert exempla; inter quæ est illud ex Pentat. *Fecit Moyses illud, sicut præcepit Dominus Moysi*: vbi apparet, quasi de alio Moyse esse sermonem; cum dicitur, *fecit Moyses*; & de alio; cum subiungitur, *sicut præcepit Dominus Moysi*. Ita hoc in loco, dum dicit Apostolus. *De filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*: videtur sic loqui, tanquam alius sit filius Dei, qui factus est ex semine Dauid; & alius Iesus Christus, qui resurrexit a mortuis, cum tamen sit vnus, & idẽ. Hęc Augustinus. Sunt autem (inter quos Origenes) Orig. lib.1. c.1. ad Rom. qui hæc verba, *ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*, accommodant ad resurrectionem mortuorum, qui pertinent ad Christum, & non ad ipsam Christi resurrectionem. Postremo, pro corroboranda priori explicatione, illud quoque occurrit perpendendum, quòd cum beatus Paulus non fuisset ex collegio Apostolorum, quos Christus sibi delegerat, cum degeret in hac vita; sed post resurrectionem assumptus fuerit a Christo, & segregatus ab alijs Apostolis in prædicatione Euangelij; Ideo admodũ conueniens erat, vt qui se Apostolum Christi nominaret in suis epistolis, itidem hoc ipsum etiam denunciasset, se, post Christi resurrectionem, ad hoc munus delectum fuisse; quod in hac tantum

epist.ad Romanos factum esse comperimus, si adductam interpretationem sequamur; vt ob hanc quoque causam, non absque Spiritus sancti prouido consilio factum esse dicendum sit; vt hæc epistola, licet posterior tempore ab alijs nonnullis, primum tamen locum inter omnes obtinuerit.

E *Vocatis sanctis*. Vt clarius dignoscatur, quid sanctitas importet, eius oppositum est perpendendum: quemadmodum etiam Apostolus in epistola ad Hebr. cum dixisset: *Talis enim decebat, vt nobis esset pontifex sanctus;* deinde, vt significantius nobis explicaret Christi sanctitatem, has subiunxit voces priuatiuas: *innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus;* & id quidem merito: quando, quæ ad Deum pertinent, aptius per negationem, quàm per affirmationem a nobis percipiantur. Oppositum igitur sanctitatis videtur esse, immundum, impurum, coinquinatum, & in labe constitutum: quæ de sola creatura rationali, tam angelica, quàm humana, vere, ac proprie dici videntur: idque ipsorum culpa. Nam omnis creatura, quatenus est a Deo, bona est: iuxta illud Genes. *Viditque Deus cuncta, quæ fecerat; & erant valde bona*. Et Paulus ad Timoth. inquit. *Omnis creatura Dei bona est*. Et infra: *Scio & confido in Domino Iesu, quia nihil est commune per ipsum, nisi ei, qui existimat quid commune esse, illi commune est*. Et, quamquam Deus populo Hebræorum, esum nonnullarum rerum, veluti porci, leporis prohibuerit; attamen non id illis præcepit, quoniam res illæ essent vere immundæ: sed vt ipsos hac ratione in suam obedientiam coerceret, & ex similitudine rerum prohibitarum a vitijs auocaret; nec non ab alijs Nationibus Deum ignorantibus, segregatos esse Iudæos ostenderet per hæc discrimina præceptorum. Creatura autem rationalis, quæ producta est a Deo nobilior, & excellentior omnibus alijs creaturis, cum, in primordio suę creationis, liberam in sua natura voluntatem, eamque rectam obtinuerit, qua apud Deum vel mereri, vel demereri posset; hęc labi, hęc coinquinari potuit: si volens auerteret se a Deo; atq; ita a recto illo, atq; bono naturæ statu, in quo Deus illam cōstituerat. Hinc ex angelica natura, quicunque spiritui superbiæ adhęrētes, aduersus Deum cornua erigere sunt ausi, vti præuaricatores a recto statu, mente polluti, atque coinquinati facti sunt; eaque tam pertinaci voluntate, vt in pristinum puritatis statum numquā amplius sint vendicandi. Homo quoque rectus a Deo creatus est; vt eius voluntas, ex vi diuinæ rationis, qua præditus est, Dei mandatis obediens esset; rationique sensuum appetitus subderetur; & appetitui corporis membra pariter obsequerentur: quo in statu, si se integrum conseruasset (prout poterat, Deo semper ad eius auxilium præsto existēte) Deo gratus permansisset, atque beatior tandem euasisset. Sed, quando relictus in manibus consilij sui, vt suā voluntatem exercēs debitum Deo obsequium pręstaret, diaboli suggestione dereliquit factorem suū, eius mandato non obtemperando, illico impurus effectus est, ac macula, & labe coinquinatus ob peccatum, quo anima rationalis conspurcatur, maculatur, atque immunda redditur, & vna cum ipsa totum corpus; ita quidem, vt hinc, auersa existente hominis anima a Deo, non amplius eius imperio appetitus sensitiuus subderetur; sed odibilis facta Deo, in effrenatum sit prolapsa appetitum; & in membrorum corporis petulantiam, atque dissonātiam inciderit, in summamque illam infœlicitatem, a qua exurgere ex sese numquā poterat homo. Verum, quoniam genus humanum venundatum erat sub peccato primi parentis ex insidijs diaboli, hinc Deus, qui fons est misericordiarū, per Iesum Christum filium suum, iam antea ex Apostoli verbis descriptum, quem morti tradidit pro diluendis peccatis nostris, viam aperuit, qua, cum detestatione peccatorum, ad purum, atque innocentem, & immaculatum vitę statum, Deoque placentem homo restitueretur. Quod assequitur, dū credit in Iesum Christum, & suorum mandatorum sectatorem se profitens, lauacro tingitur sancti baptismatis: ita enim virtute sanguinis Christi emundatur ab omni labe, & macula; & mundus, ac sanctus efficitur coram Deo. Huiusmodi igitur sunt sancti, quos Apostolus hic nominat, adiecto illo verbo, *vocatis sanctis*: vt eos, qui hanc tantam Dei gratiam consequuti sint, admoneret, vt in hac munditia & sanctitate, ad quam sunt vocati, se cōseruent; illud pro certo habentes, quòd (vt scriptum est in Apoc.) nihil coinquinatum potest introire in regnum Dei.

F *Deo meo*. Vt notat Chrysostomus in epistola prima ad Corinth. Mos loquendi est, frequentissimus apud Prophetas, qui Deum colere profitētur: sicuti est illud in Psal. *Nam & ipse Deus meus, & salutaris meus*. Et alibi: *Deus, Deus meus ad te de luce vigilo*. Idque diuinę voluntati etiam consonum est, vt Deus dicatur sanctorum suorum Deus: sicuti habetur in epi. ad Heb. *Ideo nō confunditur Deus vocari Deus eorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob*. Ac Deus quidē est super omnes, vt animaduertit Aug. in lib. de ouib. vt non ita sit vnius, quin sit etiam aliorum Deus, vt dicitur etiam infra; *An Iudæorum Deus tantum? non ne & Gentium?* Nec vero propterea diuisibilis est Deus, sed indiuisibilis; prout & vox pluribus communicata, est indiuisibilis. Animaduertit autem Augustinus loco citato, quòd non nisi, qui in eum credit, & eum diligit, audet sic dicere: iuxta illud in Psal. *Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius*. Qua vero charitate flagraret Beatus Paulus erga Christum, cum quo vt esset, cupiebat dissolui; omnibus est perspicuum: vnde confidenter Deum, Deum suum appellare potuit.

G *Cui seruio in spiritu meo*. Origenes hunc locum interpretans ait. *Adorare Deum quis potest in spiritu, sed sine affectu: deseruire vero eius est, quem constringit affectus:* Deseruire autem se Deo, dicit Apostolus (secundum Origenem) in spiritu; quoniam non in corpore, non in anima, sed in meliori sui parte, nempe in spiritu deseruiret. Nam hæc tria esse in homine designat Apostolus ad Thessal. cum dicit: *Vt integrum corpus vestrum, & anima, & spiritus in die Domini nostri Iesu Christi seruentur*. Sed Origenes in expositione illorum verborum, *secundum spiritum sanctificationis*. Vbi hanc eandem

affert

Hebr. 7.
Genes. 1.
1. Timot. 4.
Rom. 14.
Roman. 7.
Apoc. 21.
Chrysost. homil. 2.
Psal. 61.
Psal. 62.
Hebr. 11.
August. in lib. de ouibus. c. 16.
Roman. 3.
Psal. 39.
Philipp. 1.
Orig. lib. 1. c. 1. ad Roman.
1. Thess. 5.

affert diuiſiooem corporis, animæ, atque ſpiritus; videtur accipere animam pro anima rationali diſtincta a ſpiritu; cum ipſam conſtituat mediam inter ſpiritum, & carnem, diceos: *Quod poteſt ſe iungere vel ſpiritui, vnde homines fiunt ſpirituales: vel carni, vnde fiunt carnales*; Cum tamen ſpiritus ceoſeatur idem eſſe cum mente, & anima rationali; vt

Greg. Nyſſ. cõmunis eſt Doctorum ſentẽtia; & maxime Gregorij Nyſſeni, qui (vt refert Theoph. in ſuis commẽtarijs in epiſt. ad Theſſ. ſupponens hominem admiſtum ex omni anima, ea, quæ plantis ineſt, ipſa ſenſibili, &, intellectuali) ita exponit locum. *Cum ſpiritum dixit Apoſtolus, profecto intellectuam expreſſit: cum animam, ſenſibilitatem ipſam: cum corpus vitam nobis ineſſe oſtendit, quæ & in plantis comperitur.*

Theodor. Theodoretus autem ita explicat; *In ſpiritu meo*; Id eſt, *In gratia, quæ data eſt mibi*. Sed (ſicut alibi dicit Apoſtolus)

1. Cor. 15. *Gratia dei mecum*: ita & ſpiritui ex parte hominis ſumpti, gratia dei ſimul erat iuncta in Apoſtolo; vt ita ſeruiret Deo, ſpiritu ſuo; non obſequens deſiderijs carnalibus; non ore, ac labijs, prout qui Deum labijs honorant, coe autem eorum longe eſt; ſed corde, ac ſincero mentis affectu; a quo procedit omnis bona atque Deo accepta operatio, veraque latria.

H *Ad confirmandos vos*. De hac animorum confirmatione in fide, de qua hoc loco eſt ſermo, meminit quoque Apoſt. in calce epiſt. dum inquit;

Rom 16. *Ei autem, qui potens eſt vos confirmare*. Vt ita principio epiſtolæ finis quoque reſpondeat. Et magni ſane momenti eſt (cum per multas tribulatiooes oporteat nos ingredi regnum Dei.) vt fideles ſe ſe mutua cohortatione confirment: quod præſertim io illo primo tempore naſcentis eccleſiæ expetendum erat in illis grauiſſimis perſecutionibus, quæ omni ex parte aduerſus Chriſtianos ſeuiebant.

Theodor. Adnotat autem Theodoretus, ex eo quòd primus Romanis Magous Petrus doctrinam euangelicam prædicauerat, ideo neceſſario intuliſſe Paulum, *Ad confirmados vos*; Vt illos, apod quos opus noo erat iacere fundamentum fidei, quam iam ſuſceperant: ſed in ea quidem confirmandi erant.

I *Grecis & barbaris*: Iudęos reticet, vt qui deſtinatus eſſet Apoſtolus ad Gẽtes, iã ad Græcos, quàm ad barbaros: per hos, intelligẽs Gentes rudiores, & inſipientes; per Græcos autem iotelligens ſapientes, qui operam nauarent philoſophię, ac moribus mãſuetioribus eſſeot prediti. Omoibus igitur his impromiſcue vt prædicaret Euangelium, ſe teneri profitetur Apoſtolus. Alibi vero in ſuis epiſt. Gręcos accipit pro omni gente diſtincta a populo Hebræorum, ſicuti etiam apud Ioan. *Numquid in di-*

Ioan. 7. *ſperſionem Gentium iturus eſt, & docturus Gentes*: Vbi vox ἑλλήνας apponitur complectens non ſolum Græcos, verum etiam alias omnes nationes, ſecluſis Hebræis.

K *Virtus enim dei eſt*: Græce δύναμις, id eſt, *Potentia*; cum tamen, & uirtus conuerti poſſit, quatenus vim quandam denotat, vt dictum eſt antea. Virtus igitur Dei, hoc eſt res, qua Deus ſuam exercet virtutem, atque potentiam in conferenda ſalute credeotibus in ipſum, eſt Chriſti Euangelium, illa annuociatio, quæ fit de Chriſto noſtro Saluatore, in quem oportet credere, qui ſaluus eſſe velit. Vel (quando Euaogelium eatenus vim habet conferendæ ſalutis, quatenus in ipſo cootinetur functio legationis Chriſti, per quam ſalus acquiritur) ita etiam interpretari licet: quòd Chriſtus eſt ipſa virtus, atque potentia dei, per quam ſalus confertur credentibus in ipſum. Hoc enim idem habetur in epiſt. ad Corint. dum dicitur. *Ipſis autem* 1. Corin. 1.

uocatis Iudæis, atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem, ſcilicet predicamus: quam interpretationem inſinuauit etiam S. Thomas. Tho. Aqui.

Neque vero diſſimulandum eſt, hoc loco improprie quodam modo dici; quòd Euangelium ſit virtus dei, pro eo, ac ſi dicatur; Euangelij doctrinam aſſerere, ac promulgare dei virtutem. Dei autem potentia opus fuit pro ſubleuando homine a miſeria, in quã ruerat ob peccatũ; cũ maius opus ſit impium iuſtificare, quàm creare iuſtum, vel mundum, vt dixit Auguſtinus in tract. 72. Euang. ſuper Ioao. inquieos: *Minus eſſe operam iuſtitiæ prædicare, quod fecit Chriſtus, præter nos; quàm impios iuſtificare, quod ita facit in nobis, vt faciamus & nos.* Auguſt. in Ioan. tract. 72.

L *Iudæo primum, & Græco*: Præpooitur Iudæus, vti populus ille, cui Saluator, ob Deo cariſſimos patres, fuerat promiſſus; ad quos etiam venit, & quibus primo fuit prædicatum Euangelium a Chriſto, & ab Apoſtolis. Sed nõ ſolum Iudęo, uerum etiam Græco: cum Deus idem ſit noo ſolum Iudæorum, verum etiam Gentium, vt dicitur infra. Roman. 3.

Græcorum autem appellatione, hoc in loco Apoſtolus intelligit omoes alias nationes ſeiunctas ab Hebręis, nomeo barbarorum, vt odioſum, iam dimitteos. Origeoes autem animaduertit, hoc in loco Apoſtolum vti ueriore diſtinctiooe, quàm Græci vterentur: qui omne genus hominum in Græcam nationem, & barbaram diſtinguebant; ſupponentes quòd alię oationes (ab ipſis) eſſent barbarę; vt quę ſioe legibus viuerent. Orig. lib. 1. c. 1. ad Ro.

Ac conuenientius (inquit Origines) Apoſtolus priori loco poſuit Iudęos; vt qui ante Gręcos legibus viuere cęperint, & eas a Deo ſumpſerint; poſtea Græcos, ac poſtremo loco barbaros.

M *Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem*. Quemadmodum uerba illa pręcedentia, *Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti*; referri poterant (ſicut explicauimus) tum ad Euangelium Chriſti, tum ad ipſum met Chriſtum; ita & hęc alia: *Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide &c.* Et communiter quidem ad Euangelium referuntur, licet alij aliter verba coniungant. Quidam enim ita iuterpretantur. Iuſtitia Dei, id eſt, illa iuſtitia, quę eſt fide in fidem, patefit in Euangelio. Nooulli alij ſic: Iuſtitia Dei, quę prius erat tecta in lege, & prophetis; retegitur, & palam pręaicatur, edoceturque in Euangelio: quod contingit hominibus *Ex fide in fidem*. Quę verba varias quoque paſſa ſunt interpretationes. Aliqui enim ſic intellexerunt, *Ex fide, in fidem*, Ideſt, ex fide cuiuſque ętatis, iuxta illam phraſim, ex quo in eoum; vt per omnes ętates, & generationes idem proceſſus fidei ſupponatur. Origenes autem ita interpretatus eſt: quod Orig. lib. 1. ad Rom.

iuſtitia,

iustitia, quæ in lege tecta velabatur, reuelatns ijs, qui ex fide ueteris testamanti, ueniunt ad fidem nostri Euangelij: Theodoretus vero sic. *Oportet* (inquit) *credere prophetis, & per illos duci ad fidem Euangelij*, Aut. *Qui sic credit Christo suscipiens gratiam baptismatis; per hæc ducitur vt credat futuris bonis; vt puta, mortuorum resurrectioni, & vitæ æternæ, & regno cælorum*. Theophylactus, *Ex fide in fidem* (inquit) *Vt sicut de virtute in virtutem fit processus, ita fiat progressus ex inchoata fide ad perfectiorem fidem*. Ambrosius: *Ex fide* (inquit) *Dei promouentis, in fidem hominis credentis*. Augustinus etiam consimilem sequutus interpretationem in lib. de spiritu & littera: *Reuelatur* (inquit) *Iustitia Dei ex fide annunciantium in fidem obedientium*.

Theodor. Theophyl. Ambr. August. lib. de spirit. & litt. c. 11.

Cum autem & ad Christum hæc eadem verba referri posse supposuerimus, quòd in ipso reuelatur Iustitia Dei ex fide in fidem; id quomodo se habeat iuxta hanc suppositionem, explicandum est. Et vt omnia clariora reddantur, perpendendum, quo nam modo probetur illa prior sententia, quòd Christus sit uirtus Dei in salutem omni credenti: hanc enim probari ab Apostolo supponendum est in ijs alijs verbis. *Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem; sicut scriptum est; iustus autem ex fide uiuit*. Probationis igitur ratio ex verbis Apostoli ita construi posse videtur, ut sit hunc in modum ratiocinatio. In Christo reuelatur (vt expleta per ipsum) Iustitia Dei, quæ est secundum fidem, ita ut per ipsum homo iustus fiat (& hæc erit minor syllogismi propositio) cui subiungenda hæc alia maior; quicunque Iustitiam Dei, quæ est secundum fidem, obtinet, is ad salutem ducitur: vnde sequitur conclusio, quòd, qui per Christum iustus secundum fidem effectus est, ad salutem deducatur. Apostolus autem in maiori propositione simul intulit eiusdem probationem, ponens auctoritatem Abacuc prophetæ: quòd iustus ex fide viuit, & ita salutem obtinet. Vnde apparet probata illa prior sententia, quòd Christus est virtus Dei in salutem omni credenti; cum sit mediator Iustitiæ fidei, per quam salus acquiritur. Id autem hunc in modum effectum est. Nam, Christus sua morte factus propitiatio pro peccatis nostris, minister fuit eius Iustitiæ, per quam ex impijs, & filijs iræ, in Dei gratiam reconciliatur illi omnes, qui, fide in Christi sanguine collocata, ad Dei misericordiam confugiunt, ac per baptismum simul cum Christo commorientes peccato, per infusionem sancti Spiritus in nouum hominem mutantur, vt iusti deueniant apud Deum: ac tales existentes, habiles redduntur ad vitam æternam consequendam: quam Deus in arcanis sui consilij statuit largiri ijs, qui (vt dicitur infra) cōformes imagini filij sui p bona opera se præstiterint in hac vita. Dū autē Apostolus nominat iustitiā Dei, id affert ad distinctionē propriæ Iustitiæ humanæ, quæ apud Deum pro iustitia non habetur, nec per eam iustificatus impius: ob quam tamen Iudæi plurimum gloriabantur, sibi assumentes ex proprijs viribus posse iustificari: quorum erroneam arrogantiam sæpius in hac epistola, & in alijs, Apostolus pluribus argumentis repercutit, atque demolitur: Vnde infra de hac iustitia Dei, ad differentiam Iustitiæ legalis, loquens ait. *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege, & prophetis, iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi; quæ* cum dictis hoc loco optime conueniunt. Verum ibi non solum est sermo de iustitia Dei, qua homo iustificatur; verum etiam de illa, qua Deus iustus ostenditur, dum dicitur: *Ad ostensionem iustitiæ suæ in hoc tempore, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi:* Hic autem solum fit mentio de iustitia Dei, qua homo iustificatur. Per illam uero orationis formam, qua usus est Apostolus inquiens; *In eo reuelatur*, Insinuauit, quòd prius quàm Christus aduenisset, suaque legatione perfunctus esset, hostiam sese offerēs Deo Patri pro expiatione peccatorum, iustitia illa, per quā plurimi ex Patribus ueteris testamenti iusti erant apud Deū, in uirtute futuræ Christi passionis, hęc interim occulta & occlusa manebat mūdo & diabolo, cū adhuc in carcere spiritus illi detinerent, a cœli ianua exclusi, & a uisione Dei: Quæ deinde, post Christi aduentū, & eius mortis consummationē (vt absoluta, & completa) manifestata est tunc, cum Sanctorum illorum Patrum spiritus, post Christi descensum ad inferos, e carcere erepti vna cum Christo ad Dei uisionem perfruendam euolarunt. Id quippe Origines sensisse videtur in expositione verborum illorum cap. 4. huius epistolæ, in quibus est sermo de circuncisione, quam accepit Abraham in signaculum iustitiæ fidei, dum ait: *Circuncisionē signaculū fuisse iustitiæ, in quo claudebatur iustitia ad tempus, quæ suo tempore, adueniente Christo, esset patefacienda*. In Christo igitur reuelatur, atque consummata esse conspicitur (vti etiam perfecte obtinetur) iustitia illa, per quam homo, ex impio, fit iustus apud Deum: quod, quando non nisi per fidem obtinetur, ideo dictum est ab Apostolo, ipsam reuelari *Ex fide in fidem*: Non enim reuelaretur hæc iustitia Dei, qua homines fiunt iusti, nisi in hominibus eadem plantaretur, & compleretur. Quod quidem succedit non ex operibus iustitiæ, quæ ab impijs proficisci non possunt, sed ex fide in Christum collocata; quæ tamen exigit, vt impius uocatus a Deo, ultronee gratiam uocationis suscipiens, ad Dei auxilium, & misericordiam confugiat, & peccatorum suorum pænitendo, sacro baptismate insigniatur, ita ad Christi sese deuouens militiam; quibus in actis, hominis cōuersi bona, atque propensa in Deum detegitur voluntas, obsequium, & sacrificium Deo gratissimum. Dum autem dicit Apostolus *Ex fide in fidem*; Hinc forte voluit innuere duplicem in fide gradum: tum illum magis generalem, nec plene explicitum, quo primum fit accessus ad Deum, credendo, quia *est, & requirentibus se remunerator est*, Vt dicitur in epist. ad Hebræos: tum illum alium magis explicitum gradū fidei, in quo etiam primus clauditus cū hac adiectione, ut credamus in Iesum Christum mediatorem nobis, pro nostra salute, a Deo constitutū: ob cuius sanguinem Deo reconciliamus, & coram ipso iusti efficimur. Ad quam quidem fidem plura alia mysteria fidei, ut puta de Christi diuinitate,

Roman. 8. Roman. 3. Orig. lib. 4. c. 4. ad Ro. Hebr. 11.

ac de sanctæ Trinitatis unitate, atque personarum distinctione, paulatim reuelata fuerunt, iuxta immensam Dei sapientiam, qui omnia disponit suauiter. Et cum primus gradus fidei præcedere habeat, credendi scilicet in Deum, deinde subsequitur fidei gradus credendi in Christum mediatorem nostrum: ideo *Ex fide in fidem*, reuelari iustitiam Dei in Christo dictum est. Et quoniam in hoc explicito gradu fidei, qui dirigitur in Christum mediatorem, includitur necessario ille alius gradus magis generalis fidei quo in Deum creditur, absque quo secundus non existeret; ideo de sola fide Iesu Christi, uti completa, ac primum gradum etiam includente, sæpe Apostolus Paulus habet sermonẽ in suis epistolis; sicuti apparet in loco ante citato, Roman.3. dum dicit; *Nunc autem iustitia Dei sine lege manifestata est, testificata a lege, & prophetis, iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi*, Quod in hac eadem epistola, & in alijs epistolis a Paulo, & ab alijs Apostolis sępius factitatum obseruari potest: idque ad ostendendum, quòd perfecta fidei consummatio compleatur in credentibus in Christum, vti inter nos & Deum mediatorem, & redemptorem nostrum. Et quidem de explicata hac fide in Christo cõsummata locutus esse videtur Apostolus in epist. Gal.3. ad Gal. dum dicit; *prius autem quàm veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat*. Licet enim per legem, cuius finis est Roman.10. Christus (vt dicitur infra) significaretur redemptio, quæ futura erat per Messiam; attamen qualis ea esset, non dum plane perspicuum erat; sicuti innotuit post Christi consummationem: cuius fides per Apostolos est publicata, atque signis, & prodigijs illustrata, vt omnibus deinde factum sit notum, opus esse, vt qui salui esse uelint, credant in Iesum Christum, per quem solum reconciliamur, & habemus accessum ad thronum Dei.

Quod autem attinet ad illam auctoritatem Abacuc prophetæ, *Iustus ex fide uiuit*; Græci legunt, *viuet*; Et cum duplicem habere possit interpretationem. Alteram, quòd iustus uiuit ex fide, & ex fide sustentatur, quod verissimum est; cum sine Hebr.11. fide impossibile sit placere Deo. Alterã autẽ, quòd qui iustus est ex fide, is viuet, & saluus erit; Hæc accõmodatior proposito Apostoli esse uidetur: qui intendit manifestare, quòd salus per Christum confertur credentibus in eum; & quòd iustitia Dei ab impijs acquiritur per fidem, & non ex proprijs operibus, quæ ab impijs iusta procedere nequiuere: licet homo, diuinam suscipiens vocationem, nunquam sine detestatione peccatorum, & absque propria animi ad Deum conuersione cum proposito seruandæ legis Euangelicæ iustificetur. Cui expositioni consentire videntur, quæ scripta sunt in epist. Gal.3. ad Gala. vbi dicitur. *Quoniam autem ex lege nemo iustificatur apud Deum, patet: quoniam iustus ex fide viuit*: Vbi appatet, distingui iustitiam, quæ est secundum fidem, ab ea quæ fit secundum legem; & Hierony. ibi Hieronymus indicat hæc uerba Abacuc ita distingui posse: *Iustus ex fide*, deinde subdantur: *viuet*; vt sit sensus, qui uere iustus est, non ex operibus legis, sed ex fide, is uicturus est. Neque uero ex adducta auctoritate inferendũ, quòd ab homine iusto opera non exigantur; tanquam solum per fidem viuere habeat. Sed id quidem ex ea colligitur, quòd opera sine fide nullius possunt esse ualoris: quemadmodum neque sine fide impius iustificari potest apud Deum. Sed & secundum posteriorem interpretationem, id tantum sonat adducta auctoritas prophetæ; quòd qui iustus est ex fide (ad differentiam Iustitiæ legalis) is vitam sit habiturus apud Deum.

N *Reuelatur enim ira Dei de cælo*: Quòd credentibus, & non alijs salus conferatur, præter auctoritatem inductam ex Abacuc propheta, probat quoque Apostolus argumento deducto ex opposito: Nam, inquit, e cœlo reuelatur ira Dei in condemnationem eorum, qui veritatẽ agnitam in iniustitia detinent, quatenus scilicet Deo non adhærent, neque prouidentiæ se submittunt diuinæ, Deum, (vt decet) nequaquam uenerantes; quamquam id sibi faciendum præclare agnoscere potuerint: quin gloriam Creatori debitam ad creaturas transferentes, quod est flagitium extremæ iniustitiæ, atque impietatis hominum non credentium in Deum, ac si Deum esse non censerent. Quibus quidem malis duo illa genera hominum laborarunt, de quibus Sap.15. est sermo in libro sapientiæ: tum illi, qui dedita opera negligentes attendere operibus Dei, ipsum propterea non cognoscunt; & ad creaturas adorandas absque ratione se conuertunt, impie se gerentes; tum & illi alij quàm maxime; qui attendentes operibus Dei, & ex ijs potentes agnoscere Deum omnium dominum, speciosiorem rebus omnibus existentem; nihilominus tamen ad res creatas cultum, & obsequium conuerterunt: in hoc non solum impie, verum etiam iniuste se gerentes; vt qui veritatem agnitam, pro ut decens erat, non obseruarunt, Deũ glorificantes; sed ei res creatas prætulerunt. De ira autem Dei, qua explicatur iusta eius condemnatio, emanans in delinquentes (non quòd irę aut alterius cuiuspiam passionis Deus sit capax) secundum præsens tempus loquitur Apostolus, sic inquiens: *Ira enim Dei reuelatur*. Quod propterea agit, vt nobis significaret, hanc iram Dei perpetuis diebus exerceri aduersus impios, & iniustos: adeo quòd, quemadmodum in seculis præcedentibus, in diluuio illo inducto super totum orbem, in conflagratione terræ sodomorum; in subuersione exercitus Pharaonis, in prostratione tot millium de populo Israelitico in eremo; in Ierusalem desolatione, & (in ętate huic nostræ proximiori) in depopulatione Græcorum miserorum, & nationum Orientalium, quę a vera Christi fide defecerunt; atque in tot alijs hominum generibus, tum Christianorum, tum aliorum, aduersus horum omnium impietatẽ iusta Dei apparuit ira: Ita quoque quotidie inspici potest; & in perpetuum semper apparebit Dei uindicatio aduersus hominum infidelitatem, atque impietatem; donec, superueniente vniuersali iudicio, impij, & iniusti homines in æternam tradentur condemnationem. Dictum autem illud, *Quod e cælo reuelatur Dei ira*, deseruit ad ostendendum, quòd nil uisi ex Dei uo-

luntate

luntate hic eueniat: & ad innuendum etiam, plurimas Dei vltiones aduersus impios esse einsmodi; vt, dum præter consuetum ordinem succedunt, hinc præclarius intelligant homines, quòd a manu, & a certa quadam Dei speciali prouidentia procedunt, ad terrorem malorum, & ad admonitionem bonorum: veluti, cum, ad Heliæ preces, ignis vlrot cœlestis iniuriæ, e cœlo descendens consumpsit illos pseudo Prophetas.

Reg. 3. c. 18.

O *Quia quod notum est Dei.* Causam aperit Apostolus, ob quam ira Dei sit excitata aduersus eos, qui veritatē detinent in iniustitia; nempe, quoniam quod notum est Dei, illis innotuit, Deo ipsis manifestante: neque vero Deum ab ipsis cognitum, vt decebat, glorificauerunt; & ita veritatem in iniustitia detinuerunt. At inquies, quid de Deo cognosci potest, si Deum nemo vidit vmquam? Dirimit ex parte quæstionem Apostolus inquiens; quòd inuisibilia Dei, intellecta per ea quæ facta sunt, conspiciuntur. Vnde, si inuisibilia, certe quatenus sunt inuisibilia, non comprehenduntur ab homine. Verum, quod potest notum esse homini in hac vita de Deo, iuxta ordinem creaturarum, hoc ipsum est; quòd contemplans homo opera, quæ sunt extra Deum, ipsas scilicet creaturas, in ipsis conspicit quodam modo inuisibilia Dei, quatenus creaturæ suum creatorem aliqualiter repræsentant: quemadmodum habetur in lib. Sap. dum dicitur. *A magnitudine enim speciei, & creaturæ, cognoscibiliter poterit creator horum videri.* Dicit autem *cognoscibiliter*, quoniam simpliciter non potest a nobis videri; sed quadam tantum attingi cognitione Deus in quodā speculo, & in ænigmate. Ex creatura igitur vniuersi, ex ijs operibus, quæ conspiciuntur in hac mundi fabrica, homo ducitur ad intelligenda inuisibilia Dei. Et quæ nam sunt hęc? nempe, inter alia, sempiterna eius potentia, atque diuinitas, quas esse indicant res creatæ: quando, nisi esset ęterna potentia, atque diuinitas semper manens, neque constitutus esset, neque conseruaretur mundus. Virtus autem Dei, seu potentia (vt inquit Origenes) est, qua regit omnia; Diuinitas autem, qua replet omnia. Inter autem inuisibilia Dei, connumerantur, Dei bonitas, sapientia, & essentia; omittitur autem a nonnullis interpretibus ęterna Dei virtus, seu potentia, & diuinitas; quasi vero hæc inter Dei inuisibilia non essent adnumeranda; de quibus tamen solis hoc loco mentio habetur ab Apostolo: forte, vt de notionibus illis, quibus Dei essentia quàm maxime (vt potest a nobis) explicetur. At quibus præsertim hominibus hæc innotescunt? ipsis nimirum præcipue sapientibus, (vt inquit Origenes) illis sane, qui sua ingenia conferunt ad contemplandas res a Deo creatas. Quod Deus reliquit in hominis liberam facultatem; iuxta ea, quæ Apostolus differebat apud Athenienses in Areopago, dum diceret. *Fecit ex vno omne genus hominum inhabitare super vniuersam faciem terræ, definiens statuta tempora, & terminos habitationis eorum, quærere Deum, si forte attrectent eum, & inueniant, quamuis non longe sit a quoque nostrum; in ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus.* Sed cum dicat Apostolus, *quod*

1. Ioan. 4.

Sapien. 13.

Orig. lib. 1. c. 1 in epist. ad Roman.

Orig. ibid.

Act. 17.

notum est Dei, manifestum est illis; non ignorandum, græce legi γνωστόν, quod aliqui vertunt *cognoscibile*; nostra autem translatio habet *notum*; & admodum conuenienter, cum Apostolus hinc voluerit significare, quòd in ipso vniuerso, tanquam in speculo elucet, ac firma manet Dei cognitio; iuxta illud. *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum.* Psalm. 18. Hæc autem in illis hominibus est manifestata cognitio, quibus Deus dator omnium bonorum, manifestauit eam. Manifestationem autem hunc in modum procedere supponendum est. Nam Deus, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, suo lumine semper præsto adest ijs, qui Dei opera contemplantur, virtutem, ac robur eorum intellectui conferens, quo in prædictam Dei cognitionem perducuntur. Vnde Apostolus inquit. *Quod notum est Dei, manifestum est illis, Deus enim illis manifestauit.* Ioan. 1. Siquidem absq; Dei præsentia nihil aut fit, aut subsistere valet. Et quāuis non omnes idem assequantur, vt ordinem vniuersi ita præclara cognitione comprehendant, vt faciunt qui assiduis contemplationibus res creatas perpendunt, ac forte vi ingenij alios antecellunt, & diuino simul adiuti sunt lumine; attamen nemo ferme gentium est, qui hunc præclarum cœli ornatum, & mira totius naturæ opera conspiciens, per eam, quæ omnibus inest ratio naturalis, excitari aliquo stimulo non possit ad Deum opificem tam magnificæ fabricę admirandum, atq; excolendum; siquidem (vt iam dictum est.) *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum.* Accedit, quòd Deo ita prouidente factū est, vt perpetuis temporibus hæc apud omnes nationes consuetudo inualuerit, vt quorumdam paucorum exemplo, & auctoritate, qui alijs sapientia præstarent, reliqua populi multitudo penderet, atque regeretur. Quocirca, quemadmodum in lege veteri aderant Rabini legis Doctores, quibus curæ erat plebem circa legis ordinationes instituere; ita quoque illorum hominum, quibus Deus se manifestauit per rerum creaturarum contemplationem, munus erat, alios non versantes in ijs studijs de Deo colendo edocere: Quod nisi præstarent, vel potius in animis pusillorum suo exemplo errores inducerēt; idcirco de hoc flagitio, & non solum de proprijs prauis operibus, vt dicitur infra, pœnas maximas sunt daturi. Roman. 1.

Hæc igitur in summa est illa notitia, quæ ab intellectu humano ex contemplatione sensibilium creaturarum de Deo obtineri potest; Deo sese, (vt dictum est) manifestante. Cui cognitioni, si, qui eam adepti sunt, illud etiam adiunxissent, vt debita gloria Deum venerati essent rerum omnium conditorem, non euanescentes in proprijs cogitationibus, Dei misericordiam opportuno tempore ad ipsorum salutem essent experti. Verum Deus præter hanc in mundi fabrica, tanquam in quodam speculo semper elucentem de sua diuinitate notitiam, familiarius etiam agens cum humano genere, in dies ad sese manifestandum multa mira præstitit præter rerum ordinem naturalem, quibus humani oculi non essent assueti. Sed præcipue, peculiari quodam

quodam modo, electo sibi populo Hebræorum, sapientiam, atque potentiam suam manifestauit, cum in plurimis alijs factis, cum in illis præcipue,
Exodi 9. quæ gessit aduersus Pharaonem. De quo dicit Scriptura, *quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra.* Posterioribus autem temporibus, in Christi filij sui missione, quàm maxime sese Deus propalauit mundo. Nam, vt dixit Dominus
Ioan. 18. coram Pontio Pilato; *Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.* Ipse quidem ignorantiæ tenebras de mundo fugauit, dum in verbo suo eam patefecit potentiam; qua, vel Deum ipsum esse, vel saltem, in ipso, Deum inesse rebus omnibus dominantem omnes luce ipsa clarius dignoscere potuerunt. Dum conspicerent ventos, & maria, & omnia elementa eius verbo obedire; sanari per ipsum omnes languores; cęcos a natiuitate visum recipere; & mortuos ad vitā reuocari; hominumque abscondittas in cordium cauernis cogitationes omnes, ipsius oculis nudas, & apertas esse; in quo scientiam, quam Deus solus habet, præseferebat. Bonitas quoque, ac Dei immensa misericordia per ipsum est manifestata, quando Deus Christum filium suum tradidit pro mundi redemptione. Nec non iustitia Dei per ipsum est detecta, quando Christi morte Deus de peccatis nostris in proprio filio pœnas sumpsit, vt diuinæ iustitiæ offensæ ob peccata hominum satisfieret. Sed & Christus de futuro iudicio vniuersali, & de resurrectione mortuorum, genus humanum longe certius, reddidit, & Spiritu sancto e cœlis dimisso, multa mysteria (vt illud præcipuum, & altissimum sanctissimæ Trinitatis) hominum mentibus reuelauit. Quæ tamen omnia adumbrant, & non exacte explicant inuisibilia Dei; adeo quòd omnis cognitio, quæ in hac vita mortali communicata est homini, si comparetur illi notitiæ, quam sancti, & electi ad gloriam peruēti, de Deo obtinent, est quæ-
1. Cor. 13. dam vmbra, prout dixit Apostolus scribens Corin. *Videmus nunc per speculum in ænigmate; tunc autem*
1. Ioan. 3. *facie ad faciem.* Et Ioan. Apostolus, dum inquit. *Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.*
Theodor. P *Euanuerūt in cogitationibus suis.* Theodoretus. *Stultæ, inquit, cogitationes secuti sunt, & infidelita-*
Theophyl. *tis tenebras sua sponte susceperunt.* Theophylactus causam ait assignari ab Apostolo, cur in tantam sint prolapsi vesaniam, vt ex sapientibus, quos se prædicarent, stulti facti sint; quoniam scilicet opinationibus quibusdam omnia permiscuerunt; cum vellēt in figura, qui caret figura, & in corpore, qui sit incorporeus, mente concipere. Vnde vani deprehensi sunt. In quam sententiam in expositione huius
Origen. loci habet quoque Orig. quòd *qui agnouerunt Deum, mox per cogitationum suarum vanitatem, dum formas, & imagines requirunt in Deo, in semetipsis ima-*
Auguft. in Io. tract. 14. *ginem Dei perdiderunt.* Augustinus vero in serm. de verb. Euang. collegit: *Quoniam se dixerunt sapientes, & donum Dei sibi tribuerunt; ideo ex superbia stulti facti sunt; hoc enim meruerunt.* Vnde dicendum, quòd propter superbiam, qua tumidi facti sunt, & quoniam præsumpserunt suis opinationibus, atque syllogismis Dei potentiam statuere, hinc in stultitiam prolapsi sunt, vt euanuerint; id est, vani, & supervacanei facti sunt; frustrati scilicet suis cogitationibus; vt quum sapientiam sibi assumerēt, stulti sint facti, & in infinita genera malorum inciderint; quæ lōga oratione Apostolus hoc loco prosequitur, de quibus est sermo in libro Sapientiæ, Sapien. 14.
ex quo multa, quæ in hoc capite habentur, desumpta sunt ab Apostolo.

Q *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum.* Si ita est, (inquit Origenes) ergo non culpandi ho- Orig. lib. 1. c. 1. ad Ro.
mines, si mala perpetrant, Deo ipsos tradente ad hæc; Nam inquit. *Quomodo enim iustum erit, eum, qui traditur, quamuis pro peccatis tradatur, tamen ad concupiscentias tradi, & ad hoc tradi, vt immunditijs, & concupiscentijs afficiat corpus suum? sicuti enim ei qui tenebris traditur ad pœnam, imputari non potest, quòd in obscuro sit; & qui igni traditur, culpari pro hoc ipso non potest, cur vratur: ita qui traduntur desiderijs, & immunditijs, vt contumelijs afficiant corpora sua; non digne videbitur imputari, si in desiderijs, & immunditijs positi, corpora sua contumelijs maculent.* Cui dubitationi, plurimis interiectis, hanc tandem videtur Origenes dare responsionem: quòd, cum homo libero suo arbitrio derelinquit habitum virtutum, ingrediuntur vitia, quibus sua culpa traditur, quoniam carnis concupiscentijs adhæret. Augustinus autem in tract. psal. 13. inquit: *Quia fue-* Auguft. in tract. psal. 13.
runt superbi, & ingrati, digni habiti sunt, qui traderentur in concupiscentijs cordis eorum: quorundam enim peccatorum perpetrandorum facilitas, pœna est aliorum præcedentium. Communis autem est interpretum expositio, quod Deus tradat peccatores in reprobum sensum, vt faciant quæ non decent, quoniam ipsos ita merentes deserit, gratiam illis suam
non communicando. Et sane Deus, vt habet Bea- Iac. 1.
tus Iacobus, intentator est malorum; sed relinquens peccatores inhiantes in propria ipsorum praua desideria, ex quibus in alias, & alias iniquitates sese præcipitant, id iuste facit; quando ipsi hac praua voluntate feruntur, quam non impedit, aut tollit Deus, ne humanam dissoluat naturam, quam creauit liberam. Atque ideo dicitur Deus tradere peccatores in flagitia, quoniam permittit illos suo libero arbitrio vientes in peccata cadere, in quæ voluntarie se tradunt: & ob id quoque, quoniā in perpetrandis facinoribus operationes quædam concurrunt, quæ non fierent sine Dei assistentia; veluti manum mouere in rapiendo aliena, vel in occidendo hominem: rebus siquidem omnibus, singulisque hominū operationibus præsto semper adest Deus. Sed hoc tamen magnum est discrimen inter bona, & mala hominum opera, quòd bonorum operum Deus auctor, & promotor est; non cogens tamen, sed prouocans, inuitans, & alliciens hominem ad ea libere, & sponte sua facienda, ad quæ simul concurrit cum sua gratia Deus. In prauis autem operibus præit in homine mala volūtas, inhians ex sese ad malum; cui voluntati non obsistens Deus, id cōfert, vt sua assistentia, quæ viget vbique, peccator inclinet, prout vult, ad peragenda mala, quæ animi sui pra-

sui prauitate conceperit, & perpetrare statuerit; quæ sane absque Dei permissu peccator non perficeret, quemadmodum neque omnino subsisteret. Vnde vbi dixisset Apostolus: *Et sicut non probauerunt habere Deum in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant quæ non decent:* postea subiunxit, *plenos omni iniquitate, & malitia, &c.* Ad denotandum, quòd eos tradidit in reprobum sensum plenos iam existentes omni iniquitate; quasi obsecundans Deus ipsorum prauæ voluntati ad mala inhianti. Ex quo maxime accommodata cognoscitur vulgata nostri interpretis versio, qui in accusandi casu ita conuertit: *repletos omni iniquitate, & malitia*, prout, & græca lectio eandem in accusatiuo locutionem retinet.

R *Qui cum iustitiam Dei cognouissent.* Variat hic lectio gręca a latina nostri iterpretis: gręca enim ita habet: *οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσίν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι*, id est: *qui quidem cognita Dei iustitia, quòd qui talia agunt, digni sunt morte, non solum ea faciunt, verum etiam consentiunt facientibus.* Iuxta quam lectionem perspicuũ est supponi, quòd qui sceleribus, & vitijs pręd ictis obnixij sunt, & contaminati, agnoscunt dignos esse morte eos, qui talia agunt; & nihilominus tamen id agnoscentes, non solum ipsi faciunt mala, verum etiam consentiunt illis, qui eadem perpetrant; quoniam alios minus intelligentes, sua auctoritate, & exemplo inducant ad eadem mala perpetranda: vel

Theodor. quoniam (vt inquit Theodoretus, adhærens prædictæ lectioni) *facientibus, & laudes contexunt, quod est deploratissimæ, & obstinatissimæ malitiæ;* sicuti infirmitatis est labi in peccata; sed tamen illa, non quasi recte facta comprobare. Interpretis autem lectio ita habet. *Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Vbi apparet supponi, quòd qui perpetrant pręd icta scelera, non intellexerunt, quòd digni sunt morte, tum facientes illa, tum consentientes facientibus. Et quamuis videantur hęc inuicem aduersari, quòd qui cognoscunt iustitiam, seu id, quod iustum est apud Deum (nam gręce legitur *δικαίωμα*, quod Arist. in lib. quinto Ethic. iustum appellat) non intelligant, quòd qui talia perpetrant, digni sunt morte, quando hęc est iustitia Dei, seu iusta Dei constitutio, vt huiusmodi scelesti homines morte puniantur: attamen (secundùm Ambrosium) dicendum est non intelligi a nonnullis, quòd pręd icta scelera sunt digna morte: quoniam non ponant in animo, non aciem mentis in idipsum intendant, oppressi a prauis suis desiderijs:

Ambr. c. 5. ita enim Ambrosius vulgatam sequens lectionem habet. *Hi Dei notitiam cognoscentes per legem naturæ (sciuerunt enim hęc Deo displicere) sed hoc in animo ponere noluerunt.* Cui expositioni fauere quo-

Sap. 14. que videntur, quę scripta sunt in lib. Sapientię, vbi dicitur: *Dum enim confidunt in idolis, quę sine anima sunt, male iurantes noceri se non sperant.* Item ibidem: *sed & in magno versantes inscitiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant,* Illud autem, quòd non solum qui ea faciunt, digni sunt morte, sed etiam qui consentiunt facientibus; iuxta hanc interpretationem, eum sensum habet, quòd & agentes dicta scelera, & eis consentientes, pariter digni sunt morte; iuxta illud vulgatum: agentes, & consentientes pari pœna puniuntur.

PARAPHRASIS. Cap. II.



QVAPROPTER nulla excusatione tueri te potes o homo, quicunque iudicas, vti cognitor veritatis; in quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas, eadem enim agis, quę mala esse iudicas. Scimus autem, quòd Dei iudicium (quod falli minime potest) est secundum veritatem aduersus omnes illos, qui talia agunt. Illud autem tibi suades o homo, qui iudicas & condemnas aliorum scelera, & eadem committis, quòd effugies iudiciũ Dei? An vero diuitias bonitatis eius, & sustinentiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quòd benignitas Dei eo tendit, vt te ad pœnitentiam inducat? Tu vero secundum duritiem tuam, & impœnitens cor tuum, thesaurum tibi accumulas irę, in die illa, irę, & vindicationi pręscripta, in qua in vniuersum genus humanum reuelabitur iustum Dei iudicium, qui reddet vnicuique secundum opera propria; ijs quidem collaturus vitam ęternam, qui secundum tolerantiam boni operis, gloriam, & honorem, & immortalitatem quęrunt: sicuti contentiosis, qui non acquiescunt veritati, parent autem iniquitati, expectanda est merito Dei indignatio, & ira, tribulatio, & angustia, quę manent omnem animam hominis operantis malum: Iudęi quidem primo, atque pręcipue, vt cui, pręalijs, maior Dei cognitio, & bonitas prius est communicata; sed & Gręci, id est, cuiusvis gentis hominum: gloria autem, & honor, & pax expectanda ab vnoquoque, qui bona operatur; in primis quidem a Iudęo, sed & a Gręco, & cuiusvis gentis homine. Non enim est acceptio personarum apud Deum, quin vnicuique, iuxta propria opera, retributionem sit daturus. Quicunque enim sine lege a Deo ipsis pręscripta peccauerunt, etiam sine legis onere peribunt. Et quicunque sub lege positi, in ea peccauerunt; ijdem etiã, iuxta ea; quę ipsis pręscripta sunt in lege, iudicabuntur. Non enim qui legis tantummodo sunt auditores, ij iusti sunt apud Deum: sed qui sunt factores legis, ij iustificabuntur. Etenim, quando Gentes, quę legem a Deo in scriptis traditam non habuerunt, natura duce, perfecerunt quę legis sunt; ipsam quidem legem pręd ictam non habentes, sibi ipsis existunt lex, pręseferentes in cordibus proprijs conscriptum habere opus legis, quod sectentur, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, nec nõ cuiusvis cogitationibus inter se alternatim, vel accusantibus, vel defendentibus, vt neminem tam bona, quàm mala quę fecerit, latere possint in die illa, cum Deus abscõdita hominum iudicabit, iuxta Euangelium meum per Iesum Christum mihi pręd icandum demandatum. Si autem tu Iudęus, qui quoniam alijs Gentibus pręcellis religione, hinc

Iudęus cognominaris, & quiescis in lege, vagari nō coactus ad perdiscendam veram viam Domini, & gloriaris in Deo, vt qui tibi excelsiora bona pręstiterit, quàm alijs nationibus, nosque, quod ipsi est beneplacitum, ac discernis, probasque pręstantiora, vt instructus a lege, hincque tibi persuades, & assumis ducem te esse cęcorum, lumen eorum, qui in tenebris ignorantiæ versantur, eruditorem insipientium, & magistrum infantium, vt qui formam obtineas cognitionis, ac veritatis ex lege. Tu igitur, qui tot, ac tam præclaris a Deo donatus es beneficijs, qualem tandem te ipsum præstas? Qui igitur alium doces, te ipsum non instruis? Qui prędicas non esse furandum, tu furaris? Qui dicis non esse męchandum, mecharis? Qui abominaris idola, sacrilegium committis? Qui que gloriaris, ac te ipsum magnificas propter legem acceptam a Deo, trāsgressione legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei (vt scriptum est apud Esaiam) propter vos apud Gentes blasphematur, quod praua perpetratis, qui forma optime viuendi alijs esse deberetis. Etenim ipsa circuncisio in carne facta prodest, si legem obseruas; si autem es præuaricator legis, circuncisio tua præputium effecta est. Si igitur pręputium iusta legis dogmata obseruauerit; non ne præputium ei pro circuncisione reputabitur? atque ita vir obtinēs præputij naturam, legem adimplens, atque perficiens, iudex tui euadet, qui iuxta litteram, atque circuncisionem præuaricator legis deprehenderis. Non enim ex eo, quod extrinsecus apparet, fit vt Iudæus sit quispiam, qualis vere esse debet; neque in eo, quod conspicitur in carne mutilata, posita est vera circuncisio; sed qui iuxta veram rationem latentis animi vitam transigit, is vere Iudæus censendus est; ipsaque cordis (ex quo omnia tum bona, tum mala procedunt) vera circuncisio statuēda est; quæ, non iuxta litteram, ac verba legis in carne perficitur: sed secundum spiritum indecentia abhorrentem consummatur: cui veræ circuncisioni laus quoq; a Deo emanat, qui intima cordis scrutatur; & non ab hominibus, quorū iudicia (vt quę conspiciāt tm̄ ea, quæ extrinsecus apparēt) labi facile possunt.

Editio vulgata.

PROPTER quod inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas. Scimus enim, quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem o homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, ignorans, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. Iis quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionem quęrunt vitam ęternam; ijs autem, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæi primum, & Græci; gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum & Græco; non enim est acceptio personarum apud Deum. Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt, & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quę legis sunt, faciunt: eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum, secundum Euangelium meum per Iesum Christum. Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ, & veritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandū, furaris? qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras? (Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.) Circuncisio quidem prodest, si legem obserues: si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Si igitur pręputium iustitias legis custodiat: nonne pręputium illius in circuncisionem reputabitur? & iudicabit id, quod ex natura est præputium, legem consummans, te, qui per litteram, & circuncisionem præuaricator legis es? Non enim qui in manifesto, Iudæus est, neque quæ in manifesto, in carne, est circuncisio; sed qui in abscondito, Iudæus est, & circuncisio cordis, in spiritu, non littera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

ADNOTATIONES.

PROPTER *quod inexcusabilis es o homo, omnis qui iudicas.* Augustinus in Epist. ad Sixtum præsbiterum, *illos scriptura dicit inexcusabiles, quos non latet veritas, & in eis perseuerat iniquitas.* Quales sunt, quos hic taxat Apostolus, quoniam optime dignoscentes, quæ non essent agenda, attamen ea perpetrant; vnde omnino sunt inexcusabiles. Quæ sententia (vti inquit Origenes) ad eos maxime pertinet, qui præsunt iudicijs populorum. Vnde percutit illos omnes, qui præclarius, quàm alij, agnoscentes veritatem, non tamen secūdum eam ambulant, sed peruerse se gerunt: tum illos, qui lumine naturali, (iuxta dicta in capite præcedenti) alios antecelluerunt in notitia veritatis; tum illos, qui in lege Mosaica cæteris intellectiores extiterunt; velut erant Rabini; de quibus est sermo in hoc capite: tum illos denique, qui adamussim legem Euangelicam iam propalatam secūdum omnia dogmata tenent, vti sunt præstantes Theologi. Quocirca & varij etiam gradus aderunt puni-

A

August. ad Sixt. Præsb. epist. 105.

Orig. lib. 2. c. 2. ad Roman.

nitionis; adeo quòd non ita grauiter sunt plectendi, qui contra veritatem lumine tantum naturali agnitam peccauerunt; vti illi, qui, præter hanc notitiã, ex lege quoq; illis diuinitus data per Moysem, quam Iudæi acceperunt, vberius quoque lumẽ veritatis accipientes, ac Dei voluntatem præclarius agnoscẽtes, nihilominus tamen vltronei contra diuina præcepta ierint. Sed maximam illi (inter omnes) punitionem patientur, qui post publicatum Euangelium, postque susceptam fidem Christi, ac Dei notitiam habitam, non mutam illam quidem, vti ante legem, neque vmbratilem, sicuti in lege veteri, sed claram, & apertam, nihilominus tamen filiũ Dei (vt dicit Apostolus in Epistola ad Hebræos) conculcauerint, ac sanguinem testamenti pollutum duxerint, in quo sanctificati sint, & spiritui gratiæ contumeliam fecerint. Quod etiam insinuasse B. Petrus videtur dum dixit: *tempus est vt incipiat iudicium a domo Dei:* quasi innuens, quòd grauius exercebitur iudicium cum ijs, qui familiarius quodam modo Deum cognouerint, quàm cum alijs. Vnde censendum est, hanc epistolam non solum Romanis, sed cuique hominum nationi scriptam fuisse; cum per ipsam vniuerso generi humano testetur Apostolus, nullo vnquam tempore, vel ante legem, vel sub lege, ac multo minus post publicatum Euangelium, eam defuisse notitiam, qua dignosci potuit, quæ agenda, vel quæ fugienda forent; vt propterea nemo se possit excusare ignorantiæ prætextu ab illis operibus malis, quæ volens perpetrarit: quãdo (vt dixit Apostolus in hoc cap.) vniuscuiusque propria conscientia aduersus vnumquemq; sit reclamatura, ipsumq; condemnatura; ea tamen lege, vt in vnoquoq; statu temporis, quicunq; maiorem notitiam veritatis obtinuerint, ac simul deliquerint; maiori quoque supplicio sint puniendi.

Hebr.10.

1.Petr.4.

B *Iudicium Dei est secundum veritatem.* Solus Deus (vt inquit Origenes) nouit quæ fiunt ab homine, & qua mente, ita vt nil ipsum lateat. Vnde Dei iudicium absolute est secundum veritatem, hominum autem iudicium fallax est, cum ipsis multa possint esse abscondita, vnde a recto Iudicio promẽdo longe aberrare possunt.

Orig. lib. 2. ca. 2. ad Ro.

C *Thesaurizas tibi iram.* Vt ait Theodoretus, nullum nostrũ vel dictũ, vel factũ est obliuioni mandatũ; vnde boni operatores cõgerunt sibi thesaurũ bonorũ operum; mali autẽ malorum in die illa, quando Deus iudicabit mundum, prout quisque gesserit vel bona, vel mala.

Theod.

D *Qui reddet vnicuique secundum opera eius:* Hoc idem dixit dominus apud Matt. *Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum Angelis suis; & reddet vnicuique secundum opera eius:* vt hinc intelligamus, nullum esse genus hominum, quorum actiones, vti profectæ ab eius libero arbitrio, non sint perpendendæ, & iuxta diuinum iudicium uel condemnandæ, vel cohonestandæ. *His quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & immortalitatem quærunt, vitam æternam.* Duplicem interpretationem hęc verba receperunt, alteram, quæ est in Comment. Oecumenij & Ambrosij; nempe, quòd Deus reddet gloriam, & honorem, & incorruptionem ijs, qui quærunt vitam æternam. cui expositioni fauere uidentur, quæ Paulo post subduntur; *Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum.* Alteram sequitur Chrysostomus, Theophylactus, & Origenes, quòd Deus reddet vitam æternam ijs, qui quærunt gloriam, & honorem, & incorruptionem. cui interpretationi magis etiam aptari videntur verba greca quæ ita habẽt: τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον vbi apparet, articulũ ipsum, τοῖς, cõiungi huic dictioni ζητοῦσι: & iter hęc, includi hęc alia verba, *per sustinentiam boni operis, gloriam, & honorem, & immortalitatem:* vt hinc insinuetur, quòd quærentibus gloriam, & honorem, & immortalitatem per sustinentiam boni operis, Deus est largiturus vitam ęternam. Neque uero refert, quòd postea promittantur ex Apostoli uerbis, gloria, & honor, & pax omni operanti bonum, siquidem hęc omnia simul manent cum vita ęterna, vt vbi hęc sint, presto sit & illa; & e conuerso. Vnde utraque expositio, Apostoli proposito admodum est accommodata.

Matt.

Oecum.
Ambr.

Chrys.
Orig.
Theoph.

E *Iudæi primum, & Græci.* Grecus hic intelligitur cuiusvis nationis homo, seiunctus a Iudęo, qui legẽ a Deo scriptam habuit. Et de utroq; genere hominum tum Iudęorum, tum Grecorum, seu Gentium loquitur Apostolus (secundum Theodoretum) seorsum a lege Euangelica; vti de illis, qui non dum Christi fidem suscepissent; iuxta quam, (vt dicitur in epistola ad Gal.) non est discrimen inter Iudęum, & Grecum, sed omnes vnum sunt in Christo. Primas autem tradit Apostolus Iudęo, tum in damnatione, tum in remuneratione. Et Chrysostomus, hunc locum interpretans, animaduertit comparationem hic haberi inter Iudęum lege scripta emmulatum, & inter Gentilem nõ idololatram, sed recta ratione viventem; qualis fuit Iob, Melchisedech, & Niniuitę: nulla interim de Euangelio habita mentione, Quòd si non est excusabilis Gentilis, (vt inquit Chrysostomus) qui, cum eum, & creatura, & cogitationes inducerent, melior tamen non euasit, multo minus Iudęus, redditur excusabilis; qui, pręter hęc, legis quoque doctrinã obtinuit, & tamẽ perperam se gessit. Vnde multo maiori pœna plectendus erit Iudęus malorum perpetrator, q̃ Gentilis iuxta illud dictũ domini de Iudęis apud Mat. q tolerabilius erit Sodomę in die iudicij, quàm eis. Verũ & e cõuerso, iuxta hãc Chrysost. interpretationẽ, videretur quoq; dicendũ, quòd Iudęus comparatus Gentili in operatione bonorum operum, potiores sit obtenturus partes in regno Dei, quam Gentilis. Quod videtur Apostolus insinuare: qui cum prius dixisset, *Tribulatio, & angustia in omnem animam hominis operantis malum: Iudæi primum, & Græci.* postea de retributione bonorum operum edisserens, ita subiunxit. *Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudęo primum, & Græco.* Accedit, quòd sicut Iudęus perperam se gerens, magis plectendus erit, quàm Gentilis, ita quoque bene operans Iudęus maiori gloria ornandus videtur quàm Gentilis,

Theodor.

Gal.3.

Chry.ho.5.

Matt.11.

tilis, tum, quoniam, vt magis inſtructus de Dei
beneplacitis, maiora etiam obſequia aptus erat
pręſtare Deo quàm Gentilis; tum etiam quoniam
arctiori vinculo, legis obſeruatione inſeruiens Deo,
hinc quoque, ex Dei beneplacito, magis mereri
apud Deum poterat: quemadmodum etiam ex
communi Theologorum ſententia, opus magis
meritorium præſtari ab eo cenſetur, qui ex uoto aut
ieiunat, aut pſalterium recitat ob actum obligatio-
nis, cui voluntarie ſe ſubiecit; quàm ab eo, qui, ci-
tra huiuſmodi obligationem, & uotum, hęc eadem
pręſtet. Vnde dicit Apoſtolus in hoc capite, quòd
circunſio prodeſt, ſi lex ſeruetur. Hęc enim obe-
dientia, in pręceptis etiam ceremonialibus ſeruan-
dis, accedens ad mandatum diligendi Deum, &
proximum, vt lex ſtatuit, gratiorem quoque pote-
rat reddere Deo Iudęum, quàm Gentilem, qui ab
eiuſmodi obligatione legis ſolutus, Deum ſimpli-
ci tantum quadam bonitate diligeret, neque pro-
ximum lęderet. Quemadmodum etiam per legem
Euangelicam, longe etiam perfectiora pręcepta a
Chriſto fidelibus ſuis, ſunt iniuncta; quorum ob-
ſeruator iure merito maiorem coronæ gloriam a iu
ſto iudice Deo expectabit. Neq; enim illud igno-
tum eſt, quòd qui omnia ſua bona diſtribuerit pau-
peribus, & Chriſtum ſit ſequutus, is potiorem apud
Chriſtum manſionem obtinebit: quam alij, qui
hæc non præſtiterint: idemque maiori etiam glo-
ria ornabitur, ſi ei contigerit, pro Chriſti nomi-
ne ſanguinem ſuum etiam effundere: pro vt illud
quoque conſtat, quòd paruuli, qui deceſſerint cum
baptiſmo abſq; ulla propriorum operum functio-
ne, non ea laureola decorabuntur, qua illi, qui le-
gitime propria virtute certauerint aduerſus diabo-
li, mundi, & carnis tentationes. Quæ beatorum,
vel damnatorum diſcrimina, citra omnem perſo-
narum acceptionem, ſtatuentur a Deo iuſto iudice
in illa die, qua vniuerſus mundus eſt iudicandus,
ita vt melioribus melior quoque retributio redda-
tur; peioribus autem grauior pariter condemnatio.

F *Quicunque enim ſine lege peccauerunt, ſine lege
peribunt.* Cum dicat hoc loco Apoſtolus, quòd,
qui ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt, &
quicunque in lege peccauerunt, per legem iudica-
buntur; hoc fauet præhabitæ expoſitioni; in qua
dictum eſt, Iudæo primas tribui, præ Gentili, tam
in condemnatione, quàm in retributione operum.
ſiquidem, dum dicitur quòd qui ſine lege pecca-
uerunt, ſine lege peribunt, hinc innuitur quòd
nulla multa his ſit iniungenda propter legem non
ſeruatam, quam ſoli Iudęi acceperunt ſcriptam per
Gr. Schol. manum Moyſi; atque ita mitius (vt dicunt Græca
ſcholia) cum illis agetur, qui legem hanc non ha-
buerunt, quàm cum Iudęis, qui grauiori ſupplicio
plectendi erunt: vti illi, quibus per legem maior
Dei cognitio fuit communicata; vnde maiori etiã
bonorum retributione donandi, qui legis obſerua-
uerint mandata. Verum oritur difficultas, ex eo,
quòd dicat Apoſtolus, quòd qui peccauerunt ſine
lege, peribunt; illi autem qui in lege peccauerunt,
Augu. in pſ. per legem iudicabuntur; quaſi vero hi non eſſent
11. Con. 25. perituri. Vnde Auguſtinus in tract. pſ. 118. impu-
gnat illorum interpretationem, qui cenſebant, pec-
cantes in lege fore iudicandos, quaſi non perituros,
ſed purgandos tantum per ignem: iuxta ea, quæ
habentur in Epiſt. ad Corint. de igne purgatorio. At 1. Cor. 3.
inquit ipſe: *Si Iudęi extra fundamentum fidei exti-
tere, vt qui non crediderunt Chriſto, quomodo iuxta
dicta in loco citato ad Corint. non peribunt? ſi non ędi-
ficauerunt ſuper fundamentum, quod eſt Chriſtus? &
quomodo verum eſſet dictum a domino apud Matt.* Matt. 11.
quòd mitius agetur cum ſodomitis, quàm cum Iudęis?
Et illud. *Quod habetur apud Luc. quòd ſeruus neſciens* Luc. 12.
*voluntatem domini, & facit digna plagis, vapulabit
pauca; ſeruus autem qui ſcit uoluntatem domini, &
facit digna plagis, vapulabit multa.* Et in hanc eandẽ
ſententiam plura habet Auguſtinus in lib. de Gra.
& lib. arbit. Aliqui, inter quos Theophylactus, ex- Theophyl.
plicãs hanc vocem, *iudicabuntur*; inquit; *id eſt, condẽ-
nabuntur*; iuxta illud apud Ioan. & *qui mala ege-* Ioan. 5.
runt, ibunt in reſurrectionem iudicij, per quod certe
condemnabuntur. & ſane, ſi propter peccata tra-
dendi ſunt morti Gentiles, ergo etiam qui in lege
peccauerunt, poſiti ſub lege Moyſi, & in ea iudi-
cati, morti tradendi erunt: ſed diſtrictius iudicium
cum his agendum eſt ad typum legis, vt inquit
Origenes, Nam cum Iudęis penes ipſorum dicta; Orig. lib. 2.
facta, vel cogitata res agetur tanquam in foro, vt c. 2. ad Ro-
inquit Theophylactus, iuxta legem acceptam, quæ mano.
ſtabit contra ipſos; vt ita grauioribus ſupplicijs ſint Theophyl.
plectendi, quàm illi, qui legem hanc ſcriptam non
habuerunt.

G *Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum,
ſed factores legis iuſtificabuntur.* Hanc Apoſtoli ſen-
tentiam Chryſoſtomus & Theophylactus referunt Chryſoſt.
ad legem Moyſi, & ad ſolos Iudęos; vt qui ſuppo- Theophyl.
nant fieri hoc loco comparationem inter Gentes
viuentes ſine lege ſcripta, & Iudęos gloriantes de
hac lege. Verum quæ ſubiungit Apoſtolus de Gen-
tilibus, qui non habentes eiuſmodi legem, & fa-
cientes naturaliter ea, quæ legis ſunt, ſibi ipſis ſunt
lex, & oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus
ipſorum, facile inſinuant eandem ſententiã Genti-
libus quoq; accõmodari, vt factores legis & ipſi eſſe
dicantur. Cui expoſitioni videtur adhęſiſſe Augu- Aug. lib. de
ſtinus in lib. de ſpiritu, & littera: vbi diſputans circa ſp. & lit. ca.
verba Apoſtoli, hanc poſt longum tractatum affert 24.
interpretationem; quòd Gentes, quę dicuntur ab
Apoſtolo, quòd faciunt ea, quę legis ſunt, & opus
legis ſcriptum habent in cordibus ſuis, poſſunt eſſe
illæ, quę pertinent ad nouum Teſtamentum: de
quibus apud Ieremiam dictum eſt a Domino, leges Ierem. 31.
ſe ſcripturum in cordibus eorum. Neque vero, ait, Hebr. 11.
inconueniens eſſe, quòd ij dicantur ab Apoſtolo
facere naturaliter ea, quæ legis ſunt, & non ſpiritu
Dei, non gratia, non fide: *Nam per ſpiritum gra-
tiæ* (inquit Aug.) *imago Dei, in qua naturaliter facti
ſumus, inſtauratur in nobis, ſanando vitium, quod eſt
in nobis contra naturam; quo ſanato, atque ita repa-
rata natura per gratiam, qui talis erit; poterit dici,
quòd naturaliter, hoc eſt, ſecundum naturalem pri-
ſtinum rectum ſtatum, in quo homo creatus eſt, agat,
quæ ſunt legis.* Idem etiam in loco citato eandem
ſententiam accommodat Gentibus, quas impias

ſupponit,

ſupponit, & non veraciter, iuſteq; colentes Deum verum; quorum aliqua opera talia extitiſſe animaduertit; vt (iuxta iuſtitiæ regulam) non vituperanda, ſed potius laudāda forent quodam modo; ſed non abſolute, ſi diſcutiantur, quo fine ſint facta. Hæc Auguſtinus. Verum quòd de Gentibus, quibus nondum eſſet reuelatū Euangelium, hoc loco Apoſtoli ſit ſermo, teſtātur omnes interpretes, & Apoſtoli verba id inſinuant: cum dicit, *Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter faciunt, quæ legis ſunt*. Vnde proprie intelliguntur illi, qui lumine naturali id agunt: ſiquidem, ob vitium contractum ex peccato primi parentis, non ita in anima humana deleta eſt imago Dei, quin in ea ſcriptum remaneat, quid aut agere, aut cauere conueniat. Et cum hæc Apoſtoli enunciatio; *Si Gentes naturaliter faciunt ea, quæ legis ſunt, ipſi ſibi ſunt lex*, ſit abſoluta, & non ad aliquid limitans opera Gentium, quin ad regulam legis expleantur: Idcirco exactius conſiderandum eſt, quonam modo de Gentibus, quibus nondū eſſet reuelatum Euangelium, vere hoc dici potuerit, quòd legis factores eſſent, aut eſſe potuerint. Perpendenda ſunt igitur,

Luc. 10. quæ leguntur apud Luc. de illo legis perito, qui tentans Dominum, dixit ei. *Magiſter quid faciendo vitam æternam poſſidebo? at ille dixit ad eum, in lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis? ille reſpondens dixit: diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex tota mente tua, & proximum tuum, ſicut te ipſum; dixitq; illi, recte reſpondiſti: hoc fac, & viues*. Ex his igitur patet, ꝙ factores legis ſunt, qui Deum & proximum diligunt: qui autem hæc præſtiterit, omnia alia præcepta legis adimplebit, non faciendo mala, neque illicita concupiſcendo. Atqui, cum lumine naturali (prout in cap. 1. explicatum eſt) Deus cognoſci poſſit ab homine, quòd ſit diligendus, & a natura pariter ſit ea inſita cognitio in anima rationali, vt quæ quiſque ſibi velit, eadem præſtare habeat erga proximum ſuum (quod & hoc loco Apoſtolus inſinuauit inquiens, *Ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe inuicem cogitationum accuſantium, aut etiam defendentium:*) Hinc igitur inferēdum, quòd ad Deum diligendum, & proximum (ſicuti lex ſcripta præſcribit) induci homines, ex communi gratiæ diuinæ influxu, naturali lumine potuerunt; cui qui obſequentes extitiſſent, a Deo auxilio quoque ſpeciali ſuffulti fuiſſent, vt hæc præſtare poſſent. Siquidem benignus eſt Deus, & ita ſalutis noſtræ ſtudioſus, vt ad ſupponendam nobis manum miſericordiæ ſuæ ſit, fueritq; ſemper paratus, nuſpiam hominem deſtituens auxilio opportuno; dummodo noſtram nos voluntatem alacriter ei offeramus: quod potiſſimum ex eo patuit, quādo filium ſuum morti tradidit pro redemptione noſtra.

Eph. 2. At (inquiet aliquis) qui fieri poteſt (cum omnes naſcamur filij iræ) vt ex operibus noſtris gratiam Dei prometeamur? Cui dubitationi reſpondentes dicimus; quòd Deum diligere, vti lex præcipit, id ipſum ſupponit hominem accedentem ad Deum, & eius prouidentiæ ſe ſubmittentem: quod dum facit, iam vt in Deum credat oportet; ac Dei pariter auxilium imploret: Vnde fides præcedit, quam Deus acceptat, & adſcribit ad iuſtitiam; vt qui propitius ſit omnibus, qui quærunt, & inuocant nomen eius: omnis enim quicunque inuocauerit nomen domini ſaluus erit; vt dicitur apud Ioel. Vnde, Ioel. 2. cum dixit Apoſtolus, quòd factores legis iuſtificabuntur, ſuppoſuit hominem habentem fidem *in* Deum: iuxta quam fidem legis præcepta impleantur, vt ita conſummatam iuſtitiam ſuppoſuerit; fidem nempe, quæ per dilectionem operatur: ſicut etiam B. Iacobus intellexit, dum dixit. *Eſtote factores verbi, & non auditores tantum:* Iac. 1. Et Auguſtinus hunc locum ad eundem ſenſum explicauit in Auguſt. lib. de ſpi. & lit. cap. 24. lib. de ſpiritu, & littera: vbi concludit, factores legis iuſtificari, vt qui prius ex fide ſint iuſtificati: qui deinde adimplendo legis mandata, magis adhuc iuſtificantur: iuxta illud Apoc. *Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc:* Apoc. 22. Concludendum eſt igitur, quòd Gentes, quibus nondum reuelatum eſſet Euangelium, potuerunt, duce natura (non abſque tamen ſpeciali Dei auxilio) quæ legis ſunt facere: vt qui ſibi ipſis eſſent lex, quam in cordibus ſcriptam haberent, & obſeruare ſtuderent. Vnde iuſti cenſendi fuiſſent, ſi tales ſe præſtitiſſent, qualis fuit Noe, Melchiſadech, Iob, & Niniuitæ: quibus tamen Dei reconciliatio non niſi per gratiam Dei, & per merita Ieſu Chriſti explicite, vel implicite cogniti condonata fuit; quod neceſſe eſt omnibus, qui ſalui ſint futuri. Quòd ſi dominus dicens per Ierem. Ierem. 18. ſcripturum ſe legem in cordibus hominum, inſinuauit legem Euangelicam, quam credentes in Ieſum Chriſtum eſſent ſuſcepturi; id in eam ſententiam dictum eſſe cenſendum eſt, vt oſtenderet, ꝙ per dona Spiritus Sancti diffuſurus eſſet in cordibus hominum charitatem, qua ex corde ſibi inſeruirent: a qua lege aberant longe quàm plurimi ex Iudæis; de quibus iure dici potuit, quòd eſſent legis auditores, & non factores. Qui autem ſtuduerunt ducti lumine naturali (nō ſine tamen Dei auxilio, quod ſemper eſt paratum ijs, qui inuocant nomen eius) Deum colere, & proximum diligere, in ipſorū cordibus legem Dei eatenus conſcriptam fuiſſe dicendum eſt, quatenus animum adhibuerunt, & cor promptum habuerunt ad ea implenda, quæ ex lege naturali ipſis præſcribebantur, aut agenda, aut omittenda. Intereſt autem plurimum inter priorem, atque poſteriorē hominum ſtatum. Quoniam ante cōſummatā Chriſti paſſionem, & reſurrectionem, & ante publicatum Euangelium, vtique non ea omnia dona, neque tam inſignia, aut diuinæ cognitionis, aut Spiritus Sācti animos fidelium corroborantis communiter cordibus hominum infundebantur, quæ poſt Chriſti conſummationem credentibus in ipſum ſunt communicata. Dicitur autem lex ſcripta in cordibus: quoniam (vt exponit Origenes) rationalis animæ virtus cor ſolet Orig. lib. 2. c. 2. ad Roman. appellari. idque propterea quòd vis animæ maxime viget in corde, vt dicunt Philoſophi.

Quòd autem attinet ad dictum Apoſtoli, quòd Gentes facientes quæ legis ſunt, habent ſcriptum

opus legis in cordibus eorum; id intelligendum eſt, quo ad mandata legis, quibus præcipitur vt Deus diligatur, ac proximus; non autem quo ad illa cerimonialia, quæ continebant circuncisionem, ſacrificia, lauacra, dierum atque ciborum obſeruationem, & alia huius generis, quæ certe in cordibus Gentilium ſcripta non erant, neque eſſe poterant; cum ex ſpeciali iure poſitiuo Hebræis tãtummodo impoſita fuerint a Deo; & non penderent ex lege naturali, quæ communis eſt omnibus hominibus.

Quòd autem ſub futurum tempus dictum ſit, ꝙ factores legis iuſtificabũtur; hunc ſignificatur quòd ad bona opera conſequitur iuſtificatio, ſeu iuſtificationis combrobatio. Aut etiam inſinuatur dies iu-

Roman. 2. dicij vniuerſalis; in qua (vt dictum eſt antea) reddet Deus vnicuique iuxta opera ſua: & tunc præclarius conſtabit de vniuſcuiuſq; iuſtificatione, & ſanctitate. Vnde & ad Corint. ſcribens Apoſtolus

1. Cor. 4. inquit. *Nolite ante tempus iudicare, quo ad vſque veniat dominus, qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc laus erit vnicuique a Deo:* ad quam diem etiam pertinet

1. Theſſ. 5. illud ad Theſſ. *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia, vt integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.* Cum vero dictum ſit ab Apoſtolo, ꝙ factores legis iuſtificabuntur, ſupponendum eſt, ipſum intellexiſſe; quòd iuſtificentur apud Deum; ſicuti prius dixerat, quòd auditores legis non ſunt iuſti apud Deum, vt ſermo vtrobique ſit ſibi conformis, pertinens ad iuſtitiam, quæ apud Deum commendatur. Dubitatio autem illa non mediocris, quæ exurgit ex eo, quòd hæc ſententia, *factores legis iuſtificabuntur*, aduerſantem habere videatur illam aliam ſequentis capitis, quòd ex *operibus legis non iuſtificabitur omnis caro*, commodius infra diſcutietur.

H *Gentes, quæ legem non habent*; nempe ſcriptã, illam Moyſi, quæ ipſis non fuit tradita; non tamen ſunt ſine lege, quæ ſcripta eſt in cordibus cuiuſque; qua cognoſcitur, tum quòd Deo eſt adhęrendum cum omni veneratione; tum quòd proximo non eſt inferendum malum, quo quiſque carere cupiat; ſed bonum, quod quiſque ſibi cupit. & quicunque hanc legem obſeruant, ipſi ſibi ſunt lex: propterea quòd ipſimet ſibi præſcribunt hanc rectam viuendi rationem, quæ a lege præcipitur; ſicuti nolentibus bene viuere, lex ſcripta imponitur, vt timore pœnę coerceantur a malo. Quibus autem lex extrinſecus imminet, atque præcipit, eosq; a peccanа coercet ſuppliciorum minis; ij non ſunt ſibi ipſis lex; cum ex proprio propoſito a recta viuendi ratione abhorreant; ſed ipſis (vti dicitur in Epiſt. ad

1. Tim. 1. Tim.) poſita eſt lex; quoniam ſunt præuaricatores, & malefactores. Non eſt autem ad hunc modum poſita lex iuſto, vt qui non recedit a malo ob metum pœnarum, vti malefactores; ſed, quoniam ita decet agere, ideo ſtatuit apud ſe recte viuere, & incedere iuſte apud Deum. Cum autem teſtetur Apoſtolus, legem prædictam naturaliter ineſſe hominibus, & quòd ex teſtimonio proprię conſcientiæ vnuſquiſque & accuſari, & defendi poteſt de omnibus, quæ aut bene, aut male geſſerit, hinc colligi poteſt, in quoque ſtatu mundi homines potuiſſe vel condemnationem ſibi mereri, ſi perperam ſe geſſerint contra inſitam legem naturalem in cordibus cuiuſque ſcriptam; vel etiam iuxta hanc legem naturalem bene ſe gerentes, præparari ad gratiam Dei ſuſcipiendam; dum ſe ſubijcerent Diuinæ prouidẽtiæ, quæ bonã in homine mentem numquam destitutam relinquit opportuno auxilio. Conſcientia autem, de qua eſt ſermo, ex ipſamet inſita lege pendet; dum per eam conſcius ſibi redditur homo vi rationis, qua præditus eſt, quòd vel bene, vel male egerit. Vt enim (inquit Origenes) *Conſcientia ſpiritus eſt, vt pædagogus, & rector animæ ſociatus, vt eam de melioribus doceat.* Orig. lib. 2. c. 2. ad Roman. Tria autem munera conſcientiæ tribuuntur. Vnum, vt per ipſam nobis rememorantem cognoſcamus quæ geſta ſint a nobis; Vnde filij Iacob in Aegipto poſt Gen. 42. annos viginti duos, tanquam ſibi ipſis conſcij, rememorati ſunt facinoris, quod commiſerant vendendo Ioſeph fratrem ſuum Iſmaelitis. Alterum, vt diſcernamus quid nam ſit faciendum, vel omittendum. Tertium autem, vt iudicemus quid bene, quidue male a nobis ſit factum.

I *Cum iudicabit Deus occulta hominum ſecundum Euangelium meum per Ieſum Chriſtum.* Sunt qui lectionem ita ordinandam cenſent, quòd Deus iudicabit abſcondita in cordibus hominum per Ieſum Chriſtum, vtpote eum, cui omne iudicium dedit Ioan. 5. pater: quod & ſi certiſſimum ſit, attamen Theophylactus, Theophyl. non mutata ſerie verborum, ſic eſt ea interpretatus: *ſecundum Euangelium meum per Ieſum Chriſtum*, id eſt, ſecundum Euangelium per Ieſum Chriſtum mihi demandatum.

K *Circuncifio quidem prodeſt.* Perſeuerat Apoſtolus in conſideratione ſtatus legalis ſeorſum a lege Euangelica, vt palam faciat, quòd extrinſecæ obſeruationes legis, inter quas primum locum tenet circuncifio, non proſunt ad iuſtificandum hominem, niſi lex ſeruetur, iuxta præcepta diligendi Deum, & proximum. Vnde dicit, quòd circuncifio prodeſt, ſi ſit coniuncta obſeruationi legis. Et ſane prodeſt, ob obedientiam hinc præſtitam Deo; dum Iudæus, iuxta mandatum Dei, pateretur mutilationem in carne præputij: non autem quòd opus hoc circuncifionis ex ſeſe poſſet hominem iuſtificare, cum id ſolum obtineatur per Chriſti fidem charitati coniunctam, vt dicitur in epiſt. ad Galat. *Nam in Chriſto Ieſu, neque circuncifio aliquid valet, neque præputium, ſed fides, quæ per charitatem operatur:* Gal. 5. Hæc autem fides ex Chriſti mandato apud Matth. *qui crediderit, & baptizatus fuerit, &c.* Matt. vlt. ſupponit baptiſmi gratiam conferentis ſuſceptionem. Et hæc reſpondent ijs, quæ habentur in hoc cap. dum inquit Apoſtolus; quòd circuncifio, *quæ eſt in manifeſto*, in ipſa ſcilicet carne, non eſt vera circuncifio; ſed illa, quæ eſt cordis circuncifio ad ſpiritum attinens, non ad litteram legis; quæ carnalem pręcipit circuncifionem, vt per hanc innuatur ſpiritualis in corde circuncifio, quam Deus a Iudæis exigebat. Nam (vt inquit Origenes) circuncifio, cui ſubnectitur vniuerſæ legis obſeruatio, vt dicitur in epiſt. Orig. lib. 2. c. 2. ad Roman.

ad

Gal.5. ad Galat. pręcepta Iudęis ad discernendum hunc populum ab alijs, significabat illis pręcipue amputationem vitiorum, quam habere oportebat, vt Deo grati essent; sed id tamen non nisi ob fidem Christi consequi poterant: cuius fidei signaculum erat circuncisio facta in carne, ad significandam; (vt ait Aug. tract. Psal. 75. August. in tract. psalm. 75.) circuncisionem cordis propter fidem habendam in Christo; cum verus Iudæus sit, qui corde obtinet circuncisionem, vt hoc loco habet Apostolus, & loco citato declarat Augustinus. Iudæus enim populus electus effectus est ex circuncisione, quæ illi imposita fuit ad significandam liberationem per Christum faciendam in ijs (qui credunt in eum) a macula originali ex delicto primi parentis in genus humanum propagata; idque per carnis præputij mutilationem innuitur. Tho. Aqui. Vnde Sanctus Thomas in quęst. 70. 3. par. summæ, artic. 4. concludit, quòd *in circuncisione conferebatur gratia, non ex virtute circuncisionis, sed ex virtute fidei passionis Christi, cuius signum erat circuncisio, ita scilicet quòd homo, qui accipiebat circuncisionem, profitebatur se suscipere talem fidem, vel adultus pro se, vel alius pro paruulis*. Et subiungit, Abraham suscepisse signum circuncisionis, signaculum iustitię fidei, vt ait Apostolus infra. *Quia scilicet iustitia erat ex fide significata, non ex circuncisione significante*. Nomen autem Iudęi, a Iuda vno ex filijs Iacob processit; de cuius Tribu fuit Rex Dauid: post quem, reprobato Saul, continuauit ex eadem stirpe Iudę regnum Iudęorum vsque ad Aduentum Messię, ipsius Domini nostri Iesu Christi, cuius regnum manet in ęternum.

PARAPHRASIS. Cap. III.



VA igitur in re præcellit Iudæus alijs nationibus? aut quæ vtilitas ex circuncisione ei emanauit? Multa quidem per omnem modum; sed præcipue in hoc apparet, quòd genti Iudęorum credita sunt eloquia Dei, quibus sane illustrius cæteris nationibus dignoscere potuerunt, & quę ipsis a Deo promissa, expectāda, & quę agenda forent pro Dei explenda voluntate. Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? numquid propterea eorum infidelitas Dei fidem, atque promissa euacuauit? Absit vt hoc dicamus. Sed sit Deus verax, omnis autem homo mendax, quisquis audet iudicio contendere cum Deo; sicut scriptum est in Psalmis; vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Atqui, si iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, eamq; illustrem reddit, quid ad quæstionem hinc exurgentem, dicemus? Censendus ne Deus iniustus, qui in humanum genus sęuiat ex delictis nostris, per quę iustitia sua commendatur? Absit hoc: Alioquin, si Deus iniustus, quo modo iudicabit mundum, quem supposuimus ab ipso fore iudicandum? Verum quod attigi, id feci ad alienam hominis sententiam referens, quasi ita ratiocinantis; si Dei veritas ex meo mendacio in sui maiorem abundant gloriam, quid adhuc ego, vt peccati reus, condemnor? quin potius, cur animum non conuertimus ad facienda mala, vt nobis deinde cumulatiora perueniant bona? sicuti huius esse nos sententiæ, perperam, ac falso disseminant nonnulli, qui pœnas condignas dabunt huius diffamationis, quam aduersus nos diuulgant. Sed ad rem nostrā: quid igitur de Iudęorum pręstantia est asserendum? num antecellimus nos Iudęi reliquis Gentibus? dico, & si in multis, at non tamen omnino, & vndequaque alijs pręstamus. Nam omnes tum Iudęos, tum cęteros cuiuscunque Gentis homines iam ante causati sumus sub peccato esse, vt venundatos ex peccato primi parentis: quemadmodum in psalmis scriptum est, quia non est iustus, neque vnus; non est intelligens, aut requirens Deum; omnes declinauerunt; simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum; sepulchrum patens est guttur eorum; linguis suis dolose agebāt: venenum aspidis sub labijs eorum; quorum os maledictione, & amaritudine plenum est; veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Et apud Esaiam: Contritio, & infœlicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerunt; non est timor Dei ante oculos eorum. Atqui hæc habentur in lege, in veteri testamento. Scimus autem, quòd quęcunque lex loquitur, illis loquitur, qui sub lege sunt; vt hinc omne os obstruatur, & totus mundus, vti peccati reus, subditus reddatur Deo, ad cuius misericordiam confugere oportet non solum Gentilem, verum etiam Iudæum: quandoquidem ex operibus legis non iustificabitur vniuersa caro apud Deum. Etenim per ipsam legem habetur cognitio peccati, cui omnes ex origine sumus obnoxij; solutio autē a peccato, per legem non habetur. Nunc autem seorsum a lege tradita Iudęis, iustitia Dei est manifestata, de qua lex, & prophetę testimonium præbuere; illa, inquam, iustitia fidei, quę media fide, quam habere oportet in Iesum Christum, extenditur in salutem ad omnes, & etiam super omnes, qui credunt in eum. Non enim est distinctio personarum apud Deum: omnes enim peccauerunt, & egent dono, & gratia, quam Deus largitur ad gloriam suam; dum omnes gratis iustificantur ipsius gratia, per redemptionem factam in Christo Iesu: quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostēsionem iustitię suæ, propter remissionem delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ suę, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Vbi igitur est gloriatio tua o Iudęe? certe exclusa est, ac vana declarata. Sed per quam legem? per illā ne, quę operum lex dicitur? Nequaquam; cum per hanc, sine fide Christi, iustitia coram Deo non obtineatur. Inanis igitur gloriatio Iudęorum per legem illam constituitur, quæ sui fundamentum habet fidem; sine qua, nec qui sub lege est positus Iudęus, nec qui solutus est a lege, Gentilis, placere Deo vnquā potest. Hinc igitur concludimus, hominem fide iustificari seorsum ab operibus legis. An Deus est tantùm Iudæorum? non ne & Gentium idem est Deus? vtique & Gentium: quę seorsum ab operibus legis, cui subditæ non sunt, iustificabuntur. Siquidem

dem vnus est Deus, qui iustificat, tum circuncisos ex fide, quam circuncisi habere debent côiunctam circuncisioni illis præceptæ; ita quidem, vt ex virtute fidei iustitia ipsis conferatur; tum etiam præputiatos per fidem, vti eam, per quam, in Gentes solutas a lege, seorsum ab omni adminiculo operis legalis, fit iustitiæ collatio. Legem ergo destruimus, & abrogamus per fidem? Absit hoc: quinimmo hac ratione legem firmamus, atque stabilimus.

Editio vulgata.



VID ergo amplius Iudæo est? aut quę vtilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus, qui infert iram? (secundum hominem dico.) Absit; alioquin, quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit, in gloriam ipsius: quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, vt veniant bona? quorum damnatio iusta est. Quid ergo? precellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Iudęos, & Græcos, omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio, & infœlicitas in vijs eorum: & viam pacis non cognouerunt. Non est timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem, quoniam quęcunque lex loquitur, ijs qui in lege sunt, loquitur: vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est: testificata a lege, & Prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes, & super omnes qui credunt in eo: non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem pręcedentium delictorum, in sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? nonne, & Gentium? Immo, & Gentium, quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem ergo destruimus per fidem? Absit, sed legem statuimus.

ADNOTATIONES.



VID ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas circuncisionis? A Quoniam Apostolus in calce capitis præcedentis admodum depresserat carnalem circuncisionem, eo consilio, vt paulatim patefaceret, non ex circuncisione carnali, neque ex alijs operibus legis hominem iustificari apud Deum: hinc, ne frustra imposita a Deo videretur circuncisio populo Iudæorum, inquirit, quidnam vtilitatis peruenerit Iudæis ex hoc onere circuncisionis. Et respondet, multam per omnem modum vtilitatem hinc illis emanasse: siquidem obsignati Iudæi hoc signo circuncisionis, hocque ipso seiuncti existentes a reliquis nationibus, in peculiarem, atque acceptum populum recepti sunt: ac proinde donati multis, atque præclaris prærogatiuis, quarum magna ex parte infra est mentio, dum dicitur: *Qui sunt Is-* Roman. 9. *raelitę, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem.* Sed illud fuit pręcipuum, in quo alijs nationibus præcelluerunt; quòd ipsis (vt dicit Apostolus in hoc cap.) credita sunt eloquia Dei: quo nil optabilius, aut fauorabilius communicari a Deo poterat humano generi. Quam quidem pręrogatiuam expendens Dauid, dixit. *Non sic fecit omni* Psal. 147. *nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.* Et Moy- Deuter. 5. ses in hanc eandem sententiam differens: *Interrogate*, inquit, *si tale quidpiam accidit, si audiuit gens vocem Dei viuentis in medio ignis, & vixit.* Quòd vero attinet ad vocem illam, *primum*, non ita accipienda, quasi pro enumeratione sit posita, cui aliquid aliud, vti secundum, sit subijciendum. Siquidem nihil aliud subnectitur. Atque ideo, *primum*, hoc loco sumendum est pro eo, quod est pręcipuũ; vt dicamus ex Apostoli sententia, pręcipuam vtilitatem, quę peruenerit ad Iudæos, circuncisione ex Dei pręcepto obsignatos, eam fuisse, quòd ipsis vt receptis in populum peculiarem credita fuerunt eloquia Dei; ex quibus, & Deum pręclarius cognoscere potuerunt, & Dei studium conspicere penes humani generis salutem.

B *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Adnotat Origenes, ita dictum esse ab Apostolo, ad significandum, quòd circa veritatis inquisitionem, omnium hominum opiniones sunt falsę, ac vanę. Propheta autem Dauid (inquit Origenes) Orig. lib. 3. c. 3. ad Roman. pronuncians hanc sententiam, verum pronunciauit; vt qui cognosceret de Deo, quę vera sunt. Nam ad quos factus est sermo Dei, ij, dij, non homines sunt. Idẽ adnotat, legi apud Grecos, γινέσθω, id est, *fiat*; loco cuius apud latinos legitur, *est*; neque tamen si legatur, *fiat*; putandum est, quòd imperatiuo modo id dictum sit. Stultum enim, inquit, si putetur imperandum esse Deo, vt verax fiat; sed erit dictum, sicut illud; *fiat voluntas tua*: & iuxta illud; *fiat in virtute tua*, quę dicuntur, non imperando,

rando, ſed optando, aut pronunciando. Auguſtinus autem in tract. Pſal. 115. ponderans verba illa Pſal. 115. *Deus de cælo proſpexit ſuper filios hominum, vt videat, ſi eſt intelligens, aut requirens Deum, omnes declinauerunt. &c.* ait; *quatenus ergo homines ſunt, ſic omnes mendaces. At iuxta Pſ. 81. Ego dixi Dy eſtis; ſic non mendaces: at id ex gratia Dei, qui dedit nobis poteſtatem filios Dei fieri.* Forte poſſemus etiam interpretari illud, *ſit*, appoſitum eſſe ab Apoſtolo, præcipue ad explodendam hominum audaciam, qui iudicio contendere audent cũ Deo; vt ſit veluti indignantis dictum hũc in modum: ſit omnis homo mendax. Legendo autem, *eſt*, vt legit interpres, omnis tollitur difficultas. Illud autem Pſal. 115. *Ego dixi in exceſſu meo, omnis homo mendax:* poſſet accipi in hoc alio ſenſu: quòd homo cęcutiat in intelligenda veritate; maxime ſi comparetur infallibili, & immutabili illi veritati, quæ eſt in Deo, ſine cuius lumine intellectus humanus cęcus, ac falſus iacet, vt explicat B. Thomas. Quod etiam conſonum eſt dictis B. Ioan. *Quoniam Deus lux, & tenebræ in eo non ſunt vllæ;* quod non poteſt dici de intellectu humano, qui in hac vita plurimis tenebris obcęcatur.

August. Pſal. 115.

Tho. Aqui.

1. Ioan. 1.

Chryſoſt.

Chryſoſtomus autem in expoſitione prædicti Pſal. 115. dubitat hunc in modum. *Quomodo ergo Iob dicitur vir verax? hoc enim teſtimonium ei Deus dat dicens. Conſideraſti ſeruum meum Iob, quomodo non eſt ſimilis ei ſuper omnem terram, vir abſque reprehenſione, iuſtus, verax, abſtinens ſe ab omni opere malo?* Cui quidem dubitationi Chryſoſtomus ita reſpondet. *Ad hoc dicimus, quòd Iob comparatus alijs hominibus, verax fuerit, ſed ad Deum collatus, mendax. Nullus enim purus a macula, etiam ſi ad vnum tantum diem vixiſſet. Quòd ſi nullus abſq; peccato, certum quòd neque mendacio caret. Solus Deus abſque peccato eſt: & quemadmodum hora veſpertina, quis ſtellam alijs comparatam lucidam vocat, quam ſole fulgente lucidam nemo diceret, eo quòd excellens ſplendor ſolis fulgorem ſtellæ obtegit: ita & hominem veracem ac bonum eſſe dicimus, quando eum cum alijs hominibus conferimus: cæterum quando eum cum Deo comparamus, non eſt verax; omnis enim homo mendax.* Hæc Chryſoſtomus, cuius ſententiæ eſt etiam conſentiens interpretatio, quam in comment. huius epiſtolæ affert Origenes ad verba huius cap. *quia non iuſtificabitur coram Deo omnis viuens:* dum inquit. *Non iuſtificabitur homo coram Deo, ideſt, in comparatione Dei, qui eſt ipſa iuſtitia.* Legit autem ipſe, *omnis viuens*, pro eo quod habetur, *omnis caro:* per *omnis viuens*, interpretans, dum viuit homo in corpore, quoniam neſcitur, quæ erunt eius nouiſſima, vt dicitur apud Eccleſ.

Iob. 1.

Orig. lib. 3. c. 3. ad Roman.

Eccleſ. 1.

Vt autem veritas a Deo proueniens circa promiſſa, firma, & nulli mendacio, ſeu mutationi ſubiecta abſque vllo ſcrupulo dignoſcatur. Aduertendum, quòd quæ pronunciat Deus, aut pertinent ad prophetiam prædeſtinationis; aut ad prophetiam comminationis. Vnde ſi accipiantur enunciata a Deo, vt concernunt prophetiam prędeſtinationis; ideſt eius, quod prædicit apud ſe deuenturum; hæc omnibus modis implentur. Quæ vero attinent ad prophetiam comminationis, ſicuti ea, quæ per Ionam Prophetam ad Niniuitas denunciata ſunt; hæc non omnibus modis implentur: ſed duntaxat, ſicuti exigunt humana merita, quæ ſunt mutationi obnoxia. Et Niniuitarum quidem ciuitas dierum 40. ſpatio ſubmerſa fuiſſet, (vt prædixerat illis Ionas) niſi interim reſipiſſent, & pœnitentiam egiſſent, vti fecerunt de peccatis eorum: vnde placatus eſt dominus, & prædictio ad eorum conuerſionem eſt permutata. Et ijs quidem conformia habentur a Chryſoſtomo in Matth. 1. dum ait. *Prophetia autem alia eſt ex præſcientia, & hæc eſt immutabilis vt hæc. Ecce virgo concipiet. Alia ex iudicio operum: & hæc ſolet mutari, ſecundum quod verba ſonant, non ſecundum intellectum; vt adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur: ſubintelligimus, niſi pœniteat. Item, quæ eſt ex præſcientia, illa impletur, Dei ſolummodo operatione; vt quòd virgo pariet. Alia impletur hominum adminiſtratione, vt de aliquo, vt ſit iuſtus.* Sunt autem qui & ita interpretantur Pſalmographi ſententiam: *Quòd omnis homo mendax, & Deus autem verax eſt;* ideſt, mutabilis eſt homo, non manens in his quæ promiſerit. At Deus verax: ideſt, firmus, & immutabilis, adimplens promiſſa: & ita iuſtificatur Deus in ſermonibus ſuis, quod intulit Apoſtolus ex Pſal. 50. ſubiungens: *vt vincas cum iudicaris.* Quoniam omnino præualet ſermo Dei, vti iuſtus, & verax; quidquid dicant, aut delirent homines ex aduerſo circa Dei pronunciata. Quippe (vt habet Origenes in huius loci expoſitione) iudicatur Deus in diſputationibus ſapientium; dum alij hoc modo, alij alio, & diuerſe ſinguli de Deo ſentiunt: ipſe vero vincit eos, qui de ſe iudicant: cum, errantibus cunctis, de ſe quomodo credendus, ac reuelandus ſit, reuelat ipſe ſententiam. Et non deſunt etiam ita impij, & diabolici, qui Dei operationes ſtulte audent taxare, & reprehendere, quos ſupplicia ſumma manent.

Chryſoſt. in Matt. 1. Hom. 1.

Orig. lib. 3. c. 3. ad Roman.

C *Et non ſicut blaſphemamur.* Quidam (ſicuti mos eſt hæreticorum, peruerſe interpretantes Apoſtoli verba, dum gratiam allatam per Chriſtum humano generi ita magnificaret, vt diceret (ſicuti infra habetur, *quòd vbi abundauit delictum, ſuperabundauit, & gratia;* diſſeminabant, Apoſtolum aſſerere, quòd eſſent facienda mala, vt eueniant bona. Aqui non hæc concluſio inferenda, ſed hæc alia (vt notat Auguſtinus) in lib. de gratia, & libero arbitrio, *Fecimus mala, & venerunt bona: iam faciamus bona, vt in futuro ſeculo recipiamus bona.*

Roman. 5.

August. de gra. & lib. arb. c. 22.

D *Quid ergo præcellimus eos? nequaquam.* Gręce pro hac poſtrema dictione, *nequaquam*, legitur *οὐ πάντως*, id eſt *non omnino*; quod etiam *nequaquam* verti poteſt, ita intelligendo: quòd Iudæi abſolute, & vndequaque Gentibus non pręcellunt, quamuis multis fauoribus prælati fuerint alijs nationibus: Quin in eo, quod præcipui, & maximi eſt momenti; non differunt ab alijs. Et quid eſt hoc? *Cauſati enim ſumus, Iudæos, & Græcos omnes ſub peccato eſſe:* qui locus haud facilis viſus eſt, licet ferme neglectus, aut parum animaduerſus ab expoſitoribus. Circa quem illud in primis occurrit aduertendum: quod interpres legit, *cauſati ſumus*; Græce haberi

ᾐτιασ-

προῃτιασάμεθα, à verbo αἰτιάομαι, quòd culpare, accusare, & causam afferre significat, & coniunctum huic præpositioni πρό, quæ significat *antea*, temporis antecedentiam denotat. Et communis quidem horum verborum est interpretatio, quòd Apostolus ostendat, non esse præferendum Iudæum Gentili, quoniam antea, in præcedenti sermone Apostolus culpauerit, atque notauerit, tum Iudæos, tum Gentiles, tãquam omnes pariter peccato obstrictos; Gentes quidem in priori capite, Iudæos autem in posteriori. Vnde deducitur, quòd vterque populus æque eget misericordia Dei. In comment. autẽ Oecumenij latinitate donatis, Apostoli verba ita leguntur. *Nam antea redditis causis, ostendimus & Iudæos, & Græcos omnino sub peccato*

Oecumen. *esse*. Vbi adnotandum, interpretem Oecumenij, quod noster interpres habet, *omnes*, pro voce hac græca, πάντας, legere, *omnino*, ac si πάντως græce legeretur; cum tamen codices omnes græci impressi constanter legant πάντας, & non πάντως. In commentario autem prædicto, pro verborum expositione, hæc habentur ab Oecumenio. *Nullus ergo excelsum quicquam habet præ altero: nam antea redditis causis ostendimus, hoc est, conuicimus & Iudæos, & Græcos omnes esse peccato obnoxios*. Quas autem causas huius dicti attulerit Apostolus, non aperit

Oecumen. Oecumenius. Accedit, quod ex eo quòd dicat Apostolus, omnes tum Iudæos, tum Græcos iam culpatos antea esse, quòd sint sub peccato, hinc oritur difficultas. Quandoquidem peccata antea enumerata in primo, & in secundo cap. sunt personalia, vt homicidium, furtum, adulterium, & alia huiusmodi, quibus, ex proprio reatu, certæ personæ deliquisse supponendæ sunt. Vnde secundum hanc interpretationem, omnes tam Iudæos, quàm Gentiles, aliquo saltem huius generis peccato obstrictos fuisse, dici ab Apostolo supponendum esset: quod tamen non videtur concedendum, cum in scriptura san-

Iob 1. cta plures iusti enumerentur; & de Iob Deus dixerit; *quòd non erat similis ei in terra, vir simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens a malo, &*

Ioan. 1. *adhuc retinens innocentiam*. Et Christus de Natanael dixerit, *ecce verus Israelita, in quo dolus non est*.

Præterea id quoque occurrit obseruandum, quòd hæc sententia Apostoli, quòd omnes tum Iudæi, tũ Græci sint obnoxij peccato, videtur probari, non ex præcedentibus, sed ex subsequentibus, dum ait: *Sicut scriptum est, quia non est iustus quispiam, non est intelligens*; & cætera quæ sequuntur: in quibus, ex dictis ipsius Dauid, & Esaiæ deducitur, ne vnum quidem excipi, qui liber, aut immunis sit a peccato. Verum, quòd attinet ad causas iam antea redditas, quibus & Iudæi, & Græci conuincantur obnoxij peccato, dici potest, quòd Græci, seu Gentiles, ideo traditi sunt (vt exponitur in primo capite) in reprobum sensum, vt cuiusvis generis flagitia exinde cõmiserint; propterea quod, cum Deum cognouissent, ipsum, vt Deum non glorificauerunt. Addamus, (quòd & in eodem capit. recensetur) quòd cognoscentes iustitiam Dei, per quam qui flagitia cõmittunt, digni sunt supplicio, nihilominus tamen mala perpetrarunt. Iudæi vero (vt declaratur in cap. secundo) legem Dei habentes, atque præclare cognoscentes, quòd non esset adulterandum, furandum, neque aliud prohibitum in lege committendum; nihilominus tamen & ipsi contra præcepta legis euntes, vltronei, atque sciẽter mala perpetrantes; idcirco & ipsi peccatores deprehenduntur. Vnde omnes, non indicta causa, sed ex probatis causis, ex ipsorummet cõfessione obnoxij esse peccato conuincti sunt. Ad illam autem difficultatem, quòd non omnes obstricti peccato ex proprio reatu culpandi essent, non est facile occurrere, licet interpres Oecumenij (sicuti iã animaduertimus) forte sic existimans ab hac difficultate euadere, legit non, *omnes*, sed *omnino*. Qua etiam supposita lectione, adhuc tamen vigeret difficultas ob ea, quæ subiunguntur ex Dauid, & Esaia desumpta; quibus ostenditur, ne vnum quidem hominum excipi ab obligatione peccati. Vnde etiam ruit illa solutio, quæ afferri potest dicendo, quòd omnes in genere, & de populo Iudæorum, & de Gentibus sint supponendi obnoxij peccato, non autem singuli quique. Quandoquidem, ex adductis prophetarum auctoritatibus, ita omnes comprehendantur, vt nullus excludatur. Propterea aptius forte Apostoli sententia, quòd omnes & Iudæi, & Gentiles obnoxij sint peccato, exponeretur, dicendo, hanc ex subsequentibus auctoritatibus Dauid, & Esaiæ comprobari.

Cui expositioni videtur adhæsisse Theophylactus, Theophyl. qui ad præcedentia minime respiciens, totam probationem ad sequentia reijcit, dum inquit. *Iudæi quis criminibus (ne maioribus dixerim) cum Græcis sunt obstricti: vnde id sequitur? si quæris? ex Dauid, & Esaiæ Prophetis*. Itaq; dicemus peccatum, quo omnes homines irretitos esse supponit Apostolus, esse originale peccatum, contractum ex delicto primi parentis; in quo (vt dicitur infra) omnes peccauerunt, vt ipse fuerit in causa, vnde totũ genus humanum Deo odibile redderetur. Quod quidem præcessit generationem cuiusvis ortum ducentis ab Adam: adeo quòd, antequàm nati essent, omnes sub hac conditione peccati, tum Iudæi, tum Gentiles comprehensi erant, vt ante culpati hac macula originali: quod verbo illo προῃτιασάμεθα, innuisse videtur Apostolus, forte sub passiua significatione ipsum accipiens, licet medij temporis existens, in actiua significatione passim sumi soleat. Sed paulo (vt ait Oecumenius in epist. ad Philipp. ca. 3.) non erat curæ de elegantia, & proprietate verborum.

Chrysost. in epist. ad Hebr. ho. 3. Quod etiam Chrysostomus confirmauit in epist. ad Heb. inquiens. *Iste mos est Apostoli, vt non magnam verborum habeat rationem*. Quamuis autem varia peccatorum genera a Dauid, & ab Esaia enumerentur: at non omnia tamen in singulis hominibus, vt animaduertit Origenes hunc locum interpretans, sed alia in alio, & in alio alia arguuntur.

Orig. lib. 3. c. 3. ad Roman. Verum peccati originalis tabe, atque macula ita omnes obstricti sunt, vt ob id, ne vnus quidem iustus inueniri dicatur a prophetis, quos citat Apostolus.

Ioan. 1. Quòd si dictum est a Christo de Natanael, quòd verus esset Israelita; supponendum, ipsum idcirco appellat verum Israelitam, vt qui nõ solum secundum carnem, verum etiam secundum spiritũ

descen-

descenderet ab ipso Israele; vnde & subiunxit, *in quo dolus non est*. At non propterea inferendum, quòd Natanael fuerit absque macula peccati originalis, quin ipsi quoque opus fuerit, vt lauaretur, & mundaretur ab hac macula. De Iob quoque, quando dixit Deus, quòd adhuc retinens esset suam innocentiam, voluit innuere, quòd in ipso non erat dolus, neque peccatis ex proprio reatu se conspurcauerat; cum tamen innocẽtiam a macula peccati originalis alienam habere non potuerit, nisi Deo id illi præstante ob futuram Christi passionem; ob quam corpus hoc peccati solutum est pro illis omnibus, qui credunt in eum. *(Iob x.)*

E *Scimus autem quoniam lex quæcunque loquitur, ijs qui sunt in lege loquitur*. Caute, vt notat Theodoretus, dicit Apostolus, quòd lex loquitur ijs, qui sunt in lege, & non dicit de ijs, qui sunt in lege: Nã de Babilonijs, & de Medis, Persis, & Aegyptijs, & alijs pluribus multa dicit lex, sub qua tamen hi populi non erant; sed prædicta de ijs, lex quoque obtulit Iudæis, qui sub lege erant. De lege autem Mosaica hic esse sermonem, cõmunis est interpretatio (excepto Origene) cui, quoniam subiungit Apostolus; *vt totus mundus subditus reddatur Deo*: & quòd *per legem cognitio est peccati*; non visum est ipsi, de lege Mosaica intelligendum esse: sed de lege naturali, quæ in omnibus hominibus reperitur, cum peruenerint ad ætatem discernendi bonum a malo. Quoniam (inquit ipse) totus mundus per legem Mosaicam non subditur Deo: neque etiam cognitio peccati ex sola lege Moysi patuit hominibus; cum ante legem quoque cognitum esset peccatum, vt notum est (inter alios) de Cain, a quo optime cognitum est peccatum, quod patrarat fratrem occidendo; dum dixit ad dominum: *maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear*: hæc Origenes. Verum, quod attinet ad cognitionem peccati, de quo nam peccato sit sermo, paulo post discutietur. Quòd autem omne os obstruatur, & totus mundus subditus reddatur Deo, id non ex lege sola inducitur ab Apostolo, vt videtur exponere Origenes: sed (cum prius innumerabilia propemodum peccatorum genera enumerasset penes Gentiles) qui Deum cognitum non glorificauerunt, prout debuissent; Iudæos autem subinduxisset magistros infantium se profitentes, & duces cęcorum, multumque sibi assumentes ex lege, tanquàm ipsi peccati obnoxij non existerent; hinc & illos sub peccato causatos esse, ac vitijs (licet non omnes omnibus pariter laborarint) esse maculatos ex testimonijs legis, quæ totum vetus testamentum complectitur; Apostolus postea palam facit: hinc inferens, quòd, quoniam lex loquitur ijs, qui sub lege sunt, & omnes peccato onustos esse declarat (vnde non solum Gentes obstrictas esse peccatis, verum etiam Iudæos manifestum est) ideo oportere, vt omne os obstruatur, & totus mundus subditus reddatur Deo, cuius misericordia omnes egemus, vt ab ærumna peccati liberemur. Et hæc quidem ad sententiam quoque B. Augustini allata sunt: Qui, in expositione Epist. ad Gal. hunc locum explicans, vult hic esse sermonem de lege Mosaica, dum dicit Apostolus; lex ijs, qui in lege sunt loquitur, vt sic omne os obstruatur: Hebræi, de transgressione legis: Gentes autem de impietate. *(Theodor. — Orig. lib 3. c3. ad Ro. — Gen. 4. — August. in Epist. ad Galat.)*

F *Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo*: Græce legitur: *διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ*: sicuti etiam in epistola ad Gal. vbi hæc eadẽ habetur sententia, & interpres ibi conuertit, *propter quod non iustificabitur & cæt.* Quæ lectio si hic quoque haberetur, hanc facilem reciperent cõtinuationem verborum ad præcedentia: Nempe, ex eo quòd ostensi sunt omnes obnoxij peccato, vt totus mũdus subditus reddatur Deo, cuius misericordia omnes egeamus; ideo inferri propter quod, *non iustificabitur ex operibus legis omnis caro coram illo*. Si autem alia retineatur lectio; *quia non iustificabitur*: continuatio horum verborum cum præcedentibus hæc erit, vt dicamus, Apostolum tacitæ obiectioni respondere eorum, qui dicere potuissent, ex lege hominem posse iustificari, nempe per circuncisionem, per sacrificia, per obseruationem ciborum atque dierum, & alia huiusmodi. Quibus respondet, quòd ex operibus legis nõ iustificabitur omnis caro coram illo. Vnde prior illa conclusio permanet in suo robore; oportere scilicet, vt totus mundus subdatur Deo, a quo solo per Iesum Christum mediatorem iustificari potest vniuersum genus humanum. Cur autem ex operibus legis iustificatio obtineri nequeat; hanc affert Apostolus rationem: *quoniam per legem cognitio peccati*: Quam autem vim probationis habeat hæc assertio Apostoli, & cuius peccati dicatur esse cognitio per legẽ; erit deinde considerandum. Nunc perpendendum est, quonam modo hæc sententia; *ex operibus legis non iustificabitur homo*, conueniat cum illa alia pręcedentis capitis: *factores leges iustificabuntur*, cum inuicem quàm maxime dissidere videantur. Theodoretus explicans hunc locum, animaduertit; quòd legis Mosaicæ præcepta, alia erant, quæ naturæ cognitioni conueniebant, vt non adulterabis; non occides; non furaberis; honora patrem tuum, & matrem tuam; & alia huiusmodi; quæ etiam, qui legem illam non susceperunt, nisi obseruarẽtur, cognoscebant reddere hominem accusationi, & supplicio obnoxium: Alia vero fuerunt præcepta de circuncisione, de sabbato, sacrificijs, aquiminarijs, & lauacris, & quæ ad leprosum, & seminis fluxionẽ pertinebant; quę (inquit Theodoretus) aliorum quidem signa sunt, ipsa autem per se adimpleta non sufficiunt ad eum reddendum iustum, qui ea exequitur. Vnde iuxta hanc Theodoreti distinctionem, dici posse videtur, sic intelligi debere Apostoli sententiam; quòd ex operibus legis; nempe ceremonialibus, veluti ex circuncisione, ex sabbati, aut ciborum obseruatione, homo non iustificabitur apud Deum; In hunc enim sensum hæc eadem sententia prolata videtur in Epist. ad Gal. In qua referens Paulus, quæ in Antiochia obiecerat Petro, eo quòd Petrus priusquam venirent quidam a Iacobo, cum Gentibus edebat; cũ autem venissent illi subtrahebat se, & segregabat a Gentibus, timens eos, qui ex circuncisione aderant; ait illi in faciem se restitisse; eo quòd simulando ęsum *(Gal. 4. — Theodor. — Gal. 2.)*

ciborum,

ciborum, quibus Gentes vescerentur, sibi esse abominabilem, hinc cogeret Gentes iudaizare; cum tamen ipsis Apostolis, natura Iudęis existentibus constaret, non ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi hominem iustificari; vnde sententiam hanc ibi subiunxit: *non iustificabitur ex operibus legis omnis caro*. Quòd autem ex huiusmodi operibus non posset homo iustificari, colligitur etiam ex ijs, quæ habet Apostolus in epist. ad Hebr. vbi est sermo de muneribus, & hostijs veteris Testamenti, quæ inquit; *non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iustitijs carnis, vsque ad tempus correctionis impositis*. Verum, cum plerisq; placeat, neque per alia legis pręcepta moralia hominem posse iustificari; hinc inquirendum, quomodo possit esse, vt qui diligat Deum, ac proximum, vti lex præcipit, ac consequenter non concupiscat vetita, neq; vlla mala faciat, is non iustificetur apud Deum, dum, amando ipsum, fieri non possit, quin in ipsum credat, atque ita nomen eius inuocet in proprię salutis auxilium? An dicendum, opera legis illa censeri debere, quæ sine speciali Dei auxilio præstari poterant per legem ab ijs, qui sub lege erant? veluti sacrificia peragere, circuncisionem suscipere, sabbatum obseruare, morticinia non tangere, a communibus cibis abstinere, lauacris vti, parentes honorare, a furto, & homicidio, & adulterio abstinere, ita tamen se gerendo ob timorem suppliciorum in lege comminatorum: quando timorem incuteret, opus & munus sit legis. Vnde in hanc sententiam quoque Chrysostomus in Matth. hæc habet: *Qui se contineri videbantur ex populo Iudaico, a peccatis, corporali continentia se constringebant, non spirituali; ab opere malo se continentes propter legem, non a voluptate mala propter Deum; vt puta, non quidem occidebant, tamen irascebantur sine causa: non quidem adulterabantur, tamen concupiscebant in corde*, Item paulo post. *Volatilia quidem erant, non autem magna volatilia, nec satis in altum volantia, quia secundum iustitiam legis, metu pęnæ corporalis viuebant, non secundum spiritualia, & altissima Christi pręcepta*. Vt vero homo non concupisceret vetita a lege, id prestare per legem minime poterat: hoc enim impossibile erat legi, vt dicitur infra. In hoc enim opere lex infirmabatur ob carnem originali peccato impeditam: vnde consequenter, qui sub lege erant, Deum, vti lex pręcipit, non poterant diligere, neque proximum, ob concupiscentiam in oppositū reluctantem. Hoc quippe opus, vt perfici posset ab homine, per Christi carnem crucifixam (vti dicitur infra) obtentum est ijs, qui in ipsum credūt, quique ad Dei misericordiam confugiunt; ita vt ipsis non vltra insit ad condemnationem concupiscentia insurgens, cui non assentiant: sed ex fide, ob Christi merita iustificantur, insiti in Christo, nō amplius secundum carnem, sed secundum spiritum ambulantes. Lex igitur, neq; peccatum per sua opera, veluti per circuncisionem, aut per sacrificia tollere poterat, neque fidem (quæ cor contritum, & humiliatum postulat) largiri, qua impius iustificatur; cum ipsa lex, (vt dicitur in epistola ad Galat.) non sit ex fide, sed solum præcipiat, quæ agenda sunt, aut omittenda prohibeat. Vnde merito dictum est ab Apostolo, quòd ex operibus legis homo non iustificabitur: cum tamen lex existens vt pædagogus, id adiumenti attulerit humano generi, quòd prohibendo, ne homo concupisceret, ipsum in notitiam sui perditi status perduxerit, occasionemque ei præbuerit, vt non valens suis viribus exequi legis mandatum de concupiscentia, sese conuerteret ad Dei misericordiam; qui ab ęterno statuerat, morti proprium filium tradendo, eripere a condemnatione peccati omnes illos, qui in eum credidissent, detestantes vitam veterem, & nonam per baptismum suscipientes; quem etiam lex ipsa plurimis prophetarum testimonijs venturum mundi Redemptorem denunciauerat. Sententia autem illa alia Apostoli, quòd *factores legis iustificabuntur*; longe est diuersa ab hac, quòd ex operibus legis homo non iustificabitur. Nam quum factores legis nominantur, eiusmodi supponuntur homines, qui Deum, ac proximum ad legis normā diligant, ab omnibusque malis consequenter abstineant, ac vetita non concupiscant, sicuti antea explicatum est: Quę cum præstari nequeant, nisi ab ijs, qui in Dei gratiam sint recepti, neque gratia Dei absque remissione peccatorum obtineatur, quam largitur Christus credentibus in eum. Idcirco hi (vt prius iustificati per fidem susceptam, vt decet a peccatis) factores legis existentes, vti qui ad eius normam & in actibus, & in desiderijs se bene gerant, apud Deum magis etiam iustificabuntur.

Augustinus autem in expositione epist. ad Gal. hunc locum perpendens, *ex operibus legis non iustificabitur omnis caro*; ita interpretatur, quòd *ex operibus legis, dum suis viribus quisque tribuat, non gratiæ miserantis Dei, non iustificabitur omnis caro, idest, omnis homo, seu omnis carnaliter sentiens*. Communisque est interpretatio, vt illud, *omnis caro*, pro eo quod est, nullus homo, intelligatur, sicuti etiam in epist. ad Corinth. *Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius*. Atqui, si per opera legis, ceremonialia intelligerentur, prout explicauit Theodoretus; forte etiam ita interpretari possumus; dicendo, quod per ceremonialia emūdari nō poterat caro, tota caro hominis a macula peccati originalis, licet a lepra, vel a fluxione sanguinis, vel ab alijs quibusdam inquinamentis per sacrificia, aut lauacra emūdaretur. Cui interpretationi consona videntur dicta illa ad Hebræos. *Quæ parabola est temporis instantis, iuxta quam, munera, & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iustitijs carnis, vsque ad tempus correctionis impositis*. Et in eadem epistola paulo post. *Si sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat, ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruiendum Deo viuenti?* In hanc quoque sententiam tendere videntur, quæ Paulus in Antiochiæ Sinagoga differebat, dum dixit, *Notum igitur sit vobis*

viri

Marginalia: Hebr. 9. — Chrysosto. in c. 5. Matt. hom. 5. — Roman. 8. — Roman. 8. — Galat. 3. — August. in epist ad Galat. — 1. Cor. 1. — Theodor. — Hebr. 9. — Hebr. 9. — Act. 13.

viri fratres, quia per hunc nobis remissio peccatorum annunciatur; & ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysi iustificari. Hinc concludendum, ex lege (si seorsum a Christo mediatore, & Redemptore nostro, qui tamen legis est finis, vt dicitur infra accipiatur) & nisi Dei speciale auxilium pro lege adimplēda accedat, & ad Christi merita fide recurratur, neminem prorsus per se iustificari, vt in hoc vere superior Apostoli sententia concludatur.

F *Per legem enim cognitio peccati.* Ratio, ob quā ex operibus legis homo non iustificetur, hęc affertur ab Apostolo: nempe, quoniam per legem est cognitio peccati; & subiungenda hęc particula, *tantum:* adeo ꝙ per legem nō obtinetur absolutio a peccato, sed solum cognitio peccati. Quin (vt in-
Roman. 4. quit Apostolus infra.) *Lex iram Dei operatur;* vt quę ex suis mandatis occasionem prębeat pręuaricationis, quæ sine lege nō existeret: Ac rursus infra docet, impossibile fuisse legi peccatum soluere, quod
Roman. 8. Christus moriendo in carne sua persoluit. Vnde
Ambr. c. 9. & Ambrosius ad hęc verba, *per legem enim cognitio peccati;* subiungit hæc alia; *per fidem autem absolu-*
August. de gra. & lib. arb. c. 10. *tio persoluit*, & ita non per legem. Augustinus autē in lib. de gratia, & libero arbitrio explicans hunc locum. *Cognitio peccati,* inquit, *habetur per legem, at non consummatio; quinimmo, quando homo cognoscit peccatum, si non adiuuet gratia, vt caueatur, sine dubio lex irā operatur.* Ex quo dicto Augustini clare patet, iure inductum fuisse ab Apostolo priorē sententiam, *quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro:* & quare ita? quoniam per legem cognitio peccati, at non consummatio habetur per legem: immo
Aug. in lib. Enchyrid. cap. 117. (vt inquit idem in lib. Enchyrid.) *Cum lex possit iubere, at non iuuare, vt obseruetur quod præcipit; ita prævaricatorem reddit hominem, qui sciens per legem, quod nam peccatum vitandum foret, illud tamen committit; vnde ex ignorantia excusari non potest.* Peccatum autem cognitum per legem, videtur accipi loco citato ab Augustino, pro concupiscentia, iuxta
Roman. 7. illud: *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret; Non cōcupisces.* Vbi Augustinus supponit quattuor veluti gradus, seu status hominum. Primus est, cū in altissimis ignorantiæ tenebris nulla resistente ratione secundum carnem viuitur. Secundus est post legem, per quam cognitio est facta peccati; iuxta quam quicunque viuere velit, vincitur; si non dum diuinus adiuuat spiritus; & ita sciens peccat, & subditus fit peccato. Tertius est gradus, cum homo adiutus per gratiam Dei, adimplere se posse credit, quæ Deus mandat, & spiritu Dei agitur, quo [illegible] cōcupiscit aduersus carnem: adeo quòd & si adhuc sit, quod homini repugnet ex homine, non dum tota infirmitate sanata, iuste tamen viuit, in quātum non cedit malæ concupiscentiæ, vincente apud ipsum delectatione iustitię, in quo pio genere viuendi, si vsq; ad exitum vitæ perseueret homo, postremus tunc gradus superueniet, ipsa pax; quę post hanc vitā, in requie spiritus, deinde in resurrectione etiam carnis implebitur. Harumq; differentiarum, inquit Augustinus, prima est ante legem; secunda sub lege; tertia sub gratia, quarta in pace plena, atque perfecta.

Orig. lib 3. c 3 ad Ro. Verum Origenes (vt dictū est supra) supponens peccatum etiam ante legem fuisse agnitum, vt patet de Cain, qui dixit maius esse peccatum suum, quàm vt veniam mereri posset; & de Lamech, & de multis alijs. Hinc ipse intellexit, ꝙ per legem, nempe naturalem (cū homo ad ętatem peruenerit discernendi bonum a malo) cognitio habeatur tunc de peccato. Verum ipse postea multum laborat in expositione illius sententiæ: *quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Intelligit enim de ijs, qui sub lege carnis sunt, & faciunt cōcupiscentias carnis; & ita inconstans eius expositio apparet; tum, quoniam non amplius sumit legem pro lege discernendi bonum a malo, qua qui bene viuit, secundum ipsum, bene agit, & potest iustificari; sed accipit legem pro lege peccati; tum etiam, quoniam paulo post accipit legem pro lege Moysi, in expositione illorum verborum: *nunc autem seorsum a lege, iustitia Dei manifestata est, testificata a lege, & Prophetis;* vt dicitur postea. Idcirco communis est interpretatio, ꝙ ante legem cognitio quidem haberetur de peccatis: nam id inficiari nemo potest. Verumtamen per legem cognitum fuisse peccatum ad hunc sensum, quatenus, post legem latam, exactior, atq; distinctior cognitio est habita de peccatis, ex præceptis distincte positis in lege circa transgressiones. Vnde inquit
Theodor. Theodoretus: *Lex perfectiorem peccati cognitionem hominibus indidit, & vt ipsum vehementius accusaret, effecit.* Et de hoc minime est dubitandum.

Verum, si diceretur, quòd per legem habita est eius peccati cognitio, qđ ante legem erat incognitū hominibus, saltem in genere; hunc in modū Apostoli sententia planior redderetur, & vera absq; vlla limitatione appareret. Hoc autem peccatum, quod ante legem datā populo Hebræorum mundo fuisse incognitum dici potest, & maxime post diluuium, erit peccatum originale ex pręuaricatione primi parentis in vniuersum genus humanum propagatum: nec non, quòd ex solo actu vetita concupiscendi, absque malorum perpetratione, peccatum committatur, hominem trahens in condemnationem. Nā & si hæc non latuerunt Noe, Abraham, & similes: attamen non inficiandū, hæc incognita fuisse mundo, idest, hominibus secūdum naturam tantum ratione vtentibus: cum præsertim vniuersalis opinio apud Gentes inualuisset de mundi ęternitate; vnde neque primum hominem dari existimarent; & ex consuetudine peccandi humanum genus ita esset obcœcatum, vt pro peccato non statueret, si quis vetita concupisceret, dummodo opere nō compleret; nulla præsertim existente lege ex humanis, quę pœnas simpliciter statueret aduersus praua cōcupiscētes; ac simul fomes, prauam subministrans concupiscentiam, ita nobis connatus videatur, ac si ex propria, & naturali hominis constitutione humano generi insertus esset; qui tamen ex delicto primi parentis in ipsum, & in eius posteros in pœnā peccati transmissus est, vitians, & a suo naturali statu humanam subuertens naturā, relictus autē regeneratis in Christo ad agonem, ad maiorē apud Deū gloriam promerendā. Quamquam illud etiam non est negādum, ex ætnicis quoq; Philosophis nō defuisse, qui

malum duxerint, vexari, & agitari animũ prauis cupiditatibus, ne dũ propriũ illis prębere cõsensum. Verumtamen post legem datam per manum Moysi a Deo, hæc clare omnibus innotuerunt. Siquidẽ ex lib. Gen. quẽ Moyses diuino spiritu afflatus conscripsit, aperte detectum est peccatum primi parentis, quod totũ genus humanum in condemnationẽ traxerat. Et ex decalogo, in quo cõtinetur etiã pręceptũ de non cõcupiscendo vetita, patefactum est, ex sola concupiscentia hominẽ peccato notari apud Deum; & nisi resipiscat, in ęternã trahi condemnationem. Ex ijs igitur apparet, per legem, peccati cognitionẽ subsequutam esse, vt ait hoc loco Apostolus, qui etiã

Roman. 7. in hanc conformem sententiam infra ita habet. *Sed peccatum non cognoui, nisi per legem, nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret; Non concupisces.* Et quamquam hæc lex, ex præcepto non concupiscẽdi, magis illaquearit hominem ad peccandum, si contra hoc præceptũ iret (quod etiam proprijs viribus obseruare non poterat) attamen lex maxime salutaris fuit. Nã, cum damnatum esset genus humanum propter peccatum primi parẽtis, neq; ex sese liberari ab hac condemnatione posset; per legem prohibentem ne concupisceret, factum est, vt hinc induceretur ad implorandum Dei auxilium, ad eiusq; misericordiam confugeret; per quam a contracto malo liberaretur, ac eo sancto Spiritu roboraretur, quo legis præceptum adimpleret.

G *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata*

Orig. lib. 3. c. 3. ad Roman. *est, &c.* Origenes conspiciens ex ijs verbis, superuenientem sibi difficultatem aduersus suam expositionem, in qua dixerat, cognitionem peccati haberi per legem naturalem, & non per legem Mosaicam, non potens effugere, quin lex Moysi intelligatur in his verbis; *testificata a lege, & Prophetis*; ipse igitur quasi obtegens difficultatẽ, qua præmebatur; primo quidem ait, vrgeri etiã illos, qui supponunt, per legem Moysi cognitionem haberi de peccato; quando rei veritas secus se habet, cum etiam ante legem peccatũ cognosceretur; insetens hinc ad defensionem suæ opinionis; nil mirum esse, si & ipse vrgeatur ex dictis verbis, cum etiam alij in expositione præcedenti vrgeantur ob illud, quod modo dictum est. Deinde vero hanc profert expositionẽ, ꝙ sine lege naturali manifestata est iustitia Dei; nẽpe, ꝙ diligendi sint inimici, ꝙ sinistra nesciat quid faciat dextera tua, & alia huiusmodi, ad quæ lex naturalis nõ pertingebat. Quæ & ęnigmatice, inquit, fuerunt manifestata a Prophetis, & a lege Moysi, non secundum litteram, sed spiritualiter accepta; quæ, vt talis, manifestauit iustitiam Dei, filium Dei, ipsum Christum Iesum, qui est ipsa iustitia: ad quod etiam pertingere non poterat lex naturalis; sed ad hæc solum, ꝙ Deus sit, & quòd ęquitas sit seruãda secundum rationem. Et hæc in summa sunt, quæ Origenes affert pluribus verbis pro interpretatione huius loci. Aduersus quam, ex ipsius quoq; verbis, illud manet firmum, legem, de qua hic est sermo, per quam sit testificata iustitia Dei, esse legem Mosaicam, licet secundũ spiritum intelligi debere ipse fatetur. At difficultas, qua Origenes supponit reliquos vrgeri expositores, qui velint per legem Moysi haberi cognitionem peccati, iam per nos sublata est; si illud admittatur, quod antea statuimus; per legem propalatum esse peccatum cõcupiscendi mala circa actualem malorũ perpetrationem, quod prius erat incognitũ mũdo. Quare (reiecta Orig. expositione) perpẽdendũ, quomodo seorsum a lege nunc manifestata sit iustitia Dei, quæ tamen fuerit testificata a lege, & Prophetis. Quod igitur attinet ad ipsam particulã, *nunc*, id est, ad tẽpus, quo sit manifestata iustitia Dei, illud proculdubio accipiendũ est post Christi aduentũ, mortẽ, atq; resurrectionem, postquam per Apostolos a Christo designatos, dum viueret; & per Paulũ ad munus hoc euangelizandi assumptum post Christi resurrectionẽ, redẽptio facta per Christũ est publicata per vniuersum mundũ. Quæ autem sit hæc iustitia. Aug. in lib. de spir. & litt. intelligit iusti- Aug. in lib. de spi. & lit. cap. 11.

tiam, *qua Deus induit hominem, non qua ipse iustus est, vti etiam subiungitur: per fidem Iesu Christi, non qua ipse credit, sed qua credit homo, vt vtrumq; sit nostrũ; sed ideo dicatur Dei, & Christi: quoniam eius largitate nobis donatur.* Quòd autẽ iustitia sine lege sit manifestata, cũ esset etiã testificata a lege, ita explicat, *quòd iustitia prædicta, est sine lege, qm̃ Deus per spiritũ gratiæ eã confert credenti sine adiutorio legis; quandoquidem per legẽ ostenditur infirmitas, vt ad Dei misericordiam homo per fidẽ cõfugiens sanaretur.* Eãdem autẽ iustitiã testificatã a lege, & Prophetis sic interpretatur, *a lege quidẽ, qm̃ iubẽdo, & minãdo, et neminẽ iustificãdo, satis indicat dono Dei iustificari hominẽ ꝑ adiutoriũ spiritus. A Prophetis autẽ, qm̃ quod ipsi ꝓdixerũt, Christi aduẽtus impleuit.* Vt autẽ hæc clariora reddant, reuocãda sunt nobis ad memoriã, quæ habẽtur in 1. cap. huius epist. ꝙ *iustitia Dei reuelatur in ipso ex fide in fidem:* quæ hic & clarius sunt repetita, dũ dicitur, ꝙ *iustitia Dei est manifestata;* illa iustitia Dei, *quę est per fidẽ Iesu Christi*, in quẽ oportet credere ad cõsummationẽ nostrę salutis, supposita semper illa præcedẽte fide, qua credimus Deũ esse, & ꝙ requirẽtibus se est remunerator; vt ita ꝑ Christũ mediatorẽ iusti apud Deũ deueniamus, in eius sanguine regenerati ꝑ baptismũ. Iustitia autẽ, quã dicit Apost. nunc esse ma- Hebr. 11.

nifestatã, illa intelligit, qua homo iustus redditur, eã cõsequens a Deo, q iustificat credentem in ipsum, & eius pręceptis obtẽperãtẽ. Verũ in Christo (vt dictũ est etiã in 1. cap.) manifestat Dei iustitia; tũ qm̃ per eius sanguinem (vt hic dicitur) est facta redemptio, ac consequenter omniũ credentium iustificatio obtenta est ẽm iustitiã, quæ placita est apud Deũ; tum etiã, qm̃ hinc ostenditur iustitia Dei, qua ipse iustus est, vt qui nõ nisi per mortẽ filij sui placari iuste ita voluerit de hominum offensis. Qui etiã, formiter ad diuinam iustitiã suam, Christo, ob eius mortem innocentissimam, largitus est, vt per ipsum liberarentur a gehẽna ex genere humano illi omnes, qui, seruata lege fidei, ad eius confugerent auxiliũ. Verum Christi etiam propria iustitia hinc manifestatur, qm̃ scilicet vt innocens, atq; iustus, nõ vt peccator occisus est. Alioquin propitiatio non fuisset pro peccatis nostris; neque Dei gratiam nobis conciliasset: quam innocens, mortem obeundo, iusto Dei iudicio est consequutus. Triplex siquidẽ iustitia paucis verbis hoc loco est explicata; tũ ea, qua homo iustus

redditur,

redditur, dum dictum est; *iustitia Dei manifestata est, testificata a lege, & prophetis, Iustitia Dei per fidem Iesu Christi;* quam iustitiam per fidem consequitur, qui credit in Christum iuxta eius legẽ Euangelicam: tum illa, qua Christus iustus ostenditur, dum dictum est: *per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ:* tum Dei iustitia, dum dicitur: *in sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ suæ, in hoc tempore, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi:* Alioquin de Dei iustitia, absque vlla congruentia sermonis, iterata mentio eisdem pene lineis facta esset. At quomodo (dicet aliquis) sine lege manifestata est iustitia Dei, si Christus (vt dicitur in epist. ad Gal. factus est sub lege, vt eos, qui erant sub lege redimeret. Augustinus iuxta dicta antea respõdet, quòd sine adiutorio legis credẽti collata est iustitia per spiritum gratiæ Dei, & ita sine lege. Possumus etiam dicere, quòd sine lege, idest, absq; inclusione obseruationum legalium, manifestata est iustitia; vti illa, quæ confertur etiam non existentibus sub lege, credentibus autem in Iesum Christum. Nam, vt dicitur paulo post, Deus non est solum Iudæorum Deus, verum etiam Gentiũ; quibus, citra obseruationem legis, iustitia confertur, vti & obseruatoribus legis, vt dicitur in fine huius capitis, *quòd vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.* Vt hinc habeatur omnes iustificari per fidem Iesu Christi; siue sint ij, qui sub lege versarentur; siue illi, qui sine hac lege viuerent: neque requiri legis obseruationem pro homine iustificando: Alioquin, qui sunt extra legem, non iustificarentur, quod falsum est. Quòd autem hæc iustitia, quæ est secundum Deum, sit testificata a lege, & a prophetis, intelligendo per *legem*, vniuersam Moysi scripturam; & per *prophetas*, eos, qui de futura hac iustitia vaticinati sunt: primo ex Moyse id patet, dum dixit: *in nouissimis diebus circuncidet dominus cor tuum.* Ieremias autem idem testatus est inquiens: *propitius ero iniquitatibus eorum, & peccata eorum iam non memorabor.* Esaias quoq; dum dixit: *ipse iniquitates nostras portabit, & peccata nostra ipse tollet.* Et Ezechiel: *effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris.*

Gal. 4. | Aug. in lib. de spi. & lit. c. 11. | Roman. 3. | Deuter 30. | Ierem. 18. | Esa. 53. | Ezech. 36.

Dubitabit autem aliquis, quomodo verum est, q; nũc sit manifestata iustitia Dei, cum Abel, & Enoc, & Noe, & Moyses, & Iob, & Abraham, & alij multi iusti nominentur in scripturis sanctis, anteq̃ Christi consummatio peracta esset. Pro hac igitur difficultate supponendum est, Deum ab æterno in arcanis cõsilij sui statuisse, per mortem filij sui redimere genus humanum, & iustitiam, ac salutem illis cõferre, qui in ipsum vere, & ex corde credidissent; & quoniam futura apud Deũ sunt præsentia (sicuti Susanna exclamans apud Danielem pronunciauit dicẽs, *Deus qui nosti omnia ante quàm fiant*) hinc, & si executor huius iustitiæ Christus nõ dum aduenisset; attamen Deus fidem credentiũ in Christũ venturum, & mentẽ ipsorũ bonã conspiciens, ac simul Christi futurã passionem in prospectu habens, eos in iustorum numero recepit, ac saluos fore statuit; sed tamen iustitia hæc, redemptioq; generis humani velata, atque occulta penes diabolum, & mundũ manebat, occlusa vel in sacrificijs, vel in circuncisione, vel in alijs fidei signis; donec Christus venit in mũdum, & per passionem suam dependit pro nobis, diluens peccata nostra in carne sua; consummataq; passione, descendens ad inferos, eos, qui ibi detinebantur sub spe salutis, vti iam iustos coram Deo ex protestatione fidei in Christum existẽtes, liberauit; ex quo, iustitia per Christum comparata, omnibus sanctis patribus clarissime innotuit, quam etiam re ipsa sunt experti, quando ipsorum spiritus vna cum Christo ingressi sunt ianuam cœli, quæ prius vniuerso generi humano clausa tenebatur.

Dan. 13.

H *In omnes, & super omnes, qui credunt in eum.* Varias hæc verba receperunt interpretationes. Nam secundum Oecumenium, *in omnes*, idest, in Iudæos manifestata est iustitia, ad quos primum salus peruenit, *& super omnes*, id est Gentiles, qui a Iudæis acceperunt. Quidam alij sic interpretantur: *in omnes*, quoniam Deus vult omnes saluos fieri; Et *super omnes*, in quibus effectus iustitiæ cadit. Alij, *in omnes*, id est, in credentes, & *super omnes*, quoniam iustitia Dei excedit facultatem, atque meritũ nostra. Forte dici posset, sermonem Apostoli esse amplificatum, tanquam ita dicere voluerit. Iustitiam, quæ est per fidem Iesu Christi, diffundi in omnes, qui credunt in eum; ita tamen, vt nõ solum pro his sufficiat, verum etiã pro omnibus alijs, pro quibus & parata, & sufficiens est, si credant in eum. Quod etiam concors est sententiæ illi B. Ioannis, cum dixit; *ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed pro totius mundi.*

Oecum. | 1. Tim. 2. | 1. Ioan. 2.

I *Iustificati gratis per gratiam ipsius.* Hinc apparet quòd generalis est hæc sententia, quòd nemo ex impio iustificatur ex proprijs meritis, sed ex Dei gratuita gratia, accedente tamen (vt sæpe dictũ est) hominis propria voluntate ad Deum (vt decet) se conuertentis, & Dei præuenientẽm gratiam vltronee suscipientis cum detestatione peccatorum.

K *Per redemptionem, quæ in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius:* ijs verbis explicatur modus redemptionis humanæ. Nam Deus sibi ita complacuit, vt Iesus Christus, filius suus, mortem subiens pro nobis, suo sanguine mediator esset ad nos recõciliandos Deo; illos omnes, qui, peccata detestantes crederent in eum, fideique ordinem præceptis Euangelicis congruum obseruare studerent.

L *Ad ostensionem iustitiæ suæ.* Si hęc ad Dei iustitiã referantur, bis de eadem (vt dictum est antea) inculcatis verbis mẽtio fieret; Idcirco ad Christi iustitiã referenda videntur; vt hinc inferre velit Apostolus, q; Christi mors nõ ad eius opprobriũ, (prout peruersi Iudęi de illo disseminabãt, q; esset malefactor) sed ad ostensionem cessit iustitię suę; cum hinc innotuerit, ipsum, vt innocentissimum agnum, ad mortem ductum fuisse, & iustum pro iniustis obijsse. Vnde pro innocentia, & iustitia sua, promeruit sibi generis humani redemptionem, & vt eius nomen super omne nomen exaltaretur.

Ioan. 18. | Philipp. 2.

M *Propter remiſſionem pręcedentium peccatorum.* Id conſonum cum eo, quod habetur in Epiſt. ad

Hebr. 9.

Hebr. *in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento;* vt hinc innuatur, neque peccatum originale, neque alia peccata potuiſſe per legem deleri; ſed tantummodo per Chriſtum ſublata fuiſſe, per eius ſanguinis effuſionem: propter quem tollũtur quæcunque peccata ante legem, ſub lege, & poſt Chriſti aduentum ab hominibus, quos legitime pœniteat, ſunt perpetrata, aut perpetranda erunt. Verum & illud adnotari poteſt, iccirco dici, *propter remiſſionem præcedentium peccatorum,* ad denotandum, quòd Chriſti hoſtia ſemel oblata, ſemel etiam ſatisfecit pro quoque homine, in ſuſceptione baptiſmatis, in quo abſoluta fit remiſſio peccatorum, quibus antea quiuis obſtrictus tenebatur. Quòd ſi poſt baptiſmum homo labatur, iam non

Hebr. 10.

amplius (vt dicitur) in epiſt. ad Hebr. relinquitur hoſtia, vt iterum per baptiſmum regeneretur: cum id ſemel homini fas ſit, prout etiam ſemel Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Non tollitur autem ſecundæ tabulæ via per pœnitentiam, qua reconciliantur peccatores ad Deum.

N *In ſuſtentationem Dei:* Chriſtus hoſtia mittenda a Deo pro peccatis noſtris, extitit tanquam machina ſuſtinens, ne Deus perderet totum genus humanum, quod proſtratum iacebat, gratia Dei expoliatum ob præuaricationem primi parentis; vt, cum Chriſtus morte ſua ſatisfacturus eſſet iuſtitiæ diuinæ pro reatu noſtro, hinc Deus ſe continuit a noſtra perditione, ſaluans, ob Chriſti mediatoris noſtri merita, omnes illos, qui vt decet, diuinæ prouidentiæ, eiusque immenſæ miſericordiæ ſe ſubieciſſent: neminem autem, ante Chriſti cõſummatam paſſionem, ad ſalutis portum perducens: quando, & qui occluſi in carcere ſub ſpe ſalutis detinebãtur, inde non fuerunt erepti, niſi poſtquam Chriſtus, perfuncta ſua legatione, impleta pro peccatis no-

Act. 2.

ſtris ſua morte apud Deum patrem ſolutione, & ita ſolutis inferni doloribus, eos in libertatem, & ad diuinam beatitudinem perfruendam vendicauit.

O *Ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ:* prius fecit mentionem Apoſtolus de oſtenſione iuſtitiæ Chriſti ſecundum allatam expoſitionem: Nunc tangit oſtenſionem iuſtitiæ Dei, qui miſit filium ſuum propitiatorem ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ, quæ mundo propalaretur, atque magnificaretur; tum, quoniam ſit ipſe iuſtus, fons, & origo omnis iuſtitiæ, vindicans ſcelera, ob quæ proprio quoque filio non pepercit; tum quoniam ſit ipſe, qui iuſtificat eum, qui eſt ex fide Ieſu Chriſti.

P *Excluſa eſt gloriatio;* illa ſcilicet, qua Iudæi ſe iactabant; quæ dicitur excluſa, & vana oſtenſa; quoniam iam ante palam factum eſt, quòd ex operibus legis homo non iuſtificatur. Sed vnde vana redditur gloriatio Iudæorũ quoad iuſtificationem implendam? certe non ex lege factorum per ceremonialia, aut per alia opera ſeiuncta a fide (ſiquidem, *non ex operibus iuſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit,* vti

Tit. 2.

dicitur in epiſt. ad Tit.) ſed per legem fidei; cum iam ſtatuerimus, Chriſtum conſtitutum eſſe propitiatorem noſtrum, per fidem in ſanguine ipſius collocatam. Adnotat Chryſoſtomus, idcirco legem fidei appellari ab Apoſtolo, vt nouitatem ſermonis leniret, & auribus Iudæorum ſatisfaceret, vt qui appellatione legis admodum oblectarentur. Verum, & lex fidei, hac ratione lex appellari videtur: quoniam, qui in Dei gratiam per Chriſtum reconciliari cupit, hac obſtringitur lege, vt ipſum pœniteat de peccatis ſuis, & ea credat ex Chriſti meritis ſibi cõdonari, ad cuius auxilium toto corde ſe conuertat, & ſacrum baptiſma ſuſcipiat. Vnde princeps Apoſtolorum, ijs, qui ex eius prædicatione compuncti ipſum interrogarunt, quid pro ipſorum ſalute agerent, hæc ex Chriſti lege illis præcepit: *pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum veſtrorum, & accipietis donum Spiritus ſancti.* Necnon Philippus Eunuco illi Candacis Reginæ Aetiopum, quærenti ab eo, cum ad aquam ſimul perueniſſent, quid nam prohiberet ipſum baptizari, reſpondit. *Si credis ex toto corde, licet:* ita legem fidei ei perſcribens. Legem autem factorum, legem Moſaicam Apoſtolus appellauit; alludẽs ad innumerabilia propemodum illa præcepta, quæ ad obſeruationem carnalium cęremoniarum attinebant; & ad opera, quæ Iudæi proprijs ex viribus ſe præſtare poſſe gloriabantur. Dubitat autem Auguſtinus in lib. de ſpiritu, & littera, quomodo non ſit etiam par ratio in lege Euangelica, vt & ipſa lex factorum dici debeat? cum & in ipſa adſit cognitio peccati, non concupiſces. Cui dubitationi ita reſpondet, *quòd illud operum, quod lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat: illa dicit, non concupiſces; hæc ſic; quòd nemo continens, niſi det dono dominus.* Verum quod dicitur; quòd gloriatio Iudęorum per legem factorum euaneſcit, vt per ipſam iuſtificatio non obtineatur; huc tendit, quoniam Iudæi ſibi aſſumerent, ex proprijs viribus, atque operibus, ſeorſum a Dai gratia, ſine fide, atq; ſpiritu poſſe iuſtificari per circuncisionem carnalẽ, & per alia cęremonialia, quod falſiſſimum eſt. At in lege fidei, quòd peccator iuſtificetur, hoc totum ad Dei gratiam pet merita Ieſu Chriſti habet referre, nec quidquam ſibi aſſumere; ſed vna cum pœnitentia peccatorũ, per fidem Ieſu Chriſti profiteri ſuſcipere ſe per baptiſmum a Dei benignitate iuſtificationem: & opera deinde, quæ homo iam factus iuſtus operatur, iuxta Dei gratiam impleta, & Chriſti meritis innixa (in quẽ omnis ſpes eſt ponenda) ipſum in dies iuſtiorem, & Deo gratiorem reddunt; ita quidem, vt numquam iuſti hominis opera, abſque fide, & gratia Dei, quidquam valere poſſint. Quemadmodum etiam (ſicuti iam dictum eſt) ex operibus legis, ſeorſum a fide, & gratia Dei, non poteſt impius iuſtificari.

Chryſoſt. Hom. 7. ad Rom.

Act. 2.

Act. 8.

Aug. in lib. de ſpi. & lit. cap. 13.

Q *Arbitramur enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus legis.* Ambroſius interpretatur illud, *arbitramur,* pro certo habemus, Græce λογιζόμεθα. Oecumenius ſic: *dicimus itaque:* Alij *concludimus igitur, vt finis ſermoni præhabito ponatur,* ſicuti explicat Theophylactus. Et videtur illatio neceſſaria. Siquidem antea ſtatutum eſt, hominem ex operibus legis non iuſtificari: ex quo ſequitur,

Ambr. c. 10.

Occum.

Theophyl.

quiritur, quòd fide, sine operibus legis homo iustificetur. Cum autem interpres legat: *arbitramur enim &c.* videtur constituere rationem prius dicti, quòd exclusa sit gloriatio Iudæorum, non per legem factorum, sed per legem fidei, & quare hoc? quoniam arbitramur hominē iustificari per fidem sine operibus legis. In quo si attendatur, vndenam pendeat iustificatio hominis impij, (quæ certe ex operibus legis non prouenit, sed ex misericordia Dei condonantis peccata ob Christi mortem credentibus in eum) non conueniret opinabiliter ita loqui; videlicet, quòd arbitramur hominē fide, sine operibus legis iustificari; cum illud sit certissimum, ex operibus legis iustificationem ab impio obtineri non posse. Si autem considerentur hæc duo genera hominum; alterum Iudæorum, quibus lex data fuit: alterum Gentilium, qui seorsum a lege viuebant; & quòd & ij possunt iustificari, & pariter illi alij, vtique potuit Apostolus ita opinabiliter loqui; quòd arbitratur hominem sine operibus legis iustificari per fidem; quoniam contingere id potest, vt ex vtroque genere aliqui salui fiant: sicuti contigit de latrone: sicut contingit, & de omnibus

Philipp. 1. gentibus, quæ saluę fiant: iuxta illud ad Philipp. *in quo & nos sorte vocati sumus*: adeo quòd pro euentu futuræ salutis, ab isto, vel illo homine consequendæ, sermo potest esse opinatiuus, & ita reddetur ratio, cur exclusa sit gloriatio Iudæorum; non per legem factorum, sed per legem fidei. Siquidem arbitramur (inquit Apostolus) contingere, vt etiam iustificentur de ijs, qui extra legem Moysi viuunt, qui sane fide, seorsum ab operibus legis, iustificātur: & hunc in modum interpretis lectio optime conseruatur. Non autem est simpliciter opinatiuum, quòd iustificatio impij fiat seorsum ab operibus legis per fidem: id enim certissimum est, ita quidem, vt solum in virtute fidei Iesu Christi, quæ requirit detestationem peccatorum, & voluntatis ad Deum conuersionem, & post publicatum Euangelium, baptismi susceptionem, iustificatio impij contingat, & compleatur vel in Iudæis, vel in gentibus quibuscunque. Sed Iudæi, vt circuncisi, & vt seruantes legis præcepta, præsertim cęremonialia, iustificabantur vna cum operibus legis: verumtamen non per opera, sed per fidem: Gentiles autem segregati ab operibus legis, & ita sine circuncisione existentes, iustificantur pariter ob fidem Christi: per quam (nempe per Christi merita, per quæ speramus nobis pœnitentibus dimitti peccata) omnibus impromiscue salus contingit. Et ideo subiungit Apostolus: *Num Deus solum est Iudæorum Deus? non ne idem & gentium? vtique & gentium; cum idem Deus sit, qui iustificat circumcisionem ex fide, præputium vero per fidem*; innuens ex hoc dicto, *circumcisionem ex fide*, Iudæos; qui circuncisi existentes cum operibus, & obseruatione legis iustificantur; sed non nisi ex virtute fidei. Per illud vero: *& præputium per fidem*, significantur Gentiles, qui sine circuncisione, & absque legis Mosaicæ obseruatione, ex sola fide operibus legis non coniuncta, non tamen sine lege Euangelica iustificantur; vt propterea non sine graui circunspectione varia hac locutione Apostolus sit vsus dicens: *qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem*; primam phrasin, nempe, *ex fide*, applicans Iudæis: secundam vero, *per fidem*, Gentibus apponens. Quamquam Augustinus in lib. de spir. & litt. dicat, ita lo- Aug. lib. de sp. & lit. c. 29.
cutum esse Apostolum pro varianda locutione, non ad differentiam vllam insinuandam; quæ sane nulla est quo ad rationem iustificationis, quæ non nisi ex fide Iesu Christi locum habet. Verum ad differentiam innuendam subiectorum diuersorum; vti sunt Gentiles, & Iudæi, qui iustificantur, adductam esse hāc varietatem sermonis rationabiliter censeri potest, cum alij, ex his qui iustificantur, sint legis obseruatores, videlicet Iudæi; alij vero sine legis obseruatione, ipsi Gentiles: ex qua diuersitate resultat quoque locutionis diuersitas, vt explicatum est. Augustinus autem in lib. quæst. 88. in quæst. 76. & Aug. in lib. q. 88. q. 76. & in lib de gr. & lib arbi. c. 7 & in lib. de fid. & oper. c. 9.
in lib. de gratia, & libero arbitrio, & alibi refert, quosdam perperam intelligentes sententiam nunc expositam, asseruisse, quòd qui semel in Christum credidisset, per hanc legem esset saluus, etiam quòd flagitiose postea viueret. Cui hæresi opponit Epistolas Apostolicas, Petri, Ioannis, Iacobi, & Iudæ: a quibus omnibus asseritur, fidē sine operibus nihil prodesse. Et sane perspicuum est, locum prædictum Apostoli pertinere ad iustificationem hominis; qui obstrictus existens peccato, (prout ex peccato originali totus mundus obstrictus erat) ab hoc impietatis statu, non ex proprijs operibus, sed per solam Dei misericordiam, accedentibus Christi meritis, in quem credat, detestando peccata, & baptismum suscipiendo, iustificari potest: qui deinde per lauacrum regenerationis effectus iustus, in hac iustitia conseruari nequit absque obseruatione legis Euangelicæ. Qua in re concors est Pauli sententia cum Iacobo: qui dixit fidē sine operibus esse mortuam: Iac. 2.
vt omnino non sit censendus iustus, neque fidem habere viuam, qui Dei mandata non perficit.

R. *Legem ergo destruimus per fidem? absit; sed legem statuimus.* Theophylactus explicans hunc Theophyl.
locum, ait: *cum, quod legi erat propositum, vt hominem iustificaret, ipsa non posset perficere sine fide; sic igitur per fidem lex statuitur, ac stabilitur.* Theodoretus hunc in modum. *Quoniam multis* Theodor.
retro seculis lex, & prophetæ de fide prædixerunt, hinc suscipientes fidem, legem confirmamus. Posset etiam dici, legem stabiliri per fidem, tum, quoniam Ipsius veritas comprobatur; cum fides Christi, postquam aduenit, impleta ea ostendat, quæ lex prænunciauerat: tum etiam quoniam iustitia intenta a lege, quam lex implere non poterat, per fidem est consummata. Neque tamen lex sua defraudatur gloria; cum ex hac eadem fide innotescat, quòd lex iusta mandata proposuerit: & tanquam pedagogus hominem admonuerit de misero illo statu, in quem lapsus erat: vt hinc ad Dei misericordiam implorandam confugeret. nec non & Redemptorem nostrum Iesum Christum eadem sit vaticinata, per quem omnes, qui crederent in eum, salutem consequerentur.

Omnes causæ iustificationis paucis verbis ab Apostolo comprehensæ explicantur.



VM autem quattuor vulgata sint genera causarum ab omnibus recepta, videlicet efficiens, formalis, materialis, & finalis, quibus etiam meritoria, seu instrumentalis causa adiungi solet, & omnes assignantur circa opus iustificationis: Idcirco adnotandum est, has omnes in cap. præcedenti paucis ijs verbis esse comprehensas, dum ita effatus est Apostolus: *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ, propter præcedentium remissionem delictorum, in sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.* In primis enim Deus Opt. Max. qui omniũ bonorum est auctor, exprimitur vt efficiens causa iustificationis in illis verbis, dum dicitur: *Vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.* Christus autem vt mediator, & causa meritoria nostræ iustificationis ob mortem, quam passus est, ijs alijs verbis ab Apostolo explicatur, cum inquit: *per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit propitiatorem per fidem in sanguine ipsius.* Et in eo, quod dicitur, quòd Deus proposuit Christum *propitiatorem per fidem in sanguine ipsius*, simul insinuatur causa instrumentalis iustificationis, ipsum nempe sacramentum baptismi, fidei sacramentũ, per quod veteris in nouum hominem fit regeneratio. Siquidem Christi fides hoc exigit, & postulat, vt omnes, qui credunt in eum, baptizentur, ad hoc, vt iustificentur, & sanctificentur; sicuti & ex Christi sanguine virtus iustificandi, & sanctificandi in baptismum profluit, dum per fidem suscipitur. Causa autem formalis iustificationis illo verbo tangitur, cum dicitur, quòd *Deus est iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.* Nam, si Deus, qui iustus est, iustificat hominem, clare patet, quòd ipsum efficit iustum, atque ideo iustitia a Deo proueniens impressa in homine, erit causa formalis iustificationis, per quã homo efficitur iustus; quemadmodum in Concil.
Conc. Trid. sess. 6, c. 7. Trident. constitutum est, Sess. 6. cap. 7. vbi dicitur, quòd *iustificationis vnica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit.* Iustitia autem hæc ex eo pendet, quòd homini propter Christi merita remittuntur præcedentia delicta, vt non amplius ei adscribantur, vt qui delictis moriatur, detestans ea in baptismo, per quem, ablutus in sanguine Christi, regeneratur in nouum hominem, qui omnia illa bona possidet, quæ infra
Roman. 5. cap. 5. recensentur. Nam pacem cum Deo obtinet, & accessum habet ad thronum gratiæ eius, omniũ virtutum habitibus donatur, & Spiritu sancto imbuitur, & charitate Dei, vt hinc vere iustus effectus possit viuere Deo gratus, vti vestitus veste nuptiali, ad magnam Dei cœnam perfruendam. Charitas autẽ (qua Deum super omnia diligamus factorem, & Redemptorem nostrũ, & eius causa proximum vti nos ipsos, & quæ sunt ad sui nominis gloriam omnia procuremus, & nihil committamus, quod sibi non placeat) propria est censenda forma iustificationis. Materialis deinde causa iustificationis, seu qui debet iustificari, est homo impius, si remotior materialis causa attendantur; si autem magis propinqua, erit homo ille, qui, ex fide in Iesum Christum habita, totum se deuouet Deo: quã propinquiorem causam tetigit Apostolus in illis verbis: *Iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.* Ita tamen vt adultus ab impietate ad iustitiam nõ deducatur absque pœnitentia peccatorum, quæ detestetur, ad Deum se toto corde conuertens. Vnde illud in Act. Apostol. *Pœnitemini igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra.* Act. 3. Finalis denique causa iustificationis ab Apostolo est explicata, dum dixit: *Ad ostensionem iustitiæ suæ, vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.* Vt enim Deus notam faceret iustitiã suam, proposuit Christum filium suum propitiatorem pro peccatis hominum. Qua in re, dum Christus mortem subijt pro delictis humani generis, iustitiam Dei mundo manifestauit; vt hinc cognoscatur, quòd Deus est iustus; tum, quoniam scelerum iustus sit vindex, vt qui ob hæc, nec proprio pepercerit filio, sed ipsum tradi voluit pro redemptione mundi; tum quoniã, propter Christi merita, ex æquitate, & iustitia, quæ digna est Deo, Deus iustos facit illos omnes, qui sunt ex fide Iesu Christi; id est, qui in eius meritis confidunt, ipsiusque nomen inuocant pro gratia Dei consequenda. Ex hac igitur operatione, vti ex alijs quoque omnibus eius operibus, Dei gloria cõmendatur de ineffabili eius iustitia; vt ideo ad hunc finem (nempe & ad manifestationem gloriam Dei) homo in Christum credens, iustus efficiatur. Ad quam causam finalem ex parte Dei assignatam, duplex quoq; ex parte hominis iustificati causa finalis afferri potest, propter quam consequitur homo iustitiam coram Deo; videlicet, tum, vt Dei gratia roboratus, vitam agat innocẽtem, ac Deo gratam; tum etiam, vt sine macula, ac vere iustus inuentus in die Domini, ad vitam æternam perfruẽdam perducatur, quam nobis concedat omnipotens, & misericors Deus, qui est benedictus in secula. Amen.

PARAPHRASIS. Cap. IIII.



VID igitur dicemus Abraham patrem nostrum inuenisse secundum carnem? Nam si Abraham ex operibus legis seiunctis a spiritu, & a fide erga Deum, est iustificatus, habet quidem gloriã apud homines, sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? ita quidem. Credidit autem Deo Abraham, & id reputatum, & adscriptum est illi ad iustitiam: nempe, quatenus credidit Deo. Scimus autem, quòd ei, qui opus præstat, merces non imputatur, & confertur tanquam gratis data, sed vt debita: Non operanti autem, sed credenti in eum, qui iustificat impium (quod Deus facit, non absque tamen

tamen quadá humanæ mentis prauia dispositione) fides hæc, qua mens conuertitur ad Deum, computatur ad iustitiam : quam secundum propositū gratiæ Dei, consequitur qui credit in eum. Quemadmodum hanc in sententiam scripsit etiam Dauid disserens de beatitudine hominis, cui Deus accepto fert iustitiam seorsum ab operibus, dum inquit. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. Beatitudo hæc in circuncisionem ne tantum peruenit, an etiam in præputiū? Dicimus enim (secundum adductam scripturam). quòd Abrahæ computata est fides ad iustitiam, vt iustus efficeretur. Idcirco diligenter est perpendendum, quonam pacto computata est illi fides ad iustitiam : num existente Abraham circunciso? an adhuc præputiato? Atqui, non in circuncisione, sed tanta est illi gratia collocata in præputio; indeque signum accepit, ipsam circuncisionem in signaculum, atque ostensionem iustitiæ consequentis ad fidem, quam Deo præstitit Abraham adhuc existēs in præputio. Vt hinc esset pater omnium credentium, existentium in præputio, vt & ipsis computetur fides ad iustitiam, quam assequuntur: & sit pater etiam circuncisionis; non solum ijs, qui descendunt ex Abraham per circuncisionem carnis; sed etiam illis, qui sectantur iustitiam fidei, quam pater noster Abraham prętulit existens in præputio. Etenim non pensandum, ꝙ ex lege sit facta promissio Abrahæ, aut semini eius; futurum ipsum hæredem vniuersi; sed per iustitiam, quæ eius viuæ fidei est condonata. Nam si qui ex lege sunt, hæredes statuantur, adeo quòd ex lege pendeat hæreditas; inanis facta est fides, cui tantum a Deo tributum esse antea diximus: abolita est promissio. Lex enim est occasio, vt Dei ira concitetur aduersus homines; dum mandatorum, quæ sunt in lege, fiunt transgressores; vbi enim non est lex, neque adest pręuaricatio. Ideo statuendum est, quod ex fide promissio facta est Abrahæ, vt sit secundum gratiam: atque ita firma, stabilisque permaneat ipsa promissio vniuerso semini; non eorum tantum, qui ex Abraham sub lege data prodiere; verum etiam illorum, qui ex fide illa pendent, quam habuit Abraham, qui est pater omnium nostrum iuxta scripturam quæ ait: quia constitui te patrem multarum gentium coram Deo, cui credidisti; qui viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non sunt, ac si essent, illis gratiam suam, ac vitam largiens. Et hęc quidem tam pręclara dona a Deo concessa fuerunt Abrahæ; vt qui, pręter spem, ac pręter ordinem naturę, in spem crediderit rerum supra naturam; futurum se patrem multarum gentium, sicuti dictum est ei a Deo: Sic erit semen tuum, sicut stellæ cœli, & arena maris: qui quidem non infirmatus, aut hęsitans, & vacillans in fide, non considerauit, neque perpendit corpus suum iam emortuum, cum iam fere centum esset annosum, aut quòd emortua esset vulua Sarę vxoris suę iam non vltra aptę proli: sed omnino in promissione Dei non hęsitauit diffidentia; sed confirmatus, & roboratus est in fide, dans gloriam Deo, & plenissime sciens, quia quęcunque promisit sibi Deus, potens est & præstare: atque ideo hęc Abrahę fides, ęstimata, & adscripta est illi ad iustitiam. Non autem scriptum est hoc propter Abraham solū, vt sciremus, quòd ipsi fuit computata fides ad iustitiam, qua esset iustus apud Deum; verum etiam propter nos, vt hinc instruamur, ac certi reddamur, quòd nobis pariter computabitur fides ad iustitiam, ita vt iusti vere efficiamur, credentibus nobis in illum verum Deum, qui suscitauit a mortuis Dominū nostrum Iesum Christum; qui traditus est ad mortē ob solutionem nostrorum peccatorum; & resurrexit propter iustificationem nostram; dum scilicet ex eius resurrectione (qui obijt pro redemptione nostra) palam factū est, nobis credentibus in ipsum, impetratam esse iustificationem apud Deum patrem.

Editio vulgata.



VID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deū. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero, qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ Dei. Sicut, & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus. Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc in circuncisione manet, an etiam in præputio? Dicimus enim, quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? in circuncisione, an in præputio? Non in circuncisione, sed in pręputio. Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quę est in præputio, vt sit pater omnium credentium per pręputium, vt reputetur & illis ad iustitiam: & sit pater circuncisionis, non ijs tantum, qui sunt ex circuncisione, sed & ijs, qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ. Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini eius, vt hæres esset mundi; sed per iustitiam fidei. Si enim, qui ex lege, hæredes sunt: exinanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur; vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei, qui ex lege est solum, sed, & ei, qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum, (sicut scriptum est; quia patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui credidisti, qui viuificat mortuos; & vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, qui contra spem in spem credidit: vt fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum, sicut stellæ cæli, & arena maris. Et non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum fere centum esset annorum, & emortuam vuluam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia: sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissime sciens,

sciens, quia quæcunque promisit, potens est & facere. Ideo, & reputatum est illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam: sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

ADNOTATIONES.

A QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem. Cum Iudæi ex proprijs operibus considerẽt posse iustificari, illisque præsertim, quę ad cęremoniales legis obseruationes pertinent; ac de Abraham Patriarca multũ gloriarentur, quem in apice ponerent eorum omnium, qui Deo fuissent carissimi; ideo Apostolus ad Abraham cõuertit sermonem, ad quem (docet scriptura) Dei promissa primo esse facta de benedictione, atque redemptione gentium omnium: & in ipso manifeste ostendit, non ex operibus nostris, sed ex fide, iustificationis nostræ sumptum esse principium. Ideo quæstionem hanc proponit Apostolus, quid nam sit illud, quod velimus dicere, Abraham patrẽ nostrum inuenisse secundum carnem? ita enim in græco codice se habet series verborum: vt verba hæc, *inuenisse secundum carnem*, sint simul cohę-

Orig. Chrysost. Theophyl. rentia: cum tamen Origenes, Chrysostomus, Theophylactus, & alij plures, verba hæc, *secundum carnem*, ad hanc dictionem *patrem* referant, ita coniungentes: quid dicemus inuenisse Abraham pa-

Theodor. Ambr. c. 11. trem nostrum secundum carnem? Theodoretus autẽ & Ambrosius alio modo prædicta verba coniungunt: Et Ambrosius quidem per *carnem*, intelligit circuncisionem, exteriora legis opera, quibus Apostolus in præsens iustificationem demit. Theodoretus autem intelligit iustitiam secundum carnẽ; idest eam, quæ ex operibus; quoniam per corpus opera (vt ait ipse) peragimus. Huic autem verborum constructioni adhærentes, non verebimur appellare Abraham patrem nostrum omnium; licet non sit secundum carnem nisi Iudæorum: etenim pater est Gentium, id est, omnium fidelium, vt dicit Apostolus in hoc capite. Quorum etiam non verebimur dicere magis esse patrem, quàm aliorũ, qui originem trahunt ab Abraham tantummodo secundum carnem: cum arctior sit censenda paternitas spiritualis, quàm carnalis. Verum illud inquirendum est a Theodoreto; num orare voce, ieiunare, & alio modo corpus castigare, ac Dei verbum prædicare, non sint opera, quæ faciamus per corpus? Vtique & per corpus ipsa exercentur; quæ tamen non secundum carnem erunt appellanda, si fidei sint adiuncta, ac iuxta spiritum Dei administrentur. Ac propterea dicimus, quæri ab Apostolo, quid nam velint dicere Iudæi, quid sit illud, quod Abraham Patriarca inuenerit, aut consequutus sit iuxta carnem? siue mera circuncisio accipiatur, quatenus facta sit in carne præputij; siue aliud opus, quod Abraham ante circuncisionem præstiterit secundum carnem, seorsum a fide, & a spiritu Dei. Quam quæstionem volens dissoluere Apostolus, respondet quod si velimus dicere, quod Abraham fuerit iustificatus ex operibus legis (ita enim lectio nostra habet, cum tamen in græco codice desideretur hæc dictio, *legis*, sed aptissima est interpretis lectio ad propositum Apostoli significantius explicandum) iam, si omnia opera legis in vnũ assumantur, quæ dicamus peracta fuisse a patre nostro Abraham; & hæc sint secundum carnem; idest, sine fide, sine spiritu Dei, tanquam ex proprijs viribus humanis pendentia: per hæc potest quidem dici, quòd Abraham gloriam inuenerit apud homines: sed non apud Deum; apud quem non erit iustificatus. Sed quæstionem hanc dirimit Apostolus,

testimonio sacræ scripturæ ex lib. Gen. sumpto, vbi Gen. 15.

dicitur. *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Atqui (subiungit Apostolus) notissimum est, quòd ei, qui operatur, merces nõ imputatur ex gratia; sed, vt debita, operibus eius tribuitur, & soluitur. At ei, qui non operatur, credit autem in eum, qui iustificat impium, fides imputatur, & adscribitur ad iustitiam. Et id igitur (a contrario sensu) supponendum est concedi ex gratia, & non ex debito. Et ita dicit Scriptura; quod reputata est Abrahæ fides ad iustitiam, quam consequutus est apud Deum; Vnde concluditur non ex operibus Abraham fuisse iustificatum, sed ex fide, quam habuit erga Deum; ob quam Deus sua gratuita gratia iustitiam ei imputauit, & contulit. *Secundum propositum gratiæ Dei.* Hæc Græci non ha-

bent, quæ tamen legit Ambrosius, & interpretatur. Ambr. c. 11.

Et hæc quidem, quæ dicta sunt, ostendit Apostolus consona esse dictis ipsius Dauid, qui similiter describit, statuitque hominis beatitudinem in hoc ipso, quòd Deus iustitiam ei adscripserit seorsum

ab operibus, dicens: *Beati quorum remissæ sunt ini-* Psal. 31.

quitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum. Etenim, quibus remissę sunt iniquitates, si beati a Dauid supponuntur, necessario etiam dicendum est, quòd apud Deum iusti sunt effecti; & consequenter hanc iustitiam consequuti erunt, non ex proprijs operibus, quæ sane ab illis iusta non præcesserunt, cum peccatis obstricti tenerentur; a quibus non nisi per magnam Dei misericordiam eripi potuerunt, non sine tamen præcedente eorum pœnitentia, & propensa animi ad Deum conuersione. Vnde adnotandum, hoc loco describi ab Apostolo eam iustitiam, qua ex impio fit homo pius, & primo recipitur in gratiam Dei; non eam, qua, qui iustus est, per opera iusta magis etiam iustificatur, quæ semper tamen innixa sunt fidei: cũ illa alia ex operibus iustis præcedentibus non pendeat; sed ex fide iuxta ordinem prædictum. Et id quidem perspicuum esse debet, tum ex illis verbis Apostoli, vbi ait: *Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impiũ, reputatur fides eius ad iustitiam:* tum ex auctoritatibus inductis ex Dauid, per quas describitur eorum beatitudo, quibus remissę sunt iniquitates, &

iustitia adscripta est eis seorsum ab operibus; non Chrys. ho.

autem seorsum a fide. De qua fide Chrysostomus 8. ad Rom.

eam

eam mirifice commendans, inquit; *quòd non est quid modicum, atque tenue, quòd homo per fidem magnifice de Deo cogitet, sentiat, & credat: quod præstitit Abraham, vt eius generosa fides ad iustitiam fuerit ei computata.*

Neque vero prætereunda sunt, quæ hoc in loco doctissime edisserit Origenes de Abraham. Inquit enim, *non esse putandum, quòd absq; fide fuerit illud, vt exiret de terra sua, & de cognatione patris sui, & veniret in terram, quam ei demonstrauerat Deus. Neque illud, cum, separato existente Lot ab ipso, promisit ei Deus, daturum se omnem terram, quam oculis poterat circunspicere. Neque illud, quòd ad quercum Mambra in Ebron ædificauerit altare Domino: & quòd Melchisedech ipsi benedixerit; quibus singulis colligi* (ait Origenes) *fidem Abrahæ fuisse ex parte. In eo autem, vbi dicitur, quòd fides eius reputata est ad iustitiam; fides perfecta ipsius declaratur, quando Abraham credidit Deo, quòd ex ipso, & vxore eius Sara veteri, & sterili proditurum esset semen ad numerum stellarum. Habet siquidem augumentum fides: vnde rogabant Apostoli Dominum, vt augeret illis fidem;* hæc Origenes.

Orig. lib. 4. c. 4. ad Roman.

Luc. 14.

Cum autem hic non sit sermo de iustitia, nisi ea, quæ est initium reconciliationis impij; in qua, ex parte hominis, sola fides cum debita præparatione ad Dei gratiam suscipiendam cadit; ideo, nil mirū, si beatus Paulus hoc loco adscribit fidei iustitiam seorsum ab operibus iustis, quæ ab impio prodire nō potuerunt. Ac propterea non est discors a Beato Iacobo, qui loquens de Abraham, per ipsum, & eius exemplo, ostendit opera requiri ad iustificationem, dicens: *Abraham pater noster, non ne ex operibus iustificatus est, offerens filium suum super altare? vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est?* Ex ijs enim patet, quòd Beatus Iacobus loquitur de Abraham, qui iam crediderat Deo; & accepta a Deo, & computata fuerat illi fides ad iustitiam; qui deinde existens in hac iustitia, & gratia Dei, cooperabatur iuxta fidem: quod requiritur necessario in omnibus credentibus, & iam receptis in gratiam Dei, si in iustitia, & in gratia Dei conseruare se velint. Beatus autē Paulus hic loquitur de iustitia ipsius Abrahæ, quādo primo receptus est in gratiam Dei; dum credidit, quòd ex ipso (prout Deus illi denunciauerat,) & ex Sara sterili, atque vetula numerus filiorū, vt arena maris esset proditurus; vnde eius iustitiam fidei adscribit. Et non loquitur Paulus de strenuo illo facinore Abrahæ, quando iam receptus in gratiam Dei, per fidem, filium suum Isaac Deo immolare voluit: de quo est sermo in epistola B. Iacobi. Vnde Augustinus in lib. quæst. 83. ponderat, quòd Apostolus Paulus commendat fidem Abrahæ pro eius iustitia: Iacobus autem opera, & ostendit hæc inuicem sibi non aduersari: quoniam ante fidem bonum opus non erat; sine enim debita directione erat. Vnde dicendum, quòd non ex præcedentibus operibus, iustitia Abrahæ commendatur a Paulo; sed ex fide, cui postea subsequuta sunt eiusdē iusta opera; & hinc, ex operibus consequentibus ad fidē, iustitia Abrahæ a Iacobo commendatur. Quę etiam conueniunt ijs, quæ affert in suis Comment. Orig. dum inquit: quòd *fides est initium iustificationis, & tanquam radix, hymbre suscepto, hæret in animæ solo, vt cum ex lege Dei excoli cœperit, surgant in ea rami, qui fructum operum ferant: vt non ex operibus radix iustitiæ, sed ex radice iustitiæ fructus operum crescat.*

Iac. 2.

August. lib. q. 83. q. 76. & in præfa. psal. 31.

Orig lib. 4. c. 4. ad Roman.

Adnotandum etiam, perperam deduci ex hoc loco ab hæreticis, quòd formaliter homo non reddatur iustus, eo quòd dictum sit ab Apostolo, imputatam fuisse iustitiam ipsi Abrahę: interpretantes hanc dictionem, *imputari*, pro eo, quod est existimari, seu reputari a Deo in homine iustitiam, quæ tamen re vera in ipso non sit. Et non animaduertunt, quòd Apostolus ait; & computatum est, græce *ἐλογίσθη, ei ad iustitiam*: & quid computatum est Abrahæ ad iustitiam? nempe fides, qua se gessit erga Deum. Istud autem est dicere, quòd ob generosam fidem, quam habuit Abraham erga Deum, in eo precio computauit Deus eius fidem, ac tanti fecit, vt hinc iustus fieret Abraham apud Deum; ita quidem, vt ex dono, & gratia Dei concessum sit Abrahæ, vt iustitiam cōsequeretur, effectus formaliter iustus ex fide præcedente; quam Deus sua immensa bonitate ad iustitiam recepit, & adscripsit, reddens eum iustum, qui [redacted] erat, propter hanc generosam fidem. Vnde Theophylactus sequens expositionem Chrysostomi super illis verbis Apostoli. cap. 2. epist. ad Ephes. *Gratia enim estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est;* dixit esse Dei donum, quòd per fidem saluemur. Et Propterea hæc verba, *secundum propositum gratiæ Dei*, optime leguntur apud interpretem nostrum; ad significandum, quòd non propter [redacted], sed ex dono gratiæ suæ Deus fidem ad iustitiam homini imputat, reddens ipsum vere, atque formaliter iustum. Quæ etiam conueniunt cum antedictis, dum diceret Apostolus, quòd operanti merces debetur non secundum gratiam, sed secundum debitum. Vnde, a contrario sensu, dicendum est, quòd non operanti, sed credenti in eum, qui iustificat impium, si fides imputatur ad iustitiam, vt propter fidem iustificetur apud Deum, id non secundum debitum mercedis erit; sed secundum gratiam Dei. Quod autem attinet ad vocem hanc, *Gratia*: sciendum accipi, tum pro fauore, atque beneuolentia, tum etiam pro dono afficiente animam, quę ex gratia Dei collustretur. Sed id tamen asserendum est contingere ob rem aliquam, qua afficiatur anima, vel infusione spiritus, vel feruore charitatis, vel dono castitatis, & aliarum virtutum, quibus ornetur.

Contra hæreticos perperam interpretātes.

Theophyl.

Eph. 2.

debitum

Dubitat autem hoc loco Origenes, quoniam nō omnes credentes Deo, iustificati sunt, prout de filijs Israel scriptum est; *quòd crediderunt Deo, & famulo eius Moysi;* neque tamen de illis scriptum est, quòd sit reputatum eis ad iustitiam. Et respondet, quòd non habuerunt ex pluribus partibus coaceruatam fidem, sicuti dictum est antea de Abraham.

Orig. lib. 4. c. 4. ad Roman.

Exo. 14.

Verum, August. in tract. super Euang. Joan. animaduertit, quòd qui credit in Deum, credit etiam Deo; vt non e contra: nam etiam dęmones credunt Deo, sed non in eum. *Nam in Deum credere, est*

August. in Io. tract. 19.

credendo

credendo, eum amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari; vt ita secundum Augustinum requiratur fides, quæ per dilectionem operatur.

B *Beatitudo hæc.* Conclusit Apostolus ex præmissis, quod Abraham non ex operibus iustificatus est coram Deo, sed ex fide; qua in re beatitudo cõtinetur descripta per Dauid. Iam quærit de statu, in quo reperiebatur Abraham, cum hanc beatitudinem concernentem iustificationem ex fide consequutus est; num eam obtinuit, dum erat in præputio? an postquam fuit circuncisus? At constat, quòd in præputio reputata est illi fides, eo vt dictum est modo, ad iustitiam. siquidem in signum huius iustificationis imposita est postea Abrahæ circuncisio, per quam significaretur iustitia, quam Deus illi cõdonauerat: quandoquidem per circuncisionem, carnisq; præputij mutilationem significabatur, tollẽdum esse peccatum originale, quod Christi morte delendum erat. Et quoniam constat, Abraham in præputio existentem ex fide iustificatum esse; hinc clare denotatur (inquit Apostolus) insinuari, quòd ille, de quo dictum est; *quia patrem multarum gentium posui te;* futurus esset pater, tum eorum, qui crederent existentes in præputio, vt & ipsis imputetur iustitia ex fide, sicut eorũ, qui circuncisionem acciperent, dummodo imitarentur vestigia fidei, quæ extitit in patre Abraham.

Aduertendum autem secundum communem expositionem, *signum, & signaculum,* accipi pro eodem: vt, cum prius dixisset Apostolus de Abraham, *& signum accepit circuncisionis,* subiunxerit ad hoc explicandum, *signaculum iustitiæ fidei:* nempe, quod signum circuncisionis est signaculum iustitiæ fidei, id est, significat iustitiam, quæ ei est ex fide applicata; iustitiam, quam consequitur, qui ex corde in Deum per Christi mortem confidit. Vnde Theodoretus hunc locum explicans, inquit. *Circuncisio non est iustitia, sed testimonium iustitiæ, & signaculum, & signum fidei, quam Abraham ante circuncisionem acceperat.* Ex quo colligitur, quòd circuncisio vna cum alijs sacramentis veteris legis non conferebat gratiam, vt faciunt sacramenta nouæ legis; de quibus dicitur, quòd efficiunt id, quod significant; vt puta, ablutione corporis, quæ fit per aquam in baptismate, significatur ablutio, & mundatio maculæ peccatorum, quæ perficitur in anima digne suscipiente hoc sacramentum. Circuncisio autem facta in mutilatione carnis præputij significabat quidem amputationem peccati originalis, ex Christi sanguine prouenturam; nõ autem id ipsum re ipsa, & (vt aiunt) ex opere operato præstabat. Et id quidem, quoniam Christi passio, non dum erat perfecta, a qua flueret gratia in circuncisione; vti fluit in sacramento baptismi post Christi passionem consummatam; per quam cõsummata est etiã omnium fidelium iustificatio. Quæ tamen, & ad circuncisionem quoque cum fide sumptam subsequebatur apud Deum, qui statuit ab æterno in arcanis sui consilij iustitiam conferre illis, qui fide ipsi adhæsissent, idque per futuram Christi passionem. Christum autem ministrum, & consummatorem circuncisionis extitisse, ita vt per ipsum Patrum iustificatio sit adimpleta, infra exponit Apostolus, dũ inquit. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, &c.* Augustinus autem in lib. sent. Prosp. ostendit, quàm apte per circuncisionem carnis, significaretur tolli per Christum originale peccatum. Nam inquit: *Cum præputio nascitur omnis homo, sicuti etiam cum peccato originali octauo die circunciditur, vti etiam Christus die dominico resurrexit; & ita transfertur præputium a patre circunciso in infantem, sicuti etiam a patre baptizato nihilo minus transfertur peccatum originale in infantem.* Idem in epist. ad Maxim. Arianum, notat euacuatam esse circuncisionem post Christi mortem, cum tamen natus illam susceperit: non enim illa signacula damnata pro tempore suo; sed succedentibus opportunioribus signaculis decesserunt; quemadmodum, per secundum Aduentum Domini, baptismus quoque (vt ait Augustinus) auferetur.

Theodor.

Roman. 15.

August. in lib. sentent. Prosp. sent. 198.

Idem ad Max. epist. 200.

Origenes autẽ dissentiens ab alijs expositoribus, vult quòd signum, & signaculum non sint idem, neque pro eodem accipiantur ab Apostolo; sed dicit ipse, quòd signum est, cum per illud quod videtur, aliud indicatur: sicuti signum Ionæ prophetæ, qui fuit in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus, significabat Christi sepulturam tribus diebus, & tribus noctibus in ventre terræ futuram. Signaculum autem ait esse, vbi cõcluditur aliquid, & non patet. Applicatque *signum*, ad hoc, quòd significaretur Abraham futurum patrem Gentiliũ, qui credituri erant; *signaculum* vero ad circuncisos, qui non erant credituri, nisi in nouissimis diebus, postquam plenitudo Gentium introierit. Vnde signaculum occludendum vsque ad illud tempus, & tunc reserandum, quòd Abraham circuncisorum quoque pater esset secundum fidem.

Orig. lib 4. c. 4. ad Romanos.

Verba autem illa, *vt sit pater circuncisionis, non ijs tantum, qui sunt ex circuncisione, sed & ijs, qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraham.* (Ita enim legit noster interpres) hunc habere sensum videntur, quòd Abraham denotatur pater circuncisorum: sed non tantum horum, verum etiam eorũ, qui sectentur fidem Abrahæ: quod videtur concurrere cum illo prius dicto; *vt sit pater omnium credentium per præputium;* vnde aptissima apparet lectio vulgata. Græci autem verba prædicta aliter legunt: τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως: id est, ijs, *qui non tantum sunt ex circuncisione; sed & qui ingrediuntur vestigia fidei;* vt sit sensus, quòd Abraham sit pater non solum eorum, qui suscipiunt circuncisionẽ, sed etiam eorum, qui existentes circuncisi sectantur vestigia fidei Abrahæ. Posset etiã afferri ad vtramq; lectionem huiusmodi interpretatio, quòd Abrahã sit pater omnium credentium in præputio, & sit pater etiam circuncisionis; illis tamen, qui non tantum circuncisionem in carne suscipiunt; verum etiã sectantur vestigia fidei Abrahæ; horum enim vere pater est Abraham secundum spiritum, & sanctificationem: non autem vere pater est illorum, qui solum carnalem suscipiunt circuncisionem;

ipsum

ipſum autem in fide non imitantur.

C *Non enim per legem promiſſio Abrahæ.* Statuerat Apoſtolus ex ſacra ſcriptura, quòd Abrahæ computata, & condonata eſt iuſtitia ex fide, & non ex operibus; vt hinc pater ſit conſtitutus omnium credentium. Et quoniam aliqois potuiſſet exiſtimare, quòd ex lege promiſſio facta fuiſſet Abrahæ, hæredem ſe futurum, & ſemen ſuum mundi; icirco hanc tollens exiſtimationem, palam facit, qoaliter ex lege non potuerit eſſe hæc promiſſio; id autē hunc in modum deducit. Nam ſi ex lege penderet promiſſio, exinanita eſſet fides; ipſaque promiſſio conſequenter euacuaretur. Nam ſi ex lege, & ex operibus legis penderet promiſſio, vtique operanti deberetur merces ſecūdum debitum, & non ſecundum gratiam; vti dari ſuppoſitum eſt ijs, qui credūt in Deum, eiusque miſericordiæ ſe ſubijciūt. Atqui ſublata iuſtitia fidei, omnino rueret, & aboliretur promiſſio a Deo facta Abrahæ. Siqnidem lex non perducit peccatorem ad gratiam Dei; quin eſt occaſio vt Deus iraſcatur aduerſus eos, qui legis præcepta tranſgrediuntur; Quoniam vbi non eſt lex, neque præuaricatio locum habet: Omnes autem nos peccatis irretitos eſſe ex legis teſtimonio con-
Roman. 3. ſtitutum eſt antea, quoniam non eſt qui faciat bonum, neque vſque ad vnum; ſimulque etiam patefactum eſt, quòd ex operibus legis nemo iuſtificatur. Quam ob rem, vt firma maneat promiſſio a Deo facta Abrahę, futurum ſe hęredem mundi, ad fidei iuſtitiā confugere oportet: ſecundom quam ſuperios ſtatutū eſt ex ſcriptura ſacra, qoòd Abraham apud Deum iuſtitiam eſt conſequutus, & quòd, ob hanc iuſtitiā fidei, promiſſio facta eſt ſibi, & ſemini eius; adeo vt dicendum ſit, oportere omnioo, vt qui Dei promiſſa, facta Abrahæ, conſeqni cupiont, fidei quoque Abrahæ veſtigia ſectentur, tam illi, qui ex Abraham ſecundum carnem duxerunt originem, & ſnb lege cōſtituti ſunt, quàm illi qui ex Abraham non deſcendentes ſecundum carnem, attamen eius filij ſunt ſecuodum ſpiritum, & iuſtitiam fidei pa-
August. in exposit. epi. ad Gal. tris Abrahæ, quam ſectantur. Hinc Auguſtinus in expoſitione epiſt. ad Galatas, deducit, *quòd ſi lex iuſtificat, ergo Abraham non fuit iuſtificatus, qui fuit ante legem. At hoc eſt falſum; ergo concluditur, ex operibus legis hominem non iuſtificari, ſed fide.* Et hinc deducit Auguſtinus, omnes antiquos fide fuiſſe iuſtificatos. Nam inquit, *quod nos credendo primum aduentum iam præteritum, & alium ſecundum futurum, ſalui efficimur; illi vtrumque futurum credebant, reuelante illis ſpiritu ſancto, vnde illud in Euangelio. Abraham pater veſter exultauit, vt vi-*
Ioan. 8. *deret diem meum, vidit, & gauiſus eſt.* Hæc autem ſententia non ita ſimpliciter accipienda eſt prolata ab Auguſtino; quaſi quòd ex eo quòd quiſpiā credat aduentum domini futurum, ideo iuſtus, & ſaluus efficiatur; ſiquidem & dęmones idem credūt, qui tamen ſunt iniquiſſimi, & in æternam traditi condemnationem. Sed voluit Auguſtinus innuere eos, qui Deo adhærent, credentes in mediatorem Chriſtum, qui venit in mundum pro ſalute fidelium ſuorum; & iterum venturus eſt iudicaturus mundum, & ſanctos ſuos ducturus ad regnum cęleſte. Qui qnidē, iuxta Chriſti eruditionem, de qua eſt mentio in epiſtola ad Titum, abnegātes impie- Tit. 2.
tatem, & ſecularia deſideria, ſobrie, & iuſte, & pie vixerint in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei, & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti.

Quod autem attinet ad illud enonciatum Apo-
ſtoli, *lex iram operatur.* Theodoretus inquit. *Lex* Theodor.
punit eos, qui eam tranſgrediuntur; iram autem Apoſtolus ſupplicium appellauit. In eo autem, qnòd Apoſtolus ait; *Vbi enim non eſt lex, nec præuarica-*
tio. Auguſtinus in tract. Pſal. 70. animaduertit, quòd Aug. in Ps. 70. enar. 1.
omnis præteriens legem iniquus eſt; at non omnis iniquus legem præterit. Nam qui legem non acceperunt, & ſi iniqui, attamen, ſecundum ipſum, prę-uaricatores dici nequeunt. Verum illud attendendum eſt, qoòd ante legem Moyſi, præuaricatores quoque dici poterant quicunque contra legem na-
turalem ſe gererent. Vnde in epiſt. ad Timotheum, 1. Tim. 2.
Heua, ſeducta a ſerpente, dicitur fuiſſe in priuaricatione, cum ierit contra Dei præceptum, edendo fructum arboris ſibi prohibitum.

Circa autem hæc Apoſtoli verba: *Vt ſecundum gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolum, ſed & ei, qui ex fide eſt Abraham,* Adnotandum, non diſtingui ab Apoſtolo eos, qui ſub lege erant, ab ijs, qui ſunt ex fide Abrahæ; tanquam illi ex lege iuſtificentur; iſti autem, alij ex fide; id enim antedictis omnino aduerſaretur: ſed omnes dicuntur ex fide iuſtificari, & promiſſionis diuinæ participes fieri; tam illi, qui ex Abraham deſcendunt ſecundum carnem, & ſub lege poſiti ſunt; quàm illi, qui deſcendunt ex Abraham tantūmodo ſecundum ſpiritum, per imitationem eius fidei.

D *Quia patrem multarum gentium poſui te ante*
Deum, cui credidiſti: In lib. Gen. deſunt illa verba; Gen. 17.
ante Deum, cui credidiſti; quæ appoſita fuerunt ab Apoſtolo: & Græci ita legunt; *cui credidit*: non; *cui credidiſti.* Vtraque tamen lectio eumdem reti-
net ſenſum, qoi ſecundum Theophylactū eſt eiuſ- Theophyl.
modi. Abraham cunctorum eſt pater ante Deum, id eſt, ad inſtar Dei eſt pater; vt, quemadmodum ille eſt omnium parens, ita & is non natorali ſanguinis nexu, ſed fidei propinquitate cunctorum eſt genitor: nempe & Iudæorum credentium, & etiam aliorum, qui ſimiliter credunt.

E *Et vocat ea, quæ non ſunt, tanquam ea, quæ ſunt;* Deo facillimum eſt, quæ non ſunt facere, ac ſi vocaret ea iam exiſtentia: vti nos, res quæ ſunt, ſuis
nominibus appellamus, vt animaduertit Theophy- Theophyl.
lactus. Auguſtinus autem in tract. Pſal. 154. inquit: August. in
iam factum eſſe apud Deum, quod in eius diſpoſitione Ps. 114.
futurum eſt; vt de ipſo dicatur; qui fecit, quæ futura ſunt.

F *Corpus ſuum mortuum.* Auguſtinus in lib. de Aug. in lib.
ciuit. Dei, animaduertit, non ſupponendum, quòd 16. de Ciu.
corpus Abrahæ ad omnia eſſet emortuum; alioquin Dei.
iam cadauer extitiſſet; vnde nil mirum, ſi de Sara vetula, & inepta generationi, naturaliter nō potuiſſet generare prolem; & poſtea potuit ex iuueni; quia viriditati eius iuuenis ætatem addens, quòd centenarius quidem ſenex noſtri temporis de nulla fœ-

mina

mina potest gignere: non tunc quidem, quando adhuc diu viuebant, vt centum anni non dum facerent decrepitam senectutem. Tho. Aqui. At Thomas censet Abrahę, ob eius fidem, præstitam a Deo fuisse hanc virtutem supra eius vires naturales, vt potuerit generare, cum non posset antea.

Aug. in ser. fer. 2. Pasch. G *Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.* Augustinus in sermone de Paschate, inquit: *in Christi traditione delictum sonat; in resurrectione iustificatio; vt prius moriatur delictum, & resurgat iustitia: vt enim seminamur in morte ipsius, ita in resurrectione germinamur.* Possumus etiam addere huic interpretationi, quòd ex resurrectione Christi patefactum est, quòd nobis iustificationem ipse comparauerit: Nam, propter delicta, traditus apparebat morti, At nisi resurrexisset, non apparuisset, quòd a peccatorum vinculis essemus erepti, & apud Deum Iustificati

1. Cor. 15. per Christi merita. Vnde Corintijs dicebat Apostolus, quòd *si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris.* Accedit, quòd per resurrectionem, & ascensum Christi in cœlis, nobis sanctum impetrauit spiritum, ex quo nostra sanctificatio perfecta est, & iustificatio pariter consummata,

Quomodo peccata tegi, & non imputari dicantur.



CVM autem in nostra coram Deo iustificatione id potissimũ requiratur, vt nobis dimittantur peccata, sine quorũ remissione pacẽ apud Deum non haberemus; idcirco perpendendum est, quorsum a psalmographo, quem Apostolus adduxit in cap. explicato, dictũ sit, peccata tegi, & beatum illum, cui non imputauerit dominus pec-

Psal. 31. catum. Ita enim in Psal. 31. scriptum est. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum &c.* Etenim si remissa sunt peccata, quomodo tecta dicuntur? aut quomodo non imputata? quasi vero non tollantur? quasi vero prorsus non deleantur, & aboleantur? quemadmodum impijssime censuit execrandus lutherus, asserens neq; per baptismum, neque per pœnitentiam tolli peccata, sed in nobis remanere tecta, & non imputata, quatenus Deus ea non vindicat, non sumens de nobis pœnas ob nostras transgressiones. Quod peruersum, atq; hęreticũ dogma anathematizauit sancta catholica ecclesia, sanciens a nobis firmiter ita esse credendum, quòd quotiescunque misericors, & clementissimus Deus nobis ignoscit, & dimittit peccata, ita ea deleri, & abradi, vt nulla prorsus ex ipsis macula in anima relinquatur, vt quę tota munda, & immaculata sit effecta. Id quippe Deus per os

Esa. 1. Esaiæ clarissimis verbis est protestatus inquiens: *si fuerint peccata vestra vt coccinum;* id est, si fuerint in mundum coccinis sanguinea; nempe valde enormia, & grauia: *quasi nix dealbabuntur:* id est, prorsus diluetur, & condouabuntur vobis. Quod etiam efficacius expressit Dauid, dum dixit. *Asperges me domine Hyssopo, mundabor, lauabis me, & super niuem dealbabor;* Psal. 50. hinc significans talem in anima ablutionem; qua, supra niuis albedinem, alba, id est, supra omnẽ munditiam munda reddatur. Hinc scribens Paulus Corin. post commemorata peccata, quibus olim implicati, & postea liberi ab illis facti erant, subiunxit. *Et hæc aliquando quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis.* 1. Cor. 6. Idem ad Ephes. *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & se ipsum tradidit pro ea, vt illam sanctificaret, mundãs eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipsam sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam; aut aliud eiusmodi; sed vt sit sancta, & immaculata.* Eph. 5. Et sane quis tam impius, vt possit animo cogitare, quòd, vbi Christus habitet, vllo pacto ibi possint esse peccata? quippe blasphemia execranda est, dicere vna cum Christo peccata habitare in sanctificatis. At, qui baptizantur, Christum induunt, vt ait idem Apostolus: *quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis:* Gal. 3. vt ideo oporteat fateri, omnino a nobis tolli peccata, dum a Deo nobis dimittuntur, vt nulla prorsus ex ipsis macula remaneat. Quod etiam diuinæ, tum misericordiæ, tum omnipotentiæ maximę est congruum, & consentaneum, vt plene dimittat, quę dimittit, vt misericors; & omnem tollat maculam, vt omnipotens. Quapropter, quod Spiritus sanctus significare nobis voluit per psalmographum, dum dixit. *Beati, quorum tecta sunt peccata;* idipsum est, quòd Deus vltra illa non videt, sicuti a nobis nõ videntur quę tecta sunt. Non videt autem Deus peccata, quę dimiserit, quoniam ex sua indulgentia sunt deleta. Vnde idem psalmographus alibi dixit. *Auerte faciem tuam a peccatis meis;* Psal. 50. id est, ne illa velis aduertere; quod erit, si Deus ea deleuerit: Vnde subiunxit, *& omnes iniquitates meas dele:* adeo quòd dicendum est, cum Deus auerterit faciem suam a peccatis nostris, illa vltra non videt, quoniam iam deleuit, ita vt penitus sint abolita. Similiter dicens Dauid, peccata non imputari, hinc voluit immensam Dei erga nos misericordiam patefacere, qui nõ respiciens, neque computans, quòd ob nostra delicta, nobis ęterna cõdemnatio debebatur, a qua eripere nos nũquam per nos poteramus; attamen sua gratuita gratia nos saluos esse voluit, gratis dimittens nobis nostras transgressiones. Idcirco non imputare Deum peccata nobis, est idem ac dicere, quòd Deus non nobiscum eam rationem instituit, vt computare voluerit, quid ex nostris delictis cõmeriti essemus; ad quę si respexisset, numquam nobis salutem, & gratiam suam contulisset. Quod B. Paulus scribens Corint. efficaciter explicauit, inquiens. *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum;* 2. Cor. 5. id est, Deus non respexit, quid nos mereremur ob nostra delicta; sed Christi filij sui vnigeniti passionem intuens, qui pro nobis se ipsum obtulit, hac ratione genus humanum sibi reconciliauit, ipsum ab omni peccatorum macula purgãs, & emundans. Quòd si quis ex aduerso addubitet, quoniam post baptismum in homine adhuc remaneat

neat fomes concupiscentię, quæ aduersus spiritum insurgit, vt hinc videatur per baptismum non omnino sublatum esse peccatum; is animaduertat hanc insurgentem concupiscentiam, quæ etiam fomes peccati dicitur, non esse proprie peccatū (vt docet
Aug. lib. 1. retract. cap. 23. & lib. 2. c. 1. Augustinus) quoniam nō est in voluntate; sed peccatū dici, quia peccato factū est, vt pœna peccati, quæ ex peccato primorum parentum in genus humanum influxit; quemadmodum, & mors corporea ex eadē præuaricatione in Adam, & in omnes eius posteros peruenit. Sed & dicendum, fomitem istum peccati relictum quoque esse ad agonem, sed maiorem sanctorum gloriam; dum ei viriliter resistunt, vt non faciāt carnis desideria; non autem ad vllam cōdemnationem eorum, qui in Christo sunt coinsiti. Quod manifestauit Apostolus Paulus in
Roman. 8. hac eadem epistola ad Romanos, dum inquit: *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me a lege peccati, & mortis, &c.*

PARAPHRASIS, CAP. V.

IVSTIFICATI ergo per fidem, pacem habemus apud Deum per Iesum Christum Dominum nostrum, per quē accessum habuimus media fide ad hanc gratiam reconciliationis, in qua stamus, & gloriamur itidem in spe gloriæ potiundæ apud Deum. Neque id solum; verum etiam gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio operatur patientiam, quæ absque tribulatione non existeret: patientia facit probationem, probatio vero spem affert: spes autem confundi nos non sinit; quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, vt per eam maxime corroboremur. Adhuc enim existentibus nobis infirmis ad tempus ob peccatum, Christus pro impijs mortuus est; quod maximum est argumentum eximiæ suæ erga nos dilectionis. Vix enim pro iusto aliquis moritur; nam pro bono, & innocente aliquis forsan audet mortem obire; pro impio autem, & iniquo, quis vnquam? Commedat autem, & illustrem ostendit Deus suam erga uos charitatem, in hoc præcipue; quoniam, cum peccatorum vinculo obstricti teneremur, ad tempus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus per ipsum ab ira Dei, quæ merito nobis debebatur. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij sui, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. Neque id solum; verum etiam gloriantes erimus in Deo per eumdem Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Propterea illud nobis statuendum est; quòd, sicut peccatum intrauit in mundum per vnum hominem, primum omnium nostrum parentem, qui deliquit sua inobedientia, in quo posteri omnes deliquerunt, ac propter eius peccatum subsequuta est mors, quæ in omnes homines pertransijt. Sic indubie, per vnum hominem, Iesum Christum, poterit iustificatio, & vita in omnes homines diffundi. Nam originis peccatum, & assensus præstitus prauæ concupiscentiæ etiam citra facti perpetrationem, absque dubio erat in mundo a præuaricatione primi parentis successiue vsque ad legem Moysi; sed non imputabatur, & adscribebatur ad peccatum apud homines (licet apud Deum peccatum esset, & veritate concupiscentes perperam agerēt) lege scripta nondum existente, quæ ipsum notificaret, prohibendo homini, ne concupisceret: Mors autem, quæ subsequuta est in pœnam peccati, quo totum genus humanum infectum, atque damnatum est; ab Adam, vsque ad Moysem, grassata est in illos quoque, qui proprio reatu non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ. Qui, volens, contra Dei mandatum peccauit, existens typus, atque forma futuri hominis, ipsius Christi venturi; quatenus per Adam venit perditio generis humani; per Christum autem eiusdem redemptio facta est. Sed non, quale fuit delictum primi hominis, tale fuit etiam donum ex parte Dei. Nam si, vnius primi hominis delicto, multi ex hominibus mortui sunt, in æternam ducandi condemnationem; multo magis gratia Dei, & donum iustitiæ in gratiam vnius hominis Iesu Christi nobis communicatæ, exuberauit erga multos, qui gratiam hanc (vt decet) receperunt; adeo quòd peccatum primi hominis æqua proportionē non respondet, neque æquipollet dono, quod Deus per alium nouum hominem Christum nobis largitus est. Nam, ex vna primi hominis præuaricatione, iudicium in cōdemnationem humani generis peruenit: Gratia autem, quam Deus nobis contulit, filium suum tradendo pro nobis propitiatorem, cessit in iustificationem ad expiandos homines, non solum a noxa contracta ex delicto primi parentis, verum etiam ab omnibus illis peccatis, quæ singuli perpetrarunt. Si enim vnius delicto mors regnauit, vnius hominis causa; multo magis quicunque abundantiam iam dictam gratiæ, & donum iustitiæ susceperint, in vita regnabunt per vnum IESVM CHRISTVM Redemptorem nostrum. Igitur (vti iam dicere cœperamus) sicuti delictum vnius hominis primi parentis nostri valuit deducere omnes homines in condemnationem; sic & vnius iustitia potens est perducere omnes homines in iustificationem vitæ. Sicuti enim, ex inobedientia vnius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita & per Christi obedientiam, qua se tradidit, ad voluntatem patris, hostiam pro peccatis nostris, iusti constituentur multi. Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia; vt, sicut peccatum regnauit, tradendo homines ad mortem; ita & gratia Dei per iustitiam regnet, & secum regnare faciat in vitam æternam illos, qui iustitiam hanc ipsam consequuntur.

Editio vulgata.



Vstificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum: per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur, in spe gloriæ filiorum Dei. Non solum autem; sed, & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem: spes autem non confundit, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Vt quid enim Christus; cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audet mori. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis: quoniam, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum: Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. Non solum autem; sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors; & ita in omnes homines mors pertransiit, in qua omnes peccauerunt, vsque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem, etiam in eos, qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Sed non sicut delictum, ita & donum: si enim vnius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Et non sicut per vnum peccatum, ita, & donum: nam iudicium quidem ex vno, in condemnationem: gratia autem ex multis delictis, in iustificationem. Si enim in vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiam gratiæ, & donationis iustitiæ accipientes in vita regnabunt per vnum Iesum Christum. Igitur sicut per vnius delictum, in omnes in condemnationem; sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obeditionem iusti constituentur multi. Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia: vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

ADNOTATIONES.



Vstificati ergo ex fide pacem habeamus. Alia est lectio, quam sequitur etiam
Ambrosius. Ambrosius; nempe, *pacem habemus*; cui lectioni fauent verba sequentia: *gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei, non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus*; vt clare appareat hic commemorari ab Apostolo fructus, qui hominem iustum
Tho. Aqui. consequuntur: cuius sententiæ extitit quoq. Thomas, Inquiens: in his quattuor sequentibus capitibus percurri bonum, & fructus consequẽtes ad iustificationem. Inter quos ex illis, (qui commemorantur in hoc capite) est, tum ille, quòd iustus pacem obtineat apud Deũ, cuius prius erat inimicus: tum ille, q̃ gloriatur in spe potiundæ gloriæ Dei; tum ille, quòd gloriatur in tribulationibus, neque in ipsis deficit; idque, propterea quòd diffusa est charitas Dei in corde suo ob Spiritum sanctũ sibi communicatum; qui non permittit iustum confundi vllo ab obstaculo. De ijs autem omnibus certos nos esse debere Apostolus patefacit, argumẽto ducto a minori ad maius hunc in modum. Nam si adhuc existentibus nobis infirmis, & peccatoribus, Christus ꝓ nobis mortuus est; multo igitur magis nunc existentes iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira Dei. si enim inimici existentes reconciliati sumus Deo per mortẽ filij sui, multo magis recõciliati, salui erimus in vita ipsius filij; & gloriabimur in Deo per dñm nostrum Iesum Christum.

B *Tribulatio patientiam operatur.* Non quòd tribulationes, & afflictiones ex sua natura proprie gignant patientiam; sed, tanquam materia, præbent nobis occasionem exercendæ patientiæ: quæ quidem est tolerãtia rerum molestarum, quas animus abhorret, ad virtutem fortitudinis attinens. Quam Arist. in lib. 3. Ethic. describit versari circa grauia, & terribilia: qualia sunt vulnera, & ipsa mors; quã non solum constanti animo debet sustinere vir fortis, cum sibi inferatur ab aliena vi, atque imperio; verum etiam vltro eam obire, si occasio id tulerit, vt, moriẽdo, pulcherrimum edat facinus, veluti occumbere pro patriæ libertate. Christianum autem hominem id maxime decet, vt pro Christi confessione sanguinem effundere non vereatur; & æquo animo, & gaudẽs ferat omnia aduersa pro Christi nomine, & ludibria, & persecutiones, & plagas, ac denique mortem ipsam, quibus omnibus virtus patientiæ exercetur.

Sed scrupulus hic insurgit. Nam Paulus ait, q̃
patientia operatur probationem. Iacobus autem in Iac. 1.
epistola sua canonica habet, quòd *probatio fidei patientiam operatur*; adeo quòd & patientia operatur probationem secundum dicta hic a Paulo; & e cõuerso probatio operatur patientiam secũdum sententiã Iacobi; & ita circulus quidam hac in re cõmitti videtur. Verum dicendum est, sententiam beati Pauli, quòd patiẽtia operatur probationem, ita intelligi debere; videlicet, quòd ex sufferentia tribulationũ æquo animo susceptarũ, fit probatio, vt hinc vir probatæ virtutis dignoscatur; vt ita probatio, seu approbatio virtutis alicuius apud Deũ, & apud homines appareat, tãquam effectus proueniens ex patientia, & tolerãtia rerum molestarum. Sententia autem Beati Iacobi hunc habet sensum: quòd probatio fidei, idest illud, quo fit probatio, & experimentum circa fidem alicuius (estque ipsa tribulatio, qua probatur tanquam aurum in fornace animus viri patientis, & constantis sibi in fide) operatur patientiã; hoc est, producit habitum virtutis patiẽtiæ, quæ per tribulationem, tanquam per materiam, & obiectum producitur, & exercetur in homine.

mine. Quod etiam recidit in idem, quod dixit Paulus, quòd tribulatio operatur patientiam. Cui nimirum sententiæ subiungens hanc aliam, quòd patientia operatur probationem, dedit nobis intelligere, quòd ex patientia tribulationum, hominis patefit approbata virtus: sumitque Paulus approbationem, vt iam expletam, vtens hac voce δοκιμὴν. Beatus autem Iacobus accipit probationem faciendam, & vtitur hac voce δοκίμιον; intelligens tribulationem, qua sumitur experimentum de patientia hominis.

Chrysosto. Theophyl. Ambrosius. Origen. Photius. Theodor. August.

C *Spes autem non confundit*. Cur spes iustum hominem non confundat, hæc redditur causa ab Apostolo; quoniam scilicet diffusa est charitas Dei in corde hominis iusti. Quæ charitas a Chrysostomo, Theophylacto, & Ambrosio intelligitur illa, quæ est in Deo. Origenes autem, Photius, Theodoretus, & Augustinus, intelligunt charitatem in corde hominis existentem: & horum sententiæ fauere videtur illa verba; *diffusa est in cordibus nostris*, quod de ipsa charitate Dei, quæ in ipso est, proprie dici non posse videtur, quod hæc charitas sit diffusa in cordibus nostris.

Tho. Aqui.

Thomas vtramque partem tuetur. Possumus itaque dicere, quòd cor iusti induitur charitate Dei; tum, quòd diligi a Deo certus reddatur ex reconciliatione nobis acquisita per filium suum, quem morti non tradidisset, nisi nos dilexisset: tum quòd habeat repletum cor charitate Dei, qua Deum diligit. Ac propterea in tribulationibus nõ succũbit; sed spe, ob futuram gloriam, roboratur, & nequaquam confunditur.

D *Cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impijs mortuus est.* Supponit, Christum mortem subijsse pro nobis, quos infirmos nominat, & impios, & paulo post peccatores. Illud autẽ, *secundum tempus*, sunt, qui referant ad tempus præfinitum, quando Christus venit in mundum; iuxta illud ad

Gal. 4.

Galat. *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, &c.*

Ambr. c. 11.

Alij, inter quos Ambrosius, referunt ad mortem Christi, in qua tribus diebus detẽtus est, ac postmodum resurrexit. Sunt etiam qui hoc referunt ad genus humanum, quod non dum existens restauratum per Christi gratiam, manebat infirmum, atque imbecille ad tempus, propter inflictum vulnus peccati. Sed ponderandum est, idcirco infirmos nos vocari ad tempus; ad significandum, quòd pro illis mortuus est Christus, qui ad tempus existentes infirmi, atque peccatores, resipiscere aliquando debebant, cum pro ijs efficaciter ad salutem; pro omnibus autem sufficienter obierit. Vnde apposite admodum interpres repetijt illud, *secundum tempus*, quod non legitur in Græco Cod. in ijs verbis. *Quoniam, si cum adhuc peccatores essemus secundum tempus. Christus pro nobis mortuus est.* Idque ad manifestandum, quòd pro infirmis, impijs, & peccatoribus (qui ad tempus eiusmodi existerent) Christus mortuus est, adeo vt efficax in eorum salutem eius mors extiterit. Vnde illa difficultas facile tollitur, quomodo Deus dilexerit peccatores, vt dicit hoc loco Apostolus; cum ex opposito sit illud Prophetæ; *odisti omnes, qui operantur iniquitatem*. Dicendum enim, quòd pro peccatoribus ad tempus huiusmodi existentibus, qui resipiscere debebant, Christus mortuus est. Vnde cum conuersi fuerint, non vltra peccatores existunt; neque Deo odibiles. Augustinus autem in tract.

August. in Io. tract. 10.

Euang. Ioan. respondet huic difficultati; *quòd Deus oderat nos, quales ipse non fecerat; & quia nostra iniquitas opus eius, non ex omni parte consumpserat; hinc nouerat, & odisse quod feceramus, & amare quod fecerat.*

E *Vix enim pro iusto quis moritur; nam pro bono forsitan quis audeat mori*. Communis est interpretatio, vt iustus, & bonus pro eodem accipiantur; vti synonima: & videntur verba respondere huic interpretationi. Nam vix mori pro iusto, insinuat idipsum, quod, *forte pro bono* (qui idem est cum iusto) quis audeat mori. At mortem subire pro impio, & inimico, humanum transcendit cogitatum; & tamen Christus pro nobis impijs, & sibi inimicis oblatus est: qua charitate nulla maior, sed neque par cogitari potest. Nonnulli vero supponentes iustum hominẽ esse eum, qui sit exercitatus in operibus magni, ac fortis animi; bonum autem esse, virum innocentem, & in operibus non exercitatum; ideo interpretãtur, quòd pro bono viro quis audeat mori; at non pro iusto, cui compati ita non contingat, vt qui in grauissimis operibus sit exercitatus, vt possit resistere tribulationibus aduersus ipsum insurgentibus. Nonnulli etiam referunt iustum, vel bonum ad res ipsas. Alij ad personas, quorum interpretatio magis consona videtur verbis Apostoli.

F *Propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit*. Supposita iustificatione, quæ prouenit ex propitiatione facta per sanguinem Christi, & ex fide nostra in ipsum, vt decet, collocata. (vnde etiam præclara dona iam enumerata consequuti sumus) proponit hoc loco Apostolus statum hominis iustificati, eum comparando statui impietatis, in quo prius erat; vt hinc præclarius patere possit, ex quibus nam malis erepti simus, & ad quæ bona peruenerimus.

Sed adnotandum, ab ijs verbis: *propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit*, varias periodos, atque parentheses cum magna orationis hyperbato interponi vsque ad illam partem epistolæ, quæ inquit. *Igitur, sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem &c.* vbi reassumuntur, ac veluti recapitulantur prius dicta. In quibus multa affert Apostolus, conferens Christum cum Adam: illud studens manifestare; longe præclariora, atque copiosiora dona a Christo emanasse in nostram salutem, quàm fuerint mala nobis per Adam inducta; qua in re distinctius aperiuntur fructus iustificationis a Christo nobis comparati. Dicit igitur, quòd per vnum hominem, ipsum Adam, a quo (vti capite mulieris, & causa actiua generationis) omnia mala in propagationem humani generis prouenerunt: *peccatum in hunc mundum intrauit*, nempe hunc inferiorem (nam peccatum in Angelis iam præcesserat) perueniendo in totum genus humanum ex præuaricatione Adæ & propter peccatum est subsequuta mors, quam ei Deus comminatus erat, si de fructu arboris prohibitæ comedisset; eademque similiter ad omnes ho-

Gen. 3.

mines pertranſijt: *in quo omnes peccauerunt*. Non in quo peccato, ſiquidem fœminei generis græce eſt *ἁμαρτία*, articulus vero relatiuus, ᾧ, virilis, aut neutri generis eſt. Sed, in quo homine, in quo ſcilicet Adam omnes peccauerunt. Etenim, quemad-

Hebr. 7. modum in epiſt. ad Heb. dicitur de filijs Leui, quòd fuerunt decimati a Melchiſedech in decimatione Abrahæ, in cuius lumbis erant: ita quoque in lumbis primi parentis inerant homines naſcituri: atque ita ex ſemine Adæ iam contaminato eius poſteri peccatum contraxere: inde ſinguli, vti geniti ex vitio concupiſcentiæ, per continuam ſucceſſionem corpus accipientes hac macula infectum: in quod, cum primum infunditur anima rationalis, quamuis pura, ac ſine vlla macula creata a Deo, illico ex contactu corporis immundi, & ipſa immūda redditur, Deo odibilis, & ita obnoxia ad peccandum, vt non poſſit homo non concupiſcere vetita; donec non mundetur, &, per baptiſmum, veterem exuat hominem, & nouum induat. Hunc quippe locum

Aug. ad Hyla. epiſt. 89. idem lib. 4. con. pel. c. 4 Auguſtinus in epiſt. ad Hilarium, & cōtra duas epiſtolas Pelag. interpretatus eſt de ingreſſu peccati per propagationem, & non ſecundum imitationē; vt illi negantes peccatum originale expoſuerunt. Et Auguſtini quidem rationes tanti fecit Concilium Mileuitanum, vt definiret, non aliter intelligendum, quod habet Apoſtolus, per *vnum hominem peccatum intrauit in hunc mundum*, quàm de ingreſſu peccati per propagationem. Et quamquam particula illa, *in quo*, vbi dicitur, *in quo omnes peccauerunt*, Græce habetur non, ἐν ᾧ, id eſt, *in quo*, vt legit editio vulgata: ſed ἐφ' ᾧ: quæ particula interdum ſtat cauſalis, vt ſi dicatur, *eo quòd omnes peccauerunt*: attamen non ignorandum plurimos ex Græcis hunc locum exponentibus, non eam ſic ac-

Schol. Oecum. cipere; vt apparet inter cæteros, ex ſcholijs Oecumenij, qui aperte exponit, ἐν ᾧ, id eſt, *in quo* ſcilicet Adam. Sed & ſi acciperetur cauſalis, optime conſiſteret cum expoſitione Auguſtini. Nam ſenſus erit, quòd mors in omnes tranſijt, in quantum, vel eo quòd omnes peccauerunt, in vno illo homine peccante, ex quo omnes traxere naturam vitiatam, & ſpoliatam rectitudine, in qua condita erat.

Verum & ad clariorem huius loci intelligētiam, perpendenda ſunt illa alia verba Apoſtoli paulo infra. *Sed regnauit mors ab Adam vſque ad Moyſem etiam in eos, qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ*. Ex quibus aperte colligitur, notari aliquos, qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ: quod quidem ſignificat, aliquos non fuiſſe imitatos Adæ peccatū: At hoc manifeſte aduerſatur priori dicto, quòd omnes peccauerunt ſecundum imitationem, ſi, ſecundum imitationem, de peccato eſt illa ſentētia intelligenda. Quare, ne cogamur aſſerere, quòd Apoſtolus ſibi contradicat, fateri oportet, priorem ſententiam, *ex quo omnes peccauerunt*, intelligi de peccato per propagationem in omnes ex vno homine peccante ſubſequuto. poſteriorem vero de peccato ſecundum imitationem, quod aliqui non commiſerunt, vt infantes, qui abſque vſu rationis decedūt, qui tamen mortales effecti ſunt ob peccatum primi parentis in ipſos etiam propagatum, eo modo, vti explicatum eſt. Neque vero infringeret hanc, quam intulimus argumentationem, qui diceret, aliter etiam legi verba adducta: nempe ſine negatione, *etiam in eos, qui peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ*. ſiquidem duplex extitit lectio referente Auguſtino; tum affirmatiua, tum negatiua, Aug. lib. 1. de pec. mer. & rem. c. 11. Idem ep. 9.
quam retinuit editio vulgata, & ſequuti ſunt Theophylactus, Oecumenius, & Chryſoſtomus: Etenim etiam legendo affirmatiue, adhuc argueretur Apoſtolus dicens ſibi pugnantia, ſi vterque locus de peccato ſecundum imitationem intelligeretur. Quandoquidem Apoſtoli verba ſunt reſtrictiue poſita, etiam ſi affirmatiue legantur; quòd *mors pertranſijt etiam in eos, qui peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ*: ita enim dicendo, quòd *in eos etiam qui peccauerunt in ſimilitudinem &c.* mors pertranſijt, manifeſte innuitur aliquos fuiſſe, qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ: vt dictum eſt de infantibus abſque vſu rationis decedentibus, in quos etiam mors pertranſijt. Atqui prius dictum Apoſtoli ſtat vniuerſale, quòd omnes peccauerunt: ſi ergo (vti intelligebant Pelagiani) omnes peccauerunt ſecundum imitationem Adæ peccati, iam non ſtaret poſterius dictum Apoſtoli cum priori; ſed eſſet cōtrarium, quòd aliqui & non omnes hunc in modum peccauerunt. Et quoniam negantes peccatum ex origine, ad hanc hæreſim aſtruendam hoc ſumebant argumentum, quòd non dixiſſet Apoſtolus, *per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit*; eo quòd non per vnum, ſed per duos potius, & primum per mulierem habuit exordium peccatum: ad hoc dici poteſt, nullā hinc aſtrui probationem; ſed inſolētem ſe detegere, quicūq; hac ratiocinatione audeat taxare Apoſtolū, de primo homine formulam loquendi, & non ſimul de muliere ſecutum; quam obſeruauit pluries & alibi, & præcipue in hoc capite, vt cum ſubiungit. *regnauit mors etiam in eos, qui non peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ, qui eſt forma futuri*. Idem paulo poſt: *ſi enim vnius delicto multi mortui ſunt*. Et eodem loco. *& non ſicuti per vnum, peccatum*. Idem paulo infra: *ſi enim vnius delicto mors regnauit per vnum*. Et deinceps. *ſicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, &c.* Quibus in locis omnibus apparet, Adam ſolum connotari peccantem; cum tamen & Eua præuaricata fuerit, & prior ſeducta. Verū adnotandum eſt, hanc formam orationis Apoſtolum dedita opera ſequutum eſſe; tum, vt commodius Chriſti nouiſſimi Adam comparationem aſtrueret cum primo Adam, qui eſt forma futuri, alterum altero comparando; tum etiam, quoniam Adam primo creatus eſt, ac deinde eius coſta ędificata eſt in mulierem, in eius auxilium, cuius caput eſſet vir; adeo quòd niſi peccaſſet Adam, pomum vetitum Gen. 2.
comedēdo mulieris illecebris allectus; nec ipſe, nec Eua mortales eſſent effecti; neque in poſteros peccatum eorum, & communis mors propagaſſet; cum ex viri ſemine, vti cauſa efficiente prolis, pēdeat generatio. Et ideo Chriſtus a participatione præuaricationis Adę exceptus eſt, & non conceptus in pec-

cato

cato originali; vt qui (& si ex sanguine mulieris virginis immaculatæ originem ducentis ex semine Adæ traxerit suæ humanitatis generationem) attamen ex semine viri non propagauit, a quo profluit humanæ generationis cōtaminatio; sed ex Dei virtute superueniente, & obumbrante Virgini, formatus est in hominem sanctum, innocentem, immaculatum, & a peccatoribus segregatum; Hebr. 7. qualem esse decebat humanitatē, quę Verbi diuinitati in eadem persona vnienda erat. Sed & nil aduersatur, quin dicamus, & eius sanctissimam Genetricem (vt pie creditur) hoc peccatum non incurrisse, cum non sit impossibile apud Deum omne verbum. Luc. 1.

G *Vsque ad legem enim peccatum erat in mundo*. Peccatum illud, quod intrauit in mundum ob delictum primi parentis, ipse fomes concupiscentiæ animam inficiens, & eam Deo odibilem reddens, insertus in hominibus, qui prouenerunt ab Adam; aderat vtique vsque ad legem: nō vsque ad initium legis tātum: verum etiam (vt exponit Theodoretus) Theodor. vsque ad finem legis, quinimmo dicendū est, quòd etiam post legem expletam per Christum, omnibus exinde natis, & ijs qui nascuntur, & nascentur vsq; ad finem mundi, præsto & adest, & adfuturum est semper peccatum originale. Verum ad denotādum continuationē temporis, in quo (postquam deliquit primus parens, & per ipsum intrauit peccatum in mundum) peccatum hoc semper fuit in mundo; dictum est ab Apostolo, q; peccatum erat in mundo vsque ad legem: id est, continuauit semper existens in omni tempore, quod præcessit legem; neq; vero ibi consistens: adeo vt hoc aduerbium, *vsque*, sumatur in eo significatu, in quo infra sumitur, vbi est sermo de reprobatione Iudæorum, quòd *dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos, vt non videant, & aures, vt non audiant, vsque in hodiernum diem*: Rom. 11. hic enim pariter accipitur, *vsque*, ad denotandum temporis continuationem, in quo viget obcęcatio Iudæorum: Roman. 10. Non ab re autem dixit Apostolus, vsque ad legem extitisse peccatum in mundo; quoniam expleta lege a Christo, qui finis est legis, post eius consummatam passionem, deletū est peccatum originale in cannis suæ crucifixione, vt ita sublata fuerit hæc culpa originalis a patribus veteris testamenti, qui antea obnoxij huic peccato persistebant: nec non aufertur, post Christi consummationem ab omnibus, qui, vt decet, sacro baptismate insigniuntur.

H *Peccatum autem non imputabatur cum lex non esset*. Dictum peccatum ex origine cōtractum non imputabatur, seu non adscribebatur pro peccato, vti illud, quod non constaret humano generi esse peccatum: sicuti post legem datam probibentem concupiscere, est imputatum, & cognitum ita imputari, vt per ipsum in cōdemnationem trahantur, qui ab eo non fuerint emundati. Aug. ad Hylar. ep. 89. Augustinus autem ad consulta Hilarij explicans hoc dictum, *non imputabatur peccatum*; animaduertit, quòd Apostolus non dixit; non erat, sed non imputabatur; quia non erat lex arguens, siue naturalis, siue Mosaica, qua ostenditur peccatum.

I *Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysem*: Hoc est, vsque ad legem, vti exponit Theodoretus; Theodor. hinc continuationem temporis significans Apostolus; in quo mors, quæ subsequuta est ad peccatum (mors inquam illa, quam comminatus fuerat Deus Adæ, Gen. 3. per quam fit animę separatio a corpore) semper continuauit; quæ etiam aderit, & continoabit vsque ad finem huius seculi, regnans in omnibus hominibus. Et ita quidem aderat, & grassabatur continue hęc mors ab Adam incipiens, & progrediens in omnes posteros, vt vulnus suum mortale infligeret etiam in eos, *qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*. Veluti, sunt infantes, decedentes ante rationis vsum. Etenim & hi perpessi sunt mortem; licet non peccauerint in similitudinem pręuaricationis Adę: quemadmodum illi peccant, qui (vt exponit Theodoretus) Theod. si non sunt transgressi illud idem mandatum, quod transgressus est Adam, alia certe mandata transgressi sunt, probibita perpetrando: sicuti & Adam vetitum sibi pomum comedit. In eos igitur quoq; mors regnauit, qui hunc in modum non peccauerūt proprio reatu: sed quia obstricti lege peccati originalis essent, & ipsi mortem, quæ subsequuta est ad peccatum sunt perpessi: ex quo manifestatur, q; aderat peccatum in omnibus, quādo mors consequens ad peccatū originale in omnibus est dominata. Augustinus autem (vt dictum est antea) agnouit etiam lectionem, Aug. in lib. 1. de pecc. mer. & remiss. c. 11. quam sequutus est Origenes. Nempe, q; mors regnauit etiam in eos, qui peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adę: vbi Origenes Orig lib. 5. ca. 5 ad Ro. intelligit per *mortem*, ipsam perpetuam animæ condemnationem. Verum Augustinus aliam lectionem iam expositam, vti communiorem, magis approbat.

Origenes autem nequaquam admittens, q; ante legem peccatum non esset cognitum, (intelligens ipsum peccatum actuale) cum pateat de Cain, & de Lamech, qui propria peccata non digna venia agnouerunt; nec non & in vniuersali diluuio, & in desolatione sodomorum, peccata, & imputata, & grauiter punita fuerunt. Vnde vrget eos, qui explicant, ante legem peccatum non fuisse imputatum; quoniam scilicet nō ita aperte dignoscebatur, dum ignorarent homines, quòd a Deo essent punienda peccata. Ipse igitur per, *legem*, intelligit legem a natura insitam nobis, qua discernimus bonum, & malum. Quæ, cum non vigeat in homine, nisi quando in ipso vis rationis vigeat; hinc (inquit Origenes) fuisse quidem peccatum in mundo, antequam lex naturalis in quoque homine vigeret; sed nō imputatum esse alicui, nisi postquam locum habuit in quocunque lex naturalis discernendi bonum a malo. Atqui, cum Apostolus palam loquatur de Moyse, ac consequenter de lege Mosaica; idcirco Origenis interpretatio difficile sustineri potest. Nos autem redimentes nos ab ea difficultate, qua Origenes vrget ees, qui opinantur ante legem Moysi peccatum non fuisse cognitum; iam antea patefecimus, peccatum originale, non nisi post legē Moysi prohibentem concupiscere, generatim ab hominibus fuisse cognitum; licet esset in mundo. Theodoretus Theod. vero circa illud, *per vnum hominem pecca-*

tum intrauit in mundum, animaduertit, non potuisse hominem, creatum cum facultate discernendi bona & mala, viuere sine præcepto legis; quod transgrediens ideo in mortem incidit sibi comminatã; ad quam tota simul posteritas infecta, & obstricta est: quæ deinde ob necessitatem cibi, & aliarum rerum, ex exuperantiæ vsu deflexit in alia quoque peccata.

K *Si enim vnius delicto multi mortui sunt*. De ijs mortuis est intelligendum, qui traditi sunt in æternam condemnationem. Nam quo ad mortem hanc momentaneam, non multi, sed omnes moriuntur; adeo quòd etiam qui residui erunt viui in die iudicij, mortem gustabunt, raptim tamen, & non secundum dormitionem. Vnde ad Corinthios scribens Apostolus ait. *Et sicuti in Adam omnes moriuntur; ita in Christo omnes viuificabuntur*: loquens de morte, qua separatur corpus ab anima, & de corporum resurrectione; quorum vtrumque omnibus hominibus est commune: quamuis alia resurrectio corporum in beatis, alia in damnatis sit futura.

1. Thess. 4. 1. Cor. 15.

Multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Quòd opus gratiæ, (quo ad opus) excedere debeat in dono collato malefactum primi parentis Adæ, supponẽdum est; prout Apostolus ostendit. Sed, cum interpres legat, gratiam Dei in plures abundasse: aduertendum hanc vocem, *plures*, non ita accipiendam, quasi plures sint facti salui, quàm sint illi, qui damnãtur; cum potius oppositum sentiendum sit. Verũ græce legitur, εἰς τοὺς πολλοὺς, id est, in multos; sicuti etiã de ijs qui damnantur, legitur, οἱ πολλοί, id est, multi; adeo quòd non plures, sed multi vtraque ex parte sunt intelligendi, & non plures ex altera parte, sicuti intelligendũ esset, si legeretur, εἰς τοὺς πλείονας quemadmodum August. in epist. ad consulta Hyl. adnotauit. Prædictaq; sententia concors est huic alij, quam subiungit Apostolus inquiens; *sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi; ita etiam per vnius obeditionem iusti constituentur multi*. Dicuntur autem constituti multi peccatores hoc in loco, quo ad proprium reatum ex propria cuiusque præuaricatione, quæ tamen effluxit e delicto primi parentis; ex quo vitiata est humana natura, & ad peccandum maxime procliuis effecta. Alioquin dicendum esset, quòd omnes homines peccatores constituti sunt ex delicto ipsius Adæ; in quo non aliqui, aut multi, sed omnes homines peccauerunt, vt dixit antea Apostolus. Quòd antẽ gratia Dei, in gratiam Iesu Christi ob eius merita in hominũ vtilitatem abundauerit supra damnum illatũ ex præuaricatione primi parentis; ostendit Apostolus; tum ex ipsa causa operante; cũ gratia Dei & merita Iesu Christi filij (vt ait Theophyl.) simul cõuenerint in plenitudine doni nobis collati; ex altera autẽ parte in nostrum damnũ vnus homo præuaricans fuerit in causa: tum etiam ex ipso met effectu. Nam, ex vno delicto primi hominis, erat inducta in omnes homines condemnatio. At per gratiam Dei in Christo Iesu, non solum ereptio est facta a cõdemnatione generali omnium hominum a primo parente causata; verum etiam a condemnatione plurimorum delictorum; immo omnium, quibus quicunque homines fuissent conspurcati: ob quæ & singuli mulctandi erant; a quibus tamen omnibus, per Christum Iesum mediatorem, exẽpiũ est genus humanum, nisi ipsum sibi desit. Accedit ad hęc, quòd homines suscipientes fidem Christi, donationem maiorem accipiũt ad se ipsos sanctificandos, ob spiritum sanctum Christi fidelibus ob Christi merita copiosiorem communicatũ, quàm in prima hominis creatione fuerit ei collatus: Hoc enim inferunt illa Apostoli verba; *abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes*. Vnde iure infert Apostolus, quòd hi, tales existẽtes, multo magis in vita regnabunt per vnum Iesum Christum. Ex quibus omnibus forte desumptũ est illud ab Ecclesia decantatũ in solemnitate Sabbathi sancti: *O vere necessarium Adæ peccatum*; vt hinc Ecclesia insinuet mirabilia dona, & abundantiam gratiæ collatæ generi humano ob Christi passionẽ, atque mortem; quæ non habita fuissent, nisi Adam peccasset.

August. ad Hylar. epist. 89.

Theophyl.

L *Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum*. Augustinus in lib. ad consulta Hylarij, legem accipi posse dicit, vel naturalem, cum vsus rationis præsto adest; vel legem Mosaicam, sicuti communiter omnes interpretantur: excepto Origene, qui legẽ hanc subingressam intelligit legem in membris existentem, de qua infra dicitur; quod est aduersaria legi Dei in mente scriptæ, per quam abundauit peccatum. Dum autem dicitur, quòd lex subintrauit, vt abundaret delictum; & si intelligamus de lege Moysi; attamen non propter ea dicimus, quòd hæc sit subinducta vt abundaret delictum; sed quòd ita successit, vt delictum magis abundaret nostra quidem culpa; non legis: quæ prohibendo concupiscentiam, ad cognoscendum perditum nostrũ statum nos reuocabat; & ad Dei misericordiam implorandam excitabat; dum cognosceremus, ex nobis ipsis aptos non esse legis obseruare mandata sine speciali auxilio Dei: quod copiosissimum ex Christi meritis ad nos in ipsum credentes emanauit. Abundasse autem delictum ex ingressu legis idcirco dicitur; tum, quoniam ad peccatum iam contractum ex reatu primi parentis, accessit etiam delictum proprium cuiusque contra legis mandatum concupiscentis: tum etiam quoniam, ex prohibitione inducta a lege, creuit libido concupiscentiæ ob ipsam met prohibitionem. Theodoretus autem inquit: quo plura præcepta per legem data sunt, eo plures transgressores fuerunt.

August. ad Hyla. ep. 89. Orig. lib. 5. c. 5. ad Roman. Rom. 7. Theodor.

PARAPHRASIS. CAP. VI.



Vid ergo dicemus? An, quoniam asseruimus, ad accumulata peccata supercreuisse quoque gratiam Dei, idcirco manebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit hoc. Nam, quicunque conuersi ad fidem Christi mortui sumus peccato, ita vt nec illud viuat in nobis, neque nos illi seruiamus; quomodo, quove prætextu animum vnquam induce-

re possimus, vt sub eius imperio viuere nobis fas esse ducamus? An ignoratis, quòd quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in ipso incorporati, in eius morte baptizati sumus? Ex quo sequitur, vt una cum ipso consepulti simus per baptismum in morte; vt, quemadmodum Christus surrexit a mortuis per gloriam patris, ita & non excitati a morte peccati, ambulemus in nouitate vitæ, in laudem, & gloriam magni Dei; alias cogitationes, aliosq; mores sectando. Si enim complantanti, coinsitique facti sumus in similitudinem mortis eius, animo mortui existẽtes peccato, prout & Christus pro peccatis mortem obijt; erimus vtique & coinsiti in eius similitudinem resurrectionis, sectando aliud nouũ viuendi genus longe a peccatis alienum. Illud hinc dignoscentes, quòd vetus homo noster simul crucifixus est cum Christo, illa prior nostra deprauata natura; eo nempe decreto, vt dissoluatur in nobis corpus peccati; illud nimirum radicatum, nobisq; inhærens graue dominium fomitis, quo tenebamur obstricti ex primo originis nostræ delicto: ex quo, per proprium nostrum reatum, in alia quoque peccata trudebamur: ac ita quidem dissoluatur, vt non amplius eius seruiamus imperio. Nam qui mortuus est peccato, Christi mortis similitudinem (vt dictum est) præferẽs, is iustificatus, & ereptus a seruitute peccati intelligitur. Et, (vt alacrius hanc viuendi rationem teneamus) quicunque mortui sumus cum Christo; hac quoque fulcimur spe, & sustentamur, quòd etiam vna cum Christo viuemus; scientes quòd Christus, qui resurrexit a mortuis, non amplius moritur, mors illi vltra non dominabitur. Nam quòd ipse mortem obierit, id semel effectum est, vt morte sua pro peccato satisfaceret: quòd autem viuit, apud Deum viuit vitam nũquam desituram. Ita igitur & vos existimate mortuos quidem esse peccato, vt vobis vltra non dominetur; viuere autem Deo in Christo Iesu Domino nostro, vt Deo semper seruiatis. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore; quod fieret, si ei obtemperaretis, obsequendo cõcupiscẽtijs, quæ excitantur in carne ex fomite ad peccãdum inducẽte, in ipsa relicto ex peccato primi parentis; sicuti etiã ex eo traditum est corpus in mortis cõdemnationem. Neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis seruientia peccato: sed exhibete vos Deo tanquam viuentes pro mortuis, qui prius existebatis, & membra vestra arma iustitiæ ad seruiendum Deo. Nam si tales vos præstiteritis, peccatum vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, per quam occasio, & detectio peccati tantummodo habebatur; nõ autem ereptio a peccato: sed estis sub gratia, per quam omnimoda a peccatis iustificatio obtinetur, & virtus præstatur ad hanc iustitiam conseruãdam, Deo ita concedente in gratiam Iesu Christi pro nobis ad mortem traditi. Sed quid? (scrupulus enim & alius ex iam dictis excitari potest) nũ peccabimus, quasi id nobis licitum sit, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit & hoc. An nescitis, q cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obediẽtiam præstatis? siue peccati, ex quo tradimini in mortem; siue illius bonæ obedientiæ, ex qua ducimini in sanctificationem. Sed gratię sint Deo, quòd cũ olim fueritis serui peccati, mox obedistis ex corde in eam formam doctrinæ, in quam imbuendos promptos vos concessistis. Liberati autem a peccato, obstricti estis seruituti iustitiæ. Quid autem hæc seruitus postulet a vobis (ne alia, & grauiora petam, vobis parcens, ac vestræ imbecillitatis rationem habens) humana tãtummodo proponam, quæ & hominem decent, & sunt non grauia, eademque & iuri congruentia. Vt, quemadmodum exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati cõtractæ ex primo parente, hinc proprio reatu, in peccata, atque in iniquitatem vos tradendo; ita & nunc ad hoc saltem obstricti sitis, vt exhibeatis membra vestra ad seruiendum iustitię in sanctificationem; vt, sicuti, Dei gratia, ad iustitiam assumpti estis, ita hinc ad sanctitatem maiorem in dies perducamini. Etenim, cum seruitute peccati obstricti tenebamini, liberi eratis a iustitia. Quare & nũc liberati a peccato, iustitiæ seruitute obstringimini. Sed o bone Deus, quàm magnum est discrimen inter vnam, & alteram seruitutem? Si illam, quæ peccati erat, seruitutem respicitis, pensate nũc, quem nam fructum percepistis ex ijs, quæ operabimini cum peccato, de quibus nũc verecundamini? Horum enim finis est mors, in quam truditur peccator. Nunc autem liberati a peccato, serui vero effecti Deo, ex hac seruitute habetis fructum vestrũ in sanctificationem; finem autem vitam ęternam. Stipẽdium enim peccati est mors, quæ soluitur eius seruis, atq; mancipijs. Donum autem, quod Deus largitur sibi obtemperantibus, est vita ęterna, quæ in gratiam Domini nostri Iesu Christi confertur ijs, qui eius fidem, atque vestigia sectantur.

Editio vulgata.



QVID ergo dicemus? Permanebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortẽ: vt quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius: simul & resurrectionis erimus. Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo: credimus, quia simul etiam viuemus cum Christo: scientes, quòd Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel; quòd autem viuit, viuit Deo. Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu Domino nostro. Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitia

iustitia

iustitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Nescitis, quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? Gratias autem Deo, quòd fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis. Liberati autem a peccato, serui facti estis iustitiæ. Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ, sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati, ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam: Stipendia enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro.

ADNOTATIONES.

A MANEBIMVS *in peccato, vt gratia abundet?* Magnificauerat Apostolus gratiam Dei per Christum ad nos emanantem; ita vt ad accumulata peccata superabũdauerit etiam gratia; ex quo dicto offerebatur ijs, qui (vt solent hæretici facile corrumpunt sensum scripturæ) occasio disseminaodi, quòd essent facienda mala, vt gratia Dei erga nos abundaret, idque ex Apostoli verbis colligere nitebantur. Qui statim omnem hanc tollit occasionem, docens hæc inuicem aduersari; vt, qui mortuus est peccato, ei renunciãns, eidem viuere, atque seruire vltra velit; ex hoc autem ostendens, illos mortuos esse peccato, qui in Christo Iesu sunt baptizati, in eius morte, qui ad destruendũ peccatum mortuus est. Siquidem per baptismum consepulti sumus in ipso in morte, quam protestamur, dum ter immergimur in aqua per baptismũ, ad denotandum Christi sepulturam, in qua fuit tribus diebus: sicuti resurrectionem Christi (quã imitamur in resurgendo ad nouam vitam) innuimus, & significamus, dum extollimur ab immersione aquæ. Mortuus autem peccato homo intelligitur ad illum sensum, in quo dicitur in epistola ad Gal. *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* In epist. autem ad Ephes. dum dicit Apostolus: *& vos conuiuificauit, cum essetis mortui delictis*; illos mortuos esse significauit, ac morti traditos ob delicta, quæ patrarant; nõ autem mortuos esse delictis, vt eorum non vltra succumbant imperio, vt intelligitur hoc loco. Adnotanda autem singularis prudentia Apostoli plena zelo Dei, qui cõspiciens ex suscepto sermone ansam dubitationum posse oriri, quę ad prauam doctrinam amplexandã possent homines subuertere, funditus a radice ipsam statim amputat, quod maximopere curę debet esse, ijs, qui operam nauant in exponenda sacra scriptura.

(Galat. 6.) (Eph. 2.)

B *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul resurrectionis erimus.* Chrysostomus in interpretatione horum verborum animaduertit, verbum hoc, *similitudini*, quod morti adiectum est, idcirco ab Apostolo non appositum fuisse *resurrectioni*, vt alacriores redderentur Romani ex spe illis apposita consequendæ resurrectionis corporum: & ideo (secundum ipsum) non loquitur Apostolus hoc loco metaphorice de resurrectione ad nouam uitam. Verum, quæ subiungit Apostolus, denotare uidentur sermonem de resurrectione ad nouum genus uitæ, dum inquit: *Hoc scientes, quòd vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruatur corpus peccati.* Vnde innoit, quòd confirmare nos debemus resurrectioni Christi, resurgentes & nos ad nouam uitam. In Christi quidem crucifixione simul crucifixa est natura illa humana coinquinata, quam quisque ab initio natiuitatis contraxit; ita quidem, vt in nouam formetur penes illos homines, qui, per baptismum ad Christi mortis similitudinem susceptum, peccato commoriuntur; in quibus dicitur esse crucifixus vetus homo, & mutatus in nouum. (Chrysost. Hom. 1.)

Aduertit autem Origenes, dici, coinsitos, & conregnantes cum Christo; non autem combaptizatos; eo quòd Christus suscepit a Ioanne baptismum, qui diuersus est ab eo, qui fit in Christo in eius sanguine; in quo per fidem baptizãtur fideles; ita quidem, vt ex baptismatis susceptione, ex ipsa immersione corporis in aqua, coinseratur, & complantetur homo in Christo per gratiam e sacramento baptismatis emanantem. (Orig. lib. 6. c. 6. ad Roman.)

Dubitat autem hoc loco Origenes, quare dixerit Apostolus; *baptizati in Christo*, cum legitimus non censeatur baptismus, qui non fit factus in nomine Trinitatis. Et respondet, ita dictum ab Apostolo, quoniam non tam baptismi, quàm mortis Christi rationem discutere uolebat. Vnde non conueniebat, inquit, vbi de morte diceret, uel Patrem nominaret, uel Spiritum sanctum. (Orig. ibid.)

C *Vt destruatur corpus peccati.* Ambrosius intelligit ipsam congeriem malorũ, ex qua quoddam corpus peccati construitur. Ita enim habet, *vt corpus destruatur peccati, quod est cuncta crimina.* Theophylactus intelligit ipsum corpus ad peccandum procliue, cuius mala affectio tollitur per Christi crucifixionem, & hominis suscipientis baptismũ conmoritionem ad peccatum. An forte, cum dicitur, *corpus peccati*, corpus metaphorice accipiendum est, prout etiam Arist. hac uoce usus est in primo libro Rethor. peppe initium; dum appellauit enthimena corpus persuasionis, innuens per, *corpus* ipsam substantiam, & fundamentum, cui alia omnia inhærere debeant: sicuti est enthimema in genere persuadẽdi, cui aliæ probationes, vt hinc robur habeant, præcipue innituntur. Similiter igitur, & hic per, *corpus peccati*, intelligi posset peccatum ex origine cõtractũ, & fomes ipse vetita cõcupiscẽdi inhærens animæ, & eam suis incitationibus prouocans ad peccãdum; qui sane corpus & substãtia omnium peccatorum ex hoc ipso credendus est; quoniam ab hac radice concupiscentiæ fluunt omnia peccata, quæ in ea fulciuntur, atque subsistunt; (Ambr. c. 6.) (Theophyl.)

stunt, ita quidē, vt sublata concupiscentia, peccata omnia vt tollantur necesse sit. Destruitur autē hoc corpus peccati per Christū crucifixionem in iis, qui per baptismum Christō commoriuntur: qui & a macula imbuta animę abluuntur, & sancti Spiritus virtute roborantur, ad hoc, vt non amplius eius tyrannidi atque imperio subiaceant: cum possint (dummodo & ipsi proprium studium conferant, imploratoq; semper Dei auxilio) per receptā Dei gratiam resistere insurgentibus concupiscentiæ stimulis, & eius fomiti assensum non præstare; qui quidem relinquitur in carne etiam post baptismū, non ad condemnationem, vt alias dictum est, sed ad agonem, vt dicitur infra; ac nō nisi per corporis propriam mortem penitus est euacuandus. In hanc sententiā consentire videntur, quę habet Augustinus in lib. de baptismo paruulorum, dum inquit: q gratia Dei per baptismum fit, non vt euacuetur, & absumatur, vt non sit in carne viuente fomes cōcupiscentiæ, & lex in membris repugnās legi mentis; id enim non nisi miraculo creatoris cōtingit: sed bene vt omne dictū, & factum cum obsequio concupiscentiæ aboleatur, & virtus adsit (ex gratia Dei) animæ sic liberæ pugnandi cum auxilio Dei pro repellenda mala concupiscentia.

Roman. 8.

Aug. in lib. de baptis. paruul.

D *Qui, enim mortuus est, iustificatus est a peccato.* Id quidem ita patet: nam, qui per abominationem moritur peccato, is iustificatus, ac iuste ereptus a seruitute peccati intelligitur.

E *Mors illi vltra nō dominabitur.* Igitur Christo; dicet aliquis, mors est dominata; cum tamē in eius potestate esset animam ponere, vel etiam de ipso dicitur, quòd solus inter mortuos liber? Origenes respondet ad hanc dubitationem; quòd, quoniam Christus factus est in formam serui, & ita humiliauit se, vt subiret mortē, cui humanitas hæc nostra subiecta est; hinc igitur dominata est mors illi carni, quæ cū humilitate & corruptione suscepta erat. Addamus, quòd dominum potest esse cum libertate seruientis, & obedientis domino; sicuti optimi regis imperio parent populi voluntate: tyrannis autem est violēta dominatio, quæ exercetur cōtra seruientis voluntatem. Hac igitur dominatione tyrannica dicimus, quòd non dominata est mors ipsi Christo; propterea quòd mortem poterat effugere; ac nisi se illi tradidisset sua voluntate, mors dominium obtinere in eum non potuisset; cum tamen omnes homines velint, nolint, ob peccatum primi parentis, mortis imperio necessario sint obstricti. Quod autem subiungit Apostolus de Christo: *quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quòd autem viuit, viuit Deo.* August. in lib. Enchirid. inquit: *peccatum Christo non inerat, et tamen quodammodo peccato mortuus est, dum moritur carne, in qua similitudo peccati erat.* Videtur etiam dici posse, q Christus mortuus est peccato, dum satisfecit peccatori reddens illi debitum, quod sibi peccatum vendicabat; vt nos ab ipso peccato, & a morte pp̄etua liberaret. Semel autē Christus mortuus est: q (vt dicitur in epist. ad Heb.) Christus semel oblatus est ad multorū exhaurienda peccata: Ita vt per hostiā suam maneat vsq; ad consummationē seculorū pro

Ioan. 10.
Psal. 87.

Orig. lib. 5. c. 6. ad Roman.

Aug. in lib. Enchi. c. 41.

Hebr. 9.

suis fidelibus interpellās apud Patrem. *viuit autem Deo:* id est, indissolubiliter, nempe in sempiternum vna cū Patre, vt interpretatur Chrysostomus. Addamus, ad gloriam Dei, ad magnificandam Dei bonitatem atque potētiam: sicut antea dixit Apostolus, quòd Christus surrexit a mortuis per gloriam patris. Aut per Dei virtutem resurrexit, quod cedit in gloriam Patris.

Chrysost. Hom. 11.

F *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Animaduertit August. in tractatu Psal. 35. quòd Apostolus non dixit. *Non sit peccatum;* sed, *non regnet peccatum: inest siquidem peccatum,* inquit, *dum delectaris; regnat vero cum consenseris. At si voluptas verbi scientia Dei praualet, iam non regnat. Sat vincit sic bona peccatum: non autem desinit esse fomes, nisi cum hoc mortale induerit immortalitatem.* Quod autem habet Apostolus, *in vestro mortali corpore,* inquit, Theodoretus, hinc insinuari bellum non futurum diuturnum. Origenes autem *mortale corpus* dictum ait; vel quoniam mortuum fit: vel *mortale,* ad differentiam immortalis. Posset etiam dictū esse ad terrorē nostrum, ne peccemus cum hinc in mortem tradamur. Et cum hoc detur in præcepto ab Apostolo, hinc colligit Origenes, esse igitur in nostra potestate, vt hoc exequamur. Quemadmodum etiā ex eo apparet, quod subiunxit Apostolus, hortans vt exhibeant Romani membra seruire iustitiæ, & sanctitatis ex quo etiam colligitur, requiri ab homine iustificato, vt bona opera faciat, nēpe congruētia iustitiæ; nūquam tamen sine speciali Dei gratia assistente, & adiuuante.

August. in tract. Ps. 35.

Theodor.
Orig. lib. 6. c. 6. ad Roman.

Orig. ibid.

G *Non enim estis sub lege.* Lex peccata prohibebat, sed ad ea vitanda nullum præbebat auxilium: transgressores mulctabat, illos tamen numquā vendicans a seruitute peccati. At Dei gratia, per Christum mediatorem, eripuit nos a seruitute peccati, qua detinebamur, & ita idoneos atq; valentes reddidit per dona Spiritus sancti nobis cōmunicata, vt possimus obsistere, ne regnet in nobis peccatū. Et, vt inquit Augustinus in lib. de gratia, & libero arbitrio. *Lex non mala est: sed quia sub illa sunt, quos reos facit iubēdo, non adiuuando: at gratia adiuuat, vt quisque legis sit factor.*

Aug. in lib. de gr. & lib. arbitr. c. 12.

H *Cui exhibuistis vos seruos ad obediendum:* Hinc patet, inquit Origenes, quòd nullo cogente exhibemus nos seruitutis vel peccato, vel iustitiæ: vnde libertas arbitrij dignoscitur.

Orig. lib. 6. c. 6. epist. ad Roman.

I *Humanum dico propter infirmitatem.* Moderatę (vt inquit August. in epist. ad Anast.) exhortationem Apostolus, vt cum maiora possit præcipere, id tamen non agat. Exigit igitur a Romanis id tantum, vt, sicut exhibuerunt membra corporis seruire iniquitati, & immunditiæ: ita quoque (iuxta rationem arithmeticā, quæ æqualitatem exigit) eadem exhibeant seruire iustitię in sanctificationem: cum tamen (habita ratione offensarum aduersus illam excelsam maiestatem commissarum) longe maiora munia Deo præstanda forent, iuxta illud apud Baruch: *sicuti fuit sensus vester, vt erraretis a Deo decies tantum iterum conuertentes requiretis eum.* Verum Apostolus illorum parcens infirmitati, non nimis grandia imperat: licet tamen alibi de se ipso dicat:

August. ad Anast. epist. 144.

Baruch. 4.

1. Cor 7. Orig. lib. 6. c. 6. ad Roman.

dicat: *castigo corpus meum, & in seruitutem redigo.* Orig. explicans hunc locũ, inquit: nõ ingloriosum esse, vt quis ita seruiat virtutibus, vti vitijs: licet multo magis virtutibus sit inseruiendũ: adeo quòd indulgetur humano generi, dum illi præcipitur, vt æque exhibeat membra virtutibus, vt vitijs. Idem animaduertit, cum vellet Apostolus a Romanis, vt nunc exhibeant mẽbra seruire iustitiæ: hinc etiam colligi, inesse homini liberi arbitrij potestatem.

K *Gratia autem Dei vita æterna.* Clare patet, quòd sine gratia Dei homo non poterat iustificari, sicut pluribus edocuit argumẽtis Apostolus. Iustificatis autem per fidem Iesu Christi datur vita æterna. At non sine fide, & charitate erga Deum, cui opera quoque hominis iusti eatenus sunt grata, quatenus ex gratia procedunt Spiritus sancti. Iustitiæ autem conuenit diuinę, vt, propter Christi merita, Christi sectatoribus, secundum fidei, & cuiusque operum

Aug. in lib. de gr. & lib. arb. c. 9.

gradus, beatitudinem quoque cõferat. Augustinus autẽ in lib. De gratia, & lib. arbitrio, animaduertit, dici gratiam Dei esse vitam æternam, ad deprimẽdam præsumptionem, ne putaremus propria iustitia acquiri vitam æternam; cum ex dono sit, & ex Dei misericordia, qui operatur in nobis & velle, &

Idem ad Sixt. presb. ep. 105.

operari. Idẽ in epist. ad Sixtum presbiterum inquit. *Homini tanquam ex debito redderetur vita æterna, si ex homine esset iustitia: at gratia Dei est, vt iuste viuamus, & ex hac gratia, vt perueniamus ad vitam æternam.* Est autem aduertendum, apposite dictum esse hoc loco ab Apostolo, quòd stipendium peccati est mors. siquidem, vt stipendium militibus euocatis ad militiam soluitur tanquam debitum; sic & mors homini, si peccabit, vt ipsi debita, constituta est. Et cum iam ex delicto mors homini deberetur, nil mirũ, si Apostolus dixerit, quòd gratia Dei est vita æterna; cũ ex sola gratia Dei ereptus sit homo a seruitute peccati, & habilis hinc factus sit ad vitã æternam consequẽdam; quam Deus, iustus Iudex, reddet illis omnibus, qui vocati ex suo gratuito dono ad regenerationẽ nouæ vitæ sanctę, non renuerunt; sed Deo adhæserunt; & inserti per fidem in Christo, eius vestigia sunt secuti; & pręcepta obseruarunt, operibus illa complentes. Quibus quidem operibus, fuit ex gratia & immẽsa Dei liberalitate, vt incõparabilis coronæ gloriã regni cœlestis retribuere dignaretur, & eã bene operãtibus promitte-

Matt. 19.

ret. At, post pactũ, & eius promissa, quia dixit, *si vis ad vitam ingredi, serua mandata*; consequitur vt iuste, & tanquam ea debito, ob promissa, persoluat coronam iustitiæ ijs, qui secũdum Dei iustitiã vixerint; quod non nisi per gratiã Dei illis succurrente perficitur; vt ita gratia Dei, cum iustitia, seu cum operibus hominis iusti, semper sit coniuncta.

PARAPHRASIS. CAP. VII.



AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quod lex homini dominatur, quanto tempore viuit. Ea enim, quæ sub viro est mulier matrimonio illi coniuncta, viuenti viro alligata est per legem. Si autem mortuus fuerit vir eius, absoluta est a lege. Igitur, viuente viro, adultera iudicabitur, si cum alio viro fuerit. Si autem obierit vir eius, libera est a lege viri, vt nõ sit adultera, si alteri iungatur. Itaque fratres mei, & vos quoque mortui estis legi, vt vltra vobis non dominetur: idque per corpus Christi, qui crucifixus est pro nobis; ita autem mortui, vt sitis alterius, qui ex morte resurrexit, vt fructificetis Deo. Nam, cum essemus sub dominio carnis, passiones peccatorũ, quę ex legis mandato prohibentur, eam in membris nostris vim, atque operationẽ exercebant, vt fructificarent morti, nos inducendo ad ea facienda, quæ digna sunt morte. Nunc autem soluti sumus a lege mortis: quatenus obmortui sumus peccato, per quod legis imperio subijciebamur: vt iam seruire teneamur in nouitate spiritus, quẽ accepimus Deo adhærentes; & non vetustati litteræ, passionibus in lege prohibitis obsequẽtes. Quid igitur dicemus? lex peccatum est? Absit. Sed quidem dicam; quòd peccatum concupiscendi vetita ex volũtatis assensu, non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam, ipsum scilicet actum fomitis, cui assensus voluntatis præstatur, qui mihi esset in condemnationem, nesciebam: nisi lex dixisset, non concupisces: ea qua inhibitione, actus fomitis, cui voluntas assentit, quòd esset peccatum, mihi cognitus est. Ipsum autem peccatum, fomes videlicet, accepta occasione, per mandatum, tanquam ferocius factum, operatum est in me omnem concupiscentiã. Nam sine lege, priusquam promulgaretur mandatum de concupiscentia, peccatum concupiscẽdi, vetita, voluntate consentiẽte, mortuum erat; vel illud, quod, non generatim cognitum, neq. imputatum hominibus esse dignoscebatur. Ego vero, in quẽ me ipsum fingo vniuersum genus humanũ, viuebã olim sine lege, ea scilicet, quæ per Moysem data est. Accedente vero mandato legis de concupiscẽtia, peccatum cõcupiscentiæ, ipse videlicet actus fomitis, cui assensus voluntatis datur, reuixit. Ego vero mortuus sum, ac mortuum me esse cognoui: & ita mandatum non concupiscendi, quod in lege mihi traditum erat ad vitam, vt iam resipiscẽm, ad Dei misericordiam me conuerterẽ, atq. salutem impetrarẽ; inuentum est mihi ad mortẽ. Nam peccatũ, (ipse inquã fomes insertus in carne, qui idcirco peccatũ dicitur, quòd causa & effectus peccati est) accepta occasione per mãdatũ prædictũ, seduxit me, & per illud occidit. Quare lex quidẽ Mosaica sancta est, & mandatum prohibens concupiscentiam sanctum, & iustũ, & bonum est. At dicet hic aliquis. Quod ergo bonum est, mihi factũ est mors, & causa mortis? Absit ne hoc dicamus, sed peccatũ concupiscentiæ, fomes (inquam) vt se ipsum propalaret esse peccatum, seu causa peccati, ex bono mandato legis concupiscentiam prohibẽte, in me operatum est mortem; ita quidem vt occasione mãdati accepta, peccatũ, ipse videlicet fomes, in me ipsum propria culpa concupiscẽtem atq. peccantẽ, supra modũ peccans peccatũ effectũ sit: dum scilicet ad primũ (quo omnes obstricti tenebamur) peccatũ, alia quoq. accessere ex mea propria præuaricatione peccata. Nam (quod attinet ad legem per Moysem

ſem a Deo latam) ſcimus quòd lex ſpiritualis eſt, ad normam ſpiritus Dei conſtituta; atque iden maxime conſentanea atque bona. Ego autem carnalis ſum, carnis cupiditatibus expoſitus: vt qui ex prima origine, ob alienum peccatum in peccati ſeruitutē ſim traditus, atque venundatus, & id patet. Nam quod ago ipſe, ſeu quæ in me paſſiones excitantur, quaſi illis dem manus, ipſe non cognoſco; cum abſque mea præexiſtente notitia excitentur. Siquidem in his paſſionum excitationibus, quæ fiunt in corpore meo, non ego facio, quod volo, quodque meæ voluntati eſſet conſonum: ſed illud, quod odio habeo. Quòd ſi, quod nolo, id ago; hinc certum eſt argumētum, quòd ego ratione conſenſum do, quòd lex Moyſi bona eſt. Nunc autem, poſtquam peccato obmortuus, & in Dei gratiam per Chriſtum receptus ſum; iam non amplius, ſicuti ante acceptā gratiam, mihi imputandum eſt, quòd, quę non decent, fiant in corpore meo, quaſi ipſe totus hæc agā, cum ijs ipſis mente non conſentiā. Sed quod in me ipſo, me nolente, fit; id operatur radix illa antiqua peccati, ac fomes, qui mihi aderit, dum ero in hac vita, ad agonem relictus. Hincque cognoſco, quòd non habitat in me, in mea videlicet carne, illud quod bonum eſt. Nam velle bonum, mihi præſto eſt: id ipſum autem operari, non inuenio. Nō enim, quod volo bonum, id ago: ſed quod nolo malum; dum ſcilicet concupiſcentiæ, quas abhorreo, me inuito in corpore meo excitantur; quibus tamen non conſentio. Atqui, ſi quod nolo id facio, iam non ego operor illud; ſed inhabitās in carne mea radix peccati ex aliena primi parentis culpa contracti. Inuenio igitur, dum præſtus ſum agere quod bonū eſt, legem, qua mihi adiacet malum: oblector enim lege Dei ſecundum interiorem hominem. Video autem, atque re ipſa experior legem aliam exiſtentem in membris meis (legem illam inquam, qua iuſto Dei decreto, ob delictum primi parentis, genus humanum in peccatum, & in pœnam peccati detruſum eſt) hanc ipſam repugnantem, obicemque facientem legi mentis meæ; & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis. Infęlix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius; ſed gratias ago Deo, qui me eripiet per Ieſum Chriſtum ab hac miſeria. Illud igitur concludendum eſt, q̄ ego ipſe mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati, eo modo vt dictum eſt.

Editio vulgata.



N ignoratis fratres (ſcientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore viuit? Nam quæ ſub viro eſt mulier, viuente viro, alligata eſt legi, ſi autem mortuus fuerit vir eius, ſoluta eſt a lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera, ſi fuerit cum alio viro, ſi autem mortuus fuerit vir eius, liberata eſt a lege viri: vt non ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro. Itaque fratres mei, & vos mortificati eſtis legi per corpus Chriſti; vt ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificemus Deo. Cum enim eſſemus in carne; paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, vt fructificarent morti, nunc autem ſoluti ſumus a lege mortis, in qua detinebamur: ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in vetuſtate litteræ. Quid ergo dicemus? lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatum non cognoui, niſi per legem, nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret: Non concupiſces. Occaſione autem accepta, peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam ſine lege aliquando. Sed cum veniſſet mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus ſum, & inuentum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem. Nam peccatum occaſione accepta per mandatum ſeduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. Quod ego bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit: ſed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum, operatum eſt mihi mortem, vt fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim, quòd lex ſpiritualis eſt: ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. Quod enim operor, non intelligo: non enim quod volo, hoc ago: ſed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio: conſentio legi, quoniam bona eſt. Nunc autem iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum. Scio enim, quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea bonum. Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio, ſed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem, volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis. Infęlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Igitur ergo ipſe mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati.

ADNOTATIONES.



CIENTIBVS *enim legem loquor.* A
De lege Moyſi communis eſt interpretatio, quam potuiſſe notam eſſe Romanis, inſinuant Acta Apoſt. vbi dicitur, q̄, *Paulus, egreſſus ab Athe-* Act.18.
nis, venit Corinthum, & inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam vxorem eius, eo quòd præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos a Roma. Ex quo loco apparet, Iudæos Romam tunc habitaſſe, atque ideo legem Moyſi ibi notam eſſe potuiſſe. Origenes autem ita notam illis, ad quos ſcribit Orig. lib 7.
Apoſtolus, legem Moſaicam fuiſſe ſupponit, vt dicat, c. 7. ad Roman.
quòd ſcirent de ipſa, quòd eſſet iam facta ſpiritualis, mortua exiſtens quo ad litterā. & proptereà verba illa, *quanto tempore viuit,* ipſe refert ad legem ita interpretans: quòd, quanto tempore lex viuit, homini dominatur. Quam interpretationem ſe-

cutus

Ambr. c. 17. Chrysost. Theophyl. Theodor.

cutus est etiam Ambrosius. At Chrysostomus, Theophylactus, & Theodoretus ad vitam hominis referunt: quòd, quanto tempore viuit, legis dominio subijcitur. Verum, nil fortasse prohiberet, quin etiam intelligeremus Apostolum loqui de lege in vniuersum, quòd legis conditio, siue sit Mosaica; siue quęuis alia, lata ex imperio Principis, huiusmodi esse dicitur, vt suo sub dominio contineat hominem, dum viuit, non autem post mortem. Vel etiam lex, de qua loquitur Apostolus, est ipsa met lex hęc particularis subiuncta de muliere: quę, dum vir eius viuit, est alligata viro per legem. Cuius quidem legis notitia maxime etiam confert ad expositionem propositi sui: quo, iuxta ea, quæ allata sunt in cap. præcedenti; intendit manifestare, quòd qui baptizatus est in Christo, non est amplius sub lege, sed sub gratia; ideoque hunc ipsum teneri per opera iustitiæ fructificare Deo, & non morti per peccata. Probationem enim suam deducit Apostolus per rationem a simili hunc in modum. Quemadmodum mulier, per legem alligata est viro, cui nupta est, adeo vt ei superstiti adhærere teneatur, & fit adultera, si alteri iungatur; secus autem si mortuus sit eius vir: ita & vos, inquit, per corpus Christi (qui mortuus est pro peccato) baptizati in ipso, & consepulti, & ita mortui peccato, per quod legis imperio subijciebamini, dum peccato inseruiretis, iam intelligimini simul mortui esse legi; atque ideo ipsa vltra vobis, vti iam mortuis, non habet dominari, vt seruiatis peccatis ex eius mandato emanantibus: sed alteri addicti estis, ipsi Christo: qui resurrexit a mortuis, qui vos eripuit a peccato, vt & vos ad nouam vitam resurgentes, viuatis iam fructificantes per opera iustitiæ Deo, longe ab iniquitatibus.

Orig. ibid.

Non reticenda autem elegans, & ingeniosa admodum expositio ab Origene excogitata circa mulierem, vel obligatam viro, vel ab eo solutam. Nam supponit legem veterem, vt virum, cui (tanquam mulier) tenebatur anima, præsertim Iudæorum in vetustate litteræ, vt illi seruiret, obseruando, quæ erant in timore circa præcepta legis. At post legis obitum (nam mortalis erat in suis significatis) iam anima obligata est alteri, ipsi spiritui per Christum allati, cui seruire oportet, nuptias nouas faciendo; Ab hac lege (inquit Origenes) supponit Apostolus Gentes esse segregatas. Si autem dicitur, quòd & nos mortui sumus legi: id ait intelligi ob Christum, in corpore eius, qui nostras tulit iniquitates. Addit posse etiam intelligi de quocunque homine, qui discedens a pristina consuetudine viuendi, a lege illa praua, ad legem spiritualem fuerit conuersus: sicuti & legem spiritualem sumit, quæ non secundum litteram, sed est secundum nouitatem spiritus; cui spirituali legi, ait, ante aduentum Christi multos inseruisse sanctos prophetas, qui legem spiritualiter intelligebant.

Theodor.

C *Cum enim essemus in carne.* Theodoretus inquit, *dum in legis statu ageremus*, interpretans per *carnem*, leges datas carni, de cibo, potu, lepra, & huiusmodi: *passiones peccatorum quæ per legem.*

Theodor.

Animaduertit Theodoretus, non dici ab Apostolo, *passiones peccatorum quæ sub lege*, quasi lex peccata operaretur: sed *quæ per legem* contingebant: quatenus lex accusabat peccantes contra mandata legis: Neque dici *per membra*; quasi ipsa peccarent: sed intelligendum, quòd anima in membris residens, inclinans ad deterius, operabatur peccata. Forte clarius ita explicaretur sensus horum verborum: Cum essemus in carne, id est, cum essemus carnis concupiscentijs addicti, vt saperemus prudentiam carnis, & ei complaceremus, iuxta modũ, in quo accipitur infra esse in carne; *passiones peccatorum, quæ per legem*, dum ait. *Passiones peccatorum* innuit, se non intelligere peccata: sed illas propensiones, & affectus fomitis excitantis nos ad peccandum: *quæ per legem erant*, nempe prohibitæ, vt non concupisceremus rem, aut vxorem, vel quid aliud vetitum. Aut, *quæ erant per legem*; quoniam ad peccatum originale concupiscendi vetita, quod iacebat mortuũ, quia nõ cognitũ putari apud Deum, licet inesset homini, accedente legis mandato ne concupisceremus; hinc passiones, & propensiones peccatorum per legem ita mandantem, & prohibentem, excitatę sunt in membris, & in corpore nostro: sine quo, ob concupiscentiam insitam, peccatum nõ committitur: ita quidem, vt hinc in mortem traderemur, ei fructificãtes; & ipsa grassaretur de nobis. Sic igitur, ex legis mandato, passiones peccatorũ operatæ sunt mortem in nobis: tum, quoniam propensio originalis peccati per mandatum legis aucta est, vt dicit Apostolus paulo post: tum quoniam sic cognitum est peccatum concupiscẽtiæ, per quod agnouimus traditos nos esse morti. Neque tamen imputanda est lex, quæ induxit præceptum de concupiscentia: quinimmo laudibus est extollenda: Quoniam, cum iam mortui essemus ob peccatum originale nobis inhęrens, lex de ipso nos admonendo (quamuis ex admonitione imponens pręceptum concupiscentiæ, hinc magis peccauerimus ob deprauatam nostrã naturam) attamen nobis optime cõsuluit; dum ad miseri nostri status cognitionem nos prouocauit: vt hinc timore mortis æternę ad Dei misericordiam confugeremus, & ita ad salutem perduceremur.

Rom. 8. — Roman. 8.

Nunc autem soluti sumus a lege mortis. Ab ipsa Mosaica lege: quam Ambrosius notat dici *legem mortis*, quia punit reos. Sed videtur etiam dici posse *lex mortis*, vt quę per mandatum suum mortem causet ijs, qui contra mandatum faciunt: non quòd proprie lex id efficiat; sed quia præbet occasionem, vt peccetur eó, vt dictum est, modo: quod paulo post Apostolus etiam explicabit. Et id quidem concors est ijs quæ habentur in epist. ad Corinth. Vbi dicitur, quòd lex erat ministratio mortis: & quòd littera occidit, spiritus autem viuificat: id est, legis littera præbet occasionem mortis constituendo mandata. Spiritus autem dat gratiam, vt non peccemus; & sic viuificat. Augustinus autem in lib. ad Simplic. inquit. *Lex littera est eis, qui eam legere nouerunt, & implere non possunt: & sic pestis est peccatorum: vnde littera occidit; at per spiritum mortui peccato liberantur ab ea.* Aduertendum autem Græcos aliter legere quàm noster interpres, qui

2. Cor. 3.

August. ad simpl. q. 1.

ita

Ita legit: *Nunc autem soluti sumus a lege mortis in qua detinebamur*: Græca autem lectio ita habet. *Soluti sumus a lege, mortui ei, per quod detinebamur*. Quæ verba ita explicant Chrysostomus, & Oecumenius, quòd soluti sumus a lege, dum mortui sumus peccato, per quod sub legis imperio detinebamur. Verum in eundem etiam sensum recidit lectio nostri interpretis. Siquidem, dum dicitur, quòd soluti sumus a lege mortis, a qua detinebamur, utique intelligitur, nos esse solutos a peccato, per quod morti tradimur: & ita a lege mortis; a qua occasio peccandi, & mors consequenter proveniebat; *ita ut serviamus in novitate spiritus*. Qui sunt soluti a lege mortis, & liberati a peccato ob Christum, cui sunt coinsiti, iam tenentur servire Deo, *in novitate spiritus*: hoc est, spiritu novo, qui renovatur in anima insiti per baptismū, iuxta illud prophetæ. *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis*. Sequitur Apostolus. *Et non in vetustate litteræ*. Illa, quæ præcedunt iustificationem, per quam animæ spiritus renovatur, iure dicenda sunt vetera. Atque ideo, quicunque dediti sunt carnis cōcupiscentijs, prius quàm moriantur peccato, dicuntur servire vetustati litteræ: id est, legi prohibenti per scripturam concupiscere, & ad hoc præstandum vim nullam afferenti: quin immo damnanti transgressores. Huic autem vetustati litteræ homo serviebat ante baptismum. At post baptismū, in novitate spiritus Deo inservit. Et ita manifestū est Apostoli propositum, quòd non amplius legis imperio sint subiecti, neque morti fructificare habent illi, qui in Christo insiti per baptismum mortui sunt, tum peccato, tum legi mortem inducenti. Sed Deo opera iustitiæ debent præstare in fructum sanctificationis; Quæ etiam clarius exponit Apostolus, docens spiritum vivificatum esse in ijs, qui Christi sunt, licet corpus morti sit concedendum; cuius tamen erit resurrectio, prout & Christus resurrexit. Augustinus vero in lib. quest. 83. animadvertit, quòd peccatum, de quo hic est sermo, debet intelligi illud, quod accessit per legem, quod Apostolus appellat peccatum supra modum peccans; quod, & si prius apparebat, attamen accedēte lege, & aucta prævaricatione accumulatur; Nam sine lege nō est prævaricatio: quæ lex affert cognitionē peccati: scienti & per ipsam prohibitionem magis incitatur homo ad peccādum. Verumtamen optime data est lex, ad humiliandum hominem, ut confugiat ad Dei misericordiam, sine qua magis viget peccatum ex lege. Dicitur autem (secundū ipsum) *lex peccati*, non quòd ipsa peccatum sit: sed quoniam peccatoribus imponitur. item *lex mortis*; quoniam stipendium peccati mors; aculeus autem mortis peccatum; virtus autem peccati lex; peccādo enim ad mortem labimur, & procliviores ad peccandum ea lege sumus. Notat etiam, quòd similitudo legis de muliere differt. Quoniam in ipsa supponitur, ut moriatur vir, si debet mulier nubere cui vult, soluta existens a lege: At hic moritur anima peccato, & moritur etiam legi peccati.

D *Lex peccatum est?* Divinissimus Apostolus, cum dixisset, nos esse solutos a lege mortis, prospiciens difficultatem hinc exurgētem, unde lex damnanda videretur, illam peomit in medium; quæren do, num lex sit peccatum? quod statim inficiatur hac voce: *absit*; subiungens deinde. *Sed peccatum non cognovi, nisi per legem*. Atqui cognosci peccatum per legem, non est incusatio legis, tanquam ipsa sit peccatum: quin ipsi laus debetur, cum cognoscere peccatum utile sit homini, ut ab illo se caueat, & ut pro venia impetranda ad Deum se convertat. *Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces*. Illa concupiscentis, quæ actua est fomitis, inexistentis, cui assensus præstatur, ignorabatur esse peccatum, nempe concupiscere vetita absque facti consummatione, quod postea cognitum est ex legis mandato simpliciter prohiben te concupiscere. *Occasione autem accepta, peccatum, per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*. Peccatum, hoc loco, sunt qui sumant pro diabolo: qui quidem ex legis mandato vires accepit maiores ad inducendos homines in omnem concupiscentiam; uti iam scientes se peccare, si concupiscerent contra legis mandatum. Per omnem autem concupiscentiam Ambrosius intellexit cuncta peccata. Chrysostomus vero refert ad vehementem, & consummatam concupiscentiam hinc subinductam. Verum possumus etiam interpretari per *peccatum*, defectum ex origine contractum, ipsum fomitem concupiscendi in membris residentē, & animam inclinantē ad peccandū: qui quidem, accepta occasione ex legis mandato prohibente cōcupiscere, operatus est in homine omnem concupiscentiā; tum impetuosiorem, atq. vehementiorem ipsam inducendo; tum in omne genus concupiscentiæ hominem tradendo; vel quoniam natura in vetita ardētius feramur; vel quoniam & adversarius noster diabolus, ut nos ad concupiscendum vetita induceret, ex legis præcepto maioribus etiam technys exinde studuit, atque procuravit. *Sine lege enim peccatum mortuum erat*: id est, non erat agnitum pro peccato id, quod tamen erat peccatū, ipse scilicet reatus peccati originalis animam a Deo avertentis: adeo quòd nō existente lege, quę ipsum detexit, mortuum manebat: tum, quatenus non erat cognitum, quòd apud Deum putaretur, & puniēdum foret: tum etiam, quatenus neque vires erigeret, ostendendo se peccatum, uti postea fecit post legem datam, inducendo hominem in varias concupiscentias contra legis mandatum.

E *Ego autem vivebam sine lege aliquando*. Non ipse met Apostolus, qui natus in lege, & sub ea educatus erat: sed generis humani naturā communem in se ipsum assumens, quo rem apertius sibi propositam explicaret, dicit: quòd homo olim vivebat sine lege, illa nēpe, quæ a Deo per Moysem est data. Ex quo sequitur, quòd ante legem ignotū erat peccatum actus concupiscentiæ (nondum existente mandato, quod illum prohiberet) saltē generatim apud homines secundum naturam tantum ratione utentibus. *Sed cum venisset mandatum*. Aperit quid nam subsecutum sit ad legis mandatum: id nimirum, quòd *peccatum revixit*. Vivum fuerat peccatum concupiscendi tunc, cum primum hominem

Chrysost. Hom. 12. Oecum.

Psal. 50.

Aug. in lib. q. 83. q. 66.

Rom. 6.

Ambr. c. 17 Chrysost. hom. 12.

concupiscentem, & comedentem pomum vetitum interfecit; hinc in mortis, tum animæ, tum corporis condemnationem ipsum tradendo, & cum ipso vniuersum genus suæ posteritatis: cum ad singulos homines subsecutus est fomes cõtinens pœnã peccati originalis. Verum, cùm e memoria hominum (præsertim postquam longum temporis spatium processisset a peccato Adæ) abolitũ esset (nisi quibus id Deus reuelarit) qualiter primus homo, ob inobedientiam auertens se a Deo, a recto statu, in quo creatus fuerat subditum habẽs rationi appetitum, in maximam ad peccandum propensionem incidisset, & eius posteri in hanc pariter vitiositatem praua concupiscendi procumbissent: idcirco cum non dignosceretur ab hominibus (saltem in genere) quòd pro peccato, actus fomitis, seu concupiscẽtię, cui assensus volũtaria datur, nobis inexisteret; hinc dicendũ videtur, quòd apud homines, qui in hac ignorantia versabãtur, prædictũ peccatum mortuu existebat: licet per ipsum in condemnationem iam essent traditi. Idem vero peccatũ reuixisse dicitur, quatenus, ex mandato legis prohibente concupiscere, homo concupiscens, ac contra legem præscriptam operans, ex proprio peccato, (vt iam peccans in similitudinem Adæ peccati) in mortem est traditus, & in mortem se traditum manifeste cognouit, ob præuaricationem factam a lege: prout etiam primus homo traditus erat in mortem, dum comedit pomum contra Dei mandatum, & hinc in peccatum se prolapsum esse cognouit. Ambrosius autem ad hæc, *cum venisset mandatum, peccatum reuixit*, infert. *Hoc ergo significat, quòd in initijs nõ latuerit peccatum putari apud Deum: hoc est, vixisse. Sed cum consuetudo peccandi hoc obliterasset, mortuum ostensum est, vt crimen cum persona deficere putaretur. Cum autem data est lex, vel reformata, reuixit apud eos, apud quos mortuum æstimatum erat: cœperunt enim scire imputari peccatum.* Idem ait, intelligi posse mortuum fuisse peccatum, id est, diabolum; qui dicitur fuisse mortuus (secundum Ambrosium) quia *cessabat ab illusione hominis ante legem: sed erat quasi quietus: securus enim erat de possessione eius: reuixit autem diabolus, cum videns auxilium per legem homini promissum, hinc exarsit iracundia aduersus hominem, vt illi legem inuerteret, vt, prohibita admittendo, Deum rursus offenderet, & denuo in potestate diaboli caderet*: hæc Ambrosius. Hinc igitur patet, quod mandatum de non concupiscendo datum in lege a Deo per manum Moysi, (vt hinc homo excitaretur ad vitam, dum nõ concupisceret, neque obsequium præstaret carnis concupiscentijs, sed illis dominaretur, prout in hoc statu creatus erat, vt hinc fieret beatus) inuentum est, vt dicit Apostolus, nõ ad vitam, sed ad mortẽ esse. Quandoquidem non existens homo aptus suis viribus ne concupisceret, non solum ob mandatũ legis non est reuocatus ad vitam: sed hinc in multo maiorem est prolapsus condemnationẽ. Nam peccatum ab origine contractũ, quod iacebat vt mortuum (ipse scilicet fomes) sumpta occasione a legis mandato, hominẽ decepit: sicuti deceptio semper præcedit in peccato, dum homo censet pro bono id, quod non est vere bonũ, seductus a propria concupiscentia: cum tamen peccatum sit voluntarium, licet committatur reflagante in oppositum propria conscientia: & ita peccatum, hominem ex proprio reatu (vti facientẽ contra legem) per legis mandatum interfecit. Et de hoc non est culpanda lex, quæ tota est sancta, vti & mandatum prohibẽs concupiscentiam: *sanctum est*, cum inuitet, & prouocet hominem ad sanctitatem; *& iustum*, cum id postulet iustitia, vt appetitus carnis subdatur rationi, prout in hoc statu recto fuit creatus primus homo: *& bonum*: cum hinc homo ducatur ad cognitionẽ sui miseri status, in quem ob peccatum cecidit, vt ad Deum cõuertatur. Addamus quòd etiam vtile fuit mãdatum, vt hinc timore pœnę homines cauerẽt a peccatis, sicut dicitur in epistola ad Gal. quòd Galat. 3.
lex posita fuit propter transgressionem: nempe, vt auocaret homines a peccatis ob timorẽ mortis in lege comminatæ. *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?* supponit quod per legis mandatum subsecuta est mors inducta a peccato: cum tamen mandatum sit bonum. Vnde mouet hanc quæstionem.

G *Quod ergo bonum est, mihi factũ est mors?* quod negat Apostolus. Sed dicendum, ꝙ peccatum, & fomes concupiscentiæ innatus humano generi ob præuaricationem primi parentis, prouocans animam ad peccandum, vt appareret, & se ostenderet esse peccatum (cum prius lateret, sicut dictum est) medio bono mandato legis prohibente concupiscentiã, quasi hinc erigens se, & excitans vires suas, operatus est mortem in homine contra legem concupiscente; vt sic supra modum peccans peccatum effectum sit; dum ad fomitem innatum ex pœna peccati, peccatum adauctum est in homine ex proprio reatu concupiscente contra legis mãdatum: per quod magis etiam exarsit concupiscentia, cum semper in vetita magis etiam nitamur.

H *Lex spiritualis est*. Lex Mosaica, iuxta spiritum Dei tota constructa est. At quod homo delinquat, non in legẽ culpa transferenda est: sed in hoc, quod ego carnalis sum: nempe carnis concupiscentijs suppositus: *venundatus sub peccato*: vt qui, ex præuaricatione primi parentis, in peccatum traditus sum: quod ex hoc patet. *Quod enim operor, non intelligo*. Adeo innatus est fomes mihi concupiscentiæ, vt quod ago, seu quod fit in meo corpore, dum excitantur concupiscentię; ego ipse non intelligo, nõ percipio, cum insurgunt in me huiusmodo affectus, & passiones carnis, me ipso ignorante, & non aduertente. Et hoc ipsum hinc apparet. *Non enim quod nolo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio*: Bonum esset, quòd concupiscentiæ prauæ non insurgerẽt in corpore; hoc vellem ego, studiosus obsequendi rationi, & tamen istud non pręsto; sed *facio, quod odi*; dum scilicet, præter meam voluntatẽ, insurgunt affectus concupiscentiæ prauæ; quæ cum fiant in meo corpore; hinc, quasi ego illas operer, fieri videntur. *Si autem quod nolo, illud facio*. Id est, si insurgunt in meo corpore prauæ concupiscentiæ, sed præter meam tamen, immo contra meam voluntatem insurgunt; hinc igitur perspicuum est, quòd ego consentio legi Moysi:

concu-

concupiscentiam prohibenti, & ipsam approbo; quòd bona sit.

I *Nunc autem iam non ego operor illud*. Verum in statu, in quo nunc versor, regeneratus per Christum ad nouam vitã, iustificatus a peccatis, & Dei spiritu imbutus, dicere possum id, quod verum est, quòd ego ipse, iuxta mentem, atque rationem meã (per quam præcipue sum homo) non operor tales concupiscentias, vt mihi ad peccatũ attribuantur; *sed quod habitat in me peccatum*, id est illud, quod operatur in me id, quod nollem, est peccatum in me inhabitãs, ipse fomes relictus ex pœna peccati originalis, qui tamen nõ est ad condemnationem, dum ego huic non consentio. *Scio enim, quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum*. Illud, quod habitat in me peccatum, est id, quod non est bonum in carne mea; quæ quidem sua ex natura non est mala; sed habet de malo fomitem contractum ex peccato originali sibi inhærentem. *Nam velle adiacet mihi; perficere autem bonum, non inuenio*. Quòd homo non consentiens concupiscentijs, ipse non sit earum perpetrator, neque reus constituatur ob insurgentes concupiscentias in carne sua, ex hoc patet. Quoniam ipse vellet, ne in ipso huiusmodi passiones carnis insurgerent; sed id præstare, atque perficere non inuenit; dum non agit bonum illud, quod vellet; sed illud malũ, quod odit; quod est dicere, quòd ipse non impedit, neque impedire potest, quin insurgant prauæ concupiscẽtię in carne sua, stimuli hominem prouocãtes, ad iracundiã, ad delectationem carnalem, & ad alia huiusmodi. Vnde, si agit quod nollet; hoc est, si, ipso nolente, insurgunt in carne sua prauæ concupiscentię, clare patet, quòd homo non est ipse perpetrator harum passionem, & concupiscentiarum; sed peccatum inhabitans, fomes relictus in pœnam peccati, in eius carne illas facit.

K *Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet*. Concluditur ex dictis; quòd homo inuenit legem inesse sibi volenti facere bonum; quæ lex est illud, quod sibi adiacet malum; quod etiam magis explicatur, dum dicit Apostolus. *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis*. Et ita venit homo in cognitionẽ peccati originalis; cuius fomes, pœna peccati existens, relictus est in membris. Et id quasi ex lege; quoniam primo homini fuit comminatum, si non obediret Dei præcepto, quòd morte moreretur, in quare, inobediẽtia quoque membrorum aduersus rationem subsequuta est. Sed quando homo ablutus a macula originali, quę animam Deo exosam reddebat, secundum interiorem hominem non consentit huic legi membrorum, non ducitur in damnationem: sed spiritu in hac vita viuit, acceptus apud Deum: quamquam corporis membra, ob pœnã peccati insurgant cum suis concupiscentijs aduersus spiritum, vti etiam corpus ob eandem pœnam peccati, in mortem tradendum est.

Gen. 2.

L *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Optandum sane est, vt liberemur ab hoc corpore vitiato, atque procliui ad inducendum hominem ad peccandum; cum quo assidua pugna nobis est habenda, ne vincamur ab eius concupiscentijs; & ipsum accipiamus reformatum, conueniens, & obediens rectæ rationi, absque vlla resistentia; quale erit in resurrectione, cum factum erit immortale, atque gloriosum.

M *Mente seruio legi Dei*. Siue lex ista intelligatur Mosaica; siue lex illa, in qua creauit Deus hominem rectum cum appetitu carnis subdito rationi. Huic legi vir iustus inseruit, mente illam approbans, & obseruans. *Carni autem seruio legi peccati*. Quatenus homo fomitem concupiscentiæ in carne sua insurgentem patitur, nec valet illum a se repellere, licet ei non consentiat: adeo quòd, cum homo non sit solum mens, sed simul etiam caro (vt ex vtraque constet) ideo ille idem, & legi mentis consentit, & obedit, & pugnam etiam in carne patitur reluctantem spiritui: quod omnibus sanctis contingit, dum vitam agunt in hoc mortali corpore, nisi quos Deus ex priuilegio dispenset ab hac lege, & seruitute carnis.

Placuit, ad faciliorem intellig ẽtiam huius septimi capitis, separatim afferre nudam contextus expositionem: quam esse ad mentem Apostoli existimauimus. Nunc, quæ digna sunt adnotatu, perpendemus. Ac in primis nobis sese offert Origenis explicatio, quę singularis admodum, & ipsius tantum est. ipse enim hæc dicta Apostoli perpendens: *peccatum non cognoui, nisi per legem; concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret; non concupisces: ego viuebam sine lege aliquando*. Ac supponens, quod ante legem Moysi peccatum agnitum esset; & quòd Apostolus non potuerit de seipso dicere, quòd vixerit aliquando sine lege Moysi; idcirco interpretatur, hęc dicta esse de lege naturali, per quam admonetur homo, ne concupiscat, & in agnitionem peccati ducitur. (Orig. lib. 7. c. 7. ad Roman.)

Animaduertit autẽ Origenes, quòd lex naturalis, qua discernitur bonum a malo, in homine non viget, nisi, posteaquam ad ætatem illam peruenerit, qua de actionibus suis possit ferre iudicium, num bonę, an prauæ sint; quo iudicio pueri carent; quamquam apud eos vigeat concupiscentia; vt patet ex pluribus, quæ agunt perperam; veluti, cum matrẽ verberant, aut res domesticas male perdũt, interim ipsi ignorãtes hæc esse male facta. Itaque, iuxta hãc legem naturalem, qua discernitur bonũ, & malum, Origenes interpratatur dictum Apostoli; quòd aliquando vixerit sine lege, id est, sine vsu legis naturalis, dum puer erat. Et cum in hac puerili ętate multa adessẽt malefacta, quæ in alia prouecta ætate pro peccatis censenda forent, & a puero non dignoscuntur esse peccata. hinc etiam Origenes interpretatur dictum Apostoli, quòd cognitio peccati, nulli aderat hominum, ante vsum legis naturalis. Et quòd reuixit peccatum, cum primum, lex naturalis viguit in homine, postquam agnouit sese peccatum perpetrare, hęc, vel illa agendo, quę prius etiam faciebat, sed nondum ex iudicio propriæ rationis peccata esse dignoscebat. Quę interpretatio, (Orig. ibid.)

pretatio, & si admodum ingeniosa, abesse tamen censetur a mente Apostoli; qui, ex communi aliorū interpretū sententia, hoc in loco de lege Moysi verba facit. Et dubiū illud permotum ab Origene, quòd Apostolus nō potuarit de se ipso enunciare, quòd vixerit aliquādo sine lege (legē Moysi intelligendo) tollitur: quando ex Græcorum, & nostratum etiam Interpretum communi expositione, supponitur Apostolus hæc loqui, tanquam is, qui in se ipso personā humani generis assumpserit, atq; finxerit; de quo humano genere non est dubium, quin aliquādo vixerit sine lege Moysi, quū ante Moysen non esset lex a Deo per eius manus data Hebræis. Quod vero attinet ad illā aliā difficultatē ab Origene permotam, quòd etiā ante legem Moysi peccatū esset agnitū, hanc tollunt interpretes, dum dicūt, quod exactius per legē, quàm ante legē cognitum est peccatū, & simul innotuit, quòd per ipsum offensa inferatur Deo, apud quē imputetur, vt sit iudicaturus, & puniturus; quasi antea id esset incognitū. Cui tamen defensioni refragari, inter alia, videtur diluuiū vniuersale, & perditio illarū quinq. ciuitatum per ignem e cœlo dimissum; nec non, quæ Cayn, ob fratricidium, & filij Iacob, ob venditum fratrem Ioseph, se mereri enunciarunt. Idcirco (vt explicatum est antea) tolli videtur difficultas, si dicatur quòd assensus præstitus (citra facti perpetrationē) prauæ concupiscentiæ existenti in membris humanæ naturæ ex præuaricatione primi parētis, non fuit, saltem generatim cognitum in mundo, quòd esset peccatum, per quod homo in Dei offensam incurreret, & damnaretur; nisi post legem à Deo latam contra concupiscentiam; cum tamen & prius adasset tale peccatum, vsque quando primus homo ex proprio ipsius peccato interfectus est, dum pomum vetitū concupiuit, & opere externo peccatū consummando, idem comedit; ita genus humanū, vna secum in damnationē trahens; licet postea, tempore procedēte, sit obliteratum in mūdo, vt quasi mortuum, idest non imputatū apud homines appareret. Accedente autem lege cum mandato non concupiscēdi, hinc reuixisse dicitur peccatum; dum turius hominem peccantem contra legis mandatum per ipsammet concupiscentiā vehementiorem, interfecit: ex quo in agnitionem peccati, quod antea (excœcante malitia) non dignoscebatur perspicue deductus est.

Theodor. Sunt autem, inter quos Theodoretus, qui dictū illud Apostoli, quòd mandatum sit, *sanctum, iustum, & bonum*, intelligunt de mandato proposito ipsi Adæ a Deo, ne comederet de fructu illo arboris in paradiso designatæ. Cui tamen expositioni illud obijci posse videtur, quòd de mādato illo non possit dici (vti dixit Apostolus) quòd accedente mandato reuixerit peccatum, quasi prius vixisset; cum homo, non dum peccasset, nisi post mandatum acceptum a Deo, Atq; ideo tunc primum vixit peccatum, cum contra mandatum præuaricatus est homo; postea vero reuixit, accedēte mandato de concupiscentia per legem Moysi.

Chrysost. Hom. 12. Cum autem Chrysostomus obijciat, non posse dici, quòd ante legem non fuerit agnita concupiscentia pro peccato; quādoquidem ob hanc ipsam consumptæ fuerint ciuitates illæ Sodomorum: ad id posset responderi, quòd perversi illi homines ad concupiscentiam ipsa quoque facinora addidere, ob quæ iure merito dederunt pœnas, vti peccātes contra legem naturæ. Quòd autem homines ex sola concupiscentia damnarentur ante legem a Deo latam per Moysem, non erat agnitum in mundo, cum a nulla lege humana animaduerterentur peccata in sola concupiscentia consistētia, & non actu consummata. Ac multo minus erat agnitum, quòd fomes concupiscētiæ, excitationesque passionum, quæ fierent in carne, licet seorsum ab hominis consensu, nihilominus tamen quodam modo peccatū concernerent, in membris residens, in pœnam peccati ex præuaricatione primi parētis: sicuti postea est agnitum per legem Moysi prohibentem concupiscere; cum hinc apparuerit (eo quòd homini impossibile esset, sine speciali Dei auxilio, non prolabi in concupiscentias) hoc vitium inesse carni, vt insurgat aduersus rationem, cui subiecta esse debet lege naturæ. Quod tamen vitium, dummodo carnis petulantiæ assensus non præstetur, nō est ad condemnationem in ijs, qui in Christo insiti, non ambulāt secundū carnis desideria, vt dicitur infra. Roman. 8.

Chrysosto. Hom. 12. Idem Chrysostomus adnotat, quòd, cū Apostolus dicit de peccato, quòd seduxit, & interfecit hominem; & peccans peccatum effectum est; nō propterea existimādum, quòd peccatum sit aliqua res stabilis, & firma quasi per se subsistens potentia; sed in actionibus nostris malis aduenientibus, & discedentibus consistit; vt, dum ipsi peruerse agimus, tunc præsto adsit peccatum, desijt autem esse, cum cessamus malefacere.

Cum autē dicat Apostolus, quòd homo existēs carnalis, & venundatus sub peccato, nō intelligit, quod agit malum, & illud agit, quod odit, vt non sit ipse operator mali, sed inhabitans in carne sua peccatum: Origenes, & Theodoretus hæc referunt ad hominē, qui sibi statuat vitam agere virtutibus deditam; non irasci, non fornicari, neque alia facere peccata; verum, deuictus a cupiditatibus prauis, (quasi ebrius effectus) non sibi cōstat, sed succumbit, carnis desiderijs obsequendo, licet mente non approbet, immo detestetur hæc male facta. Quæ explicatio hanc patitur obiectionem. Nam, & si (vt patet apud Arist. lib. 7. Ethi.) dici possit, quòd incontinens, in illo actu, in quo seducitur, & tanquam captiuus ducitur ad aliquod malū agēdum, vt puta ad adulterium committendum, non attendit, nec mentem adhibet huic propositioni, quod non est adulterandū; attamen etiam, in quantū incontinens est, cognoscit id quod agit; quod etiam sponte sua agit, neq; ipse odit quod agit, dū illud agit. Vnde huiusmodi homo proculdubio dicendus est perpetrator illius peccati, quod committit; quamuis deinde potest peccati perpetratum, cum liber iam sit factus a cupiditatis affectione, ipsum pœniteat de malo, quod refragāte ratione operatus est, rationi nō obtemperans, sed obsequens appetitui sensitiuo. Ideo (vti etiam Augustinus interpretatur, quemadmodum ex sequētibus apparebit) sen-

Origen. Theod. August.

sententiæ

tentiæ illæ Apostoli, quòd homo non intelligit, quod agit malum; & quòd odio habet, quod agit, vt non sit ipse perpetrator mali, sed inhabitans in ipso peccatum; referendæ videntur ad fomitem insurgentem in carne, qui vitari non potest ab homine iusto; apud quem (præter eius animaduertionem) insurgunt passiones iracundiæ, & voluptatis, & varij alij stimuli ad peccandum excitantes, absque quod ipse hæc præuideat; quæ omnia etiam odio habet, neque ipsemet proprie illa operatur; sed ex ipso fomite inserto in membris corporis sui, contra eius voluntatem insurgunt, & fiunt; quibus, cum ipse non assentiat; ideo non solum de hac excitatione passionum non est culpandus: verum etiam, si, vt virilis athleta, ipsis cupiditatibus carnis fortiter resistit, laudandus, & apud Deum glorificandus est. Neque vero absonum est, quòd vir iustus propter eiusmodi cupiditates, quæ excitantur in carne sua, (quod contingit, dum homo est in hac vita mortali) appelletur carnalis, qui tamen non est totus carnalis; sicuti est ille, qui assensu voluntatis adimplet illecebras carnis: sed ex parte carnalis est, nempe quo ad carnem, & corpus infectum hac macula peccati ex præuaricatione primi parentis; cùm deinde, secundum partem præcipuam, quæ est homo, videlicet secundum mentem, totus sit spiritualis. Quæ pars (secundum Apostolum) pertinet ad interiorem hominem, ita dicta; quoniam intus latet; & non extra appareat ipsa mens; sicuti in prospectu sunt caro, & corporis membra.

Illud autem Apostoli dictum. *Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, &c.* Communiter sic exponitur; quòd, dum homo est in hoc proposito, vt velit agere bonum, inuenit legem, vel assentientem huic proposito, vt inquit Chrysostomus: vel legem sanantem, vt Theophylactus. Et id quidem euenire, quoniam adiacet malum, nempe peccatum fomitis existentis in membris. Prior autem a nobis assignata interpretatio hæc fuit, quòd homo, dum vult facere bonum, inuenit aliam legem, aliam scilicet ab ea, quæ est secundum Deum; & hæc est lex in membris inhærens; peccatique fomitem continens; quam homo inuenit, atque dignoscit; quando (dum ad bonum agendum se parat) experitur ex aduerso cupiditates carnis insurgentes, quibus tamen non assentit; sed mente sua in Dei lege continet sese, vt in hac delectetur, non in carnis concupiscentijs; quibus obicem sese sua ratione facit.

Chrysost. Homil. 13. Theophyl.

Cum autem dixerit Apostolus, quòd seruit mente legi Dei, hinc dubitari posse videtur, cum dictũ sit in epistola ad Timoth. quòd Iusto non est posita lex, qui autem seruit legi, subditus esse legi videtur. Dicendum igitur, quòd lex peccati, posita in fomite membrorum ex lege peccati originalis, id est omnibus hominibus, nisi aliter contingat aliquibus ex dispositione diuina; cui tamen legi, mente obedientiam præstare, cauet vir iustus: impius autem eius imperio subditur, dum facit carnis desideria: contra quæ est posita lex prohibens homicidia, adulteria, ebrietates, & alia huiusmodi, quæ iuxta legem in membris positam perficiuntur, a quibus, cum abstineat vir iustus, iure dicendum, quòd ipsi non est posita lex, vt timore legis abstineat a peccatis. Qui deinde dicitur seruire legi Dei, quatenus mente seruit illi legi, quæ est secundum spiritum Dei; dum viuit secundum ipsam, & secundum illam rectam rationem, in qua Deus creauit hominẽ rectum, vt secundum illam viueret. Et hoc ad differentiã seruitutis carnalis, cui mente non seruit vir iustus; sed solum carne, vt antea explicatum est. Lex autem, cui inseruit vir iustus, non assentiendo prauis cupiditatibus, potest intelligi, tum lex spiritualis Euangelica, tum etiam lex Moysi prohibens concupiscentiam, quarum vtraque conuenit cum illa recta ratione, in qua primo creatus est homo.

1.Tim.1.

Dubitat etiam in hoc cap. Theodoretus ex quorumdam perditorum hominum dubitatione, qui in Deum insurgentes circa mandatum impositum nostro primo parenti, ex cuius transgressione totũ genus humanum damnatum est, ita ratiocinabãtur. Aut Deus hæc præsciuit futura, aut non præsciuit. Si non præsciuit, ergo omnia non cognoscit; & si præsciuit, cur mandatum dedit illis, quos prænouit futuros mandati transgressores? Quibus respondet longa digressione Theodoretus; cuius tamen hæc summa est. Non ignorandum esse, quòd facultas discernendi honesta, & mala, est propria creaturarum; quæ ratione sunt prædita, qua carent bruta animalia: ea autem in homine sic reperitur; quòd, etiam nullo sibi præsente, a propria conscientia de turpibus factis accusetur. Vnde maxime conueniẽs fuit præscribere legem vitæ humanæ naturæ. Accedit, quòd Deus legem humanissimam homini constituit; vt, cum tot alia bona, & delectabilia illi concessent ad vescendum, rem tãtum vnam illi prohibuit, ne comederet: & hoc in obsequium, ac seruitutem Dei sui Creatoris. Denique, ex transgressione primi parentis, Deus opus hoc immensum incarnationis Verbi fecit; vnde ad excelsiorem beatitudinem perueniendi humano generi viam (nempe volentibus illam sequi) præparauit: hæc Theodoretus. Theodor.

Illud etiam remanet hoc loco perpendendum, sub qua nam persona Apostolus loquatur, dum ait: *Ego viuebam sine lege aliquando: ego carnalis venundatus sub peccato: non quod volo bonum, sed quod odi malum facio, &c.* Quod igitur attinet ad illam primam sententiam, *viuebam aliquando sine lege;* ex communi omnium interpretatione, id non nisi in aliena hominis persona dictum esse supponitur; cum pateat, Paulum sub lege Mosaica, de qua loquitur hoc loco, natum esse, atq; ideo sub lege non vixisse, de seipso dicere non potuit. Verum, describens hominis statum ante legem, in seipso finxit hominem viuentem olim sine lege, vt hinc induceret, quænam conditio ob cognitionem peccati ex lege inducta hominem positum sub lege subsecuta sit. Quod autem attinet ad alia dicta, videlicet; *ego carnalis, non quod volo bonum hoc facio, &c.* Græcorum communis est interpretatio; quòd, & hæc ad alienam personam sint referenda; idque nimirum, vt qui supponant peccata committi ab eo, qui dicit; *ego carnalis sum, non quod volo bonum hoc*

 facio,

facio, sed quod odi malum, &c. Atqui, si omnia hęc in eum sensum accipiantur, vt possunt accipi, quem retulimus in superiori expositione, vt homini iusto, qui spiritu Dei ducatur, conueniri possint, quatenus in ipso, & in eius membris excitantur concupiscentiæ malæ, quæ vitari non possunt in hac vita; sed illis tamen non assentit, absque vlla difficultate hæc omnia in persona quoque Apostoli verificari potuisse dicendum est, dum esset in hoc mortali corpore: & huius sententiæ fuisse Ambrosium, testatur Augustinus, referente Beda, in libro contra Iulianum, dum inquit. *Si autem, sicut melius sensit Ambrosius, hoc etiam de se ipso dicit Apostolus, nec Iustorum est in hac vita ad perficiendum bonum tanta libertas propriæ voluntatis, quanta erit in illa vita, vbi non dicetur, non quod volo ago.*

Quæ autem fuerit in hoc opinio Augustini, & si diuersi diuersa senserint; attamen ex ijs, quæ affert in expositione huius cap. colligitur, hæc omnia secundum ipsum, cadere in hominem iustum. Nam

August. de verb. Apost. ser. 5.

simul coniungens hæc; *Lex spiritualis, ego carnalis, quod enim operor nō intelligo; bonum non ago, at quod odi malum*, ait: *Si est aliquis nostrū talis, ipsum Apostolum audiamus, de se ipso loquentem, vt corrigamus nos: si autem ipsemet est, non intelligamus, quod volo, non ago, sed quod odi; tanquam castus esse velit, & sit adulter.* Sed quòd ex sententia Augustini, Apostolus de se ipso illa loqui potuerit, præter alia ad hoc confirmādum, id affert in medium: quòd Paulus dixit de se scribens Corint.

2. Cor. 12.

Et ne magnitudo reuelationis extollat me, datus est mihi stimulus carnis; & ab hoc non est exauditus, vt liberaretur; licet ad sanitatem exauditus, non ad voluntatem. Vnde patet, quòd medicina illi opus erat, ne extolleretur: ergo quid probibet, quòd de se ipso dicat: carnalis sum? Ad hæc Augustinus. *Hinc spiritualis, mente seruio legi Dei; carnalis, carne autem legi peccati; verum carnalis totus, qui sequitur, tanquàm bonas, concupiscentias prauas; vel cognoscens prauas, ab illis vinci se permittit: si autem concupiscis, & non post concupiscentias vadis, ecce mortis contentio.* Iterum in ijs verbis: *non quod volo ago; & ita lex spiritualis; ego carnalis: homo mente spiritualis; corpore carnalis; at totus spiritualis, quando fiet corpus spirituale; in vita autem, idem ego in parte nolo, secundum interiorem hominem; & quod odi ago secundum exteriorem carnalem, quatenus concupiscit caro; sed post concupiscentiam non eo: & vnus homo ex vtroque, vt ipsemet seruiam legi Dei mente: carne autem legi peccati; sed non mente illi consentio, & nollem esse vim vllam peccati in membris meis.* Rursus cum inquit; *ego sum in mente: ego sum in carne; sed resistendo carnis concupiscentijs, magis sum in mente; quoniam rego mente; & ita magis sum in eo, quod rego, quàm in eo, quòd regor ex parte carnis.* Idem explicans hæc verba: adiacet velle; perficere non inuenio; inquit, *Non dicit facere: nam facit aliquid, dum non consentit concupiscentiæ; attamen non perficit, quoniam non tollitur, quin concupiscat.* Item illa; *condelector legi Dei: ita in me est pars viua, mens, quæ resistit concupiscentiæ, quæ condelector legi Dei; & pars mortua, vt concupiscens illecita.* Idem ad illa verba; quis me liberabit de corpore mortis huius? inquit: *Vita iusti cum bello; vnde ago quod nolo, quod odi facio: velle adiacet mihi, perficere non inuenio, video aliam legem repugnantem, captiuantem; hæc omnia bellum personant: vox triumphi erit, cum corruptibile hoc induerit immortalitatem: semper pugnandum, quoniam concupiscentia, cum qua nati sumus, minui potest quotidie, at non finire dum viuimus.* Ad hęc subiungit Augustinus. *Apostolus luctabatur, & constituit ante oculos suam luctam, ne timeamus nostram, cum ipse suam superarit; ne desperet homo, si videat in suis membris concupiscentiā.* Idem in tract. Ps. 118. Aug. tract. Psal. 118.

hęc habet: *motum porro illiciti desiderij, cui non obediendo, non eum nos operamur, ideo & nos agere dicimus, quoniam non est naturæ vigor aliena, sed languor est nostra; a quo languore omnimodo salui erimus, cum & animo, & corpore immortales facti erimus.*

Idem in lib. Retract. de peccato, de quo dicit Apostolus, quòd inhabitat in corpore, seu in carne; statuit non proprie esse peccatum, cum non sit in voluntate; sed peccatum dicitur, quia peccato factum est, & pœna peccati est. Aug. lib. 1. Retra. c. 23. & lib. 2. c. 1.

Ex ijs omnibus igitur locis, colligitur, Augustinum eius fuisse sententię, vt quę in hoc cap. afferūtur, ad ipsam met Pauli personam, vti sanctum, & iustum, possint pertinere. Et quamquam in lib. ad Bonifacium Papam in dubium reuocet, num illa, *carnalis sum, venundatus sub peccato, quod odi malum id facio*, & similia in Pauli personam cadere possent; attamen ex illis verbis, *non est in me bonum*, id est, in carne mea; *& video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*; inducitur ad concludendum, vt censeat, Apostolum de se ipso hęc enunciasse.

PARAPHRASIS. Cap. VIII.

NIHIL ergo nūc damnationis est ijs, qui insiti in Christo Iesu non ambulant ad nutum carnis, sed secundum spiritum se regunt. Nam lex spiritus, qui vitam obtinet in Christo Iesu, eripuit, & liberauit me a lege illa peccati originalis, quę est in membris, cum ei (non consentiens concupiscentijs) non succumbam; ac consequenter a morte: quę & si sequetur in corpore, attamen non manebit ęterna, quin corpus iterum in vitam, & illam quidem immortalem sit excitandum. Et hęc quidem ita euenere. Nam, quod erat impossibile legi Mosaicę, in quo infirmabatur per carnem nostram obstrictā peccato originali, vt propterea non valeret lex liberare hominem ab hac lege peccati, neque illi spiritum largiri, quo minus prohibita concupisceret; Deus, mittens filium suum in similitudinem carnis peccati (quā veram illam quidem assumpsit, & aptam, quasi obnoxia esset peccato, a quo tamen penitus immunis erat, ad patiendam mortem cui ex lege peccati subdita erat omnis humana caro) de peccato, de ipsa nēpe hostia Christi oblata pro delictis nostris, peccatum ex delicto primi parentis in totum genus humanum propagatū, in Christi vera, & immaculata carne condemnauit, atque dissoluit; ita quidem, vt iustitia legis, vetita

non

non cōcupiſcendi impleretur in nobis; qui ad nutum carnis non ambulamus, ſed ſecundum ſpiritū. Qui enim ſecundum carnem ſunt addicti eius concupiſcentijs, ij non aliud ſapiunt, quàm explere, quę carni placent. Qui vero ſunt ſecundum ſpiritum, ea ſapiunt, quę ſpiritui ſunt conſona: Et hęc quidem quàm maxime inter ſe differunt. Nam prudentia carnalis deſinit in mortem; prudentia vero ſpiritualis ducit hominem ad vitam, & ad pacem. Vnde ſtatuendum eſt, quòd prudentię carnalis Dei placitis omnino eſt inimica; vt quę legi Dei (qua vult ſpiritui ſubditum eſſe carni appetitum) non ſubijcitur: neque enim ſubijci poteſt, quatenus carnalis eſt. Qui autem carnis concupiſcentijs ſunt addicti, Deo placere nō poſſunt: Vos autem non eſtis in carne, dediti eius concupiſcentijs; ſed eſtis ſpirituales; ſi tamen in vobis habitat ſpiritus Dei. Si quis autem non habet ſpiritum Chriſti, (qui idem eſt cum ſpiritu Dei) is nequaquam pertinet ad Chriſtum. Si autem Chriſtus eſt in vobis, vt eius veſtigia ſequamini; tolli quidem illud non poteſt, quin corpus ſit mortale, atque ideo in mortem ſit caſurum, quę illi debetur ob peccatum, in quo natū eſt, venundatum ſub peccato primi parentis. Verumtamen ipſe ſpiritus, vita eſt, ob iuſtitiam per Chriſtum ſibi acquiſitam. Quòd ſi ſpiritus Dei, qui ſuſcitauit Ieſum e mortuis, habitat in vobis; qui excitauit Chriſtum a mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem ſpiritum eius in vobis. Ergo fratres, debitores ſumus, non carni, vt ſecundum carnem viuamus. Si enim ad nutum, & ad concupiſcentias carnis vixeritis, moriemini; Si autem ſpiritu facta corporis mortificaueritis, vt ſpiritui ſubijciantur; vitam viuetis immortalem. Nam qui ſe ſe agi, & duci a ſpiritu Dei ſancto conſentiunt, hi ſunt filij Dei. Non enim, ſicut olim, cum per manum Moyſi, in monte Sina lex daretur populo Hebræorum, ingenti terrore gens illa concuſſa fuit ex ſpiritu Dei per tonitrua ac fulgura cōparente: ſic iterum conſimilem accepiſtis ſpiritum in timore; ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba, pater; ipſum, vt patrem noſtrum inuocantes. Et ipſe quidem ſpiritus nobis communicatus, teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, tum affectum in nobis filialem excitans erga Deum, tum tot præclara cheriſmate nobis largiens; quòd ſumus filij Dei. Quòd ſi filij ſumus; ergo hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti; cum quo, & per quem, omnia nobis a Deo ſunt dono data; ſed hæc tamen ea conditione, ſi compatimur cum Chriſto, vt ſimul etiam conglorificemur: quod ſane alacri animo a nobis præſtari debet. Exiſtimo enim, & ratione colligere id mihi videor, quòd non ſunt ęquiparandæ peſſiones, quæ nobis contingunt in hac preſenti vita, cum futura illa gloria, quæ reuelabitur in nobis. Quippe id colligi facile poteſt ex graui illa expectatione, quam ſuſtinet inſenſibilis huius mundi creatura, expectans manifeſtationem illius gloriæ, quæ in filijs Dei eſt reuelanda. Non enim vanitati, & corruptioni creatura, ſponte, ac volens ſubiicit; ſed ita volente Deo; e quo etiam ſuſtentatur in ſpe, fore, tandem, vt & ipſa ab hac mortalitatis, atque mutabilitatis ſeruitute erepta, in immortalitatem, atque incorruptibilitatem deducatur: tunc, cum, liberatos ab omni malo, apparebit gloria filiorū Dei; in qua etiam, effectę incorruptibiles huius mundi partes, conſpitebunt. Scimus enim, quòd omnis creatura, vniuerſa hęc mundi fabrica, ingemiſcit, & tanquam parturientis dolore opprimitur vſque adhuc; donec incorruptibilitas hæc compleatur. Sed non ſolum muta, atque inſenſibilis creatura, ex anxia ſua expectatione, teſtatur gloriam in filijs Dei reuelandam: verum etiam nos (quod maius eſt argumentum huius probationis) qui in Chriſto Ieſu inſiti, primitias, & exordia obtinemus illius ſpiritus, per quem ſumus excitandi ad tantam gloriam; & ipſi in nobis ipſis ingemiſcimus, ac mirum in modum anguſtiamur, expectantes hāc glorioſam adoptionem filiorū Dei; ipſam corporis noſtri redemptionem, et glorioſam immortalitatem vendicandi. Siquidem ſpe ſalui facti ſumus: verum autem, quæ videntur, non eſt ſpes: quæ enim quiſpiam videat, quorſum illa ſperabit? Si autem, quod non videmus, ſperamus, id per patientiam expectamus. Similiter autem ſpiritus iſte ſanctus nobis communicatus, qui conteſtatur, nos inter filios Dei eſſe cooptatos, adiuuat infirmitatem noſtram, nos ſuo corroborans auxilio. Nam in eo, quod præcipuum eſt ad gratiam Dei nobis impetrandam, in ipſis ſcilicet noſtris deprecationibus ad Deū, cum nos, tanquam nos, ex proprio ſpiritu ignoremus, quid (vt oportet) Deum obſecremus; ipſe diuinus ſpiritus, ſanctas in nobis inſpirationes immittens, poſtulat pro nobis ad Deū gemitibus inenarrabilibus: qui, cum ipſius ſpiritus gemitus ſint, verbis explicari nequeunt. Verum Deus, qui ſcrutator eſt cordium, optime nouit, quo tendent ipſius ſpiritus deprecationes; quoniam ſcilicet, ſecūdum Dei voluntatem, interpellant pro nobis ea, quę ad ſanctitatem conferunt. Et de hoc minime eſt dubitandum. Quando illud nobis debet eſſe certiſſimum, quòd diligentibus Deum omnie progrediūtur, & cooperantur in bonum; Illis nimirum, qui ſunt vocati a Deo ad ſanctitatem, iuxta ordinem propoſiti ab ipſo decreti, quòd eſt eiuſmodi. Vt, quos ab ęterno pręnouit, dono ſuę diuinę meieſtatis, conformes in huius vitę exemplo imagini filij ſui (qui Dei patris voluntatem ſemper fecit, ac ſpiritu ſancto ſe rexit) hos etiam prędeſtinauit, ac ſtabiliuit conformes imagini eiuſdem filij ſui in glorie vitę ęternę; vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Quos autem, Deus, iuxta decretum ęterni conſilij ſui, prędeſtinauit; hos etiam in tempore vocauit, vel internis, vel externis vocibus. Quos autem vocauit, hos etiam iuſtificauit. Quos autem iuſtificauit, illos etiam glorificauit. Quid ergo dicemus ad hęc? quid ve contra ſpem ęternę glorię, quę manet electos Dei, afferri poteſt? Si Deus pro nobis, ac partium noſtrarum eſt defenſor, quis aduerſarius poterit nos depellere ab hac gloria? Deus quidem nequaquam ab hac nos deijciet. Qui, ſi proprio filio ſuo non pepercit, ſed illū pro nobis omnibus morti tradidit; ecquis vnquam dubitarit, quin vna cum filio,

filio, & reliqua omnia sua nobis donarit? Quis statuet accusationem aduersus electos Dei? Deus ne? qui hos ipsos iustificat, atque immunes reddit ab omni reatu? Quis est, qui condemnet? an Christus? qui pro nobis mortem est passus? quin excitatus a mortuis, sedens ad dexteram Dei patris, pro nobis interpellat? Quis euellet, atq; separabit nos a charitate Christi? An tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladium? sicuti scriptum est: quia propter te mortificamur tota die; æstimati sumus, sicut oues occisionis. Sed in ijs omnibus superuincimus propter eum, qui dilexit nos. Certus enim sum, quòd neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos (secundum propositum iam dictum ad perfruendum Dei gloriam prædestinatos) vmquam separare a charitate Dei, quæ in nos emanauit per Iesum Christum dominum nostrum; quin Deus, quos prænouit conformes imagini filij sui; illos vna cum filio beatos, & gloriosos in regnum suum sit recepturus, tutosq; semper conseruaturus.

Editio vulgata.



NIHIL ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu: qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit me a lege peccati, & mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnē: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus: sed secundum spiritum. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: qui vero secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus, sentiunt. Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita, & pax; quoniam sapientia carnis, inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet: hic non est eius. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero viuit propter iustificationem. Quòd si Spiritus eius, qui suscitauit Iesum Christum a mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum a mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Ergo fratres, debitores sumus: non carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu, facta carnis mortificaueritis, viuetis. Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus. Abba, Pater. Ipse enim Spiritus, testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, vt & conglorificemur. Existimo enim, quòd non sunt condignæ passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe: quia, & ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim, quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Non solum autem illa, sed, & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectātes redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus. Similiter autem, & Spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus: quia secundum Deum postulat pro sanctis. Scimus autem, quoniam diligētibus Deum, omnia cooperantur in bonum ijs, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui: vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, hos, & vocauit: & quos vocauit, hos, & iustificauit: quos autem iustificauit, illos, & glorificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus, qui iustificat. Quis est, qui condemnet? Christus Iesus, qui mortuus est, immo, qui, & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis? Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? (sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis.) Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

ADNOTATIONES.

NIHIL *ergo nunc damnationis est ijs.* Beatam conditionem hominis iustificati hic aperit Apostolus, illam inferens ex antedictis, ex ijs nempe, dum dixerat: *Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod inhabitat in me peccatum, condelector legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem ex membris meis repugnantem legi mentis meæ; ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem lege peccati.* Ex ijs itaque infert, nullam iam reliquam esse damnationem ijs, qui in Christo Iesu sunt insiti, qui, non secundum carnem ambulant, eius illecebris obsequentes, sed secundū spiritum. Quod, vt magis perspicuum reddamus, perpendendum est, quibus nam malis subijciuntur A illi,

qui in damnationem sunt traditi. Hi igitur, & lege peccati originalis, quo anima redditur auersa a Deo, & lege mortis perpetuæ obstricti tenentur; adeo vt & fomes concupiscentiæ in eorũ membris insurgens ex præuaricatione primi parentis, ipsis adsit quodammodo in peccatum, & in mortis condemnationem; ad quæ eo magis etiam aggrauantur, dum, ex proprio quoque ipsorum reatu, carnis explent desideria, ad quæ maxime procliues sunt, vt non valeant non concupiscere vetita, vtilli, qui sine spiritu Dei viuunt. Quare (ex opposito) qui sunt in Christo insiti, cum per ipsum sint mundati a macula peccati originalis, & liberi ab omni damnatione, liberi vtique erunt, & a lege mortis ppetuæ, & a lege peccati, ad quod mors in pœnam subsequitur; & ita quidẽ a lege peccati, vt insurgens in ipsorum membris, ex præuaricatione primi parentis, praua concupiscentia, cui non assentiunt, non ipsis insit in peccatum; quum per Christi carnem crucifixam, macula originalis condemnans omnes filios Adæ, in salutem suorum fideliũ, qui per baptismum regenerantur, sit sublata. Qui præterea suffulti spiritu Dei, carnis cupiditatibus nõ obsequuntur; sed eis fortiter resistũt per legem fidei, quæ dirigit hominem, nõ per viam carnis, sed per viam spiritus, atque mentis. Qua quidem in gratia Dei existẽs, viuit per Iesum Christum, apud Deum in hoc quoque corpore mortali; sicuti etiam corpus, per spiritum, qui suscitauit corpus Christi, post temporalem interitum, excitabitur ad vitam immortalem, non amplius immutandum vna cum totius mundi renouatione. Qua in beatitudine vir iustus, insitus in Christo, manebit in sempiternum, vt ab ea numquam diuelli possis, Deo ita statuente, sicuti in hoc excipe Apostolus manifestat.

Dum autem dicitur: *Lex spiritus vitæ in Christo Iesu*. Chrysostomus, & Theodoretus, per, *legem spiritus*, intelligunt Spiritum sanctum. Alij legem Euangelicã; Ambrosius legem fidei interpretatur; cui fauere videtur, quod dictũ est supra, quòd lex factorũ exclusa est per legem fidei, quæ dicitur lex spiritus, vt quæ dirigat gressus hominis, non secundum viam carnis, sed secundum spiritum. Et cum additur: *lex spiritus vitæ in Christo Iesu*. Denotatur hac lege spirituali obtineri vitã in Christo, e cuius meritis emanat nostra beatitudo. Quod autẽ subiungitur, *liberauit me a lege peccati, & mortis*. Ambrosius per, *legem peccati*, intelligit fomitem: per, *legem*, autem, *mortis*, legem Mosaicam irrogãtem transgressoribus mortem. Alij vtrumque dictum referunt ad fomitem. Fortasse nil prohibet vtrumque ad vtramque legem referre; si ita distinguatur; quòd lex in membris, actu contineat peccatum, hoc est, ipsam prauam concupiscentiam in ipsis membris insurgentem; sicuti etiam mors actualis efficitur in membris corporis. Lex autem Mosaica est occasio vtriusque facti; tum, vt peccetur, dum homines ipsorum culpa transgrediuntur mandata legis; tum consequenter, vt ad mortem deducantur, quam lex transgressoribus comminatur.

Illud autem, quod subiungit Apostolus, *quod impossibile erat legi*, cum de Mosaica lege intelligatur, fauet, vt & prius dictũ, potius ad legem Moysi, quàm ad legem aliam membrorum referatur.

Chrysost. hom. 13. Theodor. Ambr. c. 18. Roman. 3.

Ambrosius.

Perpendenda est autem hoc loco sententia Origenis, qui, explicaturus hoc caput, supponit in superiori explicatã esse diuersitatem, quæ est in illis, qui, velut in quodam certamine positi, mente quidem viuunt secundum legem Dei, carnis vero desidetijs aguntur in legem peccati. Hic autem esse sermonem de ijs, qui, non ex parte in carne, ex parte in spiritu, sed ex integro sunt in Christo; de quibus (secundum Origenem) Apostolus pronunciat, quòd in his nihil est dignum damnatione. Quæ interpretatio videtur habere refragãtem Apostolum, dum dicit in cap. præcedenti. *Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod inhabitat in me peccatum*. Quibus verbis, iuxta communem interpretationem, insinuatur status hominis iustificati, cui quidem non imputatur ad peccatum carnis concupiscẽtia, quæ in ipso fiat absque mentis ipsius proprio consensu; ita quidem, vt huic particulæ, *nunc*, ibi positæ, respondeat hoc aliud, *nunc*, quod habetur in initio huius cap. dum dicitur, *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, &c.* Sed non mirum, quòd Origenes hanc singularem interpretationem sit sequutus: vt, qui supra intellexerit, hominem, quo ad animam rationalem, subdi peccato, quamuis mẽte apud seipsum statuat non consentire peccato; in quo tamen propósito non sibi constat, a longa vitiorum consuetudine diuulsus, quod initio conuersionis euenire perpendit. Ac propterea ipse distinguit statum hominis, in impium, qui totus sit deditus vitijs; in eũ, qui mẽte bonus esse studeat, sed a desiderijs carnis propellitur in peccata; & in eum, qui integer, & immunis sit ab omni peccato. Alij autem expositores, ac præsertim Augustin⁹, iuxta dicta superius, interpretatur, animam hominis non irretiri peccato, dum legi Dei mente seruit, licet seruiat etiã carne legi peccati; quatenus scilicet in eius carne, ex pœna peccati, excitatur concupiscentia; cui cum non cõsentit homo, non peccat, licẽt patiatur in carne concupiscentiam; atque ideo idem est, qui seruit mẽte legi Dei, & carne legi peccati, cum ijs, de quibus est sermo in initio huius cap. Quòd *nihil nunc est damnationis ijs, qui sunt in Christo*. Vt, propterea Augustinus, ob dicta in 7. cap. & ob deductam illationẽ in initio huius cap. fateatur, se coactũ sentire, rectius accipiendum esse, Apostolum de sua, siue iustorum persona loqui, quàm de peccatore, vt patet ex ijs, quæ scripsit in primo lib. aduersus Iulianum. cap. 6. & in lib. 2. Retract. cap. 1.

B *Nam, quod impossibile erat legi*, Græca lectio habet, τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, quod verti etiam potest, *impossibile legis*. Quam lectionem sequens Origenes, ita interpretatus est hunc locũ, quod in lege accepta secundum carnẽ, & litteralem sensum, comprehenduntur ea, quę impossibilia erat præstari ab homine. Veluti (vt inquit ipse) in obseruãtia Sabbatorum, non exire de domo, non se mouere de loco, non leuare onus. Sicuti etiam impossibileio factam esse rationem sacrificiorũ, idem subiungit, ex eo quòd non templum, non altare, neque vllus sacrificãdi sit amplius relictus locus. Atq; ita Origenes

Orig. lib. 8. c. 8. ad Roman.

Roman. 7.

Aug. lib. 1. contra Iul. c 6. & lib. 2. Retrac. c. 1.

Orig. lib. 8. c. 8. ad Roman.

genes transfert impossibilitatem ad legis mãdata, quæ impossibile erat homini præstare. Ambrosius ipse quoque refert impossibilitatem ad hominem, qui non poterat seruare mandatum legis nec concupisceret: ita enim habet. *Quoniam quod impossibile erat*, inquit, *legis*. Cui impossibile? *nobis scilicet impossibile erat mandatum legis implere, quia subiecti eramus peccato*. Alij autem adhærentes lectioni interpretis, qui legit, *quod impossibile erat legi*, referunt hanc impossibilitatem ad legem, quæ non poterat hominem iustificare, roborando ipsum, quo minus concupisceret: hoc enim impossibile erat legi ob peccatũ originale, cuius macula non nisi per Christi crucifixionem tollitur, & virtus confertur fidelibus resistendi aduersus fomitem cõcupiscentiæ. Cum autem, quod dicitur impossibile alicuius, sit idem quod impossibile esse alicui, Ideo secunda interpretatio sensui Apostolico videtur esse accommodatior, propter ea, quę subiunguntur; quòd Deus per filium suum damnauit peccatum, vt legis iustificatio in nobis adimpleretur, tanquam hoc impossibile esset adimpleri a lege. Nonnulli autem, supponentes orationem Apostoli non esse perfectam, idcirco ad hæc, *quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati:* supplendum censent verbum, *præstitit*, vti suppletur apud Chrysostomum, vel quid aliud huiusmodi. Verum forte posset etiam fieri interpretatio, non explicando illud, *impossibile legi*, pro eo quod est, quod impossibile erat legi; sed absolute accipiendo ipsum, *impossibile legis*; quo supponatur concerni peccatum originale, afferens legi impossibilitatem, quo minus lex valeret hominem iustificare, vt ita construatur oratio. Quòd Deus, mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, ipsum impossibile legis (quod est peccatum originale) damnauit, dum damnauit peccatum de peccato, eo modo, vt postea explicabitur: & ita verbum, *damnauit*, accommodaretur totius orationis contextui.

Illud vero quòd Deus miserit filium suum *in similitudinem carnis peccati*; quod attinet ad dictionem, *carnis peccati* (græce, σαρκὸς ἁμαρτίας) sunt qui explicent *carnem peccatricem*, ac si legeretur σαρκὸς ἁμαρτωλῆς. Vnde apud Chrysostomum hæc habentur. *Neque enim peccatricem carnem habuit Christus, sed similem quidem nostræ peccatrici, non autem peccatricem*. Theophylactus vero adhærens lectioni vulgatę, ita explicat. *Pater itaque filium suum demisit in carnis peccati similitudinem, id est, carnem habentem, & si nostræ huic peccatis obnoxiæ similem quidem secundum substantiam: peccati tamen expertem:* vultque Theophylactus, quoniam Apostolus peccati fecerat mentionem, ideo adiecisse, *similitudinem*, vt tolleretur, quòd non accepisset filius carnem obnoxiam peccato; sed bene similem carni obnoxiæ peccato. Alioqui dictionem hanc, *in similitudinem carnis peccati*, volunt phrasem esse hebraicam: pro eo quod est, sub similitudine, siue specie carnis peccatoris: adeo quòd Christi caro non fuit obnoxia peccato, & impuris motibus cõcupiscẽtiæ, vti nostra: fuit autem interim mortalis, & alijs miserijs (quæ in naturam humanam ex peccato irrepserũt) subiecta. Ex Basilij autem epistola ad Sozopolitanos (vt habetur in scholijs Oecumenij) colligitur, ideo dictũ fuisse ab Apostolo, Christum factum esse, *in similitudinem carnis peccati*, vt ostendatur, quòd dominus naturales suscepit affectiones, ad confirmationem veræ, & non phantasticæ incarnationis, siue susceptionis humanitatis; affectiones vero, quę a malitia oriuntur, quęcunque putam vitam nostram commaculant, tanquam immaculata diuinitate indigna, reiecisse. In his autem omnibus interpretationibus, illud desiderari posse videtur, vt clarius explicaretur, quomodo fuerit in carne Christi similitudo peccati, & dissimilitudo. An forte dici posset, quòd caro Christi, vt quæ non esset constructa ex semine viri (vnde trahitur macula peccati originalis, & hinc tot miseriæ vna cum morte in humanam naturam subsecutæ sunt) sed ex Dei virtute virginem obumbrante fuit concepta; idcirco non debuisset morti subiacere, sicuti reliqui homines ex præuaricatione primi parentis, ex Dei infallibili decreto, morti subdiri facti sunt: quam tamen Christus subire voluit ob mundi redemptionem. Vnde ita diceretur factus in similitudinẽ carnis peccatricis, quatenus eius corpus, morti, quæ debebatur carni peccatrici, ac si & ipse carnem peccatricem habuisset, obnoxiũ esse voluerit; quamuis immunis ab omni peccato eius caro concepta fuisset. Et hanc quidem intelligentiam attu lisse videtur Chrysostomus, Oecumenius, & Theophylactus, dicentes, quòd Christo licebat gaudio frui, non pati mortem, quoniã immunis erat a peccato. Vnde infert Theophylactus: *nec morti erat obnoxius*; Et Chrysostomus hom. 28. hæc habet. *Idcirco, non subiectus morti, suscepit mortem:* intelligẽdo semper mortem, ad præuaricationem Adę, a Deo sibi comminatam, quam euadere potuisset Adam, si non peccasset. Vnde suo iure Christus, ab hac morte ad peccatum subsequuta, immunis esse debuisset; quemadmodum & ab omni peccato immunis erat, longe ab omni macula originali.

B *De peccato damnauit peccatum*. Vel quoniam de peccato in Christi Agni innocentissimi mactatione commisso (quo nullũ vnquàm aut grauius, aut atrocius est perpetratum) ob id ipsum facinus, Deus pœnas deleuit debitas humano generi ob peccatum originale, & simul fomitis concupiscentiam domuit. Ita enim dictum Apostoli intelligi posse censuit Augustinus scribens ad Bonifaciũ. Aut dicendum, quòd de peccato, nempe de corpore Christi oblato pro hostia, & piaculo peccatorũ, Deus puniti ones sumpsit de peccato hominũ: ita enim etiam interpretatus est Augustinus, & Origenes: cum in Biblia legatur: *ponant manus suas super peccatum:* id est, super victimas pro peccato. Ambrosius autẽ intellexit diabolum; de quo Deus damnauit peccatum, cum diabolus præcipuus fuerit perpetrator huius peccati, vt occideretur Christus. Perpendẽda autem sunt quæ leguntur in epist. ad Corint. quòd Deus, *eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso*. Ideo enim dicitur, quod Deus fe-

cit

Ambr. c. 8.

Chrysost. hom. 13.

Chrysost. hom. 13.

Theophyl.

Basil.

Oecum. Theophyl.

Chrysost. hom. 28.

Aug. ad Bonif. lib. 3. cap. 6.

Aug. ench. cap. 41. Orig. lib. 6. c. 8. ad Roman.

2. Cor. 6.

cit Christum, peccatum, non peccantē, ad innuendum, quòd misit eum in similitudinem carnis peccati: quatenus assumpsit carnem humanam, quam voluit esse obnoxiam morti, quæ est in pœnam peccati: & ita Christus, vt homo, factus est peccatum, tollens in se pœnam peccati, moriendo, vt nos efficeremur iustitia Deo; facti iusti, ex impijs, per eius sanguinem: per quem, suscipientes baptismum, regeneramur in nouum hominem: quæ quidem conueniunt cum dictis hoc loco; *Vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum*. Dum autem dicitur, peccatum esse damnatum, de ipso originali peccato intelligendum videtur; cuius abolitione, & reliqua omnia peccata dissoluuntur: quando, ex fonte concupiscentiæ ex peccato originis contractæ, omnia deriuāt peccata in homine. Ita autem fuit damnatum peccatum originale, vt ab eius macula mundentur, qui fidem Christi suscipientes, sacro baptismate insigniuntur: adeo vt nō amplius ijs, qui insiti sunt in Christo, imputetur, & censeatur pro peccato: licet exurgat in ipsis concupiscentia, cui tamen non assentiunt, & vt non assentiant, per Christum roborātur, qui largitur suis fidelibus spiritum obsistendi carnis desiderijs.

D *Quæ carnis sunt sapiunt*. Græce φρονοῦσιν: qua voce sæpe vsus est Apostolus; & significatur prudētia, seu animi consilium, in quo & affectus voluntatis inuoluitur, & simul animi cogitatio, seu ratiocinatio, qua homo dirigitur ad explendas suas affectiones. Et quidem prudentia tunc bona, atque spiritualis est, cū carnis desideria rationi subijciuntur: carnalis autem prudentia est, vbi in explendis carnis desiderijs, absque vlla rationis limitatione, atque dominio spiritus, omne studium collocatur. De qua prudentia carnali dicit Apostolus, quòd legi Dei non subijcitur: neque potest subijci: ac si diceretur, quòd vitium non potest esse virtus. Dum autem est sermo de ijs qui sunt in carne, intelligitur de ijs, qui addicti sunt carnis concupiscentijs: sicuti sunt in spiritu, qui sunt addicti legi Dei. Interdum autem sumitur esse in carne, pro viuere hac vita mortali: sicut illud in epist. ad Gal. *Quod autem nūc viuo in carne &c.* & in ea ad Corint. *in carne enim ambulantes*: id est, viuentes in hac mortali carne; *non secundum carnem militamus*.

Gal. 2.
2. Cor. 10.

E *Corpus quidem mortuum*. Non tollitur per Christi mortem, quin corpora fidelium morti sint tradenda, cum propter peccatum primi parentis sint damnata ad mortem ex Dei verbo, quod manet in æternum, dum dictum est Adæ: *in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris*: August. in lib. 9. Gen. ad litteram, & in lib. de bapt. paruulorū, animaduertit, dictū esse hoc loco, *corpus mortuum*, ad denotandam necessitatem mortis, quam subijt corpus hominis post peccatū Adæ; cum prius mortale etiam esse potuisset: sed non necessario moriturum; immo non moriturum, si non peccasset. *Spiritus vero viuit*. Græci legunt: *Spiritus vita est*, quam lectionem Ambrosius sequitur: & intelligit Spiritum sanctum, qui vita est, & alios viuere facit. Et ita etiam Chrysostomus, & Theophylactus sunt

Gen. 2.
August. in libr. 9. Gen. ad lit. & in lib. de bapt. paruu.
Chrysost. hom. 13.
Theoph.

interpretati. Thomas autem intelligit per spiritum, partem nostri oppositam parti mortali. Et cum in epist. ad Thess. sit mentio de corpore, & anima, & spiritu; haud ignorandum, in confessis esse, quòd corpus traditur morti: sicuti etiam de spiritu, seu de mente, & anima rationali, fide certi sumus, q non moritur per separationem factam corporis ab anima. At de potentijs animæ, quæ pertinent ad mouendi, & sentiendi virtutem, cum desint organa munijs ijs deseruentia in separatione corporis ab anima; quomodo interim post mortem maneant, forte ad Dei arcanum est relinquendum.

Tho. Aqui.
1. Thess. 5.

F *Si enim secundum carnem vixeritis*. Quid est, quod ait Apostolus, si secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. An non iam suppositum est, corpus mortuum etiam in illis, qui secundum spiritum viuunt? vtique ita est. Sed dicendum, vt dicit Augustinus, quòd *veniet dies, quando omnes, qui sunt in monumentis, audient vocem eius, & procedent qui bona fecerunt in resurrectionē vitæ; & ita viuent liberi a corpore mortis huius: qui vero mala fecerunt, in resurrectionem iudicij*; per quod condemnabuntur in æternum ad supplicia perpetienda iuxta ipsorum malefacta. Mortificare autem facta carnis, de quo hic est sermo, est non explere desideria carnis, sed illis resistere; illud agendo, quod dicit Apostolus de se ipso: *castigo corpus meum, & in seruitutem redigo*. Quo in opere mortificationis carnis, notat Origenes id fieri per patiētiam, & non ad subitum; sed paulatim; vt primo lāguescat actus in incipientibus: deinde proficientes, repleti cum sint spiritu maiori, sic deinde tabescere incipiunt actus carnis: perfecti autem illi sunt, in quibus nulla adsint indicia peccati; & ita, in ijs, actus carnis mortificati, & ad integrum morti traditi censendi sunt.

Augu. ser. 5. de verb. Apost.
1. Cor. 9.
Orig. lib. 7. c. 8. ad Ro.

G *Quicunque enim spiritu Dei aguntur*. Augustinus de verbis Apostoli, inquit: *Spiritus Dei, qui nos agit agentibus nobis, est adiutor; & si adiutor, ergo & nos aliquid agimus*. Illi autem dicuntur agi spiritu Dei, qui iuxta sanctas motiones atque inspirationes Dei (a quo initium, & auxilium est omnium nostrarum bonarum actionum, & cogitationum) se se regi, & duci consentiunt: Et huiusmodi (vt dicit Apostolus) filij Dei sunt: cuius sententiæ probationem subiungit, ostendens, quòd spiritus, quo se regi homo consentit ad nutum Dei, est filiationis spiritus, & non seruitutis.

August. ser. 13. de verb. Apost.

H *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore*. Legitur in lib. Reg. quòd cecidit spiritus formidinis super eos; quod præcipue apparuit, quādo data fuit lex populo Hebræorum, in Monte Sinai, cum clāgore illo terribili, & caligine maxima; vnde ingens timor inuasit corda illius populi, ac proinde Moyses dixit illis: *Nolite timere, vt enim probaret vos, venit Deus, vt timor illius esset in vobis*. Ex quo patet, quod Deus in virga ferrea regēs populum illum, in timore eum continebat; vnde spiritus timoris in eorum pectora incutiebatur, coniunctus iti dem iugo seruitutis legis, iuxta dicta in epist. ad Galat. de testamento, quod in seruitutem generat. Ita igitur olim agebatur cum populo Iudaico.

1. Reg. 7.
Gal. 4.

At

At posteaquam Christus suos fideles redemit; ipsos patri per suam mortem reconcilians, eisdem communicationem Spiritus sancti impetrauit præseferentis adoptionem filiorum Dei, in quorum numero, fideles ex Dei benignitate cõfidunt se receptos esse; ita vt ad Deum (non vt Deum furoris) sed vt clementissimum Patrem, iuxta præceptum orationis Dominicæ, clament, Abba, Pater, prout hebraica, aut æthnica lingua quisque vtitur. Fuit enim (vt inquit Augustinus in lib. de cõsensu Euãgelist.) Christus angularis lapis venienti ad eum; partim ex Hebræis, ad quos pertinet nomen, *Abba*; partim ex Gentibus, ad quos pertinet nomen, *Pater*. Et sane spiritus adueniens regeneratis in baptismo per sanguinem Christi, spiritus consolans est; qui diuinitus in prima ecclesia visibiliter cadebat super fideles, mira illis dona conferens; sed præcipue Dei charitatem diffundens in cordibus eorum: a qua lõge aberat populus Iudæorum; qui, timore pœnę, ad seruanda Dei mãdata more seruorum ducebantur. Quod autem attinet ad differentiam, quæ est inter spiritum seruitutis, & spiritum adoptionis filiorum Dei. Augustinus in lib. Quæst. Exodi animaduertit, spiritum Dei non solum ad beneficium, verum etiam ad vindictam commemorari, sicuti Aegyptijs per spiritum iræ Dei diuisæ sunt aquæ, vt obruerentur: filijs autem Israel, quibus profuit diuisio aquæ, non fuit spiritus iræ Dei. Vnde propter diuersas operationes, & effectus, spiritus Dei dissimilis appellatur, cum sit tamen vnus, atque idem spiritus; ille duntaxat, qui etiam Spiritus sanctus in vnitate Trinitatis accipitur. Vultque Augustinus eodem spiritu Dei conscriptam fuisse legem, qua timor incussus est populo Iudæorum; vt ita de sua infirmitate, atque peccatis conuinceretur. Origenes etiã supponit varios effectus procedere ab eodem spiritu, adeo quòd etiam in Saul excitatus sit spiritus malignus, Deo per iustitiam ita operante.

Aug. de cõsen. Euang. lib. 3 c. 5.

Aug. Quæstio Exo. libro 2. quæstio. 55.

Orig lib. 8. c. 8. ad Roman.

Ex quibus dici potest, quòd spiritu Dei omnia mouentur, & aguntur; ita quidem, vt ipsi spiritui omnes attribuantur operationes Dei; qui, ob suam bonitatem, & amorem (qui attribuitur Spiritui sancto) omnia mouet, & facit. Vnde illud in lib. Gen. *& spiritus Domini ferebatur super aquas*. Cum autẽ in sola creatura rationali spiritus reperiatur aptus ad intelligentiam, ipsa mens seipsam mouens; per hanc se regit, & promit suas operationes angelica natura; quæ, quoniam a carne seiuncta est, spiritus proprie dicitur. In homine autem intellectus, seu mẽs est eius forma, non quidem informans corpus, vt virtus vegetandi, & sentiendi, quæ educuntur de potentia materiæ, sed alio modo subsistens in homine desoris veniens, cum sit ex sua natura incorporea: & ita accepta, dicitur spiritus, ad distinctionem animæ vegetalis, & sensitiuæ. Quemadmodum in epistola ad Thessal. dum dicitur: *Vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in Aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur*: per, *spiritum*, denotatur anima rationalis: per, *animam*, virtus sentiendi; & per, *corpus*, facultas vegetandi: sicuti supra in Adnot. G. cap. 1. latius fuit explicatum. Et August. in lib. 8. Confess. habet, quòd spiritus hominis in Scripturis dicitur anima rationalis, quæ distat a pecoribus.

Gen. 1.

1. Thess. 5.

Aug. lib. 8. Confess.

Sed & illud non est prætereundum, quòd in homine spiritus potest & bonus esse in fide, spe, & charitate, in sapientia, in intellectu, & in alijs virtutibus, si sit secundum gratiam, & spiritum Dei; & potest etiam esse malus spiritus, si prauis desiderijs carnis mens adhæreat: vt hinc infidelitate, desperatione, odio, ignorantia, malitia, & omni alia prauitate repleatur. Cum autem dicitur, *in spiritu conteres naues Tharsis*. Adnotat Origenes dari spiritus procellæ, & spiritus ardoris, quos tamen magis materiales, quàm rationabiles spiritus appellare debere iudicat; hique erunt, qui secundum doctrinã Aristot. ex calida, & sicca exhalatione constituuntur, ac venti appellantur; quo consimili spiritu ab animalibus voces eduntur, nempe flatu: de quo etiã est sermo in epist. ad Corinth. vbi dicitur: *Orabo spiritu, orabo, & mente.*

Psalm. 47.

Orig. lib. 8. c. 8. ad Roman.

1. Cor. 14.

I *Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei*. Oecumenius, Theophylactus, & alij Græci ferme omnes interpretantur, quod Paraclitus ipse suo testimonio adstruit gratiam, quæ nobis est data: non enim vltro sine alterius assertione, pronunciamus Abba, Pater; sed Parácliti istud est donum; & ipse per spiritum, id est, per gratiam instruxit, ita precari. Augustinus autem inquit: *non spiritus noster reddit testimonium, quod sumus filij Dei, sed Spiritus Dei arra hoc reddit testimonium*. Ambrosius interpretatur, quòd, dum in nobis bene agentibus spiritus Dei manet, nostræ voci, & animo in oratione dare testimonium adstruit; quoniam nõ temere, inquit, dicimus, Abba, Pater: dignam enim vitam huic voci exhibemus. Thom. insitum amorem intelligit. Theodoretus autem animaduertit appellari ipsum spiritum, naturam spiritus; nostrum autem spiritum datam gratiam. Ex ijs igitur omnibus apparet, accipi debere spiritum (qui reddit testimonium spiritui nostro, quòd sumus filij Dei) pro Spiritu sancto nobis communicato, qui est idẽ cum spiritu filij Dei, sicut dicitur in epist. ad Galat. *Misit Deus spiritum filij sui in corda vestra*. Qui quidem, dum nobis communicatur, accumulat spiritum nostrum, ipsam nostram mentem donis supernis; quibus, & de veritate illuminamur, & virtutibus roboramur, vt maiori charitate feramur erga Deum, quàm ex insita nobis natura ipsum amare valemus. Hæ igitur gratiæ spiritus diuini nobis communicati, per infusionem sancti Spiritus, reddunt testimonium spiritui nostro, ipsi nostræ menti, quòd sumus filij Dei. Ipse enim noster spiritus, ipsa scilicet nostra mens, agnoscit ex sibi communicatis gratijs diuinis, quòd sumus filij Dei; quoniam hæc sint dona, quæ non nisi filijs illis carissimis condonarentur; pro quibus Deus filium proprium tradidit, vt credentes in ipsum, filij Dei euaderent per adoptionem, non per naturam; secundum quam, solum Verbũ, vnigenitus est filius Dei. Et cum nemo, vt dicitur in epist. ad Corinth. possit dicere: *Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto*: Ita neque Patrem Deum quis appellabit, nisi in Spiritu sancto; vnde ipse attestatur nobis ita precantibus,

Oecumen. Theophyl.

August. de verb. Apost. serm. 13.

Ambr. c. 20.

Tho. Aqui.

Theodor.

Galat. 4.

1. Cor. 12.

quòd

quòd sumus filij Dei. Nam si ipse nobis est pater, nos eius filij, vt simus, oportet. Neque vero propterea dicendum, quòd certi simus de nostra salute. Nam certi esse non possumus, num vitam dignam hac voce, qua dicimus, Abba, Pater (vt existimauit Ambrosius) simus exhibituri, ne deficiamus in extremo die. Sed & dubium non est, quin illi sint censendi filij Dei, qui aguntur, & reguntur per spiritum Dei; dum motiones, & inspirationes diuinas admittunt, & omni studio nauant operam, vt humiliter cum timore, & tremore (vt alibi dixit Apostolus) propriam operentur salutem, de propria infirmitate timentes, in Deo autem spem omnem collocantes, cuius auxilium est semper à nobis implorandum.

Ambrosius. Philipp. 2.

K *Existimo enim, quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam.* Græcè λογίζομαι, quod, existimo, computo, seu perpendo significat. At quid perpendit hoc loco Apostolus? & quomodo id, quod perpendit, manifestat? Id igitur perpendit, quòd non sunt comparandæ passiones, quas sustinent electi Dei in hac vita, cum ea gloria, quã sunt consecuturi in alio seculo: sic enim explicat Origenes hanc Apostoli sententiam, inquiens; quòd, *nihil dignum inueniri, aut comparari potest cum futura gloria.* Et Theodoretus. *Superant,* inquit, *coronæ certamina, nec comparantur cum laboribus remunerationes.* Ex quo patet, quàm longè aberrent à scopo Apostoli, qui ex hac auctoritate inferri volunt, quòd opera nostra non sint meritoria vitæ æternæ. Non enim id asserit Apostolus; sed quòd non sunt comparandæ passiones huius temporis cum futura gloria, ad quam electi Dei sunt perducendi, quod notissimum est. Quandoquidem, quæ contingit nobis pati in hac vita ob Christi nomen, sunt momentanea, vt quæ citissimo tempore prætereuolent, & finita concludantur acerbitate; gloria autem sanctis electis præparata, in sempiternum est duratura, continens inexhaustam, incõsummabilem, & infinitam beatitudinem. Quòd autem non sint comparandæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, Apostolus manifestat argumento sumpto à signo, primo quidem à creatura insensibili. Deinde ab ipsis spiritualibus hominibus, qui primitias obtinent spiritus in hac vita. Etenim creatura insensibilis, elementa, & cœlum, ex quibus constat huius mundi machina, *vanitati,* id est, actibus, qui pertransennt, subijciuntur; dum cœli motu circulari cientur, & elementa generationi, & corruptioni subiacent; quod quidem non patiuntur, quasi hoc appetant, & in hoc conquiescant, ac delectentur; sed obsequentia voluntati diuinæ, hanc vanitatem, & onus hoc mutationis sustinent, donec compleatur numerus filiorum Dei: interim autem sustentatæ hæ creaturæ in spe perueniendi ad immutabilem, & incorruptibilem, diuinioremque formam, in quam sunt vendicanda, & ad quam anhelant; vehementi interim, & graui expectatione oppressæ, & vt gementes, opus hoc mutationis sustinentes. Vnde idoneum præbent argumentum eximiæ, & immensæ illius gloriæ, quæ in filios Dei est reuelanda; quando, propter hanc ipsam, creatura quoque insensibilis ab hoc mutabili, & negocioso statu, in quo nunc versatur, in longe præstantiorem formam, non amplius permutandam, sit transitura. Aliud vero signum ad hoc idem persuadendum (quod maioris debet esse ponderis) sumitur ex ipsis Christi fidelibus. Qui quidem primitias, id est, arram, atque pignus spiritus illius in se ipsis habentes, quo, ad immortalitatem, mortalia nostra corpora sunt vendicanda; & id ipsum scientes (sicuti dicitur in epistola ad Corinth. *Qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris.* & paulo infra. *Scientes, quoniam, qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit*; & si immortalitatis arram obtinent, ipsam spiritus proprij viuificationem, qua (in similitudinem mortis Christi, qui mortuus est peccato) facta carnis mortificant; vnde & corporis morti tradendi renouationem sunt accepturi, prout & Christus resurrexit. Nihilominus tamẽ, quoniam spe salui facti sunt, & in expectatione futuræ corporis redemptionis interim versantur; ideo, pro hac ipsa congemiscunt in se ipsis, vti remorati ab hac gloria plene consequenda: quam, incomparabilis certæ magnitudinis, & excellentiæ futuram supponendum est, cum tantopere angantur ob eius dilationem etiam illi, qui de ea in se ipsis (secundum spiritum) initium obtinent, & experiuntur.

Orig. lib 8. c. 8. ad Roman. Theodor.

2. Cor. 1. 2. Corin. 4.

Ex his infert Theophylactus, quòd cum hæc mundi machina, ob hominem, patiatur hanc vanitatẽ corruptionis; debet & homo, quod ob Deum patitur, æquo animo ferre. Et si creatura hæc est glorificanda, longe magis & homo, propter quem immutanda est hæc mundi machina, potiora consequetur. Idem animaduertit, personæ fictionem aptatam esse hoc loco creaturæ insensibili, dum ei doloris, & spei, passiones tribuuntur, quæ animalibus conueniunt.

Theophyl.

Cum autem pluties de creatura hoc loco sit sermo, communiter intelligitur creatura insensibilis, cœlum & elementa, ex quibus mundi fabrica construitur: excepta illa sententia, dum dicit Apostolus. *Scimus enim, quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit.* Nam in loci huius expositione variant interpretes. Ambrosius enim ad mundanam creaturam adiungit etiam bestias, ita interpretans: *ipsa elementa,* inquit, *cum solicitudine operas suas exhibent; quia Sol, & Luna non sine labore statuta sibi implent spatia, & spiritus animalium magno gemitu arctatur ad exhibenda seruitia: nam videmus illa gementia agi inuita ad laborem; hæc ergo omnia expectant requiem, vt à seruili opere liberentur.* Origenes autem, per, *omnem creaturam,* intelligit, non solum corpora, & animas sanctorum in hac vita; sed totam etiam mũdi machinam, & omnia, quæ in mundo continentur, & Angelos in ministerijs suis occupatos, & Archangelos, qui prælia exercent; & ij enim (secundum Origenem) deseruientes operationibus, quæ prætergrediuntur, vanitati deseruire dicuntur: præsertim, si hæc ad futuram gloriam comparentur. vultque supernos spiritus cruciari, dum cernũt nos in agone succombere; quos tamẽ animaduertit, dici ab Apostolo, quòd congemiscunt, & condolent, vt qui non simpliciter hæc patiantur, sed nobis compatian-

Ambr. c. 10.

Orig. lib 8. c. 8. ad Romanos.

patiantur. Idem intelligit dictum illud, *primitias spiritus habentes*, speciatim de Apostolis; qui, vt tépore prius, ita plenius, vberiusque communicationem Spiritus sancti receperunt. Augustinus autem in expositione huius loci, reprobat opinionem illorum, qui velint Angelos in dolore versari; hoc enim nefas esse, inquit, dicere de ipsis; licet concedendum sit, quòd adiuuent nos suo ministerio; dum obtemperant Deo, qui etiam pro nostra salute proprium filium misit in mundum. Incóueniens enim esset, quòd aliquis ex nostris, veluti Lazarus, in sinu Abrahæ quiescens, dicatur beatior supernis spiritibus, qui dolore angeantur. De quibus etiam, notat inconueniens esse dicere, quòd sint liberandi ab interitu, in quem ceciderint, qui in cœlis agunt vitam beatissimam: quod tamen sequitur ex ijs, quæ dixit Apostolus, quòd creatura liberabitur a seruitute corruptionis. Verum ab hac difficultate eriperet se Origenes, vt qui spiritibus cœlestibus id tãtum tribuat, quòd condoleant nobis, & congemiscant, non quòd in ipsis aliquam patiantur iacturã. Augustinus igitur, vt difficultates motas effugeret, ita interpretatur locum de homine: qui (secundum ipsum) est omnis creatura, quatenus, & est, vti sunt inanimata; & viuit, ac sentit, vt animata; & intelligit, vt Angeli. Vnde, cum homo ingemiscit, & dolet, omnis creatura ingemiscit, & dolet. Verba autem illa. *Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes*. Sic interpretatur, quòd non solum in homine, corpus, & anima, & spiritus simul doleat ob difficultates corporis; sed, & exclusis corporibus, nos ipsi, quorum spiritus (tanquam sacrificium) iam oblati sunt Deo, in nobis ipsis ingemiscimus propter hãc expectationem reuelationis filiorum Dei. Hæc Augustinus.

Aug. ex lib. Quæst. 83 q. 66.

Cum autem sententia Apostoli sit vniuersalis, quod omnis creatura ingemiscit, & parturit, sub hac vtiq; comprehenduntur Apostoli, & quicũque primitias spiritus habentes. Vnde superuacaneum videretur sublongere: *non solum autem illa, sed & nos ipsi, &c.* Ideo forte planior videbitur esse interpretatio, si intelligamus, per omnem creaturam, partes omnes illas, ex quibus huius mundi fabrica constituitur, cęlos omnes, & elementa, quæ, a mutatione, & corruptione, in incorruptionem, & immutabilitatem sunt transformanda; & dicamus, quòd vniuersa hęc machina mundi ingemiscit, & simul condolet, seu comparturit (vt græca verba sonant; *συστενάζει, καὶ συνωδίνει*.) ad denotandum, quòd omnes hę partes mundi in hoc gemitu simul conueniunt; sicuti & in eadem expectatione versantur, liberandi scilicet a seruitute corruptionis; vt ita semper Apostoli sermo de eadem creatura inseosibili existat, quæ vendicanda est in incorruptibilitatem; ad quam certe animalia non pertinent. Dum autem dixit Apostolus: *Scimus enim, quòd omnis creatura ingemiscit, &c.* Innuit, quòd fidelibus, ac præsertim Apostolis certum erat, hanc mundi machinam fore permutandam; sicuti & Beatus Petrus testatus est, inquiens. *Nouos vero cœlos, & nouam terram secundum promissa ipsius expectamus*.

2. Pet 3.

I. Similiter autem, & spiritus adiuuat. Huius orationis contextus cum præcedentibus ita iungi videtur; vt, cum supra dixerit Apostolus de Spiritu sancto nobis communicato, quod ipse reddit testimonium spiritui nostro, quod simus filij Dei, ad quos pertinet hæreditas regni cœlestis, cuius gloriæ non possunt coæquari, quæcunque nobis cõtingat pati in hac vita. Nunc de eodem spiritu assignet adiumentum (quod est maximi momenti) quod præstat nobis in deprecationibus habendis ad Deũ: quando nos (tanquam ex nobis) nesciremus illas facere, vt oportet. Quam sententiam examinans August. in epistola ad Probam, animaduertit, *non esse putandum, quòd Apostolus, aut illi, ad quos scriberet, nescirent orationem dominicam; sed cum molestię*, inquit, *& temporales perturbationes sæpe prosint, & nescimus ad quid prosint, hinc optamus ab ijs liberari*. Ab hac igitur ignorantia, neque se alienum fuisse Apostolus fatetur. Vnde in hanc quoque sententiam Chrysostomus in Matth. hæc habet. *Credere bonum misericordiæ, hominis est fidelis: scire autem iudicia misericordiæ eius, non est hominis, neque fidelis; cum constet, nec ipsum Apostolum potuisse cognoscere, cum Dominum ter rogauit, vt discederet ab eo ille stimulus carnis, qui datus ei fuerat, vt non extolleretur; propter quod dictum est ei; sufficit tibi gratia mea*. Ponderandum est autem, ex eo quòd dicat Apostolus, quòd nescimus quid oremus, sicuti oportet, hinc innui varias cogitationes, atq; diuersa studia, quæ nobis sese offerunt, plurimasque insurgentes perturbationes, quibus ancipites constituimur ob nostram carni addictam humanitatem; ita vt animus dubius, hac, illac trahatur. Vnde nisi Spiritus sanctus nobis præsto esset, præfigens regulam orandi, proculdubio erraremus a recta orationis forma, quã nobis spiritus subministrat; ad hoc nos inducens, vt constantes permaneamus in deprecando, vt fiat voluntas Dei: Quemadmodum Christus deprecans Patrem, vt a se calix passionis tolleretur, si possibile erat; ab humanitate sua ex natura mortem recusante huc inductus, in hoc denique clausit orationem, vt fieret non sua, sed voluntas Patris.

August. ad Presby. epist. 121.

Chrysosto. in Matth. Hom. 25.

Matth. 14.

Quod autem attinet ad ea verba: *postulat pro nobis*: communiter sic exponuntur: quòd spiritus facit nos postulare, prout dixit dominus, *non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestris, qui loquitur in vobis*; nempe per inspirationes illas sanctas, quas Deus immittit in cordibus fidelium; vt ideo dicatur spiritus postulare pro nobis, quoniam est auctor, & promotor inspirationum; iuxta quas facimus postulationes ad Deum.

Matth. 1.

Illud vero: *gemitibus inenarrabilibus*: varias tecepit interpretationes. Nam Origenes inquit, *non verbis, sed gemitibus interpellat spiritus*. qui gemitus, secundum ipsum, dicuntur inenarrabiles, quoniam enarrari non potest, quid spiritus Dei loquatur Deo: quando spiritus noster interdum quid sentiat, & intelligat, exponere nõ possit. Similiter Ambrosius intelligit Spiritum sanctum, ita interpretãs hunc locum. *Non humanis eloquijs postulare pro nobis dicit spiritum Domini: sed more naturæ suæ. Cum enim quod de Deo est, Deo loquitur, eo more loquatur* necesse

Orig. lib 8. c. 8. ad Romanos.

Ambr. c. 21.

necesse est, quo ille loquitur, de quo est.. Augustinus Aug. lib. 1. cont. Max. c. 9. autem in lib. 1. contra Maxim. ait, ideo dictum esse ab Apostolo, gemitibus inenarrabilibus spiritũ postulare apud Deum: *quoniam non vllum est momentum, in quo per sanctos, gemitus in orationibus non* Tho. Aqu. *fiant in hac parte, in illa, & vbique*. S. Thomas intelligit, quòd Spiritus sanctus facit nos postulare cum gemitibus. Et sane supponendum est, quòd inspirationes a Spiritu sancto immissæ in cordibus nostris, sint adeo ad nostram salutem intentæ, vt ad eam cum gemitibus procurandam, vt decet in tanto negocio, spiritus nos impellat in orationibus ad Deũ. Et hi gemitus inenarrabiles dici possunt: seu, quoniã tot sint numero, & talis naturæ, vt nequeãt a nobis explicari: seu, quoniam cum sint gemitus interni, non voce enarrantur a spiritu.

M *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus*. Quamuis autem non sint explicari gemitus, qui a Spiritu sancto fiunt in cordibus nostris: attamen, qui scrutatur hominum corda, & nouit quid lateat in cordibus, Deus ipse, scit quid desiderat spiritus: quo scilicet tendant inspirationes a Spiritu sancto immissæ in cordibus nostris: quæ sane, conformia ad Dei voluntatem postulant *pro sanctis*, vel hominibus, vel pro rebus sanctis, vt sanctitas in nobis fiat. Non enim spiritus, qui a Deo nobis communicatur, aliud postulare potest, aut facere nos postulare, quàm ea, quæ sint secundum voluntatẽ Dei: qui, cum sanctus sit, & nos sanctos esse vult, vt sibi placeamus. Cum autem dicat Apostolus, quòd, qui *scrutatur corda*, (qui sane Deus est) nouit quid desiderat spiritus: videtur distinguere spiritum, de quo hic est sermo, a Deo, vt non sit, iste spiritus, Deus; vti certe inspirationes factæ in nobis, non sunt Deus: licet sanctæ sint, & a Deo proueniant. Vnde Theo- Theodor. doretus animaduertit, hoc loco non accipi, *spiritum*, pro substantia spiritus; sed pro gratia, quæ data est nobis: a qua excitati, compungimur; inflammati, alacrius precamur, & gemitibus inenarrabilibus Deũ August. in ep. ad prob. ep. 121. deprecamur. Augustinus autem in epist. ad Probam ita legit. *Scit, quid spiritus sapiat:* Græce enim habetur τὸ φρόνημα; id est, *nouit sensum spiritus:* vt hinc significetur, quòd Deus approbat effectum, quem Occum. producit in nobis Spiritus Sanctus. Oecumenius autem ait, in primitiua ecclesia, inter dona Spiritus sancti, fuisse quoque donum orãdi, quod aliquibus tribuebatur, vt deprecarentur pro populo: de quo tamen dono, nulla mentio apparet in Act. Apost. vel in Epistolis B. Pauli, vel aliorum Apostolorum.

N *Scimus autem quoniam diligentibus Deum om-* Theophyl. *nia cooperantur in bonum*. Theophylactus refert hęc ad superius dicta de vanitate corruptionis, & de casibus aduersis, quæ cõtingũt; inquiens, omnia hęc cadere in *bonum eorum, qui Deum diligunt*. Et hæc afferri, inquit, ab Apostolo, vt consolaretur afflictos, & tribulatos, qui erant inter Romanos. Verum apte etiã iungerentur immediate dictis, ad roborandum dictum illud de Spiritu Sancto nobis communicato: qui gemitibus inenarrabilibus facit nos postulare ad Deum. Et esset sermonis continuatio hunc in modũ. Quòd & si gemitus sint inenarrabiles, attamen nouit Deus, quo tendant inspirationes a regimine Spiritus sancti in nobis immissæ, adeo quòd prospere hæc omnia procedant; quãdo diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Cum autem dicat Apostolus, cooperari omnia, hinc supponit & ipsum etiam hominem cooperantem esse: ita vt in orando, & in patienter ferendo grauia, & in alijs omnibus actionibus ad voluntatem Dei se conformando, suam industriam, atque studia sua cõferat. Augustinus autẽ in lib. de cor. & gratia, *vsque adeo* August. de cor. & gra. c. 9. (inquit) *omnia Deus cooperatur in bonum diligentibus se, vt etiam si qui eorum deuierint, & exorbitent, etiam hoc ipsum faciat eis proficere in bonum, dum humiliores* redeunt, & doctiores. Vnde quidam dixerunt, etiam peccata cooperari in bonum: in quo tamen dicto potest hoc esse difficultatis, quòd diligere Deũ, illi dici vere non possunt, qui delinquunt, & cõtra Dei præcepta faciunt: Apostoli autem sententia est de diligentibus Deum.

O *Iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti*. Deest in Cod. græco hæc vox, *sancti*; quæ ab interprete optime est apposita: quando illud nobis debet esse manifestum, quòd Deus, qui vult omnes homines saluos fieri, vocat nos, vt ex immundis, qui 1. Tim 2. eramus ob peccatum primi parentis, vel etiam proprio nostro reatu, ad sanctitatẽ conuertamur. Illud autem, *secundum propositum*; Græci expositores passim referunt ad hominis voluntatẽ bene dispositam ad viuẽdum iuxta mentem Dei: quam bonam voluntatem præsciens Deus, eos, in quibus est, prædestinat: quos & vocat, iustificat, & glorificat: sic illi. Augustinus autem in lib. de correct. & gratia, hanc Aug. in lib. de corp. & gr. c. 9. vocem, *propositum*, refert ad Deum, qui, iuxta suum propositum, prædestinat, quos prænouit. Cuius expositioni fauet illud, quod habetur infra: *vt, secun-* Rom. 9. *dum electionem, propositum Dei maneret*. Origenes Orig. lib 7. c. 8. ad Ro. vero in suis commẽt. huius epistolę, vtrumque sensum admittit; referens *propositum*, tum ad hominum voluntatem, qui a Deo vocãtur, habentes propositum bonum: tum ad Deum; cuius hoc est propositum, vt, quorum præscit religiosam mentem, & salutis desiderium, hos prædestinet, vocet, iustificet, & glorificet. Supponit autẽ præscientiam Dei, non nisi de bonis dici: iuxta illud: *cognouit Domi-* 2. Tim. 2. *nus, qui sunt eius*. Non autem de malis. Ac propterea postulat sibi ostendi locum in sacra scriptura, vbi Deus dixerit aliquando, se noscere malos: sicuti, quòd nesciat illos, manifeste legitur in Euãg. *Et tunc confitebor illis, quia numquam noui vos; disce-* Matt. 7. *dite a me operarij iniquitatis*. Et hac quidem facta suppositione, Origenes defendit libertatem arbitrij ab illorum calumnia, qui dicebant. Si Deus prædestinat, quos præsciuit, & hi iustificantur; quæ nã culpa danda illis, qui non iustificantur? Si enim non præsciuntur, neque prædestinãtur, cum hæc omnia sint a Deo. Huic obiectioni respõdet, limitãdo Dei præscientiam ad illos, quibus bona inest voluntas. Vnde, quòd mali non præsciantur, eorum sit culpa; quoniam non noscit Deus habentes malam voluntatem: qui pariter, eorum culpa, ob eandem prauam voluntatẽ non iustificantur. Idem etiam alteri obiectioni, quæ fieri possit, vnde nã Iudas, qui vocatus est, non fuit iustificatus; si, qui prædestinãtur, etiam

vocantur vt iustificentur. Respondet inquiens, ꝙ non omnes vocati iustificātur; quoniam nō omnes secundum propositum bonæ voluntatis vocantur. Amb. c.22. Ambrosius autem in. Comment. (si sui sunt) referens propositum ad Deum, ita ad mentem Græcorum interpretatur dicens: quòd, *quos credentes præsciuit Deus futuros sibi idoneos, ipsos elegit ad promissa præmia capessenda.* Quam expositionē, Aug. cont. Pelag. Augustinus disputans contra Pelagianos, resellit vt erroneam, & falsam, ac derogantē gratiæ Dei. Ipse autē Idem in Ps. 5. in tract. Ps. 5. ponderans hanc vocem, *vocauit*, qua vtitur Apostolus, dum dicit; *quos prædestinauit, hos & vocauit;* infert: *ergo prius bona voluntas Dei præcessit.* Idē in libr. de prædest. sanct. c.17. Et in lib. de prædestinatione sanctorum, supponit, quòd Dei vocatio sit accipienda, vti ea, qua fiunt electi; *non quia eligantur, quia crediderint: sed quia eliguntur, vt credant.* Ioan. 15. *Nam ipse dixit. Ioan. 15. non me elegistis, sed ego elegi vos. Nam, si propterea electi erant, quia crediderant, ipsi eum prius elegerant, credendo in eum, vt eligi mererentur*, quod auferri, inquit Augustinus, per illa verba Domini: *non vos me elegistis, sed ego elegi vos.* Sicuti, & ex hac auctoritate paulo post infert, *non posse dici, quòd Deus ipsos elegerit, quia præsciuit eos credituros, & non, quia facturus fuerat ipsos credentes.* Hæc Augustinus, eo præsertim consilio, vt vrgeret Pelagianorum hæresim, qua, Dei gratiæ detrahentes, nimium tribuebant facultati arbitrij nostri.

Verum, quòd Deus ad munera eligat, quos idoneos ad ipsa, & fideles prænoscit, nonnulla ex sacra scriptura loca testari videntur: & hęc præcipua. 1. Timot. 1. Nam scribens Paulus Timotheo, inquit. *Gratias ago ei, qui me confortauit in Christo Iesu Domino nostro, quia fidelem me existimauit ponens in ministerio.* Et 1. Thess. 2. ad Thessal. *exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo, sed sicut probati sumus a Deo, vt crederetur nobis Euangelium.* Sed & in Act. 1. Act. Apost. dum ita orant Apostoli. *Domine qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris:* clare insinuarunt, ita ipsos intellexisse, quòd Deus (qui est scrutator cordium) eligat, quos idoneos præcognoscit ad munera, ad quę eliguntur. Verum non propterea inferendum, ꝙ Deus inducatur ad eligendum aliquem, quoniam prænoscat eum idoneum futurum: sed sua ex bonitate inducitur, vt eligat; qui etiam omnia futura habens præsentia, pręsciuit aliquem bene vsurum gratia sua, & bonum, & idoneum futurum in ministerio suo: qui tamen, vt bonus & idoneus sit, a Deo id largēte fit; nō tamen sine hominis proprio assensu. Et ita dicitur Deus eligere in suum ministerium, quos prænoscit sua gratia bene vsuros, vt hinc idonei, & fideles ministri euadant.

Vt autem in exponendis Apostoli verbis (Deo dante) & magnificam gratię diuinę bonitatem, & libertatē simul arbitrij nostri tueamur: illud in primis occurrit perpendendum: quòd & si nullū appareat dictum in scriptura sancta (prout supponit Origenes) quo Deus malos cognoscere dicatur; attamen, cum, ex communi sententia Theologorum, pręsciētia Dei ad malos etiam referatur, quinimmo pręcipue ad malos; qui (vt mali) pręsciti appellantur, ad differentiam bonorum, qui dicuntur pręde stinati; ideo simpliciter, & abstracte vocem hanc *præscire*, accipiendo, fatebimur ipsam, & ad bonos, & ad malos accōmodari. Siquidem (vt etiam dicit Origenes in suis commēt.) diuinam illam naturam Orig. lib. 7. c.8. ad Ro. nil latet; quę vbique est, & numquam deest. Verum aduertendum, ab Apostolo, hanc vocem *præscire*, ita in epistola componi cum quibusdam alijs partibus orationis, vt ad bonos hoc loco tantummodo accommodetur: quemadmodum etiam verbū, *prædestinare*, limitate prolatum est. Nam (vti etiam adnotauit Theodoretus) non dixit Apostolus simpliciter, Theodor. *prædestinauit*, sed *quos præsciuit, prædestinauit*, vt pędestinatio non simpliciter proferatur; sed ad illos referatur, qui pręsciuntur. Magister etiam Mag. sent. lib. d.35. sent. lib. 1. huic verbo, *præsciuit*, coniungit hęc alia, *conformes fieri*. Ita enim habet: *prædestinauit, quos præsciuit conformes imaginis filij sui*; & ita interpretatur, *Quos Deus præsciuit conformes fieri, hos prædestinauit*. Origenes autem in lib. 1. suorum com- Orig. lib. 1. ment. in hac epistola, hęc verba *conformes fieri*, coniungit partim ad vocem, *præscire*: partim ad hanc aliam, *prædestinare*, hunc in modum interpretans, *Quia quos præsciuit Deus tales futuros, vt Christo se in passionibus conformarent, ipsos etiam conformes ac similes imagini filij eius prædestinauit, & gloriæ.* His igitur ita constitutis, censeremus Apostoli verba, aptissimam recipere hanc interpretationem; vt dicamus, quòd, diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, illis inquam, qui secundum propositum, atque decretum Dei sunt vocati ad sanctitatē, Dei autem propositum, atque decretum hoc ipsum esse, ab Apostolo ita explicatur: vt, quos Deus pręsciuit cōformes imagini fili sui in hac vita, sectando Christi vestigia, atque iustitiam (quod tamen ex Dei speciali gratia, & auxilio prouenit) hos etiam prędestinauit conformes imagini filij sui in gloria: hoc est enim Dei decretum irreuocabile. Veluti, si princeps terrenus statueret, quòd illi milites omni immunitate gauderent, qui in prelio hostium mœnia conscendissent. Sed hoc tamen exemplum a Dei decreto maxime dissidet. Siquidem humanus princeps, neque pręnoscit, quod hic, vel ille miles sit conscensurus mœnia; neque ipsis robur, aut virtutem confert ad hoc facinus perficiendum. Deus autem, cuius prouidētia omnia complectitur; & apud quē, futura, sunt pręsentia (vti etiam omnia per eius pręsentiam, atque potentiam fiunt, & conseruantur) ab ęterno nouit, quinam conformes imagini filij sui in hac vita essent futuri: quos etiam gratia sua suffultos aptat, ac mouet ad tales se pręstandos; atque eiusmodi effectos, statuit conformes efficere imagini filij sui in gloria. Ex quo patet, ꝙ qui pędestinantur ad gloriam, supponuntur conformes imagini Iesu Christi, vt qui sectentur eius vestigia in hac vita. Id autem non in proprijs hominis viribus situm est; sed initium, & consummatio huius operis a Deo est; qui, sua vocatione salutari, ad imitandum filij sanctitatem homines accersit, & annuentes, assentientesque gratię suę vocationi, suis donis ad iustificationem adducit; iustificatosq; gloria coronat ęterna; vt propterea dictum sit ab Apostolo;

ſtolo; quòd, *quos Deus prædeſtinauit, hos vocauit, hos iuſtificauit, ac glorificauit*. Vnde, ſi rectè Apoſtoli ſermo perpendatur, prædeſtinatio, de qua agitur hoc loco, cuidam firma eſt inoixa ſuppoſitioni; nempe huic; quatenus, qui prædeſtinantur conformes imagini filij Dei in gloria, illi ſupponuntur, qui preſciuntur, conformes eſſe imagini eiuſdem filij in hac vita, eiuſdem tamen gratia. Sed, & ſi ordo prædeſtinationis ita ſit limitatus; attamen Deus, in ſuo decreto, non dependet ab hominum conditione; cum ipſe ſit auctor, promotor, & adiutor, vt homo, & diſponatur ad imaginē filij in hac vita ſuſcipiendam; & re ipſa conformis huic imagini euadat, non abſque tamen proprio hominis aſſenſu, atque induſtria. Nam, niſi homo vocationi gratiæ diuinæ ſua voluntate adhæreat, nō prodeſt ipſi vocatio. Neque niſi confidat in Deum, ac deteſtetur peccata, fit ex impio iuſtus: ſicuti etiam in hac iuſtitia non conſeruatur, niſi obſeruet Dei præcepta; vt qui iuſtificatur, dicere habeat cum Apoſtolo; *non ego autem, ſed gratia Dei mecum*. Quibus etiam conſentiunt, quæ ſcripſit Auguſtinus in expoſitione cap. 4. huius epiſtolæ dicens. *Qui fecit te ſine te, non te iuſtificat ſine te: te ergo fecit neſcientem, iuſtificat volentem*. A Deo igitur eſt vocatio, a Deo iuſtificatio, a Deo glorificatio, vt vbique, & in omnibus, gratiæ ſuæ ſplendeat magnitudo. Verum, quoniam Deus, qui miſericors eſt, idem & iuſtus eſt; idcirco nō glorificat, niſi eum, qui a Deo vocatus, non renuit, ſed ſuſcipit gratiæ vocationem; & niſi eum, qui ad dona, & auxilia a Deo ſibi collata pro iuſtitia conſequenda, propriam quoque induſtriam, ac ſua ſtudia confert; vt ita cum Dei magnifica gratia, libertas quoq; arbitrij humani ſimul conſeruetur. Quòd autē ad conformitatem imagini filij Dei præſtitam in hac vita, ſit conſecutura conformitas imagini eiuſdem filij in gloria; declarat Apoſtolus Paulus ſcribēs Corint. dum ait; *ſicut portauimus imaginem hominis terreni, ſic etiam portabimus imaginem cœleſtis*. Quod etiam inſinuauit B. Ioannes. Dum enim inquit: *ſcimus autem, quoniam cum apparuerit ſimiles ei erimus*, conformitatem in nobis gloriæ futuræ ad imaginem filij deſignauit. Quæ vero ſubiunxit eodem loco. *Et omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt*: hæc ad conformitatem attinent imagini filij Dei, quam debet præſtare in hac vita, qui in aliam ſimilitudinem eius gloriæ ſit transformandus. Tollenda autem ex animo illa ambiguitas, vt non heſitemus, quaſi dubitantes, idcirco prædeſtinationem eſſe ſanctorum, quoniam de illis Dei præſcientia extiterit. Nam, vt inquit Origenes in lib. 7. comment. huius epiſtolæ ad Rom. non dicendum, quòd propterea aliquid erit, quia Deus id ſciat eſſe futurum; ſed quia futurū eſt, ſcitur a Deo, ante quàm fiat. Nam & ſi ſupponeremus, Deum non prænoſcere aliquid, attamen futurum ſine dubio erat; vt puta, quòd Iudas proditor fieret; quod etiam prophetæ predixerunt. Et non, quia prophetę predixerunt, ideo Iudas proditor; ſed quia futurus proditor, ideo prophetę futurum predixerunt. Illa autem aſſignata de prædeſtinatione definitio; quòd ſit præparatio, ſeu diſpoſitio gratię ad vitam ęternā, hunc in ſenſum videtur accipiēda: quòd, quos Deus prędeſtinat; diſponit, & pręparat per gratiam ſuam; nempe vocando, & iuſtificando, vt ad vitam ęternam perueniant; adeo quòd hęc actio, ſeu prędeſtinatio Dei, non dependet ex aliquo prędeſtinatorum merito. Neque etiam dicēdum, quòd Deus ideo inducatur ad prędeſtinandum aliquem, quoniā illum pręnoſcat ſibi crediturum, & obtemperaturum. Nam & ſi pręnoſcat (qui nouit omnia) qui nam ſint ei credituri; attamen hinc non inducitur Deus ad ſuam gratiam conferendam: ſed ipſe quidem, ſuam ob immenſam bonitatem, volens redimere genus humanum, quod venundatum erat ſub peccato primi parētis per inſidias, & ſuggeſtionem diaboli, ſemper eſt paratus gratiam ſuam conferre omnibus, qui in ipſum credere volunt; ita vt effectus gratię ſuę vigeat in illis, qui ſuam ſuſcipiunt vocationem: Et qui largitur gratiā, pręnoſcit etiam, qui nam ſint illam ſuſcepturi; ac cōſequenter, iuxta ſui propoſiti decretum, prędeſtinat ad conformitatem glorię filij ſui, quos pręnoſcit conformes imagini eiuſdem filij in hac vita: quod tamen ſine eius auxilio ſpeciali euenire non poteſt. Hoc enim eſt ab ęterno generale decretum conſilij ſui, quod etiam pręnoſcit, in quos ſpeciatim ſit perficiēdum. Neque in Deo ita diſtinguitur preſciētia a prędeſtinatione, vt illa prior, hęc alia ſit poſterior, cum omnia, quę Dei ſunt, vnū idemq; ſint in Deo; licet, ob noſtram intelligentiam, de Deo multa diſtincte aſſignentur ob varietatem effectuum, qui ab ea diuinitate procedunt. Libera eſt igitur Dei prędeſtinatio, & ſuę gratię collatio: quę tamen, cum neceſſe ſit, vt in prędeſtinatis perficiatur (alioqnin ſalui non fierent) hinc ſequitur, vt etiam dicendum ſit, quòd Deus prędeſtinat, & confert gratiam ſuam in volentem, & acceptantem hanc Dei gratiam in vocatione, & in omnibus auxilijs, quę Deus largitur ad iuſtificationem: & eumdem hunc in modum ſibi obedientem, ac Chriſti veſtigia ſectantem, ob Chriſti merita, coronat ęterna gloria: prout etiam merito damnat ad ęternam perditionem illos, qui vocati, renuerunt gratiam Dei; & propria voluntate, & infidelitate in procellam iniquitatum ſe ſe pręcipitauerūt.

Quod autem attinet ad illa verba, *conformes imagini filij ſui*. Adnotat Origenes, quòd Chriſtus, vt Verbum, eſt imago Dei, ſecundum perſonam diuinitatis, alia exiſtens perſona a perſona patris, cuius eſt imago: Chriſti autem anima ſic perfecte ſe formauit Verbo, & ſapientiæ Dei, vt in nullo prorſus ab eius ſimilitudine decolor habeatur. Qui autem ſectantur veſtigia Chriſti, tendunt ad eius imaginē, & ſimilitudinem, quæ primo loco, & ſuper omnes filios, Dei imago eſt, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus. Theodoretus inquit, *conformes imagini filij ſui, quoniam non conformes eius diuinitati erimus*. Auguſtinus in lib. de Symbolo ponderat, quòd Chriſtus, vt vnigenitus, nempe, vt Verbum, non habet fratres, vt autem primogenitus eſt, vocat fratres eos, qui per gratiam in ipſo renati ſunt.

P *Quid ergo dicemus ad hæc?* Vt magis pateat illud, quod in initio huius cap. dictū eſt; nempe, nil dānationis reliquū eſſe illis, qui in Chriſto inſiti am-

1. Cor. 15.

Aug ſer. 15. de ver. Apoſt.

1. Cor. 15.

1. Ioan. 3.

Orig lib. 7. c. 8. ad Roman.

Orig. lib. 7. c. 8. ad Roman.

Theodor.

Aug. lib. de fid. & ſymbo. c. 3.

balant ſecundum ſpiritum, quorum ſpiritus viuit per iuſtitiam a Chriſto acquiſitam, eorumdemque corpora morti ſubiecta, ad vitam immortalem, & glorioſam ſunt excitanda; ſtante infallibili decreto Dei, quo, eos (quos conformes præſciuit imagini filij ſui in hac vita) prædeſtinauit cóformes futuros imagini eiuſdem filij in gloria, & cohæredes cum ipſo in regno Dei. Cui decreto, nil poteſt refragari, quoniam ita ſtatuit ille, qui omnium eſt Dominus,
Malach. 3. quique de ſe ipſo dixit. *Ego enim Dominus, & non mutor*; vt neque Deus ſit criminaturus electos ſuos, quos iuſtificauit, neque Chriſtus eos condemnaturus, pro quibus mortuus eſt, & apud Deum Patrem interpellat.

Hinc igitur concludit Apoſtolus, quòd nulla res eſt, neq; potentia, quę poſſit ſeparare electos a charitate Dei, qua Deus per Chriſtũ mediatorem proſequitur electos ſuos; adeo quòd vltra de vlla offenſa, aut damno timendum illis non erit, quin immutabiliter vna cum Chriſto perueniãt, atque permaneant in gloria apud Deum. Nam ſi Deus pro nobis, quis cótra nos? Quam firmam beatitudinem, a qua electi Dei numquã ſint dimouendi, inſinuare
Ioan. 10. videntur illa quoque verba Domini apud Ioã. dum inquit. *Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & ego vitam ęternam do eis, & non peribunt in ęternum, & non rapiet quiſquam de manu mea, Pater meus, qui dedit mihi, maior omnibus eſt, & nemo poteſt rapere de manu Patris mei*. In hanc quoque ſententiam conſpirare viden-
Eſa. 13. tur, quæ habentur apud Eſa. dum dicitur. *Iuxta eſt, qui iuſtificat me, quis contradicet mihi? ſtemus ſimul, quis eſt aduerſarius meus?* Et hæc quidem ma-
Chryſoſt. xime conueniunt, ſi (vt facit Chryſoſtomus, &
Theoph. Theophylactus, interpretemur charitatem Dei (de qua eſt ſermo) pro dilectione, qua Deus nos diligit; a qua nulla vis poteſt nos ſeparare, quoniam nulla potentia ſupra Deum eſſe poteſt. Aliqui autem intelligunt de charitate, qua nos diligimus Deum. Quæ interpretatio illam patitur difficultatem; quòd, cum dicat Apoſtolus, quòd certus eſt (& loquitur in genere de fidelibus, & non de ſe ipſo ſolum) quòd nulla vis nos poterit ſeparare a charitate Dei; ſic videbitur prȩſupponi, quòd homo ſit certus de bono perſeuerantiæ, & de certitudine gratiæ a Deo fide-
Eccleſ. 9. libus impartitæ; cum tamen apud Eccleſ. ſcriptum ſit; *neſcit homo, vtrum amore, an odio dignus ſit, ſed omnia in futurum ſeruantur incerta*. Verum dici poſſet, quòd electi Dei, vt electi ſunt, certiſſime ſalui erunt; & qui tales ſunt, impermutabiliter conſeruabunt charitatem erga Deum, ob gratiam tamen impartitam illis per Chriſtum, propter quem omnia vincuntur aduerſa; tum propter eius fauorẽ, atque virtutem inſertam in anima electorum; tum propter charitatem, qua ipſi accẽduntur erga Chriſtum, pro cuius nomine (qui pro ipſis mortuus eſt) vitam etiam effundere non verentur. De horum autem numero, nullus hominũ certus poteſt eſſe, quòd ipſe ſit, niſi Deo reuelante. Neq; vero dicendum, quòd electi ſeparari nõ poſſunt a charitate Dei, quaſi voluntatem non habentes aptam ad peccandum: id enim falſum eſt; ſed idcirco nõ ſeparabuntur a charitate prædicta; quoniam, quatenus electi ſunt, conſeruabunt bonam voluntatem in diligendo Deum, accipientes gratiæ ſuæ influxum, & ita ipſis (vt diligentibus Deum) omnia cooperabuntur in bonum.

Illa vero verba, *ſuperamus propter eum, qui dilexit nos*: græce ὑπερνικῶμεν, διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς,
Origenes ita interpretatus eſt, quòd non noſtra vir- Orig lib. 7.
tute ſuperamus mala aduerſantia; ſed propter eum, c. 8. ad Ro.
qui dilexit nos. Ambroſius autem hunc in modũ; Ambroſius.
propter eum, & amore eius ſuperuincimus, qui tanta pro nobis paſſus eſt; inquit enim, *& quid mirum, ſi ſerui moriantur pro bono Domino? quando Dominus mortuus eſt pro ſeruis, & malis?*

PARAPHRASIS. CAP. IX.



ERITATEM dico in Chriſto Ieſu, qui eſt ipſa veritas, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea, in Spiritu ſancto, qui non fert mendacium; quòd triſtitia mihi magna, & indeſinens dolor ineſt cordi meo. Nam eximiam illam beatitudinem mecum animo voluens, a Deo electis ſuis paratam, adeo firmam, vt nulla vi ab ea deijci poſſint; a nimia ſane propẽſione animi mei eo ductus ſum, vt optarim anathema eſſe a Chriſto pro fratribus meis, vt ipſi reciperentur in gratiam: qui ſunt cognati mei ſecundum carnem, Iſraelitæ; quorum eſt adoptio filiorũ Dei, & gloria, & teſtamenta, & legiſlatio, & cultus Dei, & promiſſiones a Deo factæ; & quorum patres ſunt ij, ex quibus deſcẽdit Chriſtus ſecundum carnem, qui idem eſt Deus, ſuper omnia benedictus in ſecula Amen. Verum, huic meæ deprecationi, atque ſtudio non eſt locus. Non quòd verbum Dei, iuxta promiſſa exciderit, aut incaſſum venerit, quod firmiſſimum manet, ita tamen, vt cum ratificatione promiſſionum ſimul etiam pateat Hebræorum reprobatio. Nam non omnes, qui deſcendunt ex Iſraele ſecundum carnem, ij veri ſunt Iſraelitæ apud Deum; nec qui ex ſemine Abrahæ ducũt originem ſecundum carnem, omnes hi filij veri Abrahæ ſunt cenſendi; qui promiſſionis, ęternæ beatitudinis Abrahæ a Deo factæ, ſint futuri participes, atq; pro filijs Dei computandi. Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, ait ſcriptura: id, eſt dicere: non qui filij carnis ſunt, ij filij Dei ſunt, ſed, qui filij ſunt promiſſionis, pro vero ſemine Abrahæ ęſtimãtur; promiſſionis enim ſermo hic fuit. Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Vnde filij promiſſionis illi eſſe dicuntur, qui ſectantur fidem Abrahæ, propter quam illi dono dedit Deus filium Iſaac ex Sara ſterili. Non ſolum autem hoc factũ in Sara, oſtendit illud, quod ſuppoſuimus; ſed multo magis etiã factum, quod contigit Rebeccę; dum, ex vno concubitu ipſius Iſaac patris noſtri, geminos geſtaret in vtero. Nam, cum hi inuicem decertarent in vtero matris, & de hoc ipſa conſuluiſſet Dominum, cum hi gemini nondum nati eſſent, aut aliquid boni, vel mali egiſſent; attamen (vt hinc Dei propoſitum firmum iuxta eius electionem maneret) non ex operibus, ſed ex vocante Deo (ad denotandum, quòd

non

non ex operibus nostris, seorsum a Dei auxilio, sed ex sua præuia vocatione, cui per fidem assentiamus, saluos nos facit) hoc datum est Rebecchæ responsum, quòd maior seruiet minori. Quemadmodum etiam in hanc sententiam scriptum est apud Malachiam. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Sed quid ad quæstionem hinc emergentem dicemus? Numquid iniustitia apud Deum, qui ex suo beneplacito hunc amet, illum odio habeat? Quod etiam videtur confirmari ex eo, quod dictum est Moysi a Deo. Miserebor, cui misertus sum; & clemens ero, cui clemens sum; vt hinc sit deducẽdum, quòd non est currentis, neque volentis; sed Dei miserentis, vt quispiam saluus fiat. Quod & ex alio loco scripturæ roboratur, dum dictũ est Pharaoni. Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostenderem in te potentiam meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo, cui vult, Deus miseretur, & quem vult, indurat. Dices igitur mihi, quid adhuc cõqueritur Deus de hominibus, qui perperam se gerunt; si id, Deo volente, fit? Dei enim voluntati, quis resistit? Atqui o homo, tu quia es? qui audeas respondere Deo? atque tuis improbis ratiocinationibus cum ipso decertare? Num dicit fictile insurgens aduersus eum, qui se finxit, cur me ita finxisti? An non habet potestatem figulus, ex eadem massa luti facere aliud quidẽ vas in honorem, aliud vero vas in ignominiam? sed hanc omittentes increpationem, ita potius ratiocinemur. Num Deus accusandus, an non potius omnibus laudibus est efferendus? si volens ostendere iræ suæ iustissimæ causam, & notam facere potentiam suam, ita se gessit; vt sustinuerit in multa patientia, vasa aptata, ipsorum culpa, in interitum, dans illis tempus ad resipiscendum? & simul patefaciens diuitias gloriæ suæ erga vasa, quæ eius misericordiam susceperunt? quę Deus præparàuit ad gloriam; omnes nos, quos vocauit, non solum ea Iudæis, verum etiam ea Gentibus: sicut apud Oseam scriptum est. Vocabo non plebem meam, plebem meam; non dilectam, dilectam; & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Item apud eumdem; Et erit in loco, vbi dictum est eis; Vos non plebs mea; ibi vocabuntur filij Dei viuentis: qui quidem ex gente sunt futuri, qui prius non erant ea populo Dei: vt hinc quoque pateat, populum Gentilem electum fuisse in adoptionem filiorum Dei; Iudæos autem esse reiectos. Sed id maxime declarat Esaias, dum clamat pro Israel, inquiens. Si filiorum Israel numerus esset, vt arena maris, reliquiæ eorum saluæ fiẽt: hic innuens, quòd alij sint damnandi, vt reprobati. Et salus quidem illis reliquijs cõtinget, eo quòd (vt ait idem Esaias) Deus consummabit, & abbreuiabit verbum in iustitia; Nam verbum abbreuiatum faciet dominus super terram; nempe, mittẽdo filium suum, per quem salutem accipient, qui credunt in eum: In quem, in fine huius seculi credent quoque, qui reliqui erunt ea Iudæis, & ita salui fient. Verum Esaias apertius etiam prædixit reprobationem Iudæorum, dum ait. Nisi Dominus Sabaot reliquisset nobis semen, vt Sodoma facti essemus; & vt Gomorra similes fuissemus. Quid igitur ex ijs inferre volumus? Id nempe; quòd Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam; iustitiam autem, quæ est ex fide, quam Gentiles susceperunt vocati a Deo. Israel vero sectans legem iustitiæ, ad legem iustitiæ non peruenit. Et quare? nimirum, quoniam non ex fide in Deum studuit se præstare iustum; sed ex operibus legis proprijs viribus, consecuturum se iustitiam superbe sibi persuasit. Hinc enim offenderunt in lapidem offensionis, qui illis (ipsorum culpa) Christus extitit: sicuti apud Esaiam scriptum est. Ecce ponam in Sion lapidem offensionis, & petram scandali. Et omnis, qui credit in eum, non confundetur; ita quidem, vt quicunque Christum, vt scandalum reputarunt, hinc sint in interitum deducti. Qui vero in ipsum crediderunt, non sunt confusi: sed ad vitam, & ad beatitudinem peruenerunt.

Editio vulgata.



ERITATEM dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa; quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Amen. Non autem quòd exciderit verbum Dei. Non enim omnes, qui ex Israel, ij sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij Abrahæ: sed in Isaac vocabitur tibi semen: idest, non, qui filij carnis, hi filij Dei: sed, qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est. Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. Non solum autem illa; sed, & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali (vt secundum electionem propositum Dei maneret,) non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: Quia maior seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor cuius misereor, & misericordiam præstabo cui miserebor; igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Ergo, cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Dicis itaque mihi: Quid adhuc quæritur? voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam.

Quos

maduertit, inter filios, & filios Abrahæ, & inter filios, & filios Israelis. Abrahæ siquidem, & Israeli, eorumq; semini, æternæ hæreditatis sunt factæ promissiones. Verum filij Abrahæ, ad quos pertinet vera hæreditas, non sunt illi, qui secundum carnem descendunt de Abraham: sed illi, qui sunt secundum promissionem Dei; qui Abrahæ, ob eius magnificam fidem, donauit filium Isaac. Vnde, vt interpretatur Ambrosius, qui nati sunt ad instar Isaac, (qui genitus est ex dono, & gratia Dei propter fidē Abrahę) imitatores existentes eius fidei; ij, vt pēdentes a Deo, veri filij Dei sunt, ad quos pertinet hæreditas. Quod etiam patet ex epist. ad Gal. dū dicitur: *cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ*. Ac propterea, qui se iactant, quòd secundum carnem veniant ex semine Abrahæ, vt sunt carnales Iudæi, hi ab hæreditate sunt explosi. Similiter in duobus filijs Isaac, ex responso, quod a Deo accepit Rebecca, gestans geminos in vtero inter se collidētes, palam fit, quòd horum alter electus est; Iacob minor natu, & maior, ipse Esau reprobatus. Et cum per iuniorem (ipsum Iacob) populus Gentilis fuerit significatus, & per maiorē natu Esau, populus Hebræorum; hinc etiam detegitur Hebræorum reprobatio. At, quomodo electio Dei in Iacob locum habet? Non sane ex eo, quòd Iacob descenderit secundum carnem ex semine Isaac; alioquin hac ratione eligendus quoque erat Esau in hæreditatem, vt qui veniret ex eodem semine. Verum, non ex carnis conditione pendet electio Dei. Quod magis apparet in geminis, ex eodem patre Isaac, & ex eadem matre Rebecca originem ducentibus; quàm in filijs Abrahæ, qui ex diuersis matribus sunt orti. Vnde, ob hanc diuersitatem, existimari posset, quòd filius ex digniori matre ortum ducens, vt Isaac ex Sara, præferendus esset alijs, qui ex alia matre non ita præstante, sicuti ex Agar, aut ex Cetura, ortum traherent. Quæ dubitatio cessat in proposito geminorum exemplo; in quibus, cum non possit pendere differentia ex carnali propagatione, vt vnus alteri sit præferendus, cum ambo ex eisdem parentibus sint geniti; hinc igitur apparet, quòd ex gratia Dei fuit, vt alter alteri præponeretur. Quod insinuat Apostolus, inquiens: *Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali (vt secundum electionem propositum Dei maneret) non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori*. Quod oraculum non processit ex operibus, quibus Deus induceretur ad præferendum Iacob ipsi Esau, cum nullum opus, a nōdum genitis, prouenire potuisset; *sed ex vocante*; ex ipsa scilicet gratuita gratia Dei; qui sua bonitate vocauit Iacob, & ipse vocationi Dei adhærens, hinc ad electionis effectū peruenit. Non enim (vt dicitur in epistola ad Titum.)

Tit. 3. *Ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit*. Vnde ex dono gratuitæ gratiæ Dei factum est; vt, cum omnes perditi essemus, ad ipsum reconciliaremur: quod nemini contingit, nisi ex vocatione Dei præcedente.

Illud autem, *vt secundum electionem propositum Dei maneret*. Dictum videtur ad innuendum, q in electione Dei, firmum manet propositum illud, de quo in cap. præcedenti (& hanc interpretationem insinuauit Origenes) q, quos præsciuit Deus cōformes (ex sua nimirum gratia) imagini filij in hac vita, eosdem prædestinauit conformes imagini eiusdē filij in gloria, ad quā ipsos deducit Deus; dum eos primo vocat, ac deinde iustificat. Vnde dixit hoc loco Apostolus, *ex vocante dictum est*; vt ostenderet dictū propositum; hoc est, initiū salutis, sicuti & consummationis, pendere a Dei vocatione, quam qui audiunt, ad hæreditatem perducuntur. Posset etiam intelligi ita dictum ad ostendendum, quòd electio ipsius Iacob firma esset, quando nō ex operibus humanis (ob quę nō potest iustificari impius) sed ex Deo vocāte processit, a quo recōciliatio, atq; electio pendet. Et cum electio ex gratia Dei pendeat; & vbi est gratia Dei, adsit quoque dilectio; & vbi non est gratia Dei, odium vt ibi sit Dei oportet: hinc per Malachiam dictum est. *Dilexi Iacob, Esau autem odio habui*. Quibus verbis significabatur, per Iacob, populus Gentilis in gratiam Dei electus: per Esau autem populus Hebræorum reprobatus. Orig. lib. 7. c. 8. ad Ro. Malach. 1.

Quod autem attinet ad illud dictum; *ex vno concubitu*: græca lectio variat ab hac interpretis, cum ita habeat, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, idest, *habens ex vno concubitum*; cum qua tamen lectione, sensus nostræ lectionis conuenit. Nam si ex vno habuit concubitu Rebecca, vt legit interpres; ergo non plures concubitus, sed vnus tantum designatur. Vnde, ad faciliorem intelligentiam interpres optime vertit; *ex vno concubitu habens*, vt ex eodem concubitu concepti gemini insinuentur.

De illis autem verbis, *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*. Augustinus in epistola ad Sixt. *Quid diligebat in Iacob, antequam natus, fecisset aliquid boni, nisi gratuita gratiæ suæ donum? & in Esau, quid oderat, antequam natus, fecisset aliquid mali? originale peccatum*. Verum, & illud addi posse videtur, quod legitur apud Esaiam; per quem Deus loquens ad ipsum populum Iudæorum, qui vocantur nomine Israel, ait: *Scio enim, quia præuaricans præuaricaberis, & transgressorem ex vtero vocaui te*. Ex quibus verbis colligi potest, quòd Israel secundum carnem, de quo in epist. ad Corinth. *Videte Israel secundum carnem*; ad differentiam Israelis secundum spiritum; ipse populus Israeliticus præcognitus est a Deo, antequam natus esset, quòd foret transgressor transgressione, atque peccato, ex proprio reatu commisso. Et hoc quidem in genere de populo Hebræorum verum fuisse, testatur Moyses; dum inuehitur in illos pluribus detestationibus; appellans eos homines durissimæ ceruicis; & qui Deo semper rebelles extitissent. Et Dominus in Exodo ad Moysem: *Loquere*, inquit, *filijs Israel, populus duræ ceruicis es*. Et Stephanus in Act. Apost. hæc illis ita obijciebat: *Duræ ceruicis, & incircuncisis cordibus, & auribus; vos semper Spiritui Sancto restitistis, sicut & patres vestri, ita & vos*; vt hinc pateat Iudæos, qui tantis a Deo donati fuerunt beneficijs, ob eorum ingratitudinem, & infidelitatem, & non solum ob peccatum originale, quod omnibus est commune, iure merito a Deo fuisse reprobatos. Quod autem attinet ad illa verba, August. ad Sixt. epist. 105. Esa. 48. 1. Cor. 10. Deut. 9. Exo. 43. Act. 7.

ba, *secundum electionem*; hinc denotatur, cum tota massa generis humani ex peccato primi parentis damnata esset; idcirco, eos, qui ex dono Dei in gratiam Dei reuocantur, selectos, & electos dici a cęteris, qui manent in perditione.

F *Quid ergo dicemus? numquid iniquitas, &c.* Ex dictis magnam insurgentem difficultatem non dissimulat Apostolus, sed illam prodit, & amplificat. Hęc est huiusmodi. Nam si Deus erga non dum natos, & qui nec boni, nec mali quicquam fecerant, ita se gessit, vt vnum alteri prætulerit; quasi gratis hunc odio habens, illum alterum diligens; quomodo factum istud tuebimur a scrupulo iniustitiæ? quæ tamen nefas est dicere, quòd sit in Deo. Sed & in oppositum dubitandi nō deest causa, quā
Exo.33. & ipsa scriptura sancta subministrat. Siquidem in Exodo dixit Dominus Moysi: *Miserebor, cui misertus sum, & misericordiam præstabo, cui miserebor.* Quæ auctoritas est tanti facienda, vt hinc deduci posse videatur hoc consectarium; quòd non sit volentis, neque currentis, sed Dei miserentis, vt quispiam saluus fiat; quasi vero, ex parte hominis, pro salute consequenda, nihil exigatur. Quod & alio quoque loco scripturæ corroboratur, cum dixerit
Exodi 9. Deus ad Pharaonem. *Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam; & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra.* Ex qua auctoritate, & altera præcedente sequi videtur, vt dicendum sit, quòd Deus, cui vult miseretur, & quem vult indurat. Quibus quidem ita stantibus, iam dicet aliquis; cur conqueritur Deus de homine præuaricante? quando ita euenit, vt peccet ex voluntate Dei, cui resistere nemo potest? Et hæc quidem horum verborum communis est apud Græcos expositores interpretatio; nempe, quòd hæ omnes difficultates ab Apostolo proponantur ex sua propria interpretatione, circa loca deducta ex sacra scriptura vsque ad vltimam illā partem, in qua supponitur quis alius, qui subdubitet; quærens, cur Deus de peccatoribus expostulet, si ita est eius voluntas, vt peccent, cum eius voluntati nemo resistere valeat.

Chrysost. homil.16. Chrysostomus autem illam etiam cōsequentiam. *Igitur non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis.* Et illam aliam: *ergo, cui vult miseretur, & quem vult, indurat.* Censuit sub aduersarij quoque persona proponi; quas Græci alij interpretes sub persona Apostoli, tanquam pręcedentium dictorū consectarias accipiunt. Verum, sensum non variant, sub quauis persona sumantur. Augustinus autem longe alienam interpretationem sequutus est, de qua paulo post nostra erit consideratio.

Orig. lib 7. c.9. ad Roman. Quod autem attinet ad illa verba: *igitur neque volentis, neque currentis, sed Dei miserentis.* Origenes hoc dictum censet, sicut illud: *Nisi Dominus*
Psalm. 126 *custodierit ciuitatem, frustra vigilat, qui custodit eam.* Nam inquit, etiam homo adlaborat: sed summa
1. Corin.3. rerum a Deo pendet, iuxta illud: *Ego plantaui, Apollo rigauit; sed Deus incrementum dedit*; ita vt perfectio proueniat; & illi summam operis tribuere sit religiosum, & bonum.

Illa vero alia verba. *Miserebor, cui misertus sum, & misericordiam præstabo, cui miserebor.* Non ignorandum, aliter haberi apud græcos Cod. ac si latine ita legantur: *miserebor, cui misereor; & commiserebor, cui commisereor.* In Exodo autem ita legitur: *miserebor, cui voluero; & clemens ero, in quem mihi placuerit.* Hec autem B. Thomas ita explicauit: *miserebor vocando, & iustificando, cui misereor prædestinando: & misericordiam præstabo, finaliter glorificando eum, cui misereor vocando, & iustificando.* Exodi 33. Tho.Aqui.

Augustinus autem hanc sermonis repetitionem in libro Quæst. Exod. factam censet, vt confirmaret Deus suæ misericordiæ firmitatem; sicut, cum dicimus; amen, amen; fiat, fiat. Aut ad vtrumque populum respiciens ita locutus est; insinuans, erga vtrumque se misericordia vsurum. Quemadmodū infra dicitur: *sicut enim aliquando, & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter incredulitatem illorum; ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur.* Aug.Quæstio Exo.nu. 154. Rom. 11.

Quod autem dicitur de Pharaone; *quia in hoc ipsum excitaui te.* Sciendum in lib. Exod. ita legi; *in hoc posui te.* Apud vero septuaginta, legitur; *huius rei causa hucusque seruatus es.* Quæ lectio magis placet Ambrosio, quam etiam ita explicat. *Hic ergo Pharao*, inquit, *cum tantis malis esset reus, vt viuere non deberet, numquam futurus bonus, vt se, aut merito viuere, aut Deum, quem sæpe fallendum censebat, ad vindictam dandam impotentem censeret, audit a Deo; ad hoc te seruaui, &c.* Aliam quoque lectionem, qua vsus est Apostolus, *excitaui te:* sic explicat Ambrosius. *Suscitatus*, inquit, *dictus est Pharao; quia, cum apud Deum mortuus esset, modicum tempus accepit, vt viuere videretur, vt esset, in cuius pœnam, & varia tormentorum genera vsque ad mortem, omnes qui sine Deo erant, metu territi, hunc solum verum Deum esse cum admiratione maxima faterentur, a quo hæ vindictæ sunt: vt (quemadmodum antiqui medici in hominibus morte dignis, vel mortis sententiam consequutis, requirebant, quomodo prodessent viuis, ea, quæ in homine latebant) sic ipse Deus in proposito Pharaonis exemplo, quid in impijs, & consceleratis desideraret, nobis ante oculos constitueret; sic, vt illius morientis pœna cæteris proficeret in salutem.* Theodoretus autem sic explicat. *Excitaui te*, idest, *permisi tibi regnum assequi; & cum possem prohibere, non prohibui, quæ ad alios, ex eo esset redditura vtilitas, preuidens.* Exo.9. Ambrosius. Ambr.c.16. Theodor.

Origenes autem animaduertit, non dici, *feci te*; alioquin ad conditorem referri videretur culpa; sed ait, *ad hoc ipsum suscitaui te*; hoc est, *vt per animi tui malitiam, quam tibi infrunite, & sine Dei timore viuendo quæsisti; etiam in alios irrogetur vtilis, & fructuosa correctio.* Et supponens Origenes, Deum non solum scire, sed etiam præscire vniuscuiusque propositum, ait: quòd sciens, & præsciens, tanquam bonus dispensator, & iustus, vniuscuiusque moribus, & proposito vtitur ad ea opera perficiēda, quæ vniuscuiusque animus, & voluntas eligit. Quid sit autem suscitare, seu excitare Pharaonem, græce ἐξήγειρα: non palam aperuit Origenes: quamuis ex eius dictis colligi videatur, ipsum intellexisse; quod eū excitauit Deus, tanquam stimulis commouēdo per Orig. lib.7. c.9. ad Roman.

opera

opera magnę potentię suæ; quibus quidem, ob propriam malitiam, magis induratum est cor ipsius: & ita (vt dixit Origenes) Deus vsus est moribus, ac proposito Pharaonis ad ea opera perficienda, quæ eius animus, & voluntas eligebat; cum tamen ex operibus, quæ facit Deus, suā potentiam ostendens, induci debuisset Pharao, vt auertens se a malo, animum conuerteret ad Deum timendum.

August. Augustinus autem longe diuersam intelligētiam sequutus, vult, quòd Apostolus, ad illam difficultatem; num iniquitas apud Deum, qui geminorum, cum nondum nati essent, alterum alteri prætulerit, vnum amarit, alterum odio habuerit, satisfaciat per auctoritates, quas inducit Apostolus ex sacra scriptura, vt per eas Dei electionem ab omni scrupulo iniquitatis alienā esse tueatur. Siquidē, cum Deus in Exodo dixerit, *miserebor, cui voluero*; (Exod. 33.) Ideo dicēdum est, ex Dei misericordia fieri, vt (infert Aug.) cū omnes essemus de massa perditionis, aliqui salui fiant: qui vero damnantur, iusto Dei iudicio damnantur, ea damnatione, cui iam obstricti erant. Et vult pariter illas consequentias; tum illam, *non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis*; tum illam aliam; *igitur cuius vult, Deus miseretur, & quem vult indurat*, adductas esse ab Apostolo; vti eas, quibus Dei actiones defendantur ab omni suspicione iniquitatis. (August. ad Sixt. Presb. epist. 105.) Ita enim Augustinus interpretatus est hunc locum in Epist. ad Sixt. præsb. subiungens, quòd Deus, *diligendo Iacob, gratiæ suæ donum in ipso diligebat: in Esau autem oderat peccatum originale. Et quod misereri, cui vult Deus, id a Deo fit gratuito dono: sicut indurare quem vult, hoc fit a Deo iustissimo merito; qui tamen non indurat impartiendo malitiam, sed non impartiendo misericordiam.* Et scribens ad simplic. inquit: (August. ad Simpli. lib.) *Deus non sic indurat, vt ab ipso irrogetur aliquid, quo homo fiat deterior; sed tantum non erogatur ab ipso, quo sit melior.* Et in lib. Quæst. Exod. tit. 154. (Idē in libr. Quæst. Exo. tit. 154.) *non dixit, miserebor talibus, vel talibus; sed cui misericors fuero; vt, neminem præcedentem bonis operibus suis misericordiam tantæ vocationis fuisse demonstret.* Idem in lib. Enchir. (Idē in libro Enchir. caput. 32.) *Si non volentis, neque currentis, ita dictum est, quoniam non sufficit sola hominis voluntas; sed requiritur Dei misericordia; & e contra; non hæc sola, sed etiam hominis voluntas requiritur; cur non dictum, neque dicendum; non est miserentis Dei, sed hominis volentis? signum igitur, quod totum est attribuendum Deo, qui hominis voluntatem bonam, & præparat adiuuandam, & adiuuat præparatam, sicut alibi dixit Apostolus: non ego, sed gratia Dei mecum.* (1. Cor. 15.) Hæc ex Augustino. Vnde ex eius sententia statuendum est, quòd genus humanum, cū ex ruina, in quam ceciderat ob peccatum primi parentis, in gratiam Dei reuocandum esset, id nullis eius operibus, sed Dei tantum misericordiæ tribuendum esse.

1 Tim. 2. Verum, cum Deus velit omnes homines saluos fieri, illud etiam supponendum est, quòd, ex sua gratuita liberalitate, vocationis suæ gratiam erga omnes effundat, per quam ad salutem euocentur; in vno quidem homine sic, in alio autem sic, pro vt (& huius quidem discriminis ratio imperscrutabili Dei iudicio relinquenda) eam impartiri sibi visum fuerit. Et cum initium salutis a Dei vocatione pendeat, haud dubitandum, per eam, ad salutem illos omnes deduci, qui gratiæ vocationem suscipiant, & vocantis præcepta sequantur; Quemadmodum in statu perditionis relinquuntur illi, qui donum vocationis diuinæ renuunt, ex hoc, grauiorem etiam culpam sibi ipsis cōtrahentes. Et, cum Deus omnia agat suauiter, humanamque naturam, quam liberam creauit, dissoluere nō intendat; idcirco hominem ad suam vocationem potētissimis quidem stimulis, & donis gratiæ præuenientis inuitat, & trahit volentem; non autem cogit: sicuti neque respuentem, cogit respuere gratiæ suæ vocationem. Hinc itaque dicēdum; quòd Esau fuerit reprobatus, eius tota culpa fuit; quoniam oblatam sibi gratiam Dei recusauit: quòd autem Iacob saluus factus sit, totum est ex gratia Dei, non sine tamen propria ipsius Iacob voluntate, qui dono Dei adhæsit, cuius gratia, in Iacob bona quoque voluntas effecta est; quæ tamen ita est ipsius Iacob, vt sit quid propriū in ipso. Siquidem non dicendum, quòd propria voluntas Iacob, sit id, quod est voluntas Dei; alioquin, voluntas Iacob, idem esset quod Deus, cū Deus sit idem quod sua voluntas. Cum autem quæ futura sunt, Deo sint pręsentia; hinc pręuidens Deus, quòd Iacob vocationis suæ gratiam esset suscepturus (diuino tamen auxilio) Esau autem illam repudiaturus (vnde ille in Dei amicitiam reuocandus, hic autem in odio Dei relinquendus erat) ideo nil mirū; quòd antequam hi nati essent, nec dum boni, vel mali aliquid egissent; Deus Rebecchæ matri denunciauerit, quòd minor maiori præferendus esset: & quòd, illum sequentem gratiæ suæ donum dilexerit; & hunc alium oderit eandem recusantem. Non enim, ex eo quòd dixerit Deus, quòd maior seruiet minori, ideo hoc futurum erat; sed quia futurum erat, vt Esau sua malitia perperam se gereret, ideo hoc prædixit Deus, vt explicatum est antea ex sententia Origenis in Adnot. M. cap. præcedentis. Neq; vero inferendum, quòd Deus, ideo gratiæ suæ donum contulerit ipsi Iacob, quoniam prænouerit ipsum sibi crediturum. Non enim ab vlla extrinseca re induci potest Deus ad aliquid agendum, aut ad gratiam suam conferendam; cum omnia agat sua ex potentia, atque gratuita liberalitate: vt etiam, qui omnium est cognitor, pręnoscit, qui nam suæ vocationi sint obtemperaturi, quique, vt obtemperent, habent auctorem, & adiutorem ipsum Deum, non absque tamen proprię ipsorum voluntatis assensu. Quare & si hoc verum est, quòd Deus, cui vult miseretur ex sua gratuita gratia; attamen non negandum, quin in eos suam impleat misericordiā, qui illam admittunt. Et cum dixerit Moysi, quòd miserebitur, cuius misertus est; ex hoc innuitur, quòd gratię suę misericordia consequuta est effectū in aliquo, cui in miserando Deus perseuerabit; cum eius gratia semper egeamus, & ipse non desit diligentibus se. Illa quoque sententia ad mentem Augustini comprobanda est: quòd non volentis neque currentis, sed Dei miserentis est, vt quis saluus fiat. Siquidē initium est a Deo, & consummatio itidem salutis; cum sit ipse, qui vocat impium, & ipsum iustificat,

stificat, & coronat, numquam tamen nisi eum, qui
vocationi assentiat, & in ipso opere iustificationis
1.Cor.15. sua cum voluntate concurrat, iuxta illud Apostoli
adductum etiam ab Augustino; *non ego, sed gratia
Dei mecum*.

G *O homo tu quis es?* Ad quæstionem subdu-
ctam ab aliquo, cur Deus conqueritur de peccato-
ribus, si tales sunt ex Dei voluntate, cui nemo resi-
stere potest? Respondet Apostolus, obiurgans ita
loquentem. Tu quis es, qui hoc audeas? numquid
dicit figmentum figulo, cur me ita fecisti? vt non sit
in potestate figuli, aliud vas construere in honorem,
& aliud in ignominiam ex eadem massa luti? Circa
Aug.in lib. quod animaduertit Augustinus in libro Enchyrid.
Ench.c.99. nonnullos fuisse ausos dicere, quòd Apostolus de-
ficiens in promota quæstione, confugerit ad obiur-
gationem, vt reprimeret contradicentem. Sed in-
quit ipse. *Qui audet hoc dicere, aut non capit obiur-
gationem Apostoli: aut si capit, vtique non valet Deo
contradicere, cum possit agnoscere, totam massam radi-
citus damnatam fuisse, & nil fieri pro liberatione, nisi
Theodor. ex gratuita Dei gratia*. Theodoretus autem ani-
maduertit, figmentum non quærere a figulo, cur ita
ipsum fecerit, eo quòd caret iudicio rationis. Vn-
de infert, ex eo quòd homo ita quærit de se; hinc
colligi, *quòd non est ex necessitate alligatus, nec præ-
ter suam sententiam, ac voluntatem peccat; sed spon-
te sua iniquitatem complectitur, & suo arbitratu vir-
tutis labores suscipit*. Verum, & Dei benignitas in
vasa ad interitum sua sponte properantia, ex hoc
dignoscitur, quòd Deus vtitur sua bonitate, illa to-
lerans multa cum patientia, quasi illis dans tempus
2.Pet.3. ad resipiscendum: iuxta illud Beati Petri: *non tardat
Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant;
sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire,
sed omnes ad pœnitentiam reuerti*. In epistola autem
2.Timot.2. ad Timoth. est mentio de vasibus aureis, argenteis,
ligneis, & fictilibus, quorum alia in magna domo
sunt in honorem, & alia in ignominiam: sicuti fi-
ctilia, quæ in ignominiā ex propria culpa facta esse
insinuantur, cum possent & aliter fieri, dum ibi di-
citur. *Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas
in honorem sanctificatum, & vtile Domino ad omne
1.Corint.3. bonum opus paratum*. Et Corinthijs sic scribens.
*Si quis autem superædificat super fundamentum hoc,
aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum,
stipulam*. Docuit liberum arbitrium homini ines-
se; licet, ex Dei misericordia, vasa in honorem eri-
gantur; conuenientibus & ipsis ad honorationem
accipiendam. Non autem huiusmodi dulcedine,
Dan.10. qua præcipue vsus est Deus per Angelum erga Da-
nielem, qui in omnibus edoctus est, quoniam erat
vir bonorum desideriorum; vtitur Apostolus hoc
loco erga seruum insolentem, qui dignus est bacu-
lo, vt corrigatur. Vnde pensandum, optimo cum
consilio hanc disputationem ab ipso fuisse tractatā;
quoniam res agebatur cum obduratissimis Iudæis:
qui sibi multum assumentes, Dei misericordię non
se subijciebant, hæresimque hanc disseminabant, ex
operibus tantum legis hominem iustificari; vnde
aspera obiurgatione erant coercendi; præsertim, quod
hoc initium fuit malorum nostrorum; vti etiam An-
gelorum, qui ceciderunt; ipsa nempe propriæ ex-
tollentiæ cupiditas. Vnde hominibus propria mi-
seria detegenda erat, ipsorumque insolentia obtun-
denda, vt Dei omnipotentia, a quo omnia pendēt,
ante oculos nobis semper obuersaretur. Hinc etiam
nil mirum est, si Augustinus litem habens contra
hæresim Pelagianorum, qui Dei gratię detrahebāt,
liberum arbitrium supra modum magnificantes,
tam acriter contra ipsos pugnauerit; ex aduerso, Dei
misericordiam (vt decet) magnificando, & arbitrij
nostri facultatem quodammodo extenuando; eo
nempe consilio, vt hominum arrogantiam reprime-
ret, ne sibi assumerent, ex proprijs viribus iustifica-
tionem assequi posse; quam solum prouenire a Deo
in nobis, non sine tamen nobis (vt decet) concur-
tentibus, fateri debemus. Ipse autem in lib. Quæst. Aug. in lib.
83. dicit, prohiberi homines luteos immersos in Quæst. 83.
peccatis, quærere, cur hi salui fiant, illi damnentur; q. 68.
non autem Apostolos sanctos, & eos, qui spirituales
sint, & Deum tota mente, & omnibus viribus di-
ligant; hi enim recte audient, si qua sunt de anima-
rum occultissimis meritis, & de gratia, vel iustitia,
secreta omnipotentis Dei. Et de Pharaone, inquit,
optime cognosci posse, cur eius cor fuerit induratū.
Siquidem, cum accepisset tot beneficia a Ioseph, nō
debuisset (vt gratus) nisi humaniter se gerere erga
Hebræos: quos, e contra, ita pessime tractauit, vt
mereretur in pœnam sibi cor indurari; adeo quòd
ex tot miris operibus Dei, quæ debuissent ipsum
auertere a malefactis, in peius semper processerit, ob
eius summam malitiam. Idem etiam in Sermone Aug. Serm.
de verbis Euang. cap. 15. exponens verba illa Apo- 10. de verb.
stoli, cap. 10. huius epist. *Reliqui mihi septem mil-* Euang.
lia, &c. Quid est, inquit, *reliqui mihi? idest, ego illos
elegi; quia vidi mentes eorum de me præsumentes, non
de se*. Ex quibus verbis Augustini colligitur, quòd
Deus prædestinauit tales, qui ita essent dispositi, vt
præsumerent (vt inquit ipse) de Deo, & qui in eius
misericordiam essent confisuri; quod tamen Dei
dono speciali illis contingit. Idem etiam in lib. de Aug. in lib.
Prędest. Sanct. ponderans verba cap. 11. huius epist. de Prædest.
Electio consequuta est, cæteri excæcati sunt. Ecce, Sanct. c. 6.
inquit, *misericordiam, & iudicium; misericordiam in
electione Dei, quæ consequuta est in iustitia Dei; iudi-
cium vero in cæteris, qui excæcati sunt; & tamen illi,
quia voluerunt, crediderunt; illi, quia noluerunt, non
crediderunt; misericordia igitur, & iudicium in vo-
luntatibus facta sunt*. Idem in lib. 5. de Ciuit. Dei. Idem lib. 5.
Non ergo propterea nihil est in nostra voluntate, quia de Ciu. Dei.
*Deus præsciuit quòd futurum esset in nostra volunta-
te; non enim, qui hoc præsciuit, nihil præsciuit. Porro
si ille, qui præsciuit, quid futurum esset in nostra vo-
luntate, non vtique nihil, sed aliquid præsciuit, & illo
præsciente, est aliquid in nostra voluntate*. Ex quibus
locis per Augustinum insinuatur, quòd Deus in se
credituros, iuxta bonas ipsorum voluntates, &
ita vt tales, prædestinat. Vnde ponderandum est,
aliud esse, si dicamus, quòd Deus prædestinat cre-
dituros, quia credituros prænoscat, quasi ex causa
quadam hinc moueatur ad huiusmodi prędestinan-
dos. Et aliud est dicere, quòd simpliciter prędesti-
net credituros; cum ita, ex sua bonitate, secundum
propo-

propositum suę voluntatis, ab ęterno statuerit saluos facere credentes in ipsum, quos & credentes esset facturus, & pręnouit crediturós, iuxta ordinē supra cap.8. explicatū. Etenim, si prędestinatio est pręparatio diuinę gratiæ ad vitam ęternam, non inficiandum est, quin ea in Petro, in Ioanne, & in alijs certis hominibus sit pręparanda. Et, vt hos nondum natos Deus ab ęterno pręnouit, & elegit; ita eosdem ab ęterno pręnouit assentientes suę vocationi, eius auxilio adiutos, & ad suam gratiam cooperantes. Et quamquam homo, ex propriæ naturę viribus, ad diuinæ visionis fruitionē peruenire nequeat; quoniā, id sit supra eius naturam, & facultatem; & ideo (vt

Tho.Aqui. doctissime edisserit B. Thomas in prima parte summę. q.23. art.2.) opus sit, vt a Deo ad tantam fęlicitatem transmittatur, sicuti sagitta a iaculante mittitur ad signum; attamen, cum creatura rationalis (vt ibidem docet Sanctus Doctor) sit capax ęternę uitæ, omnino asserendum est, neminem, sine proprio consensu, & sine quadam sua ad gratiam diuinam cooperatione, ad beatitudinem perduci. Alioquin, si dixerimus, hominem absque vlla eius cooperatione a Deo absolute ita prędestinari, & perduci ad vitam ęternam; quemadmodum & sagitta a iaculante mittitur ad signum, penitus a missione dependens; in hoc maximum inconueniens incideremus, sane indignum diuina misericordia; quòd, qui salutem consequuntur, idcirco salui fiāt; quoniam Deus ipsos saluos esse velit, nulla ipsorū operatione concurrente: alios vero damnari, quoniam Deus nolit ipsos esse saluos. Qui tamen (quę

1.Tim.2. eius est immensa pietas, atque clementia) vult omnes homines saluos fieri,

2.Pet.3. *nolens* (vt ait Beatus Petrus) *aliquos perire, sed ad pœnitentiam reuerti*. Quemadmodum, nec quemquam opportuno auxilio destitutum relinquit, quo possit (si sibi non desit) ad beatam vitam peruenire; singulis largiens, quæ conueniunt, iuxta imperscrutabilem diuinæ suę sapientiæ profunditatem: adeo quòd, qui pereunt, id totum propriæ ipsorum infidelitati, atque nequitiæ imputare habeant: qui vero salutem consequuntur, id totum quoque, a gratuita Dei gratia sibi contigisse fateri debent; ita tamen, vt sit etiam asserendum, & ipsos, ad hanc tantam fœlicitatem assequendam, proprium assensum, & quandā propriæ industriæ cooperationem contulisse; ita vt vnusquisque illud Pauli in corde, & in ore semper

1.Cor.15. habeat in omnibus operibus iustitiæ. *Non ego, sed gratia Dei mecum*. Et hunc quidem in modum sentientes, & loquentes, temerariam illam, & audacem Pelagij hęresim euitabimus, asserentis initiū bene operandi pendere ex nostro libero arbitrio, consummationem uero bonorum operum esse a Deo; cū tamen, & q̄ simus creati, & quod uelimus, quę bona, & iusta sunt, & quòd eadem operemur, omnino diuinæ gratiæ sit tribuendum, nos perpetuo fouenti, & adiuuanti. Nec non ab illo detestabili, & pestifero illorum errore longe erimus, qui (tanquam quòd omnia ex necessitate fiant) nullum arbitrij nostri vsui, atque operibus nostris locum relinquunt; affirmantes, eos, qui prædestinati sunt, ita prædestinari ad vitam ęternam, vt ad eam, absque vlla ipsorum cooperatione, perducantur: reliquos vero relinqui in perditione: cum tamen ita sit asserendum, quòd Deus, iustus iudex, in se confidentibus, & bona operātibus tribuat vitam ęternam; infideles autem, & perperam se gerentes tradit in condemnationem; prædestinans ab ęterno, quos sua gratuita gratia sit facturus bonos cum ipsorum proprio assensu, & operatione, gratia Dei eos adiuuante; & reprobans, quos, ob propria demerita dignos reprobatione cognouit.

H *Vocabo, non plebem meam*. Hæc auctoritas Oseæ Prophetæ vocationem Gentium aperte insinuat, & tacite Hebræorum reprobationem: sicuti & Ose.2.
illa alia eiusdem: *& erit in loco, vbi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei*. Quibus verbis insinuatur vniuersus orbis, per quem Christi Ose.1.
ecclesia diffusa est. Et apud Esa. dum clamat pro Israel. *Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient;* hinc denotatur, quòd si reliquię sunt saluandæ; cœteri igitur, vt reprobati, damnandi sunt. Idem Propheta, cum ita Esa.10.
prædixerit. *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus;* clare significauit, q̄ populus Hebræorum in genere reprobādus erat. Esa.1.
Quare ex ijs omnibus sacrę scripturę locis adductis per Apostolum, colligitur, Hebræos, pro quorū salute Paulus optarat fieri anathema a Christo, fuisse reprobatos; neque tamē verbum Dei circa promissa facta Abrahæ, & Israeli excidisse; sed firmū manere, tum in Gentibus (in illis nempe, qui veri sunt filij Abrahæ, & Israelis secundum spiritum) tum in Iudæis; in illis, qui salui fient.

Quod autem attinet ad illa verba, *verbum enim consummans, & abbreuiās faciet Dominus in ęquitate;* denotaē per hęc Christi fides, vt ait Theod. per quā Theodor.
fit consummatio salutis, & breuissima oratione cōtinetur: de qua re est sermo in cap. sequē. dū dicitur. *Hoc est verbum fidei, quod prædicamus; quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitauit a mortuis, saluus eris.* Rom.10.
Augustinus autem in lib.1. ad Simplic. explicās hoc verbum. *Consummans*, inquit, *vt compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes, non per innumerabiles obseruationes, quæ impositæ erant Iudæis*. August. ad Simplic. libro 1. q. 2.

I *Gentes, quæ non sectabantur iustitiam*. id est, Gētiles, qui sine Dei cognitione existentes, impie viuebant, & ideo iustitiam non sectabantur. Aut non sectabantur iustitiam, vt qui sibi non assumerent propriam iustitiā statuere, vt Iudæi sibi assumebant: *iustitiam apprehenderunt*. Sed quam iustitiam? illam nimirum, quæ est ex fide, quam Gentiles consecuti sunt; dum, ob Dei misericordiam, ad quam confugerunt, ex impijs, iustificati sunt.

K *Israel autem sectando legem iustitiæ*. Iudęi autē oculos dirigentes, nō ad Dei misericordiam, sed ad ordinationes scriptas in lege, tanquam ex proprijs viribus iustificari per ipsas præsumerent. *In legem iustitię non peruenit*: id est, non peruenerunt Iudæi ad legem Euangelicam, per quam vera iustitia apud Deum obtinetur. Aut non peruenerunt in legem iustitiæ; videlicet eius iustitiæ, ad quam lex Moysi, instruēdo eos deducere intendebat; cū esset scopus

legis, homines instruere, quibus nã ad Dei iustitiam perduci possent; tametsi, ipsa non posset illos iustificare: idque, dum ostenderet, finem legis (vt di-

Roman.10. citur cap. sequenti) esse Christum, per quem, veram iustitiam acquirunt, qui credunt in eum; & eius legem obseruant. Appellauit autem Apostolus, *legem iustitiæ*, & non dixit iustitiam legis; vt hinc insinuaret, quòd per legem non acquiritur ve-

Galat.3. ra iustitia, quam lex conferat: iuxta illud ad Galat. *Si enim data esset lex, quæ posset viuificare, vere ex lege esset iustitia*. Etenim lex non potest impium iustificare. Quæ autem a lege præcipiuntur, sunt iu-

Roman.7. sta, & sancta, & bona, sicut dixit Apostolus supra, quod mandatum erat sanctum, iustum, & bonum. Vnde legi tribui potest τὸ δικαίωμα (quod apud Aristot.lib. 5.Ethic. interpretatur pro ipso facto iusto, quod est exequendum) quod proponit lex sancta, atque spiritualis, præcipiens quæ sancta sunt. Non autem legi est tribuenda iustitia, quę solum per Iesum Christum confertur a Deo, ijs, qui fide confugiunt ad Christum mediatorem: neque sibi assumunt (quod hoc loco adscribit Paulus Iudęis) ab impietate, in quam cecidit genus humanũ ob peccatum primi parentis, posse perduci per propria opera ad veram iustitiam, quę est secundum Deum.

L *Lapidem offensionis, ac petram scandali*. Vnum,

Orig. lib.7. c.9. ad Romanos. & idem prope significãt (vt notat Origenes) offensio, & scandalum; quod ita appellari apertit, vt scandalum dicatur, cum in via obex aliquis innenitur, qui gressum incedentis, vel scandentis impediat; vnde scandalum tractum est.

PARAPHRASIS. Cap. X.



RATRES, propensio quidem cordis mei, quam modo significaui erga populum Israeliticum, & obsecratio mea pro eo ad Deum, pro ipsorum est salute. Ad quod, quàm maxime impellor, hoc sciens (de quo illis reddo testimonium) quòd ęmulationem quidem Dei habent; quatenus legem a Deo ipsis propositam mordicus tueri student; sed non secundum scientiam. Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam quęrentes statuere, de proprijs viribus præsumentes, iustitię Dei non sunt subiecti. Qua in re non excusandi, sed coarguendi veniunt, cum ab illis id sciri debuisset; quòd, Christus promissus patribus, est finis legis ad iustitiam omni credenti. Alia siquidem est iustitia legis pręsumpta seorsum a grana Dei; & alia est iustitia, quę ex fide pendet. Quod quidem discrimen ex ipso quoque Moyse colligitur; apud quem in Leuit. iustitia legis hũc in modum describitur, dum inquit. Quoniam, qui fecerit, quę ad legis iustitiam pertineut, in ipsis viuet, tutum se reddens a morte legis transgressoribus comminata. Iustitia autem fidei; (vt hęc quoque descripta sumatur ex verbis Moysi in Deuteron.) ita habet. Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? id, est Christum ad nos deducere. Quis descendet in abyssum? id, est Christum a mortuis reuocare. Hęc nequaquam dubitando sunt obloquenda. Neque quęrendum, quo nã pacto hęc fieri possint; ita enim longe se faciet, qui ita se gerit, ab obtinendo eam iustitiã, quæ per sinceram, atque constantem fidem est impetranda. Sed quid dicit scriptura pro explicatione iustitiæ fidei? hoc nempe. Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est, verbum fidei, quod nos prædicamus, quodque abbreuiatum futurum, dictum est antea ex vaticinio Esaiæ. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, qui salutem impetrauit credentibus in eum; & in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitauit a mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam obtinendam: ore autem confessio fit ad salutem. De fide siquidem hæsitabit, neque illam (vt decet) pręstaret, qui eandem ore non propalaret, vel si mortis obeũdæ periculum immineat. Vtrumque autem salutem hunc in modum comparari, non est dubitandum. Nam dicit scriptura apud Esaiam. Omnis qui credit in eum, non confundetur; ita quidem, vt nemo ab hac tanta gratia obtinenda excludatur, dummodo sit fidelis. Neque enim, quòd quispiam sit, aut Iudęus, aut Gręcus, & cuiusvis nationis, est distinctio apud Deum, cum sit omnium Deus, diuitias suę bonitatis abunde effundens in omnes, qui inuocant eum. Omnis enim (vt dicitur apud Ioel) qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. At dicet hic aliquis, quomodo Inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent in eum, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est apud Esaiã. Quàm speciosi pedes euangelizantium pacẽ? euangelizantium bona? Sed non omnes obediunt euangelio, vt propterea non nisi in homines, qui sibi ipsis desunt, perditionis culpa sit trãsferenda. Esaias enim dicit. Domine quis credidit auditui nostro? ijs nẽpe, quæ a te audiuimus, & alijs prędicauimus? Ex ijs ergo inferendum, ꝙ fides ex auditu ortum habet: auditus autem debet esse iuxta verbum a Deo emanans de Christo, vt orthodoxa sit fides. Sed dico, numquid non audierunt? Et quidem (sicut scriptum est) in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrę verba eorum. Sed dico, numquid Israeliticus populus non cognouit, in quem credere debuerit? At in oppositum primus testatus est Moyses, dum per illum Deus ita locutus est. Ego ad ęmulationem vos adducam in non Gentem, in Gentem insipientem, in iram vos mittam; quã Iudæi aduersus Gentes non suscepissent, nisi se apud Deum despectos, Gentes autem in Dei gratiam receptas agnouissent. Esaias autem audacter, nil eos veritus, eorum perfidiam patefecit, non ex ignorantia, sed ex malitia emanantem; dum Deus per ipsum ita locutus est. Inuentus sum a non quærentibus me: palam apparui ijs, qui me non interrogabant: ex ijs Gentes denotans in Dei gratiam recipiendas, quę prius longe aberant a Deo. Ad Israel autem, Deum ita alloquẽtem inducit. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi. Ex quibus patet, populo Israelitico ea innotuisse, quæ ab ipso credenda erant, quæque credendo, Dei gratiam non amisisset.

Editio vulgata.



FRATRES, *voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem. Testimonium enim perbibeo illis, quòd æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendit in cœlum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo; hoc est verbum fidei, quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitauit a mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scriptura: Omnis, qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi, & Græci; nam idem Dominus omnium diues in omnes, qui inuocant illum. Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo vero prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Sed non omnes obediunt Euangelio. Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu: auditus autem per verbum Christi. Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem, in omnem terram exiuit sonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico: Numquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem insipientem, in iram vos mittam. Esaias autem audet, & dicit: Inuentus sum a non quærentibus me, palam apparui ijs, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem mihi.*

ADNOTATIONES.

A 

ÆMVLATIONEM *quidem Dei habent.* Nempe æmulabantur Iudæi legem, quam a Deo acceperant, cum illam tueri mordicus conarentur; *sed non secundum scientiam.* Tueri legem conueniens erat, sed secundum mentem Dei. At ipsi, non iuxta scientiam mentis diuinæ legem protegebant; dum vellent hominem ex operibus legis iustificari, & non per Christum. cum tamen Christus finis sit legis, per quem iustificatio intenta a lege perficitur, & obtinetur. Quod quidem Iudæis notum esse poterat ex lege, vti etiam cognouissent; nisi inflati, ac sibi assumentes, quòd proprijs viribus iustitiam implere possent, hinc ita fuissent obcæcati, vt, *vsque in hodiernum diem* (vt dicitur in epistola
2.Cor.3. ad Corinth. *velamen in lectione veteris testamenti maneat non reuelatum; quoniam in Christo euacuatur; sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses: velamen positum est super cor eorum.* Christus autem finis legis dicitur fuisse, quatenus in ipso cæremoniæ legis sunt adimpletæ; nec non per ipsum consummata est iustitia a lege intenta, quam media fide, non mortua, sed viua, homo obtinet. Vnde dicit Apostolus, quòd Christus est *finis legis, ad iustitiam omni credenti.* Et id palam fecit ex verbis
Moysi in Deut. quæ ita se habent. *Iuxta te est ser-* Deute.30.
mo in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum. Hoc enim idē (inquit Apostolus) est verbum fidei, quod prædicamus; de quo dictum est supra, quia verbum breuiatum faciet dominus. Apostolus autem, quæ habentur loco citato Deuter. (secundum sapiētiam sibi a Deo datam) accommodat ad suum propositum, nonnihil varians in ijs a lectione Bibliæ.

B *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum.* Qui confitetur in ore suo Dominum Iesum, is confitetur, quòd ipse est Saluator noster, qui pro nobis mortuus est; in eumque oportet vt credat, qui non erubescit crucifixi nomen, confitendo eum Saluatorem: contra quem diabolus cum suis sectatoribus omnem machinā excitabat, ne eius gloriosum nomen prædicaretur. Vnde subiungit Apostolus; corde etiam credendum est ab eo, qui saluus esse velit, quòd Deus illum excitauit a mortuis: qui enim hoc non crediderit, deficiet a veritate fidei; ac prætere a spe frustrabitur consequendæ salutis. Siqui-
dem dictum est supra, quòd Christus resurrexit pro- Rom 4.
pter iustificationem nostram. Augustinus vero in Aug tract.
tract. Psalm. 102. inquit. *Laus fidei non est credere* Psal 102.
Christum mortuum, sed resurrexisse: credimus autem in mortuum: quoniam non possumus credere resurrexisse, nisi supponamus mortuum.

C *Corde enim creditur ad iustitiam.* Oportet vt præcedat fides, quæ debet esse ex corde, & non simulata, ob quam homo, si eam præstet (vt decet) ex impio iustitiam consequitur. *Ore autem confessio fit ad salutem.* Oportet etiam, vt, qui iustificatur per fidem, vlterius progrediatur vt saluus fiat, adhærere enim habet Deo omni suo conatu, & opere. Apostolus autem illud proponit, quod cuique in promptu est, cum primum fidem susceperit, a quo, nemo adultus existens, excusari potest. In promptu enim vnicuique est, vt confiteatur Iesum ore suo, non erubescens Christi crucem, neque ex hac confessione, verbera, aut mortem sibi timens; quam paratus sit obire, quoties illi occasio aduenerit, sicuti tot millia martyrum, ob Christi fidem occubuerunt. Id igitur requiritur ad salutem, iuxta
illud Euangelij: *Qui confitebitur me coram homini-* Matth.10.
bus, confitebor, & ego eum coram patre meo, qui in cælis est. Vnde etiam apud Ioannem incusauit Dominus principes Iudæorum; quoniam, cum multi
credidissent in eum, attamen propter Pharisæos non Ioan.12.
confitebantur Christum; ne e Synagoga eijcerentur. At si (quod iam dictum est) sequitur a vero Christi fidele, si saluus esse velit, vt confiteatur Iesum Redemptorem absq; vlla cuiusvis periculi formidine; & non potest homo maiorem charitatem ostendere, quàm, vt ponat animam suam pro Chri-

sto; certe, qui hac eximia charitate erga Christum affectus erit; etiam quæcunque alia, quæ minora sunt, curabit præstare; nempe, vt proximum, iuxta Dei pręceptum, amet, & adiuuet; nedum ipsum lædere animo versei, nedum Christum iniuria afficere a suis mandatis turpiter discedendo. Et (vt

Orig. lib. 8. in cap. 10.

inquit Origenes) *non pensandum, quòd cui desint boni operis priuilegia, etiam si virtutibus operam non dederit, hoc ipso tamen, quòd credidit, non pereat, sed saluetur; sed qui vero, & non falso corde confitetur Dominum Iesum, & corde credit, etiam confiteri habet, quòd se subijciat dominatui sapientiæ, veritatis, & omnibus, quæ Christus est, & vitæ renouatione fateatur, Christum sibi resurrexisse, & non amplius seruiat mammonæ, auaritiæ, neque iniustitiæ, neque impudicitiæ, aut mendacio; non enim prodest homini Christum resurrexisse, nisi in ipso non habeat suscitatum cum nouitate vitæ.* Augustinus autem in tract.

Aug. in Io. tract. 26.

Euang. Ioan, animaduertit, quòd nolens quispiam non potest credere; sicuti nolens potest intrare ecclesiam; non enim corpore creditur, sed ex radice cordis surgit confessio. Idem inquit. *Si quis confiteatur, quod non credat, non proprie confessus debet vocari; nam confiteri, est dicere, quod habet in corde, quòd si aliud in corde, aliud in ore, iam non confessio.*

Aug. in lib. cont. mend. cap. 2.

Idem in lib. contra mendacium, asserit, quòd non licet corde tenere fidem, & illam negare ore: nam qui sic erubescit, erubescet illum Christus. Et probat idem ex Petro Apostolo, qui plorauit amare suum peccatum, quod ore commisit aliud credendo.

Psalm. 14.

Quod autem dicitur in Psalm. 14. *Qui loquitur veritatem in corde suo.* Augustinus animaduertit, non sic intelligi debere, quasi, retenta veritate in corde, loquendum sit ore mendacium; sed hunc in modum, quòd potest aliquis loqui veritatem ore, quæ nihil illi proderit, si eam in corde non teneat. Vnde subiungitur in eodem Psal. *Qui non agit dolum in lingua sua.*

Chrysost. homil. 19 in Mat. c. 7.

Vnde Chrysostomus in Matth. ait: *Credulitatis sermo, & ad confessionem respicit, & ad actum. Qui ergo sic confitetur Christum, sicut ipse docuit, ille credit Christo; qui autem non sic confitetur, quomodo docuit, ille non credit; & si non conuersatur, quomodo mandauit, ille non credit Christo. Credere enim Christo, obedire est Christo. Qui autem non confitetur, aut non conuersatur secundum verbum eius, ille nec obaudit Christo, nec credit.*

D *Quàm pulchri pedes euangelizantium pacem?* Ad Christi Apostolos hoc pertinet vaticinium. Nã per Christi aduentum, & mortis suę consummationem, humano generi, quod prius erat seiunctum a Dei amicitia, pas est acquisita; quam acclamarunt Angeli in Christi Natiuitate; ac postea, vt completam post Christi resurrectionem, Apostoli publicarunt: quorum speciosi pedes celebrantur a Propheta; vt, qui pulchrum cursum, huius immensæ pacis nuncij existentes, per totum orbem fecerint. Addit

Theodor.

Theodoretus, quòd pulchri pedes Apostolorum, vt qui manibus Domini fuerint abluti.

E *Quis credidit auditui nostro?* Vt animaduertit

Origen.

Origenes, in scripturis hic tropus orationis pro raritate sumitur; prout, *quis sapiens, & intelliget hæc?*

Psalm 106.

Psalm. 23.

Et illud: *quis ascendet in montem Domini?* Generalis igitur est auctoritas, quòd pauci credunt, & obediũt Euangelio. Per *auditum* autem, vel sermo intelligitur, qui prædicatus ab alijs auditur; vel id, quod Propheta audierit a Deo per reuelationem sibi factam in anima; nam & id auditum dici potest; vnde Dauid: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Et Christus Discipulis suis. *Quæcunque audiui a patre meo, nota feci vobis.* Et Apostolus Paulus. *Audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.*

Psalm 84.

Ioan. 15.

2. Cor. 12.

Ex quibus auctoritatibus patet, quòd quæcunque intellectui humano a Deo reuelantur, & si absque tonitu vocis fiat reuelatio; attamen audita dici possunt, vt quæ sint percepta ex Dei manifestatione. Propheta autem dixit: *Auditui nostro, quis credidit?* Complectens non se ipsum solum, verũ etiam alios prophetas veteris testamenti; nec non & Apostolos; per quos omnes, Christi Euangelium est prędicatũ, licet pauci obediant Euangelio. Ambrosius interpretatur, quòd Propheta per *auditum* intelligit, quę audiuit a Deo, & alijs ipse loquitur.

Ambr. c. 28.

F *Ergo fides ex auditu.* Certe, nisi vel interna, vel externa reuelatione proponatur, quid nam sit credendum, nequaquam in anima hominis fides ingenerabitur; quę tamen, nõ ex hoc solum gignitur, quòd audiantur, quæ proponuntur credenda (siquidem plurimi eadem audientes non credunt) verum etiam oportet, vt homo ijs, quæ audierit, præstet assensum; quem, vt pręstet, datur vnicuique ex dono Dei, excitantis hominis intellectum, ac voluntatem; non cogentis, sed libere commouentis; quod donum, reliquis omnibus, qui eadem audientes non credunt, Deus impertiret, nisi ipsi, propria duritie obicem ponerent. Igitur ex auditu, vt causa efficiente instrumentali, & naturali, qua Deus vtitur, fides ingeneratur in nobis. Sed quid de surdis dicendum, quibus ex auditu fides ingenerari nequit? Dicendum, quòd nutibus, & conuersatione erudiuntur. Sed & hæc propositio, quòd fides sit ex auditu, est vniuersalis in genere ad populos, non ad singulos quosque homines.

G *Auditus autem per verbum Christi.* In Cod. Gręco legitur, *Dei,* loco Christi: Ac si dicat Apostolus, pro fide exercenda in animis hominum, requiritur auditus, qui sit iuxta verbum Dei, & iuxta reuelationem a Deo factam; vt prædicatio sit sincera, & nõ secundum doctrinam erroneam, & alienam. Vel auditus est per verbum Christi, vt Christi mysterium propaletur, per quem nobis salus comparata est; & simul manifestetur, quid nam ex parte hominis requiratur pro hac tanta salute consequenda. Vnde scribens Apostolus Corinthijs, dicebat: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum:* & supra: *hoc est verbum fidei, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, &c.*

1. Cor. 1.

Rom. 10.

H, *Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Hæc ex Psal. 18. desumpta sunt; quę Paulus accommodauit prædicationi Apostolorum. Augustinus autem (vt patet ex epistola ad Hesych. Episcopum, censuit) tempore Apostolorum nõ fuisse completam hanc vniuersalem Euangelij prędicationem: quando, vt inquit ipse,

August. ad Hesych. episc. epist. 80.

ipſe, temporibus ſuis aderant Gentes,quę nondum acceperant fidem. Et huic opinioni videtur fauere
Matth.24. dictū illud in Euangelio: *Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerſo orbe, in teſtimonium omnibus gẽtibus; & tunc veniet conſummatio.* Vnde ipſe interpretatur,hoc dictū extendi ad oẽs Pręedicatores, qui ſunt futuri in eccleſia vſq; ad finem mundi:prout &
Matth.28. illa promiſſio Dñi: *& ecce vobis cum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi;* non ad ſolos Apoſtolos, verum etiam ad omnes alios fideles in eccleſia Dei facta eſt, Quin & a Propheta enunciata ſunt hæc; *in omnem terram exiuit, &c.* tãquam iam confecta, licet eſſent futura. Quare & Paulus, hoc eodem ſenſu potuit hęc eadem proferre, vt futura.
Chryſoſt. homil. 76. in Matth. Chryſoſtomus autem explicans locum adductum Euangelij ex Matth.cenſuit,tempore Apoſtolorum, pręedicationem euãgelicam fuiſſe per totum orbem diuulgatam; cuius ſentẽtiæ fauent quamplurimum
Marc. 16. ea, quę ſcripta ſunt in Euangelio apud Marcum; dum Dominus aſcenſurus ad cęlos,dixit Diſcipulis ſuis: *Euntes in vniuerſum mundum, prædicate Euangelium omni creaturæ.* Et paulo poſt ſubiungit Euangeliſta: *Illi autẽ profecti abierunt prædicantes vbique.* Nec non etiam partitio orbis facta inter Apoſtolos,
Euſeb.lib.3. cap.1. Idem lib.2. cap.3. vt habetur in hiſtoria Eccleſ. ſuadere nos poteſt, quòd Apoſtoli, diuino præſertim auxilio ſuffulti, cum eſſent pręcones Euangelij, orbem vniuerſum habitatum, ac notum temporibus illis,peragrarint; ita, vt in omnem terram exierit ſonus eorum; vt, ſi non in ſingulam quamq; ciuitatatem, & in ſingulũ quodq; caſtellum eorum prædicatio fuerit audita; at ſaltem ſonus,& fama huius pręedicationis ad omnem terram peruenerit; vt facta prædicatio in vno loco,per loca vicinia diffamaretur, & per alios edoctos ab Apoſtolis in regiones omnes extenderetur. Cum autem dicitur; *& in fines orbis terræ verba eorum.* Ex ijs inſinuatur, ꝙ Apoſtoli ad vltimos vſq; terminos orbis peruenerint, nullam quantumuis longinquam orbis partem relinquentes abſq; auditu, & fama ſuorum verborum; vt ita in omnes partes terræ fides plantari potuerit. Suſpicari etiam poſſumus, ꝙ apud aliquas Gentes, fides prius recepta, poſtea interierit, ac longo temporis interuallo fuerit iterum ab ipſis recepta, tãquam ſi nunquam antea eam ſuſceperint: Sed quid de Gentibus,quę nouiſſimis temporibus ſunt manifeſtatæ, cum antiquis ignotæ eſſent, quę ſine Chriſti fide inuentę ſunt ab ijs,qui ad illas acceſſerunt? Id (vt arcanum) Dei prouidentiæ relinquendum eſt.Sed illud etiam dici poſſet, ab Apoſtolis, teſtibus pręordinatis a Deo, emanaſſe prædicationem, & diffamationem Euangelij futuram per vniuerſum mundum; quoniam, ex illorum prædicatione,& doctrina, omnes alij fuerint inſtructi; & ita hac ratione ipſorum verba, & ſonum in vniuerſum orbem perueniſſe dici poſſet; etiam ſi adhuc relinquerentur Gentes, quibus nondum eſſet prædicatum Euangelium; vt ita etiam ſit dicendum, poſtremam, quæ futura eſt in mundo, prædicationem, ex ſono,& verbis Apoſtolorum penditurum.

I *Sed dico numquid?* Digreſſionem habitam de fidei prædicatione applicat Apoſtolus ad inceptam diſputationem reprobationis Iudæorum;quã etiam innuit tribus ex locis ſanctæ ſcripturæ. Primo ex Deut. *ego ad emulationem vos adducam in non gentem &c.* Deinde ex Eſa. *Inuentus ſum a non quærentibus me.* Item ex eodem. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, ſed contradicentem mibi.* Clare autem patet, quòd Moyſi prædictio Deut. 32. Eſa.65.
eſt verificata; cum iam pridem Iudæi cognoſcere potuerint, vti etiam nunc conſpiciunt,Gentes,quæ longe aberant a Deo, multis diuinis fauoribus, & beneficijs cumulatas eſſe; ipſos autem in dies reddi deſpectiores; vt ex hoc acerrimo zelotipiæ ſtimulo, iam ipſis denunciato per Moyſem, debuerint reſipiſcere,& ad fidem Chriſti conuerti;quod tandem, poſtremis tẽporibus, illis eueniet ex hoc zelotipiæ ſtimulo: qui quidem in animis humanis tãtam vim obtinet, vt infans (quemadmodum doctiſſime hoc loco adnotauit Chryſoſtomus) qui ex matris brachijs iracundus aufugerit, ac contentioſe renuat ad Chryſoſt. hom.18.
illam redire; ſi alium paruulum in matris complexum viderit, illico ad ipſam recurrat.Et ſi Deus inuentus eſt a non quærentibus ſe, & apparuit ijs,qui ipſum non interrogabant, quales erant Gentiles: quanto igitur magis cognoſci potuit a Iudæis, ad quos ita appropinquauit ſuis ſermonibus, & ſignis mirabilibus? ad quos & primo Chriſtus miſſus eſt? quibus & prædicauit,ac tanta apud eos ſigna,atque prodigia fecit? Et Deus non ne extendit manum ſuam perpetuo ad hunc populum, poſtquam eum in electum ſibi aſciuit,vſque ad reiectionem Euangelij factam ab ipſis? At ipſe ſemper duræ ceruicis populus, non credidit, ſed contradixit Deo. Chriſtus quidem apud ipſos natus eſt ex ipſorum ſemine: illos edocebat ſua prædicatione: de peccatis arguebat: ad pœnitentiam hortabatur: exemplo ſanctitatis inuitabat: beneficijs alliciebat;cum ipſorum curaret infirmos; mortuos ſuſcitaret; innumerabilibusque ſignis potentiam,ac diuinitatem ſuã manifeſtaret: & nihilominus tamen, cum tanta fecerit apud eos, vt dicitur in Euangelio, non crediderunt Ioan.12.
in eum, propter duritiem ipſorum, & animi peruerſitatem. Ex quibus omnibus apparet, Iudæos ob ipſorum culpam reprobatos fuiſſe; vt qui, cum potuerint cõſpicere veritatem; nihilominus tamen ex proprijs cupiditatibus ad flagitia procumbentes, in infidelitate obſtinati permanſerunt. Ex quo colligi poteſt, peccatum infidelitatis in voluntate noſtra conſiſtere: Niſi enim aliquo affectu dimoueamur, veritatem ab intellectu cognitam, proprio aſſenſu ſequimur. Ducimur autem ad Chriſti fidem, tum ob timorem pœnæ;tum ob præmij dulcedinẽ; tum ob ipſius bonitatis diuinæ excellentiam, qua accenſi in ipſum toto corde trahimur; vt omnino (non ſine voluntatis munere,quod eſt appetere) in Deum, ac Chriſtũ credamus, a quo ſummam beatitudinem expectamus. Et quicunque deficiunt a fide,vt Apoſtatę, vel eam ſuſcipere nolunt, vt Pagani,id eis contingit;quoniam proprijs cupiditatibus addicti manent; quas,dum explere volunt,non abnegantes prauam voluntatem,hinc fit, vt Chriſti fidem, quæ prohibet illicita, & carnalia, illi deſerãt, hi autem non admittant.

PARAPHRASIS. CAP. XI.



ICO ergo; numquid Deus repulit populum suum Israeliticum, ita vt illum omnino a se abieceerit? Absit: nam & ego, qui Israelita sum, ortum habens ex semine Abrahæ de tribu Beniamin, repulsus essem. Non repulit Deus populum suum, quem vere suum præsciuit. An nescitis in Helia, quid dicit scriptura? Quomodo hic interpellat Deũ aduersus Israel, criminãs vniuersum populum? Domine prophetas tuos occiderunt; & altaria tua suffoderunt; & ego relictus sum solus; & quærunt animam meam. At, quod datum est illi diuinum responsum? non ne hoc ipsum, quo significatum est, non omnes ex populo, Heliæ accusationi esse obnoxios? Reliqui (inquit dominus) mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo, & in hoc tempore, quo per prædicationem Apostolorum, multi ex Iudæis cõuersi sunt ad fidem Christi. Illi, qui pertinent ad reliquias, quas sibi Deus seruauit secundum electionem gratiæ Dei, salui facti sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus; alioquin gratia iam non esset gratia; cum hæc inuicem aduersentur; ita quidem, vt, quod gratia acquiritur, id operi nequaquam sit tribuendum: sicuti neque gratiæ adscribendum, quod operi debetur. Quid ergo volumus innuere? An, quod quærebat Israel, iustitiam proprijs viribus sibi comparare studens, non est consequutus? electi autem a Deo, eam sunt consequuti? reliqui vero obcæcati sunt? sicut scriptũ est apud Esaiam. Dedit illis Deus spiritum compunctionis, quo, inuidiæ mœrore, tanquam clauo affixi, manent; oculos, vt non videant, & aures, vt nõ audiant vsque ad hodiernum diem. Et Dauid in hanc eandem sententiam dicit. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis: obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Dico ergo; numquid Iudęi sic offenderunt, vt caderent, tanquam ex decreto Dei, non amplius restituendi? prout adducta scripturæ loca testari videntur? Absit: sed, ex illorum delicto, Deus salutem operatus est Gẽtium; vt mox, ex Gentium conuersione, Iudęi ad ęmulationem, & per hanc, ad salutem excitentur. Quòd si delictum Iudæorum, occasio fuit, vt mundus, penes alias omnes nationes, floreret diuitijs gratiæ diuinę; & eorũ imminutio cessit in diuitias Gentium, quæ per prędicationem Euangelij ad salutem peruenerunt: Quanto magis ipsorum plenitudo, quæ mundo accedat, in diuitias salutis vniuersi generis humani redundabit? Ego quidem id tanti facio, vt vobis Gentibus id denunciem: quòd (in quantum Apostolus sum Gentium) in hoc meo munere Euangelizandi, ministerium meum honorifico; si quomodo contingat mihi, vt ad ęmulatiõnẽ prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Etenim, si ex reiectione, & amissione Iudæorum, subsecuta est mundi reconciliatio quo ad alias Gentes; quæ tandem, ac quanta eorumdem Iudæorum in gratiam Dei futura est assumptio? Vitam certe censendum est hanc mundo (ac si ex mortuis excitaretur) esse reddendam. Et si primitiæ (veluti Abraham cum alijs patribus) sunt sanctę, vtique & sanctus est aceruus, & massa, quę ex illis est deducta. Et si radix huius nationis sancta extitit, certe & rami ex ea pullulantes sancti sunt censendi. Quòd si ex ramis aliqui ex hac sancta radice prouenientes, defracti sunt; non propterea tu Gentilis, cum prius oleaster fores, ab illo bono arbore separatus, & postea in locũ ramorum fractorum insertus es, & socius effectus radicis, & illius pinguedinis, quę a Dei gratia in oliuam influxit; iam non debes aduersus ramos sanctę radicis gloriari. Alioquin, si illis insultaueris, scito, quòd tu radicem non sustines; sed ab illa tu ipse sustentaris; vti & ab illa pendes. At inquies, tu Gentilis hoc in loco: fracti sunt igitur rami, vt ego insererer? Probe id dixeris; cum inde te Deus ad salutem prouocarit. Verum considera, quo nam modo hęc sint gesta. Illi quidem propter infidelitatem fracti sunt; tu autem fide stas, sine qua non consisteres. Nam si Deus ramis naturalibus, qui deriuarunt ab illis sanctis patribus, quos elegerat sibi in populum acceptum, non pepercit, cum offenderunt; maximopere timendum est tibi o Gentilis, ne forte, si de fide cadas, atque labaris, te impunitum relinquat Deus. Itaque, attẽte spectanda est tibi, & Dei bonitas, & seueritas. Seueritas in eos, qui ceciderunt: in te autem bonitas, qui in gratiam assumptus es; si tamen Dei bonitati adhęseris, ipsi obtemperando: alioquin, pro bonitate, experieris & tu seueritatem. Quia & illi defracti rami, si ab infidelitate recesserint, rursus in radicem, ex qua prodierunt, inserentur: potens est enim Deus inserere illos. Nam si & tu ex naturali excisus es oleastro, cui adnatus eras; & pręter naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis illi, qui, ex origine ad hanc bonam pertinent oliuam, in eandem sibi connaturalem inserentur? Etenim nolo vos fratres ignorare hoc mysterium, ac magnum arcanum; vt hinc discatis, non alta sapere, neque vobis assumere, quòd in gratiam Dei vos Gentiles perueneritis; Iudęos autem ex eadem exclusos conspiciatis. Illud hoc ipsum est. Aliquos de Israel cęcitate fuisse perculsos, ipsorum certe reatu; atque ita fore, donec numerus Gentilium, qui salutem sunt accepturi, compleatur. Mox vero, quæ reliquiæ aderunt Gentis Israeliticæ, omnes saluæ fient, vt scriptũ est apud Esaiam. Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem Iacob; & hoc a me illis testamentum, & pactum, cum abstulero peccata eorum. Nunc quidem (quantum attinet ad Euangelium, quod modo a se reiecerunt Iudæi) ex hoc inimici sunt Dei; idque propter vos, in vestram scilicet vtilitatem; quatenus ad vos Gentes, Deus transtulit Euangelium, a Iudęis reiectum; vt ei credentes salutem consequeremini. Secundum autem electionem eorum, qui suscipient fidei vocationem, sunt sibi carissimi, propter patres, qui Deo fideles se præstiterunt; quorum causa, salus filiorum, quàm maxime accepta sibi semper est futura. Etenim, quæ dona largitur, aut promittit Deus, carent pœnitudine; ac similiter eius vocatio,

vocatio, qua attrahit homines ad dona percipiēda: vt nequaquam Deus de suo proposito deducatur, quin velit saluos fieri, quicũque suis adhæserint vocationibus: Ac propterea semper, ex sua bonitate, ad largienda dona sua est paratus omnibus illis, qui illum quærunt. Etenim, sicut aliquando, & vos non credidistis Deo; nunc autem misericordiam consequuti estis, fidem suscipiendo; idque propter infidelitatem Iudæorum; nempe, dum ipsi Deo rebelles, atque increduli effecti, reiecti sunt, & vos in eorum locum introducti estis. Ita & hi, quo tempore vos misericordiam consecuti estis, increduli deprehendũtur; vt hinc Deus, ex vestra ęmulatione illos prouocans, in ipsos suam exerceat misericordiam; qua egent quicunque ab ipso recesserunt. Conclusit enim, & deprehendit Deus omnes in incredulitate, vt omnium misereatur: vt inre ita exclamare nos deceat. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm imperscrutabilia sunt iudicia eius? quibus hos punit, illos donat muneribus? hos respuit, & alios vocat, & gratos sibi reddit? & quàm ininuestigabiles viæ eius? quibus progreditur in omnibus suis operibus: sed in hoc præcipue, quòd, seruata libera hominis volũtate ad arbitrium suum operantis; attamen omnia, quæcunque sibi sunt placita, suauiter operetur? & aliquorum malitiam in aliorum vertat salutem? Ac iure quidem imperscrutabilia iudicia Dei, & ininuestigabiles viæ eius. Quandoquidem eius mentem notam esse oporteret ei, qui ad profunda arcana sua penetrare vellet. Sed quis vnquam sciuit mentem Dei? Aut quis eius consiliarius fuit? Aut vero quis illi aliquid prius contulit? ex quo retributionem ab ipso expectandam præsumat? Non ne ipse rerum bonarum omnium est auctor, atque dator? quoniam scilicet ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia; ipsi honor, & gloria in secula seculorum amen.

Editio vulgata.



ICO Ergo: Numquid Deus repulit populum suum? Absit: Nam, & ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Beniamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit. An nescitis in Helia quid dicit scriptura: quemadmodum interpellat Deum aduersum Israel? Domine Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinũ responsum? Reliqui mihi septem millia virorũ, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo, & in hoc tempore, reliquiæ secũdum electionem gratiæ, saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus? electio autem consecuta est? ceteri vero excęcati sunt? sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos, vt non videant, & aures, vt non audiant vsque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Dico ergo, numquid sic offenderunt vt caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est Gentibus, vt illos æmulentur. Quòd si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium: quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gẽtibus, quandiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: quæ assumptio, nisi vita ex mortuis? Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo: Fracti sunt rami, vt ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide stas: noli altũ sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis nõ pepercit: ne forte nec tibi parcat. Videte ergo bonitatem, & seueritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate: alioquin, & tu excideris. Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis ij, qui secundum naturam, inserentur suæ oliuæ? Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc (vt non sitis vobis ipsis sapientes) quia cęcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem a Iacob. Et hoc illis a me testamentum: cum abstulero peccata eorum. Secundum Euangelium quidem, inimici propter vos: secundum electionem autem, carissimi propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei. Sicut enim aliquando, & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita, & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt, & ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? Aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in secula. Amen.

ADNOTATIONES.

QVAM *præscivit*: Ex adductis sacræ scripturæ auctoritatibus cum clara appareret reprobatio Iudæorum; hinc infert Apostolus; numquid repulit Deus populum suum, quem sibi acceptum delegerat? Absit hoc, inquit; neque respondet absolute, quòd non repulerit. Sed ait, quòd non repulit plebem, *quam præscivit*: Quod interpretãs Chrysostomus inquit: Non repulit Deus plebem, quam antea clare cognouerat aptam, & fidem recepturam. Theodoretus autem sic: *eos non repulit, qui sunt digni Dei cognitione, qui splendorem fidei susceperunt*. Augustinus vero in lib. de bono perseu. hanc vocem, *præscivit*, id est, prædestinauit, A Chrysost. hom. 18. Theodor. August. de bon. perseue. c. 18.

interpretatus est; corroborans hanc suam expositionem ex his, quæ subiungit Apostolus. *Reliqui mihi septem millia virorum*; quod, secundum ipsum, est idem, ac dicere, elegi; & ita secundum gratiæ electionem, quę prædestinationem insinuat, per quam est præparatio gratiæ ad vitam ęternam. Atqui, si vera est interpretatio adducta circa verba cap. oct. *quos præsciuit, hos, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, &c.* dici posset, per verbum hoc, *præsciuit*, significari hoc loco ordinem decreti diuini ibi explicati penes illos, qui sunt futuri salui: Quia, quos præsciuit cõformes imagini filij in hac vita; eosdem prædestinauit conformes imagini eiusdem filij in gloria: & ideo, quos tales pręsciuit Deus ex populo Iudęorum, hos minime repulit.

B *Sic ergo, & in hoc tempore reliquiæ, secundum electionẽ gratiæ, saluę factæ sunt.* In gręco cod. desunt hęc duo, *Dei*, & *saluæ*: vt ita legatur: *reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt*: Qua lectione supposita, verborum hic esset sensus: quòd in hoc tempore post Christi consummationem, reliquiæ, id est, qui pertinent ad reliquias, quæ saluę sunt futuræ ex populo Iudæorum, facti sunt secundũ electionem gratiæ; id est, ad electionem gratiæ peruenerunt, qua Deus hos ab alijs selegit; vnde ad salutem quoque peruenerunt. Et ideo interpres respiciens ad hunc sensum, legit: *reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei, saluæ factæ sunt*. Et cum reliquię nominantur, pauci denotantur, prę vniuerso populo Iudęorum; qui conuersi sunt per prędicationem Apostolorum ad Christi fidem.

C *Si autem gratia*. Dubitat Chrysostomus: si ex gratia salus, cur non omnes saluantur? Et respondet; quia aliqui nolunt. Nam gratia, licet sit gratuita, solos tamen volentes saluat; non eos, qui nolunt, qui contradicunt, & aduersantur. (Chrysost. hom. 18.)

D *Electio autem consequuta est; cęteri vero excęcati sunt*. De his verbis Augustinus in lib. de prędest. sanc. sic ait: *ecce misericordiam, & iudicium: misericordia, quæ consequuta est in iustitia Dei; iudicium in cæteris obcæcatis: & tamen illi, quia voluerunt, crediderunt; illi, quia noluerunt non crediderunt: misericordia igitur, & iudicium in ipsis voluntatibus facta sunt*. Ex quibus apparet: per electionem, intelligi debere electos a massa perditionis; qui ex gratuita gratia Dei vocati, non renuunt; sed adhęrent vocationi; & ei obsequentes propriũ studium adhibent: vt salutem, quam Deus illis procurat, consequantur. Vnde Chrysostomus ponderat hoc verbum, *consecuta est*, positum esse ad denotandum, quòd electi, & ipsi concurrunt pro finis consequutione. Inquit enim. *Neque ideo consequutos esse dicit, quòd liberam arbitrij potestatem sublatam velit: Sed vt bonorum magnitudinẽ declaret; & quòd potior quidem pars gratiæ sit, non tamen totum*. Per illud autem verbum, *excæcati sunt*, Theodoretus ait, significari, quòd infidelitas cor eorum durius reddidit. Et cum prius dixerit Apostolus, quòd *Israel non est consequutus, quod quærebat*; intellexit illud, quod supra dictum est; quòd propriam iustitiam statuere profitebatur; & ita iustitiam Dei non est consequutus, (August. de præde. san. c. 6.) (Chrysost. hom. 19.)

E *Dedit illis Deus spiritum compunctionis*. Chrysostomus. *Quemadmodum*, inquit, *qui in pietate compungitur, non facile in aliud transfertur; ita quoque, qui in malitia compungitur, ab hac non facile immutatur: Compungi siquidem est, quasi incluso clauo ad aliquid configi, vt non auelli possit*. Theodoretus. *Dedit*, inquit, *pro eo quod est, tradidit, id est, permisit: & spiritum compunctionis appellauit mentem immutabilem. Nam, vt qui habet laudabilem compunctionem, non suscipit conuersionem ad deterius; sic ex opposito, de mala compunctione*. Vnde dicemus, quod Deus dedit spiritum compũctionis Iudæis; vt oculos habentes, non videant, neque cum auribus audiant; quoniam scilicet non videant, neq; audiant (quæ vident, & audiunt) ad ipsorum salutem. Et hæc eueniunt ipsis, vt dixit August. in tract. psal. 68. (iusto Dei iudicio) in retributionem suorum malorum. Vnde supponendum est, quòd, sicut Deus ijs, qui suæ vocationi obediunt, pręsto est cũ omni auxilio, vt de virtute in virtutem procedant, obsecundans eorum bonæ voluntati; ita quoque permittit, vt, qui abnuunt suam gratiam, labantur in cæcitatem; & ex malo in malum procumbant, ad quod vltronei feruntur; non auertens Deus ab ipsis prauam voluntatem, in qua consistunt; & consistẽtes in ea, semper ad grauiora præcipitantur. Et cum hæc nõ nisi Deo permittente, subsistant; ideo Deus dicitur date peccatoribus cæcitatem; quatenus sinit eos agere mala, quę volunt; nolens naturam humanam soluere ab ea libertate, in qua eam condidit. Et, dum ita obstinate se gerunt, non conuertuntur; quod si faciunt, id fit eis ex gratia Dei: qui nolens peccatores perire, sed conuerti ad pœnitentiam, sitis nũquam deest opportunis vocationibus; quas si audiunt, possunt a cęcitate reuerti ad agnitionem veritatis; opem semper Deo ferente homini, qui velit resipiscere. Quod autem attinet ad verba illa, *sicut scriptum est; dedit illis Deus spiritum, &c.* Origenes fatetur se nescire; vbi hæc scripta sunt: ideo censet esse apposita ab Apostolo, ac si oratio ita disponeretur: *dedit illis Deus spiritum compunctionis, sicut scriptum est; oculos, vt non videant, &c.* Vt hæc, sicut scriptum est, referantur ad hæc; *oculos, vt non videãt, & aures vt non audiant*; postrema vero verba, *vsque in hodiernum diem*; sint propria ipsius Apostoli, qui ex se dixerit. *Deus dedit illis spiritum compunctionis, vsque in hodiernum diem, sicut scriptum est apud Esaiam*: hunc quidem in modum. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, &c.* Quorum sensum, & non verba eadem, Apostolus attulit. (Chrysost. homil. 19.) (Theodor.) (August. in Psal. 68.) (2. Pet. 3.) (Orig. lib 8. c 11. ad Romanos.) (Esa. 6.)

F *Numquid sic offenderunt, vt caderent?* Adeo quòd (vt inquit Origenes) casus Iudæorum sit accipiendus, prout Lucifer cecidit, non amplius surrecturus? Absit hoc, inquit Apostolus: Quin tanta est benignitas Dei, qui vellet omnes homines saluos fieri, vt ex casu Iudęorum, salutem Gentibus procurarit; dum, neglecto ab Hebræis Euãgelio, Apostoli ad Gentes conuersi sunt, prout dicitur in Act. Apost. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicastis ęternæ vitæ; ecce conuertimur ad Gentes*. Deinde vero ex Gentium conuersione prouidebit Deus, vt (Orig. lib 8. c 11. ad Roman.) (Act. 13.)

per

per ipſarum ęmulationem, Iudæi conuertantur, extimulati inuidentia quadam,& zelotipia; quum viderint, quod ipſis erat promiſſum, in Gentes eſſe translatum.

Theodor. G *Diuitiæ ſunt mundi*. Theodoretus inquit. *Si cum plures non crediderunt ex Iudæis, qui crediderunt, diuinę cognitionis diuitias Gentibus attulerunt; ſi omnes credidiſſent, maiora hominibus bona conciliaſſent*. Vnde colligitur, ob caſum Iudæorum, diuitias bonitatis diuinæ mundo aduenifſe in Gentiũ conuerſione: quoniam ad ipſos euangelicæ doctrinæ pręcones ex Iudæis acceſſerunt. Ex Iudæorum autem conuerſione ad Chriſti fidem, fiet, vt tanto magis Gentes ad ipſam exciteotur; dum conſpiciẽt Iudæos, olim tam rebelles, atque aduerſarios fidei; omoes (quotquot reliqui erunt) illam amplexari; vnde maiores diuitiæ bonitatis diuinę, in mundo, in ſalutem Gentium tunc profundentur. Notat
Theodor. autem Theodoretus, ex his Apoſtolum duo moliri; & vt faſtum detrahat Geotibus; & vt Iudæos ad paternæ hæreditatis ſanctitatem conuertat. Ex quo colligitur, epiſtolam pro vniuerſi generis humani beneficio eſſe conſcriptam.

H *Quàm diu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus*.
Orig. lib 8. c. 11. ad Roman. Origenes animaduertit; quòd ſicuti, dum Chriſtus dixit. *Vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi;* illud, *vſque*, pro ſemper dictum eſt; ita Apo-
Matth. 28. ſtolus, quàm diu erit Apoſtolus Gentium, ad hunc ſenſum dixit, vt qui ſemper erat futurus Apoſtolus Gentium, dum viueret; & hoc ex impoſito ſibi munere. Neque tamen ipſi prohibitum erat, quin etiã Iudæis prędicaret, licet non teneretur. Et cum dicat, honorandum ſri ſuum miniſterium, ſi aliquos ex fratribus ſuis conuertat; hinc documẽtum datur Chriſtianis; vt dent operam pro conuertendis Hebręis; per quos, Gentes (vt dictum eſt antea) beneficium redemptionis acceperunt.

Orig. lib. 8. c. 11. ad Roman. I *Niſi vita ex mortuis*. Origenes inquit, quia tunc erit aſſumptio Iſrael, quãdo iam mortui vitam recipient; quaſi id conuenerit reparationi ipſius Iſraelis; vt, vna cum ipſa, fiat reſurrectio mortuorũ.
Theophyl. Theophylactus inquit; per hęc verba, *niſi vita ex*
Ambr. c. 27. *mortuis*; infinita prope bona ſignificari. Ambroſius. *quæ erit in hac parte, & quanta plenitudo ſalutis, ſi aſſumantur etiam Iudæi ad fidem Chriſti? niſi, vt ex mortuis viuificetur mundus in hominibus?* Poteſt etiã animaduerti, ita dictum eſſe, ad denotandum magnum opus Dei, qui Iudęos mortuos, non ſolum quatriduanos, ſed longiſſimo tempore iacentes in ſepultura peccatorum, excitabit ad vitam ſalutis ęternæ.

K *Infidelitate fracti ſunt*. Ecce propria ipſorum culpa. *Tu autem fide ſtas*. Hinc patet in gratia Dei conſiſtere, qui fidem per dilectionem operantem ſeruat, vt decet: *ſi permanſeris in bonitate:* Dei parata eſt bonitas ad omnes: in hac autem tueri ſe debet quiſque, ne deſit ſibi, auxilium Dei negligeodo. *Et ſi illi non permanſerint in infidelitate, inſerentur*. Ecce iterum requiri ex parte hominis non nihil, vt diſcedere habeat ab infidelitate; quod fit, dũ Dei vocationes admittit, & ſuſcipit oblatam gratiam diuinę bonitatis. Ex quibus patet, gratiã Dei non deeſſe illam innocantibus (ſicuti, nec deſunt ſtimuli excitantes ad inuocandum) & neminem, abſque proprię voluntatis ſtudio, ad ſalutem perduci.

L *Nam ſi & tu ex naturali exciſus es oleaſtro & contra naturam inſertus es in bonam oliuam*. Auguſt. Auguſt. in tract. Pſ. 72.
in Pſal. 72. id, *contra naturam*, intelligi ait, quod eſt contra conſuetudinem naturę, quã ootitia humana comprehendit. *Eſt, ſiquidem*, inquit, *naturale, vt oleaſter producat ex ſe baccas: vt autem producat oliuã, oportet, vt oliua in ipſum inſeratur. At quòd oleaſter inſeratur in oliuam, & oliuam proferat, eſt contra naturam: ſed non apud Deum, cuius poteſtati omnia ſubduntur. Vnde, cum facit ea, quæ ſunt ſupra naturæ conſuetudinem, mirabilia dicuntur apud homines; nunquam autem contra ſummam naturæ legem a notitia remotam, ſiue impiorum, ſiue infirmorum, tam Deus vllo modo facit, quàm contra ſeipſum non facit*. Idem
in tract. Pſal. 72. aoimaduertit, ex hoc dicto de olea- Auguſt. in Pſal. 72.
ſtro inſerto contra naturam in oliuam, non baccas, ſed oliuam proferente, Apoſtolũ ſignificare voluiſſe Dei omnipotentiam, qua fecit, vt Gentes; quę, erãt oleaſtrum contra oaturam, ioſererentur in oliuam, & fructum facerent. Ita autem accipiẽdum, Gentes fuiſſe oleaſtrum ex ſua natura; quoniã, in ignorantia Dei exiſtentes, ipſorum culpa, non ꝙ tales fuerint creati; non pertinebant ad genealogiam radicis ſanctę, & oliuę, quę in Abrahã, ob ipſius fidẽ, ſumpſit initium; cum prius, & ipſe degener eſſet a bona natura hominis. A quo deinde poſteri ab ipſo prouenientes, a bonę oliuę arbore procedere ſecundum naturã dicebantur, dummodo fideles ſe pręſtarent, fidei patrum inhęrentes; nam aliter ſe gerẽtes, fracti ſunt, & exciſi rami a bona oliua. Vt ex his pateat, non ex natura creari, ſeu naſci alios booos, & alios malos; ſed omnes vniformes, ex proprio ſtudio, ac voluntate (vnũquemque) vel in malos, vel in bonos perduci mores: in bonos, qui Dei fidei adhæſerit: in malos, qui infidelem ſe pręſtiterit, ſicut hoc in loco
animaduertit Origenes, inquiẽs: *ſicut omnis materia* Orig. lib 8. cap. 11. ad Romanos.
corporalis, cũ ſine dubio vnius naturæ ſit, per accedentes ſibi qualitates, diuerſas ſpecies profert, vel corporũ, vel arborum, vel herbarum; ita, & cum omnium rationabilium vna natura ſit arbitrij ęqualiter libertate donata, vniuſcuiuſque proprij motus ex arbitrij poteſtate prolati, vel ad virtutem, vel ad libidinem, ſubiectam ſibi animam perducentes; vel in bonæ eam, vel in malæ arboris formant ſpeciem; vt, aut bona dicatur arbor, ſi per arbitrij poteſtatem delegerit bona, aut mala dicatur, ſi elegerit mala; & ſic vnuſquiſque, ſecundum propoſita ſui motus, aut bona oliua, ſi iter virtutis incedat; aut (ſi contraria ſectetur) oleaſter nominabitur. Vnde
Dominus in Euangelio. *Aut facite arborem bonam,* Matth. 12.
& fructum eius bonum, aut facite arborem malam, & fructum eius malum; vt oſtenderet arborem bonam, vel malam, non naſci, ſed fieri. Hæc ex Origene.

M *Cæcitas ex parte contigit in Iſrael*. Secundum
Ambroſium ad tempus facta eſt excęcatio in Iſrael. Ambroſius.
At Chryſoſtomus, Theophylactus, & Origenes refe- Origen.
runt hoc ad gentẽ Iſraeliticã; quę, ex parte, eſt excę- Chryſoſt.
cata. Quòd ſi ex parte, ergo poſſumus dicere, ꝙ ſem- Theophyl.
per poteſt eſſe ſpes, vt aliqui cõuertantur: nõ enim in omnibus contigit cęcitas, ſed ex parte ipſorum.

N *Secun-*

N *Secundum Euangelium inimici propter vos:* Nam, ex repugnantia facta Euangelio, Iudæi facti sunt Deo inimici; hinc (præter alia ipsorum delicta) concitantes maius etiam odium Dei aduersus se ipsos. Sed id, *propter vos*: quoniam hinc Deus, ex Iudæorum contumacia, salutem contulit Gentibus; non quasi hinc exercens inimicitias aduersus Iudæos; sed ex eorũ delicto magis prospiciens Gentibus. *Secundum electionem autem carissimi propter patres*. Natio Iudæorum, partim Deo inimica, partim carissima: non illi mer carissimi, & inimici. Sed qui fuerunt rebelles Euãgelio, hi inimici sont Deo; qui vero fuerunt secundum electionem, suscipientes gratiam Dei, & ita selecti ab alijs perditis, carissimi hi sunt Deo, *propter patres*: vt hinc denotetur, 1. Timot. 2. apud Deum, qui vult omnes homines saluos fieri, maxime, ac præcipue curæ esse; vt gens Hebræorũ ortum trahẽs ab Abraham, Isaac, & Iacob (qui Deo, ob eximiam eorum fidem carissimi fuerunt, quibusque promissiones æternæ hæreditatis sunt factæ) in portum salutis perducantur: quod, si non fit, ex ipsorum fit obduratione.

O *Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei.* Promissiones factæ sunt patribus a Deo. At, quæ promisit Deus, sunt apud ipsum immutabilia, & stat alta sua mente repostum, hæc præstare ijs, qui dignos se curabunt, suffulti eius auxilio. Qui pariter quos vocat, non vocat, & eligit quasi de hac vocatione mutandus; cum sit Deus, qui non mutatur: inuitat ad præmiũ, quod certum erit, dum per nos non ponatur obex eius gratiæ; qua paratus est efficere nos beatos: quod exequuturus est indubie erga omnes illos Iudæos, qui sibi non defuerint, iuxta promissiones factas patribus.

P *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate.* Græci legunt. συνέκλεισε γὰρ ὁ θεὸς τοὺς πάντας: id est, *omnes*, non τὰ πάντα, id est, *omnia*; prout habet editio vulgata: cui respondet & concors est illud, Gal. 3. quod habetur in epistola ad Gal. vbi dicitur. *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato*: & est idem sensus. Theodoretus autem verbum illud, *conclusit*, Orig. pro *conuincit*, interpretatus est. Origenes vero animaduertit, non intelligendum, quòd Deus concluserit omnes in infidelitate, quasi iniecerit incredulitatis propositum: sed ex proposito incredulitatis Iudæorum, aditum patefecerit alijs credendi. Sententia autem ad Gal. est diuersa ab hac præsenti, in qua dicitur, quòd *Deus conclusit omnes sub incredulitate*; Nam sub peccato (vt dicitur in epistola Rom. 5. ad Rom.) ita comprehẽsum est totum genus humanum ob delictum primi parentis, vt etiam infans vnius diei comprehendatur sub Adæ peccato: non autem sub infidelitate; de qua argui non potest, nisi qui ad ætatem peruenerit discernẽdi bonum a malo. Ita autem omnes comprehensi dicuntur in infi- Oecum. delitate secundum Oecumenium; quoniam, in genere, impromiscue increduli vtriusque populi, & Hebræorum, & Gentium sic denotantur, quorum omnium Deus misereatur, vt neque Iudæus, neque Gentilis gloriari habeat, nisi in Domino.

Orig. lib 8. c. 11. ad Ro. Q *O altitudo diuitiarum*. Origenes hanc admirabilem Apostoli exclamationem perpendens, inquit. *In tantum est apud Deum virtuti locus, vt & malitiæ opus, quamuis illi perniciosa sit, de quo procedit, beneficium tamen præstare dispensetur, & agones commouet, cum fuerit separata. Hinc considerans Sanctus Apostolus tantum diuinæ sapientiæ opus erga rationabiles creaturas; & bonitatem, ac patientiam, & misericordiam Dei immensam perpendens, & interioribus cordis oculis intuens, stupore simul, ac pauore percussus, exclamat, & dicit. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, &c. Vnde enim* (inquit Origenes) *humanæ mentis sensus ita possit opinari; vt, seruata vnicuique arbitrij libertate, alterius malitiæ opus vertatur alteri ad salutem?* Chrysostomus Chrysost. hom. 19. autem, cum quo etiã sentit Oecumenius, ait. Quòd Oecum. perpendens Apostolus ab initio mundi rerum omnium cursum, peruidens nescio quid, sed nequaquam complectens imperscrutabilia iudicia, & sapientiam Dei immensam, in hanc altissimam exclamationem prorupit; stupens; quomodo Deus contraria per contraria curet, vt, ex quorumdam infidelitate, prospiciat aliorum saluti. Vt puta, si ita dixerimus: quòd, cum prius Gentes per ea, quæ facta sunt Deum cognoscentes, neque ipsum glorificantes, reiectæ sont, vt idololatræ; hincque electus fuerit populus Hebræorum ex fideli Abraham propagatus; erga quem sua conferens beneficia, eum ad se se excolendum alliceret? Ac rursus ex hoc ipso populo ad infidelitatem declinante, viam ad Gẽtes reuocandas in salutem inuenerit: & ex salute Gentium iterum in gratiam suam Iudæos sit reuocaturus, omnia agens iuste; ac neminem opportuno auxilio destituens, omniaque hæc perficiens, saluata semper libera hominis voluntate.

O altitudo diuitiarum; Hæc duo, altitudinem, scilicet, & diuitias simul complexus est Apostolus, ad denotandam celsitudinem sapiẽtiæ diuinæ, qua omnia creauit, prouidet, & dispensat, *& scientiæ*, quam habet de rebus omnibus, vt nil ipsum lateat, quamuis absconditum in corde hominum. *Quàm sunt imperscrutabilia iudicia eius*; vt puta quare hæc agat, & dispenset in vno homine; alia in alio; vni quidpiam largiatur; alteri deneget, ac dona varia diuersis tribuat; sic puniat aliquos; sic aliquos glorificet; quæ omnia agit Deus summa cum sapientia, iuxta imperscrutabilia iudicia sua; ad quę nemo penetrare potest, *& inuestigabiles viæ eius*; vt dicit Augustinus in epist. ad Sixt. præsbit. *Viæ Domini* August. ad Sixt. epist. 105. *sunt misericordia, & veritas*; hæ igitur sont ininuestigabiles. Et in lib. de Cor. & gratia, inquit. Agamus Idem de Corr. & gr. c. 8. gratias Deo de ijs, quæ nobis reuelarit suorum cõsiliorum: in alijs simus humiles; & putemus omnia nobis salutaria consilia eius. Forte autem dicere possemus, hoc nobis notum esse ex doctrina Apostoli superius tradita; q, quos Deus præsciuit conformes imagini filij sui in hac vita; prædestinauit etiam conformes imagini eiusdem in gloria; & quòd hos vocat, iustificat, & glorificat. Quibus autem modis Deus procedat in his agendis, aut quas inueniet vias, abyssus est cogitare; vt nulla creatura ad hoc pertingere possit. Quin & ininuestigabiles viæ Dei sunt etiam apud cœlestes Angelos: non autẽ simpliciter sunt imperscrutabilia iudicia Dei;

aut

aut ininuestigabiles viæ eius. Quia (vt inquit Origenes) omnia aperta sunt filio, qui in Euangelio dicit: *Pater, mea omnia, tua sunt;* Ac pariter spiritui sancto; cum dicit Apostolus; *quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi spiritus Dei:* quod etiam confirmari, ait Origenes, ex his verbis: *quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.* Nam (vt alibi dixit Apostolus) vnus Deus Pater, ex quo omnia; & vnus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia; & spiritu Dei dixit omnia reuelari; vt in his omnibus designet prouidentiam trinitatis. Sic (inquit Origenes) per hoc; *o altitudo diuitiarum*, patrem significat, ex quo omnia dicit esse; & per sapientiæ altitudinem, Christum ostendit, qui est sapientia patris; & per sciētiæ altitudinem, Spiritum sanctum denotat, qui etiam alta Dei nouit. Idem Origenes per hoc; *ex ipso*, inquit significari, quòd scimus: *per ipsum*, quòd per eius prouidentiam dispensamur in vita: *in ipso*, per hoc denotari, quòd perfectio omniū, & finis in ipso erit; tunc, cum erit Deus omnia in omnibus. Verum posset etiam intelligi, *ex ipso*, quòd ex fonte potentiæ, & voluntatis diuinæ omnia procedant; per quod Deus Pater denotatur: *per ipsum*, quòd per eius sapientiam omnia facta sunt; & ita filij persona significatur: *& in ipso*, quòd in eius bonitate omnia conseruentur, & vigeant, & Spiritus sancti persona innuitur. Augustinus in lib. contra Maxim. ponderans hæc verba, *ex ipso, per ipsum, & in ipso*, deducit; quòd si hæc ad vnam personam referantur, igitur non referuntur hæ præpositiones, vna patri, alia filio, alia Spiritui sancto (vt asserūt aduersarij) communis essentię trinitatis. Si autem tota trinitas per hęc intelligitur; ergo cuique personæ conuenient prępositiones, quæ totę trinitati conueniunt; quod est contra suppositum aduersariorum. Quod autem attinet ad illa verba: *quis cognouit sensum Domini? aut quis eius consiliarius fuit?* huc tendere videntur, ad significandum, quòd vię domini nobis sunt in inuestigabiles, & iudicia eius imperscrutabilia. Sēsus autem Domini non ita accipiendus, quasi Deus sit prędius sensibus; sed hac voce innuitur intellectio, sententia, seu consilium (iuxta nostrum dicendi modum) quo Deus rebus omnibus prospicit. Illa vero verba: *aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* pertinent ad denotādum, quòd ipse miseretur omnium ex sua gratuita misericordia. Nemo enim (vt inquit Origenes) aliquid *factori suo prior contulit: cum etiam hoc ipsum quod est, vnusquisque a conditore susceperit.* Quòd autem Lutherani hinc deducant, opera nostra nullius esse valoris, clarissime patet, quàm temere, & extra sensum Apostoli loquantur; cum ipse dicat, neminem prius tribuisse Deo, vt quid debeat ab ipso rependi. Quod est dicere: nemo prius quicquam contulit Deo, antequam Deus tribuerit, vt ex sua bonitate homo crearetur, & cōseruaretur. Accedit, quòd nil tribuitur Deo, quasi egeat aliquo, cum omnia sua sint, & pendeant ab ipso.

Orig. lib. 8. c. 11. ad Ro.
Ioan. 17.
1. Cor. 2.
Rom. 11.
Aug. contr. Maxim. libro 3. c. 23.
Orig. lib. 8. c. 11. ad Ro.
Aduersus Lutheranos.

PARAPHRASIS. CAP. XII.



OBSECRO itaque vos, fratres per misericordias Dei, qui vos tantis beneficijs cumulauit, vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformare vos moribus hominum huius seculi, qui veteri Adæ peccato sunt addicti. Sed illud studete, vt vos exhibeatis conformes illi renouationi sensus, atque mentis, quam accepistis in baptismate; vt re ipsa probetis, quæ sit voluntas Dei, quid bonum, quidve beneplacens, atque perfectum in oculis eius. Etenim per gratiam illam Apostolatus, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, ego denuncio; ne quis sibi assumat sapere supra id, quod decet: Sed hoc potius vnusquisque studeat sapere, vt se præbeat in omnibus moderatum, illo gratiæ munere perfungens, quam accepit, & vt accepit in fidei susceptione; ad quam (iuxta Dei placita) vnicuique datur gratiarum distributio ad mensuram. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, & omnia membra non eumdem actum habent; sed singula ad diuersa munera sunt destinata. Ita & nos, & si multi; attamen vnum corpus sumus in Christo: singuli autem membra, quæ inuicem seruientia esse debemus. Habentes autem diuersa dona secūdum gratiam, quæ data est nobis: si prophetiæ donum quis obtineat, id ipsum exequatur ad fidei rationē, atque conuenientiam. Qui autem administrationem in ecclesia suscepit, in ipsa administranda se contineat. Qui munus habet docendi, in doctrina alijs tradenda versetur. Qui donum alios adhortandi obtinuit, hoc ipso suo officio sit contentus. Qui tribuit, & dispensat bona, id agat in simplicitate, absque vlla mali admistione. Qui præest alijs, susceptum munus solicite curet. Qui miseretur, opera misericordiæ præstet cum hilaritate. Dilectio sit non simulata: odio prosequentes sueriis praua; adhærentes bono, fraterna charitate vos inuicem diligentes: honore vos inuicem præuenientes: solicitudine non segnes; spiritu feruentes; Domino seruientes, spe gaudentes; in tribulatione patientes; orationi instantes; necessitatibus sanctorum communicantes; hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos: benedicite, & ne maledicatis, aut malum illis imprecetis. Gaudete cum gaudentibus: flete cum flentibus, prout status, & hominum conditio postulat. Secundum Deum, id ipsum inuicem sentientes, vt concordes, & vnanimes sitis: non alia sapientes, ac de vobis præsumentes: sed humilibus consentientes, vt & vos tales præbeatis. Nolite esse prudentes apud vos metipsos, vt aliena consilia renuatis. Nemini malum pro malo reddentes; prouidentes bona non solum coram Deo, qui videt in abscondito; sed etiā coram omnibus hominibus, vt illis luceant opera vestra bona. Si fieri potest (quod ex vobis est) cum omnibus pacem habentes: non vos met ipsos vlciscentes carissimi: sed date locum iræ. Scriptum est enim in Ecclesiastico: mihi vindictam, & ego retribuam,

dicit

dicit Dominus. Sed fi efurierit inimicus tuus, ciba illum: fi fitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis coogeres fuper caput eius, quibus accendi poffet in eo charitas ad te diligendum. Noli vinci a malo, fed vince in bono malum.

Editio vulgata.



Bsecro itaque vos fratres per mifericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veftra hoftiam viuentem, fanctam, Deo placentem, rationabile obfequium veftrum. Et nolite conformari huic feculo: fed reformamini in nouitate fenfus veftri, vt probetis quæ fit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. Dico enim per gratiam quæ data eft mihi, omnibus, qui funt inter vos: Non plus fapere quàm oportet fapere, fed fapere ad fobrietatem, vnicuique ficut Deus diuifit menfuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnum corpus fumus in Chrifto, finguli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes, fecundum gratiam quæ data eft nobis, differentes: fiue prophetiam fecundum rationem fidei, fiue minifterium in miniftrando, fiue, qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in fimplicitate, qui præeft in folicitudine, qui miferetur in hilaritate. Dilectio fine fimulatione. Odientes malum, adhærentes bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes. Honore inuicem præuenientes. Solicitudine non pigri. Spiritu feruentes. Domino feruientes. Spe gaudentes. In tribulatione patientes. Orationi inftantes. Neceffitatibus fanctorum communicantes. Hofpitalitatem fectantes. Benedicite perfequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. Idipfum inuicem fentientes. Non alta fapientes, fed humilibus confentientes. Nolite effe prudentes apud vofmetipfos. Nulli malum pro malo reddentes. Prouidentes bona non tantum coram Deo, fed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri poteft, quod ex vobis eft, cum omnibus hominibus pacem habentes. Non vofmetipfos defendentes cariffimi, fed date locum iræ, fcriptum eft enim: Mihi vindictam: & ego retribuam, dicit Dominus. Sed fi efurierit inimicus tuus, ciba illum: fi fitit, potum da illi. hoc enim faciens, carbones ignis congeres fuper caput eius. Noli vinci a malo: fed vince in bono malum.

ADNOTATIONES.

A 

Bsecro *itaque vos*. Hoc eft initium fecundæ partis principalis huius epiftolæ, iuxta argumentum antea exaratum: In qua Apoftolus tractat, quæ agi debēt ab homine iam iuftificato, vt teftatur Theophylactus inquiens, *Poftquam, fatis fermoni dogmatico immoratus eft; ad moralem pertranfit*: Quod etiam Chryfoftomus, & Theodoretus, & alij fentiunt. In hac igitur parte habentur, quæ debent a Chriftiano obferuari pro fanctitate vitæ, & pro bono regimine in congregatione fidelium, & in politia Principum. Ex quo (luce clarius) apparet fupponi ab Apoftolo, teneri hominem iuftum incumbere bonis operibus, vt in dies magis iuftificetur. Quod autem attinet ad fanctitatem, poftulat Apoftolus a Romanis, vt exhibeant propria corpora Deo, hoftiam viuentem, non mactatam, vti pecudes, & alia animalia in lege veteri immolabantur; fed viuam, & placentem Deo; corpus immaculatum, & cuftoditum a peccatis, offerendo illud in cultum Dei, & rationabile obfequium præftando; quale erit, fi fpiritui defideria carnis fubdiderint; & facta carnis mortificauerint, vt efficiantur, ficuti dicit B.Petrus: *ficut modo geniti infantes rationabiles, & fine dolo*; ita enim rationalis homo, fecundum rectam rationem, erit obfequens, & inferuiens Deo.

Theophyl. — Chryfoft. — Theodor. — 1.Pet.2.

B *Quæ fit voluntas Dei bona, bene placens, & perfecta*; Græce ita legitur. *τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον.* vt poffint verba ita etiam conuerti: *quæ fit voluntas Dei, quid bonum, beneplacens, & perfectum*; quafi infinuentur, quę fint ea, quæ funt fecundum voluntatem Dei; nempe, ipfum bonum, beneplacens, & perfectum. Quod difcrimen lectionis agnouit etiam Origenes, licet adhæreat noftræ lectioni; inquiens, quòd & fi Dei voluntas fit femper bona; non tamen bona eius volūtate, & beneplacita, & perfecta meremur femper difpenfari: ficuti fuit voluntas Dei, fed non beneplacita, & perfecta, vt Saulem regem vngeretur, & quòd Hebręi hoftias fibi immolarent, quod tamen fimpliciter Deo non placebat; Vnde illud in Pfal. *Sacrificium & oblationem noluifti, & holocauftomatum, & pro peccato non poftulafti*. Sed & Propheta in perfona Dei dicit. *Dimifi eos fecundum defideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus fuis*. Et ita fit aliquando voluntas Dei in his, quæ defideramus; fed non in his adimpletur beneplacita, & perfecta Dei voluntas.

Orig. lib. 9. c.13. ad Roman. — Pfal. 39. — Pfal. 80.

C *Sapere ad fobrietatem*: Vt quifque in omnibus fe præbeat moderatum: quoniam (vt inquit Origenes) oportet in omnibus procedere temperate, & fecundum temperantiam, quæ nouit modum feruare.

Orig. lib 9. c.12. ad Romanos.

D *Sicut Deus diuifit menfuram fidei*. Non eft fermo de dogmatibus fidei, quæ ab vnoquoq; funt credenda; fed de donis, quæ Deus largiebatur vnicuique in fufceptione fidei; dum vni donum largiebatur linguarum, alij prophetiam, alij aliud; & ita ad menfuram, vnum vni, & aliud alteri; de quibus donis amplus eft fermo in epift. ad Corint. Vult igitur Apoftolus, vt quifque fe contineat inter terminos doni proprij, manum non immittens in meffem alienam: & vt munere fuo quifque fungatur cum humilitate, in ędificationem aliorum, vt interpretatur Ambrofius.

1.Cor.12. — Ambr.c.31.

E *Siue prophetiam fecundū rationem fidei*. Theodoretus prophetiam intelligit, non folum eorum quę futura funt pręfcientiam; verum etiam eorum, quę occulta funt, cognitionem. Sed accipiendo prophetiam proprie, Apoftolus vult ipfam tractari fecundum rationem, & proportionem fidei; vt fidei correfpondeat munus prophetadi, vt non ad auguria procedatur, vel circa ea, quæ non pertinēt

Theodor.

ad

ad fidem, prophetia exerceatur. Nam vt dicitur ad Corinth. *Spiritus prophetarum prophetis* subiectus est, vt possint se intra certos terminos cohibere; quando etiam, aliena a prophetia, ex proprio capite commiscere queant.

F *Qui tribuit, in simplicitate*. Vt, non vnum manibus fiat, aliud habeatur in corde; vt puta, si largi-
Orig. lib. 9. c. 12. ad Ro. Theodor. tio fiat ob vanam gloriam, vt Origenes & Theodocetus interpretantur. Quod quidem est aliud ab eo, quod subiungitur: *qui miseretur, in hilaritate;* quoniam in hoc describitur gaudium in erogando, sicuti Deus hilarem datorem diligit: in alio autem supponitur, vt absit longe hypocrisis in largiendo eleemosinam.

G *Id ipsum inuicem sentientes*. id est, secundum
Orig. lib. 9. c. 12. ad Roman. Theodor. Origenem; vt de fratribus sentiamus, quod de nobis; & velimus proximo, quod nobis. Illud vero: *nolite esse prudentes apud vos ipsos*. Theodocetus sic: *ne vestra consilia, vobis sufficiant, sed aliorum consilia accipite*. Illud autem. *nulli malum pro ma-*
Orig. lib. 9. c. 12. ad Ro. *lo:* Sic Origenes. *Si, inferre malum, peccatum est, reddere malum, quoque peccatum erit*. Quin videtur hoc grauius esse secundum ipsum; quoniam, qui prior contulit malum, non sensit esse malum, quod fecit: qui autem reddit malum ob vindictam, iam confessus est, se sensisse malum, quod reddidit.

Orig. lib. 9. cap. 12. ad Roman. H *Carbones ignis congeres*. Origenes inquit, *videns aliquis beneficium, & humanitatem erga se ab eo; quem leserat: sic compungi, & accendi potest eius conscientia compunctione, vt ipsum pœniteat illatæ iniu-*
Theodor. *riæ*. Theodocetus, *non sic*, inquit, *obseruandus est inimicus, aut bona illi conferenda, vt maiores pœnas luant apud Deum; non hæc est sententia Apostoli:* qui subiungit, *noli vinci a malo; sed vince in bono ma-*
Amb. c. 42. *lum*. Ambrosius & priorem expositionem agnouit, & hanc aliam potius approbauit; quòd, vt carbones ignis mortui, sic animus inimici semimortuus reuiuisceret ex beneficijs sibi collatis. Hoc præceptum Apostoli respondet dictis domini. *Di-*
Matt. 5. *ligite inimicos vestros, benefacite ijs, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus vos*.
Tho. Aqui. Et secundum S. Thomá, tenemur ex præcepto, non excludere inimicum a communi nostra oratione; & in casu necessitatis, illi subuenire. Perfectio autem erit; si particulari affectu oremus pro inimico, & sine necessitate illi subueniamus. Qui autem petit veniam iniuriæ illatæ, non amplius pro inimico
Eccles. 28. habendus est: iuxta illud Eccles. *Relinque proximo tuo nocenti te; & tunc deprecanti tibi peccata soluentur*.

PARAPHRASIS. Cap. XIII.

OMnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Quandoquidem nō est potestas, nisi a Deo illam statuēte. Quæ autem a Deo sunt potestates, eædem ordinatæ, atque optime institutæ sunt: ex quo sequitur, vt, quicunq; potestati obsistit, Dei ordinationi, atque decretis obsistere conuincatur; atque sibi iudicium damnationis acquirit. Neque enim principes constituuntur a Deo, vt formidine pœnæ coerceāt homines ab operibus bonis, sed a malis. Vis autem non extimescere potestatem? quod bonum est, agito in conspectu domini. Omnem a te non solum expelles timorem; verum etiam laudem hinc consequeris. Nam Princeps est Dei minister, constitutus ad te excitandum, vt recte viuas. Quòd si perperam te gesseris, ille quidem tibi pertimescendus est; vt qui non frustra, nec sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vt sit vltor ad iram, quam aduersum se prouocat, qui male agit. Ideo oportet vos subijci potestatibus, non solum propter iram Principum, verum etiam propter conscientiam, ne peccetis, potestate a Deo propositas contemnentes. Ideo enim & tributa illis soluitis, quoniā Dei sunt ministri, in munus, quod dictum est, incumbentes. Reddite ergo omnibus, quod debetis: cui vectigal, vectigal; cui tributum, tributum; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem; nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam illa præcepta, non adulterabis; non occides; non furaberis; non falsum testimonium dices; non concupisces; & si quid est aliud mandatum in lege, in hoc vno sermone instauratur: diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Et cum hoc pernoscatis, temporis instantiam, quòd hora est, vt iam e somno excitemur (propior enim est nunc nostra salus, vt redimamur, quàm erat tunc, cum Christi fidem suscepimus: nox præcessit ignorantiæ; dies autem veritatis illuminator appropinquauit) abijciamus ergo opera tenebrarum, ipsa peccata aggrauantia peccatores; & induamur arma lucis, quibus securi reddimur ad vincenda omnia nobis aduersantia. Et tanquam in die versantes, & non in tenebris, honeste ambulemus; non in comessationibus, & ebrietatibus; non in cubilibus, & immunditijs; non in contentione, & æmulatione; sed induimini Dominum nostrum Iesum Christum, sectando eius vestigia; & carnis curam ne feceritis, in eius explendis concupiscentijs.

Editio vulgata.



MNIS *anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Nō est enim potestas nisi a Deo: quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt; nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: nō enim sine causa gladium portat, Dei enim minister est: vindex in iram, ei qui malum agit. Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributū: cui vectigal, vectigal: cui timorē, timorē; cui honorē, honorē. Nemini quicquam debeatis: nisi, vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam: Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mādatū: in hoc verbo instau-*

ratur, Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim proprior est nostra salus, quàm cum credidimus. Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus erga opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honeste ambulemus: non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione: sed induimini Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desiderijs.

ADNOTATIONES.

A OMNIS *anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Hinc innuitur, quòd non solum priuati homines; verum etiam qui in inferiori potestate sunt constituti, debent subjici potestati sublimiori. Quam potestatum distinctionem B.Petrus significauit, inquiens; *subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Deum, siue regi, quasi præcellenti, siue ducibus, tanquam ab eo missis.* 1. Pet. 2.

B *Non enim est potestas nisi a Deo.* Hinc colligitur, quòd etiam mala potestas, seu malus dominator est a Deo; non enim esset, nisi Deus illum permitteret; iuxta illud apud Ioannem. *Non haberes potestatem aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper.* Theodoretus animaduertit, Apostolum statuere, quòd magistratus gerere, & illis parere, pendet a Dei prouidentia; non autem quòd hic, vel ille sit magistratus, cum iniquorum potestas a Dei electione non procedat. *Quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt.* Aduertendum, aliquos subpungere, & comam ponere huic verbo *sunt*; ita legentes, *quæ autem sunt*, ac postea subijcientes; *a Deo ordinatæ sunt*, vt ita interpretentur: quæ potestates sunt, hæ a Deo sunt ordinatæ. Cui expositioni id incommodi sequi videtur, quòd bis idem continuatis verbis enuncietur ab Apostolo. Nam illa sententia prior: *non enim est potestas nisi a Deo*, eumdem habet sensum cũ hac alia; *quæ autem sunt, a Deo ordinatæ sunt.* Accedit, quòd in codice græco verba illa *αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι*, suspensa sunt, vt postulent aliquid, cui innitantur; ac si ita conuertantur: *existentes autem potestates a Deo*, vt hic pungatur; ac postmodum subijciantur hæc alia: *ordinatæ sunt*; vt sit sensus; quæ potestates sunt a Deo, quas ille constituit ad normam, & nutum suum; sunt ordinatæ, recteque procedunt. Et hoc ad differentiam earum potestatum inordinatarum, quas sibi aliqui vsurpant; quæ etiam permittũtur a Deo, at non secundum ordinationem diuinam sunt dispositæ. Vnde illud apud Oseam. *Ipsi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt.* Et hęc quidem interpretatio consentiens est ijs, quæ subiunguntur; quòd, *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit*: & quòd *Principes sunt propter vindictam malorum, & in laudem bonorum*: quæ non nisi bene ordinato principatui conueniunt. Quæ etiam attigit B.Petrus loco citato, dum dixit. Reges, atque Duces a Deo missos ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, Neque vero propterea dicendum, quin etiam discolis principibus debeant obedire christiani, quamuis iniusta patientes; dummodo nil agant contra honorem Dei, vt & Petrus statuit seruis; quòd debeant obedire dominis suis etiam discolis propter Iesum Christum. Et vt inquit Augustinus in serm. de Natal. S. Lauren. *Si iusta est potestas, te benefaciente, laudem habebis ex illa, etiam ipsa laudante; si iniqua, & mortem patiaris pro iustitia; habebis etiam ex illa laudem, non ipsa laudante; sed ipsa tibi laudis occasionem præbente.*

Ioan. 19.

Theodor.

Ose. 8.

1. Pet. 2.

Aug. ser. de Nat. S. Lau.

C *Ideoque necessitati subditi estote.* Græca lectio est diuersa. *διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι.* hoc est, *necesse est subijci.* Interpres autem sensum expressit; quòd subditi simus necessitati; nempe potestati, cui necessarium est, vt subdamur; tum propter iram principum; tum propter conscientiam, ne peccemus. Et quamuis in priori epist. ad Timot. dicatur, quòd lex non est posita iusto; attamen non inferendum, quòd iustus dominio principis non debeat esse subiectus, quin munia obeat subditis imposita; soluendo tributum, & vectigal; hoc pro mercatura, illud vero pro agris, vt aduertit Theodoretus. Sic autẽ intelligitur, quòd non est posita lex iusto; quoniam prohibitiones contra mala non imponuntur iusto, qui non delinquit, sed sua electione, & ob amorem Dei viuit iuxta legem Euangelicam: sed iniusto; vt timore pœnarum a malefactis coerceatur. 1. Timot. 1. Theodor.

D *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.* Augustinus in expositione epist. ad Gal. causam affert, cur, ex sola commemoratione dilectionis proximi, Apostolus dicat impleri legem. Nempe; quoniam dilectionem Dei homines possunt mentiri; quia rariores tentationes eam probant. In dilectione autem proximi, facilius conuincuntur, eam non habere, dum inique cum hominibus agunt. *Consequens autem est* (vt inquit Augustinus) *qui diligit Deum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente, diligat etiam proximum, sicut se ipsum; quoniam hoc mandat ille, quem homo diligit ex toto corde, ex tota anima, & ex tota mente: diligere autem proximum sicut se ipsum, quis potest, nisi eum diligat, cuius præcepto, & dono, dilectionem proximi possit implere? opportunius autem commemoratur dilectio proximi, quoniam facilius hinc quisque conuincitur, an diligat.* Aduertendum autem, ab Apostolo colligi plenitudinem legis ex dilectione proximi; quoniam, qui diligit proximum, non adulterabit, non occidet, neque offendet omnino, neque concupiscet; ex quo præcepto seruato, nec quicquam impudicum in corpore suo patietur; aut in cibi, & potus vsu indecẽs, & immodestum quicquam efficiet. Animaduertit autem Chrysostomus in dicto Apostoli; in hoc verbo *instauratur*, non dici *πληροῦται*, id est, impletur, sed *ἀνακεφαλαιοῦται*, quo compendium ac breuitatẽ exprimeret: ẽst enim totius legis compendium in charitate positum. Augus. in epist. ad Gal. Chrysost. hom. 23.

E *Et hoc scientes tempus &c.* Iunguntur hæc verba ex communi interpretatione cum præcedentibus: *& hoc scientes*; nempe, quòd dilectione proximi legis fiat adimpletio. Verum & ad sequentia coniungi posse videntur hunc in modum: *& hoc scientes*, expositiue, tempus ipsum, & oppor-

tunitatem

tunitatem temporis: quod etiam magis explicatur per hoc; quòd *est hora de somno surgere*: quoniam nunc propinquius accedimus ad diem salutis; cum magis in dies appropinquetur redemptio, quo vlterius progredimur in hoc seculo. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit*. August. in tract. Psal. 87. inquit: *in hac luce fidei versantur Christiani, quæ in comparatione tenebrarum infidelium, dies est; sed in comparatione diei, vbi videbimus facie ad faciem, nox est*.

August. in Psal. 87.

PARAPHRASIS. CAP. 14.



IMBECILLVM autem, & non roboratum in fide suscipite, ac subleuate, ita quidem; vt eius infirmitati potius prospiciatis humaniter, quàm disputationum diiudicationibus infirmam eius fidem magis illaqueetis. Id dico, quando inter vos adest, qui confidit tuto posse se vesci omnibus cibis absque offensa; & ob id nullius cibi comestionem sibi denegat. Adest vero & infirmus, ac imbecillis; qui sibi ex alijs cibis timens ne labatur si
A eos edat, olere se se pascit. Qui igitur omnibus edulijs vescitur confidenter, is non manducantem ne spernat. Et qui non manducat, manducantem ne
A diiudicet, tanquam peccato eum hinc obnoxium futurum; nam Deus hunc ipsum assumpsit, & asciuit in suorum dilectorum numero. Tu quis es, qui alienum seruum iudicas? stat enim, qui vescitur omnibus cibis, suo proprio domino; vel eidem cadit: stametur autē ne labatur, cum potens sit Deus ipsum stantem tueri, ne cadat. Alius pariter, inter vos, discernit diem a die; vt certis quibusdam diebus præscribat, ac indicet sibi abstinendum a nonnullis cibis. Alius autem pares omnes iudicat, ac ducit dies. In hoc igitur vestro discrimine, conuenit, vt ita vos regatis, vt vnusquisque mēte sua constitutum, atque exploratum sibi habeat, in huiusmodi rebus, quæ sunt indifferentes, sicut quisque sibi consulit, ita illud præstare, quod Deo sit acceptum: Vt, qui discernit diem a die, id Deo, & ad Dei laudem, iuxta sensum conscientiæ propriæ discernat. Qui autem non discernit, idem ad laudem Dei non discernat: Nam vtrumque fieri potest. Atque ita, qui vescitur omnibus edulijs, Domino vescitur, cum Deo gratias agat. Et qui non vescitur certis cibis, idem non vescitur domino, ad eius laudem id referens, & de hac sua abstinentia gratias agit Deo. Ad Deum quippe omnia nostra studia sunt referenda; cum nemo nostrum sibi viuat, aut sibi moriatur. Sed & dum viuimus, Domino viuimus; & dū morimur, Domino similiter morimur; vt illud nobis sit statuēdum, siue viuimus, siue morimur, Domini nos sub potestate esse, ad eiusq; imperium nos pertinere. Ad id enim Christus, & mortuus est, & surrexit; vt & viuorum, & mortuorum dominetur. Tu autem qui infirmus es, ac laboras in fide, dum parum tibi confidis; cur fratrem tuum iudicas vti dignum cōdemnatione? quòd rebus a Deo creatis libere vtatur? Vel & tu qui confidenter omnibus vesceris cibis; cur fratrem tuum ab illis abstinentem, tanquam ab illis sibi timētem, habes in contemptum? cur hæc alterutrum agitis? quando nobis omnibus sistendum est ante tribunal Christi; ibique iudicandi sumus? Scriptum est enim apud Esaiam. Viuo ego, dicit dominus, quoniam mihi curuabitur omne genu; & omnis lingua cōfitebitur Deo. quare vnusquisque nostrum de se rationem reddet Deo. Ne ergo amplius iudicia huiusmodi inuicem exerceamus. Quin potius in hoc iudicium incumbitote, vt non detur fratri occasio offensionis, aut scandali. Scio (& certus sum in Domino Iesu) quòd nihil est per se, atque sua natura commune, quod pro impuro, atque abominabili sit habendum: nisi apud eum, qui suo iudicio reputat aliquid esse commune, & immundū, atque ideo detestandum. Verum, si frater tuus aliquo ex edulio conturbatur, quo tu (illo inspectante) vescaris; non sane secundum charitatem ambulas, id agendo. Ne quæso, cibo tuo, illum interimas, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum vestrum, & optima vestra fides, ex ijs mutuis conuicijs, atque dissensionibus. Non enim in esca, atque potu consistit regnum Dei; sed in iustitia, & pace, & gaudio, quod situm est in Spiritu sancto. Qui enim in his Christo inseruit, tum gratus Deo euadit, tum probatus apud homines. Proinde, quæ pacis sunt, sectemur, & ea, quæ conferunt ad ædificationē mutuam. Noli propter escam destruere opus Dei; salutem, quam in fratre tuo operatus est Dominus. Omnia quidem (vti cuncta, quæ Deus creauit, valde bona sunt) ita eadem etiam sunt munda. Verum in malum, & in damnum recidunt illius hominis, qui illis vescitur cum offensione proximi. Bonum est non edere carnem, neq; vinum bibere, neque quid aliud, in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem obtines, vt non hæsites, quin ijs rebus tuto vti possis; hanc fiduciam; ac valentem fidem tuam apud te ipsum habe coram Deo. Beatus, ac vt perfectus, ad voluntatem Dei maxime accedens, qui non iudicat, & nequaquam commendat se ipsum in eo, quod probat commendandum: sed ad Dei iudicium penitus se dimittit. Qui vero discernit inter cibos, a quibus statuit abstinere, tanquā non sibi fidens quin offendat, si illis vescatur; is, si hac sibi proposita conscientia, illos postea comederit, iure condemnatur, vt transgressor, atque peccator. Idque, non ex eo, quòd cibis illis vtatur, quorum vsus simpliciter non est per se malus, aut vetitus; sed quoniam illud agit, quod non est concors ei fidei; & conscientiæ, quam habet; ac iuxta quam sibi statuit, non edendos hos, vel illos cibos, ne labatur. Constat autem, quòd illud omne, quod non est ex A ex fide, atque conscientia, quam quisque sibi præscribit; sed ab ea recedit; peccatum censendum est; quoniam in hoc Dei contemptus cadit, propter quem arguitur conscientia de peccato, quòd homo id non præstiterit, quod præstandum esse, vt conueniens coram Deo, crediderat, atque sibi proposuerat.

Editio vulgata.



NFIRMVM autem in fide assumite: non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducat. Is qui manducat, non manducantem non spernat; & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum assumpsit. Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat, aut cadit, stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem: vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit: vt & mortuorum, & viuorum dominetur. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim. Viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus: sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum. Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur: iam non secundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim regnum Dei esca, & potus; sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto: qui enim in hoc seruit Christo placet Deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt, sectemur, & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus: Noli propter escam destruere opus Dei. Omnia quidem sunt munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes? penes temetipsum habe coram Deo: Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducaueris, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

ADNOTATIONES.

A 

NFIRMVM autem in fide. Scopus Apostoli in hoc cap. & in parte sequentijs est, hortari valentes, & roboratos in fide, vt non cum nausea ferant infirmiores: sed amplexentur eos cum omni mansuetudine. Infirmum autem in fide intelligit Apostolus, non eum, qui anceps existeret circa dogmata fidei; sed eum, qui in vsu ciborum, & obseruatione dierum, cum quadam animi pusillanimitate, seu infirmitate se gerebat, timens ne, si legem, quam sibi præscriberet, prætergrederetur, procumberet in peccata. Qui etiam conspiciens aliquem non abstinentem a cibis, a quibus ipse abstineret; aut non obseruantem dies, quos ipse obseruaret, turbabatur quàmplurimum, & scandalum patiebatur; sinistrorsum de illo tanquam peccante, aut ad peccatum labente, iudicium proferens. Hic autem alius, ex aduerso, abstinentem, vt infirmum in fide contemnebat, & disputationibus, & ratiocinijs eum illaqueans, contaminabat. Et hæc quidem circa hunc tractatum communis est interpretum sententia. Discrimen autem est, quòd Græci fere omnes, dum in initio cap. est sermo de vsu ciborum, id referunt determinate ad cibos, qui in lege prohibiti erant; quibus, qui erant firmioris fidei, indifferenter vescebantur; alij vero infirmi in fide, ab illis abstinebant. Dum vero est sermo de discrimine dierum (in quibus, a certo vsu ciborum, quidam abstinerent) omnes fere conueniunt, vt hoc referant ad abstinentiam ciborum, non eorum tantum, qui ex legis præscripto prohiberentur; sed etiã aliorum, sicut Chrysostomus, Theophylactus, & Origenes interpretantur; & cum ijs Ambrosius, Qui ait: *sunt quidam, qui feria quarta carnem non edendam statuerunt; sunt, qui sabbatis; sunt iterum, qui a Pascha vsque ad Pentecostem edant.* Cuius consuetudinis seruatæ inter Christianos, tempore Augustini, partim meminit ipse, in epist. 86. ad Casulan. partim 119. ad Ianuarium. Cum autem illud constet, quòd Apostolus scribens ad Gal. & ad Coloss. in illos inuehatur; quoniam in obseruatione dierum, & in ciborum delectu obstringi se paterentur a pseudo Apostolis: hinc inferri posse videtur, non fuisse ex Romanis Christianos, qui opinarentur, quòd opus esset dies, & cibos legales obseruare. Alioquin, & ab Apostolo redarguendi fuissent: prout & Galatæ, & Colossenses, tanquam hæresim in fide Christiana submouentes. At patet, quòd Apostolus hoc loco permittit, vt quisque in suo sensu abundet; & ad proprium arbitrium abstineat, aut non abstineat a certo ciborum esu; vel certo, quodam tempore præfinito, vel nullo præfinito tempore. Atque ideo sentiendum videtur, quòd sermo sit in hoc cap. de dicta contentione orta inter fratres; quoniam aliqui minus sibi fidentes, ne laberentur in peccata allecti a concupiscentia ciborum nonnullorum delicatiorum, idcirco a plurimis cibis abstinebãt, aut perpetuis diebus, aut certo præfinito tempore. Qui itidem, conspicientes alios, qui, ad hanc suam normam, vitæ rationem non instituerent, sed impromiscue, absque aliquo delectu cibis vescerentur omnibus, de ipsis male iudicabant; quòd, aut peccarent, vti conuicti a concupiscentia; aut quia labi hinc in peccata possent; hi autem illos alios contemnebant, vti infirmos in fide. Cui explicationi conuenire videntur, quæ habet Apostolus in initio cap. dum inquit: *Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducat*. Et paulo infra. *Bonum est non manducare carnem, neque bibere vinũ, ne frater offendatur.* Quæ dicta indicant sermonem esse generalem, de

Chrysost. Theophyl. Orig. Ambr. c. 47.

August. ad Casul. epistо. 86. & ad Ianuar. epistо. 119.

Gal. 4. Coloss. 2.

potu,

potu, & cibo, & non limitatum ad cibos legis. Accedit huc sententia illa Apostoli in fine huius cap. quòd qui discernit cibum, a quo iudicat sibi abstinendum, & de illo edat; is labitur in peccatum, non quia comederit; sed quia non constiterit in fide, quam habet. Atqui fides in huiusmodi homine, non supponitur talis, quòd absolute crederet, peccatum esse, rem hanc, vel illam comedere; ita enim contra legem Dei peccaret, opinans aliquid ex se immundum; cum nihil immundum esse eorum, quæ creauit Deus, in hoc cap. Apostolus affirmet. Signum igitur id pertinere ad vsum cibi, cuius esu, qui infirmus, & non bene roboratus erat in fide, se cōtaminari, & duci in peccatum posse suspicabatur; & timens sibi de hoc, statuebat ab illo cibo abstinere: &, non constans postea sibi, hinc comedens de eo, peccatum ob causam assignatam committebat. Nil autem prohibet, quin, inter hos cibos, adnumerentur & illi, qui erant prohibiti in lege; & illi, qui ex victimis sacrificatis idolis conficerentur; a quibus vna cū vino nonnulli abstinerent, timentes ab illis, ob illicitam concupiscentiam, aut alio modo, ob scrupulum immundorum idolothythorū, contaminari posse. Et ijs conformia videntur, quæ habet Augustinus in lib. de Sermone Do. in Monte, dum inquit: *De genere autem ciborum, quia possunt bono animo, & simplici corde sine vitio concupiscentiæ, quicunque humani cibi sumi, prohibet Apostolus, eos, qui carnibus vescebantur, & bibebant vinum, iudicari ab ijs, qui ab eisdem abstinebant.* Origenes quoque explicat illa verba Apostoli, *Alius iudicat inter diem*, inquiens, *vt aliquod tempus statuat ad abstinentiam; alius iudicat omnem diem, vt in continua perstet abstinentia.*

Aug. lib. 2. de Ser. Do. in Monte, c. 28.

Orig. lib 9. c. 14. ad Ro.

Chrysost. homil. 25.

B *Tu quis es, qui iudicas?* Chrysostomus hæc accommodat ad firmiorem. Alij ad infirmum, cui Apostolus in hoc cap. semper hoc obijcit, quòd vellet iudicare sinistrorsum de comedente cibos, a quibus ipse abstineret. Vnde subiungit, *quòd Domino suo stat, aut cadit, stabit autem; potens est enim Deus statuere illum.* Vt hinc innuatur, firmiorem cibis vesci posse indifferenter sine peccato. Nam potens est Deus facere, vt non cadat.

Theophyl.

C *Vnusquisque in suo sensu abundet.* Non (vt inquit Theophylactus) est sermo de dogmatibus, vel doctrina, quoniam oportet firmiter tenere, quę accepimus: sed est sermo de vsu, seu abstinentia ciborum, iuxta regulam, quam sibi quisque pręscribit, aut abstinendi, aut non abstinendi. Vnde hortatur Apostolus, vt quisque, prout ducitur a suo sensu, in eo abundet, ac firmus maneat, non hęsitans, dummodo quæ agit, agat in honorem Dei: quę quidem ad propriam cuiusque deuotionem attinent; non autem ad pręcepta ieiuniorum, & abstinentiæ statuta in ecclesia Dei.

Aug. in lib. de Agon. Christ. c. 27. Psalm. 57. Ioann. 7.

D *Non ergo amplius inuicem iudicemus.* Augustinus in lib. de Ago. Christi. *Non nobis*, inquit, *tollitur intelligentia iudicandi*; cum Propheta dicat: *Si vere vtique iustitiam loquimini, recte iudicate*; & Dominus. *Nolite personaliter iudicare; sed vbi vetat nos iudicare, admonet, ne damnemus aliquem, cuius cognitio nobis non est aperta; vel nescimus, qualis postea sit futurus.*

Orig. lib. 9. cap. 14. ad Roman.

E *Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil est commune per ipsum.* Adnotat Origenes, quòd in veteri lege vasa accepta in ministerio templi, vasa Dei appellabantur; alia autem erant vasa communia: hinc communes cibi dicti sunt, qui erant prohibiti. *Per ipsum*; sunt, qui hoc referant ad Iesum, quod nihil est immundum, propter Iesum, qui facit cibum non esse immundum. Alij ad cibum ipsum, qui, *per ipsum*, id est, ex sua natura, non est immundus, nisi ei, qui reputat illum esse immundum.

F *Non ergo blasphemetur bonum nostrum.* Vt siue vtamur cibis, vt possumus in honorem Dei, qui illos fecit, siue etiam abstineamus ab ipsis in honorem Dei, nulla sit inter Christianos ob hanc varietatem dissensio: ne, qui foris sunt, vituperent Christianismum.

Aug. lib. 2. Quæst. Euāge. c. 11.

Gloss. Ord.

G *Non est regnum Dei esca, & potus.* Augustinus in lib. 2. Quæst. Euang. animaduertit, quòd iustitia non consistit in abstinendo, nec in manducādo; sed in ęquanimitate tolerandi inopiam, & in temperantia non se corrumpendi per abstinētiam, atque importunitatem sumendi. Nō enim interest, (vt dicit etiam Gloss. Ordin.) quid alimentorum, vel quantum quis accipiat, dummodo id faciat pro cōgruentia hominum, cum quibus viuit, & personæ suæ, & pro valetudinis suæ necessitate; sed quanta facilitate, ac serenitate animi careat, cū ijs, vel oportet vti, vel etiam necesse est carere. Quamuis autem dicat Apostolus, quòd regnum Dei nō est esca, vel potus: non propterea tamen quispiam inficiari debet; quin, pro pœnitentia peccatorum, opus sit ieiunijs vti, & a certis cibis abstinere; pro satisfactione iniunctæ pœnitentiæ; non quidem, dum sacro baptismate quis adultus insignitur; per quem, absq; alicuius alterius operis absolutione faciēda, ab omnibus peccatis liberatur (nisi, ob deuotionem tanti sacramenti in eius susceptione ieiunijs vacare velit) sed quando, post baptismum susceptum lapsus sit homo in peccata, vt ita cum corporis castigatione pœnam luat, quam dare teneretur ob iniquitates suas; ac simul castigās corpus, ipsum in seruitutē redigat, vt facilius, cum Dei auxilio carnis concupiscentijs resistat. Hoc enim potissimo scopo, in ecclesia Dei instituta sunt præcepta ieiuniorum, & abstinētiæ a cibis: & ad honorem quoque Christi, & sanctorum, qui ieiunia, propria obseruatione decorarunt. Vnde & sanctissimus Leo Papa in sermone de ieiunio septimi mensis scriptum reliquit. *Ideo enim ipsa continentiæ obseruantia quattuor est assignata temporibus, vt in idipsum totius anni redeunte decursu cognosceremus; nos indesinenter purificationibus indigere, semperque esse nitendum, dum huius vitæ varietate iactamur; vt peccatum, quod fragilitate carnis, & cupiditatum pollutione contrahitur, ieiunijs, atque eleemosinis deleatur.*

Leo. Papa. serm. 9.

H *Aut offenditur.* Vt turbetur infirmus in fide contra comedentem: *aut scandalizatur*, vt ad cadēdum in peccato prouocetur: *aut infirmatur*, vt veniat in dubium, num aliquid sit agendum, nec ne, ex scrupulo sibi connato. Ita S. Thomas hęc interpretatus est. Forte posset etiam ita fieri interpretatio.

Tho. Aqu.

Aut offenditur, qui prouocatur ad peccãdum, committendo id, quod non licet, exemplo aliorum, cum
1.Cor. 8. sit infirmus, vt dicitur in epist. ad Corinth. *Videte autem, ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis; si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolis recumbentem, non ne conscientia eius, cum sit infirma, ędificabitur ad manducandum Idolothyta?* Ille vero, *scandalizatur*, qui de facto alieno scandalum patitur, sinistrorsum de alio iudicans: quod est quid minus, quàm si offendatur, vt ipse peccet labendo; *infirmatur* autem, qui scrupulum patitur in propria conscientia, qua, vt infirma, circa agenda nutet, & vacillet.

I *Tu fidem, quam habes, penes temetipsum habe coram Deo*. Id est, quam firmam fidem quis habet, vt non hæsitet de comestione ciborum, vel quòd possit edere quęcunque sine peccato, nolit istam fidem ostentare cum proximi detrimento; sed sat sit illi eam habere coram Deo.

K *Beatus qui non iudicat se ipsum in eo, quod pro-*
Orig. lib 10. *bat*. Origenes. *Beatus*, inquit, *qui non peccat in eo,*
cap. 14. ad *quod vitare debet, vel seipsum de hoc non damnat, aut*
Roman. *iudicat tanquam errantem*. Forte Apostolus hæc habet ad valentem in fide, quòd sit beatus, si in eo quod probat, & cognoscit se bonum, non tamen se iudicat tanquam bonum, sed se submittit iudicio Dei, quod attinet ad perfectionem humilitatis. Et videtur simile ei, quod habet Apostolus in epist. ad
1.Cor. 4. Corinth. *Nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me, Dominus est*.

L *Damnatus est, quia non ex fide*. Ait Apostolus damnari illum, vti peccantem, qui discernens cibum non manducandum, ipsum tamen manducat. Accidit autem ei vt damnetur, quoniam, quod agit, non est ex fide, & iuxta propriæ cõscientię propositum; qua, cum credat offendi Deum, si tali cibo vsus fuerit (cuius vsus simpliciter non esset peccatũ) ideo agens contra fidem, quam habet erga Deum, peccat, & sic damnatur. Non autem hoc loco fides iuxta dogmata est accipienda; sed ex conscientia, vti dictum est; per quam etiam, ex nõ fornicari, apud eum, qui crederet esse fornicãdum, peccatum committeretur; quoniam, non iuxta propriam conscientiam ageret: qui tamen etiam fornicando peccaret, quoniam faceret contra legem Dei, per quam conscientia erronea, vt non excusanda, damnatur.

M *Omne autem, quod non est ex fide, peccatum est*. Absque dubio peccatum est supponere pro vero id, quod est contra fidei dogmata. Apostolus autem hic loquitur de fide, quam quis habet, iuxta propriam conscientiam: secundum quam statuit aliqua agere, aut omittere, ne peccet; quæ si agit, aut omittit; ideo facit peccatum, quoniam hæc non respondent propositæ fidei. Ex his deductum est a nonnullis, quòd omnia opera infidelium sint peccata, quoniam non sunt ex fide. Et hanc sententiam
August. in tribuunt Augustino, qui in lib. senten. Prosp. habet
lib. Senten. hæc verba. *Omnis infidelium vita peccatum est; &*
Prosp. sen- *nihil bonum sine summo bono, vbi enim deest agnitio*
ten. 106. *ęterna, & incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus*. Verum id non voluisse Apostolum, ex eo apparet, quòd non loquitur de fide iuxta veram Dei cognitionem; sed alio modo, vt explicatum est.

Illud autem videretur posse dici ex Apostoli sententia, quòd coinquinatis, & infidelibus (vt dicit
in epist. ad Tit.) nihil est mundum; nempe, quate- Tit. 1.
nus iuxta infidelitatem operantur. Verum, si Paganus pauperi eroget pecuniam, eius misertus, licet hoc opus non possit esse meritorium, vt factum extra charitatem Dei; attamen neque peccatum est; illud inquam, quod in natura bonum est, nempe pauperi subuenire; quamquam postea non simpliciter sit bonum, ex eo quòd fine conuenienti careat. Et forte ita intelligi posset adducta Augustini auctoritas, quòd omnis infidelium vita ob hoc sit peccatum, quatenus scilicet peccato infidelitatis irretiti semper sunt; vnde numquam sine peccato sunt; non quòd opera prædicta sint peccata, licet imperfecta sint.

PARAPHRASIS. CAP. XV.



DEBEMVS autem nos, qui potentes sumus, & firmiores in fide, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere, vt quæ nostra sunt, tantummodo curemus; auertamus autem animum ab imbecillitate infirmorum, quibus mederi possimus. Vnusquisque enim aptare, atque accommodare se debet ad bonum, quod est in salutem, atque ędificationem proximi. Et id quidem exemplo Christi, qui non sibi placuit; sed (vt scriptum est) opprobria exprobrantium tibi ceciderunt in me; ita quidẽ, vt Christus omnes offensas ab hominibus Deo illatas, in suo corpore tulerit, atque luerit. Quæcunque autem scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt; vt per patientiam, & per consolationem & exhortationem scripturarum, spem habeamus, qua recreemur in expectatione futuræ beatitudinis. Deus autem patientiæ, & consolationis largitor, eam det vobis gratiam, vt inuicem idem sapiatis ad normam Iesu Christi; ita quidem, vt vnanimes, & vno ore honorificetis Deum patrem D.N. Iesu Christi. Quapropter mutuo vos suscipite, tolerate, atque auxiliamini ad honorem Dei; prout & Christus assumpsit nos, nostram scilicet miseriam, atque pœnalitatem, in honorem Dei. Id autem dico, Christum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad cõfirmandas promissiones factas patribus; cum scilicet circuncisio imposita Abrahæ in signum iustificationis fidei, quam habuit erga Deum, ex Christi morte suum robur obtinuerit. Qua in re, cum Christus mortem tam acerbam atque ignominia onustam perpessus est; non suæ certe fœlicitati, sed alienæ, ipsorum nẽpe Iudæorum studuit saluti. Quin & Gentes, cum a Deo longissime aberrarẽt, Christus in humeris suæ humanitatis assumpsit; dum illas ad Deum cognoscendum per fidem perduxit. De quo quidem beneficio Gentiles multo magis, quàm Hebręi, tenen-

tur

tur laudare, atque magnificare Deum; vti illi, erga quos maiori etiam vsus est Deus misericordia, cum Gentibus non esset facta promissio, sed Iudæis. Et hæc quidé ex scriptura patent: dum dicitur in Psal. confitebor tibi in Gentibus domine; & nomini tuo cantabo. Et iterum: lętamini Gentes cum plebe eius. Et rursus. Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi: Et iterum ex Esa. Erit radix Iesse: & qui exurgat regere Gentes; in eo Gentes sperabunt. Ex quibus omnibus sanctæ scripturæ locis, patet, iam longe ante prędisum, quòd Gẽtes in Dei gratiam essent recipiendę; quod certe non aliunde, quàm ex Christi morte Gentibus est comparatum. Deus autem spei largitor, impleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt hinc abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti. Mihi autem de vobis (fratres) etiam illud est persuasum, quòd pleni estis omni bonitate, repleti omni cognitione; vt instituere inuicem vos valeatis. Audacius autem scripsi vobis aliqua ex parte, tãquam in memoriam vobis reuocans, quę nostis; idque ob gratiam, quæ data est mihi a Deo, vt sim minister Iesu Christi ad Gentes, sanctè administrans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu Sancto. Hincque habeo gloriationem in Christo Iesu; in ijs quidem, quæ attinent ad Dei gloriam. Non enim ausim (quasi mihi assumens) aliquid loqui eorum, quæ in me non operatus sit Christus, ad deducendas Gentes in obedientiam fidei, tum sermone, tum opere, in potentia signorum, atque prodigiorum, in potentia Spiritus sancti; ita vt a Ierusalem, & per circuitum vsque ad Illyricum impleuerim Euangelium Christi, vt mihi impositum fuit prædicandum. Sic autem studens prædicare Euangeliũ; non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, quasi architectum ibi mẽ constituens; sed, sicut scriptum est apud Esaiam. Quibus non est annunciatũ, de eo videbunt; & qui non audierunt, de eo intelligent. Ideo ad eos, qui non audierunt Euãgelium, me contuli, & ieci fundaméta prædicationis Christi. Propter quod impediebar frequenter venire ad vos, & prohibitus sum venire vsque adhuc. Nũc autem, cum nullus iam locus mihi reliquus sit in ijs regionibus, vbi prædicem Euangelium, desiderioq; ferueam multis iam annis visendi vos, cum proficiscar in Ispaniam, ad vos veniam. Spero enim pertransiens ex itinere videre vos; & per vos me deduci in Ispaniam; dum tamen prius (saltem ex parte) vestra fuero saturatus conuersatione. Nunc autem pergo in Ierusalem ad seruiendum sanctis. Placuit enim Macedoniæ, & Achaiæ, collationem aliquam facere pecuniarum in pauperes sanctos, qui sunt in Ierusalem, vti facere tenebantur. Nam si spiritualium bonorum ipsorum participes facti sunt Gentiles; debent & ipsi vicissim illis subministrare, quę ad corporis sustentationem sunt necessaria. Hoc igitur munere cum functus fuero, illisque fructum hunc obsignauero, decedam deinceps per vos in Ispaniã. Scio autem, quòd veniés ad vos, in plenitudine veniam benedictionis Euangelij Christi. Obsecro autem vos fratres per D. N. Iesum Christum, & per charitatem Sancti spiritus, vt vna mecum collaboretis in deprecationibus pro me ad Deum; vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa; & vt hæc ministratio mea ad sanctos accepta sit in Ierusalem; vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & resocillet vobiscum, Deus autem pacis, sit cum vobis omnibus amen.

Editio vulgata.

*D*EBEMVS *autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est. Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me. Quęcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. Deus autem patientiæ & solatij, det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum: vt vnanimes, vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicem: sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. Dico enim Christum Iesum, ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est. Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit. Lętamini Gentes cum plebe eius. Et iterum. Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Esaias ait. Erit radix Iesse, &, qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti. Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam, & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere. Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi a Deo, vt sim minister Christi Iesu in Gentibus, sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me nõ effecit Christus in obedientiam Gentium, verbo, & factis, in virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ędificarem, sed sicut scriptum est. Quibus non est annunciatum de eo, videbunt, & qui non audierunt, intelligent. Propter quod, & impediebar plurimum venire ad vos. Nunc vero vlterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cum in Ispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam vos, & a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiscar in Ierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia, & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum,*

ctorum, qui sunt in Ierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles: debent, & in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consummauero, & assignauero eis fructum hunc: per vos proficiscar in Ispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam. Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, vt refrigerer vobiscum. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

ADNOTATIONES.

A D*EBEMVS autẽ nos firmiores.* Græce δυνατοὶ, id est, potentes, ac validi, qui neque dubio intelligẽtiæ turbari possint (veluti quòd in dubium veniant, num quod comedãt, sit immundum, cum certi sint nihil per se esse immundum) neque concupiscentiæ vitio opprimantur, si aliquo cibo, vt puta carne vescantur, aut vinum bibant. Vult igitur Apostolus; quòd hi firmiores ferant, ac subleuent imbecillitates infirmorum; & non sibi ipsis [Ambr. c. 49] placeant. Quod fit, (vt interpretatur Ambrosius) cum id, quod nobis prosit, & placeat; & non quod fratribus, id nobis vendicare studeamus. Nam non ita se gessit Christus, cui tenemur nos conformare: ipse enim non sibi placuit, vt qui, cum esset in for- [Philipp. 2.] ma Dei (vt dicitur in epist. ad Philipp.) ac potuisset cum maiestate æquali Patri degere; attamen in se omnium peccatorum improperia, quibus Deus offensus erat, obeundo mortem pertulit pro nostra salute.

B *Vt per patientiam, & consolationem scripturarum.* Tanquam ex sacra scriptura, tum exempla patientiæ sanctorum depromi possint, tum conso- [Amb. c. 50.] latio; vel (vt legit Ambrosius) *cohortatio*: vox enim græca παρακλήσεως, vtramque recipit significationem. Sed possemus etiam intelligere, quòd per patientiam (qua nobis opus est) & per cohortationem, seu consolationem, quam sumimus ex doctrina sacræ scripturæ, hinc in spe roboramur; ita vt a scriptura consolatio, aut confortatio sit expectanda; non autem patientia, quæ aliunde pendet.

C *Propter quod suscipite inuicem.* Nos assumpti sumus a Christo, dum infirmitates nostras accepit, & dolores nostros ipse portauit; vt, hoc exemplo, & nos mutuo nostras infirmitates per patientiam toleremus.

D *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis.* Iudæis, per pacta & perscripturã, quasi per stipulationem (non tamen sine misericordia) promissus fuit Christus: quibus etiam se exhibuit [Aug. tract. 31. in Ioan.] per præsentiam corporalem, vt Augustinus dicit in tract. 31. Euang. in Ioan. vt illum viderent, & audi- [Matt. 15.] rent. Vnde dixit dominus in hunc sensum; *non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel.* Gentibus autem (licet de ipsis plura extiterint vaticinia in scriptura sancta) attamen ipsis non promissus est Christus: vnde, ex summa misericordia Dei, ad ipsos Christi oblatio, quasi præter omnem spem, contigit; de quibus tamen dixit Dominus: & *alias oues habeo, quæ non sunt de hoc ouili, & illas oportet me adducere.* [Ioan. 10.] Vtrique igitur populo, cum Christus, portãs nostras iniquitates, sua morte prospexerit; clare patet, quòd non sibi placuit; non ad suam (ita dixerimus) commoditatem hæc passus est; sed propter nostram salutem, & ad Dei gloriam. Cum autem dicitur, quòd Christus fuit minister circuncisionis; sic intelligi debere videtur; quòd Christus illius iustificationis, quæ est secundum fidem, cuius signum in circuncisione continebatur, fuit executor, atque consummator; cum, sua morte dirimens peccatum (quo inquinati existentes, procul a iustitia Dei tenebamur) nos in ipsum credentes, ac peccato per baptismum commorientes, apud Deum patrem iustos constituit.

E *Audacius autem scripsi vobis fratres, ex parte.* Cum ea libertate (quæ decet verum Christi præconem) tribus præcedentibus capitibus, admonitiones, & quasdam veluti incusationes intulerat Apostolus. Vnde (vt mitissimus magister) de hac re se excusat apud Romanos, quos nondum viderat, si acriori sermone vsus esset; hunc ipsum valde mitigans per prius dicta hoc loco, nempe hæc. *Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.*

F *Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus.* Hæc Ambrosius ita inter- [Amb. c. 50.] pretatur, vt dicat Apostolus, omnia sibi præstita a Deo; vt, quia idoneus inuentus est dispensator, consequutus sit, quæ ad conuersionem Gentium per signorum virtutem perficeret. Origenes autem hanc [Orig. li. 10. c. 15. ad Ro.] aliam interpretationem est sequutus, inquiens. *Quæ loquor non sunt alienæ operis verba, ne aliorum gestorum laudator efficiar. Sed, quæ scio Christum per me effecisse, hæc scribo vobis, quæ per obedientiã Gentium, verbo, & opere in me perfecit.* Et huic interpretationi videntur admodum consentanea, quæ paulo post subiungit Apostolus, dicens; se prædicasse Euangelium, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificaret.

G *In virtute signorum, & prodigiorum.* Quæ ita distinguit Theophylactus, vt prodigia sint opera [Theophyl.] maiora: signa autem minora: & hæc quodammodo sunt etiam cõgruentia naturæ; pro vt curare febrim verbo, vt faciebat dominus. Prodigia autem sunt superantia naturam; sicuti mortuos suscitare. Origenes autem animaduertit, signis denotari aliquod [Orig li. 10. c. 15. ad Roman.] mirum, quo quid aliud significatur; vnde linguę in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prodi- [1. Cor. 14.] gia autem continere mirum aliquod absque alia significatione.

H *Ne super alienum fundamentum ędificarem.* Ambrosius doctrinam pseudo Apostolorum intel- [Amb. c. 50.] lexit, quam falsis dogmatibus seminabãt, vnde corrigere postea magni erat laboris. Alij sic interpretantur, ne veluti sermonem iaceret exordiens, vbi ab alijs iacta fuissent fundamenta fidei: ita enim arripere

ripete

sipere sibi gloriam aliorum visus esset Apostolus; qui sane, vbi nondum erat prædicatus Christus, iaciebat fundamentum fidei cum ostensione Spiritus sancti, cum signis, atque prodigijs. Vbi autem Christus erat prædicatus, id molitebatur, vt confirmaret fideles in suscepta fide. Vnde in initio epist. dixit. Roman. 1. *Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos.* Et in hoc cap. inquit. *Audacius autem scripsi vobis fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens.* Ex quibus apparet, quòd quoniam Romani iam susceperant Euangelium a Beato Petro, antequam Paulus ad ipsos accessisset; ideo non profitetur annunciare illis Euangelium, tanquam a fundamento; sed illud quidem studet, eos confirmare in fide Euangelij.

I *Nunc igitur proficiscar in Ierusalem ministrare sanctis.* Chrysost. Origen. Hunc locum Chrysostomus, Origenes, & alij obseruarunt, ex quo deducunt, epistolas ad Corint. scriptas fuisse ante hanc ad Roman. ob coniecturas olim allatas in præfationibus ex Chrysostomi sententia.

K *Vt adiuuetis me in orationibus vestris.* Græce συναγωνίσασθαι, ad denotandum, vt animaduertit Orig. lib. 10. cap. 16. ad Romanos. Origenes, agonem, & certamen a nobis suscipiendum in orationibus, cum pugna sit aduersus potestates aereas, quæ nobis obsistunt. Vnde (vt dicitur 1. Tim. 2. in epist. ad Timoth.) oportet nos in hoc munere orandi longe esse ab ira, & cogitationes vanas ex cordibus expellere, neque summis labijs dinumerare psalmos; sed instantes esse in oratione, ad exemplum Christi, qui ante suam passionem ter Patrem orauit.

PARAPHRASIS. Cap. XVI.



OMMENDO autem vobis Phoebem sororem nostram, quę est ministra ecclesiæ Chenchrensis, vt illam excipiatis in Domino, vt decet sanctos, ac præstò illi sitis omni opera, vbi opus ei fuerit, vti & ipsa adfuit multis, & mihi ipsi. Salutate Priscam, & Aquilam, cooperarios meos in Christo Iesu (qui pro mea salute ceruices suas supposuerunt, quibus ob id, non ego solus habeo gratias, sed & omnes ecclesiæ Gētium) ac domesticam illorum ecclesiam, Salutate Epænetum dilectum meum, qui in Achaia primitias obtinet in Christi fide. Salutate Mariam, quæ nostri causa multum adlaborauit. Salutate Andronicum, & Iuniam affines meos, & concaptiuos meos; qui quidem sunt insignes inter Apostolos; & ante me Christo se dedidere. Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salutate Vrbanum cooperarium nostrum in Christo; & Stachym dilectum meum. Salutate Appellem probatum in Christo Iesu. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli familia. Salutate Herodionem affinem meum; salutate eos, qui sunt in Narcissi familia in Domino. Salutate Triphenam, & Triphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem dilectam, quæ multum laborauit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, ipsiusque matrem, & meam. Salutate Asincritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum ipsis sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem ipsius; & Olympiadem, & qui cum ipsis sunt omnes sanctos. Salutate vos inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes ecclesiæ Christi. Rogo autem vos fratres, vt obseruetis cum multa cautela eos, qui dissidia, & offendicula pariunt, aberrātes ab ea doctrina, quam didicistis. Huiusmodi enim Iesu Christo Domino nostro non seruiunt, sed ipsorum ventri, blandiloquentiaque, & assentatione seducunt corda innocentium. Etenim vestra ad fidem perfacilis obedientia, apud omnes est diuulgata. De quo gaudeo in vobis; volo autem vos sapientes esse in bono, simplices autem in malo. Deus autem pacis largitor, conteret Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus vobis. Salutant vos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater affines mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersæ ecclesiæ. Salutat vos Erastus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia Dñi nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Ei autem, qui potens est confirmare vos, iuxta euāgelium meum, & prędicationem Iesu Christi (nempe secundum illam reuelationem mysterij ęternis temporibus taciti) nūc autem manifestati post Aduentum Christi incarnati, ac per scripturas etiam Prophetarum indicati, secundum imperium ęterni Dei ad deducendas omnes gentes in obedientiam fidei) soli Deo sapienti, per Iesum Christum, cui honor, & gloria in secula seculorum. Amen.

Editio vulgata.



OMMENDO autem vobis Phœben, sororem nostram, quæ est in ministerio ecclesiæ, quæ est in Cenchreis: vt eam suscipiatis in Domino digne sanctis: & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi. Salutate Priscam, & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu (qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ ecclesiæ Gentium) & domesticam ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi: qui est primitiuus Asiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laborauit in nobis. Salutate Andronicum, & Iuliam cognatos, & cōcaptiuos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui, & ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. Salutate Vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen probum in Christo. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem carissimam, quæ multum laborauit in Domino. Salutate Rufum electū in Domino, & matrem eius, & meā. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt, fratres. Salutate

Philo-

Philologum, & Iuliam: Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones, & offendicula præter doctrinã, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Huiuscemodi enim Christo Domino nostro nō seruiunt, sed suo ventri: & per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino. Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersa ecclesia. Salutat vos Erastus Arcarius ciuitatis, & Quartus, frater. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Ei autem, qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti (quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor, & gloria in secula seculorum. Amen.

ADNOTATIONES.

Oecumen.



A SORORE *nostram*. In primitiua ecclesia, sicuti mares, fratres, inuicem appellabantur, sic fœminæ, sorores. Oecumenius inquit: Forte erat ex sanguine soror Apostoli. At Paulus infra, appellat matrem Rufi, etiam sibi matrem, dum inquit. *Salutate Rufum electum in Domino, & matrem eius, & meam.* Quidam autem suspicati sunt Phœbem hanc fuisse vxorem Pauli, cum qua tamen non concubuerit, postquam conuersus est ad fidem Christi. Nam vxoratum fuisse, referunt B. Ignatius, & Clemens Alexand. Verum in epist. ad Corinth. loquens de innuptis, & viduis, inquit. *Dico autem non nuptis, & viduis: bonum est illis, si sic permanserint, sicut & ego.* Ex quibus patet, dicendum esse, quòd, cum Paulus ijs verbis inter non nuptos se numeret, aut numquam vxorem habuit, aut, quòd tunc saltem viduus erat, dum hanc epistolam scriberet ad Romanos, quæ posterior fuit ab illis, quas scripsit Corinthijs, prout in Præfationibus generalibus constitutum est. *quæ est in ministerio.* Hinc colligit Origenes, fœminas deputatas fuisse in ministerium ecclesiæ, vt ministrarent sanctis, de quo est sermo in epist. ad Timot.

Ignatius. Clemens Alexand. 1. Corin. 7. Orig. lib. 10. c. 16. ad Romanos. 1. Timot. 5.

B *Primitiuus.* Græce ἀπαρχὴ, vt innuatur, quòd esset ex his, qui primus susceperat fidem Christi in Asiæ ecclesia. In epistola autem ad Hebræos hanc vocem, πρωτοτόκων interpres, *primitiuorum*, etiam vertit.

Hebr. 12.

C *Nobiles in Apostolis*; id est, insignes, & secundum Origenem, forte erant de numero 72. Discipulorum Domini.

Orig. li. 10. c. 16. ad Romanos.

D *Electum in Domino.* Theodoretus, iuxta illud, inquit. *Multi sunt vocati, pauci vero electi.*

Theodor. Math. 20.

E *In osculo sancto.* Ex hoc colligit Origenes, morem fuisse in ecclesijs, vt, post orationes, osculo inuicem se susciperent.

Orig. li. 10. cap. 16. ad Romanos.

F *Salutant vos omnes ecclesiæ Christi.* Vel illę, quibus Paulus præerat; vel quoniam (secundum Origenem) vnus spiritus erat in Paulo, & in omnibus ecclesijs. Aut salutare sumitur pro iungi per fidem, & spiritum; vt idem Origenes explicat.

Orig. ibid.

G *Vt obseruetis eos.* Admonet, vt caueant ab illis, qui falsam doctrinam seminabant, præcipue ex Iudæis, de quibus Oecumenius in scholio ante expositionẽ huius epistolæ narrat; qualiter Scribæ, & Sacerdotes, litteras exarauerant per vniuersas regiones, vt non admitteretur, sed impugnaretur doctrina fidei Christianæ.

Occum.

H *Præter doctrinam, quam vos didicistis.* In hoc Paulus (vt obseruat Theodoretus) laudat prædicationem Principis Apostolorum, qui Romanis prędicauerat; cui, si Paulus non iniungit salutationem, existimandum, quòd Petrus tunc temporis abesset ab vrbe.

Theodor.

I *Arcarius ciuitatis.* Ambrosius exponit, quòd esset dispensator, seu curator ciuitatis, maxime in prætijs moderandis.

Ambrosius.

K *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis: Amen.* Theodoretus inquit. *Hoc & epistola proœmium constituit, & finem imposuit.* Origenes autem docet, quòd quicquid habẽt homines a Deo, gratia est: nihil enim ex debito habent: Gratia ergò est, quicquid habet is, qui non fuit, & est; accipiens a Deo, qui semper fuit, & est, & erit in ęternum.

Theodor. Orig. li. 10. cap. 16. ad Rom.

L *Ei autem, qui potens est.* Refert Origenes, quòd Marcion, (a quo scripturæ Euangelicæ, atque Apostolicæ interpolatæ sunt) de hac epistola penitus abstulit hæc, quæ hic leguntur; & non solum hæc: sed ab eo, vbi scriptum est in fine cap. 14. *Omne quod non est ex fide, peccatum est;* vsque ad finem, cuncta dissecuit. Idem animaduertit, a nõnullis post illud: *omne autem, quod non est ex fide, peccatum est;* apponi hanc particulam: *ei autem qui potens est, &c.* Et hunc ordinem obseruarũt Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, & Theodoretus. In quibusdam autem alijs codicibus in fine epistolę apponitur: quem ordinem Origenes sequutus est. Quidam in sua editione noui Testamenti Græca asserit, ꝙ codices omnes manuscripti habent eam particulã in calce cap. 14. In Commentarijs vero, qui habentur in epist. Pauli, Ambrosij nomine (qui, si non Ambrosius extitit, fuit ęqualis Ambrosio, aut superior ętate, sicuti antiquior Chrysostomo, ex quo arguitur, quòd editio latina fuit antiquissima) in operibus excussis habetur coronis illa. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis*, non statim post salutationem; sed post totam illam periodum: *Ei autem, qui potens est*, subiungitur, vt eo fine epistola claudatur; quod ferme in omnibus epistolis Pauli est vsitatum.

Origen. in calce lib. 10. Chrysost. Theophyl. Occum.

Quod autem attinet ad Marcionem, is (vt legitur apud Eusebiũ lib. 4. de hist. Eccl.) in ea fuit hæresi, vt di-

Eusebius.

vt diceret, non Deum fabricatorem huius vniuersi, sed alium longe potentiorem patrem esse Iesu Christi; & quod Prophetæ discordes inter se fuerint. Hinc, cum cõtenta hoc in loco suæ opinioni aduersarentur, ea dissecuit ab epistola. Nũ vero magis accommodate iaceat illa particula in calce epistolæ, an in calce cap. 14. Græci omnes (excepto Origene) hunc in modum coniunxerunt ad præcedentia capit. 14. quòd Deus infirmos in fide, de quibus antea fuerat sermo, poterat confirmare. Sed illud obijci posse videtur, quòd Apostoli sermo ad omnes factus apparet, & non ad solos infirmos, cum dicat; *ei autem qui potens est confirmare vos &c.* Accedit, quòd paulo ante in hoc postremo capite hortatus erat Romanos, vt essent sapientes in bono, & simplices in malo, vt cauerent ab ijs, qui offendicula proponerent. Cui dicto congrue subiunctum videtur, quòd gloria sit danda Deo, qui poterat illos confirmare, vt sapientes essent. Verum aptius etiam videretur, si dicamus, quòd generalis est hæc coronis ad scopũ epistolæ; qui erat, vt cõfirmarẽtur Romani in Euangelio, prout in initio quoque epistolæ illis denunciauerat Apost. vtens hac eadem voce, dum inquit, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, sicut & hic dum ait, τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι id est, *ei autẽ qui potens est cõfirmare vos*. In qua nam autem re? aut quomodo? *secundum Euangelium meum*; ad normam scilicet Euangelij, quod Apostolus acceperat a Christo: *& secundum prædicationem Iesu Christi*, vel quæ facta sit a Christo, vel a Paulo de Iesu Christo: *secundum reuelationem mysterij*: hoc est explicatioum prius dicti. Quoniam Euangelium continet reuelationem mysterij de verbo incarnato: *æternis temporibus taciti*: dum maneret in consilio Dei, & non publicabatur. *Quod nunc patefactum est*; nimirum per prędicationem Apostolorum; *per scripturas prophetarum*. Græce διά τε γραφῶν προφητικῶν, quæ verti possunt, *& per scripturas prophetarum*; ad innuendum, quòd mysteriũ prædictum sit manifestatum per prędicationem Apostolorum; & similiter etiam cognitum, & indicatum per scripturas prophetarum, vt illud verbum φανερωθέντος, iungatur illis alijs διά τε γραφῶν προφητικῶν ita autem cognitum, vt prophetæ cõsentiant cum prædicatione Apostolorum: iuxta illud in Act. *huic omnes prophetæ testimonium perhibent, &c.* [Act. 15.] Et hæc ita dispensata fuerunt: iuxta imperium, & præceptum æterni Dei ad gentes omnes perducendas in obedientiam fidei. Neque vero dubitandum, quin Euangelij veritas multo magis cõfirmetur per testimonia adhibita prophetarum; vti & prophetiæ inuicẽ, magis etiam cõfirmatę sunt post consummationem, & publicationem Euangelij. Vnde Petrus dicebat. *Habemus firmiorem propheticum sermonem.* [2. Pet. 1.]

Illa vero verba. *Soli Deo sapienti*, non ita accipienda, quasi Deus factus sit sapiens, vt contigit nobis, vt notat Origenes. Sed quia ipse auctor, & genitor est sapientiæ; & ita solus sapiens. *ipsi sit honor, & gloria per Iesum Christum; cui* (vt qui est etiam Deus, & non solum homo) sit pariter honor, & gloria in secula seculorum amen. Alij censent hic eclipsim esse, vt supplendum sit, *gratias agamus.* Theophylactus autem putat, in oratione redundare illud, *cui*. [Theophyl.] Thomas autem, & cum eo Augustinus [Tho Aqui.] in lib. 2. contra Maxim. ita verborum ordinem construunt. [Aug. lib. 2. cõtra Max.] *Gloria, & honor sit ei, qui potens est &c.* per Iesum Christum, cui est hooor, & gloria. Ponderans autem Augustinus hæc verba, *soli sapienti Deo*, animaduertit, quòd etsi Apostolus dixisset, soli sapienti Patri, non propterea hinc separatus esset filius. Sicuti etiam in Apoc. dum dicitur de filio: [Apoc. 19.] *habens nomen scriptum, quod nemo scit nisi ipse*; non propterea dicitur, quod Pater nesciat hoc nomen, a quo est inseparabilis filius. Cũ autem dicat Apostolus. *Soli sapienti Deo*, sic Trinitas denotatur, vt sit solus Deus, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus sapiens, vt etiam dicitur solus potens. Idem animaduertit eodem loco, illud, *Per Iesum Christum*, non ita sumendum, vt ita intelligatur, quòd Deus sit sapiens per Iesum Christum; sed qoòd Deo sit gloria per Iesum Christum, qui gloriam claram, nempe notitiam Trinitatis mundo manifestauit.



EX VERBIS APOSTOLI,

CONTRA HAERETICOS,

De Iustificatione explanatio.

Origen.



VONIAM (vt ait Origenes in præfatione epistolæ ad Roman.) Hæc epistola difficilis est, eo quòd in ea multæ quęstiones moueātur, quibus inhęrentes hęretici, quidam eorum libertatem nostri arbitrij destruere conantur; alij vero (præsertim hæretici nostri temporis) hominis iustitiam soli fidei adscribentes, opera penitus excludunt, idq; ex Apostoli verbis astruere profitētur. Idcirco, quod attinet ad hoc caput iustificationis, quo maiori breuitate licuerit, ea examinanda suscepimus, quæ, vti præcipua argumenta, ab aduersarijs adducuntur; vt his (Dei spiritu nos adiuuante) sublatis, atque deletis, si qui scrupuli in animis pusillorum suborriri possint, funditus tollantur, quod potissimum nobis est curæ. Illud autem ante omnia præmittendum duximus, tanquam totius huius disputationis maximum, atque præcipuum fundamētum, quod ex Apostoli mēte emanasse nemo potest inficiari, nisi quis, quę manifeste expressa sunt in hac epistola, non esse Apostoli, neque ab eo prodijsse summa cum temeritate audeat affirmare. Idipsum est; Paulum, in hac epistola, Romanis, quos in Dei gratia iam receptos, & per baptismum regeneratos supponit, disertissima, & copiosissima oratione, ea omnia opera iniūgere; quibus, & Deum cum omni pietate colaut, & vitam agant cum honestate, & sanctitate coniunctā: nec nō ab omni iniuria, & offendiculo abstinentes, proximum (quamuis inimicum) cum pura charitate amplexentur, & omni officiorū genere prosequantur. Etenim (post expletum Tractatum de Iustificatione, quem vndecimo epistolæ capite conclusit) mox exordiens Apostolus cap. 12.

Rom. 12. ita habet: *Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrū. Et nolite cōformari huic seculo; sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit volūtas Dei, bona, beneplacens, & perfecta.* Quibus deinceps, ad planiorem præceptorū explicationem, quæ Romanis obseruanda proponit, hanc longam subtexit orationē, inquiens. *Dico enim per gratiam, quę data est mihi, omnibus, qui sunt inter vos, nō sapere plus, quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatē, & vnicuique; sicut Deus diuisit mensuram fidei. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autē membra nō eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes, secundum gratiam, quæ data est nobis differentes, siue prophetiam, secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando; siue, qui docet, in doctrina; qui exhortatur in exhortando; qui tribuit in simplicitate; qui præest, in solicitudine; qui miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione, odientes malum, adhærentes bono. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes: honore inuicem præuenientes: solicitudine non pigri: spiritu feruentes, Domino seruientes: spe gaudentes: in tribulatione patientes: orationi instantes: necessitatibus sanctorum communicantes: hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos; benedicite, & nolite maledicere; gaudete cum gaudentibus; flete cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes. Non alta sapientes; sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nulli malum pro malo reddentes. Prouidentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam corā omnibus hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: non vosmetipsos defendentes carissimi; sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.*

QVibus quidem sermonibus, & alijs subsequētibus, quis luce meridiana clarius non videt, Paulum, sanctificatis, & regeneratis per baptismum, ea omnia opera iniungere, quæ ad sobrie, & iuste, & pie viuendum, non solum vtilia, verum etiam sunt pernecessaria? Quandoquidem, si recte cogitemus, nemo est, qui (dum vitam agit in hoc mortali corpore) euadere, aut effugere possit, quin, aut carnis faciat desideria, aut non faciat; Deum, qua decet, pietate colat; aut non colat; opera misericordiæ tā spiritualia, quàm corporalia erga proximū præstet, aut nō præstet. Et in his quicūq; defecerit (vti peccabit, non obseruans, quæ sibi iniuncta sunt opera ex Dei mādato, & ideo ex Dei gratia illico cadet) ita quoq; qui hæc perfecerit (sicuti iustus iam effectus per baptismum, magis etiam ex perfunctis his operibus iustificabitur) ita pariter, ex ijs ipsis magis merendi apud Deum, maximam sibi acquiret facultatem.

Et hæc quidem consona sunt ijs, quæ a Domino ascensuro in Cœlis, apud Matth. commissa sunt di- Matt. 28.
scipulis suis, dū dixit: *Euntes ergo, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quęcunque mādaui vobis.* Quæ explicans Hieronymus, ait. *Iussit* Hieron.
Apostolis, vt primum docerent omnes gentes; deinde de fidei intingerēt sacramento; & post fidem, ac baptisma, quæ esset obseruanda, præciperent. Ac ne putemus leuia esse, quæ iussa sunt, & pauca; addidit, omnia quæcunque mandaui vobis, vt quicunque crediderint, qui in Trinitate fuerint baptizati, omnia faciant, quæ præcepta sunt. Quòd si obstrepent hoc loco aduersarij, cōtenden-

tendentes, quod opera iniuncta Christiano; licet, si ab ipso omittatur, eum arceant a regno cœlorum, non tamen sint huiusmodi, vt per eam quispiam mereri possit uitam æternam, propterea quòd quæcunque vel optima opera ab homine prouenire possunt, sint finita, & temporalia, atque ideò nō digna, pro quibus ei tribuatur æterna beatitudo; quæ manet electos Dei. Ad id facile est occurrere ex Apostoli sententia; si dixerimus (vt ipse ait in hac epistola) verū esse, quòd *non sunt cōdignæ passiones huius temporis*
Roman.8. *ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Quod est dicere, quod non sunt æquiparandæ cum futura gloria afflictiones, & damna, quæ sancti patiantur in hac vita, etiam mortem pro Christi nomine obeundo; cum hæc sint momētaneæ, vt quæ citissimo tempore præteruolent, & finita acerbitate concludantur. Gloria autem electis, & sanctis Dei parata, in sempiternum est duratura, inexhaustam, inconsummabilem, & infinitam cōtinens beatitudinem. Verū Deus benignus, & misericors, qui voluit ex immensa sua gratuita gratia acceptam habere fidem in se credentium; vt propterea omnes in ipsum (vt decet) credentes, & de peccatis pœnitentes, baptismateque insigniti, ex impijs iusti efficiantur, atque salutem cōsequantur; ita quoque voluit multo magis, vt sibi placerent, qui iustificati per fidem, opera iustitiæ, quæ obseruari debere & docuit, & mandauit, ad eandem fidē adijcerent, adeo quòd, cæteris paribus, ad eūdem gradum fidei accedentibus etiā operibus charitatis, meritorum quoque apud Deū accessionem fieri dicendum est. Quæ deinde meritis, ad maiorem etiam gloriationem fidelis, & iusti hominis crescunt, si opera ad perfectiora ferantur, vt ita merces supererogationis acquiratur. De qua
1.Corin 9. Beatus Paulus scribens Corint. meminit, dum dixit; mercedem sibi propriam inde prouēturam, si prædicans euangelium, sine sumptu pōnat euangelium, vt nō exigat ab hominibus debitam sibi mercedem ex opere prædicationis, cuius exigendæ potestatem
Matth. 10. haberet, cum mercenarius, vt dixit Dominus, sit dignus mercede sua. Cui quidē non attendens Apostolus, vt maiori tum liberalitate, tum animarum prouentu Dei inseruiret, propterea dignus fiebat, vt hinc ad maiorem quoq; gloriam apud Deum proueheretur, quod omniū illorum est proprium, qui vitam perfectam sequuntur. Datur siquidem facultas homini (ex Dei benignitate) vt ad æternam vitam per gratiam Dei peruenire possit; si Dei mandata obseruet; quemadmodum dixit Dominus in Euan-
Matth.19. gelio; *Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.* Datur etiam eidem facultas, vberiorem quoque sibi gloriam comparandi, si ea exequatur, quæ concernunt vitæ perfectionem; sicut in eodem loco dixit eadē
Matth.19. veritas; *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo.* Quæ omnia tamen, non absque speciali gratia Dei assistente, perficiuntur.

Verum aduersarij ex nonnullis huius epistolæ locis tela arripiētes, hæresim de iustificatione, quòd ex sola fide homini adscribatur a Deo, operibus penitus exclusis, astruere sibi persuadent, ex ijs præcipue Apostoli dictis. Nam ex 3. cap. hæc omnia proferunt: In primis hoc. *Quia ex operibus legis non iu-* Roman.3.
stificabitur omnis caro coram illo. Item illud. *Nunc autem, sine lege, iustitia Dei manifestata est.* Et hoc aliud: *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Item, & hoc. *Quoniam vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.* Deinde, & ex primo cap. adducunt Abacuc Prophetæ auctoritatem, quam refert
Apostolus. *Iustus autem ex fide viuit.* Præterea ex Roman.1.
quarto cap. hoc aliud interserūt. *Credidit Deo Abra-* Roman.4.
ham, & reputatum est illi ad iustitiam. Ac denique ex
cap. 5. hoc aliud dictum Apostoli afferunt. *Iustifica-* Roman.5.
ti ergo ex fide &c. Ex quibus omnibus erroneum, & falsum dogma de iustificatione, quam ab operibus penitus secludunt, astruere contendunt.

Quare, ut ordine quodam congruo seruato, his omnibus obiectionibus respōdeamus, eas in primis diluemus, quæ desumuntur ex illis Apostoli verbis, quibus asserit, hominem ex operibus legis nō iustificari. Qua quidem assertione haud dubitandum est, quin Paulus illud potissimum intenderit, vt Iudæorum uanam illam, atq; erroneam existimationē prosterneret, penitusq; demoliretur, qua, proprijs ex viribus, se iustificari posse sibi assumebāt, spē omnē, seorsum a fide, in illis tantum externis, atq; cæremonialibus operibus collocantes; quæ ad hostias, & ad animalium sacrificia pertinebāt, ad circumcisionem, ipsam carnis præputij mutilationem, ad dierum, & mensium obseruationem, ad ablutionem carnis, aut ad ciborum communium abstinētiam. Quæ omnia Deus per legem Moysi illis mandauerat, ne in idololatriam procumberent, &, vt ijs obseruationibus ad Deum animum erigerēt, eiusq; cultui, atque religioni interno spiritu deseruirent; non autem, quod ex huiusmodi operibus, tanquam ex eorum propria uirtute, salus esset expectanda. Vnde de immolatorum animaliū sacrificijs tractans Apostolus in epist.
ad Hebræos, inquit. *Impossibile est enim sanguine* Hebr.10.
taurorum, & hircorum auferri peccata. Et de circū-
cisione agens in epist. ad Rom. ita habet. *Non enim* Roman.2.
qui in manifesto, Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne, est circuncisio; sed qui in abscondito; Iudæus est; & circumcisio cordis in spiritu, non littera, cuius laus, non ex hominibus, sed ex Deo est. Et rursus in hac eadem epist. edisserens, & perpendens, quidnā Abraham secundum carnem inuenisset, innuens circun-
cisionem ab ipso susceptam; inquit. *Si enim Abrahā* Roman.4.
ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam; sed non apud Deum. Et paulo post subiungens, quod ipsi Abrahæ adscripta fuerit fides a Deo ad iustitiā, non in circuncisione, sed cum præputio adhuc essent, ita quærit, & percontatur. *Quomodo ergo reputata est*
nempe Abrahæ fides ad iustitiam: *in circuncisione?* Roman.4.
an in præputio? Et respondet. *Non in circuncisione, sed in præputio;* hinc manifeste demonstrans, ex circuncisione, seorsum a fide, hominem nequaquam iustificari. Idē in epist. ad Hebræos agens de ijs, quæ ad ablutiones, & iustificationes carnis attinent, & ad hostias, & munera, & ad ciborum, & potuum vsum,
ita habet. *Quæ parabola est temporis instantis, iuxta* Hebr.9.
quam munera, & hostiæ offeruntur, quæ non possunt, iuxta conscientiam, perfectum facere seruientem: so-

tummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iustitijs carnis vsque ad tempus correctionis impositis. Idem in Act. Apost. hæc omnia significauit, docens, ex operibus legis hominem non iustificari, sed per fidem Iesu Christi, dum ait; *Notum igitur sit vobis viri fratres, quia per hunc nobis remissio peccatorum annunciatur ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysi iustificari.* Quę omnia proculdubio huc reodunt, ut confirmet Apostolus hanc sententiam, quòd ex operibus legis, seorsum a fide nõ potest homo a peccatis expiari, & iustificari coram Deo. Et iure id quidem. Quãdoquidem (vt habetur in epist. ad Hebr.) *Sine fide impossibile est placere Deo.* Atqui lex fidem non confert, neque vitæ spiritum subministrat; vnde in epist. ad Galat. *Lex autem non est ex fide.* Sed ipsa quidem, tanquam pædagogus existẽs, ut ibidem dicitur, hominem ad fidem inducit; dum ei indicat, ad Dei auxilium, & ad mediatorem Christũ in lege promissum, fide, & spe confugiendũ esse. In qua sententia mirifice etiã consentiunt, quę habentur in eadẽ epist. ad Galat. Vbi Paulus refert, in faciem Petro se restitisse, quoniam a Gentibus, quibus cum prius connescebatur, nil cauens cibos communes, se substraxisset, cũ nuncij a Iacobo ex Ierosolymis ad eum accessissent; ita enim habet, *Si tu, cum Iudæus sis, gentiliter viuis, & non Iudaice, quomodo Gentes cogis iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores; scientes autem, quod nõ iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & nõ ex operibus legis, propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Ex quibus omnibus clare colligitur, Apostolum hoc moliri, ut erroneã, & falsam tollat opinionem Iudæorum (quę ipsam sapit Pelagianam hæresim) & sciatur, nequaquam hominem, seorsum a fide, qua ad Deum fit accessus, iustificari posse ex operibus illis cęremonialibus, quę precepta erant in lege Moysi. Et huc tendunt, quæ habentur in tertio cap. huius epist. veluti illud. *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est;* ipsa nẽpe fides Christi, per quam iustitia, & salus homini in Christum credenti comparatur. Item illud. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Et hæc quidẽ ita sunt pspicua, ut nõ alia egeant discussione.

Iam vero occurrendum est & alijs difficultatibus, quę maioris uidentur esse ponderis, ob ea loca, in quibus Apostolus, nõ amplius ad opera legis respiciens, videtur absolute asserere, ex sola fide, seorsum ab operibus, hominẽ iustificari. Veluti cũ dixit in 1. cap. Abacuc sententiam referens, ꝙ *iustus ex fide viuit.* Et in 3. cap. *Quoniam vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.* Et in 4. cap. *Credidit Deo Abraham, & reputatum est illi ad iustitiã.* Et in 5. cap. *Iustificati ergo ex fide, &c.* Quæ omnia videntur importare, quòd iustificatio ex sola fide homini contingat.

Quare, vt ad hęc omnia obiecta satisfaciamus, illud in primis, tanquam commune ad omnia dissoluẽda, animaduertimus, qđ est verissimum, sine fide impossibile esse placere Deo. Quod quidẽ est, Deo mente adhærere, & in Deum propẽsa voluntate ferri, & eius prouidentię nos submittere, & ab ipso, cõfiteri cuncta bona nobis dari, & speranda, & expectanda esse. Vnde iure dictum est a Propheta, & ab Apostolo, ꝙ *iustus ex fide viuit;* sed qua fide? hẽpe ea; quę, vt dicitur in epist. ad Gal. per dilectionẽ operatur. Etenim (vt habet Origenes.) *Fides initium iustificationis, & tanquam radix (hymbre suscepto) hæret in animæ solo, vt, cum ex lege Dei excoli cœperit, surgant in ea rami, qui fructum operum ferant, vt non ex operibus radix iustitiæ; sed, ex radice iustitiæ, fructus operum crescat.* Vnde & Chrysostomus in sermone de fide, & lege naturæ, multa habet de fidei cõmendatione, cui primas tribuit, vt, sine ipsa, opera nulla viuificare hominem valeãt apud Deum; sed hęc inter alia. *Nihil enim,* inquit, *extra fidem homines; & vt (quadam verbi similitudine vtar) fratres, similes mihi videntur, qui operibus bonis florent, & Deum pietatis ignorant, reliquijs mortuorum, pulchre quidem indutis, sensum autem pulchrorum non habentibus. Quæ enim vtilitas animæ mortuæ? Deo quidem mortuæ, fide, & ratione, bonis autem operibus vestitæ? opera in spe sũt retributionis, & coronarũ. Quòd si agonothètem ignoras, pro quo certas? Non oportet quidem nudã ab operibus esse fidem, vt ne vituperetur. Veruntamen sublimior est fides, quàm opera. Sicut enim hominibus, qui hominis nomen merent, opus est primum, vt præcedat vita, & sic enutriantur, conseruat enim vitam nostram alimentum: ita necessarium, vt præcedat vitam nostram spes in Christum, quæ postea pascenda bonis operibus. Conceditur viuere quempiam, qui non nutritur; nõ conceditur autem nutriri aliquem non viuentem. Ieiunauit Moyses diebus quadraginta: sed quia habuit in se animã viuentem, nihil detrimenti ex terrenorum penuria accidit ei; ita & opus quidem habet anima, vt operibus alatur: ante opera tamen fides primum inducenda est. Eũ qui operatur opera iustitiæ, sine fide nõ possum probare viuum fuisse; fidelem autem sine operibus possum monstrare, & vixisse, & regnum cælorum assecutũ. Nullus sine fide vitam habuit.* Et infra hæc habet Chrysost. *Latro enim credidit duntaxat, & iustificatus est a misericordiosissimo Deo. Atqui hic ne mihi dixeris defuisse ei tẽpus, quo iuste viueret, & honesta faceret opera. Neque enim de hoc contenderim ego: sed illud verum asseuerauerim, quòd sola fides per se saluũ fecerit. Hoc autem nunc quæritur, & agitur, quod & fides per se ipsam saluum fecerit, opera autem per se nullos vnquam operarios iustificarunt.* Hæc & alia habet Chrysost. in prędicto sermone de fide, & lege naturę, quibus cõfirmatur, & explicatur dictũ Apostoli Pauli, & Abacuc Prophetę, ꝙ iustus ex fide viuit, & ꝙ fides est primum, & præcipuum in acquisitione iustitiæ; non ita tamen, ut sine operibus sit relinquenda fides. Vnde paulo inferius idem Chrysost. loco citato, ad prędicta, hæc subiunxit. *Oportet igitur, & ante opera lucere fidem, & fidei pedissequa esse opera; vt ne quis fidem propter sterilitatẽ, & neque opera, propter incredulitatem vituperet.* Quod de regeneratis per baptismum (aut aliter ante baptismi institutionem iustificatis) proprie est intelligẽdũ; quemadmodum, & ex Apostoli sententia antea constitutum est. Vnde ex verbis ipsiusmet Chrysostomi aperte colligitur, eius sermonem in hoc loco esse de operibus illis, quę ex

Dei

Act. 13. Hebr. 11. Galat. 3. Galat. 2. Roman. 3. Roman. 1. Roman. 3. Roman. 4. Hebr. 11. Galat. 5. Orig. lib. 10. c. 16. ad Romanos. Chrysost. Chrysost.

Dei mãdato exequi tenetur, quicunque in Dei gratiam fit receptus. Nempe, *vt iuste viuat.* (Vt verba Chrysostomi repetamus) *& honesta faciat opera,* Deũ, qua decet pietate, atq; religione colẽdo, & erga proximũ omnia charitatis officia impẽdẽdo, e quibus (ait Chrysostomus) latronẽ animo non abfuisse; sed solũ opere, quoniã, morte pręuẽtus, in operibus misericordię versari, & se exercere non potuerit. In quam sententiam hęc quoq; scripta reliquit Aug. in
August. lib. Quæst. 83. q.76. lib. Quęst. 83. q. 76. in quiens. *Quòd si quis cum crediderit, mox ex hac vita decesserit, iustificatio fidei manet cum illo, nec præcedentibus bonis operibus; quia non merito ad illum, sed gratia peruenerit; nec consequentibus, quoniam in hac vita esse non sinitur.* At nõ tollitur in eiusmodi, quin actus bonę ad Deum cõuersionis pręcesserit, & peccatorum detestatio, & Dei gratiæ pręuenientis vltronea susceptio, ex quibus impij iustificatio perficitur. Quæ quidẽ in latrone, qui crucifixus est cum Domino, eminenter enituisse palam
Luc. 14. fecit Luca Euãgelista: recitans, quòd, cũ alius nequã latro Christum blasphemaret, bonus increpabat eũ, dicens; *neque tu times Deum, qui in eadem dãnatione es. Et nos quidem iuste, nam digna factis recipimus, hic vero nihil mali gessit.* Ita enim & bonam cõfessus est cõfessionẽ suorum peccatorũ, & Christum innocentissimum prędicauit. Ac deinde Christi humiliter se commendãs, dũ dixit: *Memento mei Domine, cum veneris in regnum tuum:* Deum omnium gratiarum datorem, atq; remuneratorẽ fassus est. Vnde mortis suæ sacrificiũ pie hunc in modũ offerens agno crucifixo, ex Dei immensa benignitate, in illa pręsertim Agni immaculati immolatione, meruit a Christo audire tanquã iustificatus. *Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso.* Sed quòd fides viua in Deũ, dũ hanc vitã agimus, subsistere nequeat sine illis operi-
Chrysost. in Matth. Hom. 19. bus, quę Christus obseruanda mandauit, idẽ Chrysost. disertissimis verbis testat in expositione Euãg. in Matth. dum ita habet: *Incredulitatis sermo, & ad confessionem respicit, & ad actũ. qui ergo sic confitetur Christum, sicut ipse docuit, ille credit Christo; qui autem non sic confitetur, quomodo docuit ille, non credit. Et si conuersatur quomodo mandauit, ille credit Christo. Et qui non sic conuersatur quomodo ille mandauit, nẽ credit Christo. Credere enim Christo, obedire est Christo. Qui autẽ, aut non confitetur, aut non conuersatur secundum verbum eius, ille nec obaudit Christo, nec credit, propterea tam ille, quàm iste non intrabunt in regnum*
August. in tracta. 29 Euangel. in Ioann. *cælorum.* Hinc & Aug. in tract. 29. Euangelij Ioannis, distinguens inter credere in Deum, & credere Deo, supponit, q qui credit in Deum, etiam credit Deo: non autem e contra; qui credit Deo, credit in eum. Et ideo statuit, *credere in Deum, esse, credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari.* Vnde colligitur, q, sicuti iustus ex fide uiuit, & qui sine fide est, vitã habere non potest, sed mortuus est; ita quoq; dicendum est, quòd fides seiuncta ab operibus, erit mortua, quoniã non erit fides in Deum eo modo, vti dictum est.

Sed quę reliqua sunt loca ex Apostoli verbis magis nos vrgere uidentur, quoniam sint eiusmodi, vt iustificationem nostram soli fidei adscribant, nulla penitus inclusa operũ mentione, aut suppositione.
Vt, cũ dictum est. *Vnus est Deus, qui iustificat circumcisionẽ ex fide, & præputium per fidem.* Item, *credidit* Rom. 3. Roman. 4.
Deo Abraham, & reputatum est illi ad iustitiam. Itẽ,
iustificati ergo ex fide, &c. Ad hęc igitur quid respõdebimus? Roman. 5.
Numquid ab hac difficultate euadendi ulla est uia? vtiq; adest, & illa facillima. Siquidem, citra omnẽ cõtrouersiã, in omnibus adductis locis, & si qua alia sint huiusmodi, vbiq; est sermo Apostoli de initio iustificationis; dum homo, ex impio, conuertitur ad pietatẽ. De quo quidem, dum in impij statu degit, quis vmquã existimare poterit, ulla iustitiæ opera ab eo prouenire posse? quæ, si pręcederent, sequeretur, q antequam iustificaretur, iustũ eum reddidissent, quod minime dici potest. Omnes Ephes. 2.
enim natura sumus iræ filij, tã circuncisi, quàm pręputiati, vt nulla sit distinctio. Vnde in 3. cap. huius epist. dicit Apostolus. *Omnes enim peccauerunt, &* Roman. 3.
egent gloria Dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, &c. Et in hanc eandem sententiam conueniunt, quę habet in epist. ad Tit. dum inquit. *Cum autem benignitas, &* Tit. 3.
humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrũ regenerationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Verũtamen impius ad iustificationem non peruenit, nisi media fide, quam ex corde suscipiat erga Deũ. Qua quidem fide, Deum uniuersorum Dominum, & Creatorem fatetur; eiusq; se egere auxilio, atq; misericordia. Vnde, si pensentur actus illi, qui aguntur in corde hominis, dum ex impio cõuertitur ad pietatem; vt pote, quòd ex gratia Dei vocatus ad resipiscendum, vocationem vltronee suscipiat, delictorũ suorum dolore afficiatur, propitiatorẽ sibi Deum, per Iesum Christum mediatorem precetur, & quem antea transgressionibus læserat, animum iam ad ipsum amandum, & excolendum cõuertat: & ob eius amorem in posterũ sibi statuens ab operibus prauis abstinendum, & bonis iuxta Dei mandata incumbendum, deuote deinde baptismi sacramento insignietur (vnde in nouum hominem, veteri exuto, regeneratur, & sanctus, & iustus coram Deo efficitur) vtique dicendum erit, in his actionibus, quę fidem habent pro fundamẽto, sacrificium Deo gratissimũ offerri, ac quodammodo opus pręstari ab homine, qui ita ad Deũ conuertitur, in Iesum Christũ fidei suę spem omnem collocãdo. Cum præsertim (vt ait
Chrysost. in homil. 8. huius epist.) *Non est quid modicum, atque tenue, q homo per fidem magnifica de* Chrysost. Hom. 8.
Deo cogitet, sentiat, & credat. Qua quidem fide & Abraham iustificatus est; cum ante fidem, & sine fide nullum bonum opus esse possit, quoniã sine recti finis directione erit; vt ait Aug. in expositione ps. 31. August. in Psal. 31.
Siquidem, ut ibidem ait. *Bonum opus intentio facit, intentionem fides dirigit.*

Quamobrem concludendum est, neq; hominem sine fide iustificari posse, vt resurgat a peccatis, neq; postquã conuersus, & iustificatus fuerit, vitam iusti agere posse, nisi fidei adiuncta opera, quæ Christus mandauit, obseruet. Quę omnia numquam ex solis

proprijs viribns, sed ex gratuita Dei gratia (quæ semper presto est inuocātibus eum,) vir fidelis efficit, & præstat.

Sanctorum Pauli, & Iacobi de iustificatione consensio.

Roman. 4. HIS autem ita cōstitutis, facile est tollere discrimen, quod videtur esse inter dicta B. Pauli, & B. Iacobi, dū Paulus dixit, Abrahā ex fide, quia credidit Deo, iustificatum esse. Iacobus autem eumdē ex operibus iustificatum asserit, ita inquiens in sua
Iac. 2. epistola Canonica. *Abraham pater noster, non ne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Vides, quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est?* Et enim B. Iacobus supponit, quòd Abraham, cuius fides a Deo iam accepta erat ad iustitiam, operibus eandem fidem consummauerit, offerens filium suū Isaac super altare. At B. Paulus, dum ait, Abraham ex fide iustificatum esse, de ipso loquitur secūdum initium iustificationis, quam, fidēs in Deum, assecutus est; tum q exierit de terra sua, & de cognatione patris sui, & venerit in terram, quam ei demonstrauerat Deus; tum quòd, separato ab ipso Lot, crediderit (quod promiserat ei Deus) daturum se ei omnem terram, quam oculis poterat conspicere; tum, vel maxime cum credidit Deo, q ex ipso, & vxore eius Sara veteri, & sterili, proditurū esset semen ad numerum stellarum. Nō autem loquitur Paulus de strenuo, & illustri illo facinore, quum Abraham aggressus est immolare super altare filium suum Isaac Deo; ita fidem opere consummans, atque ei cooperans. Siquidem (vti constitutum est antea) vult Paulus, quòd omnes, qui in gratia Dei fide sint recepti, operibus eam complere debeant. Alioquin, fidem in illis mortuam sine operibus futurā, vt & Iacobus in sua asserit epistola. Accedit q Paulus & illud voluit innuere (contra Iudæorum sententiā) q seorsum a fide nequit homo iustificari; qui, deinde iustus effectus ex fide (eō modo vti dictum est) magis etiam iustificabitur opera præstans, quæ sint assecla, & pedissequa fidei.

Fidem sine charitate haberi posse, licet sit mortua.

ILLVD etiā hoc loco perpēdendū est, quod hæretici asserunt; nempe, fidē tunc amitti ab homine, cum ob peccatū exciderit a gratia Dei, nequaquam admittētes, q fides possit a charitate seiungi. Nam si ita intelligunt, vt intelligere videntur, q quæ de Deo, & de alijs rebus sunt credenda, iuxta omnes articulos fidei, homo credere non possit, absque q Deum diligat, conuersus existens ad peccatum, vtique hæreticum est dogma, quod re ipsa manifeste impugnatur. Quandoquidē multi peccatores non solum fidem retinent articulorum, verum etiam interdum, inter peccandum, offensam quam norunt se facere Deo, quodam modo ęgre ferunt; quāquam illecti a concupiscentia, a concepto peccato non de-
Origen. sistant. Vnde Origenes in expositione 2. cap. huius epistolæ ad Rom. inquit. *Duram esse sententiam, dicere, quòd, qui peccat, ex hoc arguatur, quòd non credat. Nam quis, inquit, in terris inuenitur, qui vitam suam ita libret, vt in nullo offendat? cum dicat B. Ioan-* 1. Ioan. 1.
nes: si quis dixerit, peccatū non habere, mēdax est &c. Et, cū Apostolus scribēs Timotheo, eum hortetur, 1. Timot. 1.
vt habeat fidem, & bonam conscientiam; nempe, vt non solum dogmata teneat sincera, verum etiam simul præditus sit bona conscientia, & vitæ sit inculpatæ; subiungens, q qui repellunt bonam habere conscientiam, circa fidem naufragium facillime patiuntur; hinc clare colligitur ex Apostoli dictis, fidem haberi posse absque bona conscientia, & ita sine charitate fidem esse posse. At si ita diceretur, quòd fides sine charitate subsistere nequeat, hac facta suppositione; quòd, credere in Deum, sit Deo adhærere, iuxta illud. *Mihi autem adhærere Deo bonum est, & ponere in Domino Deo spem meam*: ac iuxta assensum credendorum nil velle aduersus Dei voluntatem, hoc vtique consonum esset veritati fidei Catholicæ. Et hunc in modum descriptam fidem certe nō haberet, quicunque se gereret aduersus voluntatem, atque præcepta Dei; prædictaque fides, a Sancta Catholica ecclesia, viua fides nuncupatur. Quemadmodum, ex sententia Beati Iacobi, illa fides dicitur mortua, quæ seiuncta est ab operibus charitatis. Quam fidem charitati coniunctam, si quis post susceptum baptisma non præstet, non obseruans Dei mandata, non propterea tollitur, quia, dummodo fidem credendorum dogmatum firmam retineat, non solum Christianus nomine sit censendus, verum etiam ex societate eius ecclesiæ; quæ (vt militans est) regno cœlorum assimilatur. In quo, ad similitudinem illarum decem Virginū, quarum quinque erāt fatuę, quinque vero prudentes, tum boni, tum mali Christiani eiusdem fidei sectatores comprehenduntur, suo deinde tempore inuicem segregandi. A quo regno, & a qua societate Ecclesiæ, exclusi omnino intelliguntur (vt iam iudicati) quicunque vel Christi fidem suscipere noluerunt; prout infideles, qui Euangelio credere recusant; aut susceptam turpiter reijciunt, vt, qui Apostatæ facti sint, vel hæretici deuenerint. Qui quidem hæretici (sicuti doctissime exposuit Sāctus Augustinus in Euangelio Matth. in parabolam. *Si-* August. in
mile est regnum cælorum homini, qui seminauit bo- Euāg Matt.
num semen, &c. a malis catholicis sic distinguuntur, quòd hæretici falsa credunt, illi autem vera credentes non viuunt ita, vt credunt: ac propterea hæreticos pro zizania intelligi debere in illa parabola asserit Augustinus, vt qui societatem solius nominis Christiani habeant cum Catholicis, cum quibus in hoc seculo sunt permisti; in fidei autem, & dogmatum fundamento, a tritico, & a vera fidei doctrina sunt seiuncti. Quemadmodum, ex sententia eiusdem Doctoris, pro palea, mali Catholici intelliguntur; vt qui cum bonis in eodem fidei fundamento conueniant; prout etiam palea idem habet fundamentum cum tritico, radicemque communem, sed sine bono fructu viuunt.

ARGVMENTVM
IN PRIOREM EPISTOLAM
Sancti Pauli ad Corinthios.

*BINAS scripsit Apostolus Paulus epistolas ad Corinthios: in quibus ille potissi-
mum fuit ei scopus, vt Corinthios in fide (quam ex eius prædicatione susce-
perant) quodam modo nutantes, confirmaret: simulque ad eam morum, & vi-
tæ disciplinam retinendam, augendamque cohortaretur, quæ decet Christi fideles,
cum ab ea aliquantulum declinassent. Vtriusque autem epistolæ conscribendæ
hæc fuit occasio. Nam, post discessum Apostoli e Corintho, & publicatum ibi
ab ipso Euangelium, nonnulli falsi fratres subintroierant, primas sibi vendi-
cantes in Ecclesia Corinthiorum; maxime ex illis, qui philosophiam, & ina-
nem eloquentiam profitentes, lenocinio verborum, & vanis ex falsa huius se-
culi sapientia petitis rationibus, Christi fidem apud quorumdam animos adultera-
bant: illos paulatim abducentes a Pauli beneuolentia; quo facilius, quod moliebantur, perficerent. Siqui-
dem tumentes hi pseudo Apostoli, auctoritati S. Pauli detrahere omnibus technis non desistebant: diffamantes,
quòd homo abiectus esset, neque pro Apostolo censendus: vt qui de eorum collegio non fuisset, qui a Christo
delecti fuerant ad munus Apostolatus. Quorum quidem vocibus, vt assentiretur, non nihil illud proficiebat,
quòd Paulus, non diuitijs, aut humanis fauoribus innixus (quin in infirmitate, & in timore atque tremore de-
gens apud Corinthios, vt testatur in priori ad eos epistola) Christum Crucifixum illis prædicauerat; non in sa-* 1.Cor.2.
*pientia, sed in simplicitate sermonis. Contra vero illi alij, acerrimi eius æmulatores, fimbrias magnificantes,
atque se se iactantes, quædam in suis sermonibus inserebant secundum humanam huius seculi sapientiam;
quam multi suspicerent, atque admirarentur. Vnde etiam dissectiones inter Corinthios obortæ erant: dum eorum
aliqui, huic ministro, alij altero, quem quisque præstantioris ingenij senseret, adhæsissent. Hinc factum est, vt
in vtraque epistola diuinissimi Apostoli ille præcipuus fuerit conatus, vt munus Apostolicæ dignitatis sibi
commendatæ roboraret, suæque prædicationis auctoritatem tueretur, atque technas, dolosque pseudo Aposto-
lorum detegeret, & demoliretur: vt hinc, cauti facti Corinthij, ab eorum decipulis illæsos se conseruarent. Quos
etiam perterefacit, vt eos sibi magis obsequentes reddat. Idque præstat, dum eis potentiam a Deo sibi col-
latam ad vlciscendam omnem inobedientiam comminatur, eam, sæpius in vtraque epistola inculcans. Nam in
priori quidem epistola, ita habet:* Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam: Veniam 1.Cor.4.
autem ad vos cito, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt; sed vir-
tutem: non enim in sermone est regnum Dei; sed in virtute. Quid vultis, in virga veniam ad vos? an
in charitate, & spiritu mansuetudinis? *Et Paulo infra.* Ego quidem absens corpore, præsens autem 1.Cor.5.
spiritu, iam iudicaui (vt præsens) illum, qui sic operatus est, in nomine D.N. Iesu Christi, congregatis vo-
bis & meo spiritu cum virtute D.N. Iesu Christi, tradere huiusmodi hominem Satanæ in interitum car-
nis, vt spiritus saluus sit. *Et alibi in posteriori epist. sic ait.* Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, 2.Cor.10.
sed potentia Deo, ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollen-
tem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi;
& in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. *Et rursus.*
Prædixi enim, & prædico, vt præsens vobis, & nunc absens ijs, qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, 2.Cor.13.
quoniam si venero, iterum non parcam. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Christus?
Et paulo post ibidem. Ideo enim hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundum potestatem,
quam Dominus dedit mihi in ędificationem. *Vtramque autem hanc epistolam Apostolus singulari, & di-
uina quadam prudentia contexit. Nam, cum, inter Corinthios adessent, tum boni, pijque homines; tum alij in
fide nutantes, & animi morbo laborantes; nonnulli etiam (tanquam antesignani) qui se aliorum tanquam præ-
sules constituissent; horum omnium habuit rationem: dum & bonos collaudauit, hinc illos magis excitans ad
amplexandam virtutem: & collabantes corripuit, vt resipiscerent: & simul pseudo Apostolorum tanquam in-
flatorum demolitus est technas. Prioris autem epist. exordium sumpsit a quadam veluti gratulatione seu com-
mendatione donorum, quæ diuinitus per Spiritum sanctum in primitiua Ecclesia immittebantur suscipientibus
baptismum. Sicuti erat, donum linguarum, prophetia, & alia huiusmodi. Idque eo consilio fecit, vt cum de ijs
sibi multum placerent Corinthij, hinc, ex horum commendatione, facilius allicerentur ad epistolam alacriter le-
gendam, & audiendam. In qua tamen Apostolus noster, suam insinuat orationem ad criminationes descendens,
quas aduersus Corinthios emissurus erat. Propterea quòd non vnanimes essent in Christo, a quo diuina illa do-
na in omnes prouenissent. Hinc etiam redarguens ministros, qui dissectionis inter Corinthios fuerant auctores:
docens, ministros Christi in opere Euangelij omnes esse pares, vt non sit aliquid, qui plantat, aut qui rigat; sed
sunt omnes adiutores Dei, qui dat incrementum. Particulatim autem redarguit ipsos, quòd scortatorem faci-*

 norosum,

norosum, qui cum vxore patris sui commiscebatur, ex ipsorum consortio non eiecissent. Aduersus quem, quid illis sit agendum, statuit: nec non contra omnem publicum atque famosum peccatorem, qui christianorum collegio sit ascitus. Ad hæc, eosdem corripit, quòd litium dissidia inter se habentes, iudices sibi statuerent, homines infideles. Et, cum a nonnullis iniectus esset scrupulus Corinthijs, quòd non deceret, Christianos vxoratos rei vxoriæ vltra operam dare: hinc Apostolus, hoc falsum, atque periculosum dogma corripiens, atque moderans, præscribit illis, quomodo, qui matrimonio sint coniuncti, se gerant in mutua copula: & quomodo, aut quando ab ipsa debeant abstinere. Simul etiam hac occasione, de viduis, ac de solutis viris ab vxore, necnon de virginibus, & de illis vxoratis, quorum alter infidelis, altera vero esset fidelis, edocens, & præcipiens, & consulens id, quod vniuiusque statui congruum, atque conueniens foret. Increpat præterea ex ipsis, eos, qui magna cum libertate ad idolia conuenirent, vescentes magna cum licentia rebus, quæ idolis essent immolatæ, nullam interim rationem habentes infirmorum, quorum conscientia ex huiusce rei conspectu valde concutiebatur. De conuentu quoque eorum ad ecclesiam, longum habet sermonem, perscribens illis modum, ac formam, quam sequantur in orando, & prophetando, tum viri, tum mulieres: illos interim acriter pungens, quòd consuetudinem illam laudabilem intermisissent conueniendi ad sumptionem Eucharistiæ; quando diuites pro ipsis quoque pauperibus cœnam parabant, simulque omnes summa cum charitate cœnabant. De donis præterea spiritualibus agit, eorum miram diuinitatem summopere celebrans: & quomodo in illis se se regant, Corinthios instruit: & quæ ex ijs donis, vti præstantiora, & ecclesiæ præcipue vtiliora, sectari debeant: statuens, prophetiam dono linguarum (nisi ei coniuncta sit interpretatio) præferendam esse. Charitatem autem super omnia esse sectandam, sine qua omnia ruunt, & vana sunt. Denique de resurrectione mortuorum tractat, cum de ea aliqui hæsitassent: illam futuram omnino comprobans efficaci disputatione, simulque declarans, quomodo, qualive cum corpore mortui sint surrecturi; & quo ordine sit futura resurrectio, tum dormientium, tum eorum, qui viui inuenientur in aduentu Domini; & qualis rerum omnium creatarum sit futurus exitus. Suppositaque exhortatione, qua Corinthios excitat ad collectiones faciendas pro pauperibus, qui erant in Ierusalem, vt illis subueniretur, epistolæ finem imponit.



IN PRIO-

IN PRIOREM EPISTOLAM Sancti Pauli ad Corinthios.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS vocatus, vt esset Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis ad sanctitatem, cum omnibus, qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi in omni loco, tum ipsorum, tum nostro. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro vobis, ob gratiam, quam nobis largitus est Deus in Iesu Christo, a quo omnia ad nos bona proueniunt, quòd in omnibus diuites facti estis in ipso, in omni sermone, & in omni scientia; prout testimonium Christi (dum fidem suscepistis, & baptizati estis) in vobis confirmatum est per dona Spiritus sancti in vos diuinitus emissa; ita vt nullum desit donum vobis, qui expectatis reuelationem, & aduentum Domini nostri Iesu Christi; qui (quod ad ipsum attinet) etiam confirmabit vos vsque in finem, vt sine crimine damnatiouis inueniamini in illa die, qua Dominus noster Iesus Christus veniet ad iudicandum mundum. Fidelis est Deus (vt de hoc minime sit vobis hæsitandum) per quem vocati estis ad societatem regni, & gloriæ filij sui Domini nostri Iesu Christi. Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt idem dicatis omnes, & non sint inter vos sectæ; sed ea sit animorum vestrorum perfecta vnio, vt idem sit omnium sensus, & eadem scientia. Id ipsum dico: quoniam mihi significatum est ab ijs, qui sunt Chloes, quòd contentiones sunt inter vos; id ipsum est, quòd vnusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli; ego autem Apollo: ego vero Cephæ; ego autem Christi. Christus diuisus est? vt non sint omnes eius fideles vnum corpus in eo? Num Paulus est crucifixus pro vobis? vel in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo (quando huc peruenerunt vestræ dissectiones, vt de baptismi ministris inuicem decertetis) quòd neminem vestrum baptizaui, nisi Crispum, & Caium (ne forte quispiam eo ducatur stultitiæ, vt dicat, quòd in nomine meo fuerit baptizatus:) domum quoque Stephanæ baptizaui: cæterum nescio, si quem aliú vestrum baptizauerim. Neque enim misit me Deus, Apostolumque constituit ad baptismi munus; sed ad prædicandum Euangelium. Et id ipsum quidem, non in sapientia orationis; vt non euacuetur crux Christi (tanquam suffulta hominum ingenio, & eloquentia) ab illa gloria, quam propria virtute sibi comparauit. Verbum enim, & prædicatio Crucis, ijs, qui pereunt, stultitia est; illis autem, qui salui fiunt, id est, nobis, potentia est Dei, quæ salutem operatur in nobis. Scriptum est enim apud Esaiam. Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Vbi sapiens? philosophus nuncupatus? Vbi scriba? legis professor? Vbi conquisitor huius seculi? Non ne Deus stultam fecit sapientiam huius mundi? Nam, quando in sapientia Dei, quę in hac admirabili mundi fabrica erat comprehendenda, mundus euanescens in suis cogitationibus, non cognouit Deum per hanc suam sapientiam; placuit Deo, per stultitiam prædicationis, quę sapientibus huius seculis ita visa est, saluos facere credentes in ipsum; & sapientum huius mundi perdere sapientiam. Id autem patet, quando Iudæi, legis professores, in eo sunt positi, vt signum grande rerum sibi dari petant; & Græci sapientiam inquirunt: Nos autem prędicamus Christum crucifixum; Iudæis quidem scandalum, Gentibus autẽ stultitiam; ipsis autem Iudæis, & Gentibus vocatis ad salutem, Christum Dei potentiam, & sapientiam. Neque id mirum. Nam, quod stultum est Dei apud humanũ iudicium, sapientius est hominum sapientia. Et quod infirmum est Dei ad mundi censuram; fortius est omni hominum potentia. Hoc ipsum enim spectate, fratres, in vestra vocatione; quoniam nõ multi, ex vobis, qui sapientes secundum carnem essent, non multi potentes; non multi nobiles vocationi, ac crucis prædicationi adhæserunt. Verum Deus stulta huius mundi elegit, vt confundat sapiẽtes; & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia; & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, & pro nihilo habentur, vt destrueret ea, quæ sunt, & in magno precio censentur; vt hinc nulli hominum fas sit, ex se ipso gloriari in conspectu Dei. Ex ipso autem (ex Dei nempe electione) estis vos in Christo Iesu: qui (Deo ita volente) factus est nobis, ad nostram vtilitatem, sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: vt hinc (sicuti scriptum est apud Ieremiam.) Qui gloriatur, in Domino glorietur.

Editio vulgata.



AVLVS vocatus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi in omni loco ipsorum, & nostro. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quòd in omnibus diuites facti estis in illo,

in illo, in omni verbo, & in omni ſcientia, (ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis) ita vt nihil vobis deſit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui & confirmabit vos vſq; in finem ſine crimine, in die aduentus Domini noſtri Ieſu Chriſti. Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in ſocietatem filij eius Ieſu Chriſti Domini noſtri. Obſecro autem vos fratres, per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata: ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſcientia. Significatum eſt enim mihi de vobis fratres mei, ab ijs qui ſunt Chloes, quia contentiones ſunt inter vos. Hoc autem dico, quòd vnuſquiſque veſtrum dicit: Ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, ego autem Chriſti. Diuiſus eſt Chriſtus? Numquid Paulus crucifixus eſt pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Gratias ago Deo, quòd neminem veſtrum baptizaui, niſi Criſpum & Caium: ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati eſtis. Baptizaui autem, & Stephanæ domum. Cæterum neſcio, ſi quem alium baptizauerim. Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare: non in ſapientia verbi: vt non euacuetur crux Chriſti. Verbum enim crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt: ijs autem qui ſalui ſunt, ideſt nobis, Dei virtus eſt. Scriptum eſt enim: Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi ſapiens? vbi Scriba? vbi conquiſitor huius ſeculi? Non ne ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quoniam & Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt: nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum: Iudæis quidem ſcandalum. Gentibus autem ſtultitiam. Ipſis autem vocatis Iudæis, atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam: quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Videte enim vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, vt confundat ſapientes, & infirma mundi elegit Deus, vt cōfundat fortia: & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret: vt non glorietur omnis caro in conſpectu eius. Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt nobis ſapientia a Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio, vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in Domino glorietur.

ADNOTATIONES.

A VOCATVS *Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei.* Si per voluntatem Dei, igitur non ab hominibus, neque per voluntatem humanam, aut propriam, aut alienam, electus eſt Paulus ad Apoſtolatum. Ex quo patet hæc verba, *vocatus Apoſtolus,* non eam ferre interpretationem, quam ſecuti ſunt nonnulli dicentes, hac Apoſtoli nominatione, antonomaſtice, Paulum deſignari; ſicuti apud Græcos, cum poeta nominatur, Homerus intelligitur; Id enim, neque humilitati Apoſtoli conueniret, (1.Cor.15.) vt (qui ſe indignum vt vocaretur Apoſtolus, atque minimum Apoſtolorum enunciauit in ſuis Epiſtolis) hoc faſtu ſe nominaret: neque verbis, quę hic affert, eſt conſentaneum; dum dicit, *vocatus Apoſtolus, per voluntatem Dei*, quod eſt dicere, ex beneplacito Dei vocatione ſe deſtinatum fuiſſe ad Apoſtolatum.

B *Et Soſthenes frater.* Hic ille cenſendus eſt Soſthenes, de quo in Act. (Act. 18.) *Apprehendentes autem omnes Soſthenem principem Synagogæ, percutiebant eum ante Tribunal.* Hunc igitur Paulus ſibi adiungit ſocium, vt maius auctoritatis pondus adijceret epiſtolæ; cum præſertim de multis grauiter eſſet criminaturus Corinthios.

C *Sanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis ſanctis.* Sanctificati intelliguntur, qui ſunt regenerati in Chriſto per baptiſmum. Vocati autem ſancti dicuntur, vt qui vocati a Deo ad ſanctitatem, intelligerent in ea debere ſe conſeruare: Quod Apoſtolus protulit, vt Corinthijs innueret, quòd crediderint, non ipſorum eſſe opus; ſed quoniam a Deo ſunt vocati ad fidem, & hinc (vt adnotat Oecumenius) tumor (Oecum.) ipſorum reprimeretur.

D *In omnibus diuites facti eſtis in ipſo.* Id eſt, per ipſum; vt Theophylactus, & quidam alij interpre- (Theophyl.) tantur. Verum, commodus etiam haberetur ſenſus, dicendo, quòd diuites eſſent facti in Chriſto, in ipſo ſcilicet; quando, qui coinſiti ſunt in Chriſto, in eo dona accipere dicuntur, tanquã eius corporis myſtici mēbra, ad quæ, a Chriſto, qui eſt caput Eccleſię, dona influunt. Quæ autem eſſent hęc omnia, in quibus diuites facti eſſent Corinthij, exponit Apoſtolus, ſubiungens: *in omni verbo, & in omni ſcientia;* ijs dictis, forte alludens ad ea, quæ infra habentur: (1.Cor.14.) *Vnuſquiſque veſtrum pſalmum habet, doctrinam habet, apocalypſim habet, linguam habet, interpretationem habet;* de ijs enim donis Spiritus ſancti ſupponit Theod. hic eſſe ſermonē. (Theodor.) Theophylactus antē animaduertit; (Theophyl.) ideo dictū eſſe, *in omni verbo, & in omni ſcientia;* quoniam verbum, & ſermo poteſt eſſe ſine ſcientia; vt, cum quis nullo ſenſu ſuperuacanea tractat. Et rurſus ſcientia poteſt eſſe ſine verbo: vt, cum quis altiora complectitur mente, caret autem ſermone, quo illa tractet.

E *Sicuti teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis.* Græce legitur καθὼς, quod nonnulli, vt Theophylactus, & Oecumenius ſumunt pro eo, (Theophyl. Oecumen.) quod eſt οἷς, id eſt, *quibus;* vnde mentem Apoſtoli ita interpretantur. Diuites facti eſtis in omni verbo, & in omni ſcientia, quibus etiam (nempe verbo, & ſcientia) confirmatum eſt in vobis teſtimonium Chriſti. Verum, cum editio vulgata ſequatur hanc lectionem, καθὼς, ideſt, *ſicut;* ideo, iuxta hanc lectionem, ſenſus hic valde accommodatus videretur: vt ſupponamus, Apoſtoli ſermonem eſſe conditionatum, hunc in modum. Vos diuites facti eſtis per Chriſtum in omni verbo, & in omni ſcientia; prout, teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis. Teſtimonium autem Chriſti erat prędicatio redemptionis humani generis factæ per Chriſti mortem, in ſalutem credentium in ipſum.

Huius

Huius autem testes erant Apostoli, præordinati a Deo, vt ipsam publicarent per vniuersum orbem, vti illi, quibus dixit dominus post resurrectionem suam, iam ascensurus ad Cœlos: *eritis mihi testes in Ierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*.

Act. 1.

Qui igitur ex hominibus hanc admittebant prædicationem testatam ab Apostolis Christi præconibus, & fide ei adhærebant, hi testimonium Christi habitum ab Apostolis suscipere dicebantur; ipsorumque fides, vt Deo accepta, donis confirmabatur, atque comprobabatur; quæ diuinitus visibiliter, in illa prima nascente Ecclesia, super fideles suscipientes baptismũ immittebantur. Hæc autem dona (vt dicitur in epist. ad Rom. & colligitur etiam ex his quæ infra dicuntur) vnicuique, sicut Deus diuisit mensuram fidei, impertiebantur: vnum donum vni; aliud alteri ad ædificationem Ecclesiæ.

Rom. 12.
1. Cor. 12.

Ad quæ respiciens Apostolus, dicit in hoc loco; *diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis*: id est, iuxta collationem donorum cuique in susceptione fidei communicatorum. Et hac quidem interpretatione facillime tuemur Apostolum, non nisi vera loqui de Corinthijs; neque illis blandiri; neque contraria sibi dicere; si eos postea appellat carnales, & ineptos ad audienda mysteria, quæ sunt secundum sapientiam Dei. Cui quidem difficultati occurrentes Theophylactus, & Oecumenius dixerunt, quòd inter Corinthios aderant, & spirituales, de quibus hic est sermo, dum laudantur; aderant & carnales, de quibus infra, dum vituperantur.

Theophyl.
Oecum.

Sed, iuxta allatam interpretationem, facilius omnis diluitur suspicio; & omne dubium euacuatur; cum Apostolum faciamus ita loquentem, quòd Corinthij, *diuites facti essent in omni verbo, & in omni scientia*, hac conditione; nempe, prout in ipsis, in singulis ipsorum, testatæ a præconibus, & ab ipsis susceptæ fidei testimonium, confirmatum erat per dona in ipsos diuinitus emissa; quod in singulis non eadem, sed diuersa mensura effectum erat. Vnde etiam cum subiungit: *ita vt nihil desit vobis in vlla gratia*. Hoc dictum pariter non erit verum de omnibus Corinthijs indiscriminatim; sed de illis tantummodo, qui innuuntur per hæc sequentia. *Expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi*. Siquidem censendum est, nullam illis deesse gratiam, qui expectant reuelationem, & aduẽtum Iesu Christi; quod certe non contingit nisi illis, qui recte se gerunt in fide, & bona suffulti sunt conscientia. Quibus itidem conueniunt, quæ subiecit Apostolus inquiens. *Qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine in die aduentus D. N. Iesu Christi*; Iis verbis eos denotans, qui cum desiderio expectant diem iudicij: hi enim ita disponuntur, vt (Dei gratia fauente) immunes a crimine mortifero se conseruent; quando labi in peccata venialia etiam iusti solent. Et hæc quidem consentiunt ijs, quæ scripta sunt ad Titum; *Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei*.

Tit. 2.

Ex quibus apparet, rectam christianæ vitæ institutionem optime concludi in expectatione aduentus Domini nostri Iesu Christi. Ad quem quidem aduentũ quicunque intenti manent, & desiderio feruntur, vt illum videant; ij sane vt immunes a peccatis se conseruent, omni studio enituntur; iuxta illud Eccles. *memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis*.

Eccle. 7.

Singularis autem, atque diuina Apostoli prudentia hic est spectanda, & admiranda; qui initiũ huius Epistolæ sumpserit a commendatione donorũ, quæ per Spiritum sanctum fidelibus impertiebantur. Id enim plurimum conferebat ad confirmandos Corinthios in ea Christi fide, per quam mira illa munera accepissent, ob quæ etiam tantopere sibi ipsis placerent, atque gloriarentur: hinc Apostolus prudenter eorum animos captans, atque demulcens, & inducẽs quodammodo ad epistolam alacriter perlegendam, & audiendam; in qua tamen de multis illos esset criminaturus. Sed & ab eiusmodi exordio epistolæ id commodi Apostolus cõsequebatur, vt Corinthijs hinc ad memoriam reuocaret, illisque confirmaret, Christi verum Apostolum apud illos se se extitisse; cum, ipso apud eos concionante, signa ea super illos cecidissent, de quibus meminit in sequenti epistola, dum inquit. *Signa autem Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis, & prodigijs, & virtutibus*.

2. Cor. 12.

Accedit, quòd, dum generatim de Corinthijs præclara loqueretur; hinc, qui in via Domini se bene gerebant, magis etiam excitabantur ad se se tuendos in suscepta fide; & qui a recta semita declinabant, tacite admonebantur ad resipiscendum.

F *In eodem sensu, & in eadem scientia*. Ita habet editio vulgata. Græci autem cod. loco huius vocis, γνώσει, quam noster interpres secutus est, transferens, *scientia*, legunt γνώμη: id est, *sententia*. Et Theodoretus hunc locum exponens, inquit. *Prædicationis erat vnus sensus, sed non eadem affectio in ipsis Corinthijs*. & Theophylactus, *multi*, inquit, *possunt idem sentire; at animis, & charitate distingui*.

Theodor.
Theophyl.

Ex quibus patet, ab ijs accipi sententiam pro ipsa animi affectione. Verum non discedentes ab editione vulgata, possumus interpretari, quòd verbo isto, *sensu*, comprehendatur affectio, ad quam quisque proprio mentis iudicio ducitur: qua in significatione vsus est etiam Apostolus in epist. ad Rom. dum diceret, *vnusquisque in suo sensu abundet*: nempe quo ad esum, seu abstinentiã ciborum, de quibus est ibi sermo; prout quisque ex propria affectione ducebatur. Ibi enim Græca quoque vox eadem quæ hoc loco, habetur, videlicet νοΐ, quæ pro sensu, & affectione sumitur.

Rom. 14.

Per illud autem, *in eadem scientia*, dicimus denotari, quòd, vti conueniebant in eadem fidei cognitione, vt puta, quòd esset vnus baptismus, sicuti est vna fides (vt dicitur in Epist. ad Ephes.) ita in hoc pariter deberent conuenire, vt ministros baptismi, alios alijs ex propria affectione præferendos non censerent; sed omnes absque vllo discrimine, vti Dei ministros, pariter æstimarent, atque venerarentur. Quòd si in epist. ad Rom. dicitur, quòd quisque in suo sensu debeat abundare,

Ephes. 4.
Rom. 14.

abundare, hic autem quòd omnes in eodem sensu consentiant; aduertendum, quòd indifferenter ibi sermo erat de esu, & abstinentia ciborum, prout in alterutram partem indiscriminatim quisque (iuxta propriã animi affectionem) declinare poterat absq; erroris, & hæresis periculo. Hic autem, cum essent Corinthij diuisi in diuersas factiones; dum vnos vnius ministri asseclam se profiteretur, alter vero alterius, adeo quòd quisque proprium delectum sibi ministrum, alijs ministris præferendum existimaret, hinc in id periculi eorum contentio deducebatur, vt crederent aliquid referre, si baptismus ab vno potius, quàm ab alio ministro susciperetur; vnde locus hæresi dabatur, tanquam quòd a ministro virtus baptismi, & non ab ipsa functione sacramenti (secretius Deo in ipso operante) proueniret. Ac propterea hac de re Apostolus admonens, & tanquam obiurgans Corinthios, subiunxit; *ne quis dicat, quòd in nomine meo baptizati estis*. Quæ verba variant in Græco codice: vbi, pro hac dictione, *baptizati estis*, legitur, *baptizaui*; qua voce, ipsi præsertim ministri vrgentur, vti auctores horum dissidiorum. Vnde & tacite connotantur, quasi sibi id vendicantes, quòd in nomine ipsorum baptizarẽt, aut discipulos inducerent ad enunciandum, quòd in nomine huius, vel illius ministri baptizati essent. Ministros autem, Apostolus, tacite redarguens, non eos nominat; sed se ipsum, & Apollo, & Petrum pro ipsis, vt interpretes Græci communiter sentiũt, iuxta ea quæ infra habentur. *Hæc autem transfiguraui in me, & Apollo &c.* 1. Cor. 4.

Chrysost. hom. 5. G *Ego autem Christi*. Chrysostomus animaduertit, hæc apposita fuisse ad redarguendum, non quòd dicerent, se esse Christi. Sed quoniam non omnes id dicerent. Augustinus autem in tract. 13. Euang. secundum Matt. refert hoc ad eos, qui boni erant ex Corinthijs, inquiens. *Alij, qui volebant ædificare super petram, dicebant; ego autem Christi*. Forte potuit id dixisse Apostolus, ad detestationem, & correptionem eorum, qui dicerent: ego sum Pauli; ego sum Petri; adeo vt ipse Apostolus in propria persona, quasi indignabundus, & criminans eos, subiunxerit; ego autem sum Christi. (August. in Matth. ser. 13.)

H *Non enim misit me Christus baptizare*. Alijs quidem Apostolis impositum fuit munus baptizandi; dum dictum est ipsis. *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti*. De Paulo autem dictum est. *Vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filijs Israel*. Veruntamen prohibitum non erat Paulo, ne baptizaret, quamuis ad munus prædicandi potissimum esset delectus. Quod munus quidem prædicandi, munere baptizandi longe est *difficilius*; cum prædicatio (vt inquit Theophylactus) sit admodum grauis, & operosa; *quando per ipsam a patrijs legibus, & institutis, (quod est maxime difficile) homines essent deducendi. At paratum, & volentem ad baptismum exsipere, & baptizare, facile est, & cuique licet id muneris obire, qui Sacerdotio fungatur*. (Matt. 28. Act. 9. Theophyl.)

I *Non in sapientia sermonis*. Vt adnotauit Aristoteles in 6. libro Ethic. Sapientiæ nomen proprie cõuenit vniuersali rerum omnium atque præcipuarum cognitioni; impropie autem & cuiusuis artis excellentiæ accommodatur; vt propterea Polycletus, eo quòd mirifice excelleret in arte statuaria, sapiens statuarius appellaretur. Hinc sapiẽtiæ nomen sermoni attribuitur; dum significatur excellentia, qua aliquis polleat in arte dicendi. Absque igitur huiusmodi sapientia sermonis, Apostolus ait se prædicasse Corinthijs. Quod quidem asserit ad obtundendũ tumorem eorum, qui inter Corinthios eloquentiam profitentes, Paulum despiciebant, tanquam imperitũ sermonis. Verum hoc loco sapientia sermonis posset etiam accipi pro syllogismis humanis, qui ad Dei mysteria explicanda ita sunt inepti, vt verba tantum sint inania; quod dominus significauit apud Esa. dum dicitur. *Non videbis populum alti sermonis, ita vt non possis intelligere disertitudinem linguæ eius, in quo nulla est sapientia*. Et hanc quidem interpretationem innuisse videtur Theophylactus, dum inquit. *Si rogatus a Gentili de diuinitate quidpiam, quod ab homine comprehendi non possit, si emtar syllogismis, & exterioris huius sapientiæ rationibus patefacere, succumbam deficiens; & ita crux euacuabitur*. (Esa. 33. Theophyl.)

K *Vt non euacuetur crux Christi*. Si humanam sapientiam, & eloquentiam adhibuissent Apostoli in Christi cruce prædicanda, existimari facile potuisset, quòd, qui illis credidissent, ex persuasibili Apostolorum sermone inducti essent ad Christi fidem suscipiendam; vnde gloria crucis euacuata esset; quæ, vt erat ex se despectibilis, & turpissima, ita quoque enuncianda erat absque lepore, & ornatu, & artificio verborum. Vnde & illiterati, & rudes Apostoli, a diuina prouidentia, primi huius prædicationis præcones delecti sunt; cum tamen crux Christi prædicata singularem secum afferret potentiam in signis, atque prodigijs mirabilibus, quæ ad prædicationem Christi Crucifixi consequebantur: lenocinia autẽ, & ornamenta sermonis eadem abhorrebat. Hinc factum est, vt Heraclius Imperator, dum crucem, cui affixus fuerat Dominus, a rege Persarum recuperatam, ad mõtem Caluariæ in humeris deportaret, ornatus amictu imperiali, gemmis, & auro, non potuerit progredi, donec, detractis calceis, plebeioque amictu indutus, ipsam reassumpsit.

L *Verbum enim crucis*. Probat Apostolus, Euangelium Christi vana sermonis sapientia nõ esse tractandum. Nam eius generis est verbum crucis, vt pro stultitia censeatur ab ijs, qui pereunt; suntque illi, qui non credunt, propria inflati sapientia, stultum existimantes dicere, quòd Deus, qui est immortalis, aliqua ratione mortem pati potuerit, atque voluerit. At ijs, qui salui fiunt, Christi crux est Dei virtus, atque potentia, quæ magna sane exigebatur pro conuertendo ad Deum impio, qui intellectu, & affectu perperam dispositus erat circa veritatẽ. Dei autem potentia, & ex hoc ipso maxime detegitur, quòd per auditũ mortis turpissimæ, quam passus est Christus filius Dei pro peccatis nostris, credẽtes in ipsum crucifixũ redemerit, & homines induxerit ad credendum in ipsum affectũ supplicio despectibili,

M Per-

M *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*: Aut (vt exponit Theophylactus) [Theoph. Esa. 29.] hæc verba ex Esaia desumpta, eo tendunt, vt pateſiat ea hac auctoritate, quòd sapientes, secundum humanam sapientiam; perduntur. Aut Apostolus voluit his verbis significare, quòd crux Christi non capitur ab humana huius seculi sapientia; quæ a Deo est repudiata, atque destructa, & futilis ostensa. Illud autem, *perdam sapientiam sapientium*: referri potest ad philosophiam Græcorum. Et illud, *prudentiam prudentium reprobabo*, ad Iudæos: qui ad captum, & vanitatẽ proprij ingenij, scripturam interpretabantur: Græce enim legitur: *καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν* quibus vocibus proprie vis intelligendi significatur, vt patet apud Aristotelem in lib. 6. Ethic. vbi agit de virtutibus intellectiuis. Et huic quidem interpretationi cõsentiunt verba, quæ [Esa. 33.] subiuncta sunt, sumpta ex eodem Esaia, & ab Apostolo aliquãtulum, more suo, immutata ad rem sibi propositam explicandam, dum inquit; *Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius seculi?* Quæ verba [Theodor.] a Theodoreto ita explicantur; vt per *sapientem*, intelligat eum, qui ornatus erat græca facundia; per *scribam* autem, Iudaicum magistrum; per *conquisitorem* vero, eum, qui ea illis, & ijs artem differendi [Theoph.] exercuerunt. Theophylactus vero per *sapientem*, intelligit philosophũ, ipsum Græcum; per *scribam*, Iudæum. *Conquisitorem* autẽ dicit esse eum, qui opinationibus, & inuestigationibus quibusdã per[Chrysost. homil. 4.]mittit omnia; quem Chrysostomus disputatorem, nominat; Ambrosius illum esse censet, *qui a con*[Ambr. c. 6.]*stellationibus regi mundum, & in signis ortus, & occasus fieri decernit calculis; & nihil sine horum motu fieri posse putat*. Arridet autem nobis plurimum Theophylacti explicatio, quo ad illam partem, vt per, *sapientem*, philosophus intelligatur, iuxta Græcam philosophiam: per *scribam* autem, litteratus, atque peritus in lege: qui (vt dicitur loco antecitato apud Esa.) ponderabat verba legis, & doctor appellatur paruulorum; ad proprij captum ingenij verba accommodans, tanquam inflatus, ex propria scientia. Pro illa autem parte, *vbi inquisitor huius seculi?* placeret, secundum interpretationem Theodoreti, intelligere vtrumque professorem; nempe, tum philosophum, tum scribam: quando vterque iuxta mundanam scientiam proprijs ingenijs innixam, conquirere profitetur rerum veritatem, & vterque vanus, & longe a scopo aberrare ostensus est; dum Deus stultam ostendit esse sapientiã, quam mundani homines insectantur; siue ea Græcis, siue ex Iudæis. Quomodo autem Deus id præstiterit, Apostolus ostendit ea ijs, quæ subiungit.

N *Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum*. Theophylactus hunc lo[Theophyl.]cum explicãs; supponit Dei sapientiam in operibus mundi inexistentem; & quòd homines mundani, cupidine leporis, & vanæ sapientiæ inducti, quæ constat ex verbis inanibus, per hanc sapientiam ad Dei cognitionem peruenire nequiuerunt. Theo[Theodor.]doretus autem supponit in primis vnam sapiẽtiam datam hominibus, per quam & ratione præditi sumus, & ea quæ sunt agenda discernimus, & artes, scientiasque inuenimus, & Deum cognoscere possumus. Deinde vero aliam dicit esse sapiẽtiam, quæ in rerum creatarum contemplatione versatur. Tertiam vero, quæ per Saluatorem nostrum ostẽditur; quam qui non credunt, appellant stultitiam; vnde ita explicat hunc locum. *Oportebat* (inquit) *homines, naturali a Deo accepta cognitione, per creaturas, tanquam per pedum vestigia deduci, & earum opificem adorare. Sed, quoniam ex ijs nullam vtilitatem accipere voluerunt; benignus, ac clemens Deus, eis alia ratione salutem procurauit; vt per eam sapientiam, quæ a stultis vocatur stultitia, eos ab errore liberaret*. Igitur, cum inquit Apostolus, *in Dei sapientia*, intelligit sapientiam, qua Deus mundum construxit. Cum vero subiungit. *Non cognouit mundus per sapientiam Deum*; innuit, per hæc, sapientiam residentem in ipsa mundi constructione; de qua agitur in epist. ad Rom. cum dicitur, quòd inuisibilia Dei per [Rom. 1.] ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; vt per viam creatarum rerum mundus potuerit peruenire ad Dei notitiam, dum homines perpenderent tanti opificis sapientiam in mundi fabrica relucentem. Et, quãdo homines in proprijs cogitationibus euanescentes, hac via abusi, Deum (vt decebat) non cognouerunt, neque glorificauerunt; hinc clementissimo Deo placuit aliam instituere viam, qua salui fierent credentes in ipsum. Quam quidem viam audiens mundus, stultitiam existimauit: nempe, quòd Deus, per mortem filij sui, genus humanum in peccatis mortuum redemerit. Hoc autem opus, & si infirmitatem præ se tulerit, vt in quo supplicium mortis perpessæ a Christo interuenerit (quod plurimum differt ab illa magnifica potentia, qua Deus mundum condidit) attamen & id ipsum, nõ absq; Dei summa sapientia, atque potentia perfectũ est. Quemadmodum hinc etiam summa Dei bonitas, atque clementia est patefacta; cum morte filij Dei (quod omnem sapientiam principum huius seculi latuit) mortis, atque diaboli imperium sit destructum; & genus humanum redemptum ab æterna morte, ob immensam erga nos Dei charitatem.

O *Quoniam, & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt*. His verbis Apostolus patefacit, quatenus Deus saluos facere voluit credentes in ipsum per stultitiam prædicationis, & stultam hinc ostendere sapientiam sapientum huius mundi. Siquidem Iudæi mundani, & carnales, huic erant addicti prudentiæ, & intelligentiæ, quòd pro redemptione Israelis, a Deo mittendus esset, qui non solum signa præstaret magnæ potentiæ, qualia præstita fuerunt ipsorum patribus, dum ipsos educeret Deus de terra Ægypti (quibus tamen longe maiora Christus præstitit) verum etiam, qui, iuxta mundi consuetudinem, potens opibus, & in magna humani falsique splendoris maiestate appareret: a quibus longe abfuit paupertas, & abiectio, & ipsa denique mortis perpessio, quæ omnia Christus elegit pro salute mundi. Hinc itaque Iudæi audientes ab Apostolis Christi præconibus prædicationem ab ipsorum vana expectatione longe remotam; nempe mundi Saluatorem ab ipsis expectatum, illũ ipsum extitisse, quem abiectum, ac morte turpissima condemnatum

condemnatum conspexissent: idcirco, vt impingentes in id, quod minime omnium cogitarant, scandalum in Christo perpessi sint; ne dum, stultum existimauerint, prædicari, quòd Dei filius morti obijsset. Quod factum etiam auditum a Græcis mundanæ philosophiæ sectatoribus, pro magna stultitia ab ipsis reputatum est; cum tamen hæc rei sit veritas, hanc vnam esse viam ad salutem pro illis omnibus, qui fide confugiunt ad Christum crucifixum.

August. lib. de prædest. sanct. c. 16. P *Ipsis autem vocatis.* Augustinus in lib. de prędest. sanct. hunc locum interpretans, inquit, non accipi hoc loco vocationem, qua vocati sunt, qui noluerũt venire ad nuptias; sed certam quandam vocationem eorum, qui, secundum propositum Dei, vocati sunt, quos ante præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imagini filij sui. De qua vocatione Rom. 8. est sermo in epist. ad Rom. vbi salus consummata supponitur in electis; prout in eius loci explicatione in Adnot. latius ostensum est: cum tamen effectus consequens ad Dei vocationem, ex nostro quoque electionis studio, atque progressu pendeat: quemad- 2. Pet. 1. modum insinuauit B. Petrus, dum dixit, *Quapropter fratres magis satagite, vt per bona opera certam vestram vocationem, & electionem faciatis.* Vnde, quòd Christus sit potentia Dei ipsis vocatis; vt hic dicitur, possemus interpretari, id fieri, quatenus homines vocati, diuinæ vocationi adhærent, illamque sectantur, sectando Christũ crucifixum: quod est factũ singularem Dei arguens potentiam. Et cũ Deus sit non solum Iudæorum Deus, verum etiam Gen- Rom. 3. tium, vt dicitur in epist. ad Rom. idcirco, hinc Apostolus, cum prius dixisset, Christum crucifixũ scandalum esse Iudæis mundanis, Gentibus autem stultitiam; postea subiunxit, quòd ex vtroque populo, ijs, qui sint vocati secundum prædictam vocationẽ, Christus est Dei potentia, vnde deluditur scandalum Iudæorum; & Dei sapientia, vnde exploditur stultitia, quam Gentes reputarunt, quòd Christus, Dei filius, dicatur crucifixus pro nobis. Quomodo autem Christus sit dicendus Dei potentia, atque sa- Theodor. pientia: Theodoretus nequaquam censet per hæc appellari vnigeniti diuinitatem, sed ad crucis prædicationem referri, ne Arianis, & Eunomianis detur occasio hinc eliciendi, sapientiam nominari Deum Verbum; tanquam Verbum sit sapientia, vt Theophyl. quid aliud a Deo Patre. At Theophylactus id minime veritus, inquit. *Si Iudæus signa sequitur; ecce Christus est Dei virtus, quæ signorum operatrix. Si Græcus sapientiam; adest Christus, qui patris est sa-* Augusti. in psal. 18. *pientia.* Augustinus autem in tract. Psal. 18. explicans, quòd Deus fecit verbo, sapientia fecerit; & quod manu, virtute fecerit; supponit Christum esse Dei virtutem, & Dei sapientiam, & omnia in ipso Idem li. 15. de Trinit. ca. 5. facta esse, & sine ipso nihil factum. In lib. autem 15. de Trinit. animaduertit, non ita filium esse sapientiam patris, quasi pater per filium intelligat. Alioquin, cum Deo esse sit idem, quod sapere, si a filio sapientiam acciperet, nõ filius a Patre, quod verum est, sed a filio potius Pater haberet essentiam. Sed Deus Pater sapiens est, ea, qua ipse est, sua sapientia; & filius sapientia Patris de sapientia (quod est Pater) de quo genitus est filius. Iuxta igitur hanc explicationem, Christus dictus est Dei sapientia; qui etiam simili ratione diceretur Dei Virtus siquidem vbi est Dei sapientia, adest quoque Dei potentia. Verum accommodantes hæc verba Christo secundum humanitatem, vti magis cõgruentia ijs, quæ sequuntur, in quibus consideratur, & perpenditur id quod infirmum, & stultum est Dei, quod sane pertinet ad Christi passionem; non verebimur asserere, Christum secundum humanitatem, quam gessit in terris, Dei potentiam extitisse, qua Deus redemit genus humanum ab imperio mortis, & diaboli: quod etiam summa cum sapientia Dei effectum est. Vnde Christus crucifixus dicendus est Dei potentia, & sapientia illis, & Iudæis, & Gentibus, qui vocati, ad certam perueniunt salutem.

Q *Quoniam quod stultum est Dei*, Quæ subiungit Apostolus, pręclare insinuant, & comprobant (quæ dicta sunt antea de sapientia, & potentia Dei) ad Christum, quatenus passus est mortem, accommodanda esse. Nam, quod stultum est Dei, & quod infirmũ est Dei, procul dubio insinuant quid alienum a magnifica illa potentia, & sapientia, quæ in mundi huius admirabili structura elucescit; quam omnes, qui eam contemplantur, facile possunt conspicere. Deum autem incarnari, & mortem subire turpissimam, hæc oculis humanis (primo saltem intuitu) nequaquam Dei sapientiam, aut potentiam præferre videntur; sed quandã potius inscitiam, & infirmitatem, iuxta regulas sapientiæ carnalis: cum tamen in eiusmodi infirmitate, atque stultitia, singularis vigeat Dei sapientia, omnem exuperans mundi sapientiam: quòd, morte sua, genus humanum mortuum ob delicta, ad vitam reuocarit: mysterium sane adeò magnum, & absconditum, vt ad eius profunditatem, huius corrupti seculi princeps Diabolus sua sagacitate pertingere nequiuerit; sed hoc mirum conspiciens spectaculum, defecerit magna confusione suffusus.

R *Et quod infirmum est Dei, est fortius hominibus.* Infirmum vtique fuit, quòd Verbum incarnatum humanas nostras susceperit infirmitates. Verum, licet hòc sit infirmum in hominis natura; attamen Deus idipsum ita validum reddidit, vt moriendo in assumpta humanitate, ipsam mortem destruxerit. Quid hoc fortius? Quæ potentia huic valet potentiæ comparari? cum præsertim Deus per mortem filij sui, & crucis despectibilis prædicationem, homines ob proprias nefarias cupiditates a se maxime alienos, atq; auersos, ad sequẽda crucifixi vestigia pellexerit, eorum præconum opera: qui, & si pauperes, ignobiles, impotentes, & illiterati existentes, & mundum sibi ipsis quàm maxime aduersarium habentes, attamen sua prædicatione (Deo ita cooperante) Christi fidem per vniuersum plantauerint orbem, & ad Crucifixi insignia tam præclaram, atq; magnificam construxerint Ecclesiam; In qua tenellæ virgines (& non solum fortes viri) hominis ea potentia sunt corroboratæ, vt summis, acerbissimisq; supplicijs affectæ, a fidei Christianæ confessione non defecerint, sed, inuicta animi magnitudine, constantissime mortem subire valentes,

ob Christi numen, sanguine proprio eam decorarint, atque confirmarint.

S *Videte enim vocationem vestram.* Propositam sententiam, quòd Deus sapientiam mundanam infatuauerit crucis prædicatione, comprobat Apostolus ex ipsamet Corinthiorum vocatione; cum ipsi possint esse testes, quòd ex ipsis non multi sapientes secundum carnem, & visum mundanum Christi Euangelio adhæserint. Hinc igitur, si sapientes de ingenio proprio sibi placentes, crucis prædicationem non admiserunt, eo quòd ad eorum vanam sapientiam non arrideret, & ob id a salute se longe fecerunt; manifeste arguitur, stultam ipsorum fuisse sapientiam, qua se sapientes prædicarent, cum nescierint sapere, quæ ad propriam salutē attinerent. Siquidē sapientes mundani abhorrentes, tanquam stultitiam, crucem filij Dei, difficilius ad fidem Christi conuertebantur, quàm rudes, & illitterati homines; qui obicem ex propria sapientia non ponentes, facilius admittebant Euangelicam prædicationem, tot præsertim miraculis confirmatam.

Quemadmodum etiam ignobiles, & pauperes facilius Euangelium suscipiebant quàm potentes, & nobiles: vt qui magis obsisterent legi Euangelicæ, quæ humiles, atq; pauperes spiritu requirit. Et hæc quidem præcipue euenere in initio Euangelij ob rei nouitatem; cum postea propalata, & amplificata, atque glorificata existente in multis Christi prædicatione, non pauci etiam ex sapientibus, & potētibus, & nobilibus ad Christi fidem asciti fuerint. Verum in initio prædicationis Euangelicæ, Deus quàm maxime sibi complacuit (vt subiungit Apostolus) eligere, tum quæ stulta sunt secundum mundum, vt confunderet sapientes; tum infirma, vt confunderet fortia; tum ignobilia, & contemptibilia, vt confunderet quæ maxime æstimantur in mundo. Et id quidem, vt palam fieret, quòd nemo ex hominibus potest gloriari ex se ipso coram Deo. Non quidem ignobiles, stulti, & infirmi; cum hi neque secundum mundum habeant vnde glorientur. Sed neque qui sunt sapientes, aut potentes secundum mundum; quando per eos (qui secundum mundum censentur stulti & contemptibiles) adscitos ad se, Deus sapientiā sapientum secundū mundum confudit, & potentiam potentium destruxit.

T *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu*, id est, vos, qui consiti estis in Christo, estis ex Deo, ab ipso pendentes, ab eius parte estis, non ex mundo, sed ex Deo; qui, Christo mediatore, sapientes vos effecit, & iustos, atque redemit. siquidem Christus factus est nobis sapientia, & iustitia, & redemptio; ita vt per ipsum & sapientiam, & iustitiam & redemptionē cumulatissime consecuti simus; vt hinc qui gloriatur, in Domino glorietur, a quo & creatus, & redemptus est homo.

Aduertendum est autem, quòd crucis prædicatio (vt colligitur ex ijs quæ habentur in hoc cap.) nullo indiget ornatu orationis; sed simplici sui contenta est enarratione; quæ deinde signis, atq; prodigijs confirmabatur. Quæ quidem simplex ratio prædicandi, remota ab omni lenocinio orationis, maxime conueniens fuit eo tempore, quo cœptum est publicari Euangelium. Et id quidē diuina prouidentia effectum est, vt omnino hinc perspicuum fieret omnibus hominibus, non ab eloquentia conuersionem pendere eorum, qui fidem sequerentur Christi crucifixi. Atque ideo elegit Deus ab initio, (qui essent præcones Euāgelij, & crucis Christi) homines infirmos, & ignobiles, & secundū humanā sapientiam stultos, imperitos, & illitteratos, vt fortia mundi, & sapiētes mundi, & ea quæ in mondo magni fiunt, vna cum eorum superbia demolirentur: ita ordinans diuina prouidētia, vt hinc potentes, & sapientes mundi excitarentur ad resipiscendum; dum contemplarentur mira illa opera, quæ Apostoli piscatores, rudes, & nullius secundum mundum pretij homines præstitissent; mundum ad se trahentes, effecti piscatores hominum. Et id quidem perficientes, quanquam prouinciam hanc difficillimā suscepissent, vt doctissime, & elegantissime perpendit Chrysostomus in commentarijs huius primi capitis. Nempe, quòd infirmi vicerint potentes, non victi fuerint: quòd difficilia, & sensu repugnantia loquerentur, & proponerent hominibus de spretu rerum mundi, & humanarum voluptatum: quòd periculis multis agitarentur; pauci essent, ijdemq; dispersi per vniuersum orbem; quòd rudes, indocti, sine eloquentia; quòd barbaros sceleribus onustos ad fidem conuerterint; quamquam illis bona non præsentia, sed futura promitterent: quodq; articulos fidei illis persuaserint: Deum hominem factum; corporum resurrectionem; & alia huiusmodi: quæ certe non nisi magna Dei potentia, atq; sapientia, quæ superant omnem humanam potentiam atque sapientiam, præstari potuerunt. Verum, quamquam crux Christi eloquentia non egeat ad hoc vt magnificetur: attamen non inficiandum, quin magnum eloquentiæ campum recipere possit, in quo valeat miris in modis exultare oratio, vel in Dei patris, & Christi filij immensa erga nos charitate commendanda, quòd pater filium tradiderit pro peccatis nostris, & filius pro nobis impijs mortem turpissimam subire voluerit, vt nos Deo patri reconciliaret: vel in detestanda peccatorum turpitudine: vel ad Deum diligendum, eiusq; præcepta obseruanda genus humanum cohortandu: vel & martyrum qui pro Christi nomine sanguinem suum fuderunt, & aliorum sanctorum laudes celebrando, quorum vestigia reliqui imitentur. Vnde (vt aduertit hoc loco Theodoretus) nō damnat Apostolus eloquentiam; sed eos, qui ipsa sunt abusi, eam fraudis escam efficientes. Nam Deus (inquit ipse) *suppeditat eloquentiam, cum diuiserit ipse linguas, & vnicuique linguæ proprios characteres tribuerit, & linguæ græcæ quoq; elegantiam & splendorem donauit*.

Chrysost. homil. 3.

Theodor.

Quod vero attinet ad sapientiā humanam, quam Apostolus videtur in hoc cap. reprobare, aduertendum, quòd vsus ille rationis, quo homo possit Deū ex visibilibus cognoscere, nō reprobatur, Dei enim est lumen, quod largitur hominibus: sed reprobatur sapientia illa carnalis, qua homo sapere sibi assumpsit, quasi ex sese sapiens esset: & quoniam etiam vanis suis cogitationibus, & ratiocinijs dui-

næ maiestati detrahere sit ausus, limitans Dei potentiam ad arbitrium proprij iudicij, statuensque plurima iniqua & falsa dogmata; propter quæ ingenia superborum hominum in reprobum sensum ducta sunt, Deo ita permittente ipsorum culpa, vt hinc in infinita propemodū genera malorum inciderint, quæ longa oratione persequitur Apostolus
Rom. 1. Chrysost. hom. 4. in Epist. ad Rom. Cum autem hoc loco dicat Chrysostomus, quòd rationibus ex contemplatione fabricæ huius vniuersi erat cognoscenda infinita Dei potentia, & nunc fide opus esse; Ad id addere hoc quoque possumus; quòd, quantum attinet ad processum, quo mens humana lumine naturali, per ea quæ facta sunt, ducitur ad Deum cognoscendum; vtique via hæc firma manet residens in libro creaturarum: quam qui ingreditur, stimulum inde validum obtinet ad supponendā diuinitatem, & æternam Dei potentiam, quam nonnulli philosophi asseruerunt, ab effectibus, ab ipsa rerum sensibiliū generatione, & motu argumentantes. Verumtamen & illud est certissimum apud omnes, qui fidem de Deo infusam suscipiunt (quam nemo nisi ex speciali & supernaturali diuino auxilio obtinet) aliquid semper præcedere, tanquam stimulum quendam, vnde possint incitari ad fidem huiusmodi rerum inuisibilium amplexandam; siue sint internæ inspirationes, siue externa signa rerum sensibiliū; quod in expositione Epistolæ ad Hebr. vbi ab Apostolo describitur fides, luculentius erit explicandum.
Adfuit quidem semper, vti & nunc manet mirabilis hæc mundi fabrica, ex cuius contemplatione ad Deum excolendum homines (præsertim sapientiores) induci poterant, & eorum exemplo, & auctoritate alij rudiores. Sed procedente tempore, cum mundus magna cęcitate laboraret, in diesque longius fieret a Dei cognitione, hinc Deus noua quibusdam ac mirabilibus suæ potentiæ operibus (quæ præstitit præter rerum ordinem) electum sibi populum Hebræorum ad sui notitiam, & cultum excitauit; quibus etiam (sub nube tamen ac certis in figuris) opus redemptionis humanæ, quale nam esset futurum, significatū est: quod deinde in Christi aduentu magis cępit manifestari ex eius prædicatione, ac miris, innumerisq; operibus, quæ fecit: quibus, qui ea spectarunt, & Christum concionantem audierunt, induci quàm maximè potuerunt ad credendum, illum ipsum esse, per quem mundi redemptio esset perficienda; quam a patre impetrauit, mortem obeundo, quam passus est, electo illo populo Hebræorum eam procurante, & acclamante quòd reus esset mortis. Cumq; Deus opus humanæ redemptionis per Christi filij sui turpissimam crucis mortem perfecisset (qui deinde resurrexit tertia die, & ad cœlos ascendit, sedens ad dexteram Dei patris, omni obtenta potestate in cœlo, & in terra) mysteriumq; hoc immensum per homines delectos sibi Apostolos, qui ipsum secuti fuerant, dum viueret in hac carne mortali, mundo publicandum esset; his ipsis post passionem, & resurrectionem suam a mortuis, præbuit se viuum,
Act. 1. (vt dicitur in Act. Apost.) in multis argumentis, per quadraginta dies apparens eis: nimirum, vt hinc Apostoli ipsi in fide magis roborarentur. His deinde præconibus vsus est Deus ad prædicandū Euangelium, & ad inducendos homines ad fidem amplexandam Christi filij sui crucifixi; quam sane, cum essent illitterati, rudes, & ignobiles, in animis humanis infigere, vt fecerunt, non potuissent; nisi Deus eisdem potentiam signorum, quæ operarentur in nomine Iesu Christi, contulisset; quibus qui audirent verbum Euangelij, ad ipsum suscipiendum inducerentur. Et id quidem diuinæ sapientiæ, quæ disponit omnia suauiter, maxime conueniens fuit; nempe, vt in nascente Ecclesia, dum ipsius fundamenta iacerentur, ex miris operibus e manibus Apostolorum prodeuntibus, eorumdem prędicatio confirmaretur. A quibus deinde, post cōfirmatā Christi fidē, & auctā auctoritatē Ecclesię, interim sese subtraxit diuina potentia: cum tamen horū loco plurima successerint: quibus, qui subsequentibus seculis aduenerunt, tum ad suscipiendam fidem, tum ad confirmandū in ea iam suscepta animum, quàm maxime corroborari possent. Adest siquidem (præter mundi fabricam, cuius liber reseratus semper manet) certa, ac mirum in modum idonea, & potens rerum præteritarum cognitio, rebus subsequentibus non mediocre lumen afferens; & martyrū item testimoniū tot myriadum pro Christi nomine occubitorum; aliorumq; sanctorum, qui Christi fidem confessi sunt, caterua innumerabilis; inter quos & viri litteratissimi, & potentes Reges, & Imperatores extiterunt, cum post Christum totus pene mundus ierit. Accedit ad hæc Ecclesiæ Christianæ stabilitas, ac veteris cum nouo testamento summa constansq; concordia; necnon & educatio teneris ab annis in hac religione, quam multæ nationes multis iam ante seculis receperunt. Ac super omnia potens diuina illa gratia emanans e susceptione sacramentorū, quæ animis fidelium maximum robur affert ad consistendum in fide: quæ omnia (accedente etiā potestate clauium atq; potentia Ecclesiæ Romanæ) hominem, qui rationis imperio regatur, ad suscipiendam Christi fidem quàm maxime cōmouere possunt, & qui eam iam susceperint, eos in eadem validissime confirmare.

PARAPHRASIS. Cap. II.



T ego fratres (vt in me ipso quoque, quod modo dixi, animaduertatis) veniens ad vos, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, vt vobis alta proponerem, dum denunciarem vobis Christi testimonium. Etenim nihil aliud iudicaui (quoniam ita cōueniret tunc ad rem nostrā) me scire inter vos, nisi Iesum Christum, & hūc crucifixum. Et ego quidem in infirmitate, non in potentia; sed in timore, atque tremore multo apud vos fui, multis grauissimis oppressus persecutionibus: oratioque mea non in persuasibilibus fuit humanæ sapientiæ sermonibus: sed in ostensione spiritus e cœlo super vos dimissi, & potentiæ diuinæ signis, atque prodigijs propalatæ; vt ita fides vestra, non a sapientia humana, sed ab ipsa Dei potentia

omnino

omnino pendere omnibus appareret. Sapientiam autem loquimur inter perfectos, non quidem vanã sapientiam huius seculi; neque eam, quam habent Principes huius seculi, qui destruuntur, atque deficiunt. Sed Dei sapientiam loquimur in mysterio de Verbo incarnato, absconditam scilicet in carne sapientiam, quam Deus ante secula prædestinauit in gloriam nostram; eam nempe, quam nemo ex Principibus huius seculi cognouit. Quandoquidem, si eam percepissent, numquam Iesum Christũ huius tantæ gloriç Dominum crucifixissent. Verum (vti scriptum est apud Esaiam) quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, neque in cor hominis ascendit, quæ pręparauit Deus diligẽtibus se; nobis Deus reuelauit per Spiritum sanctum suum. Siquidem spiritus cuncta scrutatur, etiam quæ sunt profunda Dei. Nam, quemadmodum nullus hominum nouit, quæ sunt in corde hominis, nisi in ipso fuerit spiritus eiusdem hominis; ita quoque, quç Dei sunt, nemo nouit, nisi spiritus Dei. Nos autem ex fidei, atque baptismi susceptione, accepimus spiritum, nõ mundi, sed eum spiritum, qui ex Deo procedit; ita quidem, vt dignoscamus, quç nobis sunt dona a Deo data. Quç etiam loquimur, non sermonibus ex doctrina humanæ sapientiæ petitis; sed illis, qui a doctrina Spiritus sancti nobis subministrantur; spiritualibus rebus spiritualia quoque comparantes, & aptantes verba. Homo autem animalis, qui carnali est addictus concupiscentiæ, non percipit, quæ sunt ex spiritu Dei; pro stultitia enim ab ipso censentur. Idque propterea quòd spiritualiter iudicatur, atque redarguitur, tanquam incapax harum rerum diuinarum. Homo autem spiritualis iudicat omnia, & quæ sunt secundum spiritum, & quç sine spiritu sunt: & ipse a nemine iudicatur. Quis enim non habens spiritum Dei, nouit mentem Domini? aut quis instruit eum? Nos autem, qui in Christo sumus insiti per fidem, Christi mentem tenemus; vt quæ sunt spiritualia, atque secundum Dei spiritum, percipere valeamus.

Editio vulgata.



T ego cum venissem ad vos fratres, veni non in sublimitate sermonis, aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. Non enim indicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christũ, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos: & sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis: vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiã autem loquimur inter perfectos. Sapientiam vero non huius seculi, neque principum huius seculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum huius seculi cognouit: si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus ijs qui diligunt illum; nobis autem reuelauit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt, nemo cognouit, nisi spiritus Dei. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est: vt sciamus, quæ a Deo donata sunt nobis: quæ, & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis: sed in doctrina Spiritus, spiritalibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei, stultitia enim est illi, & non potest intelligere: quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia: & ipse a nemine iudicatur. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.

ADNOTATIONES.

IN sublimitate sermonis, aut sapientiæ. A Theodoretus explicans hunc locum, per *sermonem*, intelligit eloquentiam, & per *sapientiam*, artem dicendi. Theophylactus autem humanam intelligit sapientiam. Forte ijs verbis potuit Apostolus innuere, quòd in suo primo accessu ad Corinthios, dum iaceret apud eos fundamentum fidei (quod Christi testimonium nũcupat, quoniam prædicaret testando, quç de Christo erant credenda) abstinuit a sublimitate illa sermonis, seu sapientiæ, quam loqui consueuerat inter perfectos; ita quidem, vt hoc loco sermo eatenus distinguatur a sapientia; quatenus sermo est ille, qui continet, & exprimit conceptiones, quç referunt sapientiam, iuxta illud vulgatum; voces sunt signa eorum, quæ sunt in animo. Adiudicauerat enim Apostolus, (quoniam ita conueniret) nil aliud apud Corinthios profiteri se scire, quàm Iesum Crucifixum; cuius morte redẽptos illos omnes edoceret, qui in ipsum crederent; mysteria interim diuinitatis, quæ latebant in Christo, reticens; cum tamen, quç de Christo mũdi redemptore prædicaret, signis, atque prodigijs, & virtutibus Spiritus sancti diuinitus emissis confirmaret: sed & in hoc abstinens a sermonibus, quibus ad persuadendum inniti solet humana sapientia. Et id quidem ex Dei summa prouidentia effectum est, vt ita Corinthiorum fides ab omni suspitione esset remota, quod non ab hominum sapientia, sed a Dei potentia manifeste penderet, qui eam in ipsorum animis infixisset. Et cum dicat Apostolus, quòd Corinthijs prędicauit Euangelium in timore, & tremore constitutus, vt qui tribulationibus plurimis affectus esset (vt legitur in Act. Apostol.) Act. 18. hinc optime confirmat dictum in pręcedenti cap. nempe, quòd Deus elegit infirma, vt confunderet fortia; & quòd crux Christi non innititur humanæ sapientiæ, atque potentiæ viribus; simulque obtundit eorum tumorem, qui gloriabantur in diuitijs, aut in sapientia humanæ eloquentiæ; vti etiam redarguuntur non veri esse concionatores Christi, qui viribus humanis inniterentur. Quòd vero hinc colligatur, Beatum Paulum sibiipsi etiam timuisse imminentia pericula; nil mirum esse debet, cum & ipse homo esset. Etenim, si non timuisset, quid (vt

Marginal notes: Theodor. — Theophy.l.

Chrysost. hom. 6. perpendit Chrysostomus) ex illis mereri poterat? Veruntamen illud potissimum timebat, atque verebatur Apostolus; ne, prędicatione sua impedita ob persecutiones sibi factas Corinthi, obex Christi fidei in illa ciuitate poneretur; vnde, vt huic tanto incommodo prospiceret, omni suo conatu, atque vigilantia curabat.

B *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Ex ijs patet, quòd Paulus, & si sapientiam humanā declinabat, at non illam, quę est secundum Deum, quam tamen non loquebatur ijs, qui nouissime initiati erant in fide Christi; quibus (quòd nondum essent apti solido cibo) lac suggerebat, tradēs illis elementa inchoationis Christi sermonum; de quibus Hebr. 6. est sermo in epist. ad Hebręos. Perfectioribus autem sapientiam suppeditabat; dum, de Christi diuinitate dissereb at, vel circa mysterium aliquod veteris testamenti philosopharetur; prout pulcherrima, & diuinissima est illa speculatio, quam habet de Melchisedech in eadem epistola ad Hebręos. Hinc norma proponitur, ne quęstiones, & abstrusę admodum difficultates penes dogmata fidei rudibus, & idiotis proponantur, quos simplici enarratione, iuxta traditionem ecclesię, de fidei articulis decet erudire; & non cibo grauissimarum quęstionum, Theophyl. cui non sunt apti, eorum stomacum onerare. Theophylactus antem hoc loco perfectos intelligit, ipsos fideles, cum tamen inter ipsos possit esse hoc discrimen, quòd horum aliqui sint imperfecti, tanquam infantes, quibus opus est lacte; & alij perfecti, qui sunt valde spirituales; qui (vt dicitur in epistola ad Hebr. 5. Hebr.) pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni, & mali; quibus etiam cibus solidus conuenit, & sermo continens sapientiam diuinitatis mysteriorum Dei. Vnde Chrysostomus Chrysost. homil. 39. in Matth. cap. 21. hunc de lacte, & pane sermonem interpretans in Euang. Matth. ait, quòd *omnis prima inductio fidei, id est, simplex doctrina, lac dicitur. Quoniam, sicut lac sine labore, & sine opere dentium manducatur, & manducatum suauitate sua delectat: sic & mirabilia nullum laborem videntibus ponunt: sed videntes admiratione delectant, & ad fidem molliter inuitant. Panis autem perfectionis, doctrinam iustitię significat, quam accipere non possunt, nisi exercitati sensus circa res spirituales: quoniam, qui audit, necesse habet intra se tractatibus quibusdam discutere, & meditari, quasi quibusdam dentibus spiritualibus molere.* Hęc Chrysostomus.

C *Sapientiam vero non huius seculi.* Hanc sapien- Theophyl. tiam, de qua hic est mentio, Theophylactus, & alij Gręci expositores temporariam, & momentaneam sapientiam intelligunt cum hoc seculo euanitura m. Cum vero subiungit Apostolus. *Neque principum* Theodor. *huius seculi qui destruuntur.* Theodoretus ait intelligi Sophistas, Poetas, Philosophos, & Oratores, vt qui, ob eloquentiā in hac vita sint clari, & illustres. Forte, per *sapientiam huius seculi,* Apostolus intellexit corruptam, & falsam sapientiam huius mundi, qui positus est in maligno. Et per, *principes huius seculi,* intelligit dæmones; de quibus (ait Apostolus) quòd *corrumpuntur:* vt qui in primo Christi aduentu prostrati fuerint, expoliati ab illa tyrannide, qua captiuos detinebant patres; quos Christus descendens ad inferos, eosque liberans ex lymbi ergastulo, secum euexit ad gloriam regni cœlestis. In secundo antem Christi aduentu penitus destruentur, vt prorsus in ipsis deficiat omnis illa potestas, quam adhuc (Deo ita permittente) dæmones exercent, vt homines male perdant, aut suis technys eos ad se perdendos inducant, iuxta illud Beati Petri, *Sobrij* 1. Pet. 5. *estote, & vigilate, quia aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Et Paulus hoc idē significauit in epistola ad Ephesios, Ephes. 2. dum ait. *In quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentię.*

D *Sed Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est.* Sapientia, quam loquebatur Apostolus inter perfectos, est filius Dei vnigenitus, qui est sapiētia patris, quę sapientia posita est in mysterio, quatenus abscōdita est in carne, quam Verbum assumpsit, iuxta illud ad Colossen. *Quia in ipso inhabitat* Coloss. 2. *omnis plenitudo diuinitatis corporaliter,* vt sit idem, & verus Deus, & verus homo. Et hunc horum verborum sensum insinuant, & patefaciunt, quę subsequuntur verba. *Quam prędestinauit Deus ante secula in gloriam nostram;* nempe, vt Verbum, sapientia Patris, homo fieret, & mortem obeūdo redimeret genus humanum, ad gloriam regni cęlestis suos fideles trāsferendo. Cui operationi (quoniam tempore subsequente, quod erat destinatum in mente diuina euentnrum erat) idcirco perbelle ratio prędestinationis conuenit. Theophylactus antem cum Theophyl. alijs Gręcis interpretibus, *sapientiam,* de qua hic est sermo, referunt ad crucem. Siquidem in cruce, dicunt, eatenus sapientiam inexistere, quatenus per hanc ipsam, qui credunt in Christum, tum salutem, tum gloriam consequuntur. Mysterium autem appellari (inquit Theophylactus) tum quoniam latuit Theoph. Angelos, antequam fieret incarnatio; tum quoniam aliud spectamus, & aliud intelligimus: vt puta, passio videtur, & virtus cognoscitur; seruus auditur, & Dominus adoratur: ex quibus, diuinitatem quoq; comprehendi, potest esse perspicuum.

E *Quam nemo principum huius seculi cognouit.* Chrysostomus Herodem, & Pilatum intelligit. Chrysost. homil. 7. Theodoretus adiungit Annam, & Cayphā, & alios Theodor. Principes Iudæorum. Cum autem subiungit Apostolus. *Si enim cognouissent, numquam glorię Dominum crucifixissent;* hæc verba ponderans Oecumenius, inquit; Oecum. *si per principes intelliguntur Herodes, & Pilatus, facilior euadit expositio verborum. Nam,* inquit, *si hi cognouissent, Dominum glorię non crucifixissent; non enim tanta capti erant insania, cum eos non occuparet inuidia, vt iudæi obcæcati erant. Si autem principes sacerdotum intelligantur,* inquit, *si cognouissent per Christum Gentes in salutem perducendas, ne id efficeretur, Dominum glorię non crucifixissent.* Cum autem in Act. per Petrum dictum sit, Act. 3. quòd Iudęi Christum per ignorantiam condemnarunt, vti & ipsorum principes fecerunt; hinc non viderentur Iudæi culpandi, tanquam rei peccati. Verum in oppositum dixit Dominus apud Ioann. Ioan. 17.

Si non

Si non venissem, & locutus eis non fuissem, & opera non fecissem in eoc, quæ nemo alius fecit, peccatū non haberent. Idcirco dicendum est, quòd Iudæi, & eorum principes ignorarūt in Christo latentem diuinitatē, quòd esset Deus. Id enim si cognouissent, Dominum gloriæ neutiquam crucifixissent; non enim animum vmquam induxissent, vt Deum crucifigerent. Quod pronunciauit Chrysostomus in Matth. inquiens. *Si manifeste cognitus fuisset filius Dei, nemo fuisset ausus manus inijcere in eum*. Verumtamen non excusandi, sed graui supplicio plectendi erant ex Iudæis illi, qui tot signa, atque prodigia videntes, quæ Christus faciebat cum mira vitæ sanctitate coniuncta, & eius irreprehensibilem doctrinā audientes; ipsum nihilominus tamen, ob liuorem, morti damnarunt. Ambrosius, per Principes huius seculi, intellexit dæmones, qui præcipui auctores extiterūt necis Domini; quam certe numquam procurassent, si hinc cognouissent, salutem, & gloriam humano generi peruenturam. Nam inuidi nostræ salutis existentes, vtique (quantum in illis fuisset) vt Christi mors diuerteretur, operati essent; vt patuit ex eo, quòd vxorem Pilati grauibus somnijs concitarūt, vt Pilatum ab occidendo Christo deterreret; nimirum, vt, qui iam præsagirent nescio quid illius demolitionis, & ruinæ circa potentiam regni eorum, quæ hinc subsecutura erat. Et in hanc sententiam scripsit etiam S. Leo Papa, inquiens. *Si enim crudelis, & superbus inimicus consilium misericordiæ Dei nosse potuisset, Iudæorum animos mansuetudine potius tēperare, quàm iniustis odijs studuisset accendere, ne omnium captiuorum amitteret seruitutem, dum nil sibi debentis persequitur libertatem*. Quòd si legitur apud Lucam, *quòd exibant dæmonia a multis clamantia, & dicentia, quia tu es filius Dei, & increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum*. Dicendum ad hoc, dæmones, saltem ex pluribus coniecturis potuisse cognoscere, quòd Christus esset Messias, qui venturus erat. At quòd idem esset verus filius Dei, ipsum Verbum, Deus de Deo in assumpta carne, id minime cognouerunt; aut quòd per ipsum, eiusq; mortem redimendum esset genus humanum. Nam, si hoc de Verbi incarnatione mysterium latuit Angelos bonos (sicuti in generali Præfatione, cap. 1. explicatum est) id multo magis de dæmonibus est asserendum. Quod etiam insinuauit Aug. in Quæst. Nou. Testam. quęst. 66. dicens, quòd dęmonia sciebant quidem ipsum esse, qui per legem fuerat promissus, mysterium autem diuinitatis eius ignorabant. Hoc etiam habet Ambrosius in huius loci cōment. inquiens, quòd *dæmones sciebant ipsum esse, qui in lege promissus erat, mysterium tamen eius, quo filius Dei est, nesciebant*.

Chrysost. hom. 25. in Matt. c. 10.
Ambr. c. 9.
Leo Papa serm. 11. de passio. Domini.
Luc. 4.
August.
Ambr.

F *Sed sicut scriptum est*, Id vult Apostolus hoc loco, quòd quamuis Principes huius seculi ignorarunt sapientiam absconditam in mysterio, quam Deus prędestinauit in gloriam nostram; attamen Deus manifestauit eam hominibus, dum ipsis eam reuelauit, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, neque in cor hominis ascendit; nempe, quę pręparauit Deus diligentibus se. Vnde infert Theophyl. quòd prophetæ non oculis mortalibus hæc spectabant, neque auribus hauriebant humanis, nec mente hac mortali intelligebant, quæ de Christo prædicerent, sed cuncta diuinitus per eos enunciabantur.

Theophyl.

G *Scrutatur omnia ipse spiritus Dei*. Non ignoratione autem scrutatur, quasi indigens inuestigare, quę sibi sint ignota, vt aduertunt Theodoretus, & Theophylactus. Alioquin, cum etiam dicatur de Deo, qui scrutatur corda hominū, videretur, quòd & ipse scrutaretur quasi ignorans. Scrutari igitur spiritum, nil aliud est dicere, nisi quòd ad omnia pertingit, sicuti & Deus.

Theodor.
Theophyl.
Roman. 8.

H *Quis enim hominum scit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* Ex hac Apostoli sententia clare colligitur, quòd homo non potest certo scire, quę lateant in corde alterius hominis: sed neque dęmon, neque Angelus (vt inquit Thomas) quoniam non illabuntur menti humanę, vt sunt in corde hominis: atque ideo soli Deo relinquitur hęc facultas, vt sit scrutator cordium. Et Aug. in lib. 2. Retract. cap. 30. retractans alibi hoc a se dictum, quòd *dæmones aliquando, & hominum dispositiones non solum voce prolatas, verum etiam cogitatione conceptas, cum signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscere*; ait, *rem se dixisse occultissimam audaciore asseueratione, quàm debuisset: quoniam peruenire ista ad notitiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertum est; sed vtrum signa quædam dentur ex corpore cogitantium illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi, & ea spirituali ista cognoscant*; subiungit, *aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inueniri*.

Tho. Aqui.
August.

I *Spiritualibus spiritualia comparantes*. Chrysostomus, & Theophylactus inquiunt; cum incidunt quęstiones, illas dissoluimus per alias quęstiones, vel sensu, vel hystorijs; velut Christi resurrectionem, cum probamus ex historia Ionæ Prophetæ. Theodoretus inquit. *Habemus & veteris testamenti testimonium, & nouum per illud confirmamus*. Theodorus autem Gręcus prędicta verba ita interpretatus est. *Quapropter, cum doctrina nobis spiritus sufficiat, humana sapientia opus non habemus: & spiritualibus spiritualia comparantes, ideo per Spiritus sancti miracula, doctrinam illius confirmamus*. Num vero, & ita interpretari possumus? *Spiritualibus spiritualia comparantes*; id est, spiritualium rerum conceptiones nobis per spiritum Dei communicatas, spiritualibus etiam eloquijs enunciamus; ita vt sapientia ab elocutione non dissideat.

Chrysost. homil. 7.
Theophyl.
Theodor.
Theodorus Græcus.

1. K. *Quoniam spiritualiter examinatur*. Refert hæc Theophylactus (vti etiam Thomas) ad ea, quæ sunt Dei, quę non potest percipere homo carnalis, qui sine spiritu Dei viuit; quoniam hæc fide, & per spiritum Dei, quo ipse caret, demonstrantur. Ambrosius refert ad hominem, qui existens animalis, & carnis concupiscentijs addictus, percipere non potest, quę Dei sunt: quoniam spiritualiter ipse examinatur; id est, iam damnatus est. Ac si diceremus, quòd huiusmodi redarguitur spiritualiter, iuxta legem, scilicet spiritualem, vti male dispositus, & perperam viuens; vnde non idoneus, neque capax

Theophyl.
Tho. Aqui.
Ambr. c. 11.

est doctrinę spiritualis, quę est secundum Deum: siquidem in animam maleuolam non introibit sa-
Sapient. 1. pientia.

L *Spiritualis autem iudicat omnia.* Quemadmodum apud Aristot. in 2. lib. de Ani. dicitur, quòd rectum est iudex sui, & obliqui; ita propemodum, iuxta hanc rationem asserere videtur Apostolus, q. homo spiritualis, cum regatur spiritu Dei, qui omnia nouit, iudicat, tum quę sunt secundum spiritum Dei, tum quæ secus se habent. Animalis autem homo, vt qui solum rebus, & affectionibus carnalibus est addictus, non sapit nisi carnalia, quę autem sunt secundum spiritum, non attingit, aut percipit.

M *Et a nemine iudicatur.* Spiritualis homo a nemine iudicatur, aut reprehęditur, vt qui secundum spiritum Dei se regat, & vita viuat irreprehensibili.
Chrysost. homil. 7. Chrysostomus inquit, *a nemine iudicatur, aut discutitur; id est, nemo de eius doctrina, & scientia inquirit. Quæ enim nota sunt spirituali, non attingit animalis homo, de vita futura, de præmiys, de pœnis,*
Aug. in lib. de ver. relig. cap. 31. *& alijs huiusmodi, quæ sunt reuelata fidelibus.* Augustinus in lib. de vera relig. hæc Apostoli verba ita interpretatur. *Spiritualis homo iudicat omnia, ipse autem a nemine iudicatur, id est, a nullo homine; sed a sola ipsa lege, secundum quod iudicat omnia; quia super omnia est, quando cum Deo est; cum illo autem est, quando purissime intelligit, & tota charitate diligit, quod intelligit; vnde etiam quantum potest, ipsa lex fit; secundum quam iudicat omnia, & de qua nullus iudicare potest.*

PARAPHRASIS. CAP. III.



Et ego fratres, non potui loqui vobis tanquam spiritualibus, sed vt carnalibus; vt paruulis in Christo lac vobis potum dedi; non solidum cibum, quem ferre, vt nuper geniti infantes, non poteratis, sed neque nunc potestis, cum adhuc sitis carnales: vbi enim inter vos zelus est, & contentio; nonne carnales esse hinc redarguimini? & ambulare secũdum hominem, qui addictus sit carni? Quando enim inter vos aliquis ita effatur. Ego quidem sum Pauli: Alius autem ego sum Apollinis: nonne ex hoc carnales vos esse detegitis? Quid nam igitur est Paulus? quid Apollo? nisi ministri, per quos, iuxta munus quod cuique nostrum largitus est Deus, credidistis? Ego (vt ita dixerim) plantaui verbum Dei. Apollo rigauit: At Deus incrementum dedit; cuius opus, & donum est fides; vt omnino illud statuendum sit vobis; quòd neque qui plantat, aliquid est, neque qui irrigat, quo ad operis productionem, quod est solius Dei, qui dat incrementum, vnde planta viuit, & exurgit, Qui autem plantat, & qui irrigat (& si duo numero) attamen vnum sunt; vt qui in idem opus, vt Dei ministri, consentiant, & conlaborent, Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet iuxta proprium laborem, quem impenderit in Dei opus. Dei siquidem sumus cooperatores, atque adeo mercede donandi, quisque ex propria sua cooperatione. Dei estis agricolatio; Dei estis ædificatio. Ego secundum gratiam, quæ data est mihi a Deo, vt sapiens architectus, fundamentum posui apud vos fidei Iesu Christi, Alius autem superædificat, quasi hanc gloriam sibi vendicans. Verum vnusquisq; inspeċtet, quo nam modo super ipsum struat. Nam (quod attinet ad fundamentum) absque dubio nemo vllum aliud ponere potest præter illud, quod est positum, Iesus Christus; per quem solum nobis salus est comparanda. Si autem quispiam super hoc fundamentũ ædificat aurum, argentum, lapides preciosos (præclara & indissolubilia opera) aut ligna, fœnum, stipulam (opera abolenda vt impura) vniuscuiusque opus, quale fuerit, manifestabitur. Dies enim illa, in qua iudicandus est mundus, omnia faciet conspicua; cum per ignem, qui præcedet aduentum Domini, sit dies illa reuelanda. Ille igitur ignis, cuiusque opus, quale sit, propalabit, atq; probabit. Si alicuius opus extructum super Iesu Christi fundamentum, manserit innoxium ab igne; accipiet mercedem quicunque præclarum & indissolubile hoc opus perfecerit. Si alicuius opus arserit, vt ab ipso impuritas omnis per ignem absumatur, huius factor operis, in recipienda mercede detrimentum patietur, quam assequi maiorem potuisset, si opus non affectionibus carnalibus maculatũ præstitisset. Veruntamen ipse, quoniam a Christi fundamento non discesserit, saluus erit: sic tamen, vt qui prius transierit per ignis purgationem. Nescitis quòd estis templum Dei? & spiritus Dei in vobis habitat? si quis templum Dei destruit, hunc disperdet Deus: templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se ipsum fallat, si quis inter vos sibi sapiens videtur, fiat in hoc seculo stultus, vt sit sapiens in alio apud Deum: sicuti scriptum est apud Iob, comprehendam sapientes in astutia eorum. Et rursus in Psal. Deus nouit cogitationes sapientũ, quoniam vanæ sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus, quasi salutis vestræ auctoribus. Omnia enim vestra sunt; siue Paulus; siue Apollo; siue Cephas; siue mundus; siue vita; siue mors; siue præsentia; siue futura: omnia enim vestra sunt, & ad gloriam vestram parata; dummodo in Christo coniuncti sitis. Vos vero estis Christi, qui vos redemit sanguine suo. Christus autem est Dei, cuius est filius; & cui secundum humanitatem est subiectus. Quare de cętero nemo dicat, se essę Pauli, aut Apollinis: sed vos omnes Christi esse vnanimiter cognoscite, sentite, & pronunciate.

Editio vulgata.



Et ego fratres, non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus & contentio: nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli: alius autem, Ego Apollo: nonne homines estis? Quid igitur est Apollo, quid vero Paulus? Ministri eius cui credidistis, & vnicuique sicut

Dominus dedit. Ego plantaui: Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit. Itaque, neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisq; autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Dei enim sumus adiutores: Dei agricultura estis: Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. Vnusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est: quod est Christus Iesus. Siquis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, vnuscuiusq; opus manifestum erit: dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit: sic tamen quasi per ignem. Nescitis quia templum Dei estis: & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est: quod estis vos. Nemo se seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat vt sit sapiens. Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum. Et iterum. Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam vana sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt; siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia enim vestra sunt: vos autem Christi: Christus autem Dei.

ADNOTATIONES.

A *T ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Cum illud quàm maxime intenderet Apostolus in hac Epist. vt Apostolatus sui dignitatem tueretur apud Corinthios; quoniam id plurimum conferret ad ipsos confirmandos in fide, quam ex eius prædicatione susceperant; cumq; periculum instaret, ne a quibusdam seducerentur, qui ~~eum~~ sermones eloquentia innisa humanæq sapiẽtiæ cōtexerent, quibus Corinthiorum animi non mediocriter alliciebantur; vnde (vt imperitus sermonis, & expers sapientiæ) Paulus contemptibilis reddebatur, qui ipsis Christum crucifixum nudis verbis, seorsum ab omni elegantia, & artificio sermonis prædicauerat. Hinc illud in primis in primo cap. epist patefecit. Christi crucem abhorrere lenocinia, ornatumque verborum; simplicem autem sui amare prædicationem; qualem apud eos ipse denunciauerat, ipsam tamen signis, & prodigijs confirmatam, & roboratam. Verum, cum crucis mysterium sapientiam quoque cōtineat, non illam mundanam, sed diuinam, quam a se non esse alienam non est inficiatus Apostolus, sed ipsam loqui inter perfectos asseruit cap. præcedẽti; hinc scrupulus oboriebatur, cur accedens ad Corinthios, hanc sapientiam nō esset illis concionatus. Cui obiectioni occurrens, huius rei causam, seu culpam trãsfert in ipsos Corinthios; quoniam scilicet illos alloqui non potuerit vt spirituales, & qui solido cibo, diuinæ scilicet sapientiæ apti essent; sed vt carnales, vt paruulos in Christo, quibus lacte opus erat. Inter carnalem autem, & animalem (qua voce vsus est Apostolus in cap. præcedenti) hoc apposuit discrimen Augustinus in tract. 98. Euang. secundũ Ioan. inquiens: quòd animalis homo dicitur ab anima; carnalis autem a carne, quia ex carne, & anima constat totus homo. Idẽ in lib. 14. de Ciuit. Dei inquit; *non est aliud animalis homo, aliud carnalis; sed idem ipsum est vtrumque; id est, secundum hominem viuens homo.* Verum, cum in superiori cap. dixerit Apostolus, quòd animalis homo non percipit, neque percipere potest ea, quæ Dei sunt; & in hoc cap. dicat, quòd Corinthijs loqui nō potuit, tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, ita vt ipsos carnales, non autem animales nuncupet; hinc videretur dicendum, quidpiam minus graue innui hac voce, *carnalis*, quàm hac alia, *animalis*; vt animalis ille censendus sit, qui fidem Christi non admittens, peccatorum nolit pœnitere, neque vitam turpem, & animalem deserere. Corinthij autem eatenus poterant esse carnales, quatenus, post susceptam Christi fidem, carnis quibusdam cupiditatibus inhærebant; ambulantes in eis, vt homines, qui spiritu Dei non regenerentur, neque exactè in nouum hominem essent transformati. Et ideo, tãquam adhuc paruuli existentes in fide, lacte egebant, cibo solido nōdum apti erant. Lac autem continent initia eloquiorum Dei circa fidem, quæ & elementa dicuntur; de quibus est sermo in Epist. ad Hebr. vti est pœnitentia ab operibus mortuis; doctrina baptismi; dogma de resurrectione mortuorum, & futuri iudicij. Et vt dicit Augustinus in tract. Euang. loco ante citato, Christus crucifixus omnibus proponitur; *sed carnalibus paruulis, id tantum credendo tenentibus, spiritualibus autem capacioribus, id etiam intelligendo tenentibus.* Idẽ in tract. Psal. 118. *Paruulis proponitur Iesus Christus, vt crucifixus, vt lac, quod sugere habent; quod autẽ Iesus Christus secundum diuinitatem, in principio erat Verbum apud Deum, filius Dei, id ad solidũ cibum pertinet, quod perfecti degustare possunt.*

Auguft. in Ioan. tract. 98.

Idem li. 14. de Ciuit. Dei c. 4.

Hebr 6.

Auguft. in Ioan. tract. 98.

Idem in Psal. 118.

B *Itaque neque qui plantat est aliquid.* Sicut plantator arboris, aut irrigator, vitam arbori non conferunt, aut incrementum præbent, quæ Deus sua ordinatione largitur; & quemadmodum in hoc conueniunt (ac si vnum idemque sit plantator & irrigator) vt in opere vitæ, & incrementi arboris, nihil sint, cum tamen sit aliquid ipsum plantare, & irrigare: ita quoque, qui Christi fidem plantat prædicatione, & qui eam irrigat doctrina vel baptismo; ambo quidem sunt ministri; non tamen effectores fidei, vt vel concipiatur, vel coalescat in animis hominum: id enim solius Dei est opus. Atque ideo vnum sunt, & in hoc pariter conueniunt, quòd ipsorum opera non fit, vt fides coalescat; qui tamen, vt ministri Dei existentes, aliquid sunt secundum gratiam, quæ vnicuique est data a Deo. Vnde ab Apostolo Dei cooperatores dicuntur, tanquàm instrumenta, quibus Deus sua opera perficit; dum eius

eius potentia ſecretius per miniſtros operatur. Qui etiam vnum eſſe dicuutur, quatenus ſimul habent conuenire, vt ſint vnanimes in ædificationẽ Eccleſiæ. Ex his colligitur, miniſtrum miniſtro non eſſe præferẽdum, quaſi eorum alter opus Dei ex ſe ipſo præſtare poſſit, alter non poſſit, cum neuter ex ſe ſe ad hoc ſit idoneus, vt dictum eſt. Verum non propterea aſſerendum, quòd gradus miniſtrorum in Eccleſia Dei omnes ſint pares, adeo quòd nõ adſint inter eos, & qui maioris, & qui minoris ſunt aucto-
1.Cor.12. ritatis. Siquidem infra enumerans Apoſtolus varia munia miniſtrorum Dei, primo loco ponit Apoſtolos; deinde prophetas; tertio loco doctores; & deinceps alios miniſteriorum gradus. Vnde ſupponendum, in hierarchia eccleſiaſtica eſſe quendam primatum, collatum Petro principi Apoſtolorum a Christo, & eius ſucceſſoribus, & alios quoq; dignitatis gradus reperiri, tum maioris, tum minoris auctoritatis. Id enim maxime decebat diuinam prouidẽtiam, vt, quadam ordinis diſpoſitione ab omni confuſione remota, Dei eccleſia in terra regeretur: cum tamen & hoc ſit veriſſimum, nulli vel minori, vel ſupremæ dignitati Eccleſiaſticæ illud ineſſe potentiæ, vt mere ex ipſa promatur opus, quod ex ſola gratia, atque potentia Dei prodit, quamuis illud per delectos ſibi miniſtros exequatur.

C *Vnuſquiſque autem propriam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem &c.* Quamuis miniſtri, quatenus Dei cooperatores, omnes ſint vnum, vt hac ratione nullum inter ipſos ſit diſcrimẽ; attamen laborantibus in vinea Domini, præmia non dabuntur paria; ſed vnicuique merces (vt hic dicit Apoſtolus) ſecundum proprium laborem tribuetur. Omnibus quippe electis, & ſaluis, denarius ille dabitur Euangelicus, ipſa beatitudo, quæ in Dei eſt poſita viſione. Vnde, ſi duo infantes baptiſmate inſigniti, non dum apti operibus ab electione prodeuntibus decedant, ob fidem ſuſceptam in baptiſmate, ęqua beatitudine donabuntur. Communicari autem præclarius Dei viſionẽ, aut certis proprijs laureolis inſignioribus ornari, ſingulis continget, tum ob intenſiorem charitatem, qua affecti fuerint erga Deum; tum ob præſtantiam actionum, generiſque vitæ, qua quiſque ſit perfunctus. Vt puta virgo, quę virginitatem vouerit, atque ſeruauerit (cęteris paribus) maiori gloria cohoneſtabitur, quàm
Theodor. vxorata. Ponderans autem Theodoretus hęc Apoſtoli verba, inquit, quòd iudex non opus, ſed laborem reſpicit: Ait enim. *Vnus ſæpe offert ducentos Saluatori cum magna facilitate. Alter, cum plurimum laboris ſuſceperit, vnum, vel duos ab errore liberat. Similiter aliquis*, inquit, *a natura adiutus, abſque vllo labore exercet continentiam: Alter, cum quo natura belligeratur, cum multis laboribus id, quod deſiderat, aſſequitur; veluti vt ieiunet, & illaſum ſe conſeruet a fornicatione.*

Ex his colligitur, opera noſtra, iuxta meritum compenſari; cum tamen illud ſit aſſerendum, ex mera Dei liberalitate pendere, vt cœleſtia nobis retribuat pro temporarijs actionibus, quæ rebus cœleſtibus non ſunt comparandæ, vt dicitur in epiſt.
Rom.8. ad Romanos. *Quoniam non ſunt condigna paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis:* Ex iuſto autem Dei iudicio, per legem nobis ab ipſo propoſitam, iſtud fit, vt non inremuneratum velit permanere vllum opus, quod coram ipſo placitum homo perfecerit; quippe qui pollicitus ſit, mercedem nobis donaturum, ſi eius pręcepta ſeruauerimus; ipſeque retributionem diſpenſet ſecundum uniuſcuiuſque uoluntatem, & operationem, atque laborem.

D *Alius autem ſuperędificat.* Forte his verbis Apoſtolus innuit aliquem ambitioſum, qui primatum apud Corinthios ſibi vendicabat, tãquam fundator illius eccleſię, cuius tamen fundamentũ Paulus iecerat, vti primus, qui apud illos Chriſti fidem prædicauerat. Non ita autem ſe geſſit Apoſtolus, qui ſcribens Romanis, inquit. *Sic autem prædicaui* Rom.15. *Euangelium hoc, non, vbi nominatus eſt Chriſtus; ne ſuper alienum fundamentum ędificarem, &c.*

E *Fundamentum, enim aliud nemo poteſt ponere præter id, quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.* In epiſt. ad Epheſios ſcriptum eſt. *Eſtis ciues ſan-* Eph.2. *ctorum, & domeſtici Dei, ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & prophetarum ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto.* Ex quibus verbis apparet, ſupponi ab Apoſtolo, quòd Chriſtus ſit firma petra habens ex ſe ſoliditatem, ſuper quam erigitur ſtructura totius eccleſię. Hanc igitur petram ſtatuerunt Apoſtoli, dum iacerent fundamentum fidei chriſtianæ. Siquidem in Chriſto, quem prædicabãt, poſitum eſt fidei fundamentum. Apoſtoli autem, tanquã columnæ quędã extiterũt ſuperpoſitæ huic Chriſti petræ; dum munijs ſuis, quæ obierunt, & ſanguine quem fuderunt, Chriſti ędificium ſuſtentarunt, & auxerunt; innixi tamen ſemper ſoliditati petræ Chriſti, a qua omnes ipſorũ pendebant operationes. Petrus autem Princeps Apoſtolorum electus eſt a Chriſto pro petra, ſuper quam ſtructurus erat Eccleſiam; ita tamen, vt Chriſtus ſe conſtituerit totius fabricæ fundamentum. Sed cum Petro tribuerit primatum auctoritatis, ab ipſo quoque ſumpſit exordium extruendæ, atque amplificandæ fabricæ; adeo quòd Petrus extitit petra, Chriſti petræ ſuperpoſita, ſuper quam Chriſtus, regimine ſui Vicarij, ſuorũ fidelium conſtruxit eccleſiam; quam etiam ſucceſſorum Petri moderamini cum poteſtate ligandi, & ſoluendi commiſſam fouet, atque tuetur; quod præſtabit vſque ad conſummationem ſeculi, vt portæ inferi non poſſint præualere aduerſus eam.

F *Vnuſquiſque autem videat, quomodo ſuperædificat:* De ijs, qui foris ſunt ab Eccleſia, neque poſito fundamento fidei, quod eſt Chriſtus, inhærent; clare patet, quòd hic non eſt ſermo. Nam, ſi huiuſmodi ſunt extra Chriſtum, certe dici non poſſunt, quòd ædificẽt ſuper ipſum. Dubium eſt autem, num Paulus hęc loquatur ad omnes, qui Chriſti fidem ſuſceperint, an ad ipſos ſolos doctores, atque præcones Euangelij. Græci enim expoſitores, ferme omnes, Gr.Expoſ. cenſent generalem eſſe ſermonem, quaſi hic proponat Apoſtolus, quo nam modo ſit viuendum ab ijs; qui ad Chriſti fidem ſint aſſumpti. Et ideo hanc ædificationem (vt interpretatur Theophylactus) Theophyl.

intel-

intelligunt opera singulorum, tam opera doctrinæ, quàm alia cuiuslibet generis, & non solùm bona, verùm etiam mala, veluti sunt peccata. Amb. c. 13. Ambrosius autem refert hæc ad doctrinam: cuius interpretatio admodum cõsona videtur verbis Apostoli; qui sermonem cęptum de ministris continuat, & de fundamento, super quod potest construi, tum preciosum aliquid, tum id, quod sit damnandum.

G *Siquis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides preciosos.* His verbis secundum communem interpretationem comprehenduntur opera bona facta super Christi fundamentum; quorum alia alijs magis præclara esse, ijs vocibus, auri, argenti, & lapidum preciosorum, significantur. Ambrosius autem refert hæc ad bonam doctrinam, quam possumus dicere assimilari auro, dum fiunt eloquia de diuinitate; argento, quatenus de Christi humanitate differitur; lapidibus vero preciosis, quatenus fructus emanantes ex Verbi incarnatione explicantur. Alij hæc referunt ad bona opera; vt puta aurum, ad castimoniam; argentum ad nuptias; lapides vero preciosos ad paupertatem, vt Theophyl. exponit Theophylactus. Per hæc vero, *ligna, fœnum, stipulam*. Ambrosius. Ambrosius intelligit corruptam, & vanam doctrinam, quam qui seminauerit, si resipiscat, saluus erit; non tamen, nisi prius ignis pœnas patiatur. Alij autem referunt hæc ad peccata, vt Theophyl. Theophylactus, & alij Gręci; vel ad venialia, prout Aug. in lib. de fid. & oper. cap. 1. & 15. Augustini, & aliorũ nostratũ est communis expositio. Verum hi cum prioribus in hoc conueniunt; tum quòd ijs vocibus, *ligno, stipulæ, fœno*, magis & minus impura facta denotentur; tũ quòd hæc opera (siue ad doctrinam, siue ad vitæ actiones referantur, quæ super Christi fundamentum superędificata supponuntur, siue sint bona, & præclara facinora, siue mala, & impura) omnia, qualia sint dies vniuersalis iudicij manifestabit: quæ per ignis conflagrationem erit reuelanda, ita vt per ignem cuiusuis actiones sint probãdæ. Et modus probationis subiungitur ab Apostolo, dum inquit. *Si cuius opus manserit, quod superędificauit*; quod est dictum; si opus factum super Christi fundamentum manserit in die iudicij illęsum ab igne, adeo quòd non comburatur, huius operis factor accipiet mercedem de bono opere, vti grato, & accepto apud Deum. Et hæc quidem optime aptantur ministro, de quo dictum est antea, quòd est Dei cooperator; & quòd secundum proprium laborem est accepturus mercedem. *Si cuius opus arserit*; ita vt ab igne comburatur, & destruatur, tanquam lignum, aut stipula, aut fœnum; huius operis factor detrimentum patietur; vel, dum punietur; vel quoniam non consequetur mercedem, quam acquirit ille, cuius opus illęsum ab igne mãserit, tanquam opus vndequaq; præclarum, & nulla ex parte pollutum: & posset id intelligi de eo opere ministri, cui aliquid vanitatis ex eloquentia, vel quid aliud eiusmodi fuerit admistum, de quo sibi complacuerit; adeo vt peccato veniali conspurcauerit opus factum super Christi fundamentum, a quo tamen fide non recesserit. Siquidem hæc omnia sunt purgãda; cum nihil impurum, & conquinatum, vel quo ad opus, vel quo ad affectum animi ingredi possit in regnum Dei. *Ipse tamen saluus erit; sic tamen quasi per ignem*: operator Apoc. 21. operis impuri, quod per ignem est destruendum, ipse saluus erit; sed ita tamen, *quasi per ignem*, Græce legitur ὡς, id est, vt per ignem transeat, purgandus igne purgatorij. Vnde peccata hęc supponenda sunt venialia, quę aut minister euangelij, aut quiuis alius commiserit, propter quę ipsorum perpetrator igne plectendus, atque purgandus est; ita vt peracta purgatione ad gloriam fruendam deinde perueniat; non eam tamen assequens mercedem, qua donabitur, qui fuerit operator operum, quæ sint immunia ab omni labe peccati. Ideo autem saluabitur, & qui purgãdus est per ignem, propterea quòd a fidei fundamento, & a Dei charitate non recesserit, quamuis affectionibus nonnullis impuris, non tamen mortiferis laborauerit. Quòd si peccata venialia igne sunt purganda, quanto igitur magis pro pœna peccatorum mortiferorum puniẽdi veniunt peccatores, quos prius pœnituerit, antequam decesserint? nisi forte ea pœnitudine affecti fuerint, qua Magdalena sua luxit peccata; & ea erga Deum immensa charitate accensi, vt propterea vniuersa commeriti supplicij pœna in hac vita illis condonetur; quod perpaucis admodum contingit. Alioquin, igne purgatorio de peccatis commissis pœna luenda erit, donec Dei iustitię sit satisfactum. Theodorus autem Gręcus hunc locum exponens, Theodor. inquit. *Hunc ignem credimus esse purgatorium, in quo animæ, tanquam aurum in conflatorio, purgantur.* Quod etiam innuisse videtur Oecumenius, dum Oecum. inquit. *Saluabitur autem ipse quoque dolorem passus; sicuti verisimile est de eo, qui per ignem transierit, sibique vnitas modicas sordes expurgarit; solius enim Dei est perfecte peccato carere, homines vero, & si quàm maxime iusti fuerint, non perfecte puri fiant*; hæc ille. Quidam alij (inter quos Basilius) Basilius. ignem metaphorice acceperunt pro purificatione, quæ etiam per afflictiones in hac vita passas perficitur. Aliqui autem fuerunt in hac hæresi, quòd omnia opera mala, & peccata sint igne comburenda, & quòd tandem omnes homines, & ipsi quoque dęmones salui fiant. Aduersus quos (præter alia innumera quæ possent adduci) Apostolus aperte 1. Cor 6. reclamat infra, dum dicit; quòd iniqui non possidebunt regnum Dei, non adulteri, non fornicarij, non molles, & alij peccatores, quos ibi enumerat.

Chrysostomus autem, & alij Græci expositores, Chrysost. hom. 9. intelligendo per *lignum, stipulam, & fœnum*, peccata mortalia, interpretantur, quòd in illa die iudicij comburentur, & non vltra censebuntur illa opera, ob quæ puniendus erit peccator, quoniam in vanum erunt suscepta; ipse autem peccator saluus erit; id est (inquiunt ipsi) saluabitur, & conseruabitur eius persona, vt ab igne numquam *consumatur*, sed semper ardeat. Quæ interpretatio valde dura videtur alijs doctoribus, quod saluari per ignem, sit non destrui, cum tamen ignis proprium opus, & munus sit destruere. Accedit ad hoc, quòd non vere dici posse videtur, quòd peccata mortalia aboleantur. Siquidem, tanquam præsentia, habent remanere in testimonium punitionis, & confusionis peccatorum;

Esa. 66. torum, iuxta illud apud Esa. *Vermis eorum non morietur*; sicuti etiam bona opera permanebant. Idcirco, cum Apostolus dicat; *si cuius opus manserit, quod superędificauit*; hinc innuere videtur, dari quoque opus nō superędificatum, quod maneat, cuiusmodi est crimen mortiferum, cuius hominem non pœnituerit. Vnde tria erunt operum genera. Vnum eorum, quæ facta super Christi fundamentum immanent (vt irreprehensibilia) illęsa ab igne, ob quæ merces est accipienda. Aliud vero genus operum erit ædificatum super Christi fundamentum, habēs impuritatem admistam; quod propterea ab igne comburetur, vt non amplius maneat; sed deleatur, & eius vltra Deus non recordetur: ex quo quidem non merces illud operanti, quinimmo damnū adueniet; quoniam minorem accipiet mercedem de alijs bonis suis operibus, qui in nonnullis defecerit; præterquam quòd etiam igne erit purgandus ab affectionibus, quibus nimium adhęsit rebus temporarijs; licet a fidei fundamento, & a Dei charitate non discesserit. Tertium denique genus operum erit illud, quod nō superędificatum fuerit ad Christi fundamentum, quod semper permanebit ad perpetuam confusionem eorum, qui aduersus Christi fidem, & charitatem opera fecerunt, & de ipsis pęnitentiam non egerunt. Siquidem non dubitandum est, quin peccata mortalia existāt contra Christi fundamentum. Ligna autem, & fœnum, & stipulam supponit Apostolus, esse opera facta super Christi fundamētum; sicuti & præclara opera (quæ denotantur per aurum, argentum, & lapides preciosos) super idem fundamentum Christi supponit esse ædificata. Atque ideo per *lignum, fœnum*, & *stipulam*, censendum est, significari peccata venialia quæ sunt comburenda; ob quæ, eorum perpetrator (quoniam a Christi fide, & Dei charitate non fuerit seiunctus) non damnabitur; sed saluus erit, eo vti dictum est modo.

H *Nescitis quia templum Dei estis?* Hęc secundum Theophylactum Apostolus proponit, volens deinceps agere de peccato cuiusdam adulteri. Verum, cum dicat Corinthijs, quòd sunt templum Dei, & quòd in ipsis inhabitat spiritus Dei, & quòd qui violauerit templum Dei, seu corruperit (vt gręce legitur, φθείρει.) Deus illum disperdet, & ad hæc addens, quòd qui sapiens sibi videtur in hoc seculo, debeat stultus fieri: ex his omnibus videtur Apostolus hoc loco suam orationem dirigere ad Doctores, terrens eos; quia, si corruperint templum Dei, ipsos nempe fideles, aut praua doctrina, aut prauæ doctrinę exemplo; pro certo sciant, quòd Deus illos disperdet. Cum vero Apostolus subiungit, *Nemo itaque glorietur in hominibus*; alloqui videtur discipulos, vt eos coerceat a factiosa sequela, qua adhærebant singuli huic, vel illi ministro, in ipso gloriantes; cum tamen in Christo solo fideles gloriari habeant, a quo sunt redempti.

Theophyl.

I *Christus autem Dei*; nempe est filius secundum diuinitatem, genitus ante secula, habens a patre originem; secundum autem humanitatem (de qua videtur hic esse sermo) in tempore factus est homo, virtute Dei Virginem obumbrante. Et ipse venit in mundum, & passus est mortem ob gloriam patris; vt ita Christus, sit Dei minister, ob Dei gloriam factus obediens vsque ad mortem crucis.

PARAPHRASIS. CAP. IIII.

I T A igitur (vti descripsimus) ęstimet homo, nos ministros esse Christi, & meros dispensatores mysteriorū Dei. Quod vero amplius requiritur in dispensationibus, vt quispiam fidelis inueniatur; apud me quidem hæc est regula, vt mihi pro minimo sit, vt talis a vobis iudicer, aut ab humano die, atque iudicio; sed neque me ipsum iudico huiusmodi; neque enim decet. Nam, & si nihil mihi conscius sum, in quo reprehendar; attamen non propterea me iustificatum censeo: sed est Dominus, qui me iudicat, cuius certo, atque infallibili iudicio me submitto. Quare nolite ante tempus huiusmodi statuere iudicia; quoadusque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cōsilia latentia in corde hominum, quę soli Deo sunt perspicua; homini autem de alio homine non possunt esse cognita. Hęc autem, fratres, egi vobiscum per figuram, transferens sermonem in me ipsum, & in Apollo propter vos, ad vestram institutionem, vt in nobis ipsis, in typo scilicet nostrarum personarum, discatis non sapere supra normam iam descriptā; sed, vt ministros Christi, & Dei coadiutores tantummodo vos esse agnoscatis, neque vobis quidpiam assumatis in vestro ministerio; vt hinc quoq; ea eripiatur subditis peccandi occasio, ne vnus infletur aduersus alium pro sui ministri gloria, quem præferat alteri. Tu enim, qui tibi multum assumis in ministerio; dicito mihi, quis te discernit, quasi præferendus sis alio ministró? cum soli Deo hoc certum iudicium sit relinquendum? Quid autem habes, quod a Deo non acceperis? si autem a Deo accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Iam saturati estis, iam diuītes facti estis, iam nunc sine nobis regnatis; vtinam regnetis, vt & nos vobiscum vna regnemus. Videre enim videor, quòd Deus nos postremos sibi delectos Apostolos, ostendit tanquam morti destinatos; quando spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos honorati, nos autem ignominiosi. Vsque ad hanc horam, & esurimus, & sitimus, ac nudi sumus, & colaphis cedimur, & incertis vagamur sedibus, & laboramus proprijs operantes manibus: iniurijs affecti, benedicimus: persecutionibus petiti, subsistimus: maledictis lacessiti, obsecramus: vt purgamenta, ac quisquiliæ huius mundi, vsque modo facti sumus. Non vt confundam vos, hæc scribo; sed vt filios mihi carissimos moneam. Nam etsi decem millia pędagogorum habeatis in Christo, at non multos patres habetis. In Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui. Rogo ergo uos ut sitis mei imitatores, sicut & ego sum Christi. Idcirco enim dimisi ad vos Timotheum filium mihi carissimum, & fidelem in Domino,

vt

vt uos instituat de uijs meis, quæ sunt ad Christi normam; quemadmodum ubique in omni ecclesia doceo. Proinde,uero, ac si ipse non sim uenturus ad uos, inflati sunt quidam. Veniam autem cito ad uos, si Deus permiserit, & respiciam, non sermonem eorum, qui inflati sunt; sed potentiam. Non enim in sermone regnum Dei, sed uiget in potentia signorum, atque prodigiorum. Quid vultis? vt ueniam ad uos in uirga? an in charitate, & spiritu ueritatis?

Editio vulgata.

SIc nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur. Mihi autem pro minimo est, vt a vobis iudicer, aut ab humano die: sed neque me ipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc iustificatus sum: qui autem iudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus iudicare: quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique a Deo. Hæc autem fratres transfigurati in me, & Apollo, propter vos: vt in nobis discatis, ne supra quàm scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt, & nos vobiscum regnemus. Puto enim, quod Deus nos apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christum: vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. Vsque in hanc horam, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris, maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & obsecramus: tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema vsque adhuc. Non vt confundam vos hæc scribo: sed vt filios meos carissimos moneo. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo: sed non multos patres. Nam in Christo Iesu, per euangelium ego vos genui. Rogo vos, imitatores mei estote. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciat vias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut vbique in omni ecclesia doceo. Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit, & cognoscam: non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? in virga veniam ad vos: an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

ADNOTATIONES.

SIc nos æstimet homo, vt ministros Christi. A Concludit Apostolus ex antedictis, quod Apostoli, & omnes, quotquot pro Christo legatione funguntur, non sunt censendi nisi Christi ministri, & in ministeriorum dispensatione inuicem pares, vt vnus alio non sit præferendus in opere, quod Deus peragit per manus ministrorum. Qua regula constituta (in detestationem eorum, qui dicerent, ego sum Pauli, ego sum Cephæ, tanquam opus Dei discriminantes ex diuersitate ministrorum) subiungit modo Apostolus hanc aliam disceptationem penes eosdem Corinthios ortam; quam etiam, vti erroneam, vult ex ipsorum animis euellere. Id ipsum erat, quòd decernerent, quisnam fidelis esset inter dispensatores; ita vt in hoc etiã aliũ alio anteferrent. Quod factum detestatus Apostolus, & iure merito. Nam, cum nemo scire possit, quid lateat in corde hominis, quod Deus solus scrutatur (vnde in lib. Reg. legitur) *nec iuxta intuitum hominis ego indico, homo enim videt quæ parent, Dominus intuetur cor;* 1.Reg.16. possint que opera alicuius, quæ extrinsecus bona appareant, ex eius interiori praua animi affectione non vacare culpa; vel ob vanam gloriam; vel quòd hinc dignitates sibi comparare speret: idcirco, ministrorum alterum alteri præferre, tanquam fideliorem, & de hac se certum iudicium statuere non licet; cum quisque in his iudicijs longe a veritate possit aberrare. Laudare quidem opera debemus, quæ bona extrinsecus apparent, & de his glorificare Deum. Quemadmodum etiam ea opera, quæ manifeste sunt mala, detestari, & damnare non dedecet. Sed neque minister laudem sibi præripere debet, tanquam probatum se constituens; etiam quòd de nullo crimine sit sibi conscius. Quandoquidem (vt dicit hoc loco Apostolus loquens de se ipso) etiam quòd de nulla se homo sibi sit conscius, attamen se iustificatum nõ debet cēsere; sed a Deo iudicium de se expectare. Et id quidem, quoniã in multis possumus aberrare; tum circa propria facta; tum circa aliena, quæ nobis non sint perspicua. Vnde illud psalmographi; *ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis parce seruo tuo.* Psal.18. In multis enim hallucinamur ob affectiones, quæ nos circunstant; & multa etiam præteruolant a cogitationibus nostris, quæ non spectamus. Accedit, quòd laus iustificationis ab extrema est expectanda die; cum interim & ex bonis mali; & ex malis boni, dum viuimus in hoc mortali corpore, permutari possimus; neque vlla sit certitudo in rebus humanis. Vnde subiungit Apostolus, quòd non debemus ante tempus iudicare, *quoad vsque veniat dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique a Deo.*

B *Mihi autem pro minimo est, vt a vobis iudicer; aut ab humano die.* Non propter hæc verba censendum est, quòd a Dei ministro sit contemnenda eius bona famæ, præsertim, si id intersit ad salutem subditorum. Verumtamen pro re minima habendum est (quod attinet ad propriam personam ministri) vt

vt iudicetur bonus ab hominibus, cum hinc nihil assequator pro securitate salutis. Humanum autem diem nominans Apostolus (secundum Theodore- Theodor. tum) intellexit breuitatem humanę vitę. Sed posset etiam intelligi pro luce eius cognitionis, quam homo habere potest circa probationē actionum alienarum; vbi iudicium, ad tempus, quasi ad diem cadit; non firmum manens, sed prętereunsans. Dei autem iudicium manet in ęternum. Cum autem Apostolus prohibeat iudicium, quo minister ministro prefertatur; certe multo magis censendum est ab ipso prohiberi, ne iudicia fiant sinistrorsum: iuxta Matth. 7. illud apud Matth. *Nolite iudicare, & non iudicabimini.* Iudicium autem aduersus aliquem instituere, ex auctoritate Ecclesię, nō solum licitum est; verum etiam necessarium, quod fit de manifestis. In quo Matth. 7. sensu dictum fuit a domino; *ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Nam iuxta opera, quę sint manifesta, iudicium & potest & debet exerceri; & pertinet ad prudentiam regiminis christiani. Addamus, quòd etiam iudicium, quo examinatur propria conscientia, est necessarium; vt habetur infra; *probet autem* 1.Cor. 11. *seipsum homo, & sic de pane illo edat:* & rursus, *si nos diiudicaremus, non vtique iudicaremur.*

C *Vt in nobis discatis, ne supra quàm scriptum est, vnus aduersus alterum infletur pro alio.* Adnotandum est apud Grecos, ad hęc verba; *ne supra quàm scriptum est*, adiungi hęc alia, φρονεῖν, id est, *de vobis sentire*, aut sapere, vt habet Theophylactus in suo commentario: quibus deinde subnectuntur hęc alia; *ne vnus aduersus alterum infletur pro alio.* Quorum verborum hic esset plenus commētarius. Nempe Apostolum transtulisse institutum sermonem de ministris, in sui personam, & in Apollo, vt ex his, quę tradidit, partim corrigendo, quę essent absurda, partim docendo, quę vera sunt, & vtilia; hinc illi arrogantes ministri, qui erant apud Corinthios, discerent non sibi ipsis assumere, gloriantes, ac se se magnificantes. Idque vt hinc tolleretur occasio subditis, ne se inflarent vnus aduersus alterum ob ministros, quibus adhęrerent. Illis vero verbis, *supra quàm scriptum est*, sunt qui referunt, in- Matth. 7. telligi dictum illud apud Matth. *nolite iudicare, &* Luc 14. *non iudicabimini*, vel illud: *qui se humiliat exaltabi-* Mar. 9. *tur.* Alij referunt ad illud Marci. *Qui vult in vobis esse primus, sit omnium vltimus.* Forte prędicta verba. *Supra quàm scriptum est*, ita accipienda sunt: nempe, supra illud, quod antea docuit sub sui persona, & Apollo; quòd sunt mere ministri Christi, & non est aliquid, neque qui plantat, neque qui irrigat, sed Deus solus dat incrementum. Item non sibi assumendum, quòd quispiam, prę altero, sit fidelis dispensator ministeriorum Dei: neque conuenire, vt Dei minister pendeat ab hominum decretis; sed homilitet subijcere se se debere iudicio Dei.

August. ad Valent. epistola 46. D *Quis enim te discernit?* August. in Epist. ad Valent. ita interpretatur hunc locum: *hoc ideo dicit; quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, vt eum faciat vas in honorem, aut in contumeliam, nisi Deus.* Alij autem interpretantur de iudicio, quo Corinthij præponerent, hi vnū, illi alium, alio ministro. Vnde arguuntur subditi, qui auderent hæc certa statuere iudicia. Sicuti ex hoc alio dicto. *Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* arguuntur doctores, & ministri, vti totius gloriationis, & horum iudiciorū promotores.

E *Iam saturati estis, iam diuites facti estis.* Hæc vel ironice sunt prolata. Aut forte interrogatiue, vt Corinthios magis pudefaceret, & ad resipiscendum excitaret: & est locus ad inuehendum, & obiurgandum valde accommodus, & opportunus; cum prius iam attigisset gloriationem, qua optime secum agi sibi persuaderent Corinthij, & mox hæc obiurgatio subinferatur.

F *Nos Apostolos nouissimos.* Id dicit, vel quia, vt minimi censerentur, & despectibiles. Vel nouissimi intelliguntur: quoniam Paulus, & Barnabas, postremi ab alijs Apostolis fuerint delecti ad Apostolatum. Dum autem humilitatem status sui admodum depressi commemorat Apostolus, multaq; mala congerit, quæ pateretur, ipsos autem Corinthios dicit multis bonis esse cumulatos; hinc eos valde commouere potuit. Siquidem perpeti mala indebite, & pro malis bona reddere, id fit maxime Christi vestigia imitari; vt non immerito dicat, factum se, & Barnabam, spectaculum Angelis, & mundo, & hominibus; vt omnes admirentur, quòd tam præclare, & sanctè se gererent in tribulationibus, quas sustinerent. Ac propterea non adhibendas esse aures pseudo Apostolis, qui auctoritati tanti Apostoli omnibus technys detrahere studebant.

G *In Christo Iesu per Euangelium ego vos genui.* Id, vt minister Euangelij præstitit; non autem ex propria virtute. Vnde dixit, *In Christo Iesu vos genui.*

H *Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem, non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Græce legitur, τὴν δύναμιν, id est, potentiam; Vnde minus accommodata videtur eorum interpretatio, qui dicunt; *approbabo non sermonem, sed virtutem*, nempe bonos mores; cum id videatur Apostolus voluisse insinuare; non respiciam, aut approbabo leporem sermonis, quo aliqui sunt inflati; sed potentiam, qua fiunt signa & prodigia. Theodoretus, *non cognoscam* (inquit) *ser-* Theodor. *monem eorum, qui inflati sunt, sed actionem; & quòd non sufficit ad salutem, regnum Dei prædicare; sed ea etiam conuenit facere, quæ regno sunt digna.* Theophylactus autem sic, *spectabo non vestram dicacitatem, cum opus sit virtute potius, quæ signis constet: quippe cum non oratione exculta, sed miraculis spiritus sit prædicatum cælorum imperium.* Et cum subiungit Apostolus. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.* Græce legitur, ἐν δυνάμει, vt denotetur virtus cōsistēs in potētia, & hoc inferat Apostolus; non consistere regnum Dei in sermone, sed in potentia signorum, atque miraculorū, quæ a Dei potentia emanant, & per manus ministrorum Dei perficiuntur. Et forte voluit Apostolus ijs verbis innuere potentiam tradendi delinquentes in interitum carnis, & in mortem; sicuti ad verbum Petri cecidit Ananias mortuus, & eius vxor Sapphi- Act. 5. ra; vt

ra; vt hinc Corinthijs timorem incuteret. Vnde etiam subiunxit. *Quid vultis? in virga veniam ad vos? an in charitate?* quæ præsertim allata sunt ad obtundēdam vanitatem ministrorum, qui multum ob eloquentiam sibi assumebant: vt hinc admonerentur ad conspiciendum, num, vt Paulus, valerent in potentia signorum; qua verum se ministrum esse, & non contemnendum, voluit significare.

PARAPHRASIS. Cap. V.



OMNINO, ex certa cōstantique fama, auditur inter vos fornicatio, & eiusmodi fornicatio, quæ neque inter Gentes nominatur, vt quis habeat vxorem patris sui in fornicationem. Et vos inflati estis? & non potius eiulastis, vt absinderetur de medio vestrum, qui hoc facinus commisit? Ego quidem, vt qui corpore absens, præsens autem sim istic spiritu, iam iudicaui (ac si præsens essem) in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis vna cum meo spiritu, cum potentia Domini nostri Iesu Christi, in cuius virtute hæc fiunt; tradere hunc facinorosum hominem in interitum carnis, in qua *affligatur*, vt hinc resipiscens de peccato, spiritus eius saluus fiat in die Domini Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra. An nescitis, quòd modicum fermentum totam massam farinæ aquę permistám permutat, atq; corrumpit? Expurgate igitur ex vobis vetus fermentum; quicquid redolet veterem hominem; vt sitis noua cōspersio, noua pasta, sicut estis azymi, noua aspersione renouati per sanguinem Christi in baptismate. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus; qui, si hostiam se præbuit Deo, vt nos mundaret a peccatis; decet vt & nos epulemur; non in fermento veteri, secundum veterem hominem ambulantes; neque in fermento malitiæ, & nequitiæ; sed in azymis præseferentibus sinceritatem, & veritatem. Scripsi vobis in Epistola, dum vos hortatus sum ad expurgationem ueteris fermenti, vt non commisceamini fornicarijs. At non omnino scripsi uobis, ut in genere non commisceamini cum fornicatijs huius mundi; aut cum auaris, aut rapacibus, aut idololatris; alioqn debueratis de hoc mundo exisse. Verum (vt clarius uobis aperiam mentem meam) hoc scripsi uobis, & hoc uolui uobis denunciare, quòd, si quis fratrum uestrorum, qui Christi fidem iam susceperit, comperiatur famose cognitus & publicatus, uel fornicator, uel auarus, uel idolis seruiens, uel conuiciator, uel ebriosus, aut rapax; ut cum huiusmodi ne cibum quidem sumatis. Nam de ijs, qui foris sunt, & extra Ecclesiam, quid ad me attinet iudicare? Non ne uos ex instituto Ecclesiæ illos iudicatis, qui semel in potestatem Ecclesiæ se tradiderunt? illi autem, qui foris sunt, Dei iudicio subduntur: & illum facinorosum ex uobis auferte.

Editio vulgata.



OMNINO auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt vxorem patris aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, vt tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit? Ego quidem absens corpore, præsens autem Spiritu, iam iudicaui, vt præsens, eum, qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi, tradere huiusmodi Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi. Non est bona gloriatio vestra: Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ sed in azymis synceritatis, & veritatis. Scripsi vobis in epistola. Ne commisceamini fornicarijs, non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri: si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt, iudicare? Nonne de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis? nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

ADNOTATIONES.



EGO *quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui.* Ex ijs, quæ refert Apostolus, se statuisse in absentem fornicarium; appatet, prælati iurisdictionem, & decreta, vim habere etiam in absentes. Subiungens autem, hæc se statuisse *in nomine Domini nostri Iesu Christi*; innuit omnia ad Christi gloriam esse peragenda; eiusque nomen semper implorādum in nostrum auxilium. Per hæc uero: *congregatis vobis, & meo spiritu*: edocet interuentu fratrum deputatorum, exercendum esse canonicum iudicium aduersus incorrigibiles. Illud uero: *cum virtute Domini nostri Iesu Christi*, Græce legitur, σὺν τῇ δυνάμει, id est, cum potentia, qua tradendus erat Satanæ fornicator ille facinorosus in interitum carnis. Quam quidem potestatē Dominus largitus est omnibus suis Apostolis, tanquam maxime necessariam, illo præsertim initio nascentis Ecclesiæ, pro confirmanda tum ueritate, quam prædicarent, tum auctoritate ipsis a Christo delata; ut hinc, qui excruciarentur in carne, mente resipiscerent; necnon eorum exemplo cęteri commoti, a peccatis se conseruarent immunes. A

B *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Hæc eadem sententia affertur in epist. ad Galatas. In Euangelio autem, *simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit &c.* Fermentum accipitur in bonam partem, hic autem in malam ob

Gal. 5.

Matt. 13.

adiectionem huius voculæ, *vetus*, qua denotatur pristinus Adam,& vetus homo,a quo, per mortem Christi pro nobis immolati, expurgamur.

C *Neque in fermento malitiæ;* quo denotantur mala, quæ quis operatur; *neque nequitiæ;* cum (vt
Theoph. exponit Theophylactus)homo mente est nequam, vt mente iniqua, & malitiæ quadam profunditate mala peragat. Quibus opponuntur hæc alia; *sed in azymis synceritatis*, ad oppositū malitię, & nequitiæ; *& veritatis*, ad differentiam veteris paschans, & azymorum cum typo sumptorum. Aduertit au-
Oecum. tem hoc loco Oecumenius, quòd, sicut qui sub lege viuebant, immolato ab ipsis temporario ac irrationali agno, septem diebus erant azymi; id est fermento carentes (neque enim licebat fermentatum panem, aut domi habere, aut edere) ita quoque & nos æterno, ac rationali agno, qui tollit peccata mundi,pro nobis immolato, debemus semper fermento carentes,& esse noua conspersio, vt nihil veteris restamenti, siue peccati nobis ipsis cōferamus.

D *Scripsi vobis in epistola*, Non in alia, quæ desideretur; sed in hac eadem, & in hoc cap. dum dixit; *vt tollatur de medio vestrum,qui hoc opus fecit;* Item dum dixit. *Expurgate vetus fermentum;* hinc
Chrysost. hom. 15. Theoph. Theodor. denotans(vt aduertunt Chrysostomus, Theodoretus & Theophylactus) quòd non erat conuersandum cum illo scelerato fornicario. Et quoniam id in genere locutus erat, hincque existimare potuissent Corinthij, quòd Apostolus eis præcepisset, vt ab omnibus facinorosis, ab illis etiam qui essent extra cœtum fidelium, abstinerent; idcirco subiunxit; *Nūc autem scripsi vobis ne commisceri, si is,qui frater nominatur inter uos, est fornicator &c.* Ac si diceret, declaro vobis nunc meam sententiam, quæ est huiusmodi: quòd, si quis inter fratres existat,nominatus (vti famosus, & notus Ecclesiæ) vel fornicator, vel auarus, vel idololatra, vel maledicus,aut ebrio-
Oecum. sus (ita enim interpretatur Oecumenius) cum huiusmodi ne cibum quidem sumatis; vt separetur à vestro consortio, ne contaminet alios; ipse autem resipiscat. De heretico autem homine præcipit B.
2. Ioan. 1. Ioannes, ne aue quidem illi dici debere.

E *Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?* Cum infideles sint extra Ecclesiam, idcirco de his non pertinet iudicium ad Prelatum:sed hos iudicat Deus secundum suam prouidentiam. Vel(vt dixit
Ioan.3. Dominus) *qui non credit, iam iudicatus est.*

F *Non ne de ijs, qui intus sunt vos iudicatis?* Hoc iudicium iuxta regulam Euangelicam exercetur, dum,post vnam, & alteram priuatam correptionē,
Matt. 18. defertur Ecclesiæ crimen fratris;vt,si sit incorrigibilis, excludatur a cœtu fidelium. Quod quidem iudicium circa crimen publice notum,atque certum, non solum licitum est, verum etiam necessarium ad correptionem delinquentium, & ad ædificationem aliorum. Ex quo patet, omnes, qui Christi fidem semel susceperint baptimo insigniti, si deinde vel hæretici deuenerint,vel ad paganismum,seu hebraismum deflexerint, pertinere ad iurisdictionem Ecclesiæ;quæ aduersus hos omnes potestatem habet iudicia legitime exercendi. Quippe in alios, qui foris sunt,huiusmodi iurisdictio spiritualis non exercetur; quamuis Princeps ex iure *gentium possit in Iudæos,& Paganos animaduertere,vt docet S.Thomas in lib.de Reg. princip.* Tho. Aqui.

G *Auferte malum ex vobis ipsis*. Græci legunt *& auferte.* Vnde, iuxta hanc lectionem, verborum constructio hunc in modum optime cōponeretur. Cum huiusmodi ne cibum quidē sumite, & auferte malū ex vobis. græce legitur πονηρόν: id est prauum; & facinorosum illum fornicarium de medio vestrū tollite; vt hinc excommunicandus & expellendus esset e cœtu fidelū, quod Apostolus,tradendo eum satanæ,iā perfecerat.Et sunt verba sumpta ex Deut. Deut. 13. *& auferes malum de medio tui.* Vt hinc pateat (sicuti adnotauit Theophylactus)ab initio conditionis legis, visum fuisse legislatori,improbos de medio esse Theoph. tollendos. Quod autē attinet ad ebriosum, de quo hic est mentio, Augustinus in quodam sermone de August. purgat.adnotauit; quòd ebrietas non est peccatum nisi sit frequens. Quòd si quis ex debilitate capitis, vel nesciens vini potentiam, fiat ebrius; nondum id peccato mortali adscribendū; sicuti post experientiā,si quis fiat ebrius, afficitur peccato mortifero.

PARAPHRASIS. Cap. VI.



Adet aliquis vestrum,habens negocium aduersus fratrem, sectari iudicium iniquorum, & non potius sanctorum? Nescitis, quòd sancti mundum iudicabunt? & si in nobis(iuxta nostram scilicet comprobationē) iudicabitur mundus; certe indigni estis, qui minimis iudicijs implicemini. Nescitis quòd angelos prauos iudicabimus? quanto magis mundana? Mundana igitur si habueritis iudicia, qui sunt contemptibiles in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum: conueniens enim videtur,vt iudicium rerum infimarum, infimis quoque hominibus relinquatur. Id dico,vt verecundia perfundamini. Adeo ne non est neque vnus quidem sapiens inter vos, qui possit diiudicare, & arbitrum se ponendo lites componere, quę oriantur inter fratres? sed frater cum fratre iudicio contendit? & hoc apud infideles? Iam igitur omnino obnoxij delicto deprehendimini, cum lites, atque iudicia sint inter vos. At vero, cur potius non iniuriam pati? cur potius damnum non accipere? quàm in huiusmodi iudicia conuenire? quinimmo sunt ex vobis, qui iniuriam inferunt, qui damnum faciunt, & hæc aduersus fratres? An nescitis, quòd iniqui regnum Dei non obtinebunt? Nolite hallucinari: sed pro certo habetote,quòd neque fornicarij,neque idololatræ,neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores,neq; fures,neque auari; neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem iam eratis, sed abluti estis; sed sanctificati estis in nomine Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri. Omnia mihi licent; at non omnia conducūt.Omnia mihi licent; sed ego sub alicuius non redigar potestate. Escæ ventri inseruiunt, & venter escis, vt corpus nutriatur; sicuti natura postulat, dum in hac vita sumus: Deus autem & hunc, & illas (quādo ipsorum munus tandem est desiturum) abolebit.

abolebit. Corpus autem non fornicationi demandandum, sed tradendum in obsequium Domini. Deus autem & Dominum suscitauit, & nos quoque eadem potentia excitabit a mortuis. Nescitis quoniam corpora vestra sunt membra Christi? vsque ne ergo eo deducar temeritatis, vt tollens mẽbra Christi, ab ipsoque separans, faciam membra meretricis? An nescitis; ꝙ qui adglutinatur meretrici, vnũ corpus efficitur cum meretrice? qui autem adglutinatur domino, vnus spiritus fit cum domino? Fugite fornicationem: Omne enim peccatum, quod commiserit homo, extra corpus fit: scortãs autẽ, in proprium corpus delinquit, dum ex scortatione totum corpus polluitur. An nescitis, quòd corpora vestra sunt templũ Spiritus sancti habitãtis in vobis, quem habetis a Deo? & non estis vestri iuris: empti enim estis pretio magno. Glorificate itaque, & portate Deum in corpore vestro, vt honorificetur Deus.

Editio vulgata.



VDET aliquis vestrum habens negocium aduersus alterũ, iudicari apud iniquos, nõ apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quanto magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles, qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles? Iam quidem omnino delictum est in vobis, quòd iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed vos iniuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus? An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: Neque fornicarij, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, neque molles, neq; masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neq; maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent: sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis: Deus autem hunc, & has destruet, corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori, Deus vero, & dominum suscitauit: & nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciã membra meretricis? Absit. An nescitis, quoniã qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne vna. Qui autem adhæret domino: vnus spiritus est. Fugite fornicationem: Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis, quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, & non estis vestri? Empti enim estis pretio magno. Glorificate, & portate Deum in corpore vestro.

ADNOTATIONES.

IVDICARE *apud iniquos*. Vt magis A confunderet Corinthios, qui ad infideles confugiebant pro iudicijs decernendis suarum litiũ; appellat iudices illos hoc nomine, *iniquos*. Verumtamen non tollitur, quin Christiani (sicut statuitur in epist. ad Rom.) debeant subijci Rom. 13. potestatibus principum infidelium, sub quorum viuant Imperio; vt vocati conueniant ad forum, & ad tribunal ipsorum. Sed aliud est, quòd Christiani in proprijs litibus deligerent sibi iudices infideles, cum id euitare possent, & deberent; quod hoc loco Apostolus damnat.

B *Nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt?* Matt. 19 Id prædixit Dominus Apostolis. *Sedebitis & vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.*

C *Et si in vobis iudicabitur mundus.* Christus quidem erit iudex, qui sententiam proferet inappellabilem. Sed & hanc eius electi confirmabunt, exprobrantes reprobris duritiem cordis eorum, quòd non obedierint vocati, vt ipsi fecerunt: præcipui autem in eo iudicio erunt illi, qui spretis, & relictis omnibus rebus mundanis, secuti fuerint Christum; sicut ipse testatus est Apostolis, dicens. *Vos, qui secuti estis me, sedebitis & vos &c.* Matt. 19. Siquidem in istis antesignanis maximopere cõprobabitur diuinum iudicium ad maiorẽ damnatorum reprobationem, & confusionem.

D *Nescitis, quoniam Angelos iudicabimus.* Ipsos scilicet Dœmgnes, vt qui deuicti fuerint ab hominibus, ipsi incorporei: quod in maiorem cedet dęmonum condemnationem, & confusionem: quod B. Antonius Dęmonibus exprobrabat.

E *Contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum.* Magna vis in his verbis ad pudore confundendos Corinthios; dum illis proponit (ironice rem tractans) vt eligant sibi iudices ex ipsis illos, qui sint magis contemptibiles; hinc innuens, ꝙ si hoc non conuenit, multo minus deceat confugere ad iudicium infidelium, qui sunt iudicandi a sanctis, vna cum Angelis malis.

E *Neque fornicarij: supple possidebunt regnũ Dei.* Et cum subiungat Apostolus; *neque adulteri:* hinc aperte docuit, quòd fornicatio, quæ committitur, quãdo solutus cum soluta exercet libidinem (idque ad differentiam adulterij) est peccatum, prohibens hominem a potiundo regno Dei.

G *Omnia mihi licent, sed non omnia expediũt.* Hac sentẽtia frequenter vtitur Apostolus in hac epistola; vt puta circa vsum matrimonij, & esum idolothytorũ, & aliorũ huiusmodi. Quæ verba perpendens August. in lib. ad Pollen. post multa quæ edisserit in Aug. lib. 1. ad Poll. capit. 14. hanc senteotiã, hæc habet. Ea videri sibi licere, & non expedire, quæ per iustitiã quidẽ (quæ corã Deo est) permittuntur; sed propter offensionem hominum, ne ob hoc impediantur a salute, vitanda sunt: ea vero non licere, & ideo non expedire, quæ sic ipsa iustitia vitantur, vt facienda non sint: & illicita (inquit) prohiberi a Domino, vt quæ licita sunt, & non expediunt, non legis vinculo, sed libera dilectionis beneuolentia caueantur.

H *Deus autem & hunc, & has destruet.* Non destruetur vēter, qui ad corporis humani integram constitutionem requiritur; sed eius vsus, cum ciborum non sit amplius futurus vsus post resurrectionem.

I *Corpus autem non fornicationi.* Videretur, q vt venter cōcurrit in vsu ciborum pro vitæ sustentatione; ita quoque pro speciei, & prolis conseruatione, aliquod requiratur membrū, vti re vera hoc habent munus pudenda; ita tamen, vt in ipso concubitu totum corpus animalis concurrat ad corruptionem pro semine emittendo, quod est opus homini naturale. Verumtamen Deus voluit, vt homo, cui rationis vsum concesserat, non cum quacunque muliere commisceretur; sed cum ea tantū, cui legitime iungeretur in matrimonio: hincq; corpus humanum non debet dari fornicationi; sed custodiri a concubitu, nisi per legitimas nuptias concubitus cum propria vxore exerceatur.

K *Et dominus corpori;* supple prouidebit; quando (sicuti dicitur in epist. ad Philipp.) *reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* Philipp. 3.

L *Tollens ergo membra Christi; faciam membra meretricis?* Magna vis ad confundendum Christianum, ne membra sanctificata in Christo, per fornicationē faciat membra meretricis. Et hoc quidem sequitur necessario; quoniam duo erunt in carne vna: ita enim a domino Deo statutum fuit ex lege matrimonij, vt masculus cum fœmina vnum fiant per mutuam coniunctionem. Siquidem non (vt in planta fit generatio in vno corpore) ita quoque fit in animalibus, ac præsertim in perfectioribus, veluti est homo; sed oportet, vt cum masculo (qui concurrit vt primum principium actiuum generationis) coniungatur fœmina pro principio passiuo, atque inuicem ita adglutinentur, vt fiant veluti vnū corpus, & vna caro: coniunctioque hæc est legitima, si sequatur ex lege matrimonij; alioquin concubitus erit cum meretrice, cum qua committitur fornicatio. Gen. 2.

M *Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est.* Qui coninsitus est Christo, Dei spiritum recipit, vt ad Dei normam viuat, agens quæ placita sunt Deo, vt ita spiritu vniatur cum Deo; non quòd sit in homine idem spiritus, qui Deus est; alioquin homo esset Deus; sed participatio spiritus.

N *Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est.* Quoniam scilicet non polluitur, neque corrumpitur corpus, aut ambitione, aut auaritia, aut gulæ peccato; ob fornicationem autem res aliter se habet. Nam (vt subiungit Apostolus) *qui autem fornicatur, in corpus suum peccat;* id est, totum peccatum fornicationis consumatur in corpus, in quod peccatur; dum totum polluitur, & inficitur ex corruptione: quæ, vt sanatur, per vsum legitimum matrimonij, ita in fornicatione permanet peccatum cōsummatum in corpus, ex corporis illicita delectatione. Augustinus autem in lib. quæst. Leuit. tit. 8. exponens hunc locum (quoniam nō potest tolli, quin omnia peccata agantur in corpore, iuxta illud ad Corinth. *vt recipiat quisque prout gessit in corpus, aut bonum, aut malum.*) Ait, Apostolum his verbis voluisse *exagerare peccatum fornicationis super omnia cętera peccata: quæ & si per corpus committantur, non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt obstrictum, & obnoxium: Quemadmodum in solo opere fornicationis, commisceri facit animum vis agens libidinis cum ipso corpore; & vnum cum ipso quodammodo aglutinari, & deuinctum esse; in tātum, vt nihil aliud ipso momento, & experimento huius tam magni flagitij, cogitare homini liceat, aut intendere; nisi quòd sibimet adijcit, mentemque captiuam subdit ipsa submersio, & quodammodo absorbitio libidinis, & concupiscentiæ carnalis.* Aug. quæst. Leuit. tit. 8. 1. Cor. 5.

O *Et non estis vestri:* Huius dicti reddit rationem, inquiens; *Empti enim estis pretio magno.* Poterat dicere, quoniam a Deo creati; sed dicens, *empti estis pretio magno*, aliquid maius intulit, ipsum scilicet beneficium redemptionis, quod superat illud creationis.

PARAPHRASIS. CAP. VII.



DE quibus autem mihi scripsistis (quod attinet ad illud, num deceat vxuratos rei vxoriæ operam dare) dico bonum esse homini, non adglutinari vxori. Verumtamen, ad euitandas fornicationes, vnusquisque possideat vxorem suam: & vnaquęque mulier possideat virum suum, vt inuicem libere alter altera vti possit; reddatque vir, ex lege connubij, quam debet beneuolentiam, vxori suæ; ac similiter vxor viro suo. Siquidem vxor non habet potestatem proprij corporis, sed vir; sicuti etiam proprij corporis vir non est dominus, sed vxor. Et ne fraudetis vos inuicem, nisi id fiat ex mutuo consensu, & ad tempus, vt vacetis orationi; & rursus in vnum conuenite, ne in diaboli tentationem, atque laqueum incidatis propter vestram incontinentiā. Id autem dico vobis indulgens, non præcipiens, vt ita faciatis. Nam, quod mihi esset in optatis, illud est, vt velim omnes homines esse, qualē me ipsum. Verum quisque proprium habet donum a Deo; cui hoc, & cui alterum dono datur. Dico autem innuptis, & ipsis viduis, vtile ipsis fore, si permanserint sicut & ego. Quòd si continere se nequeunt, nubant; melius enim est coniugio iungi, quàm vri a concupiscentia. Illis autem, qui sunt matrimonio iuncti, denuncio, non ex meo decreto, sed ex Domini præcepto, ne mulier a marito seiungatur. Et si ab ipso quacūque de causa fuerit seiuncta, omnino maneat innupta, vt quæ non possit alteri viro nubere: aut viro suo reconcilietur. Et vir similiter non dimittat vxorem hac eadem ex lege. In reliquis autem dico, atque ita statuo ego, non dominus. Si quis ex fratribus nostris vxorem habeat infidelem, & hæc consentit cohabitare cum eo, non dimittat ipsam. Pariter, si qua mulier ex nostris habet virum infidelem, qui assentiat habitare cum ipsa, illum nō dimittat. Sanctificatus est enim vir infidelis in muliere fideli, vt propter ipsam matrimonium sit san-

ctum,

ctum, & sanctus actus coniugij: sicuti etiam mulier infidelis, coniuncta viro fideli in matrimonio, sanctificata intelligitur. Alioquin filij vestri concepti ex patre, vel matre infideli, essent immundi, quasi spurij, & impuri. Quod tamen nõ est verum; quando, post susceptum baptismum, sint effecti sancti; & nulla in ipsis relinquatur macula, ex eo quòd ex patre, aut ex matre infideli sint geniti. Quòd si vir infidelis, aut mulier separat se; separetur & fidelis: non enim frater, aut soror ex nostris tenetur seruituti prædictæ matrimonij in huiusmodi. In pace autem vocauit nos Deus; & non vt inuicem rixemur. Vnde enim scis mulier, si saluum facies virum tuum infidelem? aut qui nostri tu vir, si vxorem tuam infidelem saluam facies? Ad hoc quidem obstrictus est vnusquisque; vt, sicuti cuique Deus suam gratiam diuisit; & sicuti vnumquemque vocauit Dominus; ita ambulet; neque discedat a propria conditione; & ita doceo in omnibus Ecclesijs. Circuncisus aliquis vocatus est, idem maneat circuncisus, nec sibi præputium aptare curet. In præputio alter vocatus est, is ne circuncidatur: circuncisio siquidem, aut præputium, nihil sunt, nihilque faciũt ad salutem; sed ipsa obseruatio præceptorum Dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea maneat. Seruus existens vocatus es ad gratiam Dei? id nil tibi sit curæ; quin & si possis te in libertatem vendicare, potius elige cum vinculo manere seruitutis. Quandoquidem in Domino, qui vocatus est seruus, domini est effectus libertus. Similiter qui liber existens, vocatus est, seruus est effectus Christi, cuius sanguine vterque redemptus est. Ac propterea, cum pretio magno empti sitis, cauere ne hominum serui efficiamini, humanarum scilicet serui voluntatum a Deo alienantium. Itaque fratres, in quo quisque statu vocatus est, in eodem permaneat apud Deum, illi inseruiendo. De virginibus autem præceptum Domini non habeo. Sed quid sentiam (vt libere atque fideliter dicam, vti debeo, qui tantam apud Deum misericordiam sum consecutus ad hoc, vt fidelis essem præco, & denunciator eorum, quæ placeant Deo) consilium meum depromam. Existimo igitur hoc, nempe Virginitatem seruare, rem apprime bonam atque perpulchram; quoniam bonum est homini, virginem se præstare, propter instantem necessitatem, quam quisque habet ex hoc mundo discedendi. Veruntamen, si alligatus es vxori, noli quærere ab ipsa solutionem. Si autem solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. Quòd si nupseris, non peccas: nec similiter si nupserit virgo, peccauit; tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco, vestræque misereor conditionis. Itaque reliquum est, vt qui habent vxores, ita se gerant, tanquam non habentes. Et qui flent, tanquam non flentes. Et qui gaudent, vt non gaudentes. Et qui emunt, tanquam non possidentes. Et qui vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtentes, Præterit enim figura huius mundi, vt in ipso animum figere Christianus minime debeat. Opto autem vos, sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicite curat, quæ domini sunt, vt domino placeat. Qui autem coniunctus est vxori, solicitus est circa res mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ Domini sunt, vt sancta sit corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quę sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico; non vt laqueum vobis inijciam; sed ad id, vt possitis vos præbere cum honestate, atque facultate multa ad inseruiẽdum indissolubiliter Deo, & dominum obsecrandi sine distractione. Si quis autem existimat turpem se videri super virginem suam, quòd sit super adulta, & ita oportet fieri; quod vult, faciat; non peccat, si nubat. Nam, qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, videlicet seruare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, benefacit; & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi, vt non possit nubere alteri viro, quanto tempore viuit uir eius. Quòd si dormierit uir eius, libera est a lege. Cui uult, nubat; dummodo id faciat in domino. Beatior autem erit, si permanserit innupta secundum meum consilium. Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.

Editio vulgata.



DE quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat: similiter autem, & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet: sed vir. Similiter autem, & vir, sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgẽtiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum: sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis, & viduis: bonum est illis si sic permaneant sicut, & ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm vri. Iis autem, qui matrimonio iuncti sunt, præcipio non ego, sed dominus, vxorem a viro non discedere; quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. Nam cæteris, ego dico, non dominus Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo: non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa: non dimittat virum. sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem, alioquin filij vestri immundi essent: nunc autem sancti sunt. Quòd si infidelis discedit, discedat: non enim seruituti subiectus est frater, aut soror in huiusmodi: in pace autem vocauit nos Deus. Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? nisi vnicuique sicut diuisit Dominus, vnumquenque sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sicut in omnibus ecclesiis doceo, Circuncisus aliquis vocatus

catus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est: sed obseruatio mandatorum Dei. Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi curæ: sed, & si potes fieri liber, magis vtere. Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque in quo vocatus est, frater, in hoc permaneat apud Deũ. De virginibus autem præceptum Domini non habeo: consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. Si autem acceperis vxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco, Hoc itaque dico fratres, tempus breue est: reliquum est, vt, &, qui habent vxores tanquam non habentes sint: &, qui flent, tanquam non flentes: &, qui gaudent, tanquam non gaudentes, &, qui emunt, tanquam non possidentes, &, qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi. quomodo placeat vxori, & diuisus est. Et mulier innupta, & virgo, cogitat quæ Domini sunt: vt sit sancta, & corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi: quomodo placeat viro. Porro hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum vobis iniiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi, Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri: quod vult faciat, non peccat, si nubat. Nam, qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginem suam: bene facit. Igitur, &, qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit, &, qui non iungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit, quòd si dormierit vir eius, liberata est: cui vult, nubat: tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium: puto autem quod, & ego Spiritum Dei habeam.

ADNOTATIONES.

A BONVM *est homini mulierem non tangere.* De multis requisierãt Paulum Corinthij, vt eius sententiam ipsis denunciaret, inter quæ & hoc erat, num, qui ex Christianis coniuncti erant in matrimonio, a se vxoria deberent abstinere. Ita enim Chrysostomus sentit, & cum ipso alij Græci expositores.

Chrysost. homil. 19.

Sunt autem qui censent de hac re Corinthios idcirco Apostolum consuluisse; quoniam pseudo Apostoli (quod non est inuerisimile, cum quidam hæretici, de quibus est sermo in epist. ad Timot. nuptias damnauerint) sub specie religionis ipsis interdixissent, ne rei vxoriæ operam darent.

1. Tim. 4.

Quòd autem de vxoratis Apostolus loquatur, dum inquit, *bonum est homini mulierem non tangere*, ex pluribus coniici potest argumentis. Ac primo quidem, ex eo quòd si de innuptis, & solutis esset sermo, non ita locutus esset Apostolus; *bonum est homini mulierem non tangere;* Sed dixisset, malum esse homini adglutinari mulieri. Cum peccatum sit fornicari, quod arcet hominem a possessione regni cœlorum, vt dictum est antea. Accedit, quòd vox Græca *γυναικός*, qua vsus est Apostolus, non impromiscue quamcũque mulierem, sed eam, quæ sit coniuncta viro, videtur significare, vt colligitur ex his omnibus alijs locis subsequentibus. Primo cum dicitur. *Vnusquisque habeat vxorem suam;* & paulo post. *Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem.* item, *ligatus es vxori; noli quærere solutionem.* Sed & superius, dum esset sermo de illo fornicario, dixit Apostolus; *auditur inter vos fornicatio, ita vt vxorem patris sui habeat aliquis.* In omnibus quippe istis locis Græca vox, *γυνή*, vxorem propriam alicuius denotat. Præterea cum infra dicat. *Solutus es ab uxore, noli quærere uxorem:* id omnino contrarium videretur sententiæ priori, quòd *vnusquisq; habeat uxorem suam.* Siquidem habere vxorem; & non quærere vxorem, simul non consistunt. Propterea colligendũ, quòd, cum dictum est ab Apostolo, *vnusquisq; habeat uxorem suam, & vnaquæq; habeat suum virum*, non voluit innuere, quòd omnes debeant iungi in matrimonio; Sed idipsum; quòd & vir possidere, & vti debeat vxore sua, & similiter mulier viro suo, vt dominiũ inuicem mutuum, exposcendi debitum, sibi retineant; & non separentur, quasi non amplius inuicem conuenturi. Quod & ex vocula illa Græca, *ἐχέτω*, coniicitur, quæ obtentum rerum dominium, & possessionem significat. Denique, cum post hæc Apostolus conuertat sermonem ad innuptos, & viduas, inquiens. *Dico autem non nuptis, & viduis, bonum est illis, si sic permanserint; sicut & ego.* Hinc quoque colligitur Apostolum in præcedentibus sermonem habuisse ad eos, qui inuicẽ matrimonio erant coniuncti, illis denunciando, quòd pulchrum esset non adglutinari vxori, sed a concubitu abstinere. Vnde Theophylactus perpendẽs hanc vocem, *καλὸν*, qua vtitur Apostolus, inquit. *Egregia res foret, si prorsus ab vxoris cõtubernio abstinere vir posset citra omne periculum:* quod (subiungamus nos) & percommodum accideret homini ob has omnes rationes, quæ ex dictis Apostoli desumuntur. Primo quidem, quoniam hinc homini liceret maiori cum honestate, & spiritu puriore inseruire Deo. Siquidem (vt dicit Augustinus in 1. lib. de Solilo.) *nihil sic deiicit animum ab arce virtutis suæ; sicut contactus ille corporum, sine quo vxor haberi non potest.* Quo circa dictum est in Exodo populo accepturo legem. *Estote parati in diem tertium, & ne appropinquetis vxoribus vestris.* Et in lib. Reg. dixit Abimelech ad Dauid: *Si mundi sunt pueri, maxime a mulieribus, manducent panem sanctum.* Deinde, cum corpus viri redigatur in seruitutem, & potestatem vxoris, vti & vxoris corpus in viri potestatem ex lege matrimonij;

1. Cor. 5.

Theophyl.

Aug. lib. 1. de Solilo. c. 8.

Exo. 19.

1. Reg. 21.

trimonij; hinc proculdubio percommodum vtriq; ipsorum accideret, si mutuo consensu ab hac seruitute se vendicarêt. Ad quam quidem seruitutem respiciens Apostolus cap. præcedenti dicebat; *omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate*. [1.Cor.6.] Verum, quamuis Apostolus dixerit, bonum esse *non adglutinari vxori*; attamen non propterea inferendum, quòd malum sit concumbere cum propria vxore, quasi ad peccatum id vertendum sit. Non enim valet hæc consequentia, vt dicunt Scholæ. Bonum est non adglutinari vxori: ergo malum est côcumbere cum vxore? Nam non tangere vxorem, absolute bonum est ob præstantiam continentiæ. At tangere vxorem, & illi adglutinari ob euitâdam fornicationem, etiam bonum est: in quo etiam cadit actus iustitiæ, si fiat causa reddendi debitum. Verumtamen id ipsum non tam excellens bonum est, quale illud, quod continet virtus ipsa continentiæ. Omittitur autem hoc loco bonum prolis proueniens ex concubitu, cuius causa ab initio institutum est matrimonium, & propter quod, operam dare rei vxoriæ, vt filij ad Dei gloriam procreentur, est opus meritorium. Verum ad id modo non respexit Apostolus, rem prolis educendæ relinquens Dei prouidentiæ: interim autem tantummodo rationem habens periculi; & de hoc agens, ne Corinthij inciderent in fornicationem ob intemperantiam, cui propensi erant; si penitus ab actu côiugij se segregassent; & a potestate debiti mutuo exposcendi se explicassent, vt nonnulli seductores ad hoc ipsos hortabantur: non vituperans quidem Paulus, aut damnans (vt hi alij) matrimonium, de quo alibi dixit, quòd est magnum sacramentum, sed ei anteferens cœlibatum, & virginitatem. [Eph.5.]

B *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter autem & vir*. Quamuis mulier subdatur viro, vti domino, & capiti suo; vnde Heuæ dictû est. *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui*; [Gen.1.] quod etiam infra insinuauit Apostolus, dum dixit; quòd *mulier ex viro*; nempe ex eius costa constructa est; [1.Cor.11.] Et in epist. ad Ephes. *mulieres viris suis subditæ sint, sicut domino, quoniam vir est caput mulieris*. [Eph.4.] Attamen, quo ad membra corporis, quibus sexus hi distinguuntur, in ipso actu concubitus, vt seruetur pudicitia, & thorus immaculatus, mulier æque habet potestatem in corpus viri, sicuti & vir in corpus mulieris. Hæc enim est lex matrimonij, qua vir & mulier fiunt vnum in carne vna: vnde ex vtraque parte ius est, & potestas in alterius corpus: quæ etiam (ad explendam libidinem) ex ratione mulieri magis conuenire videtur, quòd fœmina appetit virum (vt inquit philosophus) existens tanquam animal imperfectum, si viro comparetur.

C *Vt vacetis orationi*. In Græc. Codic. *orationi*, adiungitur etiam *ieiunium*; neque immerito; cum ieiunium postulet animi puritatem, & abstinêtiam. Cum autem non prohibeatur; quin quotidie vir possit ad Deum deprecationes fundere, etiam quòd rei vxoriæ operam daret, hinc colligitur, intensissimum, atque diuturnum studium illud supponendum esse, quod adhiberi in oratione exigebat Apostolus a Corinthijs; quod sane præstari non posse adiudicauit illis diebus, quibus in re vxoria se occuparent. Non enim mens humana ita eleuari potest in functione orationis, si homo iam recens a concubitu accedat ad orandum: sicuti si abstineat a concubitu: præter quàm quòd etiam pudorem castum, & reuerentiam hinc insinuauit Apostolus; qua accedendum sit ad deprecandum Deum. Quòd si hæc exigebat a laicis, qua tandem castitate, atque sanctitate tum animi, tum corporis censendum est ipsum voluisse præditos, & ornatos esse illos omnes, qui sacris ordinibus essent initiati? ipsosque præsertim sacerdotes, qui sacrosanctum atque tremendum corpus Christi conficiunt, & administrant? Ex quo præclare intelligitur, sanctam Romanam Ecclesiam ductam a sancto spiritu, sapienter, atque pie statuisse, ne uxorati ad sacros ordines admitterentur. Vnde etiam, qui sacris ordinibus insigniri curant, longe ante animi propensa cogitatione meditari deberent, quàm caste sit ipsis instituenda vitæ ratio, ne munus, quod subire volunt, non indigne, ne dum impie tractent, & administrent.

D *Hoc autem dico secundum indulgentiam*. Augustinus hunc locum explicans in lib. Enchirid. ad Lauren. [Aug. lib. 1. Enchir. ad Laur. c. 78.] supponit veniam concedi ab Apostolo, si conueniant ob vitandam fornicationem, tanquam in hoc actu peccatum committant. Existimat enim ipse, quòd si vir cognoscat vxorem propter voluptatem carnalem, & non propter filios procreandos, hoc factum peccatum esse mortale. Si autem magis propter voluptatem, quàm ob sobolis propagationem, id ipsum peccatum esse ueniale. Alij autê hoc dictum Apostoli, *dico autem secundum indulgêtiam*, aliter interpretantes dicunt. Per hæc uoluisse insinuare Corinthijs, quòd non præcepit eis, ut conueniant; sed indulsit, ut conuenire possint: idque ad euitandum peccatum fornicationis, cum potius uoluisset ne conuenirent, si id, citra periculum peccati, præstare potuissent; atque ideo id ipsum illorum dimisit arbitrio. Videtur autem posse dici: quòd, sicuti, in magna côcupiscêtiæ excitatione, & famis, & sitis, licet homini sine peccato & cibû, & potum sumere cum Dei benedictione, & gratiarum actione: ita quoque, exardescens quispiam carnis concupiscentia, possit absque peccato propriam uxorem cognoscere ad sedandum ardorem concupiscentiæ, ob uitandum fornicationem; cum, si qua impuritas caderet in actu concubitus, sanetur per sacramentum matrimonij. Quod & Apostolus in hoc capite innuisse uidetur, dû dixit. *Quòd si non se continent, nubant, melius est enim nubere quàm uri*. Non q ad hoc ipsum, ad sedandam nempe côcupiscentiã, sit proprie institutum sacramêtum matrimonij, sed ad sobolis propagationem. Et in hanc sentêtiam conspirare uidentur Theophylactus, & Græcanica Scholia in explicatione uerborum illorum in epist. ad Hebr. [Theophyl. Gr. Scho. Heb.13.] *Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus*. Inquiunt enim Græca Scholia: *& merito; nam si coniugium permissum est, & sine peccato licet ad explendam concupiscentiam; quis erit excusationis prætextus scortatoribus, & adulteris?*

E *Volo enim omnes esse sicut me ipsum*. Theodoretus hunc locum explicans, inquit; in continentia [Theodor.]

uellet

Oecum.

uellet Paulus omnes eſſe, qualis & ipſe. Oecumenius autem ex ijs colligit, quòd Apoſtolus eſſet uirgo. Verum hic non eſt ſermo de uirginibus, ſed de uxoratis; & ideo ex hoc loco nonnulli ſuſpicati ſunt, quòd Paulus uxorem haberet, licet illi non adglutinaretur, quod etiam obſeruari a Corinthijs uxoratis, optaſſet. Cui opinioni, uti falſę, aduerſatur illud, quod paulo poſt habet Apoſtolus, alloquens innuptos, & uiduas, dum inquit, *bonum eſt illis, ſi ſic permanſerint, ſicut & ego*: quibus uerbis palam innuptum ſe fuiſſe declarat.

Sed hoc loco aliquis dubitaret: quoniam, ſi omnes fuiſſent cõtinentes, uti Apoſtolus optabat, humana ſpecies defeciſſet; atque ita numerus electorum non eſſet completus. Cui quidem dubitationi nonnulli occurrentes dixerunt, Paulum id pronunciaſſe uolũtate antecedente (prout etiam interpretantur eiuſdem Apoſtoli ſententiam ad Timot. q

1. Timot 2.

Deus omnes homines uult ſaluos fieri.) Sed nõ uoluntate cõſequẽte; ac ſi ita dicant, Voluiſſet omnes eſſe continentes, ut quid melius exoptans; non tamen id noluiſſet uoluntate conſequente, quin relinqueret aliquos, qui nollent eſſe continentes. Verũ illud etiam dici poſſet; q ſi omnes homines, qui tempore Pauli erant in mũdo, fuiſſent, quales ipſe cupiebat, cõtinẽtes, & cõſequenter ſancti; forte ex eorũ multitudine fuiſſet completus numerus electorum. Aut de illis ſolum loquebatur, qui Chriſti fidem ſuſceperant, quos perfectos eſſe, atque ſine vſu vxoris degere optaret, vt promptiori, feruentiorique ſpiritu Deo inſeruirent. Sed & ponderanda ſunt verba Apoſtoli dicentis; *volo autem omnes homines eſſe ſicut me ipſum*; quæ hunc etiam ſenſum poſſunt recipere, videlicet, quòd optat omnibus ea bona, quæ & ſibi; & nõ quòd vellet ipſos eſſe ſine vxore, prout & ipſe ſine vxore erat. Neque enim dicit, vellem omnes eſſe ſicut & ego, vt dicit paulo poſt, inquiẽs bonum illis, ſi *permanſerint ſicut & ego*, ſed inquit, volo omnes eſſe ſicut me ipſum; nempe eiſdem diuinis bonis affluentes, quibus & me vellem ...

F *Sed vnuſquiſque proprium donum habet ex Deo, alius quidem ſic, alius vero ſic.* Ex his colligit Theophylactus, quòd etiam donum ſit ipſa coniunctio matrimonij. Verum præſens ſententia Apoſtoli referri poteſt ad alia bona. Veluti, qui caret dono caſtitatis, habebit donum ferẽdi aduerſa cum patientia; vel promptitudinem ad eleemoſinas largiẽdas indigentibus; vel in orando ſpiritum feruentiſſimũ. Nam, quòd virginitas donum ſit ſupremum a Deo prouenient, ſignificauit Dominus in Euangelio, dum dixit: *qui poteſt capere capiat*. Cum autem dicat Apoſtolus, ſe indulgere Corinthijs permittendo, vt vxorati conueniant pro fornicatione vitanda, quum tamen potius vt luiſſet ipſos abſtinere a re vxoria, dummodo id potuiſſent citra peccati periculum; hinc in dubio verti poſſe videtur, num (vt interpretatur Theophylactus) Apoſtolus intellexerit, quòd iungi matrimonio ſit donum Dei; quamuis ſanctum ſit, & magnum ſacramentũ matrimonium; quo (vt dicitur in epiſt. ad Epheſ.) ſignificatur Chriſti coniunctio cum Eccleſia. Sed & ſi virginitas ſit donum a Deo emanans, non ob id

Theophyl.

Matt. 19.

Theoph.

Eph. 5.

tamen exiſtimandum eſt, quin etiam ab homine propenſa eius voluntas exigatur, atque perpetua & feruens animi deprecatio ad Deum, vt donum caſtitatis impetret; iuxta quem ſcopum, & emittere votum caſtitatis, & licitum, & optimũ eſt homini.

G *Dico autem non nuptis, & viduis*. Auguſtinus in lib. de Bono Vidui. animaduertit, idcirco dici ab Apoſtulo *non nuptis*, *& viduis*; quoniam & ſi viduæ innuptæ dici poſſunt; attamen non omnis innupta vidua eſt. Nam virgo eſt innupta, quæ tamen non eſt vidua. Sed & aliqui homines (inquit) poſſunt eſſe virgines, qui etiã innupti dicendi ſunt. Verum cum vox illa τοῖς ἀγάμοις, maſculini generis exiſtens, ſit diſtincta ab hac alia, καὶ ταῖς χήραις. fœminini generis: ideo dicendum, proprie priorem vocem referri ad viros innuptos; ſiue ſint virgines, ſiue orbati vxore; poſteriorem vero ad fœminas. Cum autem ſubiungitur: *bonum eſt illis ſi ſic permanſerint, ſicut & ego*. Ex his verbis aperte colligitur, Apoſtolum declarare, quòd eſſet innuptus: ſeu quoniam eſſet virgo, vt cenſet Theodoretus; ſeu ſaltem, quòd, dum hãc conſcriberet epiſtolam, viduus, & ſolutus ab vxore inueniretur.

Aug. lib. de Bon. Vidui. c. 2.

Theodor.

H *Melius eſt enim nubere, quàm vri*. Non dicendum, quòd ſimpliciter melius ſit nubere, quàm non nubere; ſed quod potius eligendum eſt nubere, quàm vri ab ipſa concupiſcentia; quæ eſt calor noxius; & ſi ita accendatur, ut homo ab ipſa ſuperatus perdat gratiæ humorem, ipſum ardere facit in peccato, cui debetur ignis, quem merentur ſcortatores, & adulteri.

I *Iis autem, qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio, non ego; ſed Dominus*. Quod attinet ad diuortium, Apoſtolus affert præceptum ex Domino; ut non diſcedat uxor a marito. Qui quidem non poteſt dimittere uxorem, niſi ex cauſa fornicationis; quæ etiam dimiſſa, non poteſt alteri nubere. Hinc ait, quòd ſi diſcedit uxor, maneat innupta; aut uiro reconcilietur. Poteſt autem contingere ſeparatio uxoris a uiro etiam ob hanc cauſam, quòd nõ concordes exiſtentes in conuictu, non poſſint ſimul cohabitare; atque ideo excuſari poſſe uidetur uxor, ſi diſceſſerit a uiro, ſeparans ſe a thoro, nõ ualens ipſum ut improbũ, & ſibi nimis grauem perferre, ac præſertim eam ad peccandum prouocantem. In quo caſu debet mulier, innupta remanere, & non alteri coniungi, neque etiam, ſi diſceſſerit ob fornicationem commiſſam a uiro. Cui quoque ſupponẽdum eſt conuenire hæc eadem, quæ dicta ſunt de uxore, licet Apoſtolus de ipſo uiro reticuerit. Auguſtinus autem uult hic eſſe ſermonem tantummodo de Chriſtianis coniugatis. Vnde aliam normam (inquit ipſe) præſcribit Apoſtolus illis coniugatis, quorum uir eſſet fidelis, mulier uero infidelis; uel e cõuerſo. Adnotandum autem non poſſe maritum dimittere uxorem ex cauſa fornicationis; ſi uel ipſe eam proſtituerit; uel ei cauſam fornicandi ob non redditum debitum præbuerit; uel ipſe cum alia fornicatus fuerit; aut ſi mulier ui fuerit oppreſſa; uel uirum rationabiliter mortuum eſſe præſumpſerit; uel ſi cum alio credens illum eſſe uirum ſuum concubuerit; uel iam deprehenſa, non fuerit dimiſſa;

Aug. lib. 1. de ſer. Domi. in Mõte c. 27.

quas

Tho. Aqui. quas omnes conditiones refert Thomas in suis comment.

K *Nam cæteris, ego dico, non dominus.* Quæ modo subiungit Apostolus, a Christo non fuerunt denunciata, quæ tamen ipse animaduertit, quòd ita temporis conditio postularet, cum iam essent fideles, qui Christi baptismum susciperent. Vnde eueniebat, ut uel uir Christianus fieret, & non uxor; uel e conuerso. Hinc, quonam pacto se se regere deberent fratres, aut sorores fideles, in hoc discriminis statu constituti, docet Apostolus. Et in primis hoc ipsum, quòd si aliquis ex fratribus habeat uxorem infidelem, & ipsa consentit habitare cum uiro, non debet ipsam dimittere: & e cõuerso idem agat mulier fidelis erga uirũ suum infidelem: cuius quidem præcepti hæc uidetur esse congrua ratio. Nam, si uir infidelis consentit habitare cum vxore fideli, hinc signum præbet, quòd non ita abhorret a christiana religione, quin rationabiliter spes concipi possit, quòd & ipse eam aliquando sit suscepturus. Vnde supponendum uidetur, id (tanquam præceptum) a Paulo idcirco impositum fuisse Corinthijs, quòd hinc salus infidelium posset pendere. Et ita Theodor. sentiunt Græci expositores; ut inter alios Theodoretus inquiens. *Si hæc, quæ statuit Apostolus, non ab ore Christi, a spiritu certe Christi emanarũt, qui erat in* Aug. lib. 1. de ser Do. mi. in Monte. c. 37. *Paulo.* August. autem in lib. de Serm. Dom. in Monte, censet id non præceptum; sed admonitionem fuisse, quòd uir fidelis non dimittat uxorem infidelem, si consentit cum ipso habitare; adeo quòd liceat etiam dimittere. Sicuti etiam monetur uirgo ab Apostolo, ut non nubat; quæ, si nupserit, consilium non tenebit; sed contra præceptum non faciet. Vnde ipse animaduertit, aliud esse quod iubetur, ut quod mulier a uiro non discedat, si autem discesserit, maneat innupta. Aliud, quod ignosci- 1. Cor. 7. tur; ut, cum dicit Apostolus; *hoc autem dico secundum indulgentiam, & non secundum imperium.* Et aliud quod monetur, ut, quòd uidua non nubat, cui tamen licet nubere. Hæc Augustinus. Sed cum 1. Cor. 14. Apostolus infra dicat. *Si quis uidetur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo uobis, quia Domini sunt mandata.* Hinc uidetur inferendum, in peccatum mortiferum impingere, qui hæc non seruaret.

L *Sanctificatus est enim uir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per uirum fidelem.* Hæc nonnulli ita interpretantur, quòd iam contigit, & contingere potest, ut uir infidelis ex sanctitate, admonitione, & exhortatione mulieris fidelis, resipiscat ab infidelitate. Et cum subiungit Apostolus; *alioquin filij uestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.* Ijdem hoc dictum ita interpretantur. Quòd filij essent spurij, uti nati ex non legitimo matrimonio, quod dissolutum esset: *nunc* Theophyl. *autem sancti sunt;* id est, legitimi. Theophylactus autem aliter interpretatus est, inquiens. Ab abundanti patris fidelis puritate, uinci impudicitiã mulieris infidelis; quod (inquit) dici ab Apostolo, ne uir fidelis uereatur, aut mulier, labe, & sordibus infici, si cum infideli rem habuerit, cum iam simul matrimonio essent cõiuncti ante fidem susceptam ab ipsorum altero. Non tamen explicat Theophylactus, dictum illud, *sanctificatus est enim uir infidelis per mulierem fidelem*, quod appositum existimamus ad significãdum, quòd, quo ad actũ adglutinationis carnalis, uir infidelis sanctificatur in corpore uxoris fidelis; & uxor infidelis in corpore uiri fidelis, ut omnino in actu illo matrimoniali, ex Dei summa benignitate, caro uiri infidelis sanctificetur in carne uxoris fidelis & baptizatæ, ad hunc quippe sensum, ut actus concubitus non reddatur pollutus; quãuis sit infidelis uir, cui mulier fidelis sit adglutinata; uel e conuerso. Vnde consequenter subiungit Apostolus: *alioquin filij uestri essent immundi*, nempe tanquam spurij, uti geniti ex uiro, seu ex muliere infideli: quasi quòd, ex ijs nati filij, ex dimidia parte essent immundi; ex illa scilicet, quæ pertinet ad uirum, seu ad mulierem infidelem, ex quibus ortum duxerint; adeo quòd suspicandum esset, quòd horum filij, licet baptizati, non emundarentur quo ad partem illam genituræ, quam traherent a uiro, seu a muliere infideli. Verũ subiungit Apostolus; *nunc autem sancti sunt*, nempe per baptismum, ut nil ipsis obsit, quòd sint procreati ex patre, seu ex matre infideli: ita enim exposuit Chryso- Chrysost. hom. 19. stomus, & Theophylactus. Ex eo autem, quòd non Theophyl. dixit, filij uestri mundi sunt, sed *sancti sunt*; id fecit, ut magis omnẽ suspicionem turpitudinis amoueret a mente Corinthiorum.

Illud autem, quod hoc loco addubitant Græci Gr. Expos. expositores, quomodo non inconueniat, uirum fidelem adglutinari mulieri infideli sibi antea matrimonio coniunctæ; si fornicari non est licitum, & fornicatione peior est infidelitas. At hæc dubitatio ex adducta interpretatione facile dissoluitur, si dixerimus, quòd sanctificatur infidelis per fidelem. Et cum dictum sit antea, quòd si consentiat vir infidelis habitare cũ vxore fideli, & hinc possit esse spes, vt ex vxoris fidelis conuersatione, vir infidelis conuertatur ad fidem; ideo dicendum videtur, non solum licitum esse mulieri fideli adglutinari viro infideli, & e conuerso; verum etiam hinc prohiberi fidelibus cõiugatis dimittere vxores, uel virum infidelem. Quod præsertim in initio nascentis Ecclesiæ cauendum erat, ne Gentes substreperent aduersus legem Euangelicam. Secus vero dicendum est, si, fidelis uir baptizatus, cum muliere infideli non baptizata uelit contrahere matrimonium; id enim est Decret. 28. q. 1. ex his. & q. 1 caue. & c. cũ non oportet. prohibitum; & si quis contrahat, non tenet matrimonium, sicuti statutum est ex Ecclesiæ constitutionibus.

M *Quòd si infidelis discedit, discedat:* Si (inquit Apostolus) uir infidelis, discedit ab uxore fideli, discedat: id est, sinat mulier ipsum discedere; non est obstricta lege matrimonij, uel præcepto Ecclesiæ, ut illum sequatur. Græci autẽ legunt, χωρίζεται, id est, si uir separetur a muliere, & ipsa separetur; adeo quòd matrimonium dissoluatur, quando uir a muliere separatur ob odium religionis: in quo casu potest tam uir, quàm mulier alteri nubere. Et ex his patet, ex Apostoli sententia, matrimonium contractum in discrimine religionis non consistere, & factum dirimi.

N In

Matth. 10. N *In pace autem vocauit nos Deus.* Ne scilicet inuicem rixemur; Quòd si alibi dicitur; *non veni pacẽ mittere, sed gladium*, id in eo sensu dictum intelligitur, quòd, ex vna domo, vnus sectator fieret fidei Christianæ; vt puta pater, & non filius; aut vir, & non vxor; qui hac ratione inuicem diuiderentur ob religionem. Verum qui Christi fidem susceperunt, ita vocati sunt, vt in pace, & non in rixis viuant.
Rom. 12. Vnde scribens Romanis Apostolus dicebat; *cum omnibus hominibus pacem habentes.* Aut per hęc verba, *in pace autem vocauit nos Deus*, insinuauit, quòd non coacte, sed voluntarie Deus vult vt sibi inseruiamus. Ac propterea non cogendus vir, aut mulier infidelis, vt inuiti fidem suscipiant.

Seuer. O *Nisi vnicuique sicut diuisit Dominus.* Quidam, vt Seuerianus, ita legunt. ἢ μὴ. idest, an non? & secundum hanc lectionem, huiusmodi esset constructio verborum. Vnde scis mulier, si virum saluum facies, an non? quibus postea hæc subiunguntur; *vnicuique sicut diuisit dominus.* Alij autem ita legunt, εἰ μὴ; hoc est, *nisi*, sicuti etiam legit vulgata editio, & verborum is esset sensus? Vnde scis mulier, si virum saluum facies? quæ nisi hoc scire potes, ꝙ Dominus diuisit cuique gratias, & sua dona. Forte possent etiam hæc verba ita coniungi, vt ad illa, *quòd si infidelis discedit, discedat, non enim seruituti subiectus est frater, aut soror in huiusmodi;* & ad hæc, deinde, tanquam per parenthesim enunciata *(in pace autem vocauit nos Deus, vnde enim scis mulier, si virum saluum facies, aut vnde scis vir si mulierem saluum facies?)* hæc alia subijciantur: *nisi vnicuique sicut diuisit dominus, vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet*, &c. adeo quòd hæc respondeant prius dicto, quòd non est frater, in huiusmodi, subiectus seruituti, vt sequi habeat mulierem infidelem, si ab ipso velit discedere, aut mulier fidelis virum infidelem: sed bene ad hoc vnusquisque subiectus est, vt ambulet in ea vocatione, in qua vocatus est: Veluti, qui circuncisus est vocatus, non adducat præputiũ, & qui in præputio, non circuncidatur.

P *Circuncisio nihil est & præputium.* Nempe, post publicatam fidem Christi. Nam antea circuncisio aliquid erat; quatenus Hebræi, ex legis præscripto, eam suscipere tenebantur; quæ & illis imposita erat pro signo futuræ per Christum iustificationis; in illis quidem, qui Abrahæ patriarchæ fidem imitabantur; nõ autem quòd ipsa ex sese hominem iustificaret, sed bene cõiuncta cum fide, quam in Christum venturum protestarentur.

Q *Sed obseruatio mandatorum Dei.* Hinc patet, ijs, qui iustitiam sunt adepti, opus esse, vt seruent Dei mandata; atque ita opera exerceant, quibus, qui iustus est, magis etiam iustificetur.

R *Nolite fieri serui hominum*; nempe illis obe-
Apoc. 22. diendo in ijs, quæ non conueniunt; veluti circuncidi præputiatum in gratiam circuncisorum; vel circuncisum præputium sibi facere (quod ex Iudæis aliqui consueuerant, pelliculã pudendi quodam instrumẽto ferreo extollẽdo, vt scribit S. Epiphanius) vel agẽdo alia mala, ob quæ homo fit omnium ser-
Chrysosto. hom. 19. uus; sicuti liber euadit, bona agendo apud Deum, vt notat Chrysostomus. Atque ideo hęc non aduersantur prius dicto, quòd qui seruus est vocatus, non debet hac præmi cura, vt liber fiat.

S *Propter instantem necessitatem.* Indicat Apostolus expedire homini, non esse vxoratum propter instantem necessitatem, quæ consequitur ad curam rei familiaris, & ad obligationem; qua inuicem obstricti sunt vir & vxor mutuum sibi debitum reddendi. Addit Photius etiam ob tribulationes, quas fideles ab infidelibus patiebantur. Aut, *propter in-*
Phot. *stantem necessitatem*, intellexit Apostolus expedire, vt homines sint liberi a iugo matrimonij; innuens necessitatem, quam omnes habemus exeũdi de hoc mundo; quod expeditius præstare possunt virgines, & innupti, quàm qui societate coniugij sunt implicati.

T *Solutus es ab vxore, noli quærere vxorẽ.* Hæc videtur aduersari ijs, quæ prius dicta sunt, quòd quisque habeat vxorem propter fornicationem, cum hic dicatur; si solutus es ab vxore, noli quęrere vxorem. Atque ideo (sicuti antea admonuimus) superior sententia erat intelligenda, quòd vxorati non deberent a se abdicare potestatem mutui exigendi debiti, ne fornicationi locus esset ob incontinentiã: Hic autem alloquitur solutos ab vxore, dans illis cõsilium, ne se iterum subijciãt seruituti matrimonij; *Alligatus es vxori? noli quærere solutionem*; Nam qui id ageret vxoratus, non posset amplius concumbere cum vxore, nisi cum peccato: idcirco præstat magis seruare libertatem inuicem conueniendi, & ex communi consensu abstinere ad tempus, vt vacent orationi, & ieiunio.

V *Et si nupserit virgo, non peccauit.* Non illa virgo, quæ virginitatem deuouerit, hæc enim grauiter
peccaret, vt notat Theophylactus hoc loco, & Hie- Theophyl. Hierony.
ronymus, scribens ad Iouinianum; sed illa, quæ possit nubere, & nondum sit deflorata.

X *Ego autem vobis parco.* Id dicit, quatenùs nõ præcipit Corinthijs illud, quod esset optimum, vt a mulieris consortio seiuncti essent. Atque ideo abstinens ab hoc præcepto, parcit illis, dum ipsis non imponit illud, quod esset optimum, id agens propter eorum incontinentiam. Vel misereri se eorum dicit ad hunc sensum; quoniam non essent apti castitati; & quòd, iuncti in matrimonio, paterẽtur multas difficultates, & ærumnas; a quibus fuissent liberi, si expediti essent a iugo matrimonij.

Y *Qui habent vxorem, tãquam non habentes sint*, Non ob id tamen vult Apostolus, vt cessent a reddendo sibi ipsis debitum; sed illud vult, vt ad Deum omnes suas dirigant actiones; sicuti etiam, qui vtuntur hoc mundo, debent esse tanquam non vtentes mundo ad hunc sensum; vt omnium actionum suarum ad Deum dirigant scopum.

AA *Et diuisus est.* Ita habet vulgata editio, & sensus est; quòd vir est diuisus, idest, distractus est in multas solicitudinum partes ob contubernium, & obligationem, qua obstrictus est vxori, vt Deo non possit libere, & caste inseruire. Græci autem,
Chrysost. Chrysostomus & alij aliam lectionem sequuti sunt huiusmodi: *diuisa est mulier nupta, & virgo*, idest, hæ distinguuntur inuicem (vt Græci interpretantur) vti longe diuersæ conditionis inter se existentes,

nupta scilicet mulier, & virgo. Et videtur lectio cōsentanea ijs, quæ prius dicta sunt de discrimine, quod est inter homines nuptos, & innuptos, quod etiam cadit inter nuptam mulierem, & virginem.

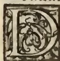
BB. *Vt sit sancta corpore, & spiritu*, concubitus absque dubio reddit corpus pollutum, licet pollutio corrigatur, atque sanetur ex sacramento matrimonij; per quod tamen non tollitur, quin in corpore adfuerit dicta pollutio: a qua turpitudine longe abest virgo, quæ etiā spiritu magis est sancta, quàm mulier rei vxoriæ addicta, per quam aliqualiter deijcitur integritas, & sanctitas spiritus.

CC *Sed ad id, quod honestum est*. Certe in castitate tota res est honesta. At in concubitu adest aliquid verecundum, atque turpe, & alienum ab ipsa honestate; vt propterea verecundas mulieres quodammodo suppudeat, dum proprijs etiam adglutinantur viris.

DD *Si quis autem turpem se videri existimat*. Ex sententia Hieronymi ad Ionuianum, Apostoli sermo hoc loco est de homine, qui statuerit apud se virginitatem seruare: cui consilium datur, vt, quemadmodum sentit se aptum ad seruandam virginitatem, ita se regat, vt, si nō sibi constet in ea seruanda, nubat, si velit; aut eādem conseruet, si firmus, & stabilis perstiterit in proposito, vt nubere nō cogatur. Communis autem huius loci interpretatio, asserit sermonem esse de custode virginis, sit vel pater, vel alius; qui, si turpe sibi existimauerit, virginē suæ custodiæ commissam non nubere, & iam sit adulta, & ita conueniat fieri, debet ipsam nubere. Alioqui, si non vrget necessitas, melius etiam faciet, si eam nō nupserit. Verum aduertendum est, in Græcis cod. magnam difficultatem exoriri ex eo verbo, quod constanter eodem modo legitur in omnibus, id ipsum est γαμείτωσαν, quod plurium refert significatum, id est, *nubant*: quod interpres ad singularem numerum conuertit, *nubat*, & conuenienter admodum iuxta allatam interpretationem. At secundum Hieronymū esset sermo de homine, & de eius carne, quam virginem seruare statuisset, & cum nō posset esse continens, eam sibi in matrimonio iungere vellet, ut ita simul nubant. Accedit, non videri conueniens, quòd ad libitum custodis (prout supponitur) & non ad propriam, quoque virginis voluntatem statui debeat, num ipsa velit seruare virginitatem, an potius nubere. Idcirco, forte possemus dicere, hic esse sermonem de eo, qui iungēdus esset cum virgine sibi desponsata; qui, adhærens consilio Apostoli non implicandi se in te uxoria, se ipsum una cum virgine libenter seruaret su virginitate. Quòd si contigerit, ut turpem se agnoscat super virgine sua, quàm domi sibi traditam haberet (ut mos erat apud antiquos) & inhiare concupiscentia in eam; & virgo sit super adulta, & ita apta iungi viro sua ex libera voluntate; hunc admonet Apostolus, ut si velint, nubant simul. Si autem qui talis est, statuit in corde suo, firmus in consilio, ob experientiam sumptam de sua continentia, non habens necessitatem pro vitanda fornicatione, ut opus illi sit nubere ne vratur, potestatem insuper habens suæ voluntatis, adeo quòd adsit liber consensus alterius partis, virginis scilicet virginitatem pariter seruare eligentis; ijs vtique omnibus ita suppositis conditionibus, si iudicarit, & approbarit in corde suo conseruare virginem suam in virginitate; is bene facit, ac multo melius, quàm si nuberent simul; dummodo, seruatis prædictis conditionibus, hoc præclarum, & diuinum opus possint præstare. Et secundum hanc interpretationem cessaret difficultas de virginibus sanctimonialibus, de quibus non esset hic sermo.

EE *Nubat tantum in Domino*: Nubere in domino (vt exponit Theophylactus) est, si mulier iungat se cum viro Christiano; vel si in pudicitia maneat, & familiæ præsit nullis affecta vitijs cōcupiscentiæ. Addamus ad hæc, si, iuxta normam matrimonij præscriptam a Domino, & iuxta ea, quæ supra adducta sunt in hanc sententiam, in matrimonium viri se collocarit.

PARAPHRASIS. Cap. VIII.



E ijs autem, quæ idolis immolantur, scimus quid sibi velint, quoniam omnes huius rei scientiam habemus. Verum scientia, si sola adsit, inflat habentem; charitas autem ædificat. Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognoscit quomodo oporteat eum scire, vt recte sciat. Si quis autem diligit Deum, is a Deo cognitus est, quod est apex summæ fœlicitatis. Sed quòd attinet ad escas, quæ idolis immolantur, scimus quòd idolum nihil est in mundo, nullius rei certam habens naturam; quemadmodum, & illud scimus, quòd nullus est Deus, nisi vnus. Nam & si sint qui dicuntur Dij, siue in cœlo, siue in terra (siquidem sunt Dij multi, & Domini multi ad hominum opinionem) attamen nobis, qui notitiam veritatis habemus, vnus tantum est Deus a nobis colendus, pater omnium, ex quo omnia proueniunt, & in quem credimus, & dirigimur, vt in vltimum nostrum finem. Sicuti etiam est vnus Dominus Iesus Christus, per quem (vt Verbum coæternum) omnia facta sunt; & nos per ipsum sumus, per ipsum creati, atque redempti. Sed non in omnibus est hæc scientia: sed sunt nonnulli, qui vsque modo cum cōscientia idoli comedunt idolothyta, tanquam res vere sacras idolis immolatas, quorum conscientia, cum sit infirma, ex harum rerum esu polluitur. Porro esca nō commendat nos Deo. Neque enim si hæc manducauerimus, tanquam scientes non esse vere sacra, idcirco abundabimus in Dei gratia; neque si non manducauerimus, ab eadem deficiemus. Verum illud vobis est spectandum quàm maxime, ne uestra hæc licentia offendiculum pariat infirmis. Nam si quis viderit eum, qui pollet scientia, in idolio recumbentem; nonne cōscientia eius infirma ędificabitur ad manducādum immolata idolis, tanquam re uera sint sacra? atque ita peribit in tua conscientia (cui innixus erit) infirmus frater, propter quē Christus mortuus est. Simul autem peccātes nos in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis, ipsius opus demolientes. Quare, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternū, ne fratrem meum scandalizem.

Editio

Theoph.

Hierony.

Editio vulgata.

De ijs autem quæ idolis sacrificantur, scimus, quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat: charitas vero ædificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quòd nullus est Deus, nisi vnus. Nam, & si sunt, qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra (siquidem sunt dij multi, & domini multi) nobis tamen vnus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum, & vnus dominus, Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur. Esca autem nos non commendat Deo. Neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, deficiemus. Videte autem ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiã, in idolio recumbentem: nonne conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam: in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum: non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.

ADNOTATIONES.

A SCIMVS, *quia omnes scientiam habemus.* Theophylactus cũ nonnullis alijs interpretatur, hęc esse dicta ab Apostolo ad reprimẽdam insolẽtiam eorum, qui apud Corinthios, vti perfectiores, seu scientiores alijs, agnoscerent, q̃ nihil vere esset idolothytum: Hincque multum sibi assumebant, quasi soli hanc scientiam obtinerent. Theodoretus autem censet hæc dici ironice, quod comprobat, tum ex eo: quod subiungitur; *Si quis autem se existimat scire aliquid, non dum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire;* tum ex illis alijs verbis, quæ paulo infra habentur. *Sed non in omnibus est scientia.* Vnde, ne videatur Apostolus loqui contraria; modo dicendo, *quia omnes scientiam habemus;* modo, quòd *non in omnibus est scientia,* idcirco valde probabilis redditur Theodoreti commentarius, quòd ironice hæc protulerit Apostolus. Quod etiam respicere videntur hæc alia, *scientia inflat, charitas vero ædificat.*

Theophyl. Theodor.

B *Si quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo.* Summæ is est fœlicitatis apex. Nam qui cognitus est a Deo, diligitur a Deo, & sub eius tutela custoditur. Ad quod respiciens Moyses, dixit Domino. *Cum dixeris, noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me.* Vnde & dominus ad eos, qui non sunt ex ouibus suis, etiam quòd prophetauerint, & dęmonia eiecerint, se dicturum prædixit in die iudicij; *quia nunquam noui vos.* In alio præterea seculo, qui cognitus fuerit a Deo, vt amicus; ipse etiam, prout cognitus est, cognoscet Deũ. Vnde infra dicitur; *tunc autem cognoscam, ut & cognitus sum.* Theophylactus hunc locum explicans inquit; *qui cognitus est a Deo, ipsi fit notus, & familiaris, & a Deo scientiam sumit.* Oecumenius autem animaduertit, nõ dictũ esse ab Apostolo, cognoscit Deum, sed cognitus est; vt innueret, impossibilem esse perfectam cognitionem. Aut quia, qui a Deo cognitus est, dignus habetur reuelatione.

Exo. 33. Matt. 7. 1. Cor. 13. Theoph. Oecum.

C *Scimus quia nihil idolum in mundo.* Non enim subsistit quasi quædam res, atque natura, idolum, vt putant idololatræ. Adest quidem, quod cernitur lignum, aut argentum sub tali forma atque figura; At quòd in ipso metallo existat forma dans illi esse, ita vt quidam Deus ex tali materia adiuncta spiritui constet, proculdubio id falsum est. Atque ideo idolum vere non est: licet fingeretur, quòd in illis sculptilibus adesset spiritus, qui respõsa daret: quod simulabant, dum homo intus latitans id præstaret, vel dęmon; qui tamen non informat sculptile, eo modo, sicuti homo cõstituitur ex anima, & corpore.

D *Nam & si sunt, qui dicantur Dij, siue in cælo, siue in terra.* Vt puta in cælo, Luna, Sol, Mercurius, Iupiter, & alia astra celebrantur, vt Dij. Similiter in terra plures hęroes; vt Esculapius, Neptunus; & ipsi Dęmones; iuxta illud Psalmi: *omnes Dij Gentium Dęmonia.* Necnon in sacra scriptura nominantur homines, Dij, per adoptionem, vt in Psal. *Dij estis, & filij excelsi omnes.* Alij quoque ex prælatione: iuxta illud Exod. *Dijs non detrahes.* Alij vero per essentiam; & hunc in modum est tantum vnus Deus in essentia, & trinus in personis.

Psal. 95. Psal. 81. Exo. 22.

E *Nobis tamen tantum vnus Deus Pater.* Ipsis nempe Christianis ex lege Euangelica instructis. Apud eos vero, qui Christi fidem non susceperunt, vt Gentiles, sunt plures Dij; tum, quoniam plures ab ipsis censentur; tum quoniam plures sunt Dęmones, qui apud infideles pro Dijs habentur.

E *Ex quo omnia.* Vt qui rerum omnium est creator; *& nos in illum.* Id respondet dicto illi, *nobis est Deus,* qui proprie est Deus sanctorum, quorum præcipuum habet patrocinium: *& nos in illum,* & credimus, & speramus, & dirigimur vti in finem nostrum: *& vnus Dominus Iesus Christus.* Non plures essentialiter domini, sed vnus Christus, cui pater tradidit omnia in manu atque potestate; *per quem omnia:* scilicet facta sunt iuxta sapientiam, qua Verbum, filius Dei vnigenitus denotatur, qui est Patris sapientia: *& nos per illum,* scilicet creati, & redempti sumus. Admonet autem hoc loco Chrysostomus circa illa verba: *vnus Deus Pater;* illã particulam, *pater,* esse superuacaneam; quoniã Apostolus voluerit hoc loco significare, ipsum Deum esse ingenitũ, vnde sat erat dicere, quòd est vnus Deus. Verum admirãda est diuina Apostoli sapientia; qui ponens vnum Deum Patrem, & vnum Dominum Iesum Christum, vna cum diuinitatis essentia, simul etiam aperuit distinctionem personarum. Quandoquidem, ad nominationem patris, subintelligitur etiam filius. Non nominauit autem Apostolus Iesum Christum Deum; cum iam nuncupasset Deum patrem,

Chrysost. homil. 20.

patrem; ne hinc censerentur esse plures dij; cum
præsertim ad eos haberét sermonem, qui fuerant
idololatræ. Similiter quoque appellauit vnum Do-
minum Iesum Christum, & non plures dominos;
cum tamen & Deus Pater sit dominus, iuxta illud
Psal. 109. Psal. *Dixit Dominus domino meo*. Sicuti alibi filius
Psal. 44. etiam dicitur Deus; *vnxit te Deus, Deus tuus*. Et
Roman. 9. in epist. ad Romanos: *ex quibus Christus secundum
carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secu-
la*. Alibi etiam de tribus personis fit mentio; vt cum
Matt. 26. dicitur apud Matth. *Baptizantes eos in nomine pa-
tris, & filij, & Spiritus sancti*: Et infra, vbi est
1. Cor. 12. sermo de donis spiritualibus, ita dicitur: *diuisiones
vero gratiarum sunt, idem autem spiritus; & diui-
siones ministrationum sunt; idem autem dominus; &
diuisiones operationum sunt*: idem *vero Deus*. Hoc
autem loco (cum iam dixisset vnum tantum esse
Deum) omisit Apostolus loqui de Spiritu sancto;
ne, qui fuerant cultores idolorum, crederent plures
esse Deos. Id igitur studiose egit, eorum parcens
Chrysost. imbecillitati, vt animaduertit Chrysostomus. Sed
hom. 20. & Theophylactus idcirco, ait, hic mentionem non
Theoph. esse factam de Spiritu sancto, ne audientium im-
becillitatem inculcaret, qui plures esse Deos ita in-
tellexissent, & non vnum solum. Vnde sumen-
dum est documentum, quòd maxima habenda est
ratio personarum, quibus sint tradenda, & expli-
canda alta Dei mysteria.

G *Quidam autem cum conscientia vsque nunc ido-
li*. Assueti prius idololatriæ, non ita confirmati
erant in initio susceptæ fidei, quin escas idolorum,
tanquam sacras manducarent. Propterea tollenda
erat occasio, ne ab alijs, qui sine scrupulo côscien-
tiæ, vti perfectiores & scientiores, comederent ido-
lothyta, imperfectorum contaminaretur conscien-
Act. 15. tia. Idcirco enim in primo quoque Concilio Iero-
solimytano, ne Iudæi ad fidem conuersi contami-
narentur, impositum est Gentibus in Christi fide
receptis, vt abstinerét ab immolatis simulacrorum,
& sanguine, & suffocatis.

H *Esca autem nos non commendat Deo*. Nempe, quatenus esca est. Sed abstinentia ab escis propter carnis macerationẽ suscepta, & studium ne offendiculũ ponatur infirmis, cõmendat nos Deo; necnon & obseruatio præceptorum ecclesiæ; quæ, ad medelam animarum, obseruationes instituit ieiunij, & abstinentiam a certis cibis.

I *Et conscientia ipsorum, cum sit infirma, polluitur*. Nempe, quatenus aliquis existimat sacrum esse id, quod idolis est immolatum, & illud manducat.

K *Conscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum*. Hac ratione ædificatur, & stabilitur infirmi conscientia ad manducandum idolothytum, vt sacrum; quatenus existimat ipsum vere sacrum esse, ad hoc inductus infirmus; quoniam illud conspexerit manducatum esse in idolio ab homine, quem, tanquam sapientem, reueretur,

PARAPHRASIS.

Capit. IX.



Vltis autem videre, quàm sim paratus ad præstandum, quod modo dixi, vt non manducem carnem in æternum, ne scandalum fratribus præbeam; attendite, quæ modo dicam. Non sum ego liber? non item Apostolus? non ne Dominum nostrum Iesum Christum vidi? qui mihi munus Euangelicum demandauit, suum constituens Apostolum? Non ne opus huius mei ministerij estis vos in Domino? Certe, si alijs non sum Apostolus, quin sim vobis, nemo potest inficiari. Signaculum enim mei Apostolatus estis vos in domino. Et hæc mea est responsio, vt respiciant vos, opus meæ prędicationis, illi, qui de me inquirunt, atque scrutantur, qui nam in collegium Apostolorum me faciam? Quòd si sumus Apostoli, nonne, quamuis nouissimo tempore delecti in Apostolatu, habemus & nos potestatem comedendi, & bibendi de ijs, quæ iure nostro exigere possumus ab illis, quibus prædicamus? Non habemus potestatem & nos mulierem sororem circumducendi? vt solent & reliqui Apostoli; & fratres domini, & Cephas? An ego solus, & Barnabas mihi Coapostolus, hac priuamur potestate, vt nõ liceat nobis viuere sine quæstu, quod proprijs manibus laborantes nobis comparemus? Quis militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de eius fructu non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Numquid secundum humanas rationes hæc loquor? an & lex Dei hæc non dicit? scriptum est enim in lege Moysi. Non alligabis os boui trituranti. Numquid cura est de bobus Deo, vt ijs prospicere voluerit in lege? an non propter nos lex hoc dicit? Propter nos enim hæc scripta sunt, vt exemplo bouis, qui comedit de frugibus, quas triturat, significaretur, quòd qui arat in agro Domini, debet in spe commodi percipiendi sibi necessaria arare; & qui triturat, pariter in spe fructus percipiendi, non autem ob id potissimum, triturare. Si nos vobis spiritualia ad vestram animarum salutem seminamus, tam magnum erit, si nos carnalia ex vobis metamus? vicissim ob labores nostros impensos pro vobis reportantes ex vobis, quæ nobis sunt necessaria ad vitam corporalem? Si alij fruuntur potestate rerum vestrarum; non ne magis nos hac frui debemus? Verumtamen hac potestate non vsi sumus. Sed ab ipsa abstinuimus, vt qui omnia sustineamus, ne quod offendiculum demus, vnde prædicatio nostra Euangelica intercidatur ex maligna pseudo Apostolorum opera. Nescitis, quòd qui in sacrario, iuxta legem, versantur, quæ de sacrario sunt, edunt? & qui altari deseruiunt, eorum quæ in altari, participes sunt? Quin & Dominus noster Iesus Christus idem ordinauit ijs, qui Euangelium annunciant, vt de Euangelio vi-

uant. Ego antem horum nullo ſum vſus. Non autem hæc ſcripſi, vt ita fiant in me. Bonum eſt enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam, ſi prædicauero Euangelium, non hinc mea pendet gloriatio, cum munus prædicandi ex neceſſitate mihi iniunctum ſit: væ enim mihi imminet, ſi non Euangelizauero. Nam ſi vltroneus id præſtabo, merces mihi adeſt, quæ Euangelizantibus debetur. Si antem inuitus id egero, omnino diſpenſatio hæc mihi credita eſt, vt ex impoſito mihi mandato prædicem Euangelium. Quod ſi non præſtitero, væ mihi. Quæ igitur eſt mea gloriatio, ac merces, quam mihi ſupererogandá expectem? Hæc nimirum; vt Euangelium prædicans, ſine ſumptu ponam Euangelium, non exigens neceſſaria ab ijs, quibus prædicem; quamuis id meo iure poſſim facere. Sed meis manibus victum mihi comparem: non abutendo hac poteſtate mea, vt ſalnti proſpiciam animarum. Ob id enim, cum ab omnibus ijs liber eſſem, quæ modo dicam, omnium me ſeruum feci, vt plures lucrifacerem. Factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifacerem, ijs qui ſub lege ſunt Moyſi, ac ſi ſub lege eſſem, vt ex ijs, qui ſub lege ſunt, plures lucrifacerem: ijs qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem (cum tamen non ſine lege coram Deo eſſem, obſtrictus Chriſti legi) vt lucrifacerem eos, qui ſine lege erant. Factus ſum infirmis tanquam infirmus; vt infirmos lucrifacerem. Omnia omnibus factus ſum, vt omnes ſaluos facerem. Hoc autem facio propter Euangelium, vt particeps eius efficiar. Neſcitis quòd ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt. Sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem, qui in certamen deſcendit, ab omnibus abſtinet. Et illi quidem hæc agunt, vt coronam corruptibilem accipiant; nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non vt in incertum ſcopum dirigens meum curſum. Sic pugno, non vt aerem verberans, & inaniter laborans. Sed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem ſub imperio rationis redigo; ne, cum alijs prædicauerim, quæ ſint agenda pro conſequenda corona, ipſe reprobus efficiar, ab ea longe me faciens.

Editio vulgata.



ON ſum liber? Non ſum Apoſtolus? Nonne Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum vidi? Nonne opus meum vos eſtis in Domino? Et ſi alijs non ſum Apoſtolus: ſed tamen vobis ſum, nam ſignaculum Apoſtolatus mei vos eſtis in domino, mea defenſio apud eos qui me interrogant, hæc eſt: Numquid non habemus poteſtatem manducandi, & bibendi? Numquid non habemus poteſtatem mulierem ſororem circumducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli, & fratres domini, & Cephas? Aut ego ſolus & Barnabas, non habemus poteſtatem hoc operandi? Quis militat ſuis ſtipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non mandacat? Numquid ſecundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique dicit? Nam propter nos ſcripta ſunt, quoniam debet in ſpe qui arat, arare, & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi. Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus: magnum eſt ſi nos carnalia veſtra metamus? Si alij poteſtatis veſtræ participes ſunt: quare non potius nos? Sed non vſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Chriſti. Neſcitis quoniam qui in ſacrario operantur: quæ de ſacrario ſunt, edunt, & qui altari deſeruiunt, cum altari participant? Ita & dominus ordinauit ijs, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vſus ſum. Non autem ſcripſi hæc, vt ita fiant in me: bonum eſt enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. Nam & ſi euangelizauero, non eſt mihi gloria: neceſſitas enim mihi incumbit: væ enim mihi eſt ſi non euangelizauero. Si enim volens hoc ago: mercedem habeo, ſi autem inuitus: diſpenſatio mihi credita eſt. Quæ eſt ergo merces mea? Vt Euangelium prædicans, ſine ſumptu ponam Euangelium, vt non abutar poteſtate mea in Euangelio. Nam cum liber eſſem ex omnibus, omnium me ſeruum feci: vt plures lucrifacerem. Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus: vt Iudæos lucrarer, ijs qui ſub lege ſunt: quaſi ſub lege eſſem (cum ipſe non eſſem ſub lege) vt eos qui ſub lege erant, lucrifacerem, ijs qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem (cum ſine lege Dei non eſſem: ſed in lege eſſem Chriſti) vt lucrifacerem eos qui ſine lege erãt. Factus ſum infirmis infirmus: vt infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus ſum: vt omnes facerem ſaluos. Omnia autem facio propter Euangelium: vt particeps eius efficiar. Neſcitis, quòd ij qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit ab omnibus ſe abſtinet, & illi quidem, vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aerem verberans: ſed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.

ADNOTATIONES.



ON *ſum liber? non ſum Apoſtolus?* Ita A
legit editio vulgata; Græci autem cod. habent verba tranſpoſita hunc in modum, *non ſum Apoſtolus? non ſum liber?* Auguſtinus autẽ in lib. de oper. Monach. videtur hunc locũ ita interpretari; ꝙ Apoſtolus ſuam probet libertatem; nempe, quod ſibi liceat multa agere, eo ꝙ ſit Apoſtolus. Quòd autem ſit Apoſtolus, ex his inquit probare; quoniam vidit Dominum Ieſum, & quoniam Corinthij ſunt opus ſui Apoſtolatus: & ꝙ poſtea ex hoc inferat, licere ſibi quæ etiam licebant alijs Apoſtolis. Theophyl. autem, & Oecumenius illud,

Auguſt. de oper. Monach. c. 4.

Theoph. Oecum.

illud, *non sum liber?* Ita explicant: quòd velit Apostolus hinc innuere, quòd non est sub alterius potestate, vt prohibeatur ei capere cibum ea sua prædicatione. Theodoretus *ideo ait, liber: quoniam in aliena potestate minime constitutus esset, non existens discipulus; sed is, cuius fidei creditus erat orbis terræ.* Verum fortassè ijs verbis, *non sum liber?* Apostolus intellexit eam libertatem, de qua paolo post agit, inquiens; *nam, cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci*; adeo quòd duo sunt, quæ hoc loco tractat Apostolus. Alterum, quòd sit Apostolus, quod etiam primo loco manifestat; ea hacque demonstratione deducit, quòd sibi liceant, quæ & alijs Apostolis licita erant; a quibus tamen abstinuit, vt magis prospiceret saluti plurimorum. Alterum vero, quòd esset liber ab illis omnibus, quæ suggerit: vt, quòd non esset Iudæus; non sub lege; non sine lege; non infirmus; & nihilominus tamen omnia hæc in se ipso susceperit, vt plures Christo lucrifaceret; a quibus si abstinuisset, non propterea offendiculum fidelibus præbuisset. Atqui, si hæc præstitit, quæ iure suo poterat euitare, multorum ita consulens saluti; hinc igitur certi possunt esse Corinthij, quòd non ad iactantiam, sed ex sincero, firmoque corde dixit id, quod in fine capitis præcedentis enunciauit; se carnem in æternum non comesturum, ne quem scandalizet. Hincque maxime vrget illos; qui tumore scientiæ, ac forte etiam gulæ vitio inducti, in idolio recumbebant cum fratrum offendiculo.

B *Mea defensio apud eos, qui me interrogant, hæc est.* Referenda sunt hæc, non ad sequentia, dum ait, *numquid non habemus potestatem manducandi &c.* Sed ad præcedentia, dum dicit; *Signaculum Apostolatus mei vos estis.* Hac enim responsione vtebatur Apostolus ad illos, qui ipsum de munere Apostolatus interrogabant, tanquam de hoc addubitantes, eo quòd non fuisset ex eorum collegio, quos Christus, dum esset in terris, sibi delegerat Apostolos. Paulus igitur ad hos respondebat. Ecce, signaculum mei Apostolatus, est ecclesia Corinthiorum.

Matt 17.

C *Mulierem sororem circunducendi.* Mulierem dicit sororem, ad differentiam vxoris. Sequebantur autem Iesum mulieres affines, & deuotæ: quæ consuetudo continuauit etiam apud Apostolos, dum piæ mulieres ipsis necessaria subministrarent.

Theophyl. Oecum. Chrysost. homil. 21.

D *Et fratres domini.* Hi, secundum Theophylactum, erant, Iacobus Episcopus Ierosolymitanus, Ioannes, Simon, & Iudas, orti ex sororibus Mariæ Virginis matris Domini. At, secundum Oecumenium, erant filij Ioseph ex nomine patris, Simon, & Iudas. Chrysostomus eos esse censet, qui prius incredulitate laborauerunt; postea fuerunt de numero probatorum; sed non Apostoli.

E *Et Cephas.* Vltimo loco commemorat Petrum Principem Apostolorum, ad maiores gradatim orationem dirigens, & amplificans. Quod etiam obseruauit in primo cap. huius epist. dum se prius nominauit; deinde Apollo; mox Cepham; & postremo loco Christum.

F *Aut ego solus, aut Barnabas &c.* Adnumerat sibi socium, & coapostolum Barnabam, vt qui per Spiritum sanctum vna cum Paulo ab alijs Apostolis segregatus fuerat.

Act. 13.

G *Non habemus potestatem hoc operandi?* Ita habet vulgata editio, & erit verborum sensus, Non habemus potestatem operandi, vt puta, circunducendi mulierem sororem, & similia agendi, quæ & alij factitant Apostoli. Græci autem, ita legunt, Non habemus potestatem, τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι, id est, non operandi: vt scilicet sustentemur, absque quòd proprijs manibus laborantes victum nobis acquiramus: & ita Græci omnes interpretantur. Cui quidem interpretationi fauere videntur verba quæ sequuntur. *Quis militat suis stipendijs?* vti militabat Apostolus, suis manibus victum sibi quæritans. Et hanc interpretationem agnouit etiam Augustinus in lib. de opere Mona. dum inquit. *Apostolus ostendit sibi licere, quod cæteris Apostolis, vt non operaretur manibus suis.*

August. de oper. Monach. c. 7.

H *Numquid de bobus cura est Deo?* De bobus quoque cura est Deo; iuxta illud Sapient. *Illi cura est de omnibus.* Verumtamen lex non est lata a Deo propter boues; neque illa tam præclara facta in veteri testamento, propter bruta extiterunt. Sed (sicuti aduertit Chrysostomus) per hæc crassiora, rudis ille populus Hebræorum ducebatur a Deo ad altiora comprehendenda. Theodoretus vero inquit; non dictum est, quòd boues non sint curæ Deo; sed propter nos curæ sunt, propter quos facti sunt: iuxta illud; *Deus producit in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum.* Augustinus autem in lib. quæst. Exod. 89. inquit, *non est cura Deo, præcepto monere hominem, quomodo rebus suis consulat.*

Chrysost. hom. 21. Theodor. Psal. 146. Aug. quæst. Exod. 89.

I *Debet in spe, qui arat, arare.* Non propter lucrum, aut ob subministrationem victus (tanquam ex primo proposito) debet Christi minister prædicare; aut alia munia facere. Sed in spe tantum percipiendi mercedem sibi debitam. Quòd si dicitur apud Matth. *Gratis accepistis, gratis date.* Ad id dicendum, quòd spiritualia non sunt exhibenda pro pretio. Sed tamen stipendium requiritur laboranti, & exhibenti spiritualia.

Matt. 10.

K *Ne quod offendiculum demus Euangelio.* Grece legitur; ἐγκοπὴν quæ vox sumitur pro impedimento: ac si diceret Apostolus. Omnia sustinemus, ne ob ea ponatur prædicationi Euangelicæ: de qua re clarius in sequenti epist. dum dicitur. *Quod autem facio, & faciam, vt amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, vt in quo gloriantur, inueniantur, sicut & nos.* Id autem erat, non accipere a Corinthijs, quibus inseruiebat in Euangelio, mercedem & sumptum, vt alij faciebant. Prout colligitur ex loco citato, dum inquit Apostolus; *Sustinetis enim, si quis vos in seruitutem redigit, si quis vos deuorat, si quis accipit.* Et ex hoc quoque cap. dum dicit. *Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?*

2. Cor. 11.

L *Bonum est mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet.* Mors hæc corporea transit; gloria autem, de qua hic est sermo, erit sempiterna. Idcirco iure dicit Apostolus, eligibilius sibi esse mori, quàm sua priuari gloria, quam expectabat; & erat merces supererogationis, ex hoc dependens: quòd, cum posset iure suo mercedem exigere ob munus Euangelicum, in quo præstando (iuxta Domini præceptum, qui dixit operarium dignum esse mercede sua) merces sibi debebatur; hanc noluerit accipere, vt liberalius Deo inseruiret circa salutem animarum: ad quod opus supererogatum, gloriæ quoque cumulus est accessurus; nempe ad mercedem (quæ debetur seruo operanti iuxta mandatum sibi præscriptum a Deo) gloriæ quædam accessio, ex opere liberalius supra mandatum operato.

Matt. 16.

M *Cum liber essem ex omnibus.* Hæc Apostoli libertas immunis erat ab omni eorum obligatione, quibus vltro se subiecisse commemorat, dum inquit. *Factus sum Iudæis tanquam Iudæus;* vt puta, cum Timotheum circumcidit Lystris; ne Iudæis offendiculum præberet. Vel potius, vt ijs, qui nondum nouerant renunciare legis ceremonijs, gratificaretur. *Iis, qui sub lege sunt, quasi sub lege essem:* vt, cum Ierosolymis se purificauit, & tonsus est, vt alijs se accommodaret; nempe eis, qui & si Christi fidem susceperant, adhuc tamen legis ceremonijs valde addicti erant. Aut hoc, *ijs, qui sub lege sunt,* positum est, ad explicandum prius dictum, vt Iudæos illos esse significet, qui sub lege erant constituti. Vel de Proselytis id dictum est, vt exponit Theophylactus. Aut de Samaritanis, qui non erant de genere Iudæorum, tametsi legem acceptassent, ipsum saltem pentateucum Moysi. *ijs, qui sine lege erant, tanquam sine lege essem;* eos intelligens, qui sine lege Mosaica viuerent; vel de ijs, qui absolute sine lege essent; vt qui sine Dei cognitione erant: iuxta illud ad Ephesios; *qui eratis in illo tempore sine Christo, alienati a conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo.* Quasi autem Apostolus esset huiusmodi, (sed tamen non sine lege Christi, cuius fundamentum est charitas, ob quam Christi legatione fungebatur) ita se gessit in Areopago; dum testimonium suæ prædicationis contulit ex sententia cuiusdam ipsorum poetæ. *Factus sum infirmus infirmis;* dum, in vsu ciborum, se accommodabat ijs, qui erant adhuc infirmi in fide. Vel, cum suis manibus laborabat vna cum alijs, licet Christi præco, & Apostolus, tanquam mater, seu nutrix inter filios. Vnde illud ad Thessal. *Facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos.* Vel etiam factus est infirmus cum infirmis; dum, vt ait Theophylactus, alta mysteria apud rudiores reticuit de Christi diuinitate, de Spiritu sancto: faciliora autem, & lac illis præbuit. Vnde dicebat superius, non iudicasse se scire aliquid inter ipsos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Augustinus autem in lib. de opere Monach. ait, *sub lege fuisse Iudæos carnales; in lege esse spirituales Iudæos, & omnes Christianos; sine lege vero Gentes, quæ nondum crediderunt.* Idem autem in epist. ad Hieronymum, supponit Paulum factum esse vt Iudæum, vt sine lege, vt infirmum, re vera, non mentientis æstu, sed compatientis affectu: id est (inquit ipse) *non omnia mala hominum fallaciter agendo; sed aliorum omnium malis omnibus, tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando.* Hæc ille. Aduertendum est autem, quòd si Paulus Timotheum circuncidit, si se purificauit, non hæc gessit, tanquam hinc existimaret, salutem, & veram purificationem accipi posse. Sed ne eos, qui his addicti erant ceremonijs, contaminaret in illo primo statu nascentis Ecclesiæ: idque iuxta ordinem Gentibus etiã præscriptum, ex primo Concilio Ierosolymitano.

Act. 16.

Act. 21.

Theoph.

Eph. 2.

Act. 17.

1. Thess. 2.

Theoph.

1. Cor. 2.

August. de ope. Mona. c. 11.

N *Sic currite, vt comprehendatis:* Non sat est fidem suscepisse, in stadio se collocasse; cum opus sit etiam operari, vt brauium comprehendatur; vt ita vnusquisque certam faciat suam vocationem. 2. Pet. 1.

O *Non quasi in incertum.* Græce, ἀδήλως, id pronuncians Apostolus; seu, quòd de præmio non dubitatet: seu quoniam (vt interpretatur Chrysostomus) curreret, & non temere se gereret, sed ad scopum illum suas actiones dirigeret, vnde sciebat certum expectandum esse præmium. Et hinc vrgeret ex Corinthijs eos, qui accederent ad idolia; vt qui certi essent de idolothyto, quòd re vera nihil esset sacrũ id, quod idolis immolatur; & idcirco tuto illis vesci posse sibi assumebant: quibus tamen cogitandum erat, ijs actionibus, non promereri Deum, neque ad destinatum perueniri brauium; cum præsertim eorum exemplo, rudiores, & imperfectiores protuerint offendi, & contaminari. Chrysost. hom. 23.

P *Ipse reprobus efficiar.* Nempe improbus, & onustus peccatis; ad quæ consequitur reprobatio a Dei gratia; Græce, ἀδόκιμος, qua voce vsus est etiam in epistola sequenti cap. postremo.

PARAPHRASIS.

CAPIT. X.



NOLO autem vos ignorare fratres (vt hinc quisque discat operari cum timore atque tremore propriam salutem) quòd patres nostri omnes sub nube fuerunt; & omnes mare transierunt; & omnes in fide Moysi ipsorum ducis baptizati sunt, in nube, & in mari, ad typum baptismi, qui fit in aqua, & in Spiritu sancto; & omnes eũdem cibum, manna, de cœlo emissum corpus domini spiritualiter significantem manducauerunt; & omnes eundem potum spiritualem biberunt, spiritualiter potum sanguinis Christi denotãtem. Siquidem bibebant ex spirituali consequente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum complacuit sibi Deus; vt patet, cum prostrati fuerint

fuerint in deserto. Hæc autem typi, atque figuræ extiterunt ad nos instruendos, ne simus concupiscentes malorum, sicut & illi fuerunt; neque efficiamur idololatræ, quemadmodum nonnulli eorum; sicut scriptum est in Exodo. Sedit populus comedere, ac bibere, & surrexerunt ludere coram idolis. Neque fornicemur, vt quidam illorum fornicati sunt; & propterea ceciderunt vna die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt; & ideo a serpentibus perierunt. Neque murmurauerițis, vt quidam illorum murmurauerunt, & perierunt ab Angelo exterminatore. Hæc autem omnia contingebant illis in figura eorum, quæ futura erant. Scripta sunt autem ad correptionem nostram propter nos, in quos fines seculorum deuenerunt. Itaque, qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat nisi humana, ne temere præcipites vos detis in ea pericula, quæ possitis effugere. Deus autem fidelis, ita vos ipsos gerentes, non patietur tentari supra id, quod potestis ferre. Sed & faciet cum tentatione, quæ humanitus superuenerit, prouentum, vt possitis, tanquam facti validiores, ipsas sustinere tentationes. Quapropter carissimi mei fugite a cultura idolorum. Vt prudentibus loquor: vos iudicate quæ dicam. Calix benedictionis, cui Christus in cœna benedixit, & quem etiam nos benedicimus, dum sacra facimus; nonne communicatio est sanguinis Christi? qui omnibus sumentibus communicatur? Et panis, quem frangimus, vti etiam Christus fregit, & distribuit; non ne communicatio est corporis Christi? Si quidem vnus est panis; nempe vnum corpus, quoniam vnus panis, & vnum corpus multi sumus, omnes, qui de vno pane, & de vno calice participamus. Considerate Israel (non eum dico qui est secundum spiritum) sed Israel secundum carnem. Nonne, qui edunt hostias, participes sunt altaris? quid ergo? num dico, quòd idolum sit aliquid? & quòd idolothytum sit aliquid vere idolis immolatum? Non hoc dico. Quinimmo illud potius, quòd quæ sacrificant Gentes, Deum verum ignorantes, illa Dęmonijs immolant, & non Deo. Ac propterea nolo vos participes fieri dęmoniorum. Certe nō potestis (quando hæc non possunt simul conuenire) poculum Domini bibere, & poculum Dęmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ Dęmoniorum. An ęmulamur, & irritare aduersus nos volumus Dominum, has in tentationes non humanas, vltroneè nos proijcientes? Numquid fortiores illo sumus? vt censeamus, quòd irritatus a nobis, non possit nos plectere, atque pessundare, vt dictum est antea de populo Israelitico? Omnia mihi licent, ea sane, quæ lege non prohibentur. Sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent Sed non omnia ædificant proximum. Nemo, quod suum est, tantum quærat; sed & quod alterius est, & ad proximi confert salutem, cogitet, atque curet. Omne quod in macello venditur, manducate, non interrogantes, & discutientes, an sit idolothytum nec ne; idque propter conscientiam, ne offendatur. Id enim fas est, cum Domini sit terra, & plenitudo eius. Si quis autem infidelium vocat vos ad cœnam, & vultis ire; omne, quod vobis apponitur, manducate, nil interrogantes, aut cibum a cibo discutientes, propter conscientiam. Id enim fas est. Siquidem (vt dictum est) domini est terra, & plenitudo eius. Si quis autem dixerit vobis, hoc est immolatum idolis, nolite quod apponit, manducare; tum propter illum, qui indicauit, quasi tentans vos; tum propter conscientiam: (conscientiam autem dico, non tui ipsius, qui recte, ac firmiter tenes idolorum vanitatem.) Sed dico conscientiam alterius; qui conspiciens te comedentem quæ putat idolis immolari, potest infirmari, aut scandalizari. Nam, quod attinet ad propriam conscientiam, vt quid libertas mea, qua mihi licitum est vesci omnibus, vti erronea, atque mala iudicatur ab alterius conscientia? Si autem ego cum gratia participo dona Dei, quid blasphemor pro eo, de quo gratias ago Deo? Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in Dei gloriam facite. Sine offensione estote, tum Iudæis, tum Græcis, tum ecclesiæ Dei; sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant.

Editio vulgata.

NOLO enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eumdem potum spiritualem biberunt: (bibebant autem de spirituali consequente eos petra: petra autem erat Christus,) sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo, nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt. Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt vna die viginti millia. Neque tentemus Christum: sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmurauerițis: sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana, fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere, propter quod carissimi mei, fugite ab idolorum cultura. Vt prudentibus loquor: vos ipsi iudicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nonne participatio corporis domini est? Quoniam vnus panis, & vnum cor-

pus multi sumus, omnes qui de vno pane participamus. Videte Israel secundum carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo dico? dico quod idolis immolatum, sit aliquid? aut quòd idolum sit aliquid? Sed quæ immolant Gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. An æmulamur dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam, Domini est terra, & plenitudo eius. Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire: omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis: nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter conscientiam: conscientiam autem dico non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quòd gratias ago? Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Iudæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis: vt salui fiant.

ADNOTATIONES.

A Nolo *enim vos ignorare fratres*. Quòd opus sit ea agere, quæ decent pro brauio consequendo, vt non sit satis nobis suscepisse fidem Christi; & baptismo, & alijs huiusmodi mysterijs initiatos esse; consequenter docet Apostolus patrum exemplo, vt magis in officio contineret Corinthios.

B *Omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt*. Quid ijs verbis intelligat, ex consequentibus aperitur, dum dicitur. *Et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, & in mari*, tanquam in aqua, & in spiritu; quibus baptismus significatur institutus a Christo. Illud vero, *in Moyse*, Græci cod. habẽt in accusandi casu, iuxta phrasim hebræam; sicuti etiam habetur in accusandi casu in græco cod. illud in epist. ad Rom. cum dicitur. *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu*. Idque, ad denotandum, quòd in Christi sanguinem atque mortem baptizamur: & ita quoque Hebræi, in Moysem, delectum a Deo ductorem populi Israelitici, baptizati sunt; vt Moyses fuerit figura Christi, qui nos eduxit sua morte de Aegypto peccatorum, dum transimus per eius sanguinem; prout & Moyses, educens populũ illum de seruitute Aegyptiaca Pharaonis per transitum maris rubri, & sub nube, significabat baptismum Christi, qui fit in aqua, & in spiritu; quo, quicunque baptizantur, a peccatis eruuntur. Posset etiam fieri interpretatio; ꝙ baptizati sunt in Moysem; id est, in fide Moysi credentes in Christum; quem ipse præuidisset: quod insinuauit Chrysostomus, inquiens, *In Moysem baptizati sunt, quoniam in ipsum crediderunt; qui prior pertransijt; cum Christus prior resurrexit, in quem credere oportet per baptismum*:

Rom. 6.

Chrysost. hom. 23.

C *Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt*. Vel, quoniam manna diuinitus emissum hac ratione spiritualis erat cibus: vel quoniam spiritus sanctus, per manna, significabat cibum corporis Christi, quo anima, & spiritus præcipue nutritur.

D *Omnes eumdem potum spiritualem biberunt*. Et quomodo spiritualis esset potus, declarat, inquiens; *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra*; Nempe sic ex spirituali bibebant petra, quatenus a Spiritu sancto denotabatur per petram Christus; id efficiente sanguine fluẽte ex ipso, quo potamur; potu spirituali animam nutriente. Vel, quoniam diuinitus per spiritum Dei educeretur aqua de illa petra. Quod autem additur, *consequente eos petra, petra autem erat Christus*. Quidam ita interpretantur (inter quos Thomas) quòd ad eorum voluntatem consequeretur, id est, satisfaceret illa petra. Alij, vt Photius, quòd ad vsum sitientium comitabatur, id est, ad illorum salutem, & vtilitatem omnia commutabat. Chrysostomus sic, *spiritualis aqua*, (inquit) *non ex natura aqua, sed ex modo, quo dabatur a diuina virtute consequente, id est, procedente a virtute Christi, a quo fluebat; vt esset tunc Christus ante Virginem*. Quod dictum, videtur intelligendum quo ad diuinitatem Verbi coæterni cum patre. Idem Chrysostomus cum Theophylacto, inquit, quòd Christus erat petra, quoniam idem esset Christus, qui tunc, & semper operetur miracula.

Tho. Aqui.

Phot.

Chrysost. hom. 23.

Cum autem dicat Apostolus, *petra autem erat Christus*: Pro eo, quod est, significabatur Christus forte possent hæc verba, *consequente eos petra*, hunc habere sensum, quòd petra, ipse Christus consequeretur, vt qui erat consequenter venturus, de cuius latere ducendus erat verus potus; & ita biberent de illa aqua fluente ex petra, spiritualem potum de Christi sanguine prouenturum. Nam, vt inquit Augustinus in tract. Psalm. 77. Erant in illo populo, qui intelligerent, habentes fidem, quæ postea reuelata est. Et notandum Græce legi, *ἐκ πνευματικῆς*, vt hac præpositione, *ἐκ*, denotetur virtus; quæ exibat de illa petra, vt ita Christi virtus ex eius scilicet sanguine prouentura significetur.

August. in Psal. 77.

E *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt*. Nempe Moysem (vt interpretatur Haymon) qui Christi figuram gerebat. Vel etiam (idem inquit) ipsum Christum tentauerunt, qui erat in Moyse, sicut ipse Moyses dicit. *Nos quid sumus? nec contra nos est murmur nostrum, sed contra dominum: Christus enim, qui est Verbum patris, ipse erat in Moyse, & ipse loquebatur per os eius*.

F *Hæc autem omnia in figura contingebant illis*. Nempe, vt quæ futura erant, in figura atque similitudine, antequam fierent, significarentur. Aduertit autem Chrysostomus, quòd figura non debet in toto esse similis figurato; quia sic eadem esset veritas, & si non sit similis, nihil ad rem faceret.

Chrysost. hom. 22.

G *In quos fines seculorum deuenerunt*. Vel, quoniam vltima ætas huius seculi sit ipsa euangelica. Aut, quoniam tempus præsens semper est finis temporum præcedentium.

H *Tentatio vos non apprehendat nisi humana*. Ita habet vulgata editio, & verba maxime consentanea videntur prius dicto; vt videant ne cadant; atque ita non causent sibi tentationes, quas possent effugere. Vitari quippe in hac vita, nisi ex speciali Dei auxilio, tentationes non possunt. Verum & vltro in illas se se præcipitare, hoc certe est tentare Deum, veluti erat comedere in idolio idolothyta. Ab alijs autem tentationibus, quæ circa nos côringant, Deus liberabit omnes, qui constanti fide confugiant ad eius auxilium: & cum prouentu etiam virtutis, & meriti id præstabit. Græci autem aliter legunt; *tentatio vos non apprehendit*, & ita interpretantur. Non dum passi estis grauia, & est consimile dicto illi ad Hebr.
Hebr. 12. *Nondum enim vsque ad sanguinem peccato restitistis*. Loco autem huius vocis, *prouentum*. Græci habent ἔκβασιν, id est, *exitum*, quo scilicet Deus faciet nos fortes, vt a tentationibus exeamus. Verum, cum hęc vox, ἔκβασιν, significet vltra progredi, & promouere; ideo recte interpres, *prouentum* dixit, quod
Phot. etiam Photius insinuauit inquiens, *faciet vos fortes & ferre valentes; adeo ut nullum ex tentatione detrimentum, quin potius lucrum multum referatis*. Augu-
Augast. de bapt. paru. lib 2. Cont. Donat. c. 5. stinus, autem in lib. de Bapt. paru. Cont. Donat. inquit: *humana tentatio est, aliquid sapere aliter quàm res se habeat; nimis autem amando sententiam, vel inuidendo melioribus, vsque ad præcidendæ communio-*
Grego dist. 2. cap 23. *nis, & condiendi schismatis, præsumptio*. Gregorius vero, vt habetur de pœnitentia distinct. 2. cap. *inter hæc sciendum*, ait tentatio nem esse humanam, qua plerunque in turpi cogitatione tangimur etiam nolentes: tunc dæmoniacam, quando ad carnis suggestionem animus præbet consensum. Forte illud, tentatio vos *non apprehendat nisi humana*; dictum est, ad insinuandum, ne obijciamus nos in res, & actiones periculosas, & non necessarias. Veluti esset, cum flagitiosis vitam ducere; aut turpia spectacula accedere; & huiusmodi alia aggredi: si vero ob potus, & cibi, & vestitus necessitatem, tentatione aliqua apprehendamor, aut circumueniamur, hęc utique erit humana tentatio.

I *Fugite ab idolorum cultura*. Innuens his verbis periculum, in quod poterant cadere, ut fierent idololatræ, accendendo ad idolia.

K *Calix benedictionis, cui benedicimus*. Christus, instituens sacramentum Eucharistiæ, benedixit panem & uinum; hinc tradens sacerdoti potestatem, consecrandi panem & uinum cum benedictione, & uerbis prolatis. *Nonne communicatio sanguinis Christi est?* Non dixit participatio, ut animaduertit
Chrysosto. hom. 24 Chrysostomus, aut per *communicationem*, participationum coniunctionem designaret. Et est locus in-
Aduersus sacramentarios. signis, aduersus sacramentarios. Nam si est communicatio sanguinis Christi, ergo Christus vere est in
Chrysosto. hom. 24. hoc sacramento. *Et panis, quem frangimus*. Non fuerunt (inquit Chrysostomus) Christi ossa diminuta, vel fracta; attamen patitur in sacramento frangi. Verum dicere possumus, quòd neque hic proprie frangitur, si attendamus, quòd in quaque particula panis, diuisa ab alia particula, adest totus Christus. Sunt autem in fractione plures particulæ, quoniam fideles sunt membra, in quibus Christus excipitur; qui vnus est in omnibus particulis (prout & Deus ubique est) ut & Christi membra fiant unum, ipsi fideles unanimes. Ex eo autem quòd Apostolus dicit, *nonne participatio corporis domini est?* hinc inferendum est, quòd corpus Christi uere est in hoc sacramento, prout illatum est etiam antea de sanguine.

L *Omnia mihi licent*. Hæc legenda esse interrogatiue censet Theodoretus, & responderi ab Apo- Theodor.
stolo, quòd non omnia expediont; ut puta, ex libero arbitrio licere agere quæcunque, non tamen hæc omnia expedit efficere. Forte uoloit intelligere Apostolus, licere quæcunque non prohibentur, uti nubere, comedere idolothyta, uel alia, quæ reputentur ab aliquibus immunda; quæ tamen non expedit agere, uel ne alijs præbeatur offendiculum, nel ne nos in aliquas intrudamus granes tentationes.

M *Conscientiam autem dico non tuam*. *Sed alterius*, *vt quid enim libertas mea iudicatur?* ijs docet Apostolus; quòd si gentilis ponat ante Christianum in mensa escam, & dicat eam esse immolatam; non debet illam comedere Christianus propter conscientiam: non propriam (nam propria non iudicatur ab humano iudicio, ut dictum est supra) sed al- 1. Cor. 4.
terius, propter conscientiam scilicet fratris infirmi. Verum (ut inquit Chrysostomus) habenda etiam Chrysosto.
est ratio infidelis, quod fit, dum fidelis, abstinendo homil. 35.
se ab esu escæ propositæ ab infideli tanquam immolatæ, obstruit os illius, ne possit calumniari Christianum, quòd alibi auertat oculos ab immolatis, in mensa autem illis uescatur ob gulam. Et hęc côsona sunt dictis in fine capitis: *sine offensa estote Iudæis, & Gentibus; & Ecclesiæ Dei*. Aduertit autem Theodo- Theodor.
retus, quòd Apostolus non prohibuit accedere ad côuiuium infidelium; sed potestati reliquit: alioqui fidelis non potuisset eos venari, si fuisset sublata ab ipso congressio. Cum autem in hoc capite dictum sit, quòd omnia illis contingebant in figura; & in epist. ad Hebr. quòd non poterant ingredi in sancta sanctorum, *hoc significante Spiritu sancto, non-* Hebr. 9.
dum propalatam esse sanctorum viam: Idcirco, hinc colligitur, quòd pręter sensum litteralē, adest quoque allegoricus, siue tropicus ex similitudine quadam ductus, ita ordinante Spiritu sancto; adeo quòd quę prius facta sunt, siue ad Christum, siue ad fideles referantur, erant figura rerum posteriorum. Similiter si facta Christianorum referantur ad ea, quę futura sunt in cœlis; ita erunt quę in terris, figura cœlestium. Vnde infra dicitur, quòd nunc in ęnigmate 1. Cor. 13.
cognoscimus. Sunt autem pręcedentia, quę sunt figura aliorum, vera facta; licet per ipsa significentur alia futura. Quod est proprium Dei; videlicet, quòd nonnulla agat, & hæc sint figura, & signum rerum aliarum futurarum: quod quidem ad fidem Christi stabiliēdam, ex Dei prouidentia, est accommodatissimum, & rebus humanis maxime consentaneum; quando omnia in hac vita sunt obscura, & figura futuri.

N *Sicut*

N *Sicut & ego per omnia omnibus placeo.* Huius oppoſitum videtur Apoſtolus dixiſſe in Epiſt. ad Galat. *Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus nō eſſem.* Sed dicendum, quòd non ſibi contrarius eſt Apoſtolus: hic enim dicit ad hunc ſenſum, ſe placere omnibus; quatenus non quærit quæ ſua ſunt; Vnde vt multi ſalui fierent (nunquam tamen interea diſcedens a veritate Euangelij) hominum captui, & infirmitati ſeſe aptabat, illis modis, quos antea enarrauimus. At in Epiſt. ad Galat. quoniam diſſeminatum erat, quòd prædicaret circunciſionem, quaſi hinc, volūtati hominum blanditijs adhærens, ſua quæreret; ideo longe ſe abeſſe ab huiuſmodi adulatione grauiſſimis verbis ibi eſt proteſtatus. Gal. 1.

PARAPHRASIS. Cap. XI.



Mitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti, non quærens quæ mea ſunt, ſed & quæ aliorum. Laudo autem vos fratres, quòd omniū memores eſtis eorum, quæ a me profecta ſunt in veſtram eruditionem; & traditiones, vti tradidi vobis, retinetis. Volo autem vos ſcire, quòd omnis viri (vt nullus excipiatur) Chriſtus eſt caput, vt qui primogenitus eſt in multis fratribus, eiuſque pedibus omnia ſunt ſubiecta. Caput autem mulieris eſt vir: Chriſti autem caput eſt Deus, rerū omnium Dominus. Hinc volo vos erudiri, quòd omnis vir orās, aut prophetans velato capite, ſuum dedecorat caput. Et omnis mulier orans, aut prophetans capite non velato, deturpat & ipſa caput ſuum. Idem enim eſt mulieri, non velatum habere caput, ac ſi decaluetur. Nam ſi mulier non velatur, & id decet fieri, eadem quoque tondeatur. Atqui, ſi turpe eſt mulieri tonderi, aut decaluari, velet igitur caput ſuum. Et quidem vir non debet tecto capite orare, aut prophetare; quoniam Dei imago eſt, & gloria, quam repreſentat, exiſtens princeps, & moderator rerum quæ ſunt in terra; ſicuti Deus eſt omnium Dominator. Mulier autem eſt gloria viri, cum tam pulchra, & eximia creatura ex viro prodierit. Non enim ex muliere vir, ſed contra, mulier ex viro eſt educta; neque vir propter mulierem creatus eſt, ſed mulier propter virum, in eius auxilium atque ſocietatem. Ac propterea debet mulier habere ſupra caput poteſtatem, & virum agnoſcere ſibi ſuperiorem; & in huius rei teſtimonium, caput habere velatum, dum orat, aut prophetat, etiam propter Angelos; qui aſſiſtunt, optimi cognitores ordinis, & decoris, qui inter virum, & mulierem eſt ſeruandus. Verumtamen neque vir eſt ſine muliere, neque mulier ſine viro, iuxta domini diſpoſitionem. Sicut enim ex primo viro, educta eſt prima mulier; ita quoq; per mulierem cōiunctam viro, reliqui omnes generantur viri. omnia autem ſunt a Deo, tum quæ per creationem, tum quæ per generationem fiunt. Vos ipſimet iudicate, an deceat mulierem nō velatam orare ad Deum. An non ipſa quoque natura docet vos, quòd ſi vir comam nutriat, id ſibi cedit ad ignominiam? mulier vero, ſi comam nutriat, gloria eſt illi, quoniam capilli pro velamine ei dati ſunt? Si quis autem contentioſius videtur ijs aduerſari, nos hanc contendendi conſuetudinem non habemus; neque eccleſia Dei. Hoc autem præceptum dans vobis orandi, atque prophetandi; non laudo poſtea, quòd non in melius conuenitis, ſed in peius, degenerantes a recto priſtino veſtro inſtituto. Primo enim conuenientibus vobis in Eccleſia, audio ſciſſuras, & diſſidia eſſe inter vos: quod ex parte credo, ne omnes condemnem; nam oportet & ſectas eſſe inter vos, vt, qui probati ſunt in vobis, hinc manifeſti fiant. Atqui conuenientibus vobis, vt modo facitis in unum, ut idem corpus edatis, & eumdem ſanguinem bibatis; iam non eſt id Domini cœnam (prout decet, & ut Dominus inſtituit) manducare. Non enim (vt olim conſueueratis) menſas habetis communes, ad quas etiam pauperes admittantur. Sed vnuſquiſque, ſeorſum, ſuam propriam cœnam aſſumit ad manducandum; atque ita alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt. Numquid domos nō habetis ad manducandum, & bibendum? aut Eccleſiam Dei contemnitis? & confunditis eos, qui non habent? quid dicam vobis? laudo vos? in hoc non laudo. Ego enim accepi a Domino, quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Ieſus, in qua nocte tradebatur Iudęis ad mortem, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit, accipite, & comedite: hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite (dum conſecrabitis, & manducabitis) in meæ eximiæ erga vos charitatis cōmemorationem, qua ob veſtram ſalutem morti me tradidi. Similiter & calicem præ manibus accipiens, poſtquam cœnatū eſt, dixit. Hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine; vnde ſalus, atque beatitudo pendet, & nō ex taurorum, aut vitulorum ſanguine; hoc facite quotieſcunque bibetis in meam commemorationem. Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, & calicem hunc bibetis, mortē Domini noſtri Ieſu Chriſti annunciabitis, donec veniat. Itaq; quicunque manducauerit panem hunc, uel calicem domini biberit indigne, reus erit corporis, & ſanguinis Domini. Probet autem ſe ipſum homo, antequam accedat ad hoc tremendum conuiuium, examinetque prius ſuam conſcientiam, vt vacans omni culpa, & nullius ſibi conſcius delicti (de quo ipſum grauiter non pœnituerit) fideque roboratus firma, ac ſe ipſum in Chriſti paſſionis commemoratione macerans, & Deo gratias agens de hoc tam immenſo beneficio, hunc in modum probatus, de pane deinde illo edat, & de calice bibat. Nam qui manducat, & bibit indigne, iudicium ſibi manducat, & bibit, non dijudicans, neque diſcernens corpus Domini pro nobis ad mortem traditi. Ideo in punitionem, propter non præſtitam exactam atque debitam latriam huic tanto Sacramento, multi ex vobis ægritudinarij, atque imbecilles inueniuntur, & multi etiam vita ſunt perfuncti. Quòd ſi noſmetipſos dijudicaremus, digne examinantes propriam conſcientiam, illamque expurgantes, vt decet, vtique non iudicaremur; neque in hæc incommoda incideremus. Dum autem in hac vita iudicamur a Domino, & corporis plectimur afflictionibus,

nibus, corripimur, vt emendemus nos in melius; ne cum hoc mundo, qui a Dei vijs longe abest, in ęternum damnemur. Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis autem esurit, domi manducet, ne in iudicium conuenіatis damnationis. Cætera vero disponam, cum ad vos venero.

Editio vulgata.



MITATORES mei estote, sicut, & ego Christi. Laudo autem vos fratres, quòd per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire, quòd omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris, vir: caput vero Christi, Deus. Omnis vir orans aut prophetans velato capite deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: vnum enim est ac si decaluetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decaluari: velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum: quoniã imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. (Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter angelos.) Verumtamen neque vir sine muliere: neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo. Vosipsi iudicate: decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos, quòd vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier verò si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt? Si quis autem videtur contentiosus esse: nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. Hoc autem præcipio: non laudans, quòd non in melius, sed in deterius conuenitis: Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Nam oportet, & hæreses esse: vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est dominicam cœnam manducare. Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit: alius autem ebrius est. Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui nõ habent? Quid dicam vobis? Laudo vos in hoc? non laudo. Ego enim accepi a Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens, fregit, & dixit: Accipite & manducate, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescunque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim mãducabitis panem hunc, & calicem bibetis: mortem Domini annunciabitis, donec veniat. Itaque quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit, non dijudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quòd si nosmetipsos dijudicaremus: non vtique iudicaremur. Dum iudicamur autem, a Domino corripimur: vt non cum hoc mundo damnemur. Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate: Si quis esurit, domi manducet: vt non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cum venero disponam.

ADNOTATIONES.

MITATORES *mei estote, sicut & ego ego Christi.* Græci expositores hæc habent, & exponunt tanquam corrolarium eorum, quæ dicta sunt antea: vt Apostolus concludat sermonem suum in hoc, vt Corinthij sint imitatores sui, sicuti & ipse est Christi. Christus siquidẽ aliorum saluti studuit, dum mortem subijt pro nobis, ad cuius imitationem Paulus omnia agebat, cõformans se in multis ad aliorum mores, & instituta ob ipsorum salutem. Vnde Corinthios hortatur, vt vitæ rationem instituant ad mutuam ædificationem, id enim est cacumen perfecti Christianissimi; incumbere scilicet in ea, quæ ad communem conferunt vtilitatem. A Gra Expos.

B *Laudo autem vos*, Acturus de consuetudine, qua mulieres, apud Corinthios, detecto capite, & expansis capillis orarent, & prophetarent; viri autem e contra tecto capite; cum tamen oppositus ordo seruandus esset; ipsos in primis laudat, eo quòd per omnia sui sint memores. Quod quidem ironice dictum esse ab Apostolo Theodoretus, & Ambrosius Theodor. Ambr. existimarunt: Chrysostomus autem huius fuit sententiæ, Chrysosto. hom. 26. quòd Apostolus aliàs de his cum Corinthijs egisset; nũc autem præcepti huius afferat rationem, laudans interea eos, qui obedierant; & reprehendens illos alios, qui pręcepti fuerunt contemptores. Forte de hoc numquam antea cum illis egerat. Sed, vt illos ad obtemperandum suis admonitionibus facilius induceret, propterea (quasi sibi concilians eorum animos) eosdem laudat; vt qui memores, & obseruatores essent suarum institutionum. Nec refert, quòd aliqui, inter illos, obedientes non fuissent. Ex eo autem quod dicit; *& sicut tradidi vobis præcepta mea tenetis*. Adnotat Chrysostomus, non omnia per scripturas, sed & multa fuisse per Apostolos instituta in Ecclesia.

C *Volo autem vos scire*. Pro notitia præcepti, quod illis est traditurus, id præmittit, quòd omnis viri, caput, Christus est; caput autem mulieris, vir, caput vero Christi, Deus est: quæ affert Apostolus, vt Corinthij hinc discerent ordinem regiminis, & prælationis, quæ cadit in hæc inferiora, ascendendo ad maiora vsque ad Deum. Cum vero subiungit; *omnis viri caput Christus est*, per virum, Chrysostomus intelligit fidelem, eo quòd infideles nõ sunt Chrysosto. membra corporis mystici Christi. De Christo autem hom. 26. dicitur in Epist. ad Ephes. quòd est caput Ecclesiæ. Forte, absque mystica consideratione, dici potest, Eph. 5. quòd Christus est caput viri, cuiuscunque viri; sedq; pro dignitate, qua Christus antecellit non solũ omnibus

nibus hominibus, verum etiam Angelis. Quemadmodum etiam vir, dicitur caput mulieris, non ob rationem corporis mystici Christi, in quo non est neque mas, neque fœmina, vt dicitur in Epist. ad Coloss. 3. Coloss. sed in sua propria natura; sicuti etiam Deus, est caput Christi, relatus ad Christi humanitatem; qua Christus est primus, & præcipuus inter omnes homines; ita vt, secundum humanitatem, Christus sit & caput, & rector hominum, quorum constitutus est iudex tam viuorum, quàm mortuorum.

D *Caput autem mulieris vir.* Id quidem, quoniã mulier est sub viri potestate ob peccatum, prout illi Gen. 3. & a Deo denunciatum est, dum dixit: *sub viri potestate eris*: quamquam etiam, si non peccasset (ne dissensio esset inter ipsos) mulier, vt formata ex costa viri in eius adiutorium, cognouisset virum ex ordine naturæ sibi caput esse.

E *Caput uero Christi Deus*: quo ad humanitatem, Theophyl. per quam maior est Pater. Notat autem hoc loco Theophylactus, Deum posse dici patrem Christi, tum quo ad humanitatem, tum quo ad diuinitatem, Chrysosto. hom. 26. cum sit Verbum genitum. Chrysostomus vero ait, quòd Deus est caput Christi, etiã quo ad diuinitatem ratione causæ, idest, principij; subiungitque plurima absurda, quæ sequerentur, nisi hæc ratio capitis, varia, & longe diuersa supponeretur; tum in viro ad mulierem comparato; tum in Christo ad virum; tum denique in Deo ad Christum relato. Adnotandum autem in traditione præcepti obseruandi in orando, & prophetãdo, tantummodo fieri mentionem de maioritate viri ad mulierem; & de illa Christi ad virum; non autem de Dei ad Christum maioritate; cum id ad rem propositam non pertineret. Sat autem fuit antea hunc ordinem insinuasse.

F *Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*: Nempe, tum caput corporis sui, tum suam dignitatem ob id, quod subiungit Apostolus. Sed adnotandum, supponi hoc in loco, quòd viri, & mulieres sint simul in Ecclesia. Nõ est autem sermo de viro, qui (vt secretius, ac maiori cum deuotione oret) tecto capite id ageret.

G *Omnis autem mulier orans, aut prophetans.* Dicit mulierem deturpare suum caput, si detecto capite oret, aut prophetet; quod Apostolus hac ratione probat. Nam, si turpe est mulieri, ipsam tonderi, aut decaluari; ergo, & caput habere detectum, sibi non conuenit, natura enim tribuit mulieri comæ nutritionem. Et si in Deut. præcipitur, ne sit Deut. 22. amictus viri in muliere, neque vir induatur stola mulieris: cum tamen huiusmodi vestimenta ad hominum placitum conficerentur; quanto igitur magis decet, ut mulier, iuxta ordinem naturæ, quæ illi tribuit comam pro capitis velamine, vltronee quoque adhærens regulæ a natura sibi præscriptæ, tegat, & obuoluat caput suum, quum coram Deo in Ecclesia, & coram hominibus est sibi orandum, & prophetandum.

H *Vir quidem non debet velare caput suum.* Cuius sententiæ hanc reddit rationem Apostolus: quia *imago & gloria Dei est.* Vir est imago Dei; quatenus repræsentat Deum, sub cuius dominio sunt omnia. Sicuti etiam vir imperium habet in terra ex dominio sibi tradito a Deo. Non autem hic est sermo de imagine Dei, prout reperitur in anima humana. nã hunc in modum etiã mulier habet imaginem Dei: vt patet ex lib. Gen. vbi dicitur, quòd *creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum, & fœminam creauit eos.* Gen. 1. Appellatur autem hoc loco ab Apostolo vir imago Dei, & non mulier, ob excellẽtiam, quam obtinuit vir, primus homo Adam, super mulierem, quæ ex eius costa est ædificata: non autẽ super Christum huiusmodi excellentiam obtinuit Adam. Nam, quamuis ante Christi humanitatem, formatus fuerit Adam, primus omnium hominum, nihilominus tamen Christus dignitate excellit super omnem virum: qui etiam est imago patris secundum diuinitatem, vti filius, eandem habens essentiam cum Deo patre; ut dicitur in Epistola sequenti, *qui est imago Dei*: & ad Coloss. *qui est imago Dei inuisibilis*: & ibidem; *secundum imaginem eius qui creauit illum.* 2. Cor 4. Coloss. 1. 3. Illud autem ad Rom. *Conformes fieri imagini filij sui*; idem est, ac si diceretur, re- Rom. 8. nouari ad imaginem & similitudinem filij, ipsius Christi; per quem fideles in anima, & in corpore sunt renouandi ad æternitatem.

I *Et gloria Dei.* Vir creatus a Deo tam excellens creatura, cui commissum est regimen super terram, vtique ad Dei gloriam redundat; propter virum enim magis, quàm propter aliud quidpiam in terris Deus glorificatur, ut dicunt Græca scholia. Græ. schol.

K *Mulier autem gloria viri est.* Non dicit Apostolus de muliere, quòd sit imago, vti dixit de viro, quòd est imago Dei: solum ait, quòd mulier est gloria viri; id quippe; quoniam ipsa non præest, neque repræsentat dominium in terra, vt facit vir: & ideo reticuit, quòd sit imago. Dicitur autem mulier gloria viri, eo quòd præstãs eius natura in viri gloriam cedit; cum ex eius costa sit formata tã pulchra creatura in adiutorium viri. Siquidem mulier est honorabilissimum in principatu, & potestate viri; magisque per ipsam, quàm per aliqd aliud eorum, quibus dominetur, gloriosus est vir: sic Græca scholia. Græ. schol.

L *Ideo debet mulier habere velamen.* Græce legitur ἐξουσίαν, idest, potestatem, vt hinc significetur, q mulier debet habere caput velatum, in signum subiectionis, quam habet ad virum.

M *Et propter Angelos.* Qui assistunt; & sunt cognitores ordinis huius naturalis, qui est obseruandus inter virum, & mulierem. Quidam autem per *Angelos*, intelligunt sacerdotes, ne contaminẽtur: iuxta illud apud Malach. *Labia enim Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt, ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est.* Malach. 2. Possent etiam intelligi per *Angelos*, viri virgines, qui in terris vitam seruant, quam Angeli in cœlis, qui nõ nubunt. Omnino ijs voluit Apostolus excitare ad reuerentiam, atque pudorem mulieres: quarum præcipua hic habetur ratio: ne detecto capite in Dei Ecclesia, orarent, aut prophetarent; idq; ne ita conspectæ, in viris, concupiscentiã submouerent; quãuis Paulus, id ob modestiam, & spiritualem verecũdiam non explicarit palam. At dicet aliquis, si mulier habet a

natura

oatura capillos pro velamine ; quorsum & velamen apponere super velamen ? Cui quæstioni satisfaciens Theophylactus inquit ; idcirco id requiri in Theoph. muliere, vt etiam volũtate profiteretur seruitutem. Et quo maiorem timorem, & pudorem Apostolus incuteret ; etiam Angelos nominauit. Sed & virorum coercendus erat luxus, quem in coma nutrienda præseferebant.

N *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino.* Mutua est coniunctio viri cum muliere pro generatione prolis, & pro mutuo adiutorio ; & ita ordinatum est a Domino, a quo cuncta procedunt, vnde subiungitur. *Omnia autem ex Deo.* Nempe pendent, tum matrimonij coniunctio ; tum prolis generatio. Nam Deus primum Architypum, primumque principium est, vt adno- Græ. schol. tant Græca scholia. Per illud autem : *vir per mulierem,* denotatur, quòd si gignitur vir per prolẽ, mulier concurrit pro parte formationis, ita vt non ex ipsa sola procreetur vir; quemadmodum ex solo viro, ex eius costa, formata est prima mulier.

At dixerit aliquis, si Christus (vt supponit Apostolus) est caput viri; ergo vir cum capite velato orare deberet, vt subditum se Christo ita ostenderet. Cui dubitationi ita occurri posse videtur dicendo; quòd Christus, quatenus homo est, conuenit cum Adam, & cum alijs hominibus, vt dicatur caput viri ob excellentiam suæ humanitatis, quam obtinuit simul existens Deus. Verum hoc loco consideratur homo, quatenus a Deo cõstitutus est cum dominio rerum harum terrenarum, quod generi humano, in quo & Christus comprehenditur, concessum est. Et ideo vir, vt obtinens dominium super omnia, ad id ipsum significandum, debet capite detecto se gerere, & orare. Cum autem Episcopus prædicat; vel cum psalmi recitantur, & si hæc peragunt Episcopus, & alij sacerdotes tecto capite; attamen non contra Apostoli præceptum faciunt, cum neutrum horum sit orare*. De sanctis autem monialibus, sciendum est, ipsis tonderi capillos, vt gloriam capillorum mundanam sibi amputent, ac se se Christo deuoueant sponsas, caput velantes sacro velamine; vt non vltra viro subijciantur; sed Christo; in quo neque mas, neque fœmina. Non ignorandum est etiam in quibusdam locis, consueuisse mulieres tonderi, & viros nutrire comam, ad significandam animi mæstitiam, qua opprimantur. Et in lege veteri a nonnullis nutriebatur coma, in signum, quòd erat opertum Euangelium. Sed & Nazareis erat lex, vt, donec consecrarentur, nouacula non ascenderet super caput eorum. Cum autem natura dederit viro barbam ; hinc videretur conueniens ; quòd, sicuti mulieri decens est comam nutrire, ita quoque deberet vir barbam nutrire, etiam quòd sit sacerdos ; cum præsertim & Christum, & Apostolos barbam gestasse, ex historia sit traditum. Verumtamen, quandocunque mundus barbæ nutritionem in quendam applausum, & luxum deflecteret, ab hoc vsu abstinere, in contemptum mundi, sacerdotem maxime deceret; cui etiam curæ esse debet, ne pro sanguinis sumptione, pili barbę vllum præbeant impedimentum.

*Publice vniuersum populum vt supponit Apostolus, aut pro ecclesia, pro ut fit in orationib. quas profert Sacerdos ad Deũ vt explicat in hoc eodẽ loco S. Thomas.

O *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non babemus, neque ecclesia Dei.* Nempe, vt mulieres orent, aut prophetent detecto capite. Aut ita interpretanda hæc sententia, non habere nos hanc cõsuetudinem, vt contentiose nos geramus. Quam interpretationẽ secutus est Oecumenius; & consentanea videtur his, quæ infra habentur aduersus eos, qui bonis aduersantur institutis. Occum.

P *Hoc autem præcipio non laudans.* Græci aliter legunt; *hoc præcipiens non laudo;* sed idem est sensus. 1. Cor. 14. Quid sit autem illud, quod Apostolus præceperit, ex prædictis patet: præceptum enim datum est circa modum orandi, præscriptum viris, & mulieribus. Quòd si hoc fuit præceptum; ipsum igitur non obseruare, peccatum est ; cum præsertim, si peccatum censebatur in lege veteri, mulierem indui amictu viri ; vel virum stola mulieris ; multo magis peccatum esse, existimandum est, mulierem non tecto capite in Dei ecclesia orare; cum id ordini naturæ cõueniat, tum ne dignitas viri obnubiletur ; tum ut tollatur occasio libidinis excitandæ in viris. Et hoc etiam ex Deo fuisse præceptum, colligi videtur ex his, quæ habet infra Apostolus, dum inquit. *Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat, quæ scribo vobis, quia domini sunt mandata.* 1. Cor. 14. Per voculam autem illam; *non laudans;* Apostolus intelligit de eo quod subiungit; nempe quòd Corinthij intermisissent pristinam illam laudabilem consuetudinem: quæ erat (secundũ Chrysostomum) vt omnes conuenirent ad Eucharistiam sumendam ; ac deinde Chrysost. hom. 27. omnes simul conuiuarent, manducantes quæ a diuitibus pro pauperibus etiam deportabantur; vnde & ἀγάπας, a communi charitate appellabant. Vt autem sentit Augustinus, prius conuiuabant, postea sumebant Eucharistiam. Verum postea statutum August. ad Ian. episto. 118. est, vt ieiuni accedamus. Intermiserant igitur Corinthij hanc mutuam charitatem, vnde illos redarguit inquiens.

Q *Primum quidem conuenientibus.* Illud *primum,* videtur appositum, quoniã Apostolus Corinthios esset allocuturus, primo de communione ; deinde de donis spiritualibus. Vel, quoniam in Corinthiorum ecclesiam multi irrepserant abusus corrigendi; vt puta, quòd in plures partes essent diuisi ; q; vnus esuriret, alius ebrius esset, & pauperes contemnerentur.

R *Audio scissuras esse inter vos.* Quoniam scilicet, vnus diceret, ego sum Pauli; alius Cephæ, alius autem Apollo; subiungens autem, *& ex parte credo,* id egit, ne grauaret omnes, sed exciperet bonos.

S *Nam oportet hæreses esse;* non dogmatum hæreses, sed dissidia intelliguntur, vt interpretantur Chrysostomus, & Theophylactus cum alijs Græcis. Quę dissidia, inquit Apostolus, oportet esse, ad hũc Chrysost. hom. 27. Theoph. sensum ; quoniam scilicet ex hominum imbecillitate eueniunt; quò euentu supposito, ex necessitate esse dici possunt. Et ita etiam interpretandum videtur dictum illud euangelicum: *oportet scandala esse,* quę scilicet dominus prȩuidisset futura. Nam si, vt Matth. 18. Chrysost. hom. 27. dicit Chrysostomus in expositione huius loci, scandala ex necessitate proueniunt; superuacanee dice-

retur;

retur; *væ homini illi, per quem eueniunt*. Vnde subiungitur; vt *& qui probati sunt, manifesti fiant*: quod quidem non causatiue, sed consecutiue intelligendum est; videlicet, quòd ex dissidijs mutuis hominum illud cõsequatur, vt appareat q sint viri probatæ virtutis. In quo sensu dictum etiam fuit apud Io; *In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cęci fiant*. item dicta illa ad Rom. *Lex autem subintrauit, ut abunderet delictum*. Et *fracti sunt rami, vt ego inserar*. Posset etiam ita fieri interpretatio; oportere, vt sint dissidia, adeo quòd huc pertineat necessitas; nimirum, vt probentur electi; nisi enim essent dissensiones inter homines, distinctio inter ipsos non appareret.

Ioan.9.

Ro.5.& 11.

T *Conuenientibus ergo vobis in vnum*. Græce ἐπὶ τὸ αὐτὸ; nempe, ad idem, ad ipsam communionem Corporis Christi; *iam non est dominicam cœnam manducare*; idest, non est imitari cœnam Domini, quę fuit communis omnibus Apostolis, & ipsi quoque Iudæ, adeo quòd supponitur, cœnam esse vnionem quandam participantium. Quod quidem non imitabantur Corinthij, dum vnusquisque sibi assumeret cęnam seorsum ab alijs fratribus. Per illam autem dictionem, ἐν τῷ φαγεῖν, quod editio nostra habet, *ad manducandum*, videtur Apostolus grauare eorum culpam, quòd in accessu ad Corpus Christi manducandum, cum huiusmodi dissensione se gererent.

V *Alius autem ebrius est*. Non ob vinum consecratum, sed ex potu in commessatione hausto. Non est autem inficiandum, quin etiam vinum consecratum possit inebriare. Quemadmodum enim alia accidentia vini, veluti color, sapor, & quantitas, subsistunt sine vini substantia post consecrationem; ita quoque odor, & virtus vini remanet, apta inebriare.

X *Ecclesiam Dei contemnitis*. Ecclesia interdum sumitur pro conuentu fidelium; interdum pro loco, vbi conueniunt, sicuti in hoc loco: *Et confunditis eos qui non habent?* Græce μὴ ἔχοντας id est, nõ habentes, vel cibum ad manducãdum, vel domum propriam; vt hinc innuatur, quòd pauperes pro hospitio Ecclesia vterentur.

Y *In qua nocte tradebatur*. Post esum agni paschalis, vt passionis memoria animis Apostolorum altius infigeretur, Dominus, post cœnam, discipulos suos communicauit: Postea vero in reuerentiã tanti Sacramenti institutum est, vt ieiuni sumamus.

Z *Accepit panem & gratias agens, fregit & dixit, accipite, & mãducate, hoc est corpus meũ, quod pro vobis tradetur*. Quamuis hæc verba ita sint disposita, vt vocula, *fregit*, præcedat; attamen non inferendum, quòd Christus fregerit panem, priusquam verba protulerit consecrationis, *hoc est corpus meum*. sed factum, non ordo facti ab Apostolo recitatur. Illud vero, *quod pro vobis tradetur*, Græce est, *frangitur*, idque, ad denotandam fractionem panis in plures distribuendi, qui tamen eiusdem panis sunt participes: iuxta illud in cap. superiori, *& panis, quem frangimus, &c.* non autem quòd Christi Corpus frangatur, cum integrũ ab omnibus sumatur; Verũtamen Thomas, eatenus fractum Christi Corpus dici posse animaduertit, quatenus accepit vulnera, & vim passus, & mortuus est.

Tho.Aqu.

AA *Hoc facite in meam commemorationem*. Vt, dum & consecratur panis, & sumitur, memoria recolatur sanctissimæ Passionis Christi.

BB *Hic Calix*. Nempe vinum contentum in calice; non enim vinum, cum sit naturæ liquidæ, ex se consistit, ut panis. Christus autem porrexit Apostolis Calicem, postquam cœnatum est; ut hinc innuatur, prius sumendum esse corpus in accidentibus panis: deinde vini, sanguinis scilicet potionem sumendam, in quo præcipue repræsentatur passio, atque mors Christi. In illa autem cœna, cum Christus esset passibilis, dedit se passibilem. Dum vero iacuit in sepulchro, secundum sententiam Thomæ, si tunc facta fuisset consecratio, panis consecratus, corpus tantum exangue continuisset; & vinum sanguinem sine anima, cum tamen vbique, & cum corpore, & cum anima diuinitas adesset. Post autem resurrectionem, gloriosum factum est corpus Christi, cum anima & diuinitate iunctum, ita quidem, vt in panis consecratione adsit & corpus, & sanguis, & anima, & diuinitas simul, vti etiam in sanguinis consecratione. Christus autem moriens in Cruce, obtulit se patri in sacrificium ad expianda nostra peccata, hostiam mactatam, atque cruentam. A sacerdotibus vero sacrificantibus, fit oblatio sacrificij incruenti in panis, ac sanguinis consecratione, in qua repræsentatur sacrificium cruentum; quod semel Christus peregit, & manet in æternum in corpore suo glorificato, coram Deo semper assistente secundũ ordinem Melchisedech, vt dicitur in Epist. ad Hebr.

Tho. Aqu.

CC *Hoc est corpus meum*; id est, id, quod porrigo, est corpus meum, subsistens sub speciebus accidentium panis.

Heb.7.& 9.

DD *Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine*. Id est; contentum in calice, ipse scilicet sanguis meus sub speciebus accidentium vini, est nouum testamentum, per quod salus, & vita æterna confertur; non bona temporalia, prout in priori testamẽto promittebãtur. Et si in sanguine hæc adimplẽtur, qui datur in potum, ergo Christi sanguis vere in illis speciebus vini reperitur. Apostolus autẽ ponit substantiam institutionis; non autem distincte verba, quæ proferuntur in consecratione, vt qui id potissimum studeret, excitare scilicet fideles ad deuote sumendum hoc tantum sacramentum cum commemoratione passionis Christi. *

* Quæ autẽ omittit, Ecclesiã partim de sumpsit ex Euangelijs, partim ex ijs quæ à Domino ad ipsam per Apostolos peruenerũt, vt habet S.Thomas in 3.par.sum.q.78.artic.3.in respons.ad vltimum.

EE *Reus erit corporis, & sanguinis domini*. Nẽpe, quoniam vere ibi sit corpus, & sanguis Christi.

FF *Quotiescunque enim manducabitis panem hũc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis donec veniat*. In manducatione Eucharistiæ, semper memoria est celebranda mortis Christi. Quin sacramenti huius ea propria est conditio, atque natura, ut perceptum iuxta Christi institutionem, necessario secum afferat commemorationem eius sanctissimæ passionis.

GG *Probet autem seipsum homo*. Quod præstabit, si diligens conscientiæ fecerit examen, in fide roboretur, macerationem carnis subeat ob Christi passionem, ut illi compatiatur; grauiterque doleat, illud præcipue meditans, quòd sua ob peccata, ut

culpa,

culpa eorum dilueretur, Christus mortem subierit. Augustinus autem ad Iannar. duos inter se tāquam Aug. ad Ian. epist. 118. altercantes inducit, quorum alter quotidie sumebat Eucharistiam; alter vero interpollato tempore: hic ea ductus ratione, quòd deligendi essent dies ad sumendum Christi corpus, in quibus prior cōscientia haberetur. Ille vero alter aiebat, non differenda esse medicamenta contra plagam peccatorum; atq; ideo quotidie sumendam esse eucharistiam. Hanc autem litem dirimi sic posse declarat Augustinus, vt in Christi pace permaneant, & faciat vnusquisque, quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum; neuter enim eorū exhortet corpus, & sanguinem Domini: sed saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Zaccheus gaudens suscepit Dominum. Centurio dixit, non sum dignus, Luc. 19. Matth. 8. vt intres sub tectum meum; & ita ambo, his diuersis modis, misericordiam sunt cōsecuti. Huic consimile videtur illud Apostoli ad Rom. de esu ciborum, Rom. 14. & obseruantia dierum, dum dixit; quòd vnusquisque debebat abundare in suo sensu, ita vt & qui discernit diem, & cibum, & qui non discernit, possit gratus esse Deo; dūmodo se regat ad modum, quem ibi describit, & non recedat ab Ecclesię obedientia.

HH *Quicunque manducauerit panem hunc.* Ponderanda sunt hæc verba, *panem hunc*, quæ certe maximam energiam habent ad denotandum, quòd nō est simpliciter panis (cum eius substantia, facta consecratione, sit conuersa, & transubstantiata in substantiā veri corporis Christi) Sed est verum corpus Christi sub speciebus accidentium panis apparens: adeo q̄ in hoc loco accipiendus est panis in eo sensu, in quo Dominus protulit apud Ioan. inquiens. *Et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Ioan. 6. Quod etiam dilucidius insinuāt Apostoli hæc subsequentia verba. *Non diiudicans corpus domini*; id est, non discernens, non considerans, quòd sub speciebus panis, vere est corpus Christi, & sanguis sub speciebus vini.

II *Inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi.* Hæc patiebantur, quòd non accederent digno examine ad Eucharistiam, non tamen cū conscientia peccati mortiferi. Et si hi, quoniam non digne examinarent conscientiā, puniebantur; quanto maiori supplicio plectendi erunt, qui accedūt affecti peccato mortifero?

KK *Inuicem expectate.* Græce ἐκδέχεσθε: quod etiam potest verti: *excipite vos inuicem*; vt simul in charitate conuersemini; & pauperes admittantur a diuitibus, & omnes simul cōueniant. Hoc est enim, quod Apostolus hoc loco molitur, vt, secundum normam Christi cum commemoratione passionis, & cum mutua dilectione fiat communio.

LL *Si quis esurit, domi manducet.* Gulosum retūdit his verbis.

MM *Cætera cum venero disponam.* Augustinus in Epist. ad Ianuar. ponderans hæc verba, inquit. *Hinc* August. ad Ianu. epist. 118. *intelligi datur, quia multum erat, vt in Epistola totum illis agēdi ordinem insinuaret, quem vniuersa seruat per orbem Ecclesia, ab ipso ordinatū esse, quod nulla horum diuersitate variatur.* Ex quo aperte colligitur, *multa nō scripto, sed per traditionem fuisse instituta ab Apostolis secundum eorum dispositionem.* Quod & per Christi successores continuans temporibus effectum est, & ita fiet, vsque ad consummationem seculi; Christo, atque Spiritu sancto semper assistente, qui suam Ecclesiam errare non permittit.

PARAPHRASIS, Cap. XII.



Quod autem attinet ad dona spiritualia, diuinitus emissa in Christi fideles, nolo vos ignorare fratres, quid Deus in ijs, & quorsum illa tribuat. Et, vt perpēdatis quàm magnum sit discrimen inter hūc vestrum præsentem statum, & illum alium priorem, quando eratis gentes a Deo alienatæ, ponite vobis ante oculos, qua insania, atq; temeritate abducti ducebamini ad simulacra illa muta; & quàm in varia flagitiorum genera, spurcissimasq; turpitudines inde inuoluebamini. Quid autem spiritus Dei operetur in omnibus, vt cognoscatis, hincque vobis pateat, qui nam Dei spiritu agātur, & qui non. Illud vobis notum facio, quòd nemo, loquens in spiritu Dei, dicit in Iesum vllam maledictionem; cum Spiritus Dei nequaquam pati posit, vt gloria filij sui, cuius idem est spiritus, inhonoretur. Et nemo quoque potest dicere Dominum Iesum, ipsum confitendo Dominum, & Saluatorem, nisi in Spiritu sancto; vt hinc dignosci posit, nihil mali cū Dei Spiritu coniunctum esse posse: & omne bonum a Dei spiritu prouenire. Cum autem diuisiones existant gratiarum, atque donorum diuisorum, quæ inter Christi fideles distribuuntur, attamen vnus, & idē est Spiritus, a quo omnia cōmunicātur: cumque diuisiones similiter sint administrationum atque regiminum; attamen vnus idemq; dominus, a quo proficiscuntur. Et cum pariter existant diuisiones operationum; vnus tamen, & idem est Deus, a quo proueniunt, qui operatur omnia in omnibus; ita vt & Spiritus sanctus, vt dator donorum; & filius vt administrator & dominus; & Deus pater, vt omnipotens omnium operator, & ita tota sancta Trinitas simul comprehendatur, a qua cuncta bona procedunt. Sed aduertendum, quòd vnicuique datur manifestatio Spiritus in concessione donorum ad vtilitatem, tum priuatam cuiusque, tum multo magis ad publicam. Hinc alicui dono datur per Spiritum sermo sapientiæ, quo sit aptus ad diuina mysteria proloquenda. Alij secūdum eundem Spiritum sermo scientiæ, per quam cognoscuntur hęc inferiora, & quæ conferant ad salutem manifestantur. Alij dono cōceditur in eodem Spiritu fides, qua gignitur magna in humano corde fiducia erga Deū. Alij donationes dantur curandi infirmitates in eodem Spiritu. Alij operationes virtutum, quibus signa atq; prodigia efficiuntur. Alij prophetia tribuitur. Alij discretio Spirituum, qua ipsorum discrimen dignoscitur. Alij gratia linguarum, vt loqui posit varia idiomata. Alij donum conceditur linguas interpretādi. Et hæc omnia operatur, & pręstat vnus, idemq; Spiritus, diuideos ad libitum suum vnicuique, vt vult; & hæc omnia ad Ecclesiæ vniuersalis vtilitatē. Sicut enim est vnū corpus in homine, habens mul-

ta membra,& omnia vnius corporis membra (& si multa sint) vnum tamen corpus constituunt; ita etiam Christus est vnum corpus habēs multa membra,quæ omnia exurgunt in vnū corpus mysticum Ecclesiæ. Etenim omnes nos in vno Spiritu (qui est secundum Deum) tanquam vnum corpus existentes, in idem corpus Christi, in eius mortem,atque sanguinem baptizati sumus:siue Iudæi; siue Gentiles; siue serui ac liberi: & omnes pariter in eodem Spiritu gratijs diuinis potati,& irrigati sumus. Nam & corpus hominis non est vnum membrum, sed multa,ex quibus cōstituitur. Si dixerit pes, eo quòd non sit manus, non sum corporis membrum; non propterea fiet,vt non sit membrum corporis. Et si dixerit auris (quoniam non sit oculus) idcirco non esse de corpore; non propterea, non erit corporis membrum. Si totum corpus,oculus;vbi erit auditus? si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem Deus constituit membra, distinctè collocans singulum quodque membrum in corpore, prout suæ placitū est sapientiæ. Quòd si omnia essent vnum membrum,vbi esset corpus? Atqui nūc multa quidē existunt membra; corpus autem ex istis conflatū vnum est. Non potest autem oculus dicere manui, opera tua non indigeo; aut caput pedibus, non estis mihi necessarij. Quin membra, quæ videntur in corpore nostro infirmiora, vt puta intestina; sunt magis necessaria, vt sine ipsis vita duci nequeat. Et quæ membra existimamus inhonoratiora, veluti pedes, aut aures, his honorem abundantiorem circundamus:& quæ inhonesta, & indecora magis, vt sunt pudenda,ijs copiosiorem decorem, atque honestatem adhibemus; quod minime opus habent membra corporis, quæ a natura venustatem obtinent. Deus siquidem hunc in modum corpus temperauit;ei membro, cui deerat, abundantiorem tribuit honorem,vt non sit schisma,& dissidium in corpore. Sed eādem solicitudinem pro se inuicem gerunt membra; vt, si quid incommodi patiatur vnum ex membris;omnia simul compatiantur membra. Et si vnum glorificatur membrum; omnia simul etiam gaudeant membra. Vos autem (vt ad rem nostram redeamus) estis corpus Christi, & membra ex parte, ad totam vniuersalem Ecclesiam attinentia. In qua Deus aliquos posuit Apostolos; qui primum locum obtinent. Secundo loco prophetas. Tertio loco, Doctores. Deinde Potentias operandi signa,& prodigia:exinde Gratias curandi ægritudines: Opitulationes in subleuandis ijs, qui opera indigent. Gubernationes pro regimine rerum necessariarum: Genera linguarum, & interpretationes sermonum. Num omnes Apostoli?num omnes Prophetæ?num omnes Doctores? num omnes loquuntur linguis? num omnes interpretantur linguas? Verum dona, quæ sunt præstantiora,vt æmulamini vos hortor, vt in dies magis in ipsis proficiatis. Sed iam & excellentiorem his omnibus viam ostendo, in qua si vos totos dederitis, ad id quod perfectum est, deducemini.

Editio vulgata.



De spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis quoniam cum Gentes essetis,ad simulachra muta prout ducebamini euntes. Ideo notum vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere: Dominus Iesus,nisi in Spiritu sancto. Diuisiones vero gratiarum sunt: idem autem Spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus. Et diuisiones operationum sunt,idem vero Deus,qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad vtilitatem. Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ:alij autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum:alteri fides in eodem Spiritu:alij gratia sanitatum, in vno Spiritu: alij operatio virtutum,alij prophetia,alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus diuidens singulis prout vult. Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa: omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum tamen corpus sunt,ita & Christus. Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui, siue liberi: & omnes in vno Spiritu potati sumus. Nam, & corpus non est vnum membrum,sed multa. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus,non sum de corpore: num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris: quoniam non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus: ubi auditus? Si totum auditus: vbi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra,vnum quodque eorum in corpore sicut voluit. Quòd si essent omnia vnum membrum:vbi corpus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo:aut iterum caput pedibus: Non estis mihi necessarij. Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt, & quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circundamus: & quæ inhonesta sunt nostra,abundantiorem honestatem habent: Honesta autem nostra, nullius egent: sed Deus temperauit corpus,ei, cui deerat abundantiorem tribuendo honorem, vt non sit schisma in corpore, sed idipsum pro inuicem solicita sint membra. Et si quid patitur vnum membrum: compatiuntur omnia membra, siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes,exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum interpretationes sermonum. Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes prophetæ? numquid omnes doctores? numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur? Aemulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

ADNOTATIONES.

A DE *spiritualibus autem*. Agit hoc loco Apostolus de donis gratis datis, quale erat donum linguarum, aut prophetiæ, & alia huiusmodi, quæ appellantur spiritualia; quoniam (vt aduertit Chrysostomus) Chrysosto. hom. 29. quàm maxime sunt dona Spiritus, nullo humano studio in hęc concurrente: & conferebantur in primitiua Ecclesia ob nouitatem religionis; vt hinc certiores homines redderentur de susceptæ fidei veritate, & ad eandem suscipiendum facilius etiam excitarentur. Theodor. Siquidem (vt inquit Theodoretus) fieri nō poterat, vt qui dæmonum fraudi diutissimo tempore seruierant, & communi morbo laborauerant, indoctis hominibus, & inopibus tam facile crederent, & ab eis veritatem discerent; nisi diuina gratia euidenter appareret, & fidei veluti pignora miracula præberent; a quibus deinde abstinuit se Deus, postquā Ecclesia est confirmata. Cum autem hæc dona varia varijs impertirentur; hinc apud Corinthios æmulatio, & contentio orta erat: dum, in donis susceptis, alij alijs præstare, sibi assumerent. Ac propterea Apostolus ipsos instruit, quonam modo circa hæc dona se gerant, ad ædificationem Ecclesiæ. Et cum dicit; *prout ducebamini euntes*. Ad memoriam illis reuocat; quàm temere, dum erant idololatræ, ad muta simulacra idolorum abducti essent, nullam scientiam habentes earum rerum, quę fiebant ab illis impijs sacerdotibus; vt hinc dignoscerent, quàm magnum sit discrimen inter Christi fidem, & falsum idolorum cultum; & quomodo in exercendis huiusmodi donis se gererent. Nam Vates illi prophani (vt refert Chrysostomus) Chrysosto. hom. 29. ibant perciti furore, & nihil sciebant eorum quæ loquerentur. quod etiam Platonem insinuasse animaduertit, dum inquit: *Sortilegi, & Vates dicunt multa, & bona; sciunt autem nihil*. At prophetæ Dei (inquit Chrysostomus) sunt prudentes, & peruigiles existentes, loquuntur quæ illis diuinitus sunt inspirata; optime agnoscentes, quæ loquuntur. Quod discrimen Chrysostomus ait, hic afferri ab Apostolo, vt ex hac regula cautos se præberēt Corinthij a pseudo prophetis. Quemadmodum; dum inquit, *ideo notum vobis facio*. Chrysosto. hom. 29. Censet Chrysostomus, aliud etiam afferri signum, quo distinguatur, Dei proheta, a Vate. Et est huiusmodi: ꝙ nemo in spiritu Dei loquens, dicit, anathema, seu maledictione ipsi Iesu. Ex quo infert Chrysostomus, quòd qui ita loquutus fuerit, non est censendus Dei propheta, sed Vates. Et hoc quidem conuenit sententię illi B. Ioan. 1. Ioan. 4. dum dixit: non debere credi omni spiritui, sed probandum esse vnumquemque: subiungens, quòd *omnis spiritus, qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est: & omnis spiritus, qui soluit Iesum, ex Deo non est*. Verum, si recte sermo Apostoli perpendatur, videtur esse generalis tam circa Vates, quàm circa illos alios homines, qui ducebantur ad illa muta simulacra; ita vt in illo accessu ad idola, nulla ipsis inesset regula; sed omnia temere fierent: cum contra, quæ aguntur secundum spiritum Dei, omnia pendeant a recto ordine, & regula determinata. Ex quo dignoscitur, quàm magnum sit discrimē inter Christi fidem & cultum idolorum.

B *Nemo in spiritu Dei loquens dicit anathema Iesu*. Hæc Apostoli sententia hinc verissima apparet. Siquidem pugnāt inuicem, quòd quispiam loquatur in spiritu Dei; & idem loquatur cōtra gloriam Iesu, qui & Deus est. Contra autem Iesu gloriam loquitur, qui alicui de præceptis a Iesu derogauerit; ne dū, si ipsius propriæ personæ maledixerit. Num autem in spiritu Dei existens homo, possit peccare, si quis quærat, dicendum, quòd haud dubie nō potest, donec in ipso est spiritus Dei; iuxta illud apud Ioan. 1. Ioan. 3. *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit; quoniam semen ipsius in eo manet*. Quod quidem est verissimū, dum manet in homine Dei semen; quod tamen vna cum spiritu Dei discedere potest ab homine; & de facto discedit, dum peccat. Qui autē caret gratia Dei, non potest ex se ipso opus meritoriū facere, neque a peccatis resurgere. siquidem gratia Dei egemus, vt a peccatis resurgamus, & sine peccatis custodiamur, ac meritorie operemur.

C *Et nemo potest dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto*. Diceret aliquis, Cayphas prophetauit vir malus, & multa prædixit Balaam; necnon & dæmones confitentur Deum, non habentes tamen Spiritum sanctum. Ad hæc dicendum, quòd non præstiterunt hæc Dęmones, neq; alij, nisi mouente eos Spiritu sancto, tanquam quędam ipsius instrumenta. Verum in hac Apostoli sententia, supponitur oris confessio, quę fit ad salutem, ut dicitur in epistola ad Rom. Rom. 10. Iesum autem saluatorem sibi existere, non confitetur, qui ab eodem salutem non speret, & imploret; quod nō fit a prauis hominibus; Theoph. neque a dęmonibus, quos (inquit Theophylactus) nominare Dominum, dum coercentur, & vapulāt: nō autem sponte sua. Nomen autem, Iesus proprie saluatorem significat: sicut insinuauit Angelus dicens ipsi Ioseph: *Pariet filium, & vocabis nomen eius Iesum; ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*. Mat. 1. Vnde hac ratione nemo poterit dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu Dei.

D *Diuisiones vero gratiarū sunt, idem autē spiritus*. His verbis Deus spiritus, tertia in diuinis persona significatur, cui proprie attribuitur gratiarū & donorum largitio. *Et diuisiones ministrationum sunt, idē autem dominus*. Ijs insinuatur persona filij, cuius sapiētia omnia administratur. *Et diuisiones operationum sunt, idē vero Deus*. Deus Pater his verbis denotatur, qui omnia operatur. iuxta illud apud Ioann. Ioan. 5. *Pater meus vsque modo operatur*. Per illud autem, *idē vero Deus*, vna Deitas manifestatur in tribus existēs psonis. Quod autē primo loco psona spiritus mox filij, postremo Patris fuerit nominata, nil refert: qđ etiā pluribus alijs in locis factū esse ab Apostolo Chrysostomus animaduertit, Chrysosto. hom. 29. idque, vt innuatur, vnā idētitatem substātię in tribus personis pariter inueniri. Quidam autem hęc omnia interpretati sunt de Spiritu sancto, quòd sit dominus, & Deus, sicuti & de Deo Patre, & de Deo filio notum est.

E *Datur manifestatio spiritus*. Nēpe, quatenus ex dono collato spiritus manifestatur p signū visibile. Nā (vt inquit Theodoretus) Theodor. gratia nūc etiā datur ijs, qui baptismo sanctissimo digni habētur, sed nō eui-

dêter, ficuti in prima Ecclefia. Cum auté dicit *ad vtilitatem*, id referêdû, tû ad priuatá cuiufque, tû multo magis ad cômuné totius Ecclefiæ vtilitaté; fû & priuati hominis bonû ex bono cômuni quàm maxime pêdeat in omni, fed pcipue, i Chriftiana Republica.

F *Sermo fapientiæ*. Quam habuit Paulus, vt teftatus eft Petrus, per quam fcinatur myfteria Dei abfcondita, de qua fupra fuit fermo. (2. Pet. 3.)

G *Alij fermo fcientiæ*. Theophylactus, Theodoretus, & Oecumenius intelligunt de ijs, qui habebant notitiam, at illam nefciebant loqui, vt Apoftoli habentes fapientiam. Verum, dum nominatur fermo fcientiæ, clare innuitur, quòd adeffet locutio ijs, quibus fermo fcientiæ effet cômunicatus. Quod etiam comprobatur ex eo, quod fubiungitur, nempe, quòd alijs dabatur fermo fcientiæ ad vtilitatem aliorum; quæ certe non extitiffet, nifi adhibito fermone. Propterea per *fermonem fcientiæ*, videtur côprehendi cognitio, quæ habetur, tam de rebus, quæ fecûdum naturam funt explicatæ, & traditæ, quàm de rebus fupra naturam, vt funt articuli fidei; & eorum quoque notitia comprehenditur, quæ pertinent ad rectæ vitæ inftitutionem: fapientia auté erit, vbi excerpuntur incognita, & aperiuntur. Auguftinus auté in lib. 12. de Trinit. fcientiá refert ad actionem; fapientiam vero ad côtemplationê Dei, quatenus in ipfa côtinetur theofebia; ideft, Dei cultus, vt illum amemos, qué nûc in ænigmate cognofcimus. (Theoph. Theodor. Oecum.) (S. Augu. lib. 12. de Trin. c. 14.)

H *Alteri fides*. Non illa, quæ complectitur dogmata, quæ in omnibus requiritur eadê, & conftás: fed intelligitur fides, qua quifpiam ita roboratus eft erga Deum, vt fperet in Dei virtute grandia fe poffe præftare; vti transferre montes, & fimilia. Vnde cap. fequenti, de hoc fidei dono loquens Apoftolus, dicit. *Et fi habuero omnem fidem ita ut montes transferá*. Ita etiá interpretantur Theophylactus, & Oecumenius. quam quidem fidem fibi augeri, precabantur Apoftoli Dominû, dû dicerent, *adauge nobis fidem*. (1. Cor. 13.) (Theoph. Oecum.)

I *Alij operatio virtutum: id eft*, fignorum, & miraculorum. Fuit autem operatio virtutum, vt Chryfoftomus animaduertit, cum Petrus verbo fuftulit Ananiam, & Sapphiram. (Luc. 17.) (Chryfoft. hom. 29. Act. 5.)

K *Alij difcretio fpirituum*. Si hoc eft donum (vti eft) difcernendi fpiritus; non videtur igitur antea afsignatum effe (prout dictum eft ex fentétia Chryfoftomi) quomodo diftinguatur vates a propheta Dei, licet illud poffit inferri; & colligi. Verum poteft etiam intelligi difcretio fpirituum, id eft donorum fpiritualium, vt quis donû obtineat difcernendi hęc dona, vt puta, cui náinfit prophetia, & cui interpretatio linguarû, & q̄ enúciétur a phetis fcdm fpiritû Dei, & quę nô fecûdum hûc fpiritum enunciantur.

L *Alij interpretatio fermonum*. Vel quoniá fenfus abftrufus interpretetur; aut lingua peregrina in propriam, & notam conuertatur.

M *Et omnes in vno fpiritu potati fumus*. Vel de Euchariftia dictum eft: cum fecundum Chryfoftomum in potatione intelligatur etiá corporis affumptio, cum fint vtraque ex eodem fpiritu. Aut uoluit intelligere Apoftolus, quòd irrigati fumus per dona Spiritus fancti, & per ipfummet Spiritum fanctum. (Chryfoft. hom. 34.)

N *Quæ videntur membra corporis infirmiora effe, neceffariora funt*. Vt puta oculi, vel inteftina, ut quidá interpretantur. Vel, vt iecur, & cerebrû fecûdum Theodoretum. Et fimili modo corporis myftici mébra infirmiora p exercitio charitatis funt neceffaria. (A) (Theodor.)

O *Quæ putamus ignobiliora membra effe corporis, his honorem abundantiorem circundamus*. Veluti aures, aut pedes. Ita quoque in corpore myftico Chrifti, membris quibufdam (quoniá ignobiliora) Deus tribuit abûdantiorem honorem. Dicit autem Apoftolus, *quæ putamus ignobiliora*: quoniam nihil per fe inhoneftum factum eft a Deo in noftro corpore, vt notat Theophylactus cum alijs Græcis. (Theoph.)

P *Et quæ inhonefta funt noftra, abundantiorem honeftatem habent*. Vt pudenda; Auguftinus autem contra Fauftum, dicuntur (inquit) quædam mébra inhonefta, quia non habent eam fpeciem decoris, quam habent membra, quę in promptu locata funt. Vel quòd propter legem in membris repugnantem legi mentis, quæ de peccato accidit, non de prima noftræ inftitutionis natura. (Auguft. côt. Fauft. li. 22. cap. 9.)

Q *Ei, cui deerat abundátiorem tribuendo honorem*. Sicuti pudenda veftimento obteguntur, quod cęptum eft ab Adam, & ab Heua, cum côfuerunt folia ficus, & fecerunt fibi perizomata. Et his verbis Apoftolus corroborat illos, qui minus affluerét donis, ne ftimulo inuidiæ percuterentur; quádo Deus (cui plura honoris dona tribuit) id agat erga illos, q. his indigét ad cohoneftandá eorû inhoneftá conditionem.

R *Membra de membro*: vel inuicem connexa; vel quoniam pendeant a membro, id eft a Chrifto, qui eft caput totius Ecclefiæ. Græci legunt, *eftis membra de parte*. Ad infinuandum quòd Corinthij totá non complecterentur Ecclefiam, fed eius vnam quandam partem; cum & aliæ effent partes, ex quibus omnibus vniuerfa conftruitur Ecclefia.

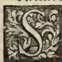
S *Primum Apoftolos*. In epift. ad Ephef. diftinguuntur Apoftoli ab Euangeliftis. Enumerátur auté primo loco Apoftoli ex prima & potifsima dignitate, quam in vniuerfali Ecclefia obtinuerunt; & quibus etiam omnia dona in plenitudine funt collata. Euangeliftæ enim publicabant euangelium. Theodoretus autem hoc loco dicit, quòd non folum dicuntur duodecim Apoftoli, Sed etiam feptuagintaduo; qui poftea hanc gratiam funt confecuti: ficut Paulus, & Barnabas: Sed & Epaphroditû vocari, ait, a Paulo Apoftolum Philippenfium. (Eph. 4.) (Theodor.)

T *Prophetas*. Adnotandû, dum dicitur in Euangelio: *lex & prophetæ vfque ad Ioannem*. Id intelligi penes ea, quę de Chrifto venturo pronunciauerant Dei prophetæ, quę ceffarût in prędicatione Ioannis Baptiftę, qui Chriftum iam natum, & in mûdo conuerfantem digito oftendit. Verû poftea alij quoque extiterunt prophetæ, vt de quibus in Actis Apoft. & effe poffunt, qui enuncient alia futura, vel detegant cordium fecreta; quorum multi aderant in prima Ecclefia, & hi præponuntur Doctoribus ab Apoftolo. Idque, quoniam prophetę omnia ex Spiritu tradunt. Doctores autem multa interferunt ex proprio ingenio, atque iudicio. (Luc. 16.) (Act. 13.)

V *Aemulamini autê charifmata meliora*. Id eft, dona fpiritualia, prçftantiora. Aduertendû autem quod Photius, Theodoret. & Gennad. legût interrogatiue, æmu- (Phot. Theodor. Gennad.)

æmulamini charismata meliora? & interpretantur,
Ita si est, ecce (subiũgit Apostolus) excellentiorem
vobis viam ostẽdo; nempe charitatem, quam secte-
2.Cor.14. mini. Verum, cum infra c.14. palam hortetur Co-
rinthios, vt emulentur spiritualia, & magis vt pro-
phetent, quàm vt linguis loquãtur, quoniam maio-
ra bona proueniant ex prophetia, quàm ex solo vsu
linguarum; ideo & hoc loco censeri potest, assertiue
dictum esse ab Apostolo, vt æmulentur charismata
Theodor. meliora. Theodoretus autem, & Theophylactus ani-
Theophyl. maduertunt, nõ dici ab Apostolo de charitate, ꝙ sit
donum; sed viam excellentiorem illis proponere; vt
hinc innueret, charitatem eã esse, per quam ad do-
na deduci possint. Verum, cum dona gratis data
(sicuti est prophetia, & donum linguarum) defice-
re possint; ideo Apostolus, locuturus de charitate
dixit, viam se illis ostendere excellẽtiorem, ad signi-
ficandum, quòd charitas est huiusmodi donum, qđ
a nobis quoque pendet; atque ideo demus operam
(quod ad nos attinet) vt illam consequamur. Vnde
infra dicit; *sectamini charitatem*, quoniam hæc sit
1.Cor.14. via ad salutem, & numquam deficere posit etiam
in futuro sęculo.

PARAPHRASIS. CAP. XIII.


I linguis hominũ loquar, & An-
gelorum, charitatem autem non
habeã, factus sum velut æs reso-
nans, aut cimbalum tinniens; in
quibus (vti Instrumentis) aliunde
sonitus cietur, & fit tinnitus. Et si
habuero prophetiam, & nouerim mysteriã omnia,
& omnem scientiam obtinuero, & omnem fidem,
ita vt per hanc montes trãsferam, charitatem autem
non habuero, nihil sum; vt qui, charitatẽ nõ habens,
sine gratia Dei sim, sine qua omnia frustra sunt, sine
vllo merito. Quin & si omnes meas facultates ĩ pau-
perum alimenta distribuero; vel & corpus meum in
alienum obsequium tradidero ita vt ardeam; chari-
tatem autem cum ijs actionibus coniunctã non ha-
buero, nihil mihi prosunt; quæ multum prodessent,
si charitati innixa forent. Charitas patiens est, vt ho-
minem reddat longanimum, ad sese in officio con-
stãter continendum penes omnia. Eadem benigna
est. Charitas non æmulatur, vt vllum inuidiæ locum
præbeat. Charitas non agit perperam, vt irritet pro-
ximum. Non inflatur ad superbiam. Non est ambi-
tiosa, vt quicquam vile, & abiectũ pro fratrum vti-
litate facere recuset, quasi huiusmodi actionem tur-
pem, & indecoram existimans. Non quærit quæ sua
sunt, vt non aliorum quoque commoda sibi sint cu-
ræ. Non irritatur, dans locum iracundiæ. Non cogi-
tat malum, vt iudiciũ sinistrorsum proferat de pro-
ximo. Nõ gaudet de vlla iniquitate, quasi approbet
iniusta facta: Congaudet autem, & applaudit verita-
ti. Omnia suffert aduersa, atq; molesta: omnia credit:
omnia sperat, vt quæ nihil subdolũ de proximo su-
spicetur: omnia sustinet, atque tolerat in proximo.
Charitas nũquã excidit, aut intermoritur: siue pro-
phetiæ euacuabũtur; siue lingnę cessabunt; siue sciẽ-
tia, qualis haberur in humanis, abolebitur. Ex parte
enim cognoscimus, non autem perfecte: vti etiã ex
parte, & imperfecte prophetamus. Cum autem ad-
uenerit perfectum in statu beatitudinis; tunc, quod
ex parte, & imperfectum est, euacuabitur. Perspici-
te quid dicam. Cũ essem paruulus, loquebar ut par-
uulus; sapiebam, vt paruulus; cogitabã vt paruulus.
Vbi autem factus sum vir, euacuaui, & longe facta
sunt a me, quæ erant puerilia. Videmus nũc per spe-
culum rerum visibilium, obscura atque ænigmatica
cognitione Deum: tunc autem facie ad faciem, ip-
sum, sicuti est, intuebimur. Nũc cognosco ex parte:
tunc autem cognoscã sicuti & a Deo cognitus sum.
Nunc autem, in hoc pręsenti vitæ statu, hæc tria ma-
nent, fides, spes, charitas. Sunt hæ virtutes tres theo-
logicę, quę ab homine numquam sunt deserendę in
hac vita. Sed inter has tamẽ maior omniũ est Chari-
tas; quæ neq; ĩ hoc sęculo, neq; ĩ futuro est defutura.

Editio vulgata.


*I linguis hominum loquar, & angelorum,
charitatem autem non habeam, factus
sum velut ęs sonans, aut cymbalum tin-
niẽs. Et si habuero prophetiam, & noue-
rim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habue-
ro omnem fidem, ita vt montes transferam, charita-
tem autem non habuero: nihil sum. Et si distribuero in
cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradide-
ro corpus meum ita vt ardeam, charitatem autem non
habuero: nihil mihi prodest. Charitas patiens est, beni-
gna est, charitas non æmulatur, non agit perperam, non
inflatur, non est ambitiosa, non quærit, quæ sua sunt, non
irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniqui-
tate, congaudet autem veritati: omnia suffert, omnia
credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas numquam
excidit: siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessa-
bunt, siue scientia destruetur. Ex parte enim cognosci-
mus, & ex parte prophetamus. Cũ autem venerit quod
perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Cum es-
sem paruulus, loquebar vt paruulus, sapiebam vt par-
uulus, cogitabam vt paruulus. Quando autem factus
sum vir, euacuaui quæ erant paruuli. Videmus nũc per
speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.
Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut
& cognitus sum. Nunc autem manent, fides, spes, cha-
ritas: tria hæc, maior autem horum est charitas.*

ADNOTATIONES.


I linguis hominum loquar, & Angelorum. A
Apostoli sermo hoc in loco est mirum in
modum amplificatiuus, & hyperbolicus;
quo insinuatur nihili faciendum esse, si quis loqua-
tur lingua excellentissima (qualis censeri posset lin-
gua Angelorum, si modo nostro loquerentur) sine
autem charitate hanc excellẽtiam linguæ possideat.
Quod aũt attinet ad Angelos, aduertẽdum, ꝙ sicuti
de his dicitur, ꝙ curuantur ante Iesum, quamuis ge-
nua non habeant; quod fit, vt ad captum nostri in-
tellectus explicetur ueneratio, quam Deo Angeli
præstant; ita quoque hoc loco supponuntur Ange-
li, ac si linguã haberent, qua tamẽ carent. Siquidem
notiones, quas habent in mente, inuicem inter se
ipsi significant eo ordine, & modo significationis,
qui, licet nobis sit incognitus, attamen eiusmodi
supponendus est, ac si secundum modum nostrum

linguis ad inuicem loquerentur. Cum autem Angeli sæpenumero allocuti sint homines; cēsendum est, ipsos per diuinam ipsis inexistentē potentiā voces formasse, quas excellētissimo modo explicarēt.

B *Aes sonans, aut cimbalum tinniens.* Hæc instrumenta muta sunt, non habentia virtutem intrinsecam edendi sonum, qui prouenit in ipsis ab externa potentia, & factus, pertransit. Huic operi simile erat id, quod contingebat circa donum linguarum. Nam qui hoc dono potiebatur, linguæ instrumentum in ipso mouebatur a Spiritu sancto, vt sonum, & vocem linguæ, seu idiomatis ederet peregrini, quod opus totum procedebat a Spiritus sancti potentia: homo autem linguam præstabat; vel (vt rectius loquamur) eius lingua Spiritus sanctus vtebatur. Hinc iure infert Apostolus, quòd nisi adsit charitas, per quam vita spiritualis obtinetur, qui loquitur linguis, euadit tanquam æs sonans, & instrumentum mutum. Accedente autem charitate, quę (& si ex Dei dono hominibus communicatur) attamen in homine proprium quoque requirit consensum, ita quidem donum linguarum, viuum, & perfectum opus euadet, & proderit habenti; secus autem non proderit. Apostolus autem primo loco
Theodor. (vt adnotauit Theodoretus) enumerauit donum linguarum; quoniam apud Corinthios præstantius alijs omnibus censeretur; vtpote illud, quod, ante omnia alia dona, Apostolis fuisset collatum in die pentecostes.

C *Et si habuèro prophetiam, & nouerim mysteria omnia.* Distinguit Apostolus prophetiam a scientia mysteriorum; eo quòd potest esse prophetia, absque quòd sciantur mysteria Dei; sicuti, cum futura prædicuntur. Idcirco per *scientiam mysteriorum*, Apostolus sapientiam intellexit, cuius munus est nosse Dei mysteria. Verum exurgit hic quæstio, qui fieri possit, ut adsit donum sapientiæ sine charitate? cum in lib. Sapien. scriptum sit; *quod in animā maleuolam*
Sapien. 5. *non introibit sapientia?* Cui quæstioni ita primo responderi potest; Apostoli orationem hyperbolicam esse, & procedere ex suppositione, ac si daretur sapientia sine charitate. Deinde vero aduertendum est, sapientiam accipi posse, tum pro sola cognitione mysteriorum, in qua aliquis excelleret, tam etsi praui animi, atque morum corruptorum esset; tum etiam pro ea sapientia, qua vere quispiam sit sapiēs; dum corde ijs assentit, quæ intelligit, & loquitur; nec non opere simul eadem exequitur, vt ita extollat charitatem, tanquā virtutē maximopere sequendā; & vitia, vt fugiēda, execretur. Vnde hæc fugiendo, & illā sectādo, qui talis est, re ipsa veram sapientiam obtinebit. Alicubi autem adnumeratur sapientia vna cum donis Spiritus sancti; quæ, cum ipsis assumpta, certe non erit absque charitate; sine qua tamen in aliquibus donum prophetiæ, virtutesque signorū inesse possunt. Vnde Dominus apud Matt. docet reprobandos esse quosdam in die iudicij, qui & prophetauerint, & dæmonia eiecerint; quoniam charitatem non habuerint; dicturus illis in die illa,
Matth. 7. *non noui vos.* Non inconueniens autem, & Deum prauis quoque hominibus donum prophetiæ concessisse; cum, sua imperscrutabili sapientia, hinc quoq; possit opera producere non indigna sua gloria. Suscipientibus autem fidem dona impartiebantur spiritualia, vt iam purgatis, & iustificatis.

D *Et si habuero omnem fidem ita ut montes transferam.* De hoc dono fidei locutus est etiam Apostolus supra, cum dixit, dari alteri donum fidei in 1. Cor. 12.
eodem spiritu. Et assimilatur grano synapis apud Matt. cum dicitur; *si habueritis fidem sicut granum synapis*: Non autem intelligendum quo ad hoc, q̄ Matth. 17.
granum sit modicum; sed similitudo in hoc insinuatur, vt fides, ad formā grani synapis, sit integra, perfecta & vigens, ita vt absit ab ea omnis hæsitatio, animique vacillatio. Id enim reprobat B. Iaco- Iaco. 1.
bus inquiens: *Postulet autem in fide nihil hæsitans; qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento mouetur, & circumfertur.* Huiusque generis fides non videtur subsistere posse, absque animi optima erga Deum propensione. Verum ex suppositione, potuit hoc quoque dicere Apostolus, quòd & hæc tanta fides, si sit sine charitate, nihil prodest. Sed & illud addi potest, quòd aliquis, sciens Dei potētiam, posset credere, se se posse efficere portēta per influxum potentiæ diuinæ, quæ etiam efficeret, licet peruersam vitam sectaretur. Vnde Simon ille Magus, Act. 8.
donum Spiritus sancti pecunia sibi comparare volebat, vt operationes illas virtutum præstaret, quas Apostoli perficiebant: sed & Dæmon habet fidem de Deo, quem tamen odio prosequitur.

E *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* His verbis insinuatur optima distributio facultatum, cum in plures, & ipsos egenos, pro subministranda necessitate uictus, omnium sit facultatum dispensatio. Quæ tamen & ipsa sine charitate nihil est; nec prohibet, quin aliquis possit egregium hoc opus præstare sine charitate, inductus a cupiditate vanę glorię.

F *Et si tradidero corpus meum ita vt ardeam.* Hæc forte respiciunt donum ministerij; vt si quis ob alienam salutem voluntarie deuoueat se morti; id autem ex charitate non agat, sed ob falsi nominis gloriam; cuius studiosissimi complures, morti se pro patria obtulerunt, vt tradunt Romanæ historiæ. Quemadmodum Mutius dexteram porrexit in flammas. Curtius se pro patria in abruptam terram præcipitē dedit. Decij, pater, & filius pro exercitu se vouerūt.

G *Charitas patiens est.* Gręce μακροθυμεῖ; Id est, hominem longanimum facit, & magni animi. Si quidem longum, pro magno etiam accipitur. Hinc fit secundū Chrysostomum, vt multa patientia opus Chrysost. hom. 32.
sit, ne homo a proposito dimoueatur, quod potissimum subministrat charitas.

H *Benigna est.* Possunt aliqui esse patiētes, cupidi tamen sumendi vindictam de proximo, tempus aptum obseruātes: at charitas habet patientiam cum benignitate coniunctam.

I *Non inflatur.* Augustinus in sermone de uer- August. ho.
bis Euang. homilia 34. ponderans, quomodo su- 34.
perbia sit prior inter vitia, animaduertit, prius dictum esse ab Apostolo de charitate, quòd non æmulatur, quasi ex inuidia: postea adiecit, quòd non inflatur, tanquam reddens causam, cur non ęmulatur; nempe, quoniā non inflatur in superbia;

a qua

a qua, propter amorem excellētiæ, prouenit vt æmulemur, & alijs inuideamus.

K *Non est ambitiosa*. Græce, ἀσχημονεῖ, id est, non pudefit; sed idem sensus cum editione vulgata colligitur; vt patet apud Theodoretum: vt inferatur, quòd non est ambitiosa charitas, quoniam nihil vile, & abiectum pro vtilitate fratrum facere recusat, quasi eiusmodi actionem turpem, aut indecoram censeat, quod contingit ambitiosis. Theodor.

L *Non quærit quæ sua sunt*. At dicitur, quòd prima charitas incipit a seipso. Vtique hoc concedendum. Verumtamen, qui feruet charitate, Dei honorem, sibi potiorem rebus omnibus, & se ipso facit. Cum autē Deus velit, vt diligamus proximum; & omnes simus Christi, & Ecclesiæ membra; ideo, qui habet charitatem, non potest quærere quæ sua sunt, tanquam aliorum bona despiciat; quamuis propriam salutem aliorum saluti possit anteponere.

M *Non gaudet super iniquitate*. Id est, de prauis operibus, quæ quispiam factitet.

N *Congaudet autem veritati*. Quæ ex dictis, vel factis alienis pendeat: vel conlętatur de veritate.

O *Omnia credit*. Vt nihil subdolum cogitet de proximo.

P *Siue prohetiæ euacuabuntur*. Non emplius, post huius sæculi consummationē, erit aliquid prædicendum, aut futurum; quoniam omnia, quæ nunc possunt esse futura, tunc erunt confirmata, & impleta: & nihil in posterum poterit esse futurum, quod non sit præsens.

Q *Siue linguæ cessabunt*. Non ipsum loquendi instrumentum deficiet, neque vsus vocalis; sed variarum linguarum vsus, prout est in hoc sæculo.

R *Siue scientia destruetur*. Non quòd remaneat ignorantia: sed quoniam euadet scientia perfecta. Verbi gratia (vt inquit Chrysostomus) nunc scimus, quòd Deus est vbique; at quomodo, ignoramus; & natum esse de Virgine, at quomodo nescimus, quod tunc sciemus. Hoc autem loco Thomas animaduertit, quòd Deus videt se existēs in se. Angeli autem, secundū speciem Dei, vident Deum. Nos autem in hac vita, in alienis rebus, tanquam in speculo, aliquid videmus de Deo; iuxta ea, quæ sunt explicata in primo cap. epist. ad Rom. Aduertendum etiam, nullam hic fieri mētionem ab Apostolo de sapientia; forte, vt qui sub nomine scientię ipsam complexus sit; cum præsertim cognitio, quæ hic habetur de diuinis mysterijs, & si pro sapientia censeri possit ob obiectum, quod est ipse Deus; attamen, si referatur ad eam cognitionem, quæ futura est in patria de Deo; vix scientia, ne dum sapientia dicenda videtur. Chrysost. hom. 34. Tho. Aqui.

S *Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus*. Quod attinet ad prophetiam, idcirco dicuntur prophetæ ex parte nunc prophetare; tum, quoniam omnia non percipiunt future; tum quoniam, quæ futura perspiciunt, non ita clare cognoscunt, sicut in patria apparebunt. Communis autem cognitio, quam nūc possumus habere de Deo, pendet ex cognitione sensibilium; & ita in speculo, & ænigmate, & in parte nunc cognoscimus, aliqualem de Deo habentes notitiam: tunc autem cognoscemus Deum, sicuti est; necnon & res ipsas extra Deum, in Deo perfecte cognoscemus. Talis igitur nunc existens in parte, & ęnigmatica sciētia, destruetur, cum superuenerit perfecta cognitio, ex ipso immediato obiecto diuino desumpta; vnde modus cognoscendi, quo ad Dei notitiam, tunc alius erit.

Verum de charitate, longe alia est ratio. Ipsa enim numquam excidet in patria. Sed qui in hac vita feruor insederit in animis nostris Deū diligendi, ex cognitione nobis per lumen fidei hic ęnigmatice de Deo communicata, non solum in futuro seculo permanebit: verum etiam ad ipsum maxima fiet accessio: tum ex hoc capite, quoniam (vt inquit Theodoretus) *charitas illic maiores habet vires, cum cessauerint perturbationes, & corpora quidem ab interitu aliena facta fuerint, & animi non hoc quidem nunc, nunc vero illud voluerint*: Tum vero & ex hoc alio. Quoniam, sicuti tunc in beatis augebitur de Deo cognitio, quem facie ad faciem videbunt: ita quoque decens est supponere, quòd obiectum diuinum, vti magis eb ipsis cognitum, sic quoque magis amabunt, & feruētiori studio immēsa illa fruentur pulchritudine, in perpetuum illam expetentes, & simul eadem absque satietate perfruentes. Per illam autem particulam, *in speculo*, insinuatur cognitio, quæ de Deo hic obtinetur per sensibilia, quæ eliqualiter Dei æternam potentiam, atque diuinitatem repræsentant. Per illud vero, *in ænigmate*, denotatur obscura cognitio, quæ hic habetur, non clara, neque distincta. Nam ęnigme proprie continet propositionem obscuram. Vnde Augustinus in lib. 15. de Trini. animaduertit, ex his Apostoli verbis, inueni difficultatem cognitionis a nobis habitæ in hac vita: siquidem (inquit) ęnigme sonat difficultatem. Theodor. Aug. lib. 15. de Trin. c. 6

T *Facie ad faciem*. Ita loquitur Apostolus de futura in patria de Deo in nobis cognitione; vt insinuet, quòd erit cognitio clara per ipsum obiectum immediatum, quod anima intuebitur: iuxta illud apud Ioan. *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est*. Si autem Iacob existens in hac vita dixit. *Vidi Dominum a facie ad faciem*. Sciendum, hoc fuisse per visionem obiecti corporei sub quodā spectro sensibili, in quo Deus ei apparuit, vt puta in nube, aut in quodam alio sensibili splendore; aut in humana specie splendidissima: in qua etiā Christus apparuit Apostolis transfiguratus in monte Thabor. 1. Ioan. 3. Gen. 32.

V *Tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum*. Hæc Thomas explicans (inquit) vt Deus cognoscit me secundum essentiam, ita cognoscam in patria Deum in essentia; vt sit tantum comparatio secundum similitudinem, non secundum ęqualitatem. Chrysostomus autem sic, ita Deus vocat me ad se; & ita cognoscit, & edducit etiam ad se; qualem edduxerit, iuxta hunc modum fruar diuina visione. Photius autem his verbis, ait significari, quòd perfecte, & exacte cognosceiur Deus. Theodoretus illud, *vt cognitus sum*; interpretatur, ac si dicatur, vt familiaris factus sum. Forte his verbis, *cognoscam, vt co-* Tho. Aqui. Chrysost. homil. 34. Phot. Theodor.

vt cognitus ſum; innuitur, quòd quoniam Deus cognoſcit cuiuſque ſtatum, & gradum, in quo ſibi ita, vel ita quiſque eſt acceptus, & gratus; ideo, iuxta proportionem cognitionis a Deo habitæ de gradu, & perfectione cuiuſque; ita quoque, iuxta gradum meritorum, vnuſquiſque in ſua beatitudine cognoſcet Deũ: vt ita futura inſinuetur beatitudo, vniuſcuiuſque meritis correſpondens.

Phot. X *Nunc autem manent fides, ſpes, charitas.* Photius adnotat, alia dona poſſe deficere, & multa ceſſaſſe explanato diuino cultu. Nam plurima dona data ſunt manuducentia homines ad fidem. Fides autem, & ſpes, & charitas, quæ ſunt tres virtutes Theologicæ, ſemper manent in hac vita. Poſtea vero fides, & ſpes deficient; charitas autem ſemper manebit.

Y *Maior autem horum eſt Charitas.* In hac vita charitas præcellit fidei, & ſpei; quoniam charitas eſt finis fidei, & ſpei, quæ ceſſabunt in alio ſeculo; charitas autẽ ſemper manebit, vti illa, quæ in obiectum ſumme & infinite expetendum rapietur.

PARAPHRASIS. CAP. XIIII.

SECTAMINI charitatem, vt illam apprehendatis; æmulamini autem dona ſpiritualia; magis autẽ vt prophetetis, quàm vt loquamini linguis. Qui enim loquitur lingua, nõ hominibus loquitur, cum nemo auſcultet, neque adhibeat mẽtem linguę peregrinę, quam non nouit. Sed Deo tantum eius ſpiritus loquitur, pronuncians myſteria, quæ ſunt nota Deo. Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem fidei, & cohortationem, & conſolationem. Qui loquitur lingua, ſe ipſum ſolum ædificat, confortatus in dono linguarum, dum id operatur, & guſtat. Qui autem prophetat, ędificat Eccleſiam, ipſum cætum fidelium. Volo autem vos omnes loqui linguis; ſed magis opto, vt in prophetiam incumbatis. Nam maior eſt qui prophetat, quàm qui loquitur linguis; niſi forte eas etiam interpretetur, vt eccleſia ædificationem accipiat. Verum fratres (vt diſcrimen horum donorum præclarius agnoſcatis) ſi nunc venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero? niſi vobis loquar, aut in reuelatione myſteriorum, quæ ad ſapientiam attinent; aut in ſcientia aliarum rerum; aut in prophetia, per quam ſecreta cordium, & futura contigentia enunciantur; aut in doctrina, atque eruditione morum, & eccleſiaſticarum inſtitutionum? Et quidem ſimiliter, quæ ſine anima ſunt inſtrumenta, edentia ſonum (ſit vel tibia, vel cithara) niſi diſtinctos dederint ſonitus; quomodo ſcietur, aut percipietur id, quod vel tibia canitur, vel cithara? Etenim, ſi tuba vocem immanifeſtam emiſerit, quis parabit ſe ad bellum? Ita & vos, niſi per linguam ſermonem manifeſtũ dederitis, quomodo ſcietur ab alijs, quid locuti ſitis? Certe eritis loquentes in aera, ſonũ tantummodo edentes, qui per aera fertur, & auditur. Ad hæc, tot ſunt (vt puta) varia genera vocum in mundo; & nullum horum non explicandum inuenitur per vocalia, quibus tum longo, tum breui ſpiritu voces pronunciantur. Si ergo neſciero vim vocis, fiet, vt partim ego aliena vtens lingua, barbarus ſim apud eum, qui eam obtinet ſibi propriam; partim vt & ille, in meo proprio idiomate loquẽs, apud me barbarus cenſeatur; quod & vobis pariter continget. Quare, quando ſpiritualium horum donorum eſtis cupidi, atque inuicem ęmulatores, quærite, & in hoc incumbite, vt ad ædificationem Eccleſiæ in ijs abundetis, & excellatis. Idcirco, qui loquitur lingua, oret Deum, vt ſibi etiam donum interpretandi largiatur. Etenim ſi orem lingua, ſpiritus quidem meus, quo vox emittitur, atque pronunciatur, orat: at mens mea ſine fructu degit, cum nil meditetur; quando, quod proloquor, non intelligo. Quid igitur curandum? nempe, vt & ſpiritu orem edendo voces, & vt etiam mente orem; pſalmos vt pronunciem ſpiritu; & vt pſallam etiã mente, meditando, ac deguſtando quæ pronunciantur. Quandoquidem, ſi ſpiritu benedixeris, edendo tantum voces in aliena lingua, neque illas interpretando; quomodo, qui complet locum idiotæ, dixerit in fine benedictionis, Amen? cum, quid dicas, neſciat? Tu enim bene gratias agis; at alter nõ ędificatur, cũ quæ loqueris, non intelligat. Gratias ago Deo meo, quòd linguis varijs magis loquor quàm vos omnes. Verumtamen in Eccleſia Dei, malo quinque tantum verba ad mentem, & ſenſum meum loqui, vt alios ędificem, quàm decem millia ſermonum lingua tantum proferre. Fratres, nolite pueri effici ſenſibus, puerilia ſectantes ſine fructu. Sed malitia pueri eſtote; at ſenſibus perfecti. In lege ſcriptum eſt apud Eſa. quòd in alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic; & nec ſic exaudient me, dicit dominus. Ex quo patet, quòd linguæ dono dantur a Deo in ſignum non credentibus, ſed infidelibus; vt hinc ad credendum excitentur. Prophetia autem tribuitur a Deo, non infidelibus; ſed ijs, qui fidem iam receperint, ad fidei confirmationem, & ad maiorem ipſorum conſolationem. Si ergo vniuerſa fidelium Eccleſia ſimul conuenerit, & vniuerſi huius cętus homines linguis loquantur, ingrediantur autẽ infideles, aut idiotæ, non dum plene inſtructi in fide, nonne dicent, quòd inſanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus; diiudicatur ab omnibus; & ſic occulta cordis eius manifeſta fiunt; & ita excitatus, atque permotus, procidens in faciem ſuam, adorabit Deum, pronuncians quòd vere Deus ſit in vobis. Quid igitur fratres? (vt vobis normam præbeã, quomodo vos geratis circa hæc ſpiritualia, cum ſimul conueneritis.) Eſto, quòd veſtrum vnuſquiſque vim pſallendi habeat, doctrinam habeat, linguam habeat, reuelationem habeat, interpretationem habeat; omnia fiant ad ædificationẽ. Vt puta, ſi quis loquitur lingua, quo in ordine ſint duo, vel ad ſummũ tres qui loquãtur (& hi per partẽ viciſſim vnus poſt aliũ) vnus interpretet, quæ iſti locuti fuerint. Quòd ſi non aderit interpres, taceat in Eccleſia loquens linguis; non palam loquatur, ſed ſibi ipſi, & Deo. Prophetę autem duo, aut tres dicant, & cæteri diiudicent propheticum ſermonem. Si autem alteri ſedenti reuelatio facta ſit, primus taceat: poteſtis enim

ita

ita (reuelante Deo) omnes sigillatim prophetare, vt omnes discant, & omnes cohortentur. Nec dubitandum, quin spiritus prophetarum ipsis prophetis subiectus sit, ita vt sibi ipsis modum imponere possint. Deus enim spiritus prophetiæ largitor, non dissensionis, sed pacis est Deus: quemadmodum in omnibus Ecclesijs sanctorum doceo; mulieres vestræ in Ecclesijs taceant: non enim permittitur illis loqui; sed, vt viris subijciantur, habent in præcepto; sicuti lex dicit; sub viri potestate eris. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent: turpe enim, atque indecens est, mulieres loqui in Ecclesia. An a vobis sermo Dei profectus est? quasi a vobis incipiens publicari? Si quis inter vos sibi videtur propheta, & spiritualis; agnoscat, quòd quæ scribo vobis, Dei sunt præcepta. Si quis autem hæc ignorat, aut studiose ignorare velit, ipse etiam ignorabitur apud Deum. Itaque fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere: omnia autem decenter, & per ordinem fiant.

Editio vulgata.

*S*ECTAMINI *charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria: nam, qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat. Volo autem omnes vos loqui linguis: magis autem prophetare. Nam maior est, qui prophetat, quàm qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara: nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba: quis parabit se ad bellum? Ita, & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis: quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes. Tam multa, vt puta genera linguarũ sunt in hoc mundo, & nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus, &, qui loquitur mihi, barbarus, & vos, quoniam æmulatores estis spirituum: ad ædificationem Ecclesiæ quærite, vt abundetis. Et ideo, qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est. Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam, & mente. Cæterum si benedixeris spiritu: qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas, nescit: nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. Gratias ago Deo Deo meo, quòd omnium vestrum lingua loquor. Sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, vt, & alios instruam: quàm decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote: sensibus autem perfecti estote. In lege scriptum est. Quoniam in alijs linguis, & labijs loquar populo huic, & nec sic exaudiet me, dicit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus, prophetia autem, non infidelibus, sed fidelibus. Si ergo conueniat vniuersa ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ, aut infideles, nonne dicent, quod insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus occulta cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem, adorabit Deum, pronuncians, quòd vere Deus in vobis sit. Quid ergo est, fratres? Cum conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinã habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant. Siue lingua quis loquitur, secundum duos, aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur, & Deo. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur, & spiritus prophetarum, prophetis subiecti sunt. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, sicut, & in omnibus ecclesijs sanctorum doceo. Mulieres in ecclesijs taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut, & lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An a vobis verbum Dei processit? aut in vos solos peruenit? Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque fratres, æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant in vobis.*

ADNOTATIONES.

A *Æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis.* Quod attigerat Apostolus in fine capitis 12. inquiens: *æmulamini charismata meliora.* Hoc loco explicatius tractat, docens, quòd pluris sit facienda prophetia, quàm simplex vsus linguarum. Vnde hortatur Corinthios, vt maiori studio incumbant, vt donum obtineant prophetiæ: quod oratione est impetrandum, vt innuit Apostolus in hoc eodem cap. dum dicit; *ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur:* Deus autem largitur dona ad vtilitatem Ecclesiæ. Idcirco Apostolus comparat vtilitatem ex dono linguarum prouenientem cum ea, quæ percipitur ex prophetia; vt Corinthij, qui summopere gloriabantur ob donum linguarum, ardentius animum conuerterent ad prophetiam, ex qua maior ædificatio potest prouenire ad Ecclesiam.

B *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo.* Non explicat Apostolus, quomodo linguis loquens, Deo loquatur; quoniam id ipsum est perspicuum, cum Deo omnia sint nota, atque aperta. Cur autem loquens linguis, non loquatur hominibus, reddit hanc rationem: *nemo enim audit;*

id est,

id est, nemo auscultat; nemo applicat animum ad intelligenda, quæ aliquis loquatur in aliena, & peregrina lingua, quam non intelligat.

C *Spiritus autem loquitur mysteria*. Vox hæc *spiritus*, Græce in dandi casu legitur; πνεύματι. & [Græc. expos.] Græci expositores ita interpretantur; quòd loquens linguis, spiritu loquitur. Qui sensus idem est cum eo, quem refert lectio vulgata, videlicet spiritus loquitur; siue intelligatur spiritus, qui sit communicatus in dono linguarum, siue spiritus proprius hominis, qui vocem emittit, motus a Spiritu sancto. Non desunt etiam, qui græcam lectionem sequentes ita explicent. Loquens linguis, loquitur mysteria ipsi spiritui. Sicuti antea quoque interpretatum est, quòd qui loquitur linguis, Deo loquitur. Ad hæc subiungit Apostolus, quòd qui loquitur linguis, se ipsum ædificat: nempe, quatenus confortatur, gustans donum Dei, dum loquitur linguis, motus a Spiritu sancto: quòd poterat contingere, etiam quòd aliquis non intelligeret, quæ in aliena lingua loqueretur. Ex quo patet; quòd simplex locutio linguarum (citra interpretationem habita) ad nullius vtilitatem prodest: secus autem dicendum est de propheta, qui ædificat; vel dum instabiles, & labentes in fide roborat; vel segniores hortatur, vel pusillanimos consolatur.

E *Aut in reuelatione*. Hæc respiciunt donum sapientiæ. *Aut in scientia*; nempe earum rerum, quæ cadunt extra mysteria. *Aut in prophetia*, quæ versatur circa manifestationem cordium; aut contingentium futurorum. *Aut in doctrina*, quæ pertinet ad eruditionem seu institutionem vitæ, & disciplinæ Christianæ.

E *Tamen*: Græce ὅμως. Quidam autem existimarunt, hanc vocem esse corruptam, cum alias potuerit legi, ὁμοίως, id est *similiter*; & sensus verborum hunc in modum haberetur accommodatior, vt sic alia ratio ad idem manifestandum afferatur: videlicet, quòd nil prodest linguis loqui, nisi adsit etiam coniuncta sermonum interpretatio. Idque ex similitudine deducitur instrumentorum, qualis est tuba; quæ, nisi edat sonos significantes quæ nam sint agenda in bello, frustra adhibetur.

F *Eritis enim in aera loquentes*. Vtique loquentes lingua peregrina, quæ audientibus sit ignota, non intelliguntur; vnde tantùmmodo sonum edunt, qui transit per aera.

G *Tam multa vt puta*. Aliud argumentum est, quo extenuatur vsus linguarum, qui sit seiunctus ab interpretatione earumdem. Nam, cum multa sint genera linguarum, nullum horum est mutum, & sine voce. Vnde, qui loquitur lingua peregrina, nisi vim vocis teneat, euadet barbarus apud eum, cui idioma illud sit patrium. Idcirco autem barbarus erit; propterea quòd non recte vocem pronunciabit. Ex quo dicto concluditur, supponi ab Apostolo, quòd qui loquitur lingua, non intelligat quæ loquatur. Aduertendum autem illud, quod habet editio vulgata, *sine voce*, Græce legi ἄφωνον: quod verti posset, *non vocale*; id est, non sine vocalibus litteris, ex quibus graue, & acutum, longum, ac breue in voce resultat: ex quo sequitur, quòd qui loquitur nesciens vim vocis, ac propterea acuto (verbi gratia) accentu pronuncians, quod graui esset proferendum, vel e conuerso, barbarus apparebit apud eum, qui linguam, & vim vocis teneat.

H *Sic & vos*, Hæc secundum Theophylactum & Basilium referuntur ad sequentia hunc in modum. [Theophyl. Basil.] Et vos æmulamini spiritualia ad vtilitatem aliorum. Forte melius ad superiora sic coniunguntur. Et vos ita, vt dixi de me ipso, eritis barbari; nescientes vim vocis, & loquentes aliena lingua apud eos, quibus est patrium idioma.

I *Oret vt interpretetur*. Vel mysteria; vel linguam, quam loquatur, quasi illam prius non intelligens. Cui interpretationi videntur consentanea quæ subiunguntur. *Nam si orem lingua, spiritus meus orat; mens autem mea sine fructu est*: id est, spiritu, quo emittitur vox, motus homo a spiritu sancto, orat, dum orat lingua; ipsius autem mens est sine fructu, vt quæ non percipiat, neque intelligat quæ ore homo loquitur. Et secundum hanc interpretationem, spiritus est accipiendus, quo animal respirat, & vocem emittit: quamuis etiam pro anima rationali accipiatur: vnde aliud est viuere secundum spiritum, & viuere secundum carnem. Theodoretus [Theodor.] autem cum alijs Græcis, per *spiritum*, intelligit ipsum donum, per *mentem* autem, instructionem eorum, quæ orantur. At cum dicat Apostolus: *spiritus meus orat*; hinc arguitur, quòd de dono non est sermo, sed de spiritu hominis. Quidam alij ita interpretati sunt; *spiritus meus orat*; Id est, animus, qui, quantum ad se, percipit vtilitatem; at alijs non prodest; & ideo mente non orat, vt qui in mente haberet alijs etiam prodesse, quod non assequitur. Et hi quidem hanc interpretationem secuti sunt studiose, vt euitarent hæresim Montani asserentis, quòd nullus propheta, quæ loqueretur, intellexerit. Verum (secũdum Theophylactum) nõ præbet præ- [Theoph.] sens locus hanc difficultatem, cum solum sit sermo de dono linguarum, quod potest haberi absque dono interpretandi: non autem de prophetia. Augustinus autem in lib. 12. Genes. ad litt. distinguit [Augu. li. 12. Gen. ad litt. c. 9.] spiritum a mente; quoniam spiritus sit vis quædam animæ inferior mente, vbi corporalium rerum similitudines exprimuntur; sed sine mentis obtutu nõ intelliguntur: Vnde etiam vult accipi per translationem, quia lingua, id est membro corporis, quod mouemus in ore cum loquimur, signa rerum dantur; non res ipsæ proferuntur. Et ideo inquit, quòd Apostolus translato verbo linguam appellauit quamlibet signorum prolationem, priusquam intelligantur. Et ponit exemplũ de Pharaone, quòd quæ viderat in somnis, erant in ipso imaginatæ. Daniel autem mente & intellectu intellexit hæc signa. Quæ quidem Augustini sententia videtur accipere spiritum, qui deseruit imaginationi, in qua rerum signa continentur. Idem autem in lib. 1. de libero arbitrio animaduertit, in scripturis per spiri- [August. li. 1. de lib. Arb. ca. 8.] tum hominis, intelligi potentiam rationalem, qua distinguitur a pecoribus. Ideo in loco antea citato Genes. animaduertit, prophetam appellari, qui videt solum signa; excellentiorem vero esse, qui solo signorum intellectu est præditus; tertium adhuc

excel-

excellentiorem, qui & videat in spiritu rerum corporalium significatiuarum similitudines, & ea viuacitate mentis intelligat; quæ excellentia prophetæ fuit in Daniele.

Chrysosto. Theoph. K. *Orabo spiritu, orabo & mente.* Hoc loco Chrysostomus (cui consentit Theophylactus) inquit, quòd sola lingua mouebatur ad edēdas voces, quarum non habebatur intelligentia. Vnde, orabo spiritu, emittendo vocem de ore; orabo & mente, degustando intellectu, quæ pronunciantur.

L. *Nolite pueri effici, sensibus.* Innuit ex ijs Apostolus, quòd puerile erat, delectari simplici linguarum pronunciatione, & voces emittere absque vlla earum intelligentia, & sine fructu, & vtilitate proximorum.

Esa. 28. M. *In lege.* Nempe apud Esa. vt hic (secundum Aug. lib. 15. de Trinit. c. 7. Augustinū in lib. de Trinit. 15.) accipitur lex pro omnibus eloquijs veteris testamenti: sicuti & ipse dominus, *in lege* (inquit) *eorum scriptum est, quia* Psal. 34. *oderunt me gratis*; quod habetur in Psal. 34. Alibi vero ait Augustinus, dici legem, eam, quæ data est Matt. 22. per Moysem; iuxta illud apud Matth. *Lex & prophetæ vsque ad Ioannem.* Interdum etiam ait, prophetarum nomine psalmos significari. Interdum vero hæc omnia distincta sunt, lex, & prophetia, & Luc. 24. psalmi, vt patet apud Luc. *Oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me.* Aduertendum autem, totum vetus testamentū hac ratione dici posse, legem; quoniam, quæ in ipso continentur, pro lege, atque Dei ordinatione sunt censenda. Verum (vt ad propositam interpretatio- Esa. 28. nem redeamus) scriptum est in lege apud Esaiam. *Quoniam in alijs linguis, & labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me.* Ac si diceret: populus iste duræ ceruicis, etiam quòd donum linguarum immittam in aliquibus, vt ex hoc miro opere excitentur ad audiendum præcepta mea, nihilominus tamen neque ex hoc ipso mihi credet, & obtemperabit.

N *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus.* Ex adducta ex Esaia auctoritate, Apostolus deducit, quòd donum linguarum cōcessum est a Deo in signum, quo infideles excitarentur ad fidem. Quod donum collatū est Apostolis, vt alienigenis in eorū propria lingua possent Euāgelium prędicare. Quemadmodum autem in ædificatione turris, vna lingua in plures fuit diuisa, sic ex dono Chrysost. Hom. 35. linguarum (vt aduertit Chrysostomus) plures linguæ influebant in vnam. De prophetia autem alia est ratio, vt subiungit Apostolus, inquiens. *Prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus.* Nempe in signum concessæ sunt fidelibus, ad ædificationem Ioel 2. atq. cōsolationem ipsorum; vt patet ex Ioel, cuius auctoritate vsus est Petrus in Actibus, dū dicebat: Act. 2. *Et prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ.* Nempe ob spiritum diuinitus in ipsos emissum.

At dubitabit aliquis penes hoc; quod subiungit Apostolus, quòd ingredientes idiotæ, vel infideles Ecclesiam, si audiant illos omnes loquētes linguis; dicent, quòd insaniunt. Si autem prophetent, & per prophetiam occulta cordis ipsorū detegantur; hinc inducentur, vt cadāt in faciē, adorantes Deū & confiteantur ibi Deum esse. Ex ijs enim videtur dicendum, quòd prophetiæ sint pro infidelibus, & non linguæ. Cui dubitationi volens Chrysostomus Chrysost. hom. 35. satisfacere (inquit) scopū hic esse Pauli extenuare donum linguarū, de quo Corinthij tantopere gloriabantur; vnde inquit, in die pentecostes, cum loquerentur Apostoli varijs linguis, multi dicebant, quòd erant pleni musto. Verum cum Apostolo Act. 2. dicendum est, quòd donum prophetiæ sit datum pro fidelibus ad eorum ædificationem, atque consolationē. Quòd si ex prophetia detegente secreta infidelium, & ipsi possunt hinc excitari ad adorandum Deum (quod est verissimum) attamen inficiari non debemus, quin linguæ secūdum auctoritatem adductam ex Esaia, sint traditæ pro infidelibus; vt ex hoc, quòd audientes eos, qui varijs linguis loquerentur peregrinis, & prius sibi ignotis; commouerentur ad Deum glorificandum, & ad obediendum fidei. Sed & in Actibus Apost. legi- Act. 2. tur, quòd in die Pentecostes, *Audientes eos loquentes varijs linguis, stupebant omnes, & mirabantur ad inuicem dicentes. Quid nam vult hoc esse?* Quamuis quidam alij irridentes dicebant, *quia musto pleni sunt isti.* Sed aduertendum, non eandem esse rationem illius euentus, qui fuit in die Pentecostes, & facti, quod hic supponitur ab Apostolo. Ibi enim supponuntur plurimi ex diuersis nationibus simul collecti, qui omnes audiebant Apostolos loquentes lingua, in qua quisque natus erat; vnde de hoc facto iure merito stupebant, & mirabantur. At in hoc loco supponitur, quòd in Ecclesia Corinthiorum ingrederetur aliquis infidelis, & audiret illos loquentes linguis, quas non intelligeret; qui certe de hoc facto non sumeret admirationem, non percipiens varietatem linguarum, sed potius illos irrideret, vt insanientes.

O *Vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet &c.* Hæc ita loquitur Apostolus; non quòd singuli possiderent hæc omnia dona, id enim dictis superius aduersaretur. Sed ex suppositione, & ad eorum voluntatem accedens, ac si diceret: esto, quòd singuli obtineatis hæc omnia; attamen omnia fieri debent ad ædificationem communem.

P *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia.* Vult, quòd loquens linguis in Ecclesia taceat, nisi adfuerit, qui interpretetur. Ex quo colligitur, potuisse aliquem habere donum linguarum, absque q linguas intelligeret, & sciret illas interpretari.

Q *Prophetæ autem duo, vel tres dicant.* Hic clarè supponitur, quòd duo, vel ad summum tres prophetent, non omnes; sed bene omnes in diiudicatione per ordinem, & per partes possunt conuenire; vt, cum relatum est de prophetis, is loquatur, & prior taceat; vt omnino supponendum sit, velle Apostolum, duos, aut tres eligi in singulo die, quibus incumbat onus prophetandi; & quòd postea in diiudicatione eorum, quæ pronunciata fuerint a prophetis, cęteri, qui adstant, diiudicent: quod possunt omnes sigillatim præstare; vnus tamē post alium. Vbi accipit, *prophetare*, pro diiudicare, quæ fuerint dicta a prophetis; ita enim conuenit interpretari,

pretari, ne contrarium sibi ipsi Apostolum constituamus; primo dicentem, quòd duo, aut tres prophetent; & postea, quòd omnes sigillatim possunt prophetare. Quod autem attinet ad verbum illud, *dijudicent*, Chrysostomus interpretatur, vt dijudicetur, an sit vates, vel verus propheta. Alij interpretantur, vt dijudicentur, quæ sunt allata a prophetis. Quidam alij ad scripturę interpretationem id referunt. Sed cum dicat Apostolus, quòd omnes sigillatim possunt prophetare, & cui prius fuerit reuelatum, is primo habet loqui; videtur omnino de ijs, quæ vere ad prophetiam attinent, intelligere.

Chrysost. hom. 36.

R *Spiritus prophetarum prophetis subiectus est.* Nempe, quo ad hoc, vt possint & eloqui, & tacere, prout voluerint; præsertim ad euitandam dissensionem fratrum. Quòd si Apostoli ducti in Concilio Iudæorum dixerunt: *non enim possumus quæ vidimus, & audiuimus non loqui*; attamen non propterea dicendum, quòd id quasi coacte, & contra eorum volūtatem asseruerint. Sed volentes Deo obedire, & Christi magnificæ gloriæ non deesse, hac sibi facta suppositione, non poterant nisi vera loqui, quæ viderant & audierant.

Act. 4.

S *Sicuti & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.* In græc. cod. vacat hoc verbum, *doceo*; vnde secundum hanc lectionem possent hæc verba, *sicut in omnibus ecclesiis*, coniungi cum his alijs sequentibus; *mulieres in Ecclesia taceant*; in Ecclesia scilicet Corinthiorum, vti & in omnibus ecclesijs. Mulieres autem non prohibentur orare, aut prophetare; sed loqui circa dogmata; aut aliena a cultu Dei simul colloqui in Ecclesia.

T *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* Vt qui pœnas sit daturus, vt omittens volens, quæ scire & deberet, & posset. Augustinus autem in Epistola ad Ennodium Episcopum de Trini. & Columba, *ignorabitur* (inquit) id est, *improbabitur*. Græci autem legunt, *Si quis ignorat, ignoret*; vt sit modus loquendi, ac si Paulus innuat, nolle se contendere cum aduersantibus suæ doctrinæ. Theophylactus autem inquit, ita dictum esse ab Apostolo, vti ab eo, qui nihil ad se, ad aliorum auté vtilitatem referret omnia. Et supponunt Græci expositores, hæc spectare ad delictum non graue. At, cum subiungit Apostolus. *Cognoscat quæ scribo vobis, quia domini sunt mandata*; Ideo inferendum, quòd, si Christi sunt mandata, qui illis cōtradixerit, ipsum Christi mandatis contradicere. Et cum addit, *si quis ignorat, ignorabitur*, perinde ac si dicat, ipse quidem officio functus sum meo: dixi namque quod erat dicendū, pereat autem qui velit, ita Theophylactus,

August. ad Euno. epist. 102.

Theophyl.

Theophyl.

PARAPHRASIS. Cap. XV.



Otum autem vobis facio fratres, ad memoriamque reuoco Euangelium, quod prædicaui vobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & saluamini; quo sermone vobis prædicauerim, si tenetis; nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi; quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas iam antea id denunciantes. Et quòd sepultus est, & quòd resurrexit tertia die secundum easdē scripturas. Et quòd visus est Cephæ. Deinde collegio duodecim Apostolorū. Deinceps visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi adhuc supersunt, aliqui autē dormierunt. Deinde Iacobo; & iterum omnibus Apostolis apparuit. Nouissime autem omnium, tanquā abortiuo fœtui, visus est & mihi; vt qui, dum persequerer Christi Ecclesiam, hac tāta gratia fuerim donatus. Ego enim sum minimus Apostolorum, non dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Verum, Dei gratia, sum id, quod sum; & gratia eius in me vacua non fuit. Quin abundantius, præ omnibus alijs Apostolis, laboraui; nō ego quidem, tanquam ex me; sed gratia Dei vna mecum. Siue igitur a me, siue ab illis emanet Euangelium (vt prædixi) ita prædicamus, & vos quoque ita credidistis. Si autem Christus prædicatur, quòd resurrexit a mortuis, quomodo quidam inter vos dicunt, quòd non est resurrectio mortuorum? Proinde, si non est resurrectio mortuorum; neque igitur Christus, qui inter mortuos deputatur, resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, vana est ergo prædicatio nostra, vana est & fides vestra. Inuenimur autem & nos, & coarguimur falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quòd Deus excitauit Christum a mortuis, quem non excitauit. Quod sane consequitur, si mortui non resurgunt. Nam, si mortui non resurgunt, ergo & Christus, qui mortuus est, nō resurrexit. Quòd si Christus non resurrexit, vana igitur est fides vestra: adhuc estis in peccatis vestris. Igitur, & qui dormierūt in Christo, eius fidē sectātes, funditus perierunt. Si in hac vita tantum spem nostram positā haberemus, vt post mortem nil vltra sperandum nobis esset; certe omnibus hominibus essemus miserabiliores; vt qui, neque hac vita cum iucunditate cōcupiscentiæ frueremur, addicti cruci Christi, & vestigijs eius, qui pro nobis tanta perpessus est: neque beatæ alterius vitæ spe foueremur. Nunc autem pro constāti habemus, quòd Christus resurrexit a mortuis; & primitiæ effectus est dormientium; qui in ipsum sperantes, a morte, tanquā a somno excitabuntur. Optime enim hæc inuicem coharēt; vt, quando, per hominem primū nostrum parentem, mors in humanum genus peruenit, ita quoque per hominem, ipsum Christum existat resurrectio mortuorum. Quemadmodum enim in Adam, qui ob inobedientiam morti damnatus est vna cū omnibus suis posteris, omnes homines moriuntur: ita etiam in Christo omnes mortui viuificabuntur; ita tamen, vt quisque in suo ordine, ad vitam in corpore sit reuocandus; & non ad eandē, qui damnandi, & qui glorificandi erunt. Primitiæ quidem resurgētium Christus est. Deinde vero qui sunt Christi (qui in ipsum crediderunt, & sperauerunt) resurgent in ipsius aduentu, cum venerit ad iudicandum mundum. At deinde erit finis, & consummatio huius seculi; tunc scilicet, cum Christus tradiderit regnum, vt homo, & filius, Deo, ac patri,

Quod erit, cum perfunctus fuerit regno, atque potestate sibi tradita ad hoc, vt omnem euacuet principatum, omnemq, potestatem, atq; potentiam, quę seorsum a Deo in hoc mundo appatet, adeo vt nulla postea existat, & appareat. Ipsum enim eousque oportet regnare, & potestatem sibi traditã exercere, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Inter quos inimicos, postremus erit, mors, quę delebitur, ita vt nuspiã amplius sit futura. Omnia enim Deus subiecit sub pedibus Christi. Cũ autem dicat Dauid propheta, ꝙ omnia subiecta sunt ei: sine dubio intellexit omnia, præter eũ, nẽpe Deũ patrem, qui subiecit sibi omnia. Cum autem Christus regni officio, (vt dictũ est) perfunctus erit, vt ei subiecta reddantur omnia, ita vt nil non obediens sibi relinquatur; iam deniq; & filius subijcietur Deo patri, a quo potestatem obtinuit subijciendi sibi omnia: vt ita Deus, qui vnus est in essentia, & trinus in personis, sit omnia in omnibus. Alioquin (vt ad sermonẽ de resurrectione redeamus) quid faciunt, quid ve moliuntur, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? quorsum hæc agere? ad quid ita baptizantur pro mortuis? Vt quid & nos periclitamur omni hora, tot periculis nos exponẽtes? quotidie sane morior propter gloriationẽ vestrã, quam habeo in Christo Iesu Domino Nostro. Si (secũdum humanũ morem) pugnaui ad bestias in Epheso, cõtentionẽ grauissimã sustinens a ferocissimis aduersarijs; quid mihi prodest, hæc tãta incõmoda, atque pericula subijsse, si mortui nõ resurgunt? edamus, & bibamus, facinorosorum hominũ sententiam sequentes, quoniam die crastina moriemur. Ne vos (quæso) seduci permittatis. Corrũpũt (mihi credite) colloquia mala, bonos mores, & auertũt hominẽ rerum honestarũ cupidũ a recto tramite. Hoc vestrũ sit studiũ, vt vigiletis iuste, & non peccetis; habent siquidem nõnulli ignorantiam Dei. Hæc loquor ad vestram verecundiã, vt ab illis abstineatis. At dicet quispiam hoc loco, quomodo mortui suscitantur? qualive corpore veniunt? Insipiens tu, qui hæc ita inquiris, atque ponis in difficultate apud Deũ, qui fieri possit, vt mortui suscitẽtur? Non consideras, & non conspicis, ꝙ illud, quod tu seminaueris, non viuificabitur, nisi prius mortuum fuerit? & ꝙ illud, quod seminas, non vt futurũ idem corpus seminas? sed nudum granum; vt puta frumenti, vel aliarũ rerum, cui Deus largitur corpus, vt sibi placuit; vti etiã cuiq; aliorum seminũ propriũ dat corpus. Nõ omnis caro, eadẽ est caro, sed alia est hominũ caro; alia pecudum; alia autem volucrũ, & alia piscium: danturq; corpora cęlestia; dantur & terrestria. Alia vero gloria, atque præstantia, & claritas est cœlestiũ corporũ, & alia terrestrium. Quin, & inter cœlestia, alia est gloria, atque præstantia & claritas solis, alia lunę, & alia stellarũ; nam & stella a stella differt in claritate. Ita quoq; se res habet in resurrectione mortuorũ. Quod moritur corpus, atq; spoliatur vita; id ipsum seminatur, & Dei potentia exurget. Sed nõ idẽ tamẽ absolute, qm̃ in aliud quodam modo immutabitur. Seminatur siquidẽ in corruptione; & surget corpus in incorruptibilitate. Seminatur in ignobilitate; surget in gloria. Seminatur in infirmitate; surget in potentia. Seminatur corpus animale; surget corpus spirituale. Datur corpus animale, & quod more animalium habet vitæ munia; datur etiam corpus spirituale, vt quod a spiritu viuificatur. Ita etiam scriptũ est in libro Genesis. Factus est primus homo Adam in animam viuentem, corpus habẽs viribus animæ gubernatum, egens nutrimento vt aliunde sustentaretur, & viueret. Secundus Adam ipse Christus, factus est in spiritum viuificantem. Verum non primo loco corpus spirituale; sed prius animale fuit; deinde vero spirituale. Et primus quidem homo, e terra, terrenus creatus est. Secundus vero homo D. N. Iesus Christus, e cœlo, cœlestis perfectus est. Qualis fuit primus homo terrenus; tales & terreni extiterunt. Qualis primus homo cœlestis, tales & cœlestes erũt. Et quemadmodum, hac mortali vita viuentes, portauimus imaginem hominis terreni; ita etiam portabimus imaginem cœlestis. Id autem denuncio vobis fratres; quòd caro & sanguis regnum Dei possidere nõ possunt; nec corruptio incorruptibilitatem obtinet. Ecce mysterium vobis pando. Omnes quidem resurgemus; sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur: oportet enim corruptibile hoc, induere incorruptionem, & mortale hoc; induere immortalitatem. Et cum mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est apud Oseam. Absorta est mors in victoria; vbi est mors stimulus tuus? vbi inferne victoria tua? stimulus autem mortis est peccatum; propter quod homines in mortẽ sunt traditi. Potentia vero peccati est lex; cũ ex propositis in lege mandatis, hinc aduersus homines peccatum vim maiorem obtinuerit; dum in præceptis Dei non perstiterunt. Verum gratiæ sint Deo, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrũ Iesum Christum. Itaq; fratres mei dilecti, cõstantes estote; & immobiles, abundantes in omni opera Dei semper: illud pro certo scientes, quòd labor vester non est inanis in Domino.

Editio vulgata.

NOTVM autem vobis facio, fratres, Euangelium quod prædicaui vobis, quod, & accepistis, in quo, & statis, per quod, & saluamini, qua ratione prædicauerim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod, & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die, secundum scripturas. Et quia visus est Cephæ, & post hoc vndecim. Deinde visus est plusquam quingẽtis fratribus simul, ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus. Nouissime autem omnium tanquam abortiuo, visus est, & mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui, non ego autem, sed gratia Dei mecũ. Siue enim ego, siue illi: sic prædicamus, & sic credidistis.

stis. Si autem Christus prædicatur, quòd resurrexit a mortuis: quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum nõ est: neque Christus resurrexit. Si autẽ Christus non resurrexit: inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est, & fides vestra. Inuenimur autem, & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus aduersus Deũ, quòd suscitauerit Christum, quem nõ suscitauit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit: vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo, &, qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum, in Christo sperantes sumus: miserabiliores sumus omnibus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientima, quoniam quidem per hominem mors: & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur: ita, & in Christo omnes viuificabuntur. Vnusquisq; autẽ in suo ordine, primitiæ Christus: deinde ij, qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis: cum tradiderit regnum Deo, & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. Nouissima autem inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem dicat. Omnia subiecta sunt ei: sine dubio, præter eum, qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia: tunc, & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? vt quid, & baptizantur pro illis? vt quid, & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro. Si (secundum hominem) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. Nolite seduci, Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iuste. & nolite peccare. ignorantiam enim Dei quidam habent, ad reuerentiam vobis loquor. Sed dicet aliquis. Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient? Insipiens, tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum. vt puta, tritici, aut alicuius cæterorum. Deus autem dat illi corpus; sicut vult: & vnicuique seminum proprium corpus. Non omnis caro, eadem caro: sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrũ, alia piscium. Et corpora cælestia, & corpora terrestria: sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate: surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. Si est corpus animale, est & spirituale, sicut scriptum est. Factus est primus homo Adam in animã viuentem: nouissimus Adam in spiritum viuificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portauimus imaginem terreni: portemus & imaginem cælestis. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit. Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba (canet enim tuba) & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est. Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria tua? vbi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles; abundantes in opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.

ADNOTATIONES.

A Q*VONIAM Christus mortuus est pro peccatis nostris*. Ex hoc loco argute admodũ deuicit Chrysostomus errorẽ Manicheorum, qui asserebant, Christum non habuisse verum corpus; & locum hunc Apostoli dicentis, q. Christus mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit, ita interpretabantur: quòd mori idem esset, quod versari in peccatis; & resurgere idem esset, quod a peccatis liberari: quorum interpretatione supposita, infert Chrysostomus: si Christus, per vos, non est mortuus morte corporali: ergo, per dictũ Apostoli, iuxta vestram interpretationem, Christus mortuus est; vt qui in peccatis erat; quoniã pro peccatis mortuus est; & mori, per vos, est esse in peccatis, at ipse dixit apud Ioannem: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* & alibi; *Venit enim princeps mundi huius; & in me non habet quicquam*. Vnde sequitur, quòd nõ sit mortuus ad hunc sensum, quoniam esset in peccatis; alioquin, a peccatis liberare nos non potuisset. Quare, si mortuus est, vt aperte hoc loco dicit Apostolus, certe morte corporali mortuus est; & consequenter Christus verum corpus habuit: vnde Manicheorum sententia falsa, & hæretica conuincitur.

Chrysosto. hom. 38.

Ioan. 8.

Ioan. 14.

B *Et sepultus est*. Non videtur (vt notat Thomas) articulus de Christi sepultura ptinere ad dogmata fidei, cum nõ sit de re supra captum humanũ; veluti est, quòd conceptus, & natus sit ex Virgine existens Deus. Verum dicere possemus, quòd Christi sepultura cõcernat articulum fidei, quatenus credere oportet, quòd Christus diuinitatem coniunctam habebat; vnde, credere quòd Christus fuerit sepultus, includit credulitatem, quòd Deus fuerit sepultus: sicuti etiam hac ratione credimus, quòd mortuus est Deus.

Tho. Aqui.

C *Post hoc vndecim*. In quibusdã Codicibus legitur, *duodecim*. neq, lectio respuẽda tãquã falsa, & si vndecim tantũ fuissent Apostoli, cũ Iudas laqueo antea se suspendisset. Nam apud Ioan. ita quoq; habetur. *Thomas autẽ vnus ex duodecim*: cũ iam Iudas laqueo suspẽsus esset; vt scriptura hãc habeat dicẽdi consuetudinem, alludens notissimo illo duodenario numero Apostolorum. Nam (vt inquit Augustinus, qui hanc eandem lectionem agnouit, & interpretatur)

Ioan. 20.

Augus. q. in Gen. lib. 1. q. 117.

Idem lib. 3. de consil. Euang. c. 25 pretatur) duodecim, pro vndecim, dictū est per synecdochē; vbi, si potior adest pars, eius nomine solet eoā cōprehendi, quod nō pertinet ad ipsū nomē.

D *Tanquam abortiuo.* Abortiuum se nominat Apostolus; tum, quoniam post discessum Christi ab hac vita, electus est ad Apostolatum; tum vel maxime, quoniam non fuerit fœtus prouenieus secundum maturitatem. Non enim erat tempus aptum, vt, qui persequebatur Dei Ecclesiam, in hoc statu, existens aduersarius & persecutor Christi, in gratiam Dei reciperetur, & ad veram vitam generaretur; quod Paulo contigit; & ita vt fœtui abortiuo.

E *Non ego autem, sed gratia Dei mecum, & gratia eius in me vacua non fuit.* Ex his perspicue significatur, in operibus, quæ faciat homo iustus vna cū gratia Dei, requiri etiam liberum hominis arbitriū, qui concurrat in operatione e gratia Dei proueniente. Vnde subiungit Apostolus. *Sed abundantius illis omnibus laboraui, non autem ego, sed gratia Dei mecum:* vt vndequaq; proposita sententia confirmetur de libero arbitrio hominis concurrente ad bona opera vna cum gratia Dei.

F *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.* Optime currit hæc consequentia. Nam etiam Christus, qui inter mortuos deputatur, non resurrexit, si mortuorum non est resurrectio. Vnde, per oppositam suppositionem, sequitur, quòd si Christus resurrexit, datur igitur resurrectio mortuorum. Negare autem Christum resurrexisse a mortuis, præter quàm quod id ex varijs sanctæ scripturæ locis conuincatur falsum; multa etiam incommoda, & absurda nullo pacto admittenda secum affert; quæ Apostolus persequitur in hoc cap. Vnde vt illa euitemus, statuendū pro certo est, quòd Christus resurrexit, & ita probatū erit, quòd detur resurrectio mortuorum.

G *Miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Certe vita christianorum esset omnium miserrima, nisi spe sustentaretur alterius longe potioris vitæ consequēdæ. Nec vero sat est dicere, quòd propter animam sit sequendum genus vitæ imitans Christi vestigia, eo quòd licet corpora non haberent bona nisi in hac vita mortali, attamen secundum animā multa bona haberi possent. Et enim huic obiectioni,

Tho. Aqui. quam mouet S. Thomas, idem ita respondet, quòd si negetur resurrectio corporis, non de facili, immo difficile est sustinere immortalitatem animæ, quod ex duabus rationibus deducit. Altera est: quoniam, cum anima vniatur naturaliter corpori, & cōtra naturam, & per accidens ab ipso separetur, si separata, degerit immortalis, sequitur, quod id, quod est contra naturam, & per accidens (nempe animam esse sine corpore) esset infinitum, & id, quod est naturale, & per se (vti est vnio animæ cum corpore) sit finitum, & tanquam nihil in cōparatione infiniti. Altera est: quoniam, cum constet, quod homo naturaliter desideret salutem sui ipsius, anima autē est pars hominis, & non totus homo; ideo & si anima cuiusuis hominis consequeretur salutem in alia vita, attamen non homo eam consequeretur. Sed tantummodo pars hominis. Addit ad hæc, quòd, cum homo naturaliter desideret salutem etiam corporis, frustaretur hoc suo naturali desiderio, si corpus non resurgeret. Et hæc quidem consona videtur verbis Apostoli: dum inquit. *Si in hac vita tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Per hæc enim. *Si in hac vita tantum;* significatur quòd nisi detur resurrectio cum corporibus mortuorum, nō sit alia vita ab hac præsenti. Quòd si aliqui extiterunt, qui, iuxta humanam sapientiam, cōtempserunt diuitias, & alia huiusmodi (quæ ex cōsilio Euangelico contemnenda, seu relinquenda proponuntur) idq; propter intellectus perfectionem, cui essent intenti: attamen saltem in propria ipsorum gloria sibi complacuerunt: neque pati ignominias, & opprobria, & tormenta, & ipsam mortem, ob Dei gloriam, elegerunt: quemadmodum fecerunt, & faciunt plurimi fidei christianæ sectatores, in testimoniom, & gloriam Iesu Christi, vti eius martyres, & fidei confessores. Vnde omnino deducitur, quòd omniū hominum miserrimi existerent Christiani, nisi firma spe consequendæ immortalitatis essent suffulti.

H *Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Hęc inuicē, iuxta proportionē, sibi respōdet. Vt, sicuti per hominem ipsum Adam, propter eius inobedientiam, secuta est mors; ita quoque per hominis obedientiam, & innocentiam ipsius Christi, qui pro nobis se obtulit, subsequatur resurrectio a mortuis.

I *Sicut in Adam omnes moriuntur.* Hinc patet, quòd omnes gustabunt mortem iuxta illud quoque ad Hebr. *Statutum est hominibus semel mori.* Et hūc Hebr. 9. locum explicans August. in lib. ad Marcell. vult hic August. in lib. ad Marcell. esse sermonem de morte corporis; prout etiam est quæstio de resurrectione corporum, quod, & in epist. ad Rom. dictum fuisse supponit; quamuis ibi de morte vna cum peccato facta sit mentio, quod, non sit in hoc loco, & locus in epist. ad Rom. est, vbi Rom. 5. dicitur. *Sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit.*

K *Et in Christo omnes viuificabuntur.* Sicuti de morte corporis intelligendum est, quòd omnes in Adam moriuntur, ita quoque, quòd viuificabuntur omnes in Christo, quo ad viuificationem corporis; & non quo ad viuificationē gloriæ. Ita enim Theophylactus, & Oecumenius, & Theodor. interpre- Theoph. Oecum. Theodor. tantur; adeo quòd etiam damnati in Christo viuificabuntur; quatenus per Christi spiritum viuificantē anima cuiusq; proprio corpori vnietur, nō amplius in ęternum ab ipso separanda. Quibus consentiunt etiam, quæ dixit Dominus in Euang. *Venit hora, in* Ioan. 5. *qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocē filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij.*

L *Vnusquisque autem in suo ordine.* Vt puta damnati in suo ordine, beati in suo, vt exponit Theodo- Theodor. retus cū alijs Græcis. Aut, quia martyr inter martyres, virgo autē in choro virginum resurget. Aut potest etiam esse sensus, quod Christus primo resurrexit. Postea, qui residui erunt viui tunc temporis, immutabuntur: atque vna cum mortuis, qui resurgent incorrupti, beatificabuntur. Deinde damnati in condemnationem vna cum dęmonibus tradentur,

Q 2 vt hic

vt hic ordo sit seruandus in resurrectione.

M *Primitiæ Christus.* Ipse primus inter dormientes resurrexit. *Deinde ij, qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt.* Græci aliter legunt: *qui sunt Christi in aduentu eius*; vnde ita interpretantur: quòd qui sunt Christi, consequenter ad Christi resurrectionem, quæ præcessit, resurgent; quod fiet in aduentu Christi. Vnde, secundum hanc interpretationem colligitur, non propriè secundum vniuersalem futuram resurrectionem, resurrexisse eos, de quibus dicitur in Euangelio, quòd *multa corpora sanctorum qui dormierant, resurrexerunt*; ita vt cum corporibus cœlos ascenderint, cũ omnes qui sunt Christi (iuxta lectionem Græcorum) in eius aduentu, & nõ prius sint resurrecturi: de qua re luculẽtius discutietur infra in expositione. c. 11. epist. ad Hebræos. Excipitur autẽ ab hoc ordine generali, Beatissima Virgo Maria, de qua Ioan. Damas. hæc habet. *Cui placuit ex Maria Virgine carnem sumere, & hominem fieri, & nasci, cũ esset Deus Verbum, & dominus gloriæ, quiq; post partum, eius incorruptam seruauit virginitatem; eidem etiam placuit, & ipsius, postquam migrauit, immaculatum corpus, incorruptum seruatum translatione honorare, ante communem, & vniuersalem resurrectionem.*

Matt. 27.

Io. Damas.

N *Deinde finis.* Vel resurgendi, etiam quo ad damnatos, de quibus nullum verbum facit Apostolus, forte, ne terrore percuteret Corinthios, quos ad spem gloriæ incitaret. Vel, finis erit, quo ad consummationem huius seculi, vt alius rerum omnium futurus sit status. Quippe finis erit rerum, quæ sunt finem habituræ; & de cetero erit quum sempiternum in omnibus sine fine.

O *Cum tradiderit regnum Deo, & Patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem.* Theodoretus hunc locum explicans, inquit. *Non ipse regno nudatus, sed tyrannum diabolum, & omnes eius adiutores subiugans, vt omnes se submittant, & vniuersorum Deum agnoscant efficiens.* Oecumenius sic. *Tradit, vel veluti socium facit sui operis patrem, & oblectat præclaro suo facinore: quod peregit filius sua incarnatione, cum omnia sint communia trinitatis opera.* Vel *tradit*, inquit, *quoniam non amplius defungetur, vt antea, pugnando, & vincendo; cum, suis laboribus, a seditione, & tyrãnide sit liberaturus regnum.* S. Cyrillus in lib. 4. contra Iul. ita interpretatur. *Cum tradiderit regnũ, id est, liberum tanquam a tyrãno direptum eripuerit, & adduxerit proprio genitori.* Theophylactus inquit, duo esse apud sacras litteras regnorum genera. Alterum ex coniunctione quadam, & sanguinis necessitudine. Alterum ex ipsa rerum creatione. Vnde inquit: *imperat Deus Gẽtilibus & Iudæis, & horum dæmonibus, vel inuitis, iure creationis; quia eos condiderit: imperat sanctis vltro se illis subijcientibus coniunctionis causa. Hoc regnum Christus habuit, dum dixit: data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. Hoc regnũ tradit patri; hoc est, complet & perfectius reddit: vt, si filius bellum ab Imperatore patre suo sibi demandatum, cum iam compleuerit, tunc dici potest, tradidisse bellum patri; id est, demandatum sibi a patre negocium absoluisse. Nõ amplius inter nos dissidebimus; nec Deo partim, partim*

Theodor.

Oecum.

Cyrill.

Theoph.

Matt. 28.

dæmonibus paruerimus, sicut a tyrãno acceptum imperium sedatum, & liberum reddit. August. in 1. lib. de Trinit. ponderans, quod neque sit dicendum, quod Christus, existens & ipse Deus, sit traditurus regnũ Deo, & Patri, quasi ipse separetur a regno: neque dicẽdum, quod tradet regnum Deo, & Patri, quasi modò nõ habeat regnum Deus, & pater; ita interpretatur: quòd omnes iustos, quibus nunc regnat ex fide viuentibus, mediator Dei, & hominum Christus, est producturus ad speciem, quam Apostolus appellat visionem a facie ad faciem: id est, cum perduxerit credentes ad contemplationem Dei patris.

Aug. lib. 1. de Trinit. c. 7.

Videtur igitur (vt simul colligantur præcedentia) huius loci hæc esse interpretatio: vt ad ea verba; *deinde finis*, subiungatur ab Apostolo, quando erit finis, & consummatio huius seculi: nempe, *cũ tradiderit Christus regnum Deo, & Patri*; ita enim erit finis dispensationis traditæ Christo tanquam homini; cui data est potestas in cœlo, & in terra; idemque cõstitutus est iudex viuorum, & mortuorum. Hanc accepit Christus dispẽsationem a Patre; qua cessante, & expleta, tũc tradet regnum *Deo, & Patri.* Deo quidem, quo ad humanitatem; Patri autem, vel etiã quo ad humanitatẽ, cũ Deus etiam Pater sit Christi secundum humanitatem, vt explicauit Theophyl. in suis commen. cap. 11. huius epistolæ. Vel quoniam, vt Verbum, filius a Patre procedens secundum originem, reddet regnũ Deo, & Patri; vt pater cognoscatur omnium conditor, filij quidem sibi consubstantialis ab æterno genitor; rerum autem aliarum omnium in tempore creator. Et, cũ subiungit Apostolus, *cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem*; explicatius aperitur, quid nã a Christo sit prouenturum per dispensationem sibi traditam, antequam prædictus finis adueniat, & Patri & Deo regnum tradat; id nempe expleturus est Christus, vt euacuet, dissoluat, & annullet omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Quod potest vel in genere intelligi de omnibus creaturis, in quibus nunc viget aliquis principatus, aut potestas, aut virtus; ita vt etiam Angeli comprehendantur, quibus hi dignitatum tituli sunt attributi ob operationes, quas, vt ministri Dei, exercent in hoc seculo. Vel est sermo de humanis principibus, & regnis, quæ omnia cessabunt; sicuti & dæmonum virtutes, & potestates (qui nunc multa Dei permissione peragunt in hominum perditionem) tandẽ deficient, vt & ab ipsis omnis huiusmodi virtus, atque potestas auferatur, cum Christus reddiderit regnum Deo, & Patri. Reddere autẽ Christum Deo, & Patri regnũ, est, ipsum cessare ab illa dispensatione sibi tradita, qua omnia subijciantur Deo. Regnat quippe nunc Christus, qui venit in mundum; ipse cognoscitur, & apparet administrator redẽptionis humanæ; ipse iudicaturus est mundũ; id ipsum quidem regnare est. Cessante autẽ (quę tãdẽ cõplebitur) hac administratione, tũc dicetur reddere regnũ Deo, & Patri, quoniam nõ vltra hæc exequetur. Dum autẽ exequitur hæc ipsa, ex cõsensu Dei Patris eadem perficit: mox ijs omnibus expletis, regnum vniuersi quiescet in Deo; qui cognoscetur ab omnibus Deus, cui omnia subiecta erunt; nulla virtute, aut potestate vltra existen-

Theoph.

existente, quæ quidpiam valeat operari; cum omnium creaturarum, etiam rebellium voluntates, sub eius dominio ita arctatæ erunt, vt nil possint amplius ad ipsorum voluntatem efficere, prout antea in hoc seculo fecerunt.

Occum.

P *Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.* Oecumenius animaduertit, non esse dictum, quòd oporteat ipsum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus, tanquam, post subiectos inimicos, non sit postea regnaturus; adeo quòd hæc particula, *donec*, non designat temporis terminum: sed idem semper esse, vt non deficiat regnare, donec versatur in hoc opere subijciendi sibi inimicos, & ipsum perficiat; ita tamen, vt & prius quàm subijceret, & postquam subiecerit, regnet semper. Particulam enim, *donec*, & hanc aliam, *vsque*, in eo sensu accipiendam, inquit Oecumenius veluti & illud: *Vobiscum sum vsque ad consummationem seculi*; item. *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos*. Item illud; *accepit coniugem suam, & non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum*. Basilius (vt refert Theophylactus) ita interpretatus est, Christum regnare oportere, donec operetur, vt nos sub sua ditione constituat, ea lege, vt cum illi subijciemur, paruerimusq; desinat huiusmodi in nos imperium exercere; hoc est, studium eius omne nobis imperitandi, & actio conquiescet. *Quemadmodum enim* (inquit) *faber murarius tandiu construit domum, quandiu ad eius fastigium prouectus ab opere faciendo desistat; sic filius ipse imperitat; hoc est, suum in nobis exercet hic dominatum, quousque sibi subijciamur*. Dicendum igitur videtur, quòd Christus regnet, dũ hanc perficiat administrationem, vt subijciat sub pedibus eius omnes inimicos. Hanc enim potestatem accepit a Patre in sua ditione positam. Cessabit tandem hæc administratio, & consequenter huiusmodi modus regnandi Christi; qui tamen semper est regnaturus in gloria Dei Patris, cum eius regni non sit futurus finis. Pariter & illud, *vobiscum sum vsque ad consummationem seculi*, hanc videtur habere intelligentiam, vt Christus foueat Ecclesiam egentem suo auxilio ob aduersas insurgentes tempestates, atque procellas, a quibus, cum Ecclesia in portum deducta fuerit, tuta iam, non amplius huiusmodi egebit Christi custodia, illisque subsidijs, quibus nũc opus habet; tunc enim erit Christo vnita, vt non possit amplius ab eius consortio seiungi; neque vltra alicuius generis pati perturbationem.

Matth.
Esa. 109.
Matt. 1.
Basil.

Q *Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit illi omnia*. Prius dictum est, quòd oportet Christum regnare, donec subijciat sub pedibus inimicos suos, quod & in epist. ad Philipp. habetur, dum dicitur, *quòd Christus reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ secundum operationem virtutis suæ; qua possit etiam subijcere sibi omnia*. Modo dicitur; quòd & filius subiectus erit. Ex quo loco Theodoretus animaduertit, Arianos occasioné sumpsisse detrahẽdi diuinitati filij. Vnde distinguens ipse duas in Christo naturas, dicit. Cum dicitur, quòd filius subiectus erit, intelligendum de humanitate, in qua minor est Patre. August. in lib. quæst. 83. ait, hoc, *subiectus erit filius*, accipiendum pro eo, quòd cognoscetur esse subiectus. Quemadmodum & illud; *sanctificetur nomen tuum*, accipitur pro eo, quod est, cognoscatur sanctificari. Et subiectum (inquit) filium futurum intelligi secundum humanitatem, iuxta quam hoc loco consideratur; cum dicitur quòd surrexit: nam circumstantiæ scripturæ (inquit Augustinus) solent illuminare sententiam. Thomas interpretatur, quòd filius erit subiectus; quoniam manifestabit Patrem regnaturũ. Ideo dicendum videtur, quòd filius subijcietur Deo; cui etiam semper subiectus fuit secundum humanitatem, qua minor est Patre; & etiam, quoniam nõ amplius operabitur filius quidpiam ab extra: sed Dei sola potentia extabit apparens, vt nulla alia potestas seorsum a Deo operetur: sed cognoscetur Deus in omnibus operari, vti & omnium est causa. De Verbo autẽ idipsum intelligere, quòd subijcietur Deo, cum sit & ipse Deus, non videtur admodum conueniens. Humili autem (inquit Theophylactus) vsus est dictione Paulus, quòd filius erit subiectus Patri, ne crederetur (ob dicta antea ad magnificam commendationem filij) quòd filius esset potentior Patre. Nysses autem Gregorius (vt etiam refert Theophylactus) censuit, hanc subiectioné filij pro nostra accipi; vt, cum infideles credunt, & fideles recte viuunt; sic subiectus dicatur filius, qui humanam indutus personam, nostra omnia pro suis duxerit.

Philipp. 3.
Theodor.
Aug. lib. q. 83. q. 69.
Tho. Aqui.
Theoph.
Nys. Greg.

R *Vt sit Deus omnia in omnibus*. Theodoretus inquit. *Nunc Deus in omnibus per essentiam, vt in ipso viuamus, moueamur, & simus, sed per gratam comprobationem, & complacentiam, non est modo in omnibus; sicuti erit in futura vita; vbi cessabunt animi perturbationes, & peccata: vnde tunc Deus erit in omnibus*. Quam interpretationem refert quoque Oecumenius: qui & quorumdam hanc aliam recitat explicationem; futurum, vt ad Patrem omnia reducantur, tanquam ad principium, ne duos principatus inter se dissidentes suspicemur; vt, cum inimici sub pedibus filij substrati iacent; & filius non dissidet aduersus patrem; sed, sicut decens est filio Deo, subiectus est proprio patri, vtiq; pater est omnia in omnibus. August. autem in lib. 83. quæst. *vt sit Deus omnia in omnibus*, ita interpretatur, quòd nemo eorum, qui ei cohærent, ament aduersus eum suam propriam voluntatem; manifestumq; fit omnibus, quòd nihil habet homo, quod non acceperit a Deo. Thomas inquit, erit *Deus omnia in omnibus*, vt homo requiescat in Deo, & Deus sit sola beatitudo. Aut, quoniam tunc manifestabitur (vti etiam interpretatus est August. quòd quicquid boni habemus, id a Deo est. Dicendum igitur videtur, quòd euacuata omni potestate, atque virtute, cum omnia fuerint subiecta filio, & filius etiam subiecerit se Deo; hinc sequetur, quòd Deus erit omnia in omnibus; quippe notus erit Deus, quòd omnium est dominator. Aut *erit omnia in omnibus Deus*; quoniam nihil vltra erit ipsi non subiectum. Prius siquidem homines aduersus illud quod esset Deo beneplacitum, multa (Deo tamen permittente) operabantur: item dæmones multo plura mala: At, post Christi expletam administrationem, nihil amplius

Thodor.
Occum.
Aug. lib. q. 83. q. 69.
Tho. Aqui.

plius vel hi, vel illi agent; sed esse rerum omnium erit iuxta Dei dominium, & eatenus quodque erit, quatenus Deus quoque vigebit cũ rerum omnium aliarum subiectione. Antea quoque in omnibus rebus erat; sicuti & nunc est Deus per potentiã, præsentiam, & essentiam. Sed, cum permiserit, vt homo, & alia creatura rationalis ageret quæ etiã Deo simpliciter displicerent, licet ea permitteret fieri; id omne tandem cessabit; vt quodãmodo aliter Deus sit futurus in omnibus; non quòd in ipso vlla sit futura mutatio; sed quòd nouo modo in rebus inerit; quoniam res aliter tunc se se habebunt. Cum autem filius sit in Patre, & Pater in omnibus omnia sit futurus, sequitur quòd & filius erit omnia in omnibus. Dicitur autem Deus *omnia in omnibus*, quoniam, quicquid in quaque re est, ob Deum est, sicuti omnia sunt a Deo.

S *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Refert Theophylactus, Marcionistas consueuisse, cum quispiam apud eos e vita decessisset sine baptismo, feretro hominem viuum submittere, & sciscitari ab illo, num vellet baptizari; & respondente, se velle, eum demortui loco baptizabant. Vnde inquit, ex hoc loco deducunt, Paulum hanc prauam consuetudinem inuexisse. Verum ipse alium sensum horum verborum affert ex Chrysostomo, quem etiam Græca Scholia sequuntur; nempe, qui baptizabantur, pronunciabant integra fide symbolum; & post illud, *credo mortuorum*, seu *carnis resurrectionem*, mox baptizabantur. Quorsum igitur hæc agunt (inquit Apostolus) si mortui non resurgunt? illud autem. *Quid facient*: Theophylactus ita interpretatur. Quidnam sint acturi, credentes mortuorum resurrectionem, cum eis Christus sit occursurus? Photius autem sic. *Quid facient, qui pro mortuis quidem tanquam resurgentibus, & crediderunt, & baptizati sunt? frustrati autem spe, aliud quidpiam inuenerunt præter ea, quæ expectant? quantum dolebunt, ac deplorabunt, fidemque in Christum, tanquam mendacem, conuitijs lacessent?* Vultque Photius, sub alijs personis, Apostolum hæc proponere Corinthijs, & non sub illis ipsis. Nempe dicendo; cur pro mortuis non resurgentibus baptizantur? & non dicendo, quid pro vobis numquam resurrecturis baptizamini? ne eos nimis acriter obiurgans ad desperationem prouocaret. Adnotãdum autem in epist. ad Rom. hæc haberi. *Consepulti enim sumus cum ipso per baptismum in mortem*, item. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus*. Ex quibus apparet, supponi, nos gerere mortis Christi similitudinem, dum per baptismum immergimur in aqua; & resurrectionis similiter, dum extollimur ab aqua. Vnde Theodoretus hoc respiciens, inquit; qui baptizatur, Domino consepelitur; vt, cum mortis particeps fuerit, sit etiam resurrectionis,

Theoph.
Chrysosto. hom. 40.
Græ. Scho.
Theophyl.
Phot.
Rom 6.
Theodor.

Vnde commodam hanc viderentur recipere interpretationem hæc verba Apostoli. *Quid facient qui baptizantur pro mortuis?* id est, quid moliuntur? quorsum hoc agunt, vt profiteantur in baptismo se commori, & consepeliri Christo? ac pariter cũ Christo resurgere? nonne hæc frustra? si mortui non resurgunt? Et cum iterum hæc verba repetat, vt *quid baptizantur pro mortuis?* quandam animi indignationem præseferre videtur Apostolus aduersus eos, qui falsam hanc opinionem fouebant; quòd mortui non resurgerent. Vulgata autem editio legit, *pro illis*; cum Græci habeant, *pro mortuis*; secundum quam lectionem planior videretur sensus, vt non pro alijs, sed pro metipsis baptismũ suscipere censeantur; quamquam secundum vulgatam editioné, idem quoque sensus retineatur. Quidam autem id ipsum, *baptizari* (de quo hic est sermo) interpretantur, pro cruciari tormentis, & malis affligi: iuxta dictum Domini in Euangelio: *potestis bibere calicem, quẽ ego bibo, aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari?* Cui interpretationi cõsentanea esse vidẽtur, quæ subiungit Apostolus inquiens; *vt quid & nos periclitamur omni hora?* Sed iuxta hanc explicationem sensus esset, quòd aliqui baptizarentur, id est affligerentur pro alijs mortuis. Mar. 10.

T *Quotidie morior propter vestram gloriam.* Græci habent gloriationem nostram, & Theodoretus inquit; *gloriationem suam, eorum fidem vocauit*. Verum, & retinendo græcam lectionem, nil prohiberet intelligere propriã Pauli gloriationem, quam se consecuturum speraret ex susceptis laboribus, & afflictionibus pro Christi Euangelio. Cui interpretationi consentiunt quæ subiungit Apostolus; quòd Ephesi admodũ grauia tolerauit; vt hinc tacite admoneret, omnino pro certo sperandam esse resurrectionem; quãdo alioquin frustra, tot & tam grauia, mala paterentur Christi fideles. Non ignorandum autem, alium etiam sensum haberi horum verborũ; *per vestram gloriam*, vt scilicet dicamus, Apostolum obtestari, atque iurare per gloriam Corinthiorum, quòd in continua morte propter ipsos versaretur. Quam interpretationem affert Photius, & secutus est August. in sermone de epist. B. Iacobi: vbi loco huius particulæ νὴ, quam habent impressi cod. ipse legat, μα, quæ particula ad iuramentum deseruit: veluti, μα τὸν θεὸν, id est, per Deum. Theodor. Phot. August. in ser. de epist. B. Iac.

V *Si secundum hominẽ ad bestias pugnaui.* Chrysostomus id refert ad feritatem, quanta possit esse in homine; vt ita cum bestijs pugnarit, quando certamen sustinuit Ephesi aduersus Iudæos, & Demetrium fabrum argẽtarium. Alij interpretãtur illud, *secundum hominem*, referentes ad possibilitatem humanam, pro pugna sustinẽda aduersus bestias. Forte illud, *secundum hominem ad bestias pugnaui*: posset interpretari; ac si ita dixisset: vt secundum hominem loquar, id est, sequens modum loquendi hominum. Quemadmodum etiã in epist. ad Rom. dictum est in hoc sensu: *numquid iniquus est Deus, qui infert iram? secundum hominem dico*. Et ex his, quæ affert Apostolus se passum esse; colligitur ipsum loqui de sua gloriatione, quã non sperasset, nisi certus fuisset de resurrectione mortuorum. Verba autem illa. *Si mortui non resurgunt*; possunt iungi, & ad præcedentia sic. quid mihi prodest hæc sustinuisse, si mortui non resurgunt? & etiam ad sequentia hunc in modum. *Si mortui non resurgunt, manducemus, & bibamus, cras enim moriemur*; quæ verba ex Esaia sunt desumpta. Chrysosto. hom. 40. Act. 19. Rom. 3. Esa. 22.

X *Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient?* Græci habent, *veniunt*, in præsenti tempore; vt & illud, *quomodo resurgunt?* Quibus verbis duas proponit quæstiones Apostolus. Altera est circa modum resurgendi, quasi inquiratur, quomodo id fieri potest? aut quomodo fiat? Altera petit, quali cum corpore veniant, qui resurgunt? Ac prima quidem quæstio dissoluitur, dum docet Apostolus, q; vt in feminibus prius mortuis nouo generatur corpus, veluti ex nudo grano fit spica, & id fieri quotidie perspicimus; ita quoque continget circa corpora nostra, quæ mortua existentia, in noua corpora excitabuntur a virtute diuina. Altera vero quæstio dissoluitur, vbi dicit Apostolus, quòd corpus resurget immortale, impassibile, gloriosum, & spirituale.

Tho. Aqu. Thomas autem vult, primam quæstionem dissolui in illis verbis. *Ecce mysterium vobis dico, &c.* Quæ tamen, si recte perpendantur, referri videntur ad cõsiderationem ordinis, & temporis circa futuram resurrectionem.

Theoph. Y *Surget Corpus spirituale.* Theophylactus animaduertit, corpus animale, quod nūc gerimus, corruptibile, crassum, idem ipsum spirituale peruenturum in resurrectione; quia incorruptum, ac tenue magis, & leuius, & quale in aera deferri possit; non tamē aereum, & æthereum, vt asseruit Origenes; vel ex aeris ipsius, vel ætheris substantia compactum.

Orig.

Z *Factus est primus homo Adam in animã viuentem.* Quòd detur corpus animale, Græce ψυχικόν, dictū, nempe viuens extrinseca sustentatione, & consequenter corruptibile existens; deducit Apost. ex

Gen. 1. lib. Gen. vbi dicitur, quòd primus homo factus est *in animam viuentē*, Græce εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ad denotandum, quòd Adam in sui formatione obtinuit eam vitæ conditionem, in qua vt cõseruaretur, opus illi erat continuo pabulo, quo depasceretur, nō habens ab intrinseco virtutem viuificantem, se conseruandi: vnde & mori poterat, vt mortuus est, non autem necessario moriturus, vt dicit Augustinus in

August. in lib. de Ciui Dei c. 24. lib. de Ciuit. Dei, si non peccasset. *Nouissimus Adam in Spiritum viuificantem.* Hic primo aduertendum in Epist. ad Romanos dici de Adam, quod erat *forma futuri*: & ideo appellat hoc loco Apost. Christū

Rom. 5. *nouissimum Adam*, vt qui aduenerit post primum; qui eatenus fuit forma futuri, nempe Christi, quatenus in primo Adam omnes homines vitam animalem, & corruptibilem sunt consecuti, & ob eius transgressionem inducti in culpæ, & damnationis statum. In Christo autem, agno innocentissimo, ob mortem ab ipso pro nobis perpessam, ab omni reatu culpæ sunt erepti omnes, qui fide, & operibus ei adhæserint, spiritualem itidem, & incorruptibilem vitam cum gloria per ipsum consequuntur. Adnotandū etiam, haberi quidem in lib. Gen. *Quòd factus est primus homo in animam viuentem*, at non & hoc aliud, q *nouissimus Adã in spiritum viuificantem.*

Græ. schol. Idcirco Græca scholia quærunt, vnde nam id pateat. Et respõdent, patere ex ipsa rerum operatione; forsan annuentia ad ipsam Christi resurrectionem, in qua corpus spirituale reassumpsit ob inexistentem sibi spiritum viuificantem, item ex ea operatione (vt subiungunt eadem scholia) quãdo mansit super eum columba, vnde patuit, inquiunt, quòd *totam Spiritus sancti suscepit præsentiam*: quod & ex quodã loco Euãgelij apud Ioan. comprobãt, vbi dixit dominus. *Verba, quæ ego loquutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.* Addamus in eodem loco ibidem dictum esse a Petro. *Ad quem ibimus, verba enim vitæ æternæ habes.* Ioh. 6. Sed quòd Christus factus sit *in Spiritum viuificantem*, præcipue colligitur ex loco illo Euangelij apud Ioan. vbi dicitur. *Sicuti enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit, & filio habere vitam in semetipso.* Ioan. 5. Vnde dicendum, quòd Christus virtutem obtinuerit (idque per Spiritum sanctum, quem in plenitudine accepit) vt seipsum, & alios posset viuificare. Et his quidem consentiunt, quæ in expositione huius loci habet S. Thomas, qui reddens causam, cur primus homo factus est in animam viuentem solam, Christus vero in spiritum viuentem, & viuificantem, ita inquit. Tho. Aqui. *Sicuti Adam consecutus est perfectionem sui esse per animã, ita & Christus perfectionem sui esse, in quantum homo, per Spiritum sanctum. Et ideo cum anima non possit nisi proprium corpus viuificare, ideo Adam factus est in animam non viuificantem, sed viuentem tantum. Sed Christus factus est in Spiritum viuentem, & viuificantem, & ideo Christus habuit potestatem viuificandi. Ioan. 1. de plenitudine eius, &c. Ioan. 10. veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. Et in symbolo, & in Spiritum sanctum viuificantem.* Io. 1. & 10. Hæc ex B. Thoma. Dicitur autem Christus factus *in spiritum viuificantem, & non in animam viuificantem*, ad differentiam vitæ animalis, quæ eget extrinseco sustentaculo, & per potẽtias animæ organis adnexas exercetur, a quo opere spiritus longe abest. Quippe propositum est Apostoli, manifestare, qualia sint resurrectura corpora nostra: Nempe immortalia, non amplius egentia cibo, & potu: atq; ideo spiritualia; quod erit per spiritum viuificantem a Christo emanantem. Ex his colligere licet, quòd, cum Christus in sui formatione obtinuerit spiritum viuificantem, ideo rationabiliter dici posse, quòd potuisset, si ita sibi placitum esset, viuere sine cibi sustentaculo, & non mori. Verum ob dispensationem humanæ redemptionis, siti, & fami, ac denique morti se subiecit, animæ potentijs relinquens officiū vegetandi, & nutriendi corpus suum, in quo deinde per spiritum viuificantem sibi inexistentem, vitam immortalem reassumpsit in resurrectione, corpus suum reddens gloriosum, & in sempiternum ab anima indissolubile: quod & in suis electis prę̄stabit per eumdem spiritum viuificantẽ. Augustinus autem ad Conf. affert hãc differentiam inter animam, & spiritum viuificantem: quoniam illic sit corpus animale, hic spirituale, subiungens, *quòd anima in corpore animali viuit quidem, sed non viuificat vsque ad auferendam corruptionem: in corpore vero spirituali (quoniam perfecte adhærens domino vnus spiritus est,) sic viuificat vt spirituale corpus efficiat absumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem.* August. ad Cons. epist. 146.

AA *Secundus homo de cælo cælestis.* Ad differentiam primi hominis (de quo dixit Apostolus, quòd e terra terrenus) subiungit, quòd *secundus homo de cælo cælestis.* Idque quoniam (vt ea ponit Oecumenius, Oecum.

Tho.Aqui. nius, & Thomas. *Cælestis erat Deus Verbum, adeo vt a præstantiori, nepe a diuinitate corpus Domini dicatur cælestæ.* Similiter exponit, & Thomas: *diuinitas*, inquit, *vnita fuit humanitati (& de cælo venit, & prius erat.* Vult autẽ Thomas, q̃ Christus etiam ex terra, quatenus ex Virgine) formatus sit. Atqui, sicut primus homo dicitur de terra terrenus, quoniã ex limo terræ formatus sit in animam viuentem, ita supponendum videtur, quòd secundus homo, Christus, sit factus de cœlo; quoniam non ex limo terræ; vt primus homo, neque per coniunctionem maris cum fœmina, prout alij homines ex propagatione generantur; sed ex virtute Dei immediate operante in sanguinem Virginis, factus est in spiritum viuificantem. Vnde iure cœlestis homo; non quòd ex materia cœli corpus assumpserit; quod ex sanguine Virginis formatum est; sed quoniam, cælesti virtute, Spiritu Dei obũbrante Virginem, Verbum carnem sumpserit humanam: & hunc in modum Hilarius

Hilar. interpretatus est. Et si primus homo (vt Græcanica

Græ. schol. scholia explicant) ideo terrenus, quoniam carnalis, & terrena sapiens; ita quoque secundus homo, cælestis dicendus; vt qui totus sublimis, nullaque terrenorum nota esset grauatus: Verumtamen non dicendum, quòd, in primordio generationis, primus homo factus fuerit terrena sapiens, quasi appetens illicita priusquàm peccaret, cum Adam rectus fuerit creatus. Atque ideo proprie terrenus dicendus, vt qui constitutus fuerit e terra, & corruptibilis esse, & dissolubilis in terram, & egens pabulo e terra prodeunte. Et cõsequenter terreni homines respondent naturæ primi hominis terreni corruptibilis, & egentis pabulo, vt facti in animam viuentem: cælestes autem homines respondebunt ipsi primo cælesti Adam; dum, in fin in Christo, accipient in corpore Christi, hominis cælestis, Spiritum viuificantem; vt liberi ab ipsa corruptione in cælum transferantor effecti incorruptibiles, immortales, & gloriosi.

BB *Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis.* Græci hoc verbum portemus, sunt qui legant per o magnum φορέσωμεν, quod est præsentis temporis; idest *portemus*; alij legunt per o breue φορέσομεν; idest, *portabimus*. Primam lec-

Chrysosto. hom.24. Basil. ctionẽ sequentes Chrysostomus, & Basilius, inquiunt Apostolum sermone hortatorio vti, vt portent imaginem Cœlestis Christi, eius vestigia imitando: quẽ admodum etiam imaginem terreni, sapientis terre-

Theophyl. na, & carnalia portauerunt. Theophylactus autem in futuro tempore legens, *portabimus*, assertiue id proferri interpretatur; quòd portabimus imaginem Cælestis; dicens, *non consulentis esse dictum, sed rei futuræ indicium*; hoc est, quòd sumus portaturi imaginem cælestem. Quam lectionem, & interpretatio-

Theodor. nem Theodoretus secutus est. Methodius autem in

Method. libro de Resurr. (referente Oecumenio) interpretatus est, quòd imago terreni Adam est illud; *terra*

Gen.3. *es, & in terram reuerteris*; imago vero cælestis Christi, est resurrectio ex mortuis, & incorruptio. Verũ adnotandum est, hæc verba, *sicut portauimus imaginem terreni, ita & cælestis imaginem portabimus*; Duplicem sensum posse recipere. Alter est, vt asseratur, quòd homines, sicuti terreni, & corruptibilis primi hominis gestauerunt imaginem, & naturam, corruptibiles & ipsi existentes; ita etiam sint gestaturi imaginem Cælestis, vt fiant incorruptibiles, & immortales, sicut & ipse Cælestis Christus; quod continget in corporum resurrectione. Alter dictorum verborum est sensus; quòd, vt portauimus imaginem terreni, vel adhærendo vitijs, vt peccatores, vel adhærendo Dei spiritui, vt iusti; sic portabimus imaginem Cælestis, vt omnino sit futura impassibilis, ac gloriosa immortalitas in illis, qui fuerint cõformes imagini filij Dei in hac vita, prout dicitur in Epist. ad Ro. Alij vero, qui, terrena sequentes, vitijs adhæ- Rom. 8.
serint, portabunt quidem imaginẽ cælestis, quo ad ipsam immortalitatem, quã & ipsi consequentur; sed illam tamen passibilem, & omni suppliciorum, & dedecoris generi obnoxiam; cum & ipsi sint excitandi a mortuis, & corpus recepturi in resurrectionem iudicij, & in condemnationem ignis æterni.

CC *Caro, & sanguis Regnum Dei possidere non possunt.* Duplicem hæc verba recipiunt interpretationem. Altera, quam secutus est Basilius; quòd qui Basil.
vitijs dediti fuerint, non possunt peruenire ad regnum: iuxta illud ad Rom. *Qui autem in carne sunt* Rom. 8.
Deo placere non possunt. Altera est, vt dicamus, quòd caro, & sanguis, hoc est corpus nostrum concretum ex carne, & sanguine, vt nunc est (vt exponit Theo- Theophyl.
phylactus) *in futuro sæculo, cælesti Imperio non potietur*: quo in sæculo nec potus erit, nec libatus, quibus omnino tale corpus nutritur. Non autem quòd non sit futura vera caro, & quòd eadem numero non sit resurrectura: Sed non vt concreta ex sanguine, quo egeat pro sustentaculo, vt egent nũc corpora humana viuentia; siue sit sanguis de essentia corporis ad substantiam animalis pertingens, siue non pertingens nisi in quantum est materia, in qua sanguineorum animalium vita perficitur: de qua re, inter partes, doctissimosque viros extat controuersia. Omnino autem per hæc, *caro, & sanguis*: hæc nostra natura vitæ præsentis significatur. Huiusmodi igitur corpus, non potest possidere, seu peruenire ad Regnum Dei, quia est corruptibile, vt in quo contrarij humores inueniantur, qui causant corruptibilitatem. Vnde subiungit Apostolus; *neque corruptio incorruptelam.* Inuicem hæc opponuntur, vt simul nequeant consistere: Pariter caro, & sanguis (ot referentia corpus corruptibile) non possunt ad cælestem patriam peruenire: sed aderit quidem caro in spiritualem quandam qualitatem mutata, & ab intrinseco spiritu viuificata. Augustinus ad Con- August. ad
sen. inquit, quod caro est secundum substantiam. Si Consepist.
quidem Spiritus carnem, & ossa non habet; at caro, 146.
secundum corruptionem, non possidebit regnum.

DD *Ecce mysterium vobis dico.* Quomodo sit futura resurrectio mortuorum, tum quo ad mortuos, tum quo ad viuos, qui tunc aderunt, tanquam mysterium, & arcanum quoddam, Apostolus patefacit inquiens. *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Varia hic lectio etiam apud Græcos extat, ut docet Hieronymus ad Alexan. & Mineriũ. Hierony.
Altera, quæ est vulgatæ editionis, & eam sequutus Cyrill.
est Cyrilus, & ita interpretatur. *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur:* Nempe omnium

nium corpora resurgēt immortalitate donata. At nō omnes immutabūtur, quia inhonori permanebunt impij: soli vero immutabūtur iusti, diuinę gloriæ indumēto dotati, quod verissimū, & indubitabile est. At remanet scrupulus, quomodo subsequentia hæc verba intelligantur. *Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Siquidem nō est verisimile, quòd omnes, qui residui erunt viui in aduētu domini (de quibus est sermo Apostoli in hoc loco) sint futuri salui, & diuinæ gloriæ indumento ditandi. Alia lectio fuit apud nonnullos huiusmodi. *Omnes dormiemus, sed non omnes immutabimur.* Et vtramque hanc lectionem agnouit, & refert Augustinus in lib. de Ciuit. Dei, vbi supponens, quòd resurrectio fieri nō possit, nisi mors præcesserit, & idcirco dormitionem pro morte accipi hoc loco oportere, dubitat postea, quid nam dicendum de illis, qui in aduentu domini viui inueniētur, & rapientur obuiam Christo in aera? Cui dubitationi satisfacit inquiēs; quòd hi, qui inuenientur viui in aduentu Domini, sunt exituri de corpore, & mox ad immortalitatem redituri: & ita verificandum (ait Augustinus) dictum Apostoli, quòd, quod seminat homo, non viuificatur, nisi prius moriatur; sed futuram in ijs (inquit) dormitionem breuissimam, non tamen nullam.

August. li. 28. de ciuit. Dei c. 10.

Græci autem alij omnes ita legunt. *Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur.* Et ita interpretantur. Non omnes longa mortis (velut somno) diuturnitate occupabuntur: non enim ita illi, qui inuenientur viui in aduentu Domini; sed a vita in mortem; & a morte in vitam illico mutabuntur. Cum autem dicitur, quòd omnes immutabuntur, non necesse est intelligere, quòd sit mutatio ad gloriam, sed ad immortalitatem, vt non amplius corpus possit interire. Vnde etiam damnatis hoc conuenit: sicuti & illud, quod subiungit, oportet *enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*, vniuerso humano generi est accommodandum, tam beatis, quàm damnatis. Sicuti, & illud quod dictum est supra. *Nouissime autem inimica destruetur mors*, quod etit commune omnibus hominibus. In priori autem Epist. ad Thess. de ijs qui inuenientur viui, nulla fit mentio ab Apostolo, si immutentur, vel non immutentur; aut quòd resurgant; aut quòd dormiāt, vel non dormiant: sed tantum ibi hæc habentur, quod illi, qui residui erunt viui, non præuenient dormientes; sed mortui, qui in Christo sunt, resurgent primo, deinde illi, qui viui inuenientur simul cum illis rapientur in aera obuiam Christo. Quo in loco solum de Beatis videtur esse commemoratio.

1. Thess 4.

Verum, cum illud tritum sit apud philosophos; quòd æterno, & corruptibili nullum sit commune genus vniuocum; idcirco non apparet, quomodo possit esse, quòd idem vnum corpus corruptibile reddatur incorruptibile. Cui dubitationi satisfieri posse existimamus; dicendo, quòd natura corruptibilis, non erit simul & incorruptibilis: sed prius corpus tantum corruptibile, ac rursus idem incorruptibile reddetur; vnde non simul corruptibile, & incorruptibile; quod sufficit pro diluendo argumento ex opposito deducto. Ex Dei autem omnipotentis potentia id fiet, vt cuiusque corporis eadem materia, prius corruptibilis existens, in incorruptibilem permutetur. Quod patet manifestissime ex dicto Apostoli circa eos, qui viui inuenientur in aduentu Domini; qui absque dissolutione corporis raptim immutabuntur, transeuntes a mortalitate, & corruptione, in immortalitatem, & in incorruptionem. Et hoc est, quod hic dicitur, quòd oportet mortale hoc induere immortalitatem, illud idem corpus. Quod etiam Apostolus manifestauit in epistola sequenti, dum inquit. *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quòd nolumus exspoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur a uita, &c.*

2. Cor. 5.

Cum autem humanorū corporum multa comedantur, & dissoluantur, & commutentur in aliam naturam; hinc videretur nō idem amplius remanere corpus, quod sit immutandum ad immortalitatē. Verum dicendum est, quòd cuiusque corporis semper permanet eadem materia, licet varijs sub formis appareat, quæ materia determinate a Deo cognita, ab eius potentia in pristinum corpus immortalitate donatum reducetur; vt omnino idem indiuiduum redeat in eadem subsistens materia ad immortalitatem mutata. Quod etiam eo magis asserendum est, cum cuiusque hominis anima rationalis, immortalis existens, eadem numero seruetur, quæ in pristinum idem suum habitaculum corporis, immortale effectum, reuocabitur. Sed neque illud est omittendum, partes corporis humani comestas ab animalibus in suas proprias cineres, seu pulueres resolui: ex quibus deinde corpus iterum construatur. Non autem existimandum, quòd in pulueribus corporum humanorum insit virtus intrinseca, per quam generetur corpus; sicuti in seminibus mortuis producitur nouum corpus, sed a Dei extrinseca potentia id fiet. Et, quemadmodum Deus in puluerem insufflādo, produxit animam, vt fieret homo in animam viuentem, ita corpori, in resurrectione, spiritum viuificantem cum immortalitate donabit.

August lib. de resurre. Mort.

Circa autem illud, in ictu oculi, Augustinus in serm. de resurrect. mort. animaduertit, non debere accipi ictum oculi, dum aperitur, & clauditur palpebra; sed solum intelligi emissionem radiorum ad aliquid videndum: quæ ita cito ad propinquam rem, sicut ad longissime distantem peruenit. Simili modo, circa omnia corpora humana, in quauis parte sita sint in terra, proueniet resurrectio.

August. lib. 3. ad Marc. cap. 11.

EE *Stimulus autem mortis peccatum.* Augustinus in lib. 3. ad Marcell. interpretatur; quòd peccato punitum, & mortificatum est genus humanum.

August.

FF *Virtus vero pecati lex.* Idem loco citato; *ideo lex*, inquit, *virtus peccati, quia lex subintrauit vt abūdaret peccatum*, vt dicitur in Epist. ad Rom. Idem in lib. de gratia & liber. arbitr. inquit, lex *probibendo, auget peccati cupiditatem, quoniam prohibitio auget desiderium operis illiciti, & supra modum peccans dicitur, quoniam etiam præuaricatio additur, cum, peccati aucta libidine, lex ipsa contemnitur.*

Rom. 7.

PARA-

PARAPHRASIS.

Capit. XVI.



E collectione autem ad sustentationem sanctorum, vti præcepi Ecclesijs Galatiæ, ita & vos exequimini. Certus vobis sabbatorum statuatur dies, vt puta Dominicus, in quo apud se quisque seponat, recõdens, quod sibi placuerit; ne, cũ venero, tunc fiãt collectiones. Cũ autem apud vos fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittam, qui perferant gratiam vestram in Ierusalem. Quòd si etiã decens erit, vt & ego vadam, mecum vna illi ibunt. Veniã autẽ ad vos, cũ Macedoniã pertransiero; per transitum enim Macedoniã percurrã; apud vos autem fortassis permanebo, aut etiam hyemabo; vt vos me deducatis quocũque proficiscar; nolo enim modo videre vos in trãsitu, si Dominus permiserit. Cõmorabor autem Ephesi vsque ad Pẽtecosten: ostium enim mihi apertum est magnum, ac manifestum, vt Christo multos lucrifaciam; sed & aduersarij adsunt multi. Si autẽ ad vos venerit Timotheus, date operam, vt absque timore sit apud vos, vt libere possit munus suum obire; opus enim Domini & ipse operatur, sicut & ego; quare ne quis spernat eum; sed deducite illum in pace, vt ad me veniat; ipsum enim expecto cum fratribus. De Apollo autem fratre, multum illum hortatus sum, vt vna cum fratribus ad vos veniret: at omnino non fuit eius voluntas, vt nunc veniret. Sed veniet, cum primum opportunitatem nactus erit. Vigilate, ne circumueniamini. State in fide, ne ab hac, vlla in re, dimoueamini. Viriliter vos gerite resistendo peccatis, & pseudo Apostolis. Fortes estote in omnibus aduersis, omnia fiant a vobis in charitate. Hortor autem vos (quãdo nostis, quòd Stephanæ domus primitiæ sunt Achaiæ in fide Domini, ac se se in ministerium sanctorum ordinarũt) vt propterea illis vos subijciatis; sicuti & cuique cooperanti, atque collaboranti in Ecclesia Dei. Gaudeo autem de aduentu Stephanæ, & Fortunati, & Achaici; quoniã, quod a vobis mihi defuerat, ipsi suppleuerunt; refocillarunt enim spiritum meum, item & vestrum; vt qui mihi nil deesse cupiatis, has itaque personas agnoscite, & omni prosequimini honore. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. salutant vos multum in Domino Aquila & Priscilla, cum omni quæ est in eius domo Ecclesia. Salutãt vos fratres omnes: salutate vos inuicem osculo sancto. salutatio mea manu Pauli. Siquis non diligit Dominum Nostrum Iesum Christum, sit anathema. Maranatha, id est, Dominus venit, qui iudex erit. Gratia Domini Nostri Iesu Christi vobiscum. Charitas mea cum omnibus in Christo Iesu. Amen.

Editio vulgata.



E collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite. Per vnam sabbathi vnusquisque vestrũ apud se seponat, recondens quod ei bene placuerit, vt non cum venero, tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero: quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Ierusalem. Quòd si dignum fuerit, vt & ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo: vt vos me deducatis quocunque iero. Nolo enim vos modo in transitu videre spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum, & euidens, & aduersarij multi. Si autẽ venerit Timotheus, videte, vt sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut & ego. Nequis ergo illum spernat, deducite autem illum in pace: vt veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre, vobis notum facio, quoniam multum rogaui eum, vt veniret ad vos cum fratribus, & vtique non fuit voluntas eius, vt nunc veniret: veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini. Omnia vestra in charitate fiant. Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinauerunt se ipsos, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti, & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt, refecerunt enim & meũ spiritũ, & vestrũ. Cognoscite ergo qui huiuscemodi sunt. Salutãt vos omnes ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum, Aquila & Priscilla cum domestica sua ecclesia. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli: Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema Maranatha. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

ADNOTATIONES.



Icut ordinaui in ecclesijs Galatiæ. Hinc colligitur Prelato adesse auctoritatem de eleemosinis colligendis. A

B *Per vnam Sabbati unusquisque vestrum apud se seponat.* Augustinus in lib. 2. de serm. Domini in monte dubitat, quoniam hæc ordinatio Apostoli, quòd seponatur per vnam sabbati collectio pecuniarum, videtur pugnare aduersus illud præceptum, quod non debeamos cogitare de crastino. Et respondet, non improbari hanc procurationem, si fiat cum proposito acquirendi regnum Dei, vti erat hoc opus colligendi pecunias pro adiuuandis pauperibus. Improbatur autem, si propter hæc militemus: aut si his deficientibus, & nos ab operibus Euangelij deficeremus.

August. lib. 2 de serm. domini in Mõte c.26.

Matth. 6.

C *Videte vt ſine timore ſit apud vos*. Caueant (imponit Corinthijs) ne Timotheus ſit cum timore apud ipſos, ideſt, ne moleſtiam patiatur, vt exponit Theodoretus, aut ne quis diuitum (vt inquiunt Theophylactus, & Oecumenius) inſultet illi; non hoc tamen inquiens, quaſi Timotheus ſuccumberet moleſtijs, ſed ne calamitas hinc veniat Corinthijs. Et hoc potuit dictum eſſe, ne impediretur opus Timotheo euangelizandi. Verum & eſſe cum timore, ſecundum ſtatum humanæ fragilitatis, non inconuenit ſanctis; prout Apoſtolus ſupra dixit, quòd fuit apud eos in timore, & tremore multo.

Theodor. Theophyl. Occum.

1. Cor. 2. Theoph.

D *Primitiæ Achaiæ*. Aut, quoniam priores (vt inquit Theophylactus) hi in ea regione fidem ſuſcepiſſent: aut, quoniam optimam ducerent vitam.

E *In miniſterium ſanctorum ordinauerunt ſe*. Vel quòd effecti eſſent diaconi pro ſubminiſtratione eleemoſinarum: vel quoniam ſuſceperant, & deſtinauerant ſe in hoc opus, & in hanc uitam, vt inquit Oecumenius. Et cum ſubiungat Apoſtolus, *vt & vos ſubditi ſitis eiuſmodi*, hinc videtur, gradum quendam in ijs ita ordinatis ſignificare. Occum.

F *Maranatha*. Vox linguæ Syriæ, ideſt: Dominus uenit; quod intuliſſe Apoſtolum animaduertit Theophylactus; ad denotandum myſterium incarnationis, & reſurrectionis; & quod opus eſt fide, non doctrina; & ita deprimeret ſupercilium iactantium ſe de eloquentia. Chryſoſtomus autem animaduertit, in hac epiſtola, ſeorſum a dogmatibus, non tractari (ut fit in plurimis alijs) inſtitutiones morum, & diſciplinæ Chriſtianæ; propterea quòd per epiſtolam Apoſtolus multa eiuſmodi tetigerit, ac præſertim dum ageret de charitate.

Theoph. Chryſoſt.



ARGV-

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM Epist. S. Pauli ad Corinthios.



VEMADMODVM B. Apostolus Paulus magna omnium Ecclesiarum solicitudine vexabatur; ita quoque nullam non tentatam omittebat viam, qua saluti animarum posset prospicere. Quamobrem in epistola superiori grauiter Corinthios pupigerat, de multis eos redarguens. Simul autem eisdem denunciauerat, propediem ad illos se accessurum, minitansque, num vellent, vt ad ipsos accederet in virga, an in charitate, & spiritu mansuetudinis; vt hinc ita eos conterritos magis commoueret ad resipiscēdum. Accidit autem vt destinatam ad eos suam distulerit profectionem, vel illis grauissimis perturbationibus distentus, quas in Asia, Ephesi perpessus est; vel, quòd etiam Corinthiorum saluti hunc in
Act. 19. *modum melius consultum iri adiudicarit; si tempus illis daret ad corrigenda quæ deliquerant; ne cum ipsis grauius agere cogeretur. Et enim hoc ipsum significauit Apostolus in hac epistola, dum inquit.*
2.Cor.1. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens uobis, non ueni ultra Corinthum. *Et rursum.*
2.Cor.2. Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia uenirem ad uos. *Interim autem ad ipsos dimiserat Titum, tanquam visitatorem, & ipsorum fidei, atque vitæ inspectorem. A quo cùm accepisset, quàm grauiter Corinthij ex prima eius epistola essent commoti, & quanti ipsum facerent, atque revererentur, vt qui, eius mandatis obtemperantes, nefarium illum scortatorem ex ipsorum consortio eiecissent: illico hanc aliam ipsis secundam dedit epistolam, vt eos summo quodam mœrore confectos consolaretur. Quemadmodum & ipse omnibus lætitijs incesserat, audiens ipsorum pœnitudinem. Vnde & singulari quadam prudentia, epistolam hanc orditur a Dei benedictione: qui fideles, & electos suos tribulationibus oppressos, suo nunquam relinquit auxilio destitutos. Quod & ex ijs patefacit, quæ docet tum sibiipsi, tum Corinthijs contigisse. Quandoquidem & Corinthij e mæstitia, quam ex epistola Pauli perceperant, hunc fructum sunt consecuti, vt conuersi fuerint ad Dei pœnitentiam magno cum prouentu suarum animarum. Nec non Apostolus ipse, quamuis multis ac maximis persecutionibus lacessitus, attamen tandem de sua prædicatione triumphārit, factus bonus odor bonis, malus autem odor malis, illis videlicet, qui pereunt. Idque ex Dei benignitate, qui hanc tantam virtutem tribuit suis sanctis ministris, licet indutis hoc fragili vase corporeo. Vnde, hinc arrepta occasione, Apostolus sermonem instituit de ministerio legis Euangelicæ, quod conferens cū ministerio legis veteris, longo interuallo docet ei antecellere. Simul etiā inducit sermonem de resurrectione mortuorum, per quam, sanctorum corpora, in terris fragilia, in cæleste, & æternum corporis immortalis domicilium sunt vendicanda. Affert præterea excusationem, cur ad illos nondum se contulerit iuxta promissa. Nec non hortatur eosdem, vt peccatorem illum antea explosum ab eorum consortio, cum iam resipuisset, pristina cum charitate amplexentur, in ipsorum congregatione eum recipientes: & vt ad eleemosinas parandas pro sanctis, largos se præbeant largitores. Postremo vero loco, cum iam miris in modis animos Corinthiorum sibi conciliasset, aperto deinde marte pugnā aggreditur aduersus pseudo Apostolos, ad demolienda ipsorum consilia se totum conuertens, qui eius auctoritati detrahere omnibus artibus conabantur, diffamantes de Paulo, quòd vir abiectus, & imperitus esset, & non habendus in numero Apostolorum. Vnde, quo magis prospiceret saluti Corinthiorum, eosque magis in sui beneuolentiam atque venerationem traheret, & confirmaret, suas laudes aggredi coactus, hanc causam agit eximio cum moderamine: & ea cum prudētia gloriationis suæ culmen commemorat (illum præsertim admirabilem suum ad tertium cælum raptum) vt hinc Corinthij optime induci possent ad ipsum summopere colendum, & obseruandum, vti verum Apostolum, & Deo quàm gratissimum; necnon ad eiusdem insignem humilitatem admirandum, & imitandum, quam in tanta sui sublimitate præseferret. Neque vero in calce epistolæ omnino a timoris freno ipsos liberat; sed compescit, terrens eos grauibus comminationibus: illos nempe, qui peccatis forent implicati. Sicuti eos, qui bene se gererent, solatur, & iubet vt læto sint animo.*

IN POSTERIOREM EPISTOLAM S. Pauli ad Corinthios.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ecclesiæ, quæ est Corinthi vna cum omnibus sanctis, qui sunt in Achaia; gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & domino nostro Iesu Christo. Benedictus sit Deus, & idem pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, quas benigne effundit in filios suos, & Deus, fons totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, vt possimus & nos consolari eos, qui quacunque tribulatione affliguntur per eandem exhortationẽ, qua exhortamur & ipsi a Deo. Quoniam, sicuti abundant in nobis passiones Christi, illæ, quas patiuntur eius membra pro nomine eius, quas & pati se ipsum reputat; ita & per Christum abundat consolatio nostra. Siue autem tribulamur, id patimur pro vestra exhortatione atque salute. Sine consolamur, id etiam in nobis fit pro vestra consolatione. Sine exhortamur, id pariter obtinemus pro vestra quoque salute, atque cohortatione, quæ operatur in vobis tolerantiam earumdem passionum, quas & nos patimur; vt hinc firmam spem de vobis, vestraque salute conceperimus; vt qui pro certo sciamus; quòd sicuti socij, atque participes estis passionum, & afflictionum; ita quoque eritis & consolationis. Nolumus enim vos ignorare fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est nobis in Asia, adeo quidem magna, vt supra modum fuerimus grauati, vltra vires; adeo vt tæderet nos etiam viuere. Verum ipsi in nobis ipsis responsum, atque dubitationem hanc mortis accepimus; vt hinc disceremus, non nobis confidere, sed spem omnem nostram collocare in Deo, qui excitat mortuos ad vitam, quique eripuit nos ab hac morte, & eripit: in quem confidimus, quòd & in posterum nos eripiet, adiuuantibus & vobis in deprecatione ad Deum pro nobis, vt, ex multarum personarum faciebus, Deo a multis gratiæ agantur de hac mihi donata gratia. Et enim gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ; quòd in simplicitate, atq; synceritate (quæ Deo placent) non in sapientia carnali, sed in gratia Dei, cui innitimur, conuersati sumus in mundo, abundantius autem apud vos. Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legitis, & cognoscitis. Confido autem quòd vsque ad finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quòd gloria vestra sumus, sicut & vos nostra in die domini nostri Iesu Christi. Et hac fiducia statueram prius venire ad vos, vt secũdam gratiam haberetis, ac per vos transire in Macedoniam; rursusque e Macedonia reuerti ad vos, & a vobis deduci in Iudæam. Numquid igitur id volens, cum nõ præstiterim, inconstantia, & leuitate sum vsus? Aut ea, quæ statuo, secundum carnem statuo? vt apud me, Etiam, sit Etiam; & Non, sit Non? nempe, vt quę velim, aut nolim agere, hęc in meum proprium commodũ conuertam; vti is, qui ea tantummodo quęram, quę mea intersint. Fidelis Deus, quòd sermo prędicationis nostrę apud vos non fuit, Etiam, & Non, tanquam varius, & inconstans. Siquidem filius Dei Iesus Christus, per me, & Syluanum ac Timotheum vobis prędicatus, non fuit, Etiam, atque Non: sed ipsum tãtum Etiam extitit in Christo. Quotquot enim promissiones a Deo factę sunt in filio, Etiam obtinuerunt, in eodemque Amen habuerunt; vt omnino, quę promiserat Deus, se nobis largiturum per filium, ea firmiter adimpleuerit, ad gloriam suam, in nostrum commodum atque salutem. Qui autem confirmat nos, vosque pariter in Christo, nosque vnxit sua gratia, atque fouet pro confirmatione, Deus est; ille idem, qui etiam obsignauit nos, in suorum numerum adscribens per baptismum, dans pignus, & arram spiritus, quo simus deinde perfecte viuificati, ipsum in cordibus nostris inserens. Ego autem testem inuoco Deum in animam meam, quòd parcens vobis (ne durius vobiscum agerem) non veni vltra Corinthum: non quòd dominemur vestrę fidei, tanquam ex imperio quodam vos cogentes; sed quòd sumus adiutores gaudij vestri, quod de vobis speramus: nam fide statis; ab illa non excidistis.

Editio vulgata.



AVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnibus sanctis, qui sunt in vniuersa Achaia. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, vt possimus, & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem qua exhortamur, & ipsi a Deo: quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita, & per Christum abundat consolatio nostra. Siue autem tribulamur, pro vestra exhortatione, & salute: siue exhortamur, *pro*

pro vestra exhortatione & salute, quæ operatur tolerātiam earūdem passionum, quas & nos patimur: & spes nostra firma est pro vobis: scientes quòd sicut socij passionum estis, sic eritis, & consolationis. Non enim volumus ignorare vos fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem, ita vt tæderet nos etiam viuere. Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem speramus, quoniam, & adhuc eripiet, adiuuantibus, & vobis in oratione pro nobis, vt ex multarum personis facierum, eius quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis. Nam gloria nostra hæc est; testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate, & synceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus, in hoc mundo: abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legistis, & cognoscitis. Spero autem quòd vsque in finem cognoscetis, sicut, & cognouistis nos ex parte, quòd gloria vestra sumus: sicut, & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, vt secundam gratiam haberetis: & per vos transire in Macedoniam, & iterum a Macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in Iudæam. Cum ergo hoc voluissem, numquid leuitate vsus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, vt sit apud me EST. & NON? *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos: non est in illo* EST, & NON. *Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est per me, & Syluanum, & Timotheum: non fuit in illo* EST, & NON: *sed* EST *in illo fuit. Quotquot.n. promissiones Dei sunt in illo* EST: *ideo & per ipsum, amen, Deo ad gloriam nostram. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris, ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltra Corinthum, non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores sumus gaudij vestri, nam fide statis.*

ADNOTATIONES.

A Theodorus BENEDICTVS *Deus, & pater Domini Nostri Iesu Christi.* Theodorus censet incisum poni debere ad vocem, *Deus*; vnde ita interpretatur; quòd Deus est nostri Deus, pater
Luc. 10. autem Iesu Christi; iuxta illud in Euang. *Confiteor tibi pater Domine cæli, & terræ.* Vbi apparet, a Christo appellari Deum, sibi patrem; Dominum vero creaturarum. Verū Deus potest quoque dici Christi Deus, quo ad humanitatem; pater autem quo ad filiationem; quatenus Verbum, ab æterno, genitum est a patre; quamquam etiam Deus potest dici pater Christi quo ad humanitatem; cum ex virtute Dei Virginem obumbrante fuerit factus homo; quod
Theoph. Theophylactus asseruit in superiori epistola in exposit. cap. 11. dum dixit. *Si quidem Deus, secundum humanitatem, Christi pater esse asseritur.* Cui sententiæ sunt quoque cōsentanea, quæ habentur in Euangelio. *Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum Deum meum, & Deum vestrum.* Ioan. 20.

B *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis.* Idem est Deus misericordiarum, & consolationis; verum misericordiæ propius referuntur ad patrem, a quo procedunt larghissimæ in filios.

C *Sicut abundant passiones Christi in nobis.* Quæ patiuntur fideles pro Christi nomine, dicuntur Christi passiones; quoniam sibi illatas Christus vendicat, cum ad sua membra deuenerint. Vnde illud ad
Coloss. *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia.* Vnde Coloss. 1.
magna inesse debet consolatio his, qui tribulationibus affliguntur pro fide Christi, quas suas reputat.

D *Pro vestra exhortatione, & salute, quæ operatur tolerantiam.* Ita habet editio vulgata; ad quam verborum seriem hæc affertur interpretatio; nempe, quòd exhortatio, & salus sperata, operatur tolerantiam, idest animum constantem reddit ad ea, quæ sunt ex aduerso toleranda. Greci autem aliter legunt. ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως. καὶ σωτηρίας τῆς ἐνεργουμένης, ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, id est: *Pro vestra exhortatione, & salute, quæ operatur in tolerantia earundem passionum*: adeo quòd verbum hoc, *operatur*, a Græcis passiue accipitur, pro eo, quod est dicere, salus perficitur: seu (vt habet Theophylactus) paratur ex tolerantia passionum, quas fideles patiuntur pro Christi nomine.

E *Quoniam supra modum grauati sumus, supra virtutem.* Loco huius vocis, *virtutem*, Græcus Codex habet ὑπὲρ δύναμιν, vt virtus pro potentia sit accipienda: & ex his, *supra modum, & supra virtutem*, significetur magnitudo tribulationis, quam passus fuerat Apostolus. Sed inquiet aliquis, id esse contrarium sententiæ superioris epistolæ; vbi dicebatur, quòd Deus non sinit nos tentari supra id 1. Cor. 10.
quod possumus. *Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.* Cui obiectioni dicendum est, verissimum esse, quòd Deus non permittit tentari supra modum eos, qui ad eius auxilium confugiunt, adeo vt auxilium illis collatum a Deo, potentiam tentationis non sit superaturum. Verum, qui proprijs viribus innititur, & ad Dei auxilium non confugit, vtique tentationes patietur, quibus non valebit obsistere. Vnde Apostolus subiungit; *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo.* Vt hinc innuatur, quòd grauis tentatio apprehendet eos, qui sibijpsis confidunt, non Deo; quibus iure merito expectandum est manifestum periculum mortis, seu alterius magni damni. Et hæc quidem dicta esse ab Apostolo de se ipso censet Theophylactus. Alij vero existimant pro alijs, & ad aliorum exemplum, & ob humilita- Theoph.
tem. Verum, si Paulus ter Dominum rogauit, vt tolleret a se carnis stimulum, existens & ipse homo; potuit vtique etiam secundum humanitatis conditionem experiri in se ipso magnam turbationem ex tribulationibus, quas pateretur, quemadmodum etiam in priori epist. dixit, quòd in infir-

mitate,

mitate, & in timore, & tremore multo fuit apud Corinthios. 2. Cor. 2.

F *Ex multarum personis facierum.* Quemadmodum in conuentu multorum fidelium sunt plures personæ diuersas habentes corporis facies, ita quoque in Christi ecclesia adest corpus mysticum, cuius membra varijs donis, & gratijs affluunt, prout ipsorum varius est status, atque conditio: & ideo hi omnes simul orationem fundêtes, pluribus ex partibus, & tanquam secundum diuersas facies Deum deprecari dici possunt.

G *In simplicitate cordis & synceritate Dei.* Simplicitas ad intentionem animi refertur: synceritas vero ad operationem: & hæc, Dei nominantur, vt quæ fint ad mentem, & beneplacitum Dei: qui, sicut est actus purissimus, ita nihil fert, quod sit mistum cum duplicitate, atque malitia. Vnde subiungitur: *non in sapientia carnali: qua* (inquit Theodoretus) intelligitur malitia, & caliditas. Theodor.

H *Abundantius autem apud vos.* Suam propalat beneuolentiam erga Corinthios; vt qui circumspectione magna sit vsus apud ipsos, dum illis prædicauit Euangelium fine sumptu; cum tamen potuisset suo iure ab illis expensas exigere.

I *Vt secundam gratiam haberetis.* Si, pro prima gratia facta Corinthijs ab Apostolo, supponatur superior epistola illis scripta; accessus ad eos, secundæ gratiæ locum haberet. Aut primus accessus, quando in illis Christi fidem plantauit, prima extitit gratia illis collata; & ita secunda esset gratia, si iterum ad illos accessisset.

K *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito?* Vult se ab omni culpa eruere, vt qui minime sit reprehendendus, quasi is, qui quæ sua deliberatione molitur, ea ad desiderium carnis moliatur. Id autem hoc pertinet, vt expurget se ex hoc, quod ad illos non accesserit iuxta promissa. Vnde subiungit, *vt sit apud me, est, & non.* Hoc loco Interpres paucis complexus est, quæ græcè pluribus verbis continentur; ita enim apud Græcos legitur, *vt sit apud me, est, est, & non, non;* quæ verba Chrysostomus, & alij apud Oecumenium ita interpretantur, quasi ita asserat Apostolus. Non fuit in mea manu præstare, quæ cogitaui. Nam Spiritui sancto sum subiectus, & hoc potui illi non obedire; vt mea deliberatio non fuerit in mea potestate, dum spiritui debuerim inseruire, a quo non agere, quæ proposueram, sum inductus. Forsan, & hæc posset assignari interpretatio. Aut quæ delibero, secundum carnem delibero? vt sit apud me (ad meam scilicet vtilitatem) ipsum esse, pro etiam, & ipsum non, pro non: idest, vt quod affirmem, aut negem me velle agere, omnino in his quæram quæ mea sunt, & meis proprijs tantum cupiditatibus studeam satisfacere? quod minime ita est. Chrysost. homil. 3.

L *Sermo noster qui fuit apud vos, non in illo est, & non.* Id est sermo, quem prædicauit Corinthijs Apostolus non fuit, est, & non. Et pariter, filius Dei Iesus Christus illis prædicatus, non fuit, est, & non; quasi inconstans res, & incerta fuerit prædicata. Si quidem (vt subiungitur) *quot quot enim promissiones Dei sunt, in illo est.* Quæ verba Chrysostomus ita interpretatur; quòd per ipsum Deum firmæ sunt. Alij aliter, quòd in filio adimpleta sint, quæ promiserat Deus; misserat enim se filium, qui eriperet homines a peccatis, & mundaret, nouoque spiritu eorum corda imbueret; quæ omnia præstita sunt, & alia, quæcunque promisit Deus in filio pro hominum beatitudine, adimplebuntur: sicuti & in filio, quæ promissa fuerunt, quòd resurgeret, & subijceret sibi inimicos, partim impleta sunt, & partim implebuntur. Chrysost. homil. 3.

M *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo.* Postquam suscepta est a nobis fides Christi, egemus auxilio, vt confirmemur in ea. Igitur & assidua gratia, qua vngamur, & roboremur, hoc nobis præstat Deus. *Qui, & signauit nos.* Nempe in baptismi susceptione, vt suos, scribens nos in libro vitæ, signo baptismi insignitos, deditque pignus spiritus, quo vitam consequamur æternam in cordibus nostris; vnde & magna spe sustentamur. Sunt autem qui interpretantur, vt Chrysostomus, hoc dictum, quòd vnxit nos in sacerdotes propter hostiam viuentem, quam spiritualiter offerimus; & in reges, vt participes regni; & prophetas, vt quibus sint dona communicata. Chrysost. homil. 3.

N *Non quia dominamur vestræ fidei.* Non enim despotico dominio debet Prælatus dominari subditis, vel eorum fidei, quæ debet esse voluntaria, & non potest cogi. Quod etiam concors est sententiæ Beati Petri, dum dixit: *neque vt dominantes in cleris;* vnde Paulus subiungit. *Sed adiutores sumus gaudij vestri;* adeo quòd Prælatus debet operari omnia, non vt dominans, sed adiutor subditos; vt si etiam pœnas de ipsis sumere ei contingat, id ob eorum salutem agat; non quasi tyrannidem exercens; sed eorum bono prospiciens. At si dictum est, *exi in vias & sepes & compelle intrare:* dicimus id ita accipiendum esse: quòd omnibus modis (citra tamen dominium tyrannicum, ad voluntatem propriã exercitum) peccatium correptioni est occurrendum, & nil omittendum, aut minarum, aut terroris, & pœnarum, vt omnium saluti prospiciatur. Qui autem Christi fidem semel susceperunt, & ab illa postea apostatauerunt, omnino iurisdictioni ecclesiæ ita subduntur, vt de illis supplicia vsque ad necem sumi possint. Verum fidei alienæ nemo potest dominari ad hunc sensum, vt voluntatem alicuius cogere possit, vt credat, quæ nolit. 1. Pet. 5. Luc. 14.

O *Nam fide statis;* Ideo dixit Apostolus *adiutores gaudij vestri sumus;* quoniam fide statis: vnde, & in fide stantes, adiuuare vos in hoc gaudio possumus; quod fieri fide non præstaretur. Illud vero: *parcens vobis non veni Corinthum.* Photius interpretatur, idest, ne vobis mœrori essem. Phot.

PARAPHRASIS.

CAPIT. II.

STATVI autem hoc apud me, ne iterum venirē in tristitia ad vos. Nam si ego contristo vos, & quis est qui me exhilaret, nisi qui contristatur ex me? & scripsi vobis hoc ipsum, ne veniens mœrore afficiar, a quibus oportuerat mihi gaudium afferri; confidens in omnibus vobis, quòd gaudium meum sit idem & omnium vestrum. Ex multa enim afflictione, & angustia cordis, scripsi vobis per multas lacrymas, non vt tristitia afficeremini, sed vt meam charitatem dignosceretis, quam abundantius habeo erga vos. Siquis autem contristauit, non me contristauit, nisi ex parte, ne onerem omnes vos. Huic, sat sit illa obiurgatio, quam a pluribus passus est, vt non vlterius exacerbetur: quin contra, illi potius condonate, & consolemini eum, ne forte a nimio mœrore absorbeatur. Quare hortor vos, vt erga ipsum pristinam vestram charitatem confirmetis. Ad hoc enim & scripsi, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, etiam per me donatum statuo. Nam & ego, si quid condonaui, cui condonaui, illud, propter vos, in gratiā vestram condonaui, in persona Christi, cuius auctoritati sum innixus; ne circumueniamur a satana, cuius cogitationes, atque molimina non ignoramus. Cum autem venissem Troadem propter euangelium Christi, & ostium ibi mihi magnum esset apertum in Domino ad multorum salutem, & ad Domini gloriam; non habui requiem spiritui meo, eo quòd non inuenerim Titum fratrē meum. Sed vale faciens eis, profectus sum in Macedoniam. Sed Deo gratia, qui semper triumphare nos facit in Christo, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Siquidem Christi bonus odor sumus Deo gratus, tum in illis, qui salui fiunt, tum in illis, qui pereunt. Alijs enim odor sumus mortis ad mortem. Alijs vero odor vitæ, ad vitā, quam sunt consecuturi. Et ad hæc quis tam idoneus? Sed hæc præstamus, quoniam non sumus (sicut plurimi) adulterantes verbum Dei: sed ex synceritate, nihil falsi permiscendo, sed sicuti a Deo prouenit, coram Deo, cui soli placere studemus, Christo adhærentes, Dei verbum prędicamus.

Editio vulgata.



STATVI *autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, vt non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lachrymas: non vt contristemini, sed vt sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis. Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte, vt non onerem omnes vos. Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit a pluribus: ita vt econtrario magis donetis & consolemini, ne forte abundatiori tristitia absorbeatur, qui eiusmodi est. Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem: Ideo enim & scripsi, vt agnoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos in persona Christi, vt non circumueniamur a Satana, non enim ignoramus cogitationes eius. Cum venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quòd non inuenerim Titum fratrem meum: sed vale faciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo in ijs, qui salui fiunt, & in ijs qui pereunt, alijs quidem odor mortis in mortem: alijs autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.*

ADNOTATIONES.



A *NE iterum in tristitia venirem ad vos.* Theodoretus animaduertit, hanc vocem, *iterum*, non coniungendam cum illa dictione, *in tristitia*, quasi semel cum tristitia accessisset ad illos, & iterum cum tristitia esset accessurus, sed absolute ad ipsum verbum, *venirem*. Vt innuat, quòd semel accessit, non tamen cum tristitia; nunc autem vitare velle, ne iteratum accessum faceret cum tristitia, vti fecisset, si illos non correptos nactus esset. Theodor.

B. *Et hoc ipsum scripsi vobis.* Innuit (secundum Chrysostomum) ea, quæ infra habentur, *ne iterum cum venero humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex illis, qui antea peccauerunt.* Aut, *hoc scripsi vobis*, referuntur ad ea, quæ dixit prius, *Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.* Et ideo (vt exponit Theodoretus) meæ litteræ anticiparunt meum aduentum; vt ex ijs corriperemini, ne veniens essem in tristitia apud vos. Chrysost. hom. 4. 2. Cor. 12. Theodor.

C *Quam charitatem habeam abundantius in vobis.* Non hinc inferendum, quòd Apostolus esset acceptor personarum, quin omnium salutem æque peroptaret, & operaretur, sed, cū Corinthijs maiori cura prouidēdum esset ob grauia pericula, quæ illis imminerent, dum ijs summa solicitudine intentus esset; hinc quodammodo maior erga illos, & abundantior charitas Apostoli apparebat. Sed neque absurdum est,

est, quòd aliquos veluti domesticos, & nobis necessitudine magna côiunctos, præ alijs quodammodo ardentius diligamus.

D *Non me contristauit, sed ex parte.* Hæc illum spectant fornicarium, aduersum quem tam grauia scripserat in epistola præcedenti; ob quem (inquit) se contristatum io parte, ne omnes grauaret; hinc innuens, quòd non omni ex parte erat contristatus; quasi quòd omnes eadẽ culpa laborassent. Ex parte igitur contristatus fuit, quatenus ex ipsis vnus tantum deliquerat; vt videatur Apostolus animum suum fingere, tanquam vnum animum ex omnibus Corinthiorum animis conflatum: iuxta illud, quod 2.Cor.11. habetur infra: *quis infirmatur, & ego nõ infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?* ac si ex ea parte côtristatus fuerit, quoniam vnus tantum deliquerat, qui ad animum suum pertinebat: non alij, quos sui partes animi pariter esse censebat. Aut (vt interpretan- Theodor. tur Theodoretus & Theophylactus) ex parte fuit contristatus; propterea quòd non solum ipse, verum etiam alij ex Corinthijs (licet non omnes) fuerant contristati ob facinus eiusdem scortatoris.

E *Ideo enim & scripsi vobis.* Nempe increpans 1.Cor.5. omnes ob illum fornicarium; dum scripsit eis in priori epistola, *& vos inflati estis; & non magis luctum habuistis?* quod inquit se fecisse, vt experiretur Græ. schol. (vt dicunt Græcanica scholia) an ipsius dicto obedientes essent: quemadmodum eisdem hic imponit, vt erga eum, qui iam resipuerat, propriam ostendãt beneuolentiam. Vel scripsit nunc, vt confirment erga eumdem propriam ipsorum charitatem; atque hinc (vt interpretatur Theophylactus) cognoscat Theoph. Apostolus eorum obedientiam.

F *Si quid donaui.* Hinc patet, absolutionem ab excommunicatione declarari debere ab Episcopo, vt non sit satis excommunicato, si ipsum pœnituerit; nisi etiam a Prelato in ipsum iurisdictionem habente absolutionem obtinuerit.

G *Cum venissem autem Troadem.* Id quoque spectat ad exordium epistolæ; vbi dictũ est, quòd Deus côsolatur suos fideles in tribulationibus. Nam, cum Troade nõ inuenisset Titum, vt existimauerat, non mediocriter commotus est, quoniam eius opera indiguisset, ostiumque magnum apertum ibi esset ad fructificandum in euangelio; & multi ex aduerso essent obicem ponentes, & nihilominus tamen res prospere successit, vt patet ex his quę subiunguntur. *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo.* Triumphum autem sumpserat ex Christi prædicatione; quoniam contra omnia aduersantia odor notitiæ Christi per ipsum manifestatus erat. Dicitur autem odor notitiæ Christi, quoniam nunc non manifeste cognoscitur; sed in ænigmate, vt dictum 1.Cor.13. Theodor. est in præcedenti epistola. Et (vt inquit Theodoretus.) *Hinc innuitur, quod cognitionis sit parua pars, & quòd nunc latet: apparebit autem in tempore instar incensi, aut suffitus, qui sæpe igni in thalamo admotus, foris etiam suauem odorem emittit.*

H *Christi bonus odor sumus Deo.* Prædicatio erat de Christo, & de eius oblatione, quæ fuit gratissima Deo patri: hæc prædicatio ijs, qui salui fiunt, odor est ad vitam; illis autem qui pereunt, est odor in mortem. Aut ita dictum est: quoniam Apostoli Christi quodam modo immolarentur in persecutionibus, e quibus tamen eripiebantur, & hinc erant bonus odor bonis in salutem; malis vero odor in mortem; qui occasionaliter ex inuidia contra Apostolos excitati perdebantur. Vnde illud de Christo apud Lucam: *Ecce positus est hic in ruinam,* Luc. 2. *& in resurrectionem multorum.* Potest etiam esse interpretatio, quòd boni ex prædicatione ad vitam deducebantur, quæ illis ostendebatur: increduli autem damnabuntur. Accedit, quòd etiam ex potentia, qua diuinitus pollebant Apostoli, in interitum tradebantur increduli. Vnde infra. *Arma* 2.Cor.10. *militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se.* Item Paulo post; *& in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam.* Theodoretus autem explicans hunc locum, inquit, Theodor. *Nos præbemus bonum odorem omnibus; sed non omnes eius participes salutem consequuntur; male enim affectis oculis lux est incommoda, & infesta: & vultures fugiunt vnguenti fragrantiam, cum tamen vnguentum, sit unguentum, etiam quòd vultures id defugiant.*

I *Et ad hæc quis tam idoneus?* Non id dicit Apostolus ex fastu, quasi se ipsum extollens, quòd propria virtute triumpharet ex prædicatione sua; sed id a Deo sibi concessum supponit; vt qui minister esset fidelis Deo, & Christi gloriæ inseruiret; quod innuit ex his quæ subinfert. *Non enim sumus, sicut plurimi adulterantes verbum Dei;* Eos intelligens, qui ob quæstum, atque vanam gloriam prædicabant, & erronea, ac falsa Christi doctrinæ permiscebant. Paulus autem e contra; *ex sinceritate, sicut ex Deo.* Id est, vt processit verbum Euangelij a Deo, ita illud prædicabat. *Coram Deo;* vt qui præ oculis Deum semper haberet; subiungens autem, *in Christo loquimur*, significauit, quòd in Christo confideret, cuius gloriæ inseruiret, eiusque voluntati suam aptaret prædicationem.

PARAPHRASIS.

Capit. III.



INCIPIMVS iterum nosmetipsos commendare? quod obijciet hoc loco aliquis detractor. Numquid vero nos, vt nonnulli, indigemus aliorum ad vos commendatitijs epistolis, ut in vestram gratiam recipiamur? vel vestris ad alienam gratiam aucupandam? Epistola nostra estis vos, scripta in cordibus nostris, cognita, & perlecta ab omnibus hominibus, vt qui manifeste sitis Epistola Christi, administrata per nos scripta non atramento, sed spiritu Dei viui; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Verum hanc fiduciã de nostra prędicatione habemus ad Deum per Christum mediatorem: nõ quòd assumamus nobis, quòd sufficientes simus aliquid cogi-

tare ex nobis, tanquam ex nobis; sed omnem nostram sufficientiam, & idoneitatem agnoscimus a Deo; qui, & idoneos nos ministros effecit, nõ quidẽ litterę (quia lex vetus scripta erat) sed spiritus, qui subministratur in noua. Littera enim occidit, vt quæ iubet, transgressores morti tradi; spiritus autem viuificat, Dei gratiam cõferens. Si autem ministerium mortis (ipsius nempe legis veteris, mortem delinquentibus comminantis) litteris deformatum in lapidibus, habitum fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel oculos in faciem Moysi, propter gloriam, quę in eius vultu splendebat, quę euacuatur, prout etiam ministerium euacuandum erat; quomodo non multo magis ministerium spiritus, quod fit per euangelium, erit in gloria? Nam, si administratio damnationis, ipsius legis condemnantis trãsgressores, fuit in ipso Moyse gloriosa, multo magis ministratio iustitiæ abundat in gloria. Quandoquidem nec glorificatum quidem dici potest id, quod claruit in hac parte apud Moysem, propter excellentem in ipso gloriam. Si enim quod euacuatur, ministratio scilicet illa Moysi, extitit per gloriam: multo magis, quod manet ministerium, est in gloria. Habentes igitur talem spem circa ministerium nostrum euangelicum, multa libertate vtimur, & non agimus, sicut Moyses, qui ponebat velamen super faciem suam, ad significandum quòd non intenderent filii Israel, non mentem dirigerent in faciem atque notitiam legis euacuandæ. Verum obcęcati sunt sensus illorum: vsque enim ad hodiernum diem, id ipsum velamen in lectione veteris testamenti, quod in littera legitur, manet non reuelatum; quoniam in Christo, in eius cognitione, & non aliter euacuatur. Sed vsque in hanc diem, vti diximus, dum legitur Moyses, velamen ignorantię super cor illorum ponitur. Cum autem conuersi fuerint ad Dominum, velamen hoc ipsum auferetur. Dominus autem spiritus est: & vbi Domini spiritus, ibi libertas. Nos vero omnes, reuelata, atque detecta facie gloriam Domini in speculo suscipientes, in eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam procedentes, vti ducti a spiritu Domini.

Editio vulgata.



NCIPIMVS iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus (sicut quidam) commendatitijs epistolis ad vos, aut ex vobis? Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus: manifestati, quod epistola estis Christi, ministrata a nobis, & scripta non atramento, sed Spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum: Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non littera, sed Spiritu; littera enim occidit; Spiritus autem viuificat. Quòd si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus eius quæ euacuatur, quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur, per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est. Habentes igitur talem spem, multa fiducia vtimur, & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Vsque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum (quoniam in Christo euacuatur,) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad Dominum auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est: Vbi autem spiritus Domini ibi libertas. Nos vero omnes, reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem tanquam a Domini spiritu.

ADNOTATIONES.

NCIPIMVS *iterum nos metipsos commendare?* A
Præuidens diuinus Apostolus sumpturos pseudo Apostolos occasionem, quòd ex ore proprio laudem sibi daret ob ea, quæ dixit antea: hinc huic falsæ calumniæ occurrẽs, docet omnem inanem gloriam a se longe abesse, vt qui dirigat, vniuersam suam in euangelio administrationem, ad Dei gratiam, & gloriam. Dicens autem, *incipimus iterum nosmetipsos commendare*, innuit calumniatores olim quoque id ipsum disseminasse; quòd laudem ex ore proprio sibi *contexeret*: & forte occasionem sumẽtes ex illis verbis prioris epistolæ, *vt sapiens Architectus fundamentum posui*, & iterum in eadem epistola. *Abundantius illis omnibus laboraui*: quibus tamen in locis, vti & hic, omnem suarum operationum gloriam ad Deum refert. (1 Cor. 3. & 15.) Dum autem arguit illos, qui epistolas commendatitias mendicabant, & asserit Corinthios esse Christi epistolam ab ipso ministratam, non atramento scriptam, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus; admirabili quadam sapientia hinc sermonem inducit de lege veteri, quam confert cum lege euangelica: & palam facit, quantopere hæc illi præstat, innuens per tabulas lapideas, & carneas, dictum illud apud Ezech. *dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum*; (Ezech. 36.) nempe illud, quod sit particeps rationis, vt exponunt Theodoretus, & Theophylactus: idque ad comparationem lapidis, qui sine sensu est, & illorum cordium, quæ, vt lapidea, & dura, fidei veritatem suscipere nolunt. (Theodor., Theoph.)

B *Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis.* Si non sumus sufficientes cogitare; multo igitur minus apti sumus operari aliquid ex nobis; non opera naturalia, ac multo minus ea quæ sint meritoria; adeo quòd, si aliquod factum a nobis proueniat, ita vt non sit sine nobis;

attamen

attamen nõ a nobis erit, tãquã ex proprijs viribus. Vnde subiungitur; *sed sufficientia nostra ex Deo est*; quod est verissimum; cum nihil agere possit homo secundum motum naturalem sine Deo, cum
Act. 17. in ipso (vt disserebat Apostolus in Areopago apud Athenienses) viuamus, moueamur, & simus; & ad opera supernaturalia requiratur auxilium Dei speciale. Verumtamen Deus nõn cogit hominem ad operandum, licet illum & illuminationibus illustret, & donis suæ gratiæ roboret; quibus suffultus homo, ex animi deinde propria voluntate, Deo
August. lib. de prædest. sanct. c. 2. cooperante, operatur quæ Deo sunt placita. Augustinus ex his Apostoli verbis in lib. de prædest. sanct. adnotat; longe errare eos, qui dicunt a nobis esse fidei cœptum; ex Deo autem esse fidei supplementum. contra inquit ipse; *si non sumus sufficientes cogitare aliquid; & fides supponit cogitationem (siquidem necesse est vt quæ creduntur, præueniente cogitatione credantur, & posset aliquis cogitare, & non credere, quinimmo & hoc etiam cogitare vt non credat)* ideo concludit, quòd neque credere est in nobis, si in nobis non est cogitare, sine quo credere non possumus.

C *Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti*. Hinc patet, Apostolos Christi non fuisse ministros pacti, seu testamenti, quod Deus pepigerat cũ Populo Israelitico, educendi ipsum de Aegypto, & introducendi in terram promissionis; sed noui te-
Esa. 5. stamenti, eius videlicet, de quo est sermo apud Esa.
Rom. 11. & in Epist. ad Rom. vbi dicitur, *Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem a Iacob, & hoc illi a me testamentum, cum abstulero peccata eorum*. Huius igitur testamenti, ministri erant Apostoli; vnde in
Act. 2. Act. dicebat Petrus: *pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum; & accipietis donum Spiritus sancti; vobis enim est facta repromissio, & filijs vestris*.

D *Non littera, sed spiritu*. Aut vt Græci legunt in generadi casu οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος, id est, *non litteræ sed spiritus*. vt omnino ijs verbis Innuat Apostolus, quòd ipse, & alij Apostoli erant ministri noui testamenti, & promissionis factæ a Deo; *non littera sed spiritu*: seu *non litteræ sed spiritus*; hoc est, non quo ad litteram, quatenus in Biblia fit mentio de hoc testamento; aut in figura sacrificiorum, & ceremoniarum inuoluebatur: sed quo ad spiritum, quem ex gratia Dei subministrabant credentibus, & baptizatis. Ex quo magnum discrimen apparet inter ministerium legis Mosaicæ, & legis Euangelicæ; a qua spiritus viuificans subministratur; legis autem littera occidit; vnde subiungitur: *littera enim occidit, spiritus autem viuificat*; Quæ
Theodor. verba (ait Theodoretus) posita esse a fine; quoniam lex puniebat eos, qui transgrediebantur mandata: gratia autem eos, qui credunt, viuificat. Lex quippe requirebat ab hominibus iustitiam; proponebat ea, quibus seruatis, iusti efficerentur; at, non seruatis, morti traderentur. Sed cum lex nihil perdu-
Hebr. 7. cat ad perfectum (vt dicitur in Epist. ad Hebr.) neq; virtutem subministret adimplendi mandata; ideo occidere dicitur, vti ea, quæ præbeat occasionem mortis per eius mandata. Nam (vt dicitur in Epist. ad Rom.) *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret,* Rom. 7.
non concupisces. Et ibidem: *Nam peccatum, occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit*. Et alibi: *vbi enim non est lex, nec præuaricatio*; Rom. 4.
Quamobrem, si lex est occasio præuaricationis, & ad præuaricationem consequitur mors; ideo iure infertur, quòd lex occasionaliter infert mortem; idque ob infirmitatem carnis nostræ, ob quam lex non potest in nobis adimplere iustitiam, vt dicitur in eadem Epist. ad Rom. Quod autẽ attinet ad spi- Rom. 8.
ritum, ipse viuificat: cum per ipsum peccator resurgat ad nouam vitam, vt vltra non faciat carnis desideria; sed iuste, & pie, & caste Deo inseruit; hincque ducitur ad vitam æternam per Christum Redemptorem nostrum, per quem viuificamur, & salui simus.

E *Quòd si ministratio mortis*: Hoc loco texit argumentum Apostolus huiusmodi a minori ad maius, Si Moyses minister legis scriptæ, quæ condemnationem, & mortem eius transgressoribus infligebat, ex hac ipsa administratione fuit in gloria, adeo quòd filij Israel non poterant oculos intendere in eius faciem gloria affluentem, quæ tamen euacuata est ab eius facie, sicuti & lex euacuata fuit, impleta cum fuerit per Christum; quanto igitur magis erunt in gloria ministri iustitiæ, & spiritus? per quem acquiritur vita æterna, cuius gloria numquam euacuabitur?

F *Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam*. Horum verborum communis est interpretatio; non posse dici, quòd Moyses fuerit glorificatus, *in hac parte*; id est, in comparatione glorificationis, quæ pertinet ad ministerium spiritus. Vnde inquit Theodoretus; Theodor.
noctu lumen lucernæ videtur splendidissimum; meridie autem absconditur, & ne lumen quidem videtur esse.

Verum interpretari, *in hac parte*, pro eo quod est, *in comparatione*, videtur inusitatum, atq; difficilis, & duræ phraseos, & *locutionis*. Num vero posset hæc esse interpretatio? quòd neq; quod claruit *in hac parte*, nempe in facie Moysi, fuit clarificatum; eo quòd gloria resplendens in eius facie, nõ pertingebat ad oculos Hebræorum, vti illa gloria, seu clarificatio, quæ superabat aciem oculorum intuentium in eam: & idcirco Moyses portabat velamen super faciem suam; vnde apud populum facies eius non fuit clarificata. Ac si diceret Apostolus: non solum est inferior gloria (quæ resplenduit in faciem Moysi dum legem administraret Populo) illa gloria, quæ consistit in administratione spiritus & iustitiæ; verum etiam dici potest, quòd neq; fuerit omnino glorificata eius facies, propter excellentiam claritatis, quæ superabat aciem oculorum populi; a quo propterea, non percepta, non fuit cognita gloria relucens in facie Moysi.

G *Habentes igitur talem spem*. Nempe, quòd permaneat, & non euacuetur gloria nostræ administrationis; vtimur (inquit Apostolus) libertate, vt palam omnia loquamur, prædicantes Christi euangelium, vt simus odor vitæ ijs, qui salui fiunt; & ijs, qui pereunt, odor mortis; & non apponimus velamen, vt facie-

veritatis Euangelicæ, cui addicti sumus: illud quoq; adnitentes, vt commẽdatos nos præstemus ad omnem hominum cõscientiam coram Deo, quem præ oculis semper habemus. Quòd si Euãgelium, quod prædicamus, adhuc est opertũ; illis porro est opertum, qui pereunt: in quibus Deus huius seculi excęcauit sensus ipsorum incredulitate, vt non fulgeat illis lumen Euangelij, gloriæ videlicet ipsius Christi, qui est imago Dei. Non enim prædicamus nos ipsos; sed Christum Iesum Dominum; nos autem profitemur seruos vestros, elaborantes in vestram salutem ob gloriam Domini Iesu. Quandoquidem Deus, qui verbo fecit lumẽ splendescere e tenebris, illuxit in cordibus nostris; qui Apostoli eius sumus ad hoc, vt pro Christo legatione fungentes, illuminationẽ in alios effundamus illius cognitionis, qua Dei gloria manifestatur in facie, atq; persona Christi. Habemus autem Thesaurum huius tam augusti ministerij in fictilibus hisce fragilibus vasis corporum nostrorum; vt eo magis innotescat, id ipsum a sublimitate potentiæ Dei, & nequaquam a nobis pendere; vt mirũ non sit (si respiciatur Dei potentia, & non quod nos valeamus) si in omnibus afflicti, non tamen angustiamur; rerum omnium difficultate pressi, at non opprimimur; persecutionibus petiti, non tamen derelinquimur; deiecti quasi in profundum maris, nec tamen mergimur, aut perimus; mortificationẽ, similitudinemq; mortis Christi per has afflictiones, atque passiones semper in corpore nostro ita quidem circumferentes, vt & vita Christi, in qua resurrexit a mortuis, ex quadam similitudine in nobis manifestetur. Semper enim nos qui viuimus, dum hac vita vtimur, in mortem tradimur propter Iesum; vt & vita Iesu manifestetur; & repræsentetur in hac mortali nostra carne, dum a tantis eruimur ęrumnis. Quare in nobis Apostolis, mors in his tantis afflictionibus expressa, operatur ad merendum. Vita autem eadem nostra, quòd superemus omnia, in vobis operatur salutem, quæ hinc ad vos emanat. Habentes autem eumdem spiritum fidei (sicut scriptum est) credidi propter quod locutus sum; & nos credimus, ac propterea loquimur, & prædicamus; scientes, quòd qui suscitauit a mortuis Dominum Iesum; & nos quoque per Iesum suscitabit; constituetque vobiscum vna in resurrectionem vitæ. Omnia enim propter vos, in vestram tendunt salutem, quæ agimus, quęq; patimur: vt gratia Dei in multos abundans, efficiat vt per hos etiam abundet gratiarũ actio ad gloriam Dei: propter quod (vti diximus) non deficimus, aut defatigatione succumbimus. Verum, & si exterior seu hic homo, quo ad corpus, corrumpitur senectute, alijsq; incommodis, & ipsa tandem morte deficiet; attamen internus homo, ipsa mens, atque voluntas, e die in diem in spiritu renouatur, vt semper magis vigeat. Momentanea enim leuitas afflictionis, quam hic patimur, mirum supra modũ operatur, nobisque gignit ęternum pondus stabilis glorię; spectantibus nobis, non quæ videntur, sed quę non videntur, & attinent ad gloriam reuelandam. Quod & maxime decet nos facere, cum, quæ videntur, temporaria sint, & transitoria; quæ autem non videntur, æterna, atque perpetua.

Editio vulgata.



Deo habentes hanc ministrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum, corã Deo. Quòd si etiam opertum est Euangelium nostrum: in ijs qui pereunt, est opertum, in quibus Deus huius seculi excęcauit mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei. Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christũ Dominum nostrum: nos autem seruos vestros per Iesum, quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationẽ sciẽtiæ claritatis Dei in facie Christi Iesu. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non derelinquimur, deijcimur, sed non perimus: semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Sẽper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est. Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur: scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum. Omnia enim propter vos: vt gratia abundans, per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei. Propter quod non deficimus: sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur: tamen is qui intus est renouatur de die in diem: Id enim, quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

ADNOTATIONES.



BDICAMVS *occulta dedecoris*. Id est (vt interpretãtur Gręcanica Scholia) ea in occulto facere vitamus, quę manifestata pudorem afferunt; hinc taxás Apostolus noster pseudo Apostolos; tum, quòd turpissimam vitam agerent, sanctimoniam simulátes cum astutia; tum quòd adulterarent verbum Dei, vel dogmata aliena inserẽtes; vel vanas argutiás humanæ sapientiæ ad gratiam audientium permiscẽtes: a quibus longe se abesse Paulus profitetur; qui cum manifestatione veritatis eam probetionem vitæ coniunctam haberet, per quam ab omni hominum conscientia commendari iure posset coram Deo, qui est scrutator cordium; in cuius A Græ. Scho.

cuius conſpectu, vt omnes eius actiones probarentur, ſibi curę erat.

B *Quòd ſi etiam opertum eſt Euangelium*. Occurrit dubitationi emergenti (vt cenſent Theodoretus,
Theophyl. Thodor. & Theophylactus) ex eo q dixit antea, quòd omnes reuelata facie repręſentamus gloriam Domini. Nam ſi ita eſt, vnde igitur adhuc velatum eſt Euãgelium
Græ.Scho. nonnullis? Secùndum autem Græca Scholia, Dubitatio oriebatur ex eo, quòd dixerat in manifeſtatione veritatis cõmendare ſe ad omnem hominum conſcientiam. Quòd ſi ita ſe res habet; vnde igitur opertum eſt nonnullis Euangelium, vt non ſit illis manifeſtum? Cui dubitationi reſpondet, quòd ijs, qui pereũt, eſt opertum Euangelium; qui autem ſint hi, explicat ſubiungens.

C *In quibus Deus huius ſeculi excęcauit mentes infidelium*. Quæ verba variam receperunt interpretationem. Nam Chryſoſtomus hunc in modum explicat, quòd Deus omnium dominus eſt, & etiam huius ſeculi, & mũdi inferioris dominus, qui permittit excęcari mentes infidelium, ipſorum tamen
Theodor. culpa. Theodoretus autem ſubpungendum cenſet ad vocem *Deus*; vt non legatur coniunctim, *Deus huius ſeculi*, ſed ita; *Deus excæcauit mentes infidelium huius ſeculi*; quoniam in hoc ſeculo viget infidelitas, cum in alia vita ſit futura nuda omnibus veritas. Neque (inquit) *Deus ijs incredulitatem immiſit. Sed cum vidiſſet eorum infidelitatem, non permiſit, vt viderẽt occulta myſteria*. Et (vt inquit Theo-
Theophyl. phylactus) ſimile eſt huic, dictum illud in epiſt. ad
Aug. in lib. contra Fau. cap. 21. Rom. *Tradidit eos in paſſiones ignominiæ*. Auguſtinus in lib. 21. contra Fauſtum Manicheum: hanc quoque agnoſcit interpretationem, cui & dat manus, ſimul declarans, Deum iuſto iudicio (licet occultiſſimo) excęcare infideles. Idem hanc etiã aliam affert expoſitionem: vt, per *Deum huius ſeculi*, intelligatur Diabolus, licet non ſit re vera Deus; ſed, vt venter dicitur Deus nonnullorum, ita Diabolus Deus huius ſeculi mali; prout ſeculum in malam
2. Timot. 4. partem accipitur: ſicut in epiſt. ad Timoth. *Demas enim me reliquit diligens hoc ſeculum*. Et huic quidem interpretationi conſentanea ſunt ea, quæ ha-
Epheſ. 2. bẽtur in epiſt. ad Eph. vbi dicitur. *In quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius, ſecundum Principem poteſtatis aeris huius ſpiritus, qui nũc operatur in filios diffidentiæ*: quod reſpondet hic dictis, quod excæcauit mentes infidelium; quod tamen, non niſi Deo iuſte permittente fit; neque ſine aſſenſu humanæ prauæ voluntatis ad infidelitatem procumbentis.

D *Euangelij glorię Chriſti*. His inſinuatur, per Euangelium manifeſtari gloriam Chriſti, quam, ob eius mortem, conſecutus eſt: ſicut dicitur in epiſt.
Hebr. 2. ad Hebr. *Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus eſt, videmus Ieſum, propter paſſionem mortis, gloria, & honore coronatum*.

E *Qui eſt imago Dei*. Nempe ſecundum diuinitatem; vti Deus de Deo.

F *In facie Chriſti Ieſu*. Id ipſum eſt dicere, quòd gloria Dei, ſub quodam lumine cognitionis, manifeſtata eſt ſanctis fidelibus per faciẽ Chriſti, in eius ſcilicet humanitate, per quam nobis cognitus eſt pater, & patris gloria, ſicut ipſe dixit. *Ego te clarificaui ſuper terram; manifeſtaui nomen tuum homini-* Ioan. 17.
bus. Nam (vt inquit Theodoretus) quoniam *Diuina natura ſub aſpectu nõ cadit, per ſumptam humanitatem diuina luce reſplendentem, & fulgura emittentem aſpicitur*. Theodor.

G *Semper mortificationem Ieſu Chriſti in corpore noſtro circumferentes*. Ambroſius, per *mortificatio-* Ambr. c. 10.
nem Ieſu Chriſti, eius mortem intelligit; quæ apparebat in Apoſtolis vndique vexatis, atque in pericula mortis traditis. Nam (vt inquit ipſe) *dubiũ non eſt, quòd in martyribus Chriſtus occiditur: & in ijs, qui pro fide patiuntur; aut exitus, aut vincula, aut verbera, Chriſti paſſiones ſunt*. Hæc autem, & quæ ſubduntur; quòd Apoſtoli quatenus viuentes, traderentur in mortem, vt & vita Ieſu in corpore eorum mortali manifeſtaretur; huc pertinent, vt palam fiat, quòd in periculis, & afflictionibus Apoſtoli vexabantur, & ab eiſdem etiam eripiebantur; vt ita manifeſtaretur in ipſis mors Chriſti, & eius reſurrectio. Quandoquidem, quòd eriperentur è tantis periculis, quibus opprimebantur Apoſtoli, hinc quædam a morte reſurrectio ſignificabatur. Et dum dicit; *dum viuimus*: hoc vult innuere, q poſt mortem non tradentur in mortem, cum ſint ad vitam non amplius deſituram peruenturi.

H *Mors in nobis operatur*. Virtus in infirmitate 2. Cor. 12.
perficitur, vt dicitur infra. Itaque pericula, & perſecutiones, & afflictiones operabantur in Apoſtolis fructum quendam; quãdoquidem ipſi, hæc patientes propter Chriſtum, in dies magis apud ipſum iuſtificabantur, & ita merebantur.

I *Vita autem in vobis*. Id eſt, vita Apoſtolorum, quòd adhuc eſſent ſuperſtites, fructum operabatur in Corinthijs; tum, quòd per Apoſtolos ad fidem Chriſti peruenissent; tum, quòd conſpicientes eos erutos e tantis periculis, quibus pene obruerentur; hinc etiam magis roborarentur in ſuſcepta fide. Nonnulli autem ex Græcis, hæc ita interpretãtur. Nos morimur ob Euangelium, vt vos per illud meliorem, & ęternam vitam viuatis.

K *Habentes autem eundem ſpiritum fidei*. Dum ambulamus in hac vita, ſpiritus Dei viuificans adeſt nobis iuxta fidem, per quam ambulamus coram Deo, & Dei cognitionem habemus. Cum vero euacuabitur fides (quod erit in alio ſeculo) ſpiritus Dei longe præſtantius habitabit in electis, qui facie ad faciem Deum videbunt.

L *Qui foris eſt noſter homo corrumpitur*. Homo foris intelligitur quo ad corpus, & quo ad ſenſus, ſecundum quos ſentit paſſiones corruptiuas; ſicuti & corpus ad corruptionem cadit; & ita totum hominis; quod apparet extra; corruptioni eſt obnoxium.

M *Qui intus eſt renouatur de die in diem*. Internus autem homo, qui non apparet, tum quo ad mentem, tum quo ad voluntatem, renouatur in ſanctis; quoniam anima fidelis in dies ſemper proficit in fide, ſpe, & charitate. Quod contingit ijs, qui aciẽ mentis collocant, non in hæc temporaria; ſed in ea, quæ non videntur, & ſunt ęterna, ob quæ, ęquo animo patiuntur in externo homine omnia aduerſan-

tia,

Aug. in lib. quæst. 83. tia. Augustinus autem in lib. quæst. 83. animaduertit, hominem interiorem accipi pro spiritu mentis; exteriorem vero sumi in corpore, & in hac mortali vita; ita tamen, vt vtrumque sit vnus homo tantum; subiungens, Deum ad ipsius imaginem fecisse hominem, secundum interiorem naturam; non autem secundum exteriorem.

PARAPHRASIS. Cap. V.



CIMVS enim, quòd si terrestris hæc domus huius tabernaculi corporis nostri, in quo mens inhabitat, dissoluatur, ædificationem ex Deo habemus non manufactam, æternam in cœlis a nobis obtinendam. Et enim in hoc gemimus, domicilio nostro cœlesti superindui optantes, corpore scilicet cœlesti, & immortalitate; si tamen vestiti, non nudi corpore inueniamur. Nam & existentes in tabernaculo huius terreni corporis, & si grauati ab ipso (quum simus per ipsum subiecti quamplurimis incommodis) attamen gemimus, eo quòd nolumus hoc corpore exui, sed superindui quidē, ita vt mortale absorbeatur a vita, vt morti vltra non sit subiectum. Qui autem aptat nos in hoc ipso, vt hac super veste induamur, & ad immortalitatem deducamur, est Deus; qui dedit nobis, in ipsum credentibus, pignus, & arram spiritus illius, per quem domicilium hoc nostrum viuificandum, & ad immortalitatem est deducendum. Audentes igitur semper, spe huius immortalitatis suffulti; ac scientes, quòd dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus ad Deum, nō per speciem ipsum contemplamur) audacter confidimus, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum: & ideo contendimus, siue absentes, siue præsentes, illi placere. Omnes enim nos manifestari oportet ante Tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque, irreuocabili Dei iudicio, propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. Atque ideo scientes nos timorem, quo erga Dominum nos gerere debeamus, hominibus idipsum suademus: & in hac nostra cohortatione, quales nos exhibeamus, manifesti sumus Deo; spero autem, & apud conscientias vestras conspicuos nos esse. Non enim iterum commendamus nos vobis. Sed occasionem damus vobis, vnde possitis pro nobis gloriari aduersus illos, qui in faciem quidem gloriantur, at non ex corde; vt qui a propria factorum cōscientia redarguātur. Siue enim excedimus, grandia atque magnifica de nobis proloquentes, id facimus ad Dei laudem: siue sobrij sumus, vt modeste de nobis loquamur; id ad vestram agimus ædificationem. Charitas enim Christi constringit nos; æstimātes hoc; quòd, si vnus pro omnibus mortuus est, ipse Christus; igitur omnes in ipso, in quo crucifixus est vetus homo, mortui sunt peccatis. Et Christus quidem pro omnibus mortuus est; vt qui hac vita vtuntur, non amplius sibi ipsis viuant; sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Quare post hac, neminem cognoscimus secundum carnem; neminem hominum vltra spectamus, vt carnali hac massa circundatum corporea, atque caduca; sed vt is, qui in aliam formam corporis immortalis est transmutandus. Nam & si Christum etiam cognouimus secundum carnem, vt qui carnalem hanc massam corporis passibilem gestauit, dum esset in terris; attamen ipsum vltra nō cognoscimus secundum carnem; cum, post resurrectionem a mortuis, induerit corpus penitus impassibile, & immortale. Quare, si quis in Christo est, fide in ipso insertus, noua effectus creatura, ab huiusmodi homine vetera præteriere. Ecce noua facta sunt omnia; ita quidem, vt sicuti spiritu, sic & corpore sit innouandus ad immortalitatem. Hæc autem omnia tam præclara bona nobis proueniunt a Deo; qui nos sibi inimicos reconciliauit per Iesum Christum, & nobis Apostolis ministerium reconciliationis tradidit; ita quidem, vt, quemadmodum Deus erat in Christo reconcilians sibi mundum, non imputans hominibus delicta eorum; ita quoque in nobis inseruit verba huius reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo per nos exhortante homines: eosdem, vice Christi, obsecramus ijs vocibus. Reconciliamini Deo, o Mortales: quandoquidem id faciēdi magna vobis est oblata occasio; cum Deus Christum, qui numquam peccatum fecit, constituerit peccatum; hostiam scilicet, in qua omnium peccata dilueret, vt nos peccatores, per hanc hostiam reconciliati, in Christo efficeremur iustitia Deo; hostia ab omni macula atque iniquitate mundata; atque ideo grata, & acceptabilis in conspectu Dei.

Editio vulgata.



CIMVS enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitionis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domū nō manufactam æternam in cœlis. Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cœlo est, superindui cupientes: si tamen vestiti, non nudi inueniamur. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati: eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri, vt absorbeatur quod mortale est a vita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus qui dedit nobis pignus spiritus. Audentes igitur semper, & scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Deo, (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) audemus autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad dominum. Et ideo contendimus, siue absentes, siue præsentes placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. Scientes, ergo timorem domini, hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientijs vestris manifestos nos esse. Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis, gloriandi pro nobis, vt habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim mente excedimus, Deo, siue sobrij sumus, vobis. Charitas enim Christi vrget nos: æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est,

tuus est, ergo omnes mortui sunt. Pro omnibus mortuus est Christus, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem, Christum, sed nunc iam non nouimus. Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis: quoniam quidem Deus erat in Christo, mūdum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo reconciliamini Deo. Eum enim qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit: vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

ADNOTATIONES.

A SCIMVS *enim, quoniam si terrestris domus nostra.* Optimam diuinus Apostolus induxit occasionem (quasi aliud agens) tractandi de corporum resurrectione, ex eo quod dixerat, externum hominem destrui, internum autem renouari; vnde emergebat scrupulus circa corpus, quasi destruendum, & non amplius esset reparandum. Idcirco tollens omnem difficultatem, docet, corpora nostra transmutanda esse ad ęternitatem, & incorruptibilitatem. Verba autem hæc: *terrestris domus nostra huius habitationis:* sunt, qui ita interpretantur: nempe inserti ab Apostolo, quòd & si vita, quam nunc agimus in terris, destruatur; attamen aliam sumus habituri in cœlis ęternam; vt cœlum sit domus ista ęterna nobis futura; nō vltra hęc terrestris vita. Verum, dictorum verborum, is quoq; posset esse sensus: quòd, & si corpus hoc terrenum dissoluatur; attamen aliud ęternum simus habituri; idem quidem corpus proprium cuiusque nostrum; sed transmutatum in incorruptibilitatem. Vbi adnotandum est Græce legi, *τοῦ σκήνους*, id est tabernaculi; vt hinc innuatur corpus, in quo (tanquam in tabernaculo) anima inhabitat. Qua voce vsus est Apostolus ad denotandum, quòd non firma est domus huius tabernaculi. Sed in ipsa peregrinamur (in hoc forte alludens vitæ, quam transigebat populus Israeliticus, habitans sub papilionibus, dum iter faceret per Aegyptum) cum mox firmam domum atque domicilium, corpus nempe cœleste,

1. Cor. 15. spirituale, & gloriosum, quale descriptū est in epist. superiori, in perpetuum simus obtenturi. Cui quidem expositioni consentire quoque videntur ea,

August. in Psal. 68. quæ habet Augustinus in expositione Ps. 68. Dum inquit: ex Apostolo, nos habere domum non manufactam, in cœlis ęternam; id est, *immortalitatem præparatam nobis.*

B *Aedificationem ex Deo habeamus. domum non manufactam, sed ęternam in cœlis.* Corpus hoc nostrum in tantum est manufactum; quatenus ex miscella viri cum muliere, iuxta ordinem naturæ constituitur, atque formatur; & terrenum est, sicuti & primus homo Adam ex puluere terræ creatus est.

Græ. Scho. Addamus (quod inquiunt Græca Scholia) quòd præsens vita opus habet nostra opera, vt cōstituenda sit per cibum, potum, & huiusmodi. At domicilium, ipsum corpus incorruptibile, non nisi a Deo fiet; & hoc ęternum in cęlis, quoniam ibi possidenda est hæc domicilij, nostri corporis renouatio.

C *Habitationem nostram quæ de cœlo est.* Hoc dicit; quoniam fiet corpus spirituale, non amplius obnoxium humanis necessitatibus; sed viuificatū, & gloriosum erit. Et illi hoc continget de cœlo; nempe ob cœlestem gratiam. Vnde Theophylactus, *de cœlo,* (inquit) *esse corpus; non quòd superne deueniat, sed quòd inde dimissam habeat sibi immortalitatis gratiam.* Theophyl.

D *Si tamen vestiti, & non nudi inueniamur.* Aliqui legunt, *inueniemur*; cui lectioni magis ętiam quadraret ante allata interpretatio; qua dicebatur, habendam esse talem habitationem in cœlis, vitam nempe cœlestem in fruitione Dei cum gloria, si tamen vestiti, nempe virtutibus, & bonis operibus inueniemur. Nam, qui peccatorum onere erunt grauati, hi nequaquā hac cœlesti habitatione perfruentur; quamuis & ipsi sint futuri per resurrectionem corporum immortales; sed non impassibiles. Græca autem Scholia, cum Theophylacto, & Theodoreto inquiunt, nudos hic vocari; eos, qui sunt oudari gloria corporum. Græ. schol. Theophyl. Theodor. Si autem legatur: *inueniamur,* prout habet editio vulgata, dictorum verborum is erit sensus. Nos scilicet ingemiscere, vt superinduamur immortalitate corporis (in quo aperte colligitur, idem cuiusque corpus suppoui transmutādum) vt non perdatur, & adnichiletur; sed super illud vestis apponatur immortalitatis: *Si tamen vestiti, & non nudi inueniamur.* Ita loqui videtur Apostolus: quoniam, qui obierunt, habent animam seiunctam a domicilio proprij corporis. Vnde de ijs, qui carent corpore, non conuenit dicere, quòd superuestiri ingemiscant, sed vestiri quidem corpore immortali, cum nudi, & spoliati corporis domicilio inueniantur. Qui autem corpore vestiti, in ipso viuentes reperiuntur, ijs contingit optare, vt super induātur immortalitate corporis, a quo nollent exui, sed bene superuestiri, vti dictum est. Huicque interpretationi valde consectanea videntur quæ sequuntur.

E *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo.* Quod sane conuenit viuis, *ingemiscimus grauati*; id est, etiam quòd corpus aggrauet nos viuentes in corpore, cum propter ipsum tot necessitatibus, atque incommodis obnoxij reddamur; attamen ingemiscimus, eo quòd nolumus exui, & spoliari hoc domicilio; sed superuestiri; vt absorbeatur, quod mortale est, a vita, id est; cupimus vt seruetur proprium corpus nostrū, ad vitam tamen traductum immortalem, absorta mortalitate ab immortalitate: adeo quòd (vt exponit Theodoretus) *sicut lux exoriens facit tenebras euanescere; ita etiam vita, in quam non cadit interitus, tollit, ac delet corruptionem.* Theodor.

F *Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus.* Græce habetur, *κατεργασάμενος*. Quæ vox, & præsentis, & præteriti temporis recipit significatum; vnde aliqui ita legunt, & *qui formauit nos in hunc modum, Deus est;* Vnde Græca Scholia cum Theophylacto Græ. Scho. Theophyl.

phylacto

phylacto interpretantur, quòd Deus effecit nos, & creauit ad hoc, vt eſſemus immortales. Seqoentes autem vulgatam editionem dicemus; quòd, qui efficit, & conſtruit nos io hoc domicilium corporis immortalis, eſt Deus; adeo quòd non manufactum tabernaculum erit iſtud, vt fuit illud Moyſi, vel vt primus homo Adam ex pulnere creatus eſt; aut ſicut corpus generatur ex maris, & fœminę cõiunctione; ſed corpora quæ nuoc poſſidemus, a Deo per ſpiritum viuificantem conſtruentur in immortalitatem: vt ita de cœlo habitationem ſimus accepturi a Deo; videlicet corpus ſpirituale, immortale, & glorioſum.

G *Qui dedit nobis pignus ſpiritus*. Arrabonem ſcilicet huius immortalitatis. Quæ, cum per ſpiritum viuificantem, non per animam viuentem, ab extrinſecis adiumentis ſit futura in corpore; ideo, ex eo quòd ſpiritum Dei recipimus in cordibus noſtris (& olim inuiſibilibus ſignis apparebat) quibus Dei potentia in nobis exequenda detegitur; certe binc ſperandum, quòd totum corpus adeo viuificatum reddetur, vt euadat ſpirituale, & glorioſum cum omni incorruptibilitate.

H *Audentes igitur*. Id eſt, ex hac certa ſpe facti audaces, cõtra etiam propriam ioclinationem, qua nollemus ſpoliari corpore, ſed ſuperindui immortalitate, citra animæ ſeparationem a corpore; attamen (inquit Apoſtolus) & expoliari corpore audemus, ex hac certa futura immortalitate confortati; cuius pignus, ipſum Dei ſpiritum nobis communicatum, habemus. Et ſcientes præterea, quòd, dum ſumus in hoc corpore mortali, *peregrinamur a domino*; apud quem eſſe non poſſumus cum hoc mortali corpore. *Per fidem enim ambulamus*. Non abſolute quidem alienus eſt a domino, qui fide Deo adhæret, & ſpiritum Dei accepit. Verumtamen ambulãs in fide, ideo peregrinatur a Deo, quoniam tantum in ęnigmate Deum cognoſcit, non per ſpeciem, neque facie ad faciem, vti contingit animæ beatæ, quæ fruatur diuina viſione, licet a corpore ſit ſeiuncta. Hinc deducit Apoſtolus, ineſſe ſibi voluntatem magis ſeparari a corpore, vt cum Deo eſ-
Philipp. 1. ſe poſſit: ſicuti alibi dixit: *cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto*.

I *Et præſentes eſſe ad dominum*. Hinc manifeſte colligitur, ſupponi ab Apoſtolo, quòd, cum primum iuſtus peregrinatur, & exit ab hoc mortali corpore, eius anima exiſtens immortalis Dei viſione fruitur; quamuis ſit ſeiuncta a corpore.

K *Referat vnuſquiſque propria corporis, prout geſſit*. Ante Tribunal Chriſti apparebunt omnia, quę quiſque fecerit, vel bona, vel mala. Et hæc Apoſtolus appellat propria corporis: propterea quòd anima rationalis, quæ infunditur a Deo in corpore, eſt ſancta; ſed ſtatim coinquinatur, recepta vt primum fuerit in corpore coinquinato; in quo omnia quoque ſua munia præſtat, & efficit anima; & ideo tum bona, tum mala facta ab anima, in corpore ſunt iudicanda.

L *Qui in facie gloriantur, & non in corde*. Pſeudo Apoſtoli gloriabuntur in apparentia, nõ in corde; vt qui ſibi conſcij eſſent prauæ ipſorum voluntatis, & malæ actæ vitæ. Vnde intrinſecus redarguebantur a propria conſcientia, vt ex corde gloriari non poſſent.

M *Siue enim mente excedimus*. Id eſt, dum magnifica deſe eounciabat, in quo ioſanire Apoſtolus male affectis videri poterat; vel, dum profunda myſteria tractabat, hæc ad Dei gloriam faciebat.

N *Siue ſobrij ſumus, vobis*. Id eſt, dum humilia de ſe afferebat, id faciebat ad Corinthiorum vtilitatem; vt hinc ſuo exemplo inſtruerentur ad modeſte ſe ſe gerendos.

O *Si vnus pro omnibus mortuus eſt*. Hanc ſtatuit regulam, iuxta quam hortatur omnes ad vitam agendam Chriſto conformem, & eſt huiuſmodi. Si, pro quia, Chriſtus mortuus eſt (quantum ad ſufficientiam, & eius voluntatem, vt omnes ſalui fierẽt) ergo omnes mortui ſunt; nempe in Chriſto, in quo vetus homo noſter crucifixus eſt, vt dicitur in epiſt. ad Rom.

P *Itaque nos ex hoc neminem nouimus ſecundum* Rom. 6.
carnem. Theodoretus explicans hũc locum, inquit, Theodor.
cum morte domini mortem diſſolutam didicerimus, nullum deinde hominem mortalem eſſe ſcimus: & ſi dominus habuit corpus paſſibile, tamen poſt paſſionem, id alienum a corruptione, & interitu effecit. Græca autem Scholia cum Theophy- Græ. ſchol. Theophyl.
lacto hæc referunt ad vitam carnalem, & veterem. Nam renati, ad nouam quandam, & ſpiritualem vitam tranſeunt. Chriſtus autem (inquit Theophylactus) ſecundum carnem vixiſſe dicitur, quando pro naturæ paſſionibus (nulli tamen culpæ obnoxius) vixit; famẽ, ſitim perpeſſus. Aduertendum autem, quod interpres habet, *ex hoc*, Græcos legere ἀπὸ τοῦ νῦν, id eſt, *ex nunc*, & idem eſt ſenſus. Ac ſi ita diceret Apoſtolus. Ex illo nunc, quo Chriſtus reſurrexit ad vitam glorioſam, & immortalem, ad quam etiam peruenturi ſunt, qui in ipſo fuerint coinſiti; vltra non nouimus, neque conſideramus aliquem ſecundum carnem, nempe paſſibilẽ: ſicuti accepta eſt caro in epiſtola ſuperiori, dum dictum
eſt: quòd caro, & ſanguis, id eſt corpus mortale, 1. Cor. 15.
regnum Dei non poſſidebunt.

Q *Et ſi cognouimus ſecundum carnem Chriſtum,* 1. Cor. 15.
ſed nunc iam non nouimus. Aliquis dicere potuiſſet; dum viuimus in carne, ſumus, vti & Chriſtus fuit; ideo (inquit Apoſtolus) ſcimus quidẽ Chriſtũ fuiſſe in carne hac paſſibili; at non amplius eſt cum hac carne paſſibili. Et cum nos mortui ſimus cũ Chriſto per baptiſmum, & nũc illi viuamus, qui corpore factus eſt immortalis, tales nos quoq; cenſere debemus. Quod quidẽ magnã vim habere debet ad excitandos animos vere chriſtianos ad contẽptũ huius vitæ mortalis, pro qua, immortalem (quã quodammodo iam obtineamus in Chriſto) ſimus recepturi. Huic interpretationi conſentanea videntur, quæ
habet Auguſt. in l·b. contra Fau. dum explicans hæc Aug. lib. 11.
Apoſtoli verba inquit. *Carnẽ hoc loco, non ipſam cor-* contra Fau.
poris noſtri ſubſtantiam, quam & dominus poſt reſur- cap. 1.
rectionem carnem appellat, dicens; palpate, & videte, Luc. 24.
quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere, ſed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligere Apoſtolus; quæ tunc non erit in

Tho. Aqui. *nobis, ſicuti in Chriſto non eſt.* Thomas autẽ verba hæc, *neminem nouimus ſecundum carnem*, ita interpretatus eſt. Non approbamus viuentem carnaliter, vel ſecundum obſeruantias carnales legis. Vel nos, ſecundum carnem, ſecundum affectum carnalem, al quem non cognoſcimus, vel reſpicimus. Et quo ad Chriſtum, dicit, quòd Apoſtoli cognoſcebant Chriſtum ſecundum affectum carnalem, carnali beneuolentia ipſum proſequebantur; donec venit ſpiritus ſanctus, per quem eleuati fuerunt ſecundum ſpiritum, & ceſſauit carnalis affectus.

Ex hoc autem loco, non ignorandum eſt, Manichęos deduxiſſe, quòd Chriſtus non habuit verum corpus; cum Apoſtolus (& ſi alibi ſecus locutus ſit) attamen hic ſuam ſtatuit ſententiam, quòd non cognoſceret Chriſtum ſecundum carnem. Aduerſus quos arguit Auguſtinus, (Aug. lib. 11. contra Fau. cap. 1.) tum ex eo quòd Apoſtolus non dicit, ſe opinatum eſſe olim Chriſtum habuiſſe carnem; ſed aſſeriue, inquit; olim nouimus Chriſtum ſecundum carnem; tum quoniam pariter nullum hominem agnoſceret ſecundum carnem, ſicuti dicit, quòd ex nunc non cognoſcit aliquem ſecundum carnem. Addamus, quòd Apoſtolus non impugnat ſimpliciter prius dictum; nẽpe, quòd olim agnouerit Chriſtum ſecundum carnem; ſed inquit, quòd nũc non agnoſcit ſecundum carnem; nempe, vt qui corpus acceperit immortale & ſpirituale poſt reſurrectionẽ. At dubitaret aliquis, cum Chriſtus obtulerit ſuum corpus poſt reſurrectionem tangendum Apoſtolis, quod carnem habebat; quomodo hoc loco dixerit Paulus, quòd nunc non cognoſcit Chriſtum ſecundum carnem? Cui dubitationi ita occurrendum eſt; quòd vtique caro erat in corpore Chriſti; ſed non, qualis antea, corruptibilis, & paſſibilis, & egens alimento, qualis in nobis degentibus in hac vita mortali reperitur.

R *Si qua ergo in Chriſto noua creatura.* Græce ita: *εἴτις ἐν χριστῷ, καινὴ κτίσις.* & poſſunt duobus modis conſtrui. Aut hunc in modum; ſi *qua ergo in Chriſto noua creatura*; & erit ſenſus; ſi quis factus noua creatura in Chriſto per baptiſmum, huic vetera transierunt; (Theophyl.) vt non amplius facinora ſequatur, vt interpretatur Theophylactus, neque ritibus veteris legis ſit addictus, ſed aliam vitam ſectetur, & ad immortalitatem perueniat. Aut hunc in modum. *Si quis in Chriſto, noua creatura*; id eſt, ſi quis inſitus eſt in Chriſto, noua eſt creatura, cum vetus homo ſit crucifixus in ipſo per baptiſmum. Vnde ſubiungit Apoſtolus? *vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua*, quoniam ſcilicet peccata ſunt ſublata, & nouum genus vitæ ſequendum eſt. Sed, & caro immutanda, cum ex mortali ſit futura immortalis.

S *Reconciliamini Deo.* Hoc eſt ſummarium, & caput legationis, & prædicationis Euangelicæ; ac ſi ita populos adloqueretur Apoſtolus: o vos mortales, Deo reconciliamini.

Rom. 3. T *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Deus (vt dicitur in epiſt. ad Rom.) pro (Hebr. 7.) reconciliando ſibi genere humano, conſtituit Chriſtum propitiatorem pro peccatis noſtris, Pontificem ſegregatum a peccatoribus, vt qui nullius peccati culpa eſſet grauatus: quem tamen Deus pro nobis fecit peccatum; quatenus in ipſo pœnas luit nobis debitas ob peccata; vnde piaculum factum eſt, & (Rom. 8.) hoſtia deferens peccata noſtra; iuxta illud ad Rom; *Et de peccato damnauit peccatum in carne;* Et hoc; *vt nos efficeremur iuſtitia Dei in ipſo:* quoniam per ipſum iuſtificati ſumus ſecundum iuſtitiam, qua (Auguſt. lib. cont. inim. leg. & Prophe. c. 14.) vere iuſti euadimus coram Deo. Auguſtinus autem in lib. cõtra inim. leg. & Proph. animaduertens, quomodo poſſit dici, quòd Chriſtus non nouerat peccatum, ſi peccata arguebat, inquit; quòd nouerat peccata ſecundum ſapientiam; at non ſecundum experientiam. (Idem in lib. Enchir. cap. 41.) Idem in lib. Enchir. animaduertit; Chriſtum, ob ſimilitudinem peccati, in qua venerat, dictum eſſe peccatum, cum eſſet ſacrificandus ob diluenda peccata; vnde inquit. *In veteri quippe lege, peccata vocabantur ſacrificia oblata pro peccatis.* (Oſee 4.) Sicuti apud Oſeam inuehens dominus in peſſimos ſacerdotes, hæc habet; *peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.* Et ibi Ioſa habet: *peccata populi, id eſt occaſiones populi.*

PARAPHRASIS. CAP. VI.



COOPERANTES autẽ in hac Dei reconciliatione, vt qui pro Chriſto legatione fungimur, hortamur vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. (Ait enim Dominus per Eſaiam, tempore accepto exaudiui te; & in die ſalutis, adiuui te; ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis) illud etiam ſtudentes, ne vllam alicui demus offenſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum. Sed in omnibus exhibeamus, & conſtituamus nos, ſicut Dei miniſtros, in multa patientia; in tribulationibus; in neceſſitatibus; in anguſtijs; in plagis; in carceribus; in ſeditionibus; in laboribus; in vigilijs; in ieiunijs; in caſtitate; in ſcientia; in longaminitate; in ſuauitate; in Spiritu ſancto; in charitate non ficta; in verbo veritatis; in potentia Dei; tranſeuntes illęſi per media arma, quibus hominis probatur iuſtitia; ſiue a dextris ſint arma cum proſperitate; ſiue a ſiniſtris cum aduerſitate coniuncta. Nempe per gloriam, & ignominiam; per infamiam, & bonam famam; vt impoſteres reputati, & vt veraces; vt ignoti, & noti; vt morientes, & ecce viuimus; vt caſtigati, & non mortificari, nec morti traditi: quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes; ſicut egentes rerum temporalium, multos autem ſpiritualibus diuitijs locupletantes; tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes. Os noſtrum apertum eſt ad vos o Corinthij, vt cum omni libertate vos alloquamur. Cor noſtrum dilatatum eſt, ſcatens beneuolentia. Vos neutiquam anguſtiamini in nobis, in corde noſtro. Sed anguſtiamini in viſceribus veſtris. Quare eandem remunerationẽ vobis optans (vt filijs dico) dilatamini & vos in cordibus veſtris. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iuſtitiæ cum iniquitate? aut quæ ſocietas lucis ad tenebras? quæ vero conuentio Chriſti ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?

Quis

Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim enim estis templum Dei viuentis, sicut dixit Deus in Leuitico. Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Quapropter exite de medio eorum, & separamini ab eis, dicit Dominus apud Esaiam; & immundum ne tetigeritis, & ego suscipiam vos; & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit Dominus omnipotens.

Editio vulgata.



ADIVVANTES *autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. (Ait enim, Tempore accepto exaudiui te: & in die salutis adiuui te. Ecce, nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis, nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum: sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iustitiæ a dextris, & a sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam: vt seductores & veraces: sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce viuimus, vt castigati, & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Os nostrum patet ad vos o Corinthij, cor nostrũ dilatatum est. Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in visceribus vestris, eandem autem habentes remunerationem (tanquam filijs dico) dilatamini & vos. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras. Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui: sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis: & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, & separamini dicit dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem: & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit dominus omnipotens.*

ADNOTATIONES.

A 

ECCE *nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Qui adest homini, dum agit hanc vitam mortalem; sed præcipue post Christi aduentum aduenit tempus acceptabile; tempus gratiæ, & absolutionis a peccatis: quod deficiet in secundo aduentu, cum Christus venerit ad iudicandum mundum.

B *Per arma iustitiæ a dextris, & a sinistris.* Arma iustitiæ (inquit Theodoretus) ponuntur contraria; vt maledictum, & laus; mors, & vita; ex quibus tamen Apostolus contemperanti sibi vnam virtutem; vt puta, non laus inflauit, nec maledictum excruciauit; sed per contraria ingrediens, mansit immutabilis. Et per, *dextra*, intelligit quæ grata sunt animo, per *sinistra* vero, contraria, iuxta hominum opinionem. Oecumenius autem inquit, ijs delegi, quibus medijs bona prædicta Apostolus peregerit: nempe per arma iustitiæ, dextra, & sinistra; in quibus cum non fuerit deuictus, ideo arma iustitiæ facta sunt. Quidam alij ita interpretantur. Per arma virtutum incedimus in prosperis, & aduersis. Verum explicandum esset, quonam modo dextra, & sinistra sint arma iustitiæ. Igitur, cum dicat Apostolus, quòd transiuit per arma iustitiæ, rem magni periculi se cucurisse significat; nempe per arma, quæ impetum faciunt; vt quicunque illis obsistit, & ea depugnat, hinc iustus declaretur. Sunt autem hæc arma, prosperitas, & aduersitas rerũ, quæ per dextra, & sinistra, significantur; a quibus non contaminari, non contingit homini, nisi ex virtute Dei. Vnde, inquit Apostolus, hunc cursum se tenuisse in virtute Dei. Augustinus autem in enarrat. Psal. 92. interpretatur per arma iustitiæ, decorem, & fortitudinem: dicens, quòd decorem afferebat Apostolus, quibus placebat; fortitudinem aduersus eos, quibus displicebat.

Theodor. | Occum. | August. in Psal. 92.

C *Quasi tristes, semper autem gaudentes.* Augustinus in tract. Psal. 138. animaduertit, ad tristitiam sanctorum apponi, *quasi*; quòd quasi tristes sint; non autem ad gaudium eorumdem; vt dicatur, quasi gaudium habeant. Idque propterea quòd gaudij certa sit spes, quasi autem tristitia esse dicitur; quoniam velut in somnis transit. Quemadmodum etiam sancti limitate dicuntur, *sicut egentes*; non simpliciter egentes: semper autem dicuntur *locupletantes*; quoniam sua prædicatione alios in spiritualibus diuites facerent. Vel (vt inquit Theodoretus) quoniam Apostolus colligebat pecunias, vt dominus cuiuslibet domus piæ; & in pauperes distribuebat.

August. in Psal. 138. | Theodor.

D *Os nostrum patet ad vos o Corinthij, cor nostrum dilatatum est.* Chrysostomus, quem sequuntur alij Græci, ita hunc locum interpretatur. Cum Apostolus Corinthios esset reprehensurus, vt eos sibi conciliatos, commodius deinde, & fructuosius accusare, atque corripere posset; ideo præmittit, habere se apertum os ex abundantia cordis, & cor dilatatum ob summam, (qua ipsos prosequeretur) beneuolentiam; cui parem ei non redderent, quin angustiarentur in visceribus ipsorum; ac propterea hortatur, vt & ipsi dilatentur in corde, & in beneuolentia: illaque verba. *Eandem autem habentes remunerationem.* Et si in Græco cod. verbum, *habentes*, desideretur; attamen Photius interpretans, animaduertit, orationẽ supplendam esse, adiungendo verbum, vt puta, *suscipite*, vel *afferte*; id est, vt eandẽ remunerationem, equalem nempe beneuolentiã sibi reddãt. Huicque interpretationi consentanea videntur, quæ habentur infra; *licet plus vos diligens, minus diligar.* Thomas autem aliam secutus interpretationem, inquit. Apostolus hortatur Corinthios, vt dilatentur, ne sequi velint legalia, vel ritus Gentilium. Et per *remunerationem*, interpretatur, quòd si dilatabuntur, non angustiati a doctrina pseudo

Chrysost. hom. 13. | Phot. | 2. Cor. 12. | Tho. Aqui.

Apostolorum, habebunt eandem remuneratio-nem, qualem, & ipse.

Forte posset etiam intelligi, quòd Apostolus dicat, apertum esse sibi os, vt illos summa cum libertate alloquatur: vt qui sermonem habiturus esset, tum de suo raptu ad tertium cœlum, tum de sua iustificatione. Similiter, dicit dilatatum esse sibi cor, ob eorum scilicet resipiscentiam. Vnde infra dicit.

2.Cor.7. *Multa mihi fiducia est apud vos. Multa mihi gloriatio pro vobis: repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.* Ideo optat, vt & ipsi eandem habeant dilatationem; vt qui non amplius angustiantur in visceribus Apostoli, non vltra de illis perperam sentientis; sed solum in visceribus proprijs ipsorum angustiantur, vt qui tristitia affecti essent ob epistolam præcedentem; in qua eos tam grauiter incusauerat. Simul etiam eosdem hortatur, ne iugum velint ducere cum infidelibus; sed separent se ab eorum commercio; innuēs pseudo Apostolos; vel Gentiles, quibus cum in idolio aliqui eorum se permiscebant; vel etiam iudaizantes. Per hæc vero, *eandem remunerationem*, intelligere possemus, optare illis, vt sint, quales Apostolus prædixit; nempe semper gaudentes; multos locupletantes; & omnia possidentes. Ad quæ obtinenda, ideo hortatur, ne iugum ducant cum infidelibus; neque ipsorum mores sequantur; sed ab ipsis se separent, vt Deus in illis inhabitet.

PARAPHRASIS. CAP. VII.



Has ergo habentes promissiones Carissimi, quòd templum Dei esse possimus, nisi obicem ipsi nobis ponamus; mundemus nos ab omni inquinamēto carnis, & spiritus, perficiētes sanctificationem nostram in timore Dei. Capite nos, quæ nam dicere intendimus. Neminem iniuria affecimus; neminem corrupimus falsis dogmatibus; neminē ob lucrum circumuenimus. Non hæc dico ad vestram cōdemnationem, quasi vos his criminibus culpatos arguā. Prædixi enim vobis, quòd estis in cordibus nostris, & ad commoriendum, & ad conuiuendum. Multa mihi libertas, atque fiducia adest agendi vobiscum, multa mihi gloriatio pro vobis; repletus sum consolatione: superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam, & cum venissemus in Macedoniā, nullam requiem habuit caro nostra; sed in omnibus afflicti fuimus. Foris pugnæ, nobis ab aduersarijs sustinendæ; intus timores, nos exagitabant ob tutandam fidelium salutem. Sed qui consolatur humiles, Deus, nos quoque consolatus est in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu Titi; verum etiam in ea consolatione, quam ille de vobis perceperat, eandem nobis referens; vestrum scilicet de me desiderium; vestrum luctum; vestrum zelū mei causa susceptum; vt maiori gaudio perfusus sim, quàm antea tristitia affectus essem. Quoniam, & si contristaui vos in epistola, iā non me pœnitet huius facti. Et si me pœniteret (video enim, quòd epistola illa, quamuis ad horam solum, vos contristauit) nūc gaudeo, quòd non proprie contristati fueritis; sed contristati estis ad pœnitentiam; vt qui contristati estis secūdum Deum, vt ita in nulla re detrimentum patiamini ex nobis. Quę enim secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem operatur non pęnitendam: mundi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim idipsum (quòd secundum Deum fueritis contristati) quantam in vobis genuit solicitudinem? quin defensionem; quin indignationē; quin timorem; quin desiderium; quin zelum; quin vindictam; vt in omnibus vos ostenderetis incontaminatos ab illo facto. Igitur, & si scripsi vobis, vt feci, non propter eū scripsi, qui fecit iniuriam; nec propter eum, qui illam passus est; non is mihi fuit scopus præcipuus illius epistolę. Sed ad manifestādam solicitudinem nostram, quā habemus de vobis coram Deo. Ideo consolati sumus ex consolatione vestra, quam accepistis ex fructu huiusce pœnitentiæ vestræ. Vberius autem lętatus sum ob gaudiū, quod præseferebat Titus; quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis; vt si quid ego apud illum de vobis gloriatus sum, optima de vobis spopondens, nō sim confusus. Sed vt in veritate omnia locuti sumus vobis in prædicatione nostra; ita quoque gloriatio nostra apud Titū de vobis veritas facta est; & eius viscera abundantius sunt erga vos affecta, dū vestram omniū mente recolit obedientiam; quomodo cum timore, atque tremore illum exceperitis. Gaudeo quòd in omnibus fiduciā habeo in vobis; vt de vobis, quæ velim, mihi polliceri valeam.

Editio vulgata.



Has ergo habentes promissiones carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus perficientes sanctificationem in timore Dei. Capite nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. Non ad condemnationem dico, prædixi enim quòd in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad conuiuendum, multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis: repletus sum consolatione: superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam, & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationē passi sumus, foris pugnæ, intus timores. Sed, qui consolatur humiles, consolatus est nos, Deus, in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita magis vt gauderem. Quoniam, & si contristaui vos in epistola, non me pœnitet, & si pœniteret, videns quòd epistola illa (& si ad horam) vos contristauit, nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: seculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem: sed defensionē, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem,

sed

sed vindictam: in omnibus exhibuistis vos, incontaminatos esse negotio. Igitur, & si scripsi vobis, non propter eum, qui fecit iniuriam, nec propter eum, qui passus est: sed ad manifestandam solicitudinem nostram quam habemus pro vobis coram Deo. Ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis, & si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est, & viscera eius abundantius in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore, & tremore excepistis illum. Gaudeo quòd in omnibus confido in vobis.

ADNOTATIONES.

A HAS ergo habentes promissiones. Nempe de corporis immortalitate, & quòd Dei templū sumus futuri, ait Apostolus, mundari nos debere ab omni inquinamento carnis, & spiritus; memorans *carnem*, & *spiritum*, vt innuat dari peccata, & carnalia, & spiritualia. Aut simul coniunxit inquinamentum carnis, & spiritus; vt significet, omnia peccata fieri in corpore; vt dictum est supra; (2.Cor.5.) sed non absque consensu spiritus, & mentis nostrę, quæ, in sui coinquinatione, habet carnis additamentum, & societatem.

B *Capite nos*. Id est (vt interpretatur Chrysostomus) (Chrysosto. hom.41.) dilatamini in corde, vt nos suscipiatis. Aut ita interpretandum est: accipite nos in exemplum; vt sit, sicut illud in superiori epistola, *imitatores mei estote*; (1.Cor.4.) Aut *capite nos*: id est, percipite quod sum dicturus.

C *Foris pugna*. Ab aduersarijs: *intus timores*, ob solicitudinem, qua affligebatur ob salutem animarum.

D *Nullam requiem habuit caro nostra*. Non mirum, quòd etiam sancti afflictionem possint sentire in hac vita secundum carnem, cum tamen spiritum obtineant liberum, & non succumbentem afflictionibus.

E *Seculi autem tristitia mortem operatur*. Huiusmodi fuit pœnitentia, qua tacti sunt Esau, & Iudas, tristes effecti, & dolentes de peccatis.

F *Non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est; sed ad manifestandum solicitudinem, quam habemus pro vobis.* Fecerat iniuriam scortator; passus eam fuerat vir mulieris: Verum non propter alterum horum se scripsisse, inquit Apostolus, Corinthijs; quasi quòd dolorem ostēderet perceptum ex iniuria illata illi homini. Sed potissimus scopus epistolæ ei fuit, vt testatam Corinthijs faceret solicitudinem, qua præmeretur ob ipsorum salutem, vt expurgarent vetus fermentum, ipsamque prauitatem ex eorum consortio.

G *Ita & gloriatio nostra; quæ fuit ad Titum, veritas facta est*. Magni erant ponderis hæc verba ad flectendos, promouendosque animos Corinthiorum; vt crederent, quòd Apostolus veritatem illis prædicasset: sicuti & de gloriatione, quam de illis se habere denunciauerat Tito, veritas facta est; cum illi præstiterint, quæ de ipsis locutus fuerat Tito cum ipsorum laude; nempe, quòd hæc, & hæc magnifica liberalitate essent præstaturi.

PARAPHRASIS.

CAPIT. VIII.

NOTAM autē facimus vobis gratiam Dei, quæ data est in ecclesijs Macedonum; & quòd in multa probatione tribulationis, quam passi sunt, abundātiam gaudij præsetulerunt; & quòd altissima illorum paupertas exuberauit in diuitias simplicitatis eorum, in qua tradiderunt bona sua in eleemosinas pauperum. Nam testimonium illis reddo, quòd non solum secūdum vires, verum etiam supra vires, vltronei, cum multa exhortatione obsecrarunt nos, vt gratiam, atque communicationem in ministerium sanctorum erogandam susciperemus. Et non sicut sperabamus; sed, supra spem nostram, eleemosinam tribuerunt; cum prius se dedissent Domino, & nobis per volūtatem Dei: adeo vt hinc prouocati simus ad obsecrandum Titum; vt, quemadmodum cœpit, ita perficiat etiam in vobis gratiam istam. Sed ita tamen; vt, sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper, & charitate vestra erga nos; ita quoque in hac gratia perficienda abundetis. Non quasi imperans id dico: sed, ex aliorum studio circa huiusmodi gratiam, probare intēdens syncceritatem charitatis vestræ. Scitis enim gratiam nobis collatam a domino nostro Iesu Christo; quoniam, cum diues esset, rerum omnium existens dominus, propter nos egenus factus est; paupertati, cęterisque nostris humanis miserijs se subijciēs; vt vos ex eius inopia diuites efficeremini. Et consilium in hoc do; quoniam vobis est vtile; qui non solum facere, sed etiam velle cœpistis iam vsque ab anno superiori. Nunc vero inceptum opus perficite; vt, quemadmodum promptitudo voluntatis fuit; ita quoque perficere studeatis, iuxta vestrarum facultatum vires. Nam, si animi adsit promptitudo (quam Deus in primis respicit) iuxta illud, quod quisque habet, acceptus est, & non ex eo quod nō habet. Nō enim illud intēdimus, vt, ex bonorum vestrorum cōmunicatione, alijs fiat relaxatio; vobis autem angustia superueniat. Sed ex ęqualitate res agatur; nempe, vt in præsenti tempore copia vestra illorum suppleat egestatem; vt & illorum abundantia, vestrę inopiæ pariter sit supplementum; atque ita parilitas fiat, similis illi, de qua scriptum est, de Gomor manna. Qui multum colligebat, non abundauit; & qui modicum, nihil minus habuit. Gratias autem ago Deo, qui hanc eandem pro vobis solicitudinem posuit in corde Titi, qui nostram exhortationem excipiens, huiusque rei studio vehementiori affectus, sua sponte profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio apud omnes ecclesias; non solum autem, sed & ordinatus est comes peregrinationis nostræ ab ecclesijs simul

cum onere huius gratiæ, quæ ministratur a nobis ad domini gloriam, & ad explendam promptitudinem animi nostri ad hoc munus destinati; illud deuitantes, ne quis nos vituperet in hac eleemosinarum plenitudine, quæ administratur a nobis ad domini gloriam, prouidentes bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem vna cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus sæpe in multis solicitum esse, nunc vero etiam accuratiorem, ad id inducti ex multa confidentia, quam de vobis habemus, quòd partim in gratiam Titi, qui est socius meus, & coadiutor in vestram salutem, partim in gratiam aliorum fratrum, qui sunt Apostoli Ecclesiarum, gloria Christi, suis nostris operis respósuri, Ostensionem ergo charitatis vestræ, & gloriationis nostræ, quam pro vobis habemus, erga illos ostendite; nec non in faciem ecclesiarum, quibus hoc vestrum opus est propalandum.

Editio vulgata.

NOTAM autem facimus vobis fratres, gratiam Dei quæ data est in ecclesiis Macedoniæ, quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & suprà virtutem voluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam, & communicationem ministerij quod fit in sanctos. Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primum domino, deinde nobis per voluntatem Dei: ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodum cœpit, ita, & perficiat in vobis etiam gratiam istam. Sed sicut in omnibus abundatis fide; & sermone, & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, vt, & in hac gratia abundetis. Non quasi imperans dico: sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans. Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis vtile est, qui non solum facere, sed, & velle cœpistis ab anno priore: nunc vero, & facto perficite: vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit, & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est: secundum id quod habet, accepta est, non secundũ id quod non habet. Non enim, vt alijs sit remissio, uobis autẽ tribulatio: sed ex æqualitate. In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundauit, & qui modicum, non minorauit. Gratias autem Deo, qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus etiam cum illo fratrẽ, cuius laus est in Euangelio per omnes ecclesias: non solum autem, sed, & ordinatus est ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ: in hanc gratiam quæ ministratur a nobis ad domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram; deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur a nobis. Prouidemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis, & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum esse: nunc autem multo solicitiorem, confidentia multa in vos; siue pro Tito, qui est socius meus, & in vos adiutor: siue fratres nostri Apostoli ecclesiarum gloria Christi. Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie ecclesiarum.

ADNOTATIONES.

GRATIAM Dei, *quæ data est in ecclesiis*. A Magna gratia sane cẽsenda est illa, quam Deus confert ijs, qui prõpti sunt ad eleemosinas; cum hinc ad regnum cœlorum pateat aditus, & meritorum fiat prouentus; sicuti, & charitas operit multitudinem peccatorum.

B *Altissima paupertas eorum*. Græce, κατὰ βάθους, id est, *profunda*, vt omnino hinc denotetur summa paupertas, qua vix minor egestas esse possit: quę tamen altissima paupertas (inquit Apostolus laudans hinc summopere Macedones) abundauit in diuitias simplicitatis ipsorum: id est, in amplissima simplicitate, & puritate; vti illi, qui propter hoc opus, in idipsum tantummodo respiciẽtes, eleemosinas fecerint, & ita in simplicitate: iuxta illud Euangelicum; *si oculus tuus fuerit simplex*. Matt. 6.

C *Propter vos egenus factus est, cum esset diues*. Christus, vt nos redderet diuites gratijs diuinis, pro nobis egenus factus est; dum nostram suscepit humanitatem; vtroneéq; caruit non solum copia, verum etiam omni commodo harum rerum externarum; vt qui neque haberet vbi caput reclinaret; non autem gratias, diuinasq; virtutes vnquam dimisit. Quòd autem diues esset in omnibus, ex hinc patet, vt tangit Augustinus in tract. Psal. 101. quan do per ipsum omnes diuitiæ factæ sunt. August. in Psal. 101. conc. 2.

D *Sed ex æqualitate in præsenti tempore, vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. Erit æqualitas, si egestati. vobis popl.li. suppleatur ex abundantia alterius de rebus temporalibus. Aut vult dicere, quòd Corinthij debeant supplere egestati sanctorum quo ad hæc humana; & illi alij de abundantia spiritualium, quam habent, suppleant egestati Corinthiorum; licet deinde in datis & acceptis non sit æqualitas valoris, sed solum proportionis. Aut sermo est accipiendus, quòd vtrinque prouideatur de spiritualibus. Vel solum est oratio semper de egestate temporalium, ita vt paritas seruetur in eadem re: vt nunc diuites Corinthij existẽtes, suppleant egentibus; & hi rursus effecti diuites, suppleant egestati Corinthiorum. Aut æqualitas non attenditur penes remunerationem, sed hunc in modum est accipienda, quòd egentes rerum temporarium, æquabuntur diuitibus, ex diuitijs a diuitibus sibi collatis. Similiter sancti subministrabunt spiritualia egentibus, vt inuicem æquentur in spiritualibus bonis. Illud vero *in præsenti tempore*, dictum est; quoniam tunc temporis Corinthij abundarent diuitijs; & in alio potuissent

sent illis egere. Vel, *in præsenti tempore*; quoniam in futuro, post transitum huius vitæ, nil huiusmodi potest exhiberi. Vel quoniam in hoc tempore parilitas, iuxta prædicta, fiet; in futuro autem accipietur multiplicatio redditionis a Deo.

E *Cuius laus est in euangelio*. Vel Lucas designatur, vel potius Barnabas, qui designatus erat comes peregrinationis Pauli, vt habetur in Actibus; quem ideo Paulus non nominat, quoniam Corinthijs non esset notus, vt dicunt Græcanica scholia.

Act. 13.
Græ. schol.

F *Prouidemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus*. Nil boni vere coram hominibus, nisi sit bonum coram Deo. Multa autem sancti agunt, & patiuntur præsertim in ædificationē pusillorum, ad tollenda scandala. Et ideo respicientes tempora, & statum hominum, student ea agere, quibus opera ipsorum ab hominibus iure commendentur.

PARAPHRASIS. Cap. IX.



Nam, quod attinet ad subministrationem destinatam a vobis in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis, quasi ad hoc excitandi sitis. Noui enim animi vestri promptitudinem, de qua pro vobis glorior apud Macedones: quoniam Achaia parata est ad hoc idem ministerium ab anno superiori; & æmulatio, quæ ex vobis emanauit, prouocauit plures ad hoc opus. Misimus autem fratres; ne gloriatio nostra, quam pro vobis habemus, euacuetur in hac parte: vt (quemadmodum dixi) parati sitis: ne, si forte aduenerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, pudore nos suffundamur (ne dicam vos) in hac substantia gloriationis, quam ita magnificauimus. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos, & procurent, vt iam antea a vobis promissa benedictio, sit parata, tanquam vera benedictio, & non vt auaritia. Hoc autem denuncio. Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictione, de benedictione & metet. Vnusquisque, prout statuit in corde suo, ita largiatur; non ex tristitia, & quasi coacte; hilarem enim datorem diligit Deus. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis; vt in omnibus sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum. Sicut scriptum est, dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Qui autem administrat semen seminanti, Deus, potens est etiam panem ad manducandum præstare, & multiplicare semen vestrum rerum harum temporarium, & augere germina iustitiæ vestræ; vt in omnibus locupletemini, in omni cordis simplicitate; quæ operatur, ut per nos gratiæ agantur Deo. Siquidem huius officij ministerium non solum supplet ea quæ desunt sanctis, verum etiam exuberat in hoc, vt gratiæ agitur Deo per multos; qui, ob probatum hoc ministerium glorificant Deum in obedientia confessionis vestræ in Euangelio Christi, & in simplicitate communicationis vestræ in illos, & in omnes. Qui etiam in ipsorum obsecrationibus, quas pro vobis fundunt ad Deum, desiderant vos videre, propter eminentem gratiam Dei, quæ data est vobis. Gratia autem sit Deo super hoc inenarrabili dono.

Editio vulgata.



Nam de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum: pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam, & Achaia parata est ab anno præterito, & vestra æmulatio prouocauit plurimos. Misi autem fratres, vt ne quod gloriamur de vobis euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum dixi) parati sitis: ne cum venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos, vt non dicamus vos in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt perueniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic, quasi benedictionem, non tanquam auaritiam. Hoc autem dico: Qui parce seminat, parce, & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus, & metet. Vnusquisque prout destinauit in corde suo: non ex tristitia, aut ex necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiā habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptū est: Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in seculum seculi. Qui autem administrat semen semināti, & panem ad manducādum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ, vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium huius officij non solum supplet ea quæ desunt sanctis: sed etiam abundat per multas gratiarū actiones in Domino: per probationem ministerij huius, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in illos, & in omnes, & in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias Deo super inenarrabili dono eius.

ADNOTATIONES.



A In hac substantia, Græce ἐν τῇ ὑποστάσει hinc significans Apostolos fundatam, & firmam gloriationem, cui inniteretur ob conceptam bonam de Corinthijs opinionem in promdenda larga eleemosina, vnde maxime excitandi erant, ne Apostoli spei deessent.

B *Vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum*. Hinc apparet, Deum largiri bona temporaria, vt ex ijs fructificemus, & abundemus in operibus spiritualibus, ad quæ ordinantur temporaria.

C *In omnem simplicitatem*. Opera iustitiæ fieri debent in omni simplicitate, vt cor rectum, & recta adsit intentio, nil habens admistum duplicitatis, ac multo minus peruersitatis, ita ut opera nostra ad Dei gloriam dirigantur.

D *Glori-*

D *Glorificantes Deum*. Videtur hoc loco eſſe ſolœciſmus, cum non adſit, cui referatur hęc dictio, δοξάζοντες, ac ſi legendũ eſſet, δοξαζόντων: huic enim reſponderent illa alia priora verba, διὰ πολλῶν, & ſequens iſtud aliud participium, ἐπιποθούντων, vt ita denotetur ijdem plures, qui gratias agant, & glorificent Deum, & optent videre Corinthios. Aut ad participium, glorificantes, eſſet adiungendum, ſeu ſubintelligendum verbum, *ſint*, nempe ſint glorificantes.

PARAPHRASIS. Cap. X.



IPSE autem Ego Paulus, obſecro vos, per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti; ipſe inquam, qui ſecundum faciem humilis ſum inter vos, abſens autem (vt diffamant nonnulli) audeo erga vos; rogo autem ne mihi anſa detur, vt præſens audeam per illam confidentiam, qua exiſtimor audere aduerſus quoſdam, qui nos iudicant, tanquam ſecundum carnem ambulemus. Nam & ſi in carne ſumus ambulantes, vt qui viuimus in hoc mortali corpore; attamen non ſecundum carnem militamus. Nam arma militiæ noſtræ, non ſunt carnalia, innixa rebus humanis; veluti diuitijs, eloquentiæ, & huiuſmodi: ſed potentiam, ac robur habent a Deo; ad cuius etiam gloriam exercẽtur, ad demolitionem munitionum, deſtruentes nos conſilia, & ratiocinationes ſapiẽtum huius ſeculi; & omnem celſitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam, quam habemus de Deo; & captiuantes omnem intellectum in obſequium Chriſti; & in promptu habẽtes vlciſci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit veſtra obedientia. Quæ ſecundum faciem ſunt, videte. Si quis confidit ſibi, ſe Chriſti eſſe; hoc iterum cogitet (ex ſe ipſo alios metiens) quòd, ſicut ipſe Chriſti eſt; ita & nos ſumus. Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero, non confundar de poteſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in deſtructionem veſtram. Ita dicam, ne exiſtimer terrere vos per epiſtolam; quando epiſtolæ (inquiunt) graues ſunt, & fortes; corporis autem præſentia, imbecillis, & ſermo contemptibilis. Cogitet & hoc is, qui ſe Chriſti eſſe ſibi confidit, quòd, quales ſumus verbo per epiſtolas, abſentes, tales etiam ſumus factu præſentes. Non enim audemus inſerere, & comparare nos quibuſdam, qui ſe ipſos cõmendant; ſed ipſi, in nobis, noſmetipſos metientes, hæc loquimur, comparãtes nos ipſos nobiſmetipſis; non illis, qui ſe extollunt. Nos autem non in immenſum gloriabimur; ſed ſecundum menſuram illius regulæ, qua præcipiens nobis Deus euangelizare, partitus eſt menſuram pertingendi etiam vſq; ad vos; cum ad omnes Gẽtes nos miſerit prædicare. Non enim, quaſi non pertingentes ad vos, extollimus nos ſupra modum. Vſque enim ad vos quoque peruenimus in Euangelio Chriſti; non in immenſum gloriantes in alienis laboribus: ſpem etiam habentes (adaucta cum fuerit fides veſtra in vobis) magnificari, iuxta præſcriptam nobis regulam, abundantius euangelizando regionibus, quæ vltra vos ſunt, & non in aliena regula; ſed in noſtra, in ea ſcilicet loca, quæ parata ſunt gloriationi. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur: nõ enim qui ſe ipſum commendat, ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat.

Editio vulgata.



IPSE autem ego Paulus obſecro vos per manſuetudinem, & modeſtiã Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis. Rogo autem ne præſens audeam per eã confidentiam qua exiſtimor audere in quoſdam: qui arbitrantur nos tanquam ſecundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non ſecundum carnem militamus. Nam arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt: ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti, & in promptu habentes vlciſci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit veſtra obedientia. Quæ ſecundum faciem ſunt, videte. Si quis confidit ſibi, Chriſti ſe eſſe: hoc cogitet iterum apud ſe, quia ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos. Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in deſtructionem veſtram, non erubeſcam. Vt autem non exiſtimer tanquam terrere vos per epiſtolas (quoniam quidem epiſtolæ, inquiunt, graues ſunt & fortes præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis) hoc cogitet, qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto. Non enim audemus inſerere, aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & comparantes noſmetipſos nobis. Nos autem non in immenſum gloriabimur: ſed ſecundum menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus menſuram pertingendi vſque ad vos. Non enim quaſi non pertingentes ad vos, ſuper extendimus nos. Vſque ad vos enim peruenimus in Euangelio Chriſti, non in immenſum gloriantes in alienis laboribus: ſpem autem habentes creſcentis fidei veſtræ, in vobis magnificari ſecundum regulam noſtram in abundantia, etiam in illa, quæ vltra vos ſunt, euangelizare, non in aliena regula in ijs quæ præparata ſunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt: ſed quem Deus commendat.

ADNOTATIONES.

I*PSE autem ego Paulus*. Miro quodam, atque ſaluberrimo artificio, Apoſtolus a A
conciliatione Corinthiorum, tranſit ad demoliendum indignas pſeudo Apoſtolorum machinationes, & obiurgationes, quas aduerſus Paulum concitarant. Ac primo quidem obſecrat illos per manſuetudinem, & modeſtiam Chriſti, cuius exemplo, & manſuetum, & modeſtum ſe oſtendit, & eos ſimul, qui inſolentius ſe gerebant, excitat ad

man-

mansuetudinem, & modestiam; seu ad æquitatem, ad rectum scilicet, & temperatum vitæ genus; græcæ enim dictio hæc, *modestia*, habetur ἐπιεικείας: quę (vt constat apud Aristotilem in Ethi.) includit omnes habitus virtutum, quamuis ad æquitatem proprie referatur.

B *Qui in facie quidem humilis sum.* Hoc diffamabant maleuoli illi, quòd Paulus in præsentia, & in facie, humilis, & abiectus esset; absens autem longe alium se ostenderet; hinc illum criminantes, tanquam humilitatem simulantem ob gloriam, & quęstum proprium.

C *Audeam per eam confidentiam, qua existimor audere.* Non inficiatur Apostolus confidentiã, qua posset vlcisci omnem inobedientiam ex potentia sibi collata a Deo. Non autem concedit, ex audacia id sibi inesse, tanquam secundum carnem ambulanti.

D *Sed potentia Deo.* Arma suæ militiæ, dicit esse potentia, seu valentia Deo; quoniam pendeant a potentia Dei, & eius gloriæ habent inseruire; adeo vt ad hoc opus valorem habeant.

E *Ad destructionem munitionum.* Quę autem sint munitiones (secundum Chrysostomum, & Theophylactum subiungit Apostolus, dum inquit.

Chrysost. hom. 21. Theoph.

F *Consilia destruentes.* Græce dictio, *consilia*, habetur λογισμούς. Et interpretatur Chrysostomus sophismatum, & syllogismorum robur, quibus fastum sibi sumebant Græci. Vel, secundum Theophylactum, intelligitur deiectio animorum, qui errore detinentur.

G *Et omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei.* Ijs verbis denotatur fastus sapiẽtum secundum carnalem sapientiam, aduersantem, & extollentem se aduersus scientiam Dei. Vbi aduertendum est, Apostolum continuare suam orationem cœptam sub metaphora munitionum, & destructionis eorundem.

H *Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Conueniebat, vt ex prædicatione verbi euangelici, & ex miris operibus, & signis, quæ præstabant Apostoli, omnis intellectus compos rationis facile traheretur ad Christi obsequium, & ad fidem Crucifixi induceretur.

I *Et in prõptu habentes vlcisci omnem inobedientiam.* Obtinuerat a Deo potestatem Apostolus Paulus, vti, & Petrus, & alij Apostoli, vlciscendi rebelles in fide; eos vel solo verbo necando, vel Satanæ tradendo excruciandos in carne; quod cum insinuet Apostolus, hinc vehementer terrere poterat illos pseudo Apostolos.

K *Quæ secundum faciem sunt videte.* Græce βλέπετε, & sumi potest, tum iuxta modum imperandi, id est, *videte*, vt habet vulgata editio; tum iuxta indicatiuum; id est, *videtis*; quod interrogatiue legendum esset, ac si diceret Apostolus, videtis quæ secundum faciem? Concedit autem, vt ita agant, & iuxta hanc concessionem, nihilominus tamen illos coarguit: quoniam si iudicium proferre velint iuxta ea, quæ apparent secundum faciem, omnino opinari deberent, quòd talis erat futurus præsens, qualem se commemorat in epistola, iuxta ipsorum quoque sensum: nempe, quòd possit perficere, quę illi censebant ab ipso dici corde simulato.

M *Hoc cogitet, qui huiusmodi est.* Hæc verba cõiungenda sunt illis alijs; *Si quis confidit sibi Christi se esse.* Idque vult deducere Apostolus, quòd qui huiusmodi est, vt confidat se Christi esse, habet cogitare, quòd Paulus quoque, qualem se prædicat in epistola absens, talis sit futurus præsens factis. Siquidem, quæ sunt in litteris, sunt signa eorum quæ sunt in voce, & in anima. Vnde si iudicandum est secundum ea, quæ apparent in facie, & in scriptis litteris, debent igitur iudicium facere, quòd omnino sit etiam facturus quæ scribit.

L *Vt autem non existimer.* Græci aliter legunt; nempe, *ne existimer terrere vos*; secundum quam lectionem videretur Apostolus hoc insinuare, quòd non sibi fuit in animo terrendi Corinthios ex potentia, quam dedit illi Deus. Supponit enim eã sibi collatam in ędificationem, & nõ in destructionem. Et hinc obturat os maleuolorum diffamantium, quod in absentia multam sibi confidentiam assumeret; & graues, fortesque epistolas scriberet, dũ dicit, quòd non sibi propositum erat aliquos terrere, nisi in ędificationem: sed coactè potestate sibi tradita vti ad destructionem.

N *Non enim audemus inserere, & comparare nos.* Stat sibi Paulus, quòd dicta sua factis sint futura æqualia; neque vltra sibi assumit, vt velit se conferre cum illis, qui super alios se extollunt.

O *Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos.* Hinc apparet, quòd Apostolus est iudex sui ipsius, vt, quę de seipso scribit, consentire etiam habeant cum ijs, quę possit præstare, non superbe sapiens, nec quicquam sibi assumens supra gratiam & auctoritatem a Deo sibi collatam. Gręci autem Codices, ad enarrata verba adiungunt hęc alia: οὐ συνιοῦσιν: idest, non intelligunt, & volunt Gręci expositores, Apostolum asserere hæc de alijs; non de se ipso, ita enim legunt, atque interpretãtur. *Sed ipsi in se ipsis se ipsos metientes, & comparantes non intelligunt, neque perpendunt se arrogantes esse, ac sibi ipsis imponere.* Siquidem possunt hæ voces, αὐτοὶ ἑαυτοὺς, referri, cum ad primam personam, tum ad tertiam. Forte autem hęc dictio, συνιοῦσιν, sumi posset, iuxta modum participandi, in dandi casu; ac si diceret Apostolus. Non audemus comparare nosipsos ipsis intelligẽtibus; illis nimirum, qui plurimum sibi assumunt de ipsorum sufficientia atque pręstantia doctrinę.

P *Sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus.* Hęc autem erat, vt Gentibus pręlicaret: inter quas erant etiam Corinthij, quibus & Paulus pręlicauerat. Et hęc quidem regula sumenda est ex Actibus Apost. vbi dicitur: *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, & Regibus & filijs Israel.* De qua etiã mensura, & regula habet sermonem Apostolus in Epistola ad Rom. dum dicit. *Sic autem prædicaui Euangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamẽtum ædificarem.* Quòd si etiam prędicauit Romanis, quibus prius Petrus prędicauerat: attamen non ita prędicauit, vt sibi assumpserit apud illos se se iacere,

Act. 9.

Rom. 15.

fun-

fundamentum fidei; quam iam ſuſceperant Romani a Principe Apoſtolorum; ſed vt confirmaret, & ſtabiliret eos, ſuperædificans illos in ſuſcepta fide: vt teſtatur in initio epiſtolę, quā illis ſcripſit, inquiens. *Deſidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ ſpiritualis, ad confirmandos vos.*

PARAPHRASIS. CAP. XI.



TINAM ſuſtineretis me paulisper in inſipientia. Sed & ſupportate me, (in hac quoque inſipientia) ſalutis veſtræ cupidiſſimum; zelo enim Dei zelo vos: deſpondi enim vos vni viro virginem caſtā, & incontaminatam exhibere Domino. Timeo autem, ne, ſicut ſerpens decepit Heuam aſtutia ſua: ita quoque corrumpantur ſenſus veſtri, vt ab illa ſynceritate cadant, quam decet nos habere erga Chriſtum. Nam, ſi quis adueniens, alium Ieſum prædicat, quem nos nō prædicauimus; vel alium ſpiritum accipitis, quem non accepiſtis; vel aliud euangelium; quod non recepiſtis; recte hunc ſuſtineretis. Verum hæc eſſe non poſſunt. Exiſtimo enim me nil minus feciſſe a magnis Apoſtolis, etſi imperitus ſermone eloquentiæ; at non ſcientia, quæ de Deo, ac Chriſto haberi ab homine poſſit. Sed in omnibus manifeſti vobis ſumus, vt non ſit neceſſe de ijs plura loqui. An peccaui, me humilians, & veluti expolians propria auctoritate, vt vos extolleremini ad ſalutem? quoniam gratis euangelium Dei vobis euangelizaui, a quibus meo iure tributum exigere poteram? Alias eccleſias expoliaui, ſumens ab illis ſtipendium, vt vobis miniſtrarem. Et, cum apud vos eſſem, nemini fui oneroſus. Nam, quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres, qui venerant a Macedonia; in omnibusque me vobis inoneroſum ſeruaui, & ſeruabo. Eſt Chriſti veritas in me, atque ideo firma: quòd gloriatio hæc, nō exigendi debiti ſtipendij, non infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quid ita? quia non diligo vos? Deus ſcit, qua vos proſequor beneuolentia. Quod autem facio, & faciam in poſterum, eo tendit, vt amputem occaſionem, & anſam ijs, qui eam quærunt, vt, in quo gloriantur ob prędicationem euangelij, inueniantur quales, & nos. Nam huiuſmodi pſeudo Apoſtoli, ſunt operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. Neque id mirum: nam ipſe quoque Satanas transfiguratur in Angelum lucis: non eſt ergo magnum, ſi & eius miniſtri transfigurantur, vt appareant tanquam miniſtri iuſtitiæ, quorum finis erit ſecundum opera eorum. Iterum dico, ne quis putet me inſipientem: alioquin, vt inſipientem me ſuſcipite, vt & ego modicum quid glorier. Quod loquar (proteſtor) non loquor ſecūdum Deum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia, & in hoc genere gloriationis. Quoniam, multi gloriantur ſecundum carnem; etiam ego gloriabor. Libenter enim ſuſtinetis inſipientes, cum ſitis ipſi ſapientes; ſuffertis enim, ſi quis in ſeruitutem vos redigit; ſi quis deuorat, apud vos cœnans; ſi quis accipit, de veſtris vos expolians facultatibus; ſi quis extollitur, ſe ſe efferens magnificis laudibus; ſi quis in faciem vos cedit. Id dico ſecundum ignobilitatem, quam vobis obijciunt; tanquam nos infirmi fuerimus in hac parte, nil huiuſmodi apud vos operantes. In quo autem quis audet (in inſipientia dico) audeo, & ego; Hebręi ſunt, & ego; Iſraelitę ſunt, & ego; ex ſemine Habrahę ſunt, & ego; miniſtri Chriſti ſunt (vt minus ſapiens dico) plus ego. Quippe qui in laboribus copioſius verſatus ſum; in verberibus ſupra modum; in carceribus abundantius; in mortibus frequenter. A Iudęis quinquies quadraginta plagas vna minus accepi. Ter virgis cęſus ſum; ſemel lapidatus ſum; ter naufragium feci: nocte vna cum die in profundum egi. In itineribus ſępe; in periculis plurimum: periculis latronum; periculis ex genere meo; periculis ex gentibus; periculis in ciuitate; periculis in ſolitudine; periculis in mari; periculis ex falſis fratribus; in labore, & ęrumna; in vigilijs multis; in fame, & ſiti; in ieiunijs multis; in frigore, & nuditate: Pręter hęc commemorata, quę extrinſeca ſunt; inſtantia quoque mea, ipſa ſolicitudo omnium eccleſiarum, qua quotidie maceror, & anguſtior. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror? Si oportet gloriari, in his gloriabor, quę meæ ſunt infirmitatis. Deus, & pater Domini Noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſecula, ſcit quòd non mentior. Damaſci prępoſitus gentis Aretę Regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt me comprehenderet; & per feneſtram in ſporta dimiſſus ſum per murum; atque ita effugi manus eius, fuga me liberans ab illa perſecutione, & ab inſidijs, quę in me vnum potiſſimum, ex tot Chriſti ſectatoribus, qui aderant, paratę erant.

Editio vulgata.



TINAM ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ: ſed & ſupportate me. Aemulor enim vos Dei æmulatione. Deſpondi enim vos vni viro, Virginem caſtam exhibere Chriſto. Timeo autem, ne ſicut ſerpens Heuam ſeduxit aſtutia ſua: ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant a ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Nam ſi is qui venit, alium Chriſtum prædicat quem non prædicauimus, aut alium ſpiritum accipitis quem non accepiſtis, aut aliud Euangelium quod non recepiſtis: recte pateremini. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe a magnis Apoſtolis. Nam & ſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. In omnibus autem manifeſtati ſumus vobis. Aut numquid peccatum feci, meipſum humilians, vt vos exaltemini? quoniam gratis Euangelium Dei euangelizaui vobis. Alias eccleſias expoliaui, accipiens ſtipendium ad miniſteriū veſtrum. Et cum eſſem apud vos, & egerem, nulli oneroſus fui: nam quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres qui venerunt a Macedonia, & in omnibus ſine onere me vobis ſeruaui, & ſeruabo. Eſt veritas Chriſti in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ: Quare? quia non diligo vos? Deus ſcit. Quod autem facio, & faciam, vt amputem occaſionem eorum qui volunt occaſionem, vt in quo gloriantur, inueniantur

ueniantur ſicut & nos. Nam eiuſmodi pſeudo Apoſtoli, ſunt operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. Et non mirum: ipſe enim Satanas transfigurat ſe in angelum lucis, non eſt ergo magnum ſi miniſtri eius transfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ: quorum finis erit ſecundum opera ipſorum. Iterum dico, (ne quis me putet inſipientem eſſe: alioquin velut inſipientem accipite me, vt & ego modicum quid glorier:) quod loquor, non loquor ſecundum Deum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur ſecundum carnem, & ego gloriabor. Libenter enim ſuffertis inſipientes: cum ſitis ipſi ſapientes. Suſtinetis enim ſi quis vos in ſeruitutem redigit, ſi quis deuorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, ſi quis in faciem vos cędit. Secundum ignobilitatem dico, quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in inſipientia dico) audeo & ego. Hebræi ſunt, & ego. Iſraelitæ ſunt, & ego. Semen Abrahæ ſunt, & ego. Miniſtri Chriſti ſunt, & ego (vt minus ſapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies, quadragenas, vna minus accepi. Ter virgis cęſus ſum, ſemel lapidatus ſum, ter naufragium feci, nocte & die in profundum maris fui, in itineribus ſæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus, in labore & ærumna, in vigilijs multis, in fame & ſiti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate, præter illa quæ extrinſecus ſunt, inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium eccleſiarum. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror? Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor. Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſecula, ſcit quòd non mentior. Damaſci præpoſitus Gentis Aretæ Regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt me comprehenderet, & per feneſtram in ſporta dimiſſus ſum per murum, & ſic effugi manus eius.

ADNOTATIONES.

A VTINAM *ſuſtineretis.* A gloriatione prędicationis, qua Apoſtolus iuxta regulam ſibi datam peruenerat vſque ad Corinthios; tranſit ad deſtructionem conſiliorum, quibus pſeudo Apoſtoli machinas conſtruxerant aduerſus eius auctoritatem, diffamantes, quòd non eſſet de collegio Apoſtolorum Chriſti, quòd imperitus ſermone, & alia huiuſmodi diſſeminantes. Hanc autem cauſam ita tractat Apoſtolus, vt factis comprobet, ſe præſtaſſe, quæcunque vel magni Apoſtoli præſtiterunt. Et cum de ſe grandia eſſet proloquuturus, & inter hæc ea quoque, quæ carnē ſapiunt, & magni æſtimantur in hoc ſeculo; ideo proteſtantur, ſe proloqui ea, quæ ſapiant inſipientiam; non quòd ijs ſit addictus: aut ea in pretio habeat. Sed vt hinc Corinthiorum conſulat ſaluti; propterea quòd hæc nota illis facere, eſſet admodum ipſis vtile. Vnde inquit: *æmulor enim vos.* Supponit Corinthiorum eccleſiam (vt inquit Theodoretus) veluti quandam virginem Chriſto deſponſatam. Et id iure, cum in baptiſmo omnis anima euadat Chriſti ſponſa per ſpiritus coniunctionem. Et zelo pariter ſe feruere ait, vt incontaminata ſeruetur in ſenſibus circa Chriſti fidem hæc virginitas; vt non excidant Corinthij a *ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Græcæ legitur, *a ſimplicitate, quæ in Chriſtum*; id eſt, quam debet ſeruare Chriſtianus erga Chriſtum; cum fides debeat eſſe non fucata, neque ampuloſa, neque innixa eloquentiæ, & lenocinijs orationis. Perſtat autem Apoſtolus mirifice in metaphora virginis, dū de zelo, quo erga illos affectus eſſet, facit mentionem, docens quantopere excrucietur, ne virginitas eorum corrumpatur; ideſt, ne mens cadat a recta ſuſcepta fide, & ab illa recta mente, cuius virginitas (vt inquit Auguſtinus in tract. 13. Euang. ſecundum Ioannem) *eſt integra fides, ſolida ſpes, & ſincera charitas.* Adnotat autem Theophylactus, quòd in ſeculo, quæ nuptæ ſunt, non amplius conſeruant virginitatem. In eccleſia autem, quæ non fuerunt antea virgines, nuptijs hiſce Chriſti virginitati redduntur.

Theodor. | Aug. tract. 13 in Ioan. | Theoph.

B *Nam, ſi is qui veniat.* Græce, ὁ ἐρχόμενος. hinc connotat Apoſtolus aliquem prorumpentem, & deforis accedentem, vt notat Photius ad prædicādum. Inquit igitur Apoſtolus. Si quis adueniens (ſit quicunque) *alium Chriſtum prædicat*, ſiue, vt Græci legunt, *Ieſum* (quod ponderandum eſt, quoniam non eſt niſi vnus Ieſus & ſaluator, iuxta nomen impoſitum ab Angelo.) Si quis igitur (inquit) prędicat alium Ieſum ab eo, quem ipſe prædicauerit; vel ſi alium ſpiritum acciperent nō acceptum; vel aliud euangelium ſuſciperent nō ſuſceptum ab ipſo Paulo, recte cum ipſis ageretur, dum huiuſmodi præcones ſectarentur. Atqui alius Ieſus non poteſt eſſe; quoniam non niſi vnus eſt ſaluator mundi. & ſpiritus cœleſtis non niſi idem. & euangelium non niſi vnum; quibus ita ſe habentibus, concludit Apoſtolus, ſe illis ſecundum optimam regulam prædicaſſe: quandoquidem (vt Paulopoſt ſubiungit) in ſua prędicatione in nullo fuerit inferior, ne eximijs quidem Apoſtolis. Quòd ſi & alij in hac eadem prędicatione inſiſtunt, idem vt dicant, & prędicent oportet. Si autem alia ſuperuacanea adijciant, hęc erunt extra ſimplicitatem fidei, quàm oportet habere erga Chriſtum.

Phot.

Gręci autem expoſitores mirantur, cur Apoſtolus conditionata oratione hoc loco vtatur, dum dicit: ſi aliud euangelium prędicetur, cum in epiſt. ad Galatas palam proteſtetur, & anathemate condemnet, ſi quis aliud euangelium prędicauerit. Atqui dicendum, in epiſt. ad Galat. ſtatui aliam non poſſe fieri prędicationem euangelij legitimam, ſi ſit pręter illam, quam ipſe denunciauerat. Hic autem loquitur cum conditione, quaſi concedendo, ſi ipſe deſeciſſet a recta prędicatione, & alij legitimam cōfeciſſent; quod tamen, & ſe pręſtitiſſe declarat. Accedit, quòd in epiſto. ad Galatas, extirpanda erant quędam falſa dogmata apud eos a pſeudo Apoſtolis ſuperinducta, quibus Chriſti meritis, tanquam non ſufficientibus ad ſalutem, derogabatur; atque ideo Apoſtolus ibi prędictam comminationem anathematis protulit, vt pro conſtanti haberetur, ſalutē obtineri

G. ę. Expoſ. | Gal. 1.

tineri absque vllo, tanquam necessario, adminiculo operum legalium.

C *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis*. Vel ironice magnos appellat pseudo Apostolos, qui magna de seipsis iactabant. Aut sermo est de vere magnis Apostolis, de Petro, Iacobo, & Ioanne, de quibus dicitur in epist. ad Galat. *Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse*. Vtramque enim interpretationem afferut Græci expositores. Vnde, si Paulus nil minus egit ab ijs magnis Apostolis; sequitur ergo, vt eius prædicationem, vti illæsam ab omni macula, Corinthij debeant conseruare; & præconis sui auctoritatem tueri; neq; aures præbere ijs, qui ei detrahere studebant. (Gal 1. Græ. Expos.)

D *Et si imperitus sermone*. Dat manus oppositioni, quam inducebant pseudo Apostoli aduersus ipsum, quòd esset imperitus sermone; vt qui aptus non esset verbis persuasibilibus humanæ sapientiæ; quod neque curabat Paulus, cum ad crucis prædicationem huiusmodi artificiosus sermo non conueniret, vti dictum est in præcedēti epistola. Verum & si imperitus sermone, vt consentit; attamen (inquit) *sed non scientia*; ita quidem, vt nil ipsum effugiat cognitionis earum rerum, quæ pro salute animarum essent prædicandæ. Sed & Chrysostomus in lib. 4. de Sacerdotio multa edisserit, & tradit de admirabili, & forti quadā Pauli eloquētia, qua omnes confunderet, & deuinceret, siue ex Iudæis, siue ex Græcis secum disputantes: quemadmodum in generalibus Præfationibus cumulatius explicatum est. (1. Cor. 1.) (Chrysost. lib. 4. de Sacerd.)

E *Hæc gloriatio non infringetur in me*. Hoc dictum est de sumptu sibi debito ob prædicationem; de qua te est etiam sermo in epistola superiori, dum dicitur. *Quæ est ergo merces mea? vt euangelium prædicans, sine sumptu ponam euangelium*. Quod agebat pijssimus Apostolus, ne offendiculum suæ prædicationi poneretur ab aduersarijs, qui quærebant occasionem eum diffamandi, quòd ob quæstum prædicaret, vnde subiungit. *Quod autem facio, & faciam, vt amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem vt in quo gloriantur, inueniantur sicut, & nos*. Sunt qui dicant; quòd & illi pseudo Apostoli profitebantur nihil accipere pro sumptibus, sed, cum essent diuites, non erant illa gloriatione digni, qua Paulus, cum esset pauper. Aut (inquiunt) illi palam non accipiebant. Verum nil refert, si palam id non erat, dummodo acciperet. Quòd autem acciperent, aperit Apostolus, dum ait paulo post, *Sustinetis enim, si quis vos in seruitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit*. Dum autem dicit, quòd non inuenirentur, in quo gloriabantur, vti & ipse; intelligit de prædicatione, ob quam illi gloriabantur; non autem de non accipiendo sumptum, cum acciperent. Et propterea non tales erant, vt Paulus; qui sine sumptu ponebat euangelium. (In cap. 14. Præfat.) (1. Cor. 9.)

F *Non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia in hac substantia gloriæ*. Est insipientia, & non loqui secundum Deum (vt fatetur Apostolus) gloriari de nobilitate generis, & eiusmodi, quæ carnem sapiunt; in quibus tamen gloriari, tum ad peruersorum hominum confusionem, tum ad proprij nominis auctoritatem retinendam (quibus Apostolus, in hac sua commemoratione nobilitatis, & aliorum huiusmodi intentus erat) non est penitus insipientia, cum ad finem non insipientem hæc dirigantur.

G *Si quis in faciem vos cædit*. Non quòd percuterent illos in facie alaphis, sed quoniam (vt declarat Apostolus inquiens, *secundum ignobilitatem dico*) hac ratione eos in faciem cędebant: dum Corinthijs pseudo illi ignobilitatem obijcerent, veluti quòd non essent de genere Hebræorum, sed Gentiles: ipsos enim (vt inquit Theodoretus) execrabantur. Et Augustinus explicans hunc locum in lib. Enchir. *facies* (inquit) *est, qua quisque cognoscitur, quid sit autem in facie cędi, exponit dicens, quòd est contemni, & despici*. (Theodor. August. in lib. Enchi.)

H *In quo quis audet*. Hic agit de gloriatione secundum carnem, quòd ortum duceret ex semine Abrahæ; quod Israelita esset, quod Hebręus. Iactabant se (inquit Theodoretus) illi pseudo Apostoli de nobilitate, diuitijs, eloquentia, quæ sunt res externæ: addit ad hęc Theophylactus etiam circuncisionem. De genere autem Hebręorum se quoque natum esse commemorat Apostolus; tum ad confusionem illorum peruersorum; tum vt scirent Corinthij sui generis conditionem; hincque (vt decebat) eius deferrent auctoritati. Et hæc quidem potuit commemorare Paulus; vel quoniam pseudo Apostoli de se ipsis talia iactarent. Aut quoniam de alijs Apostolis Christi hęc publicarent, a quibus longe abesse Paulum pseudo illi Apostoli disseminarent; vt hinc, in contemptum, ipsum inducerent. (Theodor.) (Theoph.)

I *Plus ego*. Plus se ministrum dicit Christi; quoniam (vt dixit etiam in superiori epistola) plus omnibus laborauit, patiens quamplurima; quę hic copiosa, & graui oratione prosequitur. Sed quomodo, qui pseudo Apostoli prius nominati sunt, hic Christi ministri nuncupantur? Huic dubitationi occurrendum est, dicendo; quòd, aut ita loquitur ex eorum vocibus, qui tales se iactarent esse Christi ministros. Aut, quoniam poterant Christi esse ministri, dum euangelium prędicabant, vel baptizabant, & tamen hęc facere poterant ob quæstum, aut ob concitandam inuidiam, & seditionem aduersus Paulum; prout in hanc sententiam scribitur late in epistola ad Philip. Aut forte prius intellexit falsos Apostolos esse illos, qui se transfigurabant in Apostolos Christi, imitantes Satanam, qui se transfigurat in Angelum lucis. Nunc autem ministros Christi veros Apostolos intelligit; quibus cū tamen Paulus non contendit de primatu excellentię; sed ita loquitur, quoniam se illis conferre, vtile erat ad obstruendum os eorum, qui, vt ipse in contemptu haberetur, magna de alijs Apostolis propalabant, Paulum autem diffamabant. (1. Cor. 15.) (Philip. 1.)

K *Præter ea, quæ extrinsecus sunt*. Hęc sunt iam commemorata; nempe, pericula, & mala perpessa, & labores itinerum suscepti. Cum autem subiungit; *instantia mea quotidiana*; innuit vt sentit Theophylactus sequens Chrysostomum) factiosam conspirationem aduersus Paulum factam a Iudęis. At videtur & hoc quoque inter extrinseca posse connumerari; sicuti & pericula, & plagę, quę extrinsecus proueniebant, (Theoph. Chrysost. hom. 25.)

ueniebant, quanquam personam Pauli attingerent. Nonnulli alij interpretantur; quod, præter extrinseca enumerata, adesset etiam instantia quotidiana, nempe, qua continue affligeretur; quæ qualis esset, exponit, cum dicitur: *solicitudo omnium ecclesiarum*; hæc enim ad internam animi perturbationem attinebat, & magis vrgebat animum Apostoli: quod etiam consentaneum est ijs, quæ dicta sunt supra;
2. Cor. 7. *foris pugnæ, intus timores*. Perpendendum autem est verbum Græcum, ἐπισύστασιν, quod *insurrectionem* significat, quæ potest aptari in surrectioni, quæ excitabatur in animo Apostoli. Vnde inquit, ἐπισύστασίν μοι: vt ea, quam ex se ipso susciperet in animo perturbationem; videlicet ob solicitudinem ecclesiarum, quæ pendebat ex eius propria voluntate. Vnde subiungit; *quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?* Cui interpretationi accedit Augustinus in tract. psal. 98. dum inquit: *cœperat dicere interiora* (*præter ea, quæ extrinsecus erant, quæ patiebatur a persecutoribus Christi*) *incursus in me quotidianus, solicitudo omnium ecclesiarum*.

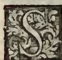
August. in psal. 98.

L *Si gloriari oportet*. Nempe, quoniam ita expediat pro continendis Corinthijs in officio; *quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor*: Nempe in persecutionibus, & afflictionibus, quas passus erat, ita Græci exponunt. Et inter grauia, quæ passus fuerat, extitit fuga e Damasco dum dimissus per fenestram in sporta per murum (vt hic narrat) sic effugit e manibus eorum, qui eius animam quærebant. Qua in re, & infirmitas denotatur, quòd insidias mortis passus esset; vel etiam quòd fuga sibi quæsierit salutem. Ex quo tamen illud palam fit (quod cedit in laudem, & magnam existimationem Pauli) quòd magni fiebat a Iudæis christianæ fidei persecutoribus, vt Paulus tolleretur de medio, tanquam vir magnæ anctoritatis; & qui prius persecutor existens ecclesiæ, eiusdem deinde effectus esset præco gratissimus atque defensor. Vnde eum Iudæi vltro immenso persequebantur. Verum in infirmitatibus quoque suis (qualescunque persecutiones, & quæcunque grauia sustinuerat) hæc pro Christi nomine perpessus erat; quoniam hinc eius virtus magis a Deo perficiebatur. Vnde gloriandum pro illis sibi erat, vt dicitur cap. sequenti.

Græc. Expos.

PARAPHRASIS.

CAPIT. XII.



SI gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autē, si est gloriandum, ad visiones, & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo, ante annos quattuordecim, siue in corpore, nescio, siue extra corpus, pariter nescio, Deus scit; scio inquā raptum huiusmodi hominem vsque ad tertium cælum; & scio huoc hominē, siue in corpore, siue extra corpus, nescio, Deus scit, quòd raptus est in paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem (quantum ad me) nō gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Nam etsi voluero gloriari, non ero insipiens, veritatem enim dicam, ea memorans, pro quibus locus esset gloriationi. Parco autem, abstineoque me ab hac gloriatione, parce de his loquēs; ne quis inducatur ad existimandum, quòd in me sit aliquid super id, quod videt in me; aut audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum ad superbiam, vanamque iactantiam extollat me, datus est mihi stimulus carni meæ, non spiritui, qui liber est ab hoc offendiculo: stimulus iste est, angelus Satanæ (persecutio scilicet quæ fit ab aduersarijs euangelij) mihi datus, vt me colaphizet, ac pungat continuo, ne efferar in superbia. A quo ter Dominum rogaui, vt eriperet me, qui mihi respondit: sufficit tibi gratia mea: Nam virtus in infirmitate perficitur, quoniam Dei potentia magis ostenditur, dum, qui infirmi sunt, magis roborantur. Libentissime igitur potius gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Quamobrem placeo mihi in infirmitatibus meis, in ipsis scilicet contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs, quas pro Christo patior. Nam cum infirmor, huiusmodique premor molestijs, tum demum potens, atque robustus euado, ex potentia Christi in me cohabitante. Factus sum insipiens, in hunc descendens gloriationis sermonem: huc me vos impulistis, a quibus commendari debueram. Nihil enim minus feci in prædicatione mea a summis Apostolis, tametsi ex me ipso nihil sum. Signa quidem Apostolatus mei peracta sunt apud vos in omni patientia, in signis, & prodigijs, & virtutibus. Quæ enim in re inferiores fuistis cæteris ecclesijs, nisi quòd vobis non fui onerosus? Hanc mihi condonate iniuriam. Ecce tertio paratus sum ad vos venire; neque tamen vos grauabo; non enim quæro res vestras, sed vos: neque enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs. Quin ego omnem meam operam impendam in vestram salutem, meque ipsum impendam, ac morti tradi patiar pro vestris animabus; licet abundantius vos diligens, minus a vobis diligar. Sed esto, ego vos non grauaui, nemo id mihi opponit; sed astutus existens, dolo vos cepi. Numquid per aliquem eorum quos ad vos misi, vos circumueni? Rogaui Titum, vt ad vos veniret, aliumque misimus cum eo fratrem. Numquid Titus vos circumuenit? an non eodem spiritu ambulauimus? nonne eisdem vestigijs? Hic rursus mihi videre videor existimari a vobis, quòd ijs sermonibus nos excusemus apud vos; cum coram Deo in Christo loquamur, & omnia (carissimi) in vestram ædificationem. Timeo enim (ne forte veniens ad vos, non quales opto, vos inueniam; & ego inueniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, obtrectationes, susurrationes, inflationes, atque seditiones sint inter vos; ne iterum venientem me Deus humiliet apud vos; vt lugeam multos illorum, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam de immunditia, fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt. A

Editio vulgata.



I gloriari oportet, non expedit quidem: veniam autem ad visiones, & reuelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quattuordecim (siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit) raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum. Et scio huiusmodi hominem (siue in corpore, siue extra corpus, nescio: Deus scit) quoniam raptus est in Paradisum, & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam: parco autem: ne quis me existimet super id quod videt in me, aut aliquid audit ex me. Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet a me, & dixit mihi. Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum. Factus sum insipiens: vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari; nihil enim minus feci ab ijs qui sunt supra modum Apostoli, tametsi nihil sum. Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, & prodigijs, & virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris ecclesijs: nisi quòd ego ipse non grauaui vos? Donate mihi hanc iniuriam. Ecce, tertio hoc paratus sum venire ad vos, & non ero grauis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt: sed vos. Nec enim debent filij parentibus thesaurizare, sed parentes filijs, ego autem libentissime impendam, & superimpendar ego ipse pro animabus vestris: licet plus vos diligens minus diligar. Sed esto: ego vos non grauaui: sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumueni vos? Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumuenit? nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne ijsdem vestigijs? Olim putatis, quòd excusemus nos apud vos. Coram Deo, in Christo loquimur: omnia autem carissimi propter ædificationem vestram. Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo, inueniam vos, & ego inueniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones, sint inter vos: ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos ex ijs qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia quam gesserunt.

ADNOTATIONES.

A SI *gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones, & reuelationes Domini:* Ita habet editio vulgata. Græci autem sic. *Gloriari sane non expedit mihi, veniam enim ad visiones, &c.* Quasi (secundum hanc lectionem) Paulus reddat causam, cur non expediat sibi gloriari, accessuro ad visiones, & reuelationes sibi factas a Domino: per quas (vt inquit Theophylactus) clarus redderetur, & inflari homo posset. Et idcirco paulo post inquit; *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizet.* Propterea etiam appellat has visiones, & reuelationes Domini, & non suas, vt abijciat a se omnem tumorem, cū hæc non sua sint, sed domini; qui id totum perfecerit, absque quòd, ex parte Apostoli, quidpiam accesserit; sicuti etiam pro vitanda facilius omni inflatione, quæ in eius animum excitari potuisset ob raptum hunc mirificum atque diuinum, ad quem sublatus est; se ipsum memorat sub tertia persona, quasi de alio loqueretur, dum inquit. *Scio hominem in Christo ante annos quattuordecim &c.* & paulo post: *pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil gloriabor.* Theoph.

Quærunt autem hoc loco Chrysostomus, & nōnulli alij, cur non poterat Apostolus etiam gloriari, cum in se ipso hanc exaltationem in animo perruolueret. Et respondent, quòd poterat: sed subdunt, quòd non ita efferatur homo, si manent secreta, quę ad laudem eius esse possunt, sicuti si propalentur alijs. Neque vero (inquiunt) quòd sibi timeret Apostolus ne superbiret, ita locutus est; sed vt ad modestiā hinc suo exemplo alios induceret. Magna autem exaltatio Apostoli pendebat ex hoc raptu, quem tamen non ob fastū, cuius esset studiosus, sed eo consilio cōmemorauit, vt machinationes pseudo Apostolorum deijceret; & hinc saluti Corinthiorū prospiciens, eos sibi obsequentes retineret. Chrysost. hom. 26.

B *Visiones & reuelationes.* Ita loquitur; aut quoniam plures visiones, & reuelationes Apostolus habuerit. Aut quoniam in illo raptu plurium rerum visiones, & reuelationes extiterunt. Differt autem visio a reuelatione; quoniam reuelatio supponit visionem, & non e conuerso. Siquidem Pharao habuit visionem, non autem reuelationem, quam obtinuit Ioseph interpretans visionem Pharaonis. Et ita quidem dicendum, si circa idem existat visio, & reuelatio; cum etiam possint inuicē distingui, quatenus sint circa diuersa. Veluti si dixerimus, quòd Pauli visio in illo raptu fuit circa diuinā essentiam: reuelatio uero circa alia extra visionem; quemadmodum & prophetis, mysteriorum, & rerū futurarum factæ sunt reuelationes. Nam, dum in visione diuinæ essentiæ Apostolus versaretur, non videtur dicendum, quòd opus illi esset reuelatione pro explicandis visionibus circa essentiam diuinā. Siquidem Deus lucem inhabitat clarissimā, ita vt qui videt ipsum, sicuti est, pro hac cognitione non eget alia reuelatione, & interpretatione.

C *Scio hominem in Christo.* Non dicit, ego in Christo; sed tanquam de aliena persona loquens, inquit; *Scio hominē in Christo:* quod facit, tū vt patefaceret, quę narrat de raptu, ea a Deo, & a Christo extitisse, & nihil a se ipso; hincq; auocet a se omnē tumoris suspicionē; tum etiā vt cōmodius hęc enarret, hanc sequens orationis formam. Inquit igitur: *Scio hominem in Christo.* Paulus de raptu certus erat, & quòd fuerat in illo raptu, *in Christo*, nempe Christo insitus, nouerat; prout fuit etiam latro in

Christo;

Chriſto;cui dictum eſt a Domino, *hodie mecum eris* in paradiſo. Siquidem nemo hominum poteſt Dei gloria frui,niſi in Chriſto ſit inſitus, & incorporatus; per quem ſaluati ſumus, & ad beatitudinem perducimur. (Luc.23.)

D *Sive in corpore, ſive extra corpus, neſcio, Deus ſcit.* De raptu (ſicuti dictum eſt) certus erat Apoſtolus. Verum ignorabat, num in corpore, an extra corpus raptus fuiſſet; ideſt, num exiſtente anima intellectiua in corpore, an extra corpus. Aduertendum autem, ad nuncupationem *raptus*, extaſim quandam ſupponi, ſeu mentis eleuationem, quæ in homine locum habet ob eius variam,multiplicemque naturam; quæ diſtinguitur in potentias diuerſas,tum ſenſuum exteriorum, tum communis ſenſus interioris,tũ imaginationis,& intellectus. Hinc fit,vt,cum homo alicuius ſenſus intenſa occupatus operatione detinetur,interim extaſim,& ſeiunctionem quandam ab alijs ſenſibus patiatur. Vnde illud vulgatum prodijt,quòd intenti ad alia,quæ ſub oculis deferuntur,nõ videmus, quod maxime contingit in meditatione intellectiua. Et propterea nõnulli philoſophiam deſcripſerunt, eſſe mortis meditationem; quoniam ſcilicet,ex vehementi intellectus applicatione ad ſpeculandum,vis animæ valde extollitur, & quodammodo a ſenſuum operatione ſegregatur; ac ſi tota in actu meditationis ſit poſita. Quicunque autem habent viſionem imaginariam, qualis fuit illa Petri, de qua eſt mentio in Actibus; (Act. 10.) hi in extaſim a diuina potentia rapiuntur; ad quam multo magis rapi dicerentur,quicunque ad eſſentię diuinæ viſionem extollerentur, ad quam raptus eſt Paulus. Extaſis vero ſecundum potentiam appetitiuam, de qua eſt ſermo apud Dionyſium in cap.4. de diui.nom. (Dionyſ.) vt puta (quòd amor facit extaſim,non ſinens amatorem compotem eſſe ſui ipſius, dum eum transfert in rem amatam) ſi exacte perpendatur,non adeſt ſine cognitione. Siquidem amans eatenus extaſim patitur,quatenus totus eſt poſitus cogitatione in rei amatæ ſpecie meditanda, ad hanc ipſam meditationem inductus ab eo affectu, & appetitu,quo feruet erga rem amatam, quæ amantem ad ſe excitat,& rapit.

E *Ad tertium cœlum.* Sunt qui primum cœlum conſtituunt aereum; ſecundum ſtellarum; tertium empireum ſupra octauam ſphæram. Alij ita diſtingunt, vt primum cœlum ponant ipſum viſibile vſq; ad firmamentum;ſecundum aqueum; tertium empireum, vbi eſt paradiſus Domini. Quidam alij interpretantur per primum cœlum,cognitionem ſenſitiuam;per ſecundum, cognitionem imaginariam, & per tertium cęlum, intellectiuam; & ad hoc cęlum,dicunt,fuiſſe raptum Paulum. Theophylactus (Theoph.) autem ait,primum cęlum conſiſtere circa cognitionem morum;ſecundum cęlum,cum quis totius naturæ cognitionem, vt neceſſariam circumſcripſerit; tertium cęlum,cum diuinorum cognitio apprehenditur homini incomprehenſibilium; ſed contẽplatione acquiritur. Et dicit, quòd beatus Paulus in ea loca ſublatus,& arreptus eſt, quæ ſunt circa Trinitatem,omnia creata trãſcendens. Quidam alij dixerunt,Paulum fuiſſe raptum ad tertium cęlum,vbi eſt ſuprema Hierarchia Angelorum; adeo quòd vidit eſſentiam diuinam, vti & ſuprema Hierarchia Angelorum eam videt. Forte ſimplicior eſſet explicatio, ſi dicatur, quòd Apoſtolus raptus eſt ad tertium cęlum, vbi Deus, ipſa ſancta Trinitas eſt; quæ dicitur eſſe in cęlis,tanquam ibi præcipue glorificata: idque, dum ad diuinam vſque eſſentiam peruenit;id aſſecutus,inſitus exiſtẽs in Chriſto; per quem ad gloriæ viſionem omnes electi perducuntur.

F *Sive in corpore,ſive extra corpus,neſcio.* Ijs verbis videtur Apoſtolus ſignificare, ſe neſcire, num corporaliter raptus fuerit, in corpore ſcilicet, & in anima; an ſolum ſecundum animam. Quam expoſitionem non fert Auguſtinus,qui in lib.12.Gen. ad litteram,inquit. Si Paulus raptus eſt vſque ad tertium cęlum;ergo ſciuit verum cęlum:ſciuit ergo, aut corporeum, aut incorporeum eſſe. (Auguſt. lib. 12. Gen. ad lit.c 3. & 4.) Si incorporeum,ergo ſciuiſſet, quòd non potuiſſet eſſe ibi corpus: ſi corporeum,etiam ſciuiſſet,quòd non poterat eſſe ibi anima in loco ſine corpore. *Vnde ipſe interpretatur;* quòd Paulus neſcierit, verum anima eius fuerit totaliter ſeparata a corpore (vnde dicit, *ſive extra corpus*) aut anima fuerit data eſſe corpori; ſed mẽs in illa viſione fuerit a rebus corporeis alienata per extaſim vehementiſſimam. Forſitam poſſet dici, Paulum neſciuiſſe, ſi in illo raptu extiterit in corpore, an fuerit ſeparatus a corpore, non accipiendo tertium cœlum,quaſi localiter; ſed ſecundum viſionem,quam acceperat de Deo, qui eſt in cęlis;ſicuti antea explicatum eſt. Acceperat autem inſitus in Chriſto, per quem, (quaſi per aliquem canalem) diuina ſibi viſio fuit communicata. Theophylactus (Theoph.) autem inquit, quòd Apoſtolus tranſcendens omnia creata, neque erat in corpore (quippe qui nihil pro corporis ſenſibus tunc factitaret) neque extra corpus. *Nam & interea*, inquit, *cum ſic raperetur, vel intellectus ipſe in eo ceſſaret, ita vt nihil poſſet vera cognitione complecti, vacat enim diuinis in rebus mens omnis humana, & penitus torpet, cum homo a Deo fuerit arreptus, & ita ab eo educi neceſſe ſit, & a corpore ipſo efferri, & einſdem dicta omnia operari.* Quæ Theophylacti interpretatio videtur conſentire expoſitioni allatæ ex Auguſtino; quòd non eſſet Paulus in corpore, quoniam functiones in eius corpore defierint. Et cum dicat Apoſtolus, *ſcio hominem, ſive in corpore ſive extra corpus, neſcio;* hinc videtur innuere, quòd homo ſit homo, etiam quòd extra corpus eſſet anima intellectiua, per quam homo præcipue eſt homo. Aut ita locutus eſt ad ſignificandum, quòd ille, de quo habet ſermonem, erat homo animam in corpore habens, dum raperetur, & poſt raptum etiam perſtiterit homo,habens pariter animam in corpore.

G *Et ſcio huiuſmodi hominem.* Repetit de eodem homine, ſe ſcire, quòd raptus eſt in paradiſum,tam & ſi neſciat, num in corpore fuerit, an extra corpus. Ex ijs ſuſpicati ſunt nonnulli, quòd Apoſtolus duos raptus paſſus fuerit. alterum in ſua conuerſione, cum tribus diebus fuit non manducans, neque bibens; alterum vero in alio tempore. Verum communis Græcorum interpretatio, vnum duntaxat raptũ hic ſignificatum eſſe ſupponit;repe-

titione autem verborum amplificatum esse ab Apostolo ob rei magnitudinem, vt vehementius animis Corinthiorũ infigeretur. Per raptum autem ad tertium cœlum, inquiunt, significari altitudinem cognitionis; per raptum vero in paradisum, suauitatem fœlicitatis denotari, quam degustauit.

H *Et audiuit arcana verba.* Græce ἄρρητα; quasi non dicibilia, & ineffabilia. Per verbum autem, *audiuit*, denotare videtur reuelationes, quas acceperat in illo raptu: quamquam (vt refert Theodoretus) fuerunt, qui verba pro rebus interpretati sunt; nempe, quòd Apostolus viderit Paradisi pulchritudinem, & choreas sanctorum, quę sunt in illo, ac numerosam, & modulatam hymnorum vocem. Theodor.

I *Quæ non licet homini loqui.* Aut per hoc vult Apostolus, quòd homini illi, qui raptus est non liceret (quia ei prohibitum fuerit) eloqui, & cõmunicare alijs quæ audiuit; & ad hunc sensum interpres *dictionem, ἄρρητα, arcana*, vertisse videtur. Aut voluit significare, quòd homo existens in carne, non potest illa proloqui, vnde ἄρρητα ῥήματα. dicuntur, id est, verba ineffabilia, & inexplicabilia. Ad quę sensum respiciens Theophylactus inquit; quòd Apostolus arreptus in Paradisum, in arcanis, & mysticis rebus versatus est, quas (quia incognitæ, & inexplicabiles sunt) nisi quis mortalem hanc, & abiectam conditionem abijecerit, assequi cognitione non potuit. Theoph.

Verum hoc loco aliquis dubitaret, quomodo sciebat Paulus, se raptum fuisse, & audiuisse arcana verba, si illa non poterat loqui, quasi ex eius mente excidissent? & quomodo, si exciderãt, dicere potuit Corinthijs; *ego enim accepi a Domino, quod & tradidi vobis;* & iterum ad eosdem; *ecce mysterium vobis dico;* loquens de resurrectione mortuorum, & ad Rom. *Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc.* Et quomodo pariter verum erit illud, quod de sapientia Pauli Petrus enunciauit, inquiens. *Sicut & carissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis;* quomodo inquam hæc omnia simul consistent, si non permanserunt in eius mente, quæ sibi reuelata fuerunt? Verum, quod attinet ad illud, quomodo potuerit scire se raptum esse; de hoc non debet esse dubium. Nam si, qui dormierit, agnoscere potest se dormijsse; & qui in syncopem ceciderit, postquam in proprios sensus redierit (quamuis dum syncope laboraret, nullius rei haberet sensum) attamen hoc se passum esse agnoscere potest; multo igitur magis potuit Apostolus agnoscere, se raptum fuisse, & diuina fruitum visione; tametsi in priorem reuersus sensuum statum, & intellectum obtinens *fantasmatibus* sensibilibus addictum, quæ vidisset, cernere vlterius nõ posset. Dionysius autem Carth. explicans hunc locum inquit: quòd post raptum remanserunt aliquæ similitudines in anima Pauli, per quas memor erat eorum, quæ vidit in raptu. non vult tamen, quòd omnium memor fuerit quæ vidit; sed quòd manserit tanta in eo scientia, quanta fuerit necessaria pro instructione; sed non omnia; quoniam corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam.

1.Cor.11.
1.Cor.15.
Rom.11.
2.Pet.3.
Dio.Carth.

Verum (quod attinet ad Dei visionem) si hanc secundum essentiam obtinuit Paulus in illo raptu, admodum difficile videtur posse defendi, quomodo potuerit nisi eadem remanere in eius mente. Quòd si eadem remansit, ergo semper Paulus in hac vita beatus extitisset, diuinam semper visionem habens: si vero species eadem diuinæ essentiæ post raptum in anima Pauli non remansit; qui fieri potuit, ut in eius mente esset repræsentatio diuinæ visionis, cum nil possit Dei speciem simpliciter, & proprie secundum eius essentiam repræsentare? ex quo sequitur, visionis similitudines non potuisse in eius mente remanere, postquam seiunctus est a raptu. Idcirco, aut dicendum, quòd visio in reuelatione mysteriorum fuit facta in quibusdam similitudinibus externis ab essentia diuina, & hæ remanere potuissent. Aut intelligendum, quòd reuelationes factæ fuerint extra visionem, quas sæpius Paulus acceperit, sicuti etiam multis alijs prophetis, citra visionem diuinam, fuerunt reuelata multa mysteria: ex quibus deinde reuelationibus dici potest, quòd sapientia remansit in Paulo a Deo sibi communicata. Vnde de his mysterijs (prout occasio postulabat) aliqua in suis epistolis; & prædicationibus propalabat. Non possumus autem percipere, vt inquit Theodoretus, quas habuerit visiones; aut quid in ipso remanserit: sed certum est, quod a Deo fuit ipsi communicata sapientia, quam semper obtinuit. Sed & illud ponderandum est, quòd Apostolus in Christo existens, in ipso insitus, dicit, quòd audiuit arcana verba, sicuti & in Christo, ad eius pectus residens B. Ioannes multa vidit, multaque ei fuerunt reuelata, ex quibus postea Apocalypsim confecit. Ex hoc autem, quod dixit Apostolus, se audiuisse arcana verba, quæ non licet homini loqui, colligunt Græci, falsam igitur esse eorum pronunciationem, quòd Paulus Apocalypsim confecerit.

Theodor.
Ioan.13.

K *Pro huiusmodi gloriabor.* Non dicit pro se; vt hinc innueret, id totum, quod narrauit de raptu, ex gratia Dei emanasse. Sed tamen non inficiandum, quòd homo ijs diuinis subleuatus gratijs, valde gloriosus potuit apparere. Et magna sane hinc detegitur modestia Pauli, qui tãto tempore raptum hũc tam gloriosum subticuerit, neque ipsum enunciauerit, nisi tanquam coactus pro sui nominis dignitate tuenda apud Corinthios, ut ita eorum saluti tutius prospiceret.

L *Pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.* De gloria raptus nil sibi tribuit; sed eam omnem refert in Deum. De infirmitatibus autem suis vult gloriari; quoniam ex illis robur a Deo sibi proueniat, vt dicit paulo post. Et cum subiungit; *& si voluero gloriari, non ero insipiens.* Innuit, quòd si voluisset gloriari ob illum raptum, non insipiens fuisset, quoniam veritatem enarrasset; eaque magnalia, ex quibus magna gloriatio sibi prouenisset. Sed inquit; *Parco autem,* id est, abstineo me ab hac gloriatione, idque, *ne quis in me existimet super id quod videt in me, aut audit aliquid ex me.* Id est, ne quis censeat me tanquam Deum, & nõ hominem, sed aliquid supra hominis naturã: ne de ipso (inquit Theophylactus) maiorem aliquis

Theoph.

aliquis, quàm de homine opinionem conciperet.
Act. 14. Quemadmodum in Lycaonia factum est: vbi, cum ipsum, tanquam Deum existimassent, tauros ei sacrificare conati sunt. Et ideo ait, sobria se loqui de hac raptus gloriatione. Illis vero verbis; *aut aliquid audit ex me;* videtur inferre, quòd abstineat ab hac manifestatione gloriationis, ne censeretur habere in se visiones, vltra ea, quæ enunciaret; significans per hæc, quòd cessarunt in ipso visiones circa essentiam diuinam. Quidam interpretantur, quòd parcet, dum abstinet se ab enunciatione reuelationum. Cui interpretationi refragrari videtur illud, quod dixit antea; quòd audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui.

M *Et ne magnitudo reuelationum extollat me.* Aut multas reuelationes intelligit, quas acceperit in rapto iam descripto. Aut multas illas dicit habitas de mysterijs extra raptum; quæ, secundum sapientiam a Deo communicatam Paulo, in eius mente semper conseruatæ fuerunt, sub similitudinibus tamen, & eius generis imaginibus, quæ Deum in ænigmate repræsentant. Ne igitur ex magnitudine harum reuelationum extolleretur, inquit Apostolus (quasi ad medelā) *datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet.* Quæ verba va-
August. in psal. 130. rias receperunt interpretationes. Quidam enim
Græ. Expos. dixerunt, ijs significari dolorem capitis, quo Paulus a Satana vexabatur: quod exemplo ipsius Iob docet Augustinus in psal. 130. Græci autem expositores non æquo animo ferunt, quòd Paulus, qui alios traderet Satanæ ad interitum carnis; ipse Satanæ subijceretur vexationi. Et sane neque videtur ex dignitate, & magnitudine animi huius tanti Apostoli, qui semper Christi mortificationem portaret in corpore suo, paratusque esset ad moriendum pro Christo, vt publicaret, quòd ter Dominum rogauit, vt a se huius morbi vexatio tolleretur; cum præsertim non appareat, quòd propterea ab itineribus conficiendis, & a prædicationibus habendis retardaretur, aut impediretur. Quidam alij, inter quos etiam
Theoph. est Theophylactus, intellexerunt vexationem hanc extitisse stimulum carnis, & concupiscentiæ; horumque sententiæ consentanea videntur, quæ de se ipso
Rom 7. scripsit Apostolus in epistola ad Rom. dum inquit, *quod nolo facio, & inhabitat in me, in carne mea peccatum.*

Verum, & hæc interpretatio habet suas angustias, Siquidem huiusmodi carnis tentatio, eius est generis, cui vir sanctus, in fide sibi constans, debeat resistere, eique opportunis occurrere remedijs: vt fertur de sancto Benedicto, qui, dum ei quodam die ardentes ad libidinem faces a Diabolo subijcerentur, se in vepribus tandiu volutauit, dum, lacerato corpore, voluptatis sensus dolore opprimeretur. Sed
1. Cor. 7. & eo consilio (quod Paulus Corinthijs præbuit, docens, quòd potius deberent nubere, quàm vri) ad suæ carnalis vexationis medelam, si vere eam patiebatur, poterat vti.

Illud autem aduertendum est, commonem esse Græcorum sententiam, vt per infirmitates, quas commemorat Apostolus, intelligantur vexationes, afflictionesque, quas patiebatur a fidei Christianæ persecutoribus; vt manifeste innuit; dum inquit in hoc cap. *propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo.* Quibus etiam consentiunt, tum 1. Cor. 2.
ea quæ habētur in epist. superiori, vbi dicitur, quòd accesserat ad eos in infirmitate, in timore, & tremore; tum quæ in Actis enarrantur a Domino Ananiæ de Paulo; dum dicitur; *Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Inter omnia Act. 9.
autem, quæ præcipue ipsum affligerent, erant persecutiones sibi factæ a Iudæis. Qui, vt obex Apostoli prædicationi poneretur, omnes ipsorum conatus intendebant: iuxta illa, quæ habentur in epistola ad Thessal. de Iudæis. Vbi dicitur; *qui & Dominum* 1. Thess. 2.
occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos Gentibus loqui. Ob id igitur mirifice angebatur Apostolus; hincque animi exurgebat quotidiana, perennisque eius solicitudo de omnibus ecclesijs; dum timeret, ne animæ fidelium ex persecutionibus, & insidijs iudaicis a vero sensu fidei abducerentur. Quare de ijs ipsum loqui censendum est, cum ait: datum esse sibi stimulum carnis angelum Satanæ, qui ipsum colaphizet: cum præsertim vox hæc, *Satan*, tum græca, tum hebraica lingua, aduersarium significet. Diabolus autem aduersarijs Pauli vtebatur Iudæis, tāquam suis angelis, & ministris ad eum conturbādum, & ad obicem ponendum eius prædicationi. Dum autem dicit; *datus est mihi stimulus carnis meæ.* Græci legūt, *carni meæ*, & idem est sensus. Denotat autem, quòd secundum carnem ægre hæc patiebatur, spiritu autem ad Dei voluntatem se accommodabat. Et huic quidem interpretationi consentit Hieronymus in Hierony.
expositione epist. ad Gala. dum inquit. *Existimo malorum hominum insectationem, quæ Paulo negocium facessebat, hoc debere stimulo exponi.* Quod prætendit similiter Ambrosius, dum ait. *Hoc ergo reme-* Amb. c. 27.
dium datum est Apostolo, ut iniurijs pressus, animo non posset extolli pro magnitudine reuelationum; quia ociosum pectus necesse habebat in ijs, quæ viderat, extolli.

N *Nam virtus in infirmitate perficitur:* Græcus cod. haber. ἡ γὰρ δύναμίς μου; id est, potentia mea, quæ Dei est. At occurrit dubium, quoniam non videtur conueniens dictum, quòd Dei potentia, quæ firma est, & immutabilis, perficiatur. Quam difficultatem forte præuidens interpres, reticuit dictionem hanc, *mea*. Verum, & hac græca lectione seruata, dici posset, quòd Dei potentia, quam suis subministrat fidelibus, in ipsis eo magis valida ostenditur, quo magis infirmi atque vexati inueniūtur ob Christi nomen. Vnde paulopost subiungit Apostolus, *cum enim infirmor, tum potens sum.* Quod agit Deus, ut magis eius potentia splendeat, dum magis roborantur per ipsum, qui infirmi, atque imbecilles sunt. Et ideo (vt dictum est in præcedenti epistola) Deus infirma elegit, & stulta, & ignobilia, & con- 1. Cor. 1.
temptibilia, vt confundat fortia, & sapientia, & quæ sunt in pretio.

O *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi.* Apostolus secūdum

carnē erat infirmus, & secūdū carnē angebatur;quæ persecutiones adhorret; at spiritu potens euadebat, & alacris fiebat; vt propterea gloriaretur ob infirmitates, quas patiebatur pro Christo;quoniam hinc in ipso inhabitabat virtus Christi,quæ potentem ipsum reddebat.

P *Nihil enim minus feci ab ijs, qui sunt supra modum Apostoli.* Hæc affert, non ad iactantiam, sed ad demolitionem earum machinationū, quas pseudo Apostoli, & operarij subdoli disseminauerant pro deprimenda Pauli auctoritate:dum ipsum contemnerent, alios autem Apostolos magnificarent. Vnde ad insinuandam suam humilitatem subiungit; *tametsi nihil sum*; vt qui sibi nihil tribueret, nisi infirmitates, quas pro Christi nomine pateretur.

Q *Lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam.* Hæc Apostoli sententia palam percutit hæresim Nouatianorum, qui a baptizatis tollebant renouationem ad pœnitentiam. Verum (vt inquit Augustinus ad Seleu.) *Scribebat hæc Apostolus baptizatis, a quibus exigebat pœnitentiam peccatorum.* August. ad Seleu. epist. 108.

PARAPHRASIS. CAP. XIII.



Ecce tertia iam hac vice venio ad vos.In ore duorum,& trium testiū stabit, & confirmabitur omne verbum. Prædixi iam alias, & modo, ac si præsens forem secunda vice, prædico;& absens nunc scribo ijs, qui ante peccauerunt,& cæteris omnibus;quoniam si veniam iterum,non parcam; quando experimentum quæritis eius,qui in me loquitur Christus: qui erga vos non infirmatur,sed potens est in vobis, & ad dona,& ad supplicia conferenda. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate,cui vltronee se subiecit,pœnas nobis ex proprijs peccatis debitas, in proprio corpore suscipiens, atque persoluens; attamen resurgens ex mortuis, iam viuit ex potentia Dei sibi inexistente. Et enim, & nos quoque infirmamur in ipso, persecutiones, ac multa mala perpetientes propter ipsum, sed viuemus cum ipso ex potentia Dei erga nos exercenda. Vosmetipsos tentate, experimentum sumentes de vobis si estis in fide. Vos ipsos probate. An non cognoscitis vos ipsos,quòd Iesus Christus est in vobis, si modo non estis reprobi? spero autem quòd cognoscetis, quòd nos non sumus reprobati; quin Dei potentia sit præsto futura nobis, cum ea vti oportuerit. Oramus autem Deum,vt nihil mali faciatis:non vt nos probati appareamus; sed vt vos, quod bonum est, faciatis:nos autem,tanquam reprobi simus,non vltra potentiam præ nobis ferentes vlciscendi delicta. Non enim possumus aliquid contra veritatem. Sed, pro veritate tuenda, nobis est data potentia. Gaudemus enim,quando nos infirmamur, atque inualidi reddimur, tanquam carentes potentia, qua opus non habemus;vos autem potentes sitis,donis diuinis affluentes. Hoc autem & oramus, vestram scilicet consummationem,vt in omnibus perfecti sitis.Ideo enim hæc absens scribo, ne præsens durius vtar illa potestate,quam Dominus dedit mihi in ædificationem, non autem in destructionem veritatis. De cætero,fratres,gaudete; perfecti, & bene coniuncti sitis. Exhortamini inuicem; id ipsum sapite;pacem habete;& Deus fons charitatis,& pacis erit vobiscū. Salutate inuicē in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei,& cōmunicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

Editio vulgata.



Ecce tertio hoc venio ad vos: In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Prædixi, & prædico ut præsens, & nunc absens ijs qui ante peccauerūt, & cæteris omnibus, quoniam si venero iterum,non parcam. An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus: qui in vobis non infirmatur sed potens est in vobis? Nam etsi crucifixus est ex infirmitate:sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo:sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis. Vosmetipsos tentate, si estis in fide, ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est, nisi forte reprobi estis. Spero autem quòd cognoscitis, quia nos non sumus reprobi. Oramus autem Deum,vt nihil mali faciatis, non vt nos probati appareamus, sed vt vos,quod bonum est, faciatis, nos autem vt reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus veritatem:sed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus: vos autem potentes estis. Hoc & oramus, vestram consummationem. Ideo hæc absens scribo, vt non præsens durius agam secundum potestatem,quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem. De cætero fratres; gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite: pacem habete,& Deus pacis,& dilectionis erit vobiscum. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

ADNOTATIONES.



A Ecce *tertio hoc venio ad vos*. Theophylactus, & Oecumenius supponunt duos Pauli ad Corinthios aduentus,& tertium hic polliceri. Vnde, per hos tres aduentus, interpretantur confirmata iri tanquam per tres testes (iuxta illud in ore duorum vel trium testium stat omne verbum) quęcunque non correpta apud illos inuenerit. Verum sciendum est, in prioris epistolæ ad Corinthios argumento, quod adscribitur Theodoreto, supponi post primū abscessum Pauli a Corinthijs, post prędicationem euangelij,qua annū,& sex menses apud ipsos confecit; non iterum eum reuersum ad illos fuisse. In priori autem epistola scripserat, ad illos se accessurum, quod non præstitit: de qua profectione meminit in hac alia epistola. Idcirco,cum dixerit Theoph. Occum. 1.Cor.4. 2.Cor.1.

dixerit in præcedenti capit. *Ecce tertio hoc paratus sum ad vos venire;* intelligi posset, Paulum, hinc secundum innuisse aduentum, quando ad illos se accessurum prædixit. Vnde io hoc cap. cum dicit: *prædixi enim, & prædico, vt præsens vobis;* innuit se tanquam apud ipsos præsentem. Græci autem adiongunt hanc dictionem, *τὸ δεύτερον*, vt, pro secunda vice, reputetur intentio, quam habuerat Apostolus accedendi ad ipsos; ac præsertim, quòd hac admonitione, & prænunciatione sui aduentus, quem protestatus erat io epistola superiori, successerat, vt Corinthij resipuerint. Posset etiam illud, *tertio hoc venio ad vos*, explicari, pro eo, quod est; paratus sum tertia vice ad vos venire. Sicuti, & alia vice paratus fuerat ad hanc eandem profectionem: cum pro prima vice sit intelligendum, quando præsens illis prædicauit. Et illa verba: *in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum*. Quę

Deut.19. sumpta sunt ex Deuteronomio, possent accipi simpliciter in eo sensu dicta, quę sonant; nempe quòd per ea, quæ duo, vel tres testes referrent de actibus ipsorum, certum iudicium sit sumpturus de ipsis.

B *Prædixi enim, & prædico, vt præsens vobis, & nunc absens*. Videntur his verbis duę significari admonitiones. Altera, quam quasi præsens innuit, cum ad illos se accessurũ scripsit. Altera vero, quam nunc, vt absens, denunciat; vnde iure infert, quòd non parcet ijs, qui ante peccauerunt; cum autem subiungit; *& cæteris omnibus*: intelligendum de ijs, qui de cætero peccabunt.

C *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*. Duplicem hæc patiuntur interpretationem. Aut, quoniam fuerint conuersi ad fidem, vnde potens in illis Christus fuit. Aut, quoniam Christus potens est illos vlcisci de peccatis eorum.

Chrysosto. hom.29. D *Crucifixus est ex infirmitate*. Chrysostomus hoc loco animaduertit, sumi *infirmitatem* multis modis: pro infirmitate corporis; vnde illud euan-

Ioan.11. gelicum: *infirmitas hæc non est ad mortem;* pro in-

Rom.14. firmitate fidei: *infirmum in fide suscipite;* item pro persecutionibus, & afflictionibus, & huiusmodi.

E *Sed viuit ex virtute Dei*. Vel patris, vel filij, vt habet Theophylactus, inquiens, quòd *filio sunt quæ & patris, communia*. Prout etiam exponit S. Thomas: addens & hanc aliam expositionem. *Viuit ex virtute Dei*, quæ est ipse Deus. Vnde hac virtute suscitauit se Christus a mortuis, vitam deinceps agens a corpore in perpetuum indissolubilem.

F *Nam & nos infirmi sumus in illo, sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis*. Hæc similia sunt ijs,

2 Cor.4. quæ superius habentur. *Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum: vt, & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali*. Item illud: *ergo mors, in nobis operatur, vita autem in vobis;* ita igitur & in hoc loco; infirmi sumus ad similitudinem infirmitatum, quas passus est Christus; & nos pro illo patimur: erimus autem viuentes ex virtute Dei, *in vobis*, dum operabimur vestram salutem.

G *Vosmetipsos tentate, si estis in fide*. Ac si diceret, non expecteris, vt ego de vobis sumam experimentum. Sed vosmetipsos tentate, & experimini, si conseruatis vos in fide; oum facitis miracula, vt ante consueueratis.

H *Ipsi vos probate*. Num a conscientia in aliquo arguimini; vel in exercendo dona largita; vt addit Theophylactus. Theophyl.

I *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est: nisi forte reprobi estis*. Hæc quoque referunt Græci ad probatiooem sumendam ex Græ.expos. signis; quæ ederent, qui non essent vitæ culpatæ. Vox autem, *ἀδόκιμοι*, non pro reprobatione sumitur ad differentiam prædestinationis; sed pro improbitate vitæ; ad quam tamen sequitur reprobatio, nisi peccator resipuerit. Dubitatur autẽ, quomodo aliquis possit cognoscere, quod Christus sit in ipso, quod exigit Apostolus a Coriothijs, vt probent se ad hoc, vt cognoscãt, an Christus sit in ipsis. Et enim ex aduerso dici potest, quòd Christus in ijs solum habitat, qui habent charitatem, vt dicit B. Ioan. *Deus charitas est*. Atqui quòd charitatem 1.Ioan 4. habeamus, scire non possumus, iuxta illud Eccles. Eccles. 9. *Nescit homo, vtrum amore an odio dignus sit*. Hinc sequitur, quòd neque scire possumus, quòd Christus sit in nobis. Huic dubitationi occurrẽs S. Tho- Tho.Aqui. mas inquit, quòd Christum habitare in nobis, potest accipi duobus modis: vel quantum ad intellectum, vel quantum ad affectum. Si quantum ad intellectum, sic in nobis habitat secundum fidem informem. Et hoc modo nil prohibet, nos per certitudinẽ scire, quòd Christus habitet in nobis: cum scilicet scimus, nos tenere fidem, quam Ecclesia catholica docet, & tenet. Quantum vero ad affectum, quòd Christus habitet in nobis per fidem formatã, nullus scire potest: nec, quòd habeamus charitatem, nisi per reuelationẽ, & specialem gratiã alicui concedatur hęc certitudo. Nihil autem prohibet, inquit idem Doctor, per quandam coniecturam nos scire posse, quòd sumus io charitate, quando quis inuenit se taliter paratum, & dispositum, vt nullo modo propter aliquod temporale vellet aliquid facere contra Christum: iuxta illud B. Ioan. *Si cor nostrum* 1.Ioan.3. *non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum*. Huiusmodi igitur probatione, quæ fit per diligens examen propriæ conscientiæ, intendebat Apostolus hoc loco, vt probarent se Corinthij, num co- 1.Cor.11. gnoscerent, an Christus esset in ipsis. Quemadmodum etiam in priori epistola eosdem hortatus erat ad faciendam de se ipsis huiusmodi exactam conscientiæ probationem, antequam accederent ad sanctissimam eucharistiam sumendam.

K *Nos autem, vt reprobi simus*. Nempe quasi non habentes potentiam, quam exercemus aduersus delinquentes. Siquidem sublatis facinoribus, seu desistentibus hominibus a peccatis, deficiebat in Apostolo potestas mulctandi eos, qui non peccarent; atque ita improbus, seu reprobus quo ad hoc apparebat. Quod etiam optabat non habere, scilicet occasionem sumendi de illis punitionem; atque ita propalandi potentiam, quam Deus illi concesserat ad terrorem, atque ad correptionem peccatorum.

L *Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus; vos autem potentes*. Gaudebat Apostolus, quòd in-

firmus

firmus esset quo ad vsum potentiæ, sublata sibi occasione eam exercendi: & quòd illi essent potentes, virtute Dei roborati, dum bene se gererent, & fidei testimonia cum signis ederent ob illorum inculpatam vitam.

2.Cor.10. M *Quam dominus dedit mihi in ædificationem, & non destructionem.* Immo etiam in destructionem, vt dictum est supra. Verùm tamen ad destructionem munitionum, & cõsiliorum eorum hominum, qui se extollunt aduersus scientiam Dei, non autem ad destructionem veritatis, vt hoc loco intelligitur.

N *Gratia Domini nostri Iesu Christi, & Charitas Dei, & communicatio sancti spiritus.* Tota sancta Trinitas hic explicata est; non quo ad attributa essentialia, vbi potentia Patri, sapientia Filio, bonitas Spiritui sancto attribuitur; sed causaliter, quatenus per Christum gratia, & remissio peccatorum; a Deo Patre charitas, per quam tradidit filium; & communicatio per spiritum, vt notat Sanctus Thomas. Tho. Aqui.



ARGVMEN-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM Sancti Pauli ad Galatas.

IN postremo capite huius epistolæ prope finem Apostolus habet hæc verba. Quicunque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circũcidi, tantum vt crucis Christi persecutionem nõ patiantur, neq; enim qui circunciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur. Ex quibus colligitur, quæ nam fuerit occasio, vt Paulus hanc Galatis scripserit epistolam. Et enim nonnulli, qui Christi fidem susceperant, siue ex Gentibus, siue (quod est verisimilius) ex Iudæis; vt gratiam inirent cum illis perfidis Hebræis, qui Christi crucem detestabantur, miris in modis eam oppugnantes, & ne persecutiones ab ab ipsis paterentur, (quæ magnæ excitabantur aduersus omnes Christi præcones, sed præcipue aduersus Paulum, vt qui, cum prius christianæ fidei grauissimus oppugnator extitisset, mox eiusdem acerrimus effectus esset defensor, palam prædicans, iustificationem apud Deum, & salutem, sola cruce comparari, & non circuncisione, aut alijs vllis ceremonijs legalibus, quas omnes Christi morte abolitas affirmabat) ecclesiam Galatarum omni conatu a veritate euangelica seducere tentabant: illud molientes, & edocentes, vt crederetur, salutem sine circuncisione, & alijs legis Mosaicæ obseruationibus, obtineri non posse. Cuius quidem falsæ, & erroneæ doctrinæ, maximam in animis Galatarum persuasionem iniecerant. Quod eo facilius consecuti erant, quum de Paulo ea disseminassent, quibus funditus eius auctoritas deprimeretur, diffamantes, quòd ipse multum sibi assumeret de gradu, & munere Apostolatus, cum tamen ex collegio Christi Apostolorum non fuisset: & quòd a magnis Apostolis, Petro, Iacobo, & Ioanne dissentiret; cum illi admitterent legalia vna cum Euangelio, Paulus autem legalia penitus abrogaret. Quin & facta ab eius prædicatione longe dissentire contendebant, publicantes, quòd, qui circuncisionem detestaretur, Timotheum circuncidisset, & qui derogaret ceremonijs, Nazaræorum ritum Cenchris, raso capillo, & Ierosolymis ex legis consuetudine expiatus, summa cum religione obseruasset. Hæc igitur, cum ad aures Pauli peruenissent, adeo viscera eximiæ eius charitatis commouerunt, vt illico epistolam hanc Galatis dederit totam sua manu scriptam, vt patet ex his, quæ habentur prope finem, dum inquit. Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu: Cum tamen alijs scribendas epistolas dictaret, & in eis tantummodo sua manu scriptam salutationem apponere consuesceret. A quo tamen instituto in hac epistola discessit, totam sua manu eam conscribens, vt Galatis efficacius significaret, partim, quantopere de ipsorum salute anxius atque solicitus esset; partim etiam, vt eosdem in perpetuum certissimos redderet de sua constanti, & numquam mutata prædicatione. Quare illud intendit Apostolus in hac epistola, vt euellat ex animis Galatarum falsam illam doctrinam, quam prope penitus hauserant de circuncisione, & de alijs legis ceremonijs, vna cum Euangelio obseruandis. Nec non, vt demoliens technas, & diffamationem pseudo Apostolorum aduersus ipsum excitatam, suam statueret, atque corroboraret in Apostolatu auctoritatem; quod perficit in priori parte epistolæ hunc in modum. Nam Apostolum se profitetur in frontispitio epistolæ, non delegatum ab hominibus, neque vocatum per hominem, sed per Deum patrem, & Iesum Christum; eamque a se emanasse ita veram atque germanam Euangelij prædicationem asserit, vt audacter anathemate indiscriminatim percutiat, atque condemnet omnes illos, quicunque aliter prædicarent Euangelium, quàm ipse Galatis prædicasset; conscius ipse sibi, quòd Euangelium (prout illud acceperat, non ab hominibus, sed a Deo per reuelationem sibi factam) ita illis prædicauerat. Id autem credi sibi debere duplici ex capite quàm maxime persuadet. Primo quidem ex eo, quòd existens prius vehemens persecutor ecclesiæ Christi (quod omnibus notum erat) cum primum ad fidem vocatus, & conuersus est, reuelato sibi per Christum Euangelio, vt illud Gentibus denunciaret, illico in Arabiam profectus est, & inde reuersus in Damascum, vbique prædicauit Euangelium, non accedens interim ad antecessores suos Apostolos, a quibus de Christi Euangelio potuisset edoceri, sed post longum temporis interuallum. Vnde prædicationem interea ab ipso habitam, quæ Spiritu sancto, & alijs miris operibus roborata apparebat, non ab hominis doctrina sibi communicatam, sed vere a Dei lumine, & virtute in ipsum peruenisse, pro comperto omnibus esse debere statuit. Deinde vero, quoniam post multos annos a sua conuersione accedens Ierosolymas, cum Euangelium, quod prædicaret, contulisset Petro, & Iacobo, & Ioanni, magnis Apostolis, & summis Christianæ Ecclesiæ columnis; nihil ab illis additum, nihil mutatum asserit; quin certissimos effectos de gratia sibi a Deo collata, dexteras societatis Paulo dedisse; vt ipse legatione Euangelica vna cum Barnaba in Gentes fungeretur, illi vero apud circuncisos; quo tempore prohibuisse quoque ait, ne Titus circuncideretur, quem Ierosolymis secum duxerat; licet id conantibus subintroductis quibusdam falsis fratribus; non autem cogentibus, aut a Paulo in hoc discrepantibus, supremis illis Apostolis. Verum (quod maioris est ponderis) restitisse quoque se ait in faciem Petri Antiochiæ, eo quòd conuescens prius cum Gentibus de communibus cibis, ab eis deinde se subtraxisset, ne deprehenderetur a Iudæis nuncijs missis a Iacobo, hunc in

modum

modum insimulans, sese Gentium cibos tanquam immundos deuitare; atque ita se restitisse Petro commemorat, vt aperta oratione docuerit, legalia post Christi consummationem abolita esse, neque prodesse quicquam ad iustificationem. Sibi autem (ex aduerso) nil fuisse responsum a Petro, vel ab alijs Apostolis; sed omnes eius dictis acquieuisse. Ex quibus omnibus deducitur, auctoritatem Apostolatus sibi collatam, a Deo immediate processisse, necnon eius prædicationem firmam ac veram esse, & summorum Apostolorum doctrinæ optime consentientem. Hinc itaque hunc in modum roborata auctoritate sui Apostolatus, & confirmata prædicatione Euangelij ab ipso habita tanquam vera & germana, rem ipsam deinde aggreditur: ostendens pluribus argumentis, iustificationem, & salutem nobis comparari ex fide Christi, & non ex operibus legis: Qua in re maxime vrget, & commonet Galatas ad euitandam falsam doctrinam de legalibus obseruantijs; tum ex eo quòd magnæ sit stultitiæ, cum Spiritum sanctum, atque virtutes mira operandi acceperint ex auditu susceptæ fidei, & non ex operibus legis, modo velint ad legalia se conuertere; tum ex hoc etiam, quòd suppudere ipsos debeat, quòd reuerterentur ad vanas illas superstitiones, & obseruantias dierum atque temporum, quibus, ante Dei cognitionem cum essent Idololatræ, inuoluebantur: ijs enim consimilia docet esse ea, quæ in lege ad circuncisionem consequuntur; cum omnes ceremoniæ, post Christi consummationem, sint abolitæ, & factæ inanes, & veluti fabulæ, & præter legis scopum; quæ huiusmodi ceremonias induxerat obseruandas, dum Messias, Christus promissus, aduenisset; cuius etiam aduentum atque consummationem significarent. Quod vero attinet ad iustificationem, docet Paulus ex sacra scriptura, promissionem bonorum, a Deo factam fuisse Abrahæ ex eius fide, nec non omnibus alijs eiusdem fidei sectatoribus; idque factum esse priusquàm lex promulgaretur. quæ non benedictionem, sed potius maledictionem continet, vt quæ omnia concluserit sub peccato, & delinquentes non liberet a mortis seruitute, & ab illa execratione, quam lex aduersus transgressores interminatur. Vnde concludit Apostolus, liberationem a peccatis, & reditum in Dei gratiam, a lege nequaquam pendere, aut ab ea expectandam esse, sed tantummodo a Christo inter Deum & homines mediatore; idque media fide, qua quisque ad Dei auxilium se conuertat. Legem autem docet, optimo consilio a Deo fuisse propositam; nempe, ad continendum populum illum Hebræorum in officio, donec Christus aduenirett nec non ad ipsos erudiendos, quo nam modo ad Dei gratiam perducerentur, Christum eis proponendo, qui legis est finis, per quem solum, vera libertas, atque salus sperari debet ab his, qui credunt in eum. In hac igitur libertate, ad quam Christus suo sanguine nos vendicauit, hortatur Galatas, vt se se manuteneant, atque conseruent; & ne iterum conuertantur ad nuda, & infirma elementa legis. Postremo (quod etiam præstitit in epistola ad Rom.) eos instruit, quales se præstent, postquam facti sint iusti per Christi fidem, vt placeant Deo; instructionisque hoc præcipuum est caput, vt spiritu ambulent, & carnis non faciant praua desideria. Denique (tanquam sigillo hanc suam firmans epistolam) patefacit, eos, qui Galatis imponebant, vt circumciderentur, eiusmodi esse, qui legem non seruarent; neque aliud molirentur, nisi vt gratiam inirent cum perfidis Hebræis, & apud ipsos gloriam consequerentur. At sibi non gloriandum Paulus statuit, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, cuius stigmata portare se in suo corpore profitetur.

IN EPI-

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Galatas.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS Apostolus, non ab hominibus delegatus, neque per hominem vocatus ad Apostolatum, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitauit eum a mortuis, & qui mecũ sunt omnes fratres, ecclesijs Galatiæ. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Qui semetipsum morti tradidit pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti hoc seculo nequam, secundum voluntatem Dei, & patris nostri, cui gloria in secula seculorum Amen. Miror, quòd tam cito, ac leuiter transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangeliũ, quod non est aliud, cum vnum sit tantum verum Euangelium: nisi quòd sunt aliqui, qui uos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi. Atqui illud ego denuncio. Si quis, siue ex nobis Apostolis, siue Angelus de cœlo (si id contingere posset) euangelizet vobis, præterquàm quòd euangelizauimus vobis, tanquam quòd pro redemptione generis humani, præter Christi mortem, & resurrectionem, sit etiam opus vti circuncisione, aut alio legis opere; is anathema intelligatur. Et quo altius hæc a nobis lata sententia, in sensibus vestris infigatur, iterum denunciamus. Si quis vobis euangelizauerit præter id, quod a nobis accepistis de Christo, sit anathema. Modo ne enim hominibus suadeo, quorum auribus blandiri velim? An Deo, cuius causam ago? Aut quæro hominibus placere? Et enim si adhuc (in hoc præsenti rerum statu, in quo agitur de euertendo apud vos Christi Euangelio) hominibus placerem, eorũ obsequens voluntati, Christi seruus certe non essem. Notum autem vobis facio, fratres, quòd Euangelium a me euangelizatum, non est secundum hominem, vt ab humana pendeat ratione, & cognitione. Neque enim ego illud accepi ab homine, aut didici. Sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim, quæ mea olim fuerit in iudaismo conuersatio; quoniam supra modũ persequebar ecclesiam Dei; & expugnabam illam; & proficiebam in iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius quàm par esset, æmulator existens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit Deo (qui me segregauit ex vtero matris meæ, & ad se vocauit per gratiam suam) reuelare in me, in pectusque meum complantare filium suum, vt ipsum euangelizarem in Gentibus: continuo, non acquieui carni, & sanguini; neque veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos. Sed abij in Arabiam; & iterum reuersus sum in Damascum. Deinde, post annos tres, veni Ierosolymã videre Petrum; & mansi apud eum diebus quindecim: alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quòd non mentior. Deinde veni in regionem Syriæ, & Ciliciæ: eram autem ignotus de facie ecclesijs Iudeæ, quæ erant in Christo: a quibus id tantum auditum erat; quòd, qui olim persequebatur ecclesiam Christi, nunc fidem illam euangelizat, quam aliquando oppugnabat: & in me, de hac mea conuersione, glorificabant Deum.

Editio vulgata.



AVLVS Apostolus non ab hominibus, neque per hominem; sed per Iesum Christum, & Deum patrem qui suscitauit eũ a mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres: ecclesiis Galatiæ. Gratia vobis & pax a Deo patre & Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti seculo nequam, secundum voluntatem Dei, & patris nostri: cui est gloria in secula seculorum Amen. Miror, quòd sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium: quod non est aliud: nisi sunt aliqui qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangeliũ Christi. Sed licet nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis præterquàm quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Notum enim uobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum est a me, quia non est secundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modũ persequebar ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit ei qui me segregauit ex utero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret Filium suum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus: continuo non acquieui carni & sanguini,

neque

neque veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Ierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem: nisi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis: ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo: tantum autem auditum habebant: Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat, & in me clarificabant Deum.

ADNOTATIONES.

A APOSTOLVS, *non ab hominibus*. In alijs epistolis, in quibus Paulus facit mentionem de suo Apostolatu, aut Apostolum vocatum simpliciter se nominat, vt in illa ad Romanos: aut & Iesu Christi Apostolum, se profert, vt in alijs. Hic autem circunspectiori quadam, & magis explicata oratione, hoc munere se donatum declarat; id agens ad demoliendam pseudo Apostolorum diffamationem; qui disseminauerant, Paulum non esse Christi Apostolum, sed ab hominibus constitutum. Ideo
1.Cor 4. inquit: *Apostolus, non ab hominibus*. Nēpe non missus ab hominibus, prout Paulus misit aliquādo Ti-
2.Cor. 12. motheum, vel Titum ad Corinthios, vel alios ex fratribus. *Neque per hominem*. Id est, neque per hominis auctoritatem electus sum in Apostolum:
Act. 6. quemadmodum electi sunt septem illi Diaconi ab Apostolis, ex quibus fuit Stephanus. Neque a Deo per interiectionem hominis cōstitutus Apostolus;
Deut. 3. vti Iesus filius Naue a Deo electus est per Moysem, cui auctoritatem Deus tribuit eligendi eum in ducem, & principem populi: *Sed per Iesum Christum*
Rom. 1. Per quem (vt dicit in epist. ad Rom.) *accepimus gratiam, & Apostolatum*. Cum autem dicat, Apostolum se constitutum esse non per hominem, sed per Iesum Christum; hinc innuit Christi diuinitatem, vt qui non sit purus homo; quod etiam confirmauit subiungens: *& Deum patrem*. Hinc enim, & Christus Dei filius, & Deus esse supponitur. Subdens deinde; *qui suscitauit eum a mortuis*, pariter insinuauit Christum hominem; cum, vt homo, mori potuerit, non autem si solum Deus esset. Hoc au-
Chrysost. tem commemoratū esse ab Apostolo, indicat Chrysostomus; tanquā semen positum argumenti huius epistolæ; vt ex commemoratione munificentiæ, ex cruce, & resurrectione Christi collatæ vniuersis, hinc excludatur legis necessitas. Quidam alij id dictum esse censent ab Apostolo ad insinuandū tempus in quo vocatus, & delectus est Apostolus; nempe, post Christi resurrectionē; & hinc summis Apostolis se parem, vel etiam superiorem ostenderet, ex eo quòd Euangelij prædicādi auctoritatem a Chri-
Tho. Aqui. sto iam facto immortali celitus accepisset. Et hinc Thomas animaduertit, consuetum esse poni in plumbeis Pōtificijs Paulum a dextris, Petrum vero a sinistris; ad denotandum, quòd Paulus quadam præstantiori via fuerit assumptus ad apostolatum; quum Petrus in hac vita mortali (quæ designatur per sinistram) electus sit; Paulus autem, post perfunctam hanc vitam, a Christo fuerit vocatus, iam adepta ab ipso immortalitate, quæ insinuatur per dextram.
Quibus etiam consentiunt quæ habentur ab Augu- August.
stino in expositione huius loci: dum inquit. *Priores sunt cæteri Apostoli per Christum adhuc ex parte hominem, id est, mortalem. Nouissimus est Paulus Apostolus qui per Iesum Christum, iam totum Deum, id est, omni ex parte immortalem.*

B *Vt eriperet nos de præsenti seculo nequam*. Non est prauus cursus cœli, neque prauum est hoc decurrens seculum secundum naturam, quam obtinuit a Deo, vt sensit perfidus Manicheus; Sed ita locutus est Apostolus, ad significandam actionum diabolicarum, & humanarum prauitatem; quæ est in multis; & erit in hoc curriculo mortalitatis, donec eius finis adueniat. Quod etiam respiciens Bea-
tus Ioannes dixit: *mūdus totus in maligno positus est*. 1. Io. 5.
Siquidem illud est certum, post delictum primi parentis, quo peccatum peruenit in mundum, corruptelam vitiositatis in hominibus semper extitisse; eandemque semper esse futuram, donec finis adueniat huius seculi; vt propterea nequā, & prauum nominetur. Qui autem ab hac obligatione prauitatis sunt exempti, vel eximentur; hanc tantam gratiam Christi meritis habent referre; qui se tradidit pro peccatis nostris, vt nos eriperet ab hac prauitate.

C *Transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam Christi*. Aliqui (inter quos, & Hieronymus) vo- Hieron.
cem hanc *Christi*, Græce, χριστοῦ, coniungunt hunc in modum cum his alijs; ἀπὸ τοῦ καλέσαντος χριστοῦ. vt vocem hanc, καλέσαντος, iungant cum hac alia, χριστοῦ, vt sit sensus. Miror, quòd tam cito transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam, a Christo scilicet vocante. Cui quidem interpretationi illud fauere videtur, quòd dictioni, χριστοῦ, non est appositus articulus, τοῦ, sed coniunctus est alteri voci, τοῦ καλέσαντος, tanquam adiectiuo Christi. Quam tamen interpretationem quidā alij non admittunt; propterea quòd vocatio patri attribuitur, & non filio: & ideo ipsi aliter interpretantur; quòd a Deo sunt vocati in gratiam Christi. Quam expositionem Græci omnes sectantur; quæ tamen patitur & ipsa hanc difficultatem. Quoniam patri tribuenda est gratia, qua recipit peccatores per Christum mediatorem: vnde non videtur conueniens, dicere, quòd sint vocati a Deo in gratiam Christi. Verum posset etiam fieri interpretatio, vt dicat Apostolus, se mirari, quòd Galatæ transferrentur a vocante, nempe ab ipso Paulo, qui primus illis prædicauit Euāgelium; per quod & illos genuit, fungens Dei, & Christi legatione, vt dicitur in post. epist. ad Corinthios. Ipse 2. Cor. 5.
igitur vocauit eos in gratiam Christi; quæ Christi esse dicitur, quatenus Deus eam largitor hominibus ob Christi merita. Quod quidem vim maximam habet ad insinuandum, quòd, per Christum, gratia, & salus obtineatur; vt non sit opus homini, pro ea consequenda, inserere se legalibus ceremonijs. Mirabatur igitur Paulus, quòd Galatæ a prædicatione, qua illos vocauit in gratiam Christi, transferrentur,

in aliud

in alied Euangelium. Quibus verbis denotatur, quòd receptio in gratiam prædictam, continet Euangelium; nempe fœlix, faustumq; nuncium. Verum, cum dixerit Apostolus, *transferimini in aliud Euangelium;* quomodo postea subiungit, *quod non est alind?* Nam si in aliud transferebantur, quomodo non erat aliud? hæc enim inuicem pugnare videntur. Ad id dicendum, quòd Euangelium Christi est vnum, & non est varium, neque diuersum; adeo quòd istud ipsum constãs, & firmum est, quòd per passionem Christi peruenit redemptio ad genus humanum; hoc est enim fœlicissimum nuncium, quod non mutatur. Sed quid est istud aliud Euangelium, quod innuit Apostolus? Id nempe; quòd aliqui volebant Euangelium *conuertere*, Græce, μεταστρέψαι,

Chrysost. quam vocem Chrysostomus accipit, pro eo, quod est subuertere. Sed, sequentes lectionem vulgatam, dicere possemus, quòd erant aliqui, qui volebant conuertere Euangelium; dum statuerent, legalia obseruari debere pro iustificatione consequenda: alioquin, Christi passionem non sufficere: atq; ita conuertere volebãt Euangelium; dum ad ipsum adderent circuncisionem, & alia legalia; cũ tamẽ totum oppositũ dici debeat, quòd legalia in Christo impleantur; & non quòd per legalia Euangeliũ compleatur.

D *Sed licet nos, aut Angelus de cœlo.* Horribilem fulminat hoc loco Apostolus execrationem, & anathematizationem, tum aduersus seipsum, tum aduersus Angelum, si id fieri posset, vt Angelus de cœlo euangelizaret præter veritatẽ Euangelij; quod agit, vt maiorem terrorem incuteret ijs, qui deuiarent a veritate Euangelij: nec non vt suæ prædicationi, quam habuerat apud Galatas, augustiorem probationem afferret. Vnde & hanc iterum repetit, vt magis cuiusque animo ea infigeretur.

Chrysost. E *Præterquàm quod*. Chrysostomus interpretatur, eum anathematizari, qui euangelizauerit, præterquàm quod Paulus euangelizaret; tum, si aliqua contraria doctrinæ euangelicæ attulerit; tũ si quid

Aug. tract. 98. in Ioan. addiderit, quod labefactet Euangelium. Augustinus autem in tract. Euang. secundum Ioannẽ, animaduertit, Apostolum non dixisse, plusquàm accepistis; sed præterquàm quod accepistis: alioquin sibi præiu-

1. Thess. 3. dicaret; cũ, scribẽs Thessalonicẽsibus, dixerit, optare se ad illos redire, vt suppleret, quæ deessent fidei eorum. Ad quod, illud quoque addere possumus ex

1. Cor. 2. epistola priori ad Corinthios: vbi ait, non locutũ se esse apud eos sapientiam, quam loquitur inter perfectos. Ex quibus locis apparet, dum augetur perfectio vitæ spiritualis, solidiorẽ quoq;, & perfectiorẽ cibũ tradendũ esse fidelibus pro fidei perfectione.

Verum, cum ex dictis hoc loco insurgant Hæretici, deducentes ex hac sententia Pauli iam exposita, quòd nil admitti debeat præter Euangelium, & præter epistolas, & reliquam scripturam sanctam, vt canonicam, receptam. Idcirco, quo magis sententia hæc Pauli nobis pateat, aduertendum est; quòd Euangelium continet fœlix nuncium humanæ redemptionis, quam Christus sua morte atque resurrectione omnibus illis comparauit, qui fide ad ipsum conuersi, ac pœnitentes de peccatis, baptismateq; iuxta eius mandatum, insigniti fuerint. Hoc itaque Euãgelium Paulus prædicauerat Galatis, id ipsumq; susceperant Galatæ. Huic Euangelio, si quis addere quidpiam præsumeret, ad hunc nempe sensum; quòd, pro salute consequenda, Christi passio non suffecerit, sed adhibẽda quoq; essent, tum circuncisio, tum alia legis præcepta ceremonialia, tãquam necessaria ad explendum Euãgelium; is vtiq; esset anathematizandus, vt qui, præter id, quod satis est ad perfectionem Euangelij, alia quoque, præter Euangeliũ, adiungeret. Quod pseudo Apostoli, præsertim ex iudaismo asserebant: cõtra quos dictam execrationem Apostolus fulminauit. Vnde factum est etiam, vt in hac epistola pluribus ratiocinationibus ostenderit, neque circuncisionem, neq; alia legalia vltra obseruanda esse: propterea quòd hæc omnia per Christi mortem sint aut abolita, aut adimpleta. Pro conseruanda autem innocentia, quam homo ex Christi fide atque baptismo consequitur, qualem se gerere exinde debeat, multa B. Paulus, multa & alij Apostoli, & viri sancti Dei tradiderunt. Nec nõ summi Pontifices Petri successores (iuxta auctoritatem Petro, & successoribus a Christo collatam, Spiritu sancto ecclesiæ assistente secundum Christi promissa, qui vsq; ad consummationem seculi, futurũ se rectorẽ Ecclesiæ Apostolis denũciauit) multa, & ipsi, pro temporis opportunitate, statuerũt. Hinc dicendum, multa suppleri potuisse post initium nascentis fidei, pro institutione Christianismi, vt fideles a lacte, ad solidum cibũ perducerentur; & charitate feruentiores, vel iustiores, in dies euaderent erga Deũ, & erga proximũ. Præterea, cum, ex humana fragilitate, labi in peccata post baptismum hominibus cõtingat; hinc illis, qui post adeptũ statum innocentiæ ceciderint, opportuna quoque, atq; necessaria remedia, dum in hac vita degimus, misericors Deus adesse voluit: quibus, suffragio tabulæ secundæ, ipsius pœnitentiæ, e naufragio in portum salutis iterum quisq; se reduceret. Vnde præcipitur ex Christi instituto, vt, qui peccauerint, doleant de peccatis, eaque sacerdoti confiteãtur, & pro remissione pœnæ iniunctam pœnitentiam exequantur: ad Sanctorum intercessiones confugiant: ieiunijs, & alia maceratione corpus castigent, & in seruitutem redigant: peccandi occasiones effugiant: sacramento sanctissimæ Eucharistiæ, aduersus diaboli, mundi, & carnis incursiones se se muniant, & roborent: & indulgentijs ex thesauro ecclesiæ per Christi Vicarium elargitis, pie atque deuote fruantur, pro delenda pœna, quam merito ob peccata commissa aliquando persoluere deberent. Denique multæ institutiones, variaque decreta (prout opportunum, aut necessarium visum est) successiuo tempore, in regimine summorum Pontificum, tum pro dimissione peccatorum, secundũ maiorem, & minorem grauitatem; tũ pro iurisdictione exercenda secundum varios ecclesiæ gradus; tum pro alijs huiusmodi functionibus, sancita fuerunt. Verumtamen, cum ijs omnibus hoc semper manet firmum, & immutabile: nihil addi posse ex operibus legis, tanquam necessarium ad cõplendum Euãgelium, quod in Christi morte, quam suscepit pro redemptione mundi, consummatũ est. Vnde verissima erit Apostoli sententia, qua anathe-

Matth. 27.

V matizauerit

matizauerit eos; qui, præter quàm quod ipse prædicauerat Galatis, de Christi euangelio euangelizare præsumpserint; addentes legalia pro perficiendo Christi euangelio.

F *Modo enim hominibus suadeo, an Deo?* Opponebant pseudo Apostoli Paulo (vt patet ex his quæ habentur infra cap. 5.) quòd se accommodaret hominum voluntati, modo circũcisionem prohibendo, modo prædicando, eam obseruari debere cum alijs ceremonijs, prout suis proprijs rationibus magis conferre adiudicabat. Idcirco, post iteratam execrandæ anathematizationis sententiam, Galatas, & quoscunque alios interrogatione petit, vt videant, & considerent, num ita anathematizare, vt ipse fecit, sit hominibus suadere, id est, num sit hoc ad applausum hominum orare, ad quorum tribunal versetur, vt illi imponebant? An potius id sit proloqui ad Dei voluntatem, ad cuius Tribunal stet? Idcirco perpendant, num huiusmodi denunciatio ad aures hominum sit prolata, quibus satisfacere studeret, an non potius sit eiusmodi, vt ab ea, non semetipsum, non alios Apostolos, nõ etiam Angelum de cęlo exemerit, statuens in genere anathematizationem aduersus omnes, qui aliud, præter quàm quòd euangelizauerit illis, euangelizarẽt. Hoc certe detegit, se non assentari hominibus, sed Dei causam agere cum omni libertate atque synceritate; vt qui, prę oculis tãtum haberet Dei gloriam, & salutem animarum.

G *Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Quando persequebatur Christi ecclesiã; tunc Paulus placebat Iudæis, in quo si & nunc persisteret, adhuc placeret, tum Iudæis, tum illis omnibus, qui legalia adiungi debere euangelio obstinate defendebant: quod si & nunc faceret, Christi seruus certe non esset, qualem se profitetur. 1. Cor. 10. Quòd si in priori epistola ad Corinth. dixit. *ego per omnia omnibus placeo, nõ quærens, quod mihi vtile est, sed quod* 1. Cor 9. *multis, vt salui fiant.* & in eadem rursus dixit, se factum tanquam Iudæum cum Iudæis, cum his qui sub lege essent, tanquam sub lege, & cum infirmis infirmum; attamen vbique illud adiunxit, hæc se fecisse, non vt placeret sibi; sed vt saluti omnium consuleret, ob quam, ad illorum imbecillitatem atque inueteratas consuetudines, ad tempus, in quibusdam actibus (citra tamen omne peccatum) se se accommodabat. At si Iudęis & pseudo Apostolis Christi Crucis persecutoribus placere cum glorię Crucis euacuatione voluisset, in hoc certe, nõ quod esset ex Christi seruitio, sed, quod placeret crucis inimicis, effecisset.

H *Non est secundum hominem.* Dicit, Euãgelium a se euangelizatum, non esse secundum hominem: quoniam illud nõ accepit ab homine, sed per Christi reuelationem; neque ab homine instructus est de Euangelio. Vnde subiũgit: *neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici:* quasi aliud sit accipere, nempe audire summatim euangelium; & aliud discere, & instrui circa multa. Aut intelligit non esse secundum hominem euangelium ab ipso prędicatum, quoniam non a carne, & a sanguine, neque a prudentia carnali pendebat, sed a Christi reuelatione; quam etiam alij Apostoli habuerunt, ita vt neque illis caro, aut sanguis reuelauerit Euãgelium, sed Christi Spiritus, qui eos Illuminauit. Hoc igitur vult Apostolus astruere, quòd non habuit euangelium ab homine, sed ab immediata Christi reuelatione: cum alij, qui accipiebant euãgelium ab Apostolis, per mediatam Christi reuelationem factam Apostolis (non autem ipsis) acciperent. Paulus autem vocatus a Christo, doctrinam Euangelij ab ipso sumpsit per immediatam reuelationem sibi factam.

I *Abundantius ęmulator existens.* Vt qui modum nullum seruaret considerandi, cui nam sectę, aut fidei persecutionem inferret. Vnde dicitur de Act 9. Paulo: *cum esset spirans minarum & cędis in discipulos domini.*

K *Paternarum mearum traditionum:* Cum in Deut. 4. Deuter. ordinauit Dominus: *non addetis ad verbum, quod vobis loquor.* Hinc colligitur, quòd traditiones non erant bonę. Idque pręsertim, cum dixerit Dominus apud Matt. *irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.* Matth. 15. Verum in hoc, quòd arguantur propter proprias illorum traditiones, denotatur, quòd aderant etiam traditiones bonę, legi non repugnantes: sicuti malę erant illę, quę ab hominibus erant inductę ob auaritiam, de quibus a Domino repręhendebantur. Possent etiam intelligi traditiones, de quibus hoc loco Paulus loquitur, illæ ex lege desumptæ; vt circuncisio, purgatio, tonsio, & alia, iuxta mores Pharisęorum; ob quarum æmulationem, nimis acrem se præbebat Apostolus aduersus ecclesiam, ad legis lationem tantummodo oculos intendens.

L *Qui me segregauit ex vtero matris meæ.* Græci expositores referunt hoc ad electionem Pauli Act. 9. factam a Deo. Iuxta illud in Actis. *Vas electionis est mihi iste:* ita quidem vt dictiunculam, *EX*, positam loco, *A B*, accipiant, ac si diceret Apostolus, Deus me elegit iam inde ab vtero, cum essem in vtero matris meæ; vel mox vbi essem ex vtero matris in lucem editus. Et hunc sensum intulerunt Chrysostomus, Theophylactus, Græca scholia, & cum ipsis Hieronymus: nec non Origenes, perpendens hunc locum in commentarijs 1. cap. epistolæ ad Roman. Augustinus autem particulam, *E X*, vti iacet, accipiens, hunc in modum exposuit: *qui me segregauit ex vtero matris meæ:* id est, ex gremio synagogæ, & ex gentis iudaicæ cæcitate me segregauit. Est & alia expositio simplex magis, & ad litteram: *qui me segregauit ex vtero matris meæ.* id est, qui me in lucem edidit, & vitam mihi prębuit: vt ita Apostolus, & vitam, & vocationem suam, & reuelationem euangelij ad Dei gratiam & benignitatem referat.

Chrysost. Orig. Theoph. Hierony. August.

M *Vt reuelaret filium suum in me.* His significat Paulus, non solum se accepisse a Deo per reuelationem verbũ fidei: verum etiã in eius pectore insculptum fuisse Christũ, cuius amore lãgueret, neq; vereretur mortẽ subire pro eius nomine magnificando. Vnde & in calce epistolę ait, se portare stigmata Christi in corpore suo. *Vel in me* reuelauit, quasi in depositum, vt Christum euangelizaret Gentibus,

iuxta

2.Cor.5. iuxta illud ad Corinth. *Posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur.*

N *Continuo non acquieui carni, & sanguini.* Verbum hoc, *continuo*, censet Hieronymus coniungi debere ad præcedentia, & ipsi subpungendum; deinde sequantur, *non acquieui carni, & sanguini.* Ac si diceret; postquã reuelatus est filius Dei in me, vt illum cõtinuo euangelizarem, non acquieui carni, & sanguini. Cui interpretationi fauent, quæ habentur in Actibus de Paulo, quod statim in synagogis, post eius cõuersionem, prædicabat Iesum. Alij vero coniungunt aduerbium hoc, *continuo*, cũ sequentibus, hunc in modum. *Postquam reuelauit filiũ suum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus, statim non acquieui carni, & sanguini; neque veni Ierosolymã ad antecessores meos Apostolos. Sed abij in Arabiã.* Illis autem verbis: *non acquieui carni, & sanguini.* Inquit Chrysostomus. *Apostolos tectè significat, naturæ cognomento eos designans.* Verũ ex aduerso illud est, quod cum ad hæc subiungat. *Neq; veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos*; sic bis continuata oratione idem dicere Apostolus videretur. Quocirca perpendendũ est diligẽtius verbum, illud, *acquieui*, Græce, *προσανέθέμην*, quod etiam significat, *contuli*. Sicuti cap. sequenti, *ἀνέθέμην*, & paulo post, *προσανέθεντο*, accipitur in hoc eodem significato. Cũ autem iuxta illud, quod dixit dominus Petro. *Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi*; & quod habetur apud Ioan. *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis*, hæ voces, *caro, & sanguis*, insinuent hominẽ carnalem, qui secundũ prudentiam carnis se se regat, & nõ secundũ spiritum Dei; Idcirco, cum dicat Paulus: *non contuli carni & sanguini*; videtur id significare voluisse; quòd, nõ consilio, neque prudentię carnali immoratus; quasi perpendens, num Christi fidem, an potius legem Mosaicam sequeretur: sed, ductus a Spiritu sancto, statim ad prædicandum Euangelium se contulit in Arabiam; interim neque accedens Ierosolymam ad antecessores suos Apostolos. Siquidem nescit tarda molimina virtus Spiritus sancti. Et ab hac quidem interpretatione, editio vulgata non abhorrebit; quæ habet: *non acquieui carni, & sanguini.* Id est, non attendi propriæ carnali prudentiæ, quæ in ipso excitaretur. Neque accessi ad antecessores meos Apostolos, a quibus de Christi Euãgelio potuisset Paulus erudiri. Sed statim profectus est in Arabiam ad prædicandum Euangelium Christi. Quod, si continuo, post suam conuersionem, effectum est; clare igitur hinc deducitur, Paulum (vt dixit in hoc loco) non accepisse Euangelium ab hominibus, neq; ab homine edoctũ se fuisse; sed immediate a Christo per reuelationem.

Act.9. Matt.16. Ioan.1. Chrysost. Ambr. sen. c.4 in 1. c. Luc.

O *Et iterum reuersus sum in Damascũ.* Nam semel accesserat, cum per murum in sporta dimissus est; iterum vero, cum reuersus esset ex Arabia.

P *Iacobum fratrem domini.* Fuit filius Alphei ex cognatione ipsius Ioseph viri Mariæ; dictus frater domini; tum ex consuetudine Hebræorum, quoniam cognatus esset ipsius Ioseph; tum ob similitudinem, quam præseferebat Iesu, vt eius frater reputaretur. Sed non erat vere frater.

PARAPHRASIS. Cap. II.

DEINDE, post annos quattuordecim iterum ascendi Ierosolymã cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascẽdi autem secundũ reuelationẽ factam a Deo, & cõtuli cum antecessoribus meis Apostolis Euãgelium, quod prædico in Gentibus. Seorsum autem, & priuatim contuli cum illis, qui pręcipui sunt nominis, eo consilio, vt perspicerent, num aliquo modo in vanum currerẽ, aut cucurrissem. A quibus non solum nihil mihi obiectum est. Sed neque Titus, qui mecum erat, & si Gentilis, & cũ pręputio esset, compulsus est circumcidi; licet id ipsum molientibus nonnullis subintroductis falsis fratribus; qui illud in Cõcilium se inseruerant, ad explorandam libertatem nostram, quã habemus in Christo Iesu; ea quidem mente se inserentes, vt nos redigerent in legis seruitutem. Quibus ne ad horã quidem cessimus, admittentes subiectionem, quam intentarent: id ipsum autem agentibus nobis, vt veritas Euangelij, firma, atque cõstans apud vos maneret. Ab illis autẽ Apostolis, qui sunt in pretio (quales autem olim hi fuerint, nil mea interest, cũ Deus non sit acceptor personarum) nihil mihi collatũ est. Sed contra, cum vidissent, quòd concreditũ est mihi Euangelium præputij, sicut & Petro circuncisionis (qui enim Deus virtutem cõtulit Petro in Apostolatus munere obeundo apud circũcisos, mihi quoq; præstitit virtutem operãdi Apostolatum meũ apud Gentes.) Et agnoscentes gratiã, quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui censentur columnæ in ecclesia Dei, dexteras mihi, & Barnabæ dederunt societatis; vt nos quidem in Gentes fungeremur apostolica legatione; ipsi vero in circuncisionem. De hoc tantum nos rogarunt, vt pauperum memores essemus, prospicientes eorum necessitatibus; in quo & diligens fui, vt hoc ipsum facerem. Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quàm venirent quidam missi a Iacobo, cum Gentibus Petrus edebat. Cum autem illi venissent, subtrahebat, & segregabat se ab illis, timens eos, qui erant ex circuncisione. Et simulationi Petri, qua nunc ijs illis Iacobi ostendere volebat, se abhorrere esum ciborum communium, consenserunt & cæteri Iudæi; ita vt & Barnabas simul abduceretur in eandẽ cum ipsis simulationem. Sed, cum viderem quòd non recto pede incederent ad veritatem Euangelij, dixi Cęphæ coram omnibus. Si tu, Iudæus cũ sis, Gentiliter viuis, & non Iudaice, quomodo, quaue ratione induceris, vt cogas Gẽtes Iudaizare? Nos natura Iudęi, & nõ ex Gẽtibus peccatores, Idololatræ, & sine Deo, scientes quod non iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidẽ Iesu Christi, & nos credidimus in Iesum Christum, ad hoc, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores; numquid igitur Christus peccati minister est? absit hoc. Si enim, quæ destruxi, iterum ædifico tanquam necessaria, iã me

præuaricatorem constituo, qui destruxerim ea, quę non debebam. Atqui non ita se res habet apud me. Ego enim per legem mosaicam, quæ Christum Saluatorem mihi subinnuit, eidem legi mortuus sum, eius scilicet ceremonijs, & peccatis ex ipsa prodeűtibus ob eius mandata non seruata, vt viuam Deo: Christo confixus sum Cruci, mortuus existens peccatis in ipso. Viuo autem iam non ego hac noua vita spirituali, destructo in me veteri homine; sed viuit in me Christus. Quòd autem nunc viuo in carne, indutus hoc mortali corpore, in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non abijcio gratiam Dei: non rursus ad legis onus redeo. Si enim per legem iustitia, ergo gratis, atque frustra Christus mortuus est.

Editio vulgata.

DESNDE post annos quattuordecim, iterum ascendi Ierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secűdum reuelationem, & contuli cum illis Euangelium quod prædico in Gentibus, seorsum autem ijs qui videbantur aliquid esse: ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circuncidi: sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent. Quibus neq; ad horã cessimus subiectioni: vt veritas Euangelij permaneat apud vos. Ab ijs autem qui videbantur esse aliquid (quales aliquando fuerint, nihil mea interest, Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sed e contra, cum vidissent, quòd creditum est mihi Euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circuncisionis: operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Iacobus & Cephas, & Ioannes qui videbãtur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis: vt nos in Gentes, ipsi autem in circuncisionem: tantum vt pauperum memores essemus, quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere. Cum autem venisset Cephas Antiochiã: in faciem ei restiti, quia reprehẽsibilis erat. Prius enim quàm venirent quidã a Iacobo, cũ Gentibus edebat: cũ autẽ venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex circuncisione erant. Et simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cũ vidissem quòd non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cum Iudæus sis, Gentiliter uiuis & non Iudaice: quomodo Gentes cogis Iudaizare? Nos natura Iudæi, et non ex Gentibus peccatores; scientes autem quòd nõ iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus, vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quòd si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus, & ipsi peccatores: numquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, præuaricatorem me constituo. Ego enim per legem, legi mortuus sum, vt Deo viuã: Christo confixus sum cruci. Viuo autem iam non ego: viuit vero in me Christus. Quod autem nunc viuo in carne: in fide viuo Filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non abijcio gratiam Dei. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

ADNOTATIONES.

DEINDE *post annos quattuordecim.* Aliam hic suam commemorat Apostolus profectionem in Ierusalẽ post annos quattuordecim. Num autem curriculum hoc temporis sit computandum a die conuersionis, an post aliam profectionem, quam prius narrauit, incertum est: sicuti etiam est incertũ, num accessus iste fuerit ille, de quo est mentio in Actibus, cum scilicet coactũ est conciliũ Ierosolymis ob contentiones, quę Antiochiæ inter credentes ortæ erant circa legaliũ obseruationem. Verum, quod attinet ad scopum Apostoli; qui Euangelium, quod prædicauerat Galatis, legitimum fuisse ostendere intendebat, & illud se accepisse non ab homine, sed a Deo per reuelationẽ; hoc satis valido comprobat argumẽto. Quoniã, cum illud contulisset primariis Apostolis, Petro, Iacobo, & Ioanni, ab illis approbatum est, & nil contra ab ipsis sibi collatum. A Act.15.

B *Seorsum autem ijs, qui videbantur aliquid esse.* Græce, legitur, τοῖς δοκοῦσι. qua dictione, insinuantur magnæ auctoritatis viri. Interpres autem, vt planiorem redderet sensum, secutus locum alium cõsimilẽ infra, vbi legitur ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, transtulit hunc in modũ: *Ab ijs qui videntur aliquid esse.* Quod explicans Theodoretus inquit; id est, *insignibus.* Quod explicatius etiam exposuit Apostolus infra, dũ ait. *Et cum cognouissent gratiã, quæ data est mihi; Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse.* Cum ijs igitur Apostolis Paulus priuatim contulit Euangeliũ, quod prædicabat: vti illis primarijs, a quibus si approbatum esset, ab alijs quoque omnibus, ob magnam eorum auctoritatẽ, approbatum iri debere adiudicabat. Priuatim autem, idcirco hanc collationem fecit; propterea quòd multi legis emulationẽ habebant. Vnde (vt animaduertat Photius) illi, qui ex circuncisione nuper ad fidem venerant, audientes Paulũ, qui circuncisionem abrogaret, magnum tumultũ excitassent. Sed, & illud quoque addi potest; quòd arcana scripturę non quibuscunque, sed solis præcipuis doctoribus sint conferenda. Theodor. Phot.

C *Ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem.* Hæc dictio, *forte* (quæ est apud interpretem) Gręce ita legitur: μή πως, quod etiã verti posset, *num quomodo:* sicuti in hoc sensu Photius accipit. Et Theodoretus hunc locum exponens, inquit. *Nõ posuit de seipso, sed de alijs;* hoc est, vt omnes intelligant concordiam, & consensionem prædicationis: Nã disseminato rumore, ut inquit Chrysostomus, ꝙ Paulus dissentiret ab alijs Apostolis, qui noti erãt mundo, Christi fuisse Apostoli, incassum extitissent omnes labores suscepti per ipsum de lege Euangelica. Certissimus autem erat Paulus de sua prædicatione: nec dubiũ vllũ inesse ipsi poterat, quin ea, quæ per Christi reuelationem acceperat, certa atque firma essent. Verum satisfacere volens Apostolis, & diffamationes diluere pseudo Apostolorum, qui Phot. Theodor. Chrysost.

ipsum

ipsum criminabantur, dissentire a veris Apostolis Christi; idcirco illis suam prædicationem, quę nam esset, aperire voluit; non dubius ipse vlla in parte, si in vanum curreret, aut cucurisset; sed vt illi hac de re certi redderentur. Vnde illud: *num quo modo in vanum curro, aut cucurrissem*, referendum videtur aut ad Apostolos, quibus Euangelium communicauerat eo scopo, vt ipsi prospicerent, num in vanum curreret, aut cucurrisset; omnemque ambiguitaté, si qua illis inhæserat, ex eorũ animo tolleretur.

August. Aut secũdum August. non ad illos, quibus seorsum contulit Euangeliũ; sed ad istos, quibus scribit, quasi per interrogationem dictum intelligendum est, vt ex eo appareret, non eum in vanum currere, aut cucurisse; quia iam etiam, attestatione cęterorum, nihil ab Euangelij veritate dissentire approbatur.

D *Sed neque Titus*. In collatione facta Euangelij a Paulo cum primarijs Apostolis, non meminit, quòd nil ab ipsis cõtra suam prædicationem adductum fuerit. Sed reticens hoc, tanquam manifestũ, affert quid aliud, quod multum conducit ad ré Galatarum, vt intelligerent, cum Paulo Principes illos Apostolos consensisse in hoc ipso, quòd circuncisio non esset necessaria ad iustificationem. Quod quidem patefacit ex hoc, quòd illam dicit neglectam fuisse in Tito, qui erat cum præputio, cum non fuerit compulsus ab Apostolis circuncidi.

E *Sed propter subintroductos falsos fratres*. Variam hæc verba interpretationem habuerunt. Nam

Hieron. Theodor. Hieronymus, cui consentit Theodoretus, existimat, particulam hanc, *sed*, vacare; & ita interpretatur. Sed neque Titus, licet esset in præputio, impulsus est circuncidi propter falsos fratres subintroductos, qui id moliebantur, vt circuncideretur.

Ambr. August. ad Hierony. epist. 19. Ambrosius cum alijs Græcis, & cum Augustino, dictioné, *sed*, retinet. Ambrosius autem hanc partem orationis seiungit à præcedenti, & legens affirmatiue; *quibus cessimus ad horam*, (quæ lectio vsque ad tépora Hieronymi, & Ambrosij in Latinis habebatur codicibus, licet Gręci negatiue legerint, & hanc lectionem negatiue positam, vti germanam, recepit ecclesia) ita interpretatur; quòd Apostolus afferat causam, ob quam Timotheum Lystris circuncidi permiserit; nempe, propter subintroductos falsos fratres, quibus ad horam cessit, dum Timotheus fuit circuncisus.

Aug. in eadem epist. ad Hieron. Augustinus autem in epist. ad Hieronymum, ita locum hũc explicat, quòd Titum Apostolus circuncidi permisisset, vti etiam permiserat in Timotheo; attamen, propter falsos introductos fratres, qui hoc moliebantur pro explorãda eius libertate, non permisit, quoniam illi ita conarẽtur; quasi alias permisisset. Adiungens, quòd non detestanda est circuncisio, vt Idololatria; neque vt quid sacrilegum: vt autem necessariam ad salutem, noluit admittere in Tito; cum illi falsi fratres id iudicarẽt, quòd non possent esse salui homines, nisi suscepta circuncisione.

Chrysost. Chrysostomus autem sic exponit: ꝙ neq; Titus compulsus est circuncidi, neque ab Apostolis. Postea segregat sequentem periodum. *Sed neq; propter falsos fratres*, vt sit amplificatiuus sermo, ꝙ neque propter falsos fratres id molientes effectum est. Verum, cum lectio vulgata ita habeat, *sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circuncidi, sed propter subintroductos falsos fratres*, & apud Græcos ita legatur; διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους. Ideo, aduertendum, particulam hanc, δὲ, verti posse, *autem*; vt hanc in modum orationis fiat constructio. *Sed neque Titus compulsus est circuncidi*; & ad insinuãdum, qui nam erant ad id cõpellentes, subiungitur: *propter autem subintroductos falsos fratres*; a quibus locutio procedebat, vt circunciderettur Titus (vt ita isti denotẽtur fuisse compulsores) & nequaquam ab Apostolis; ac si ita dicatur. Aderant, qui cogere vellent Titum ad circuncisionem; sed non est coactus: & qui nam erant, qui id moliebãtur? vtique falsi fratres subintroducti ad explorandam libertatem Apostoli.

F *Quibus neque ad horam cessimus subiectioni*. Conabantur illi falsi fratres redigere Paulum cum alijs suis, in legis seruitutem; quibus (inquit) non cessisse, vt illis subijcerentur, neque ad horam; qua (in horę scilicet spatio) impleri in Tito circuncisio potuisset. Quod factum transfert Apostolus in vtilitatem Galatarum, inquiens, *vt veritas Euangelij permaneat apud vos*, nẽpe, vt ea hoc facto vos edocti, constantes in fide suscepta permaneatis; & non ad legis obseruãtiã traduci permittamini, tanquam necessariam ad complendum Christi Euangelium.

G *Quales aliquando fuerint, nihil mea interest*. De Apostolis, quibus contulerat Euangelium, nihil ait, sua interesse, quales olim fuerint: ea hoc intelligens (secundum Chrysostomum) quòd olim prædicauerint circuncisionem: de quo facto ipsi rationé sunt redditur. At, secundum Augustinum, his verbis voluit Apostolus innuere genus vitæ ipsorum; nũ mali, aut boni prius fuerint; dicẽs, nihil hoc sua interesse; Deus enim in sua gratuita vocatione non respicit vllam hominis qualitatem, vel conditionem. Ambrosius refert ad priorem Apostolorum statũ, quòd fuerint prius homines simplices, & imperiti, & nullius dignitatis in lege. Vnde, iuxta hanc interpretationem, per parenthesim ita legẽdum est (ab ijs autem qui videbantur esse aliquid) nempe, cum iam essent in pretio, vt magni Apostoli: *quales aliquando fuerint*; nempe, olim piscatores, & Idiotę, nil mea interest; id est, ego non respicio: Deus enim personam hominis non accipit. Ab ijs igitur, quibus ego contuli Euangelium, nil mihi contra collatum est; sed vt certi, quòd verum, & legitimum est Euangelium, quod prędico, in testimoniũ huius consensionis, dexteras dederunt societatis, vt Paulus in Gentes: ipsi autem in circuncisionem prædicarent.

Chrysost.

August. in exposit epi. ad Gal.

Ambr. c 2.

H *Cum autem venisset Petrus Antiochiã*. Oecumenius refert, Eusebium Pamphili censuisse, hunc Petrum, cui Apostolus dicit in faciem se restitisse, non fuisse Cepham; sed aliũ eiusdem nominis, vnũ ea septuaginta duobus discipulis. Verũ, cũ Paulus, vt videret Petrum, honoris causa, Ierosolymam se contulisset; vtique de ipso Principe Apostolorũ sermonem esse supponendum est. Quod etiam deseruit præsenti scopo epistolę: in qua veritatem Euangelij, qua circuncisionem, & alia legalia abrogabat, omnino ita se habere, ex consensione quoque aliorum Apostolorum erat cõfirmaturus. Græci autem

Oecum.

Græ.expoſ. Hieroɲy.

expoſitores,& Hieronymus, cenſent ſimulatá fuiſſe Pauli in Petrnm reprehenſionem, & iouicem conſenſiſſe, vt Petrus ſubtrahendo ſe a Gentibus ſcandalum redimeret Iudæorum; & ſcandalum illatum Gentibus, ex ſubtractione Petri ab illis, per reprehenſionem Pauli ſedaretur; huic reprehenſioni manum dante Petro, cum nil ex oppoſito reſponderit. Vnde illud, *in faciem*, interpretantur, pro eo quod eſt, ſecundum apparentiam, non re vera. Iuxta illud ad Corinthios. *Quæ ſecundum faciem ſunt, videte*. Et alibi: *qui in facie gloriantur, & non in corde*. Sed iidem expoſitores, quod legit interpres, *quoniam reprehenſibilis erat*, legunt *reprehenſus erat*, & interpretantur, quòd a Gentibus erat reprehenſus: & propterea Paulus fecit illam reprehenſionem aduerſus Petrum, ſed ex conſenſu eiuſdem.

2.Cor.10. 2.Cor.5.

Auguſt epi. 19. ad Hierony. Ambr.

Auguſtinus autem, & Ambroſios, & alij quamplures cenſent, Paulum vere reſtitiſſe in faciem Petri; id eſt, in eius præſentia, quoniá eſſet reprehenſibilis. Quod & inſinuãt rationes a Paulo ſubinductæ, quibus deducit, ea egiſſe Petrum, ex quibus Gentes cogerentur Iudaizare. Verumtamen non dicendum, quòd Petrus ſubtraxerit ſe a Gentibus, & ab eſu ciborum communium, quaſi illos immundos exiſtimaret. Sed hoc ſimulauit, ne diſpliceret Iudæis Chriſtianis, qui ad ipſum venerant a Iacobo. Vnde ſubiungitur. *Et ſimulationi eius conſenſerunt cæteri*. Vſus eſt Petrus hac hypocreſi, ne offenderentur Iudæi, qui aduenerant miſſi a Iacobo. Pauli autem reprehenſio, ob adductam cauſam, fuiſſe iuſta videtur, ne hinc Gentiles cogerentur iudaizare. Neque vero par ratio cenſenda eſt facti, quod proceſſit a Petro, cum his alijs, quæ præſtitit Paulus; vel cum circuncidit Timotheum; vel cum Cenchris caput totondit: vel ſe purificauit, & expiauit in gratiam Iacobi. Nam in his omnibus actionibus, Paulus eorum ſaluti deſeruiuit, qui legalibus addicti erant, neque hinc ſcãdalum ad Gentes perueniebat. At Petrus, cum ſe ſubtraxit a Gentibus, & ab eſu ciborum communium, deteſtari ita eos ſe oſtẽdit, & tacite innuere, quòd legalia eſſent obſeruanda. Vnde & inducebantur Gentes ad Iudaizandum; & Iudæi in legalium obſeruatione, tanquam neceſſaria forent ad ſalutem, magis etiam confirmabantur. Et ita neutri populo proſpiciebatur, ſed potius offendiculum ponebatur. Cui vtrique populo prouidit Deus per Pauli reprehenſionem factam in Petrum. Accedit, quòd, cum Pauli ſcopus ſit in hac epiſtola Galatis manifeſtare, quòd firma ſit auctoritas Euangelij, quod illis prædicauit (quoniá ipſum contulerit cum primarijs Apoſtolis, & nil ab illis ſit contra ſibi collatum) non videtur conueniens, vt ſimulatam Galatis deſcriberet reprehẽſionem, quam Petro feciſſet: cum ſerio cum ipſis hãc agat cauſam, ob ſuam teſtandam, & tutandam in prædicatione auctoritatem, ac veritatem. Idque præſertim, cum antea dixerit, quòd ſeruus Dei non eſſet, ſi adhuc hominibus placeret. Præterea illud molitur Paulus, vt aſtruat veritatem Euangelii, quam vult eſſe eiuſmodi, vt legalia abrogentur, & Galatas a iudaizando, iam in hoc dogmate periclitãtes, dimoueat; quod certe vim non haberet, niſi, quæ commemorauit de reprehenſione facta in Petrum, re vera ita ſe habuiſſent.

Act. 16. 18. 21.

Auguſt. ad Hiero.epiſt. 19.

Ponderandum etiam magnum eſſe diſcrimen, (vt elicitur ex epiſt. Auguſtini ad Hieronymum) quòd in initio legis euangelicæ Iudæis Chriſtianis concederetur patrijs vti ceremonijs (tum, ne abducerentur a fide, tum, vt ita probaretur vere illa fuiſſe legitima ſacramenta, & ceremonias a Deo mandatas, donec paulatim cum honore ad ſepulturam res iam mortua deduceretur) & quòd cogerentur Gentiles ad ſuſcipienda legalia, quod in facto Petri contingebat. Neque vero habẽda erat vlla ratio Iudæorum penes hoc, quod Paulus intendebat, ne cogerentur Gentiles Iudaizare; cum id etiá prodeſſet Iudæis Chriſtianis, ne cogerentur ad eſum ciborum in lege iam prohibitorum.

Hierony. Auguſt.

Act.15.

Vtrum autem obſeruatio legalium fuerit mortifera poſt Chriſti mortem, cenſet Hieronymus, quòd eſſet mortifera. Auguſtinus autem vult, quòd temporis interuallo, donec publicaretur altis radicibus Euangelium, fuiſſe quidem mortua legalia, non tamen mortifera; dummodo in illis ſpes ſalutis non poneretur. Et ſane decretum, quod prodijt ex primo Concilio Ieroſolymitano, oſtẽdit, quòd nõ fuerint tunc temporis mortifera, cum ex eo Concilio mandatum emanauerit Gentibus, vt abſtinerent ſe ab immolatis ſimulacrorum, & a ſanguine, & a ſuffocatis: idque in tolerantiam Iudæorum, ne hinc contaminarentur. Vnde obſeruationes legales non erant illico abrogãdæ, ſed cum honore, (vt dictum eſt) ad tumulũ erat ducenda ſynagoga. Idololatria autẽ illico Gentibus fuit interdicenda. Vtrum autem Apoſtoli vſi fuerint legalibus poſt Chriſti aſcẽſum, quaſi intendentes obſeruare legem, id negat Hieronymus, at Auguſtinus aſſerit; non tamen quaſi in illis ponerent fiduciam. Et ſi dictum eſt a Paulo in epiſt.ad Corinth. quòd factus eſt Iudæis tanquam Iudæus, & legem habens cum legem habentibus; hoc (inquit Auguſtinus) ob diſpenſationem factum ab ipſo, & ab alijs Apoſtolis; non vt legalia profiterentur obſeruaſſe.

Hieron. Auguſt.

1.Cor.9.

Quamquam autẽ ſupponatur Petrus, qui Princeps erat Apoſtolorum, fuiſſe reuera reprehenſus a Paulo, quoniam eſſet reprehenſibilis; non propterea hinc inducendum eſt, quòd Papa poſſit errare in ijs, quæ ſunt fidei; vt poſſit decretum hæreticum ſtabilire: quandoquidem rogauit Dominus pro fide Petri, & aſtiturum ſe ſemper promiſit Eccleſię conſeruatorem. Neque vero Petrus in ea actione circa dogma fidei errauit, ſed tantum ſcandalum, & illud non ex malitia, ſed ex quadam incircunſpectione cauſauit. Adhuc vero, & ſi Paulus reſtitit in faciem Petri; non propterea tamen inferendum, quòd fuerit par Petro in iuriſdictione regiminis: licet eſſet in exequutione auctoritatis. Sed & penſandum, qualis eſſet Apoſtolos Paulus, electus vas a Chriſto in illa præſertim naſcente eccleſia. Et cum Petrus miſſus fuerit in Samariam a collegio Apoſtolorum; non propterea hinc inferendum, quòd concilium ſit ſupra Papam. Siquidem cõſtat, quòd Petrus præfuit Concilio Ieroſolimitano pro definitione decretorũ

Luc 22. Matt. 28.

Act.8.

in

in eo Concilio habendorum: vnde etiam, tanquam ille (qui primatum obtinebat in Concilio) primus quoque suam dixit sententiam. Sed neque mirum, quòd Petrus Princeps Apostolorum ex consensu fratrũ dicatur missus fuisse in Samariam a Coapostolis; cum pauci tunc adessent fideles in illa primo nascente ecclesia; plurimumque interesset, quòd Principe Apostolorum præsente, & assistente, illo in initio ecclesię, Christianorũ decreta statuerentur.

I *Nos natura Iudæi, & nõ ex Gentibus peccatores.* Dum Gentes cogerentur Iudaizare, inducebantur ad id, quod non erat secundum eorum naturam, aut instituta; ad quorum differẽtiam, Paulus se cum alijs Apostolis natura Iudæum appellat; vt qui ex genere Iudaico ortum vna cum illis traheret: qui, tanquã cognoscentes Deum, distinguerentur a Gentilibus, quos appellat *natura peccatores*, quoniam essent Idololatræ; a quo genere peccati (quod est omnium peccatorum maximum, si idolatria ex parte ipsius peccati consideretur) longe aberant Iudæi.

K *Non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi.* Hanc eandem sententiam protulit in epist. ad Rom. cum dicit: **Rom. 3.** *qui iustificat circuncisionem ex fide*, id est, quatenus est coniuncta cum fide: ita & hoc loco inquit, non iustificari hominem ex operibus legis, nisi fuerint coniuncta fidei.

L *Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, prævaricatorem me constituo.* Valet hæc raciocinatio ad probandum, quòd Christus fuerit minister peccati, si legalia obseruanda esse pro salute, supponantur, quæ Christus sua morte demolitus fuerit. Nam, si per Christum præsupponimus hominem iustificari sine operibus legis, & rursus ad legalia redeamus, quæ omissa fuerant, (quod quidem esset ædificare, quod destructum est) tanquam sint necessaria ad salutem; iam prævaricatorem se constituit, quicunque illa dimiserit. & hoc auctore Christo, factum est; vnde sequitur, quòd Christus fuerit peccati minister, per quem omissa sint legalia, quæ non sine crimine poterant omitti.

M *Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo viuam.* Tantum abest, quod Christus sit minister peccati, demoliens legalia, quin, inquit Apostolus, ego hoc profiteor, quòd hinc vitam habeam, & legi hac in parte sim mortuus. Siquidem abijcitur lex, quatenus obseruantionibus legis fit renunciatio, & homo peccatis moritur, quæ ex transgressione legis perpetrabantur, vt non amplius viuant in homine iustificato, nec lex puniens peccata, vltra illi dominatur. Quod etiam dictum fuit in epistola ad **Rom. 7.** Rom. *mortificati estis legi.* Et sunt illi, qui sunt regenerati per baptismum, vt viuant Deo; non autem legi, tanquam subditi ei existentes pro peccatis; neque pendentes ab obseruationibus legis; sed a iustitia, quæ a Deo ad credentes in ipsum, & eius mandata obseruãtes emanat. Illud autem, *per legem*, sunt qui interpretantur, quòd per legem euangelicam homo moriatur legi Mosaicæ. Verum potest etiam intelligi, quòd per legem Mosaicam (quatenus scilicet lex ducit hominem ad Christum, cum Christus legis **Rom. 10.** sit finis,) homo moriatur legi Mosaicæ, non amplius subiectus eius dominio, vt dictum est antea.

N *Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus.* Id est, non viuit homo vetus amplius in homine, qui sit affixus cruci, & mortuus peccatis: sed viuit in ipso Christus, & spiritus Christi, cui adhæret; & per quem iustificatur: iuxta illud ad Rom. **Rom. 8.** *si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero viuit*, nempe propter acceptam iustificationem.

O *Christo confixus sum Cruci.* Moritur vetus homo, dum peccatis moritur, quę cum sublata sint per crucem Christi; ideo, qui mortuus est peccatis, is cruci vna cum Christo affixus dicitur.

P *Viuo autem.* Qui mortuus est peccatis, viuit, nempe spiritu: & cum subiungitur, *iam non ego*: hinc innuit Apostolus, quòd nemo possit ex se iustificari. Ideo vita spiritus viuit, quatenus in ipso est Christi Spiritus.

Q *Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei.* Id est, etsi in carne viuo, in hac mortali carne, attamen hanc vitam ago in fide filij Dei, a quo immortalitatem expecto: & ideo ad eius voluntatem me gero, atque rego, non abijciens a me gratiam eius, qui se tradidit pro mea redemptione.

PARAPHRASIS. CAP. III.



INSENSATI Galatæ, quis vos fascinauit nõ obedire veritati iam susceptæ? vos inquam, ante quorũ oculos Iesus Christus præscriptus atque depictus erat, & in vobis crucifixus? Hoc solum vellem discere a vobis; num ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei, cui consensistis? sic ne stulti estis, vt cum spiritu cęperitis, nunc carne consumemini, ad carnalem circuncisionem declinantes? Tanta ne incommoda, quæ subijstis ob Christi fidem, frustra perpessi estis? si tamen frustra: non enim ominabor, quin ab hoc errore resipiscere possitis. Qui ergo subministrat vobis spiritum illum diuinũ, & virtutes mirabiles in vobis operatur, Deus, ex operibus ne legis hæc vobis præstitit, an ex auditu fidei? sicuti de Abraham scriptum est, quòd credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Cognoscite ergo, quòd qui sunt ex fide, ex ipsaque pendent, hi sunt filij Abrahæ. Prouidens autem scriptura, sancto spiritu dictata, quòd ex fide iustificat gẽtes Deus, prænunciauit Abrahæ, quia in te, in tuæ nempe fidei imitatione benedicentur omnes gentes. Quare, qui ex hac fide sunt, atque dependent, benedictionem accipiunt vna cum fideli Abraham, qui est pater omnium credentium. Nam, qui pendent ex operibus legis, sub maledictione sunt. Scriptum est enim in Deut. Maledictus qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quòd autem in lege nemo iustificetur apud Deum, hinc debet esse manifestum: quoniam, per Abacuc, iustus ex fide viuit. Atqui lex non consistit ex fide: sed ex eo decreto, quòd qui legis mandata fecerit, viuet in illis, non dans pœnas indictas transgressoribus a lege. Christus ab hac maledictione legis, a reatu scilicet peccatorum, & ab ipsa-

met

met subiectione legis, peccata nostra, & infirmitatem nostram redarguentis, nos redemit: factus ipse pro nobis maledictio, suscipiens in suo corpore nostras puniendas maledictiones. Quòd autem Christus sit factus maledictio, perspicuũ est ex eo, quod scriptum est in lege: Maledictus omnis, qui pendet in ligno, in quo Christus perpendit, vltronee tamen id patiens pro nostra redemptione; vt ad gentes benedictio Abrahę perueniret in Christo Iesu, vt hinc pollicitationem spiritus, a quo omnia nobis bona proueniunt, acciperemus per fidem. Fratres (secundum hominẽ agam vobiscum, & secundum humanam rationem,) attamen inhærendo hominum institutis, illud profari licet, quòd hominis testamẽtum per eius mortem confirmatum, nemo spernit, aut quidpiam illi superaddit. Atqui Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, & seminibus, quasi in multis; sed quasi in vno: dum dicit scriptura, & semini tuo, qui est Christus, in quo vno, in propagatis ab Abraham benedictionis promissio statuenda erat. Id autem dico, quòd testamentum promissionum, confirmatũ a Deo in Christi morte, lex post quadringentos & triginta annos lata, irritum non facit, ita vt promissio Dei facta Abrahæ euacuetur. Nam si ex lege hæreditas penderet, iam non ex promissione. At Abrahæ per promissionem, antequàm esset posita lex, Deus donauit. Vnde ex lege non expectanda hæreditas atque promissio. Quid igitur lex? quorsum constituta est? ob transgressionem est posita; vt homines a peccatis auerteret, & ad fidem induceret; in hoc remedium constituta, donec veniret semen, ipse Christus, cui promissio facta erat; ipsa inquam lex, quæ ordinata est per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem non est vnius tantum, sed duorum; Deus autem vnus est; & ideo immutabilis; idem, qui promissa fecit Abrahæ, & qui legem contulit: vnde lex Dei promissis non potest aduersari. Quid igitur lex? num aduersus promissa Dei? absit hoc. Tantum enim abest, vt lex sit contra promissa Dei, vt adeo bene sit constituta, quòd si esset data cum facultate, vt posset viuificare, vere ex lege obtineretur iustitia; cũ lex ea admoneat, quæ adimpleta iustum redderent facientem. Verum scriptura, & lex omnia conclusit sub peccato; tum præcepta dando, quorum transgressione committuntur peccata; tum omnes de peccatis arguendo: vt hinc, ex occasione peccatorum, homines dignoscerent, egere se Dei misericordia: atque ita promissio pendens ex fide Iesu Christi, credẽtibus in eum condonaretur. Prius autem quàm veniret explicita fides Christi, antequàm scilicet Christus consummaret nostram redemptionem, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat, quæque per legem innuebatur; cum legis finis sit Christus, per quem salus credentibus aduenit. Itaq; lex pædagogus noster fuit, manuducens nos ad Christum, & instruẽs nos sub virga timoris de propitiatione per ipsum nobis obtinenda, vt ex fide in Christum iustificemur. At vbi venit fides explicita, & Christus (qui in lege promissus erat mediator inter Deum & homines, opus nostræ salutis absoluit) iam non sumus sub pædagogo; non sub nube fidei, quæ, iam patefacta est non amplius sub illa execratione legis; non sub pœnis, atque peccatorum iugo. Omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu. Quicunque enim baptizati estis, Christum induistis, in nouum hominem (veterem abijciendo) per eius spiritum formati: ita quidem, vt nullum sit discrimen, siue sit Iudęus, qui baptizatus est, siue Græcus, siue liber, siue seruus, siue masculus, siue fœmina: omnes enim vos, vnum estis; vnum corpus, vnus spiritus in Christo Iesu. Si autem estis, Christi; igitur Abrahæ semen estis, & hæredes Dei, secundum promissionem a Deo factam Abrahæ.

Editio vulgata.



O INSENSATI *Galatæ, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus? Hoc solum a vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa: Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut, Abraham credidit Deo; & reputatum est illi ad iustitiam: Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ. Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat Gentes, Deus prænunciauit Abrahæ. Quia benedicentur cum fideli Abraham. Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: quia iustus ex fide viuit. Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea viuet in illis. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictũ, (quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu: vt pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit. Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in vno. Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo: quæ post quadringentos triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donauit Deus. Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est donec veniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem, vnius non est: Deus autem vnus est. Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quæ posset viuificare: vere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato: vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Prius autem, quàm veniret fides sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo: vt ex fide iustificemur.*

At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo. Omnes enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu. Quicunque enim in Christo baptizati estis: Christum induistis. Non est Iudæus, neque Græcus: non est seruus, neque liber: non est masculus, neque fœmina. Omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu. Si autem vos Christi: ergo semen Abrahæ estis, secundum repromissionem hæredes.

ADNOTATIONES.

A O INSENSATI *Galatæ*. Apostolus, post confirmatam auctoritatem sui Apostolatus, suæque prædicationis; iam, tanquam sedens in throno maiestatis, grauissimis verbis vrget Galatas, vt resipiscant, qui prope iam defecerant a Christi fide: vnde eos stultos nominat: non temere quidem, aut animo calumniandi (quod Matth. 5. prohibetur a Christo apud Matth.) sed ipsorũ correptioni consulens, atque saluti. Vnde & causam huius insaniæ, & erroris, quo opprimerentur Galatæ, admodum prudenter in alios transfert inquiens: *quis vos fascinauit*: idest, inuido oculo seduxit, vt Christum desereretis; & ad legalia conuertiremini. Quod factũ, vt dignũ graui reprehẽsione, exagerat, subiungens: *ante quorũ oculos Iesus Christus proscriptus est, & in vobis crucifixus*: Græce legitur προγέγραπται; pro eo, quod est, *proscriptus*, vel etiã *præscriptus*. Et aduertẽdũ in plurimis græcis codicibus vacare hanc particulã, *Et*, sicuti etiam in multis latinis exemplaribus nõ reperitur: non apud Augustinum, neque apud Ambrosium. Et horum verborum variæ afferuntur interpretationes, vt secundum August. in epistola ad Gal. Augustinum sit sensus. Quisnam potuit vos, qui semel veritatem educti estis, sic fascinare, & illudere, vt Christum præscriberetis, & eijceretis ex vestri possessione: id est ex vobis, quos sibi acquisierat sanguine suo? Ambr. c. 3. Secundum autem Ambrosium hunc in modum: vt Christum, ceu purum hominem, & inefficacem ad iustificandum iam proscribatis, & eius crucem a vobis reijciatis? At secundũ Hieronymum Hieron. ita. Ante quorum oculos Christus præscriptus; id est, ante scriptus, scilicet a Prophetis, & ita vobis cognitus etiam ante euangelium per scripturas Prophetarum. Græci autem hunc in modum interpretantur. Græ. Expos. Ante quorum oculos sic præscriptus erat ex prædicatione Pauli, atque depictus Christus, ob fidem eximiam, qua illi adhæserunt; ac si inter ipsos fuisset crucifixus: adeo in ipsorum animis impressus erat: quod etiam significatur in baptismi susceptione, in quo Christi mors, atque sepultura repræsentatur. Vnde maxima denotatur fascinatio, per quam, a tam singulari impressione, abducerentur animi Galatarum.

B *Vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consumemini*. Acute pungit Galatas, dum inquit: cœpistis spiritu, nempe vitam agere, cum per spiritum veram agamus vitam: & postea subiungit, *nunc carne consumemini*: non dicit consummatis, & perficitis carne; sed consumemini carne; ad denotandum, quòd a pseudo Apostolis in carnis mutilatione per circuncisionem, si illam susciperent, consumerentur, maleque perderentur.

C *Maledictus omnis qui non permanserit*. Ex his patet, in constitutione legis interminationem maledictionis factam fuisse omnibus transgressoribus; quam maledictionem totam genus humanum incurrisse declarauit Apostolus in epist. ad Rom, dum dixit: omnes, & Iudæos, & Gentiles causatos sub peccato, & quòd omnes in Adam peccauerũt. Cum autem in lege dicatur: maledictus, qui non permanserit in omnibus ijs, hinc videretur inferendum: ergo, qui permanserit in his, erit benedictus. Vnde ex operibus legis iustificatio haberetur, contra ea, quæ determinata sunt in capite præcedenti. Idcirco huic tacitę obiectioni occurrens Apostolus, inquit: *quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est*. Sed vnde manifestum? ex sententia illa Abacuc prophetæ, quam etiam induxit in epist. ad Rom. nempe, quia iustus ex fide viuit. Atqui lex non consistit ex fide, quam non largitur lex: Quod patet ex eo, quod in lege dicitur: *qui fecerit ea, viuet in illis*: vt non patiatur pœnas, quæ sunt impositæ transgressoribus legis. Non autem sequitur, quòd qui viuit in lege, vt non succumbat morti in ea cõminatæ, viuat propterea etiam apud Deum. Atque ideo firma manet anterior conclusio; quòd nemo ex operibus legis iustificatur apud Deum; si tamen opera supponantur fidei non coniuncta.

Rom. 3. Rom. 5. Rom. 1. Leuit. 18.

D *Christus nos redemit de maledicto legis*. Maledictum legis erat contra peccatores, quales omnes nos eramus, cum nascamur omnes filij iræ: neque, legis auxilio, ab hac maledictione eripi poteramus, quin peccatis obnoxij perpetuo teneremur. Christus autem pro nobis persoluens in carne sua, redemit nos ab hac maledictione; tum liberãdo nos ab omnibus nostris iniquitatibus, tum gratiam conferendo, qua illæsos nos conseruaremus a peccatis: quando, quod impossibile erat legi propter infirmitatem carnis, (vt dicitur in epist. ad Rom.) ipse moriendo, possibile nobis effecit, & quomodo?

Eph. 2. Rom. 8.

E *Factus pro nobis maledictum*. Necesse erat, supposita Dei ordinatione, iustitiæ diuinæ satisfacere, vt maledictio inserta generi humano aboleretur. Christus hãc in sua carne suscepit; quę (prout inquit Augustinus in lib. contra Faustum) non erat caro peccati, quia nõ de traduce mortalitatis in Mariam per masculum venerat, sed in similitudinem carnis peccati; vt quæ mortalis esset caro; & ita dicebatur peccatum habere, quatenus morti obnoxia erat, quæ mors est in pęnam peccati. Vnde, tum mortem suscipiens, quę est in pęnam peccati; tum peccatorum pondus sustinens, quo genus humanum obstrictum erat (ad quod & maledictio consequebatur) hinc Christus, iuxta sententiam Deute. maledictus est factus.

Aug. cont. Faust. li. 14. cap. 4. Deut. 27.

F *Maledictus omnis, qui pendet in ligno*. Reticet Apostolus vocem, *a Deo*, quæ in Deuter. legitur: & (vt censet Hieronymus) ab aliquo Hebræo, post Christi passionem apposita fuit; vt in famiam nobis inureret, vt qui in Christũ a Deo maledictum credamus. Augustinus autem id non habet: sed supponit ita dictum fuisse a Moyse, tanquam prævidente hæresim

Hieron. Aug. ibidẽ cap. 5.

hęresim illorum, qui Christum non vere mortuum vellent:vnde nec maledictum. At (inquit ipse) si maledictus omnis; ergo & Christus, ergo & vere mortuus est. Et sane, si Apostolus scribés ad Romanos, dixit Christum factum esse peccatum; & quòd de peccato peccatum Deus damnauit: & ad Corinth. *eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit:* & omnis, qui pendet in ligno est maledictus, hinc sequi videtur, quòd & Christus ob peccatum pependerit in ligno, & quòd propter peccatum sit maledictus. Verum dicimus, quòd Christus fuit maledictus, non ex proprio reatu, sed habens in se maledictioné susceptam pro redemptione humani generis. Nam (vt inquit Augustinus in eodem lib. contra Faustum) cum ex homine, & pro homine mortem suscepit; in illo etiam, & pro illo, maledictum, quod mortem committatur, suscipere non dedignatus est: &, vt filius Dei, semper viuens in sua iustitia, mortuus est propter delicta nostra in morte suscepta, pro luenda pęna nobis debita. Non enim tolli potest, quin Deus odiret peccatum, & ita suspéńionem in ligno factam in Christo ob peccatum oderat; quatenus significabatur peccatum, propter quod suspensus est; pro quo neque proprio filio pepercit Deus. Et nihilominus tamen crucifixio Christi ita grata fuit Deo, postquam est absoluta, vt omnes credentes in Crucifixum, & Dei obtemperantes, sibi reconciliarit; non vltra praeterita ipsorum peccata vlciscens, sed suam gratiam, & spiritum sanctum suum illis conferens: cum tamen Christus pro omnibus pacem impetrarit, si infinita passionis eius sufficientia consideretur: iuxta illud apud Ioan. *Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.*

Rom. 8. 2. Cor. 5. Aug. Cont. Faust. li. 14. cap. 4. Rom. 8. Ioan. 2.

G *Vt in Gentibus benedictio Abrahae fieret.* Ad hoc pro nobis Christus factus est maledictus, vt, promissa benedictio Abrahę, per ipsum adimpleretur in Gentibus. Qua dictione, *in Gentibus*, Apostolus insinuauit, non opus esse, vt sint filij Abrahae secúdum carnem, qui benedictionis pollicitationem sint hæreditaturi. Sed id quidem requiri, vt fidem habeant similem fidei Abrahae. Vnde subiungit: *vt pollicitationem spiritus accipiamus per fidem*: Quae verba nónulli ita interpretantur: quòd Spiritus sanctus voluit illam pollicitationem effari, de qua in lib. Gen. vbi Deus benedictionem Abrahae praedicit, quòd in ipso essent benedicendae omnes gentes. Graeci autem hunc in modum; vt acciperemus pollicitationem spiritus; quoniam spiritualia sic promiserat Deus Abrahae. Quae interpretatio consentanea est huic voci, *per fidem*. Siquidem non nisi per fidem spiritus adoptionis obtinetur. Iuxta illud: *Dabo vobis spiritum nouum*. Et apud Ioel: *& erit in nouissimis diebus, dicit dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem.*

Gen. 12. Grę. Expos. Ezech. 36. Ioel. 2.

N *Non dicit, & feminibus, quasi in multis, sed quasi in vno.* Ponderat Apostolus, non dictum esse in lib. Genes. *in feminibus, quasi in multis sed quasi in vno, sed in femine*; vt hinc arguatur, quòd Christus fuit illud semen, in quo benedicendae erant Gentes. Vnde paulo post etiam inquit; *donec veniret semen*: id est, Christus; ob ipsum enim est benedictio. Quod etiá habetur ad Rom. *Non enim per legem promissio Abrahae aut semini eius, vt haeres esset mundi. Sed per iustitiam fidei.* Et quamuis semen accipiatur pro posteritate, & numquam plurium numero explicetur; attamen Apostolus hanc vocem in plurali numero vsurpauit: *non in seminibus, sed in semine*, vt significantius hanc rem patefaceret: quòd in Christo solo, qui est ex semine Dauid, futura erat benedictio, per ipsum, in posteros Abrahae propaganda. Rom. 4.

I *Hoc autem dico testamentum cófirmatum a Deo.* Pro *testamento*, Graece legitur, *διαθήκην*, quae vox, tum testamentum, tum pactum, seu pollicitationem significat. Non debet autem absurdum videri, quòd testamentum adscribatur Deo: si praesertim addatur, in *Christo*, prout habetur in cod. Graeco; vt ita optime inferatur, a Deo confirmatum esse testamétum, & pactum in Christo, in eius scilicet morte. Iuxta illud ad Hebraeos. *Vbi enim testamentum, mors vt intercedat testatoris necesse est.* Et in Christo, in eius scilicet morte confirmatum est testamentum, seu pactum factum a Deo Abrahae. Vnde Theodorus inquit, vetus quoque scriptura vocat Dei testamentum, promissionem, quae facta est Abrahae: nihil ergo ei addi, vel minui potest, aut infirmari per legé. Hebr. 9. Theodor.

K *Propter transgressionem posita est.* Inquit, vt homines auerterétur a peccato, lex proposita est; vt, si non ab omnium, ab aliquorum saltem transgressione prohiberet. Et etiam (secundum Augustinum, in lib. de perfec. Iust. hominis) vt abundaret delictú, & ita ad gratiam implorandam homo manuduceretur. Siquidem fuit lex, vt paedagogus, instruens hominem de suo misero statu, ipsumque prouocans, & trahens ad Deum. August lib. de Perf. Iust.

L *Ordinata per Angelos in manu mediatoris.* Ipsius scilicet Moysi, qui fuit sequester inter Deum, & populum. Mediator autem legis ad hoc fuit, vt lex obseruaretur a populo. Quod nonnulli referunt ad Christum, in cuius manu fuerit ordinata lex, vt per ipsum adimpleretur, & ab ipsa homines liberarentur.

M *Mediator autem vnius nó est; Deus autem vnus est.* Aut sic interpretandum; quòd Christus non est mediator vnius, cum opus sit, vt mediator ad dno referatur, & ideo mediator inter Deum, & homines, reconcilians nos Deo. Illud vero: *Deus autem vnus est*: Nonnulli sic explicant: Idem est Deus reconcilians, & cui fit reconciliatio: Quidam autem sic, Christus, qui mediator est, non est vnius naturae, vel substantiae, sed duplicis, humanae scilicet, & diuinae. At Adamus Sasbout censet, his verbis, *mediator vnius non est*, significari Moysem, qui non esset vnius voluntatis, & decreti, & consilij; sed mutabilis, vt qui esset homo: Deus autem in sua voluntate est immutabilis. Ambrosius autem interpretatur, inter vnum aliquem populum, mediatorem nó esse; sed inter duos; nempe inter Gentilem, & Iudaicum, quos Christus (aboléd o ea per quae duo hi populi dissidebant, auferendo a Gétibus numerum Deorum, quod erat scandalum Hebręis, & a Iudęis opera legis, quę Gentes abominabátur) inter se reconciliauit, & ambos inter se reconciliatos reconciliauit Adamus. Ambr. c. 3.

Gennad. 1. Tim. 2. liauit Deo. Quam interpretationẽ attulit etiã Gennadius, referente Oecumenio. Aduertendum autem in epist. ad Timoth. sermonem esse de vno mediatore, dum dicitur: *vnus enim Deus, vnus & mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus.* Hic autem simpliciter mediator proponitur, & non dicitur, quod sit, vnus, sed quòd non est vnius. Forte, cum dixerit, quòd mediator non est vnius, postea subiunxit, *Deus autem vnus est*, ad insinuandum, quòd si vnus Deus, vtique idẽ est, qui legẽ tulit, & fecit promissa Abrahæ. Debet igitur manere firma eius promissio; & non fieri irrita per legem, siue sit sermo de Christo mediatore, siue de Moyse; de quo simplicior, & magis ad litterã accõmodata videtur esse expositio. Cui accedit etiam Theodoretus, inquiens:

Theodor. *Non est mediator vnius: intercessor enim inter populum & Deum: Deus autem vnus est, qui dedit & promissionem, & legem statuit: non enim alius Deus illa dispensauit; illa vero alius.*

Chrysosto. N *Lex ergo aduersus promissa Dei?* Id videtur cõsequi secundum Chrysostomũ ex eo, quod dictum est, quòd lex affert maledictionem, quæ contraria est benedictioni promissarum. Dubitat autem merito Apostolus, num lex irritum faceret promissum, tanquam existeret contra legem. Et negat, promissum esse contra legem. Sed & ait, quòd lex non confert promissum: vnde subiungit: *si enim data esset lex, quæ posset viuificare, vere ex lege esset iustitia.* Ad quæ ita subinfert Chrysostomus: *non est lex aduersus promissa, cum non possit viuificare.* & sic integra sunt permanentia promissionis. Posset etiam ita fieri interpretatio, quòd lex non est cõtra promissa; quin immo eiusmodi est, quòd si data esset cum facultate viuificandi, vere ex lege esset iustitia; vti illa, quæ statuerit ea, quibus promissa obtinentur. Non potest autem viuificare, quoniam non præbet virtutem operandi ea, quæ præcipit: ipsa tamen lex non iubet nisi iusta, & nil affert aduersus promissa. Illud vero dictum, quòd *vere ex lege esset iustitia*, significat differentiam inter iustitiam ex fide, & eam, quæ est ex

Rom. 4. lege, quæ coram hominibus potest esse, sed non coram Deo, vt dicitur in epist. ad Rom. *si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.*

Græ. expos. O *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato.* Vel omnes (vt Græci exponunt) lex arguit esse peccato-

Rom. 3. res. Iuxta illud ad Roma. *omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.* Vel lex ita omnia statuit, vt si non obseruentur, peccata committantur; cum lex ad hoc fuerit instituta, vt per ipsam homo cognosceret,

Rom. 11. quòd incideret in peccata ob legis transgressionem. Aduertendum autem in epist. ad Rom. hanc eandem sententiam aliter haberi, vbi dicitur: *conclusit enim Deus omnia in incredulitate.* Et quomodo hæc sententia cõueniat, aut discrepet ab hac alia, in eadẽ epistola ad Roma. in Adnot. P, cap. 11. explicatũ est.

P *Prius autem quàm veniret fides.* Vel Christus, vt exponunt nonnulli. Vel explicata de Christo fides, prius quàm ipse cõsummasset oblationem pro redemptione mundi, *custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat.* Id de Iudæis præcipue intelligẽdum est; qui sub lege custodiebantur, ne peccata committerent, circumscripti illa sepe, de qua

Matth. 21. apud Matth. idque per legem, de qua paulo ante dictum est, quòd posita fuit propter transgressionem; id est, vt cautos illos redderet, ne transgrederentur legis mandata, ob pœnas in ea comminatas. Turrim autem eisdem ædificauit Deus; dum Iudæis dedit Prophetas, procul, & de longe prospicientes. Am-

Ambr. brosius autem, *turrim*, verticem legis interpretatur. Aut forte turris appellatur; quoniam hic respiciendum erat in Saluatorem. *Conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat.* Siquidem illis omnia contingebant

1. Cor. 10. in figura, vt dicitur in priori epist. ad Corint. conclusi autem dicebantur in fidem, id est, implicite conclusi; quoniam ad hanc Christi fidem lex inducebat homines, cum finis legis sit Christus; quæ fides,

Rom. 10. qualis nam esset, post Christi aduentum atque consummationem manifestata est. Et ita reuelata est fides, quæ antea manebat sub nube. De quo etiã explicatius in episto. ad Rom. in Adnot. M capitul. 1. actum est.

Q *At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.* Fides explicita aduenit, post Christi consummationem. Quæ fides, per baptismum, redddit homines liberos a maledictione, & a pędagogia legis, grauiter instruentis, atque plectentis omnes sibi subiectos; vt filij Dei euadant, quicunque baptizati sunt in Christo, eum induentes, ita vt non amplius sub nube, sed sub reuelata fide consistant, scientes, quomodo vere sint liberi a peccatis per Christum verũ nostrum liberatorem, atque Redemptorem; & quomodo per ipsum ad æternam ducantur beatitudinem: quæ quidem omnia ante Christi consummationem, non ita patebant.

PARAPHRASIS. Cap. IIII.



Dico autem (vt institutus sermo de legis pędagogia magis pateat) quòd quanto tempore hęres paruulus est, nihil differt a seruo, tametsi bonorum omnium sit dominus, sed sub tutoribus, & actoribus est vsque ad tempus hæreditatis adeundæ sibi præfinitum à Patre. Ita & nos, cum essemus paruuli, nondum in fide roborati, & ad Deum cognoscẽdum non Idonei, per legem, obseruationibus, obstricti rerum visibilium, sub elementis mundi eramus seruientes in sacrificijs, & alijs huiusmodi obeũdis. At vbi venit plenitudo temporis, in quo placuit Deo, profundere benedictionem Abrahæ promissam, erga genus humanũ, multis præmissis, quæ ad nostram conferebant redemptionẽ, tum demum emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum itidem sub lege: cuius obseruantionibus vltronee se subiecit, vt eos, qui legis seruitute obstricti erant, ab ea redimeret: vt ita liberi effecti, in filiorũ Dei adoptionem reciperemur. Quoniam autem estis filij Dei, in huius rei testimonium, emisit Deus spiritum filij sui in corda vestra, clamantem Abba, pater: quæ vox non nisi a filio ad patrem emitti solet. Quare, quicunque spiritum hunc accepit, iam non amplius est seruus, sed filius: quòd si filius, etiam hæres est Dei,

Dei, per gratiam Dei, Christo mediatore; qui nobis tantam beatitudinem comparauit. Sed tũc quidem vos, priusquàm Christi fidem, Deique spiritum reciperetis, ignorantes Deum, seruiebatis ijs (qui natura non sunt Dij) Idolis, ac falsis Dijs. Nunc autem cum cognoueritis per lumen fidei Deum: vel (vt rectius loquar) cum sitis cogniti a Deo, qui ex dono fidei in eorum numero vos vocatos recepit, quos etiam nouit vt suos; quomodo iterum conuertimini ad infirma, & egena elementa? ad earum rerum obseruationes, a quibus (cum gratiam non conferrent) expectari iam antea salus nõ poterat; & nunc multo minus potest post Christi consummationem: Quibus tamen denuo seruire vultis. Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos; vt antea, cum Gentes essetis Deum ignorantes, facere ex magna superstitione consueueratis. Siquidem hæc consimilia sunt legalium ceremoniarum obseruationibus. Verum fateor, timeo de vobis, ne incassum pro vobis laborauerim. Estote vt ego, qualis nunc sum, legis ceremonijs non amplius subiectus; quando & ego olim fui, quales modo estis vos fratres, institutionum legalium acer æmulator. De hoc obsecro vos; nullaque causa est, cur mihi non obsequamini, denuncianti vobis, quę uestrę conferunt saluti. In nulla quippe re mihi iniuriam intulistis; quin vos ipsi nostis, quòd a principio, ex infirmitate carnis, multis oppressus afflictionibus, euangelium vobis prædicaui; & tentationem vestrã, quæ ob afflictionem carnis meę vobis contingeret, non spreuistis, neque respuistis; sed sicut Angelum Dei suscepistis me; sicut Iesum Christum. Quæ igitur beatitudo vestra? nonne hęc a vobis censebatur, q̃ euangelij Christi pręclicator ipse vobis aduenissem? Testimonium enim hoc perhibeo vobis, quia si fieri posset, oculos vel ipsos vestros eruissetis, & dedissetis mihi, in pręclarum eximij vestri in me amoris testimonium. Vnde igitur tanta mutatio? Ergo inimicus vobis factus sum, verum vobis dicens? Æmulantur vos (mihi credite) nonnulli, ac vestrę salutis studio se teneri pręseferunt; at non recto animo: sed illud student, excludere vos a Dei gratia, & a vera Abrahę filiatione; eo nempe cõsilio, vt vos ęmulemini ipsos, alijs pręceptoribus illos pręferendo. Bonum autem est ęmulari semper in bono, & non solum id præstare, dum pręsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio, partus dolores pro vobis suscipiens, donec in vobis Christus perfecte formetur, qui finis est meę parturitionis. Vellem autem pręsens esse modo apud vos, & mutare vocem meam, a blandis verbis, in querelam conuersam, & in luctum. Quandoquidem confundor, & anceps admodum sum animo de vobis. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? scriptum est enim in lib. Genes. quòd Abraham duos filios habuit, vnum de Ancilla Agar, & vnũ de libera. Sed, qui de Ancilla, Ismael nomine, secundum carnem natus est, cum ipsum ex Agar iuuencula susceperit Abraham, valens secundum ordinem naturæ filios ex ea gignere? Qui autem de libera, ipse Isaac, secundum promissionem factam Abrahæ, dono ipsi datus est a Deo, cum Sara non esset apta ad concipiendum, cum iam ob ætatem desijssent ei fieri muliebria, atque sterilis naturæ esset. Quæ quidem secundum allegoriam sunt dicta, ad rerum scilicet aliarum sensum, & intellectum hunc in modum referenda. Siquidem his duabus Abrahæ vxoribus, duo Dei testamenta designantur. Vnũ quidem latum in monte Sina, in seruitutem generans, quotquot in legis mandata, atque, ceremonias obstringebantur; quod per Agar ancillam designatur. Siquidem, & Agar nomen est montis Sina in Arabia; huicque correspondet per similitudinem illa, quæ nunc viget terrestris Ierusalem, quæ, una cum filijs suis Iudæis, prædictæ seruituti legis obstricta est. Superna autem Ierusalem, vti illa, quæ filios secundum spiritum a Deo procedentem gignit, libera est, ab omnique seruitute seiuncta, & hęc quidem omnium nostrum est mater. Nam scriptum est apud Esaiam. Lętare sterilis, quę non paris; erumpe, & clama, quæ non parturis: quoniam multi filij desertę magis quàm eius, quę habet virum. Nos autem, fratres, filij sumus Dei, iuxta modum Isaac; qui per promissionem Abrahę natus est. Sed quomodo tunc Ismael filius ancillę, qui secundum carnem natus erat, persequebatur eum, qui secundum spiritum ex fide erat, illi imponere volens: ita & nunc, qui sunt carnales, neque Abraham secundum fidem & spiritum imitantur, persequuntur eos, qui secundum Dei spiritum creati sunt. Sed quid dicit scriptura in lib. Gen.? Eijce ancillam, & filiũ eius non enim hęres erit filius ancillę vna cum filio liberę. Itaque fratres, cum secundum spiritum simus ex fide regenerati, non sumus ancillę filię, sed liberę, qua libertate Christus nos liberauit.

Editio vulgata.

Dico autem, quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt a seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus, & actoribus est vsque ad præfinitum tempus a patre: & ita nos, cũ essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes. At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege: vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorũ reciperemus. Quoniam autem estis filij: misit Deus Spiritum filij sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater. Itaque iam non est seruus, sed filius. Quòd si filius, & hæres per Deum. Sed tunc quidem ignorantes Deum, ijs qui natura non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti sitis a Deo, quomodo conuertimini iterum ad infirma, & egena elementa, quibus denuo seruire vultis? Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos. Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis. Estote sicut ego, quia & ego sicut vos: fratres obsecro vos. Nihil me læsistis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iampridem, & tentationem vestram in carne mea non spreuistis, neque respuistis, sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia si fieri posset: oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis

vobis factus sum, verũ dicẽs vobis? Aemulãtur vos nõ bene: sed excludere vos volunt, vt illos æmulemini. Bonũ autẽ æmulamini in bono semper, & nõ tantũ cũ præsens sum apud vos. Filioli mei, quos iterũ parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellẽ autẽ esse apud vos modo, & mutare vocẽ meã: quoniã confundor in vobis. Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptũ est enim, quoniã Abraham duos filios habuit; vnũ de ancilla, & vnũ de libera. Sed qui de ancilla, secundũ carnẽ natus est: qui autẽ de libera, per repromissionẽ, quæ sunt per allegoriã dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, vnũ quidẽ in mõte Syna, in seruitutẽ generans: quæ est Agar (Syna enim mons est in Arabia: qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalẽ,) & seruit cũ filijs suis. Illa autẽ quæ sursum est Ierusalẽ, libera est: quæ est mater nostra. Scriptũ est enim: Lætare sterilis, quæ nõ paris: erũpe, & clama, quæ non parturis: quia multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virũ. Nos autẽ fratres secundũ Isaac promissionis filij sumus. Sed quomodo tunc is, qui secundũ carnẽ natus fuerat, persequebatur eũ qui secundũ spiritũ, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillã, & filiũ eius: nõ enim hæres erit filius ancillæ cũ filio liberæ. Itaque fratres, nõ sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit.

ADNOTATIONES.

A DICO *autem quãto tempore hęres paruulus est.* Promissa fuit Abrahę in Christo hęreditas, sed nõ collata, nisi post Christi fidẽ cõsummatã; Itaq; lex fuit post promissionẽ factam Abrahæ: qua lege custodiebãtur Iudęi sub pędagogo, vt, & si futuri essent hæredes, alio tamen modo gubernarẽtur tãquã minores, & paruuli in scientia, dum deducerentur ad Christũ, & ad hęreditatem; alio vero modo se haberent post susceptã fidem. In lege itidem, vt paruuli, sub vmbra, & custodia regebantur, nondum apti frui hęreditate.

B *Sub elementis mũdi eramus seruientes:* Nempe, quatenus legales obseruationes, nouilunia, & sabbata (vt exponit Theodoretus) a sole, & luna peragerentur, a quibus dies, nox, & septimanę, & mẽses, & anni pendent. Alij referũt simpliciter ad legem, tũ naturalem, tũ illã Moysi. At proprie videtur sermo esse de lege Moysi, vt patet ex eo, quod dicitur; Deũ misisse filiũ suũ factũ sub lege; vt eos, qui sub lege erãt, redimeret. Vnde forte aptior esset interpretatio, si dixerimus, quod Iudęi erant seruientes mũdi elementis: vt puta cęlo, in obseruatione dierũ, ac mensiũ, iuxta solis, & lunæ decursus; igni, in sacrificijs; terræ, in cineris; & sãguinis aspersione; & aquę, in ablutionibus. In ijs enim ceremonijs detinebantur Iudęi ex Dei prouidentia, ne ad Idololatriã cõuerterentur. Sed aduertendũ, in ep. ad Coloss. esse mẽtionẽ de elemẽtis, quatenus accipiũtur pro principijs, & elemẽtis humanę philosophię: dũ dicitur; *videte, ne quis vos decipiat per philosophiã, & inanem fallaciã, secundũ traditionẽ hominũ, secundũ elementa mundi.* In epist. autem ad Heb. accipiuntur elementa pro exordijs, & rudimentis fidei Christianę, dũ dicitur. *Rursum indigetis, vt vos doceamini, quę sint elementa exordij sermonis Dei.*

C *Misit Deus filium suum.* Ponderat Theodoretus, quod Apostolus non dixit, misit ipsum, vt nasceretur de muliere, vt diuinitatis missionẽ suspiciemur. Sed misit natum ex muliere. Gręca autẽ vox, ἐξαπέστειλεν, innuere videtur vnigenitũ filiũ, qui ad extra venit, dum in propria venit, carnem humanã assumens, qui tamen semper erat in mundo. Qua voce vtitur etiã paulo post, loquens de Spiritu sancto, dũ dicit: *Misit Deus spiritum filij sui.* Qui etiã spiritus venit ad extra, cũ in forma rei visibilis, aut columbæ, aut alterius rei apparuit. Circa Illud autem, *factũ ex muliere.* Augustinus adnotat, mulierem accipi etiam pro fęmina; ita vt possit esse sermo de virgine. Nam & de costa viri dicitur in lib. Geneseos, quod Deus ędificauit eã in mulierem. Theophylactus autem cum alijs Gręcis animaduertit, Apostolum dixisse, *factũ ex muliere*, pro demolienda eorum hæresi (inter quos Appelles) qui asserebant, Christum ex elementis formasse sibi corpus in aere, ac deinde per virginem, tanquam per canalem, transijsse. Quod autem attinet ad illud, *factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret:* quòd Christus fuerit factus sub lege, hinc paret, inquit Theophylactus, & Oecumenius; quòd circuncisionem suscepit, & alia legis munera adimpleuit; cum tamen immunis esset ab execratione legis. Illud vero, *vt eos qui erant sub lege, redimeret:* Sunt qui interpretẽtur, de solis Iudæis esse dictum, quos a iugo legis, Christus implẽdo legem, redemit. Græci autem censent, comprehendi etiam Gentiles, cum & ipsi redempti sint ab execratione legis, cui subijciebamur omnes, vt dictum est in cap. præcedenti. Vnde, cum dicitur; Christus nos redemit de maledicto legis; non intelligendum de ceremonijs legis, quibus subiecti non erant Gentiles, vt Iudæi; qui, per Christum, & ab execratione legis, & ab onere legalium ceremoniarum simul exempti sunt. Græcorum autem expositioni fauent subsequentia verba: *vt adoptionem filiorum reciperemus:* quæ pertinent ad Galatas, quibus scribitur, & consequenter ad Gentiles: & ita non solum ad Iudæos. Quod etiã colligitur ex ijs alijs verbis. *Quoniam autem estis filij Dei:* Quibus quidem redemptionem factam a Christo ab execratione legis in ipsis Galatis, Apostolus significat.

D *Misit Deus spiritum filij sui.* Augustinus in tract. Euang. secundum Ioãnem, ex ijs Apostoli verbis deducit, Spiritum sanctum procedere de filio: sed & a Patre, cũ dixerit Apostolus in epi. ad Rom. *Quòd si spiritus eius, qui suscitauit Iesũ a mortuis.* Vnde & Patris, & filij idem esse spiritus apparet. Vocari autẽ idcirco cẽset Aug. Spiritũ sanctũ; *Quoniã* (inquit) *si de singulis eorũ interrogemus; nõ possumus nisi patrẽ, & filiũ, spiritũ dicere, quoniã spiritus est Deus; id est, nõ corpus est Deus. quod ergo cõmuniter vocãtur, et singuli, hoc proprie vocari oportuit, & eũ, qui non est vnius eorũ: sed in quo cõmunitas apparet amborũ.* Ex quo cõcludit, debere nos credere, quod etiã de filio procedat spiritus sãctus, cũ filij quoq; ipse spiritus dicatur. quod Christus significauit, cũ post resurrectionẽ *insufflauit i discipulos, dicẽs: accipite Spiritũ sãctũ, etc.*

E *Immo cogniti a Deo:* Corrigit prius dictũ: *nũc cognoscentes Deũ*, i hoc cõmuniãs: *Immo cogniti sitis a Deo:* vt hic innueret Apostolus, quod nisi Deus prius nos cognouisset, vt vocatione sua dignos nos faceret; vtiq; ad Dei notitiã nõ peruenissemus: præstãtius autẽ est cognosci a Deo, quàm Deũ cognoscere. Nã qui co-

Theodor.
Coloss. 2.
Hebr. 5.
Theodor.
Aug. expos. epist. ad Galat.
Gen. 2.
Theoph.
Theoph.
Oecum.
August. in Ioan 99.
Rom. 8.
Ioan. 4.
Ioan. 20.

Matth. 7. gnitus est a Deo, gratus, & amicus Dei censendus est, vt iustus:nam iniquos ipse non nouit, Iuxta illud in Euangelio de peccatoribus: *at ego non noui vos.*

F *Conuertimini iterum ad infirma & egena elementa*, Ijs vrget Galatas, tanquam deditos idololatriæ, vt qui seruierent elementis, adorando solem, lunam & huiusmodi, & superstitionibus plurimis implicati essent, circa obseruationem dierum, mēsium, annorum, & temporum. Vnde grauiter increpat ipsos, quòd cōuerterentur ad pristinas Gentilium vanas superstitiones:quandoquidem similia sectari dicēdi sunt, qui, iuxta ritus, & ceremonias Iudæorum, innoluerentur in obseruatione mensium, & sabbatorum, & huiusmodi: quæ dicuntur ab Apostolo, *infirma, & egena elementa*: infirma quidem, quoniam non poterant secundum conscientiam perfectum facere seruientem, vt dicitur in epist. ad Hebræos: *egena* vero, vt quæ gratiam non largirentur, neque continerent: quod de illis ceremonijs Iudaicis, præsertim dicendum est, post Christi consummationem; per quam factum est, vt non amplius illæ ceremoniæ præseferrent eas significationes, quas prius continebant circa Christi mysteria. Cyrillus autē (vt citat Oecumenius) dixit, appellari ab Apostolo, *elementa mundi*, particulas vniuersi, *egena autem, & infirma*, dici, non propter abiectionem ipsorum, sed quoniam careant intellectu, vita, & sensu. Ambrosius, per *elementa mundi*, intelligit solis, & lunæ adorationes: obseruare autem dies, accipit, dum superstitiose obseruentur, qui nam dies sint fasti, & nefasti: tempora vero obseruare, vt negare aliquid in initio Veris fieri oportere, & similia. Annos autem obseruare, vt dicare initium anni Iano Bifronti. Præstat autem interpretari, quòd Apostolus simul miscuerit obseruationes dierum, & temporum secundum gentilitatem, & etiam secundum ritus Iudæorum (qui, vti dictum est, post Christi consummationem, vanæ superstitiones effecti sunt, quin & mortiferi post publicatum Euāgelium) hinc vrgens Galatas, tanquam iterum reuertentes ad pristinas gentilitatis, & Idololatriæ superstitiosas consuetudines. Aduertendum autem, cum, in lege veteri, obseruationes festorū essent significantes ea, quæ circa Christum, & salutem nostram erant futura; idcirco, post Christi consummationem (cum significata in illis ceremonijs fuerint adimpleta) eadē mox obseruare peccatum esse, & contra veritatem, quasi non aduenerint ea, quæ significabantur. Apud vero Christianos, dies festi celebrantur in commemoratione factorum Christi, & Sanctorum suorū; vt hinc accēdamus ad Christi dilectionem, & ad eius, Sanctorumque vestigia imitanda: quæ quidem agūtur varijs temporibus, prout vario tempore, quæ gesta sunt, repræsentamus, & commemoramus. Vnde & Christus iussit fieri consecrationem panis, & calicis, in eius cōmemorationem. Et licet Sancti, serui Christi, omnibus diebus, indifferēter cultores Dei, vt decet, se præstant: attamen, cum communiter homines, (etsi Christiani) implicati rebus secularibus existant, idcirco, vt saltem diebus festis Deo seruientius, & sanctius inseruirent, pia mater ecclesia instituit dierum festorum obseruationem.

Hebr. 9.

Cyril.

Amb. c. 4.

Luc. 22.

G *Estote sicut ego, quia & ego sicut vos*. Vt sentit Chrysostomus, alloquitur hoc loco Apostolus Iudæos Christianos, illos cohortans, vt velint esse contemptores legalium, sicut & ipse est: quando & ipse fuit, quales nunc ipsi sunt, æmulator scilicet legis Mosaicæ. Verum nil prohibet supponere, quòd generalis sit sermo ad omnes Galatas, non solū ad eos, qui essent ex Iudaismo; verū etiam ad eos, qui essent Gētiles; cum & ipsi in legalium obseruatione implicati essent. Quidam alij sic interpretātur, *estote sicut ego, quia & ego sicut vos*. Id est: sicut ego accōmodaui me vestræ gentilitati, iuxta illud ad Corint. factus sum sicut Iudæus cum Iudæis, cum non habentibus legem, quasi legem non habens, cum infirmis, infirmus; ita & vos, accommodate vos meo instituto, vt spernatis legalia, sicut & ego sperno. Chrysost. 1. Cor. 9.

H *Per infirmitatem carnis euangelizaui vobis*. Insinuat secundum Chrysostomum, afflictiones, & persecutiones, quas passus erat; sicuti, & in hoc sensu accepit infirmitatem carnis in vtraque epist. ad Corinth. Hieronymus autem interpretatur, *infirmitatē*, capitis dolorem, quo sæpissime laborabat Paulus, & hūc fuisse stimulum Satanæ, de quo in epist. ad Corint. licet etiam aliter, stimulum Satanæ, persecutiones illatas Apostolo a Iudæis interpretetur. Chrysost. Hieron. 2. Cor. 12.

I *Quos iterum parturio*. His verbis eximiam ostēdit mæstitiam, qua angebatur, tāquam iterum parturiens Galatas; id est, ad modum mulieris parturiētis ad laborās, donec formetur Christus in ipsis, & plene eū cognoscant; cuius opera, atque virtute, absque legalibus obseruantijs, salus acquiritur. Et cum subiungit, *vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem*: inquit Chryso. his verbis significari ab Apostolo, optare apud illos esse, vt eos fleret. Oecumenius hanc vocis mutationē interpretatur, quòd modo horū degenerationē deploraret; modo aliorum collaudaret perseuerātiam. Forte persistens Apostolus in metaphora parturientis, aitoptare apud illos esse, & mutare vocem, ad modum parturientis: nempe exclamādo, dū illos parturiret, vt formetur Christus in ipsis. Et id quidem, *quoniā confundor in vobis*, Quidam aliter legunt. *Hæsito in vobis*. Græci habent, ἀπορῦμαι ἐν ὑμῖν vt significet in angustijs positū se esse pro illis, sicuti paritura mulier sibi timet, incerta, an prospere fœtum edat, nec ne. Et his quidē verbis denotat Apostolus dolorem, & animi sui dubitationem, qua pro salute Galatarum angebatur. Chrysost. Oecum.

K *Dicite mihi*. In angustū deducit Apostolus ingenium eorū, qui legis obseruationibus addicti essēt ex hac consideratione, quam ex ipsa lege desumit. Supponit enim, notū illis esse debere ex Pentateuco Moysi: quòd Abrahā habuit duos filios inter se valde dispares. Alterum de Agar ancilla, Ismaelem nomine, progenitum ex potentia carnali, quæ in esset Abrahæ ad prolem educēdā de iuuencula. Alterum vero ex Sara, vxore sua libera, Isaac, ex diuina promissione datū Abrahæ, dū esset impotens ad prolē, & Sara sterilis, & cui per ætatem iam desierant fieri muliebria. Ex his igitur duabus fœminis, & filijs vtriusque, docet Apostolus, per allegoriā, designari duo testamenta, quæ Deus erga genus humanū protulit, Alterū secundū seruitutē terroris, & oneris multarū obseruationū ceremonialium, quādo Iudæis data est lex in monte Syna, cū promissione bonorū temporalium.

talium. Alterũ vero secũdũ promissionẽ cęlestis hæreditatis in summa libertate positũ, quod testamẽtũ designari, ait, per Sarã liberã, filios liberos generãtẽ, qui pertinẽt ad verã hæreditatẽ. Aliud vero testamẽtũ in seruitutis compedibus coarctans, denotari, per Agar ancillã, filios in seruitute generãtẽ. Cui respondet Ierusalẽ terrena, quæ pertinet ad Iudęos adhuc legis seruituti adhærẽtes: quẽadmodũ in Sara Ierusalẽ libera designatur. His autẽ ita suppositis, Apostolus percõtatur Galatas, num velint esse sub testamẽto seruitutis, obstricti oneri legaliũ obseruationum? & lõge ab hęreditate remoti; an potius sub testamẽto libertatis, per quod, filijs iam ereptis a seruitute, hæreditas cœlestis est destinata. Verũ adnotandum est, ad illa verba: *vnum quidem in monte Syna in seruitutem generans, quæ est Agar*; Subiungi a græcis Expositoribus, hæc alia: *Agar enim Syna mons est in Arabia*: hincque Græcanica scholia supponunt, Agar, lingua Arabica, appellari *Syna*, vnde, & ex nomine, & ex eo, quòd lata sit lex in monte Syna in seruitute, denotari deducunt per *Agar*, testamẽtum seruitutis, filijs Israel factum in monte Syna. Illa autem verba, *qui coniunctus ei, quæ nunc est Ierusalem*: Sunt qui ita interpretantur, dictum esse. *Ei, quæ nunc est Ierusalem*: quoniã hæc eadem ciuitas olim Iebus, & Salem dicta sit. Verum potest etiam interpretari, ita dictum esse, ad denotandum Populum Iudaicum inseruientem legis obseruationibus; idque, ad differentiam cœlestis Ierusalem, quæ sursum est, & æterna. Illud autem, *qui coniunctus ei, qui nunc est Ierusalem*. Cum Arabia longissimo interuallo distet a regione, vbi sita erat Ierusalẽ; ideo non videtur accipi posse in eo sensu, vt dicatur esse coniunctus mons syna ipsi Ierusalem. Atque ideo interpretandum, quòd sit coniunctus, id est, similis: Græce habetur, *συστοιχεῖ*, vt denotetur similitudo, quę est inter Syna montem, quo ad seruitutem legis ibi latæ, & inter Ierusalem terrenam legi inseruientem; idque secũdum coniugata, de quibus est mentio in li. Top. apud Arist. in loco de Coniugatis: qualia sunt, castitas, caste, castus, & similia, quæ inuicem sibi respondent.

Græc. schol.

L. *Quæ sunt per allegoriam dicta*. Certissimum est, præter sensum historiæ, seu litteralem, contineri sub allegoria, alium quoque sensum, qui dicitur typicus in priori epist. ad Corint. idest, figuratus: quatenus sub figura vnius rei, per quandam similitudinem, alia res significatur: prout patet in exemplo hic adducto de Agar ancilla, & de Sara libera, & de natis earum. Nam re vera extiterunt hæ mulieres, & earum nati, vt refert historia Geneseos; & nihilominus in harum rerum figura, tum populus Iudaicus, tanquam filius Agar, seruiens legi, tum Gentilis, tanquam filius Saræ, liber ab onere legis, & ereptus per Christum a peccatis, significabantur. Adeo quòd historia, quę (vt habet Chrysostomus in procęmio psalmorum) est basis, & fundamẽtum aliarum intelligentiarum, quę circa ipsam quadam contemplatione extenduntur, debet manere firma, vt subiecti in historia contenti, euersio non succedat: alioquin (inquit Chrysostomus) sola allegoria, absque historiæ veritate, remaneret. Veluti esset, appellare pro abysso demones, & pro dragone diabolum, vt idem animaduertit; hinc deducens, quòd allegoria sola, nempe sola res, sub alterius rei similitudine expressa (prout si draco diabolus appelletur) nõ debet nuda accipi; sed habere etiã cõiunctã quandã cõtẽplationẽ, qua, ista similitudo explicetur. Ac simpliciter quidẽ allegoria accipitur, quatenus rebus nonnullis, & factis, alię res significantur. Quòd si cõtingat, per facta huius seculi, significari quæ sunt futura in patria; hinc sensus allegoriæ, anagogicus a verbo *ἀνάγω* (quod, inter cętera, significat etiã, substollo subueho) constituitur; ita dictus, quatenus, ab ipsis rebus præsentibus significatio dirigitur ad ea, quæ sunt futura. Quòd si & ex historia morũ institutio desumatur, ita sermo moralis appellatur. Interdum etiã nominatur sensus spiritualis, ad differentiã carnalis; veluti est carnalis, quòd circũcisio fiat in carne pręputij: spiritualis autẽ, cũ intelligitur circuncisio cordis, quæ fit secundũ spiritũ. Ad hæc, potest cõtingere, vt sermo historicus, seu litteralis, aut proprijs vocibus exprimatur, aut per metaphorã, per voces scilicet ab alijs rebus per similitudinẽ desumptas; vnde & metaphoricus, seu tropicus nuncupatur.

1. Cor. 10.
Gen. 16.
Gen. 21.
Chrysost.

M *Is, qui secundum carnem natus erat, persequebatur eũ, qui secundũ spiritũ*. August. in serm. de Isaac, & Ismaele supponit, cum scriptura dicit, quòd Ismael luderet cum Isaac (& hinc mota Sara dixerit, *eijce ancillã hanc, & filiũ eius*) per lusũ illũ, significari quãdã illusionẽ, cũ maior esset Ismael, & luderet cũ minori natu Isaac; vnde quãdã quasi seductio denotatur. Gen. 21.

PARAPHRASIS. CAP. V.

IN ea igitur libertate, ad quã Christus vos vẽdicauit, state, in eaque vos manutenete: & nolite iterũ iugo seruitutis detineri. Ecce ego Paulus, denuncio vobis, quoniã, si circuncidamini, Christus nihil vobis proderit. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se, quòd vniuersæ legis faciendę debitor constituitur. Euacuati estis a Christo, a fructu eius meritorũ, qui in lege iustificari pręsumitis; a gratia Christi excidistis. Nos enim spiritu, quo in Deum tendimus, spem iustitię expectamus. Siquidẽ in Christo Iesu, pro salute, atq; hæreditate obtinenda, neq; circũcisio aliquid valet, neq; pręputiũ, sed fides, quę per charitatẽ operatur. Currebatis bene: quis vos impediuit veritati nõobedire? nemini consenseritis. Persuasio hæc, per quam ad legis obseruãtiã trahimini; certe nõ est ex eo, qui vos vocauit. Modicũ fermẽti totã massã fermentat, atq; corrũpit. Cõfido autem de vobis in domino, quòd nil aliud sapietis, quod sit alienũ a vocatione vestra pristina. Qui autẽ cõturbat vos, portabit iudiciũ, quicunq; is sit. Ego autẽ fratres, si adhuc circũcisionem pręedico, vt mihi obijcitur a nonnullis; quid adhuc persecutionẽ patior? quæ aduersus me excitatur, ex eo quòd circũcisionẽ irritã factã esse per Christum pręedicẽ? igitur euacuatũ est scãdalũ crucis? quo cõturbãtur Iudęi, audiẽtes, per Christũ, abolita esse legalia. Vtinã & abscindãtur, qui vos cõturbant, vt ab hoc malo opere desistãt. Vos etenim fratres, ĩ libertatẽ vocati estis; dũmodo hanc libertatẽ nõ detis in occasionẽ carnis, vt illa abutamini, facientes carnis desideria: sed mutua charitate vobis inuicẽ seruite. Vniuersa enim lex uno sermone impletur. Diliges proximũ tuũ sicut te ipsũ. Si autẽ vos inuicẽ morde-

tis,& comeditis, videte ne inuicē cōsumemini. Dico autem, in Christo, spiritu ambulate, & carnis desideria non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem; atque inuicem sibi ita aduersantur, vt nō quęcunque vultis, illa faciatis. Quòd si spiritu ducimini, nō estis sub lege, quæ pęnam statuit aduersus malefactores. Manifesta autem sunt praua opera carnis; quę sunt, fornicatio, immūditia, impudicitia, luxuria, idolorū seruitus, veneficia, inimicitię, rixę, dissēsiones, sectę, inuidiæ, homicidia, ebrietates, commessationes, & his similia. Quæ prędico vobis, sicut & prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Fructus autem a spiritu prouenientes, sunt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, māsuetudo, fides, modestia, continentia, castitas: Aduersus hæc non est lex, cum huiusmodi a lege non prohibeantur, neque horum factores, sub legis minis, atque punitionibus contineantur. Qui autem Christo se totos dediderunt, ij carnē crucifixerunt cum passionibus, atque concupiscentijs, vt in opera carnis praua non consentiant. Si spiritu viuimus (vt regenerati in Christo) demus operam, vt secundum spiritum ambulemus; & non efficiamur inanis gloriæ cupidi; non inuicem prouocantes; non inuicem inuidentes.

Editio vulgata.

STATE, *& nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniā si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Euacuati estis a Christo, qui in lege iustificamini, a gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide, spem iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neque circūcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatē operatur. Currebatis bene: quis vos impediuit veritati nō obedire? Nemini cōsenseritis. Persuasio, nō est ex eo qui vocat vos. Modicū fermentū totā massam corrūpit. Ego confido in vobis in Domino; quòd nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicunque est ille. Ego autem fratres, si circuncisionem adhuc prædico: quid adhuc persecutionem patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis. Vtinam & abscindantur qui vos conturbant. Vos enim in libertatem vocati estis: fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem seruite inuicem. Omnis enim lex in vno sermone impletur. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quòd si inuicem mordetis, & comeditis: videte ne inuicem consumemini. Dico autem: Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit aduersus spiritum; spiritus autem aduersus carnem: hæc enim sibi inuicem aduersantur: vt non quæcunque vultis illa faciatis. Quod si spiritu ducimini: non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, māsuetudo, fides, modestia, cōtinentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnē suā crucifixerūt cū vitijs, & concupiscētijs. Si viuimus spiritu, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.*

ADNOTATIONES.

STATE *& nolite.* Græci expositores pręsens caput hunc in modum exordiuntur. *Qua ergo libertate Christus vos liberauit, state;* Et videtur optima cōiunctio ad hęc sequentia; *Et nolite iterum iugo seruitutis contineri:* quibus verbis, videtur *iugum* denotari legis, de quo Petrus in Actibus. *Quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus?* vbi insinuatur, innumerabilia prope fuisse pręcepta circa ceremonias atque ritus legis. At diceret aliquis hoc loco, quomodo Galatæ dici possunt contineri iterum sub iugo legis, cum ipsi non essent Iudęi? cui dubitationi ita occurrendum videtur; non dici ab Apostolo, *iugum legis,* sed, *iugum,* simpliciter nominari: sed & iugum quoque legis erat seruire peccatis, & submittere se minis, & maledictionibus legis; cui iugo iterum submittebant se Galatę, dum vellent sequi legalia tanquam necessaria ad salutem, cum tamen per ea a peccatis non liberarentur. Vnde secundum Hieronymum, erat peccatum mortale, seruare legalia post Christi consummationem. Et ideo qui illa obseruabant, dici poterant, quòd reuerterentur ad idololatriā. Secūdū autē Augustinū, ponendo spē in illis obseruationibus, reuertebantur iterū ad iugum seruitutis, quo & Gentiles prius fuerant implicati, seruientes dijs non veris; qui etiā legi adhærentes, non gratiæ Christi, iam non liberarentur a maledictione legis, & a seruitute peccati per legem. A | Act. 15. | Hieron. | August. ad Hieron.

B *Debitor est vniuersæ legis faciendæ.* Circuncisio secum affert obligationem omnium legalium, vel per consequentiam, vt notat Chrysostomus: quoniam circuncisio includit sacrificia; hæc, ablutiones; hæ, obseruationes tēporū. Aut, quoniā circūcisio erat signū professionis de suscepta Iudaica religione, per quam profitebātur legē seruare, quemadmodum hoc idem præstat apud nos baptismus. Chrysosto.

C *Nos enim spiritu ex fide, spem iustitiæ expectamus.* Vel spiritu sancto (quem impetrat fides) expectamus spem iustitiæ; non legis obseruantijs, vt interpretatur Chrysostomus. Alij exponunt, quòd per legis spiritualem intelligentiam, non per litteram, consequimur spem iustitiæ: Aliqui etiam per *spem iustitiæ,* vitam æternam intellexerunt. Chrysost.

D *In Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium.* Id est, vt in Christo Iesu incorporemur, nec quidpiam interest, vt aliquis sit circūcisus, aut quòd in præputio existat: *Sed fides, quæ per charitatem operatur.* Hinc pendet, vt simus in gratia Christi, & conseruemur, si fidem cum operibus cōiunctis charitati habeamus. Quòd si dictū est in epi. ad Rom. *circuncisio quidem prodest si lex seruetur.* Id quidem in eo sensu dictum esse in propria eius loci explicatione in Adno. cap. 2. animaduertimus, quatenus circuncisio intelligebatur facta nō solum in carne, sed etiā secūdū spiritū. Sed & ante Christi cōsummationē, haud dubiū esse debet, quin obseruare Rom. 2.

man-

mādatū, quod erat io lege, vt circūciderētur Iudæi,
Rom. 2. proderat illis; si legis (vt dicitur ī eadē epistola) fuissent obseruatores; quoniam ita Dei præcepto audientes fuissent in suscipenda, cum protestatione fidei, circuncisione, quam Deus illis demādauerat.

E *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* Græci legunt, *fermentat*, id est, conspergit: quam
Hieron. lectionem approbat Hieronymus, & exponit, quòd pauci impostores totam congregationem corrum-
Græ. Expos. punt. Alij (vt Græci expositores) interpretantur, quòd, paulum deficere a vera doctrina, ducit hominem alienum a tota.

F *Si circuncisionem adhuc prædico.* Aduerbium, *Adhuc*, græce ἔτι, pro, *Etiam*, & posset esse sensus; si etiam; id est, si vna cum Christo circunsionem etiam prædico, tanquam necessariam: quod tamen Apostolus nunquam prædicauit. Aut sic, si adhuc prædico circuncisionem, vt maleuoli calumniantur me prædicasse, & modo prædicare, quod falsissimum erat. Et licet Timotheum circunciderit, id egit per dispensationem ob tolerātiam Iudæorum; non quòd spē salutis in circūcisione ponendā statueret.

G *Vtinam & abscindantur, qui vos conturbant.* Vt vel pudenda ipsis abducantur, vt fiant spadones, neque amplius carnalia seminent. Vel abscindantur a vestro consortio, vel a mala hac operatio-
Chrysost. ne. Aut secundum Chrysostomum, amputetur eis membrū, vt ita ex ignominia corrigātur, & cessent.

H *In libertatem vocati estis.* Non ita quidem vt potestatibus non subijciantur, cum opposita sententia lata sit in epist. ad Rom. *Omnis anima potestatibus*
Rom. 13. *sublimioribus subdita sit.* Sed in huoc sensum, in libertatem vocati, vt non vltra subijciantur legis ceremonijs, nō legis execrationi, maledictionibus, & minis. Sed & libertas maxima homini illi comparata dici potest, qui per spiritum Christi non amplius a passionibus seditionem patiatur, sed libera ratio-
Chrysost. ne vtitur, cum spiritu se gerat, vt explicat Chrysostomus in epist. ad Eph. hom. 2. quod tamen non fit ad subitū, neq; omnino pugna tollitur inter carnē, & spiritum, dum viuit homo in hac mortali carne.

I *Caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spi-*
Theodor. *ritus autem aduersus carnem.* Theodoretus per *carnem*, intelligit mentis inordinationem ad deteriora; per *spiritum* autem, gratiam inhabitantem. Et sunt qui ita interpretantur: quòd caro concupiscit aduersus spiritum, vt multa non faciamus, ad quæ incitat spiritus. Et cōtra de spiritu circa carnis operationes: & exemplum afferunt de Petro, qui, cum proposuisset sibi non negare dominum, postea tamen negauit, nō constans sibi in proposito. Verum & per *spiritum* intelligi potest ipsa mens humana, quæ habet conspicere, quæ conueniat agere; vt, si recte se gerat, hac ratione concupiscat contra carnis desideria: sicuti & hæc militant aduersus spiritum. Et hinc Manichæi dixerunt, carnem de se malam esse; quod est hæreticum dogma. Siquidem ex peccato primi parentis hanc maculam, & hoc incentiuum contraxit homo in carne, vt in ipsa excitarentur appetitiones aduersantes rectæ rationi: quibus qualē modo adhæret ratio seducta a cōcupiscētia, & modo ab illis se seiūgit, nō eis cōsētiēdo.

K *Vt non quæcunque vultis, illa faciatis.* Id ita intelligendum, quòd homo non agat, quæ vellet ex concupiscentia, ob spiritus repugnantiam: vel non agat, quæ vellet spiritus, ob repugnantiā carnis. Aut intelligendum, quòd non agat homo, quæ vellet secundum spiritum, & secundum rectam rationem. Nollet enim vt insurgerent in ipso carnis incitamenta, & appetitiones prauæ. At id vitare non potest ob inhabitans in carne peccatum vt dicitur in
Rom. 7. epist. ad Rom. licet peccato nō reddatur obnoxius, dum illis stimulis carnis suum non præbet, secundum rationem, consensum. Augustinus in serm. de
August. de verb. Dom. ser. 43. verb. Dom. dicit hanc Apostoli sententiam esse periculosam; cum nonnulli, in prauum sensum acceperint, referentes suorum scelerum culpam in carnis concupiscentiam. At ipse refert eam ad insultus carnis contra hominis consensum, quos nollet homo sentire, vt insurgerent: & ita fiunt in suo corpore, quæ nollet, vt fierent. Et hæc pugna perpetua est (inquit) in hac vita in sanctis; tandem erit, quòd caro (cum induerit immortalitatem) & ipsa volet, quæ spiritui sunt cōsona, vt nulla amplius in ipsis pugna permaneat.

L *Si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Vel legem membrorum intelligit eam, quæ est aduersaria legi spiritus, vt dicitur in epist. ad Rom. vel absolute le-
Rom. 7. gem Mosaicam: quando, qui spiritu Dei ducitur, est liber ab execratione legis, & ab eius minis: quoniā (vt subiungit paulo post) lex non est aduersus fructus spiritus. Non enim (vt dicitur in epist. ad Ti-
1. Timot 1. moth.) lex est posita iusto, quasi hinc inducatur timore pœnarum ad recte viuendū, qui, ob Dei amorem, rectam agit vitam: sed cōtra peccatores, vt perterriti minis legis, desistant ab operibus prauis. Quæ quidem ab Apostolo hic nuncupantur opera carnis: quoniam ex ipsis (iuxta carnis desideria cōfectis) condemnatio cōtrahitur. Fructus autem spiritui attribuuntur, qui ex ipso colliguntur: videlicet charitas, gaudium, pax, patientia, & alia huiusmodi, ad quę consequitur fructus æternæ vitę.

N *Carnem suam crucifixerunt cum vitijs, & con-*
Theodor. *cupiscentijs.* Theodoretus inquit: qui vna cū Christo sunt consepulti peccato, mortem reddiderunt: Aut ita, crucifixerunt carnem cum vitijs, & concupiscentijs, vt in ipsis desint, tū mala opera sequentia ad prauas concupiscentias; tum prauę concupiscentię, quatenus illis non consentiunt: non quòd mor-
Theoph. tem sibi cōsciuerint, vt aduertit Theophylactus. sed ipsam carnē mortificarunt, & in operibus vitiosis, & in assensu concupiscentiarum prauarum.

PARAPHRASIS. CAP. VI.



FRATRES, & si præoccupatus, & deprehensus fuerit homo in aliquo delicto; vos, qui spirituales estis, non seruientes carni, hunc corrigentes, instruite, dantes operā, vt instauretur, atq; sarciatur, ad pristinum bonū statū reuocatus, idq; in spiritu lenitatis, nō cū asperitate; hinc cōsiderās vnusquisq; seipsum, ac se se caute gerēs, ne & ipse ab huiusmodi

tentatione deprehendatur. Alter alterius onera portate, in infirmitate, qua quisque laborat, vos inuicem adiuuantes; & sic vna omnes adimplebitis legem Christi, quæ mutuam in nobis exigit dilectionem. Nam, si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit ex se, nisi quatenus ex gratia Dei pendet, is se ipsum decipit, atque seducit. Vnusquisque autem examinet, & probet opus suum, non aliena opera penset: & tunc in semetipso solum gloriam habebit, vt decet: & non in altero, ad cuius comparationem iustificare se velit; vnusquisque enim sarcinolam suam portabit, ac de factis proprijs reddet rationem. Communicet autem qui instruitur verbo atque prædicatione, ei, a quo instruitur, in omnibus bonis. Nolite errare, sed recto pede incedite; Deus non irridetur; quæ enim seminauerit homo, hæc & metet; quoniam, qui seminat in obsequium carnis suæ, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitã æternam. Bonum autem operantes non deficiamus: tempore enim suo metemus, bonis operibus non deficientes. Igitur, dum tempus habemus, operemur bonum, ad omnes; maxime autem ad domesticos fidei. Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu. Quicunque placere volunt hominibus secundum carnem, hi vos ad circuncisionem coarctant: & id tantum, vt crucis Christi persecutiones non patiantur: Neque enim, qui circunciduntur, legem obseruant; sed volunt vos circuncidi, vt in vestra carne (quòd opera ipsorum circuncidamini) glorientur. Mihi autem absit gloriari, nisi in Cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem & mihi crucifixus est mũdus iste profanus, quem vt stercus reputo; & ego mundo, qui me odit. In Christo enim Iesu, neque circuncisio aliquid valet, neque præputium; sed noua creatura, quæ per baptismum sit regenerata. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illis, & misericordia, & super Israel Dei. De cętero, nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto; ex quibus, Christi militem me esse, præclare vnusquisq; agnoscere potest. Gratia Domini Iesu Christi, sit in spiritu vestro fratres. Amen,

Editio vulgata,



RATRES, & si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris, Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit: ipse se seducit. Opus autem suum probet vnusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. Vnusquisque enim onus suum portabit. Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare: Deus non irridetur. Quæ enim seminauerit homo: hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua: de carne, & metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu: de spiritu metet vitã æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus, tẽpore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu. Quicunque volunt placere in carne: hi cogunt vos circuncidi, & tantum vt Crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circunciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. In Christo enim Iesu, neque circuncisio aliquid valet, neque præputium: sed noua creatura. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi, cum spiritu vestro fratres. Amen.

ADNOTATIONES.

A SI *præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto*, Græce παραπτώματι, quod est quid minus quàm ἁμαρτία, & innuitur peccatum nõ proueniens a malitia, in quod aliquis, opera seductorum, fuerit inductus, quasi incautus, vt falsæ doctrinæ adhæreat, vt explicat Hieronymus. Hieron. Aut in genere accipitur delictum, in quod aliquis deprehensus fuerit, qui quidem a spiritualibus viris est corrigendus cum lenitate, vt ad pristinum bonum statum reducatur: id enim verbum, καταρτίζετε, significat, quasi coadunare, & resarcire.

B *Considerans te ipsum*. Transtulit Apostolus orationem a pluribus, ad singularem personam, vt ita vnumquemque magis vrgeret, maiorem enim emphasim habet hæc phrasis, quo magis quisque in se ipsum respiciat.

C *Alter alterius onera portate*. Id est, peccata, & imperfectiones, quibus quisque oneratur, & ab ijsdem subleuatur, si frater fratri cõpatiatur, illumq; moneat, & adiuuet. Et hæc quidem sunt onera, quibus subiacet homo ad compatiendum proximo de infirmitatibus suis, cum sint deinde alia onera reddendę rationis de omnibus, quæ quisque gesserit in hac vita.

D *Et sic adimplebitis legem Christi*. Græce ἀναπληρώσατε; quo verbo significari potest, quòd simul omnes adimplebunt, vt notat Chrysostomus: & Chrysost. id præstabitur, portãdo omnia onera proximorum, vti Christus portauit nostra. Aut intelligendum est, quòd adimplebitur lex Christi, & perficietur, exercendo charitatem erga proximos; sicut significauit Dominus dicens; *in hoc cognoscent homines, quòd discipuli mei eritis, si dilectionem habueritis ad inuicem*. Ioan. 13.

E *Communicet autem is, qui cathechizatur*. Theophylactus animaduertit, Christum pręcepisse discipulis, accipere alimenta ob has omnes causas: ad Theoph. humilitatem ipsorum, dum egerent præsidio eorũ, quos instruerent in fide. Item, ne impediretur prædicatio, dum opus esset illis necessaria prouidere: Et vt eorum discipuli gratos se præstarent erga

præ-

præceptores, & hinc assuescerent vti charitate. Ac denique, vt discipuli pauperes, æquo animo ferrent paupertatem, cum & ab hac viderent præmi suos præceptores Christi ministros.

F *Qui seminat in carne*. Id est, qui facit desideria carnis, (sine carne enim vita hæc transigi nequit, in qua tamen Christianus, Dei auxilio suffultus, viuere potest absque quòd obtemperet carnis concupiscentijs) *de carne & metet corruptionem*; quoniam scilicet ex eo, quòd voluerit facere carnis desideria, hinc ad corruptionem æternæ damnationis, tanquam ad prouentum sibi debitum, deducetur.

G *Metemus non deficientes*. Græce μὴ ἐκλυόμενοι. Nam qui non perseuerauerit, saluus non erit. Ambrosius legit, *non defatigantes*. Cui versioni consentaneus etiam videtur Chrysostomi commentarius, qui inquit, quòd talis erit prouentus, vt sine defatigatione accipiatur; & non cum sudore, & labore; prout accipitur messis cum labore, & sudore a cultoribus terræ.

Ambr. Chrysost.

H *Videte qualibus litteris scripsi*. Non scribebat sua manu epistolas Paulus, sed dictabat alteri scribendas; vt patet ex illa ad Rom. *Ego Tertius, qui scripsi epistolam*; sed solum apponebat salutationē sua manu scriptam. Verumtamen hanc præsentem epistolam vniuersam suis digitis conscripsit; tum vt Galatas certissimos redderet de sua vera prædicatione; tum ut eisdem petefaceret, quàm grauiter affligeretur ob ipsorum salutem. Per hęc autē verba, *qualibus litteris*, vel significatur qualitas litterarum secūdum Hieronymū, quibus scripsit, & si non bonos characteres pingeret. Chrysostomus ait, deformes vult designare litteras, quoniam non bene pingeret. Augustinus inquit, *qualibus litteris*, quoniam aperte pluribus verbis meam sententiam exposui.

Rom. 16. Hieron. Chrysost. Augus. in epi. ad Gal.

I *Quicunque enim placere volunt in carne*. Vti illi, qui secundum carnem, non secundum spiritū ambularent, gratiam aucupantes a Iudęis, dum prędicarent circumcisionē, prout illi optabant: idque ipsi agentes, ne persecutionem a Iudęis paterentur ex Crucis Christi prædicatione: & ita volebant gloriari in carne eorum, qui circumciderentur.

K *Mihi absit, gloriari nisi in Cruce domini nostri Iesu Christi*. Hinc enim (vt adnotauit Theophylactus) vera gloria peruenit ad Christianū; quoniam propter ipsum Christus fit affixus cruci; a quo etiā ad æternam gloriam est perducendus. Sed etiam gloriari poterat Paulus in cruce Christi; id est, In proprijs passionibus, & afflictionibus, quas ob Christum toleraret.

Theoph.

L *Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo*. Mundum illum intelligit, de quo dixit Christus: *regnum meum non est de hoc mundo:* Et vt inquit Theophylactus præsentis vitæ bona, & gloria, & delitiæ, & reliqua, quibus mundus delectatur, Paulo erant crucifixa, vt non vigerent, neque quidpiam valerent apud ipsum: sicuti & ille erat crucifixus mundo per Christum, cuius crucem, & imitationem, quam prædicabat Paulus, mundus nihili faciebat, neque audire volebat; adeo quòd, neque bona mundi ipsum poterant comprehendere; neque ipse ad ea confugere volebat.

Ioan. 18. Theoph.

M *Et super Israel Dei*. Id ad differentiam Israelis secūdum carnem; iuxta illud ad Corinthios, *videte Israel secundum carnem*.

1. Cor. 10.

N *Ego enim stigmata Domini Iesu porto*. Nempe afflictiones, verbera, & huiusmodi: ex quibus poterat esse perspicuum vnicuique, quòd Christo Paulus totus esset addictus; ac propterea hinc insinuabat, quòd nemo facessere molestiam sibi deberet, tanquam suspecto, quòd esset præco, & defensor circuncisionis, Christi gloriæ detractās, quasi quòd, sine circuncisione, Christi passio ad salūtem credētium non esset satis. Inspiciant igitur (inquit) stigmata, quæ in corpore meo porto, Christi insignia referentia, & hinc cognoscant, ac certi sint, quòd Christi sectator, ac verus sum miles, eiusque nominis perpetuus propugnator.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM Sancti Pauli ad Ephesios.



EATVS Apostolus Paulus, quem continua solicitudo omnium ecclesiarum mirifice diuexabat, cum eius opera, Ephesij Christi fidem egregie suscepissent, neque ad eos accedendi sibi facultas esset, eo quòd vinculis obstrictus Romæ teneretur (quas se passurum ab illis discedens, eijsdem denunciauerat, dum diceret, quòd non
Act.20. amplius eius faciem essent visuri) quamuis Timotheum eorum Episcopum constituisset: attamen immensa flagrans charitate, & ipsorum salutem mirifice zelans, per epistolam eos inuisere voluit, eo consilio, vt ipsos in fide magis confirmaret; simulque animaret ad vitam sine macula degendam cum mutua charitate; nec non ad viriliter pugnandum (vt decet egregios Christi milites) aduersus omnes Diaboli assultus, pro æterna, & cælesti illa hæreditate, ad quam essent vocati. Atque ideo non conturbarentur, neque deficerent animo, etsi audirent eorum Apostolum, Doctorem Gentium, coniectum in carcere; quasi vero ob id prospere non succederet res Euangelij; cum potius hinc eius veritas magis propalaretur, illustriorque redderetur. Prout per Tychicum fidelem Dei ministrum eis signi-
Ephes. 3. ficauit. Nam (quòd e vinculis Apostolus hanc dederit epistolam, eius verba manifestant) dum inquit. Cuius rei gratia ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis Gentibus. Et paulo post. Propter quod peto ne defi-
Ephes. 3. ciatis in tribulationibus meis, pro vobis, quæ est gloria vestra. Et rursus. Vigilantes in omni instantia,
Ephes. 6. & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catena ista. Qui autem censuerunt, Apostolum, cum hanc scriberet epistolam, de facie nondum Ephesios vidisse, facile errore duci arguuntur, tum
Act. 19. ex his quæ modo sunt enarrata, tum ex illis quæ habentur in Act. Apost. Vbi dicitur, quòd veniens Paulus Ephesum, inuenit ibi nonnullos discipulos, qui in Ioannis Baptismo tantummodo baptizati erant, & de Spiritu sancto nondum quidpiam acceperant; super quos, in nomine Iesu baptizatos, impositis manibus, cecidit Spiritus sanctus; vt ita linguis loquerentur, & prophetarent: ibique, per biennium, Paulus verbum Dei docuit in Schola cuiusdam Tyranni, mirasque virtutes est operatus. Vnde, cum post discessum ab Ephesiis, catena vinctus fuerit, de qua in hac epistola est sermo, clare colligitur, hanc epistolam datam fuisse Ephesiis, postquam eos viderat, & de Christi Euangelio eosdem instituerat. Et huius sententiæ fuisse Theodoretum, prospiciet, quicunque eius in hanc epistolam legerit argumentum. Illud vero, quod aduersari huic sententiæ videretur, nempe, quòd Apostolus Ephesios alloquatur in initio epistolæ, tanquam illos, quos lateret gratia Apo-
Ephes. 3. stolatus, quam Deus Paulo concessisset, dum inquit. Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in breui, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod alijs generationibus non est agnitum, &c. Facile diluitur, si dixerimus: Apostolum non consueuisse propalare reuelationes a Deo sibi factas, sed eas celabat ex humilitate, nisi quando aliter agere pro salute fidelium expediret; vt fecit rem agens cum Corinthijs, & cum Galatis, vt pseudo Apostolorum diffamationes aduersus eius auctoritatem excitatas demoliretur; & dogmata veræ fidei a se prædicata apud eosdem confirmaret. Quod etiam maxime conueniens fuit, vt ageret cum Ephesijs, vt eos in fide magis roboraret, ne deficerent animo, vt qui essent perterriti, ex eo, quòd catenis obstrictus teneretur eorum præco atque magister. Nam, quem tanta cum sapientia illos per epistolam alloquentem conspicerent, illum par erat, vt (tanquam veræ fidei prædicatorem) pro certo sequendum esse dignoscerent, & nequaquam ab eius institutis discedendum esse statuerent. Hinc epistola hæc ad Ephesios, sensibus valde profundis est referta, & altissima continet mysteria: quibus palam insinuatur, quòd Ephesij ad Christianæ fidei culmen iam peruenissent, vtpote effecti tales, quibus solidus cibus conueniret, & vt eis eam sapientiam propalaret Apostolus, quam loqui consueuerat perfectis, vt
1. Cor. 2. dicitur in epistola ad Corinthios. Illud autem potissimum ipsis testatum esse vult, reuelata sibi a Deo fuisse ea mysteria, quæ vel ipsas potestates cælestes latuerunt; donec, per Apostolos Christi, Ecclesia constitueretur, per quam deinde multiformis Dei sapientia Angelicis etiam innotuit potestatibus. Inter hæc autem mysteria, illud propalatur, per Christum, quem Deus proposuit propitiatorem pro peccatis nostris, ad vnum caput redigi sub eius potestate, tum quæ sunt in terris, nempe homines; tum spiritus omnes beatos: supra quos, Christus resurgens a mortuis, factus omnibus sublimior, in cælestibus est constitutus, omnium princeps, & caput. Ad hæc illud quoque palam fit, Christi fideles in hac vita typum gerere Christi glorificati, dum a morte, id est, a peccatis per baptismum resurgunt; eosdemque in Christo, ad gloriam æternæ vitæ in cælestibus peruenturos. Præterea & id docetur, Christum sua morte dissoluisse Chyrographum mortis æternæ humano generi comminatæ: ita quidem, vt & circuncisi, & præputiati inter se olim inuicem aduersarij, & Angelorum simul hostes existentes,

in vna

in vna mutua omnium concordia fuerint coniuncti, sublata inimicitia, quæ erat inter nos & Deum, medio ipso angulari lapide Christo Iesu: per quem, tanquam vnum corpus, & vnus spiritus omnes effecti, Deo reconciliati sumus. Hincque Apostolus (qui est præcipuus huius epistolæ Scopus) hortatur Ephesios, vt ad vnitatem Ecclesiæ in edificationem Sanctorum, iuxta dona vnicuique data, inuicem omnes conspirent, sanctam atque immaculatam vitam ducentes. Deinde vero, a Politiæ ecclesiasticæ regimine (quod præmisit) ad partes familiæ sermonem conuertens, illos instituit; tum, quomodo mulieres erga viros, & viri erga vxores se gerant; tum quales filij erga parentes se præstent, & parentes in filiorum educatione; tum quæ, qualisque inter Dominos & seruos (iuxta normam Christi) debeat esse communicatio. Denique ad assiduas orationes illas cohortans, & ad armaturam omnem Dei accipiendam, qua possint diabolicas impugnationes reprimere, & se in die Iudicij, sanctos, atque tutos seruare, epistolam claudit: quæ cum illa, quæ scripta est ad Colossen. est conferenda; cum vtraque, vno eodemque Apostoli spiritus impulsu, sit conscripta.



IN EPI-

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Ephesios.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS, Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis, qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu: Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Benedictus sit Deus, & & idem Pater Domini nostri Iesu Christi, qui in omni benedictione, & largitate donorum spiritualium cœlestem hæreditatem concernentium, benedixit nos in Christo, a quo omnia ad nos bona proueniunt; sicut in ipso elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus in conspectu eius sancti, & immaculati, in charitate, quum prædestinauit nos in adoptioné filiorum per Iesum Christum, in eius imaginis conformationem, iuxta beneplacitum voluntatis suæ, in laudem gloriæ, quę conuenit gratię eius: in qua gratos nos sibi reddidit in dilecto filio suo: in quo habemus redemptionem nostram ob eius sanguiné, remissionem peccatorum nostrorum, secundum diuitias gratiæ suæ; quam copiosiorem in nos Apostolos effudit in omni sapientia, & prudentia nobis communicata; dum, secúdum beneplacitum suum, nobis manifestauit mysterium, absconsumque illud consilium voluntatis suæ, quod ab æterno sibi proposuerat exequendum in filio suo, in dispensatione temporum sibi propositorú: instaurate scilicet, & sub vno capite (in ipso Christo) omnia redigere, & quæ in cœlis sunt, & quæ in terra. In quo, & nos Apostoli, forte, ex Dei speciali fauore, vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia iuxta consilium volútatis suæ, ad hoc, vt essemus in laudem, atque manifestationem gloriæ suæ. Nos inquam, qui prius sperauimus in Christo, eius fidem suscipientes. In quo etiam vos audiétes (ex prædicatione Apostolorum) sermonem veritatis, ipsum Euágelium, vestræ salutis nuncium optatissimum, & credentes in ipsum, signati estis spiritu sancto; qui est arrabo, & pignus hæreditatis nostræ, datus pro redemptione eorum, quos sibi Deus in filios acquireret in laudem gloriæ suæ. Propterea & ego audiens fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem vestram erga omnes sanctos, nó cesso gratias agere Deo pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis; vt Deus domini nostri Iesu Christi, & pater gloriæ; det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis in eius cognitione; illuminetque oculos mentis vestræ, ita vt sciatis, quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis; & quę super eminens magnitudo potentię ipsius in nos, qui credimus, exercendę; ad instar illius operationis ex potenti virtute sua prodeuntis, quę in Christo operatus est, excitans eú a mortuis, & sedere faciens ad dexteram suam in cœlestibus, super omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem; & super omne nomen, quod nominari potest; ei, hanc tantam excellentiam condonans, non solum in præsenti seculo, sed etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius, vt nihil sit futurum non aliquando sibi subiectum: eumdemque húc in modum super omnia præfectum, constituit caput Ecclesiæ; quæ est corpus ipsius mysticum, ipsa nempe perfecta plenitudo pendens a Deo, qui omnia implet in omnibus.

Editio vulgata.



AVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi: & fidelibus in Christo Iesu. Gratia vobis & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cœlestibus, in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate, qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum: secundum propositum voluntatis suæ: in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. In quo habemus redemptionem per sanguinem eius (remissionem peccatorum) secundum diuitias gratiæ eius, quæ superabundauit in nobis in omni sapientia & prudétia, vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo: quæ in cœlis & quæ in terra sunt, in ipso. In quo etiam nos forte vocati sumus: prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia, secundum consilium voluntatis suæ: vt simus in laudem gloriæ eius, nos, qui ante sperauimus in Christo: in quo & vos, cum audissetis verbum veritatis, (Euangelium salutis vestræ) in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis in laudem gloriæ ipsius. Propterea & ego audiens fidem vestram quæ est in Domino Iesu, & dilectionem in omnes sanctos; non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciés in ora-

in orationibus meis, vt Deus, Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis, in agnitione eius, & illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quę diuitię gloriæ hæreditatis eius in sanctis, & quę sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus secundum operationē potentię virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus, supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quę est corpus ipsius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

ADNOTATIONES.

A SANCTIS I id est, per baptismū sanctificatis. Subdens autem Apostolus, *& fidelibus in Christo*: hinc commendat Ephesios, quòd fideles obseruatores se pręstarent susceptę fidei, vt qui magnos in fide progressus iam fecissent. Vnde ipsis scribens, sapientiam loquitur, quam consueuerat loqui inter perfectos.

B *Benedictus Deus, & Pater domini nostri Iesu Christi*. Aut, seiungendus est, *Deus*, a patre, vt Deus intelligatur omnium Deus, vt exponit Theodoretus. (Theodor.) *Pater* autem referatur ad Christum. Aut Deus & Pater ita coniungendi sunt, vt ad Christum referantur: vt Deus, dicatur Iesu Christi Deus, quo ad eius humanitatē (Deus siquidem, & Christi hominis est Deus) vox vero, *Pater*, innuat filiationē Christi, quam habet a Deo; tum, vt Deus est ex Deo, Verbum a Patre genitum; tum vt homo est, qui ex virtute Dei Virginem obumbrante factus est homo. (August. lib. 2. Cont. Maxim. c. 7.) August. autem in lib. 2. contra Maxim. inquit; quòd *est Pater filio de vtero suo; iuxta illud, ex vtero ante luciferum genui te; de ventre vero matris, est Deus eius non de suo*.

C *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo*. Benedictio Dei, est operū productio in nostrum commodum; nostra autem benedictio, ad Dei laudem pertinet. Illud autem, *in omni benedictione spirituali*, dictum est, ad differentiam benedictionum Iudaicarum, quę erant carnales, & temporarię. Illud vero, *in cælestibus*, (secundū (Hieron.) Hieronymum) copulandum est *Deo*, vt dicatur: (Theoph.) Deus in cęlestibus existens. Theophylactus autē refert ad bona cœlestia, vt ad illa pertineat Dei erga nos benedictio, quam iure merito Apostolus appellat; *omnem*, cum eiusmodi benedictio ad ęternam spectet beatitudinem; vltra quam nihil, quod vel ad corporis, vel ad animę plenitudinem pertineat, desiderari potest. Vnde horum verborum commodus hic esset sensus. In omni benedictione spirituali nos Deus benedixit, dum nos cumulauit. donis ad spiritus perfectionem conferentibus, dirigens nos ad cœlestium, non ad terrenarum rerum hæreditatem. Et hęc, *in Christo*, qui primas obtinet in cœlestibus super omnes creaturas: per quem & nos, in ipso incorporati, cœlestia bona obtinebimus. Sunt autem qui legūt, *Christo*, omissa prępositione, IN, & ita explicant, hanc benedictionem nobis factam in gloriam Christi. Verum apud omnes Grecos expositores in eorū interpretatione legitur, sicuti & in editione vulgata, *in Christo*; & Theophylactus id explicans inquit: *in Christo*, id est, propter Christum. Sed & quę sequuntur, pędictam insinuāt prępositionem, huic dictioni Christo coniungendam, dum dicitur; *sicut elegit nos in ipso*; adeo quòd dicendum est; quòd benedixit nos Deus ad obtinenda cœlestia bona in Christo, sicut & elegit nos in Christo.

D *Elegit nos*. Per hoc verbum, *elegit*, denotatur corrupta generis humani massa ex peccato originali; a qua corruptela Deus selegit eos, qui vocati, audiunt vocem eius, & ipsum sequuntur: qui autem non audiunt, non dicuntur electi, vt qui permaneant in massa corruptionis. Theophylactus autem (Theoph.) exponens hæc: *elegit nos*, inquit. *Dei Apostolus designat clementiam, & illorum virtutem; quippe quos Deus secreuerit, vt probos futuros*. Sed Augustinus (August. lib. de prædest. San. c. 17. & 19.) in lib. de Prædest. sanct. hanc sententiam adscribit Pelagio asserenti, quòd, ante mūdi constitutionem, Deus elegit in sua potentia, quales futuros esse pręsciuit. Verum aduertendum, quòd Pelagius supponebat, quòd homo sua sponte constitueret se sanctum per liberum arbitrium, quod non diceret Theophylactus, vt qui fateretur, omnia bona in homine a Deo prouenire, & hunc in modum electos fuisse eos, qui boni ex diuino auxilio sint futuri. Augustinus autem, ex hoc dicto Apostoli, colligit in loco citato, quòd nō elegerit Deus, quia tales futuros pręsciuit; dicit enim Apost. *vt essemus sancti*. Verum (vt explicatum est in epist. ad Rom. in Adnot. M, cap. 8.) quos Deus prædestinauit, etiam præsciuit; præsciuit autem tales, vel tales; neque tamen, quia tales essent futuri, Ideo pędestinauit eos, aut elegit; quasi hinc excitatus: quandoquidem ex sua sola bonitate vocat ad se peccatores, qui, Dei auxilio suffulti, vna cum proprio liberi arbitrij consensu, boni euadunt: & ita prædestinauit, & ordinauit, vt tales per diuinam gratiam existentes in hac vita, cōformes essent imagini filij sui in ęternitate. Sicuti & in hoc loco dicitur: quòd *elegit nos, vt essemus sancti*; nempe, vt in hoc operam nostram collocaremus, & tales existentes, statuit recipere in adoptionem filiorum Dei: vt omnino hęc sententia concors sit cum illa alia prædicta in epist. ad Rom. Et Augustinus de Pędestinatione sanct. explicans hūc (August. de præd. Sanc. c. 15.) locum inquit, elegit nos Deus, non quia sancti eramus (quasi pręexisterent animæ humanæ antequàm in corpus a Deo immitterentur quæ opinio fuit Origenis) nec etiā quia tales, per nos ipsos, essemus futuri, vt Pelagiani censuerunt: sed elegit nos, vt essemus sancti, & immaculati, nempe diuino suffulti auxilio. Vnde vtraque reijcitur heresis.

E *Ante mundi constitutionem*, vt hinc innuatur, quod Dei cognitio, & prouidentia circa ea, quę fiunt extra se in tempore; ab ęterno posita est in eius mente, atque dispositione; cūm nil nouū in Deū cadere possit; & quę sunt futura, sint coram ipso tanquam pręsentia.

F *Vt essemus sancti & immaculati*: Elegit Deus

credétes in se, vt essent sancti, & immaculati (incorporati existentes in Christo) *in conspectu eius*; & non ad normam humani iudicij. Ex quibus aperte significatur, studium, seu industriam propriam hominis requiri, vt se præbeat sanctum, *& non torpeat animus* (vt inquit Theophylactus) *nil existimans vltra esse virtuti studendum, vt vitam quis assequatur, quòd Dei arbitrio fit electus*. Verum dicendum est, non sine Dei auxilio sanctitatem haberi posse: pro qua orare quisque Dominum debet, nec nō sanctis suis inspirationibus consensum dare, & collaborare (quod ad proprium studium attinet) pro manutenéda sanctitate. *Sancti autem sunt*, inquit Theophylactus, *qui fidei sunt participes, qui baptismo sunt insigniti: immaculati autem, qui se conseruant irreprehensibiles, vt nullis sordibus irretiantur*. Augustinus autē in lib. de perfect. iust. hominis: inquit, *si immaculatus sine crimine intelligitur, potest inueniri in hac vita; at non sine peccato*. Verum, nil prohibet referre hanc immaculatam vitam in conspectu Dei ad futurum seculum, vt tunc tales appareamus coram Deo.

Theoph. | August. lib. 10. de perfect. iust. hom.

G *In charitate*. Chrysostomus hanc dictionem coniungit hunc in modum; quòd Deus nos elegit *in charitate*, idest in sua dilectione. Potest etiā coniungi hunc in modum, vt explicetur, quonam modo debeamus esse sancti coram Deo, nempe, in charitate, quæ est vinculum perfectionis, quam explicationem sequutus est Ambrosius.

Chrysost. hom 1. | Ambr. c. 1.

H *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum*. Hunc in modum videtur continuandus orationis contextus. Benedictus sit Deus &c. Qui benedixit nos in omni benedictione &c. in Christo; sicut & in ipso elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti, & immaculati in conspectu suo, cum prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei per Iesum Christum, in ipsum, secundum beneplacitum voluntatis suæ. Vbi aduertendum, dictionem hāc, *in ipsum*, a nonnullis referri ad Deum patrem; vel (vt exponūt Græca Scholia) quoniam per dictam adoptionem ad Deum ducamur. Aut quoniā (vt ait Theodoretus) per eam filij Dei nominemur. At S. Thomas refert dictionem, *in ipsum*, ad filium, & exponit in quantum ei conformamur. Et videtur interpretatio admodum consentanea ijs, quæ in hanc sententiam habentur in epist. ad Rom. *Quos Deus præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Ac si diceretur hoc loco, quòd prædestinauit electos in adoptionem filiorum suorum (per Iesum Christum mediatorem) in ipsum, nempe in eius formam, quā imitentur, & similes illi sint in vita spirituali & sancta. Et hunc in modum, prędestinatio in adoptionem filiorum Dei, apponeretur ad eos, qui sint effecti sancti, quorum sanctitas a Deo est, non absque tamen propria hominis adiuncta industria; Alioquin, prædestinari in adoptionem filiorū Dei, id totum penitus esset a Deo, absque vllo humani studij concursu. Neque vero propterea sequitur, quòd Deus prædestinet aliquos, quoniam præuideat ipsos futuros sanctos, quasi hinc excitetur ad illos prædestinandos. Sed dicimus, quòd ita statuit

Gr. Scho. | Theodor. | Tho Aqui. | Rom. 8.

Deus ab æterno, vt qui essent sancti in hac vita, in adoptionem filiorum Dei prædestinarentur, conformes cum essent effecti imagini filij sui dilecti, quemadmodum explicatum est in Epist. ad Rom. loco ante citato.

Rom. 8.

I *Secundum propositum voluntatis suę*. Ita dictū est, ad denotandum, quòd Deus non fecit, neque disposuit coacte quę prædestinauit, sed sua libera voluntate, cum eius beneplacitę voluntatis nulla possit esse causa, nisi propria sua voluntas.

K *In laudem gloriç gratię suę*. Non quòd Deus egeat nostra laudatione, vt aduertit Chrysostomus: sed finis iste debet esse ex parte nostra, vt propter tot, & tam immensa beneficia nobis collata, Deum laudemus, & glorificemus. Quod autem conuenit fieri, & rectum est, id ex voluntate Dei est vt fiat; & ita in laudem Dei omnia nostra opera tendere debent.

Chrysost. hom. 1.

L *Quę superabundauit in nobis*. Gręce legitur ἧς ἐπερίσσευσεν: idest, quā Deus abūde effudit in nos, cui interpretationi recte cohæret participium illud; quod subiungitur, γνωρίσας, quod interpres conuertit; *vt notum faceret nobis sacramentum*. Ita autem horum verborum constructio commode habebetur: In quo habemus redemptionem per sanguinē eius (remissionem peccatorum) secundum diuitias gratiæ eius, quam abunde effudit in nos, in omni sapientia, & prudentia, notum faciens sacramētum voluntatis suæ. Hæc igitur copiosa largitio gratię, fuit collata Apostolis. Verba autem illa, *in omni sapientia, & prudentia*: possunt coniungi ad ea, *super abundauit in nobis: in omni sapientia*; quæ spectat ad rerum diuinarum cognitionem; *& prudentia*, pro administranda salute populorum. Et hæc quidem collata sunt Apostolis, dum ipsis manifestatum est sacramentum incarnationis Verbi, & diuinæ penes hoc voluntatis. Possunt etiam iungi hunc in modum; quòd abundauit gratia in manifestatione mysterij, quod refertur fuit omni sapientia, & prudentia: vtramque enim interpretationem insert Theophylactus. Sed si prior expositio accipiatur, supponendum erit, hanc sapientiam communicatam quoad manifestationem mysterij, esse secundum captum humanum; non quo ad puram Dei cognitionem, quæ ænigmatice tantum hic haberi potest; non autem clara. Sed neque (quod attinet ad mysterium diuinę voluntatis) ęnigmaticę ipsum sine reuelatione communicatur; in qua etiam in dies progressus maiores fieri possunt ab homine. Vnde in Epistad Philipp. *& hoc oro, vt charitas vestra magis, ac magis abundet in omni scientia, & in omni sensu*. Et in illa ad Coloss. *non cessamus pro vobis orantes, & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia, & intellectu spirituali*.

Theodor. | Philipp. 1. | Coloss. 1.

M *Instaurare omnia in Christo*. Græce ἀνακεφαλαιώσασθαι. id est (vt exponit Augustinus) *instaurare is cælis locum Angelorum, qui damnati sunt: in terris autem instaurare, quatenus, homines ad vitam æternam prædestinati, a corruptionis vetustate renouantur*. Aut intelligi potest; quòd simul coniuncti, & pacificati fuerunt per Christum Iudæi, & Gentiles; vt dicitur

August. lib. Ench. cap. 62.

dicitur cap. sequenti; nec non genus humanum cum Angelis. Aut ita, quòd, quæ seorsum in pluribus explicata sunt, vt puta a Prophetis, summatim peracta
Rom. 9. sunt in Christo; dū factū est verbū abbreuiatum per ipsum in salutē. Aut ita interpretādum, quòd Christus cōstitutus est caput creaturarū, & earum quæ in cœlis; & earū quæ in terra, vt sub ipso omnia subijciātur, adeo vt etiā diabolus cū suis angelis sit absolute
Theodor. futurus sub eius imperio. Theodoretus autē re-
Rom. 8. fert hæc ad ea, quæ habentur in Epis. ad Rom. vbi dicitur, quòd ingemiscit omnis creatura; & quòd omnia sunt renouāda, & instauranda; vt etiā Angeli cōprehendātur, qui nunc grauiter dolent de improbitate hominum: sic, *hac nube discussa*, vt inquit Theodoretus, *per Christum instaurabuntur*. Verbum autē
Theoph. ἀνακεφαλαιώσασθαι, Theophylactus interpretatur: *in summam collectionem, breuem appellari rerū mutationem*. Ex ijs autē omnibus circa enarrata verba, breuis hæc colligi posset interpretatio, quòd cū renouatione rerum, & mutua pacificatione hominum, inter se, & horum cum Angelis, omnia tandem sub Christo rerum omnium capite reducentur.

N *In quo & nos sorte vocati sumus*. Sors est euētus rerū supra captū humani ingenij, soli Deo manifestus, procedēs a sola Dei prouidētia, vt nil ex parte hominis concurrat. Ideo sorte vocati dicuntur ad iustitiā, qui fiunt digni hac vocatione; cū id ex Dei mira benignitate, secundū beneplacitum suę prouidētiæ, nō ex vllis operibus proueniat hominum generi; quod erat perditū; neq; ex se se caput vnquam erigere poterat ad salutē consequendā. Illud autē, *in quo*, vel ad Christū referri potest, vel ad opus instaurationis: in quo & Apostoli sorte sunt vocati: cum vero subiūgitur, *vt simus in laudem gloriæ eius*: clare significatur, ad hoc vocatos esse Apostolos, vt portent nomen Iesu Christi in laudem gloriæ eius: sicuti
Rom. 1. etiam dicitur in Epist. ad Rom. *per quem accepimus gratiam, & Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius*.

Theoph. O *Nos qui ante sperauimus in Christo*. Theophylactus interpretatur, quod *credētes speramus in Christo, antequam futurum immineat seculū, quę tunc nobis euentura sunt bona*. Aliqui referunt hoc ad diuinam
Ambr. præsentiā, in qua, omnia futura, sunt facta. Ambro-
Tertull. sius, & Tertullianus inquiunt, quòd Apostoli, licet essent in iudaismo, at tamen ex oraculis prophetarū ī Christo sperauerūt. Vnde deducit Ambrosius, dignū fuisse ex ijs elegi prædicatores, qui ante sperauerūt salutē, quæ illis promissa erat in Christo. Aliqui ad Iudæos referunt, ad quos primo Christus est missus, qui priores vocati, etiam prius crediderunt. Posset etiā ita fieri interpretatio. Nos, qui ante sperauimus in Christo, id est, qui fuimus ex primis ipsum sequentibus, & primitiæ fidei Christi.

P *In quo, & credentes signati estis spiritu promissionis sancto*. Vt præcedat fides oportet, quæ supponit baptismum. Deinde simul accedit spiritus sanctus; qui dicitur, *promissionis*; vel quoniam promissus est a Deo; quemadmodum testatur Ioel, inquiēs; *pollicitus est Deus, effundam de spiritu meo in omnem*
Ioel. 2. *carnem*. Et Christus apud Lucam; *accipietis*, inquit,
Act. 1. *virtutē superuenientis spiritus sancti*. Hoc igitur spiritu signati sunt Christi fideles. *Iudęi autem ex circumcisione, sunt belluarum more* (vt inquit Theophyla- Theoph.
ctus) *carnis signaculo exprepto, notis insiti*.

Q *Qui est pignus*. Græce ἀῤῥαβών, id est, arra. Differūt autem *pignus*, & *arrabo*. nā *pignus*, pro mutuo datur; at *arrabo*, siue *arra*, est pro contractu emptionis, & vēditionis, vt adnotauit Hieronymus. Spiri- Hieron.
tus igitur sanctus nobis datus est pro arra hæreditatis nostræ: id est, vitæ æternæ, quæ per spiritum sanctum viuificantem acquiritur. Et hoc, *in redemptionem acquisitionis*. Deus nos redemit per Christum a seruitute mortis, & diaboli, & ita acquisiuit nos Christo, *in laudem gloriæ Dei*; qui nobis, sibi inimicis existentibus, tantam fœlicitatē contulerit, vnde non debemus vnquam cessare a laudibus Dei.

R *Vt Deus domini nostri Iesu Christi*. Vt ita, quo ad humanitatē, dicatur Deus Christi, sicut etiā explicatum est antea. Illud vero, *pater gloriæ*, aut est, hebraismus, pro eo quod est, Deus gloriosus. Aut secū-
dū Theophylactū, ita dictū est, propter tam præclara Theoph.
dona, & gloriosa, quæ Deus nobis contulit. Basilius Basil.
autē refert ad diuinitatē filij, vt *pater gloriæ*, intelligatur pater Verbi, quod est gloria patris, iuxta illud
ad Hebr. *qui cū sit splēdor gloriæ, & figura substantiæ* Hebr. 1.
eius. Nā (quū diuina natura a nobis nō cognoscatur) adoratione, & glorificatione appellatur. Vnde (vt
exponit Theodoretus, *Deus Christi, & eius humani-* Theodor.
tatis, est Deus: pater autē gloriæ id est, diuinitatis eiusdē.

S *Det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis*. Hæc simul cōiūxit, denotās eā sapientiā, quæ nō nisi per reuelationē haberi possit. Aut per, *sapientiam*, intellexit cognitionem magis cōmunem, quæ ex ordine vniuersi acquiritur, iuxta ea, quæ habentur in Epist. ad
Rom. per *reuelationem* autem, cognitionem ma- Rom. 1.
gis specialem a Deo communicatam.

T *Et quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis*. Sanctorum hæreditas, est ipsemet Deus, nempe frui Deo.

V *Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus, secundum potentiæ virtutis eius quam operatus est in Christo suscitans illum a mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus*.
Theophylactus, & Græca Scholia referunt magni- Theoph.
tudinem potentiæ, de qua hic est sermo, ad hoc, Gr. Scho.
quòd surrexisse nos a morte animæ, id fuerit cum potentia æquali, potentiæ illi, qua Deus Christum a mortuis excitauit. Siquidem (vt inquit Theophylactus) *magna est potentiæ, & virtutis, animum a pristina consuetudine immutare; & ab erroribus eruere hominem, qui illis inhæserit*. Aut (vt referūt Græca Scho- Gr. Scho.
lia) denotatur causa, ob quam credimus, & resipiscimus a priori errore; nempe, ob eam efficaciam credimus, & resurreximus a morte animæ, per quam Christus excitatus est a mortuis, & in cęlestibus collocatus ad dexteram Dei Patris. Theodore- Theodor.
tus autem ponderat magnitudinem potentiæ Dei in hoc, quòd humanitatem Christi excitauerit a mortuis, & ob ignominiosam eius mortem, illum ad dexteram suam extollerit. Forte possemus ita interpretari; optari ab Apostolo, vt Ephesij (per sapientiam & reuelationem) cognoscant spem vocationis Dei: quod explicatur per

hæc alia verba) *& quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius*; id eſt, fœlicitatis præparatæ ipſis credentibus, in quos Deus eſt exercitaturus potentiam, & robur ſuæ virtutis, excitando illos a mortuis, eos immortales, & impaſſibiles efficiendo, atque ad cœleſtem gloriam perducendo; vbi Chriſtus ſedet ad dexteram patris: quemadmodum, & in Chriſto hæc omnia peregit. Adnotandum autem ex illo verbo, in *cœleſtibus* (vbi dicitur conſtitutus Chriſtus ſuper omnem principatum, & poteſtatem) manifeſtari, cum ſuperius dictum eſt, *benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus in Chriſto*: intelligi debere, quòd in Chriſto, ad hæreditatem regni cœlorum, benedictio nobis facta eſt; quatenus in Chriſto coinſiti, & incorporati in ipſo, eam conſequimur.

X *Et omne nomen, quod nominatur non ſolum in hoc ſeculo, ſed etiam in futuro*. Communis eſt interpretatio; quòd Chriſtus eſt conſtitutus ſuper omnes dominationes, non ſolum eas, quæ nominantur in hoc ſeculo, ſed etiam ſuper eas, quæ nominabuntur in futuro. Forte non inconueniret dicere, Chriſtum deſcribi ab Apoſtolo prælatum omni dominationi, & poteſtati, quæ nominatur; vt hoc ſit dictum, ad excipiendum Deum, cui non eſt prælatus Chriſtus (quum & de Deo proprie dicatur quòd non nominatur aliquo determinato nomine, Deus enim dicitur eſſe ipſum ens, iuxta il-
Exo. 2. lud, *ego ſum qui ſum*: Et quòd hanc prælationē ſuper omnem poteſtatē, & principatum Chriſtus obtinebit, nō ſolum in hoc ſeculo, verum etiam in futuro.

Y *Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius*. Tandem
1. Cor. 11. enim, vt etiam explicatum eſt in epiſt. ad Corint. omnia ſubijcientur Chriſto; tum omnes reges mundi, & poteſtates, vel per fidem illum adorantes, vel relegati ad tartareas carceres, ſecundum iuſtitiam ad Dei voluntatem: tum ipſe Diabolus cum angelis ſuis ita penitus proſtrabitur, vt non amplius quicquam poſſint operari, ſed ſolum pati, quæ in eorum ſupplicium Deus deſtinauit.

Z *Et ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam*. Græci legunt, *& ipſum dedit caput ſuper omnia Eccleſiæ*. Id eſt, vt ipſe, ſuper omnia exiſtens, ſit caput Eccleſiæ, quod in idem recidit cum noſtra editione: & conuenit interpretationi ſuperius aſſignatæ: adeo quòd inſtaurare in Chriſto omnia, ſiue quæ in cœlis, ſiue quæ in terra, vt dictum eſt antea, ſit idem cum præſenti dicto, quòd Chriſtus conſtitutus eſt caput Eccleſiæ ſuper omnia. Eccleſia autem tum militans, tum triumphans accipitur, cuius pars eſt etiam cohors Angelorum.

A A *Quæ eſt corpus ipſius*. Nempe eccleſia, quæ, tanquam corpus, refertur ad caput eius, quod eſt Chriſtus. Vel ſimpliciter intelligitur, Eccleſia eſſe corpus Chriſti myſticum ſecundum humanitatem.

B B *Et plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur*. In græcis cod. vacat particula, *Et*, quæ in vulgata editione eſt adiuncta huic dictioni, *plenitudo*: & loco verbi, *adimpletur*, legunt Græci πληρουμένου, quod tum paſſiue (vti conuertit interpres) tum actiue accipi poteſt. Et ſi paſſiue accipiatur, illud *omnia*, intelligendum erit, id eſt, ſecundum omnia adimpletur, vt quæque membra conferant complementum: adeo quòd Chriſtus, caput Eccleſiæ, adimpleatur in ſuo corpore per omnia mēbra, quæ reperiuntur in Eccleſia. Sunt autem qui hoc intelligant ſecundum illud ad Coloſſ. *adimpleo, quæ de-* Coloſſ. 1.
ſunt paſſionibus Chriſti in carne mea pro corpore eius, vt ita paſſiones Chriſti, id eſt, membrorum Chriſti paſſiones, adimpleantur in membris ſuis, cum paſſiones ſanctorum, Chriſtus, pro ſuis cenſeat. Si autem dictio prædicta actiue ſumatur, ita poſſumus interpretari. Dictum eſt, quòd Eccleſia eſt corpus Chriſti. Iam exponitur, quid ſit iſtud corpus; nempe eſt plenitudo eius, qui implet omnia in omnibus; cum ab ipſo pendeant omnia, quæcunque ſunt in omnibus; hic eſt Deus, quo plena ſunt omnia, & ita eccleſiæ perfectio ſignificatur. Iuxta dicta ad Corinthios, quòd *Deus eſt omnia in omnibus*. Theo- 1. Cor. 15.
doretus autem ait. *In præſenti vita, Deus eſt in om-* Theodor.
nibus; cum habeat naturam, quæ non poteſt circumſcribi; ſed non eſt omnia in omnibus; quandoquidem alij impie, alij iniuſte ſe gerunt, habitat autem in ijs, qui ipſum timent, & in ijs, qui in eius ſperant miſericordia. In futura autem vita, ceſſante mortalitate & peccato non amplius locū habente, Deus erit omnia in omnibus.

PARAPHRASIS. Cap. II.

T vos, cum eſſetis mortui ob delicta, & peccata, in quibus aliquādo ambulaſtis iuxta ſeculum, & curſum huius corrupti mundi: ſecundum principem poteſtatis, qui regit aerem hunc tenebroſum, & ſpiritus illius, qui nunc operatur in filios diffidentiæ, & incredulitatis: inter quos, & nos olim conuerſati ſumus, addicti cōcupiſcentijs carnis noſtræ, explentes voluntatem carnis, & noſtrarum cogitationum, exiſtentes & nos vti & alij, iræ filij, ſubiecti diuinæ vltioni propter peccata aduerſus nos concitatæ. Deus autem, qui diues eſt in miſericordia, propter eximiam charitatem, qua dilexit nos; cū mortui eſſemus propter delicta noſtra, in æternam traditi damnationem; conuiuificauit nos in Chriſto, cuius gratia ſalui facti eſtis, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu: hoc agens, vt, in ſeculis ſuperuenientibus, manifeſtas redderet abundantes diuitias gratiæ ſuæ in bonitate, qua erga nos proſtratos, atq; perditos eſt vſus in Chriſto Ieſu. Gratia enim ſalui facti eſtis per fidem: & hoc non ex vobis (Dei enim donum eſt) non ex operibus, ne quis in ſeipſo glorietur; ſed in Deum omnem gloriam referat obtentæ ſalutis. Dei ſiquidē factura ſumus, creati, & regenerati in Chriſto Ieſu in bonis operibus, quæ a Chriſti meritis pēdent, quæ Deus præparauit, vt in illis ambulemus. Propterea mementote, quòd olim vos Gentes (iuxta carnē, veluti in deriſum, appellati præputium ab ijs, qui dicuntur circuncisio in carne manufacta) tunc tēporis ſine Chriſto exiſtētes, eratis alieni a politia Iſrael, quæ a Dei ordinatione pendebat, & hoſpites teſtamētorum, & pactionum, quas Deus pepigerat cū Populo Iſraelitico, nullam ſpem habentes diuinarum promiſſionum, & omnino atei, ac ſine veri

Dei

Dei cognitione,atque cultu in mundo conuersantes. Nunc vero vos, qui tam looge a Deo eratis, prope facti estis ad Deum in sanguine Christi, quem pro nobis effudit. Ipse enim est pax nostra, qui reconciliat nos Deo; & in vnum populum Dei, tum Gentilem, tum Hebræum populum coniungit: quique parietem interpositam e maceria dissolueoda constructam (populum a populo, & vtrumque a Deo,& ab Angelis diuideotem, huius taotæ inimicitiæ fomitem) in carne sua dissoluit: dum legem mandatorom, ipsam mosaicam,dogmatibus fidei euacuauit; vt ita, doos prius distinctos inter se popolos,simul pacificans,in se ipso conderet, ac reformaret in vnum hominem nouum; & reconciliaret vtrosque Deo, in vno corpore per crucem;in se ipso inimicitiam destruens,qua longe a Deo tenebamur. Vnde veniens Christus, & in sua natiuitate, &, post resurrectionem multo magis, pacem euangelizauit oobis, tum Gentilibus, qoi longius, tum Hebræis, qui proprius aberant a Deo. Siquidem omnes, in vno eodemque spiritu oobis cœlitus per Christum communicato, ad Deum Patrem habemus accessum, vt iam non amplius inimicitiam pristinam vereamur. Itaque iam non estis hospites, & aduenæ ad Dei commercium,& ad diuinarum promissionum participationem. Sed estis, vna cum sanctis, conciues, & domestici, ad regnum cœlorum attinentes, ædificati supra fundamentum Apostolorum, & prophetarum, io ipso summo angulari lapide Christo Iesu. In qno,omnis ædificatio constructa,crescit in templum sanctum in Domioo.Io quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu sancto.

Editio vulgata.

ET *vos,cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ, in quibus, & nos omnes aliquando conuersati sumus in desiderijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum: & eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Deus autem (qui diues est in misericordia)propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos,& cum essemus mortui peccatis,conuiuificauit nos Chisto,(cuius gratia estis saluati,) & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu, vt ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidem (& hoc non ex vobis: Dei enim donum est) non ex operibus, vt ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus. Propter quod memores estote quòd aliquãdo vos,qui eratis gentes in carne,qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne, manufacta: qui eratis in illo tempore sine Christo, alienati a conuersatione Israel,& hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum,& medium parietem maceriæ, soluens inimicitiã in carne sua: legem mandatorum decretis euacuans: vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitiam in semetipso. Et veniens euangelizauit pacem vobis qui longe fuistis, & pacem ijs qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritusancto.*

ADNOTATIONES.

ET *vos quoque conuiuificauit cum essetis mortui*. Nonnulla exemplaria latina ita legunt. Sed emendatiora non habent verbum, *conuiuificauit*, vti neque græca. Vnde suspicandum est, ab aliqoo adiectum esse, ad maiorem sensus dilucidationem. Siqoidem Apostolus, a persona Ephesiorum, quos alloquitur inquiens, *& vos cum essetis mortui delictis*, vsqoe ad illa verba: *in quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus*; transfert orationem ad suam, & ad Apostolorum, seu aliorũ Christianorum personas;continuansque sermonem sibi propositum, ipsum concludit ijs verbis: *conuiuificauit nos in Christo(cuius gratia estis saluati) & conresuscitauit,& consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu*. Quorum verborum sensus, & constructio, & ad Apostolos, seu Iudæos Christianos, & ad Ephesios generatim aptari potest, vt omnino, ab ijs postremis dictiunibus, pendeat periodus totius orationis, ab initio capitis, vsqoe ad hanc partem continuatæ. Qua in re illud aduertendum est, in hac serie orationis, cum Apostolos dicit. *Deus autem, qui diues est*: ex senteotia Hieronymi, particulam hanc, *autem*, superuacaneam esse: quam tamen ob prolixitatem periodi, ad sustentationem orationis, non inconcinne positam iure quis existimaret. Erit autem huius cap. com præcedenti hæc continuatio: vt, cum antea Apostolos dixerit, Deum excitasse a mortuis Christum,& consedere eum fecisse in cœlestibus ad dexteram suam, super omnem principatum,& potestatem; hic inferat, Deum quoque conuiuificasse,& conresuscitasse,& consedere fecisse in cęlestibus, in Christo, Ephesios, voa cum ipsis Apostolis. Quę verba, a Græcis expositoribus trãsferuntur ad mutationem ante actæ vitæ, in qua mortui eraot in peccatis,& postea conuiuificati sunt, & resurrexerunt ab hac morte, & vitam cõuersantem in cęlis acquisierũt; cum tamen sensus verborũ manifeste pręseferat,& insinuet Christum resuscitatum a mortuis, in quo etiã fideles dicuntur conresuscitari: quod de morte corporea intelligẽdũ esse videtur, a qua sint cõresuscitati in Christo; cũ de ipso dici nequeat,

A | Hieron. | Gr. Expos.

queat, quod a morte peccatorũ resurrexerit, vt consequi videtur ad prioré interpretationẽ, quũ contesuscitati homines a peccatis dicãtur in Christo, vnde & Christus inueretur surrexisse a peccatis, quod dici nequit. Nec non & Christus supponitur existẽs in cœlo, vbi & fideles dicuntur consedisse; quatenus pertinent ad hæreditatem regni cœlestis, quam in Christo sunt consecuturi.

B *Cum essetis mortui delictis, & peccatis*. Græce τοῖς παραπτώμασι, καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, quæ vel apposita sunt simul ad amplificationem sermonis; vel (secun-
Hieron. dum Hieronimũ) per vocem, παράπτωμα, idest delictum; significatur primus lapsus ad peccandum: per vocem autem ἁμαρτία: idest, *peccatum*; denotatur quando ad facinus peruentum est, vt iam in peccan-
Rom. 4. do sit factus habitus. Verum in Epist. ad Rom. & in
2. Cor. 5. posteriori ad Corin. παράπτωμα, pro quibusvis pec-
Haymon catis accipitur. Haymon distinguit peccatum a delicto, inquiens, delictum pertinere ad omissionem præceptorum, quæ debent perfici: sicuti honorare parentes; peccatum vero ad cõmissionem eorũ, quæ prohibẽtur ne fiant, vt furari. Quam distinctionem forsitan accepit ab Augustino in lib. 3. Quæst. le-
Aug. Quæst. leuit. libr. 3. quæst. 19. uit. titu. 20. Verum Augustinus eo loco ponderat græca vocabula dicens; quod παράπτωμα, pertinet ad peccatum, cum homo deliquit, veluti impingẽs, delictum autem, ait, esse ἁμαρτίαν, id est, negligentiã, quando omittuntur, quæ debent præstari; vnde inquit, aliud etiam offerebatur pro peccato commissionis, & aliud pro peccato omissionis in veteri testamento. Sed aduertendum, nullum hic esse de ne-
Orig. gligentia sermonem. Origenes autem in comment. cap. 4. in epist. ad Rom. distinguit peccatum, voce hac, ἁμαρτία, explicatum, ab iniquitatibus, Græce ἀνομίαις, dictis; quoniam iniquitates sunt delicta, quę contra legem committuntur: peccata vero, quę perpetrantur contra quàm natura doceat, vel consciẽ-
Rom. 6. tia arguit. Adnotandum autem in epist. ad Rom. dici, *cum mortui essemus peccato*, græce dandi casu, τῇ ἁμαρτίᾳ, ad significandum, quod non vltra homini dominaretur peccatum, cum homo, ob baptismum susceptum, mortuus intelligatur esse peccato. Hic autem, cum dicitur, *cum essemus mortui peccatis*, stat dictio, *peccatis*, in auferendi casu, vt significetur, quòd mors hominibus illata est a peccatis.

C *Secundum seculum mundi huius*. Inquit, Ephesios ambulasse in peccatis secundum seculum; id est, secundum cursum mundi huius prætereuntis, & secundum consuetudinem hominum spem ponentium in seculo mundi huius corruptibilis, & non in æternitate; vt omnino hinc innuatur corruptela hominum moribus insita, emanans a peccato originali; ex quo prouenit, vt mundus positus
1. Ioan. 6. fuerit in maligno, vt dicitur in Epist. B. Ioannis: hoc est, quòd hominum in mundo conuersatio in vitio sit constituta. Magis autem explicans Apostolus hanc in peccatis conuersationem, subiungit. *Secundum principem potestatis aeris huius*, spiritus, *qui nunc operatur in filios diffidentiæ*. Id est (ad normam, & ad voluntatem, seu ad regimẽ Luciferi, principatum obtinentis super omnes angelos, qui ceciderunt ei adhærentes) est conuersatio, & deambulatio peccatorum. Quòd autem Lucifer sit princeps, Dominus insinuauit, dum diceret: *nunc princeps huius* Ioan. 12.
mundi eijcietur foras: Sub quo tamen sunt aliqui diaboli, principatum obtinẽtes super alios inferiores nequam spiritus. Vnde illud Iudæorum in Euã- Luc. 11.
gelio. In *Principe Beelzebub Principe Dæmoniorum eijcit Dæmonia*. Et infra in hac Epist. *Nõ est nobis col-* Eph. 6.
luctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus Principes: & potestates aduersus mundi rectores tenebrarum harum contra spiritualia nequitiæ. Verum (vt aduertit Theophylactus, non est pensandum, Theoph.
quòd satanas obtineat principatum in hoc mundo, tanquam sibi debitum. Sed quoniam tyrannice occupauit, seducens hominem; & quoniam homines ei se subiecerint. Ideo & eiectus est foras per Christi regnum a dominio fidelium, a quo denique omnino eijcietur, cum Christus venerit ad iudicandũ. Dicitur autem satanas, *princeps potestatis aeris huius*, vel quoniam (vt censet Ioannes Damascenus) Io. Damas.
Angeli, qui ceciderunt, erant de ordinibus inferioribus, qui præessent rebus terrestribus; vnde potestatem in aere habere dici poterant. Aut quoniam, & si fuerint (vt quidam alij sentiunt) de ordinibus superioribus; attamen relegati fuerunt in aerem hunc caliginosum, vt etiam habetur in epist. Iudæ. Iud. epist.
Quod etiam insinuant clarius, quæ infra habentur, vbi dicitur. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus princeps, & potestates, aduersum mundi rectores tenebrarum harum*. Siue modo hæ tenebræ supponantur esse in media regione aeris; siue vbi est locus inferni. Dictio autem illa, *spiritus*, est generandi casus; græce enim habetur, τοῦ πνεύματος; qua magis etiam explicatur, quorum nam sit princeps satanas, relegatus in aerem caliginosum cum suis satellitibus: nempe dicitur esse princeps spiritus praui, & nequam, id est, naturæ illius prauæ spiritualis, quæ tota est conuersa ad prauitatem, & a Deo penitus auersa: de qua infra cap. vltim. dicitur, *quod sunt spiritua-* Eph. 6.
lia nequitiæ: quoniam spiritus illi peruersi, sunt & ad nequitiam omnino intenti.

D *Quæ nunc operatur in filios diffidentiæ*. Nempe, in eos homines qui Dei vocationi nolunt adhærere, Diabolus exercet suam virtutem, & operationem; dum suggestione ad peccandum (volentes tamen) inducit. Dicuntur autem filij diffidentię, homines, qui rebelles sunt Deo. Siquidem incredulitas, & diffidentia est mater impiorum, tanquam radix, ex qua vniuersa prodeunt peccata. Quòd autem dictum sit Ab Apostolo, quòd spiritus nunc operatur in filios diffidentiæ, huc tendit ad insinuandum, quòd potestas diaboli, quæ adhuc aliqualiter viget, tandem euacuabitur, vt eius potestas, & operatio penitus deficiat in Christi secundo aduentu.

E *Facientes voluntatem carnis, & cogitationum*. Hieronymus, per facere carnis voluntatem, intel- Hieron.
ligit peccata crassiora, veluti est gula, & fornicatio. Ex voluntate autem cogitationum, ait, prouenire alia peccata; vt inuidia, hæresis, & similia. Verum dici etiam potest, hæc simul fuisse

ab Apostolo coniuncta, ad denotandum, quòd, in perpetratione peccatorum, tum carnis inclinatio peruersa, tum praua itidem animi cogitatio concurrit: siquidem, absque mentis consensu, non fit consummatio peccati; voluntas autẽ & carni, & cogitationibus coniungitur; quoniam, nisi cõcurrat voluntas ad carnis inclinationem, quę fomes est, peccatum non committitur.

F *Eramus natura filij Iræ*. Non simpliciter filij Iræ, sumus natura; quando in primeuo statu creatus est homo rectus, qui, bonus existẽs coram Deo, non poterat non esse gratus eius deitati, & Ideo nõ dignus ira Dei. Sed ob peccatum, quo se auertit homo a Deo, incidit in Dei iram; cui omnes eius posteri nascũtur obnoxij, ob traducem maculam peccati originalis. Ira autem, non quasi passio existens in Deo, prout in nobis, est accipienda; sed pro vindicta, in qua sumenda, accenditur ira in homine.

(Theoph.) G *Vt ostenderet in seculis superuenientibus*. Theophylactus animaduertit, magis persuaderi quæ prędicta sunt, quòd Deus nos conuiuificauit, consurrexit, & consedere fecit in cœlestibus in Christo ex hoc, quoniam hæc effecerit, non ob nostra merita, sed vt patefaceret suam bonitatem super nos in tam abundanti gratia; quòd, ex filijs iræ, ad tantam gloriam sit nos perducturus. Hoc autem apparebit in superuenientibus seculis; nempe, post Iudicium vniuersale, apparebit maiestas gloriæ collatæ a Deo (Theodor.) suis electis. Nũc enim (vt inquit Theodoretus) *bonorum magnitudo quæ sperantur, infidelibus omnino ignota est: fideles autem nunc vident eam, tanquam in speculo, & in ænigmate.*

H *Gratia enim estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis (Dei enim donum est) non ex operibus*. Hæc (Tit. 5.) sententia concors est cum illa ad Tit. *non ex operibus Iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit*. Cum autem prius dixisset Apostolus, quòd Deus nos mortuos ob peccata conuiuificauit (qui autem mortuus est non potest ex se opus facere) Idcirco iure dicit, quòd nos mortuos conuiuificauerit, hoc non est ex nobis, non est ex operibus nostris, sed ex Dei gratia prouenit, non tamen sine fide nostra, quæ etiam est do- (Philipp. 1.) num Dei. Iuxta illud ad Philipp. *quia vobis datum est a Christo, non solum vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini*. Ob id quoq; fides, donum est Dei; (Gr. Scho.) quoniam (vt dicunt Græcanica Scholia) nisi Deus misisset filium, nisi vocasset, & proposuisset credenda; nisi lumine (quod præcipuum caput est) collustrasset; vtique in nobis non aduenisset fides; quam qui non suscipiunt, ipsorum fit culpa, qui non audiunt, neque admittunt lumen, & illustrationes diuinas, & motiones, quibus Deus nos vocat & stimulis excitat. Illa vero verba, *& hoc non ex nobis, do-* (Chrysost. hom. 1.) *num enim Dei est*. Chrysostomus cum Theophy- (Theoph.) lacto ita explicat, quòd est ex Dei dono, quòd velit credentes fieri saluos, nempe (vt hanc sententiã magis explicemus) vt reputet, & acceptet in credẽtibus fidem ad iustitiam, adeo vt per fidem iusti efficiantur, (Rom. 4.) vt dictum est de Abraham in Epist. ad Rom. Non enim possumus hoc mereri, vt quia credimus, debeamus reputari, & iusti, & salui fieri: sed est ex Dei misericordia, vt nobis ob fidem velit & iustitiã, & salutem condonare. Verum & dignum quoq; est Dei bonitate, vt, qui ad ipsum fide confugiunt, ijs manum porrigat, & saluos esse velit. Cõsensus autẽ, quem præbet homo credendo audita, & adhærẽdo Deo, licet sit a Deo, vt in homine excitetur, dum ei confert lumen, & excitationes; attamen est etiam ex hominis libera voluntate, vt consentiat, adeo vt hominis dicatur proprius esse consensus; de quo tamẽ gratias agere debet Deo, & diuino auxilio acceptũ referre, quòd crediderit, quum credere in Deum, sine Dei auxilio, ex se se homo nequaquam possit: & ideo non est ex nobis fides, tanquam ex nobis, vt dicit Apostolus.

I *Ipsius enim sumus factura*. Aliqui id referũt ad primordia creationis. Sed aptior intelligentia videtur, si de regeneratione per baptismũ accipiatur, in qua perfecte creati sumus in Christo. Nam mortui existentes in peccatis, hinc, tanquam ex nihilo (vt impij, & sine vllo merito existentes) regeneramur, seu creamur; a peccato, quod est nihil, ad Dei gratiam accedentes.

K *Creati in Christo Iesu in operibus bonis*. Horum verborum communis est interpretatio, quòd Deus dat nobis bona opera facere: tanquam ex prædestinatione, quoniam Deus hæc præparat bona; nõ ita tamen, quin etiam concurrat nostrum liberum arbitrium, vnde subiungitur; *vt in illis ambulemus*. Verum & hæc posset afferri interpretatio, vt dicamus innui diuersitatem, quæ est inter primam, & secundam creationem, in qua noua fit creatura. Siquidẽ ab initio Deus creauit hominem rectum, non tamẽ in operibus bonis fundatum, sed bene ad ipsa bona opera aptũ: quinimmo lapsus est in opere suo, trãsgrediens Dei mãdatum, dum pomum vetitum comedit. At peccator, & impius, euadit noua creatura; dum per fidẽ resurgit a peccatis, & creatur in Christo, qui est firmum fundamentũ, ita vt in bonis operibus Christi fundetur eius regeneratio. Quæ bona opera Christi, Deus prȩparauit, mittẽdo filiũ suum pro salute nostra, & ad exemplum nostrum, vt eius vestigia sequamur; atque ita regenerati, bona opera faciamus, in virtute bonorum operum præparatorũ & præexistentium in Christo. Augustinus autem in (August. lib. de Gr. & li. arbit. c. 7.) lib. de gratia, & lib. arb. ponderans hũc locum, animaduertit, Apostolũ ex hoc, quòd non ex operibus saluamur, voluisse auferre extollentiam, ne quis sibi præsumeret, id ex suis operibus obtinere, & rursus (ne existimaretur sola opus esse fide) subiunxisse, creatos nos esse in bonis operibus, vt in illis ambulemus. Verum, inquit Augustinus, intelligendũ non dictum esse ex operibus, *tanquam ex tuis, ex te ipso tibi existentibus; sed tanquam ijs, in quibus Deus te traxit, id est, formauit, & creauit.*

L *Alienati a conuersatione Israel*. Græce legitur τῆς πολιτείας: & est sensus, quòd Deus regebat populum suum Israeliticum per legem illis datam, & per Duces, & principes (sicuti per Moysem) qui Dei ordinationes exequebãtur, rationem recte viuendi populo præscribentes. Ab hac igitur politia, & gubernatione, longe aberant Gentiles; qui propterea idololatræ, ac sine veri Dei cultu erant.

M *Et hospites testamentorum promissionis spem non habentes.* Chrysost. Theophylactus Oecumenicus, & Hieronymus coniunctim hæc legunt. *Hospites testamentorũ promissionis:* & interpretantur, quòd Gentiles erant hospites, & adueni, ita quòd illis nõ attinebant testamenta, & pacta; quæ plura fuerunt apud Hebręos, facta illis a Deo, vel de pluribus rebus. Aut plura dicuntur testamenta, quòd simul nouũ, & vetus Testamentũ comprehendatur; iuxta
Bar. 2. illud Baruc. *Statuam illis testamentũ alterum in sempiternum.* Ita igitur Gentiles erant hospites a testamentis contentis in promissione, seu continentibus promissionem factam Hebræis. Illud vero; *spem non habentes,* explicant, referentes ad futuram resurrectionem, cuius spem Gentiles non habebãt. Alij autem seiungunt vocem hanc, *promissionis,* a prioribus verbis, vt ita legant, *Hospites Testamentorum;* & hic subpungunt: deinde sequuntur; *promissionis spem non habentes.* Vnde animaduertũt, explicari, quales nam essent hospites testamentorum, nempe spem non habentes promissionis factæ a Deo in testamentis, & pactis habitis cum populo Iudæorum.

N *Et sine Deo in hoc mundo.* Græce ἄθεοι· vt qui non cognoscerent verum Deum, & ita Gentiles in mundo erant sine Deo, quoniam sine vero Dei cultu essent; cum tamen Deus sit omnium Deus, non
Rom. 3. solum Iudæorum verum etiam Gentium; vt qui mundum regat sua prouidentia, pluuiam oriri faciens super Iustos, & peccatores.

Matth. 5. O *Ipse enim est pax nostra.* Siquidem, Christo mediatore, genus humanum pacem obtinuit apud Deum; ita vt & Gentilis populus, & Iudaicus, qui prius erant inter se aduersarij, in eandem veritatem consenserint. vnde subiungitur: *qui fecit vtraque vnum,* nempe circuncisionem, & præputium simul vniuit.

P *Et medium parietem macerię soluens inimicitias in carne sua.* Idest, dissoluit medium illud, quo, (tanquam pariete) Iudęi, & Gentiles inuicem distinguebantur. Erat autem paries, lex Iudæis proposita; quę, quoniam dissoluenda, & euacuanda erat iuxta cultũ illum ceremonialem, vt vna communis Christi Ecclesia constitueretur; idcirco maceries (quasi res dissolubilis, & non firma) appellatur ab Apostolo. Maceries autem ista, legem continens, erat ministra inimicitiæ inter Deum vna cum Angelis, & inter homines: quatenus transgressores erant legis a Deo propositæ; nec non fomes hinc aderat dissensionis, quæ inter populum Iudaicum atque Gentilem versabatur; cum, religione, cultuque Deorum inter se maxime dissiderẽt; odioque mutuo se se persequerentur. Has omnes igitur inimicitias Christus dissoluit in carne sua, legalia euacuans, & morte delẽs peccata hominum. Quod etiã scriptum est in epis.
Coloss. 2. ad Colos. dum dicitur, *omnia in ipso pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt.*

Q *Legem mandatorum decretis euacuans.* Gręce δόγμασι. Quem locum quidam ita interpretantur, quòd Christus euacuauit legem mandatorum, quo ad decreta positiua iuxta sacrificia imposita, & alia huiusmodi pręcepta; vt, ne tetigeris, ne gustaueris; quę euacuanda erant. Verum, si Apostolos id voluisset intelligere, dixisset euacuans, τὸν νόμον τὸν ἐν δόγμασι: idest, legem ad decreta attinentem; vt distingueret hunc in modum, qua in parte lex esset euacuata. Itaque dicemus, hic ab Apostolo explicari, quo nam modo Christus dissoluerit inimicitiam, nempe hac ratione; quatenus euacuauit legem mãdatorum, ipsam mosaicã, quę sine fide erat (siquidem, vt dicitur in Epist. ad Galat. *lex autem non est* Gal. 3.
ex fide) & attulit dogmata fidem concernentia; vt hoc respondeat ijs, quæ habentur in Epist. ad Rom. Rom. 3.
quòd est exclusa gloriatio Iudæorum, non per legem factorum, sed per legem fidei. Indubitatum est enim, quòd pręcepta euangelica fidem in primis requirunt; vnde illud ad Rom. *Si confitearis ore tuo* Rom. 10.
dominum Iesum, & in corde credideris, quòd Deus illum suscitauit, a mortuis, saluus eris. Chrysostomus, Chrysost.
Theophylactus, & Gręca Scholia intelligunt, per hom. 4.
decreta, aut fidem ipsam, aut pręcepta euangelica, Theoph.
quę Christus promulgauit. Theodoretus ait: *de-* Gr. Scho.
creta, seu placita, appellat doctrinam euangelicam, Theodor.
quoniam, in animi electione, sita est perfectionis recta institutio. Vnde, *qui potest* (inquit) *capere capiat; si vis perfectus esse, vende quæ habes; quando ieiunas &c. Hæc fiunt non ex lege, sed ex libera animi voluntate.*

R *Superædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum.* Omnes, qui Christi fidem suscipimus, creamur noua creatura in Christo, & struimur, vt simus templum Dei in Spiritu sancto, per Christum communicantem nobis Spiritum suum: qui Christus, est fundamentum (cum aliud poni non possit, vt dicitur ad Corint.) super quod 1. Cor. 3.
struxerunt Apostoli, & prophetę pro ędificio totius Ecclesię erigendo. Hoc autem fundamentũ, Christus nempe, est lapis angularis; de quo dicitur, quòd erat lapis reiectus ab ędificatione templi salomonis, & in angulo fuit positus, de quo dixit Dominus in Euangelio; *& est mirabile in oculis vestris.* Matth. 21.
Erat autem positus in angulo, ad denotandũ, quòd duo populi, in Christo erant coniungendi in vnum. Et super hunc lapidem Apostoli, prędicando, Christi fidem fabricauerunt, & struxerunt Ecclesiam. Et de hoc luculentus actum est in cap. prioris epist. ad Corin. in Adnot. E. Theophylactus autem supponit Theoph.
Apostulos, & prophetas pro fundamento subesse; ipsos vere Ephesios, (vt superpositam molem) structuram reliquam absoluisse.

PARAPHRASIS. Cap. III.



VIVS rei gratia (vt ędificemini in Templum sanctum Dei) Ego Paulus vinculis obstrictus Iesu Christi pro vobis Gentibus (si tamen audistis dispensationem gratię Dei, quę data est mihi ad vestiam salutem; quoniam secundum reuelationem notum factum est mihi sacramentum, quale ante descripsi paucis verbis; ad quę respicientes, legendo potestis intelligere; quę sit intelligentia, & prudentia

dentia mea circa mysterium Christi, quod in alijs generationibus non est agnitum filijs hominum; sicuti nunc, post Christi resurrectionem, reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis in spiritu) Gentes esse cohęredes promissionis a Deo factę populo Hębręorum; & concorporales, & comparticipes in Christo Iesu per euangelium; cuius factus sum Ego minister secundum donum gratię Dei, quę data est mihi; secundum operationem virtutis eius. Mihi enim omnium sanctorum minimo, data est hæc gratia, Gentibus euangelizare imperuestigabiles diuitias, quæ in Christo sunt reconditæ; & illuminare omnes, quæ sit dispensatio, & communicatio sacramenti absconditi a seculis in Deo, qui omnia creauit per Iesum Christum; ita vt, innotescat nunc principatibus, & potestatibus cœlestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, quam fecit secundum præfinitionem seculorū in Christo Iesu domino nostro, in quo habemus fiduciam, & accessum ad Deum in confidentia illa, quę pendet ex fide, quam habemus in Christo. Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis, quas pro vobis patior, quæ sunt gloria vestra. Huius igitur rei gratia (vt reuertar ad id, quod maximopere vrget me vestri causa) flecto genua ad Patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, virtute corroborari, per spiritum eius, in interiorem hominem; Christum habitare per fidem in cordibus vestris; vt hinc, in charitate radicati, & fundati, possitis comprehendere cum omnibus sanctis; quid sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum; quibus typis (quantum nobis fas est in hac vita) Dei celsitudo explicatur. Scire etiā Christi charitatē supereminentē omnem cognitionem; vt ita, tum quo ad diuinitatē, tū quo ad humanitatē, impleamini in omni plenitudine Christi, beatitudinē consequentes; quę sita est in cognitione Dei viui, & Iesu Christi filij sui. Ei autem, qui potēs est omnia facere superabundanter, quàm nos petimus, aut intelligimus, secundum eius virtutem, quæ operatur in nobis, ipsi gloria in ecclesia, In Christo Iesu, in omnes generationes seculi seculorum. Amen.

Editio vulgata.



Vivs rei gratia, ego Paulus vinctus Christi Iesu, pro vobis gentibus: si tamen audistis dispēsationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis, quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in breui: prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod alijs generationibus non est agnitum filijs hominum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in Spiritu. Gentes esse cohæredes, & cōcorporales, & comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium: Cuius factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis eius. Mihi omnium sanctorum minimo, data est gratia hæc: In gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramēti absconditi a seculis in Deo, qui omnia creauit, vt innotescat nūc principibus, & potestatibus in cælestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro. In quo habemus fiduciam, & accessum in confidentia, per fidem eius. Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis, et in terra nominatur, vt det vobis secūdum diuitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per Spiritum eius in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris, in charitate radicati, & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum: scire etiam super eminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quàm petimus aut intelligimus, secundum virtutem quæ operatur in nobis: ipsi gloria in ecclesia, & in Christo Iesu in omnes generationes seculi seculorum. Amen.

ADNOTATIONES.

Hvivs *rei gratia, Ego Paulus vinctus Christi*. Hic primum illud occurrit adnotandum, vocem hanc, *vinctus*, stare a parte subiecti, vt patefacit adiectus articulus, *ὁ*, græce enim legitur *ὁ δέσμιος*, sicuti etiam infra cap. 4. eodem modo habetur. Vinctum autem Christi se nominat Apostolus; propterea quòd vinctus, & in carcere ductus esset ob Christi nomen; qui pro suis, sibi ascribit suorū fidelium afflictiones. Chrysostomus autem, & Theophylactus continuantes præsentem contextum, dicunt, Apostolum docere, non solum Christum pro Gentibus crucifixum; sed & ipsum Paulum vinctum esse, & in carne positum ob hoc idem. Græca autem scholia, supponunt orationis *ἀνταπόδοσιν*: idest retributionem, ibi sitā esse; vt coniungantur verba posita in initio capitis, *Cuius rei gratia*, &c. cum alijs: *mihi minimo sanctorum data est gratia*; ac si ita interpretentur, Huius rei gratia, nempe, vt vos, coędificemini in habitaculum eius (mihi Paulo, qui iam vinctus sum Iesu Christi, & minimus omnium sanctorum, data est gratia hæc, euangelizare in Gentibus, &c. Neq; interest (dicūt) quòd mutetur rectum, in obliquum; cū id, in eiusmodi circuitionibus sermonis, quibus vtitur Apostolus, sæpe vsurpauerint Thucidides, & Demosthenes præcipui oratores. Supplent autem hi omnes verbum substantiuum; ac si dixisset: Apostolus, Ego vinctus sum Christi. Hieronymus vero censet solecismum esse in hac oratione. Nam inquit pro eo, quod dicere debuit, *huius rei gratia, Ego Paulus vinctus Iesu Christi pro vobis Gētibus, cognoui mysteriū*, &c. ait: *huius rei gratia Ego Paulus vinctus secundum reuelationem notum mihi factum est*, &c. Sed contra Hieronymum facit illa vocula, *quoniam*, quam ipse dissimulasse videtur. Aliquis autem ex commentarijs Ambrosij supplet orationē ad hunc modum.

Margin notes: A; Chrysost. hom. 6. Theoph.; Gra. schol.; Hieron.; Ambr.

Huius

Huius rei gratia, Ego Paulus vinctus Iesu Christi, pro vobis Gentibus legatione fungor.

Adamus. Sasbour. Sed (vt adnotauit doctissime Adamus Sasbour) veri simile est, huic parti orationis, Apostolum reddidisse primum verbum circa finem capitis, dũ ait: *Huius rei gratia flecto genua mea, &c.* Quam interpretationem probabiliorem reddi existimaremus, si diceremus, hæc inuicem ita coniungi, vt quæ in calce habentur capitis præcedẽtis, eadem (licet sub alijs verbis) hic repetantur, ita vt hunc in modum verborum coniunctio, ordo, & sensus constituatur: *In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.* Et sunt postrema verba capitis præcedentis: quibus hęc alterius huius capitis verba subsequuntur. *Cuius rei gratia, Ego Paulus vinctus Christi Iesu pro vobis Gentibus.* Ad quę deinde sequuntur plurima, per parẽthesim longissimam, & hyperbata plura interiecta: videlicet hæc: (*Si tamen audistis, dispẽsationẽ gratiæ, quæ data est mihi in vobis, &c.*) continuando vsque ad illam partem; *Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo, & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ virtutem, corroborari per spiritum eius in interiori homine, Christũ habitare per fidẽ in cordibus vestris, &c.* Adeo quòd dicere possumus; quod cum in initio cap. dixit: *Cuius rei gratia, Ego Paulus.* &c. voluit subintelligere, quę inferius posuit; *Flecto genua mea, etc.* & cuius nam rei gratia hoc? nempe ob id, quod dictum erat in calce capitis præcedentis: *In quo & vos coędificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.* Vt ita fiat in vobis. Quod cum in initio huius capitis non expressisset, mysteriorũ copia (quibus plenum erat pectus Paulinum) inter scribendum obrutus, vt communem sermonis cursum tenere non potuerit: ideo, post lõgam digressionem, idem subiecerit, dum dixit. *Huius rei gratia flecto genua ad Patrem domini nostri Iesu Christi.* Et quorsum hoc? aut propter quid? nempe. *Vt det vobis secundum diuitias gloriæ suę virtutem, corroborari per spiritum eius in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris.* Quorum verborum sensus, si recte perpendantur, sensui aliorum verborum correspõdet, quæ sunt posita in calce capitis præcedentis; videlicet illis: *In quo & vos coędificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.* Longa autem parenthesis, siue hyperbata interiecta, continent enarrationem dispensationis factę Paulo a Deo, circa mysterium absconditum, sibique communicatum, vt illud euangelizaret in Gentibus.

B *Si tamen audistis dispensationem gratię Dei, quę data est mihi in vobis.* Hæc verba pẽdent ex illis alijs: *vinctus pro vobis Gentibus*; vt ijs insinuet Apostolus, quomodo a Deo id sibi venerit; hincque periodum orationis contexit longa hyperbato productam, vt enarrauimus. Dispensationem autem gratiæ sibi collatæ explicat, dum dicit: *quoniam secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum, &c.* Dum scilicet mysterium redẽptionis humanæ sibi est reuelatum, mandatumq;, vt illud Gentibus euangelizaret. Circa quam reuelationem, per ea, quæ in superioribus enunciauit tam alta de Dei prouidentia, atque Christi exaltatione, potuerunt, (inquit) Ephesij intelligere prudentiam suam, græcæ σύνεσιν, quæ proprie ad virtutem intelligendi refertur, vt patet ex lib. 6. Eth. apud Arist. vt hinc denotetur, reuelationis mysteria de Christo sibi maxime nota, atque perspicua fuisse. Videtur autem posse dubitari, quòd Apostolus Ephesijs, ante hanc epistolam, non prædicasset, ex hoc, quòd dixerit *si tamen audistis dispensationem gratię, quę data est mihi.* Quasi antea de hoc notitiam non habuerint; quam tamen illos habuisse verisimile est, si Ephesijs Euãgelium prædicauerat. Cui quidem dubitationi occurri potest, dicendo, quòd in initio prædicationis factæ apud Ephesios, illis, vt adhuc imperfectis, hæc tam alta mysteria, atque profunda dogmata, non explicauerat, vt egit conuenienter in hac Epistola, cum iam multum profectum fecissent in Christianismo.

C *Quod alijs generationibus non est agnitum filys hominum.* Ex hoc dicto suboritur difficultas, cum Dominus dixerit in Euangelio; quòd Moyses, & Prophetæ de ipso scripserunt, quomodo igitur dicit Apostolus, quòd non est agnitum Mysterium filijs hominum? Chrysostomus, & Hieronymus in numero hominum, non censent hic computari Patriarcas. Quibus tamẽ id obijci posse videtur, quòd & Christus filium hominis se nominauit. Propterea, ad euacuandam hanc difficultatem, sat erit dicere; quòd in alijs generationibus, & seculis, ita non est agnitum, & reuelatum, nec sine vmbra, mysteriũ Christi; sicuti Apostolis, & Prophetis, post Christi aduentum, & eius consummationẽ, manifestatũ est: quod & Chrysost. affert in eadem hom. 6. Dum autem dicit Apostolus, *in spiritu*, innuit, quòd non caro, & sanguis mysterium Apostolis reuelauit: sed Spiritus sanctus Dei, qui eorum intellectum illuminauit, atque edocuit. Moyses autem, & testamenti veteris Prophetæ, de toto mysterio Christi in genere, non autem distincte enunciarunt.

Luc. 14. Ioan. 5. Chrysost. hom. 6. Hieron.

D *Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis.* Ijs tangitur beatitudo ex parte corporis, & animæ, quam sancti Dei sunt cõsecuturi. Quòd autem hæc fuerint etiam conferenda Gentibus, non cognitum fuisse Patriarchis, & Prophetis veteribus, censet Ambrosius, quòd Gentes sine circuncisione existentes, participes fierent donorum. Verum, in oppositum, prophetiæ clamãt in fauorem Gentium. Chrysostomus autem inquit, hoc ignorasse Patriarcas, quòd ex æquo cum Iudæis futuræ essent Gentes participes. Vel inquit, non sic aperte hoc cognouerunt, cum multæ circunstantiæ, & conditiones, quæ conuenerint in hoc mysterio, latuerint veteres. Sed forte hæc verba, *quòd aliis generationibus non est agnitum filijs hominum.* Non sunt referenda ad comparticipationem donorum futuram etiá in Gentibus; sed simpliciter ad totum mysterium Incarnationis Christi, & modi mundum redimendi; quę certe non ita agnita fuerunt (sicut dictum est antea) a filijs hominum, quemadmodum post Christi aduẽtum, & consummationem suæ mortis, & resurrectionis, sunt reuelata suis sanctis Apostolis, & Prophetis.

Ambr. c. 3. Chrysost. hom. 6.

E *Inuestigabiles diuitias.* Dubitat Theodoretus,

Theodor.

tus, quomodo Apostolus illas prędicabat, si ininuestigabiles erant? Et inquit: prædicabat, quòd essent imperuestigabiles. Ad quod &. addi potest; quòd, sine reuelatione præuia facta a Deo, erant imperuestigabiles, non autem post reuelationem.

F *Sacramenti absconditi a seculis in Deo.* Hinc colligitur, quòd mysterium, si absconditum erat in Deo, præsertim de Verbo incarnando, nulli igitur creaturæ, non Angelis, non hominibus patere poterat; nisi, quibus Deus voluit reuelare.

G *Qui omnia creauit.* Ijs verbis, adduntur in gręcis cod. hæc alia. *Per Iesum Christum.* Quæ explicans Theophylactus inquit: *quia nihil sine ipso factum est.* Vel *per Christum reuelatum est sacramentum.* — Theoph.

H *Vt innotescat.* Huic verbo, Græci addunt aduerbium, *nunc*, vt respondeat dicto superius: *Sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis.* Sed addito, vel sublato, non variatur sensus. Dicit igitur sacramentum absconditum in Deo, quod nunc reuelatum est sanctis Apostolis, innotescere principibus, & potestatibus in cœlestibus, idest, non terrenis, non diabolicis; sed Angelicis, & cœlestibus potestatibus; idque per Ecclesiã hanc militãtem ex Christi membris constitutam: & hoc in tempore Apostolorum, dum populos ad fidem Christi ipsorum prædicatione perducerent, & ita Christi virtutem manifestarent, quam & Angeli conspicerent. *Secundum præfinitionem seculorum:* Vt hinc appareat denotari, quòd in tempore innotuit, ex progressu Ecclesiæ, multiformis Dei sapientia circa Verbi incarnationem, & alia mysteria ad mundi redemptionem pertinentia. Quod autem attinet ad notitiam, quę supponitur ex tẽpore acquisita ab Angelis, Gregorius Nyssenus (referente Theophylacto) asseruit, ante incarnationem, potestates cęlestes habuisse quandam cognitionem Dei: vt puta, quòd sola voluntate cuncta creauit, & eidem licere omnia, & curare sapienter intelligebant. Incarnato autem Dei verbo, ex cõtrario contraria sunt effecta: per mortem, vita successit: per infirmitatem, potentia; per ignominiam, gloria Dei. Hieronymus autem censuit, quòd Angeli ignorarẽt mysteria, propter illam auctoritatem Esaiæ. *Quis est iste, qui venit de Edom &c.* Dionysius autem dixit, reuelationes propheticas per Angelos fuisse ministratas, & ita circa mysteria, ergo illis fuerunt cognita. Verum potest haberi ratio reuelationis, qualiter fuerit facta illis a Deo, ita vt potuerint Angeli illa non sciuisse, quæ sunt supra ordinem, nisi specialiter & ipsis reuelentur. Præterea dici etiam potest, quòd non omnia omnibus singulatim fuerunt reuelata, præsertim quo ad Verbum incarnatum. Vnde in annunciationibus factis ab Angelis de Messia, non apparet, nisi hominem ab ipsis exponi nasciturum, qui mundum saluus esset facturus a peccatis. At, quomodo hæc essent dispensanda, ex opere operato, Angeli discere potuerunt, vt hic innuit Apostolus, ex functionibus Ecclesię. — Greg Nyss. — Hieron. — Esai. 63. — Dionys.

I *Ex quo omnis paternitas in cœlis, & in terra.* Græce πατριὰ, quę vox proprie significat cognationem ab vno capite procedentem: iuxta quod significatum, hęc esset verborũ interpretatio: quòd omnis cognatio, vt in Angelis, & Archangelis, Principibus, & Potestatibus, nec non in familijs hominum, ita se habet, vt nominetur, idest, sit a Deo, vt omnes creatas esse has cognationes a Deo intelligamus. Si autem accipiatur paternitas deducta denominatiue a patre, ita dicere possemus, quòd Deus est pater Christi, pater essentialiter, non denominatiue, quoniam ex Patre Verbum, Deus de Deo, vt ex vtero genitus patris. At non ita angelicæ naturæ, & humanæ est pater. Nam & si Deus dicitur etiam pater Angelorum, & hominum, attamen nõ est etiam secundum essentiam in paternitate idem cum his filijs, sicuti Verbi pater est: sed tantummodo secundum modum creationis, & adoptionis. Et ideo dicit Apostolus, quòd nominatur paternitas in cœlis respectu Angelorum, & in terra respectu hominũ, ad denotandum, quòd horum Deus pater est non in paternitate secundum essentiam, sed tantum secundum nominationem, & quandam participationem. Vnde Thomas hunc locum explicans, inquit. *Paternitas, quæ est in ipsis creaturis, est quasi nominalis, & vocalis. Sed illa paternitas diuina, qua pater dat totam naturam filio, absque vlla imperfectione,* est vera paternitas. — Tho. Aqu.

K *Vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ virtutem, corroborari per spiritum eius in interiore homine, Christum habitare per fidem in cordibus vestris, in charitate radicati, & fundati.* Horum verborum sensus, (sicuti antea adnotatum est) conuenit sensui verborum in calce cap. præcedentis positorum, videlicet, *in quo, etiam vos vt ædificamini in habitaculum Dei, in spiritu sancto.* Vnde, vt hęc efficiantur, Apostolus flectit genua ad Patrem D. N. Iesu Christi. Et hæc quidem exoptat, atque precatur Ephesijs, ob hæc, quæ subiungit: *vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum.* Ex ipsa dispositione per fidem facta in cordibus, vt Christus in illis inhabitet, consequitur beatitudo, quæ terminis vniuersum ambientibus explicatur, cum Deus ex se sit inexplicabilis. Dicit autem Apostolus; *vt possitis comprehendere,* non absolute inquiens longitudinem, & latitudinem, & reliqua: siquidem Deus est incomprehensibilis ab intellectu creato; sed ait; *quæ sit latitudo, & longitudo,* &c. vt aliqualis notitia innuatur, quæ a nobis haberi possit de Deo. Hieronymus autem applicat *altitudinem*, ad Angelos, *profunditatem* ad inferos, & quæ infra eos sunt; *longitudinem* autem, & *latitudinem*, ponit esse media inter inferos, & superos; Augustinus vero in epist. ad Honoratum, *latitudine* cõprehendi, ait, bona opera charitatis, *longitudine*, perseuerantiam in bonis operibus, *altitudine*, spem cœlestium pręmiorum; *profunditate* vero, Dei iudicia. Alij referunt ad mysteria, vt Gregorius Nysses, applicans longitudinem, & latitudinem, & reliqua ad crucis mysterium. — Hieron. — Aug. epist. 120 ad Honor. — Greg Nyss.

L *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Hoc ad Christi humanitatem pertinet, qui erga nos sibi inimicos eam exercuit charitatem, vt eius cognitio omnem scientiam, & omnem nostri intellectus captum exuperet.

M *Vt impleamini in omnem plenitudinẽ Dei.* Quæ verba Theodoretus explicans, inquit; *vt Deum perfecte* — Theodor.

Theoph. *fecte inhabitantem suscipiatis.* Theophylactus: *vt sitis omni virtute repleti, qua plenus est Deus:* Possent etiá hæc aptari beatitudini, de qua fuit sermo antea: quę

Ioan. 17. etiam pendet ex comprehensione immensæ charitatis Christi erga nos: iuxta illud Euangelicum; *Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum, & quem misisti Iesum Christum:* adeo quòd Apostolus optet, Ephesios & spiritu, & corpore impleri, secundum perfectionem, quam Deus largitur sanctis secundum captum ipsorum.

PARAPHRASIS.

CAPIT. IIII.



BSECRO itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia, sopportantes vos inuicem in charitate, soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Vnum estis corpus mysticum, & vnus spiritus; sicuti & vocati estis in vna spe communis vocationis vestræ. Vnus est Dominus Iesus Christus, Redemptor noster. Vna fides, non varia, circa eadem dogmata. Vnum baptisma, emanans ab eodem fonte corporis Christi. Vnus Deus, & Pater omnium nostrum, qui super omnes nos præsidet, & omnia regit sua prouidentia, & in omnibus nobis inhabitat per gratiá. In hac autem corporis mystici, & spiritus vnitate, vnicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis, quam Christus largitus. Propter quod dicit psalmographus: ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quid autem sibi vult, ascendit? nisi quòd prius descenderit in inferiores partes terræ? qui descendit, vtique idem est, qui & ascendit super omnes cęlos, vt omnia impleret sua potentia, & dominatione. Idem ipse Christus distribuens dona hominibus, ex ipsis, alios constituit Apostolos, alios vero prophetas, alios autem Euágelistas; alios pastores, & doctores; & hos omnes ad consummationẽ sanctorũ, in opus illius ministerij, quod tẽdit ad ædificationem corporis mystici Christi; donec omnes, in vnitate fidei, & cognitionis filij Dei, occurramus, & perueniamus in virum perfectum, in mensuram ætatis conuenientis plenitudini Christi; vt perfectam de ipso cognitionem, ac stabilem, iuxta fidei dogmata, obtineamus: ita quidem, vt nõ simus amplius (veluti infantes inualidæ ætatis) fluctuátes; qui huc, illuc circumferamus omni vento doctrinæ, a nequitia, & astutia hominum studentium errore alios circumuenire. Sed veritatem, rectamque fidem sectátes, in charitate crescamus per omnia, in eo insiti, & eius auxilio suffulti, qui corporis prædicti est caput, ipse Christus. Ex quo totum corpus ecclesię bene compaginatum, atque connexum, per contactum subministrationis (quæ a Christi spiritu emanat secúdum eius efficacem operationem, in mensura cuique parti congrua) facit augmentum corporis, in eius ædificationem, in charitate, per quá perfectio, & consummatio hæc obtinetur. Hoc igitur dico, & testificor in Domino; vt iam non ambuletis, sicuti & reliquæ gentes ambulant, in vanitate sensus sui, mente obtenebrati; abalienati a vita Dei ob ignorantiam, quæ est in illis propter cęcitatem cordis eorum. Qui quidem desperantes (vt obdurati in impęnitentia, nullámque dolentiam admittentes peccatorum) semetipsos tradiderunt vitę impudicæ atque dissolutę, operantes omnem immunditiam coniunctam auaritiæ. Vos autem non ita didicistis Christum: si tamen ipsum audistis, & in ipso edocti estis, iuxta veritatem, quæ est in Christo Iesu; quomodo oporteat vos deponere, secundum pristinam viuendi cõuersationem, veterẽ hominẽ, qui ad interitum ducitur secundum concupiscentias, quæ decipiunt homines, renouari autem spiritu mentis vestræ, & induere nouũ hominem, creatum secundum Deum in iustitia, & vera sanctitate. Quapropter, deponentes mẽdacium, loquimini veritatem, vnusquisque cum proximo suo; quoniam sumus inuicẽ membra. Irascimini, & nolite peccare; sol non occidat super iracũdiam vestram: & nolite locum dare Diabolo, vt vobis dominetur. Qui furabatur, iam non furetur; magis autem laboret operádo manibus suis quod bonú est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed qui bonus est, ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et ne cõtristetis Spiritum sanctum, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amarulentia, ne dum excandescentia; ne dum ira, indignatio, & blasphemia, tollatur a vobis cũ omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes vobis inuicem, sicuti & Deus, in Christo, iniquitates nostras donauit nobis.

Editio vulgata.



BSECRO *itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia, supportantes inuicem in charitate, soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Vnum corpus, & vnus spiritus: sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma. Vnus Deus & Pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit, Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est, & qui ascendit supra omnes cęlos, vt impleret omnia. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autẽ Prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem pastores, & doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi: donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circum-*

uentionem

uentionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput, Christus: ex quo totum corpus compactum, & conexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. Hoc igitur dico, & testificor in Domino, vt iam non ambuletis sicut, & Gentes ambulant, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis in auaritiam. Vos autem non ita didicistis Christum: si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, (sicut est veritas in Iesu.) Deponite vos, secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desiderium erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo: quoniam sumus inuicem membra. Irascimini, & nolite peccare: sol non occidat super iracūdiam vestram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut, & Deus in Christo donauit vobis.

ADNOTATIONES.

A VNVM *Corpus, & vnus Spiritus*: Qui baptismo sunt insigniti, & si plura mēbra sint, attamen per baptismum euadunt vnum corpus mysticum. Quapropter, quēadmodum in corpore vniuscuiusque adest vnus spiritus, qui vegetat omnia membra corporis, & ea simul continet; ita quoque in mystico corpore fidelium, debet esse vnus spiritus, per quē omnia membra regantur, & contineantur. Est autem iste spiritus, ipsa Dei charitas diffusa in cordibus fidelium.

B *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus, & pater omnium, qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.* Hæc omnia personant vnitatem, quæ in animis fideliū esse debet: vnus enim, & idem est Dominus, & redēptor noster Christus. Vna fides, quæ, quo ad credenda, eadem esse debet in omnibus; non quo ad virtutem, & vigorem fidei, quæ varia, tum maior, tum minor in fidelibus reperitur: vnde illud Apostolorum ad Christum, adauge nobis fidem. *Vnum baptisma*, emanans ex virtute corporis Christi, in quo consepelimur, pariterque creamur, atque renouamur in nouum hominem, mundati a peccatis veteris hominis. *Vnus Deus, & pater omnium*: Deus quidem omnium, sed pater est

Luc. 17.

fidelium, qui per ipsum regenerantur: *qui est super omnes*, vt qui omnibus nobis præsit, & dominetur, vti etiam creator omnium. *Et per omnia*: Sen, per omnes nos percurrit sua sapientia, nosque regit. Quibus verbis potest denotari filius: sicuti per præcedentia, pater significatur. *Et in omnibus nobis*, nempe, habitans per gratiam, vti etiam per potentiam; & innuitur Spiritus sanctus. Hinc, ex hac tanta horum omnium vnitate, vnio quoque maxima innuitur, quæ debet esse in animis fidelium.

C *Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi*. Quemadmodum in corpore nostro plura sunt membra, & horū diuersa sunt munia. Ita, in corpore mystico Christianismi, plura sunt membra, & plura in ijs diuersa dona gratiarum diuinarum existunt: ob quam diuersitatem, nisi adsit charitas, quæ inuicem vniat omnia membra ad idem opus, & ad cōsummationem vniuersalis Ecclesiæ, proculdubio rueret huiusmodi corpus ad perniciem. Idcirco Apostolus hortatur Ephesios ad vinculum charitatis; docens, ad hanc ipsam tuendam multum conferre, si membra nihil sibi assumant, tanquam ex se ipsis quidpiam valeāt. Quod & maxime decens est fieri, cum omnia dona singulis membris sint collata a Dei bonitate, in gratiam Christi, ad hoc, vt per singula membra perficiatur Ecclesiæ ędificatio. Siquidem, (vt dicit Apostolus) vnicuique data est gratia secundum mensurā donationis Christi. Vt enim placuit Christo, sic ad membra deriuarunt gratię donorum. In quam sententiam scriptū est quoque in Epistola ad Rom. Rom. 12.
quòd Deus diuisit mensuram fidei; quoniā scilicet, ad rationem, & proportionem fidei distribuuntur dona, vt conuenit cuiusque vocationi, & fidei, secundum Dei prouidentiam.

D *Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus*. Hęc Paulus ex psal. 67. Psal. 67.
descripsit, secundum eius consuetudinem, ad suum sensum verba accommodans: Ita enim legitur in psalmo; *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus*. Sunt vero, qui illud, *ascendens in altum*, intelligant ascensum in cruce; de quo dixit Dominus. *Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum*. Alij intelligunt ascensum Ioan. 12.
in cœlis, in quo secum duxit sanctos illos patres, qui sub Diaboli imperio captiui tenebantur, quos Christus in suam vendicans ditionem, hac ratione sibi captiuos reddidit, eosdemque vera libertate donauit. Nonnulli aduertunt, phrasim esse posse hebraicam, cum dicitur, *captiuā duxit captiuitatem*; pro eo, quod est, captiuos ducere. Post autem hunc ascensum in cœlis, Christus promissum Spiritū sanctum emittens, in hac missione, hominibus dona, et gratias contulit. Cum autem in psalmo legatur; *Accepisti dona in hominibus*. Et Apostolus dicat. *Dedit dona hominibus*: hinc Augustinus in Trac. psal. Ps. 3. 67.
67. Inquit, quòd Christus, secundum dictum Apostoli, ascēdens in cęlum dedit dona hominibus, mittens illis Spiritum sanctum, qui Spiritus sanctus est patris, & filij. Secūdum autem psalmistam, accepit dona in hominibus; quoniam, quæ membris suis collata sunt, ipse censet accepisse in se ipso. Idem in Augu. in tract. ps. 67.
lib. 15.

lib. 15. de Trini. ait. *Dedit hominibus, tanquam caput, membris suis; accepit in hominibus, idem ipse vtique in membris suis; & dedit de cęlo; accepit in terra.* Quidam alij dicũt, psalmistam ita locutum esse, vt qui, quòd erat futurum, pronunciaret; nempe, Christum accepisse dona, quę largiretur hominibus, & quòd Apostolus commemorans rem iam confectam, dixit; *Dedit dona hominibus*. Adnotat autem Theophylactus hic dici, quòd filius largitur dona Spiritus sancti: alibi vero (vt in priori epist. ad Corinth.) dici, Spiritum sanctum impartiri hanc gratiam, vt omnia operetur vnus idemq; Spiritus. Alibi quoque, Patrem datorem batum gratiarum significari, sicut in eadem epistola ad Corinthios, dum dicitur: *Posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, secundo prophetas*, &c. vt hinc innuatur, communem Trinitati hanc inesse operationem, seu dispensationem gratiarum. Theodoretus autem ponderans verba psalmographi, *accepit dona in hominibus*. Et hęc alia Apostoli, *dedit dona*: Vtraque inquit facta sunt, accipiens fidem, reddit gratiam.

Idem li. 15. de Trini.
Theoph. 1. Cor. 12.
1. Cor. 12.
Theodor.

E *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terrę.* Psalmographi dictum Apostolus interpretatur. Nempe, ex eo, quòd dicatur ascendisse, significari, quòd prius descenderit in inferiores partes terrę, cum Christi anima ad inferos descenderit, vt sit idem, qui primum descendit ad inferos, post mortem suam; & postea ascendit super omnes cęlos. Ex quibus quidem Apostoli verbis, nulla datur ansa hęresi Nestorianę, quòd Christus corpus e cęlo duxerit, vt censuit Nestorius; hic enim est sermo de Christi descensu ad inferos, & de eiusdem ascensu super omnes cęlos. Descendit autem sine corpore ad inferos, ac mox (vt dicit Theodoretus,) ascendit ad cęlos cũ corpore. Illud vero, quod dixit Dominus in euangelio: *nemo ascendit in cęlum, nisi qui descendit de cęlo, filius hominis, qui est in cęlo*, pertinet ad Verbum, secundum personam in diuinis, quę existens Deus, vbique semper est, & fuit, & nunquã descendit, tanquam de cęlo ad locum progrediens; nisi ad hunc sensum, quatenus assumpsit carnem humanam, & in propria venit, vt dixit B. Ioannes Euangelista. Vnde Christus in terris est conuersatus, obtinens corporaliter diuinitatem.

Theodor.
Ioan. 13.
Ioan. 1.

F *Vt impleret omnia.* Gręcanica scholia inquiunt, *Nuda quoque diuinitate olim implebat, & incarnatus est, vt omnia carne impleret, descendit, & ascendit Christus.* Siquidem in terris, existens Deus & homo, conuersatus est; idem ad inferas terrę partes peruenit, & super omnes cęlos ascendit, transiens per omnia, vt ita sua pręsentia corporali impleret omnia, & quo ad cognitionem, & quo ad potentiã, atque dominium. Quod (vt notat Chrysostomus) exercebatur a Christo, existente etiam Deo.

Gr. scho.
Chrysosto. hom. 11.

G *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos.* Enumerat hoc loco Paulus, primos, atq; pręcipuos gratiarum gradus, quos Christus contulit hominibus post suum ascensum in cęlis. Antesignani igitur sunt Apostoli, a Christo electi, qui ad ędificium fidei Christianę pertinent, tanquam fundamenta, atque columnę. His cosequuntur prophetę; qui post Christi ascensum adfuerunt: veluti Agabus, & filię Philippi, de quibus in Actibus. Deinde Euangelistę, tum qui conscripserunt Euangelia, tum qui & circuierunt prędicando, sed non ita per vniuersum, vt Apostoli; qualis fuit Priscilla, & Aquila, vt exponit Chrysostomus. Post hos, numerantur Pastores, & Doctores; qui (vt exponit Augustinus in lib. ad Paulinum Episc.) sunt Episcopi, quibus incumbit, vt etiã sint doctores; vnde animaduertitur, non dictum esse ab Apostolo seorsum, alios episcopos, & alios doctores, sed alios episcopos, & doctores, coniungẽdo vtrosque, tanquam eędem designẽtur personę, quę episcopi, & doctoris simul fungãtur officio. Quod etiam sentit Chrysostomus. At Theophylactus adiungit, per, *pastores*, posse intelligi sacerdotes, & per *doctores*, ministros, seu Diaconos, qui sermone multorum labes, & sordes abstergant.

Act. 11. & 21.
Chrysosto. hom. 11.
August. ad Pauli. episc. 69. quęst. 4.
Chrysosto. hom. 11.
Theoph.

H *Ad consummationem sanctorum.* Gradus; & functiones prędictę collatę sunt per Christum hominibus, pro consummatione sanctorum. Quod explicatur, dum dicitur, *in opus ministerij*; quod & per hęc alia exponitur, *in ędificationem corporis Christi*, vt hinc pateat, quòd consummatio sanctorum pendet ex opere ministerij pręstiti ab hominibus, qui sunt dono donati a Deo, & destinati ad hoc ministerium, quod tendit in ędificationem, & consummationem corporis mystici Christi, qui est caput Ecclesię. Hęc autem peragenda esse munia, docet Apostolus, *donec occurramus omnes*; nempe omnes qui pertinent ad corpus Christi, *in vnitatem fidei, & cognitionis filij Dei*. Quę verba ita explicant Theophylactus, & Gręca scholia: vt obtineamus, inquiũt, eãdem fidem, & de dogmatibus circa cognitionem filij Dei non dissideamus. *In virum perfectum, in mensuram ętatis plenitudinis Christi*. Id est, donec in perfectam, & absolutam eius notitiam, & fidem peruenianius. Ita enim Theophylactus, & Photius exponunt. Oecumenius autem interpretatur perfectam erga Christum dilectionem, & de ipso notitiam. Et cum alibi, in priori epistola ad Corin. dixerit Apostolus, quòd nunc ex parte, & in ęnigmate, & sic imperfecte Deum cognoscimus; ideo Theophylactus, hanc veluti contrarietatẽ ex verbis Apostoli emanentem dissoluens, inquit: ibi dictum esse, quo ad futurę scientię in patria differentiam: hic autem ad facilem in crimen lapsum, dictum esse scientiam perfectam. *Cum enim* (inquit Theophylactus) *in pręterita nostra delicta nequaquam recidimus, tunc sane sumus perfectiores; & perfectiorem adepti scientiam*. Theodoretus autem diuersam secutus interpretationem, inquit, *perfectionem autem in vita futura consequemur; in pręsenti ergo Apostolorum, & prophetarum, & doctorum auxilio opus habemus. Vt iam non simus paruuli*. Multi, pręsertim ex recentioribus, intellexerũt hęc dicta esse de corporum resurrectione, quę resurgent in ętate perfecta Christi, tribus, & triginta annis terminata. Augustinus autem in lib. 22. de Ciuit. Dei, ponderans hęc Apostoli verba; duas affert expositiones. Altera est, vt illi capiti Christi, accedente omnium perfectione membrorũ, ętatis eius mẽsura impleatur. Aut si hoc dictum est de resurrectione corporum, ita accipiendum

Theoph. Gr. scho.
Theoph. Phot. Oecum.
1. Cor. 13.
Theoph.
Theodor.
Aug. li. 22. de ciu. Dei cap. 15.

cipiendum esse inquit, vt nec supra, nec infra iuuenilem formam resurgant corpora mortuorum; sed in eius ætate, ac robore, vsque ad quam, Christum huc peruenisse cognouimus. Posset etiam hæc afferri interpretatio, quòd prædicta dispensatio, & functio Apostolorum, & Prophetarum, Pastorum, & aliorum sit futura, donec omnes, qui pertinent ad corpus Christi mysticum, perueniant cum vnitate fidei, & agnitionis filij Dei (in qua impletur cognitio Dei, quæ haberi potest in hac vita secundū dogmata fidei) in virū perfectum. Id autem quidnam sit, explicatur, dum subiungitur: *in mensuram ætatis Christi*. Id est, ad perfectam cognitionem, & stabilem, quæ respondeat plenitudini Christi, vt quæ de ipso credenda sunt secundum humanitatem, & diuinitatem, iuxta eius plenitudinem, in ijs simul, in ipso corpore mystico, electi perueniant; vt non amplius, (tanquam paruuli) fluctuent, & circumferantur omni vento doctrinæ, a nequitia, & versutia hæreticorum, & diaboli suggestione.

I *Veritatem autem facientes in charitate*. Id est, seruantes fidem integram sine fallacia, in charitate crescant per omnia in Christo, iuxta eius regulam, & per eius auxilium; quod ab ipso, vti capite nostro, in totum eius corpus mysticum emanat.

K *Qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum, & connexum*, &c. Hic docet Apostolus, quo nam modo (stante in membris charitate, dum simul compacta, & connexa manent membra) auxilium, & virtus proueniat a Christo, qui est caput, in omnem contactum, & vnionem ministrationis; quam confert secundum efficaciam in quodque membrum; iuxta cuiusque membri mensuram, atque proportionem, ita vt totum corpus augmentum sumat in ædificationem sui ipsius in charitate. Et hæc quidē ita explicata fuisse ab Apostolo, (animaduertit Theophylactus) vt humilitas cum charitate coniuncta seruetur: Et respondent ijs, quę habentur in episto. ad Rom. de vnitate charitatis seruanda inter membra ad cuiusque vtilitatem: & illis pariter, quæ in hanc eādem sententiam scripta sunt Corinthijs.

Theoph. Rom. 12. 1. Cor. 12.

L *Semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in auaritiam*. Communis est horum verborum interpretatio, coargui infideles de vita impudica, & de auaritia, quibus, se tradiderunt. Hieronymus autem, & Theodoretus, & Græca scholia cum Theophylacto referunt voculā hanc ἐν πλεονεξίᾳ, ad immoderationem, vt accipitur in genere, cum quispiam sibi vsurpat plusquàm par est; vt sit sensus, secundum horum sentētiam, quòd tradiderūt se infideles impudicitiæ, in operationem immunditiæ, in auaritiam. Id est in immoderationem. Verum in capit. sequenti non est dubium, quin hæc eadem vox πλεονεξία, accipiatur pro auaritia.

Hieron. Theodor. Theoph. Græ. scho.

M *Si tamen illum audistis*. Non quòd Christus Ephesijs prædicauerit, nisi quòd per præcones suos ad cor eorum locutus erat.

N *Veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris*. Aut homo simul cum prauis desiderijs corrumpitur, vel ab ipsis prauis desiderijs ipse corrumpitur, vt exponit Theophylactus.

O *Renouamini autem spiritu mentis vestræ*. Theodoretus inquit, appellari mētis spiritum, ipsam spiritualem mentis excitationem, & motionem. Renouari autem spiritu, intelligunt Græca scholia, spiritum sanctum, qui est in mente nostra. Alij sic, *renouamini spiritu*, qui est vestra mens. Augustinus autem in lib. gene. ad litt. hunc locum explanans, ait. *Non duas res voluit intelligi, quasi aliud sit mens, aliud spiritus mentis, sed quia omnis mens, spiritus est, non omnis autem spiritus est mens; est enim & spiritus Deus, qui renouari non potest, sicut nec veterascere; dicitur item spiritus in homine, qui mens non sit, ad quem pertinent imagines similes corporum*, iuxta illud ad Corinth. *orabo spiritu, orabo et mente*. Itē dicitur, *spiritus peccatorum, item, hominis vita*: vnde illud Euangelicum: *tradidit spiritum*: sicut etiam in lib. Gene. dicitur, omnem carnem mortuam, quæ habebat in se spiritum vitæ. Item spiritus, dicitur ventus. Et notādum, secundum Augustinum, spiritum deseruire animæ intellectiuę, vnde & secundum Theodoretum, accipitur spiritus pro excitatione, & motione. Verū in hoc proposito, sat est interpretari spiritum mentis, ad differentiam, spiritus vitalis, quo dicitur animal spirare, & respirare.

Theoph. Theodor. Græ. schol. Aug. lib. 3. Gen. ad Tit. cap. 20. 1. Cor. 14. Ioan. 19. Gen. 7. Theodor.

P *Sol non occidat super iracundiam vestram*. Augustinus in sermo: psal. 25. aut (inquit) *intelligendum est, quòd breuissimo tempore permanere debet ira, quæ est infirmitas mortalitatis, quam portamus*; Aut sic interpretandum secundum ipsum, quòd *non occidat Sol iustitiæ, & veritatis Christus, qui per fidem in anima hominis habitat, illam illustrans; qui, si tantam videat iracundiam, occidere potest ab anima, vt illam deserat*. Posset etiam accipi sol, pro lumine rationis; ac si diceret Apostolus, insurgens in vobis iracundia, non ita menti inhęreat, vt deperdatur recta ratio in vobis.

August. in psal. 25.

Q *Et nolite contristare spiritum sanctum Dei*. Idest spiritum, qui in medio congregationis sanctorum assistit: in qua, si quis turpiter, ac perperam se gerat, agit id quod displicet spiritui sancto, non quòd in ipso affectus tristitię cadere possit: sed ita dictum est ad significandum, quid ei displicere posset, ac si (vt nobis contingit) mœrore conficeretur; vnde cito, quasi contristatus, recedat a nobis. Aut dicendum est, quòd in probis, & sanctis viris spiritus sanctus eis communicatus contristatur; quatenus perturbantur ob facta turpia, quæ ipsorum sanctitas abhorret. Et hanc interpretationem attulit Augustinus in lib. 4. Gen. ad lit. dum dixit: quòd contristari dicitur Spiritus sanctus, quoniam in sanctis habitat; qui de lapsibus, & peccatis hominum contristantur, sicut gaudent de bonis operibus: & hoc, quoniam habent Spiritum sanctum, & hanc tristitiam dicit esse laudandam, qua, displicere peccata, animus Dei spiritu sancto donatus, manifestat.

Aug. lib 4. Gen. ad litt. cap. 4.

PARAPHRASIS. Cap. V.



STOTE ergo imitatores Dei, vt filij carissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis (pro expiatione nostrorum peccatorum) oblationẽ, atque hostiam Deo, in odorem suauitatis. Fornicatio autem, & omnis immunditia, & auaritia procul absit a vobis, vt ne nominentur quidem inter vos, vt decet sanctos: neque turpitudo, aut stultiloquiũ, aut scurrilitas, quæ non conueniunt, sed magis vigeat apud vos gratiarum actio. Hoc enim pro certo habetote, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus (qui idolorum est cultor, quatenus in dominium se tradidit diuitiarum) non habet hæreditatem in regno Christi, quod idem est Dei. Nemo vos seducat ab hac veritate inanibus verbis: propter huiusmodi enim malefacta, ira iusta Dei exercita est aduersus filios diffidentiæ, qui Dei monitis, & eius prouidentiæ subijcere se noluerunt. Quare, nolite fieri participes eorum, tum in flagitijs, tum in pœnis. Tenebræ enim olim extitistis & vos, cęcitate perculsi, sicut & isti. At nunc lux existentes in Domino, per quẽ veritatis lumen accepistis, vt filij lucis ambulate (fructus enim spiritus nisi in omni bonitate consistit, in iustitia, & veritate) re ipsa approbãtes, quid sit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum. Quin cõtra potius ea redarguite, & vt nefanda detestamini, ad aberrãtium hominum conuersionem. Ea enim quæ latenter, vti in cubilibus, noctuque ab ijs, iuxta eorum cęcitatem, spurca flagitia perpetrantur, sunt eiusmodi, vt vel illa nominare turpe sit. Omnia autem, quæ (vt mala) redarguuntur, & conuincuntur a lumine, manifestantur. Siquidẽ, quod manifestum redditur, id ipsum lux est, cum per lucem omnis fiat manifestatio eorum, quę prius non apparebant, neque dignoscebantur. Atque ita, propalato peccato, & eius turpitudine atq; improbitate cognita; hinc deinde peccator resipiscere potest. Propterea, per prophetam in psalmis dicit Spiritus sanctus. Expergiscere qui dormis, nempe in peccato; surge a mortuis, qui scilicet propter peccatum mortuus, atque seiunctus a Dei vita iacebas, & illuminabit te Christus: si tamẽ, redargutionẽ accipiẽs, commoueberis de peccatis, atque excitaberis, tanquam a somno, ad Christi lumen. Videte itaque fratres, quomodo caute ad Christi normam ambuletis, non vt insipientes, sed vt sapientes; redimentes, in vestrãque vtilitatẽ vestris bonis operibus vendicãtes tempus: quandoquidem dies mali sunt ex hominũ perperam viuẽtium vsu. Propterea nolite fieri imprudẽtes, sed intelligentes, quę sit voluntas Domini: & nolite inebriari vino, in quo viget luxuria; sed implemini spiritu sancto, loquentes vobis metipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, canentes, & psalentes in cordibus vestris Domino; gratias agẽtes semper pro omnibus, Deo, & patri, in nomine Domini nostri Iesu Christi; & subiecti inuicem in timore Domini existentes. Mulieres viris suis subditę sint, tanquam Domino, quoniam vir est caput mulieris, sicut & Christus caput ecclesię. Et ipse vir saluator est corporis, vti ille, cui incumbit onus prospiciendi vxori; cũ eius sit caput, & capitis munus sit, corpori prospicere. Verum ad eum modum subijciãtur mulieres viris suis in omnibus; pro vt ecclesia subiecta est Christo, cui paret in omnibus; & a Christo dirigitur ad salutem. Viri vos quoq; proprias diligite vxores; sicut & Christus dilexit ecclesiam, & se ipsum morti tradidit, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitę, quo, forma baptismi perficitur; vt eã sibi exhiberet gloriosam, ecclesiam scilicet non habentẽ maculam & rugam, aut aliquid huiusmodi: sed quæ esset sancta, & immaculata. Ita autem viri diligere debent vxores suas, vti ipsorum corpora, cũ mulier sit vna caro cum viro suo. Qui diligit vxorem suam, semetipsum diligit. Nam nemo propriã carnem odio habet; sed illam cõnutrit, ac souet; quemadmodũ & Christus hoc idem præstat erga ecclesiam: quoniam ipsius corporis mẽbra sumus, ex carne ipsius, & ossibus constituta. Propterea (sicut scriptum est in libro Geneseos) relinquet homo patrẽ & matrem, & adhęrebit vxori suæ, erũtque duo in carne vna. Sacramentum hoc matrimonij, magnum est, & excelsum, cuius celsitudinem (ex allegoria) dico ego consistere in Christo, & in ecclesia; quã sibi suo sanguine sponsam Christus fecit. Verumtamen & vos singuli hoc præstate: vnusquisque vxorẽ propriã diligat, vt seipsum: vxor autem virũ suum, vt eius caput, vereatur.

Editio vulgata.



STOTE *ergo imitatores Dei, sicut filij carissimi: & ambulate in dilectione sicut, & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis. Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos: aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, (quod est idolorum seruitus) non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis: propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino. Vt filij lucis ambulate, (fructus enim lucis est in omni bonitate, & iustitia, & veritate,) probantes quid sit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto fiunt, ab ipsis, turpe est, & dicere. Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur, omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge, qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus. Videte itaq; fratres, quomodo caute ambuletis non quasi insipientes, sed vt sapientes: redimentes tẽpus, quoniã dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudẽtes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantãtes, & psallẽtes in cordibus vestris Domino: gratias agẽtes semper pro omnibus in nomine*

mine Domini nostri Iesu Christi Deo, & Patri. Subiecti inuicē, in timore Christi. Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino. Quoniam vir caput est mulieris: sicut Christus caput est ecclesiæ. Ipse saluator corporis eius. Sed sicut ecclesia subiecta est Christo, ita, & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite vxores vestras, sicut, & Christus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea: vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo, vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta, & immaculata. Ita, & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fouet eam, sicut, et Christus ecclesiam, quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, & in ecclesia. Veruntamen, & vos singuli, vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat, vxor autem timeat virum suum.

ADNOTATIONES.

A [Hieron.] AVT *Auaritia*, græce πλεονεξία, quā vocem Hieronymus censet accipi pro immensa cupiditate voluptatum, qua aliquis feratur, vt non sit satis cum vxore; sed velit etiam explere cum alijs libidinem. Verū vox πλεονέκτης (quam paulopost subiungit Apostolus, & indubitāter auarum significat, quem etiam nuncupat idolorū cultorem) manifestat, & hanc aliam vocem, πλεονεξία, ab ipso sumi pro auaritia: quemadmodum etiā in epist. ad Colossen. [Coloss. 3.] auaritiam hac voce, πλεονεξία, nominauit, dicens; *Et auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus.* Quod & ex hoc confirmatur, quòd Apostolus in præsenti cap. opponit iustitiam auaritiæ; sicuti bonitatem omni immunditiæ; & veritatē, turpibus, & indecoris sermonibus: Quam intelligentiam sicuti sunt etiam Greci expositores. [Græ. expos. Theodor.] Inter quos, Theodoretus animaduertit, dictum hoc de auaritia, quòd sit idolorum seruitus, respondere illi sententiæ euangelicæ: quòd nemo potest duobus Dominis seruire. [Matth. 6.]

B *Aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet.* Græce εὐτραπελία, quam in libro 4. Eth. Aristoteles recenset inter virtutes morales, & vrbanitas a nostris nominatur, virtus posita in medio scurrilitatis, & rusticitatis. Verum Chrysostomus, [Chrysosto. hom. 17.] & si accipiat vrbanitatem eo modo vti eam accipit Arist. ipsam tamen improbat hoc fundamento: quòd non liceat Christiano verba ociosa proferre. Vnde dictum illud Apostoli, *quæ ad rem non pertinet.* Ipse interpretatur de vrbanitate, vt quæ ad negocium salutis non attineat. Verum aduertendum est, græce legi τὰ οὐκ ἀνήκοντα, quæ manifeste plurium numerum significant. Ac si diceretur; nè sectemur, quæ ad rem non pertinent. Vnde possumus interpretari, referendo hoc dictum ad ea omnia, quæ tanquam turpia cōmemorata sunt; qualis est turpitudo, stultiloquium, & scurrilitas, quę certe non conueniunt. Cum autem Apostolus subiungat. *Sed magis gratiarum actio*, hæc fauere videntur Chrysostomi interpretationi; quòd etiam vrbana dicta, sint euitanda, cum hortetur Apostolus, vt potius in gratiarum actione versetur Christianus, quasi prohibens ipsum vrbanis facetijs delectari. Siquidem, haud dubium est, quòd turpitudo, & stultiloquium (vt manifeste mala) sunt fugienda. Sed possumus etiam dicere, quòd Apostolus hanc vocem εὐτραπελία, acceperit, quatenus, & vrbanitati, & scurrilitati aptari potest; illamque prohibuerit ex ea parte, quæ ad rem non pertinet, & indecens est: nempe, quatenus declinet ad scurrilitatem; Nam quòd vrbanitas, sit tolerabilis in Christiano, probari posset ex illa sententia, quæ vulgo B. Ioanni Apostolo adscribitur; cum diceret, non semper arcum intensum esse debere, sed requietem quandam concedendam humanæ naturæ imbecillitati. Quamuis deinde, si spectetur finis consequendæ salutis, omnis huiusmodi externa alacritas, tanquam ad regnū Dei non pertinens, videretur a sanctitate fidelium longe abesse debere.

C *In regno Christi, & Dei.* Hinc Christus Deus esse arguitur, & non solum homo.

D *In filios diffidentiæ.* Qui Deo credere noluerunt; neque moti sunt, cum essent vocati ad subijciendos se Dei prouidentiæ. Hieronymus, [Hieron.] filios impersuasibilitatis interpretatur.

E *In omni bonitate:* Quæ opponitur immunditiæ: *& iustitia*, quæ opposita est ipsi πλεονεξίᾳ, qua circumuenitur proximus; *& veritati*; quæ opponitur turpitudini, & omni indecenti sermoni.

F *Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur.* Hæc respondent illi priori dicto: *magis autem redarguite*: & ita interpretatur Thomas; [Tho. Aqu.] quòd omnia, quæ redarguuntur, manifestantur a lumine, id est a sanctis manifestantur; nempe, per ipsorum confessionem. Vnde videtur supponendum, quòd in redargutione id habeatur, vt peccator interne commoueatur, correptus cum sit, & sentit se pungi a redargutione. Theophylactus autem, & Græca scholia, [Theoph. Gr. scho.] volunt etiam ex vita bona sanctorum, ex ipsorum fulgore redargui, & ita manifestari opposita mala opera. Possent autem verba hunc in modum etiam construi, atque coniungi; quòd omnia, quæ redarguuntur; (& hic subpungendum), manifestantur a lumine, id est, a lumine veritatis; quod videtur Apostolus significasse, dum subiunxit: *omne enim quod manifestatur, lumen est.* Etenim, peccata tenebræ sunt; ideoque per oppositum, quæ manifestātur, sunt in lumine; vnde quæ redarguuntur, manifestari a lumine dici possunt: hinc enim illuminantur peccatores ad resipiscendum. Græca scholia habent: [Græ. schol.] quod manifestatur ex bono opere, id lumen est; id est, fit luminosum, ac sensus tenebras abijcit, vt possint desinere a peccatis pecatores;

G *Propter quod dicit, surge, qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te Christus.* Hęc inquit Hieronymus, [Hieron.] nullibi inueniri scripta; ac propterea censet, vt oraculum; quod etiam sentit Theodoretus: [Theodor.] qui, ex aliorum quoque interpretum sententia, refert, eos, qui spiritalē gratiā acceperant, aliquos psalmos composuisse: vnde illud ad Corin.

vnusquisq; *psalmũ habet.* Thomas autẽ existimauit, 1. Cor. 14. Tho. Aqu. Psal. 40. hæc ab Apostolo fuisse desumpta ex psal. 40. *Numquid qui dormit, nõ abijciet, vt resurgat?* Et paulopost; *Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me.* Vnde potuit Apostolus, contextum horum verborum, ad suum propositum accommodare, seriem orationis (vt in more positum habet) aliquantulũ commutans. Et ita possent adducta verba exponi. *Surge, qui dormis*; idest, qui in tenebris versaris; *& exurge a mortuis*: ab illorum scilicet numero, qui mortui sunt in peccatis; eruntque increpantia verba, per quæ correptus peccator, atque commotus, illuminetur. Sed quisnam illuminabit eum? Christus. Nõ enim peccator potest exurgere per seipsum; sed gratia Dei præueniente semper opus habet. Et dum a sanctis redarguitur, & excitatur ad resipiscẽdum, a Christo dicitur illuminari.

H *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Id est, vendicantes in uestrum vtilitatem, cursum huius seculi. Et subiungit causam. *Quoniam dies mali sunt.* Non quòd simpliciter dies sint mali, sed quòd mala, in ipsis diebus, ab hominibus seculi huius amatoribus peragantur. Quemadmodum etiam (vt ad- Theoph. notauit Theophylactus) consueuimus dicere, transegi malum diem, quia in eo aduersa contigerint Aug. 1. lib. homil. 10. plura. Augustinus autem in libro homil. inquit; *post expulsionem Adæ ex paradiso, semper dies mali fuerũt, & propter miseriam, quæ sequitur omnes, & propter malitiam, in quam ruunt plurimi.*

I *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino.* Vel quoniam vir est Dominus mulieris, ideo dixit Apostolus, *sicut Domino*, atque ideo subiungit, *quoniam vir caput est mulieris*. Aut voluit significare, quòd mulier debet esse subiecta viro suo, sicut Domino; idest, sicuti Christo; iuxta illud, quod habetur infra cap. sequẽti: q̃ serui debẽt obedire Dominis carnalibus, sicut Christo, idest tanquam Christo seruiẽtes.

K *Ipse saluator corporis eius.* Græci, addita coniunctione, *Et*, ita legunt: & ipse saluator corporis Gr. scho. Hieron. eius, quod Græca scholia referũt ad virum, qualem se gerat erga mulierem. Hieronymus autem refert ab Christum erga Ecclesiam. Et sane illud cõstat, quòd caput prouidet alijs membris, cum in se habeat omnes ferme sensus, quibus prospicitur alijs corporis membris.

L *Mundans eam lauacro aquæ in verbis vitæ.* Hæc vox, *vitæ*, deest in gręcis exemplaribus, licet habea- Theoph. tur apud Theophylactum: & ijs insinuatur, quòd verbum Dei vitam affert, & sanctificat. Verbum autẽ vitæ, est forma, quæ adhibetur in baptismo, dum Græ. expos. dicitur, in nomine Patris, & filij, & spiritus sancti, vt Græci interpretantur. Quod notandum est contra hæresim illorum, qui nolunt quidpiam effici in mente baptizati, sed tantum per baptismum adscribi hominem æternæ societati sanctorum. De hoc Tit. 3. autem lauacro est etiam sermo in epist. ad Tit. vbi dicitur, quòd *secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum.*

M *Non habentem maculam aut rugam.* Nonnulli per, *maculam*, intelligunt peccata recentia, per *rugam* autem inueterata. Forte posset etiam referri *macula*, ad propria cuiusque delicta, *ruga* vero ad peccatum originale. Vnde etiam subsequentia verba, *vt sit sancta, & immaculata*, referri possunt, nempe dicto, *sancta*, ad reparationem rugæ originalis, *immaculata* vero, ad emundationem propriorum delictorum.

N *Ita & viri debent diligere vxores suas, vt corpora sua.* Abest a Græcis Cod. particula, *Et*, quam habet vulgata editio; & conuenienter videtur abesse debere, quando per voculam illam, *Ita*, non fit comparatio cum superioribus, sed ad sequentia refertur, nempe ad hoc; quod debet vir vxorem suam diligere, vt corpus suum; pro eo, quod est dicere, quoniam mulier est educta de corpore viri, & ita ipsam vir diligere debet, quasi existentem corpus suum. Non autem in eo sensu accipiendum, vt in comparatione dictum sit, *Vt corpus suum*. Sicuti dicitur in præcepto Decalogi: quòd debet homo diligere proximum suum, sicut seipsum; id est, vti & seipsum diligit. Ideo subiũgitur ab Apostolo, *Qui suam vxorẽ diligit, seipsum diligit*: corpus scilicet suũ; Et hoc admodum est rationabile, ob id, quod subinfert Apostolus. *Nemo vnquam carnem suam odio habuit*: Ideo neque vir vxorem odio habebit; *sed nutrit, & fouet.* Sicuti quisque nutrit, & fouet carnem suam; ita quoque hoc præstabit erga vxorem, tanquam carnem suam existentem, cum vir, & vxor sint, vt vna caro. Hanc autem sententiam Apostoli confirmans Augustinus in li. 1. de doct. Christ. ani- August. de Doct. chr. li. 1. cap. 24. maduertit; quòd qui persequi videntur corpora sua, tum continentia, tum laboribus; id faciunt, vt habeant corpus subiugatum, & paratum ad opera necessaria; non autem, quòd odio habeant proprie carnem suam.

O *Quia membra sumus corporis eius de carne eius & ossibus eius.* Theodoretus inquit, sicut Heua Theodor. de Adamo facta est, ita nos ex Christo Domino; cum eo enim in baptismo consepelimur, & vna cum eo resurgimus. In eodem sensu explicat Oe- Oecum. cumenius dicens; quòd vere nos ex Christo sumus, quatenus nostri principium est, secunda formatione: quemadmodum ex Adamo sumus propter primam: & ita (secundum metaphoram, & sensum spiritualem) affert suam interpretationem; quam etiam secutus est Ambrosius. Alij vero intellexerunt de Amb. c. 5. vera carne, & ossibus veris, in quibus similes sumus Christo; adeo quòd, cum dicit Apostolus, *membra sumus corporis eius*; Interpretantur; q̃ sumus membra talis naturæ, qualem & ipse assumpsit. Et cum subiungitur, *de carne, & ossibus eius*; Id referunt ad explicationem prioris dicti. Quæ interpretatio cõsentiens est his, quę habẽtur in epistola ad Hebręos; Hebr. 2. *Quia ergo pueri communicarunt carni, & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.* Cum autem dicat Apostolus, quòd quisque carnem suam nutrit, & fouet, vti Christus Ecclesiam (& affert rationem; quoniam sumus membra corporis eius) cum Ecclesia sit corpus mysticum Christi ideo Christus eius membra (tanquam ex ipso creata) nutrit, & fouet, tanquã ea, quæ ex carne cõstant, & ossibus eius: siquidẽ per carnis suę mortẽ, in baptismo creamur,

cuius

cuius etiam corpus, & sanguinem sumimus: vt hinc simul insinuetur vera caro, quam Christus accepit huic nostræ similem. Quod & Theophyl. innuisse videtur in explicatione spiritualis creationis, quam affert: dum inquit, ab Apostolo dici, *quòd summam habemus cum Christo propinquitatem: quippe qui in ea forma, qua visus, & cognitus est, carnis nostræ, & sanguinis particeps fuerit, & causam præbuerit, vt spiritu rursum procrearemur; quemadmodum Heua ex Adam vt plasmaretur.*

Theoph.

P *Propter hoc dimittet homo patrem, & matrem suam, & adhærebit vxori suæ. Et erunt duo in carne vna.* Augustinus in lib. Gen. ad lit. animaduertit, ab Adam in extasi, iuxta prophetiam, hæc dicta fuisse, vt significaret magnum sacramentum Christi cum Ecclesia, & in signum eius, ait, in Euang. Matt. dictum esse a Christo. *Non legistis, quia qui fecit hominem, ab initio masculum, & fœminam fecit eos, & dixit, propter hoc dimittet homo patrem, & matrem,* &c. Tanquam idem dictum ab Adam ex prophetia. Et in hoc sensu conuenit illud, odio haberi debere vxorē, & patrem, vt adhæreamus Christo iuxta vnionem tam magni sacramenti. Illud vero. *In carne vna.* Accipitur a Theophylacto pro eo, quod est in carne ipsa: vel erūt vna caro, vt innuatur summa coniunctio.

Aug. lib. 9. Gen. ad. lit. cap. 19.

Matth. 19.

Theoph.

Q *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo, & in Ecclesia.* Theodoretus hoc loco ait: quòd *Christus, superno Patre relicto, coniunctus est Ecclesiæ: relinquere autem visus est ratione susceptæ humanitatis, cum, vt Deus, a Deo separari non possit; vt qui & ipse haberet naturam, qua non posset circumscribi;* vnde allegoriam matrimonij, in Christi cum Ecclesia coniunctione, explicauit. Theophylactus autem pōderat ipsum sacramentum (græce dictum mysterium) in ipsomet matrimonio, asserens vere debere dici, hoc ipsum matrimonium sacramētum: nempe, *vt eos, qui se genuerint, quispiam deserat, qui labores, & ærumnas sunt in generando, & educando perpessi, & beneficia contulere innumera; & illi inhæreat, quam nec antea viderit; vti nec boni aliquid ipsa prior attulerit.* Rursum vero Theophylactus, quicquid est huiusce sacramenti, vel prophetiæ, dictum de Christo intelligit, & interpretatur. *Ille namque* (inquit) *patrem reliquit, non loci recessu, sed condescensu ad carnem, & venit ad sponsam, quæ prius se ignorasset; & illi vno in spiritu vnitus est. Qui se adhæret Domino, spiritum vnum cum eo fortitur; tur igitur* (inquit Theophylactus.) *Nuptiæ inprobantur? cum has Paulus diuini sacramenti in argumentum perducat? eiusdemque sacramenti nomine nuncupet?* Et hinc redarguuntur illi (inter quos Erasmus) qui, ex his Apostoli verbis, nolunt sacramētum aptari ipsi matrimonio; sed solū accipi, quatenus significat coniunctionem Christi cum Ecclesia: quoniam non videtur ipsis aliquid magnum, quòd iūgatur vir cum muliere. Addunt præterea, quòd Paulus dicit. *Ego autem dico in Christo; & in Ecclesia.* Verum, præter sententiam patrum aliter præsentem locum interpretantium (inter quos Chrysostomus, Nazianzenus, Theophylactus, Oecumenius, & Hieronymus) ponderanda est etiā dictio illa posita ab Apostolo. *Mysterium hoc;* quod sane intelligēdum est de eodem, de quo prius habuit sermonem Apostolus, dum dixit: quòd homo adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna: & hoc, subiunxit, magnum esse mysterium, adeo quòd, id, quod dixit Apostolus esse mysterium; est matrimonium, viri scilicet cum fœmina coniunctio. Quod sane, vti præceptum, & ordinatum a Deo, non nisi res sancta est. Dicitur autem, *mysterium,* quoniam significat etiam vnionem Christi cum Ecclesia. Cum autem addit. *Quod sit magnum in Christo & in Ecclesia,* hinc innuitur, quòd matrimonium est sacramētum, quod deinde est magnum mysterium, ob significationem quam continet vnitatis Christi cum Ecclesia per allegoriam; ita quidem, vt propterea non tollatur, quin matrimonium viri cum fœmina, sic in suo proprio ordine sacramentum. Vnde subiunxit Apost. *Veruntamen & vos singuli, vnusquisque suā vxorem, sicut seipsum diligat.* Hoc enim est ex ordinatione diuina, sicuti etiam matrimonium est mysterium. Hinc Oecumenius, & Theophylactus animaduertunt, hæc dicta annagogice, seu allegorice de Christo, & Ecclesia, etiam seruanda esse in matrimonio hominum. Augustinus autem cognationem sacramenti intellexit in Christo, & ecclesia, & non in singulis, quibuscunque hominibus vxores habentibusidque in Tractat. Euang. secundum Ioannem. Vbi inquit; *Quòd reliquit patrem; quia, cum in forma Dei esset, accepit formam serui: reliquit patrem, nō quia deseruit, & retessit; sed quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis est Patri: reliquit matrem, nempe synagogam Iudæorum, de qua secundum carmen natus est, inhærendo ecclesiæ, quam ex omnibus gentibus congregauit.*

Theodor.

Theoph.

Aduersus Erasmum.

Theoph. Oecum.

Aug. li. 22. Cōt. Faust. cap. 7.

Idem in Euan. trac. 2.

R *Vnusquisque, vxorem suam, sicut seipsum diligat.* Hieronymus ponderans hunc locum, inquit, adiicit hoc, *Sicut,* (quod etiam antea animaduertimus) non in hoc loco accipi debere, prout accipitur de dilectione proximi. Nam, cum dicitur, diliges proximum tuum sicut te ipsum, attenditur similitudo, vt velis proximum saluum esse, pariter ac te ipsum. Hic autem accipitur particula, *Sicut,* pro approbatione, & confirmatione; prout dicitur de viro; quasi vir fecit; idest vir, qui est, fecit; ita vxorem diligere debet vir, vt seipsum; quia est ipse vir; nempe vna caro cum ipso. Cum vero subiungit Apostolus. *Vxor autem timeat virum suum.* Theophylactus animaduertit, quòd vxor amabit virum, vt membrum: vt autem caput, verebitur. Debet enim vir principatum obtinere, vt firma maneat vnio: nam honorum æqualitas parit incōstantiam; ideo mulier reuerebitur virum, vt sic cogatur non contradicere, non insurgere viro, aut primatum appetere. Addi etiam potest, conuenire vt, sicut ecclesia Christum reueretur, sic vxor, virum suum vereri debeat, cum in hoc matrimonio carnali contineatur mysterium matrimonij spiritualis.

Hieron.

Theoph.

PARAPHRASIS. Cap. VI.



ILII obedite parentibus vestris in Domino, in omnibus, quę Deo sunt accepta; Id enim iustum est, secundum illud, quod habetur in Decalogo: honora patrem tuum, & matrem tuam, (quod est mandatum primum ex ijs, quæ sunt cum commissione) vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram. Et vos patres nolite ad iracũdiam prouocare filios vestros, vt desperent ob asperitatem, qua illos tractetis. Sed eos educate in disciplina, & correptione Domini. Serui obedite ijs, qui secundum carnem vestri sunt Domini, cum timore, & tremore, prout ipsa seruitus postulat, in simplicitate cordis, tanquam Christo; non ad oculum seruiẽtes, quasi hominibus placentes: sed (vt serui Christi) facientes voluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus: scientes, quòd vnusquisque, quod fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, siue seruus fuerit, siue liber. Et vos Domini eadem facite erga seruos, remittentes minas, ne dum verberare: scientes, quòd & vester, vti & illorum est Dominus in cœlis, Deus; apud quem non est acceptio personarum. Quod superest (fratres mei) vt scribam vobis, hoc ipsum est. Corroboramini in Domino, & in potentia roboris eius. Induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis stare reportantes victoriam, aduersus insidias Diaboli. Siquidem non est nobis lucta aduersus carnem, & sanguinem, aduersus homines; sed aduersus principes, & potestates, aduersus rectores, & dominatores mundi tenebrarum harum, quibus praui homines obuoluti detinentur: aduersus spirituales illas creaturas, quæ ad prauitatem penitus sunt conuersæ: quibus cum, non de rebus hisce terrenis, atque caducis; sed de cœlestibus, & æternis, de regno cœlorum, est nostra dimicatio; a quo adipiscendo arcere nos hi nequissimi spiritus, omnibus suis viribus, & insidijs conantur. Propterea (vti dixi) assumite omnem Dei armaturam, vt possitis in die praua, in qua vos oppugnare tentet diabolus, resistere eius oppugnationibus, & in omnibus perfecti stare non succumbentes. State igitur vt dimicaturi, non torpentes; sed euigiles, & parati, succinti lumbos vestros in veritate; induti toracem iustitiæ, virtutem habitibus ornati, & calceati pedes, ab affectu rerum terrenarum, alieni existentes, in præparationem Euangelij pacem largientis. In omnibusque actionibus vestris arripientes scutum fidei; in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, quę malignus noster is hostis suppeditat ad animas in prauis affectionibus accendendas, vt eas captiuas perducat ad ignem æternum. Et galeam salutis assumite, spem vitæ æternæ, quæ alacres, & constantes reddet vos ad hanc pugnam sustinendam. Et gladium spiritus itidem assumite, quo feriatur hostis. Idipsum est verbum Dei, quo maxime percutitur, & transfigitur aduersarius noster Diabolus. Iuxta autem omnem modum deprecationis, atque obsecrationis, satagite, vt sitis in omni tempore orantes, in spiritu, mentem ad Deum eleuantes. Et hoc in ipso orandi studio, vigilantes in omni instantia, atque deprecatione pro omnibus sanctis; & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, vt cum libertate notum faciam mysterium euangelij, pro quo legatione fungor in catena ista, vt in ipso audeam ita, vt oportet me loqui. Vt autem, & vos sciatis, quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, & fidelis minister in Domino: quem propterea ad uos dimisi, vt cognoscatis, quæ circa me sunt, & consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas, vna cum fide, adsit a Deo patre, & Domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus, qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum, sit in incorruptione.

Editio vulgata.



ILII, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est. Honora patrem tuum, & matrem tuam: (quod est mandatum primum in promissione, vt bene sit tibi, & sis lõgæuus super terram. Et vos patres, nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina, & correptione Domini. Serui, obedite Dominis carnalibus, cum timore, & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes: sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate seruientes, sicut Domino, & non hominibus, scientes quoniam vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, siue seruus, siue liber. Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas: scientes, quia & illorum, & vester Dominus est in cœlis, & personarum acceptio non est apud eum. De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos armaturam Dei: vt possitis stare aduersus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ, in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei: vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam iustitiæ, & calceati pedes in præparationem Euangelij pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam salutis assumite: & gladium spiritus (quod est verbum Dei,) per omnem orationem, & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu: & in ipso vigilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus sanctis, & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catena, ita vt in ipso audeam, prout oportet me loqui. Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam: omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater, & fidelis minister in Domino: quẽ misi ad vos in hoc ipsũ, vt cognoscatis, quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas cũ fide a Deo Patre, & Domino Iesu Christo. Gratia cũ omnibus qui diligũt Dominũ nostrum Iesum Christũ in corruptione. Amen.

AD NO-

ADNOTATIONES.

A EI 2. 1 1. *Obedite parentibus vestris in Domino*, Hac dictione, *in Domino*, innuit Apostolus, a filijs non esse præstandam obedientiam parentibus, nisi in ijs, quæ non sint aduersus præcepta Dei. Ad honorem autẽ prẹstãdum parẽtibus, in omni pietatis officio, hortatur filios, ipsos allectans per ea, quæ promittuntur in decalogo. Nempe, quoniam hinc sint vitam diuturnam ducturi, qua quidem promissione, pueri

Theoph.

quàm maxime allici possunt: vnde sancita hęc fuerunt Iudęis (vt animaduertit Theophylactus) tanquam infantibus, vt qui perfecta audire non valerent. Cum autem dicat Apostolus, hoc pręceptum esse primum mandatum in lege; aduertendũ in eo sensu accipi debere, quòd sit primum ex pręceptis secundę tabulę: quando in prima tabula cõtinentur ea pręcepta, quę ad Dei cultum attinent, non quę ad proximi dilectionem. Aut erit primum mandatum decalogi (vt inquit etiam Apostolus) quo ad promissionem.

Coloss. 3.

B *Et vos Patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros*, De hoc etiam agens in Epist. ad Coloss. dicit. *Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt pusillo animo fiant*; qui autem pusillo sunt animo, facile in desperationem cadunt. Et cum subiungitur: *educate illos in disciplina, & correptione Domini*; hinc innuitur, filios debere educari secundum legem, & pręcepta Domini, quibus instituantur, & iuxta ea quoque corripiantur.

C *Serui obedite Dominis carnalibus cum timore, & tremore*. Quid grauius pręfefert *tremor*, quàm *timor*, & in vtroque debent serui obedire Dominis suis: hoc enim postulat ipsorum status semilis: quod non est dicendum de vxore, quę virum suum tantummodo timere, & vereri debet ad hunc sensum, quatenus vir est caput suum: non autem tremore duci, vt decet seruos. Nonnulli referunt, quòd serui debẽt obedire dominis in timore, & tremiore Christi: sicuti etiam in epist. ad Coloss. dicitur, quòd seruiant timentes Deum. Seruitus autem (vt docet hoc loco Chrysostomus) euenit ex auaritia, & vulgari negligentia, & insatiabilitate. Hinc enim aliqui, ob inopiam, aliorum facti sunt serui. Item etiam, quoniam aliqui alios occuparunt, & seruos sibi reddiderunt. Verumtamen, ob peccatum, primitus euenit seruitus. Vnde illud, *qui facit peccatum, seruus est peccati*, adeo quòd illi proprie censendi sint serui, qui recedunt a recto vsu rationis, & prauis cupiditatibus inseruiunt. Tres autem ordines subiectionis hoc loco adducti sunt ab Apostolo. Vnus mulieris ad virum, tanquam ad caput suum. Alter filiorum ad vtrumque parentem; nam & vxor tanquam rex sine diademate pręest in regimine domus. Postremus vero ordo subiectionis, est seruorum ad dominos suos.

Coluss. 3.
Chrysosto. hom. 2.
Ioan. 8.

D *Vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino*. Ex ijs aperte significatur merces operibus obuentura; quod explicatius etiam significatum est in epist. ad Coloss. vbi dicitur A. *Domino accipietis retributionem hæreditatis*.

Coloss. 3.

E *Et vos Domini eadem facite illis*. Vult quòd & Domini seruiant cum beneuolentia, non velut hominibus placentes. Nam & ipsi Domini (vt annuit Gręca Scholia) habent deseruire seruis suis; dum sumunt curam alendi seruos, illisque prospiciendi. Vnde Salomon dixit; *Dominos seruorum gratia circumferri*.

Gr. Scho.
Eccl. 33.

F *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem*. ijs verbis censet Theophylactus describi hominem, vti & Augustinus in tract. psal. 20. Alij dictum Apostoli referunt ad illum sensum, vt innuatur pugna, qua caro concupiscit aduersus spiritum. Est autem aduertendum, quòd, si sola esset rebellio carnis, quæ successit post peccatum primi parentis ex Diaboli suggestione, vt aduersus spiritum ipsa sola calcitraret; vtique multo minus ab hac lucta opprimeremur: sed accedente Diaboli suggestione, eiusque versutia, vt qui varijs technys trahere in peccata nos sempertentat, abutens hoc fomite carnali nobis inserto tãquam instrumento quodam; vtique longe grauior, & acrior nostra euadit pugna; quæ aduersus ita versutum, atque potentem hostem nobis est sustinenda.

Theoph.
August. in Psal. 20.

G *Sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum*. Theodoretus ait, Dęmones, qui ceciderunt, fuisse ex bonis, & primarijs ordinibus; & ideo hæc nomina dignitatis, atque potestatis illis adscribi. Aduertunt autem Græci expositores, quòd non sunt principes, & potestates, nisi quatenus homines ex socordia illis se subijciũt. Quòd autẽ dicit Apostolus, *rectores tenebrarum harum*, dicunt hoc importare, quòd dominentur prauis hominibus in hoc seculo degentibus; qui ob prauas actiones quas promunt, tenebræ dicuntur: quemadmodum filij lucis, illi, qui ad Christi fidem sunt conuersi: siquidem tenebræ ignorantiæ insunt hominibus prauis: de quibus dictum est cap. præcedenti, quòd obcæcata est mens illorum.

Theodor.
Græc. Exposit.

H *Contra spiritualia nequitiæ*. Siquidem (vt ait Theophylactus) dæmones sunt spiritus nequitiæ. quod notat dictum ab Apostolo: quoniam & lucis sunt spiritus, & bonitatis Angeli.

Theoph.

I *In cœlestibus*. Hoc aliqui interpretantur, quòd dæmones habitent in aere medio inter cœlũ, & terram: quam interpretationem secutus est Hyeronymus. At Theophylactus, & Græca Scholia intelligũt, quòd de re magna sit lucta nostra cum dæmonibus; nempe, de cœlesti hæreditate. Cui expositione adhæret quoq; Augustinus in tract. psal. 30. dũ dixit, quod Dæmones nolunt vt nos ascendamus, vnde ipsi deiecti sunt.

Hieron.
Theoph.
Gr. Scho.
August. in Ps. 30. cõ. 3.
Hieron.

K *In die malo*. Id est, in die iudicij, vt interpretatus est Hyeronymus. Vel in die malo tentationis; qui in his qui viuunt, durat vsque ad diem Iudicij cum periculo: quando tentationes suggeruntur cõtinenter nobis a Diabolo, ad mala facienda: & multi mala faciunt: & multę adsunt occasiones mala perpetrandi.

Gr. Scho.

L *Et in omnibus perfecti stare*, Gręce *κατεργασάμενοι*. quam vocem Gręca Scholia dicunt sumi ab Apostolo, pro eo quod est, *καταπολεμήσαντες*. Et ita explicant; confecto bello, & deuictis hostibus, stare,

tanquam

tanqitam hi, qni victoriam reportarint, affectionibus,& concupiſcentijs deuictis; ac ita ſtare,vt nõ amplius cadãt. Alij vero hunc in modum interpretantur. *In omnibus perfecti*: id eſt, ſic comparati, & inſtructi probe(*τὴν πανοπλίαν*, vniuerſitatem ſcilicet armorum induti,ſic ſtare poſſitis)vt non dimoueameni toto impetu hoſtium.Forte hoc dictum Apoſtoli,reſpicit diem iudicij;in quo ſtare poſſimus nõ ſuccumbentes oppngnationibus,quas inferre poſſit Diabolus, nullaque ipſius calumnia opprimi:quod continget illis,qui perfecte in omnibus ſe geſſerint.

M *State ergo ſuccinti lumbos veſtros*. Nempe cũ armatura Dei, quã Deus præparauit nobis ex Chriſti meritis, vt, ipſa induti fideles, valeant reſiſtere Diabolo. Cnius rei exordium proponit Apoſtolus a fundamento roboris;quod in homine(Theophylactus & Grçca Scholia) aiunt eſſe lumbos,ſicuti carina in naui. Ideo vult, lumbos ipſos conſtringi. Theodoretus autem explicat, in ijs caſtigari inſatiabilem cupiditatem. Nam in lumbis ſiti ſunt renes:in illis autem eſt cupiditatis operatio. Vult igitur Apoſtolus, ſecundum Theodoretum, vt ſimus cum fortitudine, quæ in lumbis reſidet, tanquam in fundamento;vt ſimus ſine luxuria, quæ facit eſſare vires;adſit autem continentia,tum in animo,tum in corpore,*in veritate*,vt non ſit ficta. Nonnulli autem referunt hæc ad præparationem rerum agendarum;ſicuti,qui accingunt ſe operi,vel itineri. Vel ſicuti milites, qui eam partem ligant balteo lumbis cõſecto.Et poſſet etiam, vna cum ſeiunctione luxuxuriæ,denotari habitus virtutũ,qui ſit amictus fide:

Theoph. Gr. Scho. Theodor.

N *Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis*. Theophylactus, & Græca Scholia interpretantur;vel quòd oportet eſſe paratos ad munus prædicandi Euangelium, vel ad opera præſtanda, quæ præcipit Euangelium. Poſſet etiam intelligi, vt ſint procul ab affectibus rerum terrenarum, vt illis non tangantur; ſed præſto ſint ad opera Euangelij, per quod pax aduenit.

Theoph. Gr. Scho.

O *Scutum fidei*. Non fides dogmatũ accipienda; ſed quæ ſit ſincera & firma; qua ita confidat homo in Domino, vt omnia ſuſtineat; neque vinci ſe permittat ab inſidijs diaboli. In omnibus ſiquidem accipiendum eſt ſcutum fidei, quæ eſt fundamentum totius Chriſtianiſmi pro defenſione aduerſariorũ. Quod ſcutum fidei deſeruit(vt inſinuat Apoſtolus) ad extinguenda tela ignea, quæ nequiſſimus Diabolus aduerſus nos iaculatur:& ſunt huiuſmodi,vt, ab ipſis vulneratum,ducãt in ignem æternum. Aut in concupiſcentiam inducunt, quæ comburit animam. Auguſtinus autem in tract. Pſal. 34. animaduertit,hic accipi, *ſcutum fidei*,quia tela inimici excipit,& repellit: alibi vero dici loricam fidei,quæ interiora tranſigi non ſinit.

Auguſt. in Pſal. 34 Conc. 1.

P *Galeam ſalutis aſſumite*: Id eſt, ſpem vitæ æternæ.

Q *Et gladiũ ſpiritus,quod eſt verbum Dei*. Theodoretus, ait, gladium ſpiritus vocari operationem ſpiritus; operationem autem ſpiritus appellari verbum Dei; vt hoc dicat Apoſtolus, quòd,tanquam verbo, diuinus ſpiritus noſtram ſalutem procurat. Poteſt etiam intelligi, *verbum* Dei, ſermo Dei; de quo dictum eſt in Epiſt. ad Hebr. quòd *eſt penetrabilior omni gladio ancipiti*: quo verbo etiam Dominus,in illa magna tentatione ſatanam deuicit.

Theodor. Hebr. 4.

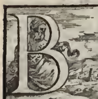
R *Orantes omni tempore in ſpiritu*. Quod ſtatutis horis fieri debet,vel ex priuata, vel ex publica conſuetudine, vt diſcurrit Auguſtinus in tract. de Hæres.Et de Daniele legitur,quòd tribus ſtatutis temporibus orabat.Sic pueri illi agebant,qui poſiti fuerunt in camino ignis. De Petro quoque & Ioanne ſcriptum eſt, quòd aſcenderunt orare hora nona. Dicit autem Apoſtolus, vt ſint orantes in omni tẽpore, ad inſinuandum, quod id fiat in omni occaſione, cum aſſultus tentationis aduenit. Aut ita intelligendum, quòd nũquam debet intermitti oratio ad Deum:cum in omni ſpatio vitæ homo egeat Dei auxilio; ad quod debet confugere in omni anno, & menſe, & hebdomada, & die, & hora quo magis poteſt; debetque oratio eſſe in ſpiritu,& non in ſummis labijs. Poſſet etiam referri illud, *in omni tempore*,vt cum ſpiritu in omni tempore,& ſemper oratio fiat,cum oramus.Ambro.in *ſpiritu*, interpretatur,in conſcientia munda, & fide integra precem ad Deum dirigere.

Auguſt. in tract.de Hære. 57. hæreſ. Dani. 6. Act. 3.

S *Legatione fungor in catena iſta*. Hinc colligitur ab Vrbe Roma,vbi in carcere tenebatur Apoſtolus, hanc datam fuiſſe epiſtolam.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM S. Pauli ad Philippenſes.



Beatvs Apoſtolus Paulus, eximia charitate proſequebatur omnes in Chriſto fideles; ſed, quos præcipue dilexerit, fuere Philippenſes e Macedonia, quos probatæ fidei cognitos habebat; vt qui pro Chriſti fide multas pugnas conſtanti animo ſuſtinuiſsẽt. Hinc illos in hac epiſtola honorificẽtiſſimis tractat nominibus, eos ſocios appellans in paſſionibus, & collaborantes, & ſibi coadiutores in euangelio. Huius autem ſcribendæ ad eos epiſtolæ, ea potiſſimum fuit cauſa, vt eos admodum ſolicitos de vita Pauli, qui Romæ vinculis erat obſtrictus, recrearet; incitaretque ad omnia aduerſa pro nomine Chriſti toleranda; ac ſimul illis notum faceret, quàm grata ſibi ea accidiſſent munera, quæ per Epaphroditum miſerant, ad eius neceſſitates ſubleuandas. Proinde, quod attinet ad ſtatum rerum ſuarum, illos facit certiores, ex vinculis ſuis non imminutam, quinimmo potius auctam eſſe euangelij prædicationem, quam numquam ſe deſerturum obteſtatur, vel ſi vitam cum morte commutare ſibi ſit neceſſe ob Chriſti nomen. Veruntamen ita agit de morte, & ſua de diſſolutione; vt illis denunciet, ſe in vitam remanſurum, ſi ad eorum ſalutem ita fuerit neceſſarium; interim ita illos de eius morte, atque vita dubios relinquens. Hincque, a vinculis ſuis arrepta occaſione, eoſdem hortatur, vt pro ſuo ſolatio ſint vnanimes, idemque ſentientes, & vitam agant cum omni humilitate; inuicem ſoliciti quiſque de fratrũ ſalute, Chriſti exemplo, qui, propter nos, mortem ſubire turpiſſimam nõ eſt dedignatus. Verum & illis pro eorum maiori ſolamine denunciat, ſperare breui ſe miſſurum ad illos Timotheum, nonnullamque etiam ſpem inijcit de ſuo ad ipſos reditu. Interim autem ad illos Epaphroditum miſiſſe ipſorum Apoſtolum; vt eius præſentia, & recrearentur, & in fide Chriſti conſtantius perſeuerarent. Mox illos commonefacit de pluribus, & de hoc præſertim, vt caute ſe gerant circa malos operarios, qui dogmata noua in Chriſti religione inducere moliebantur. Et quorum formam, & exemplum ſequantur, illis denunciat; ſimul etiam inſinuans (licet tecte) martyrij tolerantiam; ad quam, pro brauio conſequendæ cæleſtis vocationis, ſuam detegit promptitudinem. Denique, de eleemoſina ſibi delata eorum nomine, illos valde commendans, finem imponit epiſtolæ.

Chryſoſt. *Vtrum autem poſtea Paulus viderit Philippenſes, non conſtat, quamuis Chryſoſtomus in Prologo huius epi-*
ſtolæ id ſentire videatur: inquiens, quòd Apoſtolus bis Romæ in vinculis fuerit detentus: ſemel, cum non eſſet apud
2. Timot. 4. *ipſum Timotheus, vnde ad ipſum ſcribens ait.* In prima mea defenſione nemo mihi affuit, ſed omnes me de-
ſeruerunt. *Cum autem ſcriberet hanc epiſtolam, Timotheus penes ipſum erat, vt patet, dum inquit.* Spero autem
Philipp. 2. in domino Ieſu, me Timotheum breui miſſurum ad vos. *Supponitque Chryſoſtomus, quòd ſolutus fuerit a*
vinculis, & denuo retractus ad vincula, poſtquam ad illos venerat. Quæ vero Apoſtolus habet in hac epiſtola,
Philipp. 2. *dum dicit.* Sed & ſi immolor ſuper ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, *Chryſoſtomus perpendens ait, hoc*
dictum, non accipiendum eſſe de re iam confecta, ſed ſi contingeret aliquando. Ac, quòd id temporis non eſſet mori-
Philipp. 2. *turus Apoſtolus, colligit Chryſoſtomus ex eo quod dicat in hoc loco.* Confido autem in domino, quoniam & ip-
ſe veniam ad vos. *Et prius.* Et hoc confidens ſcio, quia manebo, & permanebo omnibus vobis. *Hæc ex*
Chryſoſtomo. Veruntamen, in his duobus locis, aduertendum, Apoſtolum vſum eſſe his vocibus, Spero *&* Confi-
Philipp. 1. do; *& ita ſub dubio locutum eſſe cenſeri poteſt; dum dixit,* & hoc confidens ſcio quia manebo, & permanebo
omnibus vobis. *Sed id quidem, ſi erit neceſſarium pro ipſorum ſalute. Quòd autem plures vna defenſiones ab ipſo habitæ innuantur: id forte non debet eſſe multi ponderis ad inferendum, quòd, poſt primam defenſionem, fuerit ſolutus e vinculis: potuit enim contingere, vt, vinculis detentus, nõ ſemel tantum, ſed ſæpius ſuam cauſam egerit. Vnde multo fit veriſimilius, Apoſtolum ſub dubio alloquutum eſſe Philippenſes de morte, & de vita ſua; idque egiſſe; vel, quoniam de hac re non eſſet certus; vel quòd eos perturbare, atque terrere noluerit, mortem ſuam manifeſte illis denunciando. Ac propterea in dubio relinqui videtur, num Paulus, poſt hanc epiſtolam, fuerit nec ne reuerſus ad Philippenſes.*

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Philippenſes.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS, Et Timotheus, ſerui Ieſo Chriſti, omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu, qui ſont Philippis, Coepiſcopis, & Diaconis: gratia vobis, & pax a Deo patre, & Domino noſtro Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri, ſemper ĩ omni deprecatione mea pro omnibus vobis cum gaudio deprecationem faciens ſuper communicatione veſtra in Euangelio Chriſti, a primo vſque illo die, in quo Chriſti fidem ſuſcepiſtis, vſque modo, confidens hoc ipſum, quòd qui cæpit in vobis opus bonum, etiam perficiet, vt integrum ſeruetur vſque in diem Chriſti: ſicut eſt mihi iuſtum id ipſum ſentire de omnibus vobis, eo quòd in corde vos habeam in vinculis meis, in defenſione mea, & in confirmatione Euangelij, vti ſocios, atque conſortes gaudij, & gratiæ; quæ data eſt mihi, vt pro Chriſti Euangelio patiar, pro vt & vos ſimilia paſſi eſtis. Teſtis eſt enim mihi Deus, quo modo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro, & hic ſcopus eſt meæ deprecationis; vt charitas veſtra magis, ac magis abundet in omni ſcientia, & in omni ſenſu; vt probetis potiora, vt ſitis ſinceri, & ſine offenſa in die Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum, in gloriam & laudem Dei. Scire autẽ vos volo fratres, quòd, quç circa me ſunt (quòd in vinculis ſim coniectus) magis in profectum Euangelij ceſſere: quando hinc effectum eſt, vt vincula mea in Chiſto ſint manifeſta vniuerſo prætorio, & cæteris omnibus: adeo vt plures ex fratribus in Domino, freti in vinculis meis, & exemplo commoti conſtantiæ meæ, abundantius audeant ſine timore loqui, & propalare verbum Dei. Nonnulli quidem, ob inuidiam, atque contentionem, quam habent aduerſus nos: alij vero ex bona voluntate Chriſtum prædicant. Et hi quidem ex charitate, ſcientes quòd in defenſione Euangelij poſitus ſum, ad hoc munus deſtinatus a Deo. Qui autem ex contentione id agunt, Chriſtum annunciant non ſincere, vt veritatem propalent, quæ fructum faciat: ſed exiſtimantes, ex ipſorum prædicatione, preſſurã ſuſcitare ſe vinculis meis; quaſi hinc magis ſit irritandus Cæſar aduerſus me, vti præcipuum huius prædicationis auctorem. Quid enim propterea? niſi quòd omni modo, ſiue Chriſtus annuncietur a nonnullis, ex prætextu, per ſimulationem, vt mihi grauiora impingantur; ſiue ex charitate, eo ſcopo, vt propaletur Euangelium, in hoc ego & gaudeo, & gaudebo. Scio enim, quia id mihi proueniet ad ſalutem per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem ſpiritus, qui mihi aderit ſecundum certam expectationem, atque ſpem meam, quam in ipſo poſitam habeo, quòd in nulla re cõfundar, aut pudefiam; ſed in omni fiducia atque libertate, vti ſemper antea, ita & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo; ſiue per vitam; ſiue per mortem. Mihi enim viuere, Chriſtus eſt, dũ ad ad eius gloriam vitam agam; & mori etiam, lucrum eſt, vt ſim cum ipſo, atque ita beatius viuam. Quòd ſi viuere in carne, hoc mihi fructus eſt operis (id enim mihi ſuppono ſi ita Deus diſpoſuerit, vt adhuc ſim ſuperſtes) etiam quid eligam ignoro: coarctor enim a duobus; & vt remaneam in vita propter vos; & vt exeam ab hac vita, deſiderium habens (quod attinet ad me ipſum) vt diſſoluar. Et ſane eſſe cum Chriſto, quod ad me attinet, multo magis præſtat, ac ſatius eſt. Permanere autem in carne, ſi ita contingeret, magis neceſſarium propter vos. Et hoc confidens, atque ita perſuaſus, quòd ſit magis neceſſarium, adhuc me hac vita fungi ob veſtram ſalutem; Scio (quando Deus in neceſſarijs ad ſalutem non deeſt ſuis fidelibus) quòd maneo, ac permanebo ſuperſtes vobis omnibus ad veſtrum profectum, & gaudium fidei veſtræ: vt gloriatio veſtra abũdet in Chriſto Ieſu in me, propter meum ad vos iteratum aduentum. Tantum digne euangelio Chriſti conuerſamini; vt ſiue venero, & videro vos; ſiue abſens audiam de vobis, quòd ſtatis in vno ſpiritu, vnanimes, collaborantes, atque certantes pro fide Euangelij, in nulla re extimeſcentes aduerſariorum oppugnationem: quæ eſt illis oſtẽſio perditionis, ad quam vltronei trahuntur; vobis autem manifeſta ſignificatio ſalutis. Et hoc quidem a Deo: quoniam vobis dono datum eſt, ob Chriſti merita, vt nõ ſolum in ipſum credatis, ſed vt etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale etiam vidiſtis in me, & nunc auditis a me ſuſtineri.

Editio vulgata.



AVLVS, Et Timotheus, ſerui Ieſu Chriſti, omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu qui ſunt Philippis cũ epiſcopis, & diaconis. Gratia vobis & pax a Deo, Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo in omni memoria veſtri, ſemper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis,

cum

cum gaudio deprecationem faciens,) ſuper communicatione veſtra in Euangelio Chriſti a prima die vſque nunc. confidens hoc ipſum quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu, ſicut eſt mihi iuſtum, hoc ſentire pro omnibus vobis, eo quòd habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione, & confirmatione Euangelij, ſocios gaudij mei omnes vos eſſe. Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro, vt charitas veſtra magis ac magis abundet in ſciẽtia, & in omni ſenſu: vt probetis potiora, vt ſitis ſinceri ſine offenſa in diem Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum, in gloriam, & laudem Dei. Scire autem vos volo fratres, quia quæ circa me ſunt magis ad profectum venerunt Euangelij: ita vt vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni prætorio, & in cæteris omnibus, vt plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent ſine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem, & propter inuidiam, & contentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant: Quidam ex charitate, ſcientes quoniam in defenſionem Euangelij poſitus ſum. Quidam autem ex contentione Chriſtum annunciant non ſincere: exiſtimantes preßuram ſe ſuſcitare vinculis meis. Quid enim? Dum omni modo, ſiue per occaſionem, ſiue per veritatem Chriſtus annuncietur: & in hoc gaudeo, ſed, & gaudebo. Scio enim quia hoc mihi proueniet ad ſalutem, per veſtram orationẽ, & ſubminiſtrationem Spiritus Ieſu Chriſti, ſecundum expectationem, & ſpem meam, quia in nullo confundar, ſed in omni fiducia ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitam, ſiue per mortem. Mihi enim viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum. Quòd ſi viuere in carne hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro. Coarctor autem e duobus: deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto, multo magis melius: permanere autem in carne, neceſſarium propter vos. Et hoc confidens, ſcio quia manebo, & permanebo omnibus vobis, ad profectum veſtrum, & gaudium fidei: vt gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me, per meum aduentum iterum ad vos. Tantum digne Euangelio Chriſti conuerſamini, vt ſiue cum venero, & videro vos, ſiue abſens, audiam de vobis quia ſtatis in vno ſpiritu, vnanimes, collaborantes fidei Euangelij. Et in nullo terreamini ab aduerſarijs, quæ illis eſt cauſa perditionis, vobis autem ſalutis, & hoc a Deo: quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolum vt in eum credatis, ſed etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale, & vidiſtis in me, & nunc audiſtis de me.

ADNOTATIONES.

A SERVI *Ieſu Chriſti*. Occurrit hoc loco dubium, cur Paulus ſcribens Corinthijs, Apoſtolum ſe nominauit, adiungens ſibi Soſthenem fratrem in priori epiſtola, & in poſteriori, Timotheum; ad quem etiam ſcribens, in vtraque ad ipſum Epiſtola, Apoſtolatus commemorationem nõ omiſit. In hac autem ad Philippenſes, Apoſtolicæ dignitatis nullam habet mentionem. Cui dubitationi occurrens Chryſoſtomus inquit; Apoſtolum ſcribere hanc epiſtolam ſuis conſortibus, & æqualibus; nempe clero Philippenſi: ad quod ſubdit Theophylactus quòd in epiſtolis, quas ſcribit Corinthijs, & Timotheo, cum multa illis ad caſtigationem eſſet iniuncturus, idcirco Apoſtolatus ad ſe dignitatem recipiſſe. Verum, cum initium epiſtolæ dicatum appareat omnibus ſanctis, qui eſſent Philippis; neque ſit exiſtimandum, quin in vniuerſa Philippenſiũ eccleſia, præter clerũ, aliqui etiã eſſent de numero laicorum, qui ſancti exiſterent (Vnde Theodoretus inquit; *mittit ſimul ad omnes, tam ad illos, qui ſacerdotium receperant, quàm ad eos, qui ab ipſis paſcebantur; ſanctos enim vocat, qui baptiſmo inſigniti fuerant*.) Ideo ab hac propoſita difficultate facilius euadere licet, dicendo, totam ſimul Eccleſiam Philippenſium comprehendi hac appellatione Epiſcoporum, & Diaconorum, Non quòd omnes caractere horum ſacrorum ordinum inſigniti eſſent; ſed quoniam eam vitã agerent, vt circa Euangelium inuigilarent, & ita munia quędã exercerent pro defenſione Euangelij, quæ ad Epiſcopos & Diaconos potiſſimum pertinerent; vt ita coepiſcopi hac ratione, & condiaconi a Paulo cenſeantur: ſicuti eoſdem in hac eadem Epiſtola comparticipes, & conſocios appellat, vt qui communicarẽt, & collaborarent in Euangelio ſimul cum ipſo. Atque ideo ſcribens his, quos ſibi pares eſſet facturus, nil mirum, ſi interim dignitatem reticuit Apoſtolatus; tantummodo ſe ſeruum Ieſu Chriſti nuncupans vna cum Timotheo; ad humilitatem inſinuandam, ad quam etiam cohortaturus eſſet Philippenſes.

Chryſoſto. hom. 1.
Theoph.
Theodor.

B *Cum Epiſcopis & Diaconibus*. Hic etiam addubitatur, quamobrem in hac epiſtola, populus priori loco, & poſtea Epiſcopi & Diaconi nominẽtur. Cui dubitationi reſpondet Thomas, id ita factum, quoniam prius eſt populus; deinde paſtores eliguntur. Ab hac autẽ difficultate liberãt ſe Chryſoſtomus, & alij Expoſitores Græci, dum legunt compoſito nomine, *coepiſcopis*, & non, vt habet noſtra editio, *cum epiſcopis*: qui ſimiliter ſupponunt, a Paulo ſcribi clero Philippenſi; atque ideo eos, qui de clero erant, appellari coepiſcopos. Ambroſius autem ita coniungit verba cõtextus: *Paulus & Timotheus ſerui Ieſu Chriſti, cum Epiſcopis & Diaconibus* (nempe qui erant apud Paulum) ſalutem dicunt, vel ſcribunt omnibus ſanctis qui ſunt Philippis. Verum & alia excitatur hoc loco quęſtio a Gręcis expoſitoribus; cur Epiſcopi plures apud Philippenſes nominentur, cum vnus tantum Epiſcopus pro ſingula ciuitate conſtitueretur. Item, cur nulla fit mentio de Præsbyteris. Quibus difficultatibus occurrens Theophylactus, inquit. Initio naſcentis Eccleſię, nomina dignitatum atque graduum fuiſſe indiſtincta, vt Epiſcopi appellarentur etiam Diaconi & Pręsbyteri. Vnde inquit Theophylactus, quòd ſcribens Paulus ad Timoth. ait, *miniſterium tuum & Diaconatum perficito*, cum tamen eſſet Epiſcopus. Iuxta quam intelligentiam, dicitur etiam in alia ad eundẽ epiſtola, *Manus cito nemini impoſueris*; quod quidem munus non niſi Epiſcopi eſſe poterat. Item in epiſt. ad Coloſſ. loquens de Epaphra ipſorũ Epi-

Tho. Aqui.
Chryſoſt.
Ambr. c. 1.
Theoph.
2. Timot. 4.
1. Timo. 5.
Coloſſ. 1.

ſcopo

ſcopo inquit; *qui eſt fidelis pro vobis miniſter*, græce
hac voce, *διάκονος*. explicatus. Et in eadē paulo poſt;
cuius factus ſum ego Paulus miniſter. Sed quòd &
Presbyteri appellarentur Epiſcopi, colligitur ex
1. Timo. 5. epiſt. ad Timotheum, dum dicitur; *quod traditum eſt
tibi cum impoſitione manuum Præsbyterij*; neque
Chryſoſt. enim, inquit Chryſoſtomus, ſeniores eligiſſent Epi-
hom. 1. ſcopum. Et in epiſt. ad Titum: *reliqui te Cretæ, vt ea,
Tit. 1. quæ deſunt, corrigas, & conſtituas per ciuitates Pre-
sbyteros*: qui ſane pro Epiſcopis ſunt cenſendi; cum
in quaque ciuitate tantum Epiſcopus vnus eſſet
conſtituendus. Quod etiam colligitur ex verbis ibi
ſubiunctis; in quibus eſt ſermo de Epiſcopis, cum
Tit. 1. dicitur: *oportet enim episcopum ſine crimine eſſe* &c.
Ex his igitur colligunt Græci expoſitores, Epiſcopos
interdum etiam fuiſſe nominatos Præsbyteros, &
Diaconos: vti etiam Præsbyteri appellati ſunt Epi-
Theoph. ſcopi, vt refert Theophylactus: idque, quoniam &
ipſi inuigilarent curæ populi, & illuminarent, quos
Act. 20. opus eſſet. Quod præſertim colligitur ex Actis
Apoſt. vbi dicitur: quòd Paulus vocauit ad ſe Præ-
sbyteros Epheſiorum; quos deinde appellat Epi-
ſcopos, dum inquit, *attendite vobis, & vniuerſo gre-
gi, in quo vos ſpiritus ſanctus poſuit Epiſcopos regere
Eccleſiam Dei*. Vnde, & in hac epiſtola capite ſe-
Philipp. 2. quenti, Epaphroditum vocat miniſtrum Philippē-
ſium, & Apoſtolum, vnde idem & epiſcopus ſup-
Theodor. ponitur, vt animaduertit Theodoretus. Illud certe
non diſſimulandum eſt, ab Apoſtolo ſæpenumero
diaconiam vſurpari pro ipſa operatione, quæ po-
teſt aptari omnibus gradibus, & muneribus eccle-
ſiaſticis. Vnde accipiendo voces, quæ gradibus pre-
dictis accommodātur, pro functionibus, & opera-
tionibus ipſis, omnes ſuperius motæ difficultates,
quoad præſentis loci interpretationem, facile vi-
derentur tolli. Siquidem dici poteſt, quòd Philip-
penſes, vt qui conſocij & collaborantes, & conui-
gilantes eſſent in Euangelio, in Chriſti fide defen-
denda; idcirco coepiſcopi, & diaconi a Paulo no-
Philipp. 3. minantur. Vnde infra inquit, *videte canes, videte
malos operarios*; hunc eos hortans, vt tanquam epi-
ſcopi vigilarent, ne quid ſiniſtrorſum circa Chriſti
fidem innouaretur. Poſſunt etiam appellari diaco-
ni, ex eo quòd ſubminiſtrarent Apoſtolo neceſſa-
ria. Sciendum etiam gradus in Eccleſia ita diſtin-
gui, vt officium, & munus Diaconatus vnum gra-
dum teneat. Sacerdotis autem, ſeu presbyteri mu-
nus, alium gradum. Epiſcopus vero alium: in qui-
bus omnibus eſt ſacramentum, licet maior ſit vna
dignitas, quàm alia, ſaltem ob iuriſdictionem, per
quam Epiſcopus ſimplici Presbytero præſtat; Præ-
sbyter autem Diacono dignitate. In primo autem
tēpore naſcentis Eccleſiæ, non ita diſtincti hi gra-
dus reperiebantur, diſtributi in diuerſis hominibus:
idque, ob penuriam & paucitatem idoneorum mi-
niſtrorum; ſed plures gradus, & ipſorum functiones
vni committebantur; quamuis in eodem homine
munera diuerſorum graduum diſtinguerentur in
eorumdem functionibus. Illud etiam eſt adnotan-
dum, Epiſcopum, & epiſcopiam dictam eſſe, ad ſi-
gnificandam curam illam, & vigilantiam, quam
paſtor, gregi præpoſitus, præſtare debet in regendo
populo. Nomen autem, *presbyteri*, proprie ætatem
ſenilem ſignificat. At ſacerdotium, a faciendo ſacra,
dictum eſt, ad quod etiam ætate iuniores, qui ſint
grauitate morum ornati, eliguntur.

C *Super cōmunicatione veſtra in Euangelio Chri-
ſti*. Theodoretus, *communicarunt*, inquit, *in euange-* Theodor.
lio, dum ſuſceperunt fidem. Alij interpretantur, quòd
communicauerint in meritis Apoſtoli, ſubmini-
ſtrando illi neceſſaria. Verum poſſemus etiam in-
terpretari, quòd Apoſtolus gratias agat Deo pro
communicatione Euangelij, quam Philippēſes ha-
berent cum ipſo, & cum alijs ſanctis: dum crede-
rent in Chriſtum, & pro Chriſto paterentur: quem-
admodum teſtatur de ipſis in fine capitis, dum in-
quit. *quia vobis datum eſt pro Chriſto non ſolum vt in
eum credatis, ſed vt etiam pro illo patiamini, idem
certamen habentes, quale & vidiſtis in me*, & *nunc au-
ditis de me*.

D *Cōfidēs hoc ipſum, quia qui cœpit in vobis opus
bonum, perficiet vſque in diem Chriſti*. Græce, *πεποιθὼς*
habetur: qua voce vſus eſt quoque in epiſt. ad Rom. Rom. 8.
& ibi interpres conuertit, *certus ſum*. Sed non
ſemper pro certitudine, verum etiam in eo ſignifi-
catu accipitur, quod eſt confidere, ſicuti hoc in lo-
co. Ex hoc autem quòd dicat Apoſtolus, ſe confide-
re, quòd Deus perficiet in illis opus bonum, quod in
eiſdem cœpit: adnotat Chryſoſtomus hunc innui, Chryſoſt.
non ſolum perfectionem, verum etiam initium bo- hom. 1.
ni eſſe a Deo. Et hac quidem auctoritate Apoſtoli
vſus eſt Auguſtinus in lib. 1. cap. 18. contra Pela- Aug. lib. 1.
gium. Theophylactus autem explicat illud, *in vobis*, Cont. Pe-
idest, vobis volentibus. Nam inquit, niſi adſit in ho- lag. cap. 18.
mine recte agendi voluntas, nec Deus in ipſo boni Theoph.
aliquid operabitur. Alioquin & Gentiles, & omnes
mortales diuinam operationem exciperent, ſi Deus
ſimpliciter, torpentibus nobis, noſtris in animis
operaretur. Illud vero, *vſque in diem Chriſti*. Theo- Theoph.
phylactus, & Græca Scholia interpretantur, vſque Gr. Scho.
ad aduentum Chriſti. Sed intelligunt, non ſolum in
illis Philippenſibus, ad quos tunc ſcribebat Apo-
ſtolus; ſed etiam in ipſorum poſteris confirmatam
iri hanc bonam operationem, vſque ad illum po-
ſtremum diem. Quod falſum manifeſte deprehen-
ditur, inquit Theophylactus; cum iam deſierint
Philippis eſſe Chriſtiani. Ideo de illis ipſis tantum-
modo tunc viuentibus, voluit Apoſtolus aſſerere,
quòd Deus perficiet in illis bona opera, quæ vſque
in diem iudicij cōſeruentur approbanda; ita vt ſin-
ceri, & ſine culpa inueniantur. Siquidem in illa
die omnia ex certo iudicio Dei erunt determinăda.

E *Socios gaudij mei omnes vos eſſe*. Ideo ſocios
ſuos Paulus appellat, Philippenſes (inquiunt Græ- Gr. Expoſi.
ci expoſitores) quoniam ſuarum paſſionum, quas
gaudium nuncupat, ob animi ſui ergā illos propen- A
ſionem, participes illos cenſeat. Sed poſſumus etiā
interpretari, quòd habeat illos in corde, vti ſocios
& comparticipes ſui gaudij, quatenus & Philippē-
ſes ſimilia paſſi eſſent, & parati forent pati pro de-
fenſione Euangelij. Gratiam autem, quæ Græce
χάρις, dicitur, & interpres, *gaudium*, conuertit, nun-
cupat perpeſſiones, vt explicat Theodoretus, ſicuti Theodor.
per illud, *in confirmatione euangelij*, pariter intelligit

perpeſſiones

perpessiones: quibus quidem verbis roborarentur animi Philippensium, ne ob vincula Pauli deterrerentur.

F *Cupiam omnes vos esse in visceribus Iesu Christi.* Deest in græco eod. verbum, *esse*: & hunc locum explicans Theodoretus ait: beneuolentiam hinc spiritualem significari, qua illos prosequeretur Apostolus. Verum potest & is esse sensus, quòd cupiat illos esse in visceribus Christi: idest, vt diligantur a Christo, & ipsi quoque Christum diligant.

Theodor.

G *Vt charitas vestra magis ac magis abundet in omni scientia, & in omni sensu.* Quæ verba Græci ita interpretantur: vt cognoscant veram doctrinam Euangelij, & sinceram a falsa; & ipsi iudicio valeant discernere, ne hæreticis adhæreant. Possumus etiam interpretari per, *scientiam*, rerum diuinarum & humanarum cognitionem, pro his præsertim, quæ ad salutem pertinent. Et per hanc dictionem, *sensum*, intelligere; iudicium circa regimen vitæ; nec non tenorem affectionum, vt sint moderatæ, & secundum rectam regulam Christi; ita quidem vt gustent, & probent, & eligant potiora; atque ita ferantur ad perfectionem; sicuti etiam dixit scribens Romanis.

Gr. Exposi.

Rom. 12.

H *Vt sitis sinceri, & sine offensa.* Inquit Chrysostomus, *sinceri*, ne doctrinam adulterinam reciperent; *sine offensa* autem, ne offendiculum sint vlli. Sed possent etiam hæc esse simul posita simpliciter ad ostendendum, ne impingant; & ita sinceros se præstent erga Deum, & sine offensa erga proximum, nihil omittentes, quod sit agendum; neque malum vllum committentes.

Chrysosto. hom. 2.

I *Repleti fructu iustitiæ, per Iesum Christum.* Græci habent articulum τὸν, ante *Iesum Christum* τὸν διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ ad denotandum, quòd optat Apostolus, vt sint repleti Philippenses fructu iustitię, qui est secundum Christum: idque, ad differentiam fructus Iudaici prouenientis ex obseruatione legalium. Vnde etiam Theophylactus, & Grecanica Scholia inquiunt, dari iustitiam, quę non est secundum Christum, qualis est illa Gręcorum, qui ad vanam gloriam opera exercebant iustitię.

Theoph. Gr. Scho.

K *Quidam autem ex contentione Christum annunciant.* Distinguit pręcones, qui sui causa Christum annunciabant. Nam aliqui, Pauli glorię inuidentes, & malum ipsi cupientes, Christum prędicabant, vt hinc multiplicatis pręconibus, apud Neronem grauior efficeretur Pauli causa; vti illius, qui auctor, & antesignanus esset pręco Christi prędicationis, quam Nero abhorrebat. Ob hunc igitur prętextum, & ob hanc occasionem, non studio veritatis, sed odij, & maleficij concitandi aduersus Apostolum, hi euangelium prędicabant. Quidam autem ex charitate id faciebant, illi nimirum, qui ad prędicandum Euangelium, studio manifestandę veritatis, inde effecti erant feruentiores, quòd conspicerent Paulum intrepide vincula pati ob Euangelium, cuius defensionem (vti sibi demandatam a Deo) nequaquam ob vincula intermitteret.

L *Magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.* In vita quidem, tum quòd e tantis persecutionibus, & periculis Christi beneficio eriperetur, tum quòd, adhuc superstes, suis laboribus Christum esset magnificaturus in eius Euangelio propalando. In morte vero; quoniam ex eius corpore, tanquam hostia oblata Deo, ob defensionem nominis Christi, hinc quoque Christus magnificaretur; quando, ob eius gloriam, libentissimo animo Paulus mortem esset suscepturus. Aduertendum autem, ex ijs verbis, Apostolum nequaquam prębuisse occasionem, seu ansam hęreses prędicandi, ex eo quod dixerit se lætari, siue ex prętextu, siue propter veritatem annuncietur Christus, dummodo annuncietur; quasi nihil intersit, quomodo quis annunciet, quod quidem nonnulli stulte sunt opinati. Aduersus quos, inquit Theophylactus, non dixisse Paulum, vt annuncient (quasi ita præcipiens) quouis modo Christum. Sed ab ipso recitatur factum; nempe, quòd nonnulli prædicabant Euangelium ob contentionem, & inuidiam, vt Paulo maleficium inferrent. Non autem propterea sequitur, quòd doctrinam adulterinam prædicarent: sed bene quòd non sincere prædicarent, non recta intentione, vt Christo fideles acquirerent, vel vt Christi nomen magnificaretur; quod solum erat in animo Pauli. Vnde, secundum Augustinum in sermonis de verbis Domini, cum Dominus nominauerit in Euangelio tres personas; pastorem, mercenarium, & furem; dicendo *pastorem*, eum intellexit, qui ponit animam suam pro ouibus, & intrat per ianuam: *furem* vero, & latronem ascendere per aliam partem: *mercenarium* autem fugere, cum viderit furem venientem; quoniam non est pastor; sed mercenarius, cui non est cura de ouibus; sed ad suam vtilitatem conuertit munus; vt recte quidem prædicet, non recto autem animo. Inter igitur mercenarios (ex sententia Augusti) erant illi, qui ex prætextu prædicabant non sincere. De quibus idem dicit, quòd sunt tolerandi mercenarij; quorum dicta debent fideles exequi, sed non imitari vitam: iuxta illud Euangelicum, *quæcunque dixerint vobis facite, secundum vera opera eorum nolite facere*: pastores vero sunt diligendi; fur autem est cauendus.

Theoph.

August. de Ver. Dom. Ser. 49.

Tract. 23.

M *Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum.* Consimilem sententiam animaduertunt Theophylactus, & Græca Scholia, haberi in epistola ad Galat. dum dicitur: *in fide viuo filij Dei*. Et enim id voluit innuere Apostolus, quòd Christus est sua spes, & obiectum, cui soli adhæret in hac vita; sibi autem erit lucrum, quando, ob hanc separationem corporis ab anima cum fruitione beatitudinis, erit vna cum Christo; quod, in carne existens, habere non poterat: vnde, lucrum sibi esset mori. Est autem adnotandum, dici a Theophylacto, quòd idcirco dicit Paulus, sibi lucrum esse mori; quoniam cum Christo aperte sit futurus. Scholia itidem Græca

Theoph. Gr. Scho. Gal. 2.

Theoph.

Gr. Scho.

aiunt, *lucrum vero dicit, mori, vt sit cum Christo, & coronas assequatur*. Chrysostomus autem in commentario huius loci in parte morali dicit; animas iustorum, nisi aliquid purgandum secum ferant, statim admitti in cœlum, & præsentes reddi Christo. Et multa præterea affert pręclara de purgatorio, & orationibus pro defunctis. Inter quæ, illud valde dignum animaduersione commemorat, ab Apostolis institutum fuisse, vt, in celebratione mysteriorū, memoria fieret defunctorum.

Chrysosto. hom. 3.

N *Quòd si viuere in carne, hic mihi fructus est operis, & quid eligam ignoro*. Quoniam dixerat, quòd viuere sibi, Christus est, & mori lucrum; nunc subiungit: quòd si viuere in carne (ad differentiam vitæ immortalis) est mihi fructus operis, vt hinc in Christi fide fructificare habeam, atque ita lucrum mihi comparare, quod suppono, si in vita permaneo, adhuc etiam, hac stante suppositione, ignotum est mihi, quid eligam; num mori cum lucro vitæ immortalis atque beatæ; an viuere cum acquisitione lucri, atque meriti apud Deum ex fructu operis, qui proueniret ex mea prædicatione cum pronentu fidelium. Sed adnotandum, quod habet editio vulgata, *hic fructus*, græce legi τοῦτό, id est, *Hoc*: nempe in carne viuere. Sed vtrinque idem sensus elicitur. Particula autem hæc, *Et*, dum dicitur, *& quid eligam ignoro*, videtur eandem vim habere, quam habet particula, *etiam*: prout ad hunc sensum paraphrasis est explicata.

O *Coarctor autem e duobus*. Græci pro hac voce, *autem*, legunt *enim*, quam lectionem magis approbat Augustinus in libro tertio de doctr. Christi. capitulo secundo, vt ita magis distinguatur hæc sententia a subsequenti dum, dicitur: *desiderium habens dissolui*, adeo quòd tantummodo ad vitæ dissolutionem tendat hoc desiderium Pauli; non ad remanendum in hac vita. Et conueniens admodum videtur, quòd desiderium præcipuum inesset Paulo dissolui, & esse cum Christo. Verumtamen, licet Apostolus hoc desiderio mirifice affectus esset, nihilominus tamen ignorabat, num eligeret mori, an viuere cum fructu operis; ab ijs enim duabus partibus coarctabatur. Et notandum, illud, *& esse cum Christo*, aptius coniungi cum sequentibus, vt ita legatur, *& esse cum Christo multo magis melius*. Vnde, & si dubius, & ignorans foret Paulus, quod nam eligeret ex ijs duobus; attamen de hoc certus erat, quòd esse cum Christo, multo sibi melius. Et de hoc non dubitandum; quando nil melius contingere potest homini, quàm esse cum Christo, & eripi a molestijs, & afflictionibus huiusce turbatissimæ vitæ, & ad beatitudinem perduci.

Augu. lib. 3. de doctr. Christ. c. 2.

P *Permanere autem in carne necessarium propter vos*, Græci adiungunt; *multo magis necessarium est*. Quibus verbis id vult innuere Apostolus, se etiam nosse (si pertineat ad fructum operis, quod præstari possit ad eorum salutem, si permaneat in vita) sic magis esse necessarium, vt permaneat ad ipsorum profectum. Ac si ita diceret; si mihi decedendum sit e vita, id multo mihi melius est, quàm in carne permanere, vt Christo fruar. Si autem permanendum est in vita, id magis esse necessarium ad vestram salutem.

Q *Et hoc confidens*. Græce, πεποιθὼς, quod etiam verti potest, *persuasus*: ac si diceret: si de hoc sim persuasus, quòd sit magis necessarium permanere in vita propter vos: in hoc casu (quoniam Deus non deest in necessarijs ad salutem) affirmat Paulus, se scire, quòd manebit, & permanebit cum illis ad ipsorum profectum. Ita autem sub dubio loquutus est Apostolus, vel, quòd nesciret, quid nam euenturum illi esset in causa, quam agebat, in carcere constitutus, num liberandus, an morti tradendus foret. Aut, quòd dubios sui status, & sui exitus relinquere vellet Philippenses, quasi medios, & nutantes inter spem, & metum; & ita ipsorum animos disponeret ad vtrumque euentum æquo animo suscipiendum. Simulque suam propensam animi erga ipsos charitatem illis patefeceret: vt qui, si necessarium esset sibi ob illorum salutem adhuc permanere in vita, id non esse recusaturus, anteponens eorum salutem, desiderio dissolui, quo teneretur, & esse cum Christo. Hanc consimilem voluntatem imitatus est Beatus Martinus; qui, cum a discipulis suis rogaretur, ne eos deserere vellet, hæc aurea protulit verba. *Domine, si adhuc populo tuo sim necessarius, non recuso laborem*. Quòd autem certus non esset Apostolus, num moriendum sibi tunc esset, an in vita permanendum; colligitur ex ijs, quæ habentur capit. sequenti, dum dicit: *hunc igitur spero me mittere ad vos, mox, vt videro, quæ circa me sunt*. Et ibidem tanquam illos consolans, inquit: *confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito*. Paulo autem superius, mortem quoque suam illis quodammodo insinuans, ait. *Sed & si immolor supra sacrificium, & obsequium fidei vestrę, &c*. Ex quibus locis conijci potest, quòd tunc temporis ambiguus, seu dubius fuerit Apostolus, quid nam illi, quo ad vitam, vel mortem, esset euenturum.

Philipp. 2.

R *Quia vobis datum est pro Christo*. Nempe ob Christi merita, donatum erat, a Deo, Philippensibus, tum quòd crediderint (si quidem fides est donum Dei, vt explicatum est in epist. ad Ephesios) tum quod pro Christo, pro eius scilicet testimonio, atque gloria paterentur.

Eph. 2.

S *Idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc auditis de me*. Ex his palam significatur, quomodo Philippenses essent socij, & comparticipes Pauli in communicatione Euangelij, vt dictum est supra. Nempe, quoniam persecutiones pro defensione fidei & ipsi passi erant, sicuti & Apostolus, vt dicit in hoc loco: vt propterea non immerito, illos consocios, & collaborantes appellarit, & coepiscopos nominarit.

PARA-

PARAPHRASIS.

CAPVT II.

SI qua ergo est consolatio in Christo, si quod solatium emanans a charitate, si qua societas spiritus animos inuicem coniungens, si qua viscera miserationi obnoxia; implete gaudium meum, cuius hæc est consummatio: vt in eodem prudentiæ sensu conueniatis, eandem habentes charitatem, vnanimes, vnum sentientes, nihil agentes per contentionem, & inanem gloriam; Sed in humilitate singuli alios sibi superiores arbitrantes; & non tantum quæ sua sunt considerantes, sed etiam quæ aliorum. Eo enim prudentiæ sensu sitis affecti, quo & Christus Iesus: qui existēs in forma Dei (vt qui humanam naturam haberet coniunctam cum diuina, a qua in eadē persona humanitas est assumpta) non rapinam a se committi arbitratus est; esse (quod proprium est Dei, qui dixit ego sum qui sum) & degere in hoc mundo cum potentia, & maiestate æquali Deo patri; vti nunc degit in cœlis. Id enim existens & ipse Deus; iure suo præstare poterat in terris; quod tamen non fecit; aliorum intentus saluti. Sed quid ab ipso factum est? Poterat Christus, simul existens Deus & homo, secundum suam humanitatem non mori, non pati quidpiam, non nostris communicare miserijs; sed degere cum gloria diuinæ maiestatis. Attamen, ob studium vehementissimum nostræ salutis, quo tenebatur; exinaniuit semetipsum, diuinitatis splendorem, atque potentiam a sua humanitate quodam modo subtrahens, ac longe a se faciens: formam serui accipiens, in ministerium humanæ redemptionis: in similitudinem hominum factus, dum suam humanitatem proprijs subiecit aliorum hominum miserijs, citra tamen peccatum: & habitu, atque figura inuentus vt homo, vt censeretur, quasi esset solum homo, & non etiam Deus; quoniam diuinitas eius lateret. Humiliauit semetipsum, factus patri obediens vsque ad mortem, mortem autem turpissimam crucis. Propter quod tam pium, & eximium eius factum, & Deus exaltauit illum, quo ad eius humanitatem; & donauit illi nomen, quod est super omne nomen; vt in nomine eius (quod est Iesus) omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernarum creaturarum; & omnis lingua vno ore confiteatur; quòd Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Itaque carissimi mei, sicuti semper obedistis, non vt in præsentia mea tantum, sed nunc multo magis in absentia mea, cum timore atque tremore vestram salutem operamini. Deus enim est, qui operatur in vobis & velle, & perficere, iuxta beneplacitum suæ voluntatis. Vnde humiles coram ipso esse debetis. Omnia facite sine murmurationibus, & hæsitationibus; vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, irreprehensibiles in medio nationis prauę, atque peruersę; inter quam luceatis vt luminaria in mundo, verbum, ipsam euangelicam veritatem, apud vos continentes, ad gloriam meam in die Christi, vt appareat, quòd non in vanum cucurrerim, neque in vanum laborauerim. Sed & si mihi sit moriendum, vt Deo immoler supra sacrificium & obsequium fidei vestrę, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Vos etiam de hoc gaudete; & congratulamini mihi. Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me cito mittere ad vos; vt & ego bono sim animo, cognitis per eum quę circa vos sunt. Neminem enim habeo tam vnanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit vt ipse. Omnes enim quęrunt, quę sua sunt, non quę Iesu Christi. Probationem autem, & experimentum eius hinc cognoscite, quòd, tanquam patri filius, mecum seruiuit in Euangelio. Hunc igitur spero me missurum ad vos, mox vt videro, quo modo se habeant, quę circa me sunt: confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimaui mittere ad vos Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, atque commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, & ministrum meę necessitatis: quoniam desiderabat videre omnes vos; & męstus erat, propterea quòd audieratis, illum infirmatum esse. Et enim infirmus fuit prope ad mortem; sed Deus misertus est eius; & non eius solum, verum etiam mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ergo misi illum, vt, viso illo, iterum gaudeatis, & ego sine tristitia sim ob eius pręsentiam apud vos. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & eiusmodi spectatæ virtutis homines cum honore habetote; quoniam, ob opus Christi, vsque ad mortem accessit, nulla habita vitę proprię ratione, vt impleret quod ex vobis defuit, & vices vestras erga obsequium meum pręstaret.

Editio vulgata.

SI QVA ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis: implete gaudium meum, vt idem sapiatis eandem charitatem habentes, vnanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam: sed in humilitate, superiores sibi inuicem arbitrantes: non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus, vt homo. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem: mortem autem crucis. Propter quod, & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cæle-

stium, terrestrium, & infernorum: & omnis lingua cōfiteatur quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. Itaque carissimi mei, (sicut semper obedistis:) non vt in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu, & tremore vestram salutem operamini. Deus est enim, qui operatur in vobis, & velle, & perficere, pro bona voluntate. Omnia autem facite sine murmurationibus, & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ. & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo: verbum vitæ continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui. Sed, & si immolor, supra sacrificium, & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Idipsum autem, & vos gaudete, & congratulanimi mihi. Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me cito mittere ad vos, vt, & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo tam vnanimem: qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Iesu Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quia sicut matri filius, mecum seruiuit in Euangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox vt videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino quoniam, & ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimaui, Epaphroditum fratrem, & cooperantem, & commilitonem meum, vestrum autem apostolum, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos, quoniam quidem omnes vos desiderabat: & mœstus erat: propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam, & infirmatus est vsque ad mortem, sed Deus misertus est eius: non solum autem eius, verumetiam, & mei, ne tristitiam super tristitiam haberē. Festinantius ergo misi illum, vt viso eo, iterum gaudeatis, & ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino:, & eiusmodi cum honore habetote, quoniam propter opus Christi, vsque ad mortem accessit, tradens animam suam, vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

ADNOTATIONES.

A VT *idem sapiatis*. Græce φρονῆτε, vocula, quam Aristoteles in lib. 3. de anima applicauit animæ intellectiuæ, dum dixit; De parte autem animæ, qua anima intelligit, & sapit; græce enim pro hoc verbo, *sapit*, ibi habetur φρονεῖ, vnde & φρόνησις, ipsa prudentia, deriuauit. Ad quam (vt colligitur ex ijs quæ idem auctor tradidit de prudentia in lib. 6. Ethi. hæc duo præcipua attinent; tum rerum quædam cognitio; tum animi affectio, & inclinatio, ex quibus prodeunt omnes humanæ actiones: dum scilicet, ex rerum præteritarum animaduersione, quibus futura conferantur, maturo deinde examine, atque iudicio prouidentur quæ agenda sunt: &, iuxta animi dispositionem, ducitur homo ad ea eligenda, atque sequenda, quæ potiora sibi sint visa. Hinc itaque Apostolus obtestatur Philippenses, vt idem sapiant; id est, & vt in eadem animorum affectione conueniant, dum inquit, *eandem charitatem habentes, vnanimes, &c.* & vt in eadē cognitione concordent; vnde subiungit: *idem sentientes*, græce φρονοῦντες: quod interpres admodum apte conuertit, *sentientes*, ad denotandum, vt circa dogmata fidei, & circa agenda in vnam eandemque sententiam conspirent ad mutuam omnium vtilitatem, ab omni contentione longe remoti, & a vana gloria; vt ne quis, alteri se præstare, sibi assumat. Sed humilitatem amplexantes, singuli alios sibi superiores existiment, etiam quòd in pluribus donis excellerent; cum præsertim a Deo cuncta proficiscantur, Qui etiam (vt dicitur paulo post in hoc eodem cap.) operatur in nobis, & velle, & perficere. Et hæc quidem pertinent ad institutionem perfectæ vitæ Christianæ, quam Apostolus in Epist. quoque ad Rom. & alibi sæpe fidelibus commendauit, ad eam miris in modis ipsos adhortans; nempe, vt humilitati se se dedicarent, & in salutem proximi, cogitationem, & studium omne collocarēt, nihili se ipsos facientes, quamuis plurimis affluerent Dei muneribus.

B *Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum*. Hoc maximopere spectat ad fructum sinceræ charitatis, vt, quæ aliorum sunt, quisque consideret, aliorum saluti consulens, atque prospiciens; & non sibi soli. Quod quidem præstabit, qui tum proximi infirmitates æquo animo tulerit, tum ei sua ope subuenerit: quæ quidem præstanstanda esse, docet Apostolus Christi exemplo, hunc in modum mirifice cohortans Philippenses, dum inquit.

C *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu*. Quod est, ac si diceret, estote ea prudentia atque animi affectione dispositi, qua fuit Christus erga nos, propter nostram salutem; *Qui, cum in forma Dei esset*. Variæ hic afferuntur interpretationes. Nā Chrysostomus ita interpretatur. Cum esset in natura Dei, verus, & perfectus Deus. Ambrosius autem (si tamen Ambrosij sunt commētaria) videtur accipere, quòd in figura, vel externo habitu præseferret multa diuinitatis indicia; dum opera Dei faceret, mortuos suscitando, & alia huiusmodi, & hoc sit specimen præbere diuinitatis. Quod aliquibus satis dure videtur dictum: siquidem de Petro Principe Apostolorum, qui similia opera, quæ & Christus præstitit, numquam diceretur, quòd in forma Dei fuerit. Cui tamen expositioni adhæsit Erasmus addubitans, ex aduerso, quòd si diceretur Christus in forma Dei secundum essentiam, a simili, etiam dicendum esset, quòd erat in forma serui secundum essentiam; cum dicat Apostolus, quòd Christus serui formam accepit; & tamen falsum est, inquit, quòd Christus esset seruus, cum esset filius Dei. Cui obiectioni ita dicimus satisfieri posse, dicendo; quòd Christus serui formam accepit, quatenus naturam humanam passibilem habuit, & per hanc ministrauit salutem electis, delens in carne sua, tanquam si eam peccatricem habuisset, mundi delicta, idē Deus, & homo existens secundū essentiam vtriusque naturæ. *Non rapinam arbitratus est esse se æqualē Deo*. Rapina, inquit, Chrysostomus est, cū sumimus nobis, quod in nos non cōpetir, &

Chrysost. hom. 6. Ambr.

Chrysost. hom. 6.

tit; & qui possidet aliquid rapina, veretur illud de-
ponere, & amittere. Ideo Christus non timuit suam
diuinitatem deponere, seu dissimulare; vnde illam
Aug. tract. 1. in Ioan. non habuit in raptu. Augustinus autem in Ioann.
quid est, inquit, *non rapinam arbitratus est? non vsur-*
pauit æqualitatem Dei; sed erat in ea, in qua natus
erat. *Sed semetipsum exinaniuit*. Inquit Augustinus
loco citato; *non exinaniuit, amittens quod erat, sed*
accipiendo quod non erat; cum esset talis, attamen
Chrysost. ibidẽ hom. 6. *exinaniuit se*. Chrysostomus, quia Christus, inquit,
in Dei forma erat, non dubitauit diuinitatem suam
amittere, adeo non veritus est a dignitate sua de-
scendere, vt plane exinaniuerit se. *In similitudinem*
Oecum. *hominum factus*. Ita dictũ esse interpretatur Oecu-
menius: quoniam aliqua habuit supra hominem,
quòd esset etiam Deus, & non ea commistione ge-
Theoph. nitus: &(vt inquit Teophylactus) non id solũ, quod
extrinsece ex facie apparebat, inerat illi diuinitas
ipsa; erat namque hic Deus, non homo simplex. *Et*
habitu inuentus vt homo. Ex ijs Apostoli verbis per-
perã intellectis, Eutichij hæresis insurrexit, quod Chri-
stus non fuerit verus homo; quando hic dicitur,
Oecum. quòd *habitu est inuentus vt homo*. Oecumenius
autem animaduertit, ita dictum esse, ne existimare-
tur diuinitas commutata in humanitatem: *habitu*
autẽ, & figura; idest, in carne. Siquidem proprium
carnis est, esse figuratum, esse vt homo; nam etiam
alia habebat. Aut *vt homo*, inquit dictum esse; *quo-*
niam re vera esset homo, sicuti illud, *quasi vnigeniti*,
Ambr. c. 1. idest, re vera vnigenitus. Ambrosius autem illud
habitu, interpretatur, pro eo quod est, in figura, &
Chrysosto. hom. 7. specie, in sua conuersatione. Chrysostomus dicit in
carne esse figuram; quoniam tale habebat schema
Aug. quæst. 83. q. 73. caro eius, vt nostra. August. autem in lib. quæst. 83.
distinguit habitum, in eum qui mutat, & non mu-
tatur, veluti est scientia mutans intellectum: in eum
qui mutat, & mutatur, vt cibus: in eum, cum quæ
accidunt ad faciendum habitum, nec ea mutant,
quibus accidunt, neque ab eis ipsa mutantur, vt
anulus in digito; & in eum, cum ipsa quæ accidunt
mutantur, vt habitum faciant, & quodam modo
formantur ab eis, vt vestis; quę reposita, & proiecta,
non habet eam formam, quam sumit cum indui-
tur, atque inducitur membris. Sic inquit, *Christus*
inuentus, vt homo; id est vestitus humanitate; & sic
adueniens Verbo, & vnita diuinæ naturæ, neque Ver-
bum mutauit, neque diuinam naturam; sed in melius
fuit mutata.

Hęc autem, quę de Christo, iuxta personam Ver-
bi seiunctam ab humanitate, antequam carnem as-
sumpsisset, fere omnia sunt explicata; exponi etiam
omnia possunt de Verbo humanato, nempe de
Christo, Deo & homine simul existente. Qui exi-
stens in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse
se æqualem Deo; sed se exinaniuit, formam serui ac-
cipiens, in similitudinem hominum factus, & habi-
tu inuentus vt homo. Et quidem de Christo sermo-
nem esse, Apostoli verba præseferre videntur, dum
inquit. *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo*
Iesu, qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitra-
tus est &c. hunc in modum de Christo suam ora-
tionem instituens, proponensque nobis in exem-
plum, eius humilitatem imitandam in communem
proximorum nostrorum salutem. In primis igitur
dictio illa. *Qui cum in forma Dei esset* (græce autem
habetur loco verbi, *cum esset*, ὑπάρχων, hoc est, exi-
stens) optime quadrat Christo, vt de ipso, humanam
naturam habente cum diuina coniunctam in ea-
dem vnitate personę, dicatur, quòd, qui erat homo,
esset etiam Deus, existens in Dei forma; cum præ-
sertim, quando Verbum caro factum est, humani-
tas assumpta fuerit a diuinitate, vt ita sit humanitas
in Christo, non quidem conuersione diuinitatis in
carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Cũ
vero subiungitur; *non rapinam arbitratus est esse se*
æqualem Deo: adnotãdum, loco horum verborum,
esse se æqualem, græce haberi τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, quæ
interpres apte admodum, ad faciliorem sensum,
transtulit, *esse se æqualem Deo*, & verti etiam possunt
hunc in modum: *esse æqualiter Deo*: cum vocula, ἴσα,
aduerbialiter stet, pro *æqualiter*. Vnde verborum
hæc esset interpretatio, Quòd Christus, existens nõ
solum homo, verum etiam Deus, non arbitratus est
a se committi rapinam, & vsurpari id, quod non es-
set, si æqualem Deo se fecit; cum, existens in forma
Dei, Deus esset, & ita Deo ęqualis, filius Deus, ęqua-
lis Deo patri. Aut (accipiendo verbum, *esse*, absolu-
te, quemadmodum articulus verbo græco apposi-
tus, τὸ εἶναι, importare videtur) dicemus, quòd Chri-
stus non arbitratus est rapinam. Et quid non arbi-
tratus est rapinã? τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, esse æqualiter Deo:
hoc est degere cum æquali gloria, & maiestate, quæ
decet Deum. Quod, si noluit agere, & se abstinuit
ab hoc diuino, & glorioso vitæ specimine, id qui-
dem non tribuendũ, quasi vereretur, ne hinc rapi-
nam committeret, sibi assumendo quod non esset,
aut quod ei non conueniret: quando ipsi, qui erat
Deus, & non solum homo, licuisset, pro suo iure, de-
gere cum gloria diuinæ maiestatis. Vnde etiam ali-
quando de se dixit. *Ego, & Pater vnum sumus*: mul- Ioan. 10.
taque opera fecit secundum potentiam diuinitatis,
quæ erat in eo; quæ tamen (quoniam ipse extrinse-
cus apparebat solum homo, & non Deus) ideo hæc
ipsa opera, a Patre Deo pendere insinuabat (licet
etiam, vt Verbum genitum a Patre, Deus de Deo, a
quo esset filius, assereret opera sua esse a Deo Pa-
tre) humilitatem, ad nostrum exemplum, præsefe-
rens, & non degens in hoc mundo secundum for-
mam diuinæ maiestatis, vti facere potuisset, & vti
nunc degit, & est in cœlis. Verumtamen non hæc
voluit Christus: sed exinaniuit semetipsum: dum
scilicet in omni fere vita (nisi cum nostra intere-
rat) abstinebat a manifestatione diuinæ maiesta-
tis; quatenus Christus, non palam, continuato-
que cursu, gloriose iuxta diuinæ maiestatis speci-
men se gessit, dum esset in terris. At quomodo
exinaniuit semetipsum? & non gloriose se gessit
ad æqualitatem Dei? In hoc nempe: *formam ser-*
ui accipiens. Si Christus voluisset, humanitatem as-
sumptam a Verbo ita gloriosam obtinere, vt
nunc habet in cœlis, cui dubium (cum esset eius
humanitas cum diuinitate coniuncta in vnita-
te personæ) quòd id facere in eius erat situm po-
testate? quemadmodum huius suæ potentiæ argu-

mentum præclarissimum præbuit, quando in monte Tabor est transfiguratus. Verumtamen hanc ipsam humanitatem, ob nostram salutem, vt fieret propitiatio pro peccatis nostris apud Deum Patrem, humanis nostris miserijs (citra tamen omnem repræhensionem) subditam habere voluit, & per eam nobis famulari. Atque ita formam serui accipiens, & quodammodo cœlans ipse plerumque diuinitatis gloriam, exinaniuit se, nempe cœlans formam Dei, ac consequenter: *in similitudinem hominum factus*. Naturam quidem veram humanam habebat Christus, existens verus Deus, & verus homo: sed ille tamen homo, qui, quoniam non genitus ex concubitu carnali, sed de spiritu sancto conceptus erat, immunis existens a peccato, a morte quoque, quæ subsecuta est ad peccatum, liber esse poterat. Verumtamen, suam ipsius humanitatem, doloribus mortis vltronee subiecit,
Esai. 53. vt qui *vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit; &* ita in similitudinem hominum miserorum sit factus, nec non in similitudi-
Rom. 8. nem carnis peccati, vt dicitur in Epist. ad Rom. vt qui in sua carne fuerit peccatum, tanquam esset peccator; cum tamen, in sua humanitate, vti factus in spiritum viuificantem (vt habetur in epist.
1. Cor. 15. ad Corinth.) gloriose degere potuisset ad æqualitatem diuinæ maiestatis, existens in forma Dei, & consequenter mortem non obire. Hæc quidem palam insinuauit Apostolus. Nam in epist. poste-
2. Cor. 8. riori ad Corinth. inquit: *quoniam propter nos egenus*
Coloss. 2. *factus est, cum esset diues*. Et in epist. ad Coloss. *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi*. Et ad Hebr. *quoniam, proposito sibi gaudio,*
Oecum. Chrysost. *sustinuit crucem*. Vbi Oecumenius, & Theophylactus adhærēs explicationi Chrysostomi, inquiūt. *Licebat Christo, gaudio frui, non pati mortem, quoniam*
Ioan. 14. *immunis a peccato erat; vnde apud Ioan. dicebat. Venit princeps mundi huius, & in me non habet quid-*
Ioan. 10. *quam*. Item apud eumdem. *potestatem habeo ponendi animam meam*. Vnde infert loco citato Theophylactus, quòd Christus, *morti non erat obnoxius*. Verumtamen voluit mortem subire, & mortem turpissimam crucis ob nostram salutem. Factus est autem in prædictam miserorum hominum similitudinem ab initio suæ conceptionis, cum subditus (ita ipso volente) natus sit humanis miserijs, citra omnem tamen impuritatem; cum tamen, & ab initio conceptionis, & post, potuisset degere in Dei maiestate, & gloriosam obtinere humanitatem, vti nunc habet in cœlis.

D *Et habitu inuentus vt homo*. Vocula hæc, *habitu* græce, σχήματι, verti etiam potest, *figura*, per quam habitus insinuatur: de qua voce vna cum hac alia, *forma*, græce dicta μορφὴ, egit Arist. in Prædicamētis, ex vtraque constituens vnum genus Qualitatis. Hac autem voce, *habitu*, seu *figura*, videtur Apostolus insinuare voluisse, quòd Christus, qui erat Deus & homo, in figura, in qua apparebat, & ostendebatur vt homo, inuentus est secundum miseram conditionem humani generis, tanquam esset solum miser homo. Siquidem lacrymatus est Iesus, admiratus est, lassus sedit, frigus, æstum, sitim, famē, ac denique mortem vere passus est, sicuti & nos his miserijs subditi sumus. Erat itaque Christus hanc habens naturam, formam serui (vt explicatum est) obtinens, verus homo, humani generis redemptioni inseruiens, & vere patiens, quæ passus est. Et quia Deus non apparebat, latente in ipso forma diuinitatis; idcirco dixit Apostolus, quòd in figura, & habitu, idest, in apparētia inuentus est vt homo, quasi solum homo, & non etiam Deus esset; cum tamen in forma diuinitatis cum humanitate coniuncta Verbi persona subsisteret. Hæc autem fecit, & passus est Christus ob nostram salutem. Nam (vt inquit S. Petrus Chrysologus in homil. Euang. in Matt. Pet. Chrys. cap. 9.) *Si Christus mansisset in suis virtutibus, cum hominibus nihil haberet commune; & si non impleesset carnis ordinem, carnis in ipso esset ociosa susceptio*. Theodoretus item explicans hæc verba, & *habitu inuētus, vt homo*: ait, hęc asseri de Deo Verbo: quòd, cum Deus esset, non videbatur, vt qui humanam naturam induisset. Augustinus quoque explicans August. in Psal. 63. illud psalmi: *accedet homo ad cor altum*, inquit, *idest, cor secretum, obijciens aspectibus humanis hominem, seruans intus Deum, cœlans formam Dei, in qua æqualis est Patri, & offerens formam serui, qua minor est Patre*. Quæ Augustini verba manifeste insinuant Christum habentem humanam, atque diuinam naturam in vnitate eiusdem suppositi; vt de ipso (ex sententia Augustini) optime intelligi posse appareat, quæ superius explicata sunt: quæ etiam ex aliorum patrum interpretatione, ac præsertim ex Ambrosio non erit difficile colligere, si omnia eorum dicta diligenter quis scrutari voluerit. Quemadmodum, & Apostolus de Christo suam orationem instituisse præclare insinuauit inquiens. *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu &c.* ita tamen, vt de hoc supposito habente simul humanam, atque diuinam naturam, præcipua sit explicatio penes naturam humanam: idque, ob intellectus nostri imbecillitatem, cui Christus offertur vt homo in prima nostri intellectus apprehensione: quemadmodum etiam existens in hac carne, oculis hominum obijciebatur vt homo, latebat autem in ipso forma diuinitatis.

E *Humiliauit semetipsum*. Id quoque de Christo, obtinente humanam, & diuinam naturam in vno & eodem supposito, conuenienter dicitur: quòd se humiliauit, nempe secundum humanitatē, vt mortem subiret; quod sane non coacte, sed volens præstitit, factus obediens Patri. Erat siquidem eadem voluntas in verbo, Dei filio, quæ & in Deo Patre; cui diuinæ voluntati, humanitatis quoque voluntas accessit, quæ libenter suscepit mandatum a Deo Patre, vt mortem obiret pro mundi redemptione.

F *Donauit illi nomen*. Theodoretus recitat quo- Theodor. rumdam opinionem, qui pro nomine, de quo hic est mentio, collatam Christo gloriam intellexerunt. Ipse autem maluit interpretari hoc nomen fuisse, quòd filius Dei vocaretur, vt in epist. ad Hebr. Hebr. 1. Vbi dicitur: *tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit*. Quam interpretationē alij quoq; Gręci expositores sunt secuti. Quòd si quis obijciat, quòd etiā ab initio cōceptio-

nis,

nis,ob cõiũctionẽ humanitatis eũ diuinitate, Christo,Dei nomen conueniebat: Ad hoc dicendum,ꝙ post consummatam passionem id assequutus est, vt Deus vocaretur, quod antea latebat, aut paucis
Matth. 27. prius notum erat. Vnde & Centurio dixit. *Vere filius Dei erat iste*. Verum ad humanitatem Christi (seorsum a diuinitate)aptando nomen,quod ei donatum asserit hoc loco Apostolus,dicere possumus, hoc nomen esse,quod hic commemoratur;*vt in nomine Iesu omne genu flectatur*,&c. Vnde nomen hoc
Matth. 1. erit *Iesus*, quod etiam enunciauit Angelus ipsi Ioseph inquiens. *Et vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*; vnde, & *Iesus* idem qui saluator interpretatur. Hoc igitur nomen *Iesus*,ei,per quem salus mundi est reparata,tributum est; non nomen Cherubin,aut Se-
Eph. 1. raphin. Vnde,vt dicitur in epist.ad Ephe.constitutus est etiam super omnes Angelos, & exaltatus super omnes potestates, quoniam morti se tradidit pro redemptione mundi. Hinc etiam, Spiritu sancto ita dictante,factum est(postquam notum factum est mundo hoc nomen *Iesus*, a quo humano generi salus aduenit) vt omnibus temporibus pij quique homines,ad Iesu nomen(quem vti Deum,& Saluatorem adorant)caput aperiant,& se inclinent,& genua flectant:quemadmodum & B.Paulus faciendũ hic asserit inquiens:*vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum*. Vnde etiã
Rom. 14. in epist.ad Rom.ita scribit.*Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, scriptum est enim: viuo ego dicit dominus,quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo*. Quod præsertim apparebit,cum iudex adueniet viuorum, & mortuorum.

G *Et omnis lingua confiteatur*. Hæc est Christi exaltatio,quòd omnis lingua confiteatur, magnificetque Christum, confitendo, quòd sit in gloria Dei,assumptus super omnia in cœlis; & ita in gloria
Chrysosto. hom 7. Dei patris. Chrysostomus autem interpretatur, ꝙ Iesus Christus, est Dominus in gloria Dei patris. In
Hebr. 2. epist.autem ad Hebr.dicitur: *vidimus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum*: quæ dictis hoc loco mirifice consentiunt.

Græ.expos. Ex his autẽ,quę Apostolus retulit de Christo,colligũt Græci expositores,& nostrates, simul iugulari plures hæreses hæreticorũ. Illam Marcelli,& Photini (dicentium;Christũ fuisse solum energiam, & operationem Dei) ex hoc,quod dictum est, ꝙ erat in forma Dei. Vnde secundum substantiã erat Deus, & non solum secundum energiam. Illam Marcionis (asserentis, quòd ex Maria Christus sumpsisset totum suum esse) ex hoc eodem dicto,quòd erat in forma Dei. Illam Sabellij (asserentis,quòd non esset nisi vna persona in diuinis) ex hoc ipso,quòd non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; siquidem æqualitas,arguit pluralitatem personarũ. Item illam Arij (dicentis filium minorem esse Patre) per idem dictum,quòd erat æqualis Deo. Ad hęc & hęresim, quoque eorum (qui asseruerunt, Christum non veram accepisse carnem, sed phantasticam) iugulari aduerterũt,ex eo,quod dictum est, quòd formam serui accepit, & in similitudinem hominũ est factus;ita quidem, quòd in omnibus assimilatus est nobis, pręter quàm quòd non in peccato; sine peccato enim conceptus est.

H *Cum metu, & tremore vestram salutem operamini*. Hortatur Philippenses,vt salutem operentur cum timore,adijciẽs etiam tremorem, vt magis eos cautos atque circumspectos reddat: iuxta illud ad Corint. *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat*. 1.Cor.8.
Et quare oportet, vt ita nos regamus? quoniam (vt perpendunt Græca scholia) cõsiderare debemus,ꝙ Græ. schol.
vbique est Deus, qui omnia audit, & intuetur, & quæ gesta sunt,& quę latent in animo; grauesque exiguntur rationes, & pęnæ. Accedit,quòd multę sunt tentationes, & insidiatores multi, vt etiam in exercendo virtutem, contrarius sequatur effectus; cum hinc traditur homo in arrogantiam, & superbiam:& multa etiam malefacta, quę committimus, possunt nos latere,ob quę excidere possumus a Dei gratia. Ex hoc autem quod dicat Apostolus, *operamini vestram salutem*: colligitur libertas arbitrij humani, qua homo bene se gerere possit, non tamen absque Dei auxilio, vnde subiunxit.

I *Deus enim est,qui operatur in vobis, & velle, & perficere*. Quæ verba Theophylactus, & Græca scholia ita interpretantur;vt dicta sint,ne terreantur Theoph. Gr.scho.
Philippenses ob prędicta. Nam,si Deus est,qui operatur & velle,& perficere,opus est,nos tantum bonam afferre mentem, & bona velle cum timore, & tremore. Verum posset etiam dici,hæc subinducta fuisse ab Apostolo, ad confirmandam propositam cohortationem;vt cum timore,& tremore salutem operemur. Siquidẽ ex nobis non sumus sufficiẽtes cogitare,ne dũ operari bonũ,nisi adsit auxilium Dei qui operatur, vt velimus,nos illuminãdo,atque stimulis excitando,& etiã vt perficiamus volita; dum, sua gratuita gratia præsto adest nobis, in omnibus nostris operationibus. Ex quibus colligitur,inualidum esse nostrum liberum arbitrium,nisi nos adiuuans concurrat Dei auxilium,qui operatur in nobis & velle,& facere. Verum aduertendum, quòd si in nobis operatur Deus;iam nõ sine nobis, neque sine concursu nostri consensus hæc agit in nobis. Vnde edocemur; non superbire, tanquam aliquid valeamus ex nobis, tanquam ex nobis; & ad Deum debere nos nostras preces cum gratiarum actionibus semper conuertere, vt nos foueat sua gratia, quam nobis largiri semper est paratus ex sua immensa bonitate,nisi nos obicẽ nobis ponamus. Illud autem, *pro bona voluntate* (græce, ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας,legitur, & pro beneplacito accipitur) ex communi Latinorum interpretatione, ita intelligitur; quòd Deus operatur in nobis,& velle,& perficere, iuxta suum beneplacitum, non tamen cogens nos inuitos; sed adiuuat,vt ait Theodoretus, huic interpretationi,& Theodor.
ipse consentiens, dum inquit, εὐδοκίαν, *appellat bonam Dei voluntatem: vult autem omnes homines sal-* 1.Timot.2.
uos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Chryso- Chrysosto. hom.8.
stomus vero,& Theophylactus, & Græca scholia, Theoph.
ob illam particulam, ὑπὲρ, quæ proprie pro fine, & Gr.scho.
scopo accipitur, sicuti illud:tradidit se pro peccatis nostris,ita exponunt; quòd Deus operatur in nobis & velle,& perficere, vt eius bona voluntas in nobis impleatur. Possemus etiam interpretari istud, *pro*

bona

bona Dei voluntate. Id est, quòd Deus operatur in nobis, quæ sibi sunt placita.

K *Deus misertus est eius*. Vtique superstitem esse in vita ab infirmitatibus, est donum Dei, cum vti hac vita sit bonum; tum, quòd possit homo magis in dies, diuinæ gratiæ auxilio mereri, tum etiam, quoniam in natura hoc bonum est, nempe sanam vitam degere.

L *Ne tristitiam super tristitiam haberem*. Inerat tristitia Paulo, quod Epaphroditus infirmitate oppressus esset, cum sibi inseruiret, & in plurimis adiumento ei esse posset. Et hæc quidem Apostolus effatus est, secundum hominum consuetudinem; qui doloribus sunt subiecti, & quæ molesta sunt, persentiunt cum afflictione. Christus etiam in morte Lazari, lachrymatus est: & cum prope iam esset
Ioan. 11. hora, vt traderetur ad crucifigendum, assumpsit se-
Matth. 25. cum tres ex discipulis suis sibi cariores, quasi in solamen tristitiæ, quam patiebatur, vt homo. Ideo nil mirum, si etiam Apostolus, dum esset afflictus ob carceris molestiam, afflictionem quoque super afflictioné accepisset, si mortem obijsset Epaphroditus, ex quo solatium, & iuuamentum maximum acciperet.

PARAPHRASIS.

CAPIT. III.



VOD superest, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem scribere, quæ & alias vos monui, mihi quidem non est graue, vobis autem tutum est, & necessarium. Videte canes; videte malos operarios; videte concisionem illam carnis. Nos enim sumus vera circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habemus. Quamquam & ego habeam, vnde confidam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis possum: circuncisus octauo die; ortum trahens ex genere Israel, de tribu Beniamin; Hebræus ex antiqua, & ingenua stirpe Hebræorum; secundum legem, addictus probatissimæ sectæ Pharisæorum; secundum zelum, persecutor ecclesiæ Christi; secundum iustitiam, quæ est in lege, cóuersatus sine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra apud hominum existimationem, hæc arbitratus sum, propter Christum, detrimenta. Quinimmo existimo omnia detrimentum propter eminentem sciétiam Iesu Christi Domini mei; propter quem omnia in iacturam feci, & arbitror, vt stercora, vt Christum lucrifaciam; & inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ est ex lege; sed eam, quæ est ex fide Christi, iustitiam ex Dei gratia emanátem, innixam fidei cognoscendi ipsum auctorem iustificationis: Nec nó inueniar, habens virtutem in me eius resurrectionis, qua & ipse resurgere possim; nec non etiá societatem atque communicationem passionú eius; configuratus existens, atq; conformis effectus morti eius; si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum, qui obuiam ibunt in aera Christo. Nó quòd iam acceperim, quæ dixi; aut quòd iam perfectus sim, & consummationem perfecerim cursus mei. Sequor autem, si & comprehendam hæc omnia, in quo & cóprehensus sum a Christo Iesu, mortem sustinens pro eo, qui me inter suos comprehédit, ad se vocans, & sua morte redemit. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse; sed vlterius mihi progrediendum. Illud vnum apud me firmum manet: quę quidem retro sunt, quęque transegi, obliuiscens; ad ea vero, quæ a fronte sunt, extendens me ipsum, recta (secundum scopum mihi propositum) sequor ad brauiú supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus; & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Verumtamen omnino, ad quod peruenimus, iuxta Dei vocationem, in eadem regula persistamus; idem ipsum sapiamus, vt nó egrediamur ex via; non noua sectemur dogmata. In hoc imitatores mei estote, fratres; & obseruate illos, qui ambulant secundum formam ac typum, in quo nos habetis. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem, & flens dico) inimicos esse Crucis Christi: quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem negociatio in cęlis est, ad cęlestiaque dirigitur. Inde etiam saluatorem expectamus Dominum Nostrum Iesum Christum; qui reformabit, transfigurabitque humilitatem, & abiectionem corporis nostri, configuratam, & conformem factam corpori suo glorioso, secundum efficaciam illius operationis, qua etiam possit subijcere sibi omnia.

Editio vulgata.



E cætero fratres mei gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes: quanquam, & ego habeam confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne: ego magis, circuncisus octauo die, ex genere Israel, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundum iustitiam quæ in lege est, conuersatus sine querela. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verumtamen existimo omnia detrimentum, esse propter eminentem sciétiam Iesu Christi, domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam, & inueniar in illo non habens meam iustitiam quę ex lege est, sed illam quę ex fide est Christi Iesu, quę ex Deo est iustitia in fide: ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius: configuratus morti eius, si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis. Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem si comprehendam in quo, & comprehensus sum a Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehédisse. Vnum autem, quæ

quidem

quidem retro sunt, obliuiscens: ad ea vero quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernę vocationis Dei in Christo Iesu. Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus, & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit. Veruntamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus, in eadem permaneamus regula. Imitatores mei estote fratres, & obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos sępe dicebam vobis (nunc autem, & flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis, interitus: quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem cōuersatio in cęlis est: vnde etiam Saluatorem expectamus, Dominum nostrum Iesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrę configuratum corpori claritatis suę, secundum operationem qua etiam possit subijcere sibi omnia.

ADNOTATIONES.

A DE cætero, *fratres mei, gaudete in Domino.* Theophylactus vult ijs, verbis Apostolū hortari Philippenses, vt læto sint animo vt qui liberi iam facti essent a molestia, quam perceperant, tum ob infirmitatem Epaphroditi, quem ad illos desideratissimum ab ipsis dimiserat, tum etiam ex vinculis præceptoris, quæ ad profectum Euangelij deuenisse illis commemorauit. Forte dici posset, quòd (vt consueuit pater, iam moriturus, filijs suis carissimis præcepta dare) ita ab Apostolo, qui in carcere vitam agebat cum periculo capitis, per totam epistolam documēta tradi Philippensibus, quæ memoriæ commendarent, ad ipsorum salutem attinentia. Inter quæ erat & hoc ipsum, vt, in Domino, fruantur gaudio, ad ęternamque vitam animum spe plenum conuertant.

B *Eadem vobis scribere.* Vel, quoniam olim eadem ipsis scripsisset: vel, quòd eos coram de eisdem admonuerat.

C *Videte canes.* Idest, Iudæos Christianos iudaizantes, qui latrarent contra veritatem Euangelij, volentes fidei admiscere legalia. Vel, quoniam ad vomitum redijssent. *Videte malos operarios:* vt qui essent corruptores Euangelij, & deditu vētri, de quibus etiam est sermo in calce epistolæ. *Videte concisionem.* Hinc apparet, quòd illi mali operarij conabantur inducere circuncisionem, tanquam necessariam ad salutem; quam Apostolus nuncupat, *concisionem*, in eius dedecus, atque detestationem; eo quòd caro conciderentur; nec non ad denotandum, quòd illi mali operarij hinc conciderent, & euerterēt doctrinam Euangelij. Ideo admonet Philippenses, vt caueant ab ijs omnibus, & inuigilent super hos malus operarios, ob fidei, & veritatis defensionem.

D *Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus*
Rom. 2. *Deo.* Huic propositioni, consentiens est illud ad Ro. *neque, quæ in manifesto, in carne est circuncisio, & circuncisio cordis in spiritu, non littera.* Dum autem ait, *nos sumus circuncisio:* innuit, ex corde pēdere veram circuncisionem, dum homo circuncisus, & mortificatus est circa passiones concupiscentię.

E *Si quis alius videtur confidere in carne.* Persequitur Apostolus ea, quibus maxime confidere poterat iuxta carnis gloriam: quod agit ad demoliendum arrogantiam, & technas eorum, qui ob progeniem, quam ducerent ex genere Iudaico, plurimum sibi assumebant, & cristas erigebant. Et cum inquit, *circuncisus octauo die:* hinc innuit, quod nō erat Proselytus, neque ex aduenis oriundus, vt qui descenderet a nobilissima stirpe Beniamin. *Hebræus ex Hebræis.* Nempe ex antiqua illa prosapia ingenua pro- Græ. scho.
ueniēs, non adulterina. Nam (vt dicunt Græca scholia) multi ob consuetudinem, quam haberent cum Gentibus, iā desierant esse Hebræi, vt non satis ipsas scripturas callerent. *Secundum legem Pharisæus.* Erāt Pharisæi, inter Iudæos, sectæ probatissimæ; non ita Saducæi, aut Essæi. Aliter enim hi omnes, & differenter legem tractabant. Quot autem sectæ apud Hebręos fuerint, & quid vnaquæque proprij habuerit, tradit Epiphanius lib. 1. contra hæreses. Sed & ex Epiph. li. 1.
Act. Apostol. constat Saducæos, in ea fuisse hæ- contr. hære.
resi, vt dicerent, non esse resurrectionem mortuo- Act. Apost.
rum, neque Angelum, neque spiritum: nec non 14 & 23.26
sectam Pharisæorum commendari, vti optimam inter omnes sectas Iudæorum, dum ibi Paulus ad Agrippam orationem habens, dixit, se secundum certissimam, & exquisitissimam sectam suæ religionis vixisse pharisæum. *Secundum ęmulationem persequens Ecclesiam Dei:* vt qui, propter legem zelum habens Dei (licet nō secundum scientiam) persecutor fuisset ecclesiæ Christi, vehementissimus ęmulator paternarum traditionum, non auaritię tamen, aut ambitionis studio (prout plurimi ex Iudæis) ad hoc inductus.

F *Secundum iustitiam, quæ in lege est, conuersatus sine querela.* Iustitiam ex lege (ad differentiam iustitiæ, quæ est ex fide Iesu Christi) Apostolus eam appellat, quæ ex operibus legis homini contingere poterat: nempe ex circuncisione, muneribus, hostijs, baptismatibus, discretione dierum, atque ciborum: quæ omnia iustitiam quandam carnis conferre poterant, at non secundum conscientiam perfectum reddere seruientem, vt dicitur in epist. ad Hebræos; Hebr. 9.
neque hominem a contagio peccati liberare. Vnde, si, secundum hanc iustitiam, intelligamus dictum Apostoli, quòd conuersatus esset sine querela in lege, quoniam adamussim hæc omnia pręcepta legis, ceremonialia obseruasset; vtique non dicendum, quòd secundum hanc iustitiam simpliciter iustus fuerit apud Deum. At dicet aliquis, in lege ea tradi pręcepta, quę si quispiam obseruauerit, non nisi iustus apud Deum quoque censendus esset: veluti, si abstineat ab omnibus, quę prohibita sunt in lege, & Deum (vt lex pręcipit) & proximum diligat, nec nō immunem se pręstet a consensu carnalium concupiscentiarum. Vnde, si in ijs omnibus conuersatus esset Apostolus sine querela, vtique etiā apud Deū iustus extitisset. Quorsum igitur ad iustitiam legis, id sibi adscribit, & non ad Dei iustitiam? Cui dubitationi occurrentes dicimus, quòd lex ipsa proponit, atque iubet, quę iusta sunt; ipsaque (vt quę spiritu Dei sancto sit constituta) perfectam intendit iustitiam, quę est secundum Deum: & ad eam (si posset) ho-

ſet) hominem deduceret. Vnde dicitur in epiſt. ad Rom. 8. Rom. *Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum, vt iuſtificatio legis impeleretur in nobis.* Verumtamen, vt homo hanc iuſtificationem cõſequatur, & impleat; neque ipſe ex ſe, ſuiſque viribus id valet præſtare; neque lex homini virtutem largiri poteſt, vt hæc in homine perficiantur, quemadmodum loco citato epiſt. ad Rom. habet Apoſtolus, dum inquit. *Quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnē, etc.* Gal. 3. Quod etiam iuſinuauit in epiſt. ad Galat. inquiens: *Si enim data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, vere ex lege eſſet iuſtitia;* hinc denotans, quod dictum eſt antea; legem quidem inſtitutam eſſe a Deo, quæ hominem dirigeret ad iuſtitiam; ipſum autem iuſtum efficere nequaquam ex ſe ſe poſſet. Quare, cum iuſtus apud Deum cenſeri ille debeat, qui Deum diligat ac proximum, vti lex mandat, & a conſenſu carnalis, illicitæque concupiſcentię ſe ſe præſtet immunem: idcirco aſſerendum eſt, vt hęc quiſpiam efficiat, atque præſtet, non a lege expectandum, ſed a ſola Dei gratia; quam, abſque fide cõſequi, homini eſt impoſſibile. Verum (ſicuti explicatum eſt in Adnotationibus capit. 3. epiſt. ad Rom. in Adnot. C.) poſſent etiam hęc cẽſeri inter opera legis. Nempe, abſtinere ſe ab homicidio, a furto, adulterio, & ab alijs huiuſmodi criminibus; quæ, quatenus ab homine euitantur, ob timorem mortis a lege comminatæ ea perpetrantibus, eatenus & legis opera quodammodo dici poſſe videntur. A concupiſcentijs autem carnis ſe immunem præſtare, vt illis conſenſum homo non præbeat, id minime opus legis eſſe poteſt: tum, quoniam timor legis in ijs quæ latent in corde hominis, vim ſuam non exercet, vt ſolet in operibus, quæ apparent, in quibus qui deliquerit, pœnas a lege propoſitas ſibi dandas vereri poteſt; tum vel maxime, propterea quòd, ob noſtram ex peccato originis prauam propẽſionem ad cõcupiſcendum, fit, vt ſine ſpeciali Dei auxilio, impoſſibile ſit homini immunem omnino ſe præſtare ab huiuſmodi carnalium cupiditatum aſſenſu. Cum autem Apoſtolus, & ſe quoque olim hoc con-
Eph. 2. cupiſcẽdi morbo laboraſſe aſſeruerit ſcribẽs Epheſijs: *In quibus & nos omnes aliquando conuerſati ſumus, in deſiderijs carnis noſtræ, facientes voluntatem*
Tit. 3. *carnis, & cogitationum.* Item in epiſto. ad Titum, *Eramus enim aliquando, & nos inſipientes, increduli, errantes, ſeruientes deſiderijs, & voluptatibus varijs in malitia, & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem:* cẽſendũ eſt, hęc, ex immẽſa eius humilitate ab ipſo prolata, vt cõmuni hominũ imbecillitati ſe conformaret: qui tamẽ (vt ait hoc loco) ſecũdũ iuſtitiã, quæ eſt in lege, conuerſatus erat ſine querela. In eo autẽ,
Rom. 10. quòd Apoſtolus perſecutus eſt eccleſiam Chriſti, cum tamẽ Chriſtus eſſet finis legis; vtique pro peccato iniuſtitiæ computandum fuit. De quo tamen
1 Timo. 1. inquit, ſcribens Timotheo, ſe miſericordiam conſecutum eſſe apud Deum; quoniam hoc facinus ignorans fecit ob zelum legis, quo mirifice affectus erat, licet non ſecundum ſcientiam: non autem ex ambitione; ſicuti alij quamplurimi ex Iudæis fecerunt: qui propter ambitioſam principatus affectationem, Chriſti eccleſiam perſequebantur, vt exponunt Græcanica ſcholia. Græ. ſchol.

G *Quæ mihi fuerunt lucra.* Quæ prædixit, lucrum, ſeu acquiſitio bonorum, ſibi videbantur, vti & erant. Veluti, quòd in lege a Deo propoſita educatus eſſet; qua in re præſtabat Gentilibus, qui hoſpites erant ab hac politia. Et quòd in ipſa lege profeciſſet ſupra multos ſuos coętaneos, vt dicit in epiſt. ad Galat. vnde in magno lucro ſe verſari tunc Gal. 1. poterat ſibi videri; ſicuti etiam in magna erat apud homines exiſtimatione, & gloria: quæ tamen omnia, pro damno, & vt ſtercora exiſtimauit, propter excellentiam eminentis cognitionis, quam accepit de Chriſto. Et cum ſubiungit: *Propter quem omnia detrimentum feci.* Adnotant Gręca ſcholia, quòd Græ. ſchol. hoc erat, ac ſi dixiſſet, ſe abieciſſe res vtiles; ſicuti poſt argentum, ſi inueniatur aurum, & vtrumque nequit retineri, abijcitur argentum. Et quoniam hæc phraſis orationis, qua vſus eſt hoc loco Apoſtolus; nempe, facere detrimentum, pro eo, quod eſt damnum accipere, improprie ſe habet, hinc inquit Oecumenius, non fuiſſe curæ Apoſtolo de ele- A Oecum. gantia, & proprietate gręcorum nominum: ſed ſolum intẽdere, vt ſignificet, quod proponitur. Chry- Chryſoſto. hom. 11. ſoſtomus autem vocem illam σκύβαλα, quam interpres vertit, *Stercora*: exponit pro reiectamento; id eſt, *palea*: animaduertens, legem eſſe reiectamẽtum illud, per quod (vt quoddam medium) peruenitur ad acquiſitionem Chriſti: ſicuti per paleam peruenitur ad triticum. Gręca autem ſcholia adnotant, Gr. ſcho. legem fuiſſe medium inter idololatriam, & fidem Chriſti, & quòd plus ſapientię lex Moſaica habuit, quàm Gręcorum dogmata: craſſior autem extitit, quàm philoſophia, quę in Chriſto.

H *Vt inueniar in illo, non habens meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt.* Appellat ſuam iuſtitiam, illam, quę ex lege, vel quoniam ſuis laboribus acquiſierat; vel, quoniam ſuam ex proprijs viribus ſibi aſſumeret. Poſſet etiam intelligi, dictam eſſe ſuam iuſtitiam a Paulo: ſuam quidem, quoniam & ſua eſſet illa, quę eſt ex fide Ieſu Chriſti, quoniam non ſine eius aſſenſu eſſet; quam dicit, non ex lege, ſed ex Deo eſſe: ſubiungens, *iuſtitiam in fide*, vt quę in fide formata conſiſtat, qua impius iuſtificatur.

I *Ad cognoſcendum illum, & virtutem reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionis illius, configuratus morti eius, &c.* Quę communiter hunc in modum interpretantur, Apoſtolum optare, vt inueniatur habens iuſtitiam, quę ex fide, vt cognoſcat qualis ſit Meſſias, & quę virtus reſurrectionis, qua nos poſſit excitare; & quę ſocietas paſſionum; id eſt, quantum valeat, & quanti interſit, ſi quis ſuſcipiat afflictiones pro Chriſto, & hęc omnia cognoſcantur. Illud vero, *configuratus morti eius*: Aliqui interpretantur, vt agatur ſimilis vita vitę Chriſti. Augu- Auguſt. ex ſer. de verb. Apoſt. 15. ſtinus autem, vt ſit conſepultus peccato in Chriſti morte. Verum & aliter exponi poſſe hęc viderentur hũc in modum, vt ita ſermo Apoſtoli ſe habeat. Omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam, & vt inueniar in illo non habens meam iuſtitiam, quę ex lege eſt: ſed illam, quę eſt ex fide Ieſu Chriſti; illam inquam iuſtitiam, quę

ex

ex Deo est, innixa fidei cognoscendi Deum, sine qua cognitione per fidem habita, nõ haberetur iustitia: nẽpe, nisi crederemus Deum esse rerum omnium largitorem. Et cum subiungit, *& virtutem resurrectionis.* Ijs quoque id adnectendum; vt inueniar habens virtutem in me resurrectionis eius; vt per spiritum Christi viuificantem, per quem ipse resurrexit, & quem suis fidelibus est communicaturus, inueniatur in me virtus gloriose resurgendi, vt fecit Christus. Pariter hæc alia verba, *Et societatem paßionis eius*, ita sunt adnectenda. Et inueniar habẽs communicationem cum passionibus eius, quas & ego sim passus, vel passurus sim; hunc in modum configuratus effectus morti eius; adeo quòd, ijs omnibus conditionibus præditus Paulus, optat inueniri in Christo, vt cũ ipso, & resurrectionis, & gloriæ particeps fiat.

K *Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis:* Id est, id studens, atque contendens, ex eorum esse numero, qui obuiam ibunt in aera domino, cum erit resurrectio a mortuis.

Chrysost. hom. 11.

L *Non quod iam acceperim*. Chrysostomus, & Ambrosius, dicunt hæc proferri a Paulo propter Philippenses, qui sibi placebant. Hac vero voce, *acceperim*, significari, interpretatur Ambrosius, quid summum in vita, & in cognitione: quod nondũ, dicit Apostolus, se accepisse. Augustinus autem in serm. 15. de verb. Apost. intelligit ipsam beatitudinem. Quæ vero subiunguntur: *Aut iam perfectus sim*: censet Theophylactus, dicta esse ob præcedentia; vt quoniam dixerat: *si quo modo occurram*; idcirco subiũxerit: *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim*: vt qui subdubitaret, num esset occursurus, quia nondum accepisset brauium, nec finem optatum adhuc esset adeptus. Forte per illud; *Non quod acceperim*: voluit intelligere de virtute resurrectionis, de qua dixerat antea, quòd non dum eam accepisset, adhuc existens in vita. Per illud vero, *aut iam perfectus sim*, voluit innuere, quòd nondum ad eam similitudinem mortis Christi factus esset, licet multa passus; nondum enim cõsummationem huius assimilationis assecutus erat; vt tunc fecit, cum ob Christi nomen, caput ei abscissum est.

August. ser. 15. de verb. Apost.

Theoph.

M *Sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum a Christo Iesu.* Quæ Chrysostomus ita interpretatur. Christus insectans me fugientem, magno studio comprehendit; debeo & ego illi vicem reddere, præstare diligentiam, vt apprehendam currendo, & laborãdo, & respondeam tanto erga me Christi studio. Græca autem scholia sic, vt comprehendam, inquiunt, brauium; in quo & ipse comprehensus sum, ob prædicationem scilicet Euangelij; ad quod sum electus, vt prædicando, talis efficiar, qualis, vt fierem electus sum. Et cũ subiungit: *Fratres ego me non arbitror comprehendisse.* Ambrosius ait, hæc dici de perfectione iustitiæ, in qua multa sibi deessent, quasi hinc ad modestiam reuocaret Philippenses, qui sibi placebant. Dubitat autem Theophylactus, quomodo alibi dixit: *cursum consummaui*. Et respondet, hoc dictum esse de fine, atque morte eius. Possent etiam hæc intelligi de martyrio, ad quod paratus erat; vt dicat, sequi se, atque cõtendere in munere euãgelico, si quo modo comprehendat configurationem mortis Christi, & cõsequenter prædictam virtutẽ resurrectionis, obeundo mortem; in qua & ipse comprehensus est a Christo, ob eius mortem; ob quam redempti, & ita comprehensi sunt electi. Hanc igitur configurationem mortis Christi, nondum putabat Paulus se comprehendisse; licet multa iam passus esset pro Christi nomine.

Chrysost. hom. 11.

Græ. scho.

Ambr. c. 3.

Theoph. 2. Timot. 4.

N *Vnum autem quæ quidem retro sunt obliuiscens.* Hæc refert Chrysostomus ad benefacta, vt eorum obliuiscatur; nam horum memoria, & segniores nos reddit, & in arrogantiam extollit. Aliqui referunt ad peccata ante acta; ad quæ Paulus non respiceret: sed solum contenderet cursu pro cõsequendo brauio cęlestis vocationis. Possent etiam hæc applicari ad hanc intelligentiam, quòd obliuiscatur omnia, quæ hactenus passus esset pro Christo, contendens vlterius ad alia, paratus ad mortem subeundam, vt consequatur brauium cęlestis vocationis; vt martyrio vitam consummaret, tanquam ad hoc vocatus a Deo.

Chrysost. hom. 12.

O *Quicumque ergo perfecti sumus.* Augustinus hæc intelligit de perfectione vitæ, cum superiora illa; *aut iam perfectus sim*, de perfectione patrię intellexerit. Alij censent, dicta esse ab Apostolo in comparatione eorum, qui in rebus Dei remissius se gerunt; & ita Ambrosius interpretatur. Quod vero subiungitur, *hoc sentiamus*: Chrysostomus ita explicat: quòd oportet præterita obliuisci, & tendere ad vlteriora. Alij exponunt de ceremonijs legis iam abrogatis: sicut & illud: *Et si quid aliter sapitis*: referunt ad ceremonias iustitiæ, quæ est ex lege. Verba autẽ illa; *Et hoc vobis Deus reuelabit*; quòd scilicet nõ recte sẽtiatis. Alij dicũt, persuadebit Deus uobis, vt sitis humiles. Sed & hæc omnia ad martyrium quoque referri posse videntur, vt dicat Apostolus; quòd, qui perfecti sunt, hoc habent sapere, in hoc intendere. Id autem non palam, sed tanquam in ænigmate protulit; quod a perfectis tamen percipi poterat: & si aliter saperent, vt non haberent animum sustinendi martyrium, Deus illis reuelabit, ad quod nam vocationis brauium pertineant. Et hanc quidem interpretationem innuisse videtur Theodoretus, dũ inquit. *Hæc de propositis præmijs nos sentire oportet; quòd si perfecte non scimus, cuiusmodi ea sint, scire tamen conuenit, Deum Agonothetam ea vobis ostensurum.*

Aug. ser. 15. de ver. Apo.

Ambr. c. 3.

Chrysost. hom. 12.

Theodor.

P *Verumtamen ad quod peruenimus*. Id ad vitæ Christianæ institutionem attinet, vt eadem regula, qua cępimus, insistamus in ea; non dimoueamur, ex falsa aliquorum doctrina, a suscepta fide: sed idem sapiamus, vt vnanimes, & concordes simus, & in dogmatibus, & in omnibus alijs.

Q *Gloria in confusione ipsorum*. Augustinus in serm. 15. de verb. Apost. interpretatur *impudentiã*, vt pertineant hæc ad circumcisionem, quam maxime iactabant Iudæi; cum tamen celebretur in ea parte corporis, in qua est libidinis seminarium, cuius nos maxime pudet. Chrysostomus refert ad peccata, vt quorum ipsos pudere oportebat, in illis etiam glorientur. Forte hæc ad vtrumque trahi possunt;

Aug. serm. 15. de verb. Apost.

Chrysost. hom. 12.

sunt

ſunt; & ad dogmata; & ad vitam.

R. *Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ.* Ex ijs apparet, quòd, idem corpus vniuſcuiuſque noſtrum reſurget, tranſmutatum tamen in electis cum dotibus beatitudinis, & gloriæ.

PARAPHRASIS.

CAPIT. IIII.



TAQVE fratres mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea: ſic ſtate in Domino cariſſimi, ſicut præcepi vobis. Euodiam autem, & Synthichem obſecro, idē ſapere in Domino. Etiam rogo, & te germane compar, adiuua illas, quę mecum laborauerūt in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete: modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus, Dominus prope eſt, qui eſt iudicaturus omnes. Nulla in re ſoliciti ſitis; ſed in omnibus rebus, in oratione, & deprecatione veſtra cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum, ad quem veſtra omnia referatis: & pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, & intelligētias veſtras in Chriſto Ieſu. De cætero, quæcunque pudica, ad corporis honeſtatem ſpectantia; quæcūque iuſta, proximum reſpicientia, quæcunque ſancta, ad Dei cultum attinentia; quæcunque amabilia, quæ Deo, & hominibus placeant; quæcunque honeſtæ ſunt famę; ſi qua virtus exercenda; ſi qua laus obtinenda; hæc cogitare. Et quæ didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & in me vidiſtis, & obſeruaſtis, hæc peragite, & Deus pacis largitor erit vobiſcum. Gauiſus ſum autem in Domino vehementer, quòd iam tandem redeuntes ad fructus eleemoſinæ, refloruiſtis, pro me ſoliciti eſſe, in quo, & ſoliciti eratis, ſed veſtras ob occupationes deerat opportunitas. Non quòd id dicam propter penuriam, qua laborem: ego enim didici in ijs, quę habeo, ſufficiens eſſe; ſcio & humiliari in indigentia mea; ſcio & abundare. Vbique, & in omnibus inſtitutus ſum, & ſaturari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati, hęc omnia poſſum innixus Chriſto, qui me confortat, & corroborat. Verumtamen bene feciſtis, cōmunicantes tribulationi meæ. Scitis autem, & vos Philippenſes, quòd in principio Euangelij, quando profectus ſum a Macedonia, nulla mihi eccleſia in ratione dati, & accepti (temporalia tribuendo pro ſpiritualibus) cōmunicauit, niſi vos ſoli: quoniam, & in Theſſalonicam ſemel, & bis in vſum mihi miſiſtis, quę mihi opus erant. Nō quòd quęro datum; ſed requiro fructum exuperantem in rationem veſtrorum meritorum. Habeo autem omnia, & abundo. Repletus ſum, acceptis ab Epaphrodito, quę ad me miſiſtis, in odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus viciſſim impleat omne deſiderium veſtrum, ſecundum diuitias ſuas in gloria in Chriſto Ieſu. Deo autem, & eidem patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum Amen. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu, ſalutant vos, qui mecum ſunt fratres, ſalutant vos omnes ſancti; maxime autem, qui de Cæſaris domo ſunt. Gratia D. N. Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

Editio vulgata.



TAQVE fratres mei cariſſimi, & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea: ſic ſtate in Domino, cariſſimi. Euodiam rogo, & Syntichen deprecor idipſum ſapere in Domino. Etiam rogo, & te germane compar, adiuua illas, quæ mecum laborauerunt in Euangelio cum Clemente, & cæteris adiutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro vitæ. Gaudete in Domino ſemper: iterum dico gaudete. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: Dominus prope eſt. Nihil ſoliciti ſitis: ſed in omni oratione & obſecratione cum gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, & intelligentias veſtras in Chriſto Ieſu. De cætero fratres, quæcunque ſunt vera, quæcunque pudica, quęcunque iuſta, quęcunque ſancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonę famę, ſi qua virtus, ſi qua laus disciplinę, hęc cogitate. Quę didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me: hęc agite, & Deus pacis erit vobiſcum. Gauiſus ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis: occupati autem eratis. Non quaſi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe. Scio, & humiliari, ſcio, & abundare: (vbique, & in omnibus inſtitutus ſum) & ſatiari, & eſurire, & abundare, & penuriam pati: omnia poſſum in eo qui me confortat. Verumtamen benefeciſtis communicantes tribulationi meę. Scitis autem & vos Philippenſes, quòd in principio Euangelij quando profectus ſum a Macedonia, nulla mihi eccleſia communicauit in ratione dati, & accepti, niſi vos ſoli: quia & Theſſalonicam, ſemel, & bis in vſum mihi miſiſtis. Non quia quęro datum: ſed requiro fructum abundantem in ratione veſtra. Habeo autem omnia, & abundo: repletus ſum acceptis ab Epaphrodito, quę miſiſtis odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum ſecundum diuitias ſuas, in gloria in Chriſto Ieſu. Deo autem & Patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum Amen. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. Salutant vos, qui mecum ſunt fratres. Salutant vos omnes ſancti: maxime autem qui de Cęſaris domo ſunt. Gratia Domini Noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro, Amen.

ADNO-

ADNOTATIONES.

A SIc *state in Domino.* Ideſt, iuxta Typum & formam deſcriptam a Paulo de ſe ipſo.

Græ. ſchol. B *etiam rogo & te germane compar* græce, σύζυγε, quam vocem interpretes *compar* conuertit. Et quoniam prædictæ voces poſſunt etiam eſſe fœminiæ, ut aiunt Græca ſcholia; hinc aliqui opinati ſunt, Paulum ijs verbis vxorem
Cl. Alex. Ignat. ſuam nuncupare: idque præſertim ex ſententia Clementis Alexandrini, & ſancti Ignatij, qui, in epiſto. ſua ad Philadelphos, collocat Apoſtolum inter con-
Græ. ſchol. iugatos: cui tamen ſententiæ reclamant Græca ſcholia; dum dicunt, non eſſe veriſimile, quòd vxorem
Theodor. apud alienigenas reliquiſſet. Theodoretus ait, *comparem autem, ſeu coniugem, nonnulli ſtulte explicarunt eſſe vxorem Pauli, non attendentes, quòd ſe retulerit in*
1. Cor. 7. *numerum cœlibum in epiſt. priori ad Corint. dum dixit: His, qui matrimonio iuncti non ſunt, & viduis, bonũ eſt eis, ſi maneant ſicut ego: ex quibus manifeſtum eſt, quòd aut Cœlebs (qui numquam vxorem duxerit) aut, vt viduus, vxorem tunc nõ habebat. Vxorem autem numquam duxiſſe verius eſt: adoleſcens enim vocatus eſt.*
Gr. ſcho. hæc Theodoretus. Græca autem ſcholia aiunt, vocem illam σύζυγε, potuiſſe eſſe nomen alicuius approbati viri. Et, cum adiungitur, *germane*, hinc ſignificari, quem mihi in fide germanum fecit Deus. Aliqui dixerunt, quòd, ſicut commilito, collaborãs, coathleta, ſic quoq; hæc vox, σύζυγε, ſignificat aliquẽ iunctum ſibi in eodem iugo Euãgelij. Vox vero illa
1. Timo. 1. *germane*, græce habetur γνήσιε, id eſt, *legitime*, ſicuti, & in epiſt. ad Timot. in hoc eodem ſenſu, accepta eſt.

C *Quorum nomina ſunt in libro vitæ.* Si liber vitæ eſt prædeſtinatio (præſcriptio ſcilicet in mente Dei, vt ita ſit infallibilis ſcientia) non apparet, quo modo ſciri potuerit a Paulo, quòd illi, quos nominat, eſſent in libro vitæ, niſi ex reuelatione id accepiſſet. Aut ſecũdum aliquos, id intelligendũ eſt, quo ad gratiam, qua poſſent peruenire ad vitam æternam: a qua gratia etiam deficere poterant in hoc curſu vitæ mortalis, & conſequenter deleri de libro vitæ æternæ. Penſandum autem, quòd Apoſtolus, de illis hæc loqueretur, quoniam bene ſe gererent in illo præſenti ſtatu; vt ita magis eos accenderet ad perſeuerantiam: quemadmodum etiam ſanctos, & electos appellat eos, ad quos ſcribit, tum ob bonam de illis ſpem conceptam; tum vt ſic magis inuitet eos ad vitæ ſanctitatem.

D *Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus.* Græce τὸ ἐπιεικές, quod accipitur apud Ariſt. in 5. lib. Eth. pro bona diſcretione, ſeu æquitate circa iuſtitiam. Et in 7. libro pro moderatione circa omnia; quo in ſignificatu hic accipit Paulus, cohortans Philippenſes ad modeſtiam penes omnia.

E *Dominus enim prope eſt.* Hæc; ſi ad præcedentia referantur, deſeruiunt admonitioni, vt bene ſe gerant, quaſi in breui reddituri rationem de ſe ipſis, in die iam propinquo vniuerſali iudicio. Alij autem iungunt hæc, ad hæc ſequentia: *nihil ſoliciti ſitis*, ad hoc cohortans, quoniam Dominus prope eſt, qui ſubleuabit eos ab anguſtijs. Sed & ſimpliciter intelligi poſſet id dictum eſſe, ad cohortandum Philippenſes, ne vllam de rebus hiſce terrenis ſolicitudinem caperent.

F *In omni oratione, & obſecratione, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.* Ac ſi diceret, dimittite vos Deo, qui vobis in omnibus proſpiciet. Illud vero *in omni*, græce ἐν παντί, quod neutri eſt generis, iungi non poteſt cum ſequenti voce τῇ προσευχῇ, quæ fœminei eſt generis. Vnde ita interpretandum, quòd in omni re vtatur, *oratione*, quæ comprehendit humilem animi eleuationem; *obſecratione*, qua Dei gratia imploratur, ſuppoſita gratiarum actione, quæ præcedat; vt hac forma ſeruata, petitiones noſtræ innoteſcant apud Deum; id eſt, ſint approbatæ. Vel (ſecũdum noſtrum vſum loquendi) interpretandum eſt, quòd nos dearticulatis iſtis modis orãdi, patefacimus petitiones noſtras Deo: qui tamen omnia nouit, quæ ſunt in corde hominum. Auguſtinus autem ſupponit, nos Augu. epiſt 119. ad Honor. & epi. 121. ad Prob.
egere temporalibus creaturis; Angelis ſcilicet, qui referant noſtras preces, vt conſulant de rebus vtilibus propter nos, & adiuuent; cum tamen omnia ſint nota Deo, ante quàm fiant.

G *Et pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, & intelligentias veſtras.* Aperit, quid nam ſequatur ex huiuſmodi orandi forma: id nempe, quòd pax Dei cuſtodiet corda, græce φρουρήσει, quæ vox eſt temporis futuri; & ſic interpretantur Græca ſcholia, & Theophylactus. Non Græ ſchol. Theoph.
autem Chryſoſtomus, qui legit ſecundum tempus Chryſoſt.
præſens) *cuſtodiat*. Corda autem cuſtodiuntur, ne frangãtur aduerſis, vel ſeducantur a prauis affectionibus: *& intelligentias veſtras*: ne ſeducantur a falſa doctrina. Illud autem, *pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum*, vbi græce habetur, πάντα νοῦν, ideſt omnem mentem, ſic exponitur a nonnullis, quòd ſuperauit omnem intellectum, quòd Deus reconciliaretur nobis, tradendo filium ſuum. Forte poſſemus ita interpretari, quòd pax Dei, in qua ſumma eſt quies, nullumque obſtaculum cadit, nullaque alteratio neque in corpore, neque in ſenſu, neque in mente, ita ſuperat omnem intellectum, & omnem ſenſum; vt non ſolum non percipiatur, aut guſtetur re ipſa; ſed neque cogitatione comprehendi poſſit in hac vita. Auguſtinus autem lib. 22. de ciuitate Dei, intellexit pacem, qua Deus in ſe eſt pacatus, ad quam homo non poteſt pertingere, ſed neque Angeli. Verum homines in hac vita ſunt etiam Aug. lib. 22. de ciuit. Dei c. 29.
minus capaces huius cognitionis. Chryſoſtomus, & Chryſoſt. hom. 14.
Ambroſius intelligunt, pacem, ipſam bonam conſcientiam, de qua dicunt, quòd ſuperat omnem Amb. c. 4.
mentem aduerſam, omnes machinationes aduerſariorum.

H *Quæcunque ſunt vera*: hæc referuntur, vel ad fidem orthodoxam, vel ad veritatem ſermonis, & ſine hypocriſi proferendam: *quæcunque pudica*; hæc pertinent ad munditiam vitæ corporalis: *quæcunque iuſta*: hæc reſpiciunt commercium cum proximo;

quæcunque sancta, hæc vero atinent ad cultum Dei sanctè celebrandum.

Ambr. I *Vbique & in omnibus institutus sum.* Ambrosius legit, *in omni, & in omnibus imbutus sum;* græce ἐν παντὶ, quod interpretans Theophylactus, inquit, in omni tempore, & loco, & in omnibus rebus sum longa experientia instuctus esurire, & satiari. Theoph.

Græ. schol. K *Desiderium vestrum.* Græca scholia habent necessitatem; quasi dicat Apostolus, ego repletus sum beneficijs vestris; vicissim precor, vt Deus impleat vos; nam scio tenues vos esse. Et ita explicat etiam Chrysostomus, qui hoc loco animaduertit, variare græca exemplaria, vt quędam legant, χρείαν, alia χαράν, alia vero χάριν. Illa vero verba, *secundum diuitias suas in gloria*, insinuare videntur impletionem circa dona cœlestia. Chrysost. homil. 15.



ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Coloſſenſes.



VIVS epiſt.ad Coloſſ.argumentum,idem ferme eſt cum eo, quod enarratum eſt
in epiſt.ad Epheſios,vt hinc facile quiſque dignoſcere poſſit, vtramque epiſtolam
vno eodemq; ſpiritus impulſu conſcriptam fuiſſe ab Apoſtolo;quemadmodum &
per eumdem nuncium Tychicum ambæ miſſæ ſunt, & datæ ab vrbe Roma, vbi
vinculis obſtrictus Paulus tenebatur. Qui,cum mire anxius, & ſolicitus eſſet de
ſalute Coloſſenſium, neque facie ad faciem eos alloqui poſſet,ſaltem per epiſtolam
eos inuiſere voluit,vt eos confirmaret in fide, ſimulq; illis chriſtianiſmi perfectam
traderet formam, quam ſectarentur. Verum inter vtramque epiſtolam hoc eſt
diſcrimen,quòd in ea ad Epheſios,nulla eſt ſuſcepta diſceptatio pro refellendis er-
roneis dogmatibus,quibus addicti eſſent Epheſij, ſicuti in hac alia ad Coloſſ. quos
aperte Apoſtolus innuebat circũferri doctrina aliena ab Euangelio;mollius tamẽ ipſos incuſans, quàm Galatas:
qui,cum ita fluctuarent in fide,vt parum abeſſet, quin ab ea diſceſſiſent, ideo vehementius, & acrius increpandi
erant. Falſa autem dogmata,quæ apud Coloſſ.erant diſſeminata (ex communi interpretum ſententia) hæc cenſen-
tur,quòd inſtituta Iudaica eſſent ſeruanda penes dierum, & temporum obſeruationes, & vſus eſcarum,atque
potus. Quod ex verbis illis epiſtolæ colligitur,vbi dicit Apoſtolus. Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in Coloſſ. 2.
potu,aut in parte die feſti,aut neumenię,aut ſabbatorum,quę ſunt vmbra futurorum. Et paulo poſt in eo-
dem capite. Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi, qoid adhuc (tanquam viuen-
tes in mundo)decernitis? Ne tetigeritis,neque guſtaoeritis,neqoe contrectaueritis. Verum Græci expoſito-
res,vt Oecumenius, & Theophylactus,hoc alio etiam prauo dogmate aſſerunt agitatos fuiſſe Coloſſenſes; quòd
ad Patrem via pateret,non per filium (quoniam indignum eſſet filij maieſtate,vt nos perduceret ad Patrem) ſed
per Angelos, quorum miniſterio cuncta quoque agerentur in veteri teſtamento:idque elici videtur ex illis epiſto-
læ verbis. Nemo vos ſeducat volens in humilitate, & religione Angelorum &c. Quibus verbis inſinuari
videtur quædam circa Angelos religio;quam nonnulli dogmatizantes apud Coloſſ.diſſeminaſſent; cuius opinio- Coloſſ. 2.
nis,atque hæreſis auctor Simon magus exiſtimatur. Verum (quod attinet ad hoc dogma de Angelis,quod Græ-
ci inſinuant,& impugnari ab Apoſtolo in hac epiſtola ſupponunt) non videtur conuenire ijs, quę ab Apoſtolo
afferuntur pro euertenda falſa doctrina,qua Coloſſenſes agitarentur. Siquidem hæc ſunt eiuſmodi, vt per ea do-
ceat,Chriſtum in omnibus primatum tenere, vti filium Dei, per quem omnia condita ſunt & conſeruantur; hu-
manumque genus Deo reconciliari per ipſum ſolum,in quo omnis plenitudo reperitur; adeo vt præter Chriſtum,
nulla alia re ſit opus credenti pro ſalute conſequenda.Et hæc quidem perſpicua ſunt ex Apoſtoli verbis, dum in- Coloſſ. 1.
quit. Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens, quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem diuinita-
tis inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipſo. Et rurſus. In ipſo inhabitat omnis plenitodo diui- Coloſſ. 2.
nitatis corporaliter,& eſtis in illo repleti,qui eſt caput omnis principatus,& poteſtatis. Ex quibus clare col-
ligitur, Apoſtolum illud moliri, & inculcare,quòd Chriſtus cumulatiſſime pro nobis ſatisfecit, ita vt nulla alia
obſeruatione legali pro iuſtificatione egeamus. Quæ quidem manifeſte deſeruiunt ad demolitionem doctrinę er-
roneę Iudizantium,qui legalia vna cum Euangelio obſeruanda ſtatuerent. de quo dogmate mirifice anxius, &
ſolicitus ſemper fuit Apoſtolus,adeo vt in omnibus fere ſuis epiſtolis id ipſum demoliri conetur, ne ab hac falſa
doctrina ſeducerentur fideles. Quod & in hac epiſtola præſtari cenſendum eſt. Non autem illud, quòd impu-
gnet eorum dogma, qui dicerent,per Angelos acceſſum eſſe ad Patrem,& non per filium, tanquam indignum id
ſit filij maieſtate. Etenim Chriſti excellentiam pateſacere, & comprobare, vt facit Apoſtolus in hac epiſtola,ex
propoſito ſibi præcipuo ſcopo, id quidem deſeruit ad pateſaciendum, quòd Chriſtus ſit ſufficientiſſimus mediator
iuſtificationis, contra eorum dogma,qui & legalia huc accedere oportere diſſeminabant. Quod quidem nihil ha-
bet commune cum dogmate de religione Angelorum, per quos, ducendos nos ad patrem aliqui dicerent. Sed &
verba adducta ex aduerſo,aliam commodiorem interpretationem recipere poſſe,quàm ſit ea, quę Græcorum ſen-
tentiæ fauere videtur, patebit in propria verborum explicatione.Num autem hę obſeruationes dierum, & tem-
porum,& vſus eſcarum,& potus,de quibus in hac epiſtola eſt mentio, ex ſolis legalibus inſtitutis inducerentur a
pſeudo Apoſtolis,an etiam ex philoſophiæ placitis aſtruerentur;credi poteſt, quod ex vtriſque id agerent,vti col-
ligitur ex his, quę habet Apoſtolus,dum inquit. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem Coloſſ. 2.
fallaciam,ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi: Quibus quidem verbis placita
philoſophorum inſinuantur: inter quos,philoſophi pythagorici,vti anteſignani, connumerari poſſunt:qui abſtinen-
dum ab omnibus animalibus cenſuerunt:vt habetur in 1.lib. Philoſtrati de vita & moribus Apollonij Tyanei, in

libello Porphyrij de abſtinentia animalium,in Annaeo Seneca,qui in lib.2.epiſ.ad Lucilium epiſt.108.de ſententia Pythagoræ hæc refert. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem eſſe dicebat, & aliorũ commercium in alias atque alias formas tranſeuntium. Nulla (ſi illi credas) anima interit, nec ceſſat quidem niſi tempore exiguo,dum in aliud corpus transfunditur. *Et hinc, ex hoc ſuo placito,Pythagoras deducebat ab animalibus abſtinendũ.ſceleris ac parricidij hominibus(vt ait idem Seneca) metum faciens,quod poſſint in parentis anima inſcij incurrere,& ferro morſuve violare,in quo cognatus aliquis ſpiritus hoſpitaretur. Dum vero paulo poſt in eodem capite dicitur;* Ne tetigeris,neque guſtaueris, neque contrectaueris, quę ſunt omnia in interitum in ipſo vſu ſecundum pręcepta,& doctrinas hominum: *Ex his legalia inſtituta ſignificantur. Itaque huius epiſtolæ is erit ſtatus,vt partim manifeſtetur* Chriſti *plenitudo, vti ea, quę ſola ſufficiens ſit pro mundi redemptione,partim Chriſtianiſmi perfecta forma tradatur,ad quam excitantur* Coloßenſes. *Sunt autem legenda,quę habentur li.4.apud Euſebium hiſt.eccleſiaſticę capite ſeptimo,vbi de Baſilide Simonis magi ſectatore hęc inter cętera habentur.* Non modo nouos prophetas ad terrorem ſuum nobilitandum excogitaſſe:verum etiam Angelos,qui numquam extitiſſent,ſibi confixiſſe, barbaraque illis impoſuiſſe nomina. *Legendus & Epiphanius lib.1.contra hęreſes; hęres.28.circa* Cherintum, *qui fuit tempore Pauli; diſcipulusque Simonis Item Hyreneus lib. 1.cap.22.*

IN EPI-

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Colossenses.

PARAPHRASIS. CAP. I.



PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs, qui sunt Colossis, sanctis, & fidelibus fratribus in Christo Iesu; gratia vobis, & pax a Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo, & patri Domini Nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes, cum audierimus fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem, qua affecti estis erga omnes sanctos, ob spem illam, quæ reposita est vobis in cęlis; de qua audistis, & instructi estis per sermonem veracē Euangelij; quod peruenit ad vos, sicuti, & in vniuerso mundo, & fructificat, & crescit, sicut apud vos, ex eo die, quo audistis, & cognouistis gratiam Dei in veritate; sicuti didicistis ab Epaphra carissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Iesu Christi, qui etiam manifestauit nobis vestram erga nos in spiritu dilectionem. Ideo & nos, ex eo die, quo ad aures nostras hæc peruenere, non cessamus pro vobis orare, & exposcere a Deo, vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia, & intellectu spirituali; vt ambuletis, prout dignitas Dei postulat, per omnia ei placētes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in Dei cognitione, in omni virtute roborati secundum gloriosam eius potentiam, in omni patientia, atque longanimitate cum gaudio sustinenda: gratias simul agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, suo lumine collustrans; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & trāstulit in regnum filij dilectionis suæ: in quo per eius sanguinem habemus redemptionē, ipsam remissionem peccatorum, quæ nos sub diaboli tyrannide detinebant. Qui quidem filius, est imago Dei inuisibilis, primogenitus a Patre ante omnem creaturam: vt poteis, in quo (cum sit sapientia Patris) ex nihilo condita sunt vniuersa, quę in cęlis, & quæ in terra, visibilia, & inuisibilia, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, omnia per ipsum filium, Dei sapiētiam, & in ipso creata sunt. Et ipse est ante omnia, vt qui ab æterno est filius Dei, Deus de Deo: & omnia in ipso, vti condita sunt, ita quoque subsistunt, & conseruantur. Idem ipse (vt qui humanam naturam in eadem persona diuinitatis assumptam habeat) est etiam (quatenus homo) caput corporis Ecclesiæ ex fidelium congregatione constituendæ: principium existens, nempe primogenitus ex mortuis, qui primus surrexit ad vitam immortalem, vt omnino sit omnia in omnibus; primatū tenens, tam in rerum omnium creatione, quàm in humanæ naturæ reparatione. Siquidem complacuit sibi Pater, in ipso filio, Deo, & homine existente, omnem inhabitare plenitudinem diuinitatis, & per ipsum reconciliare sibi omnia, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terra, siue quæ in cœlis sunt. Et vos, cum olim essetis alienati, & inimici Dei sensu mentis vestræ ad praua opera propensæ; nunc, in corpore carnis suæ, per mortem reconciliauit Patri; exhibens vos sanctos, & immaculatos, atq; irreprehensibiles coram ipso. Si tamen in fide suscepta permanetis, fundati, ac stabiles, & immobiles a spe Euangelij, quod audistis; quodque prædicatū est in vniuersa creatura, quę sub cęlo est. Cuius factus sum ego Paulus minister: qui nunc gaudeo in passionibus, quas pro vobis sustineo; & adimpleo, quæ desunt passionibus Christi (quas sancti passuri sunt pro nomine eius) in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia; secundum dispensationem Dei quę data est mihi, vt impleam in vobis verbum Dei: Illud altissimum mysterium, quod absconditū fuit a seculis, & generationibus pręteritis, nunc autem manifestum est sanctis eius; quibus Deus voluit notum facere, quę sint diuitiæ gloriæ ex hoc mysterio in Gentibus diffundendæ. Quod, non nisi Christus est, in vobis spes huius glorię consequendę; quē nos annunciamus, corripientes, ac retrahentes omnem hominem a peccatis; nec non omnem hominē (vt nullus excludatur a Dei vocatione, & ab hoc nostro ministerio) docētes, & instruentes in omni sapientia, quę vel ad cognitionem, vel ad vitę institutionem secundum Deum attinet: eo nempe scopo, vt (quod spectat ad munus nostrū) exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: qua in re & laboro, certando secundum Christi efficacem operationem, quę in me potenter operatur.

Editio vulgata.



PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater: iis qui sunt Colossis sanctis, & fidelibus fratribus in Christo Iesu. Gratia vobis, & pax a Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis orantes: audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem, quæ repo-

sita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit, sicut in vobis, ex ea die qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate, sicut didicistis ab Epaphra carissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu, qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram in spiritu, ideo & nos ex qua die audiuimus, non cessamus pro vobis orantes & postulantes, vt impleamini agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spirituali: vt ambuletis digne Deo per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei: in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate cum gaudio, gratias agentes Deo & Patri qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine: qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: omnia per ipsum, & in ipso creata sunt: & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: vt sit in omnibus ipse primatum tenens: quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare: & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinē crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt. Et vos cū essetis aliquādo alienati & inimici sensu, in operibus malis: nunc autē reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso, si tamen permanetis in fide fundati & stabiles, & immobiles a spe Euāgelij quod audistis, quod prędicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est, cuius factus sum ego Paulus minister. Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore eius, quod est Ecclesia: cuius factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, vt impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit a seculis, & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ: quem nos annunciamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu. In quo & laboro, certando secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.

ADNOTATIONES.

A VDIENTES *fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem, quam habetis in sanctos*. Præcedit fides, vt fundamentum, cui debet esse cōiuncta charitas, præcipue debita erga sanctos. Et cum subiungitur: *propter spem, quæ reposita est vobis in cælis*: hinc innuitur, tribus theologicis virtutibus, fide, spe, & charitate, ornatos fuisse Colossenses, qui repositam spem haberent in cęlis, vt non terrena, sed cęlestia bona peterent.

B *In verbo veritatis Euangelij*. Id est, in certa, & infallibili veritate, quam continet Christi Euangelium.

C *Quod peruenit ad vos, sicut, & in vniuerso mundo*. Quomodo sit intelligendum, quòd Euangelium promulgatum fuerit in vniuerso mundo tempore Apostolorum, explicatum est in Adnot. N. cap. 10. epist. ad Rom. Quod autem attinet ad præsentem locum, supponendum videtur ex dictis Apostoli, quòd tempore, quo scribebat hāc epistolam, fama Euangelij ad vniuersum mundum peruenerat. Vnde colligit Chrysostomus, hanc epistolam sub fine vitæ Pauli scriptam fuisse. Chrysosto. hom. 1.

D *Qui etiā manifestauit nobis dilectionem vestram in spiritu*. Hac dictione, *in spiritu*, denotatur amicitia, spiritualisque beneuolentia, quæ superat omne genus amicitiæ; vt pluribus verbis docet Chrysostomus. Chrysost. hom. 1. Est enim beneuolentia, quæ est secūdum Deum, immutabilis, & semper eadem. Forte posset etiam intelligi illud, *in spiritu*, quòd in spiritu ipsum diligerent, quem de facie nūmquam vidissent, vt habetur infra, dum dicitur: *qualem solicitudinem habeam pro vobis, & pro ijs, qui sunt Laodiceæ, quicunque non viderunt faciem meam in carne*. Coloss. 2.

E *Vt impleamini agnitione voluntatis eius*. Voluntatis diuinæ cognitio, partim respicit quæ Deus, præter creationem mundi, sua sapientia fecit pro redemptione generis humani (vnde subiunxit Apostolus, *in omni sapientia*) partim ea, quæ ab homine fieri Deus velit, & propterea adiectum est: *Et intellectu spirituali*, id est, cum prudentia, quæ sit secundum spiritum cum detur etiam prudentia carnalis, vt habetur in episto. ad Rom. Rom. 8. Et hæc eadem attulit Apostolus in epistola ad Eph. Eph. 1. Sed ibi græce φρονήσει; hic autem συνέσει. habetur, quę est virtus pertinens ad capacitatem intellectus, sine qua prudentia consistere nequit. Quòd autem per intellectum spiritualem intelligi debeat prudentia, quę pertinet ad rationem, & institutionem vitæ; clare innuunt subsequentia verba: *vt ambuletis digne Deo per omnia*: ijs enim actiones, & regimen vitę designatur.

F *In omni virtute confortati*: Gręce pro hac dictione, *virtute*, habetur δυνάμει, id est potentia, & viribus spiritualibus roborati.

G *In omni patientia, & longanimitate*. Adeo, vt prædicta potentia, viriumque spiritualium corroboratio, ipsis conferat ad patientiam, quę adhibenda est in aduersis ęquo animo ferendis, & ad longanimitatem; id est, ad tolerantiam, & expectationem bonotum futurorum. Chrysostomus autem ait, patientiam esse, quando quis offenditur a potentiori, Chrysost. hom. 2. vt non possit aduersus illum vlcisci: lōganimitatem autem, vbi possit quis vlcisci se, attamen tolerat. Et hinc animaduertit, Deo patientiam non tribui; sed bene tolerantiam. Verum vtraque, tum patientia, tum longanimitas, impromiscue attribuitur Deo; vt patet ex epi. ad Rom. vbi dicitur. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contēnis?* Rom. 2. Nō autē pētandum est, Deo sic adscribi patientiā, quasi toleret, tanquā impotens vlcisci offensas sibi illatas; sed ad hūc sensū, vt sustineat vlcisci secūdū propositū suę volūtatis: vel ad hoc, vt peccatores cōuertātur,

tur, vt dicit Apostolus loco citato: *ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* vel ad hoc, vt manifestet potentiam suam, quod præstitit Deus in Pharaonem: de quo dicitur in eadem Epistola ad Rom. 9. Rom. quòd Deus sustinuit eum in multa patientia, vt notam faceret potentiam suam. Apud nos vero, patientia proprie pertinet ad sustinentiam rerum molestarum; longanimitas autem ad longam tolerantiam rerum expectatarum.

H *Cum gaudio*. Sunt qui hæc coniungunt cum præcedentibus, ita legentes: *in omni patientia, & longanimitate cum gaudio;* vt ita denotetur, quòd Colossenses cum gaudio patientiam, & longanimitatem obtinerent. Alij coniungunt cũ sequentibus hunc in modum: *cum gaudio gratias Deo agentes.* Alij referunt ad Apostolum, qui cum gaudio gratias Deo agat de hoc, quòd dignos nos fecit in partem sortis sanctorum. Sed aptius videntur hæc accommodari ipsis Colossensibus; quibus precatur corroborationem, vt vigeant confortati in omni patientia, & longanimitate cum gaudio: ijs enim Theſſ. 1. cõsimilia habentur in epi.ad Thess. vbi dicitur: *excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio spiritus sancti.*

I *In partem sortis sanctorum*. Sortem appellat Apostolus, quòd aliquis ad cœlestem hæreditatem perducatur, Id enim non poterat homo cogitare, Theoph. neque suis assequi viribus, nisi Deus ipsum dignum effecisset. Idcirco (quod attinet ad hominem) sibi ad sortem reputare debet, quòd ad tantam fœlicitatem euehatur; quod quidem in Dei prouidentia subsistit. Nam (vt inquit Theophylactus) *Ideo Apostolus appellat sortem, vt ostendat, quòd, quemadmodum sors, nulla obuenit humana sapientia, sed casu quodam, & fortuna potius terminatur; ita & nos, nullo nostro officio, vel virtute, cælesti dignamur imperio:* Sed Dei August. in *munere, quodcunque est boni, nobis confertur*. August. Ps. 30. cõ. 2. etiam in tract. psal. 30. *voluntas Dei, inquit, in humano genere sors est; sors veniens de occulta Dei voluntate; apud quem non est iniquitas, vt, occulta illius iustitia, sors sit.*

K *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum*. His denotatur potentia Diaboli, de qua est etiam ser-Eph. 1. mo in epist. ad Ephesios. Potentiam autem tenebrarum, nuncupat Apostolus, tyrannidem Diaboli; cui opponitur regnũ filij Dei: in quo summa charitas, & pax. Aliqui interpretãtur tenebras ad eũ sensum; Eph. 5. *eratis aliquando tenebræ*. Alij intelligunt de loco Chrysost. hom. 2. tenebroso, vbi habitat Diabolus. Chrysostomus, refert ad vtrumq; ita interpretans; *qui eripuit nos de potestate errorum, & tyrannide Diaboli.* Cum autem subiungitur; & *transtulit in regnum filij dilectionis suæ*. haud dubitandum, quin filius, Verbum ipsum sit Dei dilectio, obiectum nempe diuinæ dilectionis; ex qua dilectione mutua existente inter patrem & filium, procedit tertia persona in diuinis, Spiritus ipse sanctus.

L *Qui est imago Dei inuisibilis;* Huic sententiæ 1. Timot. 6. concordat id, quod scriptum est in epist. ad Timot. quòd *Deus lucem inhabitat inaccessibilem*, vt a nulla creatura (quantum ad naturam creaturæ pertinet) sit perceptibilis, nisi Dei gratia illuminans accedat. Quod euenit (vt explicat Dionysius) quoniam Deus Dionys. est ipsum esse non participans, sed absolutum, ab alijs autem participatum, quum omnis creatura ad esse quoddam participatum limitetur. Imago autem (vt aduertit Thomas) tria debet habere. Nam Tho. Aqui. in primis oportet, vt adsit similitudo; & vt inter similia vnum sit deductum ex alio; ac denique vt sit deductio secundum speciem, vel signum speciei. Nam si secundum accidentia sit similitudo, vt in colore, non aderit imago, quæ consistit in specie, vel in signo speciei; quod signum, est ipsa figura. Vnde filius imago patris dicitur, non autem pater imago filij, quoniam non procedit a filio, sicuti filius a patre prouenit. Verbum igitur est imago Dei inuisibilis; sed imago, qualis non inest in humanis, quæ deficiunt in pluribus, vt adnotauit Chrysostomus, & Chrysosto. hom. 7. Theophylactus. Hinc perperam Ariani voluerunt filium esse visibilem imaginem, Deum autem esse Theoph. inuisibilem. Verum, cum dicat Apostolus, quòd filius est imago Dei inuisibilis, clare innuit, quod sit imago repræsentans Deum inuisibilem, vt sic tota eius natura, & æqualitas, & omnimoda similitudo supponatur in filio repræsentante Deum Patrem. Ex eo autem quòd dicitur, quòd filius est imago; hinc filij persona, quæ est imago, distinguitur a persona patris, cuius est imago. In Epist. autem priori ad Corint. dicitur, quòd vir est imago, & gloria Dei 1. Cor. 11. adhunc sensum, quoniam repræsentat Deum in terra, existens vir caput, & princeps harum rerum terrenarum, in easque dominium habens, & exercens; quemadmodum Deus omnibus dominatur.

M *Primogenitus omnis creaturæ*. Hinc Ariani posuerunt, filium esse creaturam. Verum attendendum, nõ dici ab Apostolo quòd sit prima creatura creaturarum; sed quòd sit primogenitus, ita dictus, non quòd sint & alij e Deo, & ex eius vtero geniti, quia solus est filius: quemadmodum etiam dicitur, primogenitus beatæ Virginis, ex qua tamen non sunt procreati alij filij. Alinquin, si primogenitus intelligeretur, ad differentiam aliarum creaturarum post genitarum, filius quoque esset germanus ranarum, & huiusmodi; sicut hoc in loco deducit Theophylactus. Verum, quo modo sit primo- Theoph. genitus omnis creaturæ declarat Apostolus, dum subiungit.

N *Quoniam in ipso condita sunt vniuersa*. Dum dicit, *in ipso*, intelligit filium, qui est sapientia patris, in qua Deus omnia creauit, & omnia intelligendo operatur; vt ita denotetur modus operandi Dei, qui est in sapientia, & ita in filio creauit omnia: inter quæ tamen omnia, non accipitur Spiritus sanctus; quoniam (vt dicit Theophylactus) non est vnus ex Theoph. omnibus, sed vnus tantum est Spiritus sanctus, vti & vnus est Deus.

O *Omnia per ipsum*. Explicat prius dictũ; quòd in filio condita sunt vniuersa; quoniam scilicet omnia per ipsum facta sunt: nempe per sapientiam, vt causam efficientem: quemadmodum etiam in Euangelio Ioannis dicitur, quòd omnia per ipsum facta Ioan. 1. sunt. Et cum subiungitur, & *in ipso creata sunt*, aduertendum, græce legi *εἰς αὐτόν*, idest in ipsum, in gloriam scilicet filij. Et ita in filio condita sunt vniuersa

uersa;tum,quoniam in sapientia,& per sapientiam, quæ est ipsum Verbum, creata sunt, tum etiã,quoniam in filij gloriam condita sunt vniuersa; nempe in gloriam diuinæ sapientiæ.

P *Et ipse est ante omnia*. His verbis magis etiam explicatur natura filij. *Et omnia in ipso constãt*, nempe conseruantur,& subsistunt; in ipsa scilicet sapiẽtia Dei,quæ est filius.

Q *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ*. Hic Apostolus describit filium Dei, humana carne vestitum; & ita connectit, quæ sunt humanitatis cum ijs,quæ pertinent ad diuinitatem; sicuti facit etiam in epist.
Hebr. 1. ad Hebræos.

Matt. 19. R *Primogenitus ex mortuis*. Apud Matt.illud *in resurrectione*,græce habetur ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ idest, quasi regeneratione, vt non sit proprie generatio, sed ex mortuis excitatio. Hanc itaque resurrectionem, Christus,existens primitiæ dormientium (vt
1.Cor.15. dicitur in priori epist. ad Corint.)primus obtinuit, vitam nempe, & resurrectionem non amplius defuturam; vnde hic dicitur primogenitus ex mortuis.

S *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare*. Hoc verbum,*diuinitatis*, abest a
Chrysost. hom.3. græcis exemplaribus;quod tamen affert Chrysostomus, & interpretatur dicens, ex aliorum sententia intelligi, quòd in Christo est plenitudo diuinitatis, eo modo, vt dicitur in cap. sequenti, quòd in ipso
Coloss. 2. inest diuinitas corporaliter. Idem etiam (quatenus homo) perfectionis est plenitudo, ad explendum corpus Ecclesiæ, de qua plenitudine est sermo in
1.Eph. epist. ad Ephesios.

T *Siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt*. Erat dissonantia inter Gentiles & Iudæos, vt dictum est
1.Eph. in epist. ad Ephes. Angeli quoque pro inimicis nos omnes ducebant; Christus autem omnia vniuit, & reconciliauit.

V *Inimici sensu, in operibus malis*. Ijs verbis,& electio, seu propositum male operandi, & operatio simul malorum comprehenditur: vnde merito, propria culpa,odibiles erant Deo, qui erant huiusmodi.

X *Exhibere vos sanctos*. Nempe purgatos a peccato originali: *& immaculatos, & irreprehensibiles*, nempe a proprijs delictis. Hæc autem illis præstabit Christus (vt subiungit Apostolus) *si tamen permanetis in fide*, adeo quòd ex parte hominis requiritur,vt fundatus per baptismum,in fide permaneat, & immobilis a spe Euangelij:ad quæ præstanda,auxilium Dei præsto erit omnibus postulantibus illud cum humilitate.

Y *Quod prædicatum est in vniuersa creatura, quæ*
Greg. Papa. *sub cælo est*. Gregorius Papa in Euangelio Matth. ca.16. interpretatur per omnẽ creaturã, non solum populum Hæbreum; verum etiam Gentilem, cui prædicatum est Euãgelium per Apostolos, quibus prius prohibitum fuerat,ne abirent in viã Gentiũ. Idem apud Matt.16.intellexit hominem esse omnẽ creaturam, cui prædicandum esset Euangelium; vt qui cum omnibus rebus habeat conuenientiam. Appellatione autẽ *creaturæ*, hoc loco intelligi possent tum homines, tum Angeli cœlestes,tum inferi; cum omnes generatim prædicationem intellexerint, & per omnes partes Christus peragrauerit,
omnia adimplens, vt dicitur in epist.ad Ephesios. Eph. 4.

Z *Adimpleo ea, quæ desunt passionum Christi*. Aut ita intelligendum, quòd patiatur pro Christo, reddens vicem passionibus eius. Aut quoniam, quæ passuri erant sancti pro Ecclesia Dei, hæc restabant adimplenda de passionibus Christi,vt qui, pro suis computet eas passiones, quæ a sanctis pro nomine eius, & in ædificationem Ecclesiæ sustinentur. Et propterea iure hinc thesaurum Ecclesiæ constitutũ est ex aggregatione passionum, quas sustinent sancti: per quas(vt in Christo insitas)ad meritum succedunt, in suffragium peccatorum. Et locus iste, vt valde insignis, obseruandus est,ad confirmandum
contra hæreticos nostri temporis vsum indulgen- Aduersus
tiarum, quem pia mater ecclesia instituit pro exol- hæreticos.
uenda pœna temporali,quam dependere pro peccatis teneremur, innixa Christi meritis, & ob eius gratiã,etiam meritis sanctorum, quorum cruciatus ab ipsis in Christi testimonium susceptos, vt proprios sibi vendicat Christus Dominus. Augustinus
autem in tract.Psalm.86.dubitat, quomodo desunt August. in Psal. 86.
passionibus Christi,si dixit, *consummatum est*. Et re- Ioan. 19.
spondet; in capite impletæ sunt Christi passiones; restabant adhuc in corpore Christi passiones: iuxta
illud: *vos estis corpus Christi & membra*. Theodore- 1. Cor. 12. Theodor.
tus vero inquit, restare vt prædicetur Gentibus, &
in hoc passiones sibi tolerandæ. Ambrosius vertit Ambr.
reliquias,loco *defectus*. Photius intelligit,*implentur*; Phot.
quoniam,sicut Christus passus est pro nobis,& nos patiamur pro illo, pro eius ecclesia: in quo tamen non erit æquale, aut simile: sed longe distabunt inter se.

A A *Mysterium, quod absconditum fuit a seculis, & generationibus*. Hæc conueniunt cum his, quæ
habentur in epist. ad Ephesios. Eph 4.

B B *Diuitias gloriæ sacramenti huius in Gentibus*. Vel Gentes,in genere accipiuntur, non solum Gentiles,verum etiam Iudæi. Aut si Gentiles tantum intelligantur, erit sermo Apostoli valde efficax,& nõ sine stupore, quòd diuitiæ mysterij exerceantur etiam in Gentibus. Hinc enim in Gentibus benefi-
cium maxime elucescit, vt inquit Chrysostomus. Chrysost.
Illud autem; *qui est Christus*. Nonnulli referunt ad hom.5.
illud, quòd Christus sit mysterium; vel in ipso mysterium existat. Sed cum græce legatur ὅς ἐστι χριστός, & præcedat vox illa, ὁ πλοῦτος, optime respondet articulus ὅς huic voci πλοῦτος, cum sint inuicem generis masculini: & ideo ad mysterium, quod est neutri generis etiam apud Græcos, referri non potest. Vnde interpretandum videtur, quòd Christus est plutos, id est diuitiæ,quibus Gentes ditarentur.

C C *Exhibeamus omnem hominem perfectum*. His etiam respondent ea, quæ habentur in Epist.ad Ephes.vbi dicitur; *donec occurramus omnes in virum*
perfectum ætatis plenitudinis Christi. Adnotat autem Eph.4.
in hac Epist. Thomas, quòd Platonici ponebant Tho. Aqui.
ideas, quarum participatione dicebant fieri res has sensibiles: quod etiam opponit Arist. Platoni in sua philosophia: licet aliqui alij aliter mentem Platonis interpretentur, cuius rei consideratio non est præ-

sentis

ſentis loci. At, inquit B.Thomas, iuxta ſententiam Apoſtoli, Verbum, ipſe filius Dei, eſt vnum, velut forma ea, ſecundum quam, Deus operatur omnia per ſapientiam ſuam. Aduertendum etiam, non apparere nobis, quomodo per filium, tanquam cauſam efficientem, pater operetur: ſed illud tantum conſtat, quòd, modus operandi per filium, eſt per ſapientiam. Et ſupponendum eſt omnino, quòd nõ ſit idem modus operandi in rerum creatione, ſicut in ijs quæ ſecundum generationem fiunt ex materia: vbi, quomodo concurrat cauſa efficiens, eſt perſpicuum: & ſupponitur ſemper materia præexiſtens, ex qua noua fiat generatio; & hinc naturales philoſophi ſalſum eorũ dogma de mundi æternitate conſtruxerunt. At in creatione, in qua ex nihilo id (qđ abſolute non erat) factum eſt, huiuſmodi ratio operandi apud Deum omnino tollitur: &, de hoc, fide certi ſumus: quamuis aſſequi nõ poſſimus, quomodo Deus mundum crearit: niſi quòd ſecundum ſapientiam Verbi, per quod omnia facta ſunt, in ſpacio ſex dierum creationem abſolutam eſſe à Deo, nobis innotuit ex lib. Geneſeos.

PARAPHRASIS. Cap. II.



OLO enim vos ſcire, quam ſolicitudinem habeam pro vobis, & pro ijs qui ſunt Laodiceę, & alijs, qui non viderunt faciem meam in carne; vt conſolationem accipiant corda ipſorum, inſtructi dum fuerint in charitate, & in omnibus diuitijs pleniſſimæ illius intelligẽtiæ, quæ attinet ad agnitionem myſterij, quod eſt Dei patris, & Chriſti, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Hoc autem dico, optoque de vobis, ne quis vos decipiat probabilitate ſermonis. Nam & ſi corpore abſens ſum: at ſpiritu vobiſcum ſum, gaudens, & cõſpiciens ordinem veſtrum circa religionem, & firmamentum veſtræ in Chriſtum fidei. Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominũ noſtrum, in ipſo ambulate, radicati, & ſuperædificati in ipſo, & confirmati in fide, ſicut edocti eſtis, abundantes in ea per gratiarum actionem. Videte, ne quis vos decipiat, ſeducẽs ab hac ſtabili ſede fidei, per philoſophiam, & inanem fallaciam, incedẽs ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum. Quoniam in ipſo (quod vobis certiſſimum eſſe debet ex fide) inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, vt ſit idem & Deus, & homo, in quo nulla plenitudo perfectionis deſiderari poſſit. Et vos in ipſo, qui eſt caput omnis principatus, & poteſtatis, repleti eſtis in omnibus, quæ ad ſalutẽ veſtram requiruntur: in quo etiam, circuncisione non manufacta, ſed per expoliationem corporis carnis, in quo peccata per contractam ex origine maculam continentur, circuncisi eſtis, in ipſa Chriſti circũciſione, conſepulti ei exiſtentes in baptiſmo, in quo etiam reſurrexiſtis per fidem, quam habetis de operatione illa Dei, qui Chriſtum ſuſcitauit a mortuis. Et vos, cum mortui eſſetis ex delictis proprijs, & præputio carnis veſtræ, originalem maculam concernente, conuiuificauit vna cum ipſo; delens, quod aduerſus nos erat, chyrographum decreti, quod erat contrarium nobis, quod ſuſtulit de medio affigens cruci: expolianſque Principatus, ac poteſtates Dæmonum ditione, & dominio illo, quod in nos habebant, traduxit nos in libertate, faciens de illis nos in ipſo triumphare. Ne quis igitur vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei feſti non ſeruati, aut nouilunij, aut ſabbatorum, quæ futurorum ſunt vmbra, corpus autem, & horum veritas eſt Chriſtus, ad quẽ ſignificandum ſunt inſtituta. Ne vobis palmam, ad quam in Chriſto vocati eſtis, ſtudio ſuo quis interuertat in humilitate, & religione Angelorum; (quam imitari ſibi aſſumat, cum hæc minime viderit) cum faſtu ambulans, fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ; & non tenens caput, ipſum Chriſtum. Ex quo, totum corpus eccleſiæ, per nexuſ, & coniunctiones partium ſubminiſtratum, & compactum creſcit in augumẽtum Dei. Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis mundi, quæ prius colebatis; quid adhuc, tanquam viuentes in mũdo ſecundum priſtinam falſam veſtram religionem, eiuſcemodi decretis, ne tetigeris, nec guſtaueris, ne contractaueris (quæ omnia ſunt in interitum in ipſo vſu) grauamini? ad hæc inducti ſecundum mandata, & doctrinas hominum? Quæ quidem ſpecimen quoddam habent ſapientiæ, quę ſita eſt in ſuperſtitione, & humiliatione, & imparcentia corporis, nullo in honore habiti, dum, ijs inſtitutis, a tribuendo ſaturitatem carni, homines auertuntur.

Editio vulgata.



OLO enim vos ſcire qualem ſolicitudinem habeamus pro vobis, & pro ijs qui ſunt Laodiceæ, & quicunque non viderunt faciem meam in carne, vt conſolentur corda ipſorum, inſtructi in charitate, & in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterij Dei Patris Chriſti Ieſu. in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum. Nam & ſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum: gaudens, & videns ordinem veſtrum, & firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ. Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate, radicati & ſuperædificati in ipſo, & confirmati fide, ſicut & didiciſtis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam & inanem fallaciam, ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum, quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: & eſtis in illo repleti, qui eſt caput omnis principatus, & poteſtatis: in quo & circuncisi eſtis circuncisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, in circuncisione Chriſti, conſepulti ei in baptiſmo: in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis Dei, qui ſuſcitauit illum a mortuis. Et vos cum mortui eſſetis in delictis, & præputio carnis veſtræ, conuiuificauit cum illo: donans vobis omnia delicta, delens quod aduerſus nos erat, chyrographum decreti,

creti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio affigens illud cruci: & expolians principatus, & potestates, traduxit confidenter palam, triumphans illos in semetipso. Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi. Nemo vos seducat, volens in humilitate, & religione angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi: quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis? Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis: quæ sunt omnia in interitum ipso vsu secundum præcepta, & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

ADNOTATIONES.

A IN *quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi.* Communis est interpretatio, hæc dici de Christo, in quo (secūdum Theodoretum) dicit Apostolus, absconsos esse omnes sapientiæ, & scientiæ thesauros: quoniam per ipsum reuelatur in futura vita omnibus hominibus dispensationis scopus. Græca autem scholia, quibus consentit etiam Theophylactus, hæc dicta esse explicant; ad significandum, quòd Christus nihil ignorat eorum, quæ nouit pater. Et cum dicitur, quòd in ipso sunt absconditi thesauri; hinc innui asserunt, quòd ipse solus nouit. Per thesauros autem (inquit Theophylactus) exponitur sapientiæ magnitudo; & per dictionem hanc, *omnes*, asseritur, nil ipsi esse incognitum. Possemus etiam interpretari, hæc dici de Verbi incarnati mysterio, (quod pertinet ad Deum, & ad Christum, cū Deus per Christum impleuerit mysterium redemptionis humanæ) quòd in hoc mysterio insunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ; sed abscōditi, quoniam non pateant, nisi, quibus Deus voluit reuelare. Quod vero attinet ad distinctionem inter sapientiam, & scientiam, Augustinus in lib. 13. de Trinit. colligit ex dictis Apostoli in priori epist. ad Corin. vbi dicitur, *alij datur per spiritum sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum:* quòd sapientia est quid aliud a scientia. Vnde supponit, scientiam humanis rebus attribui; sapientiam vero diuinis. Neque ita tamen distingui aduertit, quin & scientia de diuinis, & sapiētia de humanis rebus possit dici. In ipso autem mysterio, dicemus inesse sapientiam Dei, quòd Verbum carnem assumpserit; inesse & scientiam in opere, & modo homines redimendi.

Theodor.
Gr. Scho.
Theoph.
Augu. li. 13. de Trinit. cap. 18.
1. Cor. 12.

B *Hoc autem dico.* Græcanica scholia interpretantur, ideo dictum esse, quòd in Christo sunt absconditi omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ, vt cauti redderentur Colossenses, ne quis eos deciperet per sermonis probabilitatem, tanquam aliquid sciret: nullus (inquit Apostolus) hominum quicquā nouit; solius enim Dei est omnia scire. Theodoretus autem sic explicat: *his verbis vsus sum, adhortans, ne fallacibus verbis seduceremini.* Idcirco existimari potest, hęc verba, *hoc autem dico*, non referri ad illud immediate dictum, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ, &c.* Sed ad adhortationem eo scopo ab Apostolo propositam, vt in officio continerentur Colossenses, & non deciperentur a fallaci probabilitate sermonis.

Gr. Scho.
Theodor.

C *Ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam.* Illud, *decipiat*, græce habetur, ὁ συλαγωγῶν, quod proprie significat, ad prædam duci. Ac si diceretur; cauete, ne quis in prædam vos ducat, & captiuet per rationes ex philosophia sumptas, quas, supponit Apostolus, inanem esse fallaciam; propterea quòd friuolæ sint, & haud firmę probationes, sumptæ ex placitis Philosophorum nō pertingentium ad Christi statum, atque excellentiam; neque ad rationes, quę sunt secundūm diuinam sapientiam. Et, quoniā (vt ait Chrysostomus) *honesta videbatur esse philosophiæ opinio, adiecit, & inanem deceptionem*; idq; (vt inquit idem Chrysostomus) quoniam *est & bona quædam deceptio, qua decepti sunt multi, quæ neque deceptio vocanda est: de qua* apud Ieremiam. *Decepisti me Domine, & deceptus sum;* vti etiam bona fuit illa deceptio; quæ contigit Isaac a filio suo Iacob. Fallaciam autem hanc inanem, existere insinuat Apostolus, secundum traditionem hominum; idest, iuxta placita, & sententias hominum; verbi gratia, vt qui aliquid immūdum asserant esse in creaturis, idque ex certis proprijs suppositionibus probare enituntur: aut abstinēdum ab ęsu animalium, quoniam sit mutua animarum transmigratio, vt censuerunt Pythagorici, de quorum sententia in argumēto epistolæ dictum est latius. Explicat autem magis Apostolus, quales sint hę traditiones hominum, & quibus innitantur adminiculis, subiungens: *secundum elementa mundi.* Quibus verbis Theophylactus ait, explicari hanc figuram vniuersi: vt hinc velit Apostolus, refellere obseruationes dierum, & temporum, quæ pendent ex giratione vniuersi. Possumus etiam intelligere, per *elementa mundi*, partes, ex quibus mundus constituitur, circa quas nōnulli philosophantes ex proprio capite construunt rationes circa obseruationes temporū, & differentiones ciborum, de quibus est sermo in hoc capite. Quidam per, *elementa mundi*, intellexerunt rudimenta philosophorum. Augustinus autem in serm. de Calen. Ianu. perpendens pręsentem locum Apostoli, *cauete ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem fallaciam secundum traditiones hominum, secundum elementa mundi huius;* (ita enim ipse legit) animaduertit, his verbis tangi eos, qui, *quasi prudentiores idola exponunt. Ideo, cum diceret philosophiam, in eodem loco ait, secundum elementa mundi huius, non quasi qualescunque adoratores simulacrorum, sed quasi doctiores interpretatores signorum, cauendos esse admonens: veluti, quòd coleretur aer in Iunone, mare in Neptuno, terra in simulacro Telluris: hæc autem omnia sunt mundi elementa.*

Chrysost. hom. 6.
Ierem. 30.
Theoph.
Augus. in ser. de Calen. Ian.

Nec vero ex his, quæ hoc loco afferre videtur

Apost. aduersus philosophiam, deducendum, quòd excludenda omnino sit philosophia a studijs sacræ Theologiæ: vt perperam contendant nonnulli huius temporis hæretici. Nam dicimus, quòd Paulus illam philosophiam damnat, quæ inanibus fallacijs est intenta. Chrysosto. Vnde Chrysostomus eius loci hunc attulit commentarium; *quoniam honesta videbatur esse philosophiæ opinio, adiecit, & inanem deceptionem*: vt hinc appareat, ab Apostolo damnari illos philosophos, qui dogmata contra veritatem inculcant: veluti erant illi, de quibus est mentio in 1. cap. epist. Rom. 1. Theoph. ad Rom. Theophylactus ait, quòd, *opinationibus quibusdam omnia permiscuerũt, volentes in figura, qui caret figura, & in corpore, qui sit incorporeus, mente concipere*. Aut, Dei omnipotentiam infinitam, ad proprium libitum, vti finitam, certis terminis connotare volebant, & alia huiusmodi dogmatizare. Hi enim, in proprijs cogitationibus euanescentes, stulti facti sunt pro sapientibus, qui se prædicabant. Nõ tollit autem Apost. aut damnat rerũ creatarũ cõtẽplationem recto ordine institutam: cum in epist. Rom. 1. ad Rom. statuerit, per ea quæ facta sunt, hominem manuduci ad quandam inuisibilium rerum, nẽpe Act. 17. ad Dei cognitionem. Et disserens apud Athenienses in Areopago, dogma philosophicum, ad suam astruendam sententiam de Deo immortali, in medium afferre non abhorruit. Et in episto. priori ad 1. Cor. 15. Corin. ex ordine generationis, quæ in rebus cernitur, præclare philosophatus est circa resurrectionẽ mortuorum, quomodo resurgant mortui, & quali corpore. Non tollit Deus ordinem naturæ, quam creauit: neque lumen, quod mentibus humanis cõcessit, prohibet, quin suo fungatur officio in rebus cõtẽplandis. Sed & patres Orthodoxi, & qui præcipui sunt nominis, in sacra scriptura enodãda, a philosophicis contemplationibus non abhorruerunt, quibus eorum scripta referta apparẽt, vt facile poterit intelligere, quisquis Basilij, Cirylli, Chrysostomi, Augu. & aliorum multorum patrum commentaria attente perlegerit. Sed qui præcipue, veræ philosophiæ dogmata, ad sacræ Theologiæ dilucidationem induxerint, extitere theologi, scholastici nuncupati, ad hoc maxime inducti, quòd multę hęreses a prauis philosophiæ dogmatibus initiũ sumpserint: vnde & argumentis, ex veris dogmatibus philosophiæ petitis, confutandæ, & redarguendæ fuerunt, aduersas peruicacium hęreticorum sententias: cum tamen omnium disputationum theologicarum fundamenta, vti potissima, ex sacræ scripturæ fontibus hauriantur a catholicis, & orthodoxis Theologis.

Theoph. Græ. schol. D *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*. Theophylactus, & græca scholia hunc locum ita interpretantur, quòd in Christo, in carne ipsius (denotet Apostolus) inhabitare substantialiter Deum Verbum, & secundum personam ipsi vniri; & vbique esse, non ipsa carne conclusum: idq; (licet diuina per sensibilia nequeant explicari) docent exemplo lucis: quæ, initio, ante cętera producta, cum incorporea, & immaterialis esset, in corpore tamen solari continetur, & corporea quodammodo facta est. Sed cum in ipso sole existat, nõ impeditur, quin omnia illustret: ita Deus Verbũ, cum carnem nõ habebat, incarnatũ, non prohibet etiam carni vniri secundum personam, sic tamen vt in ipsa non concludatur, sed omnia impleat. Græ. schol. Per dictionem autem, *corporaliter*, inquiunt eadem scholia, intelligi, *quòd insit secundum substantiam non solo in habitu, & figura; sed vt habitat anima in corpore inconfuse, indistincte, sic in assumpto homine diuinitas: sed anima*, inquiunt, *separatur a corpore post mortem: non autem posthac Deus Verbum ab assumpta ac familiari, & propria sibi affecta carne animata per animam rationalem*. Theoph. Nam, vt inquit Theophylactus, & in sepulcro aderat corpori diuinitas. Sed & diuinitatẽ in Christo inhabitare corporaliter animaduertunt dictum esse, ad differentiã modi, quo Deus habitat in sanctis per gratiam. Aliqui etiam ita interpretantur, inhabitare in Christo plenitudinẽ diuinitatis corporaliter, quia, non in vmbra, sicut in Angelis gerentibus personam Dei, sed re uera. Perpendenda autem est vox ista, *plenitudo*, per quam dicere possumus innui, quòd totus Deus sit in humanitate assumpta, ita tamen ibi totus, vt etiam & vbique sit Deus, licet aliter, quàm in Christo, vt dictum est antea. Quomodo autem id esse possit, non est pensandum, quòd huius tanti mysterij, vti se habet, sit capax intellectus humanus in hac vita: sicuti Chrysosto. hom. 5. animaduertit Chrysostomus tractans de fide. Origines autem, explicans verba illa apud Ioan. *plenum gratiæ*: animaduertit, sermonem Apostoli habitum hic de plenitudine diuinitatis, applicari ad mysticos legalium vmbrarum intellectus, quas Christus secundum carnem veniens, in se ipso, *corporaliter*, hoc est veraciter habuisse, & docuit, & manifestauit, *existens fons, & plenitudo gratiarum, veritas symbolorum legalium, & finis prophetarum visionum*. Aug. episto. ad Dard. 57. Augustinus vero ad Dardanum de præsentia Dei, supponit, Deum vbique esse totum; non vbique autem habitare, nisi in templo suo, cui per gratiam est benignus, & copiosus. Perpendensque hunc locum Apostoli, duas affert expositiones. Quarum altera omnino prope est conformis ante adductæ Originis expositioni; dum dicit, vocem hanc, *corporaliter*, Orig. sumptã esse metaphorice, quòd corporaliter Deus in Christo inhabitat, ad differentiam vocis, vmbratilis; sicut in templo manufacto inhabitabat; adeo q. illæ omnes obseruationes erant vmbræ futurorum; non in Christo, qui erat continens veritatũ horum omnium. Altera expositio Augustini est hæc; quòd in Christi corpore, quod sumpsit de Maria Virgine, tanquam in templo, habitat Deus. Et cum etiam habitet in alijs sanctis, attamen magnum est discrimen; quoniam in capite longe excellentius ac plenius, quàm in membris; sicuti etiam sensus in capite nostro magis inest, quàm in singulis membris. Aliud etiam est discrimen secundum Augustinum; quoniam, singulari quadam susceptione hominis, vna facta est persona cum Verbo, vt Verbum caro factũ sit: quod de nullo sanctorũ dici potest; cum, ex pręsentia gratiæ diuinę, nullus nomen vnigeniti acceperit; at Christus filius Dei est in vnitate Verbi.

E *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus, & potestatis.* Deus implet Christum sua diuinitate; fideles autem replentur in Christo etiam secundum humanitatem; per quam est supra omnes creaturas, existens caput super omnia, & super omnes principatus, & potestates; cum sit exaltatus super omnes choros Angelorum. Vnde eius plenitudo est sufficientissima. Et propterea, nulla alia re aliena opus habemus, vt impleamur, & perficiamur, si in Christo insiti, & incorporati simus.

Theoph. Hæc autem, *& estis in illo repleti* &c. censet Theophylactus, dicta esse per increpationem. Ac si diceret; quare ergo vultis duci per Angelos ad Patrem, cum sit ipse caput Angelorum? Verum possunt etiam hæc esse dicta propter obseruationem dierum, & temporum, ob discretionem ciborum, & alia huiusmodi, quibus opus esse ad salutem aliqui asserebant; quasi Christus ex se ipso non esset sufficientissimus. Quæ autem in Christianismo assumuntur, & obseruantur; veluti ieiunia pro corporis castigatione, & certis temporibus a nonnullorum ciborum vsu abstinentia, instituta a sacrosancta Romana Ecclesia ad nostrarum animarum medelam, & vsus pariter sacramentorum per res sensibiles exercitatorum; hæc omnia eatenus habent valorem, quatenus ad Christi plenitudinem referuntur. Quemadmodum & dies festos in Christi Redemptoris nostri memoriam; & in honorem sanctorum celebramus, ad prouocandam magis in animis nostris charitatem erga Deum; & ad excitandum nos met ipsos ad imitationem eorum, qui Christi vestigia sunt secuti, in quibus Deus etiá glorificari voluit in terris: quemadmodum de ijs luculentius egimus in capitu. 4. episto. ad Gala. in Adnot. F.

F *In quo & circuncisi estis.* Iudæi magnificabant circuncisionem, quam necessariam esse ad salutem prædicabant: de qua re Apostolus non disputat hoc loco, vt facit in epist. ad Galatas; quoniam in hoc dogmate Colossenses non hæsitabant, vti Galatæ. Verum, pro amplificanda oratione, & magis roboranda hac suppositione, quòd, repletio proueniens a Christo, sit cumulatissima (euacuando circuncisionem carnis) inquit Colossensibus; quòd sint circuncisi non manufacta circuncisione, in expoliatione corporis carnis, quod afferebat circuncisio Iudaica in extremitate pelliculæ pudendi virilis. Quæ vero sequuntur, ita se habent in vulgata editione; *sed in circuncisione Christi consepulti, & in baptismo;* cum tamen Græca exemplaria careant hac particula aduersatiua, SED; quæ etiá abest a quibusdam codicibus latinis: sicuti etiam græca exemplaria variant a lectione vulgata, quæ habet, *in expoliatione corporis carnis;* cum Græci adiungát dictioné hanc, *peccatorum,* vt ita legant, *in expoliatione corporis peccatorú carnis.* Vnde, secundum lectionem vulgatam esset interpretatio: quòd Colossenses essent circuncisi non manufacta circuncisione Iudaica, quæ fiebat per expoliationem corporis carnis; sed in circuncisione Christi; quatenus essent consepulti & in baptismo. Theophyla-

Theoph.

ctus autem retinens lectionem illam, *corporis peccatorum carnis,* ita explicat: *pudendum virile,* inquit, *circuncisione retegitur, carnis illo velamine dempto: at per Christum circunciditur vniuersus homo; cum corpus hoc nostrum omne expoliatur, atque nudatur; quia peccata demuntur, quæ per carnem committimus:* & ita intelligit Theophylactus, veterem hominem exui, & indui nouum. Theodoretus autem, inquit; *circuncisio Christi non est carnalis, sed spiritualis; non manufacta, sed diuina; nec exigua corporis particulæ ablatio; sed ab omni interitu, & corruptione liberatio.* Verum aduertendum est, num illud, *in circuncisione Christi* possemus ita interpretari: quòd in circuncisione, quam Christus suscepit, nos quoque sumus circuncisi, obtinentes expoliationem corporis peccatorum carnis, dum consepelimur in baptismo morientes peccatis. Vnde illud, *corporis peccatorum carnis,* possemus interpretari, corpus peccatorum, esse peccatum originale. Quod (sicuti explicatum est in episto. ad Rom. capit. 6.) Adnotat. C. est fundamentum peccatorum in carne commissorum; ad differentiam peccati angelorum, quod non fuit in carne. Vel potuit dictum esse, *peccatum carnis,* ad significandum, quòd, ob hanc carnem corruptam ex propagine parentum, reliqua omnia peccata pullularunt.
Theodor.
Rom. 6.

G *In quo, & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum.* Qui in Christo sunt insiti, consurrexerunt in ipso; sicuti explicatum est in Epist. ad Ephesios: quos etiam consedere fecit Christus in cœlestibus; vt dicitur in eadem epist. Quod vero hic additum est, *per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum.* Aliqui ita interpretantur, quòd sint circuncisi vera circuncisione per fidem operationis, idest, per fidem agentem, & actuosam, non ociosam; quæ est de Deo, vel a Deo. Alij (vt Theophylactus) hunc in modum explicát: *quia credidistis Dei potentiam: hanc enim oportet habere fidem, vt consequamur resurrectionem.* Alij intelligunt fidem, quam in nobis operatur Deus. Posset etiam fieri interpretatio, quòd surreximus per fidem, ad insinuandum quòd immortalitatem, corporis iam non tenemus; sed per fidem tantum: quoniam firmiter credamus nos illam consecuturos: per eam autem fidem, qua credimus operationem Dei, qua excitauit Christum; hoc enim credimus indubitanter.
Eph. 1.
Theoph.

H *Et vos, cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ.* Hoc idem dixit in episto. ad Eph. Cum autem ait; *mortui in delictis;* peccata propria insinuauit; per illud vero, *præputio carnis vestræ:* peccatum ex origine contractum. Illa autem dictione, *conuiuificauit,* non solum intellexit quòd ad gratiam Dei essent reuocati, & ita spiritu viuificati; verum etiam, quoniam in ipso Christo, (qui resurrexit ad vitam non amplius desituram) conuiuificati intelliguntur ad corporis immortalitatem. Siquidem de Christo non conuenit dicere, quòd sit viuificatus, tanquam prius in peccatis (qui peccatum non fecerat) extitisset. Id autem
Eph. 2.

sequetur,

ſequeretur, ſi interpretemur, quòd conuiuificauit electos ſuos a peccatis ad gratiam: ſi enim conuiuificauit eos a peccatis, & ſe ipſum viuificauit ab eiſdem.

I *Delens quod aduerſus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis*. Loco huius dictionis *decreti*, quam interpres attulit, ex Græcis plures legunt, τοῖς δόγμασι, excepto Theophylacto: [Theoph.] qui in ſuo commentario huius loci inquit, *decreto abraſit, ideſt, fide; neque enim id omne operibus vllis, ſed fidei dogmate ſublatum eſt*. Chirographum autem Græca Scholia intelligunt, [Gr. Scho.] vel legem, quam complexi ſunt Iudæi ſe obſeruaturos, vel ipſum pactum, quod Deus fecerat cum Adam, cum dixit ei: *in quocunque enim die comederis, morte morieris*. [Gen. 2.] Hoc igitur chirographum Chriſtus deleuit, inducens dogmata euangelica, vel fidem. [Theodor.] Theodoretus autem animaduertit, non debere accipi chirographum proueniens ex lege data, quando hoc Iudæorum tantum eſſet, & non ad Gentes attineret; ſed debere intelligi de illo apud Adam. Dicendo autem, quòd *tulit de medio*, innuit Apoſtolus, ſublatum fuiſſe impedimentum, quo diſiungebamur a Deo. Quo quidem in opere Chriſtus expolians principatus, & poteſtates diabolicas de imperio, quod obtinebant ſuper genus humanum, hoc fecit, quod ſubiungit Apoſtolus, inquiens: *traduxit confidenter, palam triumphans illos in ſemetipſo*. Quæ verba explicans Theophylactus, [Theoph.] inquit; Chriſtus confudit Dæmones, & duxit captiuos, triumphans de illis deuictis ab ipſo in cruce: verbum enim, ἐδειγμάτισεν: triumphatoribus conuenit. Auguſtinus autem in lib. de Ago. Chriſt. [Aug lib. de Ag. Chriſt. cap. 2.] ita legit. *principatus exemplauit*, quod interpretatur, ideſt, dedit exemplum de illis: vt, quemadmodum ſe exuit carne, ſic ſuos oſtenderet exuendos carnalibus vitijs, per quæ, illi ipſis dominantur. Aduertendum autem verbum illud, quod habet Apoſtolus, ἐδειγμάτισεν, poſſe etiam accipi pro *traducere*. Vnde poſſet etiam afferri hæc interpretatio, quòd Chriſtus expolians Dæmones a præda, quam de genere humano obtinebant; traduxit nos in libertatem, triumphans nos in ipſo: ideſt, faciens nos triumphare in ſemetipſo. Quæ interpretatio ex hoc comprobari videtur; quoniam vocula illa αὐτοὺς, eſt maſculini generis: illa vero alia, τὰς ἀρχὰς, eſt fœminini; vnde illa, τὰς ἀρχὰς, huic alteri αὐτοὺς, aptari non poteſt. Atque ideo per hanc vocem, αὐτοὺς, præſtat interpretari nos ipſos: de quibus dictum eſt antea, quòd deleuit decreti chirographũ, quod aduerſus nos erat. Huic autem explicationi, quòd triumphare nos fecerit in ſe ipſo, reſpondet id, quod dictum eſt ab Apoſtolo in poſter. epiſt. ad Corinth, [2. Cor. 2.] θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ: ideſt, qui *triumphat nos in Chriſto Ieſu*. Theodoretus [Theodor.] quoque in ſuo loci huius commentario, quaſi huic noſtræ interpretationi adhærens, inquit: *per ſuum corpus, nobis omnibus aduerſus eos victoriam eſt largitus*.

K *Quæ ſunt vmbra futurorum, Corpus autem Chriſti*. In lege veteri mandata ſabbatorum, neomeniæ, & huiuſmodi erant vmbra futurorum, nempe ſignificantia, & adumbrantia quæ futura erant. Vnde vmbram complectebantur veritatis: corpus autem verum, quod ſupponitur vmbræ, pertinet ad Chriſtum, qui in illis ſignificabatur. Quidam autem ita interpretantur, vt poſtrema dicta verba coniungant cum ſequentibus hũc in modum. *Corpus Chriſti nemo vos ſeducat*, ideſt, ne ſeducamini vos, qui eſtis Corpus Chriſti.

L *Nemo vos ſeducat* græce καταβραβευέτω, quod ſignificat interuertere brauium; ac ſi Apoſtolus diceret; nemo vos impediat a brauio obtinendo a triumpho antedicto. Et cum ſubiungitur, *volens in humilitate, & religione Angelorum*, hæc aliqui interpretantur, coniungentes dictionem hanc, *volens*, cum præcedentibus ſic: *ne vos ſeducat volens*: ideſt dedita opera, Chryſoſtomus autem, [Chryſoſt. hom. 7.] & Auguſtinus referunt ad ſequentia hunc in modum: [Auguſt.] Nemo vos ſeducat, volens in humilitate, & cultu Angelorum videri. Quibus verbis (inquiunt Græca Scholia) [Gr. Scho.] inſinuari eos, qui præferentes humilitatem, dicebant, non eſſe accedendum ad Deum per Chriſtum, quoniam non tanti digni ſumus, ſed per Angelos; & ita introducebant religionem Angelorum. Theodoretus inquit, [Theodor.] *humilitate vtentes, dicendo, vniuerſorum Deum, non cerni, neque comprehendi, neque ad eum perueniri poſſe; oportere per Angelos, per quos data eſt lex, ſibi diuinam beneuolentiam conciliare: quod vitium* (inquit) *diu manſit in Phrygia, & Piſidia*. Poſſemus etiam ita interpretari, quòd aliquis in humilitate, & cultu Angelorum, nempe vitam veluti angelicam profitens, atque ſimulans, hac ſpecie ſanctitatis inducere volebat Coloſſenſes ad abſtinendum a quibuſdam cibis, & ad alia obſeruanda præcepta vana, & erronea: de quibus in hoc cap. Apoſtolus meminit. Vnde verba, quæ ita ſe habent: *nemo vos ſeducat volens in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ*: hunc in modum ordinari poſſunt. *Nemo vos ſeducat volens*; ideſt, intendens vt vobis arripiat brauium; nemo, qui in humilitate, & religione Angelorum incedat, ea ſupponens, atque decernens, quæ non vidit, neque nouit quòd ita ſint ex veritate; hoc agens, vt qui ſit inflatus a ſenſu prudentiæ propriæ carnalis. Etenim & Theodoretus [Theodor.] verba illa; *quæ non vidit ambulans*, explicat ſic; ideſt, *proprijs rationibus, & cogitatis incedens*. Illud vero, *& non tenens caput*, explicandum, quòd vir ita inflatus non adhæret Chriſto, qui eſt caput Angelorum: vnde ab Angelis non eſt expectanda ſalus. Aut innuitur, Chriſtum eſſe caput Eccleſiæ: Ex quo (vt ſubiungitur) totum corpus Eccleſiæ per nexus, atque coniunctiones partium compactum, atque ſubminiſtratum ex gratia influente a Chriſto, tanquam capite, creſcit in augumentum Dei. Et ſi ita ſe res habet: quorſum igitur ad quædam extranea, & aliena recurrere, & ſomniari ea, quibus a Chriſto capite diſcedatur? Dionyſius Carthuſianus [Dio. Carth.] explicans verba illa: *nemo vos ſeducat volens*:

lens: ait, idest, suadere contendens in humilitate, & religione Angelorum; idest, perfectam humiliationem, & apparentem religionem, quibus Angelis similis videtur, tanquam verus nuncius Dei, & Angelus: *quæ non vidit*: idest, obseruationes legalium, quas non intellexit secundum spiritualem & mysticam rationem. Sed & humilitas hæc (vt paulo post explicabitur) referri potest non ad virtutem humilitatis, sed ad humiliationem, & castigationem corporis, cui debitus subtrahantur cibus, quasi hoc sit vitam angelicam imitari.

M *Si mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi.* His innuit Apostolus, quæ dicit etiam in
Gal. 4. epistol. ad Galatas; quòd prius erant seruientes, non vero Deo, sed elementis mundi: dum solem, vel lunam, & alia huiusmodi colerent: quare igitur cognoscentes nūc verum Deum, ad modum mundi regi vos permittitis? Vbi aduertendum, hoc loco, græcā dictionem, δόγματίζεσθε, tū secundum actiuum significatum accipi posse, prout habet editio vulgata, *decernimini*, & hoc in sensu alloqueretur pseudo Apostolos, qui talia decernerent obseruanda: tum etiam secundum passiuum
Gr. scho. significatum, vt accipiunt Græca scholia; nempe, *decernimini*; & in hoc sensu redargueruntur Colossenses; qui huiusmodi decreta, ne tangerent, ne gustarent, ne contrectarent, tanquam illicita, sibi imponi permitterent.

N *Quæ sunt omnia in interitum in ipso vsu.* Aut ita intelligendum, quòd prædicta dogmata, si obseruentur, ducunt obseruantes in damnationem. Aut ita, quòd quæ prohibentur in illis dogmatibus, sunt huiusmodi, quòd tendunt ad interitum in ipso vsu; sicuti esus ciborum per secessum it, & tendunt hæc in fimum; vnde nihili fieri, sed sperni debent, vt quæ pendeant a præceptis, & doctrina
Theodor. hominum. Vnde Theodoretus ait, intelligi ab Apostolo, non legem, sed eorum doctrinam in-
Theoph. tempestiuam. Aut, secundum Theophylactum, denotantur seniores, qui lege abutebantur, in ea addentes multa ad ipsorum placitum; sicuti dixit illis Dominus in Euangelio: *irritum fecistis manda-*
Matt. 15. *tum Dei propter traditionem vestram.* Vel, inquit
Theoph. Theophylactus, intelligit Apostolus doctrinam, & disciplinam Gentium. Possent etiam illa verba, *quæ sunt omnia in interitum in ipso vsu*: intelligi, vti pronunciata ab illis, qui decernerent dogmata illa, & dicerent; abstinendum ab ijs, vel illis rebus, quæ interitum afferunt hominibus, qui illis vtantur, vti rebus prohibitis secundum ipsos.

O *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ.* Inquit Theophylactus, *quoniam pietatem præse-*
Theoph. *runt ob abstinentiam, quam præcipiunt.* Verum hęc agunt in superstitione: idest, voluntaria affectata religione, expressa per hoc verbū, ἐθελοθρησκείᾳ, quę in humiliatione quadam est posita. Et cum subiungitur: *& non ad parcendū corpori*, gręce ἀφειδίᾳ, explicat Apostolus, qualis sit, aut in quo sita sit huiusmodi humiliatio; nēpe in non parcendo corpori, quod dure tractetur, neque habeatur in honore, vt pascatur cibis ad saturitatē. Vbi aperte colligitur, accipi hoc loco *humilitatem*, non pro ea, quæ est virtus, sed pro humiliatione corporis. Quod autem attinet ad honorem corporis, de quo hic est mentio, inquit Theophylactus, quòd *Deus honorem corpo-* Theoph. *ri detulit, & cibos, & alimenta concessit, vt his cæro exatiata, perstaret, & volens vitijs imperaret.* Ex his fit admodum verisimile, quòd supra, cum fuit sermo de humilitate, & religione Angelorum, Apostolus intellexerit de ea humilitate, & religione, qua Angeli Deum colerent; quam simulare aliquis tentabat, statuens abstinendum esse a cibis nonnullis, tanquam immundis, & prohibitis; quasi, qui hæc obseruaret, religionem ab Angelis obseruatam imitaretur; nec non humilitatem: cum tamen non esset in eius animo vera humilitas; verum, inflatus in sensu carnis suæ, incederet cum fastu. Sed & illud etiam verisimile est, quòd ab huiusmodi seductore appellaretur religio, & humilitas Angelorum, ea vitæ ratio, quam ipse commendaret, quòd similis esset vitæ angelicæ. Sed & illud aduerti potest, vocem illam, *in humilitate*, accipi posse, vt dictum est, pro humiliatione, qua corpus prohibetur pasci cibis: adeo vt humilitas hoc loco ad abiectionem corporis referatur. Dictio vero illa, *in religione*, ad Angelos est referenda, dum diceretur ab illis nouatoribus, quòd abstinere a cibis, esset Deum colere secundum religionem Angelorum; idest, iuxta eum modum *religionis, quem Angeli obseruarent, qui cibis non vescuntur*, cum & hi a certis cibis abstinendum esse docerent.

PARAPHRASIS.

CAPIT. III.



IGITVR, si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt sapite, & curate, non quæ sunt super terram. Mortui enim estis huic vitæ præsenti, consepulti in baptismo existentes cum Christo; & vita vestra, ad quam spe consurrexistis, abscondita est cum Christo apud Deum. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra, in gloria maiestatis suæ; tunc & vos vna cum ipso apparebitis in gloria. Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram, & ad terrena vergunt; vt in illis occidatis fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus; propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis: quibus in malis, & vos olim ambulastis, & conuersati estis, cum viueretis in illis. Nunc autem & vos deponite, & abijcite a vobis omnia mala; non solum prædicta; verum etiam iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, & turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri inuicem, deponentes, & exuentes a

vobis

vobis veterem hominem cum actibus suis, & induentes illum nouum, qui in agnitione Dei renouatur secundum imaginem illius, qui creauit ipsum. Qua in re nullum habet discrimen masculus, & fœmina: Iudæus & Gentilis, circuncisio & præputium; barbarus & scyta; seruus & liber; sed Christus omnia in ipsis, & idem est in omnibus. Induite vos ergo (vt electi Dei sancti & dilecti) viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, patientiam; supportantes inuicem, & condonantes vobis, siquis aduersus alium habet querelam: vti & Christus donauit vobis; ita & vos inuicem agite. Super omnia autem hæc, charitatem induentes, quæ est vinculum perfectionis christianæ: & pax Christi exultet in cordibus vestris; ad quam etiam vocati estis in vno corpore; & grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter; in omni sapientia, docentes, & commonentes vosmetipsos psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus; in gratia Dei canentes, in cordibus vestris Deo. Et omne, quod facitis, verbo, aut opere, facite in nomine Domini nostri Iesu Christi: gratias agentes Deo, & Patri per ipsum. Mulieres subditæ estote proprijs viris, vt decet in Domino. Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus vestris in omnibus; hoc enim placitum est Domino. Patres ne prouocetis filios vestros ad indignationem, ne animo pusillo fiant, ad desperationemque flectantur. Serui obedite per omnia dominis vestris carnalibus, non ad oculum illis seruientes, tanquam hominibus placentes, verum in simplicitate cordis, Deum timentes. Et quodcunque facitis, ex animo operamini, tanquam seruientes domino, & non hominibus; scientes quòd a domino recipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo seruite; qui enim iniuriam facit, recipiet id, quod inique gessit, & in hoc nulla est acceptio personarum apud Deum.

Editio vulgata.



IGITVR *si consurrexistis cum Christo: quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite: non quæ super terram. Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra: tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam quæ est simulacrorum seruitus, propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis, in quibus & vos ambulastis aliquando, cum viueretis in illis. Nunc autem deponite, & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri inuicem: expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, eum qui renouatur in agnitionem, secundum imaginem eius, qui creauit illum, vbi non est, gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, Barbarus & Scytha, seruus & liber: sed omnia, & in omnibus Christus. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem: & donantes vobismetipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam, sicut & Dominus donauit vobis: ita & vos. Super omnia autem hæc, charitatem habete quod est vinculum perfectionis. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno corpore: & grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia: docentes & commonentes vosmetipsos, psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi, gratias agentes Deo, & Patri per ipsum. Mulieres, subditæ estote viris sicut oportet in Domino. Viri, diligite vxores, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia, hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios vestros: vt non pusillo animo fiant. Serui, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum. Quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus: Scientes quòd a Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo seruite, qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit, & non est personarum acceptio apud Deum.*

ADNOTATIONES.



A SI *consurrexistis cum Christo.* Qui Christi baptismate insigniuntur, tanquam illi, qui moriuntur peccatis, dum in aqua immerguntur, resurgere etiam ad nouam vitam significantur per emersionem ab aqua. Non id tamen est, quod potissimum hoc loco intendat Apostolus. Sed proprie loquitur de resurrectione corporum, supponens, quòd fideles iam in Christo resurrexerint ad vitam immortalem, quam tamen suo tempore re ipsa (sicuti interim in spe) sunt habituri. Et huic quidem explicationi valde est consentaneum id, quod subiungit Apostolus dicens: *& vita vestra est abscondita cum Christo, in Deo*; vita scilicet immortalis vna cum corpore incorruptibili. Vbi adnotandum, hæc verba, *mortui enim estis*, coniungi cum his alijs, *cum Christo*, ita vt dicantur mortui esse cum Christo; & quòd eorum vita sit abscondita cum Christo, in Deo. Qui (vt dicitur in epist. ad Timot.) *solus habet immortalitatem*: quam scilicet habet per essentiam, & ab ipso pendet rerum omnium aliarum immortalitas per quandam communicationem. Vnde si ita se res habet, debent igitur Colossenses conuertere animum ad Cœlum, vbi non est obseruatio dierum, vel temporum; & 1. Timo 6

curare cœlestia, & non terrena, qualia sunt præcepta circa escas, more legali, vel gentilitio.

B *Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram*. Theodor. Theodoretus animaduertit, fornicationem, immunditiam, & alia, quæ hoc loco nominat Apostolus, dici membra corporis; quoniam hæc peccata fiunt per corpus. Vnde subiungit Apostolus; *quæ sunt super terram*. Ac si dixisset, corpus non amplius exerceat peccatum. Dictio autem illa, *libido*, quam habet editio vulgata, græce πάθος dicitur, & libido pathica denotatur.

C *Nunc autem deponite, & vos omnia*. Non solum postulat, vt adnihilentur carnalia, & crassiora peccata; verum etiam (vt aduertit Ambrosius) Ambr. c. 3. spiritualia: inter quæ adnumeratur ira, & indignatio; quas græci nuncupat ὀργὴν, & θυμὸν. Quæ (secundum Græca Scholia) Gr. Scho. ita distinguuntur, vt indignatio sit accensio quædam, & euaporatio acuta affectionis, ira autem immanens dolor, ac durans impetus ad repensionem ijs faciendam, qui intulerunt iniuriam, veluti animæ appetentis vindictam. Theoph. Theophylactus autem accipit, *indignationem*, pro odio, & animi amaritudine; dum quis apud se, & si iram asseruat, frenatque, secum tamen furit indignabundus, vt hanc in posterum euomat. Cæterum & indignatio, nil prohibet, quin possit esse leuis quædam accensio sine actu vindictæ. Cum autem dicat Apostolus: *mortificate membra vestra*. item, *deponite & vos omnia*; hinc clare innuit libertatem arbitrij nostri, & studium, quod a nobis exigit Deus. Nam etsi per baptismum exutio sit facta omnium peccatorum; attamen non propterea tollitur, quin inclinatio prona ad malum nobis insit; quæ cum Dei auxilio superatur ab ijs, qui sunt insiti in Christo; non tamen sine nostro particulari studio. Idcirco præcipit Apostolus. Colossensibus, vt deponant omnia vitia, ne illis iterum irretiantur. Nam post baptismum (vt Chrysosto. hom. 7. Theoph. docet Theophylactus cum Chrysostomo) nostra concurrente voluntate, mortificantur peccata; dum non permittuntur pullulare. Veluti, si statua rubiginosa tergatur, & curetur, ne in posterum corrodatur, & inficiatur. Deponere autem veterem hominem, est, non sinere vt fiant carnis desideria, quibus adhæreatur; ne dum vt vigeant prauæ operationes ex illis pullulantes. Vnde qui ita se gerit, nouum dicitur induere hominem. Non autem tollitur (nisi ex singulari Dei priuilegio, quod paucis dono datum est) vt passiones non excitentur in corpore: ab hoc enim exui homo non potest in hoc mortali corpore; prout latius explicatum est in expositione cap. 7. epist. ad Rom.

D *Qui renouatur in agnitionem Dei*. Vetus homo Deum non agnoscebat: qui autem renouatur in nouum hominem, ante omnia ducitur per fidem in cognitionem Dei: renouamur autem (inquit Apostolus) *secundum imaginem eius qui creauit illum*: quod est dicere: quòd homo accipit imaginem reformatam creatoris, vt rectus secundum spiritum euadat, obediens Deo, deuinciensque sibi sub imperio vim concupiscibilem membris inexistentem: qua quidem in rectitudine Eccles. 7. ab initio primus homo creatus est. At per Christi baptismum, & regenerationem, in meliorem quoque formam homo renouatur; vt ita optima ratione repræsentet imaginem sui Creatoris.

E *Sed omnia, & in omnibus Christus*. Dicit, non esse in dicta renouatione discrimen inter nationes: non inter præputiatos, & circuncisos: non inter marem, & fœminam: sed eadem est in omnibus renouatio, & regeneratio, cum idem sit Christus in omnibus. Illud vero, quòd Christus *sit omnia in omnibus*, inquit Theophylactus, quòd Christus est & genus, & dignitas illis. Vel, inquit, omnes vnus Christus efficiuntur, cuius sumus & corpus. Forte possemus interpretari, quòd Christus in omnibus est omnia; nempe ea, quæ ad dictam renouationem imaginis requiruntur; quum per ipsum hæc omnia præstentur.

F *Charitatem habete, quod est vinculum perfectionis*. Secundum Chrysostomum, charitas est Chrysost. hom. 7. In parte Morali. vinculum integritatis, vt aliæ dissoluantur virtutes sine ipsa. Aut charitas est vinculum perfectionis, vt alij interpretantur: idest, perfectum vinculum. Et sane, sicut prudentia (iuxta tradita ab Aristo. in lib. 6. Eth.) est ligamentum omnium virtutum moralium; ita charitas multo magis est ea virtus, a qua resultat vnio, & perfectio omnium virtutum, & operationum, quæ in christiano homine requiruntur; adeo quòd sine charitate (vt dicitur in priori episto. ad Corint.) nulla alia vir- 1. Cor. 13. tus, vel operatio est alicuius veri valoris; quæ etiam postulat, vt omnia fiant cum perfectione. Et cum possit humilitas, aut modestia, aut alia virtus inesse homini sine charitate, charitas quidem non inerit, si aliarum virtutum aliqua defuerit.

G *Et pax Christi exultet in cordibus vestris*. Supposita charitate, sequitur vt pax Christi vigeat, & dominetur super omnes affectiones cordium; ita vt pax ipsa præmineat, & non prauus affectus.

H *In omni sapientia*. Hæc coniunguntur ad sequentia, nempe ad hæc, *docentes, & commonentes vosmetipsos*. Vbi adnotandum, quòd si adsit omnis sapientia, nil deerit, quod pro cognitione fidei, & rectæ vitæ functione desiderari possit. Illud vero; in *gratia cantantes*. Aduertunt Græca Scholia dictum esse, quoniam non sine Græ. schol. gratia Spiritus sancti id facere poterant. Vel (vt inquit Theophylactus) quòd cum gratia, & spirituali quadam iucunditate id agerent. Vel, *cum gratia*, ad denotandum quòd in gratia Dei existerent, non in peccatis.

I *Vt non pusillo animo fiant*. Idest, ne in desperationem ducantur filij ob nimiam asperitatem, qua tractentur a patribus: ita enim deficient animo ad bene agendum, effecti tanquam viles serui. Et hinc animaduertit Thomas, ex cuiusdam Tho. Aqui. sententia, Israelitas ideo non perductos ad terram promissionis, quoniam fuerint in seruitute enutriti,

triti,

triti, adeo vt non ausi fuissent pugnam capere aduersus hostes.

K *Accipietis retributionem hæreditatis*. Manifeste docet hoc loco Apostolus bonorum operum expectandam recompensationem in regno Dei.

L *Et non est personarum acceptio apud Deum*. Si seruus christianus hæro gentili inseruiat, non pensandum, quòd Deus sit acceptor personæ, vt faueat seruo christiano, si recte se non gerat cum hæro gentili.

PARAPHRASIS.

CAPIT. IIII.

DOMINI, quod iustum est, & æquum, seruis præstate; vt quod cuique debetis, illud tribuatis, & non sit apud vos acceptio personarum, vt alterum altero sine causa præferatis: scientes quòd & vos dominum habetis in cœlo. Orationi instare, vigilantes in ea cum gratiarum actione; orantes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod & vinctus sum) vt manifestem illud, sicut oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt extra cœtum fidelium, redimentes tempus in vestram vtilitatem, vt recte eo vtamini. Sermo vester sit semper cum gratia, absque offensione audientium, sale conditus, vt sciatis (id prouidentes) quo modo oportet vos vnicuique respondere. Quæ ad me attinent, nota vobis faciet Thychicus carissimus frater, ac fidelis minister, atque conseruus noster in domino: quem ad vos misi ad hoc, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo carissimo, & fideli fratre, qui ex vobis est. Hi omnia, quæ hic agantur, nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandata, & si venerit ad vos excipite illum vt decet) & Iesus, qui dicitur iustus; hi omnes ex circuncisione, soliqne adiutores mei in ijs quæ attinent ad regnum Dei; qui quidem mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vestris est, seruus Iesu Christi; semper solicitus pro vobis in suis orationibus, vt stetis perfecti, & pleni in omnibus, quæ sunt ex voluntate Dei, testimonium enim illi perhibeo, quòd multam solicitudinem habet pro vobis, ac pro ijs qui sunt Laodiceæ, atque Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus carissimus, & Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ, & Nimpham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam. Et cùm lecta fuerit apud vos epistola hęc, facite, vt & in Laodicensium Ecclesia legatur; ac vicissim, vt vos illam legatis, quæ scripta est ex Laodicea. Et dicite Archippo. Vide ministerium, quod accepisti in domino, vt illud impleas. Salutatio mea manu Pauli: memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Amen.

Editio vulgata.

DOMINI, *quod iustum est & æquum, seruis præstate: scientes quòd & vos Dominum habetis in cælo. Orationi instate: vigilantes in ea in gratiarum actione. Orantes simul, & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) vt manifestem illud ita vt oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus: vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo carissimo, & fideli fratre qui ex vobis est. Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandata. si venerit ad vos, excipite illum) & Iesus qui dicitur iustus, qui sunt ex circuncisione, hi soli sunt adiutores mei in regno Dei: qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi Iesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo quòd habet multum laborem pro vobis, & pro ijs qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus carissimus, & Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos epistola, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur, & eam quæ Laodicensium est, vos legatis. Et dicite Archippo. Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas. Salutatio mea manu Pauli, Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum, Amen.*

ADNOTATIONES.

A ORATIONI *instate vigilantes in ea in gratiarum actione*. Ac si diceret Apostolus, si vobis est curæ æterna vita, in oratione sitis soliciti, vt id sit vobis præ omnibus ante oculos; & huic adiuncta sit gratiarum actio, vt de omnibus etiam aduersis, & pro omnibus Deo gratiæ agantur. Præciosæ enim sunt illæ orationes, vt inquit Chrysostomus, quæ habent initium a gratiarum actione. (Chrysosto. hom. 10.)

B *Orantes simul & pro nobis*. Hoc loco precatur populum, vt oret pro se. At paulo post loquens

de Epaphra, qui erat ipsorum episcopus, & doctor, ait: quòd sollicitus erat pro ipsis in orationibus suis; & ita quidem fieri conuenit. Vnde Augustinus in expositione prioris epist. B. Ioannis circa illud, *aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum*, qui, vt caput, interpellat pro omnibus, inquit; quòd pastor pro plebe; & plebs quoque pro pastore orare debet; vt ita, pro se, & pro omnibus, orent membra. Augost. in epist. B. Ioã. tract. 1.

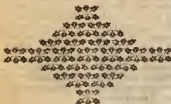
C *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*. Aut illos intelligit, quibus cum familiaritate non sumus coniuncti. Aut illos, qui sunt extra cœtum fidelium. Accipitur autem hoc loco sapientia secundum Theophylactum pro prudentia, quamquam (ex doctrina Aristotelis in 6. lib. Eth.) sapientia quoque tribuatur omni excellentiæ, quam aliquis obtineat in quauis arte. Atque ideo Apostolus vult, quòd Colossenses circumspectissime se gerant cum omnibus. Theoph.

D *Tempus redimentes*, græce ἐξαγοραζόμενοι, vt admoneat ipsos, ne perperam quid agant in conuersatione, quam habeant cum alijs, qui foris sunt; adeo, vt cursum temporis vendicent ad propriam vtilitatem, ipsoque rectè vtantur.

E *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*. Vult vt curent se gratos præbere, id agentes cum sale atque prudentia. Quæ autem subiunguntur: *vt sciatis, quo modo oporteat vos vnicuique respondere*, ponderans Theodoretus ait. Aliter infideli, & fideli; aliter perfecto, aliter imperfecto; aliter infirmo, aliter sano, atque valenti, doctrina est tradenda. Addamus, non similiter tractandum cum diuite, & cum paupere; cum inferiori, atque cum constituto in dignitate: sicuti Paulus aliter contra Elimam, & aliter cum Atheniensibus se gessit. De hac autem discretione personarum cumulate agit Chrysostomus homilia 11. super hac epist. Theodor. Chrysost. hom. 11.

F *Et Demas*. hinc colligit Theodoretus, secundam ad Timotheum epistolam, fuisse vltimam ex scriptis ab Apostolo. In hac enim supponit, quòd Demas esset apud ipsum. In illa vero ait, quòd Demas eum reliquerat, diligens hunc mundum. Theodor.

G *Et eam quæ Laodicensium, vt vobis legatur*. Græce ita habetur, *& eam, quæ e Laodicea* &c. vbi Græca Scholia suspicantur quandam a Laodicensibus epistolam scriptam fuisse Paulo; idque, quoniam non dicit, quæ ad Laodicenses; sed quæ ex Laodicea scripta sit, quam sententiam secutus est etiam Theodoretus. Verum Theophylacto non probatur, quòd potuerint Laodicenses proprijs litteris prodesse Colossensibus. Atque ideo censet, hanc epistolam esse illam priorem ad Timotheum, quam Apostolus scripsit e Laodicea; ibi autem exemplar eius remansisse: quæ quidem eiusmodi doctrinam, atque institutionem christianismi contineret, quæ ab omni Episcopo in vnaquaque Ecclesia esset obseruanda. Perperam autem Iacobus faber quandam epistolam, tanquam Pauli, Laodicensibus scriptam admiscet; quæ tamen nil habet Pauli, neque pectus Paulinum, præter voculas nonnullas ex alijs epistolis mendicatas. Gr. Scho. Theodor. Theoph.



ARGV-

ARGVMENTVM IN PRIOREM EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Thessalonicenses.



VM Philippis, Vrbi Macedoniæ, Paulus, & Silas (vt habetur in Act. Apostolorum) plagas, & carcerem essent perpessi ob Christi Euangelium, inde Thessalonicam eiusdem Macedoniæ metropolim profecti, & ibidem Euangelium annūciantes, multos ad Christi fidem conuerterunt, licet obsistentibus, & magnam turbam aduersus Paulum excitantibus Iudæis aduersarijs, qui ipsum etiam Beræam ad prædicandum profectum sunt persequuti, vbique ipsum infestantes, vt qui crucis Christi hostes essent acerrimi. Quapropter, cum Apostolus discessum facere coactus esset a Thessalonicensibus, qui & ipsi, huiusmodi tempestatis fluctibus agitati a suis contribulibus, Euangeliam susceperant, veritus, ne circa fidem naufragarent, vel ob nimias tribulationes, quas paterentur, vel quòd Paulum eorum magistrum vndequaque perturbatum intelligerent; vel quòd aliqui pseudo Apostoli falsis dogmatibus a veritate ipsos seducere conarentur; cum persecutionibus ipse impeditus, ad eos non posset accedere, vt summopere optasset, quo abundantius præsens eorum prospiceret saluti, ad illos Timotheum dimisit, qui, pro ipso, hoc fungeretur officio, ac binas ipsis litteras cohortatorias, atque consolatorias dedit. Siquidem in harum prima ad memoriam ipsis reuocat, Euangelium se illis prædicasse cum multa & sui, & ipsorum tribulatione; simulque illis denunciasse, in hoc positos esse Christi fideles, vt persecutiones patiantur: & idcirco ob eas, nequaquam fidem deserendam; sed viriliter conseruādam, quam signis, & prodigijs, ac Spiritus sancti donis collustratam suscepissent. Cum vero circa dogma resurrectionis, aliquorum pseudo Apostolum opera, titubarent, hæsitantes, quo nam modo, & dormientium, & eorum qui viui inuenirentur in die iudicij, futura esset resurrectio, mireque perturbarentur de die iudicij, quod instare a quibusdam disseminabatur; Idcirco, ad eorum solamen, primo docet, ex certa Christi resurrectione, quæ iam præcessit, nostram quoque certo futuram resurrectionem: ac simul aperit ordinem, qui sit futurus resurrectionis, tam in viuis, quàm in dormientibus in Christo: qui primo sunt excitandi a mortuis; ac mox cum illis, qui residui erunt, rapiendi in aera simul obuiam Christo; apud quē beati erunt in sempiternum. Eosdem etiam admonet, ne de momentis circa futurum iudicium sint soliciti: sed illud quidem omni studio curent, vt se vigiles, & sobrios præstent, & conseruent; ne dies Domini, & mortis eos imparatos aut peccatis obnoxios apprehendat. Hortatur etiam, vt suos præpositos omni colant obseruantia; inquietos vero corripiant, & vt, orationibus numquam intermissis, se se Deo commendent.

Act. 16. & 17.

IN PRIO-

IN PRIOREM EPISTOLAM S. Pauli ad Thessalonicenses.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS, & Syluanus, & Timotheus ecclesię Thessalonicensium in Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo cõstitutæ: gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo semper pro vobis omnibus, memoriã vestri facientes in orationibus nostris, sine intermissione memores ante Deum, & Patrem nostrum operis fidei vestræ, &, laboris ex charitate suscepti, & tolerantiæ in spe vobis collata a Christo Iesu domino nostro. Scientes (fratres dilecti) a Deo vestram esse electionem, quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone solum, verum etiam in potentia signorũ, & in Spiritu sancto, cuius dona suscepistis; & in plenitudine multa, sicut sitis, quales fuerimus apud vos. Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini in persecutionibus sustinendis, suscipientes verbum Euangelij, cum gaudio spiritus sancti, quãuis multa oppressi afflictione; ita vt forma, & exemplar sitis omnibus, qui fidem susceperunt in Macedonia, & in Achaia. A vobis enim diffammatus est sermo Domini, non solũ in Macedonia, & Achaia; sed & in omni loco diuulgata est fides vestra, quam habetis ad Deum: ita ut non sit nobis necesse quicquam de ijs loqui. Ipsi enim de vobis annunciant, qualem apud vos ingressum habuerimus; & quomodo vos, quibusue difficultatibus lacessiti, ad Deũ conuersi fueritis (recedentes ab Idolorum cultu) seruire Deo viuenti, & vero, & expectare aduetum filij sui de cœlis; quem suscitauit ex mortuis, Iesum, qui eripuit nos ab ira, quę ventura est super omnes rebelles, & incredulos.

Editio vulgata.



AVLVS, & Syluanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis: memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, & laboris, & charitatis, & sustinentiæ spei Domini nostri Iesu Christi, ante Deum & Patrem nostrum: scientes fratres dilecti a Deo, electionem vestram: Quia Euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini: excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritussancti: ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. A vobis enim diffamatus est sermo Domini: non solum in Macedonia & in Achaia, sed in omni loco, fides vestra quæ est ad Deũ, profecta est, ita vt non sit nobis necesse quicquam loqui. Ipsi enim de vobis annunciant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deũ a simulacris, seruire Deo viuo & vero, & expectare Filium eius, de cælis (quem suscitauit ex mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

ADNOTATIONES.



T *Syluanus*. Hic censetur esse Silas, de quo in Actis cap. 17. quod legendum est ad notitiam maiorem eorũ, quæ hic supponuntur ab Apostolo. A Act. 17.

B *Ecclesiæ Thessalonicensiũ in Deo Patre, & domino Iesu Christo.* Hæc adiecta sunt ad differentiam Synagogæ Iudæorum, & conuentus Gentilium.

C *Operis fidei vestræ.* Opus fidei intelligit Apostolus, quæ passi fuerant Thessalonicenses pro fide. Aut, operosa, nõ ociosa fides significatur. Aut constantia, quam exhibuerunt in fide seruanda, vt exponit Theodoretus. Theodor.

D *Et laboris, & charitatis*; id est, suscepti laboris ex charitate, post fidem receptam.

E *Et sustinentiæ spei*. Idest constantię, in spe retinenda de futura per Christum beatitudine: vnde Thessalonicenses commẽdantur, qui tribus ijs virtutibus theologicis excellerent.

F *Deum & Patrem nostrum*. Memores (inquit Apostolus) sumus de ijs omnibus vestris virtutibus coram Deo, & Patre nostro, a quo expectanda nostra est salus; non coram hominibus, ad quos tamen possent etiam hæc eadem commemorari.

G *Scientes fratres dilecti a Deo electionem vestrã.* Quòd esset a Deo electio Thessalonicensium, affert Apostolus in testimonium hæc signa. Quòd apud eos Euangelium fuit, nõ solum verbo, verum etiam cum potentia, & miraculis, & cum sancti Spiritus communicatione, & in plenitudine multa, quod græce dicitur, πληροφορία: id est, cum certissima persuasione, quæ vndequaque sit habita in suscipienda ab ipsis fide. Ad hæc, signum electionis eorum, quòd sit a Deo, istud quoque esse, quòd exceperint verbum Dei cũ multa contradictione eis facta, ad exemplũ Apostolorum, & Iesu Christi; omniaq; aduersantia sustinuerint cum gaudio Spiritus sancti; id est, cũ sancto gaudio, nam pati tribulationes pro Christi nomine, non datur nisi electis; cum hoc sit Philip. 5.
donum Dei, ut dictum est in epist. ad Philippenses.

N *Deo viuo, & vero*. Hinc ait Theodoretus exponi, quomodo sit intelligêdum illud Euãgelicum; Ioan. 17. *vt cognoscant te solum verum Deum*, non excludendo filium, sed ad differentiam falsorum Deorum.

PARAPHRASIS. CAP. II.



AM & ipsi scitis fratres, introitum nostrum ad vos, quòd non inanis, & sine fructu fuit. Sed, quamuis antea multa mala perpessi, ac contumelijs affecti essemus in Philippis, vt scitis; nihilominus tamen fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui vobis cum libertate Euangelium Dei, vel in multa solicitudine constituti. Ita nimirum; quoniam exhortatio, & doctrina nostra, non ex studio fallendi, aut ex immunditia processit, neque in dolo fuit; sed, sicut probati sumus a Deo, vt crederetur nobis Euangelium; ita illud loquimur; non tanquam hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, vt scitis; neque in occasione auaritiæ, Deus est testis, neque quærentes gloriam ab hominibus, neque a vobis, neque ab alijs; cum possemus iure nostro, vt Apostoli Christi, degere apud vos cum auctoritate, & onere impensarum. Sed facti sumus paruuli inter vos, vt nutrix fouet filios suos; ita propensi animo erga vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Euangelium Dei, verum etiam animas nostras, quia carissimi nobis facti estis. Memores enim estis, fratres, laboris nostri in prædicando, atque fatigationis; qualiter die ac nocte operantes, proprijs manibus, nobis victum quæritantes, ne vlli vestrum oneri essemus, prædicauimus apud vos Dei euangelium; vos testes estis, & Deus, quàm sancte, quàm iuste, & quàm sine querela, vobis, qui credidistis, affuimus; qualiter vnumquemque vestrum vt scitis (tanquam frater filios suos) obsecrãtes fuerimus vos, & consolantes, atque obtestantes, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum, & gloriam. Ideo, & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam, cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, quod est verbum fidei; illud quidem excepistis, non vt verbum ab hominibus emanans; sed vti vere est, verbum Dei: quod etiam in vobis credentibus operatur, suam ostendens virtutem. Vos enim imitatores facti estis fratres, ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos a contribulibus vestris, qualia & illi a Iudæis: qui & Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt; viri Deo minime placentes, omnibusque hominibus aduersantes, ac prohibentes nos Gentibus loqui Euangelium, vt salui fiant: vt impleant hac ratione peccata semper, neque deficiant, donec impleantur mensuræ patrum suorum. Peruenit enim super illos ira Dei vsque in finem, vt sit aduersus ipsos consummanda. Nos autem, fratres, vobis orbati ad tempus horæ aspectu, non autem corde, abundantius festinauimus faciem vestram videre cum multo desiderio. Propterea voluimus ad vos venire, ego quidem Paulus, & semel, & iterum, sed nos impediuit Satanas. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriationis nostræ? nonne vos ante Dominum nostrum in aduentu eius, cum mundum iudicabit? vos enim estis gloria nostra, & gaudium.

Editio vulgata.



AM ipsi scitis fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit: sed ante passi, & contumelijs affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euangelium Dei in multa solicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus a Deo, vt crederetur nobis Euãgelium, ita loquimur: non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione auaritiæ: Deus testis est: nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab alijs. Cum possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli: sed facti sumus paruuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam carissimi nobis facti estis. Memores enim estis fratres laboris nostri, & fatigationis, & nocte, & die operantes, ne quem vestrũ grauaremus, prædicauimus in vobis Euangelium Dei. Vos testes estis, & Deus, quàm sancte, & iuste, & sine querela, vobis, qui credidistis, affuimus: sicut scitis, qualiter vnumquemque vestrum (sicut pater filios suos) deprecantes vos, & consolantes, testificati sumus, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnũ & gloriam. Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non vt verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. Vos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu: quia eadem passi estis, & vos a contribulibus vestris, sicut, & ipsi a Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos Gentibus loqui vt salui fiant, vt impleant peccata sua semper, peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem. Nos autem fratres desolati a vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde: abundantius festinauimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, & semel & iterum: sed impediuit nos Satanas. Quæ est enim nostra spes aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius? vos enim estis gloria nostra & gaudium.

ADNO-

ADNOTATIONES.

A EXHORTATIO *enim nostra nō de errore*. Aperit Apostolus, quare ita libere prædicaret, non timens persecutiones, sed in Deo fiduciā habens; nempe, quoniam prædicationem suam faceret semotam ab omni errore, & immūditia (qualis cernitur in fabulis poetarum) & alienam ab omni dolo, & ab auaritia.

B *Sed sicut probati sumus a Deo, vt crederetur nobis Euangelium*. Chrysostomus hunc locum interpretans, inquit. *Deus illum nouit fore liberum ab omni re temporali*: vnde apparet, Apostolum approbatum fuisse a Deo, ministrum aptum. Quod etiam habetur in priori episto. ad Timoth. dum dicitur. *Gratias ago ei, qui me confortauit in Christo Iesu domino nostro: quia fidelem me existimauit ponens in ministerio*; quod quidem probationis opus pendet a Deo gratiam subministrante, & ab homine illam acceptante; ita quidem vt Deus conferat suum ministerium digne illud administraturis. Theodoretus autem inquit, *sicut probati sumus, pro eo, quod est, quoniam ei visum est; & probauit, vt nobis crederetur*.

Chrysost. hom. 2.

1. Timot. 1.

Theodo.

C *Cum possemus vobis oneri esse*. Pro hac voce, *oneri*, græce habetur, ἐν βάρει, qua dictione tū grauitas significatur, quam homo præsefert in dignitate constitutus; tum grauare; quo in significatu vtitur Apostolus in sequenti epistola, dum dicit: *neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore, & in fatigatione nocte, & die operantes, ne quem vestrum grauaremus*. Hoc autem loco aggrauatio, ad duo dicta pertinere videtur; tū ad hoc, quòd Apostolus non grauaret Thessalonicenses, quidpiam ab ipsis sumendo pro suis sumptibus; tū etiam, quòd non seuere, sed māsuete gradum auctoritatis Apostolicæ sibi collatæ exercens, apud eos esset conuersatus: quæ dicta respondent ijs, quæ antea dixerat, quòd non fuit apud eos cum occasione auaritię, neque quærens gloriam.

2. Thess. 3.

D *Sed facti sumus sicut paruuli, in medio vestrum, tanquam si nutrix foueat filios suos*. Notandum loco huius dictionis, *paruuli*, legi in quibusdam græcis exemplaribus ἤπιοι, id est, mansueti, in alijs vero νήπιοι, id est, paruuli. Quam lectionem sequuntur Oecumenius, & Theophylactus, & Chrysostomus: qui ita explicat: *fuimus benigni, & sine fastu, & sine grauitate auctoritatis*. quod patet, cum dicat Apostolus, quòd se accommodauis illis, vt solet nutrix ad filios, quos adlactat; quæ eadem agit, quæ illi agunt, ac si ipsa esset paruula, & infans; idque, vt eos sibi conciliet, & obsequentes reddat. Vnde tāquam paruulus, & ipse conuersatus est inter Thessalonicenses absq; grauitate, ac si sine gradu Apostolatus extitisset: dum operaretur eandem artem χρυσοφακτορίαν vna cum illis, tanquam vnus de eorum numero.

Chrysost. hom. 2. Theoph. Oecum.

E *Quàm sancte, & iuste, & sine querela*. Horum Primum erga Deum, Secundum ad proximū: Tertium vero ad propriæ vitæ institutionem pertinet; Quæ sententia propemodum eadē habetur in epistola ad Titum, vbi dicitur: *vt sobrie, & iuste, & pie viuamus*. Tit. 2.

F *Verbum auditus Dei*. Id est, a Deo emanans per reuelationem; vt hinc excludantur humanæ scientiæ. Appellat autem, *verbum auditus*, sū, quia auditum est a Deo in ijs, quibus est reuelatum: tum, quoniam prædicatur, vt audiatur, & auditum, credatur.

G *Qui operatur in vobis, qui credidistis*. Nam ad eos, qui non credunt, non fiunt miracula. Vnde in Euangelio legitur, quòd Christus non poterat facere miracula apud quosdam propter illorum incredulitatem. Super eos autem, qui fidem suscipiebāt, initio nascentis ecclesiæ, mira signa contingebant; in primisque communicatio spiritus sancti sub signis visibilibus; quod Deus præstabat, ad confirmandos illos in suscepta fide. Marc 6.

H *Qui & Dominum occiderunt Iesum, & Prophetas*. Græci legunt, *& proprios prophetas*; vt hinc denotetur, quòd occiderunt prophetas, qui ad Iudæos tantum missi fuerant. Christus autem pro omnibus venit. Et hinc (inquiunt) cognosci malum animum Iudæorum: quoniam, quos norant prophetas (& si non norant Christum) illos tamen occiderunt.

I *Vt impleant peccata sua semper*. Vti peruersi, inhiantes semper ad peccandum; ac si in hoc conspirassent eorum animi, tanquam debitores essent ad peccandum, vt dicunt Græca scholia. Iuxta illud apud Matth. *implete mensuram patrum vestrorum*, vt super ipsos cadat omnis sanguis iustus ab Abel, & cætera. Græ. schol. Matth. 23.

Peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem. Adeo quòd non est reuersio ab hac ira Dei, vt erat ex captiuitate, vt adnotauit Chrysostomus. Aut dicendum per hoc, *vsque in finem*, innui illud, quod habetur in epist. ad Rom. quod in consummatione seculi, postquam Gentes introierint, tūc deinde reliquiæ Israel saluæ fient. Dici etiam potest, quòd ira Dei cōsecuta est finem aduersus Iudęos, quum fuit destructa Ierusalem. Chrysost. hom. 3. Rom. 11.

L *Sed impediuit Satanas*. In epist. ad Roma. dicit, *prohibitus sum vsque adhuc*. In posteriori autem ad Corint. *spiritus iussio fuit ne venirem*. Hic vero dicit, quòd Satanas impediuit, nempe moliens tentationes, & persecutiones, excitando Iudæos ad oppugnandam fidem; quod opus totum est Satanæ. Hæc tamen non sine Dei permissione eueniunt, qui libere agit permittit mala, secundum eius iustitiam, & prouidentiam. Rom. 1. 2. Cor. 12.

M *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Non ne vos?* In gręcis exemplaribus legitur, *non ne & vos?* ita vt non excludantur alij, vt puta Corinthij, aut Philippenses, quos, suam etiam gloriationem, Apostolus consueuit nuncupare.

PARA-

PARAPHRASIS. Cap. III.

ROPTER quod, non sustinentes amplius hunc nostrum desiderium visendi vos, elegimus, vel soli Athenis remanere, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos, atque confortandos vos pro fide vestra, vt nemo ab ipsa moueatur ob tribulationes istas, quę circa nos sunt. Vos enim ipsi scitis, quòd in hoc positi sumus: & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis, passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea, & ego non amplius sustinens, misi illum ad cognoscendam vestram fidem, ne forte tentauerit vos, qui tentat, diabolus; & inanis reddatur labor noster pro vobis susceptus. Nunc autem, veniente Timotheo ad nos a vobis, & annunciante nobis fidem, & charitatem vestram, & quòd memoriam nostri bonam habetis, semper desiderantes nos videre, sicut, & nos quoque vos: ideo consolati sumus fratres in vobis, super omni tribulatione, & necessitate nostra, ob fidem vestram; quoniam nunc viuimus, si vos statis in Domino. Quam enim gratiarū actionem possumus Deo retribuere pro vobis, de illo omni gaudio, quo gaudemus propter vos corā Domino nostro? die, ac nocte semper supra modū orantes, vt videamus faciem vestram, & compleamus ea, quę desunt fidei vestrę. Ipse autem Deus, & pater noster, & dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Dominus autem multiplicet vos, & abundare faciat charitatem vestram in inuicem, & in omnes; vt fit eadem in vobis, qua & nos erga vos propensi sumus, ad confirmanda corda uestra, sine querela, in sanctitate, ante Deum, & Patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu Christi, vna cum omnibus sanctis eius Amen.

Editio vulgata.

ROPTER *quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, soli, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos vos, & exhortandos pro fide vestra: vt nemo moueatur in tribulationibus istis, ipsi enim scitis, quòd in hoc positi sumus. Nam & cum apud vos essemus, prædicabamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidē vestram: ne forte tentauerit vos is, qui tentat, & inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, & annunciante nobis fidem, & charitatem vestrā, & quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre sicut nos quoque vos: ideo consolati sumus fratres, in vobis, in omni necessitate, & tribulatione nostra, per fidem vestram: quoniam nunc viuimus si vos statis in domino. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, nocte ac die abundantius orantes vt videamus faciem vestram, vt compleamus ea quæ desunt fidei vestræ? Ipse autem Deus, & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem in inuicem, & in omnes, quemadmodum, & nos in vobis, & ad confirmanda corda vestra sine querela, in sanctitate, ante Deum, & Patrem nostrum in aduentu Domini Nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius. Amen.*

ADNOTATIONES.

A NISI *ad cognoscendam fidem vestrā.* Multa latebant sanctos, vt adnotauit Theophylactus, tum vt fictum illis Deus prohiberet; tum ne existimarentur esse supra humanam naturam. Theoph.

B *Ne forte tentauerit vos.* Tentare, est experimentum sumere, ita tamen, vt sæpe aliquid fiat in alio, vt promoueatur ad quidpiam faciendum. Ita tentat nos diabolus, vt seducat nos, suggerendo ea, quibus delinquamus. Tētat aliquis puellam muneribus, vt eam trahat ad sua praua desideria. Tentat etiam nos Deus circa aliqua, vt exerceamur in fide, prout octum est de Abraham. Nos quoque dicimur tentare Deum; quando aliquid, aut volumus, aut molimur agere, ex quo deinde probemus offensam Deo intulisse, ob ea, quæ consequenter ab eius iustitia patimur. Genes. 22.

C *Et compleamus ea, quæ desunt fidei vestræ.* Ita dictum est; vel, quoniā primo tradebatur fides simpliciter de Christo mediatore, confirmata tum alijs signis, tum missione spiritus sancti. Deinde paulatim addebantur alia dogmata, a lactis subministratione, ad solidum cibum progrediendo, qui conuenit perfectis, & sapientiam continet magnorū mysteriorū, vt dicitur in priori epistola ad Corinthios. 1. Cor. 2. Aut ita dictum; propterea quòd in dies institutiones exactiores de vita christiana tradebantur, quibus fideles ad perfectionem ducerentur; existente tamen semper fide totius ædificij fundamento, quā quispiam habere potest penes dogmata, absque vitę christianæ perfectione; cum, qui iustus est, in dies magis iustificari possit. Theophylactus autem primo inquit, defectum fuisse apud Thessalonicenses circa resurrectionem. Deinde aliter explicans, ait; quòd potius deerant illis, quæ ad doctrinam, quàm quæ ad fidem attinerent; *per doctrinam*, intelligens vitæ perfectæ institutionem. Theoph.

PARAPHRASIS. Cap. IIII.

DE cętero ergo fratres, rogamus vos, & obsecramus in Domino Iesu, vt, quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, ita ambuletis, & in dies magis in hoc abundetis; scitis enim quæ præcepta dederim vobis per dominum Iesum. Hæc est enim Dei voluntas, sanctificatio vestra: vt abstineatis, a fornicatione;

tione;& ſciat vnuſquiſque veſtrum, vas ſuum, proprium corpus,poſſidere in ſanctificatione,& honore,& non in paſſione cōcupiſcentiæ; vt ſolent Gentes, quę ignorant Deum. Et ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negocio fratrem ſuum; quoniam vindex eſt Dominus de ijs omnibus,ſicuti prędiximus vobis,& teſtati ſumus. Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, ſed in ſanctificationem.Itaque,qui hæc ſpernit, nō hominem ſpernit,ſed Deum, qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis, vt eſſemus ſancti. De charitate autem fraternitatis non indigetis, vt ſcribamus vobis, ipſi enim edocti eſtis a Deo, vt diligatis vos inuicē: etenim & id facitis erga omnes fratres, qui ſunt in Macedonia. Verumtamen rogamus vos,fratres,vt in hoc munere charitatis magis etiam abundetis; operamque detis,vt quieti ſitis, nō has,vel illas domos peragrantes,& vt res veſtras proprias agatis, ac proprijs manibus operemini, ſicuti vobis præcepimus; vt ita,proſpicientes veſtris neceſſitatibus, honeſte,& abſque dedecore ambuletis ad eos, qui foris ſunt extra cœtum fidelium, & nullius rei opus habeatis. Nolo autem vos,fratres, ignorare de dormiētibus, quonam modo ad vitā immortalem ſint deducendi, ne contriſtemini ex ipſorum orbatione,vt ſolent illi, qui ſpem non habent futurę reſurrectionis. Si enim credimus, quòd Ieſus mortuus eſt,& reſurrexit;ita & Deus, haud dubitandum eſt, quòd eos,qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo. Hoc enim dicimus vobis in verbo Domini:ꝙ nos viuentes, qui ſuperſtites erimus in vita in aduentu domini(in aſcenſu ad gloriam) facti iam immortales, non præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipſe Dominus, in iuſſu,in voce Archāgeli,& in tuba Dei deſcendet de cęlo. Et primo, qui mortui erunt in Chriſto, reſurgent:deinde nos viuentes, qui relinquimur viui tunc temporis, ſimul cum mortuis iam ad uitam reuocatis, rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aera, atque ita ſemper cum domino erimus. Itaque conſolamini inuicem in verbis iſtis.

Editio vulgata.

De cætero ergo fratres, rogamus vos, & obſecramus in Domino Ieſu,vt quemadmodū accepiſtis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, ſicut & ambulatis,vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum.Hæc eſt enim voluntas Dei, ſanctificatio veſtra: vt abſtineatis vos a fornicatione, vt ſciat vnuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione, & honore:non in paſſione deſiderij,ſicut,& Gentes quę ignorant Deum.& ne quis ſupergrediatur,neque circumueniat in negocio fratrem ſuum:quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus.ſicut prædiximus vobis,& teſtificati ſumus.Non enim vocauit nos Deus in immunditiam:ſed in ſanctificationem. Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit,ſed Deum, qui etiam dedit Spiritum ſuum ſanctum in nobis. De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis:ipſi enim vos a Deo didiciſtis,vt diligatis inuicem. Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. Rogamus autem vos fratres,vt abundetis magis:& operam detis,vt quieti ſitis,& vt veſtrum negocium agatis,& operemini manibus veſtris,ſicut præcepimus vobis: & vt honeſte ambuletis ad eos, qui foris ſunt: & nullius aliquid deſideretis. Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contriſtemini, ſicut, & cæteri,qui ſpem non habent.Si enim credimus quòd Ieſus mortuus eſt,& reſurrexit:ita,& Deus eos,qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini,quia nos,qui viuimus,qui reſidui ſumus in aduentu Domini, non præueniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipſe Dominus in iuſſu, & in voce archangeli,& in tuba Dei,deſcendet de cęlo: et mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. Deinde nos,qui viuimus,qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Chriſto in aera, & ſic ſemper cum Domino erimus. Itaque conſolamini inuicem in verbis iſtis.

ADNOTATIONES.

A Q*VAE præcepta dederim vobis per Dominum Ieſum.* Id eſt, iuxta ordinationem atque voluntatem Chriſti: quæ quidem præcepta (vt inquit Theophylactus)ſunt eiuſmodi, vt ſi non obſeruentur,pœnas inferant:ſicuti nō fornicari.Nō erit autem præceptum, vt pecunia negligatur,vt quiſpiam permaneat in cęlibatu:hęc enim, & alia ſimilia ex conſilio, non ex præcepto ſunt proponenda. Theoph.

B *Vas ſuum poſſidere.* Nonnulli (vt aiunt Græca ſcholia) ad vxorem id referebant. Sed aptior expoſitio eſt intelligere de proprio corpore: iuxta illud ad Rom. *ita nunc exhibete corpora veſtra ſeruire iuſtitiæ,in ſanctificationem, &c.* Græ. ſchol. Rom 6.

C *ne quis ſupergrediatur, neque circumueniat in negocio fratrem.* Vt dicunt Græca ſcholia, Deus vnicuique diſtribuit vxorem, atque terminum poſuit,vt puta commiſtionem ad eam vnicam: miſtio igitur ad aliam,tranſgreſſio quædam eſt,& fraudolentia:& ita referunt hæc ad adulterium,Chryſoſtomus,& Theodoretus,& Theophylactus: qui alium etiam induxit commentarium,inquiens:*vel ſimpliciter circumueniri fratrem,& falli hos prohibet.* Vtrique verbum, πλεονεκτεῖν, proprie ad auaritiam refertur,& ad exceſſum æqualitatis. Vnde interpretari poſſumus; cauendum eſſe, tum ne ſuppeditetur proximus in aliquo; tum ne dolo fraudetur in negocio. Græ. ſchol. Chryſoſto. hom. 5. Theodor. Theoph.

D *Vt non contriſtemini, ſicuti & cæteri, qui ſpem non habent.* Auguſtinus in ſerm. de verbis Apoſtoli inquit,*quòd mortem horret non opinio, ſed natura,* & quòd non indecens eſt cōtriſtari, *quòd corpus, quod viuit ex anima,ipſa diſcedente,fit exanime;atque ideo, cum mors, quam natura fugit,occupat dilectum, contriſtat in nobis,ipſius dilectionis affectum.* Verumtamen non opprimendi ſumus ex hac mæſtitia, cum ſpes ſit futuræ reſurrectionis. Theſſalonicenſes autem habebant ſpē reſurrectionis: at modum ignorabant, quo viui, & mortui eſſent reſurrecturi; vt plane Auguſt. de ver. Apoſt. ſer. 34.

plane nō essent instructi de hoc mysterio, quomodo scilicet reducendi essent ad vitam dormientes, vna cum viuis, qui aderunt in aduentu Domini. Consolatur igitur Apostolus eos, qui affligerentur ob decessum parentum, vel in se ipsis cogitantes, quomodo resurgerent. Verum hoc loco non explicat Apostolus modum resurgendi, eā sublimem, & doctam speculationem afferens, quam habuit in priori epistola ad Corinthios. De qua resurrectio-
1. Cor. 15. ne agitur quoque in posteriori epistola ad Timot.
2. Timot. 2. vbi impugnatur hæresis eorum, qui dicerent iam factam esse resurrectionem. In hac autem epistola id molitur probare; quòd si credimus, quòd Christus mortuus est, & resurrexit, credere etiam debemus, quòd Deus excitabit eos, qui dormierunt per Iesum, adducens eos cum Iesu. Vbi intelligendum hoc dictum, *qui dormierunt per Iesum*, aut quòd adducet eos, qui in fide Iesu dormierūt: aut quòd, qui dormierūt, per Iesum ductorem ad resurrectionem perducentur. Vtramque enim interpretationem,
Theoph. & verba Apostoli admittunt. & secutus est Theo-
Græ. scho. phylactus, & Græca scholia. Appellat autem dormientes, eos, qui obierunt in Christi fide, vt ita mortis tædium tolleret.

E *Nos qui viuimus*. Non supponit Apostolus, quòd ipse, & alij, qui secum erant, vel quòd Thessalonicenses illi, ad quos scribebat, essent futuri uiui in die Domini; sed de ijs intelligit, qui omnino tūc viui erunt, sint quicunque. Et cum subiungit; *qui residui sumus*, manifestius denotat eos, qui in die illa viui reperientur; hi igitur (inquit) non præuenient dormientes in gloria resurrectionis.

F *Mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi*. Quidam interpretantur illud, *primi*, id est, præcellentes in dignitate resurgent. At græca exemplaria legunt, πρῶτον, id est primo; cui respondet hæc alia particula; *deinde nos, qui viuimus*, &c. vnde communis erit ad cęlum ascensus beatorum; tū eorum, qui e mortuis, cum prius essent dormientes, excitabūtur; tum eorum, qui tunc in terra residui erunt viui. Num autem, qui viui erunt, prius moriantur, & quomodo immutentur, & qualia corpora resurgentiū sint futura, quæ in epistola ad Corinthios docuit, hoc loco Apostolus reticet, quasi sat sibi fuerit, reddere Thessalonicenses de hoc certos, quòd qui moriuntur, & ipsi resurgent; licet corpora multorum in cineres dispersas euanuerint; id enim magis poterat esse dubium; quàm quod viui habentes corpora integra, in quibus viuerent, ad resurrectionem ducerentur immortalitatis. Omnes autem nos mortem subituros, multa testantur: tum illud: *statutum est ho-*
Hebr. 9. *minibus semel mori*; tum illud, *puluis es, & in pulue-*
Gen. 3. *rem reuerteris*; tum illa, quę habentur in priori epist.
1. Cor. 15. ad Corinthios, veluti, *quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur*: item, *omnes quidem resurgemus*. Ex quo videtur inferēdum, ergo omnes morte opprimemur; siquidem proprie non dicuntur resurgere, nisi qui moriuntur. Hinc agitans hanc quæstionem Augustinus in li. 20. de Ciuit. Dei, tandem,
Aug. li. 20. de ciui. Dei cap. 20. etiam quòd videretur difficile, ꝙ in uno actu simul moriantur, qui viui inuenientur, & reuiuiscant, eam ita dissoluit, inquiens, *quod in viuis tunc agentes morientur; sed non dormient; sicuti, qui morte præcesserint aduentum domini; quia illico excitabuntur tunc viui, cum morientur*. Forte autem existimari posset (quando mundus is per ignis conflagrationem est desiturus, vt dicitur in priori episto. ad Corint. *quòd* 1 Cor. 3.
dies Domini reuelabitur per ignem) quòd in illo actu conflagrationis, qui viui erunt, morientur suffocati, sed & illico viuificabuntur, vt hoc possit assignari discrimen inter dormientes, & vitam tunc agentes, quòd dormientium corpora dissoluta vnientur; ac postea mutabuntur. Viuentium autem corpora solum immutabuntur, in quibus tamen etiam verum erit illud pronūciatum a Deo, terra es, & in terram reuerteris, id est (vt interpretatur Augustinus loco citato) quoniam terra erat, antequàm Deus insufflaret, terra exanimata, postea facta fuit animata. Nā in ipsis quoque tunc uiuentibus, cum mortem sint aliquantisper passuri, corpora exanimata fient, & ita in terram reuertentur. Et secundum hanc interpretationem, Christus erit iudex mortuorum, iam dormientium, & viuorum, qui etiam mortem degustabunt. Nulla autem hic fit mentio de resurrectione damnatorum tribus de causis, quas animaduertit Oecumenius. Primo: quoniam consolaturus Occum.
cum esset Thessalonicenses, qui contristabantur ob dormientes, non erat ad rem, quòd introduceret sermonem de damnatis; magis enim exhorruissent. Secundo, quoniam fideles alloquebatur, qui immunes erunt a supplicio: sed in perpetua lætitia manebunt apud Deum. Postremo: quoniam Apostolus exponit mysterium resurrectionis; & propter quid facta sit; nempe, ad salutem, & immortalitatem omnium hominum, & fruitionem æternorum bonorum: nam supplicium Diabolo, & angelis eius præparatum est. Quòd si quispiam suis nequitijs, pro paratis sibi bonis, ea quæ sunt præparata Diabolo sibi eligit, id non fit iuxta dominicam benignitatem.

PARAPHRASIS. Cap. V.



DE temporibus autem, & momentis, fratres, quibus aduentus domini sit futurus, non indigetis, vt scribamus vobis; ipsi enim plane scitis, vti sæpius instructi de hoc, quòd dies Domini (dies vltionis, in quo non amplius dabitur facultas operandi) vt fur in nocte alienas domos aggrediens, ita veniet, ad homines in tenebris constitutos. Cum enim dixerint carnales homines; pax, & securitas, reputantes in ipsa se quiescere (quod etiam tempore diluuij euenit) tunc repentinus illis adueniet interitus, sicuti dolor pariendi prægnanti occurrit: & non effugient ab ira ventura. Vos autem fratres, non estis in tenebris ignorantiæ, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat: omnes enim vos filij lucis estis, & filij Dei; non sumus noctis, & tenebrarum filij. Igitur non dormiamus, somno peccatorum oppressi, sicut & cæteri: sed vigilemus, & sobrij simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt, & qui inebriantur, nocte ebrij sunt. Nos autem filij diei existentes, so-

brij simus, rei nostræ attenti, ac vigiles; induti loricam fidei, & charitatis; & galeam, spem salutis: quoniam non posuit nos Deus in iram experiendã pro nostris reatibus; sed in acquisitionem salutis, quam procuremus per Dominum Nostrum Iesum Christum; qui pro nobis mortuus est: vt, siue vigilemus, hac vita viuentes, siue dormiamus, exuti hoc mortali corpore, simul cum ipso viuamus. Propter quod hortamini vos inuicem, & ædificate alterutrũ, sicut & facitis. Rogamus autem vos fratres, vt noueritis vestra beneficentia eos, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino; & suis vos admonitionibus adiuuant; vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus, quod vobis impendunt; pacem habete cum eis. Hortamur autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite, ac subleuate infirmos, patientes estote ad omnes; Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est, sectamini erga vos inuicem, & erga omnes. Semper gaudete in Domino: sine intermissione orate; in omnibus gratias agite: Hæc est enim voluntas Dei, vt per Christum Iesum intercessorẽ, de omnibus gratias Deo agatis in vestrum omnium beneficium. Spiritum nolite extinguere: prophetias nolite spernere: omnia probate, & quod bonum est, tenete: ab omni specie prauitatis abstinete vos. Deus autẽ ipse pacis largitor, sanctificet vos totos in omnibus, vt integer spiritus vester Deo adhærens, & anima, & corpus (ex quibus constamus) sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. fidelis Deus, qui vos ad hoc vocauit, qui et efficiet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto: Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini Nostri Iesu Christi uobiscum.

Editio vulgata.



E temporibus autem, & momentis fratres, non indigetis, vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint. Pax, & securitas: tũc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in vtero habentis, & non effugient. Vos autem fratres, non estis in tenebris: vt vos dies illa tanquam fur comprehendat. omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei: non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut & cęteri: sed vigilemus, & sobrij simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt. Nos autem, qui diei sumus, sobrij simus, induti loricam fidei, & charitatis, & galeam spem salutis, quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum Nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. Propter quod consolamini inuicem, & ædificate alterutrum, sicut, & facitis. Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos: vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum, pacem habete cum eis. Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est, sectamini inuicem, & in omnes. Semper gaudete. Sine intermissione orate. In omnibus gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate: quod bonum est, tenete. Ab omni specie mala abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia: vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela, in aduentu Domini Nostri Iesu Christi seruetur. Fidelis est, qui vocauit vos, qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus: Gratia Domini Nostri Iesu Christi vobiscum. Amen.

ADNOTATIONES.

D *E temporibus autem, & momentis.* Tempora denotant rem magis vniuersalem dierum currentium: momenta vero magis particularem, vt per hac magis distincte ex circunstantijs explicetur occasio, in qua succedant euentus. Vnde & in Act. Apost. dixit dominus, *non est vestrum nosse tempora, vel momenta: &* apud Matt. 14. *De die autem illa & hora nemo scit,* distinguens ita tempus, a momento. A Act. 1. Matt. 24.

B *Dies Domini.* Id est dies vniuersalis iudicij, qui dicitur dies Domini; quoniam non erit vltra dies huius seculi, in quo possint homines operari: sed tempus ad iudicium erit destinatum, iuxta Dei voluntatem. Non tollitur autem, quin etiam dies Domini dici possit quiuis dies, in quo aliquis mortem obeat: vnde, morti singulorum hominum, tempora, & momenta optime accommodantur. Vel tẽpora, & momenta dicta sunt, ad significanda ea, quę diuersis temporibus, & articulis dierum præcedent diem vniuersalis iudicij: sicuti signa, quæ erunt in sole, & luna, & quæ euentura sunt ante Christi aduentum.

C *Sicut fur in nocte*; Dominus dixit in Euangelio: quòd vt fulgur apparebit, hinc denotans velocitatem sui aduentus in hanc aeris regionem: & quãuis sit futurus cum claritate aduẽtus eius, attamen, cum huius claritatis incertus aduentus, & repentinus sit superuenturus, vt solet fur (in nocte latitans) aggredi domos: ideo Domini aduentus deprehendet malos, tanquam in nocte a fure deprehensos, Non autem bonos (licet & ipsis quoque incertus sit futurus dies Domini) propterea quòd non vt in nocte, & tanquam non considerantes, & non vigilantes, neque tanquam a fure deprehendentur, vt patiantur iacturam a Domino; cuius aduentum cum gaudio sint expectaturi. Matth. 24.

D *Sicut dolor in vtero habentis.* Græci legunt, *vt dolor habenti in vtero*; ac si diceret Apostolus: ita malis superueniet repentinus interitus, sicut dolor repentinus superuenit prægnanti.

E *Et qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.* Id ait, vel quoniam nocte fiant compotationes; vel quoniam vsus rationis

rationis, propter ebrietatem, in tenebris collocetur.

F *Induti loricam fidei, & charitatis.* In episto. ad Eph. accommodatur lorica ipsi iustitiæ; hic autem fidei, & charitati. Vnde animaduertendum, per fidei, & charitatis loricam, innui iustitiam: quandoquidem per fidem & charitatem fiat homo iustus. Et cum subiungit Apostolus, *& galeam, spem salutis.* patefacit expetere se, vt Thessalonicenses, his tribus virtutibus theologicis sint ornati, fide, spe, & charitate. — Eph. 4.

1. Timot. 2. G *Non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis.* Deus (qui vult omnes homines saluos fieri) ponit omnes in hoc mundo, vt salui fiant; & qui salutem non consequuntur, id eorum fit culpa, qui Dei positionem, vt decet, non suscipiunt.

H *Pacem habete cũ eis.* Græce, εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς. Et adnotant Græca scholia, quòd aduersus præceptores inimicitiæ exercerentur. Forte Apostolus voluit hoc, quòd quiescerent in præceptoribus, vt omnino se submitterent eorum regimini. — Græ. schol.

Aug. lib. de hæref. 57. hæt. I *Sine intermissione orate.* Id fiet (vt notat Augustinus) si nullo die intermittantur certa tempora orandi; vel si aderit desiderium ad salutem sine intermissione.

K *Spiritum nolite extingere.* Deus dedit nobis facem, spiritum sanctum, cum noctis loco sit habenda hæc vita; cauendum igitur, ne extinguatur in nobis, vt fatuis contigit virginibus; vt ait Theophylactus. Aut, quoniam Thessalonicenses, ob pseudo prophetas impedirent etiam bonos: hinc non vult extingui Spiritum Domini, qui veris inest prophetis. — Theoph.

L *Vt integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela.* Theodoretus, & Theophylactus, & Græca scholia, per *spiritum*, intelligunt Spiritum sanctum: vel gratiam, quæ est ab ipso. Cui tamen interpretationi refragatur, quòd non videtur cõgruenter posse dici, vt *Spiritus sanctus sint integer, sine querela*: quasi possit esse cum querela: sicut anima nostra, & corpus. Gregorius autem Nyssenus (vt refert Theophylactus) hũc locum sic explicabat: *cum homo (inquit) sit admissus ex omni animarum specie, ea, quæ plantis inest, sensibili, & intellectiua; per spiritum, Apostolus intellectum expressit, per animam, sensibilem; per corpus, illam, quæ inest plantis.* Augustinus vero in lib. ad Victorem Vincentium hunc locum examinans, intelligit, per *spiritum*, mentem distinctam ab alijs partibus animæ; qui tamen vult, pluribus etiam modis alijs spiritum dici, pro vt in epist. ad Corinth. *orabo Spiritu, orabo, & mente.* Christi etiam anima, per spiritum explicata est, dum dicitur tradidit *Spiritum*. Sed & aer spiritus, & ita anima etiam vitalis, vti pecudis, etiam spiritus; vt dicatur anima, spiritus, ab eo, quòd spiritalis est: non autem quòd animæ brutorum sint incorporeæ vt nostræ, & Angeli. Animæ vero nomen ab eo, quòd corpus animet, dicta est, auctore eodem Augustino loco citato. Sed de hac voce, *spiritus*, copiose actum est in c. 12. prioris episto. ad Corint. Quod vero attinet ad verba Apostoli, videtur sumi posse, per *spiritum*, ipsa mẽs, per *animam* vero, & *corpus*, totum reliquum hominis, vt ita totius hominis fiat resurrectio; cum & spiritus in melius reformetur, & reliqua ad perfectionem ducantur. Hoc loco animaduertit Theophylactus, non expedire, vt homini hora mortis sit nota, omnibus ijs de causis. Primo, ne expectaret vltimum temporis bene operandi. Secũdo, quoniam mortis metu multa peccata amputantur. Tertio, quoniam in continua mœstitia homo versaretur. Quarto, & vltimo, quoniam sancti nil reuererentur, & sic exponerent se periculis, quoniam scirent, se non morituros, sed ab illis euasuros.

Theodor. Theoph. Græ. schol. — Greg. expos. — Aug. lib. 4. de ani. & eius orig. c. 16 & 22. — 1. Cor. 14. — Ioan. 19. — Theoph.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM
EPISTOLAM SANCTI PAVLI
ad Thessalonicenses.



HAEC Posterior ad Thessalonicenses epistola, eadem mente, qua & prior, dictata est ab Apostolo, vt eos confirmaret, atque consolaretur, ne ob afflictiones, quas illis pararent inimici crucis, animo frangerentur; sed oculos ad futuram æternam vitam conuertentes, quæ parata est ijs, qui pro Christo affliguntur, omnia aduersa ferrent æquo animo. Simul etiam eos magno timore perterritos a nonnullis, quòd instaret dies Domini, commonefacit, ne verbis eiusmodi fidem adhibeant. De Antichristi reuelatione, quæ præcessura est aduentum Domini, quædam attingit; licet tecte, & subobscure. Et hortatur eos, vt orationibus assiduis vacent, & ocium defugiant, sicut, & in priori epistola; hac coronide, huic aliæ posteriori finem imponens.

IN POSTERIOREM EPISTOLAM S. Pauli ad Thessalonicenses.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS, & Syluanus, & Timotheus, ecclesiæ Thessalonicẽsium in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo constitutæ: gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis fratres, sicut dignum est; quoniam supercrescit fides vestra, & abundat vniuscuiusque vestrum omnium mutua erga vos charitas; ita vt & nos ipsi in vobis gloriemur in ecclesijs Dei, in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus, quas sustinetis, in exemplum, & manifestationem futuram iusti iudicij Dei; vt digni habeamini, & iudicemini regno Dei; pro quo & patimini. Siquidem iustum est apud Deum, rependere ijs, qui vos tribulant, tribulationem; vobis autem, qui tribulamini, requiem nobiscum vna, in die illa reuelationis Domini Iesu Christi, cum apparebit, adueniens de cęlo vna cum Angelis suam potentiam exercentibus; vindictam sumpturus in flamma ignis (quæ præcedet eius aduentum) de ijs, qui Deum, vt decebat, non nouerunt; & de ijs, qui non obediunt Euãgelio Domini Nostri Iesu Christi. Qui quidem pœnas dabunt, patientes interitum æternum, in quem tradentur a facie Domini (illos æterno supplicio dignos iusto iudicio publicante) & a gloria roboris sui hanc pœnam illis infligente: tunc scilicet, cũ venerit glorificari in omnibus sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus credentibus in eum. Siquidem testimonium nostrum, quod creditum est nobis super vos, ad illum diem Domini dirigitur pro consequenda gloria. In quo etiam semper oramus pro vobis; vt Deus noster dignos vos præstet exitu illo vocationis; ad quam vocati estis, & omnem vestram bonã voluntatem impleat bonitate sua; & opus vestræ fidei in potentia roboret, vt tandem, suo tempore, nomen Domini Iesu Christi, quod est gloriosum super omne nomen, in vobis glorificetur; & vos in ipso secũdum gratiam Dei nostri, & Domini Nostri Iesu Christi, per quem hæc tam magnifica gloria continget sanctis suis.

Editio vulgata.



AVLVS, & Syluanus, & Timotheus: ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis fratres, ita vt dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem: ita vt, nosipsi in vobis gloriemur in ecclesijs Dei, pro patientia vestra, & fide in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, vt digni habeamini regno Dei, pro quo, & patimini, si tamen iustum est apud Deũ retribuere tribulationem ijs, qui vos tribulant: & vobis, qui tribulamini requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cęlo cum angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam ijs, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi: qui pęnas dabunt in interitu æternas a facie Domini, & a gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis: vt dignetur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis, & opus fidei in virtute, vt clarificetur nomen Domini Nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

ADNOTATIONES.



N exemplum iusti iudicij Dei. A Græci codices hac carent præpositione, *In*, & secundum hanc lectionem, expositiue viderentur hæc esse dicta; *exemplum iusti iudicij Dei*. Sed quomodocunque legatur, is erit verborum sensus; quòd ex persecutionibus, quas injuste paterentur Thessalonicenses, ipsi exhiberentur in exemplum iusti iudicij Dei: quod Deus est exercitaturus in aduentu suo; dum ijs, qui afflictiones passi fuerint in hoc seculo pro nomine suo, pro retributione, concedet potiri regno suo: illos autem, qui alios afflixerint, pro retributione, digno afficiet supplicio: quemadmodum in Euangelio Abrãham enunciauit de Lazaro, & de diuite illo Epulone. Luc. 16.

B *Cum Angelis virtutis eius*: Idest, operantibus cum virtute atque potentia Dei.

C *In flamma ignis*. Qui præcedet eius aduentum, iuxta illud psalmi. *Ignis ante ipsum præcedet.* Psal. 96.
Et subiungens Apostolus, *dantis vindictam*, significat, quòd sumetur vindicta per ignem. Et de quibus? De illis, *qui non nouerunt Deum*, & denotantur, qui infidelitate voluntarie se obcęcarunt: de quibus dictum est in Euangelio, *qui non credit, iam iudicatus est*. Ioan. 3. Et de illis etiam, *qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi*, & denotantur illi, qui, per Euangelium veritate agnita, Christi præceptis non obtemperant.

D *Qui pęnas dabũt in interitu æternas.* Gręci aliter legunt, *vt omittant particulam, In, hunc in modum:*

Dabunt

Dabunt pœnas, ὄλεθρον αἰώνιον, expositiue, interitum æternum; hæc enim erit ipsorum pœna: & idem est sensus cum editione vulgata. Et hinc impugnatur error dicentium, in æternum supplicia non duratura, Cuius falsi dogmatis, insignis Auctor, & tanquam antesignanus extitit Origenes: aduersus quod dogma, omoes orthodoxi antiqui patres clamant, & pugnat vniuersa Theologorum schola vna cum ipso Euangelio.

E *Quia creditum est testimonium nostrũ super vos.* Hæc non ad immediate dicta sunt referenda, sed ad superiora, ad illud scilicet, vbi dictum est, quòd dabitur requies ipsis, qui afflictiones passi fuerint pro Christo, io die aduentus sui. Siquidem ait, quòd testimonium, quod creditum, & commissum est sibi Euangelij ad ipsorum salutem, dirigitur in illum diem iudicij vniuersalis, in quo cõsummabitur retributio danda bonis, & electis, pro malis, quæ passi fuerint in hoc seculo.

I *Impleat omnem voluntatem bonitatis suæ.* Hæc explicans Theophylactus inquit; *vt omnis Dei voluntas, hoc est, quodcumque illi placitum est, impleatur in vobis, & vos ipsi pro Dei voluntate præstetis, ita vt nil quidpiam desit.* Ex quo commentario, apparet, Theophylactum referre (sicuti & Græca scholia) vocem illam, εὐδοκίαν, quam interpres vertit, *voluntatem*, ad Dei beneplacitum. Cui expositioni illud refragari videtur, quoniam hunc in modum Apostolus precaretur, vt impleatur propositum, seu beneplacitum Dei, bonitate; quod est absurdum dicere, cum omne beneplacitum Dei sit semper vndequaque perfectum, vt nullã adipsum possit accessio fieri bonitatis. Idcirco satius est (vt explicat Thomas) intelligere de voluntate Thessalonicensium, quorum voluntatem (quę bona supponitur) precatur Paulus, impleri bonitate diuina: vnde accommodatissime interpres adiunxit huic voci, *bonitatis*, dictionẽ, *suę*. Cõsequẽter optat Paulus, vt Deus impleat, *opus fidei in virtute*, hoc est, vt opera fidei (quę est fundamentum Christianismi) fini cum virtute, adeo vt ad perfectionem ferantur Thessaloniceoses & in voluntate bona, & in fide non ociosa, sed bene actuosa, tum io operibus erga proximum præstandis, tum in sustinendis cõstanti, fortiq; animo omnibus tribulationibus, & persecutionibus.

Tho. Aqu.

PARAPHRASIS. Cap. II.



ROGAMVS autem vos fratres per aduẽtũ Domini nostri Iesu Christi, & nostram in ipso futurã congregationem, vt non cito, ac leuiuiter dimoueamini a sensu, & a cognitione iam habita a vobis de finali iudicio: neq; terreamini, vel per spiritum, qui ficte hoc prædicet, vel per sermonem alicuius, vel per epistolam, tanquam per oos missam, quam fingeret aliquis sub nostro nomine, quasi instet dies Domini; ne quis seducat vos vllo modo. Quoniam, nisi veoerit discessio primũ a vera fide, vt pene deseratur, & non existant credentes; & nisi prius reuelatus fuerit manifeste adueniens, homo peccati; qui totus in peccato fiet, & alios ad peccandum trahet; filius perditionis, a perdito Diabolo excitatus, qui aliorum perditionem vna secum causabit; oppositus Christo, & extollẽs se se supra omnem vocatum Deum, & supra quamcunque maiestatem in cultu habitam, ita quidem, vt io tẽplo Dei, tanquã Deus, sedeat, miris modis, omnibusque artibus ostẽdens, quòd ipse verus sit Deus: Nisi hæc, inquam, præcesserint, oon instabit dies Domini, dies vltimi iudicij. Non retioetis, quòd, cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam uobis? & ounc quid detineat, scitis, vt suo io tempore reueletur. Nam mysterium iniquitatis, quod habet præcedere, iam diabolus operatur, tantum detinens oe adueniat Antichristus, donec ex medio fiat, & ad complementum perducatur dicta discessio a fide; tuncque reuelabitur iniquus ille Antichristus: quẽ Dominus Iesus Christus interficiet spiritu oris sui, nempe uerbo, atque mandato; magnificaque illustratione sui aduentus illum destruet. Cuius quidem Antichristi aduentus, futurus est secundum operationem Satanæ in omni potentia fundatam, in signis, & porteotis, licet falsis, & in omni seductione, ad iniustitiam, & iniquitatem trahente eos, qui pereunt; propterea quòd charitatem Dei, illis sua benignitate veritatem ostendentis, ut salui fierent, non receperunt. Ideo mittet illis Deus efficaciam illusionis, & erroris, illum permittens a diabolo proficisci, ita ut inducantur ad credendum mendacio: ut ita, iusto Dei iudicio iudicentur, uti inexcusabiles, atque coodemnentur omnes, qui oon crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati. Nos autem gratias agere Deo debemus semper pro uobis fratres dilecti a Deo, quod looge a temporibus tam malis, atque a periculis illis elegerit uos Deus primitias ab initio nascentis ecclesiæ io salutem, in sanctificatione spiritus, & in fide ueritatis, ad quam uocauit uos per Euangelium nostrum, in acquisitione gloriæ domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres, state in suscepta fide, & tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse autem dominus noster Iesus Christus, & Deus, & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem ęternã, & spẽ bonã in gratia sua, consoletur corda uestra, & confirmet uos in omoi sermone, & opere bono.

Editio vulgata.



ROGAMVS *autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostrę congregationis in ipsum: vt non cito moueamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritũ, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo: quoniam nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquã sit Deus. Non retinetis, quòd cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam? Et nunc quid detineat scitis: vt reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur*

iniquitatis: tantum vt, qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat.) Et tunc reuelabitur ille iniquus: quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis ijs, qui pereunt, eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio: vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti a Deo, quòd elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus, & fide veritatis: in quam & vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini Nostri Iesu Christi. Itaque fratres state, & tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere, et sermone bono.

ADNOTATIONES.

A ET *nostræ congregationis in ipsum.* Intelligenda est illa congregatio, de qua
Marc. 13. est sermo in Euangelio apud Marcũ, *& tunc mittet Angelos suos, & congregabit electos suos a quattuor ventis, a summis terræ vsque ad summum cœli.* Quam itidem congregationem innuit Apostolus in præcedenti epistola, loquens de resurrectione quoad viuos, & dormientes, dum dixit: *simul rapiemur cum illis in*
1. Thess. 4. *nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus.*

Chrysost. hom 1. Theodor. B *Neque terreamini.* Quidam (vt aduertit Chrysostomus, & Theodoretus) disseminauerãt, iam instare aduentum domini; quod ex spiritu prophetico, licet simulato, prædictum esse dicebant. Quin & ex sermone Apostoli, vel ex eius epistola, quam composuerant, tanquam ab ipso scriptam, idipsum
1. Thess. 4. insinuabant: nec non Thessalonicẽses suspicari potuerant, hanc esse mentem Apostoli, inducti ex verbis prioris epistolæ, vbi dicitur: *nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos, qui dormierũt.* His enim verbis propemodum significari videtur, quòd tunc temporis, dum esset Apostolus in humanis, futurus esset aduentus domini.
Theoph. Theophylactus autem in prologo huius epistolæ, supponit, quosdam fidei vastatores disseminasse iam adesse iudicium, & quòd Christus secundo iam aduenisset, atque ideo nullum aliud futurum esse iudicium. Quod etiam consentire videtur ijs, quæ
2. Timot. 2. habentur in posteriori episto. ad Timot. vbi supponitur a nonnullis disseminatum, quòd iam facta esset resurrectio. Verum vtcunque sit, terror inuaserat animos Thessalonicensium, quòd iam instaret dies Domini. Vnde Apostolus eos ab hoc terrore per hanc epistolam voluit liberare, ostendens, falsam esse huiusmodi opinionem. Quod agit; non quod vellet illos non ita esse vigiles, atque paratos; ac si iam instaret dies domini; cum præsertim repentinus occasus mortis, in quaque hora, atque momento cuique aduenire possit. Sed eo studio (sicuti caute animaduertit Augustinus in epis. ad Hesychium episcopũ). August. ad Hesych. epist. 80.
ne forte cum trãsisset tempus, quo Dominum venturum esse credidissent, & venisse non cernerent; hinc alia etiam fallaciter sibi promitti arbitrarẽtur: & ita paulatim a fide deficerent, quæ spem habet in vita futura. Illud quidem pro certo habere debemus, futurum esse diem iudicij; & quòd præuentura sint signa descripta a Domino in Euangelio. Luc. 21.
Quando autem, vel quo tempore, vel quibus momentis hæc sint futura, incertum est: nisi ijs, quibus Deus voluerit reuelare. Quòd autem non aduenisset, neque instaret, tanquam in foribus existens aduentus domini, quãdo hæc cõscripta est epistola ab Apostolo, certissimum ex hoc erat, quòd nondum signa præcessissent a Christo prædicta: neque Antichristus aduenisset, qui Christi aduentum habet præire.

C *Nisi venerit discessio primum.* Græce dictio hæc, *discessio*, habetur, ἡ ἀποστασία, qua Chrysostomus, Oecumenius, & Theophylactus dicunt intelligi, & describi ipsum Antichristum, imposito nomine ab ipsa re, & effectu, quem procurabit. Nam Chrysosto. hom. 3. Occum. Theoph.
(vt animaduertit Theodoretus) illud tentabit omni conatu, vt homines deficiant a fide, & veritate. Theodor.
Quem etiam Apostolus nũcupat, *hominem peccati*, eo quòd natura erit homo, non ipse Satanas; sed omnem quidem Satanæ operationem in se suscipiens; & hinc ad peccandum; & ad deserendam fidem, homines inducens. Vnde conuincitur ex verbis Apostoli (nominantis Antichristum, *hominem peccati*) error eorum, qui non verum hominem sed Satanam futurum tradiderunt, qui per varios dogmatizantes ecclesiam Dei perturbaret. Neque vero pugnare cum veritate humanę naturę, quòd eius origo ex diabolo possit esse, addubitabit, qui perpenderit, quæ de incubis, & succubis philosophi Pythagorici, & Theologi docuerunt. Idem etiã appellatur filius perditionis, tum, quòd ipse peribit, quem dominus destruet illustratione aduentus sui; tum etiam quòd alios trahere in perditionem curabit. Hostis siquidem nostræ salutis est Satanas, qui ad ruinam nostram (æmulans sua malignitate, & nequitia, Christum, qui suscepta nostra humanitate venit in mundum pro redemptione generis humani) electurus est sibi hominem, qui possit omnem eius suscipere operationem; quo (veluti instrumento) Satanas vtetur ad homines decipiendos, atque perdendos. Nam ille se Christum, & Deum dicet, qui tollet omnia Idola, vt moueat, & inducat homines ad se adorandum vti Deum; templa Dei occupans, & in illis sedens: hæc ex Theodoreto. Alij autem apostasiam prædictam, intelligunt ipsam defectionẽ ab imperio Romano, quod tolli, atq; euerti debere supponunt, priusquàm adueniat Antichristus. Forte aptius interpretaremur, intelligendo per, *apostasiam*, defectionem a fide, & seiunctionem a colendo vero Deo. Quod etiam innuunt Græcanica scholia; & significauit dominus, dum dixit Græ. scho.
in

Luc. 18. in Euangelio: *verumtamen filius hominis veniens,*
Matt. 24. *putas inueniet fidem in terra?* Et alibi. *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Et hæc quidem prouenient ex hæresibus vbique diuulgatis, & coaceruatis. Et secundum hanc interpretationem, aliud erit discessio, & aliud reuelatio Antichristi: quem aliqui dicunt futurum de Tribu Dan in magia excellentissimum, & regem in Syria oriturum, ex malo spiritu genitum. Qui quidem si extollet se super omne, quod dicitur Deus, & super omne numen (vt dicit hic Apostolus) signum igitur, quòd non veniet genibus flexis, & humilis:
Chrysost. hom. 1. prout inter vetulas diuulgabatur tempore Chrysostomi, vt ipse refert.

D *Et nūc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tēpore.* Græce pro his, *quid detineat,* legitur τὸ κατέχον, idest, quid sit, vnde detineatur; vel quid sit detinēs, vt nūc nō adsit, sed differatur in aliud tēpus. Quibus
Chrysost. hom. 4. verbis cēsuit Chrysostomus, innui imperiū profanū Romanorum; quòd, donec deficiat, & destruatur, non reuelabitur Antichristus: dicens, noluisse Apostolum palam id explicare, ne persecutiones acerbiores accenderet aduersus Christianos, si id diuul-
Theodor. gasset. Quam expositionem non admittens Theodoretus, recurrit ad hoc; domini esse decretum, vt id fiat in consummatione mundi, cum vbique prædicatum erit Euangelium: cum adhuc tempore suo vigeret idololatria; quæ, inquit, oportet vt tollatur; & postea veniet filius perditionis. Verum dici potest, quòd Apostolus causam refert detinentem ipsum, ne veniat, & innuit diabolum; a quo pendet hæc vniuersa operatio; vt ipse sit, qui detineat, ne modo adsit Antichristus; dum scilicet diabolus operatur mysterium iniquitatis, quæ est ipsa discessio a fide; vnde, cum illud perfectum erit, tunc reuelabitur.

E *Nam mysterium iam operatur iniquitatis.*
Chrysost. hom. 4. Chrysostomus de Nerone hæc dicta sensit, qui esset vt typus Antichristi, cuius actio typum Antichristi referens, *mysterium idcirco* (inquit) *appellatur, quòd parce, ac lente Nero vellet in Deum censeri, quod palam profitebitur Antichristus.* Et secundum hanc interpretationem dictio hæc, *mysterium,* stabit in recto casu; ac si dicatur; quòd Nero, existens my-
Theodor. sterium iniquitatis, ipse operatur, ac viget. Theodoretus autem hæreses interpretatur; mysteriumque dici animaduertit; quoniam hæretici celatum habeant iniquitatis laqueum. Et secundum hāc interpretationem, *mysterium,* stabit in accusandi casu: in quo etiam stabit, secundum illam aliam expositionem; in qua diximus, quòd diabolus est detinens, ne modo reueletur Antichristus. Ipse igitur iam operatur mysterium iniquitatis; nempe apostasiam a fide, vt tandem, Deo vero cultus non præbeatur; sed pro Deo iniquus, ipsaque summa iniquitas adoretur. Huc enim tendit machina Diaboli: & in hoc assidue versantur nequissimæ eius technæ, vt genus humanum in illud ducatur facinus, vt discedat a vera Dei fide. Et tunc postea Antichristus, ipsa iniquitas manifestabitur: qui nunc latitans, in mysterio consistere dicitur, dum struitur a diabolo prædicta apostasia.

F *Tantum, vt qui tenet, nunc teneat, donec de me-*
dio fiat. Chrysostomus, & Theophylactus hæc re- Chrysost. Theoph.
ferunt ad imperium Romanum, nempe, quòd detineatur, ne reueletur Antichristus, donec dominiū Romanorum de medio tollatur, vt superius explicatum est: & reiecta fuit huiusmodi interpretatio a
Theodoreto: & non immerito, quum dominium Theodor.
illud profanum Romanorū, de quo est sermo apud Chrysostomum, iam pridem sit sublatum, neque tamen, ad huius imperij sublationem, successerit aduentus Antichristi. Nisi forte dicere velimus, sat esse apud sensum, & interpretationem Chrysostomi, quòd eo tempore, in quo rumor erat dissemina:us apud Thessalonicenses, iam aduentasse Antichristū, id non esset verum; neque aduenturum, nisi post prostratum profanum imperium Romanorū, quod tempore Chrysostomi adhuc vigebat: neque tamē propterea, post hoc factum, intellexit Chryso-
stomus, illico ipsum aduēturum. Theodoretus autē Theodor.
longe aliter hunc locum interpretatur, inquiens, non aduenturum Antichristum, nisi prius tollatur de medio; & cesset superstitio idolorum; & prædicetur vbique Euāgelium; postea reuelabitur. Nonnulli hæc verba, *qui tenet, teneat:* ita explicant, vt quisque, qui habet fidem, teneat, donec expellantur hæretici. Sed aduertendum, græce, pro ijs verbis, *tantum qui tenet nunc teneat,* haberi hanc solam dictionē ὁ κατέχων: quæ, vt patet ex articulo ipsi adiecto, est masculini generis (sicuti & hunc in modum vertit interpres) non neutri. Vnde interpretari possumus, vti dictum est antea; quòd diabolus, qui operatur mysterium iniquitatis, ipse est, qui detinet ne reueletur Antichristus. Et dum subiungitur; *donec de medio fiat:* ita forte interpretari non inconueniret hæc verba: *donec de medio fiat,* idest, donec compleatur in mundo iniquitas, quam operatur Diabolus; vt scilicet refrigescat charitas, & ita deficiat fides: adeo, vt homines deserentes Dei veri cultum, iniquissimum hominem, & satanicum pro Deo colant. Et hæc quidem insinuasse videtur
Daniel dum inquit. *Et post regnum eorum, cum cre-* Dan 8.
uerint iniquitates, consurget rex impudens facie, & intelligens propositiones, & roborabitur fortitudo eius: sed non in viribus suis; & supra quàm credi potest, vniuersa vastabit &c. ijs enim insinuatur crementū iniquitatis, ad quam apostasia sequatur: & quòd ille consurgens rex, erit pessimus, & fortissimus; sed non in viribus proprijs; quæ conueniunt Antichristo; qui impudens facie erit, dum se vt Deum coli volet, & in operationibus satanæ operabitur. Quòd autem illud, *donec de medio fiat,* accipi possit pro ea phrasi, ac si dicatur, donec perficiatur quod cœptū est, nempe mysteriū iniquitatis, de quo dixit Apostolus, quòd mysterium iniquitatis iam operatur: hinc potest colligi, quoniam, quæ ex imperfecto ad perfectum trāseunt, sicuti ex puero fit vir, sic commode dici possunt, quòd fiunt de medio, idest, de medio facti, transeunt ad perfectionē, vt compleantur: qua phrasi, id, quod diximus significari, explicauit Aristoteles in lib. 2. diuinæ suæ Philosophiæ, de ijs tractans, quæ de imperfecto ad perfectum transeunt.

G *Quem*

G *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* Explicans hunc
Theodor. locum Theodoretus inquit. Cum Iesus apparuerit de cœlo, loquetur tantum, & scelerato illi afferet interitum; quod prædictum est ab Esaia; *egredietur*
Esai. 11. *virga de Radice Iesse*, de qua postea subiunxit: *& spiritu labiorum suorum interficiet impium:* quod Græ-
Gr. Scho. ca Scholia efficacius etiam explicant, dum dicunt. Dum adhuc ignis eminus separatur, minuta animalia calore cōsumuntur, ita Antichristus, ex Christi aduentu, & spiritu oris eius, consumetur; idest, iussu, & præcepto, vel Spiritu sancto. Hoc quoque
Daniel. 8. prædixisse videtur Daniel loco citato, dum inquit; *& sine manu conteretur.*

H *Cuius, est aduentus secundum operationem satanæ.* Quoniam scilicet operatio tota, & omnis conatus satanæ, in hoc homine situs erit: & est idem, quod dixit Daniel, quod roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis: *In omni virtute*, idest, potentia (græce enim habetur δυνάμει) quæ potest accipi pro diuitijs, & vi armorum; & etiam pro potentia exercendi signa, & prodigia. Quæ Apostolus appellat, *mendacia*: aut, quoniam re vera non erunt quales apparebunt, sed erunt præstigia, vti illa erāt Magorum Pharaonis. Aut, quoniam perducent homines in deceptionem, & in errorem. Etenim supponendum est, tantam satanæ tunc futuram esse potentiam a Deo sibi permissam, quanta numquam antea fuerit illi concessa. Non autem dicendum, quòd prauentura sint miracula a dæmonibus; sed aut facient apparere miracula, quę tamen non erūt: aut præstabunt nonnulla, quæ veræ mira apparebunt; quoniam hominibus factorum causæ sint occultæ; ipsi autem dæmones præstare hæc possunt; vt qui norunt rerum naturæ vires, & possunt aptare actiua passiuis. Et cum subiungitur: *in omni seductione iniquitatis*, Hinc ostēditur, quòd hæc omnia molietur Diabolus ad seductionem iniquitatis; idest, iniquorum hominum, qui pereunt. Et hoc quidem: *eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent:* idest, Christum; qui vere nos dilexit, vt inter-
Gr. Scho. pretantur Græca Scholia. Vnde, si quis addubitet, quorsum Deus Antichristū venire sit permissurus, si nocumentum est allaturus. Ad id respondet
Theoph. Theophylactus, quòd in ijs habet potestatem, qui pereunt; qui etiam damnandi erant, etiam quòd Antichristus non aduenisset. Et hæc præcipue pertinent ad Iudæos: de quibus dixit Dominus in
Ioan. 5. Euangelio; *ego veni in nomine patris mei: & non accepistis me; si alius venerit in nomine suo, illū accipie-*
Gr. Scho. *tis.* Grauiter, inquiunt Græca Scholia cum Theo-
Theoph. phylacto, puniendi sunt Iudæi, quoniam Christum in nomine Dei venientem non receperunt, & Antichristum, vt Deum, recipient; qui, si signa faciet; at plura Christus: si de ipso ferebatur testimonium a Scripturis; at de Christo, vt Saluatore; de Antichristo, vt corruptore.

I *Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt*
Gr. Scho. *credant mendacio.* Mittet Deus, idest (secūdum Græca Scholia) permittet operationē, græce energiam, idest, efficacem illusionem, quam subministrabit Antichristus. Atqui, si Deus mittet, ipse immediate hoc non operabitur; sed permittet fieri iusto iudicio. Neque tamen illos facit errare: sed neque Diabolus: sed ipsi ex hac occasione errorem contrahēt. Et quare hæc? *vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Hinc in-
quiunt Græca Scholia, magis iudicabuntur illi, præ- Græ. schol.
sertim Iudæi, qui crediderunt iniquitati, & non veritati ipsius Christi; vnde excusari non poterunt. Isto autem Dei iudicio hæc contingent. Data enim a Deo est potestas satanæ secundum mensuram voluntatis, quæ est in vno quoque hominum: siquidē iniqui magis ruunt in malum, quod sequuntur.

K *Quòd elegerit vos Deus primitias in salutem;* Nonnulla græca exemplaria habent, ἀπ' ἀρχῆς. alia vero ἀπαρχὰς: idest primitias: quasi ad hoc (secundum vtramque lectionem) alludēs Apostolus, quòd gratię sint agendę Deo, quòd initio nascentis ecclesię fuerint electi Thessalonicenses ad salutem, longe ante aduentum Antichristi; ob quem tantopere cōterriti erant: cum præsertim tempora illa sint futura
periculosa, vt dicitur in post. epist. ad Timotheum: 2. Timo. 3.
in nouissimis diebus instabit tēpora periculosa; & Dominus in Euang. dixit, futurum *ita, vt in errorem in-*
ducantur (si fieri posset) etiam electi. Matt. 24.

L *Tenete traditiones.* Hinc Chrysostomus, & Chrysosto.
Græca Scholia deducunt, quòd scripta, & non scri- hom. 4.
pta præcepta tradiderunt Apostoli, & vtraque di- Gr. Scho.
gna obseruatione. Vnde, & quę ab ecclesia non scriptę sunt traditiones, sunt seruandę.

PARAPHRASIS.

CAPIT. III.



QVOD superest, fratres; orate pro nobis, vt sermo Domini currat non impeditus, & glorificetur apud alios, vti etiam apud vos; & vt liberemur ab importunis, & prauis hominibus. Nō enim omnium est fides; qua redduntur indigni, qui Dei vocationi non se subijciunt. Fidelis autem dominus, qui confirmabit vos, & custodiet a malo. Confidimus autem de vobis fratres, in domino; quòd quęcunque pręcipimus vobis, illa & facitis, & facietis. Dominus autem noster Iesus Christus dirigat corda vestra in charitate Dei, & in patientia Christi, quam imitemini. Denunciamus autem vobis, fratres, in nomine Domini Nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis, ipsi enim scitis, quonā modo oporteat imitari nos; quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem accepimus ab aliquo: sed in labore, & fatigatione nocte, die que operantes manibus nostris, ne quem vestrū grauaremus: non quasi non habuerimus potestatem exigendi panem a vobis, quam habemus ex munere nostro prædicandi: sed ita nos gessimus, vt exhiberemus nos vobis formam, quam imitemini. Etenim, cum essemus apud vos,

vos, id vobis denunciauimus: quoniam, si quis non vult operari, is nec de alieno pane manducet. Audiuimus enim quosdã inter vos esse, qui inordinate se gerunt, nihil operantes; sed coriose, ac ociose vitam agentes. Iis autem, qui eiusmodi sunt, denunciamus, eosdemque hortamor per Dominum Nostrum Iesum Christum, vt quiete operantes, suum ipsorum panem manducent. Vos autem fratres, nolite deficere benefacientes. Quòd si quis non obedit sermoni oostro per epistolam, hunc ipsum notate, & obseruate, & ne commercium vllum cũ ipso habeatis; vt hinc confundatur, & ad resipiscendom excitetur; illum tamen, non vt inimicum existimate; sed corripite, vt fratrem. Ipse autem Dominus pacis, det vobis perpetuam pacem in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli: quod est signum, quo meas Epistolas dignoscatis: ita scribo. Gratia Domini Nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Editio vulgata.

DE *cætero fratres, orate pro nobis, vt sermo Dei currat, & clarificetur, sicut & apud vos: & vt liberemur ab importunis, & malis hominibus, non enim omnium est fides.* *Fidelis autem* Dominus *est, qui confirmabit vos, & custodiet a malo. Confidimus autem de vobis in Domino, quoniam quæ præcipimus, & facitis, & facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi. Denunciamus autem vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quã acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos. neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione nocte, & die operantes, ne quem vestrum grauaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. Nam & cum essemus apud vos, hoc denunciabamus vobis: quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audiuimus enim intes vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes: sed curiose agẽtes. Iis autem qui eiusmodi sunt denunciamus, & obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum silentio operantes suum panem manducent. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Quòd si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & ne commisceamini cum illo, vt confundatur: & nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem. Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutario mea manu Pauli: quod est signum in omni epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*

ADNOTATIONES.

A B *importunis*, græce, τῶν ἀτόπων, idest, inquietis, &, secundum Chrysostomum, denotantur hæretici, qui, ne deprehendentur ad sua conciliabula, subinde sedes mutant. A Chrysosto. hom. 4

B *Non enim omnium est fides.* Hæc sententia simpliciter ita exponi potest: quòd non omnes credũt; non omnes suscipiunt vocationem: non quoniam illis desit gratia Dei, qua fidem amplexentur; sed quia a propensa ipsorum iniquitate, & a nefarijs cupiditatibus, ne ipsam suscipiant, detinentur. Theodoretus autem ita explicat. Theodor. *Nõ omnium est fides; persuasio non ex vocante; est enim Dei proprium vocare; nostrum autem parere; iuxta illud: si quis sitit veniat* Ioan. 7. *ad me, & bibat; & si quis vult venire post me, abneget semetipsum*, &c. non enim *necessitatem affert, sed* Matt. 16. *voluntarium animum desiderat.*

C *Vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis.* Sunt illi, de quibus paulo post inquit; *Audiuimus etiam inter vos, quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes:* quorum commercium, Apostolus vult vt fugiant; quia non seruant ordinem religionis secundum traditiones illis datas. Et ponit se ipsum in exemplum, qui fuit apud eos non ocio marcescens: sed ait, se manducasse panem; *in labore*, dum prædicabat; *& in fatigatione*, dum laborabat manibus suis, vt victum sibi quæreret. Appellat autem, *panem* (secundum consuetudinem scripturæ) vsum rerum, quæ pertinent ad victum: cuius illustris est locus in libris Regum 1. Reg. 14. vbi dicitur, *maledictus vir, qui comederit panem vsq; in vesperam.* Vbi, nomine *panis*, omne esitabile intelligitur; vt comprobatum est ex facto Ionathæ; qui in maledictionem comminatam (ne quis panem gustaret) incidisse iudicatus est ob esum mellis. Videtur autem hoc loco Apostolus, discrepãtia, & quasi inter se contraria protulisse; dum præcepit Thessalonicensibus, vt subtrahant se ab ijs, qui ambulant inordinate ad quæ & subiunxit, *siquis non vult operari, nec manducet:* deinde vero ait, *vos autem fratres nolite deficere benefacientes:* adeo quòd qui prohibentur manducare panem, a benefacientibus panem accipient. Hanc apparentem contradictionem dissoluit Chrysost. in cap. 10. Matt. homil. Chrysost. in cap. 10. Matt. hom. 36. 36. inquiens, quòd Paulus sanis & inopibus scribit: siquis nolit operari, non manducet, vt eos ad operandum excitet: illis autem, qui possunt liberalitate vti scribit, vt benefacientes non deficiant, vt eos ad benigne dandum impellat.

D *Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola.* Loquit Theodoretus: appellauit bene- Theodor. dictionem, quæ in fine sita est, *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Ita scribebat Paulus in omnibus suis epistolis pro signo; vt hinc suę esse dignoscerentur.

ARGVMENTVM
IN PRIOREM EPISTOLAM
SANCTI PAVLI
ad Timotheum.

Coloss. 4.



RIOREM *ad Timotheum epistolam, quam dedit Paulus e Laodicea (ex sententia quoque Theophylacti) verisimile est eam esse, de qua idem Apostolus meminit in calce epistolæ ad Coloss. dum ait.* Et cum lecta fuerit apud vós epistola hæc, facite, vt hæc in Laodicensium ecclesia legatur, & eam, quæ Laodicensium est, vt vobis legatur. *Et enim, in hac prima ad Timotheum epistola, vniuersalis traditur regula, & norma, quam obseruare debeant omnes episcopi in regenda Dei ecclesia. Quæ autem in ipsa tractantur, ferme ad hæc capita reducuntur. Inprimis, ecclesiam ab erronea, & falsa doctrina esse purgandam. Deinde pro omni hominum genere orandum; orandique norma præscribitur, tam viris, quàm mulieribus obseruanda. Ad hæc explicantur, quæ nam requirantur in ijs, qui ad episcopatum (in quo etiam includitur presbyteratus) & ad Diaconatum sunt assumendi. Et cum hæreses in mundo sint futuræ, semperque magis in dies vigentes vsque ad consummationem seculi, eas generatim ex reuelatione spiritus sancti prædicit futuras Apostolus, & quasdam etiam iam pullulantes, particulatim commemorat; vt hinc admoniti reddantur præsules Ecclesiarum, ad se se præstandos euigiles, ne, ex falsa doctrina, subditi a fide abducantur: ipsi vero attendentes veræ doctrinæ fidei, eam doceant, vanas in primis euitantes quæstiones, & stultiloquia. Ad hæc, traditur episcopo regula, qua se regat apud cuiusuis statum, & genus hominum. De viduis etiam agitur, quæ nam conseruandæ sint in viduitate, & quæ dimittendæ ad matrimonium. Præterea edocet in Iudicio exercendo (præsertim in accusationibus delatis aduersus presbyterum) qua cautela incedere debeat Præsul, & qua examinis diligentia. De obsequio quoque, atque seruitio erga dominos præstando, serui instituuntur. Denique Episcopi hortantur ad sanctitatem Vitæ, ad fidem catholicam conseruandam, ad declinandas omnes inutiles, atque prophanas quæstiones; ad adhortandos diuites huius seculi, vt sibi ipsis ad æternam vitam thesaurum suis diuitijs comparent.*

Chrysostomus autem mouet dubitationem, cur discipulo, qui iam in magistri transierat ordinem, hanc scribat Paulus epistolam. Nam antea perficiendus erat, quàm præficiendus ecclesiæ; quòd si iam perfectus erat, superflue igitur hanc epistolam scribit. Cui dubitationi hunc in modum satisfacit, inquiens. Quòd Timotheo doctrina opus erat, non eadem, qua discipuli instruebantur; verum ea, quæ magistro, præceptorique congrueret. Addamus, idcirco in hac epistola Apostolum præcepta, quæ digna sunt Præsule, tradidisse, vt maiorem adderet auctoritatem illis institutis, atque præceptis, quæ Timotheus in sua regenda ecclesia obseruaret: dum subditi intelligerent, hæc eadem tradita, & præcepta fuisse ad voluntatem, & normam præscriptam ab Apostolo Gentium doctore, atque præcone: ac præsertim, cum hæc epistola (vt dictum est antea) fuerit conscripta tanquam norma quædam vniuersalis regiminis ecclesiastici, quæ ab omnibus Episcopis, & rectoribus ecclesiarum perpetuo obseruaretur.

IN PRIO-

IN PRIOREM EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Timotheum.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS designatus Apostolus Iesu Christi secundũ imperium Dei saluatoris nostri, & Christi Iesu, spei nostræ anctoris; Timotheo dilecto, & genuino in fide filio, Gratia, & misericordia, & pax à Deo patre, & Christo Iesu, Domino Nostro. Sicut rogaui te, cũ irem in Macedoniam, vt remaneres Ephesi ad explendum, quod tibi in mandatis dederam, ita conficito. Istud est vt denuncies, atque præcipias quibusdam, ne alienam a nostra doctrinam inducant, neque attendant fabulis, & genealogijs interminatis, quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ in fide est posita. Finis autem, & scopus huius denunciationis, atque præcepti est, vt adsit in ipsis charitas, ex puro corde procedens, & ex conscientia bona, & fide non ficta: a quibus tanquam a vero scopo, quidam aberrantes, cõuersi sunt ad vaniloquium, ad inutiles disceptationes, volentes esse legis doctores, & non intelligentes, quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem, quòd bona est lex, si quis ea legitime vtatur; scientes hoc, quòd lex iusto non est posita (cum sit proposita ad euitandam transgressionem, a qua iustus longe abest) sed iniustis, & inobedientibus; ipsis impijs, & peccatoribus, sceleratis, & contaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, & periuris; quorum opera mala punit lex; & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euangeliũ concernens gloriam beati Dei, quod mihi concreditum est, vt ipsum publicem, & plantem in mentibus hominum. Et gratias ago ei, qui me ad hoc munus obeundum confortauit, & potẽtem reddidit in Christo Iesu Domino nostro: quia, ponens me in hoc ministerium, fidelem sibi ministrum futurum existimauit; me inquam, qui prius blasphemus fui nominis Christi, & persecutor eius ecclesiæ; atque suorum fidelium conuiciator. Sed ideo misericordiam Dei consecutus sum; quoniam, quicquid perpetraui, ignorans feci in incredulitate, cui inhærebam seiunctus ab omni malitia; superabundauit autem in me gratia Domini nostri Iesu Christi cum fide, ac dilectione mea in Christo Iesu. Fidelis est hic sermo, certus, & ab omnibus acceptandus; quòd Christus venit in hunc mundum peccatores saluos facere; quorum primus ego sum, antesignanus, atque præcipuus. Sed misericordiam ideo consecutus sum, vt in me primo, atque præcipuo exemplari, Iesus Christus ostenderet omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri essent in ipso, ad vitam æternam comparandam. Tanti autem beneficij in me collati, Regi sæculorum, immortali, inuisibili, soli Deo sapienti per essentiam, sit honor, & gloria in secula seculorum, Amen. Hoc præceptum commodo tibi fili Timothee; vt secundum præcedentes de te prophetias, milites in illis bonam militiam, fidem tenens, atque bonam habens conscientiam: quam quidam repellentes, circa fidem naufragium fecerunt; e quorum numero est Hymenæus, & Alexander; quos tradidi satanæ castigandos; vt hinc correpti, discant non blasphemare, contra fidem enunciantes, quæ fidei aduersantur.

Editio vulgata.



AVLVS Apostolus Iesu Christi secundum imperium Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ: Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, misericordia, & pax a Deo Patre, et Christo Iesu Domino nostro. Sicut rogaui te vt remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, vt denunciares quibusdam ne aliter docerent, neque intenderent fabulis & genealogijs interminatis: quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide. Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium. volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmãt. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime vtatur: sciens hoc quia lex iusto non est posita, sed iniustis, & non subditis, impijs, & peccatoribus, sceleratis, & cõtaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur, quæ est secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi. Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu domino nostro, quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui, & persequutor, & contumeliosus, sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia Domini nostri cum fide, & dilectione, quæ est in Christo Iesu. Fidelis sermo, & omni acceptione

ptione dignus, quòd Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum: vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in vitam æternam. Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor, & gloria in secula seculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi fily Timothee: secundum præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidem, & bonam conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt: ex quibus est Hymeneus, & Alexander: quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

ADNOTATIONES.

A SECVNDVM *imperium Dei*. In vtraque epistola ad Coriothios, Paulus dicit se Apostolnm secundum voluntatem Dei; hic autem secundum imperium Dei se nominat Apostolum. Et, licet apud Deum idem sit volontas, quod eius imperium; hoc tamen loco hac voce, *imperij*, vsus est, vt magis suam auctoritatem propalaret, ob eam efficaciā, quam secum affert id ipsum, quod sit Apostolus secundum imperium Dei; vt hinc maius pōdus accederet ad præcepta, quæ traditurus erat de communi disciplinæ christianæ instimtione. De imperio autem Dei vocantis Paulum ad Apostolarum, patet ex Actis, Apost. vbi dicitor: *segregate mi-* Act. 13. *hi Saulum* &c. & alibi: *vade, quoniam ego in gentes* Act. 22. *longe mittam te*.

B *Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostræ.* Hæc omnia referri possunt ad Iesum Christum, qui & Deus, & homo est. Aut ita distinguentur; vt Deus dicatur Saluator, quatenus ab ipso procedit iustificatio, Christus autem spes nostra; tum qòòd ipse resurgens a mortois, sedensque ad dexteram Dei patris, nobis quoque spem attulit huius gloriæ, & immortalitatis; tum etiam, quoniam per ipsum mediatorem hæc bona speramus, & expectamus. Ad- Tit. 2. uertendum autem in epistola ad Titum; Christum dici Saluatorem in illis verbis; *saluos nos fecit per lauacrum regenerationis spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum*, 1. Timo. 4. Alibi vero adscribitur spes Deo, dum ait Apostolus. *In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in Deum viuum*. Ex quibus patet, dictionem hanc, *spem*, & hanc aliam, *Saluatorem*, tum Deo, tum Christo accommodari. Quod censuit etiam Theodor. Theodoretus, inquiens. *Deum autem salutem, & Christum spem vocauit: non nomina diuidens, nec hoc quidem illi, illud vero huic tribuens, sed vtrumque in vtraque persona intelligens. Et enim beatus David* Ps. 64. *vtrumq; posuit in vna persona:* exaudi *Deus Salutaris* Gr. Scho. *noster, spes omnium finium terræ*. Græca autē Scholia addunt ad hæc, *spei nostræ*, hanc dictionem, *Saluatori*; vt ita legant, & *Christi Iesu spei nostræ Saluatori*.

C *Dilecto filio*. Græce γνησίῳ idest, genuino, noo adulterino filio in fide; tanquam enim pater erat Paulus ipsius Timothei, quem in fide genuerat. Iuxta illud in epist. ad Philem: *obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo.* Philem.

D *Gratia, misericordia, & pax*. Adiunxit misericordiam (quod in alijs epistolis non consueuit) ad insinuandam insignem beneuolentiam, qua Timotheum prosequeretur; nec non ad significandum, quòd Præsuli, qui curam gerit animarum, opus est magna Dei misericordia, pro muneris, & officij sui functione, vt dicunt Græca Scholia. Gr. Scho.

E *Ne aliter docerent*. Idest, ne diuersa ab ijs, quæ ipse prædicauerat. Quod expressit quoque in epist. ad Galat. anathematizans, quicunque prædicaret, Gal. 1. præterquàm quòd ipse prædicauerat.

F *Neque intenderent fabulis*. Meminit Paulus de fabulis & Iudaicis quæstioonibus in epist. ad Ti- Ti. 1. & 3. tum: vbi fabulæ iotelliguntur: veluti, quòd Adam habuit duas vxores, & similia, quæ scripta sunt in libro Talmoth. Augustinus autem contra Inimic. Aug. lib. 2. c. 1. Cont. inim. leg. & proph. leg. & proph. colligit, Iudæos suas habuisse traditiones, a lege, & a libris Propheticis, & legitimis alienas; quas vocant Deuterosis, traditas de vno in alio sine scripto. Colligit autem ex his locis; vt puta apud Matt. In vanom autem me colunt, docentes doctri- Matt. 15. nas, & præcepta hominum, relinquentes autem mandatum Dei, tenentes traditiones hominum. Item apud eūdem: bene irritum fecistis præceptum Matt. 15. Dei, vt traditionem vestram seruetis.

G *Et Genealogys interminatis*. De genealogijs longus contexitur sermo in lib. Gene. Et io euang. quoq; apud Matt. Verum Apostolus hoc loco dam- Matt. 1. nat, quòd quidam intenderent genealogijs, quærentes, & disputantes, qui oam huius, vel illios fuissent aui, & atani, & his anteriores; idque facerent ad ostentationem scientiæ, vel nobilitatis. Appellat autem genealogias interminatas; vel, quoniam nullum fioem, seu vtilitatem conferrent; vel qnoniam harum rerum veritas esset interminata: ac præsertim etiam damnat ob hæc, quæ subiungit. *quæ quæstiones præstant magis, quàm ædificationem Dei*. Ex huiusmodi enim inquisitionibus (vt dicitur in epist. ad Titum) excitabantur quæstiones, & dissensiones. At diceret aliquis, mādatum est a Domioo: *quærite,* Matt. 7. *& inuenietis*. Item, *scrutamini scripturas*. Ad quod Ioan. 5. dicimus, id quidem agendum esse; sed studio veritatis, non ad vanas quęstiones permouendas. Chry- Chrysost. hom. 1. sostomos autem improbat quæstiones, quibus circa ea, quæ credi debent, addubitetur. Vnde aduertendum; quòd ea, quę pertinent ad dogmata fidei, opus est stabilire, quòd sint fidei dogmata ex doctrina euangelica, ex epistolis canonicis, & ex omni alia sancta scriptura, & ex patrum etiam traditionibus. Sed & aduersus hęreticos, pro veritatis defensione atque illustratione, rationes quoque sunt adducendę, quę deducant eos ad absurda, & impossibilia, vt ita arguantur, & conuincantur. Ad hęc, quę sunt fidei, interdum conuenit explicare per similitudines, veluti de Trinitate, quomodo vnus sit Deus, & trinus; hęcque tractanda sunt ad captum auditorum. Suntque nonnulla, quę in scriptura, vti verissima, supponuotur; neque tamen, quomodo se habeant, a nobis comprehendi possint. Quemadmodum est illud; quòd Deus singula quęque cognoscit;

gnoscit; quod, qua ratione præstet, non nostra est capax mens; sicuti neque de hoc, quomodo Deus ex nihilo mundum crearit. Aut de eo, quòd Verbũ caro factum sit; *& natus est homo ex Vergine* absque virili seminis admistione, & alia huiusmodi.

H *Finis autem præcepti est charitas*. Rogauerat Apostolus Timotheum, vt remaneret Ephesi, denunciaretque nonnullis, ne aliter a sua prædicatione docerent, ne ve intenderent fabulis, & prophanois quæstiooibus. Idcirco aduertit, quòd finis præcepti, nempe huius denunciationis, quã Timotheo dederat in mandatis, vt eam illis exhiberet, est charitas, ita tamen, vt sit huiusmodi, qualem eam describit; hac enim seruata, tollerentur quæstiones cõtentiosæ, & hæreses. Dicit igitur, quòd charitas esse debet, *de corde puro*; quod magis explicat inquiens; *& conscientia bona*; ita enim, & cor purum erit, vt non adsit quid erroneum, & malitiæ coniunctum; *& fide non ficta*. Fundamentum est fides ad charitatem: fides autem debet esse non ficta, vt cor sit purum, atque sincerum. Hanc continuationem huius contextus, quam ioduximus, innuere videntur

Chrysost.
Theoph.
Gr. Scho.

(præter Græca Scholia) etiam Chrysostomus, & Theophylactus; qui habet hæc. *Si iniunxeris, nequaquam debere doctrinam diuersam a nobis afferre, charitatem eiusmodi assequeris, quasi plantaueris; & dogma tortuosum, & prauum sustuleris*.

Aug. lib. 3. de Doct. Chris. c. 40.

Augustinus autem hæc refert ad legem inquiens; quòd finis præcepti, & legis plenitudo, est posita in charitate; vultque hoc loco comprehendi virtutes theologales; charitatem ex corde puro, dum diligitur homo secundum Deum; item spem, quam intelligi, ait, per illa verba Apostoli, *& conscientia bona*: nam illi sperant, qui bonam habent conscientiam. Denique fidem ex illis verbis; *& fide non ficta*: idest, sine simulatione, qua ex animo creditur in Deum.

I *Scimus autem, quòd bona est lex, si quis ea legitime vtatur*. Ne videretur Apostolus voluisse detrahere legi, ex ijs, quæ dixerat aduersus quosdam, qui profitebantur esse legis doctores; ideo subinngit, sibi constare, quòd lex bona est, si quis legitime ea vtatur; nempe secundum finem, ad quem est destinata; qui finis impletur in Christo. Vnde, figuræ præsignificatores Christi consummationem, vti iam impletæ, non amplius sunt obseruandæ ab eo, qui legitime vti velit lege. Quæ (cum etiam proposita sit propter transgressionem, vt arceret homines a peccatis; idcirco, qui ea vsus fuerit cum huiusmodi obedientia, vtilitatem ex ea feret. Verumtamen ad placitum hominum non sunt ex lege deducenda præcepta; quæ meram hominum sapiunt traditionem.

Theoph.

Theophylactus hunc locum explicans, ait. *Non bene vtitur lege, qui quæ legis sunt, docet, & non obseruat. Ille autem legitime vtitur, qui per legem ad Christum deducitur, & per ipsum iustificatur*.

K *Scientes hoc, quia lex iusto non est posita*. Supponit, in eo; qui legitime vtatur lege (ita vt sit sibi bona) inesse debere hanc scientiam, quòd iustificato non est posita lex. Vnde ab ipso non est obseruãda circuncisio: iusto enim non est posita lex, cum ipse sit sibi lex; vt dicitur in episto. ad Romanos. Rom. 2.
Quare, si iustus sibi lex est; quomodo legi, lex posita erit? Et (vt dicitur in epist. ad Galat.) qui Spiritu Gal. 5.
Dei ducitur, non est sub lege, quæ posita est propter transgressionem; & per consequens iusto, & non præuaricanti, non erit posita lex. Vnde & in epist. ad Rom. dicitur, quòd iustus mortuus est legi; Rom. 7.
nempe, quatenus lex non habet dominium exercendæ iustitiæ, & infligendæ pœnæ aduersus iustũ, contra præcepta legis noo operantem; sicuti habet aduersus præuaricatores. Præcepta vero diligendi Deum, & proximum, proposita in lege, iustus obseruare habet. Verum & hęc oon pręstabit ob timorem legis; neque ob auxilium, quod sibi conferat lex ad ea obseruanda; sed fide, & gratia hæc efficiet per Christum mediatorem: & ita iusto, iuxta sensum prædictum, non est posita lex. Non autem quòd ea non teneatur facere, quæ lege iubentur, & vitare quæ lege vitantur. Sed quia, quod impij timore legis inuiti faciunt, hoc iusti sponte, obque Dei amorem agunt. Cum autem dicitur in Gal. 4.
epist. ad Galat. quòd Christus factus est sub lege, id (sicuti in Adnotat. C. cap. 4. eius epistolæ explicatum est) accipiendum in hoc sensu; quòd Christus legalibus ceremonijs se subiecerit, veluti qui circuncisionem, & alia huiusmodi obseruarit. Idque, quoniam venit (vt ipse dixit) non vt solueret legem, sed vt adimpleret. Matt. 5.
Aduertendum autem, pro eo quod habet editio vulgata in plurium numero, *scientes hoc*, a Græcis legi, *sciens hoc*. Cuius lectionis (quæ in sensu non discordat a nostra) esset cõstructio verborum huiusmodi: quòd lex bona est, si quis ea legitime vtatur, sciens hoc, quòd lex iusto non est posita; id enim scire expedit. Nam sciens hoc, sciet quòd ad Dei misericordiam oportet accedere per Christum; Et hoc lex manifestat, cum eius finis sit Christus, Rom. 10.
ad quem intendit deducere hominem, vt per ipsum iustificetur. Theophylactus ait: *medicus ægrotanti paratus est, non valetudine bene se habenti; &* Theoph.
frenum equo effrenato, non ductu facili imponitur; sic non lex iusto imponitur. Græca autem Scholia dicũt, Gr. Scho.
quòd legitime is lege vtitur, qui scit ea sibi opus non esse ad recte viuendum; & virtutis gratia recte viuit, non timore legis. Et (vt inquit Theodoretus) Theodor.
qui prohibita a lege non facit, legis præcepto non indiget. Et sunt nonnulla, quæ etiam per Euangelium prohibentur, vt necessaria: vt, non adulterabis, non occides &c. Supernacanea autem sunt, quæ ad sacrificia (nempe legalia) *dies, mortuos, leprosos pertinent*. Augustinus etiam in lib. de Spiritu, & litt. perpendens Aug. lib. de Spir. & litt. cap. 10.
hunc locum, inquit. *Quomodo hæc stant simul? bona lex, si quis legitime ea vtatur, & quod iusto non est posita lex? Nam non nisi legitime iustus vtetur*. Et respondet, *quòd legitime vtitur, cum eam terrendo, imponit iniustis; vt hinc aucta concupiscentia confugiant ad iustificantem gratiam; sic tamen lex non est posita iusto, quoniam ex ea non iustificatur, sed ex lege fidei*. Idem in epist. ad Anasta. illum vere iustum August. ad Anast. epist. 144.
statuit, qui non ob timorem peccati, habens hostem intus, attamen non concupiscit praua; sed si posset legem comminantem auferre; neque tamen peccaret. Idem in Exposit. episto. ad Galat. lex in- Idẽ in epist. ad Gal.

quit, iusto non est posita; id est imposita, vt supra illum sit; in illa enim est potius, quàm sub illa; quia non ea vita viuit, cui coercendæ lex imponitur.

L *Quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio.* Inquit, quòd cõfortatus, & roboratus est a Deo, quia illum existimauit fidelem, ponens ipsum in ministerio Euangelij. Huic consimile, est quod di-
1. Thess. 2. xit Apostolus in episto. ad Thessal. *Sed sicut probati sumus a Deo, vt crederetur nobis Euangelium; ita loquimur.* Supponendum est autem, quòd Deus efficit ministrum sibi fidelem, sua gratia illum roborans; consensu tamen accedente ipsius hominis
Gr. Scho. gratiam diuinam acceptantis. Vnde Græca Scholia
Theoph. cum Theophylacto arguunt, aliquid etiam ex parte hominis requiri, vt fidelis inueniatur, & aiũt; quòd in hoc maxime fidelis fuit Paulus, quòd nihil eorũ, quæ Dei sunt, sibi vendicarit; sed & quæ sua sunt, Deo attribuerit. Quòd autem Deus iudicauit Paulum
Act. 9. fidelem sibi futurum, patet ex Act. Apost. vbi di-
Act. 9. ctum est de ipso a Domino Ananiæ; *Vas electionis est mihi iste.*

M *Blasfemus fui.* Nempe, dum Christi nomini malediceret; *persecutor*, vt qui persequebatur ecclesiam Christi; *& contumeliosus*; vt qui captiuos duceret Christi sectatores.

N *Sed ideo misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.* Zelo zelans Paulus legem Dei mosaicam, censensque ei derogari per legem euangelicam, hanc ipsam, vt luem, & pestem existimabat; vt qui adhuc legis scopum exacte non teneret. Hinc inductus est ad custodienda vestimenta eorum, qui lapidauerunt Stephanum, tanquam eum, qui legẽ Moysi sua prædicatione euerteret. Et idcirco, vt ignorãs, persecutionem exercebat in incredulitate: non autem ea malitia, sicuti alij Iudæi increduli, ex animi prauitate, Christum persequebantur ob propriam gloriam, inuidia, & auaritia laborantes; cum tamen Christi vitam irreprehensibilem, & opera eius mirabilia esse dignoscerent. Latuit quippe Iudæos in genere, quòd Christus Deus etiam esset, & non solum homo: &
Act. 3. in hoc sensu potissime dictum est a Petro, *& nunc fratres scio, quia per ignorantiam fecistis; sicut & principes vestri.* Quòd autem ipse esset Messias in lege promissus, & si ex eius operibus cognoscere potuissent; attamen a propria malitia excæcati non crediderunt. Fuit quippe & apud ipsos ignorantia, sed non simpliciter in incredulitate; qualis fuit illa Pauli; sed ignorantiam cum malitia coniunctam habuerunt; vt patet ex his, quæ habentur apud
Ioan. 12. Euangelium Ioan. *Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum; sed non confitebantur; vt e synagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriam ho-*
Ioan. 5. *minum magis, quàm gloriam Dei.* Item, *quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis?* At dicet aliquis, si Paulus legem optime callebat, quo-
Theoph. modo Christum nesciuit. Et respondet Theophylactus: & de hoc (inquit) *se condemnat; quia ignorantiæ morbo ante laborasset; quam incredulitas ipsa pepererat; eoque se misericordiam consecutum affirmat.* Verũ dicendũ etiam, quòd ignorauit Christum esse Deũ; & quòd legalia per ipsum essent abolenda. Hæc enim latere potuerunt Paulum, paternarum traditionum pertinacem æmulatorem.

O *Superabundauit autem gratia Domini nostri cũ fide, & dilectione, quæ est in Christo Iesu.* Aut vna cum gratia superabundauit fides, & charitas. Aut (sicut interpretantur Chrysostomus & Theodoretus) ad- Chrysost.
dita per Paulum fide, & charitate erga Iesum Chri- hom. 3.
stum, superabundauit & gratia Domini in ipso; vt Theodor.
non solum misericordiam sit consecutus; verum etiam cumulatiori gratia sit affectus.

P *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus.* Sermo certus est, carens omni deceptione; is nempe, quòd Christus venit peccatores saluos facere.

Q *Quorum primus ego sum.* Id ex humilitate dictum est; prout dicere etiam consueuerat B. Franciscus, dum se nominabat maximum peccatorem, dicens: quòd si in latrone gratia esset, quæ sibi data erat; melius se gereret latro, quàm ipse. Primũ autẽ peccatorem se nuncupat Apostolus, tanquam valde insignẽ; vt qui persequutus esset ecclesiam Dei. Vnde in priori epist. ad Corint. inquit, *non sum dignus vo-* 1. Cor. 15.
cari Apostolus, quoniã persecutus sum ecclesiam Dei.
Dubitant autem Græca Scholia; quomodo igitur in Gr. Scho.
epist. ad Philipp. dixit; quòd erat irreprehensibilis secũ- Philipp. 3.
dum legem. Et respondent, quòd iustitia legis comparata ad fidem, peccatum erat. Et (vt ait Theophy- Theoph.
lactus) *noctu, lucernę lux omnis, a lunę fulgore obtenebratur; sic legis iustificatio a Christi occultatur iustitia, & plane tollitur.* Augustinus autem interpretatur, Augu. Ser.
quorum ego sum primus: ego primus, quia prior, quia de Conuer.
persecutor ecclesiæ. Pau. hom.
14.

R *Vt in me primo ostenderet Iesus omnem patientiam.* Si Deus erga persecutorẽ suum tam benignus fuit, vt illum conuerteret, & faceret vas electionis; si in tam insigni peccatore tanta est bonitate vsus; certe, huius exemplo, omnes peccatores induci debe-
rent ad sperandum de misericordia diuina. Theo- Theodor.
doretus autem ait, hæc dici ab Apostolo ob humilitatem; non quòd esses vitæ improbæ, & flagitiosæ.

S *Regi autem seculorum immortali, &c.* Honorẽ, & gloriam de misericordia obtenta, & de sibi credito Euãgelio, de gratia collata, & de alijs commemoratis, Apostolus refert *Soli Deo*: quod toti trinitati tribuendum est, cũ de Deo simpliciter sit sermo.
Ambrosius autem inquit, *Hæc ad patris personam* Ambr.
pertinent, quem immortalem, ideo solum, & inuisibilẽ Ambros. in
appellat, quia omnis immortalitas ab ipso est, vt ipsi hoc cap. in
soli magis competat in veritate: quia quisquis immor- 3. edit.
talis est, non a se hanc habet, sed ab alio. Rom. c 1.

T *Hoc præceptum commendo tibi.* Hoc refertur, vel ad dicta de Christo, vel ad dictum de fine præcepti iam commemorati. Secundum autem
Chrysosthomum ad hoc refertur, vt militet mi- Chrysost.
litiam, iuxta præcedentes prophetias: quod etiam hom 5.
innuunt Græca Scholia; nempe obseruationis di- Gr. Scho.
ligentiam. Hoc idem Theodoretus, qui (quod atti- Theodor.
net ad prophetias, de quibus meminit Apostolus) supponit, Timotheum non solum electũ ad munus docendi per reuelationem diuinam; sed etiam ab initio aliqua huiusmodi ratione vocationem con-
secutum esse. Theophylactus vero ita interpretatur: Theoph.
Quoniam in omnibus sacris ordinibus, ad quos assum-

ptus es, præcesserunt reuelationes prophetiarum; iuxta illas igitur te bene geras. Aliqui referunt prophetias ad agnitionem literarum sacrarum, in quibus vsque a pueritia Timotheus erat instructus.

V *Habens fidem, & bonam conscientiam*, Hic statuit, quòd qui militat militiam bonam Christi, debet habere fidem, & bonam conscientiam; vt non solum dogmata teneat sincera; verum etiam simul præditus sit bona conscientia, & vitæ sit inculpatæ: quibus quidem conditionibus statuitur officium boni Euangelistæ. Alioquin, qui repellunt bonam habere conscientiam, circa fidem naufragium facillime patiuntur. Ex ijs colligitur, haberi posse fidem absque bona conscientia: & ita sine charitate poterit esse fides: quamquam ei, qui hoc culpato viuendi genere implicatur, imminet periculum naufragandi etiam circa fidem.

Theodor. X *Quos tradidi Satanæ*. Theodoretus, eos (inquit) tradebat Diabolo; non vt magistro, sed vt sæuo carnifici. Ideo nõ dixit, vt eos doceret, sed, vt docerentur non blasphemare: & hi quidem ab ecclesiæ corpore separati, & nudati gratia diuina, ab aduersario crudeliter affligebantur, incidentes in morbos, & difficiles afflictiones, & alias calamitates. Verisimile est autem, quòd hi hunc in modum castigati
1.Cor.15. emendarentur. Iuxta illud Apostoli ad Corinthios; quòd iudicauerat tradere illum facinorosum fornicatorem Satanæ, in interitum carnis; vt spiritus saluus sit in die domini. Hæc quoque afferuntur a
Theoph. Theophylacto, & a Græcanicis Scholijs. Quæ etiam
Græ. schol. animaduertunt, quòd Apostolus ideo non castigabat ipse, sed tradebat Satanæ; tum, vt hinc ostenderet, quòd possibile sit Satanæ imperare; tum, vt traditi in Satanæ potestatem, ferrent hanc contumeliam, quòd a Satana affligerentur. Incredulos autem Apostoli castigabant per se ipsos; vt ostenderẽt potentiam, quam haberẽt. Sic Paulus Elimam; sic Pe-
Theoph. trus Ananiam; qui (secundum Theophylactum) eatenus erat fidei expers, vt qui Deo minus confideret. Alios vero, qui ab ipsis eruditi fuerant, sed auersi postea erant, Satanæ tradebant.

PARAPHRASIS. CAP. II.



Bsecro igitur ante omnia, fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus; pro Regibus, & omnibus in sublimitate constitutis; vt quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & sanctitate. Hoc enim bonum est nobis, & acceptum coram Deo Saluatore nostro, qui (quantum ad se attinet) vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim est Deus omnium; vnde & pro omnibus orãdum est; vnus pariter mediator inter Deum, & homines, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum pretiũ redemptionis pro omnibus. Cuius rei testimoniũ temporibus præfinitis a Deo confirmatum est: in quo, ad ipsum propalandum, positus sum ego prędicator, & Apostolus (veritatem dico in Christo Iesu, non mentior) doctor constitutus Gentium in fide, & veritate. Volo igitur (& ita statuo in omni loco) viros orare leuantes ad Deum puras manus, innocuas ab omni scelere, seorsum ab omni ira, atque disceptatione. Similiter, & mulieres orare amictu honesto, cũ verecundia, & castitate: ornare se ipsas non tortis crinibus, non auro, aut margaritis, aut veste pretiosa; sed, vt decet ornari mulieres, pietatem promittentes, atque præseferentes opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, neque dominari viro; sed volo, vt sit in silentio. Adam enim prior formatus est a Deo; deinde Heua: & Adam non seductus est a serpente; mulier autem seducta in transgressionem lapsa est. Mulier autem viro coniuncta, per filiorum generationem saluabitur, si permaneat in fide, & charitate, & in sanctificatione cum castitate.

Editio vulgata.



Bsecro *igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt: vt quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & castitate, hoc enim bonum est, & acceptum coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei, & hominum homo Christus Iesus: qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, cuius testimonium temporibus suis confirmatum est. In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide, & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco: leuantes puras manus, sine ira, & disceptatione. Similiter, & mulieres in habitu ornato: cum verecundia, & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat, cum omnini subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est: deinde Heua, & Adam non est seductus: mulier autem seducta in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem: si permanserint in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.*

ADNOTATIONES.



Bsecro *igitur primum omnium*. Normam propositurus Apostolus, qua se regat Episcopus in Christi ecclesia, & in hac militia militet digne, a generali charitatis officio sermonẽ orditur, hortans, vt ante omnia, fiant obsecrationes, orationes, postulationes; quæ omnia pro eodem accipi posse animaduertit Theophylactus: qui tamẽ singula quoque inter Theoph.
se distinguit inquiens: quòd deprecationes (græce δεήσεις, sunt, quibus precamur liberari a malis: orationes vero græce προσευχὰς, quibus precamur nobis

bona) postulationes, græce ἐντεύξεις, sunt, quibus interpellamus, & conquerimus de ijs, quę nos lędunt, ac pręsertim (vt animaduertit Theodoretus) contra Diaboli nequitiam, cum quo nostra est colluctatio. secundum autem Theophylactum, sunt preces pro persecutoribus, pro quibus est orandum, ad Dei imitationem, qui solem oriri facit super iustos, & peccatores. Adduntur ijs gratiarum actiones; quæ

August. ad Paul. epist. 58. absque dubio a prædictis distinguuntur. Augustinus autem scribens ad Paulinum episcopum refert hæc ad partes sacrificij missæ hunc in modum; vt obsecrationes, sint preces, quæ fiunt ante consecrationem; orationes, dum benedicitur, & sanctificatur hostia, & distribuitur, & comminuitur; postulationes vero, quibus benedicitur populus, & clientes misericordiæ diuinæ commendantur. Gratiarum autem actiones habentur post participationem sacramenti. Cum autem dicat Apostolus, preces fieri debere pro omnibus hominibus, hinc patet, quòd priora illa verba, *primum omnium*, non ita intelligenda sunt, quòd omnium fiant preces; nam superuacanee positum esset, quod statim postea subiungitur, *pro omnibus hominibus*; ac propterea *primum omnium*, accipiendum est, pro eo, quod est dicere, ante omnia, & super omnia. Vult autem fieri preces pro omnibus hominibus, includendo etiam reges infideles: non solum, vt inquit Theodoretus, *quoniam si illi in pace degunt, nos quoque sumus tranquillitatis participes, & in quiete ac silentio leges pietatis adimplemus*, sed etiam, *vt ipsi ab impie-*

Ierem. 29. *tate cessantes, ediscant pietatem*. Vnde & Ieremias scribens Iudæis, qui erant in Babilonia, eos horta-

Bar. 5. tur, vt orent pro Nabucdonosor rege. Et apud Baruc. captiui, qui erant in Babilone, scripserunt ad eos qui erant in Iudęa, vt preces funderent pro Nabucdonosor, & Baldasar eius filio. Vult autem Apostolus, vt effundantur preces ad hunc scopum, vt vitam tranquillam agamus, non in luxu, & ocio, & in delicijs mundi. Sed, *in omni pietate*: quod nonnulli interpretantur, pro dogmatibus, & pro integritate vitæ; cum tamen, quod subiungitur, *ac castitate*, ad vitæ integritatem manifeste referatur.

Theoph. Theophylactus autem inquit, dictum esse, *in omni pietate*; quoniam tria sunt belli genera apud nos; Primum ad expugnationem barbarorum attinens; Secundum pendet ex priuata inimicitia. Tertium autem intestinum in vitijs consistit. Et primum sedatur per Imperatorem. Alia vero duo per nos, nostroque studio sędanda sunt; ac propterea, in omni pietate, dictum est ab Apostolo, vitam tranquillam, atque quietam agendam, a triplici dicto genere belli liberam, atque seiunctam.

B *Hoc enim bonum est*. Nempe, vt per medias orationes, vitam agamus cum pietate, & honestate coniunctam: *& acceptum coram saluatore nostro Deo*; videlicet, vt oremus pro omnibus, etiam pro Gentilibus, vt patet ex ijs, quæ subiunguntur.

C *Qui omnes homines vult saluos fieri*. Hinc deducitur, orandum igitur etiam esse pro infidelibus, vt salui fiant. Hæc autem Apostoli sententia (conformiter ad Græcos expositores) ita explicatur ab

Ambr. c. 2. Ambrosio, quòd *Deus vult omnes saluos fieri, si & ipsi velint*; a quo etiam accipitur Dei voluntas libera, & a nulla conditione limitata. Quam tamen interpretationem non admittit Augustinus; propterea quòd inquit, sic excluderentur paruuli, qui non habent liberum arbitrium, quo velint esse salui. Et si de adultis intelligatur, quomodo (inquit) dictum erit in Euang. apud Matt. *si in Tyro, & sidone factæ fuissent quæ in te, olim in cilitio & cinere pęnitentiam egissent*. Idcirco ipse intelligit, quòd vult Deus omnes saluos fieri, id est de omni genere hominum; iuxta illud saluatoris; *decimatis mentam, & rutam, & omne olus*: id est, omne genus olerum; sic de omni genere hominum, saluos quosdam fieri interpretatur Augustinus. Verum contra hanc Augustini expositionem hæc afferri potest instantia, & quæstio: eorum etiam non sint vnum genus hominum infantes, qui in vtero materno moriuntur; item, si Christus (vt dicitur hoc loco) mediator est omnium; ergo secundum omnes homines, & secundum singulos est mediator. Præterea apud Petrum; Deus nō vult aliquos perire, *sed omnes ad pænitentiam reuerti*. Affert etiam aliam interpretationem Augustinus, quod nisi quispiā saluus non fiat, nisi quē Deus voluerit fieri saluum; sicut illud; *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*; pro eo quod est; qui illuminatur, non nisi a Deo illuminatur. Aliqui alij intelligunt, quòd Deus vult omnes homines saluos fieri; voluntate signi, quatenus præcepta dederit pro salute omnium; sed non secundum voluntatem beneplaciti. Quidam alij sic; quòd est Dei voluntas optatiua, sicuti illud; *pater, quos dedisti mihi, volo, vt ibi ego sum, & illi sint mecum*.

August. Enchir. c. 103.

Matt. 11.

Matt. 23.

2. Pet. 3.

August. in Enchir.

Ioan. 1.

Ioan. 17.

Verum illud occurrit adnotandum, dici ab Apostolo, quòd *Deus vult omnes saluos fieri*, quæ dictio, *fieri*, passiue accipitur: sicuti, & apud Græcos dictio ista, σωθῆναι, in passiua stat significatione. Idcirco aduertendum; quòd aliud est dicere; Deus vult omnes saluos facere, in qua enunciatione, Dei simplex voluntas explicaretur nulli alij rei admixta: & aliud est dicere; quòd vult *saluos fieri*: ita enim est dicere; quòd est ex Dei voluntate, vt omnes salui fiant, ita quidem, vt & homines requirantur, qui propriam industriam conferāt, vt salui fiāt: sicuti etiam vult omnes ad agnitionem veritatis venire: ita quidem, vt & ipsi veniant, & accedant; supposita tamen semper Dei gratia præueniente, vocante, & auxilium præbente; sine qua non fieret saluus vllus homo. Quod vero obijci potest de infantibus; qui decedunt absque baptismo, præsertim qui in vtero materno moriuntur, id (vt nobis occultum) diuino est iudicio relinquendum. Illud autem de Tyro, & sidone, aduertendum apponi in codice græco particulam hanc ἄν circumscriptiuam, latine, *fortasse*, significantem; adeo ut dicatur; quòd si in illis facta fuissent, quæ in Corozaim, fortasse pœnitentiam egissent. Ex quo etiam inferri potest, quòd fortasse non egissent pænitentiam; atque ideo apud eos facta non sunt, quæ apud Iudæos, quibus Christus missus erat.

Theoph. Dubitat autem hoc loco Theophylactus, si est diuinæ voluntatis, vt omnes salui fiant; quorsum igitur tendunt preces? Et respondet, Deum hoc per-

permagni facere, vultque preces ad salutem plurimum conferre; quippe quæ nos miro animi coniungant affectu ad Deum, neque finunt Gentiles, vt iis uos efferantur: item simile veri, vt, uobis deprecantibus, illi ad fidem deducantur.

D *Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei, & hominum*. Ex ijs videtur confirmari, quòd Deus vult omnes singulatim fieri saluos; quandoquidem & vnus est Deus omnium, vnus & mediator inter Deum & hominem, ad salutem hominum procurandam: is est homo, Iesus Christus: qui hac ratione est mediator ad Deum, quatenus & Deus est: idem vero & mediator est hominum, quatenus etiam homo est: mediatorem autem ita se præbuit Christus, eum, secundum humanitatem assumptam, obtulit se hostiam placabilem Deo pro uobis omnibus, atque ita per ipsum mediatorem salui sumus. Quod, quo ad sufficientiam, de omnibus verum est; quo autem ad effectum, non in omnibus; sed in multis verum erit. Vnde dixit dominus de sanguine suo; *qui pro vobis & pro multis effundetur*. Theodoretus autem hunc locum explicans, inquit. *Sicuti, si quis inter se conferentes manus vult reconciliare, se medium interponens, hunc quidem dextera, illum vero sinistra tenens, ad amicitiam reducit, atque coniungit; ita, cum Christus diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem, & quæ dissolui non potest, patem conciliauit*. Ponderant autem Theophylactus, & Greca Scholia, nō fieri hoc loco mentionem de Deo, spiritu sancto, licet de patre, & de filio; sed neque de filij diuinitate clare disseri: Idque, ne existimaretur, plures Deos induci; cum præsertim de Gentilibus esset sermo, pro quibus orandum, ut ad agnitionem veritatis peruenirent.

Matt. 26. Theodor. Theoph. Gr. Scho.

E *Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est*. Secundum Ambrosium, id effectum est ex descensu ad inferos, & ex resurrectione, nec non ex prædicatione Apostolorum, confirmante eam Deo sequentibus signis.

Ambr. c. 2.

F *Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus &c.* Vn doctor Gentium, præscribo (inquit) vobis modum orandi. Et cum dicit, *in omni loco*, ita communiter exponitur, vt non solum Ierosolymis, sed vbique sit orandum. Verum potest etiam ita intelligi. Volo, & statuo hanc legem, *in omni loco*, idest, vbique, vt in orando obseruent tam viri, quàm mulieres, eam, quam describit formam. Et huic sententiæ responderet illud, quod habetur in priori epist. ad Corinth: *Sicuti & in omnibus ecclesijs sanctorum doceo*. Præscribit autem legem, vt viri orent, *leuantes manus puras*: idest, non rapina, non homicidio, uel alio scelere coinquinatas. Illud vero, *sine ira, & disceptatione*: interpretantur Chrisostomus, Greca Scholia, & Theodoretus id est, non cum rixa apud homines, neque cum dubietate, & hæsitatione apud Deum. Sed & hoc, *cum disceptatione*, possemus interpretari, quòd non disceptarent inter se, dum vacandum est orationi.

1. Cor. 16. Chrysost. Gr. Scho. Theodor.

G *In habitu ornatò*. Græci habent, ἐν καταστολῇ: idest stola, & amictu quodam, qui vndequaq; hominem cōtegat, vt exponit Theophylactus. Ex quo colligitur, sermonem hic esse de publica oratione.

Theoph.

H *Adā enim primus formatus est*. ideo primatū tenet super mulieres; iuxta illud etiā ad Cor. *Non est creatus vir propter mulierē, sed mulier propter virū*.

1. Cor. 11.

I *Adam non est seductus*. Theodoretus explicans hunc locum, similiter ad Græcanica Scholia, inquit, Adam non fuit seductus, pro eo quod est, non primus. De muliere autem patet, quòd fuit seducta, cum dixerit ipsa Deo; *serpens decepit me*: Adā vero dixit; *mulier dedit mihi*: non dixit, decepit me. Item mulier vidit lignum pulchrum ad vescendum, & collegit fructum; non Adam: qui obtemperare voluit mulieri, ne illi displiceret; & ideo nō proprie deceptus fuit Adam, in cōparatione mulieris, a qua initium fuit subuersionis. Et idcirco mulieri non permittenda facultas docendi, sed discendi; vt quę facile decipi sua mobili natura possit. Addit Theodoretus, quòd Apostolus ad propositum suum, nempe ad præceptum dandum mulieribus, contexit orationem. Et idcirco (vt adnotauit Theophylactus) non Heuam, sed mulierem nominauit; insinuans de genere muliebri suum esse sermonem. Augustinus autem in lib. 14. de Ciuit. Dei; seductam Heuam ait; vt quę quod fecerit, non putauerit esse peccatum; Adam autem sciuit, ac propterea peccauit. *Sed inexpertus, inquit, diuinæ seueritatis, in eo falli potuit, & noluit ab vnico consortio dirimi nec in cōmunione peccati; nec ideo minus reus, si scient, prudensque peccauit. Vnde & Apostolus, non ait*, non peccauit; *sed non est seductus*.

Theodor. Genes. 3. Theoph. August. lib. 14. de Ciuit. Dei c. 11.

K *Saluabitur autem per filiorum generationem*. Et si non decet, vt mulier ipsa doceat; attamen, non deerit illi munus, atque via, qua ad salutem perduci possit; nempe, per generationem filiorum. *Si permanserit in fide, & dilectione cum sobrietate*. Hæc de educatione filiorum dicta esse, nonnulli interpretantur: nempe, quòd mulier præstare habet filios, qui permaneant in fide, & dilectione cum sobrietate. Aduertendum autem, quòd editio vulgata habet, *si permanserit in fide, & dilectione &c.* Græci autem codices legunt in plurali, ἐὰν μείνωσιν, quod de filijs intelligendum videtur; qui, si permanserint in fide, & dilectione, præbebunt matri occasionem, vt saluetur; vt hinc ostendatur, quàm magni intersit, vt filij bene a parentibus educentur; adeo quòd ipsis imputandum, si in fide, & dilectione filij non permanserint. At si non permanserint filij in fide, & dilectione, mulier non saluabitur? Theophylactus, & Græcanica Scholia, referunt hæc ad filiorum educationem. Theodoretus autem videtur referre ad mulieres, & non ad filios, dum inquit. *Non modo, si voluerint, saluabuntur; sed maximam etiam vtilitatem capient per fidem, & charitatem, seruantes sanctificationem, & castitatem*. Neque vero videtur absurdum, quòd in plurium numero dictum sit; *si permanserint*, cum de muliebri genere sit sermo; quamuis prius singulariter dictum sit, quòd saluabitur mulier, transferendo, a singulari ad plurium personas, orationem. Et, pro hac expositione comprobanda, est ponderandum, quòd non minus accusandi sint viri, quàm mulieres de prę-

Theoph. Græ. schol. Theodor.

ua filiorum educatione. Accedit quòd & filij rebelles patribus inueniri possunt, qui eorum optimis præceptis non obtemperent, vnde de huiusmodi filijs nulla culpa in parentes videretur transferenda. Ideo præstat ita interpretari; quòd mulier, *per generationem filiorum*, idest, quæ nupta sit viro ad filios procreandos, saluabitur in hoc statu; si in fide, & dilectione permanserit cum sobrietate. De virginibus autem nulla hic est mentio; sed de mulieribus tantum iunctis in matrimonio.

PARAPHRASIS. CAP. III.



FIDELIS sermo, quem nunc subijcio. Si quis episcopi munus desiderat, opus, quod bonum est, desiderat; dum onus optat, non honorem. Oportet enim episcopum, qui ad tam præclarum opus sit idoneus, esse irreprehensibilem, absque macula, & nota vitij; vnius vxoris virum, non bigamum; sobrium, ad vigilandum super gregem; prudentem, honestum, omnique ex parte bene moratum; hospitalem, & ad docendum idoneum; non vinolentum; non percussorem, non turpis lucri cupidum, non litigiosum; non auarum, domui suæ bene præpositum, filios habentes, sibi subditos, & obsequentes in omni castitate, & honestate vitæ. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei curam habebit? Sit idem non neophitus, in Christi religione recenter ascitus, ne elatus in superbia ob gradum honoris, in eam incidat condemnationem, in quam Diabolus ex sua arrogantia cecidit. Oportet autem & ipsum habere bonum testimonium ad eos qui foris sunt; ne, si forte male apud eos audierit, incidat in opprobrium, & in laqueum Diaboli, probris, & iniurijs lacessitus. Diaconos similiter oportet esse pudicos, non bilingues, vt non constent sibi in ijs, quæ loquuntur; non multo vino deditos; non turpe lucrum sectantes; habentes mysterium fidei, quod alijs depromant, in conscientia bona. Et hi quidem probentur primo; deinde ad munus diaconatus assumantur. Mulieres similiter oportet esse pudicas, non criminatrices, sobrias, in omnibus rebus fideles. Sint autem & Diaconi vnius vxoris viri, non bigami, qui suis filijs bene præsint, & proprijs domibus. Qui enim bene domum suam ministrauerint, gradum sibi bonum acquirunt, & multam fiduciam in fide administranda, quæ est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo fili Timothee, sperans me ad te venire cito. Quòd si tardauero, per hæc scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei viui; columna, & firmamentum veritatis; & manifeste (citra controuersiam) magnum est pietatis, & religionis sacramentum, hæc ipsa continens. Deus manifestatus est in carne, quam assumpsit, eam vniens diuinæ naturæ in vna, eademque persona. Iustificatus est in spiritu, in humanitate assumpta. Apparuit, & innotuit Angelis. Prædicatus est Gentibus. Creditus est in mundo. Assumptus est in gloria.

Editio vulgata.



FIDELIS sermo. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, vnius vxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem: sed modestum, non litigiosum, non cupidum, suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ præesse nescit: quomodo ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum: ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum, & testimonium habere bonum ab ijs, qui foris sunt: vt non in opprobrium incidat, & laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum: & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint vnius vxoris viri: qui filijs suis bene præsint, & suis domibus. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi acquirent, & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito. si autem tardauero: vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna, & firmamentum veritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prędicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

ADNOTATIONES.



A FIDELIS *sermo*. Chrysostomus hæc refert ad immediate dicta de mulieribus. Alij ad ea, quæ subiunguntur de episcopatu. Appellat autem Apostolus hunc sermonem fidelem, ad differentiam falsæ, ac vanæ doctrinæ, de qua in primo cap. mentio facta est. Chrysost. hom. 9.

B *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*: Dictio illa, *episcopatum*, græce legitur, ἐπισκοπῆς, qua voce significatur opus, onusque prouidendi, & vigilandi super subditos; quibus debet se præstare pastorem, qui præest: subditi vero episcopo, vt grex subijci debent. Hanc autem tantã excellentiam huius officij sibi assumere, est indicium superbiæ, & hoc fastu, neque quæri, neque desiderari potest episcopatus. Opus autem, quod est exercendum: nempe curam gerendi animarum, desiderari potest; vti etiam laudabile, & optimum est desiderium posse pauperum curam gerere: & modestum se exhibere; aut vitam monasticam ducere; ita tamen, vt aptitudo ad munus episcopale includatur, non præsumpta, sed desiderata; sine qua, hoc tam preclarum opus perfici nequit, quod & ad Dei gloriam est perficiendum. Vnde Græca scholia inquiunt: *honestum opus muneris, ac prędidentiam desiderat; modo plurium iuuandorum gratia, & non* Græ. scho.

propter

propter gloriam desideret: Episcopus enim, siue speculator est, quòd vniuersos speculetur, & obseruet: quoniam, & Moyses cupierat; at non propter gloriam, sed propter vtilitatem multis ferendam.

C *Oportet enim episcopum.* Loco huius particulæ, *Enim*, græce legitur, ἔτ, pro eo, quod est, *Igitur*. Vnde, si vulgata lectio seruetur, redditur ratio, quare bonum opus desiderat, qui episcopi munus desiderat. Siquidem oportet, episcopum ornatum esse virtutibus, & carere vitijs, quæ hic recensentur. Si autem græca lectio retineatur, dicendum erit, inferri ex consequentia, quæ requiruntur in eo, qui episcopi opus digne sit executurus.

D *Irreprehensibilem esse.* Id est, eiusmodi vitæ virum, vt non sit aliquo crimine maculatus, præser-
Gr. Scho. tim inueterato, & notorio. Græca scholia dicunt, *vt nullius mali sibi sit conscius; alioquin malefacit, cupiendo episcopi munus.*

Gr. Scho. E *vnius vxoris virum.* Græca scholia: *non statuit,* (inquiunt) *Apostolus, vt ab vxore pendeat episcopus, ita quòd necessario vxorem habeat; sed, si fiat e mundanis, non sit saltem bigamus.* Quę interpretatio consentit ijs, quæ habentur infra de viduis, dum
1. Timot. 5. dicitur. *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor.* Nam si hoc in viduis exigitur, quanto magis in sacerdotibus, & episcopis? & hoc quidem, tum ad continentiam insinuandam, qua præditus esse debet, qui ad sacra facienda cōstituitur; tum ad significandum mysterium ecclesiæ, quæ est vna sponsa, vni coniuncta viro Christo. Hinc, qui duas vxores habuerit, tanquam irregularis, non promouetur ad sacros ordines, nisi ex dispensatione summi Pontificis Romani. De ijs autem, qui ante baptismum duas vxores duxerint, vel vnam ante baptismum, &
Hieron. aliam post baptismum; Hieronymus censet, hos nō incurrere in irregularitatem, quæ per baptismum (sicut etiam peccata) deletur, & aufertur. Cōtra au-
August. in lib. de bon. coniu. c. 18. tem Augustinus, nullum discrimen agnoscit inter vtrumque statum; tum, quoniam facta ante baptismum matrimonia, non possunt infecta reddi; tum quoniam celebratum apud Gētiles matrimonium, non est peccatum. Non defuerunt autem, qui hoc ipsum, quòd episcopus vnius vxoris vir debeat esse, ita sunt interpretati, quòd non debeat episcopus ab vna ecclesia transire ad aliam; sed cum ea, qua cum connubium semel fecit, manere semper: adeo quòd trāseundo ad aliam, cōmittatur adulterium. Quam
Theoph. expositionem reijcit Theophylactus, tanquam inconsideratam. Siquis autem habens vxorem, assumatur ad episcopatum, vti contigit olim in primitiua ecclesia ob paucitatem eorum, qui apti essent ad hoc munus (sicuti notum est de S. Germano Antissidorien.) non tamen pensandum est, quòd huic, postquam fuerit initiatus ad episcopatum, vltra liceat, rei vxorię operā dare. Etenim, si de laicis
1. Cor. 7. agēs Apostolus in priori epist. ad Corin. vult, quòd vxorati abstineāt a copula, orationi, & ieiunio dum sint vacaturi; & quid tādem dicendum erit de continentia, quam debeat sacerdos præstare, qui aliorum curam gerit, & sacra in dies peragit?

F *Doctorem.* Græce, διδακτικόν, idest ad docendum aptum, tum doctrina, tum expressione accommodata.

G *Non percussorem.* Græce, μὴ πλήκτην, per hoc intelligens Apostolus (vt explicat Theophylactus) non eum, qui manibus quemquam affligat; sed qui intempestiue incessat, & fratrum percellat animos. Vnde infra; dum dicitur, *seniorem ne increpaueris;* eadem hæc vox, μὴ ἐπιπλήξῃς, vsurpatur.

H *Domui suæ bene præpositum.* In hoc pene clauditur approbatio viri, qui sit censendus aptus muneri episcopali. Nempe, vt domui suæ bene præesse sciat; id tamen non sufficit: verum, sine hac approbatione, non iudicandus aptus. Nam si comperiantur filij bene educati, bonisque moribus instructi, vt decet hominem christianum; argumentum hinc præclarum sumendum est, quòd & pater sit virtutibus præditus, & ad alios moderandos, idem idoneus.

I *Non neophitum.* Non repellit iuuenes, cum Timotheus iuuenis fuerit ad episcopatum assumptus; sed eum, qui nouus, & recens existat in christianismo, vt vix imbiberit fidei articulos: & hoc pręcipit Apostolus, *ne in superbiam elatus, in iudicium incidat Diaboli.* Ob superbiam damnatus est Diabolus; ita qui recentes sunt in christiana religione, si ad gradus maiores euehātur, facile incidunt in peccatum arrogantiæ, atque superbiæ. Quod & Arist. in 2. lib. Reth. animaduertit contingere ferme semper his, qui, ex humili statu, ad altiorem gradum perueniūt.

K *Oportet autem illum, & testimonium habere bonum ab ijs, qui foris sunt.* Communiter intelliguntur Gentiles; apud quos, dicat Apostolus, quòd episcopus debet bene audire. At diceret aliquis, Gentilibus non præest episcopus. Idcirco per eos, qui foris sunt, possemus etiam intelligere extraneos a domo episcopi; vt non sit satis, quòd domui suæ bene scierit præesse; sed etiam oportet, vt bene sentiant de ipso subditi, qui a domo sua sunt extranei. Alioquin, contemneretur, & in plurima caderet incōmoda, quæ diabolus suggereret aduersus ipsum; vt hinc aut desperaret, aut inimicitias contraheret. At si bonus sit, & tamen per calumniam non pro- Theoph.
betur (inquit Theophylactus) hunc non admittendum; *quoniam non sunt multorum lucem spectantium, & improbantium animi obturbandi.*

L *Diaconos similiter.* Sicut habetur in Act. Apost. Act. 6.
Diaconi hoc munere fungebantur, vt ministrarent mensis; ac præsertim in Eucharistia conferenda; & per impositionem manuum ordinabantur.

M *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Quidam intelligunt de consecratione calicis; vbi hæc verba, *mysterium fidei*, adhibentur. Alij refe- Math. 27.
runt ad prædicationem fidei, quæ sita est in mysterio, & continet arcana Dei. Et huic interpretationi consentire videntur, quæ præcedunt: *vt non sint bilingues:* id est, veritatem fidei puram denuncient. At dicet aliquis, si episcopus debet esse aptus ad docendum, tanquam hoc munus proprie ei conueniat; quorsum hoc idem docendi munus attribuere etiam Diacono? Responderi ad hanc dubitationem potest; quòd in auxilium episcopi, docendi officio fungetur etiam Diaconus. Aut illud, *non bi-*

lingues,

lingues, interpretandum; quòd non vni alia, & alteri alia, sed ipsam veritatem constanter cum omnibus enuncient.

Theoph. Theodor. N *Mulieres similiter pudicas*. Theophylactus, & Theodoretus, de mulieribus ministrantibus in ecclesia Dei dictum hoc interpretantur: ministeriũ illud innuentes, quod etiam præstabant Christo & Apostolis, mulieres ipsum sequentes; de quo est

Matth. 27. mentio in Euang. apud Matth. vbi dicitur. *Erant autem ibi mulieres multæ a longe, quæ secutę erãt Iesum a Galilea, ministrantes, &c.* Non quòd mulieres in gradum quendam ecclesiasticum ordinarentur; veluti in diaconissas, vt stulte ac perperam Catafriges hæretici censuerunt. Alij censent in genere de mulieribus esse sermonem. Forte non inepta expositio, si diceretur, Apostolum loqui de mulieribus, quæ essent de familia Diaconorũ; nẽpe requiri, vt & hæ sint pudicæ, ad hoc, vt eligatur aliquis in Diaconum. Quod videtur maxime conueniens: quandoquidem, non decens esset, vt eligantur in Diaconum ecclesiæ, qui huiusmodi turpi nominis mulieres habeat inter domesticos parietes.

O *Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum*

Theodor. *sibi acquirent, & multam fiduciam in fide.* Theodoretus intelligit de Diacono; qui, si bene ministrauerit, acquiret in vita futura gradum præstantissimum.

Theoph. Theophylactus per, *gradum*, intelligit, *profectum*, vt ab infimis ad summa pertingat fastigia; vt in fide fiduciæ plurimum nanciscatur, id est, maiorem sibi gloriam pariat; non in mundanis dignitatibus, sed in fide, hoc est in cunctis, quæ ad opera fidei, & ad sermonem attinent, vt a Diaconatus gradu, ad sacerdotium, a sacerdotio ad episcopatum proueha tur. Consimilem interpretationem attulit etiam

Ambr. c 3. Ambrosius, dicendo, quòd hi ad altiorem gradum sunt assumendi.

Animaduertendum autem, verba illa, *qui bene ministrauerit*, referri posse, tum ad ministerium factum in Diaconatu, tum ad regimen propriæ domus. Vnde interpretari ita etiam possemus, quòd qui bene domum propriam administrauerit, *gradũ bonum sibi acquirit*, græce habetur, *βαθμὸν*, hoc est, grauitatem boni nominis acquiret sibi, & multam fiduciam in fide Christi, vt ita possit hæc confidenter committi, curę, huiusmodi viri ex bono regimine propriæ domus approbati. Et hæc cohærebunt cum præcedentibus, vbi dictum est, quòd Diaconi debent esse vnius vxoris viri, qui filijs bene pręsint, & suis domibus, vt ijs hæc deinde subiungantur; *qui enim bene ministrauerint*, &c. quibus innuatur, bona in domo propria facta administratio. Quemadmodum etiam paulo ante dictum est de Episcopo: *si quis autem domui suæ pręesse nescit, quomodo ecclesiæ Dei diligentiam habebit?*

Græ. expos. Dubitant autem hoc loco Gręci expositores, cur de episcopis, & Diaconibus, non autem de presbyteris sit sermo.

Græ. schol. Theoph. Et respondent Græca scholia cum Theophylacto, quòd commemoratione episcoporum, sunt etiam comprehensi presbyteri, vt illi, quibus (vt ait Theophylactus) iniunctũ est, vt alios instruant, & præsint ecclesijs. Veluti sunt, qui nominantur Curati, & Parochi, qui, ex sentẽtia Theophylacti, sunt inferiores Episcopis sola cõsecrationis ceremonia. Verũ, & de presbyteris sub nomine presbyterorum est mentio infra: Vbi dicitur; *quòd qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime, qui laborant in verbo, & doctrina.* 1. Timo 5.

Ponderandum est etiam, quòd Parochi exercent, opus simile operi episcopali, dum præsint cuidam parti, & congregationi fidelium, quorum curam habent. Vnde existimari possunt Parochi constituti in adiutorium Episcopi, qui vnus, tanquam caput, debet pręesse in regimine ciuitatis, seu diocæseos; sub quo plures Parochi regantur, & ipsi regant, in partem solicitudinis cuique commissam, incumbentes. Episcopus autem sub Archiepiscopo; hic sub Patriarcha; seu Primate subesse debet; vt ita tandem ad vniuersalem vnum totius ecclesiæ Episcopũ deueniatur, qui Christi vices in terris teneat, eiusque exerceat potestatem: quã Christus in vno, vt omnium capite, summoque Põtifice, constituere voluit, dum Petrum, primum vniuersalem Episcopum suæ ecclesiæ præfecit; cuius locum obtinet, & vices gerit Pontifex Romanus.

P *In domo Dei*. Quæ, vt distinguatur a templo illo Iudæorum, ideo subiungitur, *quæ est ecclesia Dei viui*; nempe congregatio fidelium, in quibus Deus viuit, ipsique viuunt secundum spiritum Dei: *Columna, & firmamentum veritatis*: In hac enim habetur de Deo firma, & immutabilis veritas. *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum*. In hac ecclesia cõtinetur magnum sacramentum (gręce mysterium) religionis, qua Deus colitur: hęcq; manifeste constant; ut non sit in ymbra veritas sub regumẽtis, prout apud Hebręos, quibus omnia in figura contingebant. 1. Cor. 10. Dicitur autem mysterium (vt explicat Theodoretus) quoniam, quòd Christus esset Deus, antea ignotum erat. Theodor. Theoph. Et (vt inquit Theophylactus) quòd Deus fuerit incarnatus, neminem latuit; incarnationis vero modus multos latuit, & ideo mysterium est. Huius autem manifestationis explicationem affert Apostolus, inquiens, *quod manifestatum est in carne*. Quæ verba, Gręca exemplaria ita legunt: *Deus manifestatus est in carne*; dum scilicet, Verbum caro factum est: *iustificatum est in spiritu*. Aut, dum de spiritu sancto natus est, quẽ in plenitudine accepit. Ioan. 1. Aut, quoniam spiritus sanctus in specie columbę apparens, testificatus est de ipso, Matt. 3. dum dictum est a patre, *hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Aut, quoniam nihil perperam egit, neque dolus inuẽtus est in ore eius. 1. Pet. 2. Aut denique, quoniam in spiritu opera fecit, eijciens dęmonia, vt interpretatur Theodoretus. Theodor. *Apparuit Angelis*, qui accesserunt ministrantes ei: Matt. 4. nec non Angeli multa didicerunt per ecclesiam, quę prius illis erãt incognita: quemadmodum in Adnot. G. cap. 3. epi. sto. ad Ephes. explicatum est. Clemens autem in septimo Informationũ inquit: Clem. 7. Inform. *nobiscum viderũt Angeli Christum, cum prius non vidissent; nõ tamen sicuti ab hominibus visus est.* Dubitant vero hoc loco Gręci expositores, cur Apostolus, scribens Romanis, vel Corinthijs, & alijs plurimis, multa ipsis proposuerit ad mortificationem attinẽtia, quę, pręscribens hoc loco episcopis formam sese regendi, pręteremisit:

termisit: Et respondent, hoc ideo factum, quoniam huiusmodi perfectionis homines pauci reperiuntur. Voluit autem Apostolus illam tradere legum formam episcopis (interim nulla habita de perfectione christianismi cõsideratione) quæ posset sufficere, & apud homines inueniri: cum præsertim hę regulæ, atq; leges ad totum Christianismum essent dirigendæ. Eiusmodi enim est hæc Pauli epistola, quæ ad omnes ecclesiarum episcopos pro norma regiminis ecclesiastici, inseruire habeat. Ex quo colligitur, interpretationem illam allatam ad ea verba posita in calce epistolæ ad Coloss. quòd deberet apud ipsos legi epistola, quæ erat e Laodicea, intelligendo de hac prima ad Timot. exarata, non ab re, vti germanam illius loci, præ alijs explicationibus, a nobis fuisse commendatam: iuxta sententiam quoque Theophylacti, prout ibi explicatũ est.

PARAPHRASIS. Cap. IIII.

SPiritvs autem sanctus Dei, manifeste dicit, quòd in nouissimis temporibus ad hæc consequentibus, nonnulli discedent a fide, attendentes spiritibus impostoribus, errores serentibus, & doctrinis dęmoniorum hęc operantium in hypocrisi hominum, loquentium mendacium, & cauteriatam vitijs habentium propriam conscientiã, prohibẽtium nubere, & vesci cibis, quos Deus creauit, vt perciperẽtur cum gratiarum actione a fidelibus: qui cognouerunt hanc veritatem, quòd quicquid creauit Deus, est bonum; & nihil inter hęc est reijciendum, quod in cibum sumatur cum gratiarum actione. Siquidem omne sanctificatur per verbum Dei, & oratione, qua Dei benedictionẽ precamur. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem, & aniles fabulas deuita: exerce autem te ipsum circa munera pietatis. Nam exercitatio corporalis ad modicum vtilis est: pietas autem ad omnia vtilis, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futurę; Fidelis est hic sermo, omni acceptatione dignus. In hoc enim, & laboramus, & probris afficimur, quæ alacri animo sustinemus, quoniam spem nostram in Deo positam habemus, qui omnium quidem hominum est saluator (vt qui nullum arceat a salute, sed velit omnes saluos fieri) maxime autem est saluator fidelium, quos peculiaribus prosequitur fauoribus, & auxilijs, vti sibi obedientes. Pręcipe hęc, & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat. Sed ita te geras, vt exemplum sis fidelium, in sermone, in cõuersatione, in charitate, in fide, in castitate, & sinceritate vitę. Dum ad te venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinę. Caue ne spernas gratiam, quę in te est, tibi collatam per prophetiã cum impositione manuum presbyterij. Hęc meditare; in his esto; ita quidem, vt profectus tuus omnibus sit manifestus. Attende tibi, & doctrinę: insta in illis, hoc enim faciẽs, & te ipsum saluum facies, & alios, qui te audient.

Editio vulgata.

SPiritvs autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs, qui cognouerunt veritatem. Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur; sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ quam assecutus es. Ineptas autem, & aniles fabulas deuita: exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio, ad modicum vtilis est: pietas autem ad omnia vtilis est promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futurę. Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus, & maledicimur: quia speramus in Deum viuum, qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc, & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed exemplum esto fidelium in verbo, & in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinę. Noli negligere gratiam quę in te est: quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij. Hęc meditare, in his esto: vt profectus tuus manifestus sit in omnibus. Attende tibi, & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos, qui te audiunt.

ADNOTATIONES.

IN *nouissimis temporibus*. Gręce, ὑστέροις, nempe posterioribus, subsequentibusque seculis, ad illud tempus, quo hęc scribebatur epistola: quemadmodum, & in sequenti epistola cap. 3. vtitur hac voce Apostolus: *in postremis diebus*, gręce, ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, ad insinuandum, q successiuo tempore, vsque ad finem mundi, semper vigebunt fallacię, & hęreses pullulabunt, & augmentabuntur, magis autem prope finem huius seculi. Iam enim (vt explicatum est, in posteriori epistola ad Thess.) diabolus operatur, ac texit iniquitatis mysterium; illud intendens, vt deficiãt homines a fide, & tandem superueniet Antichristus cum magna potentia, qua vtetur ad seducendũ genus humanum. Gręci autem expositores, censent hic esse sermonem de hęresibus, quę tempore Pauli iam pullulabant. Velut illę Manicheorum, & Encratitarum; id est continentium, & huiusmodi; de quibus meminit Epiphanius, hęre. 47. de Encratitis, hære. 42. de Marcione: hęre. vero 66. de Manicheis. Saturninus autem discipulus Simonis magi, qui damnabat nuptias, fuit tempore Apostoli, vt refert Epiphanius hære. 23. vnde de ijs sermonem hic esse censuerunt Chrysostomus Theophylactus, & Ambrosius. A 2. Timot. 3. 2. Thess. 2. Gr. expos. Epiph.

B *Attendentes spiritibus erroris*. Id est errorem inducentibus, grǽce legitur, πλάνης, vt significetur Chrysost. Theoph. Ambr.

tur

tiet impostores. Possunt autem hæc explicari, tum de spiritibus, ipsis dęmonibus, de quibus in epist. ad Eph. 6. Eph. dictum est, quòd sunt principes tenebrarum, & spiritus nequitiæ; tum etiam de hominibus, qui habeant spiritum satanicum, vt qui intenti sint ad hominum deceptionem. Illud vero, *& doctrinis dæmoniorum*, aut ita intelligendum, quòd doctrinę a dæmonibus suggerantur. Aut, quòd qui huiusmodi doctrinas afferunt, sint dæmoniaci. Et cum subiungitur, *in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam*: Si hęc ad ipsamet dęmonia referantur, incongrue de ipsis videtur dici, quòd habeant cõscientiam cauteriatam: vnde potius ad dęmoniacos homines sunt referenda. Sed, & totum huius particulę contextum, commodius hunc in modum interpretari possemus. Quòd postremis temporibus, aliqui adhęrebũt spiritibus impostoribus, & doctrinis dęmoniorum, quas dęmones suggerent, & seminabunt in hypocrisi hominum, loquentium mendacium, & habentium propriam conscientiam cauteriatam, id est, corruptam ob vitę dedecora, quorum sibi ipsis cõscij sint: huiusmodi enim hominibus, vti instrumẽtis, dęmones vtentur ad seducendos alios homines. Cauteriatam autem habere conscientiam, dictũ est, ad eam similitudinem, qua candenti ferro olim malefici, stigmatis impressis, cuti notabantur: hi vero alij animum stigmaticum habebunt.

C *Probibentium nubere, abstinere a cibis.* Hęresis designatur eorum, qui nuptias absolute erant damnaturi; & vsum ciborum, vt puta carnis, & huiusmodi. Vnde adnotandum, quòd aliud est, nõ nubere, vt virginitas Deo dedicetur, & abstinere a nonnullis cibis ob corporis macerationẽ, prout sancta vniuersalis Ecclesia, & virginitatẽ commẽdat, & abstinentiam a quibusdã cibis ad certa tempora mandat. Et aliud est, absolute nuptias damnare, & esum aliquorum ciborum absolute probibere, adeo vt peccatum committi censeatur ab eo, qui aut nubat, aut certis cibis vescatur. Vnde Augustinus in lib. Aug. cont. Faust. li. 30. cap. 5. Cont. Faust. *multum*, inquit, *interest inter hortantes ad virginitatem, bono minori melius bonum proponendo, & probibere nubere connubium propagationis, qui nuptialis est.* Et similiter, *inter abstinere a cibis propter sacratam significationem*, vt Iudęis *impositum est, aut propter corporis castigationem, & inter abstinere a cibis, quos Deus creauit*, quasi non *crearit*. Theoph. Iudæis autem (vt habet Theophylactus) impositum erat, abstinere a multis cibis; ne se delicijs abdicarent. Aug. cont. Faust lib. 6. cap. 6. Augustinus autem cont. Faust. dicit ita factum ob significationem; sicuti porcus immundus, vt significans stultum; sicuti immundus censetur, qui non ruminat porcus.

D *Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione.* Fidelibus, omnia, quæ Deus creauit, bona sunt: quæ sane creauit, vt sumantur a fidelibus Deum cognoscentibus cũ gratiarum actione, cum omnia crearit animalia, & plãtas, & reliqua ad vsum hominis. Qui autem hæc vsurpant absque gratiarum actione, in qua includitur, & commendatur Dei bonitas, qui hæc omnia prediuerit ad cõmodum, & vtilitatem generis humani; his ipsis, quæ suapte natura munda sunt, proprie munda non existunt, ob ipsorum ingratitudinem.

E *Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem.* Nempe per verbum Dei; quando Deus dixit, & facta sunt, bonaque facta sunt: *& per orationem*, nempe suscipientis; qua oratione etiam idolothyta purgantur, & quicunque cibi ex Diaboli maleficio immunditiam contraxissent. Sed Chrysostomus in Chrysost. in Matth. hom. 12. Matth. 19. refert causam sanctificandarum escarum hanc esse; quoniam mundus totus in maligno positus est. Vnde infert, *ergo & omnis res corporalis, quoniam mundi est pars, in maligno est posita*, & ipsam propterea oportet sanctificari. Adnotandum autem, quòd est peccatum vesci ijs, quæ idolis immolantur; non quia cibi hi sint immundi; sed quoniam lex prohibet illis vesci; & ita, ob trãsgressionem legis, peccatum committitur, vt asserit Chrysostomus. Chrysost. hom. 12. Quod similiter dicendum est de cibis, qui tempore quadragesimali prohibiti ederentur, peccatũ committi; quoniam contra præceptum Ecclesiæ eatur, Theodor. Theodoretus autem ait, *quod natura bonum est, si cum gratiarum actione sumitur, etiam sanctum redditur*. Theoph. Et Theophylactus inquit; quod etiam nõ immundum est ante gratiarum actionem; sed supposito, quòd esset immundum, sanctificaretur, *per verbum Dei, & orationem*. Græ. schol. Quæ verba dicunt Græca scholia, legenda esse ordine præpostero, hunc in modum: *per sermonem, & orationem*, quæ fit ad Deum, cibos sanctificari. Possumus etiam interpretari; quòd pro, *sermone*, sit intelligendum; vt puta dum dicitur: *Deus benedicat*; Vel, *in nomine patris, & filij, &c.* Et quòd oratio postea pertineat ad ea, quæ præmittuntur ante hæc; *Deus benedicat*; &c.

F *Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi.* Nempe, tum superius dicta proponendo; tum ea, quę de futuris hæresibus, prædixit. Cum vero subiungit, *enutritus verbis fidei*; aduertẽdum, vocem gręcam, *ἐντρεφόμενος*, quam interpres, *enutritus*, conuertit, actiuam quoque significationem recipere posse. Et ita accipiendo, admoneretur Timotheus, vt enutriret fideles in verbis fidei, & bonæ doctrinę. At si dictum est, quòd spiritus manifeste dicit, quòd aliqui discedent a fide; quorsum igitur hęc admonere, si hęc omnino sunt futura? Cui dubitationi ita occurri posse censemus, dicendo; non propterea manifestum esse, qui nam sint illi, qui discessuri essent a fide. Præterea cõtingere posse, vt ex hac admonitione aliqui non discedant, & si non omnes, & quòd aliqui possent resipiscere facilius post lapsum, memores huius prædictionis: sicuti contigit quoque beato Petro. Nam, quoniam Dominus ei prædixerat, quòd ipsum esset negaturus, cum hoc peccatum commisisset Petrus, recordatus verbi domini, pòstea fleuit amare. Matth. 26.

G *Ineptas autem & aniles fabulas deuita.* In epi. ad Tit. Huic voculæ, *fabulis*, coniunxit Apostolus, Tit. 1. hanc aliam, *iudaicis*, vbi quoq; sermonem habet de cibis. Græca autẽ scholia, referunt fabulas ad nugas Græ. schol. hæreticorum, & gentilitatis, vt quòd Iuppiter coiuit cum Iunone. Aut aniles fabulas dixit; quoniam aniculæ inania, & superuacanea fabulantur, vt exponit Theophylactus. Theoph.

Exerce

H *Exerce autem te ipsum ad pietatem*. Id est, ad cultum purum Dei, vt decet christianũ: ita græci expositores interpretantur. Alij intelligunt, cultum erga Deum, & opera misericordiæ.

Gr. expos.

I *Nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est*. Ambrosius hæc censet dicta esse de ieiunio inquiens: *Ieiunare enim, & abstinere a cibis manente auctoritate creatoris, non multum prodest, nisi addatur huic pietas, cuius opera, multorum precibus adiuuatur ad Dominum promerendum*. Et iuxta sententiam S. Thomæ, corporalis exercitatio ieiunij, & huiusmodi, in sua natura non sunt bona, sed pœnalia: & si homo non peccasset, nihil horum fuisset. Sed sunt bona medicinalia: sicut etiam reubarbarũ est bonum, in quantum releuat a cholera: sic & ista in quantum comprimunt concupiscentiam: ergo ad istud modicum sunt vtilia. Chrysostomus autem hanc nõ approbans interpretationem, inquit, quòd ieiunium est exercitatio spiritualis, & non corporalis; nam si esset corporalis, vegetaret corpus. Ideo ipse interpretatur, esse comparationẽ exercitationis corporalis ad spiritualem, vt dicat Apostolus, quòd exercitatio corporalis ad modicum prodest, ad vitam scilicet hanc præsentem reddendam vegetem: ita etiam Græca scholia interpretantur cum Theodoreto. Spiritualis autem exercitatio confert, & ad præsentem vitam, & ad futuram; cum etiam bona præsentis vitæ promittantur obtemperantibus Domino. Iuxta illud, *honora patrem, & matrem, si vis longæuus esse super terram*. Quod autem attinet ad ieiunium; nonnulli comparantes illud eleemosinæ, dicunt; quòd carnis maceratio est solum vtilis ieiunanti, non alijs; eleemosina autem vtilis, tum danti, tum accipienti.

Ambr.

Tho. Aqu.

Chrysost. hom. 12.

Græ. schol. Theodor.

Exo. 20.

K *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus*. Nempe, quòd ex pietate, & religione erga Deum, proueniunt nobis bona, & in hac vita, & in futura.

L *Qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium*. Nonnulli hoc dictum interpretantur de salute corporum; iuxta illud psal. *homines, & iumenta saluabis domine*. Græca autem scholia inquiunt, Deus in hac vita est saluator omnium, in futura vero non omnium, sed eorum qui saluari digni fuerint. Aut dicendum, quòd locus intelligendus est formiter ad modũ superioris illius expositæ sententiæ: quòd Deus vult omnes homines saluos fieri, vt & ipsi concurrant; at non concurrentes, non saluentur. Similiter igitur dicendum, quòd est saluator omnium, dum præstat, & subministrat omnibus, quod satis esset ad salutem, si & ipsi concurrerent. Verũ præcipue prouidet suis fidelibus Deus, quos peculiaribus fauoribus prosequitur; qui enim magis vigent in fide, maiori etiam gratia Dei fouẽtur, sine qua nil validum esse potest.

Psal. 35. Græ. schol.

1. Timot. 2.

M *Nemo adolescentiam tuam contemnat*. Dicet aliquis, Apostolus admonet Timotheum, tanquam illi hoc præcipiens, ne quis suam adolescentiã contemnat, quasi hoc in sua positum sit potestate, vt eũ aliqui non contemnant. Verum dicendum est, ijs verbis admoneri Timotheum, vt talem se præstet, vt nemo ipsum, tanquam iuuenibiter se gerentem, iure possit contemnere. Ex quo etiam colligitur, quòd gradus, & munus presbyteratus hominem requirit, qui moribus sit senex, vitijsque illis careat, quibus iuuẽtus solet irretiri. Possemus etiam interpretari, ita dictum esse ab Apostolo, quasi imperante alijs, ne præsulis sui adolescentiam contemnãt. Aut (vt inquit Theophylactus) hoc propter posteros attulit, *vt essent tales, ne contemnerentur*. Sicuti, & illud quod præcepit, vt castũ se seruet; propter alios dictum est, & non propter Timotheum.

Theoph.

N *Noli negligere gratiam, quæ est in te, quæ data est per prophetiam*. Theodoretus, & Theophylactus, gratiam hanc, doctrinam intelligunt. Græca autem scholia addunt etiam munus episcopi. Gratia enim Dei erat, quòd meruisset fieri episcopus, cum esset iuuenis. Per prophetiam autem, dicunt esse illi datam gratiã, id est, dictante spiritu sancto. *Cum impositione manuum presbyterij*. Id est, secundum Chrysostomum, cũ impositione manuum facta a presbyteris; id est, episcopis. Non enim (inquit) presbyteri ordinabant episcopum. Verum id posset etiam esse dictum de presbyteratu, quando ad ipsum assumptus est Timotheus. Vel etiam quando in episcopum est ordinatus, vt presbyterũ sumatur pro ipsa dignitate, quam accepit: & nõ pro concursu eorum, qui manus ei imponerent pro ordinatione episcopatus. Theodoretus autem ait, hac dictione, *presbyterij*, vocari eos, qui Apostolicã gratiam acceperũt: vti eos, qui erant honorati in Israel, diuina scriptura, Senes vocauit.

Theodor.

P *Vt profectus tuus manifestus sit omnibus*. Hoc simile sententiæ illi euangelicæ. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona*.

Matth. 5.

Q *Et te ipsum saluum facies, & eos qui te audient*. Id est, qui parebunt tuę doctrinę atque tuis exhortationibus.

PARAPHRASIS. Cap. V.



Seniorem gratis prouectę hominem, ne sęuius increpaueris; sed obsecra, vt patrem; iuuenes vt fratres, anus vt matres; iuuenculas mulieres, vt sorores, cũ omni castitate ad eas te habens. Viduas honora, & magnifacito, illas quidem, quę verę sunt viduę, agentes vitam, vt illas decet. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, illud in primis curet, vt liberi discant propriam domũ sub pietate regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim bonum, & acceptum est coram Deo. Quę autem vere vidua est, fine liberis, & omnibus desolata subsidijs, hæc speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus nocte, & die. Quę autem in delicijs versatur, hęc & si viua, mortua est apud Deum. Hæc illis denuncia, & præcipe, vt, ijs verbis excitatæ, præstent se irreprehensibiles. Si qua autem vidua suorum, & maxime domesticorum curam non habet, hęc fidem negauit, opera deserens, quæ côueniunt, & est infideli deterior, quæ saltem suorum curam habet domesticorum. Vidua eligatur non minor natu annis sexaginta, quæ fuerit vnius tantũ viri vxor, in operibus bonis, hominum testi-

testimonio comprobata: si filios (vt decet) educauit; si hospitio suscepit peregrinos; si pedes sanctorum lauit, si, tribulationem patientibus, opem tulit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas deuita. Nam, cum luxuriatæ fuerint in Christo, sub specie sanctitatis pastæ e rebus ecclesiæ, mox nubere volunt, habētes dānationem, quia primam fidem, qua vidualem vitam agere velle promittebant, irritam fecerunt; simul autem, & ociosę discunt circumire domos, nō solum ociosę, verum etiam verbosę, & curiosę, loquentes quę nō conueniunt. Volo autem iuniores viduas nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicendi nostræ religionis institutis: iam enim quędam conuersę sunt retro post Satanam. Si quis fideles habet viduas, illis subministret necessaria, & ne grauetur ecclesia, vt ijs, quę vere viduę sunt, sufficiat. Qui bene pręsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, & maxime qui laborant in verbo, & doctrina, subditos docendo, & cohortando. Id enim consentaneū est scripturę, quę dicit: non alligabis os boui trituranti, & dignus est operarius mercede sua. Aduersus Presbyterum accusationem noli admittere, nisi sub duobus, aut tribus testibus. Peccantes coram omnibus argue, vt hinc cœteri exterrefacti arceantur a peccando. Testor coram Deo, & Domino Iesu Christo, & electis Angelis, vt hęc custodias, & obserues, nihil absque iudicio pręcedēte faciens, cum declinatione ad dexteram, vel ad sinistrā, pro acceptatione personarum. Manus nemini cito imposueris, sacros ordines conferēdo; neque communicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere, propter stomachum tuum, ac frequentes tuas infirmitates. Ne autem alienis peccatis communices, scito, quorumdā hominum peccata esse manifesta, vt pręcedāt, & pateant, antequàm iudicium, & examen de illis sumatur: aliquorum autem peccata, manifesta redduntur post iudicium, & examen susceptum. Similiter & bona opera hunc in modum solent esse manifesta: & quę aliter se habent, latere (si dignum examen habeatur) non possunt: qua diligētia adhibita, tollitur omnis occasio communicandi cum alienis peccatis.

Editio vulgata.

SENIOREM ne increpaueris: sed obsecra vt patrē: iuuenes, vt fratres: anus, vt matres: iuuenculas, vt sorores in omni castitate. Viduas honora: quę vere viduæ sunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parētibus: hoc enim acceptum est coram Deo. Quæ autem vere vidua est & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus nocte & die. Nam quæ in delitijs est viuens, mortua est. Et hoc præcipe, vt irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas deuita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem: quia primam fidem irritam fecerunt, simul autem & ociosæ discunt circuire domos: non solum ociosæ, sed & verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo ergo iuniores nubere: filios procreare, matresfamilias esse: nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim quædam conuersæ sunt retro Satanam. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, & non grauetur ecclesia: vt ijs quæ vere viduę sunt, sufficiat. Qui bene pręsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo & doctrina. Dicit enim scriptura: Non infrenabis os boui trituranti, &, Dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterum, accusatorem noli recipere: nisi sub duobus aut tribus testibus. Peccantes, coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Testor coram Deo & Christo Iesu & electis angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in aliam partem declinando. Manus cito nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquā bibere, sed modico vino vtere propter stomachū tuum, & frequētes tuas infirmitates. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem subsequentur. Similiter & facta bona, manifesta sunt: quę aliter se habent, abscondi non possunt.

ADNOTATIONES.

SENIOREM *ne increpaueris*. Græce habetur loco huius vocis *seniorē*, πρεσβυτέρῳ quę dictio, nō ad gradum ecclesiasticum hoc loco pertinet; sed ad ætatem senilem: vt patet ex his, quę mox subdit Apostolus de iuuene, apposito ex antithesi ad senem; dum tractat, quomodo cum alterutro se gerat episcopus. A

B *Discant primum domum suam regere*. Hoc verbum, *regere*, gręce habetur εὐσεβεῖν, id est, pie tractare. Legit autem Chrysostomus, pro hac dictione Chrysost.
discant, in numero singulari, *discat*; nempe ipsa vi- hom. 13.
dua rependere vices parentibus, ea prestando erga filios, atque nepotes, quæ ipsa a parentibus iam vita functis acceperat. Alij vero legunt in pluriumi numero, *discant*, & ita interpretantur. Discant liberi, & nepotes, ex disciplina viduarum, pie tractare domum suam cum sanctitate; officia, quæ decent, erga omnes obeundo. Quæ interpretatio consentanea est ijs, quæ habentur in epist. ad Tit. de vetulis: quibus, inter alia, præcipitur, vt sint bene Tit. 2.
docentes, vt prudentiam doceant, in qua instruantur filij.

C *Hæc præcipe*. In græcis exemplaribus addita est particula, *Et*, vt ita legatur; *& hęc præcipe*, quasi in ijs formam præscribat Apostolus verborum, quibus viduas non se bene gerentes Timotheus increparet, illas terrendo, alloquens ijs verbis. Quæ in delicijs viuit vidua, mortua est, nem-

pe apud

pe, apud Deum, quo ad animam.

Eccles.41. D *Fidem negauit*. Vidua scilicet, quæ non gerat curam suorum. Nam in Eccles. legitur: *Ne auertas faciem tuam a proximo tuo*; qui hoc agit Deum factis negat. Vnde subiungit Apostolus: *& est infideli deterior*. Siquidem infideles curam suorum habent domesticorum ex lege naturæ. Cum autem peccatum infidelitatis in genere sit maius, attamen idem peccatum commissum ab infideli, leuius est, quàm si a fideli perpetretur.

E *Vidua eligatur*. Non constat, num Apostolus uelit eligi viduam, vt præsit alijs; an vt in cætu, & congregatione fidelium, de ipsa, tanquam de desolata, cura suscipiatur. Sed tantummodo ex Actis

Act.6. Apost. id habetur, quòd in ministerio quotidiano despicerentur viduæ Græcorum. Et cum subiungitur: *vnius viri vxor*; hinc colligitur, quòd si vidua non eligenda erat in congregatione fidelium, quæ non fuerit vnius tantum viri vxor; multo minus in episcopatu eligendus, qui non vnius tantum vxoris vir extiterit, sed bigamus: vnde huiusmodi, fit irregularis, nec sine summi Pontificis dispensatione ad sacros ordines potest promoueri.

F *Cum enim luxuriatę fuerint in Christo*. Id est, bene pastæ, & nutritæ fuerint in congregatione fidelium.

August. in ps.75. G *Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*. Augustinus hunc locum explicans in tract. psal.75. inquit: *habentes damnationem, quia vouerunt, & non reddiderunt*. Supponendum est enim, quòd eiusmodi viduæ profiterentur manere innuptæ in congregatione fidelium.

Theoph. H *Volo autem iuniores nubere*. Secũdum Theophylactum, Apostolus vellet potius, vt viduæ, innuptæ manerent. At si non possunt hoc præstare, vult vt nubant; ne scilicet lasciuient, & peius se gerant.

Theodor. Theodoretus inquit: *quoniam conuersæ sunt retro post Satanam, hinc, ex experientia, lex, vt nubant*.

Chrysost. hom.15. I *Qui bene præsunt presbyteri*, presbyter, hoc loco, nomen est dignitatis, & secundum Chrysostomum intelliguntur episcopi, quoniam esset Timotheus Archiepiscopus; quod colligit ex eo verbo, *qui præsunt*. Verum dici potest, quòd etiam parochi præsunt suis Parochijs. Et quum hi præsides necessitatem cõuersandi habeant cum omni genere hominum, cum maribus, & fœminis etiam iuuenculis pro cura animarum; hinc iure merito presbyteri sunt eligendi, qui ant ætate, aut multo magis moribus sint senes. Et cum subiungitur, quòd duplici honore sunt digni: hoc intelligendum est, tum quo ad honorem, & reuerentiam illis exhibendam: tum quo ad alimenta, quæ ipsis sunt prestanda. Vel illud *duplici*, respicit duplicitatem honoris præstandi presbyteris in comparatione viduarum, & diaconorum, vt interpretatur Theophylactus, vel *duplici*,

Theoph. id est, abundanti, vt nihil illis desit pro officio pro-

Chrysost. hom.15. prio fungendo.

K *Aduersus presbyterum*. Chrysostomus refert ad ætatem. Verum potest etiam referri ad dignita-

Ambro.c.5. tem, vt sentit Ambrosius. Quandoquidem, quod hoc loco traditur, pertinet ad accusationem factam aduersus constitutos in gradu presbyterali. Nam si de senioribus quo ad ętatem esset sermo, non appareț, cur non & ad omnes alias ætates laycorum, idem statuendum esset. Verum, ob gradus grauitatem, id statuit; ne aduersus presbyterum accusatio admittat; nisi duo, aut tres testes in ea conuenerint.

L *Et electis Angelis*, ad differentiam, vt inquit Theophylactus, dæmonum, qui etiam Angeli sunt, Theoph. sed reiecti. Electos autem Angelos Apostolus in sua obtestatione complectitur coram Deo, & Christo Iesu; quoniam in iudicio, & Angeli sunt affuturi Domini milites.

M *Sine præiudicio*. Id est, sine pręhabito iudicio, & diligenti examine præcedente. Aut, *sine præiudicio*, id est, nil agas cum iudicio præcipitato, vt exponunt Græca scholia. Vel, *sine præiudicio*, hoc est, prę- Græ.scho. electione, vt nulla cadat acceptio personarum in iudicando.

N *Manus cito nemini imposueris*. Id, aut dictum est pro absolutione accusatorum; aut pro ordinatione sacrorum ordinum ad episcopatum, presbyteratum, & diaconatum; qui gradus (vt patet ex Act. Apost.) per impositionem manuum cõferebã- Act.6. tur. Et cum subiungitur, *neque communicaueris peccatis alienis*, hinc innuitur, cur manus cito alicui non sunt imponendæ; ne scilicet, qui ordinat ad sacros ordines, communicet peccatis alienis, ordinãdo pro ministris ecclesiæ, improbos homines, aut ineptos ad ministerium.

O *Noli adhuc aquam bibere*. Ambrosius inquit; Ambr. quòd vult Deus prudenter sibi seruiri, ne nimietate debiles efficiamur; & postea medicorum suffragia requiramus. Quòd autẽ nõ fuerit sanatus Timoth. ab Apost. (qui suscitabat mortuos) de suis infirmitatibus, ita factũ esse animaduertit idẽ Ambrosius; tum, ne existimaremus illos veteres fuisse supra nostram naturam; tum, ne Timotheus de sua virtute efferretur, & superbiret: vnde & Paulo datus est 1.Cor.12. stimulus carnis, ne a magnitudine reuelationum extolleretur.

P *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium*. Id est, antequam fiat inquisitio, ex publica fama, quorum morum sit vnusquisque, manifestum est. Apostolus autem animaduertit, peccata hominũ, aliqua, vti notiora, apparere, aliqua vero detegi post factam inquisitionem; quod etiam contingit circa bona opera hominum. Basilius autem magnus non refert ad eos, qui sunt Basil. consecrandi: sed ita interpretatur; quòd sunt quędã peccata, vt puta fornicari, vel furari, quę, si quis cõmittat, hunc id solum delicti precedit, ad iudicium trahens. At si quis falso ducet, hunc etiam peccatum subsequitur, vt non finiatur in ipso; sed testante eiusmodi pestilentis doctrinę successores.

PARAPHRASIS. Cap. VI.



VICVNQVE sunt sub iugo serui, obstricti iure seruitutis obedire alienę voluntati; dominos suos infideles omni honore dignos arbitrentur; ne, secus faciendo, præbeant occasionem blasphemandi nomen Dei, & doctrinam christianę religionis, tan-

quam aduersantem iuri Gentium. Qui autem fideles habuerint dominos, ne illos contemnant, eo prætextu, quoniam in Christo omnes sint fratres, Quin maiori studio illis inseruiant, quia fideles sint, & dilecti a Deo, quia beneficentiæ dominorũ participes sint. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini Nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, is in superbia inflatus est, nihil sciens, sed languens, & se consumens circa quæstiones, & pugnas verborum; ex quibus concitatur inuidia, contentio, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes superuacuæ hominum mente corruptorum, & a veritate aberrantium, existimantium pietatem esse quæstum rerum temporalium. Porro est quæstus magnus, pietas cum sufficientia rerum necessariarum. Nihil enim intulimus in hunc mundum; vnde nobis debet esse manifestum, quòd hinc neq; auferre quidpiam possumus; habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti esse debemus. Qui autem volunt ditescere, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & in multas cupiditates stultas, & noxias; quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Radix enim omnium malorum est auri cupiditas; quam quidã appetentes, errauerunt a fide, & implicuerunt se doloribus multis. Tu vero o homo Dei, hæc fuge; sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen, apprehende vitam æternam, ad quam etiam vocatus es, & pro ea confessus es bonam confessionem in suscipiendo, vel baptismo, vel episcopatu coram multis testibus. Præcipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & coram Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem veritatis, vt mandatum euangelicæ fidei prædicandæ, quod tibi commissum est, serues immaculatum, & irreprehensibile vsqua in apparitionem Domini Nostri Iesu Christi. Quã suis temporibus ostendet, qui beatus, & solus potens est, Rex regum, & Dominus dominantium, solus habens immortalitatem, Deus, lucem inhabitans inaccessibilem; quem nullus hominũ vidit, aut videre potest; cui honor, & imperium in sempiternum. Amẽ. Diuitibus huius seculi præcipe, non elato esse animo, nec spem ponere in incertitudine diuitiarum; sed in Deo viuo, qui præstat nobis omnia abunde; bene agere; diuites fieri in bonis operibus; facile tribuere atque communicare bona sua; thesaurizantes sibi fundamentum bonum in futurum, vt vitam æternam consequantur. O, Timothee, depositum custodi veræ fidei tibi traditum, vt communices alijs, deuitans prophanas, ac vanas vocum nouitates, & oppositiones, quæ ex quibusdam quæstionibus aduersus fidem commouentur, iuxta falsi nominis scientiam, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia sit tecum. Amen.

Editio vulgata.

Qvicvnqve sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur: ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficij participes sunt. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundũ pietatem est, doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas verborum ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati sunt, existimantium quæstum esse pietatem. Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mũdum: haud dubium, quòd nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociua, quę mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes, errauerunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autem homo Dei, hęc fuge: sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei: apprehende vitam ęternam, in qua vocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. Pręcipio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem: vt serues mandatum sine macula, irreprehensibile vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi, quem suis temporibus ostendet beatus, & solus potens, Rex regum, & dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui honor, & imperium sempiternum. Amen. Diuitibus huius seculi pręcipe, non sublime sapere neque sapere in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, (qui pręstat nobis omnia abunde ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamẽtum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. O Timothee, depositum custodi: deuitans prophanas vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

ADNOTATIONES.

Si quis aliter docet. Vt puta, nullum esse natura seruum, & in religione omnes esse liberos, is superbus, & ignorans est. Siquidem Christi religio, non destruit politiam; nec aufert gradus, & status diuersos hominum. A

B *Existimantium quęstum esse pietatem*, Id est, cum ficta religione lucrum sibi comparantium, iuxta illud ad Titum; *docentes, quę non oportet turpis lucri gratia,* Titum.

Est autem

C *Est autem quæstus magnus.* Statuit pro magno quæstu,pietatem colere,cum facultate bonorum ad vitam sufficientium,αὐταρκείας,a græcis dictam; de qua Arist. meminit in definitione fœlicitatis in primo lib.Eth.vbi statuit,externa bona requiri ad sufficientiam,non ad affluentiam.

Chrysost. hom. 17. D *Qui volunt diuites fieri*. Vt aduertit Chrysostomus,non dixit,*diuites* autē; sed qui volunt fieri diuites: sunt & qui pecunias habentes, eas rite dispensent,ac adspernentur, easque pauperibus diuidant:profectò non eos, vti sunt huiusmodi; sed cupidos notat.

E *Radix enim omnium malorum cupiditas*.Græce habetur φιλαργυρία, quæ vox proprie denotat auri,seu argenti cupiditatem, ob quam cuiusque generis facinora perpetrantur; & homines elati euadunt,cum diuites facti sint. Si vero alibi dictū est, Eccles. 10. *quòd initium omnis peccati est superbia;* id propterea dictum est; quoniam ob elationem, peccatum sequutum est in diabolo,& in homine. Aut quoniam (vt dicitur in loco citato Eccle.) initium superbiæ hominis, est apostatare a Deo: vnde consequenter,initium omnis peccati,erit superbia: id est, Aug. lib. 2. Gen. ad lit. c. 15. apostatare a Deo; quod fit in omni peccato, Augustinus autem in lib.2. Genes. ad litteram, sumptam ait esse auaritiam pro genere cupiditatis; pro qua etiam diabolus lapsus est, ob appetentiam scilicet elationis. Potest etiam dici, quòd nullius sint generis mala, quæ non committantur, tum pro aggregatione diuitiarum; tum quoniam ex diuitijs congregatis elationes fiunt in hominibus; a quibus mala plurima ob luxum, & voluptates committuntur.

F *Inseruerunt se doloribus multis*. Id est, multis malis per quæ affliguntur, in hac vita, & in futura.

Theodor. G *Tu autem o homo Dei*. Theodoretus inquit, *qui veteris creationis caracteres seruarunt, vere homines Dei vocantur*. Aut intelligere possumus hominem Dei illum esse, qui populo in rebus, quæ Dei sunt,præest.

H *Apprehende vitam æternam*. Tanquam hoc homini liceat cum auxilio Dei; qui vocat nos ad vitam æternam.

I *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus*. Aut, quando baptismate insignitus est, aut, cum electus fuit in episcopum.

K *Testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam* Theodor. *confessionem*. Hanc inquit Theodoretus fuisse salutem orbis terræ. Verū illud perspicuum est,quòd Christus venit in hunc mundum pro manifestanda Ioan. 10. veritate,prout dixit Pilato. *Ego in hoc natus sum,& ad hoc veni in mundum,vt testimonium perhibeam veritati*. Ad Christi autem imitationem Præsul in ecclesia, & quisquis Christi miles, debet veritatem mordicus tueri, & quæstiones ad fidem non attinentes vitare,quæ tandem in verborum contentiones dissoluuntur.

L *Solus habet immortalitatem*. Augustinus in lib. Aug. lib. 2. cont. Maxi. cap. 4. 2.contra Maxim. *Solus Deus*,inquit,*habet immortalitatem; qui non cuiusquam gratia, sed natura sua non potuit, nec potest aliqua conuersione mutari; sicuti creatæ res potuerunt*. Et ideo Angeli peccarunt, & reliqua non sunt simpliciter immortalia; sed per gratiam,& Dei communicationem.

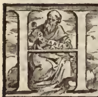
M *Lucem inhabitat inaccessibilem*. Animaduertit Theodoretus, neque hoc conuenire Deo,quòd habeat lucem inaccessibilem,cum habeat naturā, quæ nequit circumscribi, sicuti circumscribitur, dicēdo, quòd habitat lucem inaccessibilē.Sed(inquit) Apostolus Deum laudat, vt potest,& quo ad potest peruenire, inspicit. Vtique Deus est ipsa lex, ipsa entitas,quam creatura nulla cōsequi potest,neque comprehendere, quoniam infinitum a finito non capitur. Attingere autem Deum cōceditur creaturis per gratiam communicatam; nullus autem hominum vidit in hac mortali humanitate Deum; nisi forte Paulus; sed ipse per raptum ad tertium cælum. Angeli autem beati ipsum vident. Theodor.

N *Diuitibus huius seculi*. Ad differentiam diuitū, qui sunt secundum Deum.

O *Depositum custodi*. Theodoretus censet, hoc depositum esse gratiam spiritus, quam accepit per ordinationem. Aut Apostolus intelligit sanam doctrinam fidei. Et de hoc deposito est etiam sermo in epist.sequenti. Sed & præcepta hic tradita, sunt accipienda pro quodam deposito, quod est seruādum ab omnibus episcopis successiue. Vnde Theodoretus in comment.huius epist.inquit.Oportet omnes, qui sacerdotium sunt consecuti, hanc doctrinam diligēter seruare, & eam, veluti quandam regulam, semper sibi proponere, & ad eam dirigere, quæ ab ipsis dicuntur,& fiunt. Theodor. 2. Timot. 1. Theodor.

P *Prophanas vocum nouitates*. Id est, vanitates, & vana, & inania verba, si vox græca per, ε. scribatur, κενοφωνίας. Si autem hunc in modum per, αι. scribatur, καινοφωνίας, sic nouitates (vt habet editio vulgata) censebuntur. Et his verbis (secundum Chrysostomum,& Theophylactum, designantur Gnostici, Chrysost. Theoph. qui a Nicolao vno ex septem diaconis processerunt; & ipse a Simone Mago, qui prodigiosas iactabat voces rerum inanium. Augustinus autem in tract. Aug. tract. 97. in Euā. Ioan. 97.in Ioan.notat,additam fuisse hanc vocem, *prophanas*, quoniam etiam religioni sunt congruentes verborum nouitates; sicuti, Christiani, primo in Antiochia dicti sunt; & Xenodochia, appellata fuerunt monasteria proprijs nominibus. Theophylactus, Theoph. quoque ait, concedi posse blateronem vana loqui, & non prophana.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM
EPISTOLAM SANCTI PAVLI
ad Timotheum.



AEC posterior epistola ad Timotheum, si recte perpendatur, non coniungitur cum præcedēti in vnum, communemque tractatum, prout binæ illæ ad Corinthios, & binæ illæ ad Thessalonicenses inuicem connectuntur. Nam prioris epistolæ ad Timotheum cum hac alia, nullus apparet nexus; quemadmodum etiam ex diuersis locis datæ fuerunt: prior quidem e Laodicea; hac autem posterior ab Vrbe Roma, dum ibi vinculis obstrictus Paulus teneretur. Sed, & prioris epistolæ, ille præcipuus est scopus, vt ex præscripto, atque Pauli auctoritate statueretur, ad quænam fideles essent ab Episcopo cohortandi pro fide, atque pietate christiana retinenda; nec non detegeretur, quale munus esset episcopi, & aliorum graduum ecclesiasticorum; vt hinc, qui ad ipsos essent promouendi, intelligerent, quales se præstare deberent, vt digni ad hos gradus asciscerentur; omniaque prope, in vtilitatem subditorum, in ea epistola conscripta sunt ad communem ecclesiarum regulam, atque disciplinam. Ad Timotheum autem pauca, quæ illius tantum personam respiciant, diriguntur. Contra vero, in hac alia, Timotheum ferme omnia petunt, tum ipsummet; tum, sub eius personam, vniuersum Episcoporum numerum, vt Græci interpretes, & præsertim Basilius existimarunt. Cum enim B. Paulus in carcere esset Romæ coniectus, tempusque iam instaret suæ dissolutionis, a pluribusque desertus esset, qui eius vincula erubescebant, consulentes proprię ipsorum mundanę quieti; veritus, ne & alij ex pręssura afflictionum suarum ab Euangelio prędicando deficerent; hinc Timotheum, & sub eius typum, Prępsules vniuersos Ecclesiarum hac epistola cohortari, atque inflammare voluit ad Christi fidem perenni cura tutandam: vt, per ipsos, successiue fidei doctrina traderetur alijs, qui futuri essent ministri fideles, & idonei; vt ita Christi Euangelium propagaretur; neque intermitteretur suscipiendus pro electorum salute perficiendа labor. Hinc Timotheo (vt magis illum inflammaret) ad memoriam reuocat fidem ab ipso tanta cum alacritate susceptam; atque episcopi munus sibi collatum pręclara cum Spiritus sancti obtestatione, quę denunciaret, optimum ipsum Christi futurum ministrum. Elaborandum pręterea a Christi digno milite, vt viriliter pugnet, spe ęternę vitę potiundę suffultus; quam ex Christi resurrectione se consecuturum sperare debet, quicumque legitime certauerit; & ideo nil sibi timendum proponat; vel si & ipsam mortem obire sit necesse: ad idque (sui exemplo) omnes hortatur Paulus in hac epistola, & pręsertim ecclesiarum Præsules. Futuram pręterea prędicit aduersariorum turbam, hostium ecclesię Christi, qui varias hęreses sint inducturi; quę quouis tempore, sed pręcipue nouissimis diebus, atque postremis ad diem iudicij vergentibus, peruersorum hominum opera Dei ecclesiam vexabunt. Quare Timotheum, & sub eius typum, singulum quemque quouis tempore futurum ubique locorum Episcopum hortatur, vt se vigilem pastorem prębeat, & diligentem Euangelistam: vt, quo maiora futura sunt mala aduersantia Christi fidei, eo sibi quisque magis pro commisso sibi grege elaborandum, cauteque negocium agendum intelligat, munusque sibi impositum numquam deserat, vel agat negligenter; sed omnem quisque suam solicitudinem collocet in edocendis, & corrigendis, adiuuandisque fidelibus, ne peruersorum hominum opera, & fraude, a Christi fide abducantur. Hęc igitur Timotheo, tanquam testamenti sui postremas tabulas Apostolus conscribit, ad eruditionem succedentium futurorum seculorum, pro vniuersali ecclesia Dei. Postremo ad se Timotheum accersens, & nonnulla domestica agens cum ipso, de suoque statu paucis ipsum edocens, epistolę finem imponit.

IN POSTERIOREM EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Timotheum.

PARAPHRASIS. Cap. I.



AVLVS constitutus Apostolus Iesu Christi ad prædicandum promissionem vitę, quę est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, & pax a Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino Nostro. Gratias ago Deo meo, cui a progenitoribus vsque meis seruio in conscientia pura, longe ab omni dolo, & simulatione, quòd sine intermissione habeo tui memoriam in orationibus meis, nocte & die desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ita quidem, vt gaudio impleat, recordationem accipiens fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & in matre tua Eunice: certus sum autem quòd & in te habitet. Quapropter admoneo te, vt suscites, & viuifices donum Dei tibi collatum per impositionem manuum mearum, ut non torpentem, non timidum te præbeas. Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed, pro omnibus aduersis ferēdis pro sui nominis defensione, spiritum tradidit virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Ne igitur erubescas testimonium Domini Nostri: neque me eius causa vinctum, & coniectum in carcere. Sed collabora Euangelio, innixus potentiæ Dei, qui nos liberauit, & vocauit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suæ voluntatis, et gratiæ, quæ data est nobis in Christo Iesu, ante tempora secularia; manifestata autem est nunc per apparitionem Saluatoris Nostri Iesu Christi, qui mortem nostram sua morte destruxit, & vitam, ipsamq; incorruptionem illustrauit, ac notā fecit per Euangelium. In quo, vt ipsum prædicem, ego positus sum prędicator, & Apostolus, & magister Gentium: ob quam causam etiam patior mala. Sed non confundor: scio enim cui credidi, & certus sum, quòd Deus, cui fide mea adhæsi, potens est integrum ac validum depositum prædicationis, atque administrationis euangelicæ mihi traditæ, conseruare in me, vsque in illum diem vniuersalis iudicij. Tu formam sanorum verborum, quę a me audisti, habe, ac retine in fide, & dilectione Iesu Christi. Bonum depositum custodi, per spiritum sanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quòd auersi sunt a me omnes, qui sunt ex Asia: ex quibus est Phygellus, & Hermogenes. Faciat Deus misericordiā Onesiphori domui, quia sæpe me refocillauit, & catenā meam non erubuit. Sed, cum Romam venisset, solicite me quęsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam a Deo, in die illo vniuersalis iudicij: & quanta Ephesi idem ministrauit mihi, tu melius nosti.

Editio vulgata.



AVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei secundum promissionē vitæ quæ est in Christo Iesu, Timotheo carissimo filio, gratia, misericordia, pax a Deo patre, & Christo Iesu Domino Nostro. Gratias ago Deo, cui seruio a progenitoribus in conscientia pura, quòd sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die, desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice: certus sum autem quòd & in te. Propter quam causam admoneo te, vt resuscites gratiā Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Noli itaque erubescere testimonium Domini Nostri, neque me vinctum eius: sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei, qui nos liberauit, & vocauit vocatione sua sancta, & non secundum virtutem, sed secundum propositum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia. Manifestata est autem nunc per illuminationem Saluatoris Nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam, & incorruptionem per Euangelium: in quo positus sum ego prędicator, & Apostolus, & magister Gentium. Ob quam causam etiam hęc patior: sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum seruare in illum diem. Formam habe sanorum verborum, quę a me audisti in fide, & in dilectione in Christo Iesu. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis: Scis hoc, quòd auersi sunt a me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Phygellus, & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sępe me refrigerauit, & catenā meā non erubuit: sed cū Romā venisset, solicite me quęsiuit, & inuenit. Det illi Dominus inuenire misericordiam a Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit, tu melius nosti.

ADNOTATIONES.

A PER *voluntatem Dei*. In superiori Epistola, Paulus se nominauit Apostolum secundum imperium Dei, vt hinc maius suæ auctoritatis pondus adderet epistolæ, quam & præsules, & subditi, eo magis reuererentur, cum in ea normam generalem regendæ ecclesiæ tradi intelligerent ab eo, qui secundum imperium Dei constitutus esset Apostolus Iesu Christi. In hac autem alia epistola, priuatim allocuturus Timotheum, remissius quodammodo rem agens, nominat se Apostolum per voluntatem Dei.

B *Secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu*. Id, est dicere, quòd renunciatus est Apostolus, vt annunciet promissionem vitæ, quæ fundatur in Christo Iesu: in quo insiti qui sunt, vitam æternam sunt consecuturi: vnde de hac præsenti vita nõ est curandum, aut timendum.

C *Cui seruio a progenitoribus meis in conscientia pura*. Ita dixit, vel quoniam imitaretur maiores suos Patriarcas. Vel, quoniam vsque ab initio ætatis suæ vitam gessisset inculpatam; vt qui semper (vt dicunt Chrysostomus, & Theophylactus) processerit sine dolo, etiam cum persequeretur ecclesiam Christi: & firmam fidem in Deum, quam etiam Patriarchæ habuerunt, semper obseruarit. Nam (vt inquit Theodoretus) cum Apostolus persequebatur ecclesiam, se ea pro Deo facere existimabat, nõ gloriæ ductus cupiditate, vt solent, qui hæresim excitant, vt animaduertit Theophylactus. Et hæc consona sunt ijs, quæ scripsit in epist. ad Philip. dum dixit, quòd secundũ zelum persequebatur ecclesiam, secundum iustitiam, quæ in lege irreprehensibilis existens: quam tamen in eadem epistola, in comparatione notitię acceptæ de Christo, reputauit damna, & stercora.

Chrysost. hom. 5. Theoph. Theodor. Theoph. Philip 3.

D *Vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum*. Dum Apostolus instat Timotheo, vt resuscitet gratiam Dei; hinc insinuat (& est locus valde insignis aduersus temerariã hæreticorum nostri temporibus credulitatem, qua putant hominem, credendo, sine operibus iustificari) quòd nisi etiam homo ex se agat aliquid sua industria, dum in gratia Dei est receptus, vt illam foueat suis etiam bonis cogitationibus, & actionibus, ipsam perdet: quam auctam etiam obtinebit, si bene se gerat, adnuendo, cooperando, & diuinis motionibus insequendo. Vnde Theodoretus inquit: *Vt oleum lampadis flammam efficit vehementiorem, ita animi promptitudo, & alacritas attrahit gratiam spiritus*. Et hæc quidem, quæ hic affert Apostolus, eo tendunt, vt accendat Timotheum ad martyrium. Et cum dicit, *per impositionem manuum mearum*: significauit, aut, quãdo Timotheus in episcopum est ordinatus. Aut, quando accepit sacramentum confirmationis: in vtraque enim functione, manuum interuenit impositio. Vnde deuincitur effrenata garrulitas impiorum hæreticorum in pios ritus ecclesiasticos, qui fiunt per manuum impositionem, dum audent deridere, quæ a Christo sunt instituta, & firma traditione per manus Apostolorum christiano populo relicta. quod & ex his, quę habet hoc loco Paulus, & alibi de manuum impositione pro sacramentorum collatione, manifeste colligitur.

Aduersus Hæreticos. Theodor. Aduersus Hæreticos.

E *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris*. Nẽpe timoris mundani, de quo in lib. Reg. *cecidit super eos spiritus formidinis*. At Deus nõ largitur suis fidelibus spiritũ timoris sed virtutis: gręce δυνάμεως; id est potentiæ, & roboris, & fortitudinis ad aduersa ferenda; ita vt neque mori horrescamus. Et ijs verbis, incipit Apostolus hortari Timotheum ad aduersa quæcunque ferenda. Vnde perperam ex hoc loco hærętici (ad suam Impiorũ perditionem scripturas deprauantes, vt indocti, & instabiles, vt ait B. Petrus) a Christicola omnem timorem funditus tollunt circa salutis proprię curam, vt & peccare audeant dicere, qui huiusmodi timore tangãtur. Non hoc tendit præsens Apostoli sententia, vt explicatum est; neque tam temerarium dogma ab ipso exire potuit. Qui, scribens Philippensibus, illis hęc denunciauit. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini*. Et Romanis etiam ita protestatus est. *Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time:* Dictione vero illa, *sobrietatis*, græce σωφρονισμοῦ, moderatio, & æquanimitas in aduersis ferẽdis significatur. Aut accipitur hoc loco simpliciter pro virtute sobrietatis, & pro recta vita, vt explicant Græca scholia.

1. Reg. 7. Aduersus Hæreticos. Philipp. 2. Rom. 11. Græ. schol.

F *Non secundum opera nostra*. Si omnes filij iræ eramus, (vt dicitur in epi. ad Eph.) vtique saluos nos fecit per gratiam suam: quoniam sibi placitum est ita ex sua misericordia: qui tamen non vult nos esse saluos absque fide nostra, & sine detestatione peccatorum, & sine charitate erga Deũ & proximum.

Eph. 2.

G *Illuminauit autem vitam & incorruptionem per Euangelium*. Id, est dicere; quòd hominibus, qui in tenebris, & vmbra mortis versabantur, data est per Euangelium notitia vitę, & immortalitatis, quam Christus nobis comparauit, sua morte, mortem nostram destruendo.

H *Scio enim cui credidi*. Nempe fide, quam habuit per supernam vocationem. Et subiungens; *& certus sum*, quod gręce, πέπεισμαι, dicitur, & significat actum credulitatis, firmęque persuasionis, quam habebat de Deo, quòd potens esset seruare suũ depositum: idest (vt interpretatur Theodoretus) quòd, *quantam mihi tribuit spiritus gratiam, integram seruabit vsque ad suum aduentum*. Et huic expositioni cõsentanea videntur, quæ paulo post Apostolus præcipit Timotheo, inquiens. *Bonum depositum custodi per spiritum sanctum*. Græca autem scholia intelligunt, *per depositum*, fidem commendatam Apostolo, vt illam prædicaret: vel fideles, quos Deus ei commendauit, vel ipse Deo.

Theodor. Græ. schol.

I *Bonum depositum custodi*. Præcipit Timotheo, vt custodiat doctrinam Eũãgelicam puram, & sinceram sibi traditam in depositum, & alijs communicet, quod munus proprie spectat ad Episcopum.

K *Omnes qui in Asia*: idest qui Romæ erant ex Asia, vt exponunt Græca Scholia.

Gr. Scho.

L *Det illi Dominus inuenire misericordiam a Deo.*

Aduersus Marcionistas. Theoph.

Græce legitur a *Domino*, hinc perperam Marcionistæ (vt annotauit Theophylactus) insurrexerunt dicentes, quòd duo essent domini. At ipse respondet inquiens, locutionem Apostoli esse, qualis illa in lib.

Genes. 19.

Genes. *pluit dominus a domino*, hoc est a seipso. Verum, si etiam dicatur dominus vt filius, & dominus vt pater, id optime dici potest; cum sit & dominus pater, & dominus filius, & dominus etiam spiritus sanctus, in tribus personis existens vnus dominus. Aut (vt nonnulli animaduertunt) phrasis hæc est hæbraica.

Quod autẽ attinet ad Marcionistas, hi fuerunt in hac hęresi, vt duos statuerent dominos, seu deos: alterum veteris, & alterum noui testamenti: seu lucis vnum, & alterum tenebrarum; sicuti addiderunt Manichæi: vt docet Augustinus in lib. de duabus animabus, & Grægorius Nyssenus in lib. 2. philosophiæ de anima cap. 7. Et videtur hoc falsum dogma pullulasse e secta Epicureorum, qui nolebant Deũ vllam curam suscipere eorum, quæ mala videntur in hoc mundo: atque ideo ab ipso hæc talia non curari. Hinc Empedocles constituit litem, & amicitiam, vt duo principia contraria, hanc bonorum, illam vero malorum causam: quod fecerunt & Pythagorei, & Alcmeo Crotoniates, vt tradit Arist. in sua prima philosophia. Non assequentes hi omnes, qualiter est vnus Deus creator omnium, qui cuncta gubernat ea summa prouidentia, vt nihil eius effugiat immensam sapientiam: & quod nihil est in mundo ita absolute malum, quin aut ad conseruationem ordinis vniuersi dirigatur, pro vt, ex nonnullarum rerum corruptione, aliæ inuicem generantur: aut ad detectionem diuinæ bonitatis, & iustitiæ spectet: quemadmodum est in Angelos, qui propria peruersa voluntate ceciderunt, animaduersio; & hominum contra Dei mandata aberrantium iusta Dei condemnatio.

Aug. in lib. de duabus anim. c. 1. & 12. Greg. Nyss.

PARAPHRASIS.

CAPIT. II.



TV ergo fili mi confortare, & esto robustus in gratia Iesu Christi, & quę audisti a me, per plures testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora, & afflictiones sustine, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militiã exercens Deo, implicat se vitæ negocijs secularibus, vt ei placeat, qui ipsum in militem delegit. Et qui in certamen descendit, non coronabitur, nisi legitime certauerit. Laborantem agricolam, oportet esse primum, qui percipiat de fructibus suo ex labore prodeundis. Intellige quæ dico; dabit enim tibi Dominus intellectum in omnibus. Memor esto, Iesum Christum resurrexisse a mortuis, natum hominem ex semine Dauid secundum Euangelium meum; in quo laboro vsque ad vincula, tanquam vir facinorosus, male operans: sed verbum Dei non est alligatum, vt eius prædicatio impediatur. Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria cœlesti. Fidelis ac certus est hic sermo. Nam, si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus mala in hac vita, in alia etiam conregnabimus cum Christo. Et e contra; si eum negauerimus, & ipse negabit se nosse nos. Si non credimus, deficientes a fide, ipse fidelis manet, se ipsum negare non potest: vnde prębabit immobiliter promissa. Hęc admone, obtestans coram Deo, non contendere verbis: id enim ad nihil vtile, nisi ad subuersionem audientium. Solicite autem cura te ipsum probabilem exhibere Deo operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis. Propbana autem, & vana colloquia, ipsas scilicet puras nouitates deuita: multum enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorum, vt cancer serpit, vt in deterius semper crescat. Ex horum numero est Hymeneus, & Philotus, qui a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem iam esse factam: & subuerterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit Dominus qui sunt eius. Et hoc quoque: Discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argẽtea, sed & lignea, & fictilia: & aliqua quidem ad honorem, quædam vero ad ignominiam spectant. Siquis ergo mundauerit se ab istis maculis, quæ afficiunt vas ignominia, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile domino, ad omne opus bonum præparatum. Iuuenilia autem desideria fuge: sectare vero iustitiam, fidem, charitatem, & pacem cum ijs, qui inuocant dominum ex corde puro. Stultas autem & ineruditas quæstiones deuita; sciens, quia generant lites. Seruum autẽ domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, propensum ad docendum, patientem, cum mansuetudine corripientem illos, qui resistunt veritati; ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant a diaboli laqueis, a quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

Editio vulgata.



TV ergo fili mi, confortare in gratia quæ est in Christo Iesu, & quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu: Nemo militans Deo implicat se negocijs secularibus: vt ei placeat cui se probauit. Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certauerit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Memor esto, Dominum Iesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine Dauid, secundum Euangelium meum: in quo laboro vsque ad vincula quasi male operans: sed verbum Dei non est alligatum: Ideo omnia sustineo propter electos: vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria cælesti. Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, & con-

& conuiuemus. Si sustinebimus, & conregnabimus, si negauerimus, & ille negabit nos, si non credimus: ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Hæc commone testificans coram Domino. Noli contendere verbis (ad nihil enim vtile est) nisi ad subuersionem audientium. Solicite cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem recte tractantem verbum veritatis. Prophana autem vaniloquia deuita: multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum vt cancer serpit: ex quibus est Hymenęus & Philetus: qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum. Iuuenilia autem desideria fuge: sectare vero iustitiam, fidem, charitatem, & pacem, cum ijs qui inuocant Dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita sciens quia generant lites. Seruum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse, ad omnes docibilem, patientem cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati: ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant a diaboli laqueis, a quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

ADNOTATIONES.

A TV *ergo fili mi, confortare in gratia, quę est in Christo Iesu*. Græce habetur, ἐνδυναμοῦ: qua voce incitat Timotheū Paulus, vt, ad suum exemplum, fortis sit animi ad omnia pro Christo perferenda, vt etiam mortem obire non horrescat.

B *Quæ audisti a me per multos testes*. Non clam; sed coram multis. Aut (vt exponit Clemens) per testimonia ex lege, & prophetis deprompta. Possent etiam intelligi testimonia prodeuntia ex potentia signorum, quibus in primitiua ecclesia confirmabatur fides in eam suscipientibus. Verum possent etiam verba hunc in modum construi, & explicari. *Quæ audisti a me, hæc commenda fidelibus hominibus per multos testes*; qui interueniant huic commendationi; vt ita magis custodiatur orthodoxa veritas, & Christianæ institutionis traditio, ex numero multorum de ea testificantium. Clem.

C *Labora sicut bonus miles*. Græca lectio variat aliquantulum, sic se habens. σὺ ἐν κακοπάθησον. vt hinc pateat, secundum hanc lectionem, Apostolum continuare inceptum sermonem cohortandi Timotheum ad afflictiones perpetiendas: id enim manifeste insinuat verbum illud, κακοπάθησον.

D *Nemo militans Deo*. In græcis exemplaribus vacat dictio hæc, *Deo*: & ita sententia fit generalis: qua Paulus excitat Timotheum, ne huius vitæ implicetur negocijs, exemplo militis, qui placere velit suo imperatori: tanquam eum hortetur, ad non curandam hanc vitam, vt rem Christi agat.

E *Nam & qui certat*. Abest a græco codice particula, *Nam*: vnde & alia sententia absoluta profertur huiusmodi, quòd non solum est certandum: sed etiam legitime certandum, vt percipiatur corona: adeo quòd strenue est agendum negocium Christi, etiam cum afflictionum tolerantia, & cum periculo vitæ.

F *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*. Alia est hæc quoque sententia, & magis ad rem attinēs; qua dicitur, opus esse vt agricola, qui laborat in vinea, sit primus, qui fructus ex ea percipiat: vt puta agat ea, quæ ad virtutem Christianam pertinent, & propter Christum præssuras patiatur; vnde maximus fructuum prouentus prouenit. Et hac quidē similitudine Paulus quàm maxime excitat Timotheum ad martyrium. Nonnulli autem, vt Theophylactus, fructum percepturum Theoph. aiunt, ex lucro animarum. Theodoretus vero intellexit, Theodor. quòd Apostolus pręcipiat Timotheo, vt, exemplo agricolæ, de prædicatione referat alimentum necessarium.

G *Memor esto dominum Iesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid*. Hinc magnam adhibet consolationem Timotheo, memorans vitæ immortalitatem, quam Christi miles sit accepturus: quando & Christus resurrexit a mortuis ad vitam immortalem, existens & ipse homo, trahens originem ex semine Dauid: Ideo subire prompto animo debet quoduis discrimen, ipsam etiam mortem ob Christum. Quam interpretationem affert quoque Theophylactus: qui tamen prius refert hæc ad hæresim eorum, qui nolebant Christum passum esse; Theoph. sed hoc solum extitisse per fantasiam, & per præstigia. Siquidem Simon asserebat, Christum non vere passum, neque vere surrexisse. Basilides autem dixit, pro Christo, Simonem Cyrenensem passum esse, Cherinthus autem fatebatur, Christum passum esse, sed non surrecturum, nisi extremo die iudicij.

H *Propter electos, vt & ipsi salutem consequantur*. Si electi sunt, quatenus electi, salui erunt. Verū dicendum est, ita electos esse a Deo, qui electi sunt, vt consequantur salutem: nam & vt bene se gerant, opportunum ipsis Deus præstabit auxilium. Vnde inquit Apostolus; *vt & ipsi salui fiant*. Et si finis inspiciatur, qui est notissimus apud Deum, certissime salui erunt electi, qui, voluntate adhærentes bono, permanserint electi, vt omnino non ex necessitate, sed cum libertate arbitrij salui fiant; illi nempe, qui ex Dei vocatione, & adiuuante gratia, se præstiterint conformes imagini filij sui in hac vita, vt iustificentur, & glorificentur in alia, secundum æternā Dei prædestinationem, vt late explicatum est in cap. 3. epist. ad Romanos.

I *Fidelis sermo*. Hæc secundum Chrysostomum Chrysost. hom. 5. referuntur ad superiora, quòd electi in Christo salutem consequuntur. At secundum alios, ad sequentia, vt confirmentur hæc prius dicta secundum exemplum militis, & agricolæ. Vel pertinent ad dictum illud Apostoli, quòd omnia sustinet; vt consequenter, ad hanc sustinentiam, & tolerantiam.

rantiam malorum, subinferat, quòd fidelis est ser-
mo: nempe, quòd, *si commortui sumus, & conuiue-*
mus, si sustinebimus, & conregnabimus. Aliqui autē,
Ambr. vt Ambrosius, illud, *commortui sumus*; intelligunt de
baptismo, in quo consepelimur Christo. Aut intel-
ligēdum de vera morte, quam patiamur pro Chri-
sto. Vnde & conuiuemus cum ipso; sicuti sustinen-
tes grauia pro Christi nomine, cum ipso quoque
Rom. 8. conregnabimus. Iuxta illud quoque ad Rom. *si ta-*
men compatimur, vt & conglorificemur. Quam ex-
Chrysost. hom. 5. positionem attulit Chrysostomus: vtramque autem
Theoph. amplexus est Theophylactus.

K *Ille fidelis permanebit*. Idest, Christus fideliter,
& immutabiliter obseruat id, quod dictum est:
nempe ille negabit nos, si nos illum negauerimus;
secundum illud euangelicum: *qui me erubuerit, &*
Luc. 9. *meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum ve-*
nerit &c.

L *Hæc commone, testificans coram Deo, noli con-*
tendere verbis. Pars huius orationis, *hæc commone*,
ad superiora referri videtur: hæc vero alia pars, *te-*
stificans coram Deo, ad sequentia, & græce aliter le-
gitur hunc in modum: μὴ λογομαχεῖν: idest, obtestare
illis, ne attendant pugnæ, & quæstionibus, quæ tan-
tum verba præseferunt, apta ad subuertendos ani-
mos audientium. Vulgata autem lectio, quæ habet:
noli contendere verbis, prædictum sensum posset
etiam recipere, ita interpretando. Obtestare illis,
denuncians ijs verbis, & vnicuique eorum imperās
ijs vocibus. Noli contendere verbis.

M *Prophana autem, & vaniloquia deuita*. Vbique
Basil. Basilius (referente Theodoreto) per vanas vocum
nouitates, intelligit innouationes prophanas, quæ
deficiunt a fide.

N *Multum enim proficiunt ad impietatem, & ser-*
mo eorum, vt cancer serpit. Vbique vaniloquia pro-
phana multum valent ad impietatem inducendam.
Et cum subiungitur, *& sermo eorum vt cancer serpit*.
Græci legunt, *serpet*, in futuro. Illud autem, *sermo eo-*
rum, aut refertur ad vaniloquia, quòd horum sermo
serpit. Aut ad homines, a quibus huiusmodi proue-
nit sermo. Et huic interpretationi consentiunt, quæ
sequuntur; dum dicitur: *ex quibus est Hymeneus, &*
Philetus. Et huic quoque expositioni adhæret
Theoph. Theophylactus cap. sequenti vbi dubitat, & dissol-
uit contradictionem apparentem in verbis Apo-
stoli: qui dicit hoc loco, quòd multum proficiunt:
ibi vero quòd vltra non proficient.

O *Dicentes resurrectionem esse, iam factam*. Vt ita
tollatur iudicium futurum, & remuneratio bono-
rum hominum, & castigatio facinorosorum. Qui-
dam dixerunt, resurrectionem esse factam, quoniā
homines in filijs, & nepotibus excitentur, & viuant
Epiph. in illis: & fuit hæresis Arconthicorum, vt refert Epi-
August. in Euang. Ioan. tract. 18. phanius hære. 40. Augustinus autem in tract. euang.
Ioan. 18. refert, quòd hi, de quibus hic est sermo, as-
serebant, resurrectionem mentis iam esse factam,
Idem Ianu. Epist. 119. cap. 3. carnis autem non expectandam. Et scribens ad Ia-
nuar. animaduertit, nōnullos ex his verbis Aposto-
li, prędictam induxisse opinionē; ex eo quòd Apo-
Rom. 8. stolus dixit in epist. ad Rom. & alibi, quòd mortui
sumus cum Christo, & cum ipso resurreximus. At

secundum Aymonem, dicebant nonnulli, animæ Aym.
esse factam resurrectionem, cum per baptismum re-
surgit homo a peccatis: negabant autem corporum
resurrectionem. Forte intelligebant resurrectionē
iam esse factam ad hunc sensum, quòd dicerent iam
saluos esse factos, qui saluandi sunt; vnde bene ope-
randi propositum auferebant.

P *Sed firmum fundamentum Dei stat*. Ambrosius Ambr.
refert hæc ad fidem, quam Deus seruat in promis-
sis, quæ non impedietur, quoniam Deus certe pre-
stabit quod promisit. Alij interpretantur promis-
siones, siue prædictiones factas in scripturis de di-
cto consilio. Alij intelligunt Euangelium, quatenus
explicat hoc fundamentum. Et hæ omnes explica-
tiones in eumdem sensum incidunt. Quidam ad il-
lud, quòd, dicentes resurrectionem iam esse factam
subuerterunt quorumdam fidem, volunt ab Apo-
stolo occurri quasi tacitę obiectioni, quòd non sit
ruiturum consilium Dei circa dispensationem salu-
tis humanæ: sicuti videretur dubitandum, quando
in paucitate primitiuæ ecclesiæ hæreses illæ exori-
rentur. Et volunt occurri per hoc, quòd fundamen-
tum Dei stat firmum, & inconcussum; æternum sci-
licet Dei consilium, quo ante tempora secularia de-
creuit saluare genus humanum: quod fundamentū
signatum est hoc signaculo. *Cognouit dominus qui*
sunt eius. Idest qui sint præsciti, & prædestinati.
Theodoretus autē interpretatur per, *fundamentum*, Theodor.
ipsam veritatem, quæ non potest labefactari, *signa-*
culum autem dicit esse, spem resurrectionis; quoniā
hac negata, negatur Christi resurrectio: consequen-
ter eius passio, & natiuitas ex Virgine. Vnde, secun-
dum ipsum, fundamenti signaculum est fides resur-
rectionis. Forte interpretari possēmus, hæc dici ab
Apostolo, ad demoliendum, quòd non sit facta re-
surrectio secundum sensum eorum, qui ita senti-
rent esse factam, quoniam, qui futuri sunt salui, iam
salui facti sint apud Deum; vnde bene operandi
propositum tollitur. Dicit igitur, & concedit, quòd
vere stat firmum Dei, fundamentum hoc sigillo si-
gnatum, quòd nouit Deus qui sunt sui; vt qui futu-
ra omnia habeat præsentia. Veruntamen non cogit
homines esse bonos; neque inuitis confert salutem.
Et nobis quoque non est notum, qui nam sint sui.
Vnde & aliud, quod existit in hoc firmo fundamē-
to, subiungit Apostolus, nempe hoc. *Discedat ab ini-*
quitate omnis, qui inuocat nomen Domini. Hinc patet
requiri, vt homo pro salute consequenda bene se
gerat, & discedat ab iniquitate, adeo vt hinc signifi-
cetur, esse posse varios euentus, & mutabiles cursus
circa nostram salutem: licet apud Deum sit manife-
stum, & certum, qualis cuiusque exitus sit immuta-
biliter futurus.

Q *In magna autem domo non solum sunt vasa au-*
rea, & argentea &c. Per vasa aurea & argentea, in-
telliguntur viri sancti, & bonis moribus ornati: *per*
fictilia, & lignea, improbi denotantur, qui ad igno-
miniam pertinent, sicut illi ad honorem. Illud ve-
ro, *in magna domo*, idest (vt aliqui intelligunt) in
mundo. Aut in ecclesia secundum Augustinum, & Aug. lib 5. de bap. cap. 18
Cyprianum. Verum, si finis respiciatur, ignominia
pertinet ad damnatos, qui non erunt in ecclesia. Cypria.

Hæretici

Hæretici quoque, dum tales sunt, extra ecclesiam esse intelliguntur: non antem qui aliter sunt peccatores, qui possunt resipiscere. De vasis etiam partim in honorem conflatis, & partim in contumeliam, Rom. 9. est sermo in epist.ad Rom.

R *Si quis ergo emundauerit se ab istis*. Idest, qui se mundauerit a maculis, quæ per lignea & fictilia denotantur, erit vas in honorem, & sanctificationem. Quo dicto insinuatur, requiri ex parte hominis, vt studeat discedere ab iniquitate, conuertendo se ad Deum; cuius auxilio (dum Deum inuocat) conuertitur peccator. Et hinc patet, peccatorem, dũ degit in hac vita, semper versari in spe salutis. Vnde non statuendum, quòd aliquis sit iam damnatus, aut saluus factus. Et hæc quidem videntur conuenire prædictæ interpretationi: in qua dictum est; quòd resurrectionem iam esse factam aliqui ita assererent, quatenus de salute cuiusque iam esse statutum supponerent, qui quidem hac ratione propositum bene operandi tollebant. Quam periculosam hæresim subuertit Apostolus per ea, quæ dicta sunt. Quidam interpretantur, vt *aliqui emundent se* Theoph. *ab istis*, idest, a facinorosis hominibus. Theophylactus autem refert hæc ad naturam fictilium, & lignorum: qui etiam animaduertit, non esse luteum, vel fictile ex necessitate naturæ, vt asserebant Manichei; sed nostræ voluntatis, & animi: cum liceat cuique ex lignea voluntate se purgare, & auream, & argenteam reddere cum Dei auxilio.

S *Iuuenilia autem desideria fuge*. Vt puta curiositates, & nouitates in doctrina; ad quas attendentes Hymeneus, & Philetus, ex superbo fastu, grauiter aberrarunt, innouando falsa dogmata.

T *Nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem* &c. Curandum est, vt illi homines conuertantur, de quorum fide dubij sumus. Nã hæreticus manifestus, post vnam & alteram admo- Tit. 3. nitionem, vitãdus est, vt habetur in epist. ad Titum.

V *A quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem*. Vel Dei voluntas intelligitur ita permittentis; vel diaboli, qui ita agit Deo permittente, vt mali illaqueentur, & voluntati dæmonum se subijciant, & eorum suggestionibus obediãt. Et hæc, tum ad malam doctrinam, tum ad vitam facinorosam perti- Theoph. nere possunt, vt adnotauit Theophylactus.

P A R A P H R A S I S.

C A P I T. III.



Oc autem scito, quòd in nouissimis diebus, ijs præsertim, qui finali iudicio erunt proximiores, instabunt grauia, & periculosa tempora. In quibus erunt homines se ipsos perperam amantes, auari, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, cæci, & voluptatum amatores magis quàm Dei: habentes quidem speciem pietatis in simulatione, virtutem autẽ eius, factis abnegantes; & hos deuita. Ex horum enim genere sunt, qui penetrant domos; ac laqueis suis in ipsorum sequelam captiuas ducunt mulierculas peccatis onustas; quæ ducuntur varijs desiderijs, semper quidem ex curiositate discentes, numquam autem, ob ipsarum instabilitatem, ad scientiam veritatis peruenientes. Quemadmodum autem Iannes, & Mambres, tempore Pharaonis, Moysi obstiterunt; ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed vltra non proficiẽt, vt præualeant aduersus veritatem. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicuti & illorum fuit. Tu autem assecutus es meam circa dogmata doctrinam; morum ac vitæ institutionem; propositum, animique mei promptitudinem; fidem, longanimitatem, ac perseuerantem cõstantiam; dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris; & quales persecutiones sustinui, tu nosti: & ex omnibus eripuit me dominus. Et omnes volentes pie viuere in Christo Iesu, persecutiones patientur: praui autem homines, & seductores proficient in peius, errantes ipsi, & alios in errorem abducentes. Tu vero permane in ijs, quæ didicisti, & credita sunt tibi, sciens a quo hæc didiceris, & qui ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem per fidem sitam in Christo Iesu. Omnis siquidem scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendã Dei voluntatem; ad redarguendum errantes circa veritatem; ad corripiendum malos mores; & ad eruditionem in iustitia, vt perfectus reddatur homo Dei ad omnia opera domini, sic instructus.

Editio vulgata.



Oc autem scito, quòd in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei: habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et hos deuita: ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur varijs desiderijs, semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis peruenientes. Quemadmodum autem Iannes, & Mambres restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient, insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualis mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persecutiones sustinui: & ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes, qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur. Mali autem homines & seductores proficient in peius: errantes & in errorem mittentes. Tu vero

permane

permane in ijs quæ didicisti, & credita sunt tibi: sciens a quo didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

ADNOTATIONES.

A HOc *autem scito*. Præbet documentum Apostolus, vt vigil sit Timotheus; & quisquis futurus esset successiue præsol, & pastor ouium: quoniam in nouissimis temporibus, nempe postremis, & propinquis diei iudicij vniuersalis (tunc enim maxime hæc vigebunt) insignis erit malitia, & nequitia hominum; pro vt dictum est etiam in poster. epist. ad Thess. (2. Thess. 2.) quòd Satan iam operatur mysterium iniquitatis. Vnde in dies hæc mala adsunt, adfuerunt tempore Timothei, & successiuo tempore aderunt. Et ideo secundum Basilium (Basil.) (vt refert Theophylactus) hæc traduntur in documēto omnibus Episcopis, vt cautos, & vigiles se præstent in Ecclesiæ moderamine. Aduertendum autem, nouissimos dies, omnes eos intelligi posse, qui subsequentes sunt tempori præcedenti. In sacra autem scriptura, *per tempus nouissimum*, designatur tempus gratiæ. Iuxta illud ex Ioel adductum in Actis Apost. (Act. 2.) *Erit in nouissimus diebus (dicit dominus) effundam de spiritu meo super omnem carnem*.

B *Virtutem autem eius abnegantes*. Græce legitur, (Tho. Aqui.) *δύναμιν*: idest potentiam, atque vim quam Thomas supponit esse charitatem. Vt autem Græci interpretantur, potest dici quòd virtus, & vis pietatis in actionibus consistat; vt hoc dictum sit simile sententię illi apud Titum. (Tit. 1.) *Confitentes se nosse Deum, factis autem negant*.

C *Iannes & Mambres*. De ijs nulla mentio est in Biblia: verum potuerunt horum nomina nota esse Apostolo, vel per traditionem: vel (vt inquit Theodoretus) (Theodor.) ex reuelatione spiritus potuit Apostolus horum habere notitiam.

D *Sed vltra non proficient*. At dictum est cap. præcedenti, quòd in pietate proficiunt: & in hoc cap. paulo post dicitur: *mali autem homines & seductores proficient in peius*. Cui dubitationi ita occurrēdum est, quòd impij ruunt magis ad impietatem, vt dictum est supra, & infra dicetur. Aliud autem est, quòd reliquos inducant in errores, & crescant in hoc malo opere cum fructu, vt dicitur hoc loco: & ita respondent Græca Scholia, (Græ. schol.) & Theophylactus (Theoph.) ad hanc dubitationem.

E *Insipientia eorum*. Idest eorum ignorantia prauæ dispositionis, a propria voluntate dependens, *erit manifesta in omnibus*: vel in omnibus eorum actionibus. Vel (si vacat particula, IN, vti vacat in gręcis exemplaribus) ita interpretandum est, quòd eorum insipientia nota erit omnibus hominibus; pro vt & detecta fuit etiam insipientia ipsius Iannes, & Mambres tempore Moysi.

F *Tu autem assecutus es*. Quæ hoc loco affert Apostolus, eo tēdere videntur, vt doceat sui exemplo, alios eripiendos esse per Episcopum e manibus falsorum hominum, iuxta formam ex eius vita, & actionibus sumendam, quam paucis describit.

G *Et omnes, qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur*. Chrysostomus ita interpretatur (Chrysost. hom. 8.): quòd arcta est via, quæ ducit ad vitā; & quòd vita hominis est militia super terram. Ideo persecutiones accipit, non solum, quæ ab extraneis inferuntur; verum etiam angustias illas, quas quisque patitur in bene operādo. Augustinus etiam inquit, (Aug. lib. de Ciu. Dei c. 52.) qui pro peccatoribus affliguntur, persecutiones patiuntur: iuxta illud Psal. (Psal. 118.) *vidi prævaricantes & tabescebam*. Et illud Pauli: (2. Cor. 11.) *quis infirmatur, & ego non infirmor?* & illud Petri: (2. Pet. 2.) *de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant*. Ambrosius (Ambr.) refert ad odium: iuxta illud, *eritis odio omnibus hominibus*. (Matt. 10.) Aliqui referunt ad pios, qui erant temporis Apostoli. Verum forte non inepte ad futurum hæc referenda sunt; quòd postremis temporibus propinquis extremo diei, omnes, qui Christum sequentur, persecutiones patientur ab extraneis: hoc enim tunc erit de omnibus verum.

H *Credita sunt tibi*. Aut quia crediderat hæc Timotheus. Aut quia credita fuerant & commendata eius fidei.

I *Ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem*. Hinc colligitur, bibliam conferre ad instructionem pro salute consequenda; iuxta illud Petri, (2. Pet. 1.) *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes*.

K *Per fidem quæ est in Christo Iesu*. Nam ex lege non habetur salus, nisi media fide Christi.

L *Omnis enim scriptura diuinitus inspirata*. Græci ita legunt, & interpretantur: quòd omnis scriptura, idest tota, est diuinitus inspirata. Item eadem vtilis ad plura, quæ prosequitur hoc loco Apostolus. Et aduertēdum, quòd sacra scriptura inspirata a Deo, immediate instruit hominem: sicuti etiam miracula immediate fiunt a Deo. Per alias vero scripturas, mediate instruitur homo a Deo de veritate: sicuti & aliæ operationes naturales, per alias causas secundas, a Deo proficiscuntur, vt adnotauit Thomas. (Tho. Aqui.)

PARAPHRASIS. CAP. IIII.

TEstificor coram Deo, & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos, & mortuos per illustrem apparitionem & regnum eius, in gloria scilicet maiestatis suæ, hoc iudicandi functurus officio; prædica verbū Dei, insta, & perseuera in hoc munere, siue opportune, siue importune id agere videaris; argue errantes in fide; increpa male viuentes; hortare in omni patientia & doctrina, vt corripiantur a vitijs, & recte instituantur. Hac enim solicitudine quàm maxime opus est: quandoquidem erit tempus, cum homines sanam doctrinam non sustinebunt; sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, ipsimet prurientes sibi auribus, atque blandientes;

dientes: & a veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Tu vero, ex aduerso, vigila in omnibus, vt bonus pastor, ne quid detrimenti grex patiatur. Labora, & obdorare in malis: opus fac Euangelistæ: ministerium tuum imple: sobrius esto. Ego enim iam propero, vt immoler in sacrificium libaminis Deo; ac meæ huius vitæ resolutionis instat tempus. Bonum certamen certaui, pro munere a Deo mihi demandato prædicationis euangelicæ, fortiter sustioens quæcunque grauia, & aduersa. Cursum consummaui, iam ad finem deuentus meæ palestræ: fidem, concreditum nempe mihi Euangelium, immaculatam seruaui. In reliquo posita est mihi corona iustitię, quam reddet mihi Dominus iustus iudex, in illa die sui aduentus gloriosi; non solum mihi, sed & omnibus, qui hunc aduentum eius diligunt, & alacri expectant animo. Festina ad me venire cito. Demas enim me reliquit diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam: Crescens in Galatiam: Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus. Marcum assumens ducito tecum: est enim mihi perutilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens, affer tecum, & libros; maxime autem membranas. Alexander faber ærarius multa mala mihi ostēdit: reddet illi Deus secundum opera eius; quem & tu caueto: valde enim restitit nostris sermonibus. In mea prima defensione nemo mihi adfuit: sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur ad crimen. Dominus autem mihi astitit, & confortauit corroborans me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes. Et liberatus sum de ore Leonis: & eripiet me dominus ab omni opere prauo, & saluum faciet in regnum suum cœleste: cui gloria in secula seculorum Amen. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmū Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutat te Eubulus, & Pudens, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Editio vulgata.



ESTIFICOR coram Deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos, & mortuos, per aduentum ipsius, & regnū eius: prædica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus, & a veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac euangelistæ, ministerium tuum imple, sobrius esto. Ego enim iam delibor: & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. In reliquo, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solum autem mihi, sed & ijs qui diligunt aduentum eius. Festina ad me venire cito. Demas enim me reliquit diligens hoc seculum, & abijt Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi vtilis in ministeriū. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus secundum opera eius: quem & tu deuita, valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit: sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis. Liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cęleste, cui gloria in secula secula seculorum. Amen. Saluta Priscam & Aquilam: & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

ADNOTATIONES.

A ESTIFICOR *coram Deo*. Græci adiungunt particulam, *igitur*, ita legentes: *testificor igitur coram Deo*: vt hinc pateat, inferri ex ante dictis obtestationem episcopis, vt eugilent super gregem ob instantia tempora periculosa: quod, vt maiorem efficaciā haberet, admonuit particulam hanc, *ego*, idest, ipse Paulus Apostolus Gentium.

B *Qui iudicaturus est viuos & mortuos*. Aut viui intelliguntur, qui sunt in gratia Dei; mortui vero illi, qui peribunt, iam mortui in peccatis, & in æternā tradentur damnationem. Aut viui intelliguntur, qui extremo illo die erunt residui viui, qui tamen morientur in vniuersali conflagratione, vt explicatum est in priori epist. ad Corint. & in illa priori ad Thess. adeo quòd & hi viui, & alij iam mortui iudicabuntur, & ita Thomas interpretatur. Nonnulli etiam, vt refert Theophylactus, intellexerunt per *viuos & mortuos*, corpus & animam. 1. Cor. 15. 1. Thess. 4. Tho. Aqui. Theoph.

C *Et per aduentum ipsius*. Ita habet editio vulgata; secundum quam ita explicandum esset, quòd Paulus obtestatur coram Deo, & per aduentum eios, & per regnum eius, vt Timotheus præstet, quæ illi præcipit. Græci autem non habent particulam *Et*, leguntque hunc in modum, κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν: idest, *secundum aduentum*; vt ita denotetur tempus, & erit sensus: quòd Deus iudicaturus est viuos, & mortuos tempore sui aduentus, & regni eius.

D *Insta opportune, importune*. Hęc vox, *importune*, secundum Augustinū in expositione epist. ad Gal. refertur ad existimationem hominum, qui libenter non audiunt; cum tamen prędicatio ex se sit semper opportuna. Theodoretus nil importune factū laudatur: verum ad prædicandum volt omne tempus esse aptum; & opportunum. Theophylactus inquit. *Opportune fit, cum in pace & quiete: importune autem, cum in discrimine fuerit*. Vtramque viā secutus est Apostolus, qui, etsi multis lacessitus persecutionibus, numquam tamen prædicationem intermisit, August. in epi. ad Gal. Theodor. Theoph.

Circa

Theodor. Circa autem verba illa: *argue, obsecra, increpa*. Ait Theodoretus. *Vt medici occultum vitium prius secant, & acerbioribus vtuntur medicamentis; deinde lenia applicant; ita redargutio similis est sectioni; increpatio medicamentis austerioribus; lenibus vero exhortatio*: vt hinc insinuetur, omnibus modis debere episcopum mederi, & prospicere, ne peccent subditi. Aut, si peccarint, vt corripiantur. Potest etiam referri dictio, *redargue*, ad eos, qui peccant in dogmatibus: *obsecra*, ad illos, qui ex fragilitate delinquunt, *increpa*, vero ad omnino peruersos. Vult autem Apostolus, vt hæc præstentur ab Episcopo in omni patientia, & doctrina: vt nil omittat, quod docendum sit: & ne fastidio ductus, cohortationes deserat, sed illas longanimiter adhibeat.

E *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam*. Vbique Apostolus prædicit futuras hæreses, vt hinc omnes Episcopi admoneantur euigilare super proprium gregem.

F *Coaceruabunt sibi magistros*. Idest eligentur a vulgo ignari ad sensum voluptatis eorum: hinc- Theoph. que Theophylactus damnat electionem Episcoporum factam a populo.

G *Ad fabulas autem conuertentur*. Præsertim ad iudaicas. Sed & Manicheorum hæreses fabulas Ambr. interpretatur Ambrosius; quod multo magis dici potest de Mahumetti sceleratissimis, & turpissimis inuentis.

H *Ego enim iam delibor*. Libamentum erat sacrificium acceptius quàm immolatio. Nam, vt inquit Theoph. Theophylactus, quæ immolationis sunt, nō omnia ad Deum referuntur, libationis vero vniuersa.

I *Bonum certamen certaui*. Vt qui tanta perpessus sit pro Christi nomine, vt & Angelis, & mundo, & omnibus spectaculum factum fuerit eius certa- 1. Cor. 4. menvt dicitur in epist. ad Corinthios. *Cursum consummaui*, vt iam peruenerit ad finem suæ palæstræ; & prædicationem impleuerit vbique. *Fidem seruaui*, dum, vt depositarius fidelis, concreditum sibi habuit Euāgelium. Aut fidem Christi seruauit; dum illam tutatus est. Et hæc quidem ab Apostolo enunciantur, non ad vanam gloriam, sed ad cohortationem Timothei. Verum poterat quoque esse certus de ijs, quæ præstiterat pro fidei defensione, atque magnificatione. Et qui certus erat de bono certamine quod certasset, poterat etiam esse certus, ex Dei promissis, se coronam gloriæ pro recompensatione accepturum, ad hæc omnia tamen implenda concurrente Dei gratia pro auxilio: quemadmodum ex Dei mera gratia data est homini potestas, vt filius Ioan. 1. Dei fiat, & mereatur vitam æternam. Quid autem contingere possit successiue in vita sua; & quis finis sit futurus sui curriculi, nemo certe scite potest, nisi per reuelationem: potest enim cadere qui stat, & ita Eccles. 9. (vt dicitur in lib. Eccles.) nemo scit, si dignus odio, an amore sit futurus.

K *Penulam*, Vel vestimentum erat, vel arcula. Et secundum Chrysostomum, erat vestis pro pluuia, Chrysost. hom. 12. volens Apostolus illam apud se habere, ne alicui Romæ molestus esset. *Membranas*, has distinguit a libris, quoniam membranæ essent chartæ inuolutæ, & complicatæ: libri autem in alia forma. De ijs antem scriptis sibi curæ erat, vt in manibus fidelium relinquerentur.

M *Multa mala mihi ostendit*. At non perfecit, quæ volebat ob studium adhibitum ab Apostolo pro defensione.

N *Reddat illi Dominus*. Sic habet editio vulgata. Græci autem legunt in futuro, *reddet*. Et si sequamur lectionem vulgatam, erit accipiendum hoc dictum ad deprimendos, qui obstant prædicationi. Neque inconuenit; immo secundum rationem iustitiæ (vt ait Thom.) licet imprecari malum male Tho. Aqui. operāti. Si autem in futuro legatur, erit pronunciatio, quòd non ibunt impuniti, qui male agunt, & ita interpretantur Theodoretus, Theophylactus, & Theodor. Augustinus. Theoph.

O *In prima mea defensione nemo mihi affuit*. August. Nempe, dum esset ante tribunal constitutus, nemo fuit præsens, qui foueret eius causam. Attamen a Deo confortatus, prędicationem non deseruit, adeo vt causam Romæ agens in conspectu totius mundi ob Romanum Imperium, cum Romæ ex omnibus partibus Gentes cōfluerent, Christi prædicatio omnibus fit publicata.

P *Liberatus sum de ore leonis*. Idest (vt cōmuniter interpretatur) ex manibus Neronis; qui fuit (vt inquit Theod.) Imperator crudelissimus. Ideq; refert, Theodor. Paulum a Fausto missum Romam, fuisse absolutum eius audita defensione: postea in Hispaniā profectū prædicasse ibi, & alijs Gentibus lucem doctrinæ euangelicę. Similiter Theophylactus cum Græcanicis Scholijs inquit, quòd Paulus primo euasit mor- Theoph. Gr. Scho. tem constitutus apud Neronem, vt ex eo tempore prædicandi sibi esset facultas. At vbi instruxit in fide pocillatorem eius, tunc capite truncauit eum. At si dicit. *Ego iam delibor*, quomodo dicit postea, & liberauit me? Respōdent Græca Scholia, quòd tunc Gr. Scho. liberauit, sed nunc non liberandus, nisi ab omni peccato. Possemus etiam intelligere, quando nobis non constat, quòd Apostolus in Hispaniam profectus sit, postquam Romam peruenit; quòd liberatus est de ore leonis; sępe de ore diaboli, qui (vt dicit B. Petrus) *circuit tanquam leo quærens quem deuo-* 1. Pet. 5. *ret*; cum Paulus non defecerit a munere prædicandi, a Deo confortatus, qui etiam liberabit ipsum ab omni opere malo. Ex quibus apparet, liberationē, de qua prius meminit, pertinere ad opus prędicandi, quod Satan impedire tentauerat.

Q *Iesus Christus cum spiritu tuo*. Postea subiungit, *gratia vobiscum. Amen*. Quasi hinc innuatur, Epistolam hanc omnibus conscribi Episcopis, & non soli Timotheo.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM
SANCTI PAVLI
ad Titum,



Aec ad Titum epistola admodum consimilis est illi priori scriptæ ad Timotheum. Verum hæc, illius tanquam compendium censeri potest, cum in hac Paulus paucis se expediat ab ijs, quæ longiori oratione persequitur in ea ad Timotheum. In vtraque autem ille præcipuus est sibi scopus, vt auctoritatem validet Episcoporum a se constitutorum; Timothei apud Ephesios; Titi vero apud Cretenses. Nec non vt vtrique normam præscribat seruandam in regimine Ecclesiæ; quemadmodum etiam vtrumque Præsulem reliquerat cum eo mandato, vt, sua quisque in prouincia, seductorum hominum nouitates, & aliena a fide dogmata retunderet; & idoneos per loca episcopos constitueret. In hac igitur epistola ad Titum, Paulus testatur, sese ob Christi fidem (cuius Apostolum, atque præconem a Deo, & Christo se constitutum declarat) reliquisse Titum Cretæ Episcopum; vt illis rebus prospiceret, quæ ibi corrigenda, atque prouidenda forent; retunderetque in primis illorum audaciam, qui, legis prætextu, rerum nonnullarum innouatione, ac præsertim ciborum probibitione, turpis lucri gratia Christi fidem subuertere non desistebant. Nec non vt per singulas ciuitates presbyteros idoneos deligeret in episcopatum. Quæ autem requirantur in ijs, qui digne in episcopos sint promouendi, breuiter percurrit, simulque proponit, quæ pro institutione Christianismi sint ab Episcopo denuncianda vniuerso vtriusque sexus populo, videlicet, viris atque mulieribus tam senibus, quàm iunioribus, & ipsis quoque seruis; quæ omnia copiosiori oratione in epistola ad Timotheum sunt enarrata. In hac autem
Rom. 13 *ad Titum istud peculiare affertur documentum, (de quo etiam in epistola ad Romanos) vt fideles ita instituerentur, vt Potestatibus, atque Principatibus se subyciant, illisque obediant; nec non erga omnes cuiusuis generis homines etiam infideles ita se præstent mansuetos, & æquos, & beneuolos; vt exemplo religionis, atque approbatæ vitæ Christianorum, increduli ad fidem amplexandam inducantur; occasioque omnis, & ansa amputetur, qua Dei nomen blasphemari possit ob male seruatam religionem. Cum hæretico quoque homine, quomodo se gerere debeat Prælatus, pariter Titum commonefacit Apostolus; & quorundam sanctorum fratrum commemoratione, atque mutua salutatione apposita, claudit Epistolam.*

IN EPI-

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Titum.

PARAPHRASIS. CAP. I.



AVLVS seruus Dei. Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem, quæ est electorũ Dei, & agnitioné illam veritatis, quæ est secũdum pietaté, ducens in spem vitę ętetnę, quá promisit, qui non mentitur Deus ante tépora secularia, manifestauit auté suis debitis temporibus verbũ suæ promissionis in prædicatione, quæ credita est mihi secundum imperium saluatoris nostri Dei. Tito dilecto, ac genuino filio secundum communem fidem, gratia, & pax a Deo patre, & Christo Iesu Saluatore nostro. Huius rei gratia reliqui te Cretę, vt, quæ ibi desunt, supercorrigas, & constituas per singulas ciuitates presbyteros, sicut ego tibi ordinaui; siquis est sine querela, vnius vxoris vir, filios habens fideles, nõ positos in accusatione luxuriæ, neque inobedientes. Oportet enim Episcopũ, vti Dei ministrũ, sine crimine esse; non superbum, nõ iracundum, non vinolentum, nõ percussorem, nõ turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, cõtinentem, amplectentem eum, qui ad doctriná pertinet, fidelem sermonem: vt potés sit & alios cohortari in doctrina sana; & eos, qui cõtradicunt, arguere. Sunt enim multi inobedientes, vaniloqui, & seductores, maxime qui sunt ex circuncisione; quibus oportet obturare os; qui vniuersas domos subuertunt, docẽtes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidá ex illis proprius ipsorũ propheta, Epimenides poeta. Cretenses semper mẽdaces; malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc, verũ est. Quãobrem increpa illos acriter, vt sani fiant in fide, nõ vltra attendẽtes Iudaicis fabulis, & mandatis hominũ, auersantiũ se a veritate. Omnia quidẽ sunt munda ijs, qui mundæ sunt conscientię, coinquinatis autẽ, & infidelibus nihil est mundum, cum ipsorum inquinata sit mens, & conscientia. Ore quippe cõfitentur se nosse Deum, factis autem negant; homines abominabiles, impersuasibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

Editio vulgata.



AVLVS *Seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia: manifestauit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum saluatoris nostri Dei: Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia & pax a Deo patre, & Christo Iesu Saluatore nostro. Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ desunt, corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Siquis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem: & amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere. Sunt enim multi inobedientes, vaniloqui, & seductores, maxime qui de circuncisione sunt: quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos dure, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se a veritate. Omnia munda mundis: coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum mens & conscientia. Confitentur se nosse Deum: factis autem negant, cum sint abominati, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.*

ADNOTATIONES.



AVLVS *Seruus Dei. Apostolus autem* A
Iesu Christi. Alibi, (vt in epistola ad Rom.) seruum Christi se nominat: hic autem seruum Dei; veluti & in hac epist. vocat Deum Saluatorem, itidem & Iesum Christum; aliquando etiam patrem, Dominum nominat, & aliquando Christum; vt vndequaque nobis insinuet Apostolus, Christum esse Deum, & commune esse dominium, vt ait Theodoretus. Illud autem est obser- Theodor.
uandum, quòd Paulus numquam Apostolum Dei in suis epistolis se nominauit: sed semper Apostolum Iesu Christi, a quo vocatus est, & accepit Apostolatum; vt dicitur in epist. ad Romanos; *ad obe-*

diendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius; vt ita Christi nomen magnificaret; cuius dispensationem circa humanam salutem tanquam eius legatus prædicabat, Ex hac autem nuncupatione

Rom. 1.

sumptum illud videtur, vt Pontifex Romanus in bullis, & breuibus Apostolicis mentionem faciat, de officio pastorali sibi iniuncto, & seruum seruorum Dei se nuncupet.

B *Secundum fidem electorum Dei*. Nonnulli locum hunc ita interpretantur, missus sum, vt electis fidem annunciem, Chrysostomus vero sic; sum

Chrysost. hom. 1.

Apostolus Dei, quoniam electi concrediti sunt mihi, Græca autem Scholia hanc afferunt interpreta-

Gr. Scho.

tionem: *secundum fidem electorum*; idest, vt per me electi Dei credant. Forte possemus ita interpretari, vt hoc dicat Paulus. Apostolus designatus sum ad annunciandum fidem illam, quam decet habere electos Dei; vel quam electi habent, Illud enim κατὰ, videtur significare aduerbium illud, quod est apud latinos, *iuxta*, seu, *secundum*; qua voce vsus est etiam Apostolus in hunc sensum in calce epist, ad

Rom. 16.

Rom, dum diceret, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, idest, *secundum Euangelium meum*: ita & in hoc loco, *secundum fidem*, idest, ad normam fidei, quam habere debent electi Dei, Apostolus sum Christi.

C *Et agnitionem veritatis*, Id explicatiuum est prædictæ fidei, vt dicat quòd est Apostolus, & legatus Christi ad inducendam, & manifestandam agnitionem veritatis, ob quam Christus venit in mundum: quæ quidem pertinet ad pietatem, qua Deus colitur, & proximus diligitur, habens pro scopo vitam æternam; vt non sit hic vmbra veritatis, sicut erat in lege veteri; neque promissio rerum temporalium; sed æternæ vitæ.

D *Quam promisit, qui non mentitur Deus ante*

August. lib. 12. de Ciuit Dei cap. 16

tempora secularia. Augustinus legit, *Tempora æterna*. Intelligens sex millia annorum, quæ habuerunt initium ab orbe condito. Hieronymus autem æter-

Hieron.

nitatem intelligit, quæ præcessit mundum conditum. Alij, *æterna*, pro antiquis temporibus intellexerunt. Cui interpretationi adhærentes, dicimus, quòd Deus multis seculis ante prolapsis promiserat Abraham Patriarchæ, quòd in ipso essent benedicendæ omnes gentes.

E *Manifestauit autem temporibus suis*. Græce καιροῖς ἰδίοις, idest, momentis, atque determinatis temporibus: vt, cum prius dictum sit, *quam Deus promiserat ante tempora secularia* (vbi Apostolus hac voce vsus est, χρόνων, innuens tẽpora indeterminata) postea manifestatio promissionis innuatur, quam Deus certis quasi momẽtis, seu statutis temporibus, & fecit, & præstitit, Manifestauit autẽ verbum suum *in prædicatione*. De promissione facta, qualis nam esset, per prædicationem Christi Deus manifestauit, & per Apostolos ad hoc delegatos; ipsi enim manifestarunt, quomodo oporteat nos ad vitam æternam peruenire; a quo nam nobis salus aduenerit; & quid nos agere oporteat, vt illam consequamur, Theophylactus autem, per *verbum suum*,

Theoph.

intelligit Euangelium; illudque *in prædicatione*, ita explicat: idest, aperte, & fidenter. *Idemque refert, aliquos, per verbum*, intellexisse filium Dei.

F *Dilecto filio*. Græce vox hæc, *dilecto*, habetur γνησίῳ, idest, vero, legitimo, atque genuino; vti accepta est etiam in epist, ad Timotheum. Et quomodò 1. Timot. 1.

verus, & legitimus filius erat Titus Pauli? *secundum communem fidem*; adeo vt filius patri (a quo genitus est secundum spiritus generationem) sit concors in fide, quod est simile illi enũciato apud Petrum; *qui* 2. Pet. 1.

coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem, vt hinc vrgeãtur, qui aliena inducebãt a fide catholica: de qua re precipuus est scopus in hac epistola, Adnotat autem Theodoretus, quod ad hoc vt sit partus fidei, oportet Theodor.

vt etiam consensus cõcurrat eius, qui discit; & vt ea, quæ discit, suscipiat cũ fide in mente: siquidem hac animi sententia talis versatur cognatio. In generatione autem naturali non requiritur, vt consensus concurrat eius, qui patitur.

G *Vt ea, quæ desunt corrigas*. Græce τὰ λείποντα, quod est aliud ab illa dictione, quę habetur in epist, ad Thess. vbi dicitur, *compleamus ea quę desunt fidei* 1. Thess. 3.

vestræ; & ibi vox græce, τὰ ὑστερήματα, legitur; vnde diuersus sensus videtur esse in vtroq; loco. Nã apud Cretenses, oportebat corrigere abusus, qui apud ipsos irrepserant; quorum aliquos Paulus correxerat; reliquos autẽ corrigendos in mandatis dederat Tito. Apud vero Thessalonicenses intendebat Paulus supplere, quę ad eorum perfectionem desiderabãtur; quæ tamen omnia fidei (vti fundamento totius Christianismi) innixa erant.

H *Et constituas per ciuitates presbyteros*. Ex his colligit Theodoretus, presbyteros fuisse appellatos Theodor.

Episcopos. Siquidem ad hęc statim subiungitur ab Apostolo: *oportet enim episcopum sine crimine esse*, cũ reliquis, quæ requiri in episcopo asseruntur; vti in priori quoq; epistola ad Timotheum explicatũ est. Et cum essent plures ciuitates in insula Cretæ centũ numero, volebat, vt singula Vrbs proprium haberet præsulem; tum, vt labor esset tolerabilior apud vnũquemque vigilem ciuitatis: tũ vt diligentius populi cura administraretur, vt referunt Gręca Scholia. Ve- Græ. schol.

rum videntur etiã intelligi posse presbyteri in proprio significato, de quibus sit sermo, quod essent pręficiendi singuli singulis ciuitatibus, a presbyteratu ad episcopatum ascendentes, viri probatæ virtutis.

I *Vnius vxoris vir*. Idest, qui non sit bigamus; & quare hoc? propter excellentem sacerdotij honorẽ, & dignitatem, vt ait Epiphanius hære. 59. Ad quod Epiph.

nonnulli subiungunt, vt sacramentũ respondeat signato; nẽpe, vt sit episcopus ad suã, qualis est Christus ad totã ecclesiã. Ipsa est enim vna sponsa, vti etiã Christus vnus sponsus; ita igitur & episcopus ad suã ecclesiam, vnde nõ debet esse bigamus, Chrysosto- Chrysost. hom. 2.

mus refert hoc ad continentiam; vt sit sine criminibus, quę pati videretur, si cũ pluribus nupsisset. Verũ aliqui hanc nõ admittunt interpretationem, dicentes, hac ratione sequi, vt non possint ordinari, qui plures habuissent meretrices. Verũ dicere possumus, quòd forte Paulus huiusmodi non admisisset ad episcopatum, quoniam essent vitæ reprehensibilis, Augustinus autem in lib. de bon. cõiug. ait, quòd si- Aust. lib. de bon. Coniug. c. 18.

cut fœmina, etiam si cathecumina fuerit vitiata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari; ita non absurdum visum est, eum qui excessit

vxorum

vxorum numerum ſingularem, non peccatum aliquod commiſiſſe; ſed normam quandam ſacramenti amiſiſſe; non ad vitæ bonæ meritum, ſed ad ordinationis eccleſiaſticæ ſignaculum neceſſariam. Ac propterea, ſicut plures antiquorum Patrum vxores ſignificauerunt futuras ex omnibus Gentibus eccleſias vni viro Chriſto ſubditas; ita noſter antiſtes vnius vxoris vir, ſignificat ex omnibus Gẽtibus vnitatem, vni viro ſubditam Chriſto. Itaque, ſicut duobus dominis, vel pluribus ſeruire nõ licet, ſic a viuo viro in alterius tranſire connubium, nec tunc licuit, nec nunc licet, nec vnquam licebit.

K *Maxime qui de circuncisione ſunt*. Id eſt, Chriſtiani de gente Iudæorum.

L *Docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia*. *1.Timot 6.* Hoc idẽ expreſſum eſt in priori epiſtola ad Timot. vbi dictum eſt; & *qui veritate priuati ſunt, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem*.

M *Proprius ipſorum propheta*. Epimenidem Cretenſem hunc fuiſſe paſſim interpretantur; licet *Theodor.* Theodoretus Callimachum poetam fuiſſe cenſeat, qui hæc dixerit. *Cretenſes ſemper mendaces; malæ beſtiæ; ventres pigri, tibi o Rex Iuppiter monumentum extruxerunt; atqui tu non es mortuus, ſed in æternum viuis*. Hoc teſtimonium dicit Apoſtolus eſſe verum, quo ad hoc, quòd Cretenſes eſſent mendaces, malæ beſtiæ, & ventres pigri. At non quo ad hoc, quòd Iuppiter ſit immortalis, ſicut innuit poeta. Vſus eſt autem Apoſtolus hac auctoritate ducta ex eorum proprio poeta; vt hinc eos, tanquam conuictos, magis redargueret, accommodans ſe ad eorum ſenſum: *1.Cor. 9.* iuxta illud ad Corint. *Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos*: & talem *Act. 17.* etiam ſe geſſit Apoſtolus cum Athenienſibus, & cum his qui ſub lege erant, & cum illis qui non erant ſub lege. Et Deus quoque hanc ſecutus rationem, vt opera ſua aptaret ad captum hominum, *Matt. 2.* per ſtellam duxit Magos ad Chriſtum natum; quaſi quodammodo eorum proprio inſeruiens ingenio. *1.Reg.28.* Pariter Pytoniſſam apud Saul prædicere permiſit, quæ illi contingere debebant. Nuncupauit autem Apoſtolus poetam, nomine prophetæ, vt maiorem huic ſententiæ auctoritatem tribueret. Quod *Tho.Aqui.* vero attinet ad Prophetam (vt adnotauit S. Thomas, eum proprie intelligimus, qui a Deo illuminatur ſecundum intellectum ad cognoſcendum aliqua ſupra communem cognitionem. Item eum, qui exponit prophetias eodem ſpiritu, & modo, quo fuerunt traditæ. Et eum etiam, qui aliquid profert prophetice aliquo inſtinctu interiori, præter ſuam intellectionem; vt Caiphæ contigit. Quod autem Apoſtolus appellarit Cretenſes mendaces, & malas beſtias: non id animo eos calumniandi, ſed corripiendi fecit, enuncians de illis, quæ vera ſunt, vt pudefacti reſipiſcerent.

N *Increpa illos dure*. Qui ventre erãt pigri, ideo grauiter pungendi erant, vt ſalui fierent.

O *Non attendentes Iudaicis fabulis & mandatis hominum*. Fabnlarum appellatione, Apoſtolus intelligit vana & inania dogmata; non damnans legem; ſed Iudæorum propria inuenta, atque mandata, quæ fortaſſe, ex legis interpretatione ad proprium libitum facta, prodibant in vulgus: quod & Dominus innuit in euang. dum dixit: *vos tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram*. *Matt. 15.* Chryſoſtomus autem interpretatur, fabulas quoque appellari poſſe, Iudaicas ceremonias; quatenus quæ ipſis tradita erant in figura futurorum, adhuc ipſi obſtinate retinerent, poſt Chriſti aduentum, qui ea adimplenit. *Chryſoſt. hom.3.* Græca autem Scholia animaduertunt, Iudaicas fabulas dupliciter dici; tum, quia tempus rerum indicatarum præterijt, tum etiam, quoniam, cum eſſent in ſuo vigore, figura erant veritatis; non ipſa veritas. *Gr. Scho.* Theodoretus vero ait, *non legem, fabulas dicit, ſed legis interpretationes, quas afferebant Iudæi*. *Theodor.*

P *Omnia munda mundis*. Nihil in natura per ſe immundum: quamuis aliqua fuerint prohibita Iudæis, tanquam immunda: quod factum eſt, vel pro ſignificatione vitiorum, vt affert Auguſtinus contra fauſtũ. Vel ad remouendas delitias, vt cenſet Chryſoſtomus. Vel ad ceruicoſitatem Iudæorum coercendam, vt ait Ambroſius. *Auguſt. lib. 30. Contr. Fau. c.5. Chryſoſt. hom.3. Ambr.c.1.*

Q *Coinquinatis autem, & infidelibus nihil eſt mũdum*. Id, ſecundum Auguſtinum, intelligendum eſt de cibis; non q cibi ſint immundi; ſed quoniam cũ immũdo immundi efficiantur. *Auguſt. lib. 12. de Tri. cap. 5.* Dicuntur autem homines, *coinquinati*, ob peccata; *infideles* autẽ, ob eorum incredulitatem, & malum intellectum. Vnde ſubiungit Apoſtolus; *ſed inquinata ſunt eorum, & mens, & conſcientia*; ita vt vox hæc, *conſcientia*, referatur ad peccata, quæ perpetrant etiam ſcientes quòd peccant; *mens* autem ad infidelitatem pertinet: quę dicitur inquinata, quatenus cenſet immundum, quod non eſt immundum. Græca autẽ Scholia inquiunt. *Impura ſunt apud impuros mente; ſicuti morbo laboranti omnia ſunt inſuauia propter morbum: & ita Manicheis & Marcioniſtis, ob eorum impuram mentem, atque hæreſim, ſunt impura, & immunda, quæ ſua ex natura non ſunt talia*. Et ſane qui pollutus eſt peccati macula, omnia percipit immunda. Et pariter ob infidelitatem, habet mentem malam, quæ non veritatem ſectatur, ſed falſitatem. Non autem aſſerendum, quòd omnia, quæ fiunt ab infideli, ſint peccata, vt puta, cum etiam præbeat eleemoſinam pauperi. Nam, quamuis quicquid fit iuxta infidelitatem, quatenus factum eſt ſub ratione infidelitatis, peccatum eſt; attamen, quod fit iuxta legem naturæ, & ſecundum rectam rationem, non eſt cenſendum peccatum: licet opus huiuſmodi, factum extra fidem, ſit ſine merito; de qua re pluribus actũ eſt in epiſt. ad Rom. in Adnotat. M. cap. 14.

PARAPHRASIS. Cap. II.



V autem loquere, quæ decent ſanam doctrinam; vt ſenes ſint ſobrij, pudici, prudentes, ſani in fide, in charitate, in patientia. Anus ſimiliter, vt habitu ſancto vtãtur, vt decet in Chriſtiana religione; non ſint criminatrices; non multo vino ſeruientes; bene docentes, vt adoleſcentulas inſtituant modeſtas eſſe, viros ſuos amare, filios diligere, prudẽtes eſſe, caſtas, ſobrias, domus curam habẽtes, ſubditas

viris suis; ne verbum Dei, & ipsa Christianismi institutio vlla ex parte blasphemetur. Iuuenes similiter hortare, vt sint sobrij, & moderati; in omnibus te ipsum præbens exemplar bonorum operum; in doctrina, in integritate, in grauitate. Verbum sanum sit, & irreprehensibile; vt qui aduersatur nostræ religioni, eam calumniare subuereatur, atque desistat; nihil habens mali, quod de nobis dicere possit. Seruos hortare dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes; sed in omnibus fidem bonam ostendentes; ita quidem, vt doctrinam saluatoris nostri Dei illustrent, & ornent in omnibus. Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobrie, iuste, ac pie viuamus in hoc seculo; expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi: qui dedit semetipsum morti pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret, cõstituens nos sibi populum acceptum, & peculiarem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio, quo, iure tuo, vti potes, cum sis episcopus: & nemo te contemnat.

Editio vulgata.



V autem loquere quæ decent sanam doctrinam. Senes, vt sobrij sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter: in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino seruientes, bene docentes, vt prudentiam doceant: adolescentulas, vt viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, vt non blasphemetur verbum Dei. Iuuenes similiter hortare, vt sobrij sint. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in grauitate, verbum sanum, irreprehensibile: vt is qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Seruos Domini suis subditos esse in omnibus placentes, non contradicentes: non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus. Erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi. Qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

ADNOTATIONES.



A Ani *in fide, in dilectione, in patientia.* A Græce vox hæc, *patientia*, legitur τῇ ὑπομονῇ, quæ pertinet ad longanimitatem, quam oportet habere Christianum circa expectationem rerum futurarum; & est munus spectans ad ipsam virtutem spei. Vnde tres virtutes theologicæ significatæ erunt ab Apostolo; in quibus requirit, vt senes sint sani, & non declinent in his a recta semita.

B *Bene docentes; vt prudentiam doceant.* Græci ita habent: ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, idest, Anus ipse instruant iuuenes, & reddant ipsas bene moderatas; vt viros suos ament, & sint castæ, & reliqua perficiant, quæ hoc loco recensentur; idque agant, ne blasphemetur nomen domini ab ijs, qui foris sunt, dum intueantur mulieres sine bonis moribus in Christianismo: ac præsertim, si quis infidelis habuisset vxorem fidelem vna secum habitantem.

C *Te ipsum præbeas exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate.* Græci aliam sequuntur lectionem, quæ est eiusmodi: *te præbeas exemplum bonorum operum; in doctrina integritatem, verbum sanum, irreprehensibile:* adeo quòd hæc omnia ad doctrinam referantur: illud vero aliud sit seiunctum; nempe, *te præbeas exemplum bonorum* operum, & vterque sensus est aptissimus.

D *In omnibus fidem bonam ostendentes.* Vt ita serui, veri Christiani appareant, & sint ex fide bona circa omnia. Siquidem fides est fundamentum, qua regitur tota machina Christianæ religionis. Theodoretus autem illud, *in omnibus*, interpretatur, quæ pertinent ad corporale dominorum ministerium. Theodor.

E *In omnibus placentes.* Aliqui ita coniungunt; Alij ad præcedentia hunc in modum; seruos domini subditos esse in omnibus. Hæc autem Apostolus præcipit: vel, quoniam iam pullularat hæresis, quòd omnes essent liberi in Christo; & ita a seruitute eripere se volebant. Aut hoc agit secundum Chrysostomũ, vt, exemplo seruorum (quorum genus solet esse improbum) æthnici videntes illos ita bene educatos ob religionem, ad ipsam amplexandam excitarentur. Chrysost. hom. 4.

F *Vt abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie viuamus.* Impietas aderit, si nõ recte Deum colamus, & si iniuste erga proximũ nos geramus. Hinc impietati, opponit Apostolus hæc, *vt pie, ac iuste viuamus*; desiderijs autem secularibus, opponit hoc aliud, vt *sobrie* viuamus. Theodoretus, inquit, impietatem abnegare, est dicere, vt sublata sit idololatria: per sæcularia vero desideria, intelligit auaritiam, luxuriam, & alia, quæ cœlum minus pertingunt. At secundum Theophylactum, per illud, *sobrie viuere*, intelligitur, vt non solũ non sint luxuriantes; sed etiam omnium aliorum vitiorum abstinentia significetur. Theodor. Theoph.

G *Magni Dei, & Saluatoris nostri.* Hic nuncupatur Christus, magnus Deus, vt qui vere sit Deus, filius Dei, Deus de Deo.

H *Populum*

H *Populum acceptabilem*, Græce, περιούσιον, & est vox sumpta a Septuaginta, significatque quid. piam præcipuum, tanquam thesaurum; vox apud ethnicos minime vsitata. Theophylactus inquit: quod latine, *acceptabilem*, interpretatū est, περιούσιον Græci etiam significantius dicunt. Proinde Populus is exprimitur, qui circa domini sui substātiam procurandam, & opes versetur, tanquam præcipuus vnus ab hæro electus, qui nihil cæterorum sit similis. Budeus autem ex Theodoreto, & Theophrasto, docet, dictam vocem, significare rarum, insitatum, peregrinum. Vnde in Exodo eritis mihi populus, περιούσιος, de cunctis gentibus. Et in Deuter. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris*, græce, περιούσιος. *cunctis populis, qui sunt super terram:* ad quæ loca allusit hoc loco Apostolus.

Theoph. Exod. 19. Deute. 7.

I *Argue cum omni imperio*. Vt redargutio fit cū plena potestate, quam obtinet episcopus; sit etiam aspera aduersus huiusmodi duros, atque rebelles homines. Theophylactus interpretatur: cum omni acrimonia, & audacia.

Theoph.

Nemo te contemnat. Quasi dixerit: cum omni imperio procede, ne contemnens; nimis si indulgeas, aut remissius corripias. Aut hoc voluit dicere Apostolus: talem te geras in omnibus, vt nemo possit te contemnere, tanquam non merentem ex tuis actionibus, cui obedientiā alij præbeant. Quēadmodum quoque scribens Timotheo dixit; *nemo adolescentiam tuam contemnat*: quod posset etiam in eo sensu accipi, vt sit pronunciatum ab Apostolo, tanquā præcipiente subditis, ne præsulem suum contemnant.

1 Timot. 4

PARAPHRASIS. CAP. III.



Dmone illos, principatibus, & potestatibus subditos esse, dicto obedire; ad omne opus bonum paratos esse; nemini maledicere; non litigiosos esse, sed modestos; erga omnes homines (quamuis infideles) omnem præseferentes mansuetudinem. Nam memores esse debemus, quòd eramus, & nos olim insipientes, increduli, errantes, seruientes desiderijs, & voluptatibus varijs, in malitia, & inuidia vitam agentes, odibiles, & mutuo nos odio prosequentes. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris Nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum; vt ita iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem, quam habemus vitæ æternæ. Fidelis est hic sermo; & de ijs volo te confirmare animos fidelium, vt, hac spe cōfirmati, discant bonis operibus præesse, qui fide Deo se dedidere. Hæc sunt bona, & vtilia præcepta hominibus tradenda: stultas autem quæstiones, & geneologias, & contentiones, & pugnas legis deuita; sunt enim inutiles, & vanæ. Hæreticum hominē post primā, & alteram correptionem deuita; sciens, quòd subuersus est, ac in reprobum sensum ductus, qui eiusmodi est, & delinquit proprio iudicio condemnatus. Cum misero ad te Arthemam, aut Tychicū, festina ad me venire Nicopolim; ibi enim statui hyemare. Zenā legis peritum, & Apollo præmitte, eo studio adhibito, vt nihil illis desit. Discant, & nostri bonis operibus præesse, ad vsus necessarios egenis subueniendo, vt non sint infructuosi. Salutant te, qui mecum sunt omnes; saluta eos, qui nos amāt in fide. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

Editio vulgata.



Dmone *illos principibus, & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinē ad omnes homines. Eramus enim aliquando, & nos insipientes seruientes desiderijs, & voluptatibus varijs, in malitia, & inuidia agentes, odibiles, odiētes inuicem. Cū autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei: non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritussancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem Nostrum: vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundū spem vitæ æternæ. Fidelis sermo est: & de his volo te confirmare: vt curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles, & vanæ. Hæreticum hominem post vnam, & secundam correptionem deuita: sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus. Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim, ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo solicite præmitte, vt nihil illis desit. Discant autem, & nostri bonis operibus præesse ad vsus necessarios: vt non sint infructuosi. Salutant te, qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.*

ADNOTATIONES.



Domne *opus bonum paratos esse*. Vult, vt fideles sint obediētes dicto principum etiam ethnicorū; & parati ad omne opus bonum, non autem ad iussa impia eorum perficienda. Quod animadnertit, & præcipit Apostolus; vel, vt hinc Gentiles promptius conuerterentur ad fidē; vel vt eorum sententiam detestaretur, qui, prætextu religionis, vellent ordines mundanę politiæ dissoluere, ab eorum imperio se subtrahendo, quasi id iure sibi vendicarent ob adeptā in Christo libertatem. A

B *Eramus enim aliquando, & nos insipientes, increduli, errantes, &c.* Adnumerat se Apostolus cum alijs peccatoribus, vt qui persecutor fuerat ecclesię: non tamen omnibus ijs, quæ commemorat, criminibus, obnoxius extiterat, quin, nec omnes homines, omnibus; sed alij alijs vitijs, vt exponit Theodoretus. Theodor. Chrysosto. hom. 5.

C *Fidelis sermo*. Chrysostomus, & Hieronimus Hieron. referunt

referunt hæc ad superiora, quòd minime sit dubitandum de salute, quam nobis Christus attulit. Ambrosius autem refert ad cohortationem eorum, quę sequuntur.

Ambr.

D *Per lauacrum regenerationis.* Id est, per baptismum, quo homo regeneratur, ex veteri, nouus effectus. Et cum subiungitur: *Spiritus sancti*, possunt hęc referri, vel ad Spiritum sanctum emissum super credentes; vel ad renouationem spiritus nostri sanctificati. Nam erat spiritus sectus in homine, cum creatus est primus homo, postea fuit coinquinatus ob peccatum: vnde per baptismum renouatur ad sanctitatem. Hinc colligitur, non posse ab impio prouenire opera iustitię: alioquin, iustus esset, antequàm iustificaretur.

E *Vt curēt bonis operibus præesse, qui credunt Deo.* Ex ijs patet, ad fidem, studium quoque bonorum operum accedere oportere.

F *Hæreticum hominem post vnam, & secundam admonitionem deuita.* At dictum est antea, quòd oportet redarguere per doctrinam: quomodo igitur hic pręcipitur, vt euitetur hęreticus? Respondet Chrysostomus. Si nulla spes conuersionis, iam vitandus erit: quòd si alios inficiat, acriter pugnandum, & resistendum. Ex quo patet, condemnari debere hęreticos obstinatos. Dicitur autem hæreticus (vt adnotauit S. Thomas) ab electione, græce, αἵρεσις, dicta: & hinc hęreticus, id est, electiuus, quasi pertinaciter adhærens sectæ alicuius, quam elegit. Verum, vt docet S. Doctor, sciendum est, quòd omnis hæreticus est errans: at non e conuerso, omnis errans, est hæreticus: idque, tum propter materiam, circa quã quispiam erret; tum propter electionem quam habeat. Nam (quod attinet ad materiam) siquis nõ erraret, aut circa ea, quæ pertinent ad finem vitæ, circa quem varię sectæ extiterunt, vt puta illa Epicureorum; aut aliorum aberrantium a recto fine, aut circa ea, quę pertinent ad fidem, aut ad bonos mores, is propriè hęreticus non est dicendus. Sed & si quispiam errore ducatur penes ea, quę prędicta sunt: attamen neque hęreticus dicendus, si non est pertinax in errore tuendo: sed est paratus corrigi secundum Ecclesię determinationem; adeo vt ex ignorãtia sit lapsus, & non ex malitia, cui peruersa electio adnixa est. Verum ille propriè hęreticus dicendus, qui obstinate eligat, & tueatur ea, quę, aut aberrant a recto fine vitę, vt puta quòd beatitudo humana sit posita in fruendis corporis voluptatibus, vt fecisse videntur Epicurei: aut sunt contra fidem, vt quòd Deus non sit trinus, & vnus: aut contra bonos mores, veluti, quòd fornicari non sit peccatum.

Tit. 1.

Chrysost. hom. 6.

Tho. Aquin.

G *Cum sit proprio iudicio condemnatus:* Hæc aiç de hęretico homine; vt qui obstinate suam opinionem velit sustinere; sciens malam esse, ac pręsertim si fuerit etiam admonitus. Verbum enim illud, αὐτοκατάκριτος, ostendit, quòd sit inexcusabilis, vel a sua conscientia condemnatus, vt exponunt Grçca scholia. Theophylactus autem inquit: non potest dicere, se non admonitum, se non instructum: cùm & admonitus, & instructus fuerit. Vnde patet, propriè illum hæreticum intelligi debere, qui hęresim, & alienationem ab orthodoxa fide, volens, studensque sequatur.

Græ. schol. Theoph.

H *Discant autem & nostri bonis operibus præesse.* Aut intelligit Gentiles, qui erant facti iam christiani (quorum doctor erat Paulus) vt discant, ad imitationem Christianorũ, qui erãt in Ierusalem, subuenire pauperibus: aut per, Nostros, intelligit Cretenses, ad quos est sermo, dum scribit ad Titum.

ARGVMENTVM in Epistolam ad Philemonem.



AVFVGERAT *seruus nomine Onesimus, a domino suo Philemone genere Phrygio, aliquid ei suffuratus; qui Romam perueniens, Christi fidem suscepit, instructus, & baptizatus a Paulo, dum esset in vinculis, cui ipse Onesimus interim seruiuit. Sed qui in pluribus suis epistolis pręceperat, seruos dominis suis fideles, atque obedientes esse debere, noluit eum apud se diutius detinere: sed iam factum christianum dimittere curauit ad suum dominum. Cui ob id hanc scripsit epistolam, mellisfua charitate plenam; vt si in qua alia B. Pauli, in hac præsertim epistola appareant insignes erga Onesimum amoris sui notę; dum illum Philemoni commendat, eximiam in scribendo adhibens solertiam; dum & Timotheum, quasi socium sibi assumit ad hanc commendationem, atque deprecationem; & Philemoni, cui rogatur, adiungit, & eius vxorem, & Archippum episcopum, & totam Philemonis domum: vt, his omnibus adhibitis deprecatoribus, facilius Onesimo veniam impetraret, quicquid deliquerat in dominum. Ita vero hanc Paulus suam commendationem agit, vt Philemon in gratiam recipere debeat Onesimum; non iam vt seruum, sed vt in Christo fratrem. Ex quo nobis fit perspicuum, quanta sit dignitas, quę homini confertur suscipienti Christi fidem; per quam, qui prius fuerat seruus, & fur, a Paulo Apostolo doctore Gentium, vt filius carissimus celebratur. Is autem Onesimus (vt colligitur ex argumento Oecumenij in hac epistola) passus est martyrium in Vrbe Roma, Tertullo eo tempore prefecturam tenente, crurum fractione sententiam sustinens martirij.*

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Philemonem.

PARAPHRASIS.



AVLVS vinctus ob Christũ Iesum, & Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adiutori nostro, & Apphię sorori carissimæ, & Archippo commilitoni nostro, & ecclesiæ, quæ in tua domo est: Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo semper, memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens fidem, quam habes in Domino Iesu, & charitatem tuam erga omnes sanctos: illud Deum deprecans, vt communicatio fidei tuæ cum nostra, euidens, & efficax fiat in agnitione, & manifestatione omnis operis boni, quod in vobis compleatur in obsequium Iesu Christi. Gaudium enim magnum, & consolationem percepi ex charitate tua; propter quam viscera sanctorum refocillata sunt, & quieuerunt per te, frater, ex communicatione bonorum tuorum. Propter quod multam fiduciam habeos imperandi tibi, quod ad rem pertinet, ex charitate magis obsecro cum sis talis, vt Paulus, senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi, Obsecro te pro filio meo, quem genui in vinculis meis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi, & tibi vtilis futurus est, quem ad te remisi. Tu autem ipsum, id est, viscera mea suscipe; quem ego volueram detinere, vt pro te mihi inferuiret in vinculis, quę patior ob euangelium: sine autem consilio tuo nihil volui facere, ne bonũ tuum, tanquam ex necessitate foret; sed secundum voluntatem. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, vt in æternum illum reciperes, non iam vt seruum; sed pro seruo carissimum fratrem, maxime mihi, quanto autem magis tibi, & in carne, & in Domino coniunctissimum? Si ergo habes me socium in fide, suscipe illum tanquam me ipsum. si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa; ego Paulus hæc scripsi mea manu; ego rependam. Vt nõ dicam tibi, est in causa, quod & te ipsum mihi debes, fane frater. Ego autem te fruar in Domino, & hæc erit retributio. Refice viscera mea in Domino, in hac petitione mihi obtemperans. Confisus de tua obedientia scripsi tibi, sciens quòd & supra id, quod dico, facies: simul autem & para mihi hospitiũ; nam spero per orationes vestras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarcus, Demas. Lucas coadiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Editio vulgata.



AVLVS vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adiutori nostro, & Apphiæ sorori carissimæ, & Archippo commilitioni nostro, & Ecclesiæ, quæ in domo tua est. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam, & fidem quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos, vt communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis boni, quod est in vobis in Christo Iesu. Gaudium enim magnum habui, & consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperãdi tibi quod ad rem pertinet. Propter charitatem magis obsecro, cum sis talis, vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi. Obsecro te pro meo filio, quem genui i vinculis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem, & mihi, & tibi vtilis: quem remisi tibi. Tu autem illum vt mea viscera, suscipe, quem ego volueram mecum detinere: vt pro te mihi ministraret in vinculis Euangelij: sine consilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut ex necessitate bonũ tuum esset, sed voluntarium. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, vt in æternum illum reciperes: iam non vt seruum, sed pro seruo carissimum fratrem, maxime mihi, quanto autem magis tibi, & in carne, & in Domino? Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, vt non dicam tibi, quòd & te ipsum mihi debes, ita frater. Ego te fruar in Domino. Refice viscera mea in Domino. Confidens ibi in obedientia tua, scripsi tibi: sciens quoniam & super id quod dico, facies. Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu. Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas adiutores mei. Gratia Domini Nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

ADNO-

ADNOTATIONES.

A ADIVTORI *nostro.* Nempe, in operibus Euãgelij, respicientibus charitatem: idque colligitur ex eo, quòd paulo post subiungit Apostolus de Philemone. *Gaudium enim magnum habui, & consolationem in charitate tua, quod viscera sanctorum requieuerunt per te frater.*

B *Archippo commilitoni nostro.* Erat enim Archippus Episcopus Colossensium, ut colligitur ex epist. ad Colossen: unde, iure ipsum nominat suum commilitonem. Coloss. 4.

C *Audiens charitatem tuam, & fidem, quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos.* Videtur referri charitas in sanctos (in homines enim non potest proprie fides referri) fides autem ad Dominum Iesum; in quem tamen, absque charitate, perfecte credere non possumus.

D *Vt communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis operis boni.* Interpres secutus hanc dictionem, ἐναργής, vertit, *euidens:* at Chrysostomus, aliã secutus lectionem, habet, ἐνεργής, id est, efficax. Verum, si communicatio fidei est efficax, euidens etiam erit. Precatur igitur Philemoni, ac omni domus suæ ecclesiæ; vt fides illi communicata fiat efficax, & consequenter euidens in agnitione omnis operis boni; quod in Christo Iesu sit positum, & per ipsum vigeat. Chrysosto. hom. 2.

E *Quod ad rem pertinet.* Ita interpres vertit, quod græce habetur, τὸ ἀνῆκον, quasi ita sit interpretãdum: vt rem attingam, de qua scribere volo. Theophylactus autem ait, græce, τὸ ἀνῆκον, significare, quod ad rem non pertinet; ac si diceret Apostolus; confisus sum tibi præcipere, vt exequaris quod ad rem non pertinet: hoc est, superuacaneum est, vt illud tibi iniungam, quod per te facis; exposco tamen id precibus. Theoph.

F *Cum sis talis, vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi.* Græci expositores legunt, *cum sim talis vt Paulus senex; nunc autem etiam vinculis obstrictus.* Theodoretus ait; adiecisse *senem*, vt canos ostenderet in laboribus se germinasse; vt hinc & orationem dignam fide efficiat. Theodor.

G *Forsitan enim ideo discessit ad horam.* Ita sub dubio loquitur, ob mysterium prædestinationis, quod est incognitum.

H *Quanto autem magis tibi, & in carne, & in domino?* Id est, debet tibi esse carissimus multo magis quoniam ex gentilitate ortum ducit Onesimus quemadmodum & tu; & seruitutis amicitia tibi est coniunctus: huc accessit vnio Christianismi in Domino.

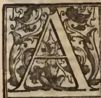
I *Ego Paulus scripsi mea manu.* Hinc apparet, quantæ curæ erat Paulo, vt Onesimus a Philemone hero suo in gratiam reciperetur, quando ipsi epistolam ob id conscripsit sua manu totam, quod facere non consueuerat: quod etiam præstitit in epi. ad Galatas: quoniam de re maximi momenti agebatur. Et cum scripserit Philemoni manu sua; iam vas pro Onesimo se constituit, vnde & subiungit; *ego reddam.* Non tamen aperiens, quid esset redditurus, adiecit, quòd Philemon debet se Paulo; & quòd eo fruetur in Domino, & hinc omnis debiti persolutio significatur.

K *Nam spero per orationes vestras donari me vobis;* quod tamen non effectum est.

L *Demas,* hunc nominat sibi adiutorem; de quo dixit in epist. ad Timot, quòd se deseruerat. Ex quo 2. Tim. 4.
colligitur, hanc ad Philemonem epistolam, priorem illa fuisse, quæ est secunda ad Timoth. vt ibi etiam adnotatum est.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI

ad Hebræos.



NTE sacrosanctum concilium Nycænum, in dubio vertebatur apud grauissimos & orthodoxos quoque Auctores, num Epistola ad Hebræos Paulo Apostolo esset adscribenda; postea vero sancta vniuersalis Ecclesia, eam inter canonicas S. Pauli epistolas recepit, ipsamque talem haberi debere sanxit. Quæ vero oppositam sententiam persuadere viderentur, expositum vbi fuerit epistolæ argumentum, aperiemus, vt & hæc dissoluantur, & simul pateat, vnde nam euenerit, vt ab exordijs aliarum epistolarum dissideat hæc epistola: cur scilicet in ea, & Pauli nomen reticeatur, & munus Apostolatus, & salutatio itidem in alijs epistolis consueta. Sed & ex argumenti enarratione facilior quoque erit aditus ad diiudicandum scopum, qui potissimus fuerit apud Epistolæ Auctorem. Siquidem de hoc variæ circumferuntur sententiæ. Nam Chrysostomus, quem sequuti sunt ferme omnes alij Græci expo- Chrysost. *sitores, censuit Apostolo illud propositum fuisse in hac epistola, cohortatione sua confirmare in fide Iudæos fideles, qui, ob persecutiones perpessas a suis contribulibus, fracti animo, ac pene consternati erant. Alij vero (vti ex nostratibus fere omnes) existimarunt, illud potissimum moliri Apostolum in hac epistola, vt dimouerentur Iudæi Christiani ab illa pertinaci opinione, cui innixi erant; quòd, vna cum Euangelio, legi quoque Mosaicæ esset inhærendum, inseruiendumque vmbraticis figuris prioris testamenti. Quidam etiam (vt colligitur ex tertio apud Oecumenium argumento) dixerunt: cum esset inita societas inter Petrum, & Paulum, vt ipse cum Barnaba in Gentes, Petrus autem cum alijs Apostolis in circuncisionem Apostolatu fungeretur, & diuulgatum esset, quòd Paulus discessionẽ quodammodo a lege doceret, hinc ipsum inductũ fuisse ad hanc scribendã epistolã, vt suũ cum alijs Apostolis firmũ in Euãgelio consensum patefaceret. Epistolæ autẽ exordiũ est eiusmodi, quòd Deus volũtatẽ suam propalauit Patribus per prophetas; postea vero eorum posteris per filium, qui & vt Deus est, & vt homo, simul describitur, vt & quæ diuinitatis sunt, & quæ humanitatis, explicentur. Et quidem, quod attinet ad humanitatem, illud patefit, Christum præstare choris omnibus Angelorum, vt qui a Deo Patre ad Christum adorandum fuerint destinati, ac ministri constituti huius summi Principis, cuius dominio omnia sunt subiecta. Ab hoc deinde exordio, vehemens illa, & valde vrgens inducitur comminatio, qua sibi quisque maximopere cauendum intelligat, ne grauissimo plectatur supplicio, salutem si contempserit allatam a Christo, & per ipsum, & eius Apostolos propalatam. Quandoquidem, si, qui neglexerunt quæ per Angelos, & Prophetas sibi sunt enarrata, iustum Dei iudicium non effugerunt; multo igitur minus effugient illi, qui Christum per se loquentem, atque salutem simul afferentem contempserint. Ad hæc deinde subnectitur, & declaratur, quomodo filius Dei, quum redempturus esset genus humanum, hostiam se se offerens Deo patri pro peccatis nostris, merito debuit nobis assimilari, vt fecit, nostram aßumens naturam absque tamen peccato, vt pro peccatoribus satisfaceret. Ex quo perspicuum fit, Christum, qui mortem est passus, verum nostrum Redemptorem a Deo promissum patribus, fidelemque nostrum Pontificem extitisse apud Deum: dum, & diuinæ iustitiæ, pœnas luens pro nobis, satisfecit; & quibus miserijs humanum genus esset obnoxium, & ipse easdem perpessus, hinc nobis, & compati, atque pro nobis apud Deum patrem interpellare, & immortalitatem cum gloria comparare suo iure potuit. Qui quidem, si Moysi conferatur, huic tanto magis præstare dignoscitur, quanto longe maiori honore dignus est, qui domum construxit, ipse Dei filius, quàm domus, ipsi fideles, qui sunt templum Dei; cuius Domus (vt famulus tamen fidelis & Deo gratus) extitit & Moyses. Hincque ex Psalmo 94. versiculi illi inducuntur.* Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicuti in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt, & uiderunt opera mea quadraginta annis: propter quod infensus fui generationi huic, & dixi semper errant corde, ipsi autem non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea si introibunt in requiem meam. *Et hæc quidem adducta sunt ab Apostolo: partim vt terreantur illi, qui sunt inobedientes, & increduli ad Christi vocationem: partim etiam vt de hoc omnes homines instruantur, relinqui sabbatismum populo Dei, & requiem allatam per Christũ, ad æternam beatitudinem pertingentem; non amplius autem illum sabbatismum, qui ad illam requiem pertinebat, quam consequuti sunt filij Israel, dum per Iesum filium Naue introducti sunt in terram Palestinæ. Quandoquidem, post longum temporis interuallum ab hac introductione filiorum Israel, Dauid Dei Spiritu afflatus, hanc intonuit vocem;* Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra &c. *Quæ pronunciatio perdurat vsque ad diem Iudicij, ad aures omnium pertingens: vt interim, dum viuimus in hoc mortali corpore, adsit omnibus hominibus tempus audiendi hanc vocem,*

Psal. 94.

cem,& facultas accedendi ad veram requiem, quæ vitam concernit indissolubilem: nempe ad cęlos perueniendi, vbi Christus consedit ad dexteram maiestatis Dei, sacerdos in æternum constitutus secundum ordinem Melchisedech. De cuius Sacerdotio cum grandia mysteria Apostolus esset proloquuturus, vt auditores attentos ad hęc audienda sibi præberet, & in fide roboratos obtineret: idcirco ipsos primum valde vrget, tanquam effectos segnes,& ineptos (ipsorum culpa) ad hæc excelsa mysteria percipienda. Mox accedit ad interpretandum sacerdotium ipsius Melchisedech Dei altissimi sacerdotis; docens quomodo filio Dei assimiletur, & quantæ dignitatis sacerdos iste fuerit, a quo Patriarcha Abraham benedictionem sumpserit, eique de spolijs suis opimis reuertens a cede regum, decimas contulerit. Quòd si typus veri sacerdotij, quem pię se tulit Melchisedech, tam eximię fuit celsitudinis, quid tandem de ipso vero sacerdotio, quod Christus gessit, de eiusque dignitate, & excellentia censendum erit? Hinc constituitur ab Apostolo, sacerdotium, de quo in Psal. dicitur: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: typo in Melchisedech figuratum, de Christo filio Dei prænunciatum, in ipsoque adimpletum esse. Vnde, congrua hinc arrepta occasione, conuertit deinde orationem Apostolus ad propalandum discrimen, quod est inter sacerdotium pontificatumque Christi, & inter sacerdotes atque Pontifices veteris legis. Siquidem hi ab hominibus constituebantur, homines circundati infirmitatibus, qui egerent non solum pro populo, verum etiam & pro se ipsis offerre Deo. Et plures quidem huiusmodi sacerdotes atque pontifices constituti sunt: vt qui morte deficerent, neque possent suis sacrificijs homines liberare a peccatis. Christus autem a Deo pontifex constitutus est, innocens, & segregatus a peccatoribus; qui, semel pro peccatis nostris hostiam se se offerens Deo, vti pontifex constitutus in æternum secundū ordinem Melchisedech, vna quidem expiatione, in æternum permanens, cęlos penetrauit, effectus causa salutis æternæ omnibus sibi obtemperantibus. Hinc ea ab Apostolo veteris cum nouo testamento fit collatio, vt manifestet, vetus testamentum, vmbram extitisse eorum, quæ peracta sunt in nouo testamento: atque ideo sacerdotium veteris legis, vna cum præceptis, & ceremonijs adnexis sacerdotio, fuisse translatum, tanquam illud, quod esset inualidum, & imperfectum; eiusque loco suffectum Christi sacerdotium secundum ordinem Melchisedech. In quo quidem Deus per Christi filij sui sanguinem, eam pro peccatis nostris accepit propitiationem, quam numquam afferre potuerunt holocaustomata, & cæteræ omnes oblationes prioris testamenti: vt quæ Deo non placerent, neque possent, secun-
Iere.21. dum conscientiam perfectam reddere sacrificantem; quod sola hostia corporis Christi præstare potuit, iuxta promissionem noui testamenti, de qua est sermo apud Ieremiam: ita tamen, vt hæc hostia illis duntaxat conferat salutem, qui fidem, & spem indeclinabilem in Iesum filium Dei seruauerint vsque ad extremum diem, nullam ob causam ab ipsa deficientes. Ad quam fidem tuendam cum omni patientia, Apostolus hortatur, & excitat Hebræos; partim, catalogo sanctorum hominum, exordiens ab Abel, & longam elegantissimamque de fide orationem contexens: partim terret, docens, ex comparatione eorum quæ contigere priscis illis patribus in Monte Synai, in datione legis, quàm grauiter puniendi sint illi, qui defecerint a Christi fide, eius sanguinem contaminantes, & spiritum sanctum iniuria afficientes. Nam si illi, quoniam non obedientes fuerunt ijs, quę per Moysem super terram loquebatur Deus, non secundum spiritum, sed secundum sensibiles atque carnales ostensiones, non effugerunt damnationem: quanto magis exterminabuntur a iusta Dei ira, qui Deum e cęlo ipsis loquentem secundum spiritum, & tam pręclara atque pręciosa dona vna cum salute largientem contempserint? Postremo loco Apostolus varia tradit documenta de institutione, & obseruatione perfectæ vitæ Christianę, & deprecans Hebręos, vt pro ipso ad Deum preces fundant, epistolæ finem imponit.

Hinc ad scopum epistolæ examinandum accedentes, de quo diximus varias extare sententias (quod attinet ad opinionem Chrysostomi, & eorum, qui dixerunt propositum Apostoli esse, vt confirmaret, & roboraret in fide, & ad patienter omnia aduersa ferenda Hebręos Christianæ militiæ adscriptos, qui valde angustiabantur, atque animo prope consternati erant ob mala, quæ a suis contribulibus patiebantur) animaduertimus, in hanc sen-
Hebr.3. tentiam conspirare hæc omnia epistolæ loca. In primis verba illa cap.3. Christus vero tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos, si fiduciam, & gloriam spei vsque ad finem firmam retineamus. Rursus
Hebr.6. hæc alia eiusdem cap. Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substãtiæ eius vsque ad finem firmum retineamus. Ad hæc quæ sequuntur cap. 6. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei vsque in finem, vt non segnes efficiamini, verum imitatores eorum, qui fide & patientia hęreditabunt promissionem. Item cap.10. cum prius meminisset tribulationum,
Hebr.10. quas forti animo tulerunt in fidei susceptione, hęc deinde verba subiunxit: Nolite itaque amittere confiden-
tiam vestram, quę magnam habet remunerationem, patientia enim vobis opus est, vt voluntatem Dei fa-
Hebr.12. cientes, reporteris promissionem. Et cap.12. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit a peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis uestris deficientes; nondum enim vsque ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes. Et paulo post. Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. Iterum eodem cap. propter quod remissas manus, & soluta genua, erigite. Denique cap. vltimo hæc habet Apost. Rogo autem uos fratres, vt sufferatis uerbum solatij. Ex ijs igitur omnibus locis deduci posse videtur, hunc potissimum Apostoli scopum fuisse in hac epistola, vt consolaretur, atque confirmaret (vt sentit Chrysostomus) Hebręos in fide, illosque ob tribulationes oppressos cohortaretur ad patientiam, atque longanimitatem retinendam in omnibus aduersis. Verum, quòd Hebręi, ad quos scribitur epistola, accusentur tanquam deficerent a fide; id non solum in tribulationes transferri posse videtur, verum etiam in peccata, per quæ apostatarent a fide Christi. Nam cap.3. hęc habentur. Videte fratres,
Heb.3. ne forte sit in aliquo uestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo uiuo, sed adhortamini uosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex nobis fallacia peccati,

Et

Et cum in fine cap.5. illos vt segnes notaßet, atque ideo inептos ad solidum cibum degustandum magnorum my-
steriorum, hinc illos, vt carnales (quod etiam obiecerat Corinthys) & vt peccantes, & a recta fide apostatantes de-
signauit; tanquam illos, quibus rursus opus esset regredi ad initia, & ad rudimenta christianismi, de quibus me-
minit cap. 6. de pœnitentia ab operibus mortuis, de baptismi susceptione, de confirmatione, & alys, quibus
imbuendus, qui primo initiatur ad Christi fidem. Rursus vero cap. 10. cum illos hortatus esset, ne ecclesiam Hebr. 6.
desererent & collectionem fidelium, hæc deinde subiunxit. Voluntarie enim peccantibus post acceptam no-
titiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & Hebr. 10.
ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. *Ex quibus locis perspicuum est, Hebræos vrgeri ab Apo-*
stolo, tanquam a fide apostatantes, & in peccata ruentes. Quod etiam insinuare videntur verba illa antea addu-
cta ex cap. 12. Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, *hæc enim innuunt ipsos notari, tanquam* Hebr. 12.
malos operatores, & fidei Christianæ desertores. Quod & subsequentia verba clarius significant, vbi dicitur: &
gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret. *ijs enim perspicuum est taxari Hebræos,*
quòd ex ipsis aliqui essent claudicantes in fide. Quæ quidem fauere videntur eorum opinioni, qui dixerunt, Apo-
stolum illud moliri in hac epistola, vt dimouerentur Hebræi ab ea erronea existimatione, quòd adhuc esset inhæ-
rendum legis veteris institutis, tanquam necessarys ad salutem. Et huic quidem sententiæ consentire videtur tra-
ctatio habita de sacerdotio secundum ordinem Melchisedech: dum ostenditur, quòd vetus sacerdotium, vt inuali-
dum ad abolenda peccata, existens vmbra futurorum, vna cum ceremonys legis veteris transferri debuit, & eius
loco induci Christi sacerdotium, in lege veteri adumbratum, per quod solum confertur salus credentibus in Chri-
stum, verum, & æternum nostrum pontificem. Quapropter in hac varia patrum grauissimorum sententia, recte
perpensa vniuersa epistolæ tractatione, forte non inconueniret dicere; in ea congregatione Hebræorum, qui fidem
Christi susceperant, aliquos ex ipsis fuisse, qui satis essent perfecti, idemque parati ad omnia aduersa ferenda; ali-
quos vero succumbentes tribulationibus, quas paterentur ob Christi fidem. Nonnullos etiam, qui illecti a concu-
piscentia peccatorum, vel etiam seducti a pseudo Apostolis, non sibi ipsis constarent in fide. Sed ab ea apostatarēt;
vt qui etiā existimarēt, ad Christi fidem legalia quoque accedere oportere. Quorū omniū rationē habens Apostolus, eos in epistola contexerit sermones; quibus, tum perfecti in fide magis in ea roborarentur, ad quos præcipue
spectant altissima, quæ tractat mysteria ad ipsorum solamen; tum vt, qui fracti animo erant ob tribulationes, exci-
tarentur ad eas patienter ferendas; tum etiam, vt apostatantes a fide, quàm maxime deterrerentur, vt resipisce-
rent, exemplo maiorum, qui ob incredulitatem pęnas dederunt, se ipsosque diuinarū promissionum indignos reddi-
derunt. Quin maxime etiam consonum est eximiæ illi charitati (qua flagrabat ob omnium salutem diuinus noster
Apostolus) aßerere, quòd epistolam hanc diuinissimam, eo quoque consilio exarauerit, vt vniuerso generi Hebręo-
rum quouis currente seculo deseruiret ad lumen veritatis percipiendum. Vnde & versiculis illis psalmi sæpius
vsus est; hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra &c. *hac voce omnium aures personans,*
omnesque cohortans, sed præcipue gentē Iudæorū, in quorū Biblia hæc continentur. Quod etiam confirmant quàm
plurima ex lege veteri deducta loca, & ab Apostolo explicata; quibus quidē omnes (nisi qui obstinati sint animi)
inducit facile possint ad credendū, quòd Christus, qui crucifixus est (Iudæis mortem eius acclamantibus) finis est le-
gis, illaque vera hostia, quæ figurata erat in veteri testamento, per quam solam sancti cœlos ingredi poßunt, vt sit
vere ipse ille promissus patribus, & non alius expectandus Messias, atque redemptor. Quòd si Paulus ad Roma-
nos, non dum sibi de facie cognitos, litteras dedit, quibus tum doctrina, tum vitæ institutione eorum prospiceret
saluti, ea inductus solicitudine, qua angustiabatur erga omnes ecclesias Gentium, constitutus Apostolus, & earum
doctor; quid mirum: vel potius cur non maximopere consentaneum fuerit existimare, quòd, qui ita cupidus salutis Rom. 9.
erat Iudæorum in carne sibi coniunctissimorum, vt pro illis etiam anathema fieri a Christo optaret, & idcirco prę- Rom. 11.
dixerit Romanis; munus sibi demandatum, vt præco esset Gentium, honorificandum iri, si aliquem ex suis fratri-
bus saluum faceret; ijs ipsis præclarissimum veritatis testimonium, & pignus insigne eximiæ suæ erga ipsos dile-
ctionis, hanc diuinissimam epistolam relinquere voluerit: in qua si in vlla alia, quàmplurima & altissima myste-
ria explicantur.

Iam vero ijs omnibus ita explicatis, haud difficile erit reddere rationem, cur in hac epistola suppressum sit &
Pauli nomen, & munus Apostolatus, & omissa pariter consueta in alys epistolis salutatio. Nam, quod attinet
ad salutationem, nemini dubium esse debet, quòd necessario omittenda erat, vbi salutantis nomen fuit reticendum.
Nomen autem Pauli, eo consilio dici potest esse prætermissum; ne, agnito epistolæ auctore, ab ea legenda Hebræi
animum auerterent. Non quidem illi, qui Paulum diligebant, ad quos etiam præcipue scripsit, apud quos non nisi
sanctum, & venerabile, simulque gratissimū nomen Pauli esse poterat; vti eius humanissimi Viri, qui pro ipsorum
sustentatione eleemosinas omnibus ex partibus congregandas, & in Ierusalem transmittendas curaret. Sed illi alij,
qui Paulum, præ omnibus alijs Apostolis, acerrimo odio prosequebantur ob eas causas, quas recensuimus in gene-
ralibus nostris Pręfationibus. Consequenter munus Apostolatus silentio obuoluendum fuit, vbi nomen eius, cui
iniunctum erat hoc munus, consultum erat reticere. Quod & ex eo capite fieri conueniebat, quòd Paulus non con-
stitutus erat Apostolus Hebræorum, sed Gētium. Accedit, quòd Clemens in informationibus ita scriptum reliquit.
Iam vero, vt B. presbyter dicit, cum Dominus tanquam Dei omnipotentis Apostolus ad Hebræos mis-
sus esset, ex modestia actum est, vt Paulus, qui ad Gentes missus erat, non scriberet se Hebræorum Aposto-
lum ob honorem delatum erga Dominum. *Ex ijs argumentum illud corruit, quo aliqui oppugnabant episto-*
lam hanc non esse Pauli, quoniam in ipsa vsitatum in alys epistolis exordium desideretur: quod admodum ratio-
nabiliter omittendum fuisse, ex iam deductis ostensum est. Illa quoque facile tollitur obiectio, quòd stylus huius
epistolæ sit dissimilis ab alys, cum hæc ornatior, & longe elegantior sit constructa. Et enim id minime mirum esse

debet, cum hanc patria lingua hebraice scripserit, alias vero græco idiomate, cuius elegantia, & verborum proprietas curæ non erat Apostolo, prout in eisdem Præfationibus cap. 14. explicatum est. Quòd autem nonnulli addubitarunt, epistolam hanc hebraice non fuisse ab ipso exaratam, ex eo quòd Paulus hanc vocem, Melchisedech, græcis vocibus interpretetur, quæ respondent ijs latinis, Rex iustitiæ; cum tamen apud Hebræos hæ voces non habeantur, & si hebraice (inquiunt) interpretatus esset, dixisset, Melchisedech significat Melchisedech, quod esset nugari. Ad id primo dicendum est, interpretem epistolæ hebraice scriptæ, nobis expressisse vel græcis, uel latinis vocibus, quòd Melchisedech interpretatur, Rex iustitiæ. Deinde vero & illud dici potest, quod & Apostolus in lingua hebraica, vocem hanc Melchisedech, potuit interpretari: ipsam quidem (vel eam quæ sit composita) distribuens in has duas voces; Melchi, & Sedech, & ita seorsum vtramque explicans, vt vis totius vocis compositæ clarius appareret. Quemadmodum si quis græce interpretaretur nomen hoc, Chrysostomus, quod significet stoma, & Chryson, quæ voces latine significent os aureum. Non enim in quouis idiomate voces omnes compositæ, ita passim omnibus sunt perspicuæ, quin reddi aliqua explicatione possint notiores. Restat postremum

Hebr. 2. illud argumentum, quod aliqui desumpserunt ex verbis quæ habentur cap. 2. dum dicitur. Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est. Quod minime conuenire vi-

Gal. 1. detur Paulo, qui in epist. ad Gal. scribit, Euangelium se accepisse a Deo, & non ab hominibus: quomodo igitur in nos, tanquam & in ipsum dicere potuit, ab alijs Apostolis emanasse Euangelium? Cui obiectioni facile occurri potest, si dixerimus, Apostolum idcirco ita loquutum esse, vt tanquam vnum ex illis se se faceret, ad quos scribebat, ad quos certe peruenerat Euangelium ab ijs, qui Christum audierant: ob modestiam autem & humilitatem seipsum obtegens, & reuelationes reticens, quas perceperat raptus ad tertium cælum. Idque vt tutius (vti dictum est antea) ad manus Hebræorum perueniens epistola, non suspecta quòd esset Pauli, ab illis quoque legeretur, quibus nomen Pauli tantopere inuisum, & odiosum esset. Verum, præter sanctæ vniuersalis Ecclesiæ auctoritatem, quæ sanxit hanc ad Hebræos epistolam inter canonicas Pauli esse habendam; hæ quoque rationes subnecti possunt

Hebr. 10. ad idem confirmandum. In primis ex ijs omnibus epistolæ locis: vt, cum dicitur cap. 10. Nam & uinctis, vel (vt Græci legunt) & vinculis meis compassi estis, item cap. 13. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo ce-

Hebr. 13. lerius restituar vobis. Item cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo, si celerius venerit, videbo vos. Hæc enim omnia non nisi Paulo conuenire possunt. Præterea hoc idem testatur finis epistolæ signo, quo illas claudebat, inscriptus hunc in modum. Gratia cum omnibus vobis Amen. Accedit, quòd ultissima, & diuinissima mysteria, præsertim quæ in priori parte epistolæ afferuntur, optime consentiunt, & respon-

Ephes. 1. dent ijs, quæ habentur in epist. ad Eph. & in illa ad Colos. de Christo, quòd sit filius Dei, primogenitus omnis creatu-

Coloss. 1. ræ, per quem omnia condita sunt, & conseruantur, quique super omnes cælos ascenderit, & super omnes potestates consederit ad dexteram Maiestatis Dei; ita quidem, vt omnia & doctrinæ, & modis loquendi a Paulo vsitatis

Theoph. vndequaque respondeant. Vnde merito Theophylactus in comment. primi capitis huius epistolæ hæc verba pronunciauit. Non possum equidem non admirari multorum hominum impudentiam, qui, cum intelligant per epistolæ huius exordium fuisse tot hæreses confutatas, haud tamen desistant asserere, epistolam hanc haud Paulo conuenire, ceu a cæteris epistolis alienam; velim tamen esse hos nescios, epistolæ huius, & sensuum profunditatem, & vim illam inconfutabilem, nullius alterius esse posse, nisi Pauli, qui Christum haberet in se loquentem. Quòd autem hæc epistola inter omnes alias Pauli vltimum fuerit sortita locum, non

Theoph. ideo factum existimandum est, quoniam post alias omnes fuerit conscripta, quando (vt refert Theophylactus in

2. Timot. 4. prologo) vetustior fuerit quàm illa, quam scribit Timotheo. In hac enim ad Timotheum, ostendit breui se excessurum e vita, dum inquit. Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. In ista vero ad

Hebr. 13. Hebræos, se illos visurum pollicetur, cum vtraque e vinculis scripta sit. Veruntamen optima ratione, atque prouido Sancti spiritus consilio factum est, vt postremo loco hæc ad Hebræos sit collocata. Primo quidem, quoniam ministerio Pauli ita conueniret, qui constitutus erat Gentium Apostolus, & doctor, vt, sicuti præcipue debebat Gentibus prædicare Euangelium, ita quoque epistolæ ad Gentes conscriptæ priori loco ponerentur ante eam, quam scripsit Hebræis. Deinde vero & vocationi Hebræorum id fuit valde consentaneum, vt

Rom. 11. postremo loco constitueretur epistola eorum, quorum salus secundum reliquias Israel postremis temporibus, proximisque iudicio vniuersali est futura, postquam plenitudo Gentium intrauerit, vt habet Apostolus in epistola ad Romanos. Accedit, quòd in hac epistola, præ omnibus alijs, quàm plurima altissimaque mysteria traduntur. Vnde, si decet a facilioribus ad difficiliora semper progredi; idcirco, ob hanc etiam causam, epistola hæc ad Hebræos vltima erat constituenda; ac præsertim, quòd in ipsa describitur, ponitúrque ante oculos status ille terribilis futuri iudicij: vt hinc omnes induceremur ad sobrie, iuste, pieque viuendum in hoc seculo: atque ita finis omnium epistolarum S. Pauli cum fine eo coniungeretur, qui, pro salute animæ procuranda, præ oculis mentis vnicuique nostrum deberet semper versari.

IN EPI-

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI ad Hebręos.

PARAPHRASIS. CAP. I.



VLTIPHARIE & multis, varijsque modis, olim Deus loquēs Patribus in Prophetis, nouissimis hisce diebus, postquam Verbū factū est caro, loquutus est nobis in filio: quem (secundum humanitatem) constituit hæredem vniuersorum, per quem (vt Verbum est) fecit, & secula, currentia hæc tempora, & quæcunq; sub ipsis cōtinentur, cū omnia per ipsum facta sint. Qui quidem (secūdum diuinam naturam) existens splendor gloriæ paternæ, & caracter, ipsa expressa imago, atque figura substantiæ patris, portansq; atq; conseruans omnia verbo potentię suæ, qua æqualis est patri; per semetipsum, per humanitatē morti expositam, quam assumpsit Verbum secunda persona in diuinis, facta purgatione peccatorum nostrorū, consedit exaltatus, vt homo, ad dexterā diuinæ maiestatis in excelsis, tanto melior, atq; potior Angelis effectus, quanto excellentius, præ illis, nomen hæreditauit. Cui enim aliquādo Angelorum dixit Deus, quod ad Christū pronunciauit, inquiens in psalmo, filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursus ī lib. Reg. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filiū. Et iterum, cum introducit in hunc inferiorē orbem hunc suum primogenitum (Verbum ante secula genitum) assumpta per ipsum humana carne, dixit in psal. & adorent eū omnes Angeli eius. Et ad Angelos quidem dixit Spiritus sanctus per os Dauid in psal. Qui facit spiritus a se creatos Angelos suos; & flammā ignis, ministros ei constituit. Ad filiū autem in psal. hūc in modū fit sermo. Thronus tuus Deus, Deus in seculū seculi. Virga æquitatis, Virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarū sunt cęli: ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt vestimentū veterascent, & velut amictū mutabis eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Ad quem autem Angelorum dixit aliquādo Deus, quod ad Christum in psalmis? Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratorij spiritus? qui in ministerium mittuntur eorum hominum, qui salutem sunt consequuturi a Deo, donec postremus huius seculi dies adueniat?

Editio vulgata.

MVLTIFARIAM multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: nouissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula: qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantię eius, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis: tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit. Cui enim dixit aliquando angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum. Ego ero illi in Patrem, & ipse erat mihi in Filium? Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ dicit. Et adorent eum omnes angeli Dei. Et ad angelos quidem dicit. Qui facit angelos suos, spiritus, & ministros suos flammam ignis. Ad filium autem: Thronus tuus Deus in seculum seculi: virga ęquitatis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et, tu in principio Domine terrā fundasti, & opera manuū tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes vt vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratorij spiritus: in ministerium missi propter eos qui hęreditatem capient salutis.

ADNOTATIONES.

MVLTIPHARIE Græce, πολυμερῶς, quasi multipartite, multis scilicet vicibus, A
& seiunctim: non enim omnia per eumdem loquutus est Deus, quę ad perfectā Dei notitiam communicandam humano generi attinerent: sed alia per Ieremiam, alia per Ezechiā, & ita per reliquos prophetas; adeo q̄ vnicuique prophetarū singularis quædā dispēsatio, & administratio commissa, & tradita fuit, vt inquit Theodoretus. Theodor.

B *Multisque modis.* Id est, varie, iuxta illud Oseæ. Oseæ. 12.
Et ego visionem multiplicaui, & in manu prophetarum assimilatus sum. Non quòd diuina natura sit multiformis, quę simplex est, & incōposita: vnde nō Dei naturā videbāt Prophetę, sed quasdam figuras, quas ad vsū ostēdebat Deus, vt affert Theodoretus. Theodor.

C *Loquens patribus.* Ex hac dictione, *patribus*, detegitur auctor huius epistolæ fuisse de genere Hebræorum, qui patriarcas habebant, & eos hoc nomine, patres scilicet, appellare consueuerant. Magna autem Dei prouidentia hinc aperitur; qui lon-

 ge ante

ge ante ea pronunciauit per prophetas, quæ postea præstitit; vt ita magis crederentur a Deo profecta, vt iam ante prædicta, ac deinde effecta.

D *In prophetis*. Est hebraismus, quo, efficacius (quàm dicendo per prophetas) explicatur Dei præsentia in suis operibus, & huius phraseos frequentissimus est vsus in epistolis Pauli. Ex hoc autem dicto, quòd loquutus est Deus in prophetis (vt adnotauit Thomas) excluditur error Porphyrij, asseren-
Tho. Aqu tis prophetas finxisse, quæ loquebantur. Item dicentium, ex passione naturali, vt puta ex malencholia, prophetiam hominibus contingere. Item eorum qui dixerunt, prophetiam esse tanquam habitum scientiæ, quo vtatur propheta, quando vult. Quod falsum esse colligitur ex eo, quòd multa fuerunt celata Eliseo. Item Montani error dicentis, quòd prophetę nō intelligerent, quod loquerentur, cuius oppositum apparet in epist. ad Corint. vbi dicitur: *Spi-*
1. Cor. 14. *ritus Prophetæ subiectus est prophetæ*. Itē ex eo quod
Aggęi. habetur, *Factum esse verbum in manu Aggæi prophetæ*: id est, in eius potestate, vt illud & intelligeret & explicaret. Ac propterea dicit Apostolus, quòd Deus loquutus est in prophetis: quo dicto omnes prædictæ sententiæ, vti falsæ, ruunt, & explodūtur.

E Loquutus *est nobis in filio*. Hinc primo apparet, quòd Deus loquens in prophetis, loquutus est etiam in filio: idem igitur est Deus loquens vtrobique. Et cum filius ponatur alius a prophetis, colligitur, quòd non est accipiendus filius per adoptionem, sicuti prophetæ extiterunt; sed filius naturalis, & essentialiter filius, Deus de Deo: de quo Apostolus multa prosequutur in hac epistola, tum quo ad diuinam naturam; tum quo ad humanam, edisseréos de ipso, tanquam de eo supposito, quod in vtraque subsistit natura. Et si in filio loquutus est Deus, vtique & in Christo loquutus est, qui etiam est filius, secundum humanitatem in eadem identitate personæ. Et cum in ipso sit loquutus Deus, certe non multipharie, neque seiunctim: sed in ipso omnia complete loquutus est, veritatem apertam, & non vmbratilem manifestans in eo.

F *Quem constituit hæredem vniuersorum*. Adeo vt Christus, non solum sit dominus Iudęorum, verum etiam Gentium; iuxta illud psal. *Postula a me, & da-*
Psal. 2. *bo tibi gentes hereditatem tuam*. Vel omnium rerum
Matth. 28. constitutus est hæres, secundum illud apud Matth. *Data est mihi omnis potestas in cęlo, & in terra*. Et hęc quidem aptantur humanitati Christi, non diuinitati. Nam, si Deus constituit ipsum hæredem, iā oportet, vt in tēpore id factū sit. Sicuti etiā si vniuersorū est heres, oportuit extitisse ea, quorū constitutus est heres, vt dicēdū sit, q̄ Verbū, caro factū, quoad humanitatē sumpserit dominiū rerū creatarū, quū deinde filius Dei, Verbū diuinū, ab ęterno dici possit dominus creaturæ, si non secundū actū, saltē secundū potentiā, & aptitudinem; vti & ad creaturā referri potest non relatione actuali, sed habituali. Quan-
Aug. di. 30. q. 1. doquidem, vt ait August. posito Verbo diuino, non oportet ponere creaturam.

Idem in li. sent. prosp. G *Per quem fecit & secula*. Aug. in lib. sen. prosp. *Creaturę*, inquit, *motibus, cęperūt currere tēpora. Vnde si motus nullus esset, quo per præsens pręteritis futura succederent, tempus vllum omnino nō esset; moueri autem creatura non posset, si non esset: potius ergo tēpus a creatura, quàm creatura erit a tempore*. Et (vt
inquit Theodoretus) *seculum* appellatur interuallū, Theodor.
seu dimensio, & distantia a cōstitutione mundi, vsque ad consummationem. Vnde Dominus apud
Matth. *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vs-* Matth. 28.
que ad consummationem seculi. Cum autem mundus non sine seculis sit; ideo dicere, facta esse secula per
ipsum, idem est cum eo, quod habetur apud Ioan. Ioan. 1.
Omnia per ipsum facta sunt. Hęc vero; *per quem fecit & secula*, referuntur ad Verbum, ad ipsam nempe
diuinitatem. Particula autē, P E R, accipitur ab Au- Aug. tract. 1. in Euang. Ioan.
gustino pro exemplari, & pro idea ad modum Platonicum, Vnde ita interpretatur, quòd per ideam
Verbi facta sunt secula, ipseque mundus vniuersus. Chrysost. hom. 1.
Chrysostomus autē ait, ita dictum esse, vt ostendatur patris, & filij cōmunia esse opera, ea scilicet quę sunt ad extra; & ad significandum, patrem ita operari, vt virtutem operandi non acceperit a filio; filiū vero, tanquam qui acceperit ab alio, nempe a patre; vti etiam a patre genitus est filius. Posset etiam illud *per ipsum*, interpretari; idest, per sapientiam, quę est ipse filius; siquidem omnia in sapientia fecit Deus. Id autem, quod Deus per filium fecerit secula, diuinam in Christo naturam concernit. Chrysostomus Chrysost.
autem addit; *si per filium omnia creauit, ergo & ipse* hom. 2.
pater operatus est qui produxit opificem; tanto igitur magis, quę per opificem.

H *Qui cum sit splendor glorię*. Id etiam spectat ad diuinitatē, vt his uerbis explicetur ab Apostolo, essentia, seu natura filij, quo ad diuinitatem; licet modus explicandi non adsit, vt adnotauit Chrysost. In- Chrysost. hom. 2.
quiens aliqua a nobis explicari, quę tamen non intelligimus: vt q̄ Deus mundum fecerit; nec tamen intelligimus quomodo: sicuti etiam quędā intelligimus, nec sinus eloqui: sicuti oeq; nomen, Deus, eius explicat essentiam. Sed neq; in alijs inquit: nō enim hęc vox ψυχή, (qua apud Grecos anima significatur) essentiam animę, sed refrigerationem significat, si proprietas vocis attendatur. Plurimum ergo abest a Dei essentia id, quod hoc loco affert Apostolus, vt puta, q̄ filius sit splendor glorię patris. Id au- Chrysost.
tem idcirco dictū est secūdū Chrysostomū, ad de- hom. 2.
notandū, q̄ pater in producendo filiū, nihil patitur, in nulloq; minuitur, vti neq; sol in producendo radios. Aliqui ex hoc, q̄ sit splendor gloriæ, innui volunt id, quod est verissimū; Verbū scilicet esse filiū naturalē. Alij dicunt hinc patere, quod coęternus, est cum patre; ita tamē, vt a patre procedat, sicuti ex igne, seu ex sole splēdor. Vnde, si pater æternus, etiā filius æternus, ex patre tamen procedens, vti lumen de lumine. Aduertendū autē, quòd splēdor videtur magis apparens, quàm fons, vnde procedit. Ita filius est splendor, nobis manifestās gloriā, & locē patris, Vnde etiā dixit. *Ego sum lux mūdi*. Dicitur autē grę-
ce, *ὢν ἀπαύγασμα*, idest, *existēs splēdor*, vt denotetur, q̄ Rom. 16.
per essētiā et filius est Deus, et est q̄ est, sicuti & pa- 1. Timot. 6.
ter, est, qui est. Vnde dictū est Moysi. *Ego sum qui sū.* Ioan. 8.
Ex ijs autē simul innuitur distictio psonarū. Siquidē
splēdor gloriā eius respicit cuius est, & a quo, prouenit Exod. 3.
splendor: sicuti & a patre filius; vt ita diuersi relatio-
nis

nis termini, & diuersæ personæ in eadem essentia conuenientes significentur. Quemadmodum, & ijs alijs, quæ subsequuntur, & diuinitas eadem, & distinctio simul personarũ filij, & patris significatur.

I *Et figura substantiæ eius*. Vox, *figura*, græce, χαρακτήρ, legitur, qua proprie impressio formæ denotatur. Sunt autem qui de imagine id interpretantur: qui deinde sibi obijcientes, quòd etiam homo sit imago Dei (vt dicitur in epist. ad Corint.) 1. Cor. 11. occurrunt simul obiectioni, dicentes quòd homo dicitur imago Dei, quoniam repræsentat Deum in hoc; quòd, sicuti Deus est princeps, & dominus vniuersorum, ita homo in terra principatum obtinuit; & ita interpretatur Chrysostomus. Chrysost. hom. 2. Theophylactus autem, cum quo conuenit Theodoretus, animaduertit, Theoph. Theodor. quòd, quoniam splendor per se non subsistit, hincque daretur locus errori Sabelij, & Marcelli, asserẽtium non esse filium in propria apud patrem substantia, ideo Apostolum subiunxisse; quòd *est figura substantiæ eius*; id est; quòd, quemadmodum pater per se constat, & nullius ad perfectionem indiget: ita & filius. Quod insinuauit Apostolus dicẽdo, quòd est figura per se subsistens primitiui, vt ait Theophylactus: nam figura nil aliud esse constat, quàm sit primitiuũ, vt quę per se ipsam subsistat, & prioris formę similis videatur, vt explicat idẽ Theophylactus. Vox autem illa, *substantiæ*, gręce, τῆς ὑποστάσεως, habetur: quam Quintilianus vocat, *essentiam*. Hieron. Hieronymus autem dicit, quòd schola secularium litterarum, non nisi substantiam, idest, οὐσίαν, nouit. Basil. Basilius vero in epist. ad Greg. Nyssenum, dictã vocem, accipit pro natura, & pro re indiuidua subsistẽte. Vnde, si filius est character subsistentiæ patris, ipse quoque erit subsistens. Cum autem filius sit character subsistentiæ patris, hinc dicendum, quòd totum patrem refert, eius scilicet naturam subsistẽtem: adeo vt dicendum sit, quòd filius dicitur figura substantiæ patris; quia scilicet est expressio diuinitatis suæ, & totaliter exprimens, ac repræsentans substantiam patris, vt puta vnius, & eiusdem substantiæ cum eo. Vt autem character pendet ab aliquo, cuius est character; ita filius, vt genitus, procedit a patre, eandem habens essentiam, & subsistentiam cum patre. Et sicut character est aliud ab eo, cuius est character: ita quoque hinc innuitur, quòd persona filij, est, non quidem aliud in substantia; sed alia quidem persona, a persona patris. Et quemadmodũ expressus filius per characterem hypostaseos Dei, idem cum Deo patre filius denotatur: ita Coloss. 1. quoque filius dictus (sicuti in epist. ad Colos.) *Imago Dei inuisibilis*, explicatur, vt repræsentans totum Deum: quum in substantia sit idem, quod Deus pater: quod est idem etiam cũ eo, quod habetur in epi- Philipp. 2. stola ad Philip. *Qui cum in forma Dei esset*. Et ita ijs notis atq; typis Paulus de Christo (quatenus est filius Dei) & eius essentiam, qua innuitur esse Deus, & distinctionem quoq; personę, quatenus filius, est alia persona a patris persona, explicauit.

K *Portans omnia verbo virtutis suæ*. Hoc etiam pertinet ad Christi diuinitatem, & denotatur per hoc, equalitas filij cum patre. Dictionem autem illã, Chrysost. hom. 2. *portans*, græce, φέρων, interpretatur Chrysostomus, quòd filius sit agens, siue mouẽs, & moderans omnia; vt nõ solum per ipsum omnia facta sint; verum etiam conseruentur, ne cadant in nihilum; quod est eiusdem virtutis, cuius est & creare ex nihilo. Illud vero; *Verbo virtutis suæ*; aduertendum, loco huius vocis, *verbo*, græce haberi, τῷ ῥήματι, quòd quidem aliud est ab illa voce, λόγος, qua Ioannes vtitur in Ioan. 1. initio Euangelij, dicẽs quòd in principio erat Verbum; vt hinc appareat, hãc dictionem, *verbo*, secundum metaphoram accipi ad significandum, quòd verbo voluntatis suæ (sicut dixit, & facta sunt) nul- Psal. 32. lus est potentior; vt ita summa potentia denotetur, & facilitas operãdi; tanquam si digito moueat omnia. Quod etiam habetur in epist. ad Colos. dum di- Colos. 1. citur, quòd omnia in ipso constant.

L *Purgationem peccatorum faciens*. Vel, vt Græci explicant, *purgatione facta peccatorum*: cum tamẽ possit dici, quòd in dies per Christum fiat purgatio peccatorum, in his, qui conuertuntur ad Deum: & ita (vt vertit interpres) purgationem peccatorum faciens, optime dicatur.

M *Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis*. Hoc etiam spectat ad humanitatem, & habetur quoque in epist. ad Ephes. Eph. 1.

N *Tanto melior Angelis effectus*. Id est declaratus, vt aliqui interpretantur. Verum hæc vox γενόμενος, quæ hic habetur, eadem est in epist. ad Rom. dum dicitur, quòd *factus est ex semine Dauid*; vt ita Rom. 1. eius natiuitas insinuetur, quòd sit factus homo melioris naturæ, quàm Angeli; quando in sua natiuitate vna cum humanitate assumpta, iuncta fuit diuinitas in vnitate vnius, & eiusdem suppositi.

O *Quanto differentius præ illis nomen hæreditauit*. Non illud nomen, de quo in epist. ad Philipp. quòd Philip. 2. in nomine Iesu omne genu flectatur; sed hoc ipsum, quod subiungit Apostolus, *filius meus es tu*, nempe vt Deus vocaretur, quod obtinuit in primo instanti suæ conceptionis. Illud vero aliud, (de quo in epist. ad Philipp.) post consummationem passionis: propter quam Iesus, & vere saluator extitit. Gre. schol. Gręca autem scholia dicunt: hæreditauit illud, quod etiam prius habebat: nempe, quòd verbum esset filius Dei. Vnde Christus consequutus est nomen, vt Deus, & filius Dei appellaretur.

P *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Augustinus August. in psal. 2. refert hæc ad solam æternitatem filij, vt *hodie* accipiat pro semper, quòd semper genuerit filium pater, sicuti etiã ens, & esse Dei, sumitur pro eo, quod est semper, vt ait Chrysostomus. Chrysost. hom. 2. Athanasius autem, & Theodoretus appropriant, *hodie genui te*, ad nouum tempus, & ita ad generationem filij, secũdum Athan. Theodor. humanitatem: & vtramque expositionem admittit Chrysostomus. Chrysost. hom. 2. Possent etiam hæc verba, *filius meus es tu*; appropriari ad naturam diuinam genitam ex patre iuxta illud psal. Psal. 109. *Ex vtero ante Luciferum genui te*, reliqua vero, *ego hodie genui te*, ad humanitatem, quæ genita est in tempore, Dei virtute Virginem obumbrante. Quam expositionem admittit Oecumenius. Oecum. Inquit enim, *ambo possunt apponi Christo, & filius meus es tu; quatenus persona diuina ipsum verbũ ad ęternam pertinet natiuitatem: hoc autẽ, hodie genui te; significat iuxta carnem, recentem natiuitatem*,

rum patris beneplacito natus est. Cum autem dicitur, *filius meus es tu*: aduertendum, hanc vocem, *meus*, græce haberi, μοῦ, ad denotandum, quòd filius, secunda persona in diuinis, est genitus ex propria substantia patris, citra tamen passionem patris. Hoc igitur nomen obtinuit Christus, vt filius Dei esset, & diceretur; quod de Angelis, & hominibus ita dici non potest. Nam etsi Angeli apud Iob filij Dei nominãtur, dum dicitur: *cum assisterent filij Dei*, (Iob. 1.) & in psal. de hominibus: *Ego dixi dij estis, & filij* (Psal. 81.) *excelsi omnes*: attamen id non est pronunciatum a Deo, qui dixerit: vos filij mei estis, ego vos genui: quasi ex ipso, ex eius substantia nati essent, quam æqualem acceperint Deo; quod attributũ est Christo, ob humanitatem assumptam a Verbo. (Hilar.) Hilarius autem interpretatur hanc generationem pro resurrectione, in qua pater donauit filio vitã, quam tradiderat pro redemptione mundi. Quæ interpretatio admodum etiam consentanea videtur ijs, quæ (Act. 13.) habentur in Act. dum Paulus edisserens de Christo in Antiochia, hæc habet. *Et nos vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filijs ipsorum, resuscitans Iesum, sicut & in psal. scriptum est, filius meus es tu, ego hodie genui te*. Verũ, quoniam sic non probaretur, quòd Christus esset filius Dei naturalis, neq; quod generatio æterna: ideo dixit Adamus Sasbout, pro- (Adam.) bari ex illis verbis, *filius meus es tu*, æternam generationem filij: adiecisse vero Paulum illa alia verba; *ego hodie genui te*; vt appareret, vnde sumpta esset hæc auctoritas. Sed in oppositum illud addubitari posset, quòd παλιγγενεσία, de qua apud Mat- (Matth. 19.) th. pro generatione propriè sumi non possit, sed bene pro regeneratione. Quod vero attinet ad locum ex Act. adductum, aduertendum ibidem etiam dici, *quòd Deus eduxit ex semine David* (Act. 13.) *Israel Saluatorem*. Et narrãs postea Apostolus, quomodo post mortem Deus ipsum excitauit a mortuis (vbi hoc verbo, ἤγειρε, vsus est) & loquens de promissione facta patribus inquit: Deum hæc adimpleuisse, *dum excitauit Iesum*; hanc vocem, ἀναστήσας, adhibens; qua voce Spiritus sanctus explicare potuit natiuitatem Christi. Quemadmodum etiã in Act. alio loco dicitur ex Deuteronomio: *quoniam* (Act. 3.) *prophetam suscitabit vobis Deus noster de fratribus nostris tanquam me*; vbi vox hæc ἀναστήσει, vsurpata (Hebr. 7.) est: qua voce quoque infra Apostolus in hac epistola vtitur ad explicandum ortum Domini nostri: vbi dicitur: *quid adhuc necessarium fuit ex ordine Melchisedech alium surgere sacerdotem?* & pro hoc verbo, surgere, græce ἀνίστασθαι, legitur. Vnde auctoritas psalmi recte cadit in loco prædicto Act. dum subiungitur, *filius meus es tu, ego hodie genui te*, pro cõfirmanda natiuitate Christi a patre facta & excitata. Aliud uero est, quod subiungitur eodem loco in (Act. 13.) Actis, *quòd Deus excitauit illum a mortuis*, tanquam amplius non reuersurum in corruptionem: quòd probatur ex alia auctoritate psalmi ibidem, dum dicitur, *nec dabis sanctum tuum videre corruptionẽ*. (Psal. 15.) Et quãuis eodẽ loco loquens de resurrectione, hæc eadẽ vox ἀνίστησιν, pro *suscitauit*, sit sumpta; attamẽ coniuncta fuit cũ hac alia dictione, ἐκ νεκρῶν, idest, *ex mortuis*; per quam propriè significatur a mortuis resurrectio. Prius autem absolute pronunciatum est in Actis loco citato, quòd Deus excitauit (Act. 13.) nobis Iesum, nempe donãdo nobis illum, quando Verbũ caro factũ est. Sed & apud Ioannẽ in Euan- (Ioan. 7.) gelio, dum dicitur: *A Galilea propheta non surgit*, id hac eadem voce, ἐγήγερται, explicatum est.

Q *Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium*. Hæc ad Christi humanitatem referenda sunt, desumpta ex lib. Reg. vbi quædam pronunciantur, (2. Reg. 7.) quæ nullo modo Salomoni possunt appropriari, veluti illud inter alia: *suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo semen eius*: cum enim hæc dicerentur a Deo ipsi Dauid, Salomon iam natus erat.

R *Et cum iterum introducit*. Ex Latinis exposito- (Lat. expos.) ribus plurimi, hunc locum ita interpretantur: quòd Verbum prius erat in mundo, iuxta illud apud Io- (Ioan. 1.) annem, *in mundo erat*: cum vero Verbum caro factum est; sic iterum (inquiunt) introducitur in mũdum, assumendo carnem. Cui expositioni viderentur consentire, quæ Cyrillus, & Greg. Nyssenus di- (Cyril. Greg. Nyss.) xerunt; nempe filium non fuisse participem mundi, & creaturarum, priusquàm assumpsit carnem; post cuius assumptionem, sic deinde fuit introductus in mundum. Alij autem supponũt particulam hanc, *iterum*, græce, πάλιν, additam esse ad significandum, quod inducitur ab Apostolo alia auctoritas sacræ scripturæ, quæ deseruit ad propositum scopũ manifestandæ excellentiæ filij Dei. Et Chry- (Chrysost. hom. 3. Ioan. 16.) sostomus ait, Christum dixisse de se, quòd exiuit a patre, & quòd vt adduceret extraneos ad regnum cœleste, ipse exiuit. Apostolus autem vtitur hac voce. *Introducit*, vt connotaret ingressum ad hæreditatem, & regimen mundi. Theodoretus autem in- (Theodor.) quit, *erat in mundo, vt Deus, venit in mundum vt homo: & vnigenitus, vt Deus; primogenitus vero, vt homo in multis fratribus. Item adorauerunt eum Angeli, vt hominem iunctum Deo; cum prius semper adorauerint, vt Deum*.

S *Primogenitum*. Vel in multis fratribus: vel quoniam, vt Verbũ, primogenitus est omnis creaturæ, quoniam scilicet primogenitus est ab æterno filius, in quo omnia condita sunt, *vt explicatum* est in epistola ad Coloss. in Adnotat. N, cap. 1. Et ita in- (Coloss. 1.) troductus in mundum, cum carnem assumpsit, hãc etiam prærogatiuam consequutus est, vt mandatũ sit Angelis, vt eum adorent: sicuti in Euãgelio post (Matth. 4.) satanæ tentationem, accesserunt Angeli ministrantes ei. Græca autem scholia inquiunt introduci, (Græ. schol.) cum apparet in carne, & talem in carne Angeli adorant.

T *Facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*. Ex ijs colligitur, quòd natura Angelorum consistit partim in spiritu, & partim in flamma ignis; aut in illis conditionibus, quæ his vocibus, quasi per metaphoram explicantur. Siquidem aliæ voces hic adductæ; nempe *Angelus*, & *minister*, ad officium pertinent, quo funguntur huiusmodi spiritus ex Dei ordinatione. Adnotauit autem Tho- (Tho. Aqu.) mas, quòd aer facile recipit, & optime reddit recepta, & motum habet velocem: quæ omnia nuncio

optime

optime conueniunt, vnde spiritus hi, vti nũcij Dei, sunt Angeli; ministri autem (vt maxime actiui) assimilantur flammæ ignis. Aliqui alij ardorem spirituum, vti seraphim, intelligunt. Augustinus autem, vti feruentes in actione, ita ait appellari flammam ignis.

V *Thronus tuus Deus in seculum seculi*. Aut ita interpretanda sunt hęc verba; o Deus, Thronus tuus sempiternus, & hęc de filio. Aut, si sumatur Deus in nominandi casu; etiam sic filius super Angelos insinuatur, vt ille, cuius Thronus sit Deus.

X *Vnxit te Deus, Deus oleo exultationis*. Ijs verbis Christus Deus quoque nominatur; quem pater quo ad humanitatem, vnxit oleo exultationis, ipso

Ioan. 1. spiritu sancto, non ad mensuram sibi collato, sed in

Theoph plenitudine. Theophylactus hunc locum exponens ait: *Deus tuus; idest, pater quidem tuus secundum diuinitatem, Deus vero secundum carnem; oleo lætitiæ, idest sancto spiritu, præter cæteros homines, obliniuit*.

Y *Et tu in principio*. Hæc ad Christi diuinitatem sunt aptanda; quoniam vt Deus terram fundauit, cum sit hæc operatio eorum quę sunt ad extra, quę sunt communia toti Trinitati.

Z *Sede a dextris meis*. Id ad humanitatem attinet; vt hinc exerceat Christus omnem potestatem,

Matt. 28. de qua dixit: *data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra*.

A A *Donec ponam inimicos tuos*. Sicut explicatum est in priori epist. ad Corint. Adnot. P. cap. 15. Christus regnabit, exercens in hoc mundi regimine suam potestatem, donec omnes sui inimici, (velint, nolint) sibi subijciantur; post quod factum deinde, non poterit vlla potestas vltra quidpiam agere; sicuti nunc multæ exercentur potestates a dæmonibus, & ab hominibus, Deo ita permittẽte. Sed tandem omnia subiecta apparebunt Deo; vt, vel quiescant sancti in Dei gloria vna cum Angelis bonis; aut damnati vna cũ Diabolo torqueantur in inferno ad nutum, & ordinationem Dei.

B B *Nonne omnes sunt administratorij spiritus?* Vt puta apud Deum ministrantes.

C C *In ministerium missi propter eos*. Idest, ministerio sunt destinati spiritus beati, propter hominum salutem. Propter hoc autem nõ sequitur, quòd omnes Angeli mittantur in ministerium humanæ salutis, licet omnes possent dici ministratorij coram Deo, & quòd ex ipsis aliqui mittantur in ministerium humanæ salutis. Et cum omnes aliquo modo sint ministratorij, ideo longe inferiores dignitate sunt Christo, qui sedet in trono Deitatis, & cui consequẽter Angeli assistunt, atque ministrant. Aut dicere possumus, quòd etiam superiores Angeli ministrant inferioribus cognitionem particularium rerum agendarum, quas superiores spiritus in Deo

Dionys. prospiciunt, quæ omnia ad nostram salutem conferunt. Et ita tuebimur sententiam Dionysij dicentis, quòd non mittuntur superiores ad ministerium, quamuis ipsi ministrent alijs inferioribus lumen

Hierony. acceptum; omnes autem vident faciem Dei, & sunt beati. Si autem (vt pie creditur, & præclare docet Hieronymus in expositione c. 18. in Matt.) vnicuique nostrum datus est Angelus, custos & curator salutis cuiusque: quomodo dicit hoc loco Apostolus, quòd Angeli sunt missi in ministerium eorum, qui salutis hęreditatem sunt consequuturi? ita enim non omnibus hominibus, sed illis solis qui salui fiunt viderentur Angeli dati esse custodes. Cui dubitationi forte responderi potest, Apostolum loqui de functionibus angelicis, tanquam per legationẽ peractis: sicuti cum Angelus Gabriel missus est ad beatissimam Virginem, ad annunciandam filij Dei incarnationem, aut ad Danielem, aut ad Corneliũ, vel ad alios. Aut dicere possumus, quòd cũ functio ministerij angelici ad salutem hominum dirigatur, idcirco sat fuit Apostolo dicere, quòd Angeli sunt missi in ministerium salutis eorum, qui sunt futuri salui: interim subticendo de hominibus illis qui perduntur, in quibus (ipsorum culpa) non absoluitur ministerium Angelorum in eorum salutem.

PARAPHRASIS.

CAPIT. II.


ROPTEREA oportet nos abundatiori cura obseruare, quæ andiuimus, e Filio Dei emanantia, ne forte perfluamus, labamurque execundo a mandatis Dei, atque ita peramus. Si enim qui per Angelos habitus est sermo, a Deo factus est firmus, vt ne iota quidem vnum defecerit ab enunciatis; & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem; quomodo nos effugiemus iustam iram Dei, si tantam neglexerimus salutem, quam nobis attulit Dei filius? Quæ, cum initium sumpsisset enarrari per Dominum Iesum Christum, ab eis deinde, qui ipsum audierunt, in nos est confirmata; illam Deo attestante signis, & portentis, nec nõ Sancti spiritus donis in fideles iuxta Dei beneplacitum distributis. Non enim, qualem diximus futurũ orbem terræ renouatum, subiecit Deus Angelis. Testatus est autem quidam quodam loco dicens: Quid est homo, quòd memor es eius? vt digneris ipsum perditum redimere? Aut quid filius hominis? quoniam visitas eum? minuisti eum paulominus ab Angelis; gloria, & honore coronasti eum, & constituisti eum super omnia opera manuum tuarum; omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo enim, quòd omnia ei subiecit, nihil omisit ei non subiectum. Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei. Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus, ipsum Iesum, gloria, & honore coronatum ob passionem mortis, vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem, a qua etiam illico liberaretur. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia facta sunt, qui multos filios in gloriam adduxerat, salutis ipsorum auctorem existentem, per passiones hoc tam eximium opus consummare. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex eadem omnes compagine constant: propter quam

quam cauſam non confunditur fratres eos vocare, dicens in pſalmis per Dauid. Nunciabo fratribus meis nomen tuum. In medio eccleſiæ laudabo te. Et rurſus in pſal.ero fidens in eum. Et iterum apud Eſai.ecce ego,& pueri mei,quos dediſti mihi Deus. Quia ergo pueri communicarunt carni, & ſangnini, ipſi ſcilicet corruptioni; & ipſe ſimiliter participauit eiſdē; vt media morte aboleret eum,qui mortis imperium obtinebat;nempe Diabolum: & liberaret eos, qui mortis timore oppreſſi per totam vitam, & in perpetuum hac ſeruitute obnoxios ſe fore cenſebant. Numquam enim Verbum, ſecunda perſona in diuinis, Angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus ſimilari,vt miſericors fieret,atque fidelis Pōtifex in ijs,quæ ad Deum attinent, in expiandis ſcilicet,& repropitiandis peccatis populi. Nam in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, poteſt & ijs qui tentantur,auxilio ſuo præſto eſſe.

Editio vulgata.

PROPTEREA *abundantius oportet obſeruare nos ea quæ audiuimus: ne forte pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus ſalutem: quæ cum initium accepiſſet enarrari per Dominum: ab eis qui audierunt, in nos cōfirmata eſt, conteſtante Deo ſignis & portentis & varijs virtutibus, & Spiritusſancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem. Nō enim angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Teſtatus eſt autem in quodam loco quis, dicens: Quid eſt homo quòd memor es eius: aut filius hominis quoniam viſitas eum? Minuiſti eum paulominus ab angelis: gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In eo enim quòd omnia ei ſubiecit: nihil dimiſit non ſubiectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia ſubiecta ei. Eum autem qui modico quàm angeli, minoratus eſt, videmus Ieſum propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatum: vt gratia Dei, pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem ſalutis eorum, per paſsionem conſummare. Qui enim ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex vno omnes. Propter quam cauſam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus meis: in medio Eccleſiæ laudabo te. Et iterum. Ego ero fidens in eum. Et iterum: Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Deus: Quia ergo pueri communicauerunt carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem, vt per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium, ideſt diabolum & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant ſeruituti. Nuſquam enim angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus ſimilari: vt miſericors fieret & fidelis Pontifex ad Deum, vt repropitiaret delicta populi. In eo enim in quo paſſus eſt ipſe & tentatus, potens eſt & eis qui tentantur, auxiliari.*

ADNOTATIONES.

A PROPTEREA *abundantius oportet obſeruare nos*. Nonnulli exiſtimarunt, quæ enarrata ſunt in cap.præcedēti de Chriſti eccellentia, per quem Deus loquutus eſt humano generi, huc dirigi ab Apoſtolo, vt obturaretur os iudaizantiū, vt intelligerent, per Chriſtum legalia antiquata eſſe, cum nō amplius loquutus ſit Deus per prophetas, qui futura de Chriſto prænunciabant. Quidam alij, ſuperius habita, ad hoc reſpicere dixerunt, vt Hebræi Chriſtiani (qui grauibus afflicti erant tribulationibus ob perſecutiones eis conflatas a contribulibus ſuis) non deſponderent, ſed potius erigerent animum, & inuicem ſe ſe conſolarentur, tanquam certi futuræ beatitudinis, quam Chriſtus denunciauit, per quem loquens Deus, omnia confirmauit. Verum poſſemus etiam exiſtimare, eo tendere hactenus enarrata, vt Apoſtolus ſuam hinc texeret orationem hortatoriam, qua perterrefaceret omnes, qui Chriſti dicto non eſſent obedientes; intonans hæc, & denunciās omnibus; quòd, ſi quæ fuerunt pręnunciata per Angelos, firma extiterunt; & omnis præuaricatio, & inobedientia, contra illos tunc temporis inobediētes, accepit iuſtam retributionem; multo magis timendum eſſe ijs, qui neglexerint ſalutem a Chriſto allatam, & denunciatam. Non enim per Angelos, ſed per Chriſtum ſalus hominibus eſt importata. Hæc autem duo, *præuaricatio* ſcilicet, & *inobedientia*, inuicem diſtingui poſſunt; vt *præuaricatio* ſumatur pro actione patrata aduerſus Dei præcepta; ſicuti, occidere hominem, cum ſit præceptum, non occidas: *inobedientia* vero pro omiſſione eorum, quæ præcepta erant, vt obſeruarentur: veluti, diem feſtum ſanctificare.

B *Initium accepiſſet enarrari per dominum*. Etenim Chriſtus prædicauit ſe veniſſe in mundum pro ſalute humani generis; vt cum dixit: *ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant*. Et alibi. *Non* Ioan. 10.
enim, veni vocare iuſtos ſed peccatores. Item, qui credit Matt. 9.
in me, etiam ſi mortuus fuerit viuet. Et pœnitentiam Ioan. 11.
agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Cum ve- Matt. 4.
ro ſubiungit Apoſtolus: *ab eis qui audierunt, confirmatum eſt in nos*. Ex ijs innuit Apoſtolos, qui Chriſtum audierant: a quibus, tanquam ijs qui legatione fungerentur pro Chriſto (vt dicitur in epiſt.ad
Corin,) prædicatum, & confirmatum eſt Euangeliū. 2. Cor. 5.
Cum autem dicit, *in nos*, græce εἰς ἡμᾶς: aut intelligit, quòd per prædicationem Apoſtolorum peruenerit promiſſa ſalus ad nos; ad aures ſcilicet noſtras. Aut dixit *in nos*, ideſt, ad noſtrum beneficiū. Subticet autem Paulus de ſe, quum ſe faciat vnum de populo. Non enim erat hic locus ſuas commemorandi reuelationes; præſertim propter illos ex Iudæis, qui eius oderant nomen: vt propterea non ſit argumentū hinc deducendum, vt deducunt nonnulli; quòd hæc epiſtola non ſit Pauli. Non enim (vt in-
quit Theophylactus, neceſſitas erat manifeſtandi, Theoph.

quòd

quòd accepiſſet Euangelium a Deo; ſicut oportuit Græ. ſchol. hæc Galatis commemorare. Græca itidem Scholia inquiunt; *ne offendiculum patiaris, non dicit, ſe ipſum quoque audiſſe a Chriſto, cum tamen audiſſet.*

C *Non enim Angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum.* Hinc incutiendus timor ijs, qui Chriſti negligunt prædicationem; quoniam multo magis erunt puniendi, qui audierint, & non obedierint ei, cui ſubiecta ſunt omnia; quique iudex futurus eſt omnium. Non autem tales Angeli; quorum tamen dicto quicunque fuerunt inobedientes, pœnas grauiſſimas dederunt. Orbem autem futurum intelligit Apoſtolus illum, de quo ſuperius dixit: quòd Deus mutabit omnia, & mutabuntur, vt fiat Chryſoſt. hom. 4. nouus orbis. At ſecundum Chryſoſtomum, *futurum* dixit reſpectu filij, qui eſt ab æterno: mundum autem, cum aliquando non fuerit, futurum dicere Rom. 5. poſſumus: & ita in epiſt. ad Rom. dictus eſt Adam forma futuri reſpectu Chriſti, qui erat venturus. Theodor. Theodoretus ait: *Orbem terræ*, vitam futuram appel- Gr. Scho. lauit. Græca vero Scholia, *mundum futurum*, alium ab hoc præſenti interpretantur.

D *Quid eſt homo, quia memor es eius, & filius hominis, quoniam viſitas eum?* Adnotandum, idem eſſe, dicere filium hominis, & hominem appellare, Tho. Aqui. cum ſit hæc phraſis hebræa. Aut (ſecundum Thomam) filius hominis proprie Chriſtus intelligendus eſt; vt qui, cum tantum mulierem matrem habuerit, non virum patrem; ideo filius hominum dici non poteſt; ſed hominis. Sermo autem propoſitus ex Pſal. 8. Pſal. eſt de tota humana natura, quæ proſtrata fuit, & reintegrata, non ſtatim in primo patre; ſed poſt longam generationem, in qua etiam Chriſtus continetur. Deus igitur fuit memor hominis, quando ipſum non dereliquit perditum, eumdemque viſitauit, ipſum ſaluando, & extollendo in perſona Theodor. Chriſti. Vnde Theodoretus inquit, hoc dictum eſſe de communi natura: conuenit autem primitijs ex nobis; nempe Chriſto, qui ea, quæ ſunt totius naturæ, ſibi attribuit, & accommodauit. Quemadmodũ Pſal. 21. & illud ex omnium noſtrum perſona dixit Chriſtus; *longe a ſalute mea, verba delictorum meorum.*

E *Conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.* Huic inferiori orbi præpoſitus eſt homo a Deo, vt princeps, & caput. At omnibus operibus Dei proprie, atque præcipue præpoſitus, & conſtitutus eſt Chriſtus.

F *Eum autem, qui modico, quàm Angeli minoratus eſt.* Natura humana, abſque dubio inferior eſt angelica; cum hæc Dei cognitionem obtineat per quandam excellentem illuminationem intellectualem; homo vero ex creaturis aliquam in ænigmate, & in ſpeculo habere poteſt de Deo notitiam in hac vita. Quod autem attinet ad illud; quòd Chriſtus ſit Theoph. minoratus modico, quàm Angeli; Theophylactus animaduertit, quòd per tres dies Chriſtus paulo eſt ab Angelis imminutus in morte, cui minime obnoxij ſunt Angeli, nos vero maxime ſumus inferiores Angelis, qui plurimum morti obſtringimur, & corruptioni patebimus. Verũ Chriſtus, in ſua quoq; natura humana, exceſſit angelicã quo ad animam, ob plenitudinem gratiæ & veritatis, vt determinat S. Doctor ex ſententia S. Leonis Papæ. In tertia P. ſummę. Tho. Aqu. 3. p. q. 3. art. 1. Ad modicum autem minoratus eſt tempore illo, quo paſſus eſt; ſed & ob hanc paſſionẽ gloria, & honore fuit coronatus; vt cuncta Deus Chriſti humanitati ſubiecerit; vnde & Angelis factus eſt ſuperior. Theodoretus autem explicans hunc locũ Theodor. inquit. *Non natura diuinitatis fuit minor Angelis; ſed perpeſſione humanitatis*: quia etiam ipſa, poſt reſurrectionem, diuinam gloriam eſt conſequuta. Auguſtinus autem in lib. 3. cõtra Maxi. ex hoc loco, quòd Aug lib. 3. Cont. Maxim. c. 18. Chriſtus per paſſionem paulo minoratus eſt ab Angelis; colligit, quòd ſicut per humanitatem hæc paſſus eſt, non vt Deus; ita quoque ei ſecũdum humanitatem conuenit illud, quod dicitur in epiſto. ad Corint. quòd ſubiecit ei omnia, vt ſit iudicaturus vt 1. Cor. 15. homo, viuos, & mortuos. Apparet autẽ Apoſtolum præcipue accommodaſſe Chriſto hæc, quæ de homine ſcripta ſunt in prædicto Pſalmo.

G *Vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem.* Neſtoriani legebant, loco horum, χάριτι θεοῦ, hunc in modum, χωρὶς θεοῦ, ideſt, ſeorſum a Deo: & hinc innuebant, Verbum ſolum inhabitaſſe in Chriſto; & ita Deum non paſſum eſſe aſſerebant. Verum hac etiam ſuppoſita lectione, non propterea ſequitur, quod illi deducebant: ſed ita intelligendus eſſet Apoſtolus; quòd Chriſtus *pro omnibus*, græce ὑπὲρ παντὸς, ideſt pro vniuerſo mortem guſtaret: quando hinc omnia ſint renouanda, cœlum, & terra, & Angeli quoque beatitudine ſint cumulandi; & ita pro omnibus guſtaſſet mortem, ſeorſum tamen a Deo; vt non indigente hac paſſione Chriſti: iuxta illud etiam in epiſt. ad Corint. *omnia ſubiecta ſunt ei præter eum, qui ſubiecit ei omnia.* Vnde Theodoretus hãc 1. Cor. 15. Theodor. ſequẽs lectionem, *abſque Deo*, ita interpretatur. *Sola diuina natura nullius indigebat; reliqua omnia opus habebant humanæ ſuſceptæ naturæ medicamẽto. Nam Chriſtus diſſoluit mortem: hinc reſurrectionem nobis comparauit; ad reſurrectionem fit renouatio omnium, vt fiant incorruptibilia, vt dicitur in epiſt. ad Rom.* Rom. 8. *Angeli quoque perpetua lætitia afficiuntur hominum ſalutem aſpicientes. Si enim gaudent pro vno peccatore pœnitentiam agente; multo magis videntes tot millia ſalutem conſequuta, implebuntur lætitia.* Cum autẽ dicat Apoſtolus de Chriſto, quòd guſtauit mortem; hinc ſignificauit, Chriſtum re vera mortem ſuſtinuiſſe. Guſtauit autem, quatenus pauco tempore ab illa detentus fuit, vt interpretatur Chryſoſtomus. Chryſoſt. hom. 4.

H *Decebat enim eum.* Hæc paſſim referunt interpretes ad patrem, ita locum hunc exponentes. Decebat vt Deus, qui adduxit multos filios in gloriam, ita tractaret, atque conſummaret auctorem ſalutis Chriſtum, vt & alios per ipſum ſaluaret. Et ita interpretantes dubitant, num aliquid acceſſerit Chriſto perfectionis, quod negant. Vnde Chryſoſtomus interpretatur, *vt eum perfectum oſtenderet.* Chryſoſt. hom. 4. Aliqui alij dicunt, Chriſto acceſſiſſe immortalitatẽ, & gloriam corporis. Verum nõ omittendum, quòd in Chriſti poteſtate erat, & animam ſuam ponere, & Ioan. 10. ſumere eam. Accommodantes autem hæc eadem ad Chriſtum ita interpretari poſſumus. *Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia.* Græce δι᾽ ὅν, καὶ δι᾽ οὗ (& reſpondent ijs, quæ haben-

tur

Coloss. 1. tur in epistola ad Coloss.) τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτόν, idest, *per quem omnia, & in ipsum omnia*, adeo quòd per ipsum δι' οὗ siue δι' αὐτοῦ, denotatur quòd per filium, qui est patris sapientia, & ita per sapientiam omnia facta sunt: quod similiter habetur apud

Ioan. 1. Ioan. *omnia per ipsum facta sunt*, nempe per ipsum Verbum. Illud vero quod habetur hoc loco δι' ὅν, *propter ipsum*, correspondet dictioni in epistol. ad Coloss. εἰς αὐτόν, & denotatur quòd propter gloriam, seu in gloriam & exaltationem filij, qui est sapientia patris, omnia facta sunt. Vnde loquens Apostolus de Christo, simul homine & Deo existēte, Verbo Patris; ait, quòd decebat eum, propter quē omnia, & per quem omnia facta sunt, adducentem multos filios in gloriam Dei, auctorem ipsorum salutis existentem, per passiones (quatenus homo) consummari, & ad exitum perduci. Aut, si in actiua significatione sumatur verbum τελειῶσαι, vt Græci expositores accipiūt; dicemus, q decebat Christum, per quē, & propter quē omnia facta sunt (pro vt antea explicauimus) consummare operationem salutis, vt per passionem susceptam id perficeret.

I *Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes*. Hæc verba videntur fauere expositioni postremæ; quòd scilicet Christus cōsummarit opus salutis per passionem; hoc enim decebat, & conueniens erat; quando Christus, qui sanctificat, & illi, qui per ipsum sanctificantur, sint ex vno, idest, ex eodem parente trahāt originem: vel ex eadem natura constent. Siquidem (vt dicitur paulo post) Christus in carne, & sanguine communicauit nobiscum.

K *Ero fidens in eum*. Hæc de Christo, qui quatenus homo, confidebat in Deum. Non autem de beatitudine spem habuit, vt solent homines; quoniam existens Deus, etiam viator beatus erat. verum habebat fiduciam, quòd resurgeret a mortuis, & expectaret auxilium in passione citra omnem timorem.

L *Quia ergo pueri communicarunt carni, & sanguini*. Nempe passibilitati, & mortalitati iuxta illud

1. Cor. 15. ad Corint. *caro & sanguis*, idest mortalitas, *non possidebit regnum Dei*, Vnde ibidem subiungitur; *neque corruptio incorruptionem*. Aut his vocibus, *carne, & sanguine*, humana natura designatur; pro vt in

Matt. 16. Euangelio dixit Dominus Petro. *Caro, & sanguis non reuelauit tibi*, idest, nullo ingenio humano id didicisti; vt homo, nō assequutus es hanc cognitionem; sed ex patris cœlestis reuelatione tibi est communicata. Pueros autem appellat electos, vt qui sint sine malitia: nam (vt dicitur in Euangelio) *nisi con-*

Matt. 18. *uersi fueritis, & efficiamini vt paruuli, non intrabitis in regnum cælorum*.

M *Et liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti*. Idest, liberaret homines, qui timorem habebant, se fore perpetuæ morti subiectos. Vel liberaret eos, qui timore mortis per vniuersam vitam, nempe in sempiternum, obnoxij erant seruituti Diaboli, & æternæ mortis. Vel liberaret a tyrannide Diaboli eos, qui timore mortis per totam vitā obnoxij tenerentur seruituti huius timoris; vt iam non amplius timerent mortem, vti habentes spem certam resurrectionis.

N *Nusquam enim Angelos apprehendit*. Tanquā illos liberaturus. Angelus enim cecidit morte perpetua, vt eius casus mors extiterit; vnde non aptus liberationi: sicuti etiam homo, postquam obierit, mortuus in peccato, non amplius ad vitam gratiæ diuinæ aptus est reuocari. Accedit quòd Angelus non conditus fuit, vt homo, egens cibo, & potu; qui etiam positus erat in cœlo, dum cecidit, non in terra, vt homo. Præterea homo venundatus fuit sub peccato primorum parentum, vnde humani generis reparatio habilis, & Dei benignitate digna extitit. Theodoretus autē inquit, Si Verbum Angelorum naturam assumpsisset, morte fuisset potentius; idest, mori non potuisset, vt neque Angeli morti sunt obnoxij. Rom. 7. Theodor.

O *Sed semen Abrahæ apprehendit*. His verbis Apostolus demulcet aures Hebræorū. Dicens vero *apprehendit*, significat, quòd tanquam Labentem & fugientem naturam humanam apprehendit.

P *Vnde debuit per omnia fratribus similari*. Verum sine peccato; quod fecit, accipiens formam serui in similitudinem hominum factus, vt explicatum est in epist. ad Philipp.

Q *Vt misericors fieret*. Nempe factus eiusdem naturæ nobiscum.

R *Et fidelis Pontifex ad Deum*. In hoc consistit fidelitas erga Deum, vt ipsi præstentur, quæ conueniunt, & sunt ad eius voluntatem. Postulabat Deus, vt sibi satisfieret de offensa sibi illata ab humano genere ob inobedientiam, & peccatum; & vt Christus, innocens a peccato, in carne sua id persolueret. Christus igitur pendens pro peccatis nostris, pontifex existens sui ipsius corporis in oblationem, & expiationem nostram, sic fidelem se præstitit pontificem Deo.

S *In eo enim, in quo passus est ipse, & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari*. Christus tentatus est a Diabolo, & a Iudæis: de ipso sumptum experimentum, num mori posset: idem lacessitus fuit opprobrijs; & mortem denique et passus. Ex hac igitur experientia, Christus agnouit hominis miseram conditionem, aptam ad multa patienda mala, eadem experiens & ipse. Vnde ex hac experientia ad commiserandum humano generi magis induci potuit. Cum vero innocens passus sit mortem, iure suo, apud Deum Patrem obtinuit auctoritatem, vt possit ferre auxilium pro tribulationibus, atque salute eorum, qui in ipsum credunt. Theophylactus hanc Christi tentationem accipit pro experientia, dicens: quòd *Christi caro multa passa est; calletque quid pressura, quid ve tentatio sit, vnde & auxiliari potest: idest, promptior esse, vt manus porrigat, & tanquam misericors opituletur oppressis*. Aliqui sunt interpretati, quòd Christus tentatus est: idest, tentauit eum Diabolus, vel etiam Iudæi, vt experimento cognoscerent, num filius Dei esset. Theodoreti autem commentarius ita habet. *Cum experientia didicerit humanæ naturæ imbecillitatem, vt qui & ex lege, & ex gratia vitam egerit, ijs qui oppugnantur, dat auxilium*. Et hæc quo ad humanitatem: neque enim est noster pontifex, quatenus est Deus; neq; est passus, Theoph.

vt

vt Deus; neque vt Deus, nostra didicit per experientiã, sed vt homo. Photius inquit. *Quia malignus illè insiliit in corpus domini, cum, quod expers erat omnino peccati, & tentationibus, & afflictionibus implicare conatus est, & per se ipsum tentando, & inducendo Iudæos in eadem aduersus Dominum, Ideo iuste fortitudinem habet aduersus malignum; & vt auxilietur afflictis, & tentatis*. Oecumenius dicit. *Experientia didicit, quid sit in tentationes, & afflictiones incidere: non solum vt Deus id cognouit: sed etiam vt homo, qui experientia perceperit afflictiones,*

Phot.

Oecum.

PARAPHRASIS.

CAPIT. III.



NDE Fratres, Sancti per baptismum, Christi vocationis cœlestis participes, considerate, & ponite vobis ante oculos Apostolum, & Pontificem eius cõfessionis (quã profitemnr) Christum Iesum fidelem existentem ei, qui præfecit eum, & constituit Apostolum, & Pontificẽ in omni domo eius: sicuti & Moyses fuit fidelis in tota domo Dei. Ampliori enim gloria hic Iesus, præ Moyse, dignus est habitus; quanto ampliorem honorem habet (quàm domus) is qui fabricauit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo; qui autem omnia creauit, Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo Dei, tanquam famulus, & minister in testimonium eorum, quæ dicenda erant populo. Christus vero fidelis fuit tanquam filius in domo sua. Cuius domus, in qua inhabitat Deus, sumus nos; si tamen fiduciam, & gloriationem, quam speramus ex confessione fidei nostræ, vsque in finẽ firmam retineamus. Quapropter dixit Spiritus sanctus per os Dauid. Hodie, si vocem eius audieritis; nolite obdurare corda vestra, resistendo vocationi diuinæ; sicut in exacerbatione obdurauerunt corda secundum diem tentationis in deserto; vbi tentauerunt me patres vestri; probauerunt, & viderunt opera mea quadraginta annis: propter quod infensus fui generationi illi; & dixi, semper errant corde; ipsi autem non cognouerunt vias meas; quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam, promissionis terram assequentes; ad quam ob eorũ duritiem cordis non peruenerunt. Horum igitur exemplo videte, caueteque vobis Fratres, ne quandosit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis, discedendi a Deo viuo. Sed adhortamini vos inuicem per dies singulos; donec hæc vox, hodie, personat, & appellatur: ne quis obdurescat ex vobis seiungens se a Deo, a fallacia peccati seductus. Participes enim Christi effecti sumus; si tamen principiũ substantiæ, ac sustentationis vitæ nostræ, qua Deo coniungimur, idest, fidem ipsam erga Deum firmã, atque cõstantem, vsque ad finem retineamus; dum dicitur, & nobis intonat hæc vox. Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, vti in exacerbatione illa, cum patres nostri Deum contra se irritauerunt. Quidam enim exacerbauerunt Deũ, vocem, & præcepta eius audientes, illis autem non obtemperantes. Sed non vniuersi, qui profecti sunt de Aegypto ductore Moyse, huiusmodi extiterunt. Quibus autem Deus offensus fuit quadraginta annis? Nonne illis, qui peccauerunt contra eius mandata, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit Deus non ingressuros illos in requiem suam? non ne nisi illis, qui increduli, atque ipsius dicto inobedientes fuerũt? Et hinc videmus, perspicueque cognoscimus, quòd in eius requiem prisci illi non potuerunt ingredi, propter ipsorum incredulitatem, Et solus Chaleb, & Iesus filius Nauæ, qui fideles Deo se præbuerunt, ex omni illo populo egresso de Aegipto, peruenerũt ad terram promissionis,

Editio vulgata.



NDE fratres sancti vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum, & Pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut & Moyses in omni domo eius. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricauit eam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo, qui autem omnia creauit, Deus est, Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in testimonium eorum quæ dicenda erant. Christus vero tanquam filius in domo sua: quæ domus sumus nos, si fiduciam, & gloriam spei vsque ad finem firmam retineamus. Quapropter sicut dicit Spiritussanctus, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto. Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt, & viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic: & dixi: Semper errant corde. Ipsi autem non cognouerunt vias meas: quibus iuraui in ira mea. Si introibunt in requiem meam. Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo viuo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec Hodie cognominatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus: si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur. Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes, exacerbauerunt: sed non vniuersi qui profecti sunt ex Aegypto per Moysem. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

ADNO-

ADNOTATIONES.

A Theodor. VNDE *Fratres sancti*. Theodoretus coniungit hoc caput cum præcedentibus hunc in modum. *Postquam comparationem cum Angelis sic perfecit, omnibus Prophetis maiorem magnum Moysem cum eo confert: vt, cum esse infinitam differentiam ostenderit, simul etiam ostendat, quid intersit inter testamenta, promissa, & etiam sacerdotes. Comparationi autem rursus admiscet exhortationem, ne hoc videatur tanquam de industria facere; sed veluti aliqua necessitate impulsus. Vt Hebræus autem scribens Hebræis, fratres sibi appellat secundum carnem; & etiam in communicatione fidei*. Appellatione autem, *sanctorum* (quos ipsos nominat) & qui baptizati erant, ad permanendum in fide excitari poterant; & alij ad eandem suscipiendam, vt sancti fierent.

B *Vocationis cælestis participes*. Vt hinc pateat, quòd non ad temporalia bona, pro vt prisci patres; sed ad cœlestia sint vocati; & ita communicent cum alijs electis. Aut, *participes vocationis cœlestis dicit:* quoniam per baptismum sint conuiuificati in Christo, & consurrexerint, & consederint cum ipso in cœlestibus, pro vt dicitur in epist. ad Colossenses. Coloss. 1.

C *Considerate Apostolum, & pontificem*. Appellat Christum Apostolum, vt qui specialiter missus fuerit ad Iudæos, iuxta illud: *non sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel*. (Matt. 15.) Christus autem voluntatem patris, & veritatem manifestauit mundo. Eumdem vero appellat & pontificem: vt qui pro peccatis satisfecerit, offerens se hostiam Deo pro nobis. At cuius rei extitit Christus Apostolus, & pontifex? explicat Paulus dicens; *confessionis nostræ:* idest fidei; quam debemus confiteri: quoniam (vt dicitur in epist. ad Rom.) (Rom. 10.) *corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Hanc autem fidei confessionem Christus (vt Apostolus) & verbis denũciauit: veluti cum dixit. *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit viuet*. (Ioan. 11.) *Item omnis ergo qui cõfitebitur me coram hominibus confitebor & ego eum coram patre meo*. (Matt. 10.)

D *Qui fidelis est ei, qui præfecit illum*. Pater præfecit Christum, vt Apostolum, & Pontificem in tota domo sua; quæ quidẽ pertinet ad vniuersas creaturas ipse autem obediens factus est patri vsque ad mortem, quam vt subiret pro populo, patris fuit beneplacitum. Ipse igitur fidelem se præstitit; tum in Dei veritate referenda; tum in procuranda salute humano generi. Vel etiam fuit fidelis; quoniam non attribuit sibi, quod habebat a patre. Vnde illæ voces; *mea doctrina non est mea sed eius qui me misit*. (Ioan. 7.) Et alibi. *Ego autem non quæro gloriam meam*. (Ioan. 8.)

E *Sicut & Moyses in omni domo eius*. Idest, in regẽdo populo Israelitico electo, vti peculiari populo apud Deũ, cui præfectus fuit Moyses a Deo. Dicitur autem quòd, *in omni domo*, fuit fidelis Moyses, ad denotandum, quòd qui muneri diuino est præpositus, illud debet omni ex parte implere, neque in vlla re quantumuis minima deficere.

F *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse, dignus est habitus*. Quantum sit præferendus Christus Moysi, Apostolus insinuat, subiungens, *quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricauit illam*. Vbi aduertendum, hanc vocem, *domus*, stare a generandi casu; græcè enim legitur, τοῦ οἴκου. vt hoc velit Apostolus dicere: quòd qui fabricauit domum, habet honorem ampliorem, quàm domus; per quam intelliguntur fideles: vt patet ex verbis, quę subiungit Apostolus inquiens: *quæ domus sumus nos;* iuxta illud quoque ad Corinth. *Vos enim estis templum Dei viui, sicut dicit Deus: quoniam inhabitabo in ipsis, &* (2. Cor. 6.) *inambulabo inter eos*. (Leuit. 26.) De domo autem ista vnus fuit Moyses, Christus autem domum fabricauit; vt subiũgitur, dum dicit Apostolus. *qui autem omnia creauit, Deus est*. Ex quibus verbis, Christus Deus significatur; cum antea dictum sit; quòd ampliori honore dignus est, qui fabricauit domum, quàm ipsa domus: & Christus Moysi in hoc sermone cõparabatur, adeo vt, per *domum*, Moyses intelligeretur; Christus autem, per eum, qui fabricauit domum. Consequenter Christo conueniunt hæc verba: *qui autem omnia creauit, Deus est*. Vnde Theodoretus inquit, Theodor. *quia Christus & Deus, & homo est (vtrumque autem in vna persona consideratur) necessario & quæ sunt excelsa, & quæ sunt humilia, de eo cogitur Apostolus dicere, ad vtramque naturam ostendendam*.

G *In testimonium eorum, quæ dicenda erant*. Moyses præpositus fuit populo Israelitico, vt ei voluntatem Dei patefaceret, & esset in testimonium operũ suorum, Vnde dixit. *Tollite librum istum, & ponite* Deut. 31. *eum in latere arcę fęderis Domini Dei vestri, vt sit ibi contra te in testimonium*. Quòd si (vt inquit Theophilactus) Theoph. Deus cælum & terram vocat in testem; sicut in Deut. Audi cælum, & auribus percipe terra, & Deut. 32. apud Micheam. *Audiant montes iudicium Domini;* Miche. 6. *& fortia fundamenta terræ:* multo magis hominis vsurus est testimonio.

H *Si fiduciam, & gloriam spei vsque ad finem firmam retineamus:* Hæc (secundum scopum Chrysostomi in hac epistola) dicũtur pro cohortatione Hebræorum, ad quos scribit, ne deficerent in tribulationibus. Verum nil prohibet etiam interpretari, hęc esse dicta simpliciter pro cohortatione ne deficerẽt a fide, siue allecti a concupiscentijs, siue alio modo seducti.

I *Tentauerunt me*. Tentare est experimentum sumere de aliquo. Aliquando autem homo tentat Deum, dum se periculis exponit nõ coactus: quemadmodum erat imponere Gẽtibus onera legis, pręsertim post Christi consummationem, per quem sublata erant, & post publicatum Euangelium. Vnde Petrus Apostolus in Act. de hoc edisserens, dicebat. Act. 15. *Quid tentatis Deum, &c.* quod quidem est experiri, an Deus offendatur ex aliquo opere nostro, vnde irritetur ad puniendum nos; quæ irritatio manifestatur deinde ex punitione, quæ cadit super tentantes Deũ. Sic populus Israeliticus in deserto pluries tentauit Deum, modo hoc, modo illud arroganter postulans sibi dari, de Deo diffideos, & interdum etiã ipsum blasphemans: vnde Deum exacerbauerunt, vt ipsum, vti iratum, ex plagis acceptis, sint experti, siquidem

siquidem quàm maxime ex peccatis Deus tentatur, & irritatur aduersus peccatores.

K *Semper errant corde*. Nempe malitia, propter quam magis plectendi sunt.

L *Ipsi vero non cognouerunt vias meas*. Quoniam per malitiam errabant; ideo non cognouerunt vias Dei, quas procul dubio cognouissent, si Dei præceptis obtemperassent; & ideo dici possunt, non cognouisse Deum, quoniam noluerint agnoscere.

M *Si introibunt*. Supplendum est ijs verbis; *non sum Deus*. Aut verba sunt asserentis, & minãtis, quia non introibunt. Ita enim Apostolus paulo post explicat, dum inquit. *Quibus autem iurauit non introire in requiem*.

N *Adhortamini vosmetipsos per singulos dies donec hodie cognominatur*. Hæc vox, hodie, & tempore Dauid, & tempore Pauli, & postea, & semper est habitura locum, donec veniat consummatio huius seculi, successiue hæc ipsa personans ad omnes, qui vitam agunt in terris. Ad omnium enim aures intonat Spiritus sanctus hanc vocem; *hodie*, ad hoc, vt vnusquisque, dum adest sibi tempus operandi saltem, suis rebus prospiciat, non obduret cor; sed illud aperiat ad Dei voluntatem faciendam.

O *Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati*. Sane peccatum est fallacia; sub specie enim boni decipit hominem, volentem tamen decipi; vt qui allectus a propria concupiscentia (vt dicit Beatus
Iacob. 1. Iacobus) assensum præstet peccato; hincque consequitur cordis obduratio; quoniam scilicet Deus voluntarie peccantem deserit. Vnde cor hominis induratur, quatenus homo propter peccata ponit
Theoph. obicem gratiæ Dei. Theophylactus ait; *fallaciam peccati, dæmonum suggestiones appellari; quòd nullam quis speret futuram bonorum, vel malorum retributionem. Aut fallaciam, desperationẽ dici. Cum autem peccatum circumuenieris nos, & ad se trahens, suggerit cogitanda prædicta; hinc impius in profunditatem cadens, contemnit peccatũ, & delicti contemptor effectus, nec Deo credere sufficiebit; quo fit*, inquit Theophylactus, *vt ex peccato incredulitas oriatur. Vnde dixit in corde suo, non requiret Deus*. Et alibi. *Oblitus est Deus*.

P *Participes enim Christi effecti sumus*. Vt dicitur in epist. ad Gal. *Quicunque enim in Christo bapti-*
Gal. 3. *zati estis, Christum induistis*. Consequenter eius sinodi resurrectionis, & gloriæ eius participes effecti sunt, vti membra corporis capiti inhærentia, & in ipso subsistentia. Verum hoc. *Si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmum retineamus*. Siquidem, vt in prædicta Christi participatione manu teneamur, & firmam immutabilemq; in futura vita possideamus, opere pretium est, vt initium eius substantiæ, quo accessimus ad thronum gratiæ Dei, firmum vsque ad exitum vitæ retineamus. Id ipsum est fides, quę per dilectionem operatur; quam Apo-
Hebr. 11. stolus nominat, *initium substantiæ*, græce τῆς ὑποστάσεως, qua voce vtitur etiam infra in descriptione fidei, quòd est ὑπόστασις, idest substantia rerum sperãdarum. Et id quidem conuenientissime; quando ex fide subsistit Christianus in gratia Dei, dummodo
Abac. 2. sit fidei viua iuxta illud Abacuc. *Iustus ex fide viuit*,

Theod. Theodoretus autem ait, appellatam esse fidem, *initium substantiæ; quoniam per illam renouati, & Domino Christo coniuncti sumus, & sanctissimi Spiritus gratiam accepimus*. Similiter Theophylactus hoc idem explicãs inquit. *Per hanc enim subinimus diuinam illam & spiritualem substantiam, per quam & regenerationem accepimus*. Dicit autem Apostolus effectos esse participes gloriæ Christi, quicunque se conseruauerint vsque ad finem in suscepta fide iuxta illud Domini, *qui autem perseuerauerit vsque in* Matt. 10.
finem, hic saluus erit, vt hinc, & omnes animaret ad constantem perseuerandum in fide.

Q *Quibus autem infensus est quadraginta annis*? Iudæi annis quadraginta probauerunt mira Dei opera; & tamen inobedientes ei fuerunt; vnde exacerbauerunt Deum, qui pariter annis quadraginta infensus fuit illis.

R *Non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem*. Tanti est momenti, & ponderis incredulitas, vt Christus in Euangelio dixerit; quòd non poterat facere miracula propter incredulitatem eorum. Ex quo patet, ex hominis quo- Marc. 6.
que propria voluntate pendere, vt salutem consequatur. Nam Deus (vt explicatum est in priori epist. ad Timot. Adnot. C. cap. 2.) vult omnes homines 1. Timot. 2.
saluos fieri; affertque vnicuique remedia conuenientia ad salutem; vt nequaquam Deus sit causa malitiæ, aut duritiei hominis: sed quisque ex maxima inobedientia, & infidelitate, merito damnationem sibi contrahit. Et cum hic sit sermo de requie; non ignorandum, trinam requiem a Græcanicis Scho- Gr. Scho.
lijs referri. Vna fuit sabbatum, in quo Deus requieuit ab operibus suis. Secũda, terra promissa Palestinæ. Tertia erit in cœlis.

PARAPHRASIS.

CAPIT. IIII.



TIMEAMVS ergo edocti aliorum exẽplo, ne forte, relicta Dei pollicitatione, qua prouocamur ad ingrediendum in requiem eius, existimetur aliquis ex vobis deesse, quoniã ingredi in eam nõ studuerit. Etenim & nobis nunciatum est, quemadmodum & illis. Sed non profuit illis sermo, ad ipsorũ aures perueniens, vt qui nõ admistus fuerit fidei in ijs, quę audierũt. Ingredi enim, qui credidimus, in requiem, quam præsignat Spiritus sanctus, dum inquit; sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam; vtique eam, quæ significatur, operibus a constitutione mundi iam perfectis. Dicit enim, ac mentionem habet scriptura de die septimo hunc in modum: & requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. Et rursus hoc idem patere potest ex alia Spiritus sancti enũciatione, dum dixit. Si introibunt in requiẽ meam; quibus verbis, propria Dei requies significatur. Quoniã ergo superest quosdã ingredi in illam; & ij, quibus prius an-

 nunciatum

nunciatum eſt , non introierunt propter incredulitatem eorum , iterum ideo; poſt tam longum temporis interuallum , præfinit , & terminat Deus per Dauid quandam diem, Hodie: ſicut dictum eſt, hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra . Nam , ſi Ieſus filius Nauæ illis noſtris maioribus requiem veram præſtitiſſet, nequaquam poſt hæc, Spiritus ſanctus de alia die loqueretur, vt facit; requiem hinc non temporaneam, ſed æternam nobis annuncians: vt propterea inferendum ſit , quòd populo Dei ſabbatiſmus relinquatur ſimilis Dei ſabbatiſmo . Nam & qui ingreſſus eſt in requiem Dei, & ipſe requieuit ab operibus ſuis; ſicut & a ſuis Deus . Studeamus igitur ingredi in illam requiem ; vt ne in id ipſum incidat aliquis incredulitatis exēplum , pœnas daturus ; quales & illi inobedientes dederunt . Viuus eſt enim ſermo Dei , & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti , & pertingens vſque ad diuiſionem animæ, ac ſpiritus compagum quoque , ac medullarum; idemque diſcretor cogitationum , & intentionum cordis : & non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius. Omnia autem nuda, & aperta ſunt oculis eius , ad quem nobis eſt ſermo , & habenda eſt ratio noſtrarum actionum. Habentes ergo Pontificem magnum, qui cœlos penetrauit, Ieſum filium Dei , teneamus firmam ſpei noſtræ confeſſionem . Non enim habemus Pontificem , qui non poſsit compati infirmitatibus noſtris , tentatum autem per omnia ad ſimilitudinem noſtram, abſque tamen peccato, in quo nequaquam nobiſcum communicauit . Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratię eius; vt miſericordiam cōſequamur , & gratiam inueniamus in auxilio nobis opportuno; quo opus habemus, & vti poſſumus, dū in hac vita militamus.

Editio vulgata .



IMEAMVS ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius , exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe . Etenim & nobis nunciatum eſt, quemadmodum & illis , ſed non profuit illis ſermo auditus, non admiſtus fidei ex ijs quæ audierunt . Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea , ſi introibunt in requiem meam , & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis . Dixit enim quodam loco de die ſeptima ſic . Et requieuit Deus die ſeptima in omnibus operibus ſuis . Et in iſto rurſum . Si introibunt in requiem meam . Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & ij, quibus prioribus annunciatum eſt, non introierunt propter incredulitatem : Iterum terminat diem quendam : Hodie, in Dauid dicendo , poſt tantum temporis , ſicut ſupradictum eſt, hodie ſi vocem eius audieritis: nolite obdurare corda veſtra . Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſt hac die . Itaque relinquitur ſabbatiſmus populo Dei . Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius : etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis , ſicut a ſuis Deus . Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem , vt ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum. Viuus eſt enim ſermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti : & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus , compagum quoque ac medullarum, & diſcretor cogitationum , & intentionum cordis . Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius, omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem nobis ſermo . Habentes ergo Pontificem magnum qui penetrauit cælos , Ieſum filium Dei: teneamus confeſſionem. Non enim habemus Pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris : tētatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato . Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius : vt miſericordiam conſequamur , & gratiam inueniamus in auxilio opportuno .

ADNOTATIONES.



ON *profuit illis ſermo auditus non admiſtus fidei ex his, quæ audierunt.* Hic, loco dictionis, *admiſtus* , Chryſoſtomus legit, *admiſtis* ; & ita interpretatur. Non profuit illis ſermo auditus, vt qui admiſti , & coniuncti non fuerint in fide cū illis, qui audierunt, & crediderunt ; nempe cum ipſo Caleph , & Ioſue , qui ingreſsi ſunt terram promiſsionis. Lectio autem vulgata hunc ſenſum habet , quòd non profuit illis ſermo auditus; propterea quòd non fuit admiſtus ; ideſt , contemperatus cum fide circa ea, quæ audierant, cum fidem eis nō adhibuerint. A Chryſoſt. hom. 5.

B *Ingrediemur enim in requiem , qui credidimus* . Hanc ſententiam (communiter interpretantur) probari a contrario ſenſu hunc in modum : ſi non introibunt, qui non credunt, ergo credentes introibunt . Et volunt expoſitores id deduci ex his , quæ ſubinferuntur : quemadmodum dixit ; *ſicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam* . Forte cenſeri poſſet hæc aſſertio abſolute prolata ab Apoſtolo, quòd credentes introibunt in requiem: ſed illam in requiem, quam innuit dicēdo ; *in requiem meam*; quæ eſt illa , quæ innuitur conſequens operibus a conſtitutione mundi perfectis . Hæc enim eſt requies Dei ; qui ceſſauit a conſtitutione mundi; tametſi continue opera pręſtentur a Deo pro conſeruatione , ac rerum multarum perfectione . Iuxta illud euāgelicum, *Pater meus vſque modo operatur;* dum ordinem in rebus conſtitutum conſeruat , & aliqua etiam ſupra rerum ordinem operatur . Sed & Deus numquam eſt extra quietem ; qui & quieſcebat ab ęterno, & quieſcit, ſemper tamen operans omnia ſine labore, & abſque vllo motu. Ioan. 5.

C *Dixit enim in quodam loco de die ſeptima ſic* . Ijs verbis ex lib. Geneſ. approbatur, quòd Deus requieuit ab omnibus operibus ſuis ; ideſt, illis perfectis, ceſſauit a conſtitutione mundi. Gen. 2.

D *Et in iſto rurſum, ſi introibunt in requiem meam.* Ex hoc quoque loco oſtenditur quies Dei propria , quę eſt ſumma beatitudo.

E *Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam.* Thomas adnotauit, hanc conſequentiā Apoſtoli , quòd quidam debeant introire in requiem , ex hoc probari poſſe ; quoniam alioquin beatitudo, & requies Tho. Aqui.

frustra esset constituta a Deo, si aliqui ipsam non ingrederentur. Posset etiam colligi ex hoc ipso; quoniam remanet, & datur locus, vt aliqui ingrediantur; quando illi priores, de quibus est querela in psal. non introierunt propter incredulitatem. Vnde & Dauid personat ipsum, *hodie*, tanto tempore post, vt homines, qui posterius aduenerũt, inducerentur ad introeundum. Nam si Iesus Filius Nauæ introduxisset illos in veram requiem; non vtique Dauid, post tantum temporis interuallum loquutus esset de alia die. Ex quo deducitur, quòd sit alia requies, ad quam per Dauid Spiritus sanctus nos prouocat, & inuitat. Non illa, ad quam Iesus Nauæ populum Israeliticum introduxit in terram promissionis; cum dies, in qua clamat Dauid, sit posterior tempore ab illa introductione facta in terrã promissionis Palestinam.

F *Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & a suis Deus.* Vocatur hæc requies sabbatismus; quoniam & Deus die septimo quieuit. Possunt autem hæc, quæ hic affert Apostolus, intelligi de quocunque, qui ad Deum perfruendum ex carcere huius corporis secundum spiritum euolarit. Aut speciatim de Christo dicta sunt: de quo etiam infra in hoc cap. dicitur; [Hebr. 6.] quòd Iesus cœlos penetrauit; & cap. 6. quod præcursor pro nobis ingressus est. Neque dubium est, quin Christus post mortem, & resurrectionem suam cessarit ab operibus suis, per quæ mundum redemit; sicut & Deus quieuit a constitutione mundi. Hæc autem adhortatio, pro animis Hebręorum excitandis ad fidem Christi suscipiendam, maximi deberet esse ponderis; cum hinc possint dignoscere, loqui Dauid de requie vera, & æterna, ad quam per Christum introducimur.

G *Vt ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Idest, vt (ipsorum culpa) arceantur a fruitione quietis; sicuti contigit & illis prioribus incredulis; quorum exemplo doceri debent posteriores.

[Gr. Expo. 5.] H *Viuus est enim sermo Dei.* Græce ὁ λόγος, Quam vocem nonnulli pro Verbo accipiunt, pro filio Dei. Græci autem communiter intelligunt sermonem Dei viuum; vt qui, quod prænunciarit, & fuerit minatus, efficaciter possit præstare: adeo vt sit scopus Apostoli perterrefacere Hebræos, & quoscunque alios: tum ex hoc ipso, quòd Deus possit vindictam sumere de peccatis: tum ex hoc, quoniam non possit occultari cor hominis, quin pateat Deo, quę sint in corde cuiusque. Inquit enim; *viuus est Sermo Dei*. Et ad hoc explicandum, subiungit: *& efficax*, vt possit pertingere quo velit; *& penetrabilior omni gladio ancipiti*; qui gladius vndequaque penetrat, *pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus*: nempe, ad ea, quæ pertinent, tum ad animam animalium, ad ipsam concupiscibilem: tum ad ipsam mentem, atque rationem; *compagum quoque, ac medullarum*, vt & omnia dissoluantur, & intima penetrentur a Dei sapientia, *& discretor*: gręce κριτικὸς, idest, iudicans, & discernens: *cogitationum*, idest, earum rerum cognitor est Deus, quę animo peruoluuntur; *& intentionum cordis*: idest, earum intentionum, & deliberationum, circa quas animus hominum versatur: *Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius; omnia autem nuda, & aperta sunt oculis eius*: nempe ita detecta omnia in conspectu Dei apparẽt, pro vt in pecudibus excoriatis, omnia apparent intestina: quod Apostolus voce illa gręca, τετραχηλισμένα, commode significauit.

I *Ad quem nobis sermo.* Gręce ὁ λόγος, idest, nobis reddenda est ratio omnium nostrarum cogitationum, & operationum ad Deum, qui omnium etiam occultorum est scrutator, & cognitor. Vnde maxime cauendum est nobis, ne in exemplum prędictum incredulitatis incidamus. Gręci referũt hęc dicta ad inflictionem pœnarum, quas Deus, vt gladius anceps, infligit perficiens quę narrata sunt. De gladio autem ancipiti est mẽtio in psalmo, Cantate [Psal. 149.] Domino canticum nouum, dum dicitur: *exaltationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum.* [Apoc. 2.] Item in Apoc. *& de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat.* [Tho. Aqui.] Thomas autem gladium ancipitem intellexit: vel, quoniam verbum Dei est acutum, tum ad operandum, tum ad cognoscendum. Aut inquit, intellectus humanus est anceps ad vtramque partem, donec perueniat ad conclusionem. Chrysostomus autem hom. 26. in Matt. cap. [Chrisost. in Matt.] 10. hęc habet. *Iste est ergo gladius bis acutus, ex vna quidem parte bonos ab errore præcidens, ex alia autem parte malos ab excusatione, vt nec bonos ignorantia perdat, nec malos excuset, vt & boni, cognita veritate, cum secuti fuerint veritatem, cum iudicio & iustitia soluentur; & mali, cum veritate cognita secesserint a veritate, cum iudicio & iustitia puniantur.* [August. in tract. Ps. 49.] Augustinus autem in tract. Psal. 49. explicat sermonem Dei esse gladium bis acutum, ex vna parte circa temporalia, ex alia vero circa sempiterna.

K *Qui penetrauit cælos Iesum filiũ Dei.* Hinc colligitur de Christo intelligi posse id, quod supra dictum est. *Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & a suis Deus*: referendo scilicet hęc ad Christi humanitatem, & ad eius passionis cõsummationem, post quam, deinde cœlos penetrauit.

L *Tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.* Siquidem sitim famẽ, frigus, ęstum, paupertatem, opprobria tentationes satanę & hominum, ac denique mortem acerbissimam sustinuit, atque expertus est Christus. Et hęc secundum similitudinem; idest, secũdum verum illum modũ, quo solent homines hæc eadem pati, existens & ipse verus homo, absque tamen peccato, cui nequaquam fuit obnoxius, & in hoc ab alijs hominibus longe fuit segregatus.

[Theoph. Gr. Scho.] M *Ad thronum gratiæ.* Theophylactus & Gr. Scholia inquiunt. *duo sunt throni, alter gratiæ*, dum hanc vitam ducimus, adeundus: *alter vero secundi aduentus est thronus, non gratiæ, sed iudicij.*

PARAPHRASIS. CAP. V.



MNIS namque Pontifex, ex hominibus assumptus, constituitur pro hominum auxilio in ijs, quæ sunt ad Deum, vt offerat Deo dona, & sacrificia pro peccatis; potens, & habilis existens, ex communi conditione, quam habet cum humano genere, condolere ignorantibus, & errantibus; quoniam & ipse homo est (sicut & alij) circundatus infirmitate. Et propter hanc debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre, & sacrificia peragere Deo pro peccatis. Nec quisquam, qui recte se gerat, hunc honorem sibi assumit, nisi a Deo sit vocatus, sicut & Aaron. Hunc in modum quoque se gessit Christus: non se clarificauit, vt Pontifex fieret, Sed ipsum clarificauit, qui ad illum ita loquutus est Deus. Filius meus es tu, ego hodie genui te: quibus verbis magna de Christo est significata glorificatio. Quemadmodum & in alio loco dicit Deus; tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui quidem Christus, talis sacerdos constitutus a Deo, in diebus carnis, atque passibilitatis suæ, preces supplicationesque cum clamore valido, atque lachrymis offerens ad eum, qui poterat ipsum a morte seruare, exauditus est pro sua reuerentia: & quidem, cum esset filius Dei, attamen, quo ad humanitatem, didicit obedientiam ex ijs quæ passus est, obediens per passiones effectus Deo: atque ita perfectus, & consummatus, complexa passione, atque resurrectione sua, omnibus obtemperantibus sibi, factus est causa salutis æternæ; appellatus a Deo pontifex secũdum ordinem Melchisedech, vt qui perpetuus pro nobis apud Deum sit intercessor. De quo Pontificato grandis nobis sermo occurrit, ac perdifficilis ad explicandum. Idque culpa vestra: quoniam hærentes in fide, & ab illa declinantes, effecti estis segnes, & imbecilles ad audiendum: vt qui, cum iam per tempus, quo ad fidem accessistis, deberetis aliorum esse magistri; rursus indigetis, vt doceamini, quæ sint elementa, ac rudimenta initij sermonum Dei, & simplicis christianæ institutionis: & facti estis, quibus lacte opus sit, & non solido cibo. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers, & incapax est sermonis iustitiæ, magnorumque mysteriorum Dei; cum sit adhuc infans; atque ideo non aptus ad discernendum inter bonum & malum. Perfectorum autem, qui possunt grandia digerere, est solidus cibus: nempe eorum, qui, propter habitum iam acquisitum, habent sensus exercitatos ad discretionem boni, & mali; & ad magna sapientiæ Dei mysteria percipienda.

Editio vulgata.



MNIS *namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs quæ sunt ad Deum: vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, qui condolere possit ijs qui ignorant & errant: quoniam & ipse circundatus est infirmitate, & propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem: sed qui vocatur a Deo, tanquam Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit vt Pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu: ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum qui possit illum saluum facere a morte, cum clamore valido, & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex ijs quæ passus est, obedientiã, & consummatus. factus est omnibus obtẽperantibus sibi, causa salutis æternæ, appellatus a Deo pontifex iuxta ordinem Melchisedech. De quo nobis grandis sermo & ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonum Dei, & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ: paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus: eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.*

ADNOTATIONES.



MNIS *namque Põtifex.* Vt sentit Chrysostomus (cui consentiunt Theophylactus, & Græca Scholia) Apostolus nunc est ostensurus, quàm longe nouum testamentum antecellat ipsi veteri. Et vt hoc patefaciat, affert discrimen inter Christum Pontificem, & eos, qui in lege pontifices constituebantur: vt perspecta dignitate Christi sacerdotis ad illos alios cõparata, hinc doceamur, quota sit præstantia noui testamenti ad ipsum vetus. Sed & ad hęc potest etiã addi: quòd quæ hoc loco disseruntur de munere Pontificis, qui eligitur ab hominibus ad intercedẽdum pro ipsis apud Deum, qui & possit compati infirmitatibus humanis, in Christo summo Pontifice comperiuntur. Sed longe præstantiori modo; vt qui condolere potest, non quidem tanquam circundatus infirmitate peccati, pro vt omnes alij sacerdotes; sed, vt qui misericors factus est in his, quæ secũdum humanitatem est perpessus: idemque, hostia affectus in expiationem peccatorum nostrorũ, efficax existens intercessor ad Deum, nobis veniam tuto impetrare potest. Quarum rerum commemoratio valde deseruit cohortationi, quam aggressus erat Apostolus in fine capitis præcedentis, dum diceret; quòd cum fiducia accedere debeamus ad thronum gratiæ Christi, a quo auxilium certissimum possimus expectare.

A Chrysost. hom 8. Theoph. Gr. Scho.

B *Vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis:* Hæc pręstare debet sacerdos, non laycus; qui tamen & ipse fundere potest preces Deo. Sunt autem dona, ea, quę voluntarie offeruntur ex deuotione: sacrificia autem fiunt pro satisfactione.

C *Qui condolere possit his, qui ignorant, & errant.* Sacerdos ex hominibus assumptus, ea conditus est natura, vt possit, & debeat condolere alijs, & moderate

derate

derate ferre eos, qui ignorant; & errant. Quem locum explicans Theophylactus, inquit; *quod omne genus facinoris prouenit ex ignorantia, & errore: quamuis enim noscatur animo, quod peragitur; attamen, dum exercetur facinus, animus obtenebratur morbo insaniæ, & erroris, vt a voluptate in praeceps deferatur:* quod contingit præsertim incontinenti: vt declaratur apud Aristotelem in lib. 7. Eth. Forte autem ex ijs innuit Apostolus, condolendum esse ijs, qui peccant ex ignorantia, & infirmitate: cum aliter forte agendum sit cum illis, qui dignoscentes bonum a malo, ex malitia, & obstinate peccant: de qua re infra erit sermo, vbi fit mentio de peccantibus voluntarie.

Theoph. Hebr. 10.

D *Nec quisquam sumit sibi honorem*. Hoc etiam commune est Christo Pontifici cum illis, qui ad Pontificatum accedunt vocati; & non se ipsos ingerunt, & intrudunt, sibi ipsis assumentes hunc honorem.

E *Sed qui loquutus est ad eum, filius meus es tu, ego hodie genui te*. Christus non se ipsum clarificauit, vt Pontifex fieret; sed qui eum glorificauit Deus, appellando filium, sicuti cum dictum est, *filius meus es tu, ego hodie genui te*, & alibi, *hic est filius meus dilectus*; idem igitur Deus pater eum clarificauit, vt Pontifex fieret; dum dixit alio loco. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Theophylactus refert hanc generationem filij ad æternitatem; cum tamen glorificatio, de qua hic est sermo, ad rem factam in tempore pertineat, vt Christi humanitati, eiusque sacerdotio accommodari debeat: quod quidem peractum est tempore determinato, & non ab æterno. Cum autem dictum est in Euangelio; *clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate, qua clarui, prius quàm mundus fieret apud te*; partim innuitur æterna claritas filij, quatenus est Verbum, de quo superius dictum est, quòd est splendor gloriæ patris, & figura substantiæ eius: partim illa, qua (vt homo) clarificandus erat; vnde & responsum venit de cœlo; *& clarificaui, & iterum clarificabo*. Qui igitur dixit, *ego hodie genui te, filius meus es tu*, qui ipsum filium genuit Deus; eumdem etiam constituit Pontificem, vt Verbum, carnem assumens, Pontifex fieret, & hostia pro peccatis nostris. Dicitur autem Christus sacerdos secundum ordinem Melchisedech, quoniam, sicuti Melchisedech non fuit vnctus, vt Aaron; & per panem, & vinum benedixit Abraham; & fuit sacerdos Gentium; neque victimas mactabat, vt inquit Ambrosius. Ita Christus non fuit vnctus oleo, sed Spiritu sancto; nec victimas, sed se ipsum obtulit: & si fuit cum sanguine, attamen æterna manet sine sanguine oblatio facta per sacerdotem Christi ministrû. Nam, vt inquit Photius, illa non æterna; sed per panem, & vinum fit oblatio in æternum. Aduertendum autem, Christum factum esse sacerdotem secundum ordinem Melchisedech in æternum quo ad hoc; quòd eius oblatio est facta in æternum per ipsum ad patrem; in æternum permanens in suo robore, & vigore, pro vita indissolubili, quam nobis acquisiuit: factus (vt dicitur paulo post) obtemperantibus sibi

Psal. 2. Matt. 3. Psal. 109. Theoph. Ioan. 17. Hebr. 1. Ioan. 12. Ambr. Phot.

causa salutis æternæ. Theophylactus inquit; in æternum manet; quòd vel in præsenti, & corpore ipso, quod nostri gratia immolauit, pro nobis etiam intercedit apud Deum patrem. Vel in ęternû, quoniam quotidie offertur. Theoph.

F *Qui in diebus carnis suæ*. Est hebraismus; idest, dum hac mortali vita fungeretur (non enim dicendum quòd nunc carnem non habeat) sed denotatur, quòd certo quodam tempore vixit cum carne corruptibili; cuius exitus fuit, cum passus est mortem. Et in hoc sensu accipitur dictum Pauli in epist. ad Corint. quòd iam nô amplius cognosceret Christum secundum carnem, idest, tanquam mortalem adhuc existentem. 2. Cor. 5.

G *Preces, supplicationesque ad eum*. Photius refert preces ad ad illud, *Transeat a me calix iste: supplicationes*, vero ad illud: *fiat voluntas tua*; & in hoc dicit quòd fuit exauditus, vt mortem obiret, & hinc exaltaretur: exauditus autem, *pro sua reuerentia*; vt dignus sit existimatus a Deo, vt exaudiretur. Vel inquit, *pro sua reuerentia*, quam habuit ad Deum. Forte preces, & supplicationes idem significant; nempe modum supplicationis, quo vsus est Christus; dum in horto, factus in agonia, prolixius orauit. In qua precatione extitit clamor validus, *& cum lachrymis*: vt hinc denotetur maxima contentio precantis. De lachrymis autem, quas hic commemorat Apostolus, quas effuderit Christus in sua passione, non est mentio in Euangelio. Habuit autem Christus hanc potentem, & validam precationem ad eum, qui poterat ipsum saluum facere a morte; de qua re preces obtulit dicens. *Transfer calicem istum a me*. Item, vt non daretur sanctum videre corruptionem, eius scilicet corpus: de qua re exauditus est. Illud autem, *pro sua reuerentia*, grçce habetur ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, qua voce significari potest, tum reuerentia, tum etiam metus. Et accipiendo pro metu, ita interpretaremur: quòd fuit exauditus a timore mortis ęternę, & hoc, pro genere humano; & etiam, ne daretur sanctum suum corpus videre corruptionem. Vnde etiam Theophylactus inquit: *cum filius obsequutus esset Patri, mortem obeundo; & exauditus est, & eius anima erepta est a morte*.

Phot. Matt. 26. Luc. 22. Luc. 22. Psal. 15. Theoph.

H *Et quidem, cum esset filius Dei*. Vt Photius interpretatur, hęc verba coniungi possunt cum precedentibus, & etiam cum sequentibus. Et cum precedentibus hunc in modum, *Licet esset* Filius Dei, vt haberet magnam auctoritatê; tamen preces, & supplicationes attulit, & sic exauditus est; licet esset filius Dei, vt exaudiretur; vt qui haberet voluntatem cum paterna voluntate coniunctam; & quę absque omni petitione compleatur. Si autem prędicta verba iungantur cum sequentibus, hęc erit orationis constructio, & explicatio. Licet esset filius Dei; attamen didicit per ea, quę passus est, obedientiam obtemperandi patri. Vel quòd pater illi obedierit; dum orationem susceperit, & resurrexerit in gloriam. Vel hoc alio modo: *cum esset filius Dei*; attamen per ea, quę passus est experimentaliter, didicit obedientiam ab his, quę passus est, cuius essent meriti, & quę nam in ipsa tolerarentur; Phot.

& hoc in sufferendo passiones; vt hinc alij sint animandi ad obediendum Deo etiam per passiones; quando Christus hęc passus est, licet filius Dei esset, cui omnia sunt cognita; vel qui non debuisset hęc pati. Et si ipse didicit obedientiam; nempe, quid illi magnum attulerit, & alij hinc excitandi sunt.

I *Et consummatus.* Idest, consummata oblatione per hostiam sui corporis, *factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.* His aperitur fructus, quem Christus reportauit pro nobis ex sua passione. Hinc enim factus est causa salutis æternæ, vti noster intercessor, & mediator; illis tamen, qui sibi sunt obtemperantes; vt hinc & voluntatem concurrentem ex parte hominis ad salutem requiri intelligatur. Hæc autem omnia, quòd Christus didicerit obedientiam ex his, quę passus est, animaduertit Theophylactus, adducta esse propter imperfectionem Hebræorum, ad quos scribit; cum tamen Christus semper se præbuerit morigerum Patri, factus obediens vsque ad mortem. Et licet omnia nouerit ab ęterno, & etiam a prima conceptione: attamen non didicit per experiētiam, nisi quando passus est, quid sit hęc pati; in humanitate enim hęc passus est.

Theoph.

Theodor.

Theodoretus autem inquit: *hæc dicta sunt de timore mortis in filio Dei, & huiusmodi similia; vt hæc pateretur humanitas, concessit diuinitas; vt disceremus eum verum fuisse hominem, & humanam naturam suscepisse, & non visione, & apparitione dispensationis fuisse peractum mysterium. Si enim cum hæc facta sint, attamen extiterunt hæritici negantes humanitatem; quanto magis plures suscepißent hunc errorem?*

K *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Ipsos redarguit, vt imbecilles, & ineptos effectos (ipsorum culpa & socordia) ad audiēda magna mysteria. Qua quidem arguitione magis attentos eorū animos pręparat ad audienda, quę est explicaturus. Nam eos coarguit ita declinasse, vt, cum iam deberent esse magistri in doctrina euangelica, egeāt edoceri rursum elementa, quę pertinent ad exordium sermonum Dei: sicuti in grammatica perdiscenda sumuntur prima rudimenta a cognitione litterarū. Transfert autem Apostolus hanc suam orationem ad metaphoram, dicens: ipsos effectos esse, quibus lacte sit opus, non solido cibo; hinc tractans eos, vt infantes, & non viros perfectos existentes; vnde rem sibi propositam latenter, & maiori cum grauitate transigit. Quod vero attinet ad elementa initij eloquiorum Dei, & ad ipsum lac distinctum a solido cibo, Theodoretus animaduertit, *hæc vocari humiliores de Christo sermones: ijs enim, qui nondum fidē perfectam habebant, ea sola, quæ ad humanitatem pertinebant, afferebant veritatis præcones. Ita B. Petrus in Act. concionans inter Iudæos, ex auditorum imbecillitate, doctrinam dimensus est, inquiens. Iesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis &c.* Addamus, quòd & B. Paulus pręd icans Atheniensibus de Christo, eius reticuit diuinitatem, virum solummodo nominans, dum dixit, *statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate in Viro, in quo statuit fidē prębens omnibus &c.* Et ad Corinthios ait. *Lac vobis dedi, non escam: non dum enim poteratis.* Ante hęc vero declarauerat quid nam per, *lac*, intelligeret, dum dixit. *Non enim iudicaui me scire aliquid inter nos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum.* Photius autem in gręcanicis Scholijs distinguit inter elementa initij eloquiorum Dei, & inter elementa eloquiorum, dicens, elementa initij eloquiorum esse, abrenunciare Satanę, omnibusque operibus eius, credere in Deum, baptizari, accipere spiritum sanctum, scire mortuorum resurrectionem, & credere futurum iudicium. Elementa vero eloquiorum, & non initij eloquiorū, dicit esse, scire quòd pro nobis Christus sit passus; quòd susceperit peccata nostra, quòd salutem nobis operatus sit, quòd pontifex nobis factus sit. Ad hęc subiungit Photius; *quòd perfectio eius, quod est renunciasse Satanæ, est promotio in virtutibus, tolerantia afflictionum, & persequutionum: suprema autem perfectio, est exacta comprehensio, & (quantum homini possibile est) de Christo theologia.* Cum autem dicat Apostolus; quòd, *qui lactis particeps est, expers est sermonis iustitiæ.* Græca Scholia, intelligunt sermones iustitiæ de Christi diuinitate; sicut solidus cibus intelligitur sublimis sermo, seu sublimia de Christo dogmata. Qui quidem sermo conuenit ijs, qui propter habitū, idest, propter perfectionem, vt recte educati, habent sensus, aures, linguam, oculos exercitatos: vel sensus animæ, vt possint distinguere, quæ sint vtilia, & sublimia dogmata, & quæ adulterina, & corrumpentia. Vnde notant Gręca Scholia, quòd Apostolus Hebræos latenter insinuat, qui omnibus quæcunque, & vndequaque docentibus, se tradunt. Nam qui temere omnia recipit, nullum habet iudicium boni, ac mali. Theophylactus autem dupliciter hæc exponit. Vel, inquit, *per iustitiam, intelligit vitam optime gestam, ac si diceret Apostolus; qui minus perfectus est, supernæ erit philosophiæ ignarus, nec percipere potest vitæ sublimitatem, quam Christus a nobis deposcit, dum dixit, nisi abundauerit iustitia vestra plusquàm scribarum, & pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Aut (inquit) *iustitiam appellari, ipsum Christum*; quasi dicat, quòd, *qui humilium de incarnatione particeps fuerit; verba vero quæ altius de Deo, & digne fiunt, nequaquam acceperit, tanquam infans aliquis erit, neque capax tanti mysterij.* Ad perfectos autem, ait, Apostolū attulisse solidum cibum; idest sublima dogmata, Christi complectentia diuinitatem. Idem Theophylactus, per *habitum*, seu *consuetudinem*, vult intelligi perfectionē, & morum ipsorum firmitatem. Nam inquit, *vt est moribus, & habitu quisque stabilitus, ita & habet animi sensus in sacris litteris exercitatos; vt queat dogmatum celsitudinem, & humilitatem discernere, & sana a corruptis dijudicare.* Neq; vult Theophylactus de vita hic esse sermonem, Nam, *quisquis* (inquit) *bene discernere valet, nouitque malum esse nequitiam, probam vero virtutem.* Quidam alij ita interpretantur. Qui lacte tantum vescitur, inhærens humanitati Christi, neque altius in eo considerans, expers est sermonis iustitię; idest, iustificationis; nec bene doceri potest, iustificationem a Christo petendam: vt pote, quę illi ratione diuinitatis competit; quam non adhuc intelligunt infantes; nec tanti sunt capaces

Act. 2.

Act. 17.

1. Cor. 3.

1. Cor. 2.

Phot.

Gr. Scho.

Græ. schol.

Theoph.

Matth. 5

paces

Gagnęus. Adamus

paceș mysterij. Ita Gagnęus. Quidam alij, vt Adamus Sasbout, dicunt, sermonem iustitiæ, esse doctrinam euangelicam, quæ de iustitia proprie disserit, quæque non in historia, sed in allegorijs potissimum inuenitur, adeo vt sermo allegoricus, secundum hanc interpretationem, sit cibus perfectorum.

Verum perpędendus est sermo Apostoli sub hac expressus metaphora dum dicit; quod, qui est particeps lactis, est expers sermonis iustitiæ, quia infans est. Atqui infans ad hunc sensum proprie intelligitur esse incapax sermonis iustitiæ; quatenus nō est idoneus ad discernēdum inter bonum, & malum; neque proprie opera iustitiæ, aut iniustitiæ peragere potest; cū nōdum electioni sit aptus, per quā opera iustitię vel iniustitiæ peraguntur. Et hæc quidem ad vitæ institutionem pertinent. Cum autem hoc loco sit sermo de dogmatibus, & constet ex 1. lib. Eth. quòd pueri, & qui transigunt vitam incontinentem, non sunt idonei ad audienda præcepta, quibus animus ad virtutes instruitur; idque propterea quòd non solum oportet ea concipere mente, verum etiam (quod magis interest) voluntate, & affectu cōprobare, & insequi, vt & vitæ probitas, & iudiciū prudentiam concernens, simul concurrant; multo igitur magis statuendum est, hęc desiderari in his, quę sunt ad Deum; vt opus sit, non solum firmam retinere fidem per baptismum susceptam; verum etiam vitam agere, quæ decet hominem, qui ex veteri sit in nouum regeneratus; vt hinc ad perfectionem feratur, in omnibus rectam semitam sectando: & ita (discernendo bonum a malo, per opera iustitiæ, quorū sit cognitor, & operator) mereri possit apud Deum; & idoneum se præstare ad alta Dei sapientię mysteria percipienda, ad solidum cibum gustandū, qui est perfectorū: qui quidem per cōsuetudinem, seu per habitum (græce legitur, τῶν διὰ τὴν ἕξιν, qui tamen pendēt a consuetudine) *habent sensus exercitatos ad discretionem boni, & mali*. Quibus verbis innuitur requiri, vt adsit voluntas, & affectio, seu propensio animi incumbentis in ea, quæ sunt secūdum Deum, vt minime dissentiat ab intellectione morum, aut viuendi ratio, aut animi studium; vt contingit in multis, qui multa præclara, & subtiliter de Dei mysterijs disputantes, re ipsa postea, & animo longe absunt ab obseruatione præceptorū Dei; vt qui vitam agant nefarijs voluptatibus deditam, & omnino alienam ab operibus iustitiæ. Non esse autem porrigendum solidum cibum infantulis, lacte egentibus, & ipsis adhuc cathecuminis in fide;

Esa. 28.

insinuant verba apud Esa. dum dicitur; *quem docebit scientiam? Et quem intelligere facit auditum? ablactatos a lacte, auulsos ab vbere:* quibus verbis perfectorum esse solidum cibum significatur. Augustinus quoque hoc discrimen explicauit in trac. Euan. secundum Ioan. dum ibi inquit, quòd infantes, & qui lactis sunt participes, habent credere inuisibilia; ac nondum percipere intelligendo, separando bonam doctrinam a mala. Dum enim agitur de trinitate personarum, vel de Christi dignitate, multa possunt incidere dubia, præsertim ab hæreticis; & ita perfecti sunt, qui non solum credunt; verum etiam intelligunt, & sciūt, quæ credunt, vt non decipiantur, potentes separare bonum a malo. Nisi autem (inquit Augustinus) *homo fidei quodam lacte teneatur, vt & inuisibilia, quæ non videt, & intelligibilia, quæ nondum intelligit, credat; facile ad vanas, & sacrilegas fabulas, promissione scientiæ seducitur.* Et hoc forte est illud, quod intelligere voluit propheta, dum dixit. *Nisi credideritis, non intelligetis*, innuens, quòd a lactis susceptione, (ipsius scilicet fidei simpliciter receptæ) ad solidum cibum, & cognitionem mysteriorum gustandam progrediendum est. Quippe seruatur Dei ordo in omnibus rebus, vt non subito, res aut agantur, aut cognoscantur, disposuit enim omnia suauiter sapientia Dei. Vnde & Dominus dicebat in Euangelio discipulis suis, quòd multa habebat illis dicere: sed non poterant portare modo, quæ superueniens Spiritus sanctus, illis postea suggessisset: hinc insinuans Infantiam, quæ præcedit, & quòd ab hac ipsa ad perfectionem est deueniendum. Corinthijs quoque dicebat Apostolus; *tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis; sed nec nūc quidem potestis, adhuc enim carnales estis;* hinc significans, quòd ob carnalitatem, illi, qui sapiunt secundum carnem, redduntur inepti ad audienda mysteria Dei; sicuti, & hoc loco Apostolus taxat Hebræos, quòd essent facti segnes, & imbecilles, quibus opus esset lacte, non solido cibo.

Aug. tract. Euang. 98.

Esa. 7.

Sap. 8.

Ioan. 16.

1. Cor. 3.

At dicet aliquis in initio epistolæ, per totū primū caput, grandia quædā mysteria explicata sunt. Vtique id fatendum est; atque ideo statuendum, quod in horum (quibus scribit Apostolus) congregatione, aliqui essent perfecti, quibus conueniret solidus cibus; aliqui vero imperfecti, ad quos hæc redargutio pertinet; quemadmodum in argumento huius epistolæ animaduertimus. Quòd autem ex ipsis aliqui essent facti, vt infantes in fide, Græca scholia insinuarunt, dum in expositione cap. 6. huius epistolæ supponunt, quòd ob tribulationes, & afflictiones redditi essent Hebræi imbecilles ad audiēdum. Item in expositione cap. 13. circa ea verba, *& gressus rectos facite:* inquiunt; *Cum adhuc infantes essent, quibusdam hærebant rebus iudaicis in vita, & conuersatione.* Item in expositione eorum verborum cap. 13. *Iesus Christus heri, & hodie:* dicūt quòd *erant nonnulli apud eos, qui dicerent, is, qui Crucifixus est, non est, qui annunciatus est, & qui expectatur Christus, alius a Deo veniet.* Vnde iure Apostolus ipsos redarguere potuit, tanquam infantes in fide, si non omnes, ad quos scribit, saltem aliquos ex ipsorum congregatione.

Græ. schol.

Hebr. 12.

Hebr. 13.

PARAPHRASIS. CAP. VI.



QVAPROPTER intermittentes initij de Christo sermonem, qui attinet ad rudimenta Christianæ religionis, ad perfectionem feramur, nō rursum iacientes, ac proponentes nobis fundamentum Christianismi doctrinæ, & instructionis harum rerum: videlicet, pęnitentię ab operibus mortuis, fidei

in Deum, baptismatum, impositionis manuum, & resurrectionis mortuorum, & æterni Iudicij:& hoc faciemus (vt ad perfectionem feramur) siquidem permiserit Deus, qui nos ducit. Nam, quod attinet ad fundamentum denuo iaciendum pro institutione Christianismi, impossibile est eos, qui, cum semel sunt illuminati circa fidei veritatem, gustaueruntque donum cœleste, gratiam ipsam diuinam ex remissione peccatorum; & participes facti sunt spiritus sancti; & bonum itidem verbum Dei gustauerunt, & virtutes seculi venturi, in quo omnia sunt innouanda; si deinde sint prolapsi in peccata; impossibile (inquam) est, huiusmodi rursus renouari ad pristinam pœnitentiam, rursum crucifigentes sibi ipsis filium Dei, & ostentui habentes tanquam iterum regenerandi. Semel enim Christus mortuus est, & semel quisque, qui Christi fidem suscipit, ipso, vt hostia, fruitur ad renouationem vitæ, per baptismum & noui hominis reparationem. Verum ad perfectionem nos ferri posse post susceptam fidem dummodo velimus, & nos ipsi nobis obicem non ponamus, ex hac similitudine licet comprehendere. Terra enim sæpe venientem supra se bibens imbrem, & germinans herbam accommodam, & opportunam illis, a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo, vt fructus etiam afferat: quod & de anima Christiana censendum est, quæ gratiam a Deo in se venientem recipiens, si iuxta illam excolitur, ad vberiores quoque fructus, Dei largiore semper benedictione influente, fertur. E contra vero terra proferens spinas, & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cuius exitus, & consummatio tendit in combustionem. Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora, & viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim iniustus est Deus, qui obliuiscatur operis vestri, & laboris ex charitate suscepti, quam ostendistis in nomine eius, qui ministrastis sanctis, quæ illis opus erant, & ministratis. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostendere solicitudinem in hoc opere bono præstando, ad plenam spei de retributione certitudinem, vsque in finem; vt minime segnes efficiamini; sed imitatores sitis eorum, qui per fidem, & longanimitatem hæreditabunt promissiones. Abrahæ namque promittens Deus (vt patet ex lib. Gen.) quoniam neminem habuit, per quē sui maiorem iuraret, iurauit per semetipsum dicens. Nisi benedicens benedicam te, & multiplicās multiplicabo te; & sic hac suffultus pollicitatione Abraham, longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per maiorē sui iurant; et, omnis controuersiæ, ipsis finis ad confirmationem, est iuramentum. Qua in re Deus volens ijs, qui futuri erant hæredes suæ promissionis, ostendere abundantius immobilitatem cōsilij sui, interposuit iusiurandum, vt per duas res immobiles, in quibus impossibile est mentiri Deum (nempe per promissionem ab ipso factam, atque per iusiurandum interpositum) fortissimum solatium haberemus, quicunque ad Deum cōfugimus; ut spem propositam teneamus; quam, sicut anchoram habeamus animæ tutam, ac firmam, & incedentem usque ad interiora uelaminis ipsius gloriæ cœlestis: ubi præcessor noster Iesus pro nobis introijt, secundum ordinem Melchisedech, Pōtifex factus in æternum.

Editio vulgata.



Vapropter intermittētes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, nō rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, & baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus. Impossibile enim est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei, virtutesque seculi venturi, & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam: rursum crucifigentes sibimetipsis filium Dei, & ostentui habentes. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo: proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem. Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora, & viciniora saluti: tametsi ita loquimur. Non enim iniustus Deus; vt obliuiscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis. Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei vsque in finem, vt non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide, & patientia hæreditabunt promissiones. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersiæ eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui: interposuit iusiurandum: vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenēdam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introijt Iesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

ADNOTATIONES.



Vapropter *intermittentes inchoationis Christi sermonem*, &c. In calce cap. præcedentis dixit Apostolus; quòd hi, ad quos scribit, erant facti tales, qui egerent lacte, & ita docerentur, quæ sint elementa exordij sermonis Dei. At si tales erant (diceret aliquis) quorsum igitur vult nunc, vt hæc omittant, & ferantur ad perfectionem; ad quam absque dictorū elementorum cognitione peruenire non licet. Verum aduertendum est, non dictum esse antea ab Apostolo, quòd essent paruuli; sed quòd facti essent, vt paruuli, ob segnitiem, quam præseferrent in fide; vt hinc ipsos A

excitaret

excitaret ad fidei feruorem recuperandum. 2. Timot. 1. Quemadmodum etiam scribens Timotheo, dixit; *admoneo te vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum*. Neque vero supponit, ab ipsis ea rudimenta fidei ignorari; sed illos coarguit, quòd non præstarent se in illis viros confirmatos, atque perfectos. Vult igitur, vt ferantur ad perfectionem, & duci ad hanc se permittant. Verumtamen, non vt iacientes iterum sibi fundamentum illud, cui innituntur, qui ad Christianismum primo accedũt, dum baptismum suscipiunt; quoniam huiusmodi via non amplius peruia est ijs, qui baptismate iã sint insigniti, vt explicabit paulo post. Fundamentum autem percurrit, quod pertinet ad initiandos homines in fide, in quibus nam rebus positum sit: dicens, hoc ipsum consistere in doctrina, tum pœnitentiæ ab operibus mortuis, tum fidei in Deum, tum baptismatum, tum impositionis manuum, tum resurrectionis mortuorum, tum Iudicij æterni. Gennad. Vbi adnotandum (ex sententia Gennadij) dictionem hanc, *doctrina*, ad singula horum esse repetendam; vt puta dicendo: doctrina fidei; doctrina baptismatum; & sic de reliquis. Quòd autem in plurium numero baptismatum meminerit; Græ. schol. Græca scholia id factum dicunt ab Apostolo, vt taxaret illos, qui vellent (sicut mos erat in baptismatibus legalibus) ita etiam baptismum regenerationis sæpius iterari. Theodoretus autem inquit; Theodor. *quoniam multi essent, qui baptismatis gratiam assequerentur; ideo ad multos baptismate insignitos alludens, baptismata nuncupauit*. Aut Apostolus baptismum quoque Ioannis insinuauit. Aut baptisma, quo fuerunt baptizati Apostoli in die Pentecostes, præter baptismum consuetum. Aut denique innuit tria illa genera baptismatum; quæ, aquæ, flaminis, & sanguinis dicuntur. Per dictionem autem illam, *impositionis manuum*, significauit sacramentum confirmationis. Qui igitur ad Christi militiam sunt initiandi; oportet, vt accedant habentes pro fundamento doctrinã horum omnium, quæ sunt enarrata, & hinc ad baptismum suscipiendum transeant. Hæc autem instructio, vult Apostolus, vt omittatur ab ijs, qui baptismate iã sint insigniti; & quòd ad perfectionem ferantur. Interpres autem vsus est hac voce, *intermittentes*, quasi insinuans, quòd quæ enarrata sunt rudimenta ad fidem spectantia, non sunt omittenda; quando per hæc, tanquam per ianuam oportet ingredi ad Christianismum, ita tamen, vt in his non consistant baptizati; sed ad vlteriora, ad perfectionem ipsam ferantur. Quod autem attinet ad hanc perfectionem, ad quã Apostolus hortatur Hebræos, Chrysost. hom. 9. ex sententia Chrysostomi, perfectus ille dicitur, qui cum fide vitam habet rectam. Theodor. Theodoretus autem exponens hæc verba; *& hoc faciemus si Deus permiserit*; adnotat, hæc dicta esse, pro eo, quod est; *studiũ adhibeamus, concupiscamus, omnem pro perfectione laborem suscipiamus*. Et cum soleat Apostolus tribuere omnia diuinæ prouidentiæ; propterea adiunxit, *siquidem permiserit Deus*: ex quibus verbis colligitur, quòd perfectio, ad quam Apostolus prouocat Hebræos, non solum pertinet ad doctrinam rerum præstantissimarum; verum etiam ad vitæ firmitatem & integritatem; vt expositum est antea. Neque vero dubium est, quin, post baptismi susceptionẽ, homini iam adulto, aptoque ad discernendum inter bonum & malũ, occasio plurima offeratur merendi suo proprio studio, atque industria apud Deũ; Deo tamen ipsum semper adiuuante, vt hinc perducere se possit ad perfectionem. Quod non contingit in ipsa simplici susceptione baptismi; vbi ex sola gratia Dei, nullis ad hæc operibus proprijs ex parte hominis concurrentibus, ex impijs, in gratiam Dei recipiuntur, qui baptizantur; fide tamen illis assecla in Deum, & Christi merita, cum pœnitudine peccatorum, & proposito vitæ ad christianæ legis normam peragendæ; sicut dicitur in epist. ad Tit. *Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, &c.* Tit. 3.

B *Impossibile enim est*, &c. Quod hoc loco affert Apostolus, est eiusmodi. Nam (tanquam iam insinuasset, quòd non oportet iterum sedire ad prima rudimenta, quæ sunt tradenda ijs, qui initiandi sunt in fide christiana) iam subiungit, quòd id minime conuenit, aut locum habere potest apud baptizatos. Siquidem, qui baptismate insignitus est, non amplius eam aggredi viam debet, quam ingrediuntur, qui accedunt ad baptismum: quod est dicere, quòd non possunt iterum baptizari. Quibus verbis Græca scholia cum Theophylacto, aiunt innui, quòd ex ijs, ad quos scribit Apostolus, essent aliqui censentes, baptismum posse sæpius iterari; prout circa baptismata legalia erat consuetudo. Græ. schol. Theoph.

C *Qui semel sunt illuminati*. Ijs verbis denotatur baptismus: nam veteres sacramentum baptismi, φωτισμάτων sacramentum appellabant, vt habetur apud Dionysium Areopagitam ex historia ecclesiastica. Dion. Et hoc quidem, quoniam in susceptione baptismi, homo illuminatur, qui prius versabatur in tenebris ignorantiæ, Deum verum ignorans, & salutis suæ exitum.

D *Gustauerunt etiam donum cœleste*. Idest, remissionem peccatorum, vt exponit Chrysostomus; Chrysost. hom. 9. *& participes facti sunt Spiritus sancti*. Hæc gratia subsequitur ad remissionem peccatorum, & confertur in baptismo.

E *Gustauerant nihilominus bonum Dei verbum*. Secũdum Theophylactum, per hæc insinuatur vniuersa doctrina spiritualis. Theoph. Theodoretus autem intelligit promissionem bonorum, quæ est regni æterni. Theodor.

F *Virtutesque seculi venturi*. Theophylactus, Theoph. *mirandarum*, inquit, *rerum operationes, virtutes venturi seculi appellantur; vel vita designatur, si quis eam agat secundum morem Angelorum, non egens præsentibus rebus, sed futuris duntaxat intentus*. Thomas autem Tho. Aqu. inquit: gustare virtutes venturi seculi, est, cum in spe resurrectionem obtinemus: nam & resurrectionem corporis credunt, qui spiritus resurrectionem habent. Qui igitur hæc omnia bona percurrerint (describitur autem baptismi susceptio in adulto, & cathechizato) si postea (inquit Apostolus) huiusmodi prolapsi sint, impossibile, hos rursum renouari ad pœnitẽtiam, nempe ad eam modo descriptam,

per

per quam transeunt, qui sunt initiandi ad Christianismum. Quæ Apostoli sententia, ab ipso magis explicatur, dum subiungit, *rursum crucifigentes sibi metipsis filium Dei*, quasi id facere, in ipsorum positum sit potestate: *& ostentui habentes*. Idest, in ludibrium Christum exponentes. Etenim in baptismate Christi mortē, quæ certe opprobrijs fuit onusta, designamus, quam semel passus est, & resurrexit, vt ei mors vltra non dominetur, vt dicitur in epist. Rom. 6. ad Rom. Quam quidem mortem subijt pro genere humano hac lege, vt vnicuique in ipsum credenti semel applicetur pro regeneratione, & renouatione veteris hominis in nouum: quod fit, dū baptismus suscipitur. Vnde sequitur, vt sit, ludibrio Christum exponere, si quis velit baptismum iterare; & ita denuo mortem illam turpissimam Christi (qui est factus immortalis, non amplius moriturus) repręsentare, eamque sibi apponere. Nonnulli hunc locum ita explicarunt; quòd sit impossibile, idest difficile, rursum renouari ad pœnitentiam, si quis in peccatum Spiritus sancti sit prolapsus, de quo est sermo 1 Ioan 5. Luc. 12. apud B. Ioannem, & in Euangelio. Verum circunstantiæ orationis manifeste respiciunt iterationem baptismi; ita tamen, vt hoc dictum non sit idem cum ea sententia, quæ habetur infra, dum dicitur: Hebr. 10. *voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam nō relinquitur pro peccatis hostia*; quemadmodum suo loco explicabitur. Quidam etiam ita interpretati sunt; quòd post hanc vitā, non sit amplius locus pœnitentiæ. Et quidam alij quoq; ita explicarunt; quòd non possit homo redire ad primum statum, in quo erat prius quàm assequutus esset, quæ hic narrantur, si post baptismum sit prolapsus: nam ante, nemo ita offendit Deum, sicuti quando delinquit post agnitam veritatem. Quod quidem est verissimum, sed ad Apostoli dictionem, si recte verba perpendatur, hæc interpretatio non videtur consentanea.

Theodor. G *Terra enim, &c.* Theodoretus vult hic ostendi, quæ nam bona percipiant, qui pietatis maturos fructus producunt. Quæ nam autem sint passuri, Theoph. qui spinas germinā̄t ad terræ similitudinem. Theophylactus ait, ostendi hoc loco ipsos Hebræos, ad quos scribit (& si verbum exceperint, idque & alias sæpe sint assequuti) nil tamen ex eo adhuc profecisse. Verum si recte verba perpendantur, videntur respicere dictum illud superius. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur*: quibus verbis illa alia iunguntur, *& hoc faciemus, siquidem permiserit Deus*: vt nunc ostendat Apostolus, quomodo, & quibus nam hominibus id continget, vt ad perfectionem ferantur: illis nempe, qui ad similitudinem terræ, *imbrem*, id est, gratiam Dei sæpe venientem receperint, & germinarint herbam accommodam: quod fit (vt dicūt Græ. schol. Græca scholia) per rectam conuersationem; ita quidem, vt hinc ab huiusmodi cultoribus expectari possint fructus boni: Deus siquidem non deest, suæ benedictionis dans largitatem. Ex quo apparet, Deum numquam deesse ijs, qui prona voluntate sunt parati agere, quod in illis est. Et hi quidem, qui Dei gratiam recipiunt, & colunt, a Deo ad perfectionem ducuntur. Potest autem intelligi per, *Imbrem*, doctrina, tum pro dogmatibus, tum etiā pro institutione vitæ. Vnde Theodoretus ait, imbre Theodoret designari metaphorice doctrinā. Sicuti apud Esaiā; Esa. 5. *& nubibus mandabo, vt non pluant super eā, imbrem*. Et apud Ioannem; *si quis sitit, veniat ad me & bibat*. Ioan. 7.

H *Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora, & viciniora saluti, tam & si ita loquimur.* Dixerat de terra reproba, atque maledicto proxima: *cuius consummatio in combustionem*; per hæc metaphorice intelligens prauos homines, qui ad perditionem suis prauis operibus declinant: in quibus si perseuerauerint, vt ijs finem claudant vitæ, omnino ipsis significat, *in combustionem*, id est, in æternam damnationem se se casuros. Verum & si ita sit loquutus ad terrorem: attamen, vt eos consoletur, & simul excitet ad bene se gerendos, confidere se de ipsis ait meliora; nempe, quæ de terra bene frugifera protulit, quæ Dei benedictione impletur; vt ita insinuet Hebræis, se sperare, quòd quæ sunt viciniora saluti, non quæ sunt viciniora perditioni, sint electuri, atque prosequuturi: per hoc verbum, *viciniora*, innuēs cursum bonus vitæ humanæ variabilis, vt hinc qui saluus esse velit, ita militet, vt bonum cursum susceptum numquam intermittat vsque in finem. Vnde & subiunxit. *Cupimus autem vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem ad expletionem spei vsque in finem, vt non segnes efficiamini.* Ex interpretatione huius loci, qua ostensum est, Apostolū illud statuere; quòd sit impossibile hominem baptismate insignitum, qui postea prolapsus sit, renouari ad pęnitentiam per iteratum baptismum; nō autem quòd non possit simpliciter per pęnitentiam Deo reconciliari, conuincitur, Nouatum (qui voluit ex hoc loco decerni, quòd homo, a baptismo relapsus in peccatum mortale, nō possit amplius in Dei gratiam restitui per pœnitentiam) longe ab Apostoli scopo, atque sententia aberrasse: cuius quidem hæresis manifeste impugnatur ex varijs sacræ scripturæ locis. Nam Paulus in priori epist. ad Corin. tra- 1. Cor. 5. didit quendam incestuosum satanæ in interitum carnis, vt spiritus eius saluus fieret. Et in posteriori ad eosdem inquit. *Quæ enim secundum Deum tri-* 2. Cor. 7. *stitia est, pęnitentiam in salutem stabilem operatur.* Ad hæc in Apocalypsi: *memor esto itaque, vnde exci-* Apoc 2 *deris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.* Quę pęnitentia similiter ibidem indicitur tertio Angelo, & quarto, & septimo. Item B. Ioannes in priori 1. Ioan. 1. sua epistola: *si confiteamur inquit, peccata nostra, fidelis est, & iustus, vt remittat nobis peccata nostra, & mundet nos ab omni iniquitate.* Et in Euangelio apud Luc. *Dico vobis, quòd ita gaudium erit in cęlo super* Luc 15. *vno peccatore pęnitentiā agente, quàm super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Et apud eumdem, cum Petrus dixisset Domino; *quoties pec-* Matt. 18. *cabit in me frater meus, & dimittam ei; vsque septies?* Respondit præceptor: *non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.* Et apud Ezech. *Cum auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium, & iustitiam, ipse animam suam viuificabit.* Et paulo post: *Conuertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris.*

I *Inter-*

Theodor. I *Interposuit iuramentum*. Theodoretus inquit, solo sermone vtens Deus, implet promissionem, multo magis sermoni adiungens iuramentũ. Quòd vero attinet ad immobilitatem consilij Dei, de qua hic est sermo; aduotandum, quòd si consideretur consilium Dei in se, id omnino est immobile; iuxta
Esa. 46. illud apud Esaiam: *Consilium meum stabile, & omnis voluntas mea fiet*: dispositio autem, & processus circa consilium, potest esse mutabilis: sicuti patet de
Esa. 38. eo, quod dictum est ad Ezechiam. *Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & nõ viues*; id enim erat verum secundum cursum infirmitatis, qua laborabat. Similiter illud Ionæ, *adhuc quadraginta dies, & Niniuæ subuertetur*, peractum esset, si permansissent sine
Ioan. 3. pœnitentia: siquidem Dei erat coosilium, illos subuertere, nisi resipuissent, & conuersos nolebat subuertere. Quando autem pronunciatur aliquid secundum quod est Dei consilium æternum, istud manet firmum, & immobile, vt in ijs Deum numquam pœniteat, neque consilium retrahat.

K *Adeptus est repromissionem*. Mouet Theophylactus dubium, quoniam in calce cap. 11. infra, vbi fit catalogus sanctorum fratrum, inter quos etiam adnumeratur Abraham, dicit Apostolus, quòd omnes non retulerunt promissiones, sed e longinquo eas spectarunt, & salutarunt: hic autem ait, quòd Abrahampromissa est assequutus. Cui dubio Theophylactus respondeos ioquit: hoc loco esse sermonem de his, quæ Abraham assequutus est in hac vita post diuturnum tempus; ibi autem de cęlestibus, quæ oondom est assequutus.

L *Secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum*. Theodoretus inquit, *est Pontifex in æternum; non quòd hostias, & sacrificia offerat; suum enim corpus semel obtulit; sed vt intercessor, qui eos, qui credunt, ad Patrem adducit*.

PARAPHRASIS.

CAPIT. VII.



HIc enim Melchisedech, Rex salem, sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahæ reuertenti a cæde regum, & illum benedixit, cui & decimam ex omnibus spolijs suis impertitus est Abraham: Primo quidem interpretatus, rex iustitiæ, deinde & rex salem, hoc est, rex pacis, sine patre, fine matre, sine genealogia existens, neque principium dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Intuemini autem, & contemplamini quantus, & quàm eximiæ dignitatis sit iste, cui & decimas dedit de præcipuis suis spolijs Abraham vir tam pręclarus, & Deo acceptus. Et quidem ex filijs Leui, qui sacerdotium accipiunt præceptum habent decimas sumere a populo secũdum legem; idest, a fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Qui autem in ipsorum genealogia oon annumeratur, ipse Melchisedech, decimas sumpsit ab Abraham, & ipsum habentem a Deo promissiones benedixit. Sine vlla autem cõtradictione, quod minoris est dignitatis, a præstantiori beoedicitur. Et hic quidem (iuxta præceptum legis) homines, qui moriuntur, accipiunt decimas. Ibi autem cõtestatur scriptura, quia viuit, nec mortis vlla fit mentio. Et per Abraham (ita dictum sit) decimatus est & Leui; quandoquidem in lumbis patris sui Abraham erat Leui, quando obuiauit ei Melchisedech; vnde & Leui io persooa patris sui Abraham decimatus dici potest. Si ergo (hanc ex dictis deducite consequentiam) consummatio salutis per sacerdotium Leuiticum habebatur (sub ipso enim populus legem, & præcepta religionis accepit) quid adhuc necessarium fuit, secundũ ordinem Melchisedech, alium surgere sacerdotem? & non secũdum ordinem Aaron dici? translato eoim sacerdotio, necesse est, vt & legis translatio fiat, & noua sit institutio religionis, uouo subinducto sacerdotio, per quod regamr. Nam, quòd aliud a Leuitico sit inductum sacerdotiũ, exinde patet: nam, de quo hæc dicuntur (tu es sacerdos in æternum secundum ordioem Melchisedech) is non de Leui, sed de alia est tribu, de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim, quòd ex Iuda ortus est Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotio loquutus est Moyses. Verum amplius adhuc, hoc idem manifestum esse potest, quòd cum sacerdotio simul etiam transferatur lex, si verum est suppositũ, quòd secũdum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem pręcepti carnalis factus est ad iustificationem carnalem habendam; sed secundum potentiam vitæ iosolubilis, quam & ipse habeat, & alijs obtinere possit: Hoc enim consonum est testimonio scripturæ, quæ ait. Quoniam tu es sacerdos io æternum secundum ordinem Melchisedech. Ita enim reprobatio quidem fit præcedentis mandati carnalis propter eius infirmitatem, & inutilitatem: nihil enim ad perfectũ adduxit lex. Introductio quin etiam per Christi sacerdotium, est facta melioris spei (quàm esset spes emanans a Leuitico sacerdotio) per quam proximamus ad Deum. Et insuper, in quantum non sine iure iurando est hoc sacerdotium (alij siquidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt, hic autem iureiurando per eum, qui dixit ad illum, iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in ęternum secundum ordinem Melchisedech) in tantum etiam melioris testamenti sponsor factus est Iesus. Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, quoniã morte prohiberentur permanere. Hic autem eo quòd ipse manet in æternum, sempiternum quoque habet sacerdotium. Vnde & saluare in perpetuum potest eos, qui per ipsum accedunt ad Deum, vt qui semper viuat ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat, vt nobis esset Põtifex, sanctus, innocens, immaculatus, segregatus a peccatoribus, & excelsior cęlis factus, qui non habet necessitatẽ quotidie (quemadmodum terreni sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo. Hoc enim fecit semel seipsum offerendo, Dominus Noster Iesus Christus, non pro suis, sed pro mundi delictis. Lex enim constituit homines sacerdotes infirmitatem

firmitatem habentes; sermo autem iusiurandi, qui est post legem, constituit filium pontificem perfectum in æternum.

Editio vulgata.



HIc enim Melchisedech, rex Salem, Sacerdos Dei summi, qui obuiauit Abrahæ regresso a cæde Regum, & benedixit ei: cui & decimas omnium diuisit Abraham, primum quidem qui interpretatur rex iustitiæ: deinde autem, & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autē filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Intuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarca. Et quidem de filijs Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, idest, a fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine vlla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur. Et hic quidem, decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur, quia viuit. Et (vt ita dictum sit) per Abraham, & Leui qui decimas accepit, decimatus est: adhuc enim in lumbis patris erat, quando obuiauit ei Melchisedech. Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech, alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est vt, & legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur: & de alia tribu est, de qua nullus altario præsto fuit. Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est: si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine iureiurando (alij quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt: hic autem cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum) in tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus. Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Vnde, & saluare in perpetuum potest accedens per semetipsum ad Deum: semper viuens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, & excelsior cœlis factus: qui non habet necessitatem quotidie, (quemadmodum sacerdotes,) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel se offerendo. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem iusiurādi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

ADNOTATIONES.



HIc *enim Melchisedech*. Scopus Apostoli est, exaltare Christi fidem, per quam salus aduenit humano generi. A
Et rem habens cum Hebræis; ideo, vt vel confirmaret ex ipsis eos, qui Christi fidem susceperant, vel & alios excitaret ad eam suscipiendam, illos perstringit auctoritatibus legis, cui adhærebant. Hinc, cum supra constituisset de filio Dei (qui idem supponitur Christus crucifixus) dictum esse; *tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*: iam patefacit, quomodo hoc sacerdotium figuratum in Melchisedech, fuerit adimpletum in Christo, ita vt Melchisedech, typus extiterit sacerdotij, quod gessit Christus. Et simul ostēdit sacerdotium leuiticum euacuatum esse; atque ideo ad intercessorem Pontificem Christum accedendum pro salute.

B *Interpretatur rex iustitiæ*. Hoc nomen compositum *Melchisedech*, significat in lingua hæbrea, *rex iustitiæ*, qui vtique fuit filius Dei, qui pendens pro peccatis nostris, Dei patris iustitiæ satisfecit, & iustitiam, ob suam passionem, credentibus in ipsum, & eius præceptis, obtemperantibus comparauit; qui & iudex est venturus, iustissime iudicaturus omnes, non respiciēs personam hominum. Idem etiam interpretatur, *rex salem*; idest *rex pacis*, vt qui omnia Coloss. 1.
pacificauit, vt dicitur in epist. ad Coloss. Et hæc quidem ante vaticinata sunt a sanctis prophetis: sicuti apud Ierem. *regnabit rex, & faciet iudicium & iusti-* Ierem. 2.
tiam. Item apud Dauid; *in diebus eius orietur pax, &* psal. 71.
iustitia. & in psal. *Dilexisti iustitiam &c.* Psal. 44.

C *Sine patre, sine matre, sine genealogia*. Quoniā in scriptura non est mentio de natiuitate ipsius Melchisedech, qui nam fuerit pater, aut mater eius (vnde qui dicunt ipsum fuisse sem filium Noe, rem incertam loquuntur, siquidem ob id dicitur esse sine patre, & sine matre, quoniam non sciatur, qui nam fuerint parentes eius, & hoc supponitur ab Apostolo) ideo dicitur esse sine patre, & sine matre, & sine genealogia, quoniam in Biblia non commemoratur, ex qua stirpe, atque familia sit procreatus.

D *Neque initium dierum, neque finem vitæ habēs*. Nempe, quantum attinet ad historiam, & notitiam, quæ habeatur de Melchisedech: non enim scriptum apparet, quando aut ortus sit, aut obierit.

E *Assimilatus autem filio Dei*. Theophylactus Theoph.
inquit: potest dici de Christo, quo ad diuinitatem, quòd non habuerit patrem, quoniam modus generationis incomprehensibilis; vti etiam sine matre, quo ad humanitatem, propter modum etiam incōprehensibilem, quomodo ex virgine nascatur. Alij dicunt, quòd Christus, sine patre, quo ad generationem carnalem: solum enim habuit matrem Virginem, virtute Dei illam obumbrante: quo vero ad diuinitatem, non habuit matrem. Dicitur etiam sine genealogia; nam *generationem eius, quis enarrabit?* Isa. 53.
Theodoretus ait. Christum esse sine genealogia, qua non habet opus qui ex ingenito patre est genitus. Dicitur etiā secundū ipsum

non

non habere initium dierum, neq; finem quo ad diuinitatem. Quo vero ad humanitatem, & si initium habuerit; at non habet finem: quoniā non deficiet in æternum, qui surrexit, non amplius moriturus. Oecumenius autem inquit, Melchisedech assimilari Christo; quoniā de ipso ignoramus patrem, matrem, genealogiā, initiū, & finem dierū: nō quòd ijs caruerit. At hæc in Christo in rei veritate extiterūt, quæ typo, in ipso Melchisedech, supponuntur. Origenes autem in Matt. q Melchisedech dicatur sine patre, sine matre, similis filio Dei, ita interpretatus est: vt filius Dei dicatur sine patre super terram, sine matre in cęlis: sine patre secundū corpus, sine matre secundū deitatem: sine patre in sinu Virginis in nouissimo tempore, sine matre in sinu patris ante omnia secula. Verum, cū cōstet, quòd Christus dicitur filius Dei, & q de Virgine Maria ortū duxerit, eiusque genealogia describitur in Euāgelio; idcirco nō apte videtur dici posse, q non habeat patrē, aut q sine genealogia fuerit. Quòd si accipiatur vt Deus, vtiq; hac ratione erit nō habens initium, neq; finem. Vnde censeri potest, quæ dicta sunt de Melchisedech, q sit sine patre, sine matre, sine genealogia, huc tendere, vt hinc inferatur id, quod postea subiunctum est: videlicet, q non habeat initium, neq; finem dierum. In qua re assimilatur filio Dei: sicuti etiā Melchisedech Christo assimilatur, quatenus manet sacerdos in æternum, vti etiā Christus est sacerdos in æternum, vt infra declarabitur. Et in hoc proprie videtur consistere similitudo, vt Christi sacerdotium, dicatur esse secundum ordinē Melchisedech; nempe in æternum: & q hoc præcipue colligere voluerit Apostolus ex hac similitudine. Theodoretus autem aduertit, *Melchisedech*, manere sacerdotem in æternum, quoniam ad filios non transmisit sacerdotium, vt fecit Aaron, Eleazar, & alij. At Oecumenius assignat causam; quoniā per panem, & vinum, per sacerdotes Christi ministros, offeratur perpetuū sacrificiū. Aut dicendū q, quatenus Melchisedech supponitur nō habere initium dierum, neq; finē; sic statuitur ipsum manere sacerdotem in perpetuum.

Occum.
Orig. hom. 3. in Matt.
Theodor.
Oecum.

F *Mandatum habent decimas sumere.* Ante legem scriptam, ex lege naturę, insitum erat hominibus, vt ratione creationis, & dominij, decimas redderent Deo, nonnulla scilicet de rebus a Deo creatis: vt patet apud Iacob, dum dixit; *cunctorum quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.* In lege deinde scripta, iuxta ceremoniam statutum est, sacrificari debere, aut vitulum, aut agnum, aut arietem, vel quid aliud. Similiter de lege naturæ est, vt sacerdotibus, tanquā his, qui dant operam rebus sacris, & ideo sunt sacratiores, ab alijs sumptus impendātur. Vnde Abraham decimas de præcipuis obtulit ipsi Melchisedech. Deinde vero in lege Moysi, magis etiam distincte de hoc statutum est: quod etiā in Christi ecclesia obseruatur. Deo autem decimæ offerebantur, vti illi, a quo omnis perfectio obtineatur. Quæ q̄dē cōprehenditur in numero denario; cū vnū, duo, tria et quattuor, cōpleāt numerū denariū, & ipse cōpleatur: alij vero numeri fiunt repetitorij ipsius denarij.

Gen. 28.
Genes. 14.

G *Quod minus est, a meliori benedicitur.* Hinc layci Lugdunenses dixerunt; a layco iusto presbyterum iniustum posse melius benedici: quorum hæresis fuit condemnata. Et sane, si, pro confectione sacramentorum, recta sacerdotis vita requireretur, non possemus esse certi de salute, neq; quādo sacramenta re vera nobis essent collata. Cum autē sacerdos benedicit panem, fit per Christi auctoritatem consecratio. Et si Episcopus Hostiensis, vt primus in ordine Cardinalium, benedicit Pōtificem, qui maioris est dignitatis, dicendū, quòd id agit, vt Christi minister; aut q non benedicit proprie Pontificem, sed Petrum, aut Ioannem in Pontificem.

H *Per Abraham, & Leui, qui decimas accepit, decimatus est.* Si Abraham a Melchisedech est decimatus, ergo & Leui existēs in lumbis eius. Hinc deducitur, q Leuitico sacerdotio lōge præstātius fuit sacerdotium ipsius Melchisedech, cui Abraham obtulit decimas, cū maior sit is, cui fiat oblatio, quàm ille, per quem fit.

I *Adhuc enim in lūbis patris erat.* Hæc est causa, cur in Abrahā decimatus quoq; fuisse dicitur Leui, ex eius stirpe proueniēs: in lumbis enim erat Abrahæ, cū ex ipso originem dixerit. Quod quidem dictū est simile sententiæ illi ad Rom. *Quod in Adam omnes peccauerunt*; cum ex ipso totū genus humanum propagarit, & ex eius delicto cōtaminatū fuerit. Excipitur autē Christus, tum a peccato originali, tum a prędicta decimatione, vt qui ex seminali parte virili, per quam trāsfunditur ad posteros macula originalis, ortum suum non duxerit. Basilius autem adnotauit, Melchisedech antecellnisse Abrahæ in typo, quatenus est assimilatus filio Dei, non autem simpliciter, neque in alijs plurimis illi præcessisse. Rom. 5. Basil.

K *Si ergo cōsummatio per sacerdotiū leuiticū, &c.* Iuxta ea, quę Apostolus præmisit de sacerdotio Melchisedech, deducit, q per sacerdotiū leuiticū nō habebatur, quod itidē debatur, ipsa salus, & remissio peccatorū. & argumētū est huiusmodi. Aderat ordo in sacerdotio leuitico, i quo per legē instituebatur populus, vt hęc, & illa perageret: vt puta, circūcideretur, oblationes faceret, & hęc, vel illa sacrificaret. Verū, si his institutionibus, quæ ad sacerdotiū leuiticū attinebāt, obtinebatur cōsūmatio salutis (ipsa remissio peccatorū, & apud Deū recōciliatio) ad quid igitur opus fuit aliud inducere sacerdotiū secūdū ordinē Melchisedech? Alius siquidē ordo i hoc sacerdotio diuersus ab ipso leuitico inductus fuit, vt cōijci potest ex hoc fundamēto, q uō ex tribu Aarō: sed ex tribu Iuda venit Christus, factus sacerdos secūdū ordinē Melchisedech. Vnde, si hoc sacerdotiū ex Aarō nō prouenit, perspicuū est igitur, q mutatus est i ipso ordo sacerdotij, & præceptorū institutio. Ex quo patet, q leuiticū sacerdotiū nō cōsūmabat salutem, quā adimpleri oportuit p sacerdotiū Christi, qd est figuratū in Melchisedech. Adnotat autē Chrysost. q sacerdotiū primo fuit legale i Melchisedech: postea sacerdotale in tribu Aarō: deinde processit legale in tribu Iuda. Ita Christus (vt Deus) primo fuit rex, qui deinde factus est sacerdos, cū carnē suscepit. Dubiū autē est, nū B. Virgo Maria fuerit de Tribu Aarō, cū dicatur in Euāgelio, q cognata eius erat Elisabeth, quæ fuit de filiabus Aarō. Cui dubio occurrēs Tho. inquit, cōsueuisse præclariores illas tribus iungi inuicē matrimonio: vnde nil prohibet, quin Maria, & Elisabeth, potuerint esse cognatæ. Adnotādū etiā, in Chrysost hom. 13. Luc 1. Tho. Aqu.

K x hac

hac feria orationis, Apostolum bis hac voce, *ἀνίστα-σθαι*, visum esse, pro eo, quod est, *exurgere*, tum, cum
inquit: *quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem
Melchisedech alium surgere sacerdotem?* tum paulo
infra, vbi inquit: *& amplius adhuc manifestum est, si
secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius
sacerdos*: quæ vox, exurgere, non ad resurrectionem,
sed ad natiuitatem, seu excitationem attinet. Vsus
est quoque Apostolus hac voce, *ἀνατέταλκεν*, cuius
trãslatio vulgata ita habet: *ortus est*, velut significãs,
quòd Dominus noster ortus sit, tanquam stella. Et
hoc quidem; quoniam qui Deus erat ab æterno, car-
nem assumens, in tẽpore apparuerit, veniens in pro-
pria: quasi hoc verbo alludere voluerit prophetiæ
Num. 14. Balaam, in qua dicitur, quòd orietur stella ex Iacob.

L *Qui non secundum legem mandati carnalis fa-
ctus est.* Per hæc innuitur, quòd sacerdotes iubebãt
præcepta secundum legem ad carnem pertinentia,
ad iustificationem carnis; non ad sanctificationem
propriæ conscientiæ, quod lex præstare non poterat,
de qua re infra est sermo explicatior. At Christus nõ
factus est sacerdos, hanc iustitiam carnis inducens;
sed secundũ virtutem vitæ insolubilis. Dictio hæc, *vir-
tutem*, græce habetur, *δύναμιν*, vt hinc insinuetur,
quòd Christus extitit sacerdos habens potentiã vi-
tæ insolubilis; idest æternæ. Ex quo deducitur mani-
feste, ꝙ longe præstantius est Christi sacerdotiũ ipso
leuitico. Vnde Christi sacerdotio adhærendum;
leuiticum autem sacerdotium deserendum est.

M *Contestatur enim quoniã tu es sacerdos in æter-
num, &c.* Si hoc patet per sacram scripturam; patet
etiã, ꝙ Christus extitit sacerdos secũdũ potentiã vi-
tæ insolubilis; quoniã eius sacerdotiũ ptinet ad æter-
nitatẽ, sicut figuratũ est i sacerdotio Melchisedech.

N *Reprobatio quidem fit præcedentis mãdati pro-
pter infirmitatem eius, & inutilitatem.* Ex lege mosai-
ca præcipiebantur mandata carnalia de circuncisio-
ne, ablutionibus, cibis, potibus, & huiusmodi. Nam
absolute de tota lege hoc loco non sermo, sed de
his, quæ sub lege sacerdotali, & huius sacerdotij mu
nere continebãtur: cuius signũ est id, quod subiun-
git Apostolus, dicens. *Nihil enim ad perfectũ adduxit
lex*; quæ infirma, & inutilis appellatur: quatenus iu-
stificationem, quæ est secundum conscientiam, con-
summare non poterat, iuxta illud etiã ad Romanos:
Rom. 8. *nã quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per
carnẽ, &c.* Vtilis autem ad hoc erat lex, ad inducen-
dos homines ad Christum, qui finis est legis, & cu-
Rom. 10. ius intercessione vera iustitia obtinetur. Aderãt au-
tem in lege Moysi optima illa præcepta diligendi,
Deum, & proximum; quæ tamen per legem nõ per-
ficiuntur, vt ipsa virtutẽ largiatur ad hæc exequẽda.
Et de his (vti dictũ est) nõ est hic sermo, dũ fit men-
Theodor. tio de lege. Vnde Theodoretus adnotauit, ꝙ quæ
sũt legis superuacanea, ea Apostolus vocat imbecil-
la, & inutilia. Nẽpe, circuncisionẽ, sabbata, & similia.
Quæ autẽ sunt necessaria, nouũ quoq; testamẽtum
etiã cũ incremento ea seruare præcipit. Itẽ ait: quòd
sacerdotes corpus lauabant aspergentes eos, qui
profluuio sanguinis laborabãt, vel lepra, & pro tactu
morticinij; nõ autẽ pro adulterijs, & homicidijs, &
Theoph. huiusmodi. Theophylactus autẽ hoc loco inquit: *vt
lac tenellis infantibus destinatis tẽporibus longe plu-
rimũ cõfert, ætate vero prouectioribus nil prorsus cõdu-
cit: sic lex ipsa iudæis imperfectioribus est profutura,
cũ illos ab idolorũ cultu deterreat, & ad Deũ traditis
nõnullis præceptis traducat: his vero, qui perfectiores
euaserint, nil est profutura.* Vnde dicendũ, ꝙ purifica-
tiones illæ legis, post Christi aduentũ, sunt reproba-
tæ: meliora enim inducta sunt, quibus ad Deũ per-
ducamur. Et licet Deus legẽ ordinauerit, non pro-
pterea eius prouidẽtia mutatur, si legis ceremonia-
lia abolere voluerit, & alia inducere perfectiora. Ita
enim ab æterno cõstituerat iuxta cõsilij sui benepla-
citũ, vt populus electus Hebræorũ ad se manudu-
ceretur secũdũ præcepta ei tradita: quæ deinde, ad-
ueniente Christo, in meliorẽ formã erant cõmutan-
da; ita agens sapiẽtissimus artifex (qui omnia dispo-
nit ad captũ humani generis) vt, cũ iacebat cæcitate
percussum, sic paulatim a carnalibus ceremonijs, ad
spiritualem Dei cultũ perduceretur. Vnde minime
mirũ esse debet, si etiã in Christi ecclesia, successiuis
tẽporibus, secundũ variã tẽporũ conditionem, & ab
Apostolis, & ab alijs Põtificibus Petri successoribus,
& a concilijs multa sint in melius mutata atq; cõsti-
tuta: quod vsq; ad seculi cõsummationem cõtinget
pro vario rerũ euentu, assistẽte semper Spiritu san-
cto ecclesiæ Dei, vt eius ductu regatur, & conserue-
tur in perpetuum.

Vnde & saluare in perpetuũ. Dictio hæc in perpetuũ.
Græce *εἰς τὸ παντελὲς* id est, omnino, seu perfecte, &
consequenter in perpetuum: idem enim sensus est.

P *Accedẽs per semetipsum.* Christus, vt homo ac- Ioan. 14.
cessit ad maiorem se ipso: vnde dicebat, *Pater maior
me est*: accessit autem per semetipsum, vt Deus; & vt
Deus est, nõ interpellat; sed secundũ humanitatem
mactatã, & hostiã factã id agit; quam semper offert
Patri. Aduertendũ autẽ, ꝙ Græci legunt, *accedentes
per ipsum ad Deũ.* Qua lectione seruata, esset sensus,
ꝙ Christus possit saluare eos, qui per ipsum media-
torẽ accedunt ad Deũ, vt interpretatur Theophyla- Theoph.
ctus. Qua in re supponitur fides in homine accedẽ-
te, quoniã (vt dicitur infra) accedentẽ ad Deũ opor- Hebr. 11.
tet credere, quia est. Cũ vero subiũgitur, *semper vi-
uẽs ad interpellãdũ pro nobis*, hinc significatur, Chri-
stũ semper esse paratũ ad interpellãdũ pro nobis, &
ꝙ viuit, semper viuẽs eius oblatio apud Deũ: *sãctus*:
idest purus, & sãctitas his alijs verbis explicatur: *In-
nocẽs*: idest sine crimine proprio; *impollutus*, vt qui
nõ sit ortus cum macula originali: *segregatus a pec-* Matth. 9.
catoribus: non quidem cõuersatione; vt qui cum il-
lis manducaret; sed secundum naturã incorruptam:
segregatus etiam a peccatoribus, vt qui ascenderit
ad cælos, ad quos penetrare nõ possunt peccatores,
onusti proprijs peccatis. Vnde, & subiũgitur: *excel-
sior cælis factus*, vt qui supra omnes cælos ascẽderit.

Q *Hoc enim fecit semel*: Nempe obtulit semel se
pro populo: non autem pro se ipso.

R *Lex enim omnes cõstituit.* Reddit rationẽ Apo-
stolus, quare Christus vnica sui oblatione cõpleuit
opus redẽptionis, & nõ oportet, vt quotidie offerat,
ut solẽt sacerdotes legis. Nã lex cõstituit sacerdotes
habẽtes infirmitatẽ, & ideo ineptos, q per sanguinẽ
hircorũ, aut taurorũ possint impetrare apud Deum
recõciliationẽ. At Dei iusiurandũ cõstituit filiũ suũ
sacerdotem, perfectũ in æternũ: idest eũ, qui ob suã
perfe-

perfectioné, functus est vna oblatione, quę permanet in æternũ apud Deum pro mundi expiatione.

PARAPHRASIS. CAP. VIII.

CAPVT autem eorum, quæ dicuntur, idipsum est; quòd talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera throni maiestatis in cęlis, minister sanctorum, & veri tabernaculi, quod fixit immutabile Dominus, & nō homo: ad quod vt perueniant sancti, ipse suam nauat operam, Deo patri offerens humanitatem suam mactatam pro expiatione peccatorum. Omnis enim Pontifex, ad offerendum munera, & hostias Deo constituitur. Quare & nostrum hunc Pontificem, qui cęlos penetrauit, oportuit, & ipsum habere, quid offerat Deo, vt Pontificis munus præstet; offert autem se ipsum hostiam: atq; hac ratione sanctorum est minister, & eorũ beatitudinis procurator. In cęlis autem iure id pręstat munus. Nam si in terris esset, neque sacerdos foret, qualis descriptus est secundum ordinem Melchisedech: cum adhuc existerent hic sacerdotes, qui offerrent secundum legem munera: qui quidem exemplari, & vmbræ deseruiunt cęlestium: sicut a Deo responsum est Moysi, cum esset perfecturus tabernaculum. Vide enim (inquit Dominus) omnia facito secundum exemplum, quod tibi ostensum est in monte. Nunc autem eo excellentius Pontifex noster Christus sortitus est ministerium præ pontificibus terrenis, quo melioris testamenti mediator est; quod sane in melioribus repromissionibus sancitum est, non in rerum terrenarum acquisitione, vt vetus, sed cęlestium. Etenim, si prius illud testamentum culpa vacasset, tanquā validum ad sui obseruatores perficiendos; non vtique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos Deus, apud Ieremiam dicit: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda (non ijs) sed futuris tēporibus testamentum nouum; non secundum testamentum ac pactum, quod pepigi patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt adducerem illos de terra Aegypti; quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo; & ego neglexi eos: quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel, post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in mentē eorum, & in corde eorum superscribam eas, nō in lapidibus: & ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum acceptum; & non docebit vnusquisque proximũ suum, aut vnusquisque fratrem suum dicens; cognosce Dominum, quoniam omnes scient me a minore vsq; ad maiorem. Et hoc quidem pręstabo, quia propitius ero iniquitatibus eorũ, & peccatorum eorum iam amplius non memorabor. Dicendo autem nouum, quod pacisceretur testamentum, iam antiquauit primum, quod autem antiquatur, & senescit, prope est vt intereat, & euanescat.

Editio vulgata.



CAPITVLVM autem super ea quæ dicuntur, talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & nō homo. Omnis enim Pontifex, ad offerendum munera, & hostias constituitur, vnde necesse est, & hunc habere aliquid quod offerat: si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cum essent, qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari, & vmbræ deseruiunt cœlestium. Sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum. Vide (inquit) omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset: nō vtique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos, dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum, & non secūdum testamentum quod feci patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum vt educerem illos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo: & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in mētem eorum, & in corde eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me a minore vsque ad maiorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor. Dicendo autem nouum, veterauit prius. Quod autem antiquatur, & senescit: prope interitum est.

ADNOTATIONES.

CONSEDIT *in dextera sedis magnitudinis, in cœlis.* Idest, in excelsiore parte cęlorum; in potioribus, vbi magis viget Dei maiestas, ibi Christus in dextris sedet, quiescēs a laboribus suis perpessis in hac carne mortali, & exercens potestatem sibi traditam; stans deinde pro tutela fidelium; sicut apparuit Stephano, dum lapidaretur. Quę quidem voces stādi, & sedendi ad humanum captũ proferuntur. Dubitat autem hoc loco Theodor. quo nā munere sacerdotali fungitur, qui se ipsum semel obtulit, & nō offert amplius sacrificiũ? & quomodo fieri potest, vt idem simul, & sedeat, & sacerdotali fungatur officio? Et respondet, dici forte posse, munus sacerdotale esse salutem, quā Dominus procurat suis fidelibus. Gręca autē scholia inquiunt; ministrare Christi in cęlis, est homines a peccatis emundare, & sanctos efficere. A Act. 7. Theodor. Gr. Scho.

B *Sanctorum minister.* Alludit Apostolus ad sancta sanctorum in veteri testamento. Et hoc dicit, quòd a Christo prouenit, vt sancti efficiantur, quicunque sancti fiūt. At dicet aliquis, quomodo Christus est minister, si dictum est antea, quòd, ad differentiā filij, Angeli sunt ministri Dei? Dicendum ad hoc, ꝙ Angeli sunt omnes administratorij spiritus, ad hoc munus ministrādi creati a Deo. Christus autem est filius Dei, ipsum Verbum, secūda persona in diuinis. Vnde simpliciter nō est minister Dei, vt Angeli. Sed solũ in hoc suscepit officium ministrandi, vt redemptionē mundi in carne mortali, morte sua compleret; cũ etiam ipsi inesset potestas imperandi, vt omnia sibi ministrarent; sicuti, post tentationē factam sibi a satana, accesserunt Angeli ministrantes ei. Vnde Chrysostomus hom. 3. in hanc epistolam

habet. *Missus est quidem & filius, sed non sicut minister, neque vt perfuncturus quibuslibet officijs: sed sicuti filius vnigenitus eadem cum patre volens atque desiderans: magis autem neque missus est: neque enim de loco ad locum pertrãsijt; sed carnem sumpsit: isti autē loca permutãt, et prima loca, in quibus fuerãt deserētes, ad alia veniunt transeundo, in quibus non erant antea.*

C *Et tabernaculi veri, quod fixit Deus, & non homo.* Per hoc, vel intelligitur cœlum, vt interpretantur Græca scholia cum Theodoreto, vel ipsa vestis immortalitatis, de qua est sermo in posteriori epist. ad Corint. quę est in cœlis æterna. Et quoniam Deus ipsam fixit, ideo immutabilis, & æterna. Hoc igitur tabernaculū verū (ad differētiā tabernaculi, quod cōstruxit Moyses ex ligno) Christus ministrat, & offert, & præbet suis fidelibus, sedens pontifex in cœlis.

Græ. schol. Theodor. 2. Cor. 5. Gen. 4

D *Munera, & hostias.* Munera proprie erant de fructibus terræ: hostiæ autem de animalibus, quãuis in scriptura hæ voces confundãtur. Vnde dicitur in lib. Gen. quòd Deus respexit ad Abel, & ad munera eius, quæ tamen fuerunt de primogenitis gregis.

E *Necesse est, & hunc habere aliquid, quod offerat.* Propterea dictum est in calce cap. præcedentis, quòd obtulit se ipsum.

F *Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos.* Dictum est antea, quòd Christus est pontifex in cęlis assistens. Nunc dicitur, quare in cęlis existat Pontifex: quoniam scilicet, si esset super terram, non esset sacerdos: quoniam adhuc vigerent sacerdotes afferentes munera secūdum legem, & seruientes exemplari, & vmbrę cęlestium. Sacerdotium autem Christi, per quod est cōstitutus sacerdos, fuit oblatio sui corporis; & suæ mactatæ humanitatis. Vnde oportuit ipsum mori, ad hoc, vt esset sacerdos. Vnde in terra esse non poterat sacerdos sui corporis nō mactati; sed dum in terris degebat, vigebant sacerdotes legales, quorū sacerdotiū leuiticū, expleta oblatione Christi, euacuatū est. Mactatam autem humanitatē, & deinde glorificatam Christus offert in perpetuū Deo in cęlis. In terra vero, per ministros suos, sub sacramento panis, & vini, idem ipse, incruenta hostia, offertur Deo, repręsentans iuge sacrificiū oblationis corporis Christi iā glorificati. Dubitat autē hoc loco Theodoretus, si sacerdotiū, quod est ex lege, finē accepit, & sacerdos, qui est secundū ordinē Melchisedech, obtulit sacrificiū, & effecit, vt alia sacrificia nō essent necessaria, cur nunc noui testamēti sacerdotes mysticā liturgiā, seu sacrificiū peragūt? Et respōdet, *clarū esse, nos non aliud sacrificiū offerre*, (quoniā illud idem vete offerunt sacerdotes) *sed vnius illius, & salutaris memoriam peragere: sicut Dominus præcepit, vt in eius commemorationem faceremus, vt figurarum contemplationem, earumque, quæ pro nobis suscepta sunt, perpessionum recordemur, & in benefactorem beneuolentiam conseruemus, & futurorum bonorum perceptionem expectemus.*

Theodor.

Luc 22.

G *Exēplari, & vmbrę deseruiūt cęlestium.* Sub typo quodā a Deo in mōte descripta fuit forma tabernaculi, & mynisterij, i quo typo aderat exēplar cęlestium: huic vmbrę sacerdotes legis veteris inseruiebãt, in qua cęlestis futura oblatio Christi innuebatur.

H *Melioris testamenti mediator est.* Greca scholia, per *testamentū* nouū, intelligunt fidē in Christū pee quā mediator est inter Deū, & homines. Christus autē mediator est melioris testamenti, quàm fuerit Moyses. Siquidē testamētū, cuius mediator est Christus, est melioris promissionis, rerū nēpe cęlestiū, quàm esset vetus testamentū, quod erat circa tēporalia. Hoc autē testamentū continet pacta cū hominibus; in quo testamēto includitur id, quod i Christi morte cōpletum est: promissum autē fuit Abrahę summū bonum, nempe, quòd in ipso, ex eius semine, benedicendæ essēnt omnes gentes. Non hoc idē autem est cum eo, quod promissum est patribus per Moysē circa adeptionē terrę promissionis tēporalis.

Græ. schol.

I *Nā si illud prius culpa vacasset.* Idest (vt exponit Theodoretus) si perfectū fuisset vetus testamētū, id ipsum est; si sufficiēs fuisset, vt nulli sint reprehēsioni affines, qui eo vtuntur. Ex hoc autem quòd culpa insinuetur fuisse in veteri testamēto, nōnulli inducti sunt ad dicendū, quòd lex esset mala. Verū dicimus, quòd lex vtilis fuit ad coercendos homines a peccatis, & ad illos instruendos, vt cōfugerēt ad Christū mediatorē. Quòd vero lex nō posset iustificare, id ex culpa nostra prouenit, ob infirmitatē carnis nostræ, vt dicitur in epist. ad Romanos. Lex certe nō cōferebat gratiā, neque poterat hominē mortuū in peccatis viuificare. Verū & illud dicere possumus, quòd promissio bonorū temporaliū, quibus alliciebatur populus Hebræorū ad Deū escolendū, nec nō permissio sacrificandi bruta animalia illis facta, oe ad idololatriā cōuerterētur, & vt essent illæ oblationes in signū futuri sacrificij in corpore Christi; hæc omnia quandā habebãt culpā, vt quæ neque spē æternę beatitudinis, quę ex nouo testamēto est expectāda, cōtinerent, nec sacrificia vtilia præstarēt, quibus Dei ira expiaretur de peccatis hominū. Itaq; vetus testamentū eatenus nō vacabat culpa, quatenus opus habebat, vt in melius corrigeretur. Vnde de ipso loquēs Apostolus infra, inquit, ipsum institutū esse vsq; ad tēpus correctionis in melius; nēpe in nouū testamētū; in quo, lex scripta i cordibus, gratiā supponit, & dona Spiritus sancti cōferūtur; quibus corroborantur animi fidelium, vt nō secundum carnales ceremonias, sed spiritu inseruiãt Deo per sacrificium, et oblationem gratissimam Deo, per hostiam filij sui.

Theodor.

Rom. 8.

Hebr. 9.

K *Consummabo testamentū nouū.* Hoc dictum respicit tē futurā. Etenim illi priores, qui educebantur es Aegypto, ob eorū incredulitatē neglecti fuerunt, ita vt in alios propitiatio fuerit cōsummāda. Dicitur autē testamētū nouū, quo ad executionē, & cōsummationem. Nā de hoc testamento nouo facta quoq; fuit promissio Abrahæ, quòd in ipso, in eius semine omnes gentes erant benedicendæ, quod in Christo confirmatum fuit. Atque ideo Propheta dicit, consummabo, tanquā de re, quæ in posterum erat perficienda, & consummanda cum omni perfectione, quæ non aderat in priori testamento.

L *Quoniā omnes scient me a minori vsque ad maiorem.* Idest, non opus erit in consummatione noui testamenti, vt aliquis doceat proximū de ipso, quoniā ita erit in omnibus impressa Dei vera cognitio, q̃ omnes & maiores, & minores scient ipsum: quod quidē in lege veteri nō cōtingebat; de qua tãtūmodo Rabbini peritiā habebant, alios instruebant. In nouo autē testamēto, omnes scient Christū, qui illu-

xit omnibus: licet deinde mysteria non omnibus sint cognita; & paulatim in ipsis percipiendis sit procedendum, vt dictum est antea. Aut hoc erit in patria, vt exponit Theodoretus. Cui consentit Augustinus in lib. de spiritu, & litt. Dicit autem Theodoretus, quòd, qui tenebris incredulitatis sunt adhuc circundati, videbunt illic veritatem, & excidetur. Aut de reliquijs Israel est sermo; quibus omnibus, cum saluæ fient, innotescet Dominus. Græca autem scholia cum Theophylacto intelligunt fidei susceptionem; quę facile sine multis sermonibus, in his qui sani mente erant, insigebatur: & omnes illam suscipient: cum cognitio iudaica in angulum vnum orbis, in Palestina esset conclusa. Ambrosius inquit, *lex mosaica non præstitit claram, & apertam filij Dei notitiam, sed ex buccina Apostolorum per omnem terram cœpit Christi cognitio paulatim omnibus innotescere.* Et sane, si respicimus ad verbum abbreuiatum, de quo est sermo in epist. ad Roman. quòd Dominus esset facturus, & quòd (vt dicitur in eadē epistola) *si confiteans in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris;* hinc dici potest, quòd omnes cognoscere potuerunt, Christum mediatorem nostræ salutis extitisse; & ita eius Euangelium omnibus innotuisse.

Theodor. Aug. lib. de spi. & litt. c. 24. Græ. schol. Theoph. Ambr. Rom. 9. Rom. 10.

M *Quia propitius ero iniquitatibus eorū & peccatorū. &c.* Per *iniquitates*, græce τοῖς ἀδικίαις, possunt intelligi offensę in proximum; per *peccata* vero grȩce ἁμαρτιῶν, intelligenda erunt, quæ perpetrātur in victu, & vsu veneris illicitæ, quæ proprias hominis actiones in ipsum relatas respiciunt. Græci addunt, & hanc aliam vocem, ἀνομιῶν, qua, omnia genera delictorum denotantur cōtra legis ordinem cōmissa.

N *Dicendo autem nouum, veterauit prius.* Idest, ex nouo testamento introducto statuitur, quod aliud testamentum sit vetus: & quòd ipsum tendit ad interitum. Vnde aliquando cessare habebat: & ita corrigendum erat in aliud nouum, & in melius. Quemadmodum etiam dicere possumus, quòd charitas, quam aliquis obtineat in hac vita non sine admista fragilitate, corrigenda erit in melius in alia vita; sicut & fides, & spes euacuabuntur, & deficiet vmbratilis, & ænigmatica præsens cognitio.

PARAPHRASIS. Cap. IX.



Habuit quidem etiam primum testamentum iustificationes diuini cultus, & sanctum quoddam mundanum, non spirituale, quo vere sancti secundum spiritum redderētur. Tabernaculum enim factum est primum, quod dicitur sanctum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panū. Post velamen autem erat secūdum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aurū habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro; in qua inerant vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti: super quam arcam erant Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium: de quibus non est modo dicendum per singula. His autem ita compositis, in priori quidē tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificia perficientes. In secundo autem sancta sanctorum nuncupato, non nisi Pontifex semel in anno ingrediebatur ad sacrificium peragendum, non sine sanguine, quem offerret pro suis, & pro populi ignorantijs. Hinc illud significante spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam introeundi ad cęlum, adhuc priore tabernaculo habente statum, vt vltra illud penetrare ad sancta sanctorum, preter Pontificem, nemo posset. Quæ parabola, atque similitudo pertingit vsque ad instans illud tempus, in quo dona, & sacrificia offerūtur; quæ non possunt (iuxta conscientiam) perfectum facere cultorem; sed tātummodo pro cibis, & potibus, & mendis, & pro diuersis ablutionibus, & iustificationibus carnalibus imposita fuerunt, vsque dum veniret tempus in melius corrigendi, & ad perfectionem deducendi hæc sacrificia. Christus autem adueniens Pontifex futurorum bonorum, procurator existens nobis æternæ beatitudinis, per maius, & perfectius tabernaculum, non manu factum, idest, non huius creationis, neque per sanguinem hircorum, aut vitulorum; sed per proprium sanguinē introiuit semel in sancta, æterna redemptione pro peccatis humani generis inuenta. Si enim sanguis hircorū, aut taurorum, & cinis vitulæ aspersus sanctificat inquinatos ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum se ipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti? Atque ideo noui testamenti mediator est Christus, vt, morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant, & non soluebantur sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt ad æternam hæreditatem. Vbi enim testamentum est, mors necesse est, vt intercedat testatoris; testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioqui nondum valet, dum viuit, qui testatus est. Vnde nec primum quidem testamentum sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis a Moyse vniuerso populo, ipse deinde accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyssopo, tum ipsum librum, tum omnem populum aspersit dicens. Hic est sanguis testamenti, quod mādauit ad vos Deus. Tabernaculum etiam, & omnia vasa ministerij sanguine similiter conspersit: & ferme omnia per sanguinem secundem legem purificantur; & sine sanguinis effusione non fit remissio. Necesse est ergo exemplaria cœlestium ordinata in veteri testamento, his prædictis modis per sanguinem animalium mundari; ipsa autem cœlestia melioribus hostijs, quàm istis. Non enim in manufacta sancta Iesus introijt, quæ sunt exemplaria verorum; sed in ipsum cęlum, ita quidem, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis hostia. Neque etiam ita introijt cœlum, vt sæpe offerre se se habeat; quēadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin, oportebat Christum frequenter pati vsque ab origine mundi. Nūc autem semel in cōsummatione seculorum, per omne tem-

ne tempus ad deſtructionem peccati per propriam ipſius met hoſtiam apparuit. Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autẽ iudicium vniuerſale; ita quoque Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata. Iterum verſo ſine peccato, quod ſoluere habeat, apparebit glorioſus omnibus expectantibus ipſum in ſalutẽ.

Editio vulgata.

HABVIT quidem, & prius iuſtificationes culturæ, & ſanctum ſeculare. Tabernaculũ enim factum eſt primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quę dicitur ſancta. Poſt velamentum autem ſecundum tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum: aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ teſtamenti, ſuperque eam erãt Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium, de quibus non eſt modo dicendum per ſingula. His verò ita compoſitis, in priori quidem tabernaculo ſemper introibant Sacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes, in ſecundo autẽ, ſemel in anno ſolus Põtifex: non ſine ſanguine quem offert pro ſua, & populi ignorantia: hoc ſignificante Spirituſancto, nondum propalatam eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum, quæ parabola eſt temporis inſtantis: iuxta quam munera, & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruientem, ſolummodo in cibis, & in potibus, & varijs baptiſmatibus, & iuſtitijs carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis. Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum, per amplius, & perfectius tabernaculum nõ manufactum, id eſt, non huius creationis: neque per ſanguinem hircorum aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æterna redemptione inuenta. Si enim ſanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis: quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſciẽtiam noſtram ab operibus mortuis ad ſeruiendum Deo viuenti? Et ideo noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem accipiant, qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis. Vbi enim teſtamentum eſt: mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris. Teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt: alioquin nondum valet, dum viuit, qui teſtatus eſt. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Lecto enim omni mandato legis a Moyſe vniuerſo populo: accipiens ſanguinẽ vitulorum, & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo, ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit, dicens: Hic ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus. Etiam tabernaculum, & omnia vaſa miniſterij ſanguine ſimiliter aſperſit. Et omnia pene in ſanguine ſecundum legem mundantur: & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio. Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cęleſtium, his mundari: ipſa autem cęleſtia, melioribus hoſtijs quàm iſtis. Nõ enim in manufacta Sancta Ieſus introiuit, exemplaria verorũ: ſed in ipſum cęlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis. Neque vt ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per ſingulos annos in ſanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſeculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit. Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium: ſic, & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata, ſecundo ſine peccato apparebit expectantibus ſe in ſalutem.

ADNOTATIONES.

HABVIT *quidem, & prius.* Iam ſuppoſuit Apoſtolus, vetus teſtamentum non vacare culpa: ceu illud, quod eſſent inſufficiens, ad ſalutem, Nunc docet, ipſum non fuiſſe ſine inſtitutionibus ad cultum; ita tamen vt patefaciat, quàm longe abfuerit a perfectione noui teſtamẽti. Habuit igitur, inquit, & vetus teſtamentum iuſtificationes cultus, quæ ad carnem attinebant, de quibus infra eſt ſermo. Theodoretus autem dicit, iuſtificationes culturę, eſſe mandata; quatenus faciebant ad cultum diuinum: iuxta illud Dauiticum, *doce me iuſtificationes tuas*, & Moyſes: *hæc ſunt iudicia, & iuſtificationes, quas loquutus eſt Dominus filijs Iſrael.* Græca autem ſcholia dicunt eſſe leges, & ordinem, & ea, quæ decentem cultum conſequerentur. A — Theodor. — Pſ. 118. — Græ. ſchol.

B *Et ſanctum ſeculare.* Græce κοσμικὸν quæ, vox *mundanum*, quoque verti poteſt: quod interpretantes Chryſoſtomus, & Oecumenius dicunt, circa tabernacula, & templum Salomonis, tria extitiſſe tabernacula. Vnum ſub Dio, in quo ingredi poterat quodque genus hominum, non ſolum Iudæi, verum etiam Gentiles: & ideo mundanum, ſeu ſeculare appellari dicunt, Aliud habens velum: & dicebatur ſanctum, vt in quo ſacrificia peragerent communia, & quotidiana. Poſtea aderat aliud velum, & ſequebatur tertium tabernaculum, dictum ſancta ſanctorum, in quo ſemel in anno Pontifex ſacrificabat. Theodoretus autem inquit: *ſanctum ſeculare*, appellari tabernaculum, *vt quòd totius mundi figuram teneat. Velo enim intermedio diuidebatur in duas partes; & hæc quidem appellabatur ſancta; alia vero ſancta ſanctorum: & ſancta quidem imitabatur vitam, quæ in terra agitur: ſancta autem ſanctorum formam, & rationem vitæ, quæ agitur in cœlis: ipſum autem velum, vſum firmamenti implebat. Duos enim eſſe cœlos, diuina nos ſcriptura docuit: quorum primum quidem vna cum terra Deus fabricatus eſt: ſecundum autem ſecundo die fecit, cum dixit; fiat firmamentũ in medio aquarum, & vocauit Deus firmamentum cœlum: & hoc eſt noſtrum tectum. Poteſtatibus autem, quæ ſub aſpectu non cadunt, eſt loco ſoli, vel pauimenti. Quemadmodum* ergo, inquit Theodoretus, *hoc cœlum ea, quæ ſunt infirma ſeiungit a ſupernis, ita velum in medio tabernaculi extenſum ſeparabat a ſanctis ſancta ſanctorum.* Poſſemus etiam interpretari per *ſanctum ſeculare* ipſam ſanctitatem, quæ aderat in veteri teſtamento, mundana illa quidem exiſtens, non ſpiritualis, de qua Apoſtolus paulo poſt loquitur. Etenim (vt docet Thomas) veteris legis ſacramenta non conferunt Chryſoſt. hom. 15. — Theodor. — Geneſ. 1. — Tho. Aqu.

gratiam,

gratiam, pro vt faciunt sacraméta nouę legis. Et huic quidem explicationi progressus orationis fauere videtur, in qua affertur explicatio duorum tantúmodo tabernaculorum; de mundano autem tabernaculo, nil vltra meminit Apostolus; tanquam hoc solum voluerit significare, *per sanctum seculare*, ipsam scilicet mundanam, & carnalem sanctuatem; vti & erant carnales iustificationes ex legalibus ceremonijs prouenientes.

C *In qua, vrna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat.* In lib. Exodi atq; Parali. nó legitur, q̃ hęc seruarentur in arca; sed seorsum in tabernaculo: sed (dicunt Græci expositores) Apostolum potuisse ita accipere a Gamaliele; & quòd tempore Ieremiæ, propter bella, omnia conseruabantur in arca.

Exod. 25. Parali. 5. Gr. Expos.

D *Semel in anno solus Pontifex non sine sanguine.* Ex hoc quod dicit Apostolus, quòd semel in anno non sine sanguine ingrederetur Pontifex in sancta sanctorum, tollitur difficultas, quæ fieri potuisset ex aduerso, quoniam bis ingrederetur quotidie Pontifex in sancta sanctorum. At dicendum, quòd hoc erat pro incensatione; non autem cum sacrificio sanguinis, pro quo solum semel in anno ingrediebatur Pótifex sancta sanctorum, vt dicit Apostolus.

E *Pro sua & populi ignorantia.* Hæc dicta esse aduertunt nonnulli expositores, ad terrendum eos, qui etiam per ignorantiam delinquunt. Vel (vt dicit Oecumenius) ad significádum, quòd perfectius sit nouum testamentum, in quo per Christũ sanguinem peccata quoq; scienter commissa dimittuntur. Verum, si nulla peccata dimittebantur in lege, propterea quòd hostiæ illæ (vt dicitur paulo post) non poterant emundare conscientiam, ita vt oportuerit, præuaricationum, quæ erant sub priori testamento fieri expiationem per Christum: idcirco hoc dictũ de populi, & pontificis ignorantia idem esse videtur cum his, quæ supra sunt enarrata: dum diceretur, quòd pontifex debet esse talis, vt condolere possit ignorantibus, & errantibus; quoniam & ipse circundatus est infirmitate. Et id quidem præsertim videtur dicendum; quádo (vt ait Thomas) omnis peccans ignorans est: quamuis postea multum intersit, si peccatum ob fragilitatem, an per inueteratam malitiam committatur, propter quod maius etiam supplicium infertur: sed & in hoc genere etiá peccandi saltem prauæ dispositionis ignorantia inuoluitur. Præcipue autem ante Christi illuminationem, & priusquàm esset publicatum Euangeliũ, ignorantia mentes hominum occupauerat. Aut forte ita etiam dici potest, quòd offerri non debeat hostia pro his, qui scienter, & obstinate peccát in Spiritu sancto; pro quibus non vult B. Ioannes vt oretur, & infra dicitur, quòd pro huiusmodi nó relinquitur amplius hostia.

Oecum. Hebr. 4. Tho. Aqui. 1. Ioan. 5. Hebr. 10.

F *Adhuc priore tabernaculo habente statum.* In prius quippe tabernaculum ingredi nó poterat populus; ut hinc significaretur, quòd nondum pateret aditus ad regnum cælorum.

G. *Quæ parabola est temporis instantis.* Iure parabola dicitur, quatenus erat significatio, & figura repræsentatiua alterius rei; similitudo autem hæc tabernaculi habentis statum, in quo non possit quis ingredi præter Pontificem, in ipsoq; dona, & sacrificia offerebantur non ualentia conscientiam perfectam facere, durauit usq; dum ueniret horũ correctio, quæ per Christi hostiam afferenda erat; unde cessare habuit, post Christi oblationem, prędicta figura.

H *Quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem.* Ex his patet, quòd per sacrificia legis ueteris emundari non poterat conscientia. Per fidem autem habitam in Deum, & in mediatorem Iesum in lege quoq; ueteri dimittebantur peccata: nemini autem patebat uia ad regnum cœlorũ; quæ patuit post Christi consummationem omnibus credentibus in ipsum, & eius præceptis obtéperátibus: sicuti etiam hinc detecta, & patefacta est iustitia, quæ in sanctis patribus occlusa quodammodo tenebatur in circuncisione; pro ut explicatũ est in epist. ad Rom. in Adnot. B. cap. 4.

I *Solummodo in cibis & in potibus.* Ex his intelligitur, sacrificia in lege ueteri fuisse imposita ad disponendos, & pręparandos homines ad usum ciborum, & potuum; sicuti & uarijs ablutionibus, & iustificationibus caro mundabatur, aut a lepra, aut a profluuio sanguinis, uel a contactu morticinij. Et cum hæc fuerint imposita usq; ad tempus correctionis; hinc denotatur, quòd sacrificia illa in melius erant reformáda; simulq; insinuatur, prius, siue uetus testamentum fuisse culpa maculatum, quatenus erat imperfectum. Quod uero habet editio vulgata, *impositis*: Gręci legunt ἐπικείμενα, in accusandi casu, ut possit etiam referri hęc uox ad hanc aliam δῶρα, ac si diceretur; *imposita dona*: uti apud Oecumenium obseruare licet. Theodoretus autem animaduertit, apparere ex his, quę affert Apostolus de legis ceremonijs, ipsum non totam legé eijcere; sed solum quę constituta sunt de cibo, & potu, de eo, qui profluuio seminis laborat, de leproso, de puerpera, & de fluxu sanguinis, & similibus ij enim abluebantur, & aspersionibus mundabantur. Et hęc quidem erant obseruanda usque ad tépos correctionis, & perfectionis per Christi passionem inducendę.

Oecum. Theodor.

K *Christus autem assistens.* Gręce παραγενόμενος, idest, quasi adueniens, cum sit etiam Deus: quod fecit, cum in propria uenit, & carnem accepit.

L. *Per amplius, & perfectius tabernaculum.* Sunt qui de cęlo hęc dicta interpretantur, quòd sit plenũ beatis, & perfectis, ut non deficiat. Verum, cum dicat Apostolus, quòd Christus per amplius, & perfectius tabernaculum ingressus est sancta, & per *sancta* intelligatur cœlum; ideo non uidetur conuenienter dici, quòd Christus per amplius, & perfectius tabernaculum (quod est cœlum, secundum prędictam expositionem) ingressus sit sancta, idest, cœlum. Idcirco (sicuti multi interpretati sunt) hoc uidetur intelligendum de corpore suo. siquidem & corpus pro tabernaculo accipitur; sicuti in epist. post. ad Corinthios. Dicitur autem corpus Christi, *amplius*, & ita dignius, quàm esset tabernaculum, per quod ingrediebantur Pontifices in sancta sanctorum: quoniam in corpore Christi inhabitat diunitas

2. Cor. 5.

unitas

Coloſſ. 2. uinitas corporaliter, ut dicitur in epiſt. ad Coloſs.
& ideirco illud pſal. adducit Apoſtolus ioſia; *cor-
pus autem aptaſti mihi*, unde & dignius ſupra taber-
Pſal. 39. nacolum Moyſi: Idem etiã dicitur *perfectius*, quo-
Chryſoſt. uiam perficere poſſit alia. Chryſuſtomus aotem
hom. 15. ait; *quoniam unitum illi eſſet Verbum ſubſtantialiter.*

M *Non huius creationis*. Hinc inferuor hęretici
quòd Chriſtus non habuit uerum corpus, ſed aereũ
& cœleſte, ſi non habuit illud huius creationis.
Aduerſus Qui quidem ſunt irridendi, quaſi quòd cœlum, &
Hæreticos. aer non ſint etiam res creatę ſecundum horum in-
pretationem: quod ſequitur, cum dicant ex uerbis
Pauli, quòd non fuit huius creationis corpus Chri-
ſti, ſed aereum, & cœleſte. Verum intelligendũ eſt,
quòd corpus Chriſti nõ fuit huius creationis, qua-
tenus non ex limo terrę formatũ eſt, pro ut fuit cor-
pus Adę; neq; etiam ex ſemine uirili propagauit, ut
cęteri omnes, qui duxerunt originem ab Adam.
Theodor. Theodoretus inquit: *tabernaculum non manufa-
ctum*, intelligi humanam naturam, quam ſuſcepit
Chriſtus; quę non facta lege matrimonij, ſed Spiri-
Theoph. tus ſanctus tabernaculum conſtruxit. Theophyla-
ctus quoque corpus Chriſti, non huius creationis
fuiſſe ait; ideſt, non harum creaturarum in modum
creatum, ſed ſpiritalem & diuinum.

N *Per Spiritum ſanctum ſe ipſum obtulit*. Græci
Theodor. loco huius dictionis, *ſanctum*, habent *aiωniũ*, ideſt,
Theoph. ęternum. Quam vocem ſequuntur Theophylactus,
Occum. Oecumenius, & Theodoretus; qui locum explicans
inquit, quòd *nulli reprehenſioni obnoxium effecit illud
corpus Sanctus ſpiritus: habebat enim omnia dona ſpi-
Ioan. 1. ritus, & de plenitudine eius (vt dixit S. Ioannes) omnes
accepimus*. Notatque, Spiritum ſanctum appellari
æternum; & quòd æternum eſt, non eſſe creatum;
quoniam nõ habet temporale eſſentię principium.
Et quidem adhærendo græcæ lectioni quæ habet
per *ſpiritum æternum* (& reſpondet priori dicto de
æterna redemptione per Chriſtum inuenta) argu-
mentum per locum a minori ad maius, quo probat
Apoſtolus, Chriſtum per propriam ſanguinem con-
ſecutum eſſe pro nobis redemptionem æternam, il-
luſtrius redderetur hũc in modum. Nam, ſi ſanguis
hircorum, & taurorum, & cinis uitulæ aſperſus (quę
pertinent ad animantia intereuntia; quorum vita
deſinit) ſanctificant inquinatos ad emundationem
carnis pro obeundis munijs, legalibuſque ceremo-
nijs (quæ virtus ſactificandi carnem non emanata
ſanguine, aut a cinere dictorum animalium, ſed
Deo ſecretius in his ipſis operante id fit) Quanto
igitur magis ſanguis Chriſti, qui eſt filius Dei, qui-
que ſe obtulit agnum immaculatum Deo per ſpiri-
tum æternum, nempe per animam rationalem, quę
eſt ſpiritus æternus non deficiens, ſed immortalis,
emundabit cõſcientiam noſtram ab operibus mor-
tuis, quæ ſunt ipſa peccata? *ad ſeruiendum Deo viuen-
ti?* Cui quidem ſeruire, eſt colere ipſum in ſpiritu, &
veritate, vna cum fide ſua in Chriſtum noſtræ recõ-
ciliationis auctorem, & ſaluatorem noſtrum; & non
per cæremonialia, ſacrificiaque legalia; quibus non
vere ſeruitur Deo viuenti; cum ſint vmbra veri, &
iogi ſacrificij, quod per Chriſti oblationem conſti-
tutum eſt; vt in illis Deus minime ſibi complacue-
rit; licet illa permiſerit Iudæis, ne in idololatriam
procumberent. Vnde in Pſal. de quo Apoſtolus Pſal. 39.
meminit cap. ſequenti, dictum eſt: *hoſtiam, & obla-
tionem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi, holocauſto-
mata, & pro peccato tibi non placuerunt*. Ad hæc
autem, quæ offerebantur ſecundum legem, vt ido-
nee ſacerdotes adminiſtrarent, & populus ea ſuſci-
peret, emũdationes in carne factæ non ad ſpiritum
attinentes deſeruiebant.

O *Ideo noui teſtamenti mediator eſt*. Ideſt, ad hũc
finẽ Chriſtus noui teſtamenti mediator eſt, vt mor-
te ſua nos redimeret mundando a peccatis: hincque
acciperent hęreditatem, qui ad eam ſunt vocati. Te-
ſtamentum autem, de quo hic eſt ſermo, accipitur
(vt conſtat ex epiſt. ad Galatas) quatenus continet Gal. 3. & 4.
pactum, & promiſſionem factam a Deo; cuius tamẽ
vis, & executio obtenta non eſt, niſi poſt Chriſti
mortem; adeo quòd promiſsio Dei facta Abrahæ,
in Chriſti conſommationem dirigebatur. Et quo-
niam teſtamentum continet tum hæreditatem, tum
mortem teſtatoris vt confirmetur; hinc teſtamentũ,
modo pro morte, modo pro pacto, & interdum
etiam pro vtroque accipitur in ſacra ſcriptura.

P *Et omnia pene in ſanguine ſecundum legem mũ-
dantur*. Dicit *pene*: vel quoniam plene non mundã-
tur in lege, vt interpretatur Chryſoſtomus. Aut Chryſoſt.
quoniam non omnia, ſed pene omnia purgarentur hom. 16.
per ſanguinẽ: Nam in lib. Numeri dicitur, *quicquid* Num. 31.
*poteſt ignem ſuſtinere, purgetur igne; quod non poteſt,
expiatione aquæ*. Ex quo colligitur, quòd non om-
nia per ſanguinem mundabantur.

Q *Et ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio*. Si
ſupponatur, quòd ex ſacrificijs legis fieret remiſsio
peccatorum, dicendum, in ipſis effuſionem quo-
que illam ſanguinis ſuppoſitam fuiſſe, quæ re uera,
& efficaciter pro remiſsione peccatorum facta eſt
in nouo teſtamento per Chriſti mortem. Et ideo il-
lud, quod dictum eſt antea; *ut morte intercedente, in
redemptionem earum præuaricationum, quæ erant ſub
priori teſtamento repromiſſionem accipiant, qui uocati
ſunt æternæ hæreditatis*: maoifeſte deootat, quòd per
legem peccata non tollerentur. Quod etiam ſigni-
ficauit Paulus in Act. inquiens. *Notum igitur ſit uo-* Act. 3.
*bis uiri fratres, quia per hunc uobis remiſſio peccatorũ
annunciatur ab omnibus, quibus non potuiſtis in lege
Moyſi iuſtificari.*

R *Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cœleſtium
his mũdari*. Ideſt, oportebat homines, qui ingredie-
bantur tabernacula ueteris teſtamẽti; quæ ſunt exẽ-
plaria cœleſtium, mundari per dicta ſacrificia, &
hoſtias: *Ipſa autem cœleſtia melioribus*. At, ſi me-
liores hoſtiæ pro cœleſtibus requirebantur; ergo
(ut deducit Chryſoſtomus) ſi ipſa cœleſtia melio- Chryſoſt.
ra, conſequenter illa ſacrificia fuiſſe bona ſignificã- hom. 16.
tur; cum melius, bonum ſupponat: & ita homines,
qui ſunt futuri cœleſtes, & hæredes regni cœlorum,
huc prouehendi erant hoſtijs melioribus; nempe
per Chriſti ſanguinem. Non autem illę hoſtiæ uete-
ris legis ad cœleſtia pertinebant; ſed ſolum ſignifi-
cabant. Vt autem ſentit Chryſoſtomus, eccleſia, quę Chryſoſt.
in terris extruitur, res cœleſtis appellatur. Aut ſecũ-
dum Theodoretum, cœleſtia hæc intelliguntur ſpi- Theodor.

titualia, quibus mundetur ecclesia.

S *Exemplaria verorum.* Græce ἀντίτυπα, & iure ita appellantur, quæ erant in tabernaculis, & sacrificijs veteris legis: typus enim sumebantur a cœlestibus: vnde, quæ in his significabantur, cum essent cœlestia, & veritas repræsentaretur in Christi passione consummanda, optime antitypa appellanda erant; vt quæ typum referrent cœlestium.

T *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.* Idest, ab illo initio, in quo fuit commissum peccatum ab Adam in exordio suæ creationis.

Apoc. 13. Vnde illud in Apoc. *In libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi;* nempe figuratiue in Abel. *Vel ab origine mundi*, quoniam, ad omnia peccata exhaurienda vsque ab origine mundi perpetrata, Christi passio satisfacit.

Theodor. Theodoretus autem hunc locum explicans inquit, *oportebat sæpius obire mortem, si se sæpius debuisset offerre: per mortem enim se obtulit; quandoquidem per proprium sanguinem oblationem esset facturus.*

V *In consummatione seculorum;* Aut denotatur tempus, in quo Christus passus est in extremis scilicet temporibus, & vltima mundi ætate: & quare in

Greg. Nyss. hoc vsque tempus distulerit, reddit rationem Gregorius Nyssen inquiens. *Quemadmodum peritissimi medici febri adhuc in præcordijs permanente, & ægroti corporis acrius dinexante, & ægritudinis fomentis adaucta magis incensaque, nullam afferunt languenti medelam, quæ languoris causas tollat; sed vt morbus increscat, opperiuntur, sic & nobiscum agit animorum medicus ille. Expectat enim vt omnis retegatur nequitia, vt nihil maneat ex his, quæ recondita sunt, incuratum, sic demum retectis, ille & præcedentibus malis medetur.* *Aut in consummatione seculorum*, dictum est ad innuendum, quòd Christi passio, & hostia per omne tempus sufficit vsque ad consummationem seculi. Semel autem apparuit; quia semel tali die crucifixus est; qui quidem semper interpellat pro nobis, hostiam ostentans se patri: nec non per sacerdotes fit in dies in terris oblatio, sub speciebus panis & vini, eiusdem hostiæ.

X *Quemadmodum statutum semel est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium.* Ex hoc colligitur, omnes homines ante iudicium mortem esse passuros, vel longa domitione, *vel in momento*: quod continget his, qui in die aduentus Domini viui reperiuntur: de quibus Augustinus in lib. de Ciuit. Dei cap. 20. ait quòd sunt exituri de corpore, & mox ad immortalitatem reddituri. Statutum est autem hominibus mori ex naturæ humanæ conditione; vt quæ ex qualitatibus inuicem oppositis, atque ideo corrumpentibus nexum corporis, sit constituta: licet deinde per donum iustitiæ originalis, si in ea Adā se conseruasset, illæsa a morte, suffragio doni cœlestis, conseruari potuisset. At post peccatū statutum fuit verbo Dei, vt homo moreretur omnino; cum dictum fuit ipsi Adam; *in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris.* Hāc autem mortem Christus vltro subire voluit, & ex dispensatione diuina factum est (sicut dictum est antea) vt pro redemptione mundi, mortem obiret cum tamen in eius potestate esset animā suā & ponere, & tollere.

Aug. in lib. 20. de Ciui. Dei c. 20.

Gen. 2.

Ioan. 10.

Y *Secundo sine peccato apparebit.* Idest, non amplius venturus est subleuaturus mundum a peccatis, tanquam ea in suo corpore iterum sustinens, atque luens: sed iterum veniet, mundum quidem iudicaturus.

AA *Apparebit omnibus expectantibus ipsum in salutem.* Apparebit cum maiestate diuinitatis, gloriosus ipsis electis, *& sine peccato*: idest, nō grauans in secundo aduentu, neque terrens eos de peccatis, quæ iam exhauserit ob ipsorum fidem; & charitatem: sed veniet in salutem, quam ipsis consummatam est allaturus, secum ipsos perducens ad cœlestem hæreditatem. Aliter antem apparebit, nempe terribilis, & in ruinam, peccatoribus, & damnatis; qui vel increduli fuerunt, vel de peccatis pœnitentiam non egerunt.

PARAPHRASIS.

CAPIT. X.



NEQVE vero absque causa Pontifex, quotannis Sancta sanctorum ingrediens, eadem repetebat sacrificia. Vmbram enim habēs lex vetus futurorum bonorum, nō ipsam obtinēs imaginem, & ideam rerum, quæ in Christo perficiēdæ erant, his hostijs, quas easdem per singulos annos offerunt, numquā potest accedentes cum his victimis perfectos facere. Alioquin cessassent offerri; quoniam nullam vltra haberent conscientiam peccati illas sacrificantes, per ipsas semel mondati. Verum in his oblationibus, per singulos annos commemoratio fit peccatorum, non remissio. neqne mirum. Impossibile enim est sanguine taurorum, aut hircorum auferri peccata. Ideo (vt scriptum est apud Dauid in Psal.) Christus ingrediens mundū, ita alloquitur Patrem. Hostiā, & oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi; holocaustomata, & pro peccato non tibi placuerunt; tunc dixi, ecce venio: in capite libri scriptum est de me, vt faciam Deus voluntatem tuam. Superius dicens (quia hostias, & oblationes, & holocaustomata, & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam.) tollit primum, ipsa scilicet legis sacrificia, vt secundum subsequens statuat, ipsam Christi oblationem; in qua quidem Dei voluntate per Christum consummata sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel ab ipso factam. Quin & omnis sacerdos (vt Pontificem omittamus) præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ non possunt auferre peccata. Hic autem secūdum Melchisedech, Sacerdos noster Christus, vnam pro peccatis offerens hostiam, nempe se ipsum in sempiternum, sedet in dextera Dei: de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Vna enim oblatione consummauit in sempiternum sanctificatos per ipsum. Contestatur

testatur autem id nobis etiam Spiritus sanctus per os Ieremiæ. Postquam enim dixit: hoc autem est testamentum, quod restabor ad ipsos post dies illios dicit Dominus; dabo leges meas in cordibus eorũ, & in mentibus eorum superscribam eas; & peccatorum, & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Vbi autem horum est remissio, clare patet, quòd vltra non est necessaria oblatio pro peccato. Habentes itaque fratres fiduciam in sanguine Christi ad introitum sanctorum (quam viam initiauit nobis Christus nouam, & viuentem per velamen, idest per carnem suam) & sacerdotem magnum super domum Dei, qui sunt ipsi fideles: accedamus ad eum cum vero corde, in plenitudine fidei, aspersis cordibus a conscientia mala; & abluti corpore aqua munda per baptismum, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem: fidelis enim qui nobis promisit, quæ speramus. Et consideremus inuicem, mutuo nos inspectantes in prouocationem charitatis, & bonorum operum; nõ deserentes collectionem nostram; sicut consuetudinis est quibusdam; sed contra consolantes mutuo nos ipsos, & eo magis, quo videmus appropinquantem diem extremum. Voluntarie enim peccantibus nobis, post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia: sed terribilis quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio; qui consumpturus est aduersarios, Dei rebelles. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus, aut tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti, in quo sanctificatus fuerit, pollutum duxerit, & spiritum gratiæ iam acceptum contumelia affecerit? scimus enim quinam sit qui dixit in Deut. mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum apud Ezechielem: iudicabit Dominus populum suum: horrendum quippe est incidere in manus Dei viuentis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum; partim quidem opprobrijs, & tribulationibus spectaculum facti, partim etiam socij effecti taliter conuersantium. Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorũ vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscẽtes vos habere meliorem, & manentem substantiam. Nolite igitur amittere fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem: patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes, reportetis repromissionem. Adhuc enim modicum aliquantulumque, & qui venturus est, veniet, & non tardabit: iustus autem ex fide viuit. Qui autem subtraxerit se a fide, non placebit animæ meæ, dicit Dominus per Abacuc. Nos autem non sumus subtractionis filij, vt deficere velimus a fide in perditionem nostram; sed filij fidei sumus in acquisitionem animæ.

Editio vulgata.



VMBRAM enim habens lex, futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum per singulos annos eisdem ipsis hostijs quas offerunt indesinenter, numquam potest accedentes perfectos facere: alioquin cessassent offerri, ideo quòd nullam haberent vltra conscientiam peccati, cultores semel mundati: sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit, impossibile enim est sanguine taurorum, & hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum, dicit: Hostiam, & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata, & pro peccato, non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce venio: in capite libri scriptum est de me: Vt faciam Deus voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hostias, & oblationes, & holocaustomata, & pro peccato noluisti: nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, vt faciam Deus voluntatem tuam, aufert primum, vt sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ numquam possunt auferre peccata: hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectãs, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius. Vna enim oblatione, consummauit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos, & Spiritus sanctus. Postquam enim dixit. Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribã eas, & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio: iam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi: quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, idest, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda a conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis enim est, qui repromisit,) & consideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum: nõ deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam: sed consolantes, & tanto magis quanto videritis appropinquantem diem. Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione, duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis, deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & Spiritui gratiæ contumeliam fecerit? Scimus enim, qui dixit. Mihi vindictam, & ego retribuam. Et iterum. Quia iudicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, & in altero quidem opprobrijs, & tribulationibus

tionibus spectaculum facti: in altero autem socij taliter conuersantium effecti. Nam, & vinctis compassi estis: & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem, & manentem substantiam. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est: vt voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum aliquantulumque qui venturus est, veniet, & non tardabit, iustus autem meus ex fide viuit, quòd si subtraxerit se non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem: sed fidei in acquisitionem animæ.

ADNOTATIONES.

A VMBRAM *enim habet lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.* Suppositum est antea, Christum ob redemptionem mundi functum esse officio suo, dum semel obtulit se in cruce hostiã pro peccatis; adeo quòd non opus est vt amplius se offerat, sicuti in lege veteri quotannis sacerdos introibat in Sancta sanctorum, & numquam desistebat ab hoc munere. Huius discriminis nunc hæc causa assignatur; quòd lex erat vmbra futurorum bonorum, futuræ scilicet redemptionis, quæ explenda erat per sacrificium, & oblationem Christi. Et propterea legis veteris sacerdos non habebat cessare ab opere sacrificandi, in signum hostiæ futuræ; donec Christus aduenisset, & morte passionem suam consummasset. Hinc dicit Apostolus, quòd lex erat habens vmbram bonorum futurorum, non ipsam rerum imaginem, græce *εἰκόνα*, dictam. Quæ si accipiatur, quatenus denotat ideam, & essentiam rei (pro vt in epi- Colos. 1. stola ad Coloss.) dicitur Christus imago Dei, eãdem cum Deo continens essentiam, in qua significatio- Psal. 72. ne videtur etiam accipi in Psal. vbi dicitur, *imaginem ipsorum ad nihilum rediges;* hac ratione videretur posita ab Apostolo ad distinctionem vmbræ adeo quòd, per legem, vmbra exponeretur imaginis veri sacrificij, quod futurum erat de Christo. Et ideo nil mirum, si per legalia homines non poterãt Leuit. 5. a peccatis mundari, & sanctificari. Nam & si quãdoque dicitur in biblia, *orabit pro eis sacerdos, & dimittetur eis;* attamen supponendum, remissionem peccatorum intelligi debere fiendam, quoniam in fide Christi venturi condonarentur peccata. Si autem bona futura, de quibus hic est mentio, intelligantur cœlestia, ipsa scilicet fruitio beatitudinis, ex Basil. sententia Basilij, & Gregorij, distinguetur vmbra Greg. ab imagine, & imago ab ipsis cœlestibus bonis futuris hunc in modum: vt dicatur in lege veteri fuisse vmbra; & quòd in lege noua sit imago referens veritatem rerum, non autem continens virtutem bonorum futurorum in patria. Quam quidem ex- Theodor. positionem sequuti sunt etiam Theodoretus, & Tho. Aqui. Thomas. Dicebat autem Basilius, quòd nunc in nouo testamento participes sumus Paschæ figuratiuo modo; perfectiori autem modo postea fruemur in patria; & quòd legale pascha, fuit figura figuræ. Verum aduertendum, hoc loco non esse mentionem nisi de Christi immolatione, quę perfecta est in nouo testamento, afferens efficaciter & re vera bona illa, quæ significabantur in lege veteri, humani scilicet generis redemptionem.

B *Numquam potest accedentes perfectos facere.* Et quare hoc? quoniam liberari a peccatis homo nõ poterat per illas hostias. Et huius signum, quòd quotannis peragebantur illa sacrificia cum commemoratione peccatorum, & numquam desistebant. Vnde annua illa repetitio sacrificiorum pro peccatis clare ostendit, quòd hostiæ illæ non erant validæ ad exhaurienda peccata; quod solum obtinuit Christi oblatio semel facta. Quæ si quotidie repetitur per sacerdotes repetitur (vti ea quæ manet in perpetuum) in commemoratione passionis eius, accedentibus etiam nostris supplicationibus, quo nobis eius virtus applicetur, per hanc ipsamque hostiam protegamur, & foueamur vsque in finem: adeo quòd si noua in dies fit consecratio, non nouę hostiæ, sed eiusdem est consecratio: quamuis quo ad nos eiusdem iugi sacrificij sit alia, & alia commemoratio.

C *Corpus autem aptasti mihi.* Hinc colligitur quòd dictum est supra: quòd corpus Christi non Hebr. 9. est huius creationis: sed aptatum fuit illi a Deo longe alio modo, quàm formentur aliorum hominum corpora. Quandoquidem, virtute Dei obumbrante Virginem, Deus factus est homo, non ex commistione virilis seminis cum muliebri, vt reliqui generantur homines; neque ex limo terræ, vt fuit formatus primus homo Adam.

D *Holocaustomata, & pro peccato tibi non placuerunt.* In veteri testamẽto partim erat sacrificium de inanimatis, veluti de pane, & dicebatur oblatio: partim de animatis; & si erat ad placandum Deum, holocaustum nuncupabatur, dignissimumque erat, vt quod totum combureretur in honorem Dei. Si autem erat pro emendatione peccati, dicebatur sacrificium pro peccato; cuius vna pars comburebatur, alia cædebat in vsum ministrorum. Aut erat pro beneficijs; cuius vna pars comburebatur, alia dabatur ministris, tertia ipsis offerentibus, & dicebatur sacrificium pacificorum. Sed dicet aliquis: quomodo hæc non placuerunt Deo, si illa ipse præcepit & sæpe legitur in scriptura, quòd ea Deus in odorẽ suauitatis adoleuerit? Dicendũ ad hoc, quòd Deus, hæc noluit, neque acceptauit pro satisfactione peccati; vt quæ non essent valida ad hoc perficiendum; ac propterea psalmographus dicit; *holocaustomata, & pro peccato tibi non placuerunt*, Simpliciter enim hæc Deus nolebat. Vnde & in prima datione legis hæc non præcepit; sed postquam fecerant sibi vitulum, concessit illis animalium sacrificia iuxta legem sacerdotalem conficienda, ne in idololatriam procumberent. Dicit autem, *& pro peccato tibi non placuerunt*, quoniam pro emundatione carnis, pro cibis, & potibus, & quibusdam carnalibus iustificationibus Deus acceptabat illa sacrificia; non autem pro emundatione conscientię a peccatis. Vnde Theophylactus animaduertit, idipsum, quòd Deus Theoph. voluerit, & noluerit illa sacrificia legalia, simile esse sententijs illis Paulinis in epist. ad Corint. dum di- 1. Cor. 7. ceret:

1. Timot. 5. ceret: *volo omnes eſſe, ſicut me ipſum*, nēpe ſine vxore; & in ea ad Timot. dum inquit; *volo iuniores viduas nubere*, idque condeſcendens aliorum libidini.

Tho. Aqui. E *In capite libri ſcriptum eſt de me.* Ideſt (vt Thomas interpretatur) in libro prædeſtinationis, in quo adeſt Chriſtus, per quem ſancti prædeſtinantur. Aut
Theoph. (ſecundum Theophylactum) intelliguntur tabulæ illæ lapideæ. Vel vetus teſtamentum, cum nulla ſit ſcriptura, in qua de Chriſto non ſit facta mentio. Vel inquit, caput, intelligitur veteris teſtamenti initium, cum dictum eſt in primordio libri; *faciamus*
Gen. 1. *hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram*; ibi enim ſuæ diuinitatis cognitionem aperit Deus. Aut in capite libri accipi poteſt, pro eo, quod eſt dictum in primo Pſalmo: ibi enim hæc habentur, *ſed in lege*
Pſal. 1. *Domini voluntas eius*; quam voluntatem Chriſtus fecit offerens ſe in ſacrificium. Quod & denotant verba adducta hic a Paulo; *vt faciam Deus voluntatem tuam*.

F *De cetero expectans, donec ponantur inimici eius*, &c. Hæc expectatio, & mora durabit, donec compleatur numerus electorum: ita enim Deus omnia ſuauiter diſponit, non agens quidpiam violenter: ſed permittens hominibus, vt libere agant; & hoc fit in tempore, vnde & Dei expectatio ad hunc
Theodor. modum ſuccedit in tempore. Theodoretus autem ait: *quòd tandem adorabunt eum omnes hoſtes eius, vt Deum, & dominum: In primis diabolus, & dæmonum caterua: item ex Gentibus, & Iudæis, qui fidæi radium non ſuſceperunt; & cum his turba hæreticorum.*

G *Viam nouam.* Si Chriſtus nobis initiauit viam nouam ad introitum ſanctorum, perſpicuum eſt igitur, quòd prius nō patebat via ad cœleſtia. Quod etiam ſignificabatur in lege veteri per velum tabernaculi, quo prohibebantur omnes, præter ſacerdotem, ingredi in ſancta ſanctorum. Cum vero ſubiungit, *viuentem*; vult innuere, quòd Chriſtus, pro nobis factus redemptor, eſt in perpetuum viuens. Vel, quoniam per ipſum vita immortalis, & indiſ-
Theodor. ſolubilis obtinetur. Theodoretus autem aduertit, eo quòd Chriſtus primus cœlos aſcendit; ideo viam ad cœlos appellari recentem, & viuentem.

H *Per velamen.* Quid per hoc intelligat Apoſtolus, explicat, inquiens: *ideſt, per carnem ſuam*; quod
Hebr. 9. eſt idem cum eo, quod dictum eſt ſupra: quòd per amplius, & perfectius tabernaculum introiuit; vt ibi nomine, *tabernaculi*, caro explicetur corporis ſui: hic vero hoc alio nomine, *velaminis*; quo denotatur, quòd lateret diuinitas corporaliter in corpore Chriſti.

Coloſſ. 2. I *Aſperſi corda a conſciētia mala.* His verbis ſupponitur conuerſio facta ab operibus malis per pœnitentiam. Per illud vero, *& abluti corpus aqua munda*, innuitur cōſequenter ſuſceptio baptiſmi emundantis nos per regenerationem.

K *Teneamus ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem.* Confeſſio nil aliud eſt, quàm fides, quam cōfitemur: in qua ſpes radicatur, cum ſit fides ſubſtan-
Hebr. 11. tia rerum ſperandarum, vt dicitur cap. ſequenti. Hanc igitur ſpem annexam fidei, tenere oportet indeclinabilem, firmam, tanquam anchoram, cui innitamur vna cum charitate.

L *Et conſideremus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum.* Secundum Theophyla- Theoph.
ctum, hortatur eos, vt virtute præditos pernoſcant, vt hos imitentur, non liuore capti, ſed laudabili quadam æmulatione prouocati; vt hæc prouocatio charitatis argumentum ſit, & non inuidiæ. Vel inquit, *hortatur vnum ſentire inuicem, vt ad mutuam accendantur charitatem.* Aut poſſimus interpretari, quòd hortatur illos, vt ſint mutuò intenti ad ſalutem proximi, vt prouocentur inuicem ad charitatē habendam, & ad exercitationem bonorum operum; qua in re ita præclare iuuatur proximus, vt in nulla alia æque poſſit.

M *Voluntariè enim peccantibus nobis, poſt acceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia.* Oecumenius adnotauit, Apoſtolū vſum Oecum.
hoc participio, *peccantibus*, ad denotandum perſeuerantiam in peccatis, vt obſtinatus in malo ſignificetur cum deſertione profeſſionis fidei. Siquidem id fieri ſupponitur poſt acceptam notitiam veritatis. Huiuſmodi igitur peccatoribus obſtinatis, inquit Apoſtolus, non relinquitur amplius hoſtia pro peccatis. Nam hoſtia Chriſti (quando hi voluntarij illam deſerant) non eſt ipſis profutura: nec præter hanc, vlla alia eſſe poteſt, per quam peccata diſſoluantur. Dicit autem hoc Apoſtolus de voluntarie peccantibus: nam, qui non voluntarie peccatum faceret, pro huiuſmodi peccato, hoſtia adiuuās adeſſe poteſt. Quod vero inquit, *poſt agnitam veritatem*, id multum intereſt, ſiquidem non imputatur peccatum non agnitum. Aut cum ijs, qui veritatem nō agnouerunt, mitius agetur, ſaltem in moderatione pœnæ, vt exponit Thomas. Atque ita pro his quo- Tho. Aqui.
que hoſtia aliquo modo adiuuans aderit. Vnde Theodoretus ponderans vocem hanc, *voluntarie*, Theodor.
inquit, poſitā eſſe ab Apoſtolo, vt innueret, ea, quæ præter animi ſententiam fiunt, aliquam veniam mereri. Si quis autem peccet poſt agnitam quoque veritatem ex fragilitate, non obſtinate perſeuerans in peccando, vſque & pro huius peccatis remanet hoſtia, & hoc ſemper, dum in hac vita ſumus. Vnde (vt inquit Theodoretus) non prohibuit Apoſtolus pœnitentiam, ſed dixit, quòd non relinquitur ſecunda hoſtia, ſemel enim pro nobis immolatus eſt Chriſtus. Græca autem Scholia cum Theophylacto Gr. Scho.
interpretātur, his verbis deduci ab Apoſtolo, quòd Theoph.
non poſsit baptiſmus iterari, adeo vt ſecundum hāc interpretationem, ſit hæc eadem ſententia cum illa ſuperiori: vbi dictum eſt, *impoſſibile eſſe eos, qui pro-* Hebr. 6.
lapſi ſunt poſt baptiſmum, iterum renouari ad pœnitentiam. Verum non eadem omnino eſſe videtur ſententia. Siquidem ibi aperte ſupponitur, non poſſe baptiſmum iterari: non tamen excluditur, quin prolapſus poſt baptiſmum poſsit pœnitere; nō quidem per baptiſmi viam, ſed alia via, quæ pertinet ad pœnitentiam ſecundæ tabulæ. Hic autem eſt ſermo de obſtinate peccantibus poſt acceptam veritatem; quibus (vti apoſtatis a fide ſuſcepta, & perſeuerantibus in hac prauitate) non amplius relinquitur hoſtia, quæ illis prodeſſe poſsit; ſed ſolum pro illis relinquitur acerrimum iudicium, & acerbiſsimum ſupplicium

supplicium de huiusmodi sumendum; vti de illis, qui Christi humanitati sint aduersati: vt patet ex verbis Apostoli, dum inquit. *Iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios*. Et, pro hac expositione, ponderanda etiam sunt verba, quæ paulo post subiungit Apostolus, inquiens: *quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit*: Quibus verbis apostasia a fide Christi cum perseuerantia peccandi denotatur.

N *Nam & vinctis compassi estis*. Græci legunt, Theoph. *& vinculis meis; &* Theophylactus exponens ait: *alijs consolationi fuistis, & mihi in vincula coniecto*. Valla. *Et hinc Valla*, sumpsit argumentū, quòd hæc epistola sit Pauli; cum præsertim in eius calce dicat, dimisisse ad illos Timotheū, vt difficulter de alio, quàm de Paulo hæc intelligi possint.

O *Si subtraxerit se*. Nempe a fide.

P *Non placebit animæ meæ*. Hæc verba supponuntur, vti pronunciata a Deo.

Q *Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem*. Sermo est de subtractione a fide.

R *Sed fidei in acquisitionem animæ*. Idest, filij fidei simus, vt acquisitionem animæ obtineamus.

PARAPHRASIS. Cap. XI.



Est autem fides, de qua noster est sermo, substantia, & fundamentum rerum, quæ sperantur; argumentum, arguens, & excitans mentem humanam ad ascensum rerum inuisibilium. In hac enim hunc in modum accepta fide, seniores, maiores nostri, testimonium probationis suæ consequuti sunt. Fide intelligimus (nulla ad hoc accedente probatione) verbo Dei, qui dixit, & facta sunt, aptata, & condita fuisse secula; dum ex non apparentibus, & nullatenus existentibus, facta sunt quæ videntur, cœlum, & terra, & reliquæ omnes partes vniuersi. Quæ vero præclara facinora, fidei huic innixi, maiores nostri præstiterunt, nunc subijciamus. Fide Abel, quam habuit erga Deum, obtulit copiosiorē, atque honoratiorem hostiam Deo, quàm Cain frater eius: propter quam fidem consequutus est testimonium a Deo, quòd esset iustus, testimonium perhibente Deo muneribus eius, quę sibi grata ostendit esse; ad hæc, & ad ipsum Abel respiciens, & non ad Cain, & ad munera eius. Et propter hanc eandem fidem, quamuis mortuus Abel, adhuc tamen, tanquā viuens, loquitur, vti vir iustus, ac Deo gratus. Fide hac eadē placens Enoch Deo, translatus est ne videret mortē, & nō inueniebatur, quoniā transtulit ipsum Deus. Ante translationem enim testimoniū habuit, placuisse Deo; sicut in lib. Geneseos dicitur, ꝙ Enoch ambulauit cū Deo. Illud autem certum est, ꝙ sine fide impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deū, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe, responso accepto de his, quæ adhuc nō videbantur, metuens Dei prędictionem circa diluuium futurum, fabricauit arcam in salutem domus suę: & per hanc fidem mūdum damnauit, vt incredulum; & iustitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus. Abraham ipse quoque, a Deo vocatus, fide motus, quam habebat in eum, obediuit vt exiret in locum, quem accepturus erat in hæreditatem; & exiuit, propriam ac paternam domum relinquens, nesciēs quo iret. Fide eadem sustentatus, demoratus est in terra promissionis, tanquam in aliena, habitans in tabernaculis vna cum Isaac, & Iacob, & hæredibus promissionis eiusdem. Expectabant enim non terrenam, & mutabilem, sed fundamētum habentem æternitatis ciuitatem, cuius artifex, & conditor est Deus. Fide & ipsa Sara eius vxor, cum esset sterilis, virtutem in conceptionem seminis accepit, & præter ætatis cursum, peperit filium; id obtinēs, quoniā fidelem existimauit, ac credidit eum, qui hoc sibi promiserat. Propter quod, & ex vno Abrahæ semine, & hoc emortuo, & ex Sara inutili ad generationem, nati sunt filij, tanquā sydera cœli in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram maris innumerabilis. Iuxta fidem cōceptā, & numquam derelictam, ij omnes, quibus diximus repromissionem esse factā a Deo, defuncti sunt, non accipientes repromissiones; sed a lōge eas aspiciētes, & salutātes, & confitentes se peregrinos, & hospites esse super terram. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere: & siquidē eius meminissent, de qua exierant, habebāt vtiq; tempus reuertendi ad eā: nunc autem meliorem appetunt, idest, cœlestem. Ideo nō erubescit illos Deus, vocari Deus eorum: parauit enim illis ciuitatem in regno cęlorum. Idem Abraham, tentatus a Deo in hac magna experientia, vt vnigenitum suum Isaac offerret sibi; ipse quidem fide roboratus, eum offerebat, in quo promissiones acceperat; & ad quem dictum fuit, ac de ipso pronunciatum a Deo, quòd in Isaac vocabitur tibi semen; hoc alacriter præstans Abrahā, illud arbitrans, & ratiocinans apud se, Deum eius esse potentiæ, vt eumdem filium a mortuis excitare posset, vnde & ipsum in parabolam, & in hāc similitudinem accepit. Fide Isaac benedixit, & vaticinatus est quę ventura essent filijs suis Iacob, & Esau. Fide Iacob moriens, benedixit singulis filijs Ioseph, & adorauit fastigiū virgæ ipsius; præuidens regnum ab ipsa tribu Ephraim, & Manasse filijs Ioseph obtinēdum, ipsis decem alijs Tribus subiectis, & seruiētibus. Fide Ioseph moriens, de profectione filiorum Israel de Aegipto memoratus est, atq; de ossibus suis transportandis mandauit, vti & expletum est. Fide Moyses, cum natus est, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, inde ad hoc motis, quòd vidissent elegantē infantē; & hinc arguerent, & crederent, a Deo seruandū, vti & seruatus est: & non timuerunt regis edictum de infantulis Iudæorum exponendis. Fide Moyses, grandis factus, negauit se filium filiæ Pharaonis, magis eligens vna cum populo Dei affligi, quàm tēporarijs peccati cōmodis frui, maiores diuitias ęstimās, thesauro Aegyptiorū, ipsū improperiū Christi; aspiciebat enim in futuram sibi a Deo remunerationem. Fide reliquit Aegyptum, regis nō

veritus minas, & iracundiam. Perinde enim ac si vidisset Deum, qui est inuisibilis, sustinuit, atque restitit, regis non veritus animositatem. Fide celebrauit Pascha, & sanguinis effusionem, ne qui vastabat primogenitos, tangeret eos. Fide transierunt mare rubrum veluti per siccam terram; quod cum etiam Aegiptij tentassent, a maris aqua sunt absorpti. Fide muri Hierico corruerunt, circundati diebus septem. Fide, Roab meretrix, quam exploratoribus pręstitit, non perijt vna cum incredulis, excipiens exploratores Hebręorum cum pace, illosque fideliter abscondens. Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeone, Baruch, & Sanson, & Hiephthę, Dauid, Samuel, & Prophetis. Qui quidem per fidem vicerunt regna, vt Iosue, & Dauid: operati sunt iustitiam, adepti sunt promissiones rerum, quas Deus illis pollicitus erat, vt Dauid regnum Hebręorum: occluserunt ora leonum, vt Daniel: extinxerunt impetum ignis, vt tres pueri positi in fornace: effugauerunt acies gladij, quemadmodum Elias, & Dauid: & conualuerunt ex infirmitate, vt Iob & Ezecchias; fortes facti sunt in bello: castra exterorum inclinauerunt, ac euerterunt, vt Iosue, Iudices, Dauid, & Machabæi: acceperunt mulieres, ex resurrectione ad vitam excitatos, mortuos suos; sicuti per Eliam Sarephtana filium suum, & per Eliseum Sunnamitis, filium itidem suum. Alij autem, instar tympani, distenti (veluti Ieremias) cęsi sunt, non suscipientes redemptionem, ipsam scilicet a supplitijs liberationem, vt meliorem resurrectionem consequerentur ad vitam ęternam. Alij vero ludibria, vt Eliseus, & verbera experti sunt; insuper, & vincula, & carceres, vt Ieremias, & Micheas: Lapidati sunt, vt Naboth, & Stephanus: Dissecti sunt, vt Esaias, quem serra lignea secuerunt: Tentati sunt, vt Iob: occisione gladij occubuerunt, vt Michęas, & Zaccharias: circuierunt, sicut Elias, & Eliseus, in ouilis, & caprinis pellibus, egentes victu, & amictu, angustiati, afflicti malis: viri electi, quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, vt Elias, in montibus, & speluncis, & cauernis terrę. Atque hi omnes, ob eorum fidem, testimonio Dei approbati, repromissionem tamen non acceperunt: Deo ita pro nobis quid melius prouidente, vt non sine nobis consummarentur, gloriam completam consequentes: vt pote, quoniam omnium sanctorum omnimoda gloria simul ab omnibus obtenta, omnium, ac singulorum gaudium sit longe maius reddiura.

Editio vulgata.



ST autem fides, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. In hac enim testimonium consecuti sunt senes. Fide, intelligimus aptata esse secula verbo Dei: vt ex inuisibilibus visibilia fierent. Fide plurimam hostiam Abel quàm Cain, obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illam per defunctus adhuc loquitur. Fide Henoch translatus est, ne videret mortem & non inueniebatur: quia transtulit illum Deus, antę translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe responso accepto de ijs quæ adhuc non videbantur, metuens aptauit arcam in salutem domus suæ, per quam damnauit mundum, & iustitiæ quæ per fidem est, hæres est institutus. Fide, qui vocatur Abraham obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt nesciens quo iret. Fide, demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitando, cum Isaac, & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem: cuius artifex, & conditor Deus. Fide, & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione seminis accepis, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum qui repromiserat: Propter quod & ab vno orti sunt (& hoc emortuo) tanquam sydera cęli in multitudine, & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis. Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram, qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidem ipsius meminissent de qua exierunt: habebant vtique tempus reuertendi, nunc autem meliorem appetunt, idest cęlestem, Ideo nō confunditur Deus vocari Deus eorum, parauit enim illis ciuitatem. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitũ offerebat qui susceperat repromissiones: (ad quem dictũ est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen,) arbitrans quia & a mortuis suscitare potens est Deus: vnde eum & in parabola accepit. Fide, & de futuris, benedixit Isaac, Iacob & Esau. Fide, Iacob moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigiũ virgę eius. Fide, Ioseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit. Fide, Moyses natus occultatus est mensibus tribus a parentibus suis: eo quòd vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum. Fide, Moyses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem: maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum, improperium Christi, aspiciebat enim in remunerationem. Fide, reliquit Aegyptum: non veritus animositatem regis, inuisibilem enim tanquã videns sustinuit. Fide, celebrauit pascha, & sanguinis effusionem: ne qui uastabat primitiua, tangeret eos. Fide, transierunt mare rubrum tãquam per aridã terram: quod experti Aegyptij, deuorati sunt. Fide, muri Iericho corruerunt, circuitu dierum septem. Fide Rahab meretrix non perijt cum incredulis, excipiẽs exploratores cũ pace. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Iephte, Dauid, Samuel, et prophetis: qui per fidem deuicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugauerunt aciẽ gladij, conualuerunt de infirmittae, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum: acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos: alij autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionem. Alij vero ludibria, & verbera experti, insuper & vincula, & carceres,

lapidati

lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt, circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus & speluncis, & in cauernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem. Deo pro nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.

ADNOTATIONES.

A EST *autem fides sperandarum substantia rerum.* Hortabatur Apostolus in in præcedenti cap. Hebræos, ne amitterent confidentiam, quæ pendet ex fide, per quam magna acquiritur, & expectatur remuneratio rerum, quæ futuræ sunt, neque præ manibus habentur, aut videntur, sed sperantur. Hinc, vt illos magis confirmet in suscepta fide, neque deficiant animo, aut a spe cadant; manifestat fidei conditionem; simulque catalogum inducens sanctorum patrum, docet, quomodo hi omnes, ob fidem quam describit, & præclara opera fecerunt, & probationem apud Deum sunt consequuti, spem habentes in remuneratione bonorum futurorum. Inquit igitur, quòd *fides est substantia rerum sperandarum.* Vbi aduertendum, græce pro hac voce, *substantia*, haberi ὑπόστασις, qua voce vsus est etiam Apostolus supra bis in hac eadem epistola, in cap. 3. dum habens sermonem de fide diceret,
Hebr. 3. *participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ eius vsque ad finem firmũ retineamus.* Et in cap. 1. loquens de filio Dei. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Vbi ex sententia Basilij animaduertimus, hanc vocem ὑπόστασις, accipi pro natura, & pro re indiuidua subsistente: vt hinc efficaciter insinuetur determinata rerum existentia. Ac propterea, cum dicitur hoc loco, quòd fides est ὑπόστασις, idest substantia, seu subsistentia rerum sperandarum, clare significatur, quòd fides est fundamentum, in quo substitit, & fundatur spes rerum expectatarum; nec non homo, huiusmodi imbutus
Abac. 2. fide. Siquidem viuit ex fide Iustus, vt ait Ahacuc.
Gr. Scho. Vnde & Græca Scholia inquiunt: *quoniam quæ spei subsistunt, sentiri nequeunt, vt quæ interim præsentia non sint, fides essentia quædam ipsorum est, & substantia, efficiens vt sint, & quodam modo præsentia fiant, eo quòd credat ea esse.* Et hæc quoque consen-
Rom. 8. tanea sunt ijs, quæ scripsit Apost. ad Rom. cum ait, *Spe enim salui facti sumus, spes autem quæ videtur, non est spes; nam quod videt quis, quid sperat?* Videtur autem hæc explicatio fidei, quòd sit *substantia rerum sperandarum*, attingere (vt dicunt Scholæ logicorum) definitionem eius materialem, quatenus res speratæ subsistunt in fide, tanquam in subiecto; quemadmodũ, & accensio sanguinis circa cor subsistit: quod pertinet ad definitionem materialem iræ.

B *Argumentum non apparentium.* Qui ita interpretantur, per fidem exhiberi inuisibilia, vt visibilia, & oculis mentis clarissima apparere; &, ob id, fidem argumentum esse dicunt, & quandam veluti demonstrationem; hanc magnam patiuntur difficultatē; quòd docere habent, quo nã modo oculis mentis appareant ea, quæ sunt inuisibilia. Nam si apparent, oportet vt sub aliquo obiecti spectro appareant; alioquin non apparerent. Quòd si ita apparent, fit ergo, vt inuisibilia, non sint amplius inuisibilia, sed visibilia. Idcirco aduertendum, dictionem hanc, *Argumentum*, Grece haberi, ἔλεγχος, quę etiã interprætatur redargutio, & conuictio, vt adnotauit hoc loco Thomas, & patet ex Augustino in Eu- Tho. Aqui.
chir. vbi dicit, quòd *fides est conuictio rerum, quæ* August. Euchi. c. 8.
non videntur. Et Thomas perpendens ethimologiã huius vocis *argumentum*; inquit, *argumentum, quasi arguens mentem.* Vnde dicimus his verbis definitionem fidei contineri secundum eius causam efficientem; nempe quòd fides excitetur ex radargugutione, seu conuictione mentis, quod fit ex quibusdam impulsibus vim rationabilem habentibus ad persuadendum, vt credantur ea, quę non apparent. Vnde idem Thomas, expendens factum, de Tho. Aqui.
quo est mentio in hoc cap. de Moyse, dicit, quòd fuit saluatus a parentibus contra regis mandatum, quoniam ex quibusdam signis puer apparebat mirabilis, vt foret præseruandus, etiam quòd ipsum in fiscella positum fluminis periculo commisissent. Dicitur autem fides elenchus, seu redargutio non apparentium, seu inuisibilium, ad significandum; quòd ea quæ creduntur, non percipiuntur sensu. Et quoniam sensus visus maxime facit nos cognoscere, vt qui plurimas rerum differentias nobis subministret (vt tradit Arist. in proęmio suæ primæ philosophiæ) primasque cognitiones aspectus inuexit humano generi, ex quibus deinde paulatim scientiæ sunt constitutæ, quas sensu auditus plurimi didicerunt, & in dies discunt: idcirco inuisibilia, accipienda sunt, pro eo, quod est dicere, insensibilia, vt quæ sensu (a quo ortum habet omnis nostra cognitio) percipi non possint, & consequenter nulla ratione probari. Veluti, quid sit Deus; quòd sit vnus, & trinus; quòd mundum ex nihilo creauit; quòd Verbum caro sit factum; & quòd Christus sit natus ex Virgine; & alia fidei dogmata. Quòd autē redargutio, seu prędicta conuictio requiratur ad fidē suscipiendam, ex certis euidentibus signis caussata, aptis, & idoneis ad mouendam mētem ad credendũ inuisibilia, & minime apparentia; innumeræ prope auctoritates, quibus scatet sacra scriptura, adduci possent: quibus, ob mira opera, quę Deus ante Christi aduentũ, deinde vero & Christus pręstitit, excitatos homines fuisse ad credendũ Deo, & in Deum, aperte significatur. Verum nobis sat erunt nonnullę quas ex Euang. Ioan. desumemus. Nam Ioan. 1.
cap. 1. quoniam Iesus dixerat ipsi Nathanael; *priusquàm te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*: Ideo hinc incitatus Nathanael respondit: *Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel: respondit Iesus, & dixit ei, quia dixi tibi: vidi tè sub ficu, credis.* Ex quibus verbis apparet, ex mira illa illustratione diuina (qua Christus absens corpore viderat Nathanael, vbi esset, cum non nisi a Deo possit id esse, cui omnia patent abscondita) idcirco Nathanael redarguitione quadam inductum fuisse ad credendum, quòd Christus esset filius

Dei. Item apud eumdem, ex eo quòd, in nuptijs factis in Cana Galileæ, Christus aquam conuertit in vinum, subinnxit Euāgelista: *hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galileæ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius*. Rursus loquens discipulis Iesus de morte Lazari, ad quem excitandum iam quatriduanum accessit, vt, ex hoc mirabili opere resurrectionis Lazari, excitarentur quàm maxime discipuli eius ad credēdum in eum, dixit eis. *Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi*; quasi hinc maximam meoti eorum redargutionem ininnicturus, ad fidem io ipsum suscipiendam. Et postquam Lazarum suscitauit a mortuis, subiunxit Euāgelista, *multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martam, & viderunt, quæ fecit Iesus, crediderunt in eum.* Ex quibus omnibus apparet, verissimam essehanc suppositionem, quòd fides est redargutio, qua mēs (nisi pertinax fuerit) coarguitur, atque conuincitur ad credenda, quæ ex Euangelio credenda proponuntur, licet non sint apparentia; vt diceodum sit, mentem humanam ex operibus miris, seu fabricæ huius vniuersi, seu aliarum rerum præter cōsuetum ordinē operatarum (quæ miracula appellātur, & cadūt sub oculis) vel alia quauis impulsione, aut diuina reuelatione, ad alia, quę nō apparent, credēda induci, atque incitari: ita quidem, vt qui fidem ijs non præstet, tanquam infidelis sit redarguendus. Hioc in Actis Apost. legitur, quòd Christus præbuit se ipsum viuum discipulis io multis argumentis, per quadraginta dies apparens eis; vt hinc resurrectionem corporis sui non amplius morituri, & vitam in æternum immortalē se adeptum (quod oculis perspici non potest) io eorum animis vehementius infigeret. Hinc quoque eisdem Apostolis, pro Euangelio publicando, adhoc, vt, qui ex hominibus illud audirent, excitarentur ad credenda, quæ non conspicerent; dedit Deus potestatem signa, & prodigia operandi, vt ex ijs ipsis mens cuiusque conuinceretur ad assentiendum prædicationi Apostolorum. Quod etiam superius explicauit Apostolus, dum dixit, *Cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & spiritus sancti distributionibus.* In hanc quoque sentētiam consentiunt, quæ scripsit Augustinus in Tractat. Euangel. secundum Ioannem; vbi dicit: quòd *fides est conuictio rerum, quæ non videntur*. Et loquens de Beato Thoma, de quo dicitur, quòd aliud vidit, aliud credidit, inquit: *credidit mente, quod non videbat per hoc, quod corporis sensibus apparebat*. Et loquens, de fide, quæ in nobis ædificatur, inquit, *quòd ex rebus, quæ videntur, agitur in nobis, vt ea credātur, quæ non videntur*. Verum supponendum est, quòd in fide concurrit assensus nostri intellectus, Et ideo fides in genere, erit assensus quidam intellectus: qui assensus potest etiam conuenire notitiæ principiorum, quæ iogrediuntur demonstratiooem, vt docet Arist. in libris Analyticis: vbi dicitur; quòd magis credimus principia, quàm conclusioni, quæ ex illis demonstratur; creditur autem & conclusio ob demonstrationem; sed horum omnium cognitio, atque persuasio, vt credantur, ex his, quæ cadunt sunt sensu, deprehenditur. Vnde fides, de qua hic agitur, non est vt fides scientiæ, quæ per demonstrationem accipitur: non vt illa, quę pertinet ad assensum intellectus circa principia, quę in scientijs adhibentur, & sensu per inductionem manifestantur: sed est hęc fides, assensus circa inuisibilia, quæ sensu non percipiuntur, atque ideo, antonomastice, per excellentiam, huiusmodi assensus, fides appellatur; tum propter excellentiam credendorum, quæ in Christi fide sunt reuelata; tum, quoniam assensus iste præstatur circa inuisibilia, nulla accedente probatione sensibili circa ea, quæ creduntur: licet (vt dictum est antea) mens ex quibusdam stimulis excitetur ad ea credenda, quæ io ęnigmate, sub quadam specie rerum, quę nobis sunt notæ, explicantur, & proprie qualia sint a nobis non comprehenduntur. Verum, vt firmus assensus præstetur a nobis circa inuisibilia, oportet vt Dei concurrat benignitas, quæ semper pręsto est non ponentibus obicem. Nam fides est donum Dei, vt dicitur in epist. ad Ephes. Vnde nisi Deus (vt ibi discurrit Theophylactus) nobis subministrasset, quę essent credenda, atque nisi stimulos addidisset, inuisibilium fidem nūquam obtinere potuissemus. Etenim Deus suo diuino lumine collustrat, & roborat mētem hominum, qui eius vocationibus, & illuminationibus adhęrent: vt ita fides io ipsis firma infundatur, atque vegetior in dies reddatur; ita tamen, vt semper liberum nobis relinquat Deus nostrę voluntatis assensum. Vnde etiam, qui non adhęrent Deo, eius vocationibus, & illustrationibus non obedientes, infideles dicuntur; & reprobi, ipsorum culpa, fiunt apud Deum.

Num autē volūtas sit ea, quę moneat itellectū ad assentiendum articulis fidei, an absque cōcursu voluntatis, intellectus ex quibusdam euidentibus signis excitatus, ex se ipso huiusmodi possit suscipere fidem: proculdubio statuendum est; quòd, quamquam fides sit in intellectu speculatiuo, tanquam in subiecto, vt docet S. Thomas in summa sacrę theologię; attamen, cum articuli fidei sint de rebus non apparentibus, quarum nullum experimentum ab humano accipi potest ingenio, eo quòd lumini nō subdantur naturali: idcirco diuino quodā egemus auxilio, quo & mens nostra illustretur, & simul voluntas excitetur ad assentiendum ijs, quę nō apparent: vt hinc deinde, impellente voluntate, intellectus captiuetur ad huiusmodi fidem suscipiendam. Et hunc in modum semper est verum, quod protulit B. Augustinus, quòd nemo credit nisi volens: quum tamen rerum, quarū sumi potest experimentum, intellectus, lumine suo naturali, fidem, seu assensum suscipere possit etiam seorsum a motu voluntatis; quoniam ex ipsis met rebus certissimam colligat demonstrationem: vnde conuincitur, ijs, quę demōstratur, suum præbere consensum. Verum nō ignorandū est, fidem nō apparentiū, in mentibus humanis diuino (vt dictum est) infusam auxilio, posse tum informem, tum formatam inueniri, exempe cum charitate coniunctam. Siquidem & dæmones (vt ait B. Iacobus) credunt, & contremiscunt, qui tamen nūquam bona erga Deum voluntate feruntur,

Ioan. 2. Ioan. 11. Act. 1. Hebr. 2. August. in euang. Ioā. trac. 111. & tract. 121. Eph. 2. Theoph. Tho. Aqui. 2. 2. q. 4 ar. 2. August. in Ioan. tract. 26. Iac. 2.

tur, quinimmo immenso odio ipsum prosequuntur. Quòd si homo, speciali diuino suffultus auxilio, ita credit in Deum (quem & remuneratorem, & summum bonum, summeque diligendum apprehendit) vt, in ipsum ita cognitum, cum omni obsequio atque cultu feratur; vtique oportet, vt, in hoc opere complendo, actus præcipuus concurrat voluntatis, quæ ab obiecto diuino permota, hinc hominem inducat ad Deũ super omnia appetendum intimo affectu atque dilectione; vt ita generosa, atque fructuosa exurgat fides; completa, & (vt dicunt Theologi) formata; vt quæ charitatis insigni dono sit associata. Et huic quidem fidei distinctioni cõ-
Tho. Aqui. sentit doctrina Angelici Doctoris in expositione 13. cap. posterioris Epistolę ad Corin. vbi ait, fidem considerari posse, tum secundum intellectum, tum secundum affectum: ibique statuit, haberi posse fidẽ
Tho. Aqui. (licet informem) secundum intellectum; dum scimus nos tenere fidem, quã Ecclesia Catholica docet, & tenet; vt ita seorsum ab effectu, qui pendet a voluntate, possit esse fides, non tamen formata, quę fundatur in charitate cum volũtatis assensu. Sed & non ignorandum est, prædicto assensui fidei nonnullos præclarissimis stimulis lacessitos non adhæ-
Matt. 11. rere, vt cõtigit Capharnaitis; qui, & si plurima mira
Luc. 10. opera apud eos Christus effecisset, attamen increduli permanserunt: quosdam vero & leuioribus stimulis excitatos, fidem valẽtem, atque generosam suscipere: id quidem, quoniam illi perperam sint dispositi, & illaqueati affectibus voluptatum, inui-
Ioan. 5. dia, atque superbia vitæ: (vnde Christus dicebat Iudæis, quòd nõ poterant credere, quoniam gloriam propriam quærebant.) Hi vero alij ratione beneuolentes, & Dei imperiò se submittentes, ex dono gratię Dei, fidẽ infusam generoso corde suscipiunt, & in ea maxime roborantur a diuino spiritu commoti. Neminem autem (supponendum est) fidem, de qua est sermo, suscepisse, qui, ad eam amplexandam, aliqua persuasione, seu stimulo non sit perductus, Dei gratia præueniente: siue per externa signa, siue per internas inspirationes, quibus ad cor hominũ loquatur Deus. Sed & illud dici potest, eos, qui post Christi consummatam passionem, & post publicatum plene Euangelium aduenere, magis, quàm priores, excitari potuisse ad fidem suscipiendam; vtpote illi, quibus, præter mundi fabricam, innotuerint plurima ex Christi, & Apostolorũ prędicatione: & præsertim ex signis, atq; portẽtis, quæ ad prædicationẽ confirmandam subsequebãtur. Et hæc quidem in initio nascentis Ecclesiæ maxime viguerunt, vti & necessaria erant ob rerum nouarũ prædicationem; cum præsertim Gentes, quæ longe aberant a vera Dei cognitione, ad fidem essent euocandæ. Mox vero, ab eiusmodi miraculis præstãdis, sustinuit se Deus: aut longe rarius ea præstitit post confirmatum Euangelium. Et horum loco successit consuetudo inueteratæ religionis Christianæ per manus parentum ad filios propagatæ; quam pueri, quasi lac suscipiunt. Sed & nunc maximi momenti esse debent, ad vnumquemque rationabilis ingenij; hominem stabiliendum in fide nec non & ad eam suscipiendam prouocandũ, testimonia sacrę scripturæ veteris cum noua in eandem fidem mirũ in modum conspirantia: ac iam late Christi crucifixi propagata religio per vniuersum orbem; & innumerabilium prope hominum cuiusq; ætatis, sexus, & gradus martyrio proprij sanguinis confirmata; & vndequaque rectę rationi circa vitę institutum mirifice conueniens, atq; consentiens lex ipsa euãgelica. Quæ omnia & si pueri, rustici, & idiotæ ita distincte cognita non habeant; adeo quòd (quo ad hoc) horum fides sit infirma; attamen in fide maiorum perficitur, in qua & ipsi innituntur: vt hunc in modum, confuse, & implicite habeant hęc omnia; dum in his quiescunt, quę audiunt docere, & pręcipere Ecclesiam, Vnde dicendum, hos omnes, auctoritate regentium ecclesiam, & exemplo obseruatię cum deuotione religionis excitatos, confirmari in fide, Deo illis speciali gratia influente; dum ad instar legis euangelicę bene viuere studẽt, & humiliter precibus se se Deo commendant: quibus etiã, hac cum simplicitate fidem valentem suscipiẽtibus, maximam remunerationem obuenturam dicendũ est: iuxta illud Domini ad Thomam. *Beati qui non viderunt & crediderunt.* Et enim fit sępenumero, vt Ioan. 20.
in huiusmodi humilibus, & simplicibus hominibus, & mulieribus, donum fidei maxime vigeat ob eximiam charitatem, qua Christum prosequuntur, & eius præceptis obtemperare student. Itaque colligentes hęc omnia, pro expleta fidei definitione, dicere possumus, quòd fides, est liber assensus speranda sustentans, & admittens non apparentia, factus in mẽte ex quibusdã euidẽtijs, quibus nisi adhæreat, redarguitur, seu conuincitur vt praua, atque rebellis. Estque virtus theologica, si cũ charitate sit coniuncta, diuina quidem virtus, a Deo in cor hominis dimissa, cuius & intellectus, & affectus perficitur, & per ipsam perducitur ad regnum cęlorũ.

C *In hac enim testimonium consequuti sunt senes.* Idest, antiqui nostri maiores (qui ante legem, & in lege insignes fuerunt sancti) approbati sunt a Deo; vt qui spe sustentati per fidem, per eandem inuisibilia crediderint, & perfecerint quę grata sunt Deo. Cum autem Apostolus catalogum persequatur insigniorum, & illustrium patrum, non circa omnes percurrit (licet de aliquibus id pręstet) quo nã modo ad fidẽ fuerint excitati: sed commemorat quidẽ, qualia peregerint facinora, in fide magna fundati & roborati, secundum illud euãgelicum. *Si habueritis* Matt. 17.
fidem sicut granum sinapis, diceris monti huic, transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.

D *Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent.* Hic est primus, & maximus fidei nostrę articulus, quo omnipotentia, & sapientia, Deique bonitas manifestatur; quòd ex nihilo facta sint secula, quibus omnia continentur. Siquidẽ (vt explicatũ est supra in cap. 1. Adnot. G) secula ortum habent ex motu qui necessario supponit ea, quę mouentur. Ac, sapientissimo quidem cõsilio, hoc opus Dei ante omnia proposuit Apostolus; quemadmodum etiam in symbolo primum locum tenet. Dum autem dicitur, *fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent*, hinc denotatur, quòd id non

fuit acceptum á sensu. Non enim (vt inquit Theodoretus) corporis oculus vidit Deum vniuersum fabricantem; sed tantummodo fide per reuelationem intelligitur a mente. Illud vero *ex inuisibilibus*, *v*, *inuisibilia fierent*. Nonnulli intellexerunt, quòd, ex materia prima, & chaos inuisibili, sint facta hæc quæ digesta in mundo cernuntur. Vnde dicitur in

Sapient. 11. libro Sapient. *quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa*. & in Eccles. *qui viuit in æternum, creauit omnia simul*; quibus verbis innuitur id egisse Deum, cum creauit præiacentem materiam informem, & chaos. Alij interpretati sunt, quòd ea inuisibilibus, nempe ex ideis, quæ in mente Dei sunt æternæ, hæc inuisibilia facta sunt: & hæc verbo Dei: *quoniam dixit, & facta sunt*. Aliqui alij (mentes hoc, *verbo Dei*, in dandi casu, ita interpretantur: quòd secula sint aptata verbo Dei, per quod omnia facta sunt; vt innata verbum, & conceptum Dei facta sint hæc visibilia. Forte clarius dicere possemus, quòd verbo Dei, idest, iuata eius potentiam, voluntatem, iussionem atque conceptum, ea quæ non apparebant (vt quæ nullo pacto extra Deum erant) apparuerint, & facta sint omnia ex nihilo; & simul & Chaos, & materia prima sit creata. Modus autem huius admirabilis fabricationis haud comprehendi potest, nisi per fidem: quatenus rem inuisibilem credimus; & supponimus mundum hunc non semper extitisse; sed extra Deum esse cœpisse. Ad quod credendum ea mirabili hac fabrica, quam conspicimus, incitamur: dum cœlum, & terra, & quæ in ipsis continentur, ducunt nos ad credendum æternam Dei potentiam nulla virtute finitam, & super omnia existentem, vt nihil (nisi hac supposita diuinitate) possit esse; & quòd casu hæc non potuerunt esse facta; neque ex se ipsis. Neque vero conuenit pensare in creando mundo similem in creatore extitisse modum, quo hæc visibilia, & caduca in continua generatione atque corruptione versantur: dum scilicet vnius rei substantia, vnam relinquens formam, in nouæ rei speciem permutatur. Etenim creationis nullum consimile exemplum habemus, vt inquit Theodoretus. Verum, qui Dei omnipotentiam perpenderit circa tam mirabilem fabricam vniuersi, idem induci debet ad credendum, Deum hanc ipsam fabricam ex nihilo construxisse. Accedit, quòd in biblia ita descriptum accepimus, quòd Deus in principio creauit cœlum, & terram: in qua biblia cum innumera scripta sint alta Dei facinora, quæ excedunt rerum ordinem naturalem, & hæc ea cótinnata serie remporum vera esse receperimus; hinc iure excitari debemus ad præstandam quoque fidem ijs, quæ in exordio bibliæ describuntur de mundi creatione. Et (vt inquit hoc loco Chrysostomus) est magis hæsitabile, quòd Deus sit ingenitus, & sine initio; quàm quòd ex nihilo fecerit omnia: iam enim hic aliquid supponitur faciens, & quòd factum initium habeat: at ibi Deus sine initio supponitur a philosophis, res magis dubitabilis.

Margin notes (left column): Eccles. 18. — Psal. 32. — Theodor. — Gene. 1. — Chrysost. hom. 22.

E *Plurimam hostiam*. Idest, honoratiorem, vt explicat Theodoretus: græce legitur πλείονα, idest, copiosiorem; vt voluerit innuere Apostolus, quòd Abel, largior, & liberalior, quàm Cain fuerit in offerendo sua munera Deo. Aut dicendum, quòd maiori obsequio, & animi deuotione ea obtulerit. (Theodor.)

F *Per quam testimonium est consequutus esse iustus*. Chrysostomus, quem sequitur Theophylactus, interpretatur illud, *per quam*, idest, per quam fidem Abel consequutus est testimonium a Deo, quòd esset iustus; sicuti propter hanc fidem mortuus est. Testimonium autem a Deo apparuit per ignem dimissum, qui deuorauit, vt grata Deo, ipsius Abel munera. Sunt etiam qui interpretantur illud, *per quam*, idest, per quam hostiam consequutus est testimonium, quòd esset iustus, cum pro hac hostia mortuus sit, & adhuc propter eam fama eius viuat, licet sit mortuus. (Chrysost. hom. 22. Theoph. Gen. 4.)

G *Et per illam defunctus, adhuc loquitur*. Idest, adhuc ipsius mortui gloria permanet numquam intermoritura; cum in ore sit omnium, quòd Abel fuerit vir iustus. Vel (quod etiam magis præcipuum est) testimonio Domini id sit comprobatum, dicentis in Euangelio, *vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram a sanguine Abel iusti*. Aut, *loquitur adhuc*. Quoniam (vt dicitur in lib. Genes. vox *sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*: iuxta illud in Apoc. quòd sanguis sanctorum, qui effusus est, clamat ad Deum vindictam, vnde & infra dicitur: *& sanguinis aspersionem melius loquentem, quàm Abel*. Possunt autem verba hæc; *& per illam defunctus adhuc loquitur*: ita construi, vt subintelligatur; quòd, licet Abel sit mortuus, attamen per fidem, quam habuit, adhuc loquitur apud Deum; quoniam scilicet, vt approbatus a Deo, ita permanet loquens, tanquam viuus ac celebris, vt pius, & gratus Deo. (Matt. 23. Gen. 4. Apoca. 6. Hebr. 12.)

H *Enoch translatus est, ne videret mortem*. Fit mentio de Enoch, qui fuit ante legem, & de Aelia, qui fuit in lege, quòd translati fuerunt non morientes: vt hinc denotetur, & ante legem, & in lege, & post legem multo magis, spem æternæ vitæ diuinitus esse significatam.

I *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit*. Ea his insinuatur, a fide, initium esse accedendi ad Deum: & quòd, per accessum requirendi Deum, diligendo eum vt omnipotentem, & summe bonum, supponitur, ipsum remuneratorem esse credentibus, & confidentibus in eum. Quòd autem Deus sit remunerator, habetur in lib. Genes. vbi dicit Deus Abrahæ, *ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis*. Sed, qui Deum rerum omnium conditorem credit, & ipsum quoque remuneratorem, & benefactorem supponet, atque reuerebitur. Quod & Themistius in lib. 2. post Analyt. asserit, inquiens: *Deum esse æternum animal, & hominum benefactiuum*. Et id quidem omnibus hominibus insitum a natura videtur, his quoque, qui verum Deum non coluerunt, vt a Deo, vel a dijs, quos esse opinati sunt, expectare beneficia consueuerint, & ipsorum auxilium implorare. Sed id multo magis conuenit ijs, qui Deum verum colunt, & ei fide in charitate fundata adhærent. Vt autem alibi (sed præcipue in epist. ad Rom.) explicauimus, per ea quæ facta (Gen. 15. Themist. Rom. 1.)

facta sunt, patet aditus accedendi ad Deum; vt credatur æterna potentia, & eius diuinitas; quam quicunque venerati sunt vt decet, eam quoque experti sunt sibi ipsis propitiam, & ipsos fouentem gratijs diuinis; ita vt in dies maiori lumine collustrati, ad maiorem quoque de Deo notitiam peruenerint, quam Christus suo aduentu cumulatissime patefecit.

K *Per quem damnauit mundum.* Et enim Noe per arcam superstes a diluuio, hac ratione condemnauit mundum, cum cæteri homines, Noe construenti arcam, credere noluerint. Et quoniam ipse superstes fuit, signum hinc quòd Deus ipsum tanti fecit, vt in eius probitate mundus condemnaretur, vt iniquus:
1. Cor. 6. iuxta illud ad Corinth. *Sancti de hoc mundo iudicabunt.* Vnde explicans hunc locum Theodoretus inquit, quòd Noe condemnauit mundum, quoniam solus recta via ingressus sit. Theodor.

L *Et iustitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.* Nuncupat iustitiam, quæ est per fidem, ad distinctionem iustitiæ, quam quisque sibi assumat ex proprijs operibus.

M *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti.* Nempe Abraham, & eius posteri (quos Apostolus nominauit) mortui sunt secundum fidem habitam in Deū; quatenus illam nunquam deseruerunt.

Oecum. N *Vnde eum & in parabolam accepit.* Oecumenius hunc locum ita interpretatur: quòd Abraham assimilatus est Deo Patri, dum voluit immolari filium; Isaac autem Christo. Verum Deus immolari fecit Christum; Isaac autem non est immolatus; nisi quatenus non defuit patri Abrahæ voluntas illum immolandi. Vel accepit, inquit Oecumenius, eum in parabolam, vt significantem Christum in ariete,
Theodor. quem obtulit. Theodoretus autem, *accepit,* (inquit) *tanquam in simbolo, & typo resurrectionis: prompto enim & alacri patris animo interemptus, voce eius, qui occisionem prohibuit, reuixit: Item ipse immortalitate ipsius Isaac, fuit descriptus typus salutiferæ passionis.* Possemus etiam aliter interpretari; quòd Abraham, & si ei pollicitum fuerat a Deo, quòd in eius semine, in ipso Isaac, posterorum numerus erat multiplicandus vt arena maris, prompto nihilominus tamen animo eum ipse offerebat, vt qui ita sibi polliceretur, posse Deum suscitare a mortuis filium suum; vnde, *& eum in parabolam accepit.* Græce verbum, *accepit:* est, ἐκομίσατο, quod etiam ad tempus præteritum plusquàm perfectum referri potest, idest, *acceperat.* Et erit interpretatio: quòd Abraham iam acceperat, aut (secundum vulgatam editionem) accepit (idem enim seruatur sensus) hunc ipsum filium Isaac a Deo in hanc parabolam, atque similitudinem; nempe tanquam a mortuis suscitatum, vt poteeum, quem Deus concesserat ipsi Abrahæ; licet virtute mortua in ipso existente quo ad prolem generandam in Sara sterili, & mortuam habente vuluam ob ætatem iam confectam. Vnde iure excitari poterat Abraham ad sacrificandum filium Isaac Deo, a quo etiam acceperat, tanquam ex mortuis excitatum, eo vt dictum est modo.

O *Et adorauit fastigium virgæ eius.* Idest Iacob, vti certus de regno, quod consequuturi essent filij Ioseph, in fastigio virgæ quam habebat, innixus adorauit. Vel (vt alij interpretantur) sceptrum, adorauit regni futuri in filijs Ephren.)

P *Et de ossibus suis mandauit.* Idest, pro certo credens Ioseph quòd exirent filij Israel de terra Aegypti, pro confirmatione huius suæ fidei, ordinauit vt eius ossa semper secum deferrent.

Q *Eo quòd vidissent elegantem infantem.* Parentes ipsius *Moysi*, excitati sunt ad credendum, quòd ipse omnino saluaretur, etiam quòd flumini cómitterent eum impositum fiscellæ: excitati autem fuerunt in hanc spem, eo quòd infantem elegantem inspexissent; cum præsertim (vt nónulli asseruerunt) puer blanditijs illos alliceret, vnde eo magis eum saluum futurum crediderunt.

R *Magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem.* His verbis supponitur, peccatum esse, non affligi vna cum populo Dei, eligendo vitam secundum sensum iucundam, vt notat Theophylactus. Vnde apud Amos Theoph. prophetam in exprobrationem dicitur. *Et nihil patiebantur super contritione Ioseph.* Et apud Ezech. Amos 6. plorantibus, & gementibus super cunctis abominationibus, ne interficerentur datum est signum: & qui Ezech. 9. nihil huiusmodi paterentur, concidere iussi sunt Angeli.

S *maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum, improperium Christi.* Græca Scholia ponderant, Gr. Scho. non dixisse Apostolum, maiores duxit diuitias thesauro Aegyptiorum, bona cœlestia: sed probro affici, vt ita eius virtutem magis ostenderet. Improperium autem Christi, intelligit Apostolus, vel quòd etiam talia passus sit Christus. Aut, quoniam, quę patiuntur sancti pro Christo, sunt Christi improperia; quia vt propria sibi assumit Christus. Iuxta illud ad Coloss. *Adimpleo, quæ desunt passionum Christi in* Coloss. 1. *carne mea.*

T *Inuisibilem enim tanquam vidēs sustinuit.* Idest, Moyses omnia sustinuit, tanquam videns Deum inuisibilem. Aliqui dixerunt, quòd quoniam videtat inuisibilem timorem sibi antea conflatum ab Angelo, ideo sustinuit omnia.

V *Fide Raab meretrix non perijt cum incredulis.* Per hanc mulierem significari, ait Theodoretus, ec- Theodor. clesiam Gentium, quæ reciperet Apostolos.

X *Non suscipientes redemptionem.* Idest hi (de quibus memorauit) non effugerunt mortem, vti cōtigit aliquibus alijs sanctis.

Y *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem.* Idest completam gloriam beatitudinis, quæ habebitur vna cum resurrectione corporum.

Z *Vt non sine nobis consummarentur.* Idest (vt interpretatur Chrysostomus) non acceperunt resurre- Chrysost. ctionem, neque cōsummati sunt quo ad corporum hom. 28. beatitudinem. Et id quidem; quoniam præstantior omnium fratrum simul facta resurrectio erit pretiosior. Vel, quoniam etiam precantur interea pro nobis, vt compleatur numerus, & ipsi consummentur in gloria. Hoc enim ingemiscit quisque sanctus;

qui tamen interim, cum decesserint ex hac vita, degustant aliquid, sed vt optpare, & hubertim vescantur, expectant ex alacritate, vt fratres simul obtineant epulas lautissimas, vt hoc loco docet Theo-
Theoph. phylactus. Accedit, quòd in dies, ex bonis operibus sanctorum, augeri quoque eorum gloria potest, quòd ipsorum exemplo, & ex fructibus eorum, multi bona operari possunt, quæ in gloriam cedent sanctorum. Sicuti & mala opera perfidorum, veluti hæreses, eorum pœnam augebunt, si ob illas & alij lapsi fuerint: quarum rerum omnium finis vsque ad diem iudicij relinquendus est. Et hoc etiam tam bonorum Angelorum sanctis ministerijs, quàm prauis dæmonum suggestionibus, & operationibus conuenit; sicut explicauit Origenes in commentario ca. 7. epist. ad Rom. Nonnulli autem
Orig. ex hoc loco ausi sunt dicere, quòd nulla anima trãseat ad gloriam, nisi post diem iudicij vniuersalis. Contra quorum sententiam est illud Domini ad latronem. *Hodie mecum eris in Paradiso*, & Paulus in
Luc. 23. epist. ad Corint. *Audemus autem, & bonam vo-*
2. Cor. 5. *luntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum*. Et ad Philipp. ait, *de-*
Philipp. 1. *siderium habens dissolui, & esse cum Christo*. Verum ex his dictis Apostoli illud quidem colligitur, quòd corporum perfecta resurrectio non sit facta, neque sit futur. ante diem illam iudicij vniuersalis. Nam si ex catalogo sanctorum, qui hic ab Apostolo adnumerantur, nullus est, non Abel, non Noe, non Abraham, non Isaac, aut Iacob, aut Ioseph, aut Moyses, aut Dauid, aut vnus quispiam alius ex his, qui recensentur, vti insigniores sancti, qui acceperu (vt hoc loco testatur Apostolus) corporis consummationem; qui nam obsecro enumerari poterunt, qui dicantur vna cum Christo surrexisse cum corporibus, & cęlos ascendisse? Neque refert, quòd in Euangelio dicatur, multa corpora sanctorum surrexisse,
Matt. 27. & apparuisse multis in sancta ciuitate. Non enim propterea inferendum, quòd sancti illi ita surrexerint, tanquam corporum gloriosum statum consequuti, quem amplius nõ dimiserint; sed solù quòd, in confirmatione futuræ resurrectionis, cum corporibus tunc apparuerunt nonnulli, qui etiam desierint esse cum corporibus, beati tamen interim degentes, secundum spiritum, & non secundum plenitudinem gloriæ corporis, ad cęlum euolantes, vt fiet in postremo die, cum erit vniuersalis resurrectio mortuorum. Et hanc quidem sententiam expresse secutus est Augustinus scribens ad Euodium, huic præcipue innixus argumento, quod antea intulimus
August. ad Euodium epist. 99. ex verbis Apostoli; & opinioni Augustini subscripsit indubie hoc loco S. Thomas: quamuis alibi in
Tho. Aqui. q. 43. & in additionibus q. 47. oppositæ sententiæ adhæserit, quòd veram & perfectam resurrectioné sancti illi fuerint consecuti: & hanc opinionem nostri professus est Caietanus, & nonnulli alij ex recentioribus.

PARAPHRASIS.

CAPUT XII.



IDEOQVE, & nos talem, ac tantam habentes probatorum testiũ nubem nobis circumpositam ad nostram cohortationem, & consolationem, deponentes omne pondus, quod possit esse impedimento, & circunstãnos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, oculos dirigentes in auctorem fidei nostræ, & eiusdem cõsummatorem Iesum: qui, pro gaudio sibi proposito, sustinuit crucem confusione contempta, atque in dextera sedis Dei consedit. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit a peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt turpissima morte afficeretur; vt hinc vos excitati, non defatigemini animis vestris deficientes. Non dum enim vsque ad sanguinem vitæ vestræ periculo restitistis, aduersum peccatum repugnantes. Et obliti estis eius consolationis, quæ vobis, tanquam filijs, ita loquitur? Fili mi, noli negligere disciplinam, & correctionem Domini, vt ne deficias, aut defatigeris, dum ab eo argueris: quẽ enim diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium, quem recipit ad se. In disciplina perseuerate; tanquam filijs, vobis offert se Deus. Quia enim est filius, quem nõ corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt filij omnes; ergo spurij estis, & non vere filij Dei. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores & castigatores habuimus, & reuerebamur eos; non multo magis obtemperabimus Patri spirituum Deo, & viuemus? Et illi quidem ad paucos dies, ad arbitrium eorum erudiebant nos: ipse autem erudit nos ad id, quod nobis est vtile, ad consequendam eius sanctificationem. Omnis autẽ disciplina, ad præsens tempus, dum est subijcimur, non gaudij, sed mœroris esse videtur: postea autem fructum pacificum iustitiæ reddet ijs, qui per eam fuerint exercitati. Quapropter remissas manus a præclaris operibus, & genua ob afflictiones dissoluta, erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deũ. Vigilantes insuper, ne quis deficiat a gratia Dei, ne qua radix amarulentiæ, quam continet peccatum, sursum germinans impediat; & per illam inquinentur multi: ne quis fornicator adsit inter vos, aut prophanus, qualis fuit Esau: qui, propter unam escam lẽns, uendidit ius suæ primogenituræ: scitis etenim, quoniam & postea uolens hęreditare benedictionem, reprobatus est; pęnitentiæ enim non inuenit locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam. Et hæc quidem a uobis maximo studio curanda sunt. Non enim accessistis (sicuti maiores nostri in datione legis) ad sensibilem, & cõtractabilem montem, & accessibilem ignem, ad turbinem, caliginẽ, & procellam, & tubæ sonum, & uocem uerborum,

quam,

quam, qui audiebant, recusarunt ne fieret illis sermo: non enim ferebant quod dicebatur. Et si bestia (id enim quoque præceptum est) mortem tetigerit, lapidabitur: & ita terribile erat, quod uidebatur, ut Moyses diceret, exterritus sum, & tremebūdus. Non uos ad hæc terribilia accessistis. Sed ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis Ierusalem cœlestem: ad multorum millium Angelorum frequentiam, & ad ecclesiam, conuentumque primitiuorum in libro uitę conscriptorum, & ad iudicem omnium Deum; & ad spiritum iustorum perfectorum, & ad noui testamēti mediatorem Iesum; & ad sanguinem aspersionis meliora loquentem, quàm sanguis Abel. Videte, ne aspernamini hunc meliora loquentem. Si enim illi non effugerunt ultionem, aspernantes eum qui super terram eis loquebatur; multo magis nos hanc sentiemus, qui auertimus nobis loquentem de cęlo; cuius vox concussit terram tunc in illo caliginoso monte; nunc autem denunciat per Aggęū propheram. Adhuc semel ego mouebo, non solum terram, sed etiam cęlum. Porro illud, adhuc semel, significat eorum quæ concutiuntur, transactionem; vt pote factorum: & ideo dissoluendorum, ut maneant ea, quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam seruiamus, placentes Deo cum metu, & reuerentia. Nam Deus ignis consumens est, potens facile de peccatoribus supplicium sumere.

Editio vulgata.



DEOQVE *& nos tantam habentes impositam nubem testium: deponentes omne pondus, & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem: vt ne fatigemini, animis vestris deficientes. Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes, & obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit. In Disciplina perseuerate. Tanquam filijs vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater? Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filij estis. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reuerebamur eos: num multo magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id quod vtile est in recipiendo sanctificationem eius. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam, reddet iustitiæ. Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam: sine qua nemo videbit Deum: contemplantes ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus, vt Esau: qui propter vnam escam vendidit primitiua sua; scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim inuenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lachrymis inquisisset eam. Non enim accessistis ad tractabilem montem, & accessibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excusauerunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur. Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur: Moyses dixit: Exterritus sum & tremebundus.) Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cęlestem, & multorum millium angelorum frequentiam, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cęlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quàm Abel. Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt recusantes eum, qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis auertimus: cuius vox mouit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens. Adhuc semel, & ego mouebo non solum terram., sed & cęlum. Quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam seruiamus placentes Deo cum metu, & reuerentia. Etenim Deus noster ignis consumens est.*

ADNOTATIONES.



MPOSITAM *nubem testium.* In capite præcedenti, in initio, & in fine dixit Apostolus, quòd sancti illi patres acceperunt testimonium per fidem, quòd essent probati apud Deum. Hic appellat eos testes, & iure merito, vt, qui magnitudinis diuinæ potentiæ testimonium dederint, & glorificauerint Deum suis præclaris operibus. Vnde & Christus dixit Apostolis: *eritis mihi testes in Ierusalem.* Nubes autem appellantur sancti (secūdum Thomam) propter sublimitatem eorum conuersationis, doctrinæ fęcunditatem, & consolationis vtilitatem, quam afferunt alijs. A (Act. 1. Tho. Aqu.)

B *Deponentes omne pondus.* Hortatur eos, tanquam itinerantes, seu certamen tractantes, vt omnem cogitationem harum rerum secularium deponant, vt sint tanquam hoc mundo non vtentes.

C Et

Chryſoſt. hom. 28.

C *Et circumſtans nos peccatum*. Chryſoſtomos circumſtãs peccatum interpretatur, quòd facile depelli poſſit, cum oon ſit intus, ſed circumſtans. Aut ionuit Apoſtolus periculum peccandi vndequaque nos circumſtans, quum adſit diabolus, qui circuit quærens ſemper quem deuoret: & caro ſuis concupiſcentijs continue nos prouocet ad peccandum; nec non & mondus ſuis blandiтjs vehementer innitet. Theodor. Vnde Theodoretus ait: *hinc denotari peccatum, quod facile contrahitur; ſiquidem oculus ineſcatur, auditus demulcetur; tactus titillatur; lingua facile labitur; mens & cogitatio eſt ad malum propenſa.*

Theoph. Gr. Scho.

D *Auctorem fidei, & conſummatorem Ieſum.* Theophylactus, & Græcanica ſcholia inquiunt; *Chriſtus a principio nobis fidem ingeſſit; & finem ipſe eſt impoſiturus.* Et vt id explicatius habeatur, dicimus, quòd Chriſtus auctor fuit fidei, vt qui explicite cępit eloqui, quæ ad fidem attinent; idem etiam conſummator eſt fidei, vt per quem Apoſtoli perfecerunt prædicationem. Hebr. 2. Vnde dictum eſt ſupra; *quæ cum initium accepiſſet enarrandi per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata eſt.* Præterea Chriſtus eſt cõſummator fidei: tum quòd ſua morte obtinuit redemptionem mundi; tum quòd ſuo auxilio perducit credentes ad beatitudioem.

Greg. Naz.

E *Qui propoſito ſibi gaudio, &c.* Gregorius Nazianzenus locum hunc ita interpretatur. *Cum ipſi liberum fuiſſet manere in propria gloria, & diuinitate, non ſolum exinaniuit ſe ipſum vſque ad formam ſerui, ſed etiam vſque ad mortem; ob quam ſuam abiectionē* Græ. ſchol. *nunc ad dexteram Dei ſedet.* Græca autem ſcholia inquiunt. Ioan. 10. *Cum Chriſto licuiſſet cum gaudio, & gloria degere in hoc mundo, habebat enim poteſtatem ponendi animam, & eam recipiendi, attamen voluntarie* Ioan. 6. *ſubijt mortem.* Cui interpretationi addi poſſet, quòd etiam recuſauit fieri rex; vt qui totus eſſet poſitus in procuranda mundi redemptione. Aduertendum autem, græce additam eſſe propoſitionem hanc, Theodor. *ἀντι*, ideſt, *Pro*: vt ita legatur, *pro propoſito ſibi gaudio*; quod fuit ſecundum Theodoretum, ſalus hominum, & ita pro hoc gaudio voluit mortem obi- Aymon. re. Aymoñ autem ita exponit, quòd filius Dei proponens ſibi gaudium reſurrectionis, & aſcenſionis in cęlum, & totius glorię, quam percepit poſt reſurrectionem, ſuſtinuit crucem, non erubeſceos opprobrium: gaudium namque maximum fuit illi, vt voluntatem Dei patris impleret; pro quo poſtea poteſtatem ſupra omnem creaturam accepit. Et hæc quidem etiam conſentanea ſunt ijs, quæ habentur Eſa. 53. apud Eſaiam, vbi dicitur. *Si poſuerit pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longæuum, & voluntas Domini in manu eius dirigetur.* Vnde Chriſtus iam Luc. 22. proximus paſſioni, dicebat diſcipulis ſuis. *Deſiderio deſideraui hoc paſcha manducare vobiſcum.* Denique huic interpretationi conſentiunt etiam verba, quæ ſubſequuntur, dum dicitur: quòd *Chriſtus ſuſtinuit crucem confuſione contempta, atque in dextera ſedis Dei ſedet.* Chriſtum igitur ita ſe gerentem, Apoſtolus vult vt Hebræi recogitent, atque ipſum imitentur, vt nulla ipſos vexantiã mala vereantur, aut recuſent pro gaudio regni cęleſtis conſequendo.

F *Nondum enim vſque ad ſanguinem reſtitiſtis.* Et ſi dixit antea, quòd direptiooem bonorum cum Hebr. 6. gaudio paſſi fuerant, & probra pro pietate; attamen eo nondum peruenerant, vt vſque ad ſanguinem reſtitiſſent, ſicut alij, quorum exempla protulit. Vnde hæc dicta, illis non ſunt contraria, vt aduertit Theodoretus. Theodor. Vult autem Chriſoſtomus, Chryſoſt. hom. 29. dicto illi in epiſt. ad Corint. *tentatio vos non apprehendat niſi humana*, eſſe ſimile id, quod dicitur hoc 1. Cor. 10. loco: non paſſi eſtis vſque ad ſanguinem. Verum, poſſemus etiam ioterpretari, quòd oportet reſiſtere vſque ad ſanguinem, etiam obeundo mortem, ne committatur peccatum. Aut aduerſus peccatum (quod committunt, qui perſequuntur iniuſte ſanctos) oportet ita reſiſtere, vt tolerentur omnia æquo animo, etiam ſi mortem obire contingat.

G *Pacem ſpirituum.* Deus eſt pater quoque corporum: ſed præcipue ſpirituum; ſicuti & præcipua, atque eximia res eſt ſpiritus. Theoph. Gr. Scho. Theophylactus autem, et Gręca ſcholia inquiunt, quòd *Deus eſt pater donorum ſpiritualium, vel animarum, & virtutum incorporearum.*

H *Poſtea autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſtitiæ.* Forte iouuit fructum conuenientem iuſtitię, ſecundum illud ad Timotheum: 2. Timo. 4. *in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.*

I *Remiſſas manus.* Operationes apod illos, deferbuiſſe denotat: *& ſoluta genua erigite*: in ijs vigor conſiſtit, quòd ſi diſſoluantur, euaneſcit virtus. Vnde taxat illos, quòd deficerent animo in aduerſis ferendis. Vnde inquit Theodoretus, hinc patet, quòd Theodor. io multa pericula impingeotes, ad veritatis curſum facti erant tardiores. Et hæc quidem dicta Apoſtoli deſumpta ſunt ex Eſaia, dum dicitur: *confortate ma-* Eſa. 35. *nus diſſolutas, & debilia genua roborate.*

K *Et greſſus rectos facite pedibus veſtris, vt non claudicans quis erret.* Hæc ex lib. Prouerb. ſumpta Prouerb. 4. ſunt, quibus Apoſtolus Hebræos arguit, quòd claudicarent, partim adhærendo Deo, partim ſeculo. Et hinc colligunt Græca ſcholia, quòd, cum adhuc in- Græ. ſchol. fantes eſſent, quibuſdam hærebant iudaicis in vita, & conuerſatione. Et cum illis denũciet, vt inceptum malum coerceant; hinc eadem ſcholia colligunt, contra Nouatianos, admitti pœnitentiam: quod etiam aduertit Theodoretus. Theodor. Hanc vero claudicationem Theophylactus refert & ad vitam, & ad Theoph. ſpem, & ad fidem.

L *Ne quis deſit gratiæ Dei*, Græce, *μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ*, Ideſt: *ne quis poſterioretur, & relinquatur a gratia Dei.* Sicuti etiam dictum eſt ſupra, ne quis noſtrum deſiuiſſe videatur. Hebr. 4. Et hanc gratiam explicat Theophylactus fidem, & optimum Theoph. viuendi modum, & bona futura.

M *Ne qua radix amaritudinis.* Theodoretus ait, Theodor. iotelligi mala dogmata, & vitam corruptam, vt patet in exẽplo allato de Eſau, qui laborauit ingluuie. Adnotãt autem Theophylactus, & Græca ſcholia, Theoph. Græ. ſchol. dictum eſſe, *radix amaritudinis*: quoniam radix amara poteſt fructus dulces facere: at radix amari-

tudinis

tudinis; quoniam radix amara & ſibi ipſi amara, & ijs, quibus eſt radix; cum amarulentiæ radix ſit ſubſtantia, ac veluti eſſentia: & hoc dictum eſt ad magis inſinuandum amaritudinem, & malitiam peccati.

N *Ne quis fornicator*. Appellat Eſau fornicatorem, forte ex hoc, quòd cõtra legem matrimonium contraxerit cum alienigenis.

Ezech. 18. O *Non enim inuenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lachrymis inquiſiſſet eam*. At apud Ezech. dicitur; quòd quotieſcũque ingemuerit peccator, Deus amplius eius peccata non recordabitur; quomodo igitur Eſau non inuenit pœnitentiæ locum, ſi eam cum lachrymis inquiſiuit? Dicendum, ipſum non bene pœnituiſſe; vt qui de occidendo quoque fratre cogitarit; ipſum autem pœnituit tantummodo de damno, quod pateretur; eo quòd excluſus eſſet a benedictione Iſaac: & cum lachrymis aliam benedictionem quæſiuit, ne alta ſaltem defraudaretur. Aut dicendum, Apoſtolum ita loquutum eſſe (vt interpretatur Chryſoſtomus) ad terrendos illos, qui ſe præcipitant in peccata. Theodoretus autem inquit: *non inuenit locum pœnitentiæ*: idest, *viam pœnitentiæ non inuenit: fleuit enim, non agens pœnitentiam; ſed fratris fœlicitati inuidens*. Et hæc quidem commemorat Apoſtolus, admonens Iudæos, ne ſequantur iniquitatem, & reprobationem populi primogenitiſed imitentur benedictionem recentioris populi, ad Dei benedictionem admiſſi.

Chryſoſt. hom. 31. Theodor.

P *Acceſſibilem ignem*. Græce, κεκαυμένῳ: id eſt, accenſo, ſeu cremanti igni. Et forte, librariorum incuria, pro hac voce, *acceſſibilem*, ſcriptum eſt, *inacceſſibilem*. Erat ſiquidem ignis ſenſibilis, & palpabilis. Appellat autem Apoſtolus tractabilem montem: aut per antiphraſim, hinc denotans, quòd nemo auderet illum tangere. Aut dicit tractabilem montem, & ignem accenſum cum alijs quæ ſequuntur (quibus & aſpectus, & ſonus terribilis denotatur) vt hinc palam faceret diſcrimen, quod eſt inter vetus teſtamentum, & nouum. Siquidem ibi omnia plena timore agebantur. Et ſi illi tam aſpere tractati (quoniam non obedientes fuerunt) mulctati ſunt: quanto magis, qui per Chriſti fidem ad immenſa bona ſumma cum dulcedine perducuntur, deficientes ab obedientia, grauiſſimis exterminabuntur pœnis?

Theodor. Q *Moyſes dixit exterritus ſum, & tremebundus*. Theodoretus ſupponit, Moyſem quoque in illo monte exterritum fuiſſe. Sed vbi dicatur in ſcri-

Exo. 20. ptura, non explicat. Neque enim in lib. Exod. vbi hoc factum memoratur, eſt mentio, quòd Moyſes fuerit exterritus, vt dicit Apoſtolus; ſed veri-

Exo. 4. ſimile quidem eſt ei ita contigiſſe. Sed & in libro Exod. habetur, Moyſem fuiſſe timore percuſſum; cum dixerit, quòd ab heri, & nudius tertius factus erat non eloquens, ſed impeditioris, & tardioris linguæ, poſtquam loquutus erat ad eum Dominus.

R *Eccleſiam primitiuorum*. Veluti ſunt Apo-

Chryſoſt. hom. 32. ſtoli, & præcipui, atque inſigniores ſancti. Vel (ſecundum Chryſoſtomum) intelliguntur omnes electi, qui ſunt primitiui ad alios, qui non obediunt Deo patri.

S *Et ſpiritum iuſtorum perfectorum*. Sunt qui legant, *ſpirituum*, quorum dicatur etiam iudex Deus. Græce aliter legitur in accuſandi caſu, & plurium numero in hunc modum: *ſpiritus iuſtorum perfectorum*, ad quos acceſſerint; vt ita primitiui deſcribantur, qui ſunt ſpiritus iuſti, & diſtinguantur ab alijs electis non ita præcipuis. Sed retinendo lectionem vulgatam, poſſemus dicere, quòd acceſſerunt ad ſpiritum iuſtorum perfectorum, quales redduntur, qui baptiſmate inſigniuntur; renouantur enim ſpiritu, vt perfecti ſint iuſti, tãquam ſanctificati per baptiſmum. Aut orationis dictio ita eſt coniungenda: quòd acceſſerint ad iudicem omniũ Deum; & ad ſpiritum iuſtorum perfectorum, vt voce hac, *ſpiritum*, denotetur perſona ſancti ſpiritus, *& teſtamenti noui mediatorem Ieſum*, & in tota Trinitas comprehendatur.

T *Melius loquentem quàm Abel*. Theodoretus inquit; ſanguis Abel canit; at Chriſti ſanguis etiã ſalutem hominum operatur: Vel dicamus, quòd ſanguis Abel vindictam clamat; Chriſti ſanguis ſanctificationem loquitur, & operatur; & ita meliora loquitur quàm ſanguis Abel. Theodor.

V *Non effugerunt recuſantes eum, qui ſuper terram loquebatur*. Græca ſcholia inquiunt, aut quòd ſuper terram Moyſes ius dicebat: aut, quoniam promittebat terrena. At de cœlis loquitur, qui hæreditatem cœleſtem pollicetur. Vel, quoniam legiſlatio Moyſi continebat corporales purificationes: & omnia erant terrena. At cœleſtia hæc alia. Gr. ſcho.

X *Multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis, auertimus*. Chriſtus, qui cœleſtis eſt, & filius Dei, loquutus eſt nobis. Vnde dixit Apoſtolus in initio epiſtolæ; quòd Deus loquutus eſt nobis in filio. Vel etiam innuit ſpiritum ſanctum diuiniſſime cœlo, per quem nobis loquutus eſt Deus. Hebr. 1.

Y *Cuius vox mouit terram*. Tunc: nempe in monte Sinai; vbi fuit terræ motus, & quaſſatio.

Z *Adhuc ſemel & ego mouebo non ſolum terram, ſed & cœlum*. Hæc deſumpta ex Aggæo propheta: & erunt in ſecundo aduentu Chriſti. Tunc enim omnia corporea mutabuntur, & renouabuntur, vt poſtea maneant immobilia; vt ſignificatum eſt etiam in epiſtola ad Romanos. Sed & in primo aduentu Chriſti magna commotio facta eſt in Ieruſalem; & manufacta Aegypti corruerunt; vt ait Theophylactus: cum quo ſentit Hieronymus, nec non & Romæ corruit templum Pacis. Agg. 2. Rom. 8. Theoph. Hieron.

Aa *Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt*. Tum peccata, tum deuorans peccatores; vt dictum eſt ſupra de ignis æmulatione, quæ conſumptura eſt aduerſarios. Heb. 10

PARA.

PARAPHRASIS.

CAPIT. XIII.



RATERNA charitas maneat in vobis:& hoſpitalitatis nolite obliuiſci. ob hanc enim quidam (vti notũ eſt de Abraham,& de Loch) placuerunt Angelis hoſpitio receptis, Mementote vinctorum, tanquam & vos ſimul cum his vincti, & laborantium ex afflictione, tanquam & vos in corpore manentes, vnde ſimilia pati poteſtis. Honorabile ſit connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores autem,& adulteros vindicabit Deus. Sint modi, ac mores veſtri ſine auaritia, contenti rebus præſentibus: ipſe enim Dominus dixit per Ioſue, non ego te deſeram, neque derelinquam. Ita quidem, vt confidenter dicamus illud pſalmographi. Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum veſtrorum; qui vobis loquuti ſunt verbum Dei; quorum fidem imitamini, intuentes exitum cõuerſationis eorum. Ieſus Chriſtus heri, & hodie; idem & in ſecula, vt eius fides varia eſſe non poſſit in illis prioribus, & in vobis. Doctrinis varijs, quæ ſibi non conſtant, & peregrinis, quæ ſunt alienæ a recta fide, nolite abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſeruiunt. Quorum enim animaliũ infertur ſanguis pro peccato in ſancta per Pontificem, horũ corpora cremãtur extra caſtra, & de his edere nõ licet. Propter quod & Ieſus, vt populũ ſanctificaret per ſuũ ſanguinem, extra portã paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes, crucem ſuam non abhorrentes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem; ſed futuram inquirimus. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo: ideſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficientiæ autem,& communicationis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtijs promeretur Deus. Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis: ipſi enim peruigilant pro animabus veſtris, tanquam de illis rationem reddituri; vt ita, vobis obſequentibus illis, munus hoc ſuum cum gaudio perficiant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: cõfidimus enim, quòd bonam conſcientiam habeamus, in omnibus beneuolentes conuerſari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius reſtituar vobis. Deus autem pacis largitor, qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium in ſanguine teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, aptet vos in omni opere bono, vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis, quod placeat coram ſe per Ieſum Chriſtum: cui gloria in ſecula ſeculorum Amen. Rogo autem vos fratres, vt ſufferatis verbum ſolatij, quod attuli in hac epiſtola. Etenim perpaucis ſcripſi vobis. Cognoſcite fratrem Timotheum dimiſſum; cum quo (ſi celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum vobis omnibus. Amen.

Editio vulgata.



HARITAS fraternitatis maneat in vobis. Et hoſpitalitatem nolite obliuiſci per hanc enim placuerunt quidam Angelis hoſpitio receptis. Mementote vinctorum tanquam ſimul vincti, & laborantium tanquam & ipſi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus. Sint mores ſine auaritia: contenti præſentibus: ipſe enim dixit: Non te deſeram, neque derelinquam, ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conuerſationis, imitamini fidem. Ieſus Chriſtus heri, & hodie: ipſe & in ſecula. Doctrinis varijs, & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare: de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſeruiunt. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra: improperium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficientiæ autem, & communionis nolite obliuiſci, talibus enim hoſtijs promeretur Deus. Obedite præpoſitis veſtris, & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri: vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes, hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: confidimus enim, quia bonam conſcientiam habemus in omnibus bene volentes conuerſari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius reſtituar vobis. Deus autem pacis qui eduxit de mortuis paſtorem magnum ouium, in ſanguine teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: aptet vos in omni bono; vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram ſe per Ieſum Chriſtum: cui eſt gloria in ſecula ſeculorũ Amen. Rogo autem vos fratres vt ſufferatis verbum ſolatij. Etenim perpaucis ſcripſi vobis. Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum: cum quo (ſi celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

ADNOTATIONES.

A CHARITAS *fraternitatis*. Admonet hoc loco Apostolus conuenientia ad institutionem Christianismi. Hæc autem vox, ἡ φιλαδελφία, qua vtitur Apostolus, constat ex his duabus, philos, & adelphos, id est amicus, & frater, vt hinc intensam charitatem significaret, vt adnotauit Theodoretus.

Theodor. B *Per hanc enim placuerunt quidam Angelis hospitio receptis*. Si ita quoque Græci codices legerent, res esset perspicua; cum notum sit, quòd Gen. 19. Abraham, & Loth, placuerunt Angelis hospitio susceptis ab eis. Et ideo in terra Sodomorum absconderunt Loth, eum tutantes ab illo facinoroso populo. Verum græce legitur, *Latuerunt*, quod latine non dicitur, quòd aliqui latuerunt; sed aliquos latuit. Quidam autem interpretati sunt, quòd Angeli absconderunt Loth. Græci autem exponunt, quòd nescientes quidam Angelos, susceperunt eos hospitio, quasi ex hospitalitate, cui addicti erant, ad hoc digni sint facti, vt hospites haberent Angelos.

C *Mementote vinctorum*. Hoc est vnum, quod illis commendat; *& laborantium*, & hoc est aliud; & cum subiungit, *tanquam & ipsi in corpore morantes*: innuit; quòd etiam ipsi talia pati possint in hac vita. Vnde illis commendat immensam charitatem; dum vult, vt ita meminerint vinctorum, & laborantium; ac si ipsi in eorum corpore viuerent, tanquam spiritu eis coniuncti.

D *Honorabile connubium in omnibus*. Aut in- Theoph. telligit, quòd debeat esse connubium honorabile, Græ. schol. *in omnibus*; idest, apud cuius vis ætatis, & conditionis hominem, vt exponunt Theophylactus, & Græca scholia. Aut vult, quòd in omnibus, & omni ex parte sit honorabile connubium: quam interpretationem affert quoque Theophylactus.

E *Et Thorus immaculatus*. Vt non violetur matrimonium. Et cum subiungat; *fornicatores enim, & adulteros iudicabit Deus*: Innuit fornicationem esse peccatum mortale, aliud ab ipso adulterio: & iure quidem plectendi erunt fornicatores. Nam Græ schol. (vt inquiunt Græca scholia) *si coniugium permissum est, & sine peccato licet ad explendam concupiscentiam, quis erit excusationis prætextus scortatoribus, & adulteris?* quod sane intelligendū est, quo ad sedandum ardorem concupiscentiæ ob vitandam fornicationem, & vt concubitus cum propria vxore longe absit ab omni & actu, & cogitatu indecenti, & illicito.

F *Quorum intuentes exitum*. Vult, vt quam vitam transigerunt sancti in hoc mundo; vel quomodo nunc transigunt, huiusce vitæ, & illorum fidei Græ. schol. imitatores existant. Ita interpretantur Græca scholia.

G *Iesus Christus heri, & hodie*. Hac dictione, *heri*, significantur præterita secula: per hanc vero aliam, *hodie*, præsentia. Vnde idem & in seculis futuris, & in præsentibus, & in præteritis Iesus Christus: quæ inquit Apostolus ad significandum, quòd non veniet alius Christus. Nam qui venit, idem qui prius erat, & est, & erit in secula. Et hinc Theophylactus colligit, quòd ex Hebræis, ad quos Theoph. scribit, aliqui corruperant fidem Christi; quòd non ipse esset, qui venturus est. Vel hoc voluit Apostolus significare (secūdum Theophylactum) quòd, Theoph. sicuti ductores suos numquam deseruit, sic neque ipsos deseret; sicuti & fides ab illis prioribus obseruata, ab ipsis etiam est obseruanda, & non mutanda.

H *Doctrinis varijs, & peregrinis nolite abduci*. Variæ doctrinæ sunt, quæ a diuersis afferuntur. *peregrinæ* autem, si extra fidem existant: vnde quæ sunt peregrinæ, variæ quoque erunt. Vel *variæ*, intelliguntur, quæ non sunt sibi constantes: Aut *variæ*, si velint legalia seruare, & Euangelium.

I *Non escis, quæ non profuerunt*. Veluti esus carnium immolatarum, vel aliorum ciborum purificationibus lustratorum.

K *Habemus altare*. Nos Christiani habemus altare, vbi hostia ponitur Christi sub sacramento specierum panis, & vini; de qua non habent potestatem, neque digni sunt comedere, qui deseruiunt tabernaculo; nisi deserant vmbram, & adhæreant veritati. Siquidem, iuxta veteris legis consuetudinem, quæ cremantur extra castra, non comeduntur. Idcirco, cum Christus sit passus extra castra, extra scilicet vrbem Ierusalem, iam secūndom Hebræorum vsum, non potest illis esse pro cibo. Extra portam autem Ierusalem passus est Christus, vt qui pro omnibus sit oblatus, & non solum pro Iudæis.

L *Quasi rationem pro animabus vestris reddituri*. At dictum est in epistola ad Galat. quòd Gal. 6. vnusquisque reddet rationem propriorum operum. Dicendum, quòd ad actus, & ad operationes eius, qui præpositus sit curæ animarum, id spectat, vt etiam reddat rationem suę administrationis, factæ erga populum suæ curæ demandatum.

M *Orate pro nobis, confidimus enim quia bonam conscientiam habemus*. Quasi aliqui ex illis alieni essent ab Apostolo, quòd ipsum existimarent causare defectionem a lege: ideo vt hanc a se remoueat suspicionem, ab illis petit, vt orent pro ipso, tanquam non indigno hoc suffragio: vt, qui sit conscius sibi, quòd recte ambulat in omnibus. Vnde seductorem non debent eum censere, qui eorum precibus se commendet.

N *Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij*. Idest, exhortationem. Ex quo colligitur, scopum Apostoli fuisse cohortandi, atque consolandi Hebręos, vt qui afflictionibus obstricti essent: Chrysost. & hoc fuisse thema epistolæ censuit Chrysostomus. Aut per verbum, *solatij*, intelligit ea, quæ ad mollit de correctione, qua Deus vtitur, castigans quos diligit. Vnde est verbum solatij ipsis afflictis, intelligere

gere, quòd quos Deus amat, finit afflictionibus angi ad maiorem ipsorum gloriam in regno cęlorum. Item ea, quæ in catalogo sanctorum, & quæ de Christo enarrauit, qui pro nobis turpissimam mortem sustinuit.

O *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum*. Hinc colligitur, epistolam hanc esse Pauli: cui ita coniunctus erat Timotheus, vt cum nullo alio talis esset. Et hunc dimissum ait: seu, quia ereptus esset e carcere: seu, quia dimissus ex Athenis, vbi antea fuerat.

P *Salutate omnes præpositos vestros*. Non scribit Apostolis, qui erant Hebræorum Apostoli, vt qui essent ante ipsum Apostoli, neque egerent, vt hæc illis scriberentur: *& omnes sanctos*, intelligens, omnes baptizatos.

Q *Salutant vos de Italia fratres*. Vnde colligitur, quòd epistola scripta fuit ex vrbe Roma.

R *Gratia vobiscum*. Vt inquit hoc loco Chrysostomus, *gratia est remissio, & purgatio peccatorum, animi puritas, & participatio spiritus sancti*; quæ seruabitur in nobis, si bene vixerimus ad eius normam: aliter euolabit a nobis. Chrysost. hom. 24.

FINIS AD LAVDEM DEI.

Errata sic Corrigito.

Fol. 13. c. 1. Ad ea verba, *in voluntate Dei*, aduerte omissa hęc, quę subnectenda sunt. *Opto enim videre vos, vt & vobis aliquid communicem gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos in Euangelio: id ipsum est, consolari me vna vobiscum ob mutuam quæ in nobis est, meam, & vestram fidem.*

Fol. 31.	c. 4.	ostaculo.	lege,	obstaculo.
Fol. 43.	c. 1.	vendicanda.	lege,	vendicandę.
Fol. 54.	c. 3.	diuisi.	lege,	diuisit.
Fol. 61.	c. 1.	mercenarius.	lege,	operarius.
Fol. 107.	c. 4.	in profundum.	lege,	in profundum maris.



Registrum.

a b, A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll.

Omnes sunt Terniones, præter Ll, qui sunt Quaterniones, & a b, qui sunt Duerniones.



V E N E T I I S,

Apud Dominicum Nicolinum.

M D L X X X I X.

